

1

The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration

All Rights Reserved

It may not be reproduced in any way without the written permission of the publisher and the editor, except for short excerpts for promotion by reference.

ISBN: 978-625-7799-30-0

1st Edition

2021

The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration

Bilgin Kültür Sanat Yayın Dağıtım Pazarlama Ltd. Şti. pursuant to the law of intellectual and artistic works, it may not be quoted, copied, reproduced or published in any way without written permission. The articles written in Turkish and English are the responsibility of their writers only incase of any legal issues that may occur based on their content.

Editors

Meryem BULUT

Ceren AKSOY SUGIYAMA

Kadriye ŞAHİN

Publisher

Engin DEVREZ

Bilgin Kültür Sanat Yayınları

Certificate No: 20193

Selanik Cd. No: 68/10 06640 Kızılay / Ankara

Phone: 0 (312) 419 85 67 – Fax: 0 (312) 419 85 68

www.bilginkultursanat.com

bilginkultursanat@gmail.com

Contents

A Bosnian Refugee in London: Olivia Sudjic's <i>Asylum Road</i>.....	8
Alper Tulgar.....	8
Şiddetten Aidiyetsizliğe: Saliha Scheinhardt'ın "Frauen, die sterben, ohne daß sie gelebt hätten" Romanında Köksüzlüğün Derinlikleri	17
Müge Arslan Karabulut.....	17
Suriyeli Mültecilerin Sosyo-Mekansal Kümelenmelerinin İzmir Özelinde Analizi.....	32
Aykut Çalışkan.....	32
Gazanfer Kaya.....	32
Suriyeli Erkek Göçmenlerin Değişen Erkeklik Pratikleri.....	57
Sıtkı Yıldız	57
Aynur Tekke	57
Sosyal Değişim ve Göç: Türkiye'de Göç Olgusuna Teorik Bir Bakış	72
Berfin Varışlı.....	72
Covid-19 Pandemisinin Farklı Bölge Ekonomilerinde Göçmen Havalelerine Etkisi	85
Duygu Duman.....	85
İlgın Barut	85
Suriyeli Göçmenlerin Ekonomik Etkileri	97
Umut Erksan Şenalp	97
Suriyeli Göçmen Kadınlarda Öznel İyi Oluş: İzmir Örneği	112
Esen Yangın Kiremit.....	112
Serap Akfırat.....	112
Göçmenler ile Yerellerin Çokkültürlü Çalışma Ortamında Kültürel Farklılık ve Aidiyetlerin Çalışma Ortamını Organize Etme Biçimleri.....	130
Esmâ Kesinkaya.....	130
Engin Sarı.....	130
The Role of Integration Support Cooperatives in the Solution of Refugees' Adaptation Problems	147
İmam Bakır Kanlı	147
Eylül Çelik.....	147
Mültecilerin Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar ve Sosyal İçerilmelerine Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri: Samsun İli Örneği	166
Hakan Topaloglu	166

Murat Özdemir.....	166
Batı'ya Çıkış ve Göç	182
Halil İbrahim Arpa	182
Onjali Q. Raúf'un “Arka Sıradaki Çocuk” Adlı Eseri Örneğinde Okullarda Mülteci Çocuklara Yönelik Akran Zorbalığı	188
Ali Osman Öztürk	188
Halime Yeşilyurt.....	188
Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları ve Covid-19 Salgınının Düzensiz Göç Üzerindeki Etkisi.....	200
Tekin Avaner	200
Leyla Ocaklı	200
Selçuklu Göçerlerinin Batı Asya'ya Göçü	218
M. Said Polat.....	218
Türkiye'de Yaşayan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Geleceği	229
Mehmet Erçorumlu	229
Muharrem Es.....	229
Avrupa Birliği Göç Politikası Tarihsel Süreci Bağlamında Göç ve İltica Paktını Anlamak .	240
Müge Palancı.....	240
Renan Demirkan'ın Üç Şekerli Demli Çay İsimli Kitabında Yer Alan Göçmen Evi İmgelerine Türkiye ve Almanya Karşılaştırması Üzerinden Bir Bakış	248
Nagihan Taner.....	248
Securitization of the EU's Migration Policy After 2015 European Refugee Crisis	259
Nur Seda Temur.....	259
Taklamakan Çölü'nün Kızgın Sıcığından Karakurum'un Dondurucu Ayazına Bir Göç Hikâyesi (1949-1952): Uygur ve Kazak Trajedisi	271
Orhan Aşık.....	271
Ercüment Topuz.....	271
Türkiye'de Futbol Emek Göçleri	290
Rahşan İnal.....	290
Medyanın Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Şiddet Haberlerini Sunuş Biçiminin İnsanların Öfke Duygusu Üzerinde Yarattığı Etkinin ve Oluşan Yargıların İncelenmesi	302
Semih Dikkatli	302
Meltem Ünal Erzen	302

Gülnihal Gökçe Ünal	302
Türkiye’de Mülteciler ile Büyüme ve İşgücü Değişkenleri Arasında İlişki Var mıdır?	319
Musa Türkoğlu	319
Serdar Yetişen.....	319
Gülhan Duran	319
Türkiye’de Çalışan Göçmen Kadınlarda Toplumsal Cinsiyet ve Benlik Algısı	335
Sultan Betül Kaya.....	335
Göçmen Öğrencilerin Eğitim Öğretim ve Okula Uyum Sürecinde Yaşadıkları Problemler ile İlgili Öğrenci ve Öğretmen Görüşleri	348
Merve Topal.....	348
Şafak Uluçınar Sağır.....	348
Gaziantep’teki Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimleri	366
Şenay Leyla Kuzu.....	366
Türkiye’deki İranlı Kadın Göçmenler: Isparta Örneği.....	378
To Live or to Leave: Exploring the Dual Life of Syrian Refugees in Turkey	393
Tülay Zıvalı Turhan.....	393
Salah Haj Ismail.....	393
“Immigration Museum” Bağlamında Avustralya Göçleri.....	407
Yasemin Uzun	407
Bulgaristan Muhacirlerinin Anlatımıyla 1989 Göçü.....	423
Yeliz Yayıntaş	423
Bir Zorunlu Göç Faciası: Struma Olayı.....	437
Çağhan Sarı	437
Ennur Kalender.....	437
Bursa İli Örneğinde Suriyeli Göçmenler ve Siyasal Kutuplaşma İlişkisi	457
Doğan Subaşıoğlu	457
Mustafa Kara	457
Endüstriyel Kalkınma, Yeniden Yerleşim ve Zorunlu Yer Değiştirme Olgusu	478
Alper Sezener.....	478
Syrian Population Flow and Its Spill-Over Effects in Turkey	491
M. Onur Arun	491
Mine Karakus Yetkin	491

Kafkasya Kökenli Son Kuşak Göçmenlerinin Kimlik Aidiyet Tanımlamaları Sakarya Üniversitesi Kafkas Öğrenci Topluluğu Örneği.....	503
Özden Güneş.....	503
Bilge Berika Yavuz.....	503
Suriyeli Sığınmacılardan Algılanan Gerçekçi ve Sembolik Tehditlerin Betimsel Olarak İncelenmesi.....	518
Olca Bozkuş.....	518
Serap Akgün.....	518
Türkiye’de Eğitim Gören Ortadoğu Kökenli Öğrencilerin Sosyal Dışlanma Bağlamında Sosyal Sorunları: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği	532
Ali Rzayev	532
Canan Öykü Dönmez Kara	532
Engelli Sığınmacılar ve Yoksulluk Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme: Gaziantep ve Kilis Örneği.....	554
Gamze Güneş.....	554
“I am an American feller”: Americanization of the Jewish immigrant in Abraham Cahan’s <i>Yekl</i> and Mary Antin’s <i>The Promised Land</i>.....	565
Gamze Katı Gümüş	565

SUNUŞ

“İnsan türü (Homo sapiens sapiens) diğer canlı türlerinin aksine, temel ihtiyaçlarını gidermek için yarattığı stratejilerden biri olarak, dünyanın neredeyse tamamına yerleşmiş ve kendi yaşam alanını (habitatını) inşa etmiştir. Bu durum insanı diğer canlılar arasında hareketliliği en yüksek varlık yapmıştır.”¹

Küresel ve kesintisiz devam eden bir olgu olan göç konusunda yapılan bu çalışma, farklı disiplinlerde çalışan akademisyenlerin emeği ile ortaya çıkmıştır. Çalışmayı oluşturan makaleler, 2021 yılında düzenlenen “Uluslararası Göç Araştırmaları Kongresi: ICOMIR” başlıklı etkinlikte sunulan bildiriler arasından seçilmiş ve hakem kontrolünden geçerek kitap bölümü haline getirilmiştir. Konular bazı alanlarda yoğunlaşmış olsa da farklı disiplinler altında araştırmalarını yürüten yazarların özgün çalışmalarına yer verilmiştir. Kitabın bölümleri göç teması altında ve onunla ilişkili olarak toplumsal cinsiyet, ekonomi, işgücü, mekân, medya, edebiyat, eğitim, tarih, spor, hukuk, sosyal uyum, gibi farklı konuları tartışmaktadır. Hem iç, hem de dış göçlerin ele alındığı çalışmalarda İran, Suriye, Avusturya, Romanya, Bulgaristan’dan örnekler verildiği gibi Uygur ve Kazak Türklerinin göçü, Yahudi göçü, Suriye göçü gibi konulara da değinilmiştir.

Bu kitabın hikayesi neredeyse geçtiğimiz iki yıldır dünyayı etkisi altına alan küresel salgının zorunlu olarak hepimizi çevrimiçi alana yönelttiği zamanda kurgulanmıştır. Küresel salgın tüm ağırlığı ile güncel etkisini devam ettirirken içinde bulunduğumuz coğrafya yeni bir göç dalgasının etkisi altına girmiştir. Bu satırlar yazılırken dünyanın herhangi bir yerinde, karşılaştıkları zorluklar nedeniyle sonunun nerede biteceğini bilmeden yollara düşmüş binlerce hatta milyonlarca insan bulunmaktadır. Onlar şu anda yürümekte, saklanmakta, hastalanmakta, uyumakta, çatışmakta, ağlamakta, kaçmakta, umut ve umutsuzluk arasında ikircikli bir ruh hali ile anıları ile birlikte yaşadıkları yerden farklı coğrafyalara doğru sınırları aşındırmak için hareket etmektedir. Chambers, Meksika’dan Amerika’ya göç eden insanlara tanıklığına dair şunu söyler:

“...Yoksulluğun pençesinden kaçmak için kaçmaya çalışan insanlar sınır tellerini keserek ya da altından sürünerek geçiyorlar... Umudun, göçün, başka yere yerleşme çabasının oluşturduğu bu çaresizlik sahnesi, yazılı basının, haberlerin, televizyon belgesellerinin ya da göç istatistiklerinin değişmez malzemelerinden olan ama aynı zamanda mukimi olduğumuz dünyanın birçok bölgesinde ne olup bittiğini aydınlatan bir fragmandır.”²

Bu kitapta yer alan çalışmalar, Chambers’in belirttiği gibi hem göçmenlerin yaşamlarının bir kesiti, hem de devam eden göçlerin uzun bir seyridir. Bu çalışma zorlu bir sürecin sonunda ortaya çıkmıştır. Süreci kolaylaştıran ise çok değerli öğrencilerimiz ve Türkiye’nin farklı üniversitelerinde görev yapan meslektaşlarımızın katkısıdır. Çalışmaların hakemlik sürecini titizlikle gözden geçirerek değerli önerilerde bulunan bilim ve danışma kurulu üyelerimize, önerileri değerlendirerek yeniden yorumlayan bölüm yazarlarına çok teşekkür ederiz. Bu süreçte desteğini esirgemeyen Ankara Üniversitesi, Sosyal Antropoloji Anabilim doktora öğrencileri Mine Alpaydın Öztekin ve Batuhan Ezgü’ye teşekkür ederiz. Son olarak çalışmanın her aşamasında desteğini sunan Dr. Zeynel Karacagil’e şükranlarımızı sunarız.

¹ Aydın, S. (2003). *Göç*. Antropoloji Sözlüğü. (K. Emiroğlu ve S. Aydın) Bilim ve Sanat Yayınları. s. 341.

² Chambers, I. (2014). *Göç, Kimlik ve Kültür*. (Çev. İsmail Türkmen, Mehmet Bardakçı). 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları. s.12.

A Bosnian Refugee in London: Olivia Sudjic's *Asylum Road*¹

Alper Tulgar²

Introduction

Olivia Sudjic's novel *Asylum Road* published in 2021 portrays a young woman called Anya, a refugee who settled in the UK after the war. The novel starts with the narrator, Anya and Luke's drive to France from the UK for holiday on their fifth anniversary. Their communication problems and disturbing silences throughout the drive make it clear that there are serious problems in their relationship. Simmering dissatisfaction reveals that Anya and Luke are in an undesirable commitment. Despite Luke's unsympathetic manner, Anya is in search of forming a new family to break her last ties with her own family since building a new family eventually means leaving her traumatic past behind.

The vicious war in Bosnia-Herzegovina ("Bosnia" in further text) resulted in thousands of deaths and forced millions of people to seek asylum. The vast majority of Bosnians left their country in search of a new home. In the selected novel, a little girl younger than six years old grows into a young lady; however, she cannot leave her traumatic past behind. Although Anya, a thirty-one-year-old PhD student, is educated and possible to be self-sufficient in the future, she desperately wants to commit to a man in order to be protected by him. This need can be attributed Anya's war experience. In search of a secure home, she can even sacrifice her education.

The Bosnian War and Survivor's Guilt

The outbreak of the Bosnian War was a severe result of various reasons, the most important of which was Slobodan Milošević's power grip in Serbia and his ethnic nationalism. This eventually led Slovenia and Croatia to seek independence from the federation (Wintz, 2010: 33-34). However, the situation of Bosnia was more challenging owing to the country's "unique ethnic-religious mix" (Wintz, 2010: 47). Bosnia contained Muslims (43%), Croats (18%) and Serbs (39%) (Greenberg Research Inc., 1999). This ethnic diversity led to the aim of forming independent republics. Alija Izetbegovic, then Bosnian president, wanted to achieve an independent country like Slovenia and Croatia; however, Croats and Serbs did not want to live in a Muslim-dominated country (Wintz, 2010: 47). This ethnic and religious discrepancy was a major threat to the security of the country. The Bosnian War had direct influence on the majority of people at the time. 46% of people were made to move involuntarily, and only 35% of people stated that they had lived outside the combat areas (Greenberg Research Inc., 1999: 1). On the basis of the extent of the prevalent violence in Bosnia, it should be safe to deduce that Anya and her family experienced severe violence resulting in Anya's brother's suicide.

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² (PhD), Ataturk University, School of Foreign Languages, alper.tulgar@atauni.edu.tr

The far-reaching effects of the war are clearly not limited to the ones experiencing it directly. 54% of people state that they were “humiliated” during the war (Greenberg Research Inc., 1999: 1). The feeling of humiliation led by mass migration has not faded for decades because “[m]en and women were equally likely to feel humiliated, to be forced to leave their homes or to lose a home or a family member” (Greenberg Research Inc., 1999: 9). The feeling of embarrassment stems from survivor’s guilt, a product of trauma that was first observed in the survivors of the Holocaust (Valent, 2016). Being alive makes the survivor feel contented but at the same time guilty because of the deaths of others (Mucci, 2013: 146). Survivor guilt is the outcome of staying alive while others died (Hutson et al., 2015: 20). Moreover, children whose parents internalized the guilt are affected immensely by them (Juni, 2016). Children exposed to violence also showed high levels of anxiety and PTSD (Post-traumatic stress disorder) (Goldstein et al., 1997). In a study, 65% of the Bosnian survivors of ethnic cleansing were diagnosed with PTSD and 35% with depressive disorder (Weine et al., 1995). Their “sense of identity and belonging” was taken away from them as a result of genocidal trauma (Weine et al., 1995: 540). Despite surviving the war, the vast majority of children were immensely traumatized.

The war in Bosnia was a shame of humanity, and people described it as “horrible” and “hateful” (Greenberg Research Inc., 1999: 2). The recent history of Bosnia is divided into three parts. The pre-war period until 1992 was mostly based on “brotherhood” and “unity” (Kivimäki et al., 2012: 16); however, with the fall of Communism in Eastern Europe, the solidarity out of economic conditions came to an end. The second phase after the fall of the Communist party was defined as “extreme nationalism, violence, and war crimes” (Kivimäki et al., 2012: 16). The war created many war criminals, one of whom was Slobodan Milošević. It was the first trial of a former president before an international court (Gow & Zveržhanovski, 2004). Milošević got arrested in 2001 and charged with genocide. His crimes were against humanity (Lampe, 2020, October 22). He died in 2006 before he was convicted.

The international organizations were ineffective and turned a deaf ear to the atrocities of the ethnic cleansing. The United States and the United Nations did not want to interfere at the beginning of the war (Wintz, 2010: 49). In the novel, the international community is criticized. Deliveries under the name of the humanitarian aid are considered to be highly limited and insufficient. The Dayton Agreement ended the war in 1995; however, the agreement was doomed to fail (Szasz, 1997). The agreement is thought to be unjust since the Bosnian Serbs who committed genocide were handed a Republic as a reward (Korkut & Mulalić, 2009: 112). Even after two decades, the country is still divided as ever (Borger, 10 November 2015). The peace agreement is still far from solving any problems in the Balkan Peninsula, and “Dayton is one of the most frequently used words on the evening news. It is a noun, a verb, an adjective – a synonym for inertia, neglect and despair” (Borger, 10 November 2015). The agreement provided not more than only a ceasefire.

Anya’s Traumatic Past in Sarajevo

In the war between Serbia and Bosnia between 1992 and 1995, more than 2.200.000 people were displaced (Naimark, 2017: 128), and the death toll was as high as 100.000 (Lampe, 2020, October 22). In a report, the number of 96,895 is given as the minimum number of the victims of the war (Ball

et al., 2007: 4). The majority of Bosnians who migrated to other countries still do not want to resettle in Bosnia (Valenta & Strabac, 2013). As a refugee from Bosnia-Herzegovina, Anya still experiences the impacts of traumatic events during her childhood. The most noticeable result of the war for Anya is that she denies her personality and finds herself in pursuit of being a part of Luke. The Bosnian War not only had impacts on Anya but also on her family members. Anya's brother emerges as a tragic character who was unable to cope with the war trauma. He committed suicide years ago at the age of twenty-six. The reason of his suicide remains unclear, however, it can easily be attributed to the effect of the war. Her mother has Alzheimer's disease and relives the atrocities of the war.

The author also shows her resentment by mentioning ICAR Canned Beef Monument (Sudjic, 2021, ch. 7). This monument was erected as an ironic gesture to the international community because of the amount of food which was sent during the siege. This ostensibly humanitarian aid was, in fact, an act of making fun of Bosniaks since it was outdated (Reuters, 2007, April 6). Although the entire world witnessed the tragedy in Sarajevo, they kept silent. The author criticizes the international community with this ironic statue: "That the whole world was fixated on us and all we got was Vietnam leftovers" (Sudjic, 2021, ch. 7). The food is assumed to have been the leftover from the Vietnam War. Daria mentions the Sarajevo Tunnel and the genocide museum as reminiscent of the war.

The narrator is afraid of tunnels and avoids using them. Under psychological distress, she rubs her chin which indicates her unease. The couple's superficial relationship is damaged by long silences which appear to Anya as arguments. In the beginning, Luke's passive-aggressive behaviours and Anya's submissive side are shown to indicate their unhealthy relationship. The couple is clearly unable to communicate with each other, which sets the atmosphere: unease, disturbing, and uncomfortable. Luke disappears without telling Anya with the aim of demonstrating his freedom. He intends to emphasize his autonomy, and Anya is aware of it: "He liked to assert his freedom by doing it, I guessed" (Sudjic, 2021, ch. 1). Luke is clearly not a person who can show sympathy to Anya. His self-centeredness makes Anya trapped; however, it should be noted that a possible marriage with him is an opportunity to be free from her past.

Instead of living her life, Anya revolves around Luke and changes her behaviors according to his wishes. Living at some point in her life turns into investigating Luke's life. For Anya, marriage is a route to liberation, and the key to freedom is a wedding ring. She seeks approval from society. As a married woman, she hopes to find a place of her own in the world. Without it, she is unable to maintain relationships with other women because she is thought to fail in her attempt to find a man to protect her. Marriage is defined as common practice for women to show their success at the time, and the narrator writes retrospectively about her past and engagement: "My ringless finger marked me as a stray among them. Something pitiable and out of place, which made me want it more, not just for protection but as validation" (Sudjic, 2021, ch. 2). As an individual, she is not granted the right to live freely without the necessity to depend on other people. She is evidently in need of acceptance and forced to get married, no matter what she really wants. She acknowledges the tradition undermining women in society. Without a proper ring, she thinks that she does not deserve a kind of validation from society: "But I wanted the institution of marriage. To change my surname to Luke's and be shielded by it" (Sudjic, 2021, ch. 2). This is clearly a marriage of convenience like her favorite author's.

She wants to be like the author Sybille Bedford, English writer born in Germany. It should be noted that for the narrator, even a loveless marriage is better than being single despite the tragic outcomes: “Bedford had become Bedford by one of those strategic marriages that happened between Jews and gays in the 1930s” (Sudjic, 2021, ch. 2). She realizes that her marriage with Luke is possible to be a mistake; however, she is determined to finalize it since she is dictated by herself. Uncovering Luke’s views on marriage establish that the couple’s motives to get married are divergent. Luke wants to lead a free life without any obligations. They are expected to get married despite Luke’s wishes to have a communal life. Anya is scrutinized by other women. They look for ways to criticize her: “The women inspected the diamond as if for flaws” (Sudjic, 2021, ch. 2). The diamond seems to set the value of women.

Apart from struggling to find her own voice, Anya copes with her traumatic past caused by a vicious war. Dealing with the distressing past required Anya to find various ways like watching TV with curtains drawn and stealing small items from her class. Anya apparently blocked the outside world from her reality for some time engaging in watching TV programs which also helped her improve her language skills: “I’d watched a lot of TV the summer my sister and I arrived in the UK. I sat indoors with the curtains drawn” (Sudjic, 2021, ch. 2). Isolating herself in a dark room without human connection can prove Anya’s depression as a traumatized child. Stealing worthless items was therapeutic for her when she first came to the UK: “It had relieved the tight feeling in my chest for a few days” (Sudjic, 2021, ch. 2). She had sleeping problems, which strengthens the claim that she used to have recurrent dreams: “I was used to surviving on no sleep, but he needed at least eight hours to make any conversation” (Sudjic, 2021, ch. 3). Anya is one of those children threatened by the reality of the war. She cannot sustain a healthy relationship with her family since “[l]iving in a constant state of emergency has far-reaching effects on a growing child” (Juni, 2016: 102). Moving to a different country is not a solution for a major trauma that distant memories can trigger. In DSM-V, children younger than six years are categorized differently from adults. Children are diagnosed with PTSD if they have unwelcome and painful memories of the past and unwanted dreams, some flashbacks in which they feel as if the horrible events were repeating (American Psychiatric Association, 2013: 273). It can be easily assumed that Anya, who was younger than six years old during the war, experienced a childhood trauma that left unmarked effects. Anya is clearly struggling “not to remember” (Clark, 2021, February 6). That is the reason she avoids revisiting Sarajevo. Michael Pullis asserts from his field notes that many children they worked with had the symptoms of PTSD because of exposure to violence (1998). It is difficult to make inferences about the extent of Anya’s trauma. It is not clear how much violence she was exposed to as a young girl. Although she surpasses these problems, she undertakes even more severe ones. The clear signs of depression can be observed in Anya’s narration of her childhood. She, as an adult, still cannot achieve her self-actualization due to her futile efforts to chase a dream that does not have any ties with reality.

In a study examining the long-term effects of the war on the survivors, it was found that returnees had more psychological distress. 73% of the returnees gave homesickness as a reason to return to Sarajevo, and many of the returnees felt that they were exposed to discrimination by their fellow citizens (Comtesse et al., 2019). This discrimination is clear in the novel when Anya revisits Sarajevo. Anya is anxious and feels sick the day before the flight. She is disdained and patronized by

her sister, Daria. Daria left for college when they moved with their aunt. She did not spend much time in Glasgow with her sister, and at some point, she returned to her country. As a returnee, she now feels that she has the right to judge her sister for whom even a brief visit is unbearable. Daria resents Anya's not returning to her homeland after their brother's death.

Anya describes Luke's unwillingness to communicate by stating that he reached "his conversational limit" (Sudjic, 2021, ch. 2). Her attempts to reach a secure environment seem to recognize no boundaries. She wants Luke's parents, Anne and Michael, to include her in their family while she barely spends any time with hers. Her family is a sign of a cruel past that she wants to stay away from. The subtle difference in her wish to be included should also be noted because the last thing she wants is to be considered needy. When Michael pays a compliment to Anya by saying that Luke is the lucky one, she feels comforted: "I appreciated this. Any indication they did not view me as a parasite, looking for a fold in their family" (Sudjic, 2021, ch. 2). Luke's parents are Cornish, which is a minority group in the United Kingdom. Even on the road, there is a sign saying "ENGLISH OUT" (Sudjic, 2021, ch. 2). Cornish language is praised, and there is also a monument of Dorothy Pentreath, the last person who spoke Cornish. Anne is proud of William Golding as a Cornish author. Anya does not mean to eavesdrop on Anne and Michael but hears some words like "communists" and "savages" (Sudjic, 2021, ch. 3). They tend to otherize Anya and exclude her from their Cornish family. As a minority group in the UK, they find it easy to establish superiority over a refugee. Anya's growing up in Scotland does not help them consider her as a part of the UK. For them, she is a stranger that can be overlooked easily. Anne gives Anya a book, and her best friend Christopher understands Anne's agenda: "That Christmas she gave me *A Pocket Guide to the Superstitions of the British Isles*. They're othering you, Christopher had said. Give her one for the Balkans next year" (Sudjic, 2021, ch. 3). This ethnic nationalism that led to a genocide in Bosnia is encountered one more time. Anya's exclusion and disappointment force her to visit Sarajevo with Luke so that he can meet her parents. For a while in Sarajevo, Anya does not feel excluded when she uses her mother tongue because this time it is Luke who is left out: "It also occurred to me that it might have been the first time I'd seen Luke at a disadvantage. He did not have a mother tongue with which to exclude me now" (Sudjic, 2021, ch. 3). She also compares her life to Luke's and says that his life is just a "domestic drama" (Sudjic, 2021, ch. 3). It is evident that Luke cannot sympathize with Anya since he is unable to even imagine the traumatic experiences the Bosnians went through; on the other hand, Anya is sympathetic towards other refugees. Anya is aware of the impact of immigration on individuals. She tutors children of wealthy families, but she mainly prefers to help "first or second generation immigrants" (Sudjic, 2021, ch. 5) as they remind her of her situation when she first came to England. A Bulgarian family even says that she is a good example for their child since she is at a prominent university. Anya is aware of the fact that cultural adaptation is likely to overwhelm the immigrant children, and she wishes to help them adjust to the culturally and socially distinctive environment. It can also be concluded that Anya needed the presence of a mentor when she first came to the UK. Her relationship with her aunt and her cousins was not nurturing enough to lessen the severity of her trauma.

Anya, not adhering to any culture, is among people who are not attached to their heritage. Anya senses that she feels commitment towards none of those countries. Bosnia is a haunting image

for her, and Scotland, where she grew up, does not create soothing memories for her. In the UK, she feels like a stranger. She does not have a sense of belonging, which helps lessen the impact of trauma experienced during childhood (Torgerson et al., 2018). The narrator is desperately struggles to fit in and gain a sense of belonging. That is why she fights to maintain a healthy relationship with Luke; however, she will never accomplish to have. The lack of a life purpose does not provide a sense of direction, and she plans to leave her PhD and marry Luke for a possible safe future. While watching a documentary about puffins, Luke does not believe in the fact that they mate for life. He does not show any intention to stay married to Anya for the rest of his life: “I don’t believe it, Luke said, they must get divorced” (Sudjic, 2021, ch. 2). Alluding to the likelihood of a failing marriage, Luke frequently makes such comments; nevertheless, Anya overlooks the reality and Luke’s true self. She avoids accepting the reality and follows her own distorted reflection of reality.

Another traumatized character in the novel is Anya’s mother, Elena who suffers from Alzheimer’s for years. It is even more devastating that she gets stuck in the period of the siege. She thinks that they are still surrounded the Serbs. It should be noted that even though her symptoms began to show before the war, they were disregarded during the siege because most people were depressed and paranoid: “During the siege, such symptoms barely registered. Depression, apathy, paranoia . . . these made her seem sane” (Sudjic, 2021, ch. 8). The narrator gives the overall atmosphere of the war and people’s feelings during the siege. Even though her exposure to violence as a child is not clear, being under constant threat can be said to have changed her personality. Her need of security even out of a loveless marriage can be attributed to her painful childhood experiences. Anya is even worried about her mental health: “When memories from the past intruded (tunnels, basements, waiting for contact, certain foods) I would worry about it even more. Maybe they were not a sign of what I thought they were” (Sudjic, 2021, ch. 8). These intrusive images of tunnels and basements evoke fragmented memories, and these memories are not limited to her: “I shifted my gaze between my mother, my sister and her daughter. Memory passing down generations like water seeping through a multi-storey” (Sudjic, 2021, ch. 9). All the family members suffer from intrusive and shocking memories of the war.

With a UN truck escorting them, Anya and other children without parents were taken away from the war zone. Anya remembers her travel: “Ancona, then England, then Glasgow. 1994, just after the World Cup, the summer the Channel Tunnel opened” (Sudjic, 2021, ch. 4). Anya’s mother stays behind. That is the first time the narrator is forced to be separated from her family. Being discriminated and othered are among post-migration stressors especially for children (Pumariaga et al., 2005). Already traumatized by the impacts of the war, adjusting to a new country and culture can be overwhelming for children. Anya, as a young girl, had difficulty to address to her challenges at school. Being othered isolated her and worsened her depression. She wanted to have a regular English name but hers was distinctive enough to stand out: “[M]ine glowed radioactive in the nineties. Certain teachers looked up from the list in horror – as if I myself was violently disintegrating” (Sudjic, 2021, ch. 8). Even watching the movie *Home Alone* evokes negative feelings since she pities the boy who drifts apart from his family: “Her kids identified with the boy’s struggle to defend his home against the forces of destruction, whereas I could only think about the trauma of being left behind” (Sudjic,

2021, ch. 9). The narrator uses the word trauma explicitly to demonstrate her true feelings. Anya, who is unable to confront with her past and her true feelings, takes a serious step to find her real self. In the novel, there is an Iraqi family who escaped the war. The taxi driver's children do not hesitate to return to their homeland. There is a clear contrast between Anya and Iraqi children: "My children want to go back. We get everything here – school, doctor, so on – but they imagine Iraq as paradise. They live here since they were very small, but miss home more than me" (Sudjic, 2021, ch. 11). Despite being given asylum; they want to see their country again because they have idealised it to a point where reality is not questioned. Hanna, Anya's niece who is 6 years old, is another exemplary child living in Bosnia. She seems sociable with a happy childhood unlike her aunt, Anya.

At the end of the novel, some prominent changes are observed in Anya's perspective on her life. Her aim to maintain the dysfunctional relationship is difficult for the reader to comprehend. Anya finally notices it: "If I didn't have a wash to do, the silence could grow deafening, waiting for him to make contact. Until he did, it felt as if I was very far from life and the outside world" (Sudjic, 2021, ch. 10). The issues in their relationship have been simmering for some time despite Anya's neglects. In the end, Anya will gain some awareness on her self-sacrifice: "If he didn't, my refuge could become imprisonment" (Sudjic, 2021, ch. 10). She feels trapped and imprisoned with Luke; however, it is valuable for her to make a step towards reaching her self-actualization. When Luke breaks up with her, she seems lost. She has an abortion. Her brother's fiancé, Mira now lives in Belgrade. When Anya revisits the Balkans, they meet to talk about the past. Mira wants to forget the war but is reminded of the devastations of it. She seems to be one of them. "Even some of the publishing people I know say we should move on, stop making books coming out of the Balkans are the ones still going on about war" (Sudjic, 2021, ch. 6). Mira criticizes the perception that the war is inevitable. She survived a genocide and dealt with the burdens of her fiancé's death. After Anya's breakup with Luke, they move in together to form a new life.

Conclusion

The Bosnian war resulted in traumatizing the vast majority of the population. The siege by Serb forces between 1992 and 1995 caused thousands of Bosnians to die and forced millions of people to flee Bosnia and immigrate to other countries, which created a unique migration wave. In the middle of Europe, it was an affront to humanity to let an ethnic cleansing take place. Anya, as a survivor, struggles to find her lost identity. In the beginning, she lets her relationship with Luke define her identity and place in society. As a woman, she fights to be validated by society with a wedding ring; however, she is finally able to find her own voice. The Bosnian War evidently left unhealable deep scars that many people still cannot cope with today. In the novel, even a brief visit to Sarajevo unravels the harsh consequences of the war and the genocide that haunt the novel's characters.

References

- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). American Psychiatric Association.
- Ball, P., Tabeau, E., & Verwimp, P. (2007). The Bosnian book of dead: Assessment of the database (full report). HiCN Research Design Notes 5, Households in Conflict Network.
- Borger, J. (10 November 2015). Bosnia's bitter, flawed peace deal, 20 years on. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/global/2015/nov/10/bosnia-bitter-flawed-peace-deal-dayton-agreement-20-years-on>
- Clark, C. (2021, February 6). Asylum Road by Olivia Sudjic review – inside the mind of a survivor. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/books/2021/feb/06/asylum-road-by-olivia-sudjic-review-inside-the-mind-of-a-survivor>
- Comtesse, H., Powell, S., Soldo, A., Hagl, M., & Rosner, R. (2019). Long-term psychological distress of bosnian war survivors: An 11-year follow-up of former displaced persons, returnees, and stayers. *BMC Psychiatry*, 19(1), 1. <https://doi.org/10.1186/s12888-018-1996-0>
- Goldstein, R. D., Wampler, N. S., & Wise, P. H. (1997). War experiences and distress symptoms of bosnian children. *Pediatrics*, 100(5), 873-878. <https://doi.org/10.1542/peds.100.5.873>
- Gow, J., & Zveržhanovski, I. (2004). The Milošević trial: Purpose and performance. *Nationalities Papers*, 32(4), 897-919. <https://doi.org/10.1080/0090599042000296159>
- Greenberg Research Inc. (1999). *Country report: Bosnia-herzegovina. ICRC worldwide consultation on the rules of war*. International Committee of the Red Cross.
- Hutson, S. P., Hall, J. M., & Pack, F. L. (2015). Survivor guilt: Analyzing the concept and its contexts. *ANS Adv Nurs Sci*, 38(1), 20-33. <https://doi.org/10.1097/ans.0000000000000058>
- Juni, S. (2016). Second-generation holocaust survivors: Psychological, theological, and moral challenges. *J Trauma Dissociation*, 17(1), 97-111. <https://doi.org/10.1080/15299732.2015.1064506>
- Kivimäki, T., Kramer, M., & Pasch, P. (2012). *The dynamics of conflict in the multi-ethnic state of Bosnia and Herzegovina*. Friedrich-Ebert-Stiftung (FES). <http://library.fes.de/opus4/frontdoor/index/index/docId/15490>
- Korkut, H., & Mulalić, M. (2009). Implications of dayton peace agreement on current political issues in Bosnia-Herzegovina. *SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Science*, 2009(2), 107-117.
- Lampe, J. R. (2020, October 22). Bosnian War. *Encyclopedia Britannica*. <https://www.britannica.com/event/Bosnian-War>
- Mucci, C. (2013). *Beyond individual and collective trauma: Intergenerational transmission, psychoanalytic treatment, and the dynamics of forgiveness*. Karnac Books.
- Naimark, N. M. (2017). *Genocide: A world history*. Oxford University Press. <https://books.google.com.tr/books?id=-Ro1DQAAQBAJ>
- Pullis, M. (1998). Exposure to traumatic violence: Some lessons from Bosnia. *Education and Treatment of Children*, 21(3), 396-411. <http://www.jstor.org/stable/42940515>
- Pumariega, A. J., Rothe, E., & Pumariega, J. B. (2005). Mental health of immigrants and refugees [Article]. *Community Mental Health Journal*, 41(5), 581-597. <https://doi.org/10.1007/s10597-005-6363-1>

- Reuters. (2007, April 6). Bosnians raise monument to canned beef. *Reuters*.
<https://www.reuters.com/article/oukoe-uk-bosnia-monument-can-idUKL0657786020070406>
- Sudjic, O. (2021). *Asylum Road*. Bloomsbury Publishing Plc.
<https://books.google.com.tr/books?id=IheXzQEACAAJ>
- Szasz, P. C. (1997). The Dayton Accord: The Balkan peace agreement. *Cornell International Law Journal*, 30(3), 758-768, Article 8. <https://scholarship.law.cornell.edu/cilj/vol30/iss3/8>
- Torgerson, C. N., Love, H. A., & Vennum, A. (2018). The buffering effect of belonging on the negative association of childhood trauma with adult mental health and risky alcohol use. *J Subst Abuse Treat*, 88, 44-50. <https://doi.org/10.1016/j.jsat.2018.02.005>
- Valent, P. (2016). Survivor guilt. In G. Fink (Ed.), *Stress: Concepts, cognition, emotion, and behavior* (pp. 373-375). Academic Press. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/B978-0-12-800951-2.00047-2>
- Valenta, M., & Strabac, Z. (2013). The dynamics of Bosnian refugee migrations in the 1990s, current migration trends and future prospects. *Refugee Survey Quarterly*, 32(3), 1-22. <https://doi.org/10.1093/rsq/hdt013>
- Weine, S. M., Becker, D. F., McGlashan, T. H., Laub, D., Lazrove, S., Vojvoda, D., & Hyman, L. (1995). Psychiatric consequences of "ethnic cleansing": Clinical assessments and trauma testimonies of newly resettled bosnian refugees. *Am J Psychiatry*, 152(4), 536-542. <https://doi.org/10.1176/ajp.152.4.536>
- Wintz, M. (2010). Origins of the crisis: The breakup of Yugoslavia. In M. Wintz (Ed.), *Transatlantic diplomacy and the use of military force in the post-cold war era* (pp. 33-45). Palgrave Macmillan US. https://doi.org/10.1057/9780230113589_4

Şiddetten Aidiyetsizliğe: Saliha Scheinhardt'ın "Frauen, die sterben, ohne daß sie gelebt hätten" Romanında Köksüzlüğün Derinlikleri¹

Müge Arslan Karabulut²

Giriş

Hannah Arendt 20. yüzyılın önemli siyaset felsefecilerindendir. Yahudi kökenli Alman-Amerikan bir kuramcı ve yazar olarak siyasi çalışmalarının yanı sıra felsefe, sosyoloji, tarih gibi alanlarda da etkin olmuştur. Çalışmalarının çıkış noktası, çoğulluk içerisindeki insanlar ve ötekinin anlaşılmasıdır. Onun totalitarizm ve totaliter zihniyet üzerine yazdıkları, geniş bir değerlendirmeye, bu dünya üzerinde yaşayan insanların anlaşılması noktasında önem kazanmaktadır. Arendt felsefesinin temelinde, dünya üzerinde her insan eşit ve eşsiz bir varlık olarak yer bulur. Bu noktada diğer insanlara gereksinim duyar, çoğulluk ve farklılıkla beslenir. Ancak yeryüzündeki bu homojen ve uyumlu yapının totalitarizm ve totaliter zihniyet ile yok edilmesi insanların yaşamında derin izler bırakır. Tüm bu izlerin anlamlandırması aşamasında Arendt, totalitarizm, özgürlük, yabancılaşma, vatansızlık, yersizlik, köksüzlük, şiddet, aidiyetsizlik gibi olguları değerlendirir. Bu olguların değerlendirmesi ise insanların yeryüzündeki birlikte yaşamlarına dair ayrıntılar sunar. Bu açıdan göç olgusu Arendt ile farklı bir bakış açısı kazanır. Arendt'in çalışma konusunu oluşturan ve Yahudiler üzerinden ele aldığı köksüzlük, şiddet, totalitarizm, göç kapsamında da karşılığını bulur. Çünkü onun temel problemi insanlardır, ağırlıklı olarak siyaset ve felsefe alanına kaynaklık etse de çıkarımları insanı merkeze alan edebiyat alanında da ses getirir. Bu çalışmayla, Arendt'in çıkarımlarının edebiyat açısından değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Edebiyat, siyaset ve felsefe ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda bu tarz bir ilintilendirmenin imkânsız olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda göçmen edebiyatının temel sorunsalları olan yersizlik, yurtsuzluk, köksüzlük, yabancılaşma gibi olgulara Arendt perspektifinden bakmak ve söylemlerini politik söylem olarak değil, sosyal söylem olarak yorumlamak bu çalışmada temel amaç olacaktır.

Zorunlu ya da gönüllü yer değiştirme bağlamında göç olgusu, insanlık tarihi içerisinde üzerinde en çok konuşulan konulardan bir tanesi olmuştur. Her bilim alanı göçü kendi yaklaşımları doğrultusunda anlamlandırmaya çalışmıştır. Çalışmaların çıkış noktasını zamanla göçün kendisi değil, hukuki olarak belirlenen sınırlar içerisinde birlikte yaşama dair pratik çözüm arayışları oluşturmuştur. Göç, insanlıkla var olmasına rağmen değişen dünyayla birlikte, göçün algılanma biçimi de değişmeye başlamıştır. Küreselleşme ile birlikte dünya küçülmemekte insanlar çeşitli sebeplerle, zorunlu ya da gönüllü doğmuş oldukları yerlerden farklı yerlerde bir yaşam kurmaya eskiden daha fazla eğilim göstermektedirler. Bu eğilim, göç ve yabancılaşma, vatansızlık, dünya vatandaşlığı, aidiyet gibi göçün

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur

² Dr. Öğretim Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü, mugearslan@selcuk.edu.tr

insani getirilerinin algısını bireyden başlayarak toplum algısında belirleyici olan bir durum olarak temellendirmektedir.

Göçmen edebiyatının önemli yazarlarından Saliha Scheinhardt'ın bu çalışma içerisinde ele alınacak romanı "Frauen, die sterben, ohne daß, sie gelebt hätten" (1983), bir göç hikâyesi olarak değerlendirilir. Genel itibarıyla Almanya ve Türkiye arasındaki iş gücü anlaşması sonrasında Türkiye'den Almanya'ya çalışmaya giden birinci ve ikinci kuşağın çıkış noktasıyla olaylar serimlenmiş ve eserde göç ve göçün getirileri ana tema olmuştur. Ancak özelde ise bu bir şiddet, aidiyetsizlik ve köksüzlük hikâyesidir. Scheinhardt, şiddet karşısında köksüz, dünyasız olma durumunu kadın bakış açısıyla göç temelinde ele alır. Aidiyetsizliğin mekânlar ötesi bir durum olduğunu gösterir. Anlatılanlar, sevgiden yoksun, şiddete maruz kalmış, özgür olamamış, sosyalleşememiş, tanınamamış Suna'nın hikâyesidir. Bu açıdan bu romanda sadece vatansızlık değil, köksüzlük anlatılaştırılmıştır. Köksüzlüğün derinlikleri bireysel, toplumsal ve kültürel harmanlanmış birçok noktayı içerir. Roman içerisinde yer alan ana izlekler, Arendt'in aidiyetsizlik ve şiddet değerlendirmelerini çağrıştıır ve eser içerisinde bu iki olgu diyalektik bir ilişkiyle birbirine bağlanır.

Scheinhardt, göçmen edebiyatı içerisinde kadın konusunu ele alarak temelde ataerkilliği hatta tüm otoriter zihniyeti eleştirmeyi amaçlar. Bu bağlamda onun eserlerindeki kadınlar genelde nerede olursa olsun otoriter zihniyet ve şiddet karşısında yersiz yurtsuz kalmış, kimliklerini sorgulayan kahramanlar olarak ortaya çıkar. Bu açıdan yazar, sadece göçmen edebiyatı bağlamında kadın sorunsalını işlemez, zaman ve mekân fark etmeksizin otoriter zihniyet ve şiddet karşısında aidiyetsizlik yaşamaya mahkûm edilmiş göçmen kadınları ele alır.

Çalışma içerisinde ilk olarak kısaca göç bağlamında vatansızlık algısına değinilecek, Arendt'in vatansızlık ve köksüzlük ile ilgili çıkarımları serimlenecektir. Sonrasında Arendt'in köksüzlük, yersizlik, ötekileştirme ve şiddet ile ilgili belirlemeleri, insan ve göç temelinde anlamlandırılmaya çalışılacak, seçilen eser çerçevesinde Almanya'dan Türkiye'ye göç etmiş bir Türk kadının köksüzlüğünün derinlikleri, aidiyetsizliği ve yalnızlığı Arendt'in çıkarımları ışığında değerlendirilecektir.

Göç ve Vatansızlık Algısı

İkinci Dünya Savaşı sonrası iş gücü açığını kapatmak için Almanya, 1961 yılında Türkiye ile işçi gücü anlaşmasını imzalayarak birçok Türk vatandaşı istihdam sağlamıştır. "Konuk işçi" (Alm. Gastarbeiter) olarak nitelendirilen bu insanların Almanya ekonomisine istenen katkıyı sağladıktan sonra gitmeleri beklenirken onlar Almanya'ya kök salmış, Almanya'nın ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir (Kuruyazıcı, 2001: 3-5). Bu ekonomi temelli anlaşma, Almanya-Türkiye arasındaki göçün en fazla insani boyutunu sorgulatmış, hala da sorgulatmaya devam etmektedir.

Göç kapsamında vatan ve vatansızlık algısı ilk etapta lokal olarak değerlendirilse de bu iki kavramın aslında psikolojik, sosyolojik ve felsefi açıdan da önemli boyutları mevcuttur. Vatansızlık algısında belirleyici olan öncelikle bireydir. Bireyin öznel çıkarımlarından hareketle toplumsal algı oluşur. Vatansızlık daha çok aidiyet, güven, tanınamama, dışlanma ve bağlılık duyguları çerçevesinde anlam kazanır (Arslan, 2013: 3-4; 65; 102; 105).

Vatansızlık ya da tabiiyetsizlik hukuki olarak herhangi bir ülkenin vatandaşı olamama durumudur. Ancak küreselleşme ve mobilite (hareketlilik) vatan algısında önemli bir rol oynamış, mesela zamanla vatanı doğulan yer algısından doyulan yer algısına getirmiştir. Göçmenler doğduğu yeri

asla unutmamış, ancak doyduğu yere alışma zorunluluğu onların vatansızlık duygularını dindirmeye çalışmalarını kolaylaştırmıştır (Arslan, 2013: 97; 69).

Dil, vatansızlık algısının belirlenmesinde önemli rol oynayan bir diğer olgudur. O, herkesin içinde taşıdığı mobil bir vatandır (Améry, 1995: 13). Ana dilinde konuşmak ve iletişim kurabilmek vatani coğrafi kalıplardan çıkarır ve bireyi yabancı bir ülkede vatansızlık duygusundan kısmen kurtarır. Arendt, dil ile vatani önemli ölçüde iç içe geçirir. Ona göre asıl vatan kaybı dil kaybı ile gerçekleşir. Çünkü dilini konuşabildiğin her yer vatanındır (Lorenz vd., 2017: 26). Arendt'in bu görüşü, göçmen edebiyatında dilin “yazar için bir sığınak” olduğu görüşüyle örtüşür. Göçmen edebiyatı için dil, “bireyin yazınsal düzlemde kendi konumunu, kimliğini tanımlamasını, anlaşılır kılmasını” ve kendini güvende hissetmesini sağlamıştır. Dil ile Arendt de göçmen edebiyatı yazarları gibi “kendisini dışlayan her türlü erke karşı direnerek varoluşunu” (Oralış, 2001: 44) gerçekleştirmiştir.

Çalışmanın kuramsal alt yapısını şekillendiren Arendt, New York'taki sürgün hayatı boyunca vatansızlık algısı üzerine kafa yorar. Vatanından lokal ve psikolojik olarak uzak kalmanın yanı sıra 1951 yılında Amerikan vatandaşlığını alana kadar hukuki olarak da vatansız kalır. Savaş bittiğinde ise dönmek yerine Amerika'da kalmayı tercih eder, ancak Almanya ile bağını *die Wandlung* isimli dergide yazarak kuvvetlendirmeye çalışır. Onun için bu da bir geri dönüştür (Lorenz vd., 2017: 23-26). Dil ile vatan algısını bütünleştirmiş ve ana dilinde yazabildiği sürece vatani yazıda somutlaştırmıştır.

Arendt'e göre totalitarizm “insanları şiddet yoluyla tektipleştirmiş, suskun hale getirmiş, kendisi olmaktan çıkarmıştır” ve birlikte yaşamı zedelemiştir (Kılıç, 2009a: 149-151). Birlikte yaşam önemlidir. İnsanlar ancak birbiriyle iletişim kurabildikleri sürece ya da birbirlerine düşündüklerini anlatabildikleri sürece dünyaya anlam katabilirler (Arendt, 2003: 31).

Arendt, yabancı (Alm.: Fremde), kaçış (Alm.: Flucht) ve vatansızlık (Alm.: Heimatlosigkeit) kavramlarını derinlemesine deneyimlemiş bir filozoftur. Vatan kavramını insanların ötekini anlaması ve öteki tarafından anlaşılması (Alm.: verstehen) boyutunda anlamlandırır. Yani ister doğduğu yer olsun isterse yabancı bir yerde insanın ötekini anlayabildiği ve ötekiyle anlaşabildiği yerde vatansız kalması söz konusu değildir (Lorenz vd., 2017: 72; 79). Göçün temelinde yatan gerçek de budur. Göç ettiğin yerde anlaşılma ve tanınma her şeyden önce insani bir gerekliliktir. Birlikte yaşamı özümsemek demek, yabancıнын/ötekinin gözünden de bu dünyaya bakabilmek ve bu yaşamı bir çeşitlilik olarak görebilmektir (Schmidt, 2018: 10).

Arendt, vatansızlık (Alm.: Heimatlosigkeit) değerlendirmesinin temelinde yersizlik (Alm.: Bodenlosigkeit), dünyasızlık (Alm.: Weltlosigkeit), köksüzlük (Alm.: Wurzellosigkeit), tabiiyetsizlik (Alm.: Staatenlosigkeit) ve yabancılaşma (Alm.: Verfremdung) kavramları üzerinde durur (Arslan, 2013: 111). Ona göre bir insanın vatansızlığı önce lokal olarak yersizliğini, hukuki olarak tabiiyetsizliğini, psikolojik ve sosyolojik olarak yabancılaşmasını, kendisiyle hesaplaşmasında köksüzlüğünü ve dünyada hiçbir yer edinmemesinden kaynaklı da dünyasızlığını imler. Modern insanı tüm bu kavramlar doğrultusunda vatansız olarak nitelendirir.

Kılıç, Arendt felsefesinde yurtsuzluk ve köksüzlüğün diyalektik ilişkisini şu şekilde açıklar (2009b: 540):

Yurtsuzluk, insanın bir yere ait olamaması, kendisinin oluşturduğu bir dünyada yaşayamaması anlamına gelir. Köksüzlük ise, hem insanın içinde bulunduğu anı hem de geleceği belirsizleştirmekte ve insanı anlamdan yoksun bırakmaktadır. Yurtsuzluk ve

köksüzlük insanlığı bir arada tutan bağdan yoksun bırakırken, aynı zamanda insanlığın parçalanmasına da yol açmaktadır.

Arendt'e göre modern insan geleneği yok sayarak kendine yeni bir vatan (Alm.: Heimat) yaratır. Bu yaratılan aslında onun vatansızlığıdır. Çünkü moderniteyle birlikte vatan algısı vatansızlık algısıyla birlikte ortaya çıkar, insanlar vatansızlığa mahkûm edilir (Lorenz, vd., 2017: 10-11), kendi yarattığı dünyaya yabancılaşır (Arendt, 2003: 29). Dünyaya yabancılaştığı için nereye giderse gitsin yabancılaşmış kalır, bir dünya yitimi yaşar (Kılıç, 2009a: 154-155).

Sonuç olarak, Arendt için “çoğulluk insani eylemin koşuludur” (2003: 37). Eser içerisinde Suna'nın göçmen bir kadın olarak her türlü çoğul etkinlikten yoksun bırakılması, insani duygularının yavaş yavaş yok olmasına zemin hazırlamıştır. Burada dikkat çeken nokta Sunayı her türlü çoğul etkinlikten yoksun bırakanın eşi olmasıdır. Topluma entegre olmasının önündeki ilk engel eşidir.

Hannah Arendt ve Genel Felsefe Anlayışı

Hannah Arendt, 1906 yılında Hannover'de doğmuştur. 1922-23 yıllarında Berlin Üniversitesinde okumuş, 1924'te Marburg Üniversitesinde Heidegger'in öğrencisi olmuştur. Burada felsefe, teoloji ve Yunanca okur. Sonrasında Heidegger'in arkadaşı Karl Jaspers ile çalışmak için Heidelberg'e gider. 1929 yılında Yahudi filozof Günther Stern ile evlenir. 1933'te Yahudi olduğu gerekçesiyle gerekli hocalık niteliklerine sahip olmadığı belirtilerek Alman üniversitelerinde ders vermesi engellenir. 1933'te Gestapo tarafından tutuklanır, 8 gün gözaltında kalır, serbest kalınca 1933'te Paris'e kaçar. Paris'te Almanya, Fransa ve diğer Avrupa ülkelerindeki ayrımı ve asimilasyon denemelerini eleştirir ve Yahudiler üzerine derinlemesine eğilir. Burada Walter Benjamin ile dostluk kurar. 1936'da Stern'den boşanır. 1937 yılında Alman vatandaşlığından çıkarılır ve 1951'de Amerikan vatandaşlığını alana kadar hukuki olarak vatansız kalır. 1940'da Alman şair Heinrich Blücher ile evlenir. Savaş bittikten sonra bir kampta tutulan Arendt ve Blücher 1941'de Fransa Nazilerin eline geçince ABD'ye kaçar. New York'ta yaşamaya başlayan Arendt, bir yandan da Aufbau gazetesinde yazar olarak çalışır. 1946'dan 1951'e kadar New York'taki Schocken Books'ta editörlük yapar. 1951'de Amerikan vatandaşlığına geçer. 4 Aralık 1975'te New York'ta ölür (Pehlivan, 2011: 5-7, Vowinckel, 2004: 12-35, Kılıç, 2009b: 535-537).

Arendt, 1951'de “Totalitarizmin Kaynaklar” kitabını yayımlar. Kitap üç ciltten oluşmaktadır. 1958'de “İnsanlık Durumu”, 1961'de “Geçmişle Gelecek Arasında”, 1963'te “Devrim Üzerine” ve “Kötülüğün Sıradanlığı”, 1968'de “Karanlık Zamanlarda İnsan”, 1970 “Şiddet Üzerine” isimli kitaplarını yayımlar.

Arendt'in felsefe anlayışı insan temellidir. Çalışmalarının odak noktasını insanlar oluşturur (Kılıç, 2009a: 148). İnsanlar ifadesini özellikle vurgular çünkü ona göre insan sosyal bir varlıktır ve çoğul değerlendirilmelidir (Arendt, 2003: 15). Yaşadığımız dünya üzerinde hiçbir şey diğerinin aynı olmadığı gibi insanlar da böyledir, hem eşit hem de farklıdır. İnsanın bu dünyada eşi benzeri yoktur, bu eşsizlik ancak eylem ile ortaya çıkar. Eylem bizi toplumda görünür kılar. Çünkü yaptıklarımız sadece bizim için değil diğer insanlar için de önemlidir (Lorenz vd., 2017: 10; 44; 49-52).

Arendt, insanlar için düşünme (Alm.: denken), isteme (Alm.: wollen) ve yargı (Alm.: urteilen) olgularını önemser. Ona göre düşünmek insanın kendiyile ve başkalarıyla diyalogunu şekillendirir.

İstemek, düşünmekle diyalektik ilişki içerisinde. İstemek her zaman bir karşıt isteği içinde barındırır. Yargılamak, değerlendirmek, farklılığı sağlar. Herkes gibi düşünülürse eleştirel yargı gücü ortadan kalkar (Lorenz vd., 2017: 67-69).

Arendt'e göre 20. yüzyıl şiddetin yüzyılıdır (Pehlivan 2011: 86): "20. yüzyıl [...] savaş ve devrimlerin dolayısıyla şimdilerde bu iki olgunun ortak paydası olduğuna inanılan şiddetin yüzyılı" olmuştur. Şiddet "daima araçlara muhtaçtır". Aynı zamanda da içerisinde keyfilik barındırır. Şiddetin olduğu yerde "herkesin açıklıkla gördüğü bir şeyi kimse sorgulamaz, incelemesiz" (Arendt, 1997: 9; 10; 14-15). Kısacası şiddet insanın insan üzerinde kurmak istediği ya da kurduğu egemenliği iktidar arzusunu açığa çıkarır: "İktidar, güç, kuvvet, otorite, şiddet -tüm bunlar, insanın insan üzerindeki egemenliğinin araçlarından başka hiçbir şeye işaret etmeyen sözcüklerden ibarettir" (Arendt, 1997: 41-43; 50). Özgürlüğün olmadığı yerde şiddet kaçınılmazdır (Pehlivan, 2011: 89).

Saliha Scheinhardt ve Edebi Kişiliği

"Almanca yazarın ilk yabancı yazarlardan birisi olarak" tanınan Scheinhardt, 1946 yılında Konya'da doğar. Geleneksel bir ailede büyüyen yazar, 1967 yılında nişanlısı Hartwig Scheinhardt ile birlikte Almanya'ya yerleşir (Zarzavatçıolu, 2014: 126). Gençlik yıllarında birçok yerde işçi olarak çalışır. 1971'de pedagoji okur ve öğretmen olur. PH (Alm.: Pädagogische Hochschule) Neuss'da akademik kariyerine başlar. 1980'de ise yazmaya başlar. 1985'te Karlsruhe Üniversitesinden "Türkiye'de ve Almanya'da İslam" konulu tezi ile doktorasını bitirir. Frankfurt Üniversitesinde dersler verir. Şuan hala bir süre Almanya'da bir süre de Türkiye'de yaşayarak yazmaya devam etmektedir (Savaş, 2011: 70).

Scheinhardt, 1983 yılında ilk romanı "Frauen, die sterben, ohne das sie gelebt hätten"ı kaleme almıştır. Bu eseri 1984 yılında "Drei Zypressen" isimli öykü takip eder. 1985 yılında "Und die Frauen weinten Blut", 1987'de "Träne für Träne werde ich heimzahlen", 1988'de "Von der Erde bis zum Himmel Erde" eserleri yayımlanmıştır. 1993 yılında "Sie zerrissen die Nacht" adlı öyküyü, 1993 yılında da yine otobiyografik bir roman olan "Die Stadt und das Mädchen"ı yazmıştır. 1994 yılında "Liebe, meine Gier, die mich frisst", 1996'da Mondscheinspiele, 2000'de "Lebensstürme", 2005 yılında "Töchter des Euphrat", 2008 yılında "Schmerzensklänge" ve 2015 yılında ise "Wahnliebe" isimli eserleri yayımlanır.

Yazarın çocukluğu ve ilk gençlik yılları Türkiye'de geçmiştir ve Scheinhardt, bu yıllarla birlikte Almanya dönemlerini de eserleri içerisine katarak otobiyografik birçok eser yazmıştır. Şiddeti ve aile baskısını eserlerine konu etmiş bir yazardır (Aytaç 2001: 243-244). Bu izlekleri göç olgusuyla bütünleştirerek sunar. Scheinhardt, eserlerinde ayrıca "bastırılmış eşlerin kötü davranışları altında" Türk kadınının ezilmişliğini işler (Akyıldız Ercan ve Köse 2020: 20). Bu bağlamda göçmen edebiyatı içerisinde çoğu kez eleştirilmiştir. Eserlerinin Türk-Alman diyalogunda kadın konusunda bir genelleme yapılarak yanlış anlaşılmalara hatta önyargılara neden olabileceği konusu sıklıkla dile getirilmiştir (Kuruyazıcı, 2012: 25).

Bu çalışma için Scheinhardt'ın göç, kadın ve şiddet olgularını bütünleştirdiği romanı "Frauen, die sterben, ohne das sie gelebt hätten" seçilmiştir. Romandaki ana karakter Suna'nın aidiyetsizliği, köksüzlüğü, onun göç ettiği ülkede vatansız, yabancı olarak yaşamasından daha derindir. Suna'nın köksüzlüğü lokal anlamda vatansızlıktan ziyade aile içi şiddet ve tanınmama konularıyla iç içe geçer.

Bu bağlamda çalışma içerisinde Suna'nın köksüzlüğünün derinlikleri, Arendt'in aidiyetsizlik, köksüzlük ve şiddet olgularıyla anlamlandırılmaya çalışılmıştır.

Suna'nın Köksüzlüğünün Derinlikleri: Aidiyetsizlik, Köksüzlük ve Şiddet

[...] konuşmanın ve eylemin olmadığı bir yaşam, harfiyyen, yaşarken ölmek demektir -böyle bir yaşam hali, [...] her türlü kibir ve görünümünden azimle feragat etmektir; artık insanlar arasında geçirilmediği için insani yaşama sona ermiş demektir (Arendt, 2003: 259).

Scheinhardt, bu çalışmanın konusunu oluşturan “Frauen, die sterben, ohne daß sie gelebt hätten” adlı eserini 1983 yılında Almanca olarak yayımlar. Romanın Türkçesini yine kendisi yeniden yazmıştır ve 2006 yılında “Pusuda Kın” adıyla yayımlamıştır. Türkçe versiyonda bu eserin bir çeviri olmadığını vurgular. Öyle ki Almanca ve Türkçe versiyon arasındaki farklılıklar dikkat çeker. Mesela Türkçesinde Nazım Hikmet'in şiiri yer almaz. Almanca versiyonda romanın başında yer alan, toplum tarafından kadına biçilen role atıfta bulunan bu şiir, romanın özeti niteliğindedir ve başlığının belirlemede rol oynamıştır. Şiirde geçen şu ifadeler yaşamadan ölen kadınları imleyerek Suna'nın hayatı hakkında bir ön bilgi sağlamaktadır:

Und die Frauen, unsere Frauen: [...] unsere Mutter, unser Weib, unsere Liebste, die sterben, ohne daß sie gelebt hätten und die an unserem Eßtisch sich erst nach dem Ochsen setzen dürfen (1993: 6).

Ve kadınlar, bizim kadınlarımız: [...] anamız, avradımız, yârimiz ve sanki hiç yaşanmamış gibi ölen ve soframızdaki yeri öküzümüzden sonra gelen (Hikmet, 2011: 219).

Suna, küçük bir Anadolu köyünde yetişir. Abisi çalışmaya Almanya'ya gider, sonrasında eşi ve çocuklarını yanına alır. Kardeşi Suna'yı yine kendi gibi Almanya'da çalışan bir Türk arkadaşı ile evlendirir. Suna, abisinin kararıyla, kendi isteği sorulmadan evlenir. Önceleri Almanya hayaliyle isteği dışında gerçekleşen bu evliliği zamanla olumlu karşılar ancak eşi ile Almanya'da yaşadıkları onun hayalini kâbusa çevirir, okura köksüzlüğünün derinliklerini sorguladır. Suna, iki çocuk annesidir, eşi tarafından fiziksel ve cinsel şiddete maruz kalır. Eşinin ondan talep ettiği her şeyi koşulsuz şartsız yerine getirmesi beklenir. Almanya'da yanında olan abisi ve yengesi bile onu anlamaya çalışmaz ve onu bu “yaban el”de kendiyle, sorunlarıyla, kaygılarıyla ve korkularıyla yalnız bırakır. Eşinin fiziksel ve cinsel şiddeti dayanılmaz bir boyut aldığı anda ise çocuklarına rağmen, sonuçlarını düşünmeden, kocasını öldürerek altı yıl hapis cezası alır. Çocuklarına olan özlemi dışında bir gün bile pişmanlık duymaz. Aksine cezaevinde olduğu süreç içerisinde o yaşına kadar yapamadıklarını yapmaya çalışır: Almanca öğrenir, sosyalleşir, insanlarla iletişim kurar. Cezaevi ve burada tanıştığı insanlar onun özgürleşmesini ve kendini bulmasını sağlar. Eşi ve ailesi dışında iletişim kuracağı insanlarla tanışabilmesi, hayatında ilk defa kendi kararlarını veriyor olması, konuşabilmesi, eyleyebilmesi ve

yargılayabilme yetisini ilk defa kendisinin keşfetmesi hayatında büyük değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Cezaevinden çıktığında Türkiye'ye dönmeyi değil Almanya'da kalmayı tercih eder, burada kendine yeni bir hayat kurmayı planlar. Çocuklarıyla birlikte ve çok çalışarak bunu başarır.

Eşinin Suna üzerindeki baskısı, eser içerisinde olay örgüsünü şekillendiren birincil temadır. Arendt'e göre mutlak bir hakimiyet ve baskı (Alm.: totale Herrschaft) yani totaliter bir yönetim anlayışı, öz yabancılaşmaya (Alm.: Selbstverfremdung), öz kayba (Alm.: Selbstlosigkeit) ve öz unutulmaya (Alm.: Selbstvergessenheit) yol açar (Kılıç, 2009a: 156). Arendt, totalitarizmi devlet yönetimi açısından siyasi olarak ele almıştır. Onun vurgulamak istediği totaliter bir sistemin mesela Nazi döneminin ve anlayışının getirdiği olumsuz sonuçlardır. Ancak ister devlet yönetimi ister aile yönetimi olsun, totaliter ve baskıcı bir anlayış birlikte yaşayan insanlar için aynı sonuçları doğurur. Aile içerisinde öz yabancılaşmayı yaşayan birey, toplum içerisinde bu durumun sonuçlarıyla yüzleşecektir. Suna için söz konusu öz yabancılaşma bu şekilde öncelikle ailede başlar. Daha baba evindeyken varlığı ve kararları hiçe sayılarak abisinin kararıyla kendinden yaşça büyük biriyle evlenmek zorunda kalır (1993: 34) ve Almanya'ya gelir, Almanya'ya geldiğinde izole bir hayat yaşamaya itilir. Eşi tarafından varlığı ve kararları hiçe sayılır, eşi ile sağlıklı bir iletişim kuramaz. İlk geldiği zamanlarda Almanca konuşamaz. Almanya'da abisi, yengesi ve eşi dışında görüşebildiği kimse yoktur (1993: 14; 83), hiç sosyalleşememiş bir birey olarak kendine, topluma ve dünyaya yabancılaşmıştır:

Ich konnte ja nie Deutsche kennenlernen, ich war entweder nur zu hause, oder mein Mann war dabei, wenn wir ausgingen. Vielleicht drei oder viermal gingen wir zusammen in die Stadt, um groß einzukaufen; sonst erledigte er alles alleine (1993: 74).

(Hiç Alman tanıdığım olmadı benim, ben zaten ya hep evdeydim ya da dışarı çıktığımızda eşim yanımdaydı. Şehre de belki üç belki de dört kez birlikte gitmiştik, o da büyük alışveriş yapalım diye. Bunun dışında her şeyi eşim kendisi hallederdi³).

Bu yabancılaşma duygusunu derinden yaşayan Suna, Arendt'in totaliter ideolojiye yönelik şu yargılarını haklı çıkarır:

[...] siyasi haklarından yoksun bırakılmış, kamusal ve resmi yaşamın karşısına zorunluluk kılığında çıkan birey, kendi özel yaşamına ve kişisel yazgısına yeni ve artan bir ilgi gösterme olanağına kavuşur. Bütün yurttaşları ilgilendiren kamusal işlerin idaresine katılması önlenmiş olan birey, hak sahibi olarak toplumdaki konumunu ve hemcinsleriyle doğal bağını yitirir (1996: 40).

Bu açıdan bir rejim olarak değerlendirilmese de totaliter bir zihniyet olarak Suna'nın eşi onu tüm bireysel haklarından mahrum bırakır. Suna, kamusal yaşama çıkma şansını bulamaz, kendini özel yaşamına hatta eşinin özel hizmetine adar. Bunun sonucunda da Arendt'in ifade ettiği gibi toplumdaki konumunu ve hemcinsleriyle bağını yitirir. Almanya'da izole topluma kapalı bir hayat sürer. Almanlarla

³ Romanın Almancası birebir bir çeviri eser olmadığından ve Almanca ve Türkçe versiyonundaki sapmalardan kaynaklı alıntılar, bu çalışma içerisinde romanın ilk yazım dili olan Almancadan alınmış ve çalışmanın yazarı tarafından Türkçeleştirilmiştir.

ilk teması doğum yaptığı hastanede tek kelime Almanca konuşmadan, zar zor anlaşılabildiği Alman hemşireler ve doktorlar ile olur. Bu temasta bile başkasına muhtaçtır (1993: 54; 73; 55). Bu muhtaç olma durumunun tersine Arendt felsefesinde insanın düşünebilmesi ve irdeleyebilmesi çok önemlidir. İnsanın dünyaya kök salmasını sağlar (Schmidt, 2018: 9-10). Suna'ya düşünme imkânı verilmediği için o zaten kök salamaz. Onun yerine hep başkaları düşünür, abisi düşünür evlenir, kocası düşünür, ona göre hareket etmek zorunda kalır. Arendt'e göre insanın özü düşünmenin yanında eyleme ve söz söyleme yetisine de dayanır (2003: 30-33). Ancak insan, totaliter bir zihniyet çerçevesinde suskunlaştırılır, özgür eyleyemez. Böylece özüne yabancılaşır (Kılıç, 2009a: 156). Suna'ya da ne eylem hakkı ne de söz hakkı tanınmıştır. Böylece o özüne de yabancılaşmıştır. İnsanlık hakkı da elinden alınmıştır. Oysaki insan ancak eyleyerek ve söyleyerek dışa açılabilir (Arendt, 2003: 151). İnsanın kendiyi ve başkalarıyla diyalogunu şekillendiren düşünme, isteme ve eyleme olguları Suna'da eksiktir. Arendt açısından insani her türlü eylem ondan esirgenmiştir.

Arendt'te kamusal ve özel alan ayrımı vardır (2003: 57). Kamusal alan görülebilirlik alanı, ortak alandır, özel alan ise ev alanıdır, "özel yaşama ilişkin olan ve mahremiyet içeren bütün öznel duyguların alanıdır" (Pehlivan, 2011: 67). Kamusal alan insanı insan kılan alandır. Dahası tümüyle özel bir yaşam sürdürmek hakiki insani yaşam için özsel olan şeylerden yoksun kalmak demektir, başkaları tarafından görülme ve duyulmadan insanı mahrum kılar (Arendt, 2003: 104). Özel alanda tanınma olmadan kamu alanında tanınma gerçekleşmez. Suna için toplumun yarattığı bir dünya söz konusudur. Kendi eyleyemediği için o daha baba evinde yabancı bir ortamla karşı karşıyadır. Ancak kendi olmayan, yargı gücüne sahip olmayan, düşüneyemeyen, eyleyemeyen insan amaç olmaktan uzaklaşır ve araçsallaşır (Kılıç, 2009b: 545). Bu bağlamda Suna hiçbir zaman kendi olamamış ve hep araçsallaştırılmıştır. Çünkü Suna evliliği boyunca eyleyememiş, dahası var olamamıştır. Böylece yaşadıkları karşısında önce kendine sonra dünyaya yabancılaşmıştır. Çünkü her şeyden önce onun kendine ait oluşturduğu hiçbir şey yoktur. Hayatındaki her şey bir dayatmanın ürünüdür. Arendt'e göre totaliter bir zihniyete maruz kalan insanlar otonom yargı güçlerini kaybederler (Kılıç, 2009a: 155). Suna için de durum böyledir. Ataerkil bir yaklaşımla özel alanında her şey erkek merkezlidir. Kararları genelde erkekler alır ya da erkeklerin her yaptığı, her dayattığı şey doğru olandır. Öyle ki bu sebeple kimse onun evliliğine erkek kardeşinin karar vermesini ya da eşi tarafından maruz kaldığı şiddeti sorgulamaz. Suna kendi dünyasında ona destek verebilecek ailesinden kimseyi etrafında bulamaz. Abisi Suna'yı hiç desteklemez. Ona göre Suna hep haksızdır (1993: 39). Eşiyle zaten tek bir kelime bile edemez, iletişim kurabildikleri hiçbir konu yoktur (1993: 47). Yengesinden de aradığı desteği bulamaz (1993: 64). Aslında Arendt'in ifade ettiği gibi aradıkları desteği bulamazlarsa totaliter kişilikler bir hiçtir (2014: 37). Çevresinde herkes Suna yerine eşini desteklemiştir. Böylece o da bu desteklerle Suna'yı kendine itaat eden bir kadın haline getirmeye çalışmıştır:

In meiner Not suchte ich jemanden, dem ich von meinem Schicksal berichten und um Rat bitten konnte. Ich hatte niemanden. Einmal versuchte ich, es meiner Schwägerin zu erzählen. Ich schämte mich aber so unendlich, daß ich es bald aufgab. Von ihr kam auch kein Ton (1993: 64).

(Sıkıntılı anımda kaderimden bahsedeceğim ve akıl alabileceğim birilerini isterdim yanımda. Kimsem yoktu. Bir keresinde durumu yengeme açmayı denedim. Çok utandım ama sonunda anlattım. Ondan da hiç ses çıkmadı).

Bu şekilde Suna yalnız ve çaresiz bırakılmıştır. Arendt'te şiddetin getirdiği suskunluk yaşamın karşıtıdır (Kılıç, 2009a: 150). Şiddetin olduğu yerde herkes ve her şey sessiz kalmak zorundadır (Arendt, 2012: 21). Suna da şiddet karşısında sessiz kalmış ve yaşama olan bağını gün geçtikçe yitirmiştir. Aile içerisinde baskılanan ve özgürlükleri kısıtlanan (Savaş, 2011: 74) Türk göçmen kadınlar fiziksel şiddete, tehdide ve aşırı kontrole maruz kalmıştır. Erkeği bırakamama kültürel olarak dayatıldığı için bunu yapma cesareti bulamazlar (Topbaş, 2019: 121). Suna'nın boyun eğeceğinden emin olduğu için eşi her seferinde şiddetin dozunu artırır (1993: 63):

Bei mir glaubte er wohl, ich würde es nie fertigbringen, mich von ihm zu trennen. Was zum Teil stimmte. Ich hatte damals nicht den Mut, mich von ihm scheiden zu lassen, dazu liebte ich ihn zu sehr. Ich war jung, unerfahren, scheu, schüchtern. Er glaubte, mich noch mehr einschüchtern zu können. Er dachte, mich in meiner Unwissenheit zu einer Frau formen zu können, die seinen Wünschen entsprach. Aber es waren unmenschliche, bestialische Wünsche (1993: 65).

(Ondan asla ayrılamayacağımı düşünüyordu. Kısmen haklıydı da. O zamanlar ondan boşanacak cesaretim yoktu, onu seviyordum. Gençtim, deneyimsizdim, utangaçtım, korkaktım. Beni daha da korkutabileceğinden emindi. Cehaletimle beni kendi isteklerine uyan bir kadın haline getirebileceğini düşünüyordu. Ama istediği şeyler insanlık dışı, hayvani arzuları).

Suna için insanlık, saygı, mutluluk, birliktelik, güven gibi değerler parçalanır. Eşi kendi isteklerini ona zorla kabul ettirmeye çalışır, onu kendine bir araç haline getirir (1993: 84):

Er drohte mir und hatte immer neue Einfälle und Ideen, die abscheulich und unter jeder menschlichen Würde waren. Er war unberechenbar. Ich war bereit, seine Gewalt auszuhalten, ich war bereit, zu hungern und Schmerzen zu ertragen, wenn er bloß von dieser einen Gewohnheit abgekommen wäre. Aber er dagegen wurde immer wilder und verbrecherischer (1993: 65).

(Beni sürekli tehdit ediyordu. Sürekli iğrenç ve haysiyetsiz yeni fikirleri ya da hayalleri vardı. Sağı solu belli değildi. Onun şiddetine katlanmaya hazırdım, açlıktan ölmeye ve acıya katlanmaya da. Keşke şu alışkanlığından vazgeçseydi o tek alışkanlıktan çıkmış olsaydı. Ama o tam tersi gittikçe daha vahşi ve daha cani oldu).

Arendt felsefesinde konuşmanın yani dilin yetemediği yerde şiddet ortaya çıkar. Yani şiddet ve konuşmak, kendini ifade etmek zıt kutuplar oluşturur. Şiddet, bu bağlamda konuşma güçsüzlüğü olarak ortaya çıkar, "sözün bittiği yerde başlayan, güçsüzlüğün bir ifadesi olarak açığa çıkan bir eylem biçimidir (Kılıç, 2009b: 551). Suna'nın eşi bencilce kendi isteklerini yaptırmak için Suna'ya şiddet uygular. Bu

bağlamda şiddeti bu şekilde bir araç haline getirir. Çünkü onun için özel çıkarları ortak dünyanın çıkarlarından önce gelir. Arendt bu konuyu şu şekilde açıklar: “Özel alanda ya da kamusal alanda şiddete başvuranlar, özel çıkarlarını ortak dünyanın çıkarları üstünde tutan insanlardır.” (Pehlivan, 2011: 88). Şiddet, korku ve nefret (1993: 62), umutsuzluk, öfke ve ikilem (1993: 85) Sunanın hayatı boyunca yaşadığı en baskın duygular olarak ortaya çıkar:

Ich habe mein Leben lang jede Art von Gewalt und Haß verabscheut, weil ich so sehr darunter gelitten habe. Unfaßbar ist es für mich heute noch, wie meine Liebe mit Gewalt honoriert wurde, so daß ich dadurch hassen lernen mußte. Jahrelang lebte ich in Todesangst, in wilder Verzweiflung (1993: 62).

(Hayatım boyunca her türlü şiddet ve nefretten tiksindim, çünkü bunlardan çok çektim. Aşkımın şiddetle nasıl ödüllendirildiği, bugün bile hala benim için anlaşılabilir bir durum. Böylece nefret etmeyi öğrenmek zorunda kaldım. Yıllarca ölüm korkusuyla hayvanca bir çaresizlik içinde yaşadım).

Suna eşinin, üzerindeki totaliter etkinin, varlığının sona ermesiyle cezaevinde kendini tanımaya, sosyalleşmeye, okumaya ve konuşmaya başlar. Kendini anlayan insanlarla tanışır, başka insanları anlamaya başlar: “Man lernte daß man Tag für Tag eine andere wurde” (1993: 13)-(Burada başkası olmayı öğrenir insan). O, sadece içsel olarak değil, dış görünüşüyle de değişir:

Alle wußten inzwischen, daß ich Schweinefleisch aß, darum wurde ich von meinen Landsmännchen schief angeguckt. Nicht nur wegen des Schweinefleisches, auch wegen des Rauchens und weil ich mich wie die deutschen Frauen kleide [...] Ich kleidete mich in Deutschland, vor meiner Gefängniszeit, auch wie die anderen Türkinnen. Es dauerte nicht lange, bis ich alles in die Ecke warf und mir neue Kleider kommen ließ. Ich wollte mich völlig ändern. Ich wollte die Vergangenheit abschütteln, innerlich und äußerlich (1993: 56).

(Artık herkes domuz eti yediğimi biliyordu, bu yüzden Türkler bana kötü kötü bakıyordu. Sadece domuz etinden de değil ayrıca, sigara içtiğimden ve Alman kadınları gibi giyindiğimden dolayı da bu bakışlara maruz kalıyordum [...] Almanya’da cezaevine girmeden önce diğer Türk kadınları gibi giyinirdim. Her şeyi bir köşeye fırlatıp kendime yeni kıyafetler almam çok uzun sürmedi. Tamamen değişmek, geçmişimden hem içsel hem de dışsal olarak kurtulmak istedim).

Cezaevindeki ilk zamanlar kendine olan güvensizliğinden ve nasıl iletişim kurması gerektiğini bilemediğinden hayatı boyunca yaptığı en iyi şeyi yapmaya çalışır: Görünmez olmak ve tanınmamak: “Am liebsten wollte ich hier unbekannt bleiben” (1993: 12)-(En çok istediğim şey burada tanınmadan kalmak). Görünmez olmak ve tanınmamak göçmenin ya da ötekinin durumunu yansıtan en önemli metaforlardır. Bu yıllar benliğini keşfetmesi ve kendi ayakları üzerinde durması, sosyalleşmesi açısından çok önemlidir. Cezaevinde özgürleşme paradoksuyla Scheinhardt, Suna’nın yaşantısındaki karmaşıklığı gözler önüne serer. Suna’nın değişimi Arendt bağlamında şu şekilde anlamlandırabilir:

Arendt için insan her şeyi değiştirebilme yetisine sahiptir. “Anfangen” bir şeylere başlamak insanlarda hazır bulunuşlukla vardır. Ancak insanlar bu başlangıcı diğer insanlarla birlikte gerçekleştirebilir. Bu demektir ki insanlar eyleme geçmek için diğer insanlara ihtiyaç duyarlar (Lorenz vd., 2017: 4). Bu noktada Suna diğer insanlarla ancak cezaevinde iletişime geçme imkânı bulmuş, ötekini anlamış ve öteki tarafından anlaşılmıştır. Böylece kendini keşfetmiştir. Burası onun hayatına dair başlangıç yaptığı ilk yerdir. O burada her şeye yeniden başlar. Her şeyden önemlisi kendisi düşünür, ister ve eyley. Abisinin onu ziyareti sırasında aralarında bir tartışma başlar, abisi yaptıklarından dolayı onu suçlarken, Suna kendinden emin bir tepki verir:

Ich schrie ihn an, ich sei frei und könne machen, was ich wolle, er solle sich zum Teufel scheren; ich lief in die Freiheit meiner Zelle zurück. Ich war dort wenigstens geschützt, mir konnte nichts passieren (1993: 41)

(Ona özgür olduğumu ve istediğimi yapabileceğimi ve defolup gitmesini söyledim; özgür olduğum yer olan hücreme geri döndüm. En azından orada güvendedim, kimse bir şey yapmazdı).

Suna, eskileri ve vatanını hatırlayınca sürekli kendiyle hesaplaşır:

Meine Gedanken ziehen mich in jenes anatolische Dorf; ich suche einen Grund für mein Schicksal und suche ihn in der Vergangenheit. Ich denke an jedes einzelne Ereignis, ich suche etwas wie eine Antwort für meine Gegenwart. Nein, ich will niemanden beschuldigen. Nur meine ich machmal, es hätte alles anders laufen können, wenn wenn...Ich weiß nicht, was aus mir geworden wäre, wenn ich auf einem anderen Fleck der Erde geboren wäre, eine andere Sprache gesprochen hätte, jedenfalls ein anderer Mensch gewesen wäre (1993: 30).

(Düşüncelerim beni o Anadolu köyüne götürüyor; kaderim için bir sebep arıyorum ve bunu da geçmişte arıyorum. Her bir olay hakkında düşünüyorum, bugünüm için cevap gibi bir şeyler arıyorum. Hayır, kimseyi suçlamak istemiyorum. Bazen, eğer dünyanın başka bir yerinde doğsaydım, farklı bir dil konuşsaydım ya da en azından farklı bir insan olsaydım benden ne olurdu hiç bilmiyorum).

Bu düşüncelerle ilintili olarak köksüzlük, Suna’nın var olmasını engeller. Kendini kabul ettirme güdüsüyle hep hayal kırıklığına uğrar. Onun şiddet ve köksüzlük içindeki yaşamı nerede olursa olsun dünyaya ait olamama durumunu ortaya çıkarır. Bu bağlamda Arendt’in şiddet ve köksüzlük ile ilgili çıkarımları doğrultusunda onun yaşadığı şey vatansızlık ötesinde köksüzlük ve dünyasızlıktır. Çünkü Suna’nın tek sorunu vatansızlık, vatanından uzakta kalmak olsaydı o ilk yıllarını umut dolu ve mutlu zamanlar olarak nitelendirmezdi:

Ach war es schön. Ich war so von Freude erfüllt, daß ich Gott wahrscheinlich zu wenig dafür dankte. Die erste Zeit war schön, mein Mann erreichte mir voll und ganz. Ich hatte kaum Sehnsucht nach Heimat (1993: 54).

(Oh, ne güzeldi. O kadar sevinç doluydum ki, muhtemelen bunun için Tanrı'ya yeterince şükretmemiştim. İlk zamanlar güzeldi, kocam bana yetiyordu. Memleketi pek özlemiyordum).

Tahliyesinden sonra ise Türkiye'ye dönmeyi istemez. Döndüğünde yaşayacağını düşündüğü sosyal baskıdan, yine anlaşılamamaktan, yok sayılmaktan korkar. Cezaevi sonrası hayattaki tek amacı çocuklarıyla mutlu ve güvende bir yaşam sürebilmektir ve bunun için Almanya'da kalmanın yollarını arar. Gerekli girişimlerde bulunur ve sınır dışı edilmez, Almanya'da kalır (1993: 70). Bu süreçte, cezaevinde psikolojik destek vererek, cezaevinden sonra sınır dışı edilmemesi konusunda gerekli başvurularda bulunarak, ev bulup, çocuklarını yanına alıp kendine yeni bir hayat kurma konusunda cesaretlenmesini sağlayarak birçok kişi ona yardım eder (1993: 79; 103; 118). Tüm bunlar karşısında sonuç olarak Suna'ya göre vatan, doğduğu yer değildir. Bu açıdan vatan hasreti çekmez: "Oft überfiel sie Wehmut; aber Heimweh; [...] hatte sie nach ihren Worten nach nicht" (1993: 111)-(Sık sık hüznle kapılır. Vatan hasretiyle kendi sözlerine bakılırsa olmamıştır). O göçmen bir kadın olarak Almanya'da olduğu için değil, şiddete maruz kaldığı için ve çevresindeki kimse tarafından tanınmadığı için aidiyetsizliği bunun ötesinde köksüzlüğü derinden hisseder.

Sonuç

20. yüzyılın önemli kuramcılarında Arendt, totalitarizm, özgürlük, yabancılaşma, vatansızlık, yersizlik, köksüzlük, şiddet, aidiyetsizlik gibi olguları derinlemesine anlamlandırmaya çalışan siyaset filozoflarından. Bu olguların değerlendirmesi ise insanların yeryüzündeki birlikte yaşamlarına dair ayrıntılar sunmaktadır. Bu açıdan göç olgusu, Arendt ile farklı bir bakış açısı kazanır. Onun yurtsuzluk, aidiyetsizlik, şiddet ve köksüzlük gibi olgular konusundaki insan temelli çıkarımları bu çalışma içerisinde göçmen edebiyatının önemli eserlerinden „Frauen, die sterben, ohne daß sie gelebt hätten“da irdelenmeye çalışılmıştır.

Göç algısı, toplumsal ve bireysel olarak diyalektik bir ilişki içerisinde değerlendirilmelidir. Kendi benliğinde göç olgusunu aşmış bir bireyin toplumla uyum sağlaması daha kolay olacaktır. Ancak kendisinde köksüz, yurtsuz, aidiyetsiz olan bir bireyin topluma entegre olabilmesi kısmen daha zordur. Bu bağlamda göçmen edebiyatının panoramasını yansıtsa da seçilen romandaki ana kahraman Suna'nın hikâyesi temelde kendi köksüzlüğüyle ilgilidir. Mekân olarak neresi olursa olsun onun için önemli değildir, o kendini bu dünyaya ait hissetmez, hissedemez. Bunun en önemli nedeni göç sürecinde temel bir sorunsal olan tanınma sorunudur. Suna yakın çevresinde bile onu tanıyacak, olduğu gibi kabul edecek kimseyi bulamaz. Bu nedenle toplum tarafından tanınma sırası çok sonraları gelir. Suna'yı köksüz kılan ayrıca sevgisizlik, kabul görememe ve şiddettir. Onun vatanından uzak bir göçmen olarak Almanya'da yaşamaya çalışmasının köksüzlüğüne etkisi bu dile getirilenlerden daha azdır. Suna doğduğu topraklar olan Türkiye'de de yaşasa bu şekilde bir kabul görememe duygusuyla ve şiddet olgusuyla yine köksüz kalacaktır.

Tüm bunlar ışığında Suna, sevgiyle büyüseydi, ailesi ve eşi onu bir birey olarak görseydi ve kararlarını önemseyip ona her konuda saygı gösterseydi, bireysel olarak Almanya'ya göç ettikten sonra Almanca öğrenseydi, Alman toplumuyla etkileşim halinde olsaydı ve şiddet gören bir kadın olmasaydı, Almanya'daki entegrasyon süreci romanda işlenenden farklı ilerlerdi. Bu açıdan onun sorunlarını

sadece göç ile anlamlandırmaya çalışmak yaşananların ağırlık noktasını oluşturan şiddeti görmezden gelmek olurdu. İşte bu noktada Scheinhardt'ın ana karakteri Suna'nın aidiyetsizliği şiddetle ve köksüzlükle irdelenmiştir. Buna temel oluşturan kuram olarak ise Arendt'in şiddet, köksüzlük ve aidiyetsizlik ile ilgili çıkarımları belirlenmiştir. Sonuç olarak, Suna'nın aidiyetsizliğinin göç ve yer değiştirme temelli olmaktan öte şiddet ve sevgisizlik, birey olarak tanınmama gibi olgularla şekillendiği eser içerisinde örneklerle tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akyıldız Ercan, C. & Köse, F. Ş. (2020). *Mektuplaşmanın Edebi Gelişime Etkisi*. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 2020-13(2), 17-30.
- Améry, J. (1995). Wie viel Heimat braucht der Mensch. In: J. Riedl (Hrsg.), *Heimat, Auf der Suche nach der verlorenen Identität*. Wien: Brandstätter Verlag, 12-14.
- Arslan, M. (2013). *Die Lexeme „Heimatlos und „Heimatlosigkeit. Im Deutschen und Im Türkischen: Ein Beitrag zur Semantik, Lexikologie, Soziolinguistik und Literaturwissenschaft*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Arendt, H. (2014). *Totalitarizmin Kaynakları 3-Totalitarizm*. Çeviren. İsmail Serin. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2012) *Devrim Üzerine*. Çeviren: Onur Eylül Kara. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2003). *İnsanlık Durumu*. 2. Baskı. Çeviren: Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine*. Çeviren Bülent Peker. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (1996). *Totalitarizmin Kaynakları 2- Emperyalizm*. Çeviren: Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aytaç, G. (2001). Almanca Yazan Bir Kadın Yazar: Saliha Scheinhardt. . İçinde: M. Karakuş & N. Kuruyazıcı (Yay.). *Gurbeti Vatan Edenler. Almanca Yazan Almanyalı Türkler*, 243-250.
- Deppe, F. (2007). *Hannah Arendt und das politische Denken im 20. Jahrhundert*. UTOPIE kreativ, H. 201/202 (Juli/August 2007), 681-697.
- Göktürk, D. (1999). Kennzeichen: weiblich, türkisch, deutsch, Beruf: Sozialarbeiterin, Schriftstellerin, Schauspielerin. In: Gnüg, H. & Möhrmann R. (Hrsg.). *Frauen Literatur Geschichte. Schreibende Frauen vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Stuttgart: Metzler Verlag, 516–532.
- Hikmet, N. (2011). *Memleketimden İnsan Manzaraları*. İstanbul: YKY.
- Kılıç, Y. (2012). *Geçmişle Gelecek Arasında İnsan*. Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, (19), 77-90.
- Kılıç, Y. (2009a): *Hannah Arendt'te “Yurtsuzluk” Fenomeni*. Kaygı: Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 12, 147-158.

- Kılıç, Y. (2009b) “Hannah Arendt”. İçinde: Veysal, Ç. (Editör). *1900'den Günümüze Büyük Düşünürler*. 1.Cilt. İstanbul: Etik Yayınlar, 535-587.
- Kuruyazıcı, N. (2012). *Deutschsprachige Literatur fremdkultureller Autoren und ihr Beitrag zum Fremdverstehen*. Studien zur deutschen Sprache und Literatur, 0 (13), 19-27.
- Kuruyazıcı, N. (2001). Almanya’da Oluşan Yeni Bir Yazının Tartışılması. İçinde: M. Karakuş & N. Kuruyazıcı (Yay.). *Gurbeti Vatan Edenler. Almanca Yazan Almanyalı Türkler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 3-25.
- Lorenz, A.& Baratella, n. & Maffei, S. & Reichert, J. E. (2017). *Hannah Arendt. Philosophie für Einsteiger*. E-Book.-Version. Paderborn: Wilhelm Fink.
- Oralış, M. (2001). Gurbeti Vatan Edenler. İçinde: M. Karakuş & N. Kuruyazıcı (Yay.). *Gurbeti Vatan Edenler. Almanca Yazan Almanyalı Türkler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 35-50.
- Pehlivan, B. (2011). *Hannah Arendt’in Temel Kavramları ve Kötülüğün Sıradanlaşması*. Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sakarya.
- Savaş, M. (2011). *Karşılaştırmalı Yazınbilim Çerçevesinde Herta Müller, Elke Schmitter, Saliba Scheinhardt ve Feridun Zaimoğlu’nun Birer Eserinde Kadın İmgesine Eleştirel Yaklaşım*. Doktora Tezi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Scheinhardt, S. (2006). *Pusuda Kin*. İstanbul: Belge Yayınları.
- Scheinhardt, Saliha (1993). *Frauen, die sterben, ohne daß sie gelebt hätten*. Freiburg: Verlag Herder.
- Schmidt, J. V. (2018) *Arendt und die Folgen*. Stuttgart: J. B. Metzler Verlag.
- Topbaş, N. (2019). *Frauenbildforschung und Darstellung von Problemlagen türkischer Frauen anhand ausgewählter Werke von Saliba Scheinhardt*. Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Vowinckel, A. (2004). *Hannah Arendt: Zwischen deutscher Philosophie und jüdischer Politik*. Berlin: Lukas Verlag.
- Zarzavatçioğlu, E. (2014). *Scheinhardt’in “Drei Zypressen” Adlı Eseri Işığında Almanya’da Yaşayan Türk Gençlerinin Kimlik Problemi ve Bu Problemlere Yönelik Çözüm Önerileri*. TÜRK Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi, Yıl:2, Sayı: 3, 123-134.

Suriyeli Mültecilerin Sosyo-Mekansal Kümelenmelerinin İzmir Özelinde Analizi¹²

Aykut Çalışkan³

Gazanfer Kaya⁴

Giriş

Göç, en genel anlamıyla insanların mekân üzerindeki yer değiştirmesi olarak tanımlanmakla birlikte, çok daha karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur. Nitekim Jackson (1986), fiziksel olarak adlandırdığı göç hareketinin yanına, göçün bir toplumdan başka bir topluma doğru olduğunu ekleyerek, göçün sosyal boyutuna da önemli bir vurgu yapmıştır (1986: 2). Castles ve Miller'e (2008) göre ise göç toplumsal değişimin neden olduğu kolektif bir eylemdir. Bu eylem, göç alan ve göç veren iki toplumu da etkiler. Göç süresince göçmenler sadece bulundukları fiziksel mekânı değiştirmezler. Kendileri ve ailelerinin hatta sonrasında gelecek olan kuşaklarının hayatlarında köklü bir değişim sürecini başlatırlar (Castles ve Miller, 2008: 29). Bu bağlamda göç kararının alınması, göçün hedeflendiği yer, göç sonrasındaki yaşam deneyimlerinin sosyal, ekonomik, kültürel, sosyal psikolojik yönleri, göç olgusunun çok boyutluluğunu göstermektedir. Bu çok boyutluluk özelliğine sahip göç, insanlık tarihinin her döneminde görülmüştür.

Mülteciler, uluslararası göç sürecini deneyimleyen özneler ve bu haliyle uluslararası göçmenlerdir. Nitekim Uluslararası Göç Örgütü'nün tanımıyla uluslararası göç hareketinde kişilerin geçici veya daimî olarak başka bir ülkeye yerleşmek üzere kendi ülkelerinden veya mutat olarak ikamet ettikleri ülkeden ayrılmaları dolayısıyla uluslararası bir sınırın geçilmesi söz konusudur (IOM Uluslararası Göç Örgütü, 2013: 88). 2019 verileri ışığında 271,6 milyon insan, farklı nedenler sebebiyle anavatanı dışında yaşamak durumundadır (Migrationdata, 2019). Uluslararası göçmenler içinde yer alan mültecilerin, vatandaşı oldukları ülkedeki olumsuz koşullara bağlı olarak, başka ülkelere göç etmek zorunda kalması “mülteci” gerçekliğini ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler'e göre mülteci, ülkesi dışında bulunan ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi görüşü nedeniyle zulüm görmek gibi geçerli sebeplerden korku duyan ve ülkesinin korumasından yararlanamayan kişidir (Hazan, 2012: 187). Dünyada 25,9 milyonu mülteci statüsünde olan 70 milyonun üzerinde zorla yerinden edilmiş insan vardır. Bu toplam nüfusun %85'i krizlerin yaşandığı ülkelerin komşu ülkelerinde yaşamaktadır (Erdoğan, 2020b: 74). Kümbetlioğlu'na göre de büyük kitlesel göçlerden önemli bir kısmı az gelişmiş ülkelerin sınırları arasında gerçekleşmektedir. Milyonlarca mülteciyi barındıran Afrika ülkelerini bu duruma örnek verilebilir (Kümbetlioğlu, 2003:

¹ Araştırma kapsamında veri toplama ve toplanılan verilerin dijitalle aktarılmasında yardımcı olan Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyoloji Bölümü lisansüstü öğrencilerimizden Yusuf Ceylan, Işık Öztürk, Hande Tepekule, Zahide Nur Özyıldız ve Özgün İrem Gül Sinanoğlu'na desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

² Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur

³ Dr. Öğr. Üyesi., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, aykut.caliskan@deu.edu.tr

⁴ Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, gazanfer.kaya@deu.edu.tr

278). Diğer bir ifadeyle dünyada devletler arası veya devlet sınırları içinde gerçekleşen savaş ve çatışmalar ve insan hakları ihlalleri, ülke insanlarını ana vatanlarını terk etmeye ve başka bir ülkeye sığınmaya zorlamaktadır. Özellikle Ortadoğu, Asya ve Afrika ülkelerinde yaşanan iç-dış çatışmalar, siyasi rejim değişimleri, milyonlarca insanın komşu ülkelere ve de refah ülkeleri olarak görülen Avrupa ülkelerine doğru bir göç hareketliliğine neden olmaktadır. Bu bağlamda önce Sovyet işgaline uğrayan, sonrasında ise siyasi rejim değişikliği yaşayan ve de BM'nin müdahalesine sahne olan Afganistan, dünyanın mülteci kaynağıdır. Yine 1979 İran İslam Devrimi, Afrika'daki iç çatışma ve katliamlar ve de yüzyılın en büyük kitlesel göç dalgasını yaratan Suriye iç savaşı dünyadaki mülteci hareketliliğini artırmıştır. Bu saptamalar, mülteci hareketliliğinde itici faktörlerin ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca ölüm pahasına çıkılan yolculukların göçmenlerce göze alınması, mültecilerin gitmek istedikleri hedef ülke koşullarının çekici etmenleri oluşturduğu söylenebilir. Özellikle Türkiye, bu göç trafiğinde adeta bir transit ülke veya Erder'in ifadesiyle adeta "bekleme odası" (2020: 19) görevini sürdürmektedir.

Ülkelerini terk etmek zorunda kalan göçmenler için, Avrupa ülkeleri önemli bir hedefi oluşturmaktadır. Unutulmaz'ın aktarmasıyla gelişmiş Avrupa ülkelerinde nüfusun çok önemli bir kısmı göçmenler ya da göçmen kökenli azınlıklardan oluşmaktadır. İngiltere, Fransa ve Almanya'da bu kesimlerin toplam nüfus içindeki payı %20'yi aşmıştır (Hansen, 2000 ve Favell, 2001'den akt. Unutulmaz, 2012: 137). Gelişmekte olan ülkelerde savaş, silahlı çatışma ve yoksulluk arttıkça giderek daha fazla insan, temel insan haklarından marum kalmakta ve mültecilik başvurusu yapmakta ancak insan haklarının kalesi olan gelişmiş ülkeler daha az mülteci kabul etmektedir (Atasü Topçuoğlu, 2012: 510). Göç alan ülkelerin kentlerine yeni gelen göçmen gruplar çok da fazla tercih imkânına sahip olamamakta, kısıtlı kaynakları ve farklı sosyal sermayeleri nedeniyle bir arada ve kent bütününden ayrı yerleşimler oluşturmaktadır (Logan ve diğ. 2002. Akt Savran ve Sat, 2019: 287). Yaygın olarak Amerikan kentlerindeki kümelenmeler çalışılmış olsa da dünyanın hemen her yerinde benzer mekânsal yapılardan söz edilebilmektedir. Berlin'de Türkler, Paris'te Cezayirli, Londra'da Pakistanlılar, Helsinki'de Somalililer, Amsterdam'da Surinamlılar (Savran ve Sat, 2019: 286). Türkler dışındaki göçmen grupları, Harvey'in ifadesiyle kapitalizmin coğrafi olarak yayıldığı sömürgecilik döneminden kalan tortular (2002: 153) olarak nitelenebilir. Kanada da uluslararası göçmenlerin ve mültecilerin yerleştiği bir ülkedir. Kanada'nın büyük kentlerindeki mekânsal ayrışmada gelir faktörünün etkisiz; etnik unsurların ise belirleyici olduğu ortaya konulmuştur. Elde edilen bulgulara göre, başta yoksul Asyalılar olmak üzere, diğer göçmen gruplar ve yoksul siyahlar gibi benzer özelliklere sahip kesimler bir arada yaşamakta; yoksul siyahların belli mahallelerde toplanmaları toplumsal kesimler arasındaki ayrışma üzerinde güçlü bir etki meydana getirmektedir (Fong ve Shibuya 2000'den akt Bayraktutan, Akbulut ve Özbilgin, 2016: 1676).

Mültecilerin belli ülke kentlerinde kümelenmelerde ilişkiler ağı kuramı açıklayıcıdır. İlişkiler ağı aile, akrabalık, arkadaşlık ve topluluk bağlarına dayanan kişisel ilişkilerden oluşur (Boyd, 1989'dan akt. İhlamur Öner, 2012: 311). Abadan Unat'a göre de göçmen ilişkileri ağı, önceden göç etmiş, yeni göçmenler ve göçmen olmayanlar arasındaki ortak köken, soydaşlık ve arkadaşlık bağı ile oluşur (2012: 18). İlişkiler ağı kuramına göre, eski göçmenler ve potansiyel göçmenler arasındaki akrabalık, arkadaşlık bağları uluslararası göç hareketliliği ihtimalini artırır. Çünkü ortak paylaşılan toplumsal değerlere sahip

olmak ilişkiler ağını güçlendirir ve potansiyel göçmenin hayatını kolaylaştıracak bilgi, birikim paylaşımı göç süresince ortaya çıkan riskleri azaltır ve yeni göç hareketliliğini kolaylaştırır. Ayrıca ağ ilişkileri yabancı istihdamın girişini kolaylaştıran sosyal sermaye oluşturur (Massey ve Diğerleri, 2014: 28). Ağ örgütleri tarafından temin edilen bağlar uluslararası göç ile alakalı riskleri azaltır çünkü bireyler iş ve barınma konularında kendilerinden önceki göçmenlerden yardım beklerler (Faist, 2003: 202).

Türkiye hem sahip olduğu coğrafi konum hem de tarihsel/toplumsal özellikleriyle, uluslararası göç süreçlerini sıklıkla deneyimleyen bir ülkedir. Göç veren, göç alan ve göçte geçiş yeri olan Türkiye'deki uluslararası göçmenlere; Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin *"yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası"* (Erdoğan, 2015: 317) olarak nitelendirdiği Suriyeli mülteciler de eklenmiştir. Nitekim 2021 yılı niyas ayı rakamıyla yaklaşık 3,6 milyon Suriyeli Türkiye'de yaşamaktadır. Türkiye, Suriyeli göçüyle dünyada en fazla mülteciye sahip ülke konumundadır. Harunoğulları ve Cengiz'e göre Suriyeli göçmenlerin Türkiye'yi tercih etmelerinin nedenleri mekânsal yakınlık, ortak sosyo-kültürel yapının varlığı ve devletin uyguladığı göç politikalarıdır (Harunoğulları ve Cengiz, 2016: 310). Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin varlığı on birinci yıla (ikinci on yıla) girmişken, ülkenin hemen her kentine değişik oranlarda Suriyeliler yerleşmişlerdir. Suriyeli mülteciler, öncelikle sınıra yakın kentler (Hatay, Şanlıurfa, Mardin, Kilis, Gaziantep) ve de Adana ve Mersin gibi metropollere yoğunluklu olarak yerleşmişlerdir. Suriyeli mülteciler sonrasında ise diğer metropol kentlere doğru bir hareketlilik içinde olmuşlardır (Kaya ve Çolakoğlu, 2020: 595). Türkiye'nin kentleri içinde en fazla Suriyeli'ye sahip yerleşim yeri İstanbul olup, resmi rakamlarla Suriyeli mülteci sayısı 500 bin civarındayken, Erdoğan'ın aktarımıyla Uluslararası Göç Örgütü'nün çalışmasında, başka illerde olduğu halde İstanbul'da yaşayan Suriyelilerle de bu sayı 961 bine ulaşmaktadır (Erdoğan, 2020a).

Göçmenler, karşılaştıkları birçok sorunun üstesinden gelmede yaşadıkları kentin örgütsel bakımdan yetersizliğinden dolayı büyük ölçüde akraba ve hemşehrileriyle aynı kent ve aynı semtlerde bir arada oturmayı seçmişlerdir. Dolayısıyla, bu durum, göçmenlerin aynı mahallede, aynı semtte ya da bölgede oturabildiği bir yapıyı veya "kümelenme"yi karşımıza çıkartmaktadır (Ünal, 2012: 51). Suriyeli mülteciler, Türkiye'nin hemen her kentine dağılmış olmakla birlikte, bu dağılımın belli kentler ve kentlerin semt ve mahallerinde daha fazla yoğunlaştıkları/kümelendikleri görülmektedir. Vesek ve Suğur sosyal ilişki ağlarının göçmen nüfusun kentlerin belli semtlerinde ve mahallelerinde yoğunlaşmalarına neden olduğunu vurgular. İkamet açısından belli bir bölgede yoğunlaşma, onlara yabancı oldukları bir ülkede sınırlı da olsa bir güvende olma imkânı sağlamaktadır (2020: 3). Kentlerdeki göçmenlerin sosyo-mekansal kümelenmenin birçok belirleyicisi vardır. Göçmenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel özellikleri kümelenmeleri üzerinde etkilidir. Bu bağlamda Suriyeli mülteciler Kilis ilinde büyük oranda aynı mahallelerde yaşamayı tercih etmiştir. Böylece aynı mahalle, semt ve binayı kullanarak kümelenme meydana getirmekte ve birbirleriyle ilişki içinde bulunarak kendi kültürel alışkanlıklarını sürdürmektedirler (Harunoğulları, 2018: 311).

Göç etkilerinin tespit edilmesi; barınma, ulaşım, eğitim ve mültecilerin dağıtımı gibi idari lojistik planlamaların belirlenmesi için önemlidir (Hübl vd., 2017:2). Göçmenlerin yer seçim gerekçelerinin başında iş piyasasına giriş ve çalışma yerine yakın bir konut gelmektedir (Abrahamson 2006 Akt. Savran ve Sat, 2019: 287). Savran ve Sat'ın belirttiği üzere Türkiye kentlerdeki Suriyeli göçmen yerleşimlerini, çoğunlukla spontane olarak işleyen barınma ve işgücüne katılım süreçleri yönlendirmiştir (Savran ve

Sat, 2019: 284). Suriyeli mültecilerin kurduğu ilişki ağları dikkate alındığında söz konusu saptamadaki “spontane”lik durumunun olmadığı aşıkardır. Nitekim Erdoğan’a göre Suriyeliler, bekleneceği üzere kendilerine destek olacak yakınlarının olduğu ve çalışabilecekleri yerlere dağılmışlardır (2019: 7). Karademir ve Doğan’a göre Suriyeli mültecilerin en fazla olduğu iller arasında olan Şanlıurfa’da iş sahalarının yoğunlaşması aynı zamanda eski tip konutların yer alması nedeniyle merkez ve Karşıyaka dağılışın fazla olduğu mahallelerdir (2019: 118). Şentürk’e göre Suriye sınırına yakın illerin yanı sıra, Suriye ile doğrudan coğrafi ve kültürel bağı olmayan İstanbul, Bursa, Konya ve Kayseri gibi ekonomik cazibe merkezleri Suriyeli göçmenleri çekmektedir (2020: 15). Yine Suriyeliler üzerine makro veriler üzerinden gerçekleştirilen bir araştırmada Suriyelilerin yerleşim yeri tercihlerinde geçimlerini sağlayabilecekleri ve çalışma olanakları görece daha iyi olan yerleri daha ziyadesiyle tercih ettikleri bulgulanmıştır (Çalışkan, 2020: 1201). Suriyeli mültecilerin yöneldiği kentler, mültecilere bir takım çalışma olanakları sunmakla birlikte, Suriyeli ve güvencesiz işgücü, tarım, inşaat ve tekstil başta olmak üzere, pek çok sektörde ucuz emek arzının önemli bir kısmını oluşturmaktadır (Gültekin, 2020: 48). Bakker ve arkadaşları (2019) tarafından cep telefonu verileri üzerinden Suriyeli mültecilerin Türkiye’de mekânsal, sosyal ve ekonomik entegrasyonu üzerine yapılan araştırmada; Suriyeli mültecilerin en fazla yaşadığı il konumunda yer alan İstanbul’a, Suriye’ye yakınlığı ve mülteci yoğunluğu nedeniyle tercih edilen Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne ve en fazla turist alan bölgelere yer verilmiştir. İstanbul’da yaşayan mültecilerin Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan mültecilere göre daha entegre mahallelerde yaşadıkları, mekansal ve sosyal entegrasyon ile istihdam ve sosyal entegrasyon arasında çok daha güçlü bir korelasyon olduğu tespit edilmiştir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yaşayan mültecilerin çalışma olasılığı ile mültecilerin yerel halkla karşılaşma olasılığı arasında çok daha yüksek pozitif bir ilişki saptanmıştır (Bakker vd., 2019:123-140).

Suriyeli mültecilerin mekân tercihlerinde barınma durumu temel belirleyicilerdendir. Deniz-Ekinci ve Hülür’ün, *“Bizim Müstakbel Hep Harap Oldu Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayatı Antep-Kilis Çevresi”* adlı Gaziantep ve Kilis’teki Suriyeliler araştırmasında da Kilis gibi Suriyelilerin tercih ettiği birçok şehirde, sığınmacı yoğunluğunun en fazla olduğu semtler yoksul semtlerdir. Suriyelilerin yoksul semtlere birikmesine sebep olan da bu semtlerin yoksullar için az bir bütçe ile geçinebilmeyi mümkün kılmasıdır. Dolayısıyla bu bölgeler, kötü fiziksel yaşam koşullarıyla göçmenlerin dışlanmasının mekansal boyutunu oluşturur (2016: 35). Yine Gaziantep’teki Suriyeliler üzerine yapılan *“Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Mekânsal Dağılışı ve Geleceği”* adlı bir diğer araştırmada sığınmacıların en yoğun yaşadıkları yerlerin başında ise genelde 1990’lı yıllardan itibaren gecekondulaşma ile ortaya çıkmış kenar mahallelerdir. Özellikle şehir merkezinin kuzeyindeki kalan gelir durumu düşük ve kira fiyatlarının 350-800 TL arasında olduğu Karşıyaka bölgesi ile şehir merkezinin güneyinde benzer şartlara sahip Cumhuriyet-Vatan mahalleleri arasındaki alanlar sığınmacıların sayısal olarak en fazla olduğu bölgelerdir. Gaziantep’in kuzey batısında kalan ve gelir düzeyi yüksek olan bu bölge Suriyeli sığınmacıların sayısal olarak en az yaşadıkları alanların başında gelmektedir. (Sönmez, 2016: 394). Kayseri’deki Suriyeliler üzerine yapılan *“Suriyeli Göçmenlerle Birlikte Yaşamak. Kayseri’de Sivil Politik Aktörlerle Suriyeli Göçmenler Üzerine Nitel Bir Analiz”* adlı araştırmada da yüksek kiralari karşılayamayan Suriyeliler, Kayserili dar gelirli ailelerin yaşadığı ve kiralari görece daha düşük olduğu mahalelere taşınmış ve yeni gelenler de bu mahalelere yerleşmişlerdir (Kararslan ve Gençöglü, 2019: 74). İstanbul’daki Suriyeliler üzerine yapılan bir araştırmada ise görüşmecilerin İstanbul’da ilk geldikleri yer

genellikle Fatih Suriçi'dir. Görüşmecilerin sonrasında Esenyurt ilçesine taşınmasında ise, Suriçi'ndeki evlerin eski ancak kiraların yüksek olmasından kaynaklandığı belirtilmiştir (Şahankaya ve Adar, 2020: 237-238). Ankara'da yapılan bir araştırmada Altındağ İlçesindeki Suriyeli mültecilerin yoğun yaşadığı mahalleler, Siteler Sanayi Sitesininin sınırlarındadır. Suriyeliler yoğun olarak düşük kaliteli konutlarda ve gecekondularda yaşamaktadırlar. Bu araştırma kapsamında Siteler'de Suriyeli işçi çalıştıran bir işveren ile yapılan görüşmede ise hemen hemen bütün firmaların Suriyeli işçi çalıştırdığı dile getirilmiştir (Savran ve Sat, 2019: 296- 298). Ankara'daki bir diğer araştırmada ise Suriyelilerin bulundukları mahalledeki nüfus artışına vurgu yapılmıştır. İş, barınma ve güvenlik ihtiyaçlarına cevap veren yerde mülteci yoğunlaşması da bir etki yaratarak mülteci nüfusunun geometrik artışına neden olmuştur. Suriyelilerin Altındağ ilçesinin Ulubey, Önder ve İsmetpaşa mahallelerinde bir mülteci habitatu yaratmasını sağlayan en önemli şartlar ise bu araştırmada şöyle özetlenmiştir: (1) Rekabet gücünü kaybetmiş mobilya imalathanelerinin bulunduğu Siteler sanayi bölgesinin ucuz işgücü ihtiyacı ve (2) kent merkezinde kalmış olması nedeniyle çevresinde kentsel dönüşüm ile yıkılacak ucuz, kısmen boşaltılmış ve yerel halk tarafından sahiplenilmeyen konut stoku bulunması. (3) Merkezi konumu ile sosyal hizmetlere ulaşım kolaylığı sağlaması (Bakioğlu, Artar ve İzmir, 2018: 20).

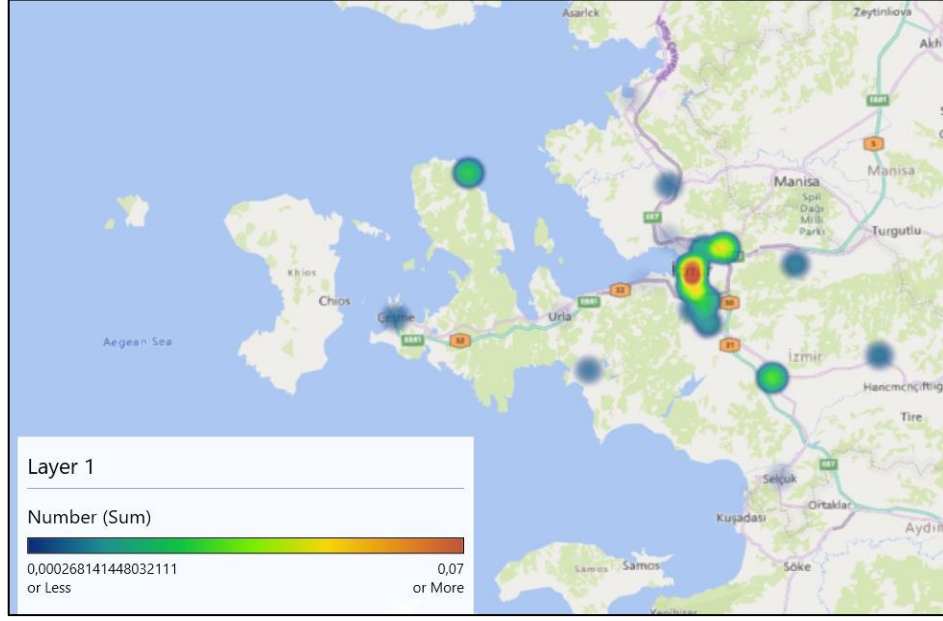
Suriyeli mültecilerin kümelenmesinde ekonomik belirleyicilerin dışında, sosyal ve kültürel belirleyiciler de önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda Suriyeli mültecilerin en fazla yerleştiği illerden biri olan Hatay'da yapılan bir araştırmada gözlemlenen durumlardan biri sığınmacıların kentin mahallelerine göre sosyoekonomik kümelenme oluşturduğudur. Nitekim karşılaşılan bu kümelenmede dikkat çeken önemli ayrıntılardan biri kente gelen sığınmacıların ekonomik durumlarının ikamet alanlarını belirlemekte olduğudur. İkinci ayrıntı ise din faktörü üzerinde biçimlenmiştir. Özellikle Hatay'ın çok etnisiteli (din-mezhep farklılığı) bir yapıda olması nedeniyle gelen sığınmacıların aidiyet durumlarına göre ikamet sahası seçtikleridir (Harunoğulları ve Cengiz, 2016: 314). Şentürk'e göre Suriye'den kaçan pek çok kişinin sınırın öte tarafından yakın ve uzak akrabaları bulunmaktadır. Aile ve aşiret bağları Şanlıurfa, Mardin ve Hatay gibi sınır kentlerinin daha fazla sığınmacı çekmesinin nedenleri arasındadır (2020: 14-15). Suriyeliler üzerine bir raporda kentlere yerleşen Suriyeliler ile yerli halk arasında yaşanan gerilimlerde kültürel özelliklere değinilmiştir. Şanlıurfa nüfusunun önemli kısmını Kürt ve Arap kökenli Türkiye vatandaşları oluşturmaktadır. Kente gelen Suriyelilerin büyük bölümü de Kürt ve Arap kökenlidir. Aynı aşiretten Suriyeli aileler Şanlıurfa'daki akrabalarının yanına gelmiştir. Sığınmacılar ile yerel arasında sorun yaşandığında olay büyümeden aşiret kuralları içinde çözülebilmektedir (Oytun ve Gündoğar, 2015: 22-23). Yine aynı raporda Osmaniye'ye yerleşen Suriyeli nüfusun çoğunluğunun Türkmen bir kısmının da Arap kökenli olduğu ifade edilmektedir. Gelenlerin çoğunluğunun Türkmen olmasının sorun yaşanmamasında etkili olduğu söylenmektedir (Oytun ve Gündoğar, 2015: 22-29). Ayrıca mültecilerle yerli halk arasındaki mezhepsel farklılıklar da mültecilerin belli mahallerde kümelenmemesine neden olmaktadır. Oytun ve Gündoğar'a göre Adana'da Alevi Arap kesim şehre göç eden Suriyelilere karşı temkinli ve rahatsızdır. Bu sebeple sığınmacılar Alevilerin yoğun yaşadığı semtlere yerleşmemektedirler (2015: 28).

Bu çerçevede 21. yüzyılda yaşanan en büyük kitlesel göç dalgasının kaynağını, Türkiye'nin en uzun kara sınır komşusu olan Suriye oluşturmuştur. 2011 yılından itibaren Suriye'de yaşanan iç karışıklıklar ve çatışma ortamı sonucu ülkelerini terk eden Suriyeliler, öncelikle daha yakın ülkelere

sığınmışlardır. Geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler, Türkiye'nin hukuk sisteminde mülteci olarak kabul edilmemekle birlikte, uluslararası göç yazınında mülteci sözcüğünün Türkiye'deki Suriyeliler için sıklıkla kullanıldığını belirtmek gerekir. Suriyeliler, esasında ülkelerindeki iç savaş ve çatışma ortamına bağlı olarak can güvenliği endişesiyle başka ülkelere sığındıklarından ve bu bağlamda sosyolojik olarak mültecilik koşullarını deneyimlediklerinden, bu çalışmada da “Suriyeli Mülteciler” ifadesi kullanılmıştır. Türkiye'nin üçüncü büyük nüfusa sahip ili olan İzmir'de yaklaşık olarak 150.000 Suriyeli mülteci yaşamaktadır. Bu çalışmada Suriyeli mültecilerin İzmir ilindeki sosyo-mekansal kümelenmelerine odaklanılmış ve mekânsal kümelenmelerinin belirleyicileri araştırılmıştır. Bu çalışmayı diğer araştırmalardan ayıran özellik ise; İzmir'in Avrupa'ya geçişte mülteciler açısından transit bir konumda olması ve mikro ölçekte Suriyelilerin mekânsal tercihlerini etkileyen özelliklerin belirlenmesinde yerleşim yerlerine özgü sosyo-mekansal kümelenmeye ilişkin araştırmaların yer almaması etken olmuştur. Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerin muhtarları ve Suriyelilerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş, mültecilerin mekân tercihleri, mekâna ilişkin aidiyetleri ve mekandaki yerli nüfusla olan ilişkileri ele alınmıştır. Çalışma kapsamında İzmir'deki Suriyeli mültecilerin sosyo-mekansal kümelenmesine ilişkin resmi demografik verileri ve İzmir mahallelerindeki saha araştırmasının bulguları ışığında, mültecilerin İzmir özelindeki kümelenmelerin mekansal etkileri ele alınmıştır.

İzmir'deki Suriyeli Mültecilerin Sosyo-Mekansal Kümelenmeleri

Tarihsel ve toplumsal geçmişiyle adeta bir göç kenti olan İzmir, özellikle legal ya da illegal yollarla Türkiye'ye giriş yapan göçmenlerin Türkiye'nin deniz sınırı üzerinden Avrupa'ya geçmeye çalıştığı bir kenttir. İzmir'deki uluslararası göçmenlere, 2010'lı yıllarda Suriyeli mülteciler ve özellikle de Avrupa'ya geçmek isteyen Suriyeli mülteciler eklenmiştir. AB'nin Türkiye'deki sığınmacılara yönelik ekonomik destek vereceğine ilişkin teminatını yerine getirmemesi üzerine Türkiye Batı sınırlarını açma kararı almıştır. İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, gazetecilerle bir araya geldiği göç konulu toplantıda, AB'nin sığınmacılar ile ilgili politikalarını eleştirmiş ve “İzmir'i açsak günde 35 bin kişi Avrupa'ya gider” demiştir (Hürriyet Gazetesi, 03 Ağustos 2019). Bu ifade, İzmir'in uluslararası göçmen trafiği açısından ne denli önemli olduğunu göstermektedir. İzmir'de Suriyelilerin 2014-2015 yıllarında çok yoğun ve kitlesel giriş yaptığı dönemde Avrupa ülkelerine sığınmak için Avrupa ülkelerine yönelen mültecilerin ana uğrak yeri İzmir olmuştur. Bu tarihlerde Konak ilçesinin Basmane Semti, Avrupa'ya geçmek isteyen Suriyeli nüfus ile gündeme gelmiştir. Kaya ve Sarıkaya'ya göre İzmir'in Konak İlçesi Basmane semti bu dönemde, eski ve bakımsız evleri ve görece ucuz otelleri ile kent içi bir çöküntü mekânı olarak yerinden edilmiş sığınmacı göçmenleri kendine çekmiştir (2020: 1238). İzmir'deki göçmenlerin bir kısmı Avrupa ülkelerine geçmekle birlikte, sonradan gelen mültecilerle birlikte ilde 150 bin civarında Suriyeli mülteci bulunmaktadır. Bu çerçevede İzmir, en çok Suriyeli mülteci barındıran sekizinci ildir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün 2016 Türkiye Göç Raporu'na göre 2016 yılında İzmir'deki Suriyeli sayısı 99.701 olup son beş yıldaki artış dikkat çekicidir (2017: 79).

Harita 1. Suriyeli Mültecilerin İzmir İlinde Yoğun Olarak Yaşadıkları Mekansal Alanlar

Suriyeliler İzmir'in belirli ilçelerinde yoğunluk göstermektedir. Çamur tarafından 2018 yılında İzmir İli ve bağlı ilçelerinde yaşayan Suriyeli mültecilere ilişkin paylaşılan tablo verileri esas alınarak MS Excel'de hazırladığımız haritada (Şekil 1) Konak ilçesinin bulunduğu alanda Suriyeli mültecilerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu veriler dikkate alındığında 2018 yılı verilerine göre Konak ilçesinde yaklaşık olarak %9 Suriyeli mülteci yaşamaktadır (Çamur, 2019:142-143).

Tablo 1. Suriyeli Mültecilerin Merkez İlçelere Göre Yoğunluğu

S. No	Merkez İlçe	Suriyeli Mülteci	İlçe Nüfusu	Suriyeli Mülteci Oranı
1	Konak	32.718	363.181	9,01%
2	Karabağlar	28.131	480.790	5,85%
3	Bornova	24.716	442.839	5,58%
4	Buca	13.250	492.252	2,69%
5	Bayraklı	7.754	314.402	2,47%
6	Gaziemir	1.555	136.273	1,14%
7	Çiğli	1.344	190.607	0,71%
8	Karşıyaka	971	342.062	0,28%
9	Narlıdere	140	66.269	0,21%
10	Balçova	65	78.442	0,08%

Kaynak: (Çamur, "Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Sorumluluğu: İzmir Örneği", 2019: 142-143)

Konak'tan sonra Karabağlar, Bornova, Buca ve Bayraklı sırasıyla Suriyelilerin en yoğun yaşadığı merkez ilçelerdir. Karşıyaka, Gaziemir, Balçova ve Narlıdere gibi orta ve üst orta gelir gruplarının yoğunlukta olduğu merkez ilçelerdeki Suriyeli sayısı çok sınırlı düzeydedir. Yine alt orta ve orta gelir

gruplarının yoğunlaştığı Çiğli de ise eski gecekondu yerleşimlerinin ve iş imkanlarının sınırlılığı nedeniyle Suriyeli sayısının az olduğu söylenebilir. Merkez ilçeler dışında en fazla Suriyeli'nin yaşadığı ilçe Torbalı'dır. Torbalı ilçesi tarım işçiliğine olanak veren özelliğiyle de Suriyelilerin yönelmiş olduğu bir yerdir. Çamur'un aktardığı verilerle 2017 yılında Torbalı'da 5243 Suriyeli varken (2017: 121), 2018 yılında bu sayı 9314'e yükselmiştir (Çamur, 2019: 136). Yine 2017 yılında Menderes ilçesinde Suriyeli sayısı 1080, Kemalpaşa'da 967, Menemen'de 1195 olup (Çamur, 2017: 121); 2018 yılında Menderes'te Suriyeli sayısı 1803 ve Kemalpaşa'da 1482 ve Menemen'de ise 2049 olmuştur (Çamur, 2019: 136). İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nün kayıtlarına dayandırılan bu bir yıl içindeki artışlar dikkat çekicidir. Nitekim Şekil 1'de oluşturulan haritada da Suriyeli mültecilerin yoğunluğunun olduğu merkez ilçelerden, merkez dışı ilçelere doğru bir kayışın olduğu açıkça görülmektedir. Söz konusu merkez dışı ilçelerin tarımsal işgücü potansiyelinin ve ucuz işgücü gerçekliğinin bu artışlarda etkisinin olduğu söylenebilir. Üstelik İzmir'in iklim koşullarının elverişliliğinden kaynaklı olarak, tarımsal üretimin yılın uzun bir zaman diliminde sürdürülmesi gerçekliği, merkez ilçelerdeki Suriyeli ucuz işgücünün sonraki yıllarda bu alanlara doğru daha fazla hareketlilik kazanabileceğini düşündürmektedir. Böyle bir hareketlilik, tarımsal işgücü potansiyeli olan merkez dışı ilçelerdeki yerli işgücü ve mülteciler arasında toplumsal gerilimlere de neden olabilir.

İzmir'deki Suriyeli mültecilerin doğrudan mekansal tercihlerine odaklanan çalışmalar olmadığından, İzmir'deki Suriyeliler üzerine yapılmış bazı çalışmaların bulguları üzerinden mültecilerin sosyomekansal kümelenmeleri ele alınacaktır. Bunlardan ilki Vesik ve Suğur'un çalışması olup, Suriyelilerin İzmir'i tercih etme sebepleri kategorisi altında sosyal ağlar, ekonomik faktörler ve İzmir'in Avrupa'ya geçişteki rolü üzerinde analizler yapılmıştır. Bu çalışmada İzmir'de bulunan Suriyelilerin önemli bir kısmının Basmane, Agora, Tepecik gibi yoksul bölgelerde ikamet ettikleri belirtilmiştir (2020: 9-10). İzmir'deki Suriyelilerin etnik kökene göre (Arap, Türkmen, Kürt) yerleşim yeri/mahalle tercihinde bulundukları belirgin olarak görüldüğü de çalışmada belirtilmiştir (Vesik ve Suğur, 2020: 29). Vesik ve Suğur'a göre; kentte bulunan üç büyük Suriyeli gruptan biri olan Suriyeli Kürtler daha çok Agora, Çimentepe, Çamdibi ve Ballıkuyu çevresinde ikamet etmekte olup ağırlıklı olarak Mardin ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin diğer illerinden gelen göçmenlerin yaşadıkları mahallelerde yaşamaktadırlar. Bu grupta yer alan Suriyelilerin bir bölümü esnaflıkla uğraşmakta ancak büyük çoğunluğu tekstil fabrikalarında ya da inşaatlarda işçi olarak çalışmaktadır. Katılımcıların önemli bir bölümü, İzmir'de yaşayan akraba veya tanıdıkları aracılığıyla bu kente göç etmişlerdir. Suriyeliler, irtibatlı oldukları sosyal ağların verdiği bilgiler aracılığıyla İzmir'i güvenli, iş olanaklarının bulunduğu, yaşanabilir bir kent olarak algılamış ve tercih etmişlerdir. Suriyeli Araplar ise daha çok Buca'da Gediz ve Yıldız, Konak'ta Basmane olmak üzere kentin değişik yerlerinde yaşamakta olup ağırlıklı olarak tekstilde ve inşaatlarda işçi olarak çalışmaktadırlar (Vesik ve Suğur, 2020: 23-24).

Beş merkez ilçe üzerine gerçekleştirilen saha çalışmamızda Suriyeliler içinde Arap kökenli olanların, her ilçede ağırlıklı nüfus yapısına sahip olduğu bulgulanmıştır. Yine Suriyelilerin mahalle tercihinde etnik köken dışında, ekonomik etkenlerin öne çıktığını söylemek gerekir. Örneğin Suriyeli Arapların yoğun olduğu Bayraklı Alpaslan Mahallesinde, Arap kökenli Türk vatandaşlarının oldukça sınırlı olduğu muhtarca ifade edilmiştir. İzmir'deki Suriyeli mültecileri araştıran Çamur'un çalışmasına göre de Suriyeliler, İzmir'de yoğun olarak kent merkezlerinde ve tarıma dayalı işgücü ihtiyacı bulunan

ilçelerde ikamet etmektedirler. Bu alanların ortak özelliği yoksulluk alanları olmalarıdır. (Çamur, 2019: 138) Yine İzmir'in, Yunanistan'a yakınlığı nedeniyle kaçak geçişlerin merkezi olması, bu sebeplerden biridir. Suriyeli nüfusun İzmir'in tercih edilme nedenlerinden birisi de istihdam olanaklarıdır. Tekstil, ayakkabıcılık ve mobilyacılık alanlarında Suriyeliler iş bulma imkânına sahiptir. Ayrıca, özellikle kent merkezindeki hizmet sektörü istihdam için olanak sağlamaktadır.

İlçelerde Suriyelilerin yoğunlukla yaşadıkları mahalleler değerlendirildiğinde, karşımıza yoksul ve göçle oluşan mahalleler öne çıkmaktadır. En fazla Suriyeli yaşayan ilçelerde Suriyelilerin, Kürtlerin ve Arapların yaşadıkları mahallelere yerleştikleri görülmektedir. Dayanışmanın güçlü olması, dil ve yoksulluk bu mahallelerin tercih sebebi olarak değerlendirilebilir. Mültecilerin, inşaat, tekstil, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam edildikleri görülmektedir (Çamur, 2019: 144). İzmir'in Konak ilçesinde yapılan bir çalışmada dil birliği, coğrafi köken birliği ya da etnik birlik gibi nedenler kent mültecilerinin İzmir'de yer seçiminde çok etkili olmuştur. Basmane semtinin kent merkezinin hemen çeperinde olması ve işe erişimde avantajlı konumu ile kira fiyatlarının düşüklüğü de diğer etkenler olarak sıralanmıştır (Ayalp, 2020: 324). Bir göç kenti olan İzmir, göç trafiğindeki transit konumu, görece iş olanakları ve tarımsal hinterlandında yer alan ilçelerinin tarımsal ucuz işgücü potansiyeliyle, sonraki yıllarda da Suriyeli mülteciler için çekim merkezi olma potansiyeli taşımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Mekânsal alanların göç yoğunluğunu belirleyen yapısal özelliklerin toplum ve sosyal gruplar üzerinden anlaşılması dinamik sürecin çözümlenebilmesi açısından önem taşımaktadır. Göçün istikrar kazanan ve zamana yayılan örüntüsü, nicelik gerektiren sayısal verilerin yanında toplumsal kurumlar ve de göç eden bireylerin toplumsal konumlarından etkilenerek sosyal gerçekliği inşa etmektedir. Toplumsal yapıyı oluşturan öğelerin göç gerçekliği özelinde mekânsal koşullara ilişkin görünümü ise göçmen ya da mülteci bilgileri dikkate alınarak anlaşılmaktadır.

Göçe ilişkin mekâna özgü elde edilen önsel bilgiler ışığında araştırma yapılması durumunda açıklayıcı bilgilerin keşfedilmesine imkân tanımaktadır. Bu çerçevede İzmir, Türkiye'nin üçüncü büyük metropolü olup, geçici koruma kapsamında yaklaşık olarak 150.000 Suriyeli mülteci yaşamaktadır. Çalışma kapsamında Suriyeli mültecilerin İzmir kentinde yoğunlaştığı yerleşim yerleri üzerinden sosyo-mekansal kümelenmeleri belirleyen özelliklerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Araştırmanın temel problem cümlesi; Suriyeli mültecilerin yoğunlukla yaşamlarını sürdürdükleri yerleşim yerlerinin sosyo-mekansal özelliklerinin belirlenmesidir.

Çalışma kapsamında nitel araştırma yöntemi esas alınarak anlatı deseni üzerinden yerel yönetici ve Suriyeli mültecilerin mekânsal tercih nedenleri anlaşılmaya ve keşfedilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında toplam 24 kişiden oluşan mahalle muhtarları ve Suriyeliler ile derinlemesine mülakat yapılmıştır. Suriyeli mültecilerin göç sürecine ilişkin sosyo-mekânsal özelliklerin anlaşılmasının amaçlandığı araştırma kapsamında analiz edilen araştırma soruları aşağıda belirtilmiştir:

- Geçici koruma kapsamında Suriyeli Mültecilerin sosyo-demografik özellikleri nelerdir?
- Suriyeli mültecilerin mekân tercihlerini belirleyen sosyo-mekansal özellikler nelerdir?

Veri Toplama Aracı

Araştırma kapsamında Suriyeli mülteciler ile yaşadıkları yerleşim yerlerinin yerel yöneticilerinin anlatıları dikkate alınarak göçün işlevsel bir görünüm almasına katkı sağlayan sosyo-mekânsal özelliklerin tespit edilmesi amaçlanmış, anlatı araştırma deseni üzerinden çalışma planlanmıştır. Çalışma kapsamında veri toplama teknikleri arasından yarı-yapılandırılmış görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır. Araştırmada yer alan katılımcılara ulaşılmasında çalışma öncesinde belirlenen kota örnekleme dahilinde hareket edilmiştir. Planlanan katılımcı sayısı 20 olup, saha araştırmasında gönüllü olarak katılım sağlayan 24 katılımcı ile araştırmanın bulguları analiz edilmiştir.

Mülakat formunda yerleşim yerlerinde göçü inşa eden sosyo-mekansal özelliklere ulaşılmasını amaçlayan iki ayrı form geliştirilmiştir. Farklı sorular üzerinden geliştirilen görüşme formlarından biri mahalle muhtarlarına diğeri ise Suriyeli mültecilere uygulanmıştır. Her iki görüşme formunda dokuz sosyo-demografik bilginin (yerleşim yeri, aylık geliri, mesleği vb.) elde edilmesine katkı sağlayan ortak sorulara yer verilmiştir. Bununla beraber sosyo-mekansal özelliklerin belirlenmesi için her iki gruba üç farklı soru yöneltilmiştir.

Veri Toplama Süreci

İzmir ilinde geçici koruma kapsamında Suriyeli mültecilerin yoğunlaştığı yerleşim yerlerinin ilçe ve mahalle düzeyinde belirlenebilmesi amacıyla 16.02.2021 tarihinde Göç İdaresi İl Müdürlüğü'ne iletmek üzere veri talebinde bulunulmuştur. Veri talebi kapsamında süreç dahilinde İzmir Göç İdaresi Müdürlüğü ile farklı periyotlarda yapılan telefon veya yüz yüze görüşmeler sonucunda ilçe düzeyinde Suriyeli Mültecilerin yoğunlaştığı mahallelere ilişkin resmi bilgi alınamamıştır. Bu gelişme sonrası geçmiş yıllarda ikincil veri sunumu üzerinden İzmir ili özelinde yapılan alan araştırmalarında ilçelere göre göç verilerinin paylaşıldığı tespit edilmiştir.

Literatür dahilinde elde edilen bilgiler vasıtasıyla İzmir ilinde Suriyeli Mültecilerin yoğun olarak yaşadığı ilçelerin Konak, Karabağlar, Bornova, Buca ve Bayraklı ilçeleri olduğu anlaşılmıştır. Açık kaynak üzerinden yerel yönetimler tarafından paylaşılan iletişim bilgileri dikkate alınarak mahalle muhtarlarıyla iletişim kurulmuştur. Devamında bu ilçelerde belirlenen mahallelerin muhtarları ile farklı zaman dilimlerinde telefon görüşmesi yapılarak her ilçe özelinde Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı mahallelerin tespit edilmesi sağlanmıştır. Bununla beraber Suriyeli mültecilerin yoğunlaştığı mahallelerin muhtarlarından randevu alınarak görüşmelerin gerçekleştirilmesi sağlanmıştır.

Suriyeli mülteciler ve mahalle muhtarlarıyla gerçekleştirilen görüşme formu öncesinde Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'nun 05.04.2021 tarihinde yapmış olduğu toplantıda araştırma içeriği ve görüşme formları incelenmiş ve etik açıdan uygun görülmüştür. Çalışma kapsamında 14.04.2021-28.04.2021 tarihleri arasında farklı zamanlarda beş farklı ilçede 9 Mahalle Muhtarı ve 15 Suriyeli Mültecinin yer aldığı toplam 24 kişiyle görüşme yapılmıştır. Araştırma kapsamında Suriyeli mültecilerle görüşmelerin yapıldığı ilçe ve mahalle bilgileri Tablo 1'de paylaşılmıştır.

Tablo 2. Suriyeli Mültecilerin Yoğun Olarak Yaşadığı İlçe ve Mahalle Bilgileri

S. No	İlçe	Mahalle
1		Pazaryeri Mahallesi
2	Konak	Kadifekale Mahallesi
3		Mirali Mahallesi
4	Bornova	Mevlâna Mahallesi
5		Doğanlar Mahallesi
6	Bayraklı	Alparslan Mahallesi
7		Aydın Mahallesi
8	Karabağlar	Peker Mahallesi
9	Buca	Göksu Mahallesi

Ayrıca görüşme öncesinde araştırmanın kapsamı hakkında bilgi verilerek mülakat yüz yüze uygulanmıştır. Suriyeli mültecilerle yapılan mülakatlarda görüşmeler Arapça gerçekleştirilmiş ve gönüllü tercüman eşlik etmiştir. Katılımcılara ses kaydı ve isimlerinin açıklanmayacağına dair güvence verilmiştir. Görüşmeler 30 dakika ile 1 saat arası değişen sürelerde tamamlanmıştır.

Veri Değerlendirme Süreci

Araştırma, yukarıda ifade edilen soru cümleleri kapsamında analiz edilmiştir. Görüşmelerde yer alan katılımcıların ifade özlerine dokunulmaksızın gerekli tanımlamaların yapılabilmesi için katılımcılara kod atanmıştır. Nitel verilerin analizinde oluşturulan kod, tema ve kategorilerin belirlenmesinde transkript yöntemi üzerinden hareket edilmiştir. Tema ve kategorilerin kategorik düzeyde hazırlanması için Microsoft Excel programından istifade edilmiştir. Kod, tema ve kategorilerin sunumunda ilişkisel kavramlar tablolar üzerinden ifade edilmiştir.

Araştırmanın Bulguları

Suriyeli mültecilerin göç sürecine ilişkin deneyimledikleri ve aktardıkları mekânsal özelliklerin sosyolojik perspektif üzerinden ortaya çıkarılabilmesi için yerel yönetimde yer alan muhtarlar ve mültecilerin ifade ve cümle özlerine riayet edilerek temalara ulaşılmıştır. Araştırma kapsamında temaların oluşturulma sürecinde kavramları inşa eden boyutlar katılımcıların sosyo-demografik özellikleri paylaşıldıktan sonra aktarılmıştır.

Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Çalışma kapsamında 9 Mahalle Muhtarı ve 15 Suriyeli Mültecinin yer aldığı toplam 24 kişiyle yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen bilgiler Tablo 2’de paylaşılmıştır. Mahalle muhtarları ve Suriyeli Mültecilere rasgele kod atanarak, transkript analizinde bu kodlar üzerinden göçün sosyo-mekansal dağılımına ilişkin deneyimledikleri sosyal gerçekliğinin aktarımı sağlanmıştır. Katılımcıların sosyo-demografik bilgilerine ilişkin özellikleri on değişken altında açıklanmıştır.

Suriyeli katılımcılar arasından çalışmaya katılanların 8’i erkek, 7’si kadındır. Ayrıca yaş dağılımlarının çalışmaya katılanlar arasında düzgün dağıldığı görülmektedir ve çalışma esnasında her

iki değişken özelinde homojen dağılım elde edilmesine özen gösterilmiştir. Buna göre 18-30 yaş aralığında 4 kişi, 30-45 yaş aralığında 6 kişi, 45-60 yaş aralığında 5 kişi yer aldığı görülmektedir. Bu çerçevede özellikle katılımcıların cinsiyet ve yaş dağılımların birbirine benzer dağılım göstermesine özen gösterilmiştir. Suriyeli katılımcıların medeni durumları incelendiğinde genç bir katılımcının bekar olmasının yanında sadece bir tane boşanmış kişi bulunmaktadır. Suriyeli katılımcıların çocuk sayılarının 3'ten fazla olduğu görülmekle birlikte çocuk sayısı 1 ile 7 arasında değişim gösterdiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların çoğu düzenli aylık gelirleri olmadığını belirtirken, gelirlerini ifade edenler ise en fazla 3.200 ₺ olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Bilgiler

Kod Adı	Cinsiyeti	Yaşı	Eğitim Durumu	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı	Aylık Geliri	Doğum Yeri	Hane Uslu	Mesleği	Yerleşim Yeri
Katılımcı-1	E	60	İlkokul	Evli	7	-	Deyrizo r	9	Mermer ci	Kadifeka le
Katılımcı-2	E	58	Okuma Yazma Bilmiyor	Evli	6	-	Halep	12	Hurdacı	Pazaryeri
Katılımcı-3	E	50	Lise	Evli	3	3200	Halep	5	Esnaf	Mirali
Katılımcı-4	K	40	Lise	Evli	3	2500	Halep	5	Öğret- men	Alparslan
Katılımcı-5	E	31	İlkokul	Evli	4	3000	Halep	6	Esnaf	Alparslan
Katılımcı-6	K	29	İlkokul	Evli	3	-	Halep	5	Ev Hanımı	Mevlâna
Katılımcı-7	E	37	Okuma Yazma Bilmiyor	Evli	5	-	Halep	7	İşçi	Doğanlar
Katılımcı-8	K	53	İlkokul	Evli	2	-	Halep	5	Ev Hanımı	Doğanlar
Katılımcı-9	E	34	İlkokul	Evli	6	-	Halep	8	İşçi	Pazaryeri
Katılımcı-10	K	25	Lise	Evli	1	1500	Halep	3	-	Kadifeka le
Katılımcı-11	K	27	İlkokul	Evli	3	2000	Halep	5	Terzi	Kadifeka le
Katılımcı-12	K	52	Ortaokul	Boşan- mış	4	3.000	Halep	5	-	Göksu

Katılımcı-13	E	18	Ortaokul	Bekar	-	2700	Halep	6	Tekstil	Aydın
Katılımcı-14	E	36	Ortaokul	Evli	5	-	Halep	7	Şoför	Aydın
Katılımcı-15	K	32	Lise	Evli	2	-	Haseki	4	Kuaför	Peker
Katılımcı-16	E	60	Ortaokul	Evli	3	4000	Ömerli	4	Muhtar	Konak
Katılımcı-17	E	43	Ortaokul	Evli	3	2400	Ömerli	5	Muhtar	Konak
Katılımcı-18	E	55	İlköğretim	Evli	2	1000 0	Buca	4	Muhtar	Bayraklı
Katılımcı-19	E	46	Lise	Evli	2	1000 0	İzmir	3	Muhtar	Doğanlar
Katılımcı-20	E	42	Lise	Evli	3	2400	İzmir	5	Muhtar	Bornova
Katılımcı-21	E	50	Ortaokul	Evli	2	2400	İzmir	3	Muhtar	Konak
Katılımcı-22	E	51	İlkokul	Evli	5	2000	Muş	7	Muhtar	Göksu
Katılımcı-23	E	66	İlkokul	Evli	2	4500	Ömerli	2	Muhtar	Aydın
Katılımcı-24	E	59	Ortaöğretim	Evli	3	2400	Midyat	5	Muhtar	Peker

Suriyeli mülteciler arasında çalışmaya katılanların önemli bir kısmının Suriye'nin Halep ilçesinden Türkiye'ye geldikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcılar arasında Deyrizor ve Haseki'den katılan katılımcılar da yer almaktadır. Katılımcılar arasında yerleşim yerlerinde esnaf olarak çalışan katılımcılar olmakla birlikte öğretmen olarak çalışanların da yer aldığı ancak çoğunluğunun işçi olarak çalıştıkları tespit edilmiştir. İşçi olarak çalışanların tekstil, ayakkabıcılık, sıhhi tesisat gibi farklı nitelik gerektiren alanlarda çalıştığı görülmüştür. Bununla beraber aynı hanede yaşayan birey sayısının 12 bireye kadar ulaştığı görülmüştür. Ailelerin üçten fazla çocuklara sahip oldukları ifade edilmiştir. Çocuk sayısının yüksek olmasında SUY (Sosyal Uyum Yardımı) kapsamında alınan yardımlarda en az üç çocuk olma koşulunun belirleyici olduğu yapılan görüşmelerde ifade edilmiştir.

Çalışmada yer alan mahalle muhtarlarının ise Suriyeli mültecilerin yoğunlukla yaşadığı yerleşim yerlerinde görev yapmasına özen gösterilmiştir. Mahalle muhtarlarının Tablo 2'de yer verilen sosyo-demografik özellikleri incelendiğinde mahalle muhtarlarının erkek olduğu, yaş aralıklarının 42 ile 66 arasında değişim gösterdiği görülmektedir. Diğer sosyo-demografik bilgiler dikkate alınarak yapılan incelemede gelir durumlarının 2.400-10.000 ₺ arasında değişim gösterdiği anlaşılmaktadır.

Sosyo-Mekansal Kümelenmeleri Belirleyen Özelliklerin Analizi

İzmir kent merkezinde yer alan Konak ilçesi ve merkezi konum teşkil eden Karabağlar, Bornova, Buca ve Bayraklı ilçeleri saha araştırmasında tercih edilen mekânsal alanlardır. Söz konusu ilçelere bağlı Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı sosyo-mekansal alanların belirlenmesinde yerel yönetimlerin aktarımları ve literatür özelinde İzmir’de yapılan araştırma sonuçları dikkate alınmıştır. Saha araştırması sonucu Suriyeli mültecilerin sosyo-mekansal dağılımını belirleyen etkenlere ilişkin temalar Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 4. Suriyeli Mültecilerin Sosyo-Mekansal Dağılımını Etkileyen Özellikler

S. No	Tema	Kategori
1	Ekonomik Nedenler	▪ İş Olanakları ▪ Çalışma Sahalarına Yakın Olması ▪ Kira Bedeli ▪ Şehir Merkezine Yakınlık (Kısa Mesafe) ▪ Ulaşım İmkanları
2	Sosyal Ağlar	▪ Sosyal Etkileşimin Sıklığı ▪ Sosyal Çevre Oluşturma ▪ Yeni Göç Rotasını Belirleme
3	Sosyal Yardımlaşma	▪ Maddi Yardımlaşma ▪ Kendi Aralarında Ticaret
4	Kültürel Benzerlik	▪ Dil Uyum ▪ Yaşam Koşullarına Uyum ▪ Etnik Yapı
5	İklim Koşulları	▪ Hava Sıcaklığı

Alan araştırması kapsamında Suriyeli mültecilerin İzmir kentinde sosyo-mekansal tercihlerini belirleyen özelliklerin ekonomik nedenler, sosyal ağlar (akraba, tanıdık), sosyal yardımlaşma, kültürel benzerlik ve iklim koşulları olarak şekillendiği tespit edilmiştir. Katılımcıların anlatıları doğrultusunda ulaşılan temalara yönelik içerikler ise araştırma kapsamında ziyaret edilen mekânsal alanlara göre açıklanmıştır.

Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı anlaşılan Konak ilçesi Basmane ve Kemeraltı Çarşısı’nın yakınında yer alan bölgeler coğrafi açıdan Kadifekale Dağı’nın eteğine uzanmaktadır. Çalışma kapsamında fiziki açıdan Basmane bölgesinden itibaren Pazaryeri, Mirali ve Kadifekale Mahalleleri yerel nüfus dikkate alındığında Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadığı yerleşim yerleri olarak tespit edilmiştir. Basmane bölgesinden itibaren bu bölgede Suriyeli mültecilerin yerleşik nüfus ile etnik ve kültürel açıdan benzerlik ile ekonomik nedenlerden dolayı yerleşim yerlerini tercih ettikleri anlaşılmıştır. Ekonomik nedenler arasında Suriyeli mülteciler tarafından iş olanakları, kira bedelinin az olması gösterilmiştir.

Dört yıl önce Kayseri'den İzmir'e geldik. Eşimin ablası İzmir'de sekiz yıldır yaşıyordu. Kayseri'de hurdacılık işiyle uğraşıyorduk, hava şartları ve geçimimizi sürdürmede yaşadığımız zorluklardan dolayı İzmir'e geldik. İlk önce başka bir mahalleye oturduk, ev sahibi binayı yıktırmak istediğinden başka bir mahalleye taşındık. 550 ₺ kira veriyoruz. Çocuklar okula gidiyor. Diğer çocuklarım ve ben hurdacılıkla uğraşıyoruz. Bacanağım iş olanakları olduğunu, gelmemizi söyleyince buraya göç ettik. Geçim sıkıntısı bazen yaşıyoruz. Tek katlı binada yaşıyoruz. (Katılımcı 2, Pazaryeri Mahallesi, 14.04.2021)

7 sene önce direkt İzmir'e geldim. Basmane'nin çeşitli mahallelerinde yaşadım. Akrabalarım Hatay'da ama ben İzmir'i tercih ettim. Çünkü iş olanakları daha fazla. Ailede 5 kişi yaşıyoruz. Sadece ben çalışıyorum. Market işletiyorum. Dükkânın kirasına 500 ₺, evin kirasına 800 ₺ kira veriyorum. Gelir ve gider ucu ucuna yetiyor. Ben geçimimi sağlasam da komşularımın yardıma çok ihtiyacı oluyor. Çok milletli bir yaşam var ancak sorun yaşamıyoruz. (Katılımcı 3, Mirali Mahallesi, 14.04.2021)

Basmane bölgesinde Suriyeli mültecilerin yerleşik nüfusu göre yoğun yaşadığı mahallelerdeki mahalle muhtarları, nüfus dinamikleri ve kültürel uyumun ön planda olduğunu ifade etmişlerdir. Suriyeli mültecilerin dil sorununun çözülmesi ve göç sonrası sosyal çevrelerine uyum sağlayabilmesi için göç sürecini inşa eden özelliklerin yakınlarının ve akrabalarının tavsiyeleri olduğu anlaşılmıştır. Göç sürecinin kendisi aile ve akraba ilişkileri üzerinden nüfus hareketliliğe sebep olurken, Suriye'den gelen mültecilerin sosyo-kültürel etmenlere göre sosyal çevrelerini tercih ettikleri tespit edilmiştir.

Fotoğraf: Gazanfer Kaya/Karabağlar

Fotoğraf: Gazanfer Kaya/Konak

Yerleşim yerinin tercih edilme nedenleri arasında ekonomik etmenler arasında ulaşım koşullarının avantajlı olması ve kira bedellerinin düşük olması gösterilmiştir. Suriyeli mültecilerin nitelikli iş gücü gerektirmeyen konfeksiyon, pazarlama gibi alanlarda çalıştıkları belirtilmiştir. Basmane bölgesine yakın yerlerde Suriyeli mültecilerin kendi dükkanlarını işlettikleri, dükkanlarda satılan ürünlerin Arapça ifadeler içeren ürünlere yer verildiği görülmüştür. Bakkalların haricinde günlük

ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak sağlayan kasap, berber, kuaför gibi dükkanların da Suriyeli mülteciler tarafından işletildiği görülmüştür.

Fotoğraf: Yusuf Ceylan/Buca

Fotoğraf: Gazanfer Kaya/Konak

Basmane bölgesinde yaşayan mültecilerin ekonomik durumlarının iyi olmadığı, Suriye'den gelen mülteciler arasından durumu iyi olanların ve sonradan durumunu düzelterenlerin bu bölgeyi geçiş yeri olarak kullandıkları belirtilmiştir. Basmane bölgesinde yaşayan mültecilerin yeni göç rotalarını burada edindikleri deneyim ile oluşturdukları diğer ifade edilen özellikler arasında yer almıştır. Yaşam şekilleri açısından çok eşli evliliğinin diğer etnik gruplara göre Araplarda yaygın olduğu ifade edilirken, boşanma oranlarının azlığının nedenleri arasında ekonomik nedenlerden dolayı birbirlerine bağlı olmaları gösterilmiştir.

Buradaki yöre insanı ile daha iyi ilişki kurabilme kapasiteleri var. Kültürel bir uyumlulukları var. Burayı tercih etmelerindeki bir diğer neden, şehrin büyük kesimine yayan gidip gelebiliyorlar. Kira fiyatları da bu konuda büyük etken. Bazı evlere 200 lira veriyorlar. Hem ulaşım hem ekonomik hem de kültürel nedenleri var diyebiliriz. Burada Kürtler, Araplardan daha fazla. Suriye'den gelen kişinin burada sosyal etkileşime girebileceği çok insan var. Buradaki Suriyelilerin çoğu vassıfız. Genel olarak konfeksiyon, ütüculük, terzi, pazarlama alanında çalışıyorlar. Fakir olanlar burada daha çok. Parasız olan buradan gitti. Siyasi görüşleri mahalle sakinlerinin bakış açılarını etkiliyor ve Suriyelilere olumsuz bir şekilde yaklaşıyorlar. Buradaki insanlar şöyle düşünüyor "onlar gelip, buradaki bizim iş alanlarımızı işgal ediyorlar." Muhtarlar için yapılan bir seminerde şunu gördüm; muhtarların çoğu ırkçı yaklaşıyor. Seminerin amacı, Suriyelilere nasıl yaklaşılsın diye muhtarları bilgilendirmek. Ben Arapça, Kürtçe, Türkçe bildiğim için insanlarla samimi bir ilişki kurabildim. Genelde Suriyelilere öğrenci yardımı, gıda-süt yardımı, Kızılay kartı gibi yardımlar var. Aileler 5-6 kişiden az değil. Çocukları 3'ün üstünde olduğunda Kızılay yardım yapıyor. Çok eşlilik genelde Araplarda var. Kürtlerde daha seküler bir yaşam tarzı var. Daha açık ve laikler diyebiliriz. Aynı evin içinde 2 aile çok istisna. Boşanma ve fuhuş daha aşağıdaki yerlerde var. Boşanma oranı yüksek değil çünkü birbirlerine mecburlar. Nüfus

hareketliliği çok aktif. Buraya gelen bir iş bulup çalışıyor diyelim. Para biriktirip hemen gidiyor. Eşrefpaşa ve Bozyaka'ya genelde gidiyorlar. Bizim buradaki evler eski yapı. 3+1 evler çok nadir. Kiracılar genelde 2+1 ya da 1+1'e yerleşiyorlar. (Katılımcı 16, Konak, 14.04.2021)

Yerlilerin yerinden göçü var. Suriyelilere Buca'da 500 ₺ kiralık ev ver gitmezler. Burada 1.500 ₺ ver gelir. Çünkü burada örgütleniyorlar. Bizim insanlarımız muzdarip. Her mahalleye azınlık olarak dağıtılması gerekiyor. Ancak öyle uyum sağlarlar. Her mahalleye bir aile, iki aile dağıtılmalı. Bu şekilde kümeleniyorlar. Boş olan her evi onlar dolduruyor. 400'e yakın nüfusları var. Bir hanede en düşük 5-6 kişi yaşıyor. Kimisi inşaat, burada, kağıtçı olarak çalışıyor. Esnaf çok az var, daha çok Basmane'de (Katılımcı 21, Konak, 14.04.2021)

Bayraklı ve Bornova ilçelerinde ise Alparslan, Mevlâna ve Doğanlar mahallelerinde Suriyeli mültecilerin yoğun olarak yaşadıkları tespit edilmiştir. Suriyeli mültecilerin mekân tercihlerinde sosyal ağların önemli olduğu anlaşılmıştır. Akrabaları dışında çalışan Suriyelilerin arkadaşlarının da mekân tercihlerini etkilediği tespit edilmiştir. Suriyeli mülteciler hali hazırda yaşadıkları yerleşim yerlerine yerleşmeden önce pek çok yer değiştirmişlerdir. Yer değiştirme nedenleri arasında iş bulma gerekçesi vurgulanmıştır.

Suriyeli mültecilerin yerleşim yerinde kalabalık şekilde yaşadıkları görülmüştür. Yardım paralarını kiralalarını ve ihtiyaçlarını karşılamak için kullandıkları belirtilmiştir. Çalışma alanlarına yakın mahalleleri tercih ederken, çoğu kez çalışma koşullarından dolayı da yer değiştirdikleri görülmüştür. Yerleşim yerini tercih ederken yakınlarından o yer ile ilgili bilgi aldıkları anlaşılmıştır. Gelen yardımlarının ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli olduğunu ifade etmişlerdir, özellikle Türk vatandaşlığına geçmeleri durumunda yardımların kesileceğinden dolayı vatandaşlık başvurusunda bulunmadıklarını ifade eden katılımcılar bulunmaktadır.

6 senedir bu mahallede yaşıyoruz. İlk olarak Gaziantep'e geldik, 2015'ten önce Gaziantep'teydik. 6 ay burada kaldık. Gaziantep'ten sonra kendi başımıza İzmir'e geldik. Suriye'deyken UNICEF'e bağlı çalıştığım için buraya gelince de UNICEF'in desteği ile İzmir'e yerleştik. Aynı zamanda arkadaşlarımız burayı övdü. O yüzden UNICEF'e bizi İzmir'e yerleştirmesini istedim. Bu mahalleyi de eşimin arkadaşları övdü o yüzden İzmir'de bu mahalleyi seçtik. Buraya ilk geldiğimizde ev bulma, gıda ve giysi konusunda çok zorlandık. 700 lira da kira veriyoruz. (Katılımcı 4, Alparslan Mahallesi, 21.04.2021)

Önce Antep, sonra Adana, sonra burası, İzmir'de beş senedir yaşıyoruz. İzmir'de direkt Mevlana'ya geldik. İş bulma nedeniyle buraya yerleştik. Çünkü arkadaşlarımız burada iş bulabileceğimizi söylediler ama bulamadık. Antep'e dönmeyi düşünüyoruz. 3 çocuk toplamda 5 kişi yaşıyoruz evde. Eşim ayakkabıcılık yapıyor ama şu an çalışmıyor. Kızılay'dan 600 tl para alıyoruz. Aylık 2000 ₺ eve para giriyor. Kiraya 350 veriyoruz. Ev çok kötü. (Katılımcı 6, Mevlana Mahallesi, 21.04.2021)

2012'de Gaziantep'e gittim. 2 çocuğum orada oldu. 4 yıl Antep'te kaldık. Kardeşim İzmir'e benden önce geçti ben Antep'te işçi olarak çalışıyordum, su tesisatçıydım. 2016'da İzmir'e geldim. İlk olarak Kemalpaşa ilçesine yerleştim. 3 ay kaldım. Birkaç yer değiştirdim. Seferihisar gibi farklı ilçe ve illerde çalıştım. Doğanlar Mahallesi'ne 2019 yılında geldim. Atatürk Mahallesi'nde işçi ya da amele olarak

çalışıyorum. Gaziantep'te aynı işleri devam ettiriyorum su tesisatı üzerine çalışıyorum. Batık Kuyu'da çalıştığım ortamda kusursuz olduğum ve Türkmen olmam sebebiyle Doğanlar Mahallesi'ne yerleştim. Evde tek ben çalışıyorum herhangi bir yardım almıyoruz komşulardan gelen yardımları kullanıyoruz. Kızılay'dan gelen yardım parasını kiraya veriyorum. Bu yardım kira elektrik gibi diğer masraflara gidiyor. Türkiye'de çalışırsanız geçinebilirsiniz, yoksa geçim zor. Çalışmadığımız zaman gıda ürünleri karşılamakta zorlandığımız zamanlar olabiliyor. 4 katlı bir binada giriş katında oturuyoruz...Suriye'de akrabalarımız var, telefon ile iletişim kuruyoruz...Türk vatandaşlığına Kızılay'dan yardım kesileceği düşüncesiyle müracaat etmiyoruz, yardım kesilince nasıl karşılayacağınız
(Katılımcı 7, Doğanlar Mahallesi, 14.04.2021)

Suriyeli bakkallara gidiyorum. Şimdilik borç yazdırıyorum. Yaşadığım mahalleyi Suriye'deki mahalleme benzetiyorum. Ancak torunlarım vatansız kaldılar, onların Türk vatandaşı olmasını çok isterim. Suriye'den Esad giderse döneriz diye düşünüyorduk ama gitmedi. Dönmemiz zor.
(Katılımcı 8, Doğanlar Mahallesi, 14.04.2021)

Doğanlar ve Mevlâna bölgesini tercih eden Suriyeli mültecilerin çalışma alanlarının yoğun olduğu Işıkkent'e yakınlığı nedeniyle tercih ettikleri anlaşılmıştır. Ayakkabıcılık gibi nitelik gerektiren işlerde çalışanların da yer aldığı görülürken, kâğıt toplama ve hurdacılık gibi nitelik gerektirmeyen işlerde çalışan Suriyeliler de bulunmaktadır. Erkeklerin evin geçimiyle uğraştıkları görülürken, kadınların çalışma hayatına katılmadıkları belirtilmiştir.

12 bin hane var mahallemde, seçmen 16 bin kişi. Mahallenin ekonomik durumu, zengininde var fakir de. Apartmanı olan var küçük bir yerde yaşayan var. Dağınıklar yani. Kapıdan içeri zengin de giriyor fakir de. 2- 3 bin civarı Suriyeli vardır. Erzurum, Afyon, Manisa, Karadeniz'den çok insan var. Göçmen de çok var. Araplarla, Türkmenler daha çok yanıma geliyor. Binalarda oturuyorlar. Kira 600- 700'den başlıyor. İki odalı, üç odalı evlerde oturuyorlar. Çok eşliliğe denk gelmedim. Işıkkent'te oturanlar var. Günlük çalışıyorlar. Kâğıt toplama, hurdada çalışıyorlar. Kadınlar nadiren iş istiyor, genelde yardım istiyorlar. Esnaf var, bakkalda çalışan var.
(Katılımcı 5, Alparslan Mahallesi, 21.04.2021)

Karabağlar ve Buca ilçelerinde sanayiye yakın mahallelerde Suriyeli mültecilerin yoğunlukla yaşadıkları tespit edilmiştir. Yer değiştirme nedenleri arasında aynı dili konuşma, iş bulma gerekçeleri ve öncesinde göç sürecini yaşayan yakınlarının tavsiyeleri önemsenmiştir. Suriye'de temel ihtiyaçlarını karşılama noktasında bir kişinin çalışmasının yeterli olduğunu ifade ederlerken, Türkiye'de geçinebilmek için birden fazla kişinin çalışması gerektiği belirtilmiştir. Karabağlar ilçesinde oto boyacılığı yapan birinin oto sanayiye yakın olması nedeniyle bu bölgenin tercih edildiği aktarılmıştır.

Temel ihtiyaçlarını karşılanmasında Kızılay'dan gelen yardımların önemi ifade edilirken, daha önceden Avrupa ülkelerine giden yakınlarından da yardım aldıkları belirtilmiştir. Ailede gençlerin yer alması durumunda çalıştıkları ve ailelerine yardım ettikleri anlaşılmıştır. Suriyeli mülteciler çalıştıkları iş yerlerinde günlük ücretlerinin de farklılık gösterdiğini belirtmişlerdir. Daha iyi ücretler için Suriyeli mültecilerin sonradan da yer değiştirme kararı verdikleri tespit edilmiştir. Ayrıca günlük ücretlerin geçimleri sağlama noktasında Gaziantep ve Kilis gibi illerin daha ucuz olduğu ifade edilmiştir.

Yedi senedir Türkiye’deyiz. Kısa bir süre İstanbul’da oğlumun yanında kaldık. Türk kimliği var. Kızılay’dan yardım alamıyoruz. Hamileyken buraya geldiğim ilk yıllarda kimlik aldım. ...Oğlum burada oto sanayide çalışıyordu. Ücretler düşük olduğu için şu an İstanbul’da tekstil işinde çalışıyor. Önceden 800 lira kira veriyordum. Ev sahibi eşyaları alıp dolandırdığı için şu anki evde 1200 lira kira ödeyerek kalıyoruz. 4 odalı apartman katı. Faturalar çok pahalı, kira da pahalı ama mecburuz. Evde çalışan yok ama gelinim internetten kıyafet alıp satıyor. 5 kişiyiz sadece gelin çalışıyor, oğlum da para gönderiyor. (Katılımcı 12, Göksu Mahallesi, 27.04.2021)

...Burası göç almış bir mahalle. Oturanlar göç ederek Doğu ve Güneydoğu’dan gelen ailelerdir. Burada çalışanlar; Seyhan mahallesinde oto sanayide, tekstilde ve esnaf olarak çalışıyorlar. 3000’e yakın Suriyeli mülteci mahallede yaşıyor. 400-500 hane yaşıyorlar. 7 veya 8 yıldır bu mahalledeler. İlk geldiklerinde yoğun bir nüfus hareketliliği vardı, yaklaşık 5000 kişiydi, buradan Avrupa’ya ve çevre illere göç verildi. Suriye’den gelenlerin ekseriyeti Arap kökenlidir. Suriyeliler dile göre mahalle seçiyorlar. Buradaki yerleşik nüfus Kürtçe ve Arapça konuşabiliyor. Burada yaşayan Mardinliler arasında Arapça bilen vatandaşlarımız vesilesiyle Suriyeliler evlerini tutuyorlar. Düşük gelirli aileler otursa da ev kiralari 800 liradan 1500 liraya kadar çıkabiliyor... (Katılımcı 22, Göksu Mahallesi, 27.04.2021)

Suriyeli mültecilerin sosyo-mekansal tercihlerini ekonomik ve sosyo-kültürel etkenler belirlerken, yerleşik nüfus ile sorun yaşamadıkları vurgulanmıştır. Yerleşim yerinde yer alan muhtarların iş imkanları nedeniyle yerli nüfusun Suriyelilerin kalıcılığından memnun olmadığını ifade ederken, toplumsal açıdan önemli bir sorunun olmadığını belirtmişlerdir. Yaşanan sorunların ise devamlılık göstermediğini belirten muhtarlar; Suriyeli mültecilerin aynı dili konuşma, sosyo-kültürel özellikler, kira bedeli, çalışma alanlarına yakınlık ve ulaşım imkanları gibi gündelik ihtiyaçların mahallelerinin tercih edilme nedenlerini etkilediğini ifade etmişlerdir. Suriyeli mülteciler ülkelerinde dönme noktasında geçim zorlukları yaşamalarına rağmen nadiren net ifadeler kullanmışlardır.

Tartışma ve Sonuç

Uluslararası göçmenlerin özelde ise mültecilerin bulundukları ülkelerin kentlerinde kümelenmeleri yaygın görülen bir durumdur. Göç yazınında, özellikle de ilişkiler ağ teorisi çerçevesinde göçmenlerin kümelenmeleri açıklanmaktadır. 20. yüzyıl yerinden edilmiş milyonlarca insanın, başka ülkelere sığındığı ve mültecilik hukukunun öne çıktığı bir zaman dilimidir. 21. yüzyıldada ülkeler kitlesel anlamda mülteci göçüne tanıklık etmeye devam etmektedir. Engelhardt’a göre bu bir sığınmacı devrimidir. 65 milyondan fazla insan eşini, dostunu, akrabasını, malını, mülkünü, işini, kültürünü, geleneğini, kısacası yurdunu terk etmek zorunda bırakılmıştır. Hepsi de savaş, şiddet, doğal afet, eşitsizlik, takip edilme ve vatanlarının batma korkusundan kaçıyor ya da çocuklarının geleceği için duydukları kaygıdan. Kaçanların küçük bir azınlığı da Avrupa’ya sığıyor (2020: 21). Suriye’deki iç çatışmalar sonrasında milyonlarca Suriyeli, komşu ülke ve diğer ülkelere sığınmışlardır. Yaklaşık olarak 3,6 milyon Suriyelinin sığındığı Türkiye, bu süreçte en fazla mülteciye sahip ülke konumuna gelmiştir. Türkiye’nin sınıra yakın kentleri ve de büyük metropol kentlerine yerleşen yüz binlerce mülteci, kentlerin demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı üzerinde etkileri olmuştur. Bu çalışmada odaklanılan İzmir’de yaklaşık 150 bin Suriyeli mülteci yaşamakta olup, mültecilerin sosyo-mekansal

kümelenmeleri, bu kümelenmelerdeki belirleyiciler ve de Suriyelilerin bulundukları mekâna etkilerinin sahadan elde edilen bulgular çerçevesinde tartışılması son derece önemlidir.

Suriyeli mültecilerin yerleştiği İzmir, diğer metropol kentleriyle benzeşen ve farklılaşan yanları vardır. Bir göç kenti olan, bu anlamıyla pek çok göç hareketliliğine tarihinde deneyimleyen İzmir'in coğrafi konumu ve mülteci göçü arasında ilinti kurmak gerekir. İzmir'in uluslararası göç trafiğinde transit göç merkezi olduğu gerçeği görüşülen bir muhtarın ifadesiyle 'sevkiyat yeri' olarak belirtilmiş, 2014-2015 yılları arasında Avrupa'ya geçmek isteyen Suriyeli mülteciler akınıyla ülke kamuoyuna yansımıştır (Katılımcı 2, Pazaryeri Mahallesi, 14.04.2021). Bu bağlamda hem İzmir'e yerleşen Suriyeli mülteciler hem de başka şehirde yerleşen Suriyelilerin bazıları, sınır geçişlerine ilişkin katı veya yumuşak politik iklime bağlı olarak Avrupa'ya geçme arayışı içerisine girdikleri bilinmektedir. Bu araştırma bulgularında Avrupa'ya geçiş niyetinde olduğunu açıkça belirtenler sınırlı sayıda olsa da mali, hukuki ve idari nedenlerle sınır geçişinin oldukça zor olduğu yine aynı görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Yine Vesik ve Suğur'un araştırmasında Suriyelilerin İzmir'i tercih etmesinde, Avrupa'ya geçme noktasındaki konumu bulgulanmıştır (Vesik ve Suğur, 2020: 9).

İzmir, Türkiye'de hızlı ve plansız kentleşmenin yaşandığı dönemde aldığı yoğun göçe paralel olarak, İzmir kentsel mekanındaki morfolojik, demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel örüntüler şekillenmiştir. Özellikle de kırsaldan kente olan bu göç sürecini deneyimleyen İzmir'deki gecekondulaşma, kentsel yoksulluk ve kültürel çeşitlilik, kentsel mekanlardaki yerleşme düzeni ve ilişkilerini belirlemiştir. Suriyeliler İzmir'in merkez ilçelerinde çok yoğun iç göç almış, düşük yoğunluklu, eski ve görece ucuz kiralık evlerin olduğu ve iş sahalarına (sanayi siteleri, mobilya atölyeleri, Kemeraltı) yakın olan ilçelerde yoğunlaşmışlardır. Bu bağlamda Konak, Karabağlar, Bornova, Buca ve Bayraklı en fazla Suriyeli mültecinin yaşadığı ilçelerdir. Suriyeli mülteciler bu ilçelerin bazı mahallelerinde kümelenmişlerdir. İzmir'deki Suriyeli mültecilerin sosyo-mekansal dağılımındaki temel belirleyicilerin başında ekonomik koşullar gelmektedir. Yoksul kent mültecileri, ucuz barınma ve iş bulma ümidi taşıdıkları mekanlara yönelmekte ve buralarda kümelenmektedirler. Bir diğer deyişle aynı mekânda yaşayan yerli nüfus ve Suriyelilerin, ortak sosyal kümesi yoksulluktur. Gültekin'e göre yoksullar olarak, önceden yoksul mahallelerde yaşayanlara, sonradan yerleşen yoksul mültecilerin eklenmesiyle, *yoksulların karşılaşması* gerçeği ortaya çıkmıştır (2020: 58).

Kentsel mekân yoksulların karşılaşma ve ortak sosyal kümesini oluştursa da mültecilerin yoksulluğu çok daha derindir. Bir Suriyeli görüşmecinin ifadesiyle yaşadığı evi, "Hayvan konulsa durmaz" olarak tanımlamıştır (Katılımcı 14, Aydın Mahallesi, 27.04.2021). Dolayısıyla mültecilerin yoksulluğu, belli mahallelerdeki kümelenmelerinin zorunlu bir durumudur. Bir görüşmeci bu durumu şöyle ifade etmiştir. "Suriye'de oturduğumuz yer Karşıyaka, Balçova gibiydi, güzeldi. Şimdi bu mahallede mecburiyetten oturuyoruz" (Katılımcı 4, Alparslan Mahallesi, 21.04.2021). Ekonomik koşulları iyileşen Suriyelilerin daha iyi semtlere ve ilçelere yerleştiği ifade edilmiştir. Bir katılımcı bu durumu şöyle belirtmiştir: "Oturduğumuz mahallede yaşayan insanlar alt sosyo-ekonomik düzeye sahip. Durumu iyi olanlar farklı mahallede yaşıyorlar" (Katılımcı 5, Alparslan Mahallesi, 21.04.2021). İzmir'in Karşıyaka, Balçova, Narlıdere ve Gaziemir gibi orta ve üst gelir gruplarının yoğunlukla yaşadığı ilçelerde Suriyeli sayısını azlığı da bu saptamaları güçlendirmektedir. Dolayısıyla İzmir'deki Suriyeli yoksul mültecilerin kümelenmeleri söz konusudur.

Van Uden ve Jongerden (2021) tarafından Şanlıurfa'dan yapılan araştırmada, Suriyeli mültecilerin ulusal kimlikten daha spesifik kimlik özelliklerine dayalı olarak sosyal ağlarda kendilerini tanımladıklarını ve örgütlendiklerini belirtilmiştir. Bu ağların temelde akrabalık, bölge, etnik köken, din, komşuluk, sınıf, mesleğe dayalı şekillendiği aktarılmıştır (Van Uden ve Jongerden, 2021:263). Kentsel ayrışmanın yaşandığı bir şehirde bireylerin sınıfsal durumlarına, etnik/dini kimliklerine göre ayrı yerlerde yaşadıkları farklı mekânsal kümelenmeler ortaya çıkmaktadır. Mekâna kendi kimliğini kazandıran o etnik veya sınıfsal grubun, o mekânda belirli bir süre için yaşamış olmasını gerektirir. Mekânın kimlik kazanımı onu işgal edenlerin mekânla aidiyet kurmalarının dışında, mekân dışındakilerin de o mekân ile o sosyal grup arasında belirli bir özdeşlik düşüncesini inşa etmeleri sonucunda gerçekleşir (Çetin, 2012: 162-164). Çetin'in belirttiği bu durum bu çalışmanın saha araştırması safhasında da gözlemlenmiş ve de bulgulanmıştır. Bu noktada iç göçle belli bir bölgeden gelenlerin kültürleri ve kimlikleri ile mekâna özdeşleşmişliği bağlamında Konak Kadifekale semti bu gerçekliğe oturmaktadır. Özellikle Mardin'den gelen Arap ve Kürt kökenli Türk vatandaşlarının, Kadifekale'nin bazı mahallerinde yoğun yaşadığı aşikardır. Bu semtte görüşülen bir muhtarın *"İzmir'e gelen her Mardinli kaleden geçer"* sözü, mekân, kültürel kimlik ve sosyal ağlar arasındaki ilişkiyi dışa vurması açısından önemlidir.

Andersen'e göre sosyal kümelenme gruplar arasında sosyal ve kültürel farklılıklara yol açmakta ve etnik ya da sosyal olarak farklı grupların mekansal olarak ayrışmasına neden olmaktadır (2004'ten akt Harunoğulları, 2018: 308). İzmir'e gelen Suriyeli mültecilerin yolunun belli mahallelerde geçmesinde kültürel özelliklerin ve kentsel mekandaki sosyokültürel ayrışmanın etkisi nedir? Özellikle muhtarlarla yapılan görüşmelerde Suriyelilerin mahalle tercihlerinde kültürel özellikler ve dilin etkisi ortaya çıkmıştır. Konak'taki mahallelerde Suriyeli Kürtlerin, Mardinli Kürt kökenlilerin bulunduğu mahallerde kümelenedikleri, Suriyeli Araplar'ın ise Mardinli Arapların bulunduğu mahallerde kümelenedikleri görülmüştür. Yine Buca ve Bornova'ya yerleşen Arap ve Kürt kökenli olan Suriyelilerin, bulundukları mahallerde de Doğu ve Güneydoğu bölgesinden göç eden Kürt ve Araplar'ın olduğu bulgulanmıştır. Dolayısıyla mültecilerin kümelenmesinde ekonomiden sonra kültürün de önemli olduğunu söylemek mümkündür. Bir diğer deyişle, Suriyelilerin bulundukları mahallelerdeki sosyo-kültürel ayrışmaya bağlı mekansal kümelenmenin yanında oluşan Suriyeli kümelenmeleri, dil ve etnisiteyi içine alan kültür gibi diğer bir sosyal ortak kümenin işaretidir. Bu ortak küme mültecilerin uyumu noktasında, bazı avantajlar sağlama potansiyeli taşımakla birlikte, yerli nüfusla ortak özelliklere rağmen sosyal ilişkilerin hala mesafeli olduğu da gözlemlenmiştir. Nitekim bir görüşmeci "Türk komşularla sadece selam veriyoruz şimdi. Çok iç içe değiliz" şeklinde ifade etmiştir (Katılımcı 6, Mevlana Mahallesi, 21.04.2021).

Göçlerle etnik temelli yerleşim bölgelerinin ortaya çıkması ve bunların ekonomik açıdan dezavantajlı bölgelere dönüşmesi ise çok daha risklidir. Çünkü bu alanlarda oluşan yeni dezavantajlı sosyal, kültürel ve ekonomik ortamın bir sonraki nesle aktarılması sağlanmakta ve problemin kökleşmesine neden olmaktadır (Iceland, 2014'ten akt Sönmez, 2014: 393). Suriyeli mültecilerin Türkiye'de yaşadığı bir ortamda, yabancı düşmanlığı ve ırkçılık temelli milliyetçi söylem, toplumdaki nefret duygusunu daha da keskinleştirebilir (Erdoğan, 2020b: 86). Özellikle bazı muhtarların söylemlerinde oldukça tepkisellik ve dışlayıcı söylemler dikkat çekmiştir. Örneğin bir muhtar,

“Suriyelilerin asla bir Türk gibi olamayacağı” ifade edilmiştir. Bu örneğin dışında, mültecilere karşı daha olumlu bakış açısını öne süren muhtar katılımcılar da görülmüştür. İzmir’deki ve diğer illerdeki Suriyelilerin, Türkiye kentlerinin temel gerçekliği olduğu ve bu nüfusun kalıcılığa doğru evrildiği açıktır.

Sonuç olarak mültecilerin kurdukları sosyal ağlar aracılığıyla, özellikle ekonomik ve kültürel belirleyicilere bağlı kümelandikleri bulgulanmıştır. Bir diğer deyişle, kentin merkez ilçelerini kapsayan bu araştırmada, mülteciler ve yerli nüfusun yoksulluk gerçekliğinin ve kültürel özelliklerinin, sosyal ortak kümelenmeleri oluşturduğu bulgulanmıştır. Bu ortak kümelenmelere karşın Suriyeli mültecilerin dezavantajlı durumları ve yerli nüfusun mesafeli duruşu saha görüşmelerinden elde edilen bulgulara da yansımıştır. İzmir’deki Suriyelilerin kümelandikleri kentsel mekanların izole ve dezavantajlılığın sürdürüldüğü mekanlara dönüşmemesi için çok boyutlu mülteci politikalarına ve uygulamalarına gereksinim bulunmaktadır. Özellikle de yerel halktaki algının aksine önemli çoğunluğu son derece kötü sosyo-ekonomik koşullarda yaşayan Suriyeli mültecilere, hak temelli yaklaşım esas olmalıdır. Böyle bir yaklaşım ortaya konulurken aynı mekânı paylaşan ve de paylaşacak olan Suriyeliler ile yerli nüfus arasındaki ortak sosyal kümelenmelerin avantajlı ve dezavantajlı yanlarının bütüncül bir pespektifte ele alınması temel bir zorunluluktur.

Kaynakça

- Abadan Unat, N. (2012). *Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Atasü Topcuoğlu, R. (2012). Düzensiz Göç: Küreselleşmede Kısıtlanan İnsan Hareketliliği, İhlamur-Öner, G. ve Öner, A. (Ed.), *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar içinde* (ss. 501-518), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ayalp, E. K. (2020). Kentsel Mültecilerin Adaptasyonu ve Uyum Süreçlerine Yeni Bir Bakış Açısı: Kapsayıcı Kent İnşası Amaçlı Sosyal İnovasyon Modeli, Tarih Boyunca Uluslararası Göç ve Göçmenlik, S. Fedekar-A. Karadağ-A.S. Erkul Yağcı (Ed.), İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.
- Bakioğlu A. Artar F. İzmir H. (2018). *Ankara'daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri: Göç, Gündelik Yaşam, Geçim Deneyimleri ve Sosyal Dışlanma*, Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları, Yayın No: 25
- Bakker, M. A., Piracha, D. A., Lu, P. J., Bejgo, K., Bahrami, M., Leng, Y., ... & Pentland, A. (2019). Measuring fine-grained multidimensional integration using mobile phone metadata: the case of Syrian refugees in Turkey. *In Guide to Mobile Data Analytics in Refugee Scenarios* (pp. 123-140). Springer, Cham.
- Bayraktutan, Y. Akbulut, F. Özbilgin, M. (2016). Mekansal Ayrışma: İktisadi Dinamikleri ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 9(43), 1669-1682.
- Castles, S. ve Miller, M. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*, (Çev. B.U. Bal-İ. Akbulut), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çalışkan, A. (2020). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Mekân Tercihlerinde Rasyonelliğin Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3), 1189-1204.
- Çamur, A. (2017). Suriyeli Mülteciler ve Belediyelerin Sorumluluğu: İzmir Örneği, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 6(2), 113-129.
- Çamur, A. (2019). İzmir'e Suriyeli Göçü ve Yerel Yönetimlerin Tutumu, *İzmir Belediyesi'nin 150. Kuruluş Yıldönümünde Uluslararası Yerel Yönetimler Demokrasi ve İzmir Sempozyumu* (ss. 136-149), E. Akpınar (Ed.), İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Akdeniz Akademisi.
- Çetin, İ. (2018). Kentsel Ayrışma ve Mekânsal Kümelenme Biçimleri, *İdeal Kent Dergisi*, 3(7), 160-186.
- Deniz, A.Ç., Ekinci, Y., Hülür, A.B. (2016) *Bizim Müstakbel Hep Harap Oldu Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayatı Antep-Kilis Çevresi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Engelhardt, M. (2020). Giriş: Sığınmacı Devrimi, Çev. İ. Aka, *Sığınmacı Devrimi Son Göç Dalgası Nasıl Tümüyle Dünyayı Değiştirdi?* (ss. 21-33), M. Engelhardt (Ed.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Erder, S. (2020). Bekleme Odası'nda Göç Araştırması Yapmak, Göç ve Kent Sorunsalı, *Göç ve Kent Etkileşimler* (ss. 15-23), Edi. Y. Ahi-M.N. Gültekin-M. Açıkgöz, Ankara: Nika Yayınevi.

- Erdoğan, M. M. (2019). *Türkiye’de Suriyeli Mülteciler*, Konrad Adenauer Vakfı, Erişim Tarihi: 14 Ekim 2019.
- Erdoğan, M. M. (2020b). ‘Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler: Politikalar, Gerçekler ve Toplumsal Kabul, *Türkiye’de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum/ Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?* (ss. 72-86), S. Sallan Gül-S. Dedeoğlu-Ö. Kâhya Nizam (Ed.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Erdoğan, M.M. (2015). ‘Türkiye’ye Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler, *Türkiye’nin Göç Tarihi / 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* (ss. 315-347), M. Erdoğan-A. Kaya (Ed.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M.M. (2020a). *Onuncu Yılında Türkiye’deki Suriyeliler*, www.uikpanorama.com. Erişim Tarihi: 4 Mayıs 2021.
- Faist, T. (2003). *Uluslararası Göç ve Ulusal Toplumsal Alanlar*, Çev. A. Z. Gündoğan- C. Nacar, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2017). *2016 Türkiye Göç Raporu*, Ankara: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü Yayını.
- Gültekin, M. N. (2020). ‘Türkiye’deki Suriyelileri Konuşurken, *Göç ve Kent Etkileşimleri* (ss. 43-69), Y. Ahi-M.N. Gültekin-M. Açıkgöz (Ed.), Ankara: Nika Yayınevi.
- Harunoğulları, M. ve Cengiz (2016). Suriyeli Göçmenlerin Mekânsal Analizi: Hatay (Antakya) Örneği, *TÜCAUM VIII. Coğrafya Sempozyumu*’ndan sunulan bildiri, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Harunoğulları, Muazzez (2018). Sınır Ötesinde Yeni Bir Yaşam: Suriyeli Sığınmacıların ve Göçün Coğrafi Etkileri: Kilis Örneği. *21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler: Bir Türkiye Perspektifi* (ss. 297-328), H. H. Aygöl, E. Eke (Ed.), Ankara: Nobel Yayınevi.
- Harvey, D. (2002). Sınıfsal Yapı ve Mekânsal Farklılaşma Kuramı, Çev. A. Alkan ve B. Duru, *20. Yüzyıl Kenti* (ss. 147-172), A. Alkan ve B. Duru (Ed.), Ankara: İmge Yayınevi.
- Hazan, J. C. (2012), Geçmişten Geleceğe Zorunlu Göç: Mülteciler ve Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler, *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 183-197), İhlamur-Öner, G. ve Öner, A. (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hübl, F., Cvetojevic, S., Hochmair, H., & Paulus, G. (2017). Analyzing refugee migration patterns using geo-tagged tweets. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 6(10), 302.
- Hürriyet Gazetesi (2019). İzmir’i açsak günde 35 bin kişi Avrupa’ya gider, www.hurriyet.com.tr. 03 Ağustos 2019.
- IOM- Uluslararası Göç Örgütü (2013). *Göç Terimleri Sözlüğü*.
- Jackson, J. A. (1986). *Migration*, London: Longman.
- Karademir, D. ve Doğan, M. (2019). Suriyeli Mültecilerin Mekânsal Analizi: Şanlıurfa Örneği, *Coğrafya Dergisi*, 39, 111-124.

- Kararslan, F. ve Gençoğlu, A. Y. (2019). *Suriyeli Göçmenlerle Birlikte Yaşamak. Kayseri'de Sivil Politik Aktörlerle Suriyeli Göçmenler Üzerine Nitel Bir Analiz*, Ankara: Tezkire Yayınları.
- Kaya, G. ve Çolakoğlu, K. (2020). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'deki Onuncu Yılına İlişkin Sosyolojik Bir Analiz, *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, 13(73), 594-609.
- Kaya, G. ve Sarıkaya, B. (2020). Uluslararası Göçmenlerin Kent İçi Mekandaki İlişkileri: İzmir Basmane Oteller Sokağı, *Social Science Study Journal*. 6(59), 1237-1250.
- Kümbetlioğlu, B. (2003). Küresel Gidişat, Değişen Göçmenler ve Göçmenlik, *Uluslararası İlişkilerde Sınır Tanımayan Sorunlar* (ss. 271-298), Edi. A. Kaya-G. Göksu Özdoğan, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Massey, D. S. ve Diğerleri (2014). Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi. *Göç Dergisi*. 1(1), 11-46.
- Migrationdata (2019). https://migrationdataportal.org/?i=stock_abs_&t=2019, Erişim Tarihi: 09 Ocak 2020.
- Oytun, O. ve Gündoğar, S.S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri* (Rapor), Ankara: Orsam ve Tesev Yayınları.
- Savran, S. ve Sat, N. A. (2019). Ankara'da Suriyeli Göçmenlerin Yer Seçimi Tercihlerini İncelenmesi ve Bir Etnik Kentsel Adacık Örneği Olarak Önder, Ulubey, Alemdağ Mahalleleri, *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 283-302.
- Sönmez, M. E. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Gaziantep Şehrindeki Mekânsal Dağılışı ve Geleceği, *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, 13-14 Ekim 2016, Ankara
- Şahankaya Adar, A. (2020). Göçmenlerin Refahında Ücret Gelirinin Etkisi: İstanbul'daki Suriyelileri (ss. 257-275), *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum/ Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?*, S. Sallan Gül-S. Dedeoğlu-Ö. Kahya Nizam (Ed.), İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Şentürk, C. (2020). *Türkiye Şehirlerinde Suriyeli Göçmenler*, Essen: Türkiye ve Uyum Araştırmaları Merkezi Vakfı.
- Unutulmaz, O. K. (2012). Gündemdeki Kavram: 'Göçmen Entegrasyonu' Avrupa'daki Gelişimi ve Britanya Örneği. *Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar* (ss. 135-159), İhlamur-Öner, G. ve Öner, A. (Ed.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ünal, S. (2012). Sosyal-Mekânsal-Siyasal Kümelenme Biçimi Olarak İzmir Kentinde Balkan (Rumeli) Kimliği, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 21(3), 49-77.
- Van Uden, J., & Jongerden, J. (2021). Everyone is a Possibility': Messy Networks of Refugees from Syria in Urfa, Turkey. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23(2), 251-268.
- Vesik, S. ve Suğur, N. (2020). Türkiye'deki Suriyelilerin Kentsel Yaşam Deneyimleri Gaziantep ve İzmir Örneği, *İnsan ve Toplum Dergisi*, 11(1), 169-207.

Suriyeli Erkek Göçmenlerin Değişen Erkeklik Pratikleri¹

Sıtkı Yıldız²
Aynur Tekke³

Giriş

Göç, bireylerin yaşamlarını sürdürdükleri yerden ayrılarak farklı bir yere yerleşmesi olarak tanımlanabilmektedir. Uluslararası göç özelinde bakıldığında ise geçici veya kalıcı şekilde birey(ler)in yaşamını sürdürdüğü ülkeden farklı bir ülkeye geçerek yaşamını yeni ülkede kurması olarak tanımlanabilmektedir. Bu noktada sahip olunan milli kimlikler ve temsil edilen toplum üyeliği göze çarpan nitelikler olarak ön plana çıkmaktadır (Bartham, vd. 2017: 13). Göç eyleminin gerçekleşmesi farklı motivasyon öğelerine bağlı olabilmektedir. Bu öğelerin başında birey(ler)in oluşturduğu sosyal sermaye ve sosyal ağlar gelmektedir. Şenol Sert'in (2018: 40) ifadesiyle aile, akraba, arkadaş gibi bireylerle oluşturulan yakın çevrenin göç edilen bölge hakkında edindiği ve aktardığı bilgiler, göç kararını verme ve göç eylemini gerçekleştirme konusunda etkili olmaktadır. Sosyal sermaye ve sosyal ağın aktif bir şekilde kullanılması ise göç sürecine bir dinamizm katmaktadır.

2010 yılı itibariyle Tunus'ta başlayan ve büyük insan kitlelerini etkileyen olaylar, farklı unsurlar özelinde bireysel ve toplumsal yaşamı tehdit etmiştir. Özgürlük, refah yaşam, zorbalık, insan hakları ihlali gibi gözardı edilmeyecek birçok olumsuz etki, Arap Baharı adı verilen insani krizlerin geneline ifade eden süreci ortaya çıkarmıştır (Kaya, 2019: 9). Arap Baharı sürecinin Suriye'ye de yansması ve bu yansıma sonucunda oluşan iç karışıklıklar, birçok insanı etkilemiştir. İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için karşılamaları gereken temel ihtiyaçlarının (beslenme, barınma, güvenlik, özgürlük vb.) karşılanamaması, öncelikle yakın çevre olarak nitelendirilen komşu ülkelere daha sonra ise dünyadaki diğer birçok ülkeye göç edilmesine yol açmıştır. Bu kitlesel göç hareketleri, Suriye'nin sınır komşusu Türkiye'ye doğru da gerçekleşmiştir. 2011 yılından itibaren Suriye'den Türkiye'ye doğru oluşan göç hareketliliği, uluslararası düzensiz ve zorunlu göç niteliği taşımaktadır. Tarihsel süreç içinde yer alan ve aynı niteliğe sahip olan diğer göçlerden ayrılan yanı ise birkaç yıl içerisinde milyonlarca sayıda bireyin göç hareketliliğine katılmasıdır (Kaya, 2017: 9–10; Yıldız, 2020: 231). Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan verilere göre (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021) Türkiye'de geçici koruma kapsamında yer alan Suriyeli sayısı, 7 Nisan 2021 tarihi itibariyle, 3 milyon 667 bin 681'dir. Bu kişi sayısının 1 milyon 972 bin 815'i erkek, 1 milyon 694 bin 866'sı kadındır. Dolayısıyla bütün Suriyelilerin % 53,78'i erkeklerden oluşurken % 46,22'si kadınlardan oluşmaktadır.

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur

² Prof. Dr. Sıtkı Yıldız, Kırıkkale Üniversitesi, FenEdebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, sitkiyildiz@yahoo.com

³ Yüksek Lisans Mezunu, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, aynurtekke61@gmail.com

Cinsiyet olgusunun toplumsal kabullerle beraber çevrenmesi sonucunda toplum tarafından bireyler için cinsiyetleri özelinde bazı sınırlamalar belirlenmektedir. Toplumsal cinsiyet olarak adlandırılan bu sınırlandırmalar, doğal bir şekilde ortaya çıkmamakta, yaşam içinde farklı olgu ve değişkenlerle beraber şekil almaktadır. Bu çalışmanın odak noktasında bulunan erkeklik kimliği de sosyal, psikolojik, kültürel, tarihi birçok değişkenin etkisiyle oluşturulmaktadır. Atay'ın belirttiği gibi (2012: 22) toplumsal yaşamın farklı alanlarında somutlaştırılmış bir biçimde erkek bireyin karşısına çıkmaktadır. Mekân ve zaman sınırlandırması yapmanın mümkün olmadığı erkeklik kimliği, farklı toplumsal yapı, birliktelik ve olgularla varlığını güçlendirmektedir. Toplumlara etkileyen, yaşamın seyrini değiştiren olayların, bireyleri de etkilediği göz önünde bulundurulduğunda göç sürecinin gözardı edilemeyecek bir olay olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Çalışma, literatürde yer alan veriler doğrultusunda, göç sürecinin şekillendirici etkisiyle beraber, Suriyeli erkek göçmenlerin deneyimlerinin analizinin yorumlanmasına dayanmaktadır. Çalışmanın amacı, göç eden Suriyeli erkek bireylerin göç sürecinde ve sonrasında değişen erkeklik pratiklerini analiz etmektir. Bu amaç doğrultusunda, ataerkillik kodlara sahip olan Suriye toplumunun kabulleri, ataerkilliğin şekillendirdiği erkeklik norm ve pratikleriyle beraber Suriyeli göçmen erkeklerin yaşamları ele alınmaktadır. Çalışmada öncelikle erkeklik kimliğine kavramsal ve kuramsal düzeyde bir yaklaşım sunulmuş, daha sonrasında göç sürecinin etkileriyle beraber erkeklik norm ve pratiklerinin değişim sürecine odaklanılmıştır. Kavramsal ve kuramsal düzeyde desteklenen varsayımlar literatürde yer alan makale, yüksek lisans ve doktora tezleri ile diğer saha araştırmalarının verileriyle desteklenmiştir. Bu çalışma kapsamında Suriyeli göçmen erkeklerle nitel araştırma yöntemi kapsamında derinlemesine mülakatlar gerçekleştirmek planlanmıştır ancak pandemi koşullarında gerçekleştirilememiştir.

Güvencesiz Bir Statü Olarak Erkeklik

Toplumsal yaşamda kültürle beraber desteklenen değer yargıları, cinsiyetlere dair kabulleri de beraberinde getirmektedir. Bu kabullerle beraber erkek bireylerin yaşamında erkeklik kimliği temsilleri görünür olmaktadır. Sadece biyolojik, fiziksel ve genetik niteliklerin bir sonucu olarak erkeklik kimliğinin değerlendirilmesinden ziyade farklı olguların da bu kimliği şekillendirdiği bilinmektedir. Genel olarak bakıldığında erkeklik, kadınsı olarak nitelendirilen düşünce, tutum ve davranışlardan ayrı olarak değerlendirilmektedir (Clatterbaugh, 1990; Whitehead ve Barrett, 2001). Bireyin kendi perspektifinden erkekliğe dair yapmış olduğu değerlendirmeler sonucunda edindiği hisler ve düşüncelerin yaşamı içinde sergilediği tutum ve davranışlarına yansımaları, erkeklik kimliğinin temelini oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle erkek bireyin yaşam içinde edindiği tecrübeler, toplumun erkek birey için çizmiş olduğu sınırlar ve sonunda sergilenen eylemler, erkeklik kimliğinin açığa çıkmasına aracılık etmektedir.

Erkek bireyler, sosyalleşmeyle beraber desteklenen cinsiyet rollerine yaşamları boyunca maruz kalmakta, rolleri benimsemeyi ve yaşamlarında görünür hale getirmeyi bir zorunluluk olarak hissetmektedir. Bu noktada, toplumun kendilerinden beklediği rol, tutum ve davranışların toplumsal yaşamdan dışlanmamak adına sorgulanmadan kabul edildiğinin de vurgulanması gerekmektedir (Good vd., 1995: 62). Bu noktada, toplumsal değerler bağlamında oluşturulan rollerin, sürdürülebilmesi için

toplumsal yapıyla bütün bir hale getirilmesi, erkek bireylerden taşınması beklenen nitelikler ve toplumsal yaşama olan uyum süreçleri arasında karşılıklı bir etkileşim olduğu görülmektedir (Thompson vd., 1992: 598). O'neil, Good ve Holmes'un (1995), erkek bireylerin cinsiyet rolleriyle ilgili yaşamakta olduğu durumu çatışma olarak adlandırdığı ve bu kapsamda önemli noktaları vurguladıkları modele göre, erkeklerin cinsiyet rolleri; kadınsılaşma korkusu, duygusallıktan uzak durma, iş ve aile yaşamını yönetebilme, başarılı olma, güç sahibi olma, rekabet edebilme ve duygularını saklama gibi normlar ile çevrelenmiş bir çemberin merkezinde bulunmaktadır.

Toplum tarafından kabul edilmek ve erkekliğin onay sürecinden geçerek başarılı olarak nitelendirilmesi yükümlülükleri, erkek bireyler için aktif ve görünür olan bir yaşamın varlığını zorunlu kılmaktadır. Dolayısıyla Sakallı Uğurlu ve Türkoğlu'nun (2019) belirttiği gibi, erkek bireyler davranışlarını, dolayısıyla erkekliklerini topluma kanıtlamak zorunda kalmaktadır. Vandello ve arkadaşlarının (2008), çalışmalarında kanıta ve performansa dayalı erkeklik, *Kırılgan Erkeklik Kuramı* kapsamında değerlendirilmiş ve sonuç olarak erkekliğin güvencesiz ve kalıcı olmayan bir statü olduğu açıklanmıştır. Kuram bağlamında elde edilen bulgulara göre erkeklik, bireylere doğdukları andan itibaren verilen bir kimlik gibi görünse de aslında toplumsallaşma süreçleri içinde elde edilmesi gereken, belirli aşamaların başarılı bir şekilde tamamlanması sonucunda edinilen bir kimlik olma niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda erkeklik, her ne kadar güçlü ve kalıcı bir kimlik gibi görünse de aslında güçsüz ve sürekliliği olmayan bir kimliktir. Yine bu noktada, toplumun inisiyatifine bırakılan erkek bireyin kimliği, toplumun geri kalanı tarafından onaylanmak zorunda olduğu için herkese açık olan kanıtlar sunma zorunluluğu da erkek birey tarafından hissedilmektedir (Vandello ve Bosson, 2013: 101–102). Bütün bu dayatmalar sonucunda oluşan hisler, düşünceler ve tutumlar yaşamın farklı alanlarında yine farklı şekillerde kendisine yansımalar bulabilmektedir. Erkek bireyler için bir ödül niteliği taşıdığı ifade edilen erkeklik kimliği, aslında birçok olumsuzluğu içinde barındırmaktadır. Öğrenme, içselleştirme, yaşamında görünür hale getirme eylemleri ile beraber toplumsal cinsiyet normlarının erkeklik için aslında sınırlayıcı bir niteliği olduğu söylenebilir.

Erkeklik İnşasında Bir Duraksama Noktası: Göç

Göç sürecini ele alan araştırmaların, küresel düzeyde bir değişim olgusuna yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun temel sebebi olarak ise, göç sürecine dahil olan bireylerin, gönüllü veya zorunlu olarak bir değişim yaşamaları, kendi sahip oldukları kültür, toplumsal değer gibi olguları yeni tanıştıkları toplumun kültürü ve değerleriyle uyumlu hale getirme çabasına girmeleri olarak belirtilebilmektedir. Dolayısıyla bu noktada göç eylemini gerçekleştiren bireylerin yaşamındaki yansımalar, tecrübeler, kendi bakış açılarıyla şekillendirdikleri yaşamlarının analiz edilmesi göç sürecinin etkilerinin görülebilmesi açısından önem arz etmektedir (Şenol Sert, 2018: 50).

Erkeklik kimliğinin oluşması ve bireyin bu kimliği edinebilmesi için erkek bireylerin toplumsal yaşam içinde bir inşa sürecinden geçmesi gerekmektedir. Farklı çalışmalarda ele alınan bu inşa süreçlerinin temelinde, erkek bireyin, erkeklik kimliğini kazandığını topluma ispat etmesi ve bu kimliğin temsilciliğini yaparken süreklilik sağlayabileceğinin teminatını yine topluma vermesi yer almaktadır. Selek (2008) tarafından, *erkeklik durakları* olarak ifade edilen bu inşa süreçlerinin farklı aşamaları

barındırdığı görülmektedir. Sırasıyla bu aşamalar; dini kabuller gereği sünnet olma, toplumsal vazife kapsamında askere gitme, iş bulma ve evlilik eylemini gerçekleştirme şeklinde sıralanmaktadır. Selek'in çalışmasına paralel olacak şekilde erkek bireyin, toplum tarafından idealleştirilmiş erkeklik kabullerine ulaşabilmesi konusunda analiz yapan Barutçu (2013) ise, sünnet olma eyleminden sonraki aşama olarak cinsellik olgusunu da erkeklik kimliği adına bir aşama olarak tanımlamaktadır. Yine bu noktada Şenol ve Erdem (2017), evlilik eylemini gerçekleştiren erkek bireyin toplumun gözünde hâlâ ideal bir erkek olmadığını vurgulayarak, çocuk sahibi olup baba rolünü üstlenebilmenin de erkekliğin ideallğe erişebilmesinde önemli bir aşama olduğunu ifade etmektedir.

Erkeklik kimliği çerçevesinde belirlenen roller için gerek sürekli bir aktiflik gerektirmesi gerekse de her aşamanın sonunda farklı bir aşamanın yer alması bakımından bir durağanlık halinden bahsedebilmek mümkün olmamaktadır. Zaman ve mekanın farklılaşması erkeklik kimliği üzerinde de etkilidir. Tek tipleştirilmiş bir hale getirilen erkeklik kimliği algısından ziyade kültüre, toplumsal yapıya, zamana ve içinde bulunulan mekâna göre değişkenlik gösteren erkeklik kimliği, bireyin veya toplumun yaşantısını şekillendiren, etkileyen olgu ve olaylardan da etkilenmektedir. Bu noktada göç olgusu ve göç süreci gerek toplumsal yaşam gerekse de bireysel yaşam üzerindeki etkisinden ötürü erkeklik kimliğiyle de karşılıklı bir etkileşim sürecinde bulunmaktadır. Erkeğin özel yaşantısından beklenen roller veya sorumlulukların şekillendirici etkisi kadar yerel ve küresel düzeyde gerçekleşen savaş, göç gibi olaylar karşısında da erkeklerin toplumsal cinsiyet kimliklerinin değiştiği görülmektedir. Toplumsal ve bireysel yaşamı derinden etkileyen, dönüştüren ve değiştiren göç olgusu da bu çalışmada, erkeklik inşasında karşılaşılan bir duraksama noktası olarak değerlendirilmektedir.

Göç süreciyle beraber değişen ve yeniden şekillendirilen toplumsal cinsiyet rollerine değinen Şeker (2019), çalışmada göç etmeden önceki yaşantılarında ataerkil kodlara sahip olan ve yaşamlarını bu kodlara göre düzenleyen bireylerin göç sürecinden sonra değişim yaşamak zorunda kaldıkları ve bu değişime karşı reddedici tutumlar her ne kadar ağırlıkta olsa da kabullenici tutumların da yer aldığını vurgulamaktadır. Suriyeli olan hem kadın hem de erkek göçmen bireyleri göz önünde bulunduran bu genel yaklaşımdan hareketle, sosyalleşme süreçlerinde yaşadığı toplum içinde edindiği toplumsal kabullerle yaşamını şekillendiren erkek göz önünde bulundurulduğunda, yeni sürece uyum sağlamanın, kültürel kabullerini, davranış ve tutumlarını değiştirmenin bir direnç haline gelebildiği görülmektedir. Bunun haricinde göçe bağlı olarak yaşanan travma hali ve beraberinde getirdiği psikolojik sorunlar, erkeğin güçlü olması, duygularını belli etmemesi gerektiği normlarıyla çelişmektedir. Bir anda hem bireysel hem de toplumsal yaşamı değişen erkek, yalnızca kendi yaşamının değil ailesinin yaşamının da sorumluluğunu üzerinde hissetmektedir. Bir iş sahibi olmayan, içinde yaşadığı toplum tarafından dışlanan, aynı zamanda psikolojik sorunlar yaşamasına rağmen bunları belli etmekten çekinen erkek için, erkeklik kimliği Bozok'un ifadesiyle (2019) bir kriz hali içindedir. Göçmen erkek bireylerin, göç ettikleri yerin kültürüne uyum sağlama süreçlerinde farklı stratejiler izlediği ve yine aynı şekilde farklı sonuçlarla karşılaştığı görülmektedir. Kendi toplumunun kültür kodlarıyla yeni karşılaştığı toplumun kültür kodları arasında denge kurmaya çalışmakta, ikilem yaşamakta ve sonuç olarak da yaşadığı gerilim ve kaygılar erkeklik kimliğinin kaybıyla birlikte kriz haline gelebilmektedir (Bozok, 2019).

Her ne kadar göç sürecinde kadın bireylere nazaran kazançlı olan erkek bireyler gibi görünse de göç edilen ülkede yaşam standartlarını iyileştirme, refah desteği alabilme konularına ihtiyaç duyan ve bunların karşısında da hoşgörüsüzlük, şiddet, ayrımcılık, nefret söylemi gibi olumsuz durumlarla karşılaşan daha çok erkek bireyler olmaktadır. Özellikle aile kurumunu ayakta tutabilmek, aile üyelerinin yaşam standartlarını iyileştirmek için gerekli olan geçim kaynağına ulaşma sorumluluğunu erkek bireyler üstlenmektedir ve bu sebeple de literatürde erkekler “birincil göçmenler” olarak nitelendirilmektedir. Göçmen erkeklerin, kendi ülkelerinden göç ettikleri andan itibaren kabullerini ve kendilerine öğretilenleri bir kenara bırakmadıklarını, öz kültürlerini ve değerlerini terk etmedikleri söylenebilir (Donaldson ve Howson, 2009). Geçici koruma altındaki Suriyeli sığınmacıların, Türkiye ve Türk toplumuna dair olan aidiyet duygularını, yaşamakta oldukları sorunları analiz etmeyi amaçlayan Arslan ve Güngör (2019), çalışmalarında örneklem gruplarında yer alan 476 (246’sı erkek) katılımcıya anket uygulamıştır. Araştırmalarında elde ettikleri sonuçlara göre, Suriyeli sığınmacılara karşı yöneltilen ön yargılar, Suriyeli sığınmacıların topluma uyum süreçlerinde, aidiyet duygusu geliştirmeleri önünde engel olabilmektedir. Öte yandan Suriye’den Türkiye’ye yoğun bir göç hareketliliğinin de temel sebebi sayılabilecek olan kendilerinin sahip olduğu bazı nitelikleri Türk toplumunda görmeleri ise aidiyet duygularının artmasını, uyum süreçlerinin de kolaylaşmasını sağlamaktadır. Bu noktada etkili olan temel faktör ise araştırma sonuçlarına göre ortak dini kabullerdir.

Göç ile Beraber Kendini Yeniden Kurgulayan Erkek

Özbay ve Baliç (2004: 6–9), özel alan olarak karşılık bulan ev içinde erkek bireyin konumunu anlamlandırmak için kurulan ilişkiler, yapılan iş bölümleri gibi konular üzerinden yaptıkları analizde, erkek bireyin ev alanı içindeki işlerden uzak tutulduğu, etkisiz birer eleman olarak değerlendirildikleri dolayısıyla da zamanla *görünmez adam* statüsünde yaşamlarını sürdürmek zorunda kaldıklarını vurgulamaktadır. Erkek bireyin, ev içindeki işler konusunda sessizliğini koruması, erkeğe ait olarak tanımlanan kamusal alanda görev üstlenmesi gerektiği kendisine sosyalleşme süreçleri içinde öğretilmektedir. Bu noktada erkeğin, ev içi özel alana yabancılaştığı ifade edilebilir. Yine Özbay ve Baliç’in görünmez adam kavramsallaştırmasıyla ilişkili olarak göç olgusunun değerlendirilmesi, göçmen erkek bireyin konumunu anlamlandırma konusunda yarar sağlayacaktır.

Ataerkil toplum yapılarında hegemonik erkeklik kabulleriyle sosyalleşme süreçlerine dahil olan, idealleştirilmiş normlara maruz kalan göçmen erkekler, yeni göç ettikleri yaşam alanını tanıma ve anlamlandırma süreçlerinde farklı değişkenlerle muhatap olmaktadır. Bir bakıma göçmen erkek, göç sürecine kadar kendi toplumunda yaşadığı sosyalleşme süreçlerini bir kenara bırakıp dahil olduğu yeni toplumun kabullerine ve değerlerine göre sosyalleşme sürecine yeniden başlama zorunluluğu hissetmektedir. Toplumsal aidiyet ya da yabancılaşma şeklinde süren ve sonuçlanan göç sürecinde erkek bireylerin, göç edilen mekânda ve kültürde erkeklik niteliklerinin yok ve görünmez olmaya başladığı, dolayısıyla göçmen erkeğin, yaşam içinde görünmez bir rol üstlendiği söylenebilir (Charsley ve Wray, 2015; Nawyn, 2010). Buradan hareketle, genel olarak göç eden bütün bireylerin özel olarak ise erkek bireylerin toplumla etkileşim kurulan alanlar içinde çeşitli etiketlenmelere maruz kalmaktadır. Bu etiketlenmeler; yabancı, tanınmayan, bilinmeyen, yeni gelen vs. şeklinde nitelendirilirken, arka

planında ise ötekileştirme, nefret söylemi ve toplumla bütünleşememe vurgusu yer almaktadır (Kümbetoğlu, 2018: 75).

Göçmen bireyler üzerinde yapılan etiketlemeler, zamanla kendi içlerine kapanmalarına ve onların da kendilerine yabancı olarak gördüğü bireylerle iletişim ve ilişki kurmamayı tercih etmelerine sebebiyet vermektedir. Bu noktada, göçmen bireylerin etiketlenmeye karşı bir savunma olarak dahil olduğu sosyal ağlar, edindikleri sosyal sermaye önemli bir rol üstlenmektedir. Genel itibarıyla toplumun bütününde özel olarak ise aile kurumunun içinde kurulan ilişkiler ve oluşan etkileşimler aracılığıyla sosyal sermaye oluşturulmaktadır. Bireylerin birbirine karşı güven duygusunu hissetmesi, bu güven duygusundan hareketle işbirliği içinde olması ve sonucunda da bir bağ kurması sosyal sermayenin temel öğeleri olarak sayılabilmektedir. Bu öğelerden hareketle sosyal sermayenin farklı birlikteliklerde mevcut olduğunu söylemek mümkün olmaktadır. Aile, akraba, akran gruplar, arkadaşlar, komşular vs. sosyal sermayenin sınırları kapsamına girmektedir (Taner Canoğlu ve Tekke, 2020: 337). Herhangi bir ihtiyacın hissedilmesi halinde (sosyal, psikolojik, ekonomik vb.) sosyal sermayeyi oluşturan birlikteliklere erişim önemlidir. Özellikle yeni bir yaşam kurmaya çaba gösteren, gösterdiği bu çabanın yanında birçok olumsuzlukla karşılaşan göçmen bireyler için sosyal sermayenin taşıdığı önemin daha büyük olduğu yorumu yapılabilmektedir. Göçmen erkeğin göç sürecinde kendini yeniden kurgulaması hegemonik erkekliğin kaybı, erkeklik pratiklerinin değişimi ve yaşam içinde yer aldıkları konumlar gibi üç ana eksenle değerlendirilebilir. Bu eksenler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

Göçmen Erkeğin Hegemonik Erkekliği Kaybetmesi

Erkek birey adına ataerkil kodlara sahip olan toplumlar tarafından belirlenen ve çizilen sınırlardan daha fazlasını karşılayan hegemonik erkeklik (Tosh, 2011: 20) kavramı, toplumlarda yer alan farklı kültürel yapı, değerler, normlara göre de değişkenlik gösterebilmektedir. Temelinde ise erkek bireyin, toplumun vurguladığı ve istediği ideal hale gelebilmesi için sahip olması gereken nitelikler yer almaktadır (Nagel, 2010: 247). Toplum tarafından dayatılan kültürel değerlere ve normlara karşı gelmemek, kabullenmek ve içselleştirerek yaşamına yansıtmak hegemonik erkekliğin şartları arasındadır. Yine bu doğrultuda, toplumun çizmiş olduğu sınırları ve belirlemiş olduğu normları sorgulamaksızın desteklemesi, bireysel ve toplumsal ilişkileri üzerinde bu sınırlar kapsamında düzenleme yapması erkek bireyden beklenmektedir (Messerschmidt, 2019: 90–92). İdealleştirilmiş erkeklik olarak da ifade edilebilecek olan hegemonik erkeklik, eylemler, nitelendirmeler, değerler, görev ve sorumluluklar belirleyerek erkek için bir özgürlük alanı tanımlıyor yanlışlığı oluşturmakta fakat zamanla bu yanlışlığı özgürlük kısıtlaması başta olmak üzere pek çok sosyal ve psikolojik olumsuzluğa yol açmaktadır. İdealleştirilmiş olan normlara uygun bir şekilde yaşamını düzenleyen ve sürdüren birey toplum tarafından kabul edilmekte, erkekliği onaylanmakta ve birçok alanda saygınlıkla anılmaktadır. Dolayısıyla hegemonik erkekliğin, cezbedici bir unsur olarak erkek bireyin önüne sunulduğu da söylenebilir.

Kırılgan erkeklik kuramı bağlamında erkekliğin göçle birlikte dahil olduğu kriz halinin değerlendirilmesi, Suriyeli erkek göçmenlerin durumunu açıklar bir nitelik taşımaktadır. Kırılgan erkeklik kuramı, erkekliği performansa ve kanıtlamaya dayalı bir kimlik olarak değerlendirmekte ve

dolayısıyla güvencesiz, kalıcı olmayan bir statü görünümü sergilediğini vurgulamaktadır. Üç temel ilke üzerinde şekillenen kurama göre ilk olarak, erkekliğin elde edilmesi zordur ve toplum tarafından belirlenen aşamaların tamamlanması veya kazanılması sonucunda edinilen bir statüdür. İkinci temel ilke ise, erkekliğin görüldüğü kadar güçlü ve kalıcı bir kimlik olmadığıdır. Tam tersine herhangi bir tehlike karşısında erkeklik kolay bir şekilde kaydedilebilir ve toplum tarafından bireyin elinden erkeklik kimliği alınabilir. Son ilke ise, bir önceki ilkeyle bağlantılı olacak şekilde bireyin erkekliği toplum tarafından kabul edilmekte ve onaylanmakta olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla bireyin, erkeklik kabullerine dair olan kanıtlarını toplumun diğer üyelerine sunması beklenmektedir (Vandello ve Bosson, 2013). Suriyeli erkeklerin, göç süreciyle beraber erkekliğin göstergesi olarak kabul edilen sözünü geçirebilme, mert olma, korkusuz olma, duygularını belli etmeme, iş sahibi olma, evin geçimini sağlama, otorite sahibi olma, başarılı olma, sağlıklı olma gibi nitelikleri kaybetmesi göçün erkeklik kimliği karşısında bir tehdit olduğu varsayımını desteklemektedir. Göç etmeden önceki süreçte erkek bireylerin, erkekliklerini kanıtlamış olmaları göç süreciyle beraber ortadan kalkmaktadır. Erkeklik statüsüne erişmiş bir birey, göç sürecinde kaybettikleriyle ve edinemedikleriyle beraber değerlendirilmekte ve toplumun beklentilerini karşılayamadığı için “eksik” olarak nitelendirilmektedir.

Göçmen Erkeğin Değişen Erkeklik Pratikleri

Goldberg’in (1992) *erkekliğin imkansız açmazları* olarak adlandırdığı ve erkeklik adına bir yük olarak toplum tarafından belirlenen cinsiyet normları, erkeklik kimliğinin kanıtlanması adına gerçekleştirilmesi gereken pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Yıldız ve Tekke (Yıldız ve Tekke, 2020: 141), Goldberg’in sunmakta olduğu perspektiften hareketle erkeklik adına yük niteliği taşıyan bu imkansız açmazları farklı kategoriler bağlamında değerlendirmektedir. Erkek için gerek bireysel gerekse de toplumsal yaşamı içinde belirlenen ve yaşamı boyunca taşıması gereken etiket yükleri bu kategorilerin başında gelmektedir. Erkek birey için erkeklik kimliğinin bir etiket olmasının yanında sahip olduğu statü, toplumsal yaşam içinde üstlendiği rol ve sorumluluklar da birer etiket yükü niteliği taşımaktadır. Sürekli hareketli bir yaşam sürmesi beklenen, aynı zamanda güç sahibi olduğunu kanıtlayacak şekilde bir otorite kurması istenen erkek bireyin, her zaman sağlıklı ve başarılı bir birey olarak iş sahibi olması ve para kazanarak evine ekmek getirmesi de toplum tarafından beklenen sorumluluklar arasındadır.

Ayrıca erkek bireyin sahip olması ve temsil etmesi gereken imajlar da toplum tarafından kendisine yük olarak dayatılmaktadır. Kimseye muhtaç olmayacak bir şekilde yaşam sürmesi beklenen erkek bireyin, yaşam içinde kahraman imajına sahip olması, yeri gelince kendi hayatından ve isteklerinden fedakarlık etmesi ve bunlarla beraber sorumluluğunu üstlendiği bireyleri koruyup kollaması, toplum beklentileri kapsamına girmektedir. Bütün bu yükleri taşıırken diğer bir yandan sahip olduğu ve güçsüzlük göstergesi olarak görülen duygularını saklaması beklenen erkeğin, sert bir görünüm temsil etmesi, yaşamında duygu ve düşünceleri konusunda kendisini engellemesi beklenmektedir.

Erkeklik adına belirlenen ve erkek bireylerin içselleştirerek yaşamı boyunca uyması, sergilemesi beklenen normlara uyum sağlanamadığında toplumsal cinsiyet rol gerilimi oluşmaktadır. Erkek bireyin,

kendisini konumlandığı, kendisine dair sahip olduğu his ve düşünceler ile toplumun ondan beklentileri arasında sıkışıp kaldığı ve ortaya çıkan çelişkili durumun yaşamına gerilim olarak yansıdığı görülmektedir (O'Neil vd. 1986: 336). Pleck ise, toplumsal cinsiyet rol geriliminin oluşması ve erkek bireyin yaşamına bu gerilimin yansımaları hakkında bazı önermeler sıralamaktadır. Bu önermelere göre, toplumsal cinsiyet adıyla nitelendirilen kalıp yargılar, bireyin etkileşim halinde olduğu her alanda görünür olmakta ve bireysel yaşamla yakın bir ilişki kurarak ilerlemektedir. Toplum içinde bütün erkek bireylerin, cinsiyet rollerini benimsediği ve bu rollere uygun bir yaşam sürdürdüğü varsayımı toplumun genelinde hakim olsa da rolleri benimsemeyen, reddeden erkek bireylerin olduğu da bilinmektedir. Bu noktada benimsemeyen ve reddedenlerin toplum tarafından dışlandığı, sosyal kınama cezasına maruz bırakıldığı ve bireyin de bunun sonucunda sosyal, psikolojik rahatsızlık hissettiği görülmektedir. Pleck, toplumsal cinsiyet rollerin reddedilmesinin kadın bireylere nazaran erkek bireylerin yaşamında daha ciddi sorunlara yol açtığını vurgulamaktadır (Pleck, 1981: 9).

Erkeklik için toplumun belirlediği roller, erkeğin yaşamında sınırlayıcı bir nitelik taşımakta ve bu sınırlayıcılar tarafından yaşamı şekillendirilmektedir. Dolayısıyla bu sınırlayıcıların, psikolojik olarak bireyleri etkilediği de vurgulanmalıdır. Birçok araştırmada erkeklerden beklenen cinsiyet rollerinin yerine getirilmesi veya getirilmemesi durumunda depresyon, endişe, intihar gibi sonuçlara yol açtığı kanıtlanmıştır. O'neil tarafından hazırlanan “Cinsiyet Rolü Çatışması Ölçeği” (2008) bireylerin erkeklik kabulleri doğrultusunda yaşadıkları çatışmayı ölçmektedir. Thompson, Pleck ve Ferrera (1992) da yine yaptıkları çalışma kapsamında, erkeklik niteliklerine sahip olma, toplumun beklediği norm ve pratikleri yerine getirme ile toplum tarafından kabul edilme arasında bir ilişki olduğunu kanıtlamıştır. Pleck'in sunduğu önermeler, O'neil, Thompson, Pleck ve Ferrera'nın yapmış olduğu çalışmalardan hareketle, Suriye'de çıkan iç karışıklıkların toplumsal ve bireysel yaşamlar üzerindeki şekillendiren, dönüştüren ve değiştiren etkisi değerlendirildiğinde, kendilerinden beklenen cinsiyet rollerini yerine getiremeyen erkek bireylerin, cinsiyet rol gerilimini yaşadığı söylenebilir.

Erkek bireyler için belirlenen cinsiyet rollerinin temelinde yer alan *kadınsılıktan* uzak olma, güç sahibi olma, ekmek parası kazanma, mert, korkusuz, kahraman imajlarına sahip olma, sağlıklı bir yaşam sürme niteliklerinin genel olarak göçmen erkek bireylerde özel olarak ise Suriyeli göçmen erkek bireylerde mevcut olmadığının vurgulanması gerekmektedir. Yine dikkat edilmesi gereken başka bir nokta ise, toplumsallaşma süreçleri içinde Suriyeli göçmen erkeklerin yaşamlarında bu normlara sahip olduğu, bir şekilde yaşamlarına yansıttıkları ve dolayısıyla da erkekliklerini kendi toplumlarına kanıtladıklarıdır. Fakat göç sürecinin olumsuz etkisiyle beraber, kırılgan erkekliğin ön plana çıktığı ve güvencesiz statü olan erkekliğin bir kez daha kendini görünür hale getirdiği söylenebilir.

Toplumsal Yaşam İçinde Göçmen Erkeğin Konumlanışı

Göç süreci, göç eden bireyler ve göç edilen toplumun üyeleri arasındaki ilişki, iletişim ve etkileşim bağlamında değerlendirildiğinde her iki taraf için de farklı sonuçlara yol açtığı, farklı deneyimlerle sürecin şekillendiği görülmektedir (Kaya ve Şahin, 2021: 3). Göçmen bireylerin nasıl bir yaşam standardına sahip olduğu, yaşamları hakkındaki temel ipuçlarını sağlayan gündelik yaşam pratiklerini nasıl şekillendirdiği, birçok değişkenle beraber değerlendirilebilmektedir. Sadece maddi

karşılığı olan, ekonomik gücün göstergesi olarak kabul edilen metalar bu noktada yardımcı olmamakta, bunların haricinde düşünceler, tutumlar ve gündelik yaşam içinde sergilenen davranışlar da analiz yapabilme konusunda destekleyici nitelik taşımaktadır. Göçmen bireyler, toplumsallaşma sürecine dahil oldukları yeni toplum içinde karşılaştığı veya karşılaşması muhtemel olan sorunlarla baş etmek için kendi sahip oldukları toplumsal ve kültürel değerleri aracılığıyla gündelik yaşam pratiklerini sürdürmeye çalışmaktadır. Bunu yapmalarının temel sebebi, kendilerinin sahip oldukları kökensek aidiyeti ve kimliği kaybetmemektir (Nas, 2017: 115). Bu noktada göçmen bireylerin kendi kimliklerini korumaya çalışırken toplumsal uyum süreçlerini başarılı bir şekilde tamamlayabilmek için yeni karşılaştıkları toplumun değerlerini, normlarını öğrenme ve içselleştirme süreçlerine de dahil olduklarının belirtilmesi gerekmektedir. İzlenen bu strateji göçmen bireylerin oluşturduğu topluluk üyeleri ve ev sahipliği yapan toplumun üyeleri arasındaki ilişkiye yön veren temel etkenlerden birisi olmaktadır.

Şimşek (2019), sosyal sınıfı Suriyelilerin eğitim, sağlık, işgücü piyasasına katılımı gibi konularda temel faktör olarak değerlendirdiği çalışmasında, 80 Suriyeli mülteci (45'i erkek) ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirmiştir. Temel haklara erişim sağlayabilme imkanının, gündelik yaşam pratiklerini düzenleme ve topluma uyum sürecini sürdürmenin temelini oluşturduğunu belirtmektedir. Suriyeli mültecilerin sınıfsal (göçmen statüsü) olarak temsil ettikleri farklılıkların entegrasyon sürecini şekillendirdiğini belirtirken yine bu doğrultuda ekonomik olarak kaynaklara erişemeyenlerin de iş piyasasında görünür olmadığını vurgulamaktadır. Aynı doğrultuda, toplum içinde göçmen statülerinden ötürü yaşamakta oldukları ayrımın, gündelik yaşam pratiklerini gerçekleştirmeleri konusunda da önlerinde engel olduğu araştırmanın sonuçları arasında yer almaktadır.

Hanpolat (2019), İstanbul'un Başakşehir ilçesinde yaşayan Suriyeli göçmenlerin yaşadığı sorunların tespitini yapabilmek için anket tekniğini kullanarak belirlediği evren içinde 47'sinin Suriyeli göçmen erkek bireylerin oluşturduğu örneklem grubuyla araştırmasını gerçekleştirmiştir. Toplumla olan uyum sürecine odaklanılan çalışmada, uyum sürecinin niteliğini belirleyen temel olgunun aynı zamanda sorun olarak da görülen işsizlik olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre göçmenlerin Türkçe'yi bilmemelerinin beraberinde birçok sorunu getirdiği ifade edilmektedir. Genel olarak Suriyeli göçmen bireylerin özel olarak ise Suriyeli göçmen erkek bireylerin yaşamında sorun olarak işsizlik olgusunun yer aldığı tespit edilmiştir. Erkekliğin inşa süreçlerinde bir basamak olarak varlık gösteren iş sahibi olma, erkekliğin özellikle de evlilik kurumuna dahil olan aynı doğrultuda babalık rolü üstlenen erkek bireylerin yaşamının tamamlayıcısı olarak ifade edilmektedir. Toplum tarafından gerçek ve ideal bir erkek olarak adlandırılmak, toplumsal dışlanmaya maruz kalmadan kabul süreçlerini başarılı bir şekilde geçmek, kimseye muhtaç olmadığını topluma kanıtlamak için şart olan eylemlerden en önemlisi iş sahibi olmak şeklinde belirtilmektedir (Sancar, 2009: 59). Erkek bireylerin, iş sahibi olup olmaması ve aile kurumuyla kurduğu ilişki arasında bir etkileşim bulunmaktadır. Erkek bireyin kendi yaşam standardını belirleme etkisinin yanı sıra aile üyeleriyle kurulan ilişkinin kalitesinin düştüğü, bu durumun da hem kendi hem de aile üyelerinin üzerinde psikolojik olarak olumsuz etkiler bırakmaktadır. Aktif olarak bir işte çalışan bireylerin iş yaşamı ve aile yaşamı arasında çatışmalar yaşaması, işsizlik durumunda da görünür olabilmektedir. Bu çatışmalar arasında özellikle duygusal ve zihinsel olarak gerginlik yaşanması, beklentinin olması ve karşılanamaması durumlarında ortaya

çıkabilmektedir (Özen, 2018: 169–177). Dolayısıyla iş sahibi olmayan Suriyeli göçmen erkek bireyler, göç sürecinden önceki yaşamları tamamen yok sayılarak yalnızca güncel olarak içinde bulunduğu işsizlik hali değerlendirilmekte ve erkeklikleri onaylanmamaktadır. Bu da toplumsal dışlanmalara yol açtığı gibi bu dışlanmadan hareketle göçmenlerin kendilerini toplumdan zorunlu olarak geri çekmesine sebep olabilmektedir. Toplumun göçmenleri dışlaması, göçmenlerin de kendilerini geri çekmeleri daha da olumsuz birtakım sonuçlara yol açmaktadır. Bunlardan bir tanesi de göçmenlere duyulan nefret ve nefret söylemidir.

Suriyeli göçmen bireylere karşı sürdürülen nefret söylemi, toplumsal yaşam içinde dışlanmalarına ve Yıldız'ın ifadesiyle “istenmeyen” olarak nitelendirilmelerine yol açmaktadır (Yıldız, 2020: 235). Bauman'ın toplumsal hayatın paradokslarını göz önünde bulundurarak yapmış olduğu “Biz” ve “Onlar” ayrımı ev sahibi toplum ve göçmen bireyler arasındaki ilişkinin niteliğini açıklama hususunda yardımcı olmaktadır. Farklı gruplar arasında kurulan etkileşimi açıklamak haricinde bireylerin sahip olduğu düşünce ve tutumların birbirine karşıt bir şekilde konumlanmasını, zıt duygular şeklinde yansımalar bulmasını da biz ve onlar ayrımı açıklamaktadır. Biz olarak nitelendirilen grup, her bireyin kendini ait hissettiği, düşünceleri, tutumları, davranışları konusunda bir karşıtlık gözlemlemediği bireylerden oluşmaktadır. Öte yandan onlar ise, bireylerin kendini ait hissetmediği ve hissetmek istemeyeceği bireylerden oluşan bir topluluğu, güven vadetmeyen ilişkilerin yer aldığı ve uzak durulmak istenen bireylerin oluşturduğu gruptur. Bireyler, olumlu, güzel, iyi bütün değerlendirmelerini “biz” grubu için yaparken olumsuz, çirkin ve kötü olan değerlendirmelerini ise “onlar” grubu için yapmaktadır (Bauman, 2017: 56–57). Bauman'ın sunmuş olduğu perspektif, Suriyeli göçmen bireylere karşı sürdürülen nefret söylemi, toplumsal dışlama gibi eylemleri anlaşılır hale getirmektedir. Toplumun üyeleriyle iletişim kurulan ve etkileşim halinde bulunulan ortamı karşılayan kamusal alanda yer alan Suriyeli göçmen erkek bireylerin daha fazla nefret söylemiyle ve toplumsal dışlanmayla karşılaştığı söylenebilir. İş arayışında olan Suriyeli göçmen erkek bireylere, piyasanın altında çok düşük ücretler teklif edilmesi veya taşınmış olduğu göçmen kimliğinden ötürü hiçbir şekilde iş yaşamına dahil edilmek istenmemesi bu yorumu kanıtlar niteliktedir.

Gündelik yaşam pratikleri bağlamında aile kurumu içindeki ilişkilerin sürdürülebilirliği, göç sürecinin etkilerini çözümü konusunda yardımcı olan bir başka unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin sürekliliğini sağlayan bireyler olarak anne ve babanın çocuğa karşı ilgi göstermesi, ihtiyaçlarını gidermesi, toplumsallaşma süreçlerini başarılı bir şekilde geçirmesine yardımcı olması çocuğun sosyal, psikolojik, duygusal ve bilişsel gelişimine olumlu katkı sağlamaktadır. Bu katkıların içinde babanın rolü ise dikkat çeken değişkenlerden birisidir. Baba, çocuk için toplumla olan ilişki, kültür ve kurulan iletişimler üçgeninin merkezinde bulunmaktadır. Toplumsal değişim ve dönüşümlerin yaşanması her ne kadar babalık rolünün değişimini beraberinde getirmiş olsa da eve ekmek getiren olma, sahip çıkma, kahraman imajını taşıma rolleri hâlâ babalık rolünün kapsamına girmektedir (Çelen, 2018: 35). Aile kurumu içindeki kararların alınması konusunda erkek bireyler, ataerkil toplumlar özelinde büyük bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla evin reisi statüsüne yerleştirilen erkek bireylerin, gündelik yaşamla, kamusal alanla, aile üyelerinin yaşamıyla ilgili birçok konuda karar mercii rolüne sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Bozok, 2018: 102). Suriyeli göçmen erkek bireyler arasında baba olanların işsizlikle baş etmeye çalışması, yerli halk tarafından sürdürülen nefret

söylemi eylemlerine maruz kalması, gündelik yaşam pratiklerini düzenleme girişimlerinde bulunması, duygularını saklama zorunluluğu hissetmesi, toplumsallaşma süreçleri içinde kendisine öğretilen erkeklik ve babalık rollerini yerine getirememesi başta psikolojik etkiler olmak üzere birçok olumsuz etki şeklinde yaşamında yansımalar bulmaktadır.

Sonuç

Toplumsal ve bireysel yaşamları şekillendiren, etkileyen bir değişken olarak ele alınan Suriye göçünün erkek göçmen bireyler üzerindeki etkisi, göç sürecinden önceki yaşamlarında Suriyeli erkek göçmen bireylerin gerçekleştirmekte olduğu gündelik yaşam pratiklerinin kendilerine öğretilen erkeklik normları bağlamında değerlendirilmesi, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu noktadan hareketle, göç olgusu meydana geldiği süreç bağlamında ele alınmıştır. Çalışmanın bir diğer perspektifini oluşturan erkeklik norm ve pratikleri ise ataerkil toplum kabulleri ile beraber analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın odak noktasında ve temel kısmında yer alan Suriyeli erkek göçmenlerin sergilemekte olduğu erkeklik pratikleri, literatürde yer alan erkek göçmenlerle yapılan anket ve mülakat uygulamalarından elde edilen verilere dayanmaktadır. Bu veriler kavramsal ve kuramsal olarak da temellendirilmeye çalışılmıştır. Yararlanılan dolaylı bulgular doğrultusunda, genel olarak Suriyeli göçmen bireylerin özel olarak ise Suriyeli göçmen erkek bireylerin yeni tanıştıkları topluma dair edinmeleri gereken deneyimler başka bir ifadeyle toplumsallaşma süreçlerine dair farklı stratejiler izledikleri görülmüştür. Bu noktada sahip oldukları sosyal sermaye ve sosyal ağların kendilerine tanıdığı imkanlardan yararlanmak istedikleri tespit edilirken öte yandan farklı olumsuz sonuçlarla da karşılaştıkları görülmüştür. İstenmeyen, yabancı, tanınmayan gibi etiketlemelere maruz kalan Suriyeli göçmen erkek bireylerin toplumsal aidiyetlerini sağlamak adına yaşamlarını yeniden kurgulamak istedikleri de tespit edilmiştir.

Erkekliğin tamamlayıcısı olarak ifade edilmesi mümkün olan erkeklik inşa süreçleri üzerinde göç olgusunun bir duraksama noktasını temsil ettiği, bu temsiliyetle beraber erkekliğin kırılan doğasının bir kez daha gerçekleştiği saptanmıştır. Erkekliğe dair olan normlara uyum sağlayamayan, toplumun kendilerinden beklediği erkeklik yüklerini taşıyamayan Suriyeli göçmen erkek bireylerin ise eksik, gerçek olmayan nitelendirmelerine maruz bırakıldığı bu nitelendirmeler sonucunda da toplumsal cinsiyet rol gerilimi ile erkek toplumsal cinsiyet rol gerilimi kuramları bağlamında kaygı, stres, endişe gibi psikolojik etkilerin ortaya çıktığı ifade edilebilir.

Toplumsal cinsiyet kabullerinin mekânlar üzerindeki etkilerinin yansıması olan kamusal alan özel alan dikotomisinden hareketle göç sürecinden önceki yaşamında kamusal alanla iletişim halinde olan, özel alanda yalnızca belli zaman dilimlerinde vakit geçiren göçmen erkeğin, göç süreciyle beraber daha fazla özel alanda vakit geçirmeye başladığı görülmüştür. Özel alandaki varlığı görünmez adam olarak tanımlanan erkek bireyin statüsü artık göçmen kimliğiyle beraber daha da belirgin hale gelmiştir. İş bulamama, kamusal alanla mesafeli bir şekilde iletişim kurma, kamusal alandan mümkün olduğunca uzak durma sonucunda Suriyeli göçmen erkeklerin, görünmez erkek statüsünde konumlandırıldıkları, bunun sonucunda da erkeklik pratiklerinin toplumsallaşma süreçlerinde edindikleri deneyimlerden

farklılaştığı, dolayısıyla sosyal ve psikolojik olarak Suriyeli erkek göçmenlerin olumsuz yönde etkilendiği söylenebilir.

Kaynakça

- Aslan, G. G. ve Güngör, F. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1602–1632. doi:10.26466/opus.558512
- Atay, T. (2012). *Çin İşi Japon İşi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bartham, D., Poros, M. V. ve Monforte, P. (2017). *Göç Meselesinde Temel Kavramlar*. (İtir Ağabeyoğlu Tuncay (çev.)). Ankara: Hece Yayınları.
- Barutçu, A. (2013). *Türkiye'de Erkeklik İnşasının Bedensel ve Toplumsal Aşamaları*. Ankara Üniversitesi.
- Bauman, Z. (2017). *Sosyolojik Düşünmek*. (Abdullah Yılmaz (çev.)). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bozok, M. (2018). Toplumsal Cinsiyet ve Aile. N. Oktik ve H. Ünal Reşitoğlu (Ed.), içinde *Aileyi Anlamak* (ss. 101–115). Ankara: Nobel Yayınları.
- Bozok, M. (2019). Göç Sonucu Yaşanan Erkeklik Krizlerinin Bir Yüzü Olarak Erkekliğin Kaybı. *Journal of Economy Culture and Society*, 60, 171–185. doi:10.26650/JECS2019-0035
- Çelen, H. N. (2018). Aile ve Psikolojik Yansımaları. N. Oktik ve H. Ünal Reşitoğlu (Ed.), *Aileyi Anlamak* içinde (ss. 31–43). Ankara: Nobel Yayınları.
- Charsley, K. ve Wray, H. (2015). Introduction: The Invisible (Migrant) Man. *Men and Masculinities*, 18(4), 403–423. doi:10.1177/1097184X15575109
- Clatterbaugh, K. C. (1990). *Contemporary Perspective on masculinity: Men, Women, and Politics in Modern Society*. Boulder: CO: Westview Press.
- Donaldson, M. ve Howson, R. (2009). Men, Migration and Hegemonic Masculinity. M. Donaldson, R. Hibbins, R. Howson ve B. Pease (Ed.), içinde *Migrant Men: Critical Studies of Masculinities and the Migration Experience* (ss. 210–217). Routledge.
- Goldberg, H. (1992). *Erkek Olmanın Tehlikeleri* (Selçuk Budak (çev.)). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Good, G. E., Robertson, J. M., Neil, J. M. O., Stevens, M., Fitzgerald, L. F., Debord, K. A., Brayerman, D. G. (1995). Male Gender Role Conflict : Psychometric Issues and Relations to Psychological Distress. *Journal of Counseling Psychology*, 42(1), 3–10.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (2021). *Geçici Koruma*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> adresinden erişildi.
- Hanpolat, Z. (2019). *Göç, Uyum, Sorunlar Başakşehir'de Yaşayan Suriyeli Göçmenler Örneği*. İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, E. (2019). *Suriyeli Sığınmacıların Bazı Ruhsal Sorunları ve Ruh Sağlığı Hizmet Gereksinimleri ile Hizmet Sunucuların ve Yöneticilerin Görüşlerinin Belirlenmesi*. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kaya, M. (2017). *Türkiye'deki Suriyeliler İç İç Geçişler ve Karşılaşmalar*. İstanbul: Hiperyayın.
- Kaya, M. ve Şahin, H. (2021). Harran Üniversitesi'ndeki Suriyeli Öğrencilerin Akademik Entegrasyon Süreçlerinin Analizi. *İnsan&Toplum*, 1–45. doi:10.12658/M0627

- Kümbetoğlu, B. (2018). Göç Çalışmalarında “Nasıl” Sorusu. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), içinde *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar* (4. bs.), (ss. 49–85). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Messerschmidt, J. W. (2019). *Hegemonik Erkeklik*. Ç. Günay-Erkol ve N. Y. Sünbuloğlu (Ed.), (Eleştirel Erkeklik İnisiyatifi (çev.)). İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Nagel, J. (2010). Ethnic and Racial Studies Masculinity and Nationalism : Gender and Sexuality in the Making of Nations. *Ethnic and Racial Studies*, 21(2), 242–269.
- Nas, F. (2017). *Ortadoğu’da Göç Dinamikleri*. (H. Babacan (Ed.)). Ankara: Gece Kitaplığı.
- Nawyn, S. J. (2010). Gender and Migration: Integrating Feminist Theory into Migration Studies. *Sociology Compass*, 4(9), 749–765. doi:10.1111/j.1751-9020.2010.00318.x
- O’Neil, J. (2008). The Counseling Psychologist. *The Counseling Psychologist*, 36(3), 358–445. doi:10.1177/0011000008317057
- O’Neil, J. M., Helms, B. J., Gable, R. K., David, L. ve Wrightsman, L. S. (1986). Gender-role Conflict Scale: College Men’s Fear of Femininity. *Sex Roles*, 14(5–6), 335–350. doi:10.1007/BF00287583
- Özbay, C. ve Balıç, İ. (2004). Erkekliğin Ev Halleri!. *Toplum ve Bilim*, 101.
- Özen, S. (2018). İş ve Aile Yaşamı Etkileşimi. N. Oktik ve H. Ünal Reşitoğlu (Ed.), içinde *Aileyi Anlamak* (ss. 169–193). Ankara: Nobel Yayınları.
- Pleck, J. H. (1981). *The Myth of Masculinity*. MIT Press.
- Sakallı-Uğurlu, N. ve Türkoğlu, B. (2019). "Erkek" Olmak ya da Olmamak: Sosyal Psikolojik Açıdan Erkeksilik/Erkeklik Çalışmaları. *Türk Psikoloji Yazıları*, 22(44), 52–76. doi:10.31828/tpy1301996120190516m000014
- Sancar, S. (2009). *Erkeklik: İmkansız İktidar*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şeker, O. (2019). Suriyeli Mültecilerin Değişen Toplumsal Roller. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 8(23), 227–245.
- Selek, P. (2008). *Sürüne Sürüne Erkek Olmak*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenol, D. ve Erdem, S. (2017). Türk Toplumunda Hegemonik Erkekliğin İnşasında Toplumsal Süreçlerin Rolü. *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi*, 9(33), 290–299.
- Şenol Sert, D. (2018). Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru. S. G. Ihlamur-Öner ve N. A. Ş. Öner (Ed.), içinde *Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar, Tartışmalar* (4. bs.), (ss. 29–49). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye’de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 172–187. doi:10.30784/epfad.596262
- Taner Canoğlu, N. ve Tekke, A. (2020). Pandeminin Aile Temelli Sosyal Sermayeye Etkisi ve Aile Kurumunda Erkeklik. F. Kaleci ve E. Başaran (Ed.), içinde *Pandemi Sürecinde Sosyoekonomik Değişim ve Dönüşümler* (ss. 331–369). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.

- Thompson, E. H., Pleck, J. ve Ferrera, D. L. (1992). Men and Masculinities : Scales for Masculinity Ideology and Masculinity-Related Constructs Thompson , Edward H ., Jr , Men and Masculinities : Scales for Masculinity Ideology and Masculinity-Related Constructs , *Sex Roles*, 27:11/12.
- Tosh, J. (2011). The History of Masculinity: An Outdated Concept? J. H. Arnold ve S. Brady (Ed.), içinde *What is Masculinity?* (ss. 17–35). London: Palgrave Macmillan.
- Vandello, J. A. ve Bosson, J. K.. (2013). Psychology of Men & Masculinity Hard Won and Easily Lost : A Review and Synthesis of. *Psychology of Men & Masculinity*, 14(2), 101–113. doi:10.1037/a0029826
- Vandello, J. A., Bosson, J. K., Cohen, D., Burnaford, R. M. ve Weaver, J. R. (2008). Precarious Manhood. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95(July 2014), 1325–1339. doi:10.1037/a0012453
- Whitehead, S. M. ve Barrett, F. (2001). *The Masculinities Reader*. Cambridge: University Press.
- Yıldız, S. (2020). Suriyeli Göçmenlere Yönelik Nefret Söylemi. Ç. Sarp (Ed.), içinde *Göç Sosyolojisi Türkiye’den Örneklerle* (ss. 225–244). Ankara: Orion Kitabevi.
- Yıldız, S. ve Tekke, A. (2020). Türk Toplumundaki Erkeklik Yüklerinin Lisansüstü Tezler Üzerinden Analizi. *Toplum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, (6), 131–153. doi:https://doi.org/10.48131/jscs.825095

Giriş

Göç ve sosyal değişim sosyolojinin birbiriyle ilişkisel olan, birbirinin şiddetini artıran/azaltan, yönünü değiştiren iki temel alanıdır. Küresel dünyada sosyal değişim toplumlar için kaçınılmazdır. Teknoloji, ideoloji, yönetim, yapısal gerginliklerin de aralarında olduğu pek çok etmen sosyal değişime neden olmaktadır (Vago, 2003:11). Göç de sosyal değişime yol açan etmenlerden biridir. En temel ifadeyle göç, toplumsal yapıda ve toplumsal yaşamda değişime neden olmaktadır. Bireyler göç ettiklerinde hem kendi yaşamları değişir hem de göç ettikleri toplumdaki bireylerin yaşamlarını değiştirirler. Göçün sosyal değişimi nasıl etkilediğini anlamak için, bir başka deyişle bu iki alan arasındaki ilişkiselliği ortaya çıkarmak için göç ve sosyal değişim teorilerine başvurmak gerekmektedir.

Öte yandan iç ve dış göçün etkin olduğu Türkiye’de de göç olgusu sosyal değişimin ana nedenlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde özellikle son 10 yılda iç ve dış göç hareketliliği yaşanmaktadır. Bu hareketlilik Türkiye’nin toplumsal yapısında ve yaşamında dönüşüme neden olmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu 2020 verilerine göre yurt dışından ülkemize göç edenlerin sayısı 2019 yılında, bir önceki yıla göre %17,2 artarak 677 bin 42 kişi olmuştur. Göç eden nüfusun %54,4’ünü erkekler, %45,6’sını kadınlar oluşturmaktadır (TÜİK, 2020).

Bu çalışmanın iki amacı vardır. İlki, göç ve sosyal değişim arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmak; ikincisi Türkiye’deki göç olgusuna sosyal değişim penceresinden bakmaktır. Bu iki amaca ulaşmak için öncelikle sosyal değişim ve göç teorileri ele alınmış, ikinci olarak da TÜİK verileri ışığında Türkiye’deki göç olgusunun sosyal değişime etkisi tartışılmıştır.

Sosyal Değişim Teorilerine Genel Bir Bakış

Steven Vago, 2003 yılında yayımlanan *Sosyal Değişim* (Social Change) adlı eserinde Sosyal Değişim Teorilerini dört başlık altında toplamaktadır (Vago, 2003:49). Bunlar sırasıyla; Evrim Teorisini Temel Alan Sosyolojik Teoriler, Çatışma Teorisi, Yapısal-İşlevselcilik ve Sosyal-Psikolojik Teorilerdir. Aşağıda her bir teoriye kısaca değinilmiştir.

Evrım Teorisini Temel Alan Sosyolojik Teoriler:

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren insan gelişimiyle ilgili sosyal ve biyolojik bilim temelli tüm çalışmalar evrim teorisini işaret etmekteydi (Vago, 2003:35). Charles Darwin’in önderliğindeki evrim teorisi pek çok gelişmeyi açıklamak için kullanılmaktaydı. Ancak Vago’nun (2003) hatırlattığı üzere Auguste Comte’un, Herbert Spencer’in ve Lewis Henry Morgan’ın evrim teorisini sosyolojiye uyarladığı yapıtları, Darwin’den çok önce yayımlanmıştır (Nisbet, 1969:161).

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur

² Dr. Öğretim Üyesi, Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji (İngilizce) Bölümü, berfinvarisli@maltepe.edu.tr

Auguste Comte, üç hal yasası olarak adlandırdığı ve mükemmel topluma giden yolda insan aklının geçtiği üç temel aşamayı anlattığı, teolojik, metafizik ve pozitivist aşamalarda bilgi sürecinin kaçınılmaz ve geri dönüşü olmayan üç evrimsel aşamasının altını çizmektedir. Teolojik aşamada dinsel anlayışlar, Tanrının iradesi yoluyla anlaşılmaktaydı. Metafizik aşama, Rönesans döneminde ortaya çıkmıştı ve bu aşamada toplum, “doğaüstü değil doğal bir bakış açısından” görülmekteydi (Giddens, 2008:46). Öte yandan bilimsel keşiflerin başarılarıyla eş zamanlı pozitivist aşamadaysa, bilimsel tekniklere dünyayı anlamak ön plana çıkmaktaydı. Bu üç aşama sosyal değişimin de örnekleriydi.

19. yüzyılda evrim bakış açısını sosyal bilimlere uyarlayan bir diğer düşünür olan Lewis Henry Morgan (1871/1838), insanın üç temel evrim basamağından geçtiğini ileri sürmektedir. Bunlar; yabanılık, barbarlık ve uygarlık evreleridir; barbarlık evresi kendi içinde alt, orta ve üst barbarlık olarak üç alt alana ayırmaktadır. Bu aşamaları dönemlerinin teknolojik gelişmelerine göre belirleyen Morgan’a göre; ilk insandan başlayarak toplumlar ateşin bulunması, ok, yay gibi savaş aletlerinin icadı ve kullanımı, çanak çömlek yapımı, hayvanların evcilleştirilmesi, su kanallarının oluşturulması ve kullanılması, demirin bulunması ve son olarak fonetik alfabenin icadını da kapsayan geniş bir teknolojik gelişim ve değişimden geçmiştir. Bu geçişler uygarlığın da tarihsel seyrinin ve gelişiminin dönüm noktalarını oluşturmaktadır. Öte yandan Morgan, teknolojik evrimin bu aşamalarının her birinin aile, din, siyasi organizasyon ve mülkiyet düzenlemelerindeki karakteristik gelişmelerle ilişkili olduğunu ileri sürmektedir (Vago, 2003:54).

Vago’nun evrim teorisi kapsamında altını çizdiği üçüncü düşünür Herbert Spencer’dır (2003:54-55). Spencer, evrimi dizisel yani sürekli devam eden birikimli bir süreç olarak görmektedir. Spencer, toplumsal evrim sürecinin kaçınılmaz olarak ilerlediğini hatırlatarak toplumsal evrim sürecinin adil toplum biçimlerinin gelişimine katkıda bulunması nedeniyle doğanın yasalarını takip ettiğini de belirtmektedir. Spencer’a göre nüfus ve gıda arzı arasında bir denge mevcuttur. Ancak gıda arzı da belli bir sınırdadır. Bilindiği üzere gıda kıt kaynaklar arasında sayılmaktadır. Dolayısıyla nüfus artışı hayatta kalmak için gerekli kaynakları aşarsa, insanlar için yaşam mücadelesi ortaya çıkacaktır (Vago, 2003:55). Bu mücadele ve kapsadığı yarış ve rekabet, değişimin de fitilini ateşlemektedir. Bireylerin ve toplumsal grupların gıda temini için verdikleri mücadelede ortaya koydukları davranışlar değişimin yönünü çizmektedir.

Çatışma Teorisi

Karl Marx’ın öncüsü olduğu çatışma teorisine göre toplum, sınıf çatışması tarafından yönlendirilen, sürekli değişim geçiren dinamik bir varlıktır. Toplum, kıt kaynaklara erişim için rekabet içinde olan, mücadele eden (ve çatışan) bireyler ve toplumsal gruplardan oluşmaktadır. Çatışma insan ilişkilerinin karakterini de oluşturmaktadır.

Marx’a göre toplum, tarihsel materyalizm adını verdiği tarihsel gelişim aşaması ne olursa olsun metaların üretim biçiminin belirlediği ekonomik bir temele dayanmaktadır. Ona göre “üretim biçimlerinin toplamı, toplumun ekonomik yapısını oluşturmaktadır” (Marx, 1989:43).

Marx tarihi beş ana evreye ayırmıştır. Bu aşamalar şunlardır: (1) kabile mülkiyeti, bir tür ilkel komünizm; (2) köleliğin eşlik ettiği eski cemaat ve devlet mülkiyeti; (3) feodalizm; (4) kapitalizm; ve (5) proletarya diktatörlüğü ve “saf” komünizm olarak bölünmüş olan komünizm (Vago, 2003:59). Bir

aşamadan diğerine geçiş üretim ilişkilerindeki değişimle mümkündür ve bu durum yönetim biçimini belirlemektedir.

Bir diğer çatışma teorisini olan Lewis A. Coser'in sosyal çatışma tanımı dikkat çekicidir. Coser'e göre çatışma, toplumsal gruplar arasında oluşmaktadır ve çatışan grupların amaçları sadece istenen değerleri elde etmek değildir; çatışma aynı zamanda statü, değerler, güç ve kıt kaynaklar üzerine bir mücadeledir. Çatışma, bir sistemin sosyal değişiminde birincil öneme sahiptir ve değişimi kaçınılmaz kılmaktadır (Coser, 1967:232). Coser ayrıca çatışmanın sadece yeni norm ve kurumları ortaya çıkarmayacağını belirterek teknolojik ve ekonomik değişimleri de beraberinde getireceğinin altını çizmektedir (Coser, 1957:198).

Öte yandan, Dahrendorf, sosyal çatışmayı farklı bir açıdan ele almaktadır. Onun kuramı karma bir sistemi temsil etmektedir. Dahrendorf'a göre ne Yapısal-İşlevselcilik ne de Marksizm tek başına gelişmiş toplum hakkında kabul edilebilir bir perspektif sağlamaktadır. Yapısal İşlevselciler sosyal çatışmanın gerçeklerini ihmal etmektedirler; Marx da sınıfı çok dar ve tarihsel olarak özel bir bağlamda tanımlamaktadır (Tittenbrun, 2013:118). Dahrendorf, sosyal değişim ve çatışma fenomenini açıklamada başarısız olduğunu düşündüğü Yapısal-İşlevselcilik'in eksikliklerinin üstesinden gelmek için otorite kavramını kullanır ve Marksist toplumsal sınıf nosyonunu reddederek sınıfı eşit olmayan otorite dağılımı açısından kavramsallaştırır (Weingart, 1969:153). Dahrendorf'a göre, toplumsal gruplar, otoriteye sahip olanlar ve olmayanlar olarak ikiye bölünmektedir. Bu iki grup arasındaki çatışma toplumun da karakterini oluşturmaktadır. Çatışma, hâkimiyet ilişkilerindeki bir değişikliğin bir sonucu olarak yapısal değişime yol açmaktadır (Vago, 2003:63).

Yapısal-İşlevselcilik:

Yapısal-İşlevselcilik, toplumsal yapıyı bir bedenin fiziksel yapısı gibi görmektedir. Bu yaklaşıma göre nasıl ki beden belli organlardan oluşuyorsa toplum da belli parçalardan oluşmaktadır (Giddens, 2008:55). İşlev, yapının ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir (Aça ve Yolcu, 2017:50). Öte yandan, dinin, cezanın ve törenin toplumsal önemi konusundaki tartışmalarında da görülebileceği gibi, Durkheim için işlev, toplumun ve sosyal yaşamın sürdürülmesine bir katkıdır (Vago, 2003:65). Buna paralel olarak düşünür'e göre uyum da esas olarak iş bölümünden gelmektedir. Durkheim toplumsal uyum ile ilgili şunları söylemektedir: "Toplumsal uyum her bir bireyin kendi çıkarlarının peşinde koşmasıyla otomatik olarak üretilen bir iş birliği ile karakterizedir. Her bireyin, kendini başkalarıyla dayanışması için olayların gücüyle özel bir işleve adanması yeterlidir" (Durkheim, 1933:200).

Öte yandan Robert Merton (1957) bir sosyal yapının açık işlevleriyle (amaçlanan ve açık) gizli işlevleri (çok açık olmayan veya istenmeyen sonuçları) arasında ayırım yapmaktadır. Merton ayrıca tüm işlevlerin olumlu olmadığını kabul ederek olumsuz olanlara bozuk işlev adını vermektedir. Merton'ın bir başka teorisi de anomi teorisidir ve ona göre anomi sosyal değişimin de kaynağıdır. Merton (1938) anominin, toplumun iki temel bileşeni olan kültürel yapı ve sosyal yapı arasındaki dengesizliğin bir ürünü olduğunu öne sürmektedir (Zhao ve Cao, 2010:1211). Birbirini besleyen iki yapı arasındaki bu dengesizlik sosyal değişime, aradaki uyum da stabiliteye neden olmaktadır.

Öte yandan Talcott Parsons, bir sistemi sürdürmeye hizmet eden süreçler ile onu değiştirmeye hizmet eden süreçler arasında fark görmez (Parsons, 1966:21'den aktaran Vago 2003:67). Bu bağlamda Parsons toplumlarda istikrara neden olan etmenleri araştırmış ve bir model geliştirmiştir. "AGIL

Modeli” olarak da bilinen bu model, tüm sosyal sistemlerin kalıcı olması için gerçekleşmesi gereken dört temel işlevi temsil eder. Bu işlevler: Uyum (*adaptation*) (A), Hedefe Ulaşma (*goal attainment*) (G), Bütünleşme (*integration*) (I) ve Örüntü Sürdürme (*latency*) (L)’dir. Dört işlevli paradigma olarak da bilinen AGIL modeli, Yapısal-İşlevselcilik için herhangi bir canlı sistemin ihtiyaçlarını ve bu sistemin hem dış çevresi hem de iç organizasyonu ile ilgili olarak düzeni nasıl koruduğunu ortaya koymaktadır (Parsons, 1953). James M. Murphy, George Ritzer’in editörlüğünü yaptığı *Encyclopedia of Social Theory* eserinde bu dört işlevi şöyle açıklamaktadır:

“**Uyum** bir sistemin dış çevresine uyum sağladığı veya dış ortamı sisteme uyarladığı araçsal bir işlevdir; **hedefe ulaşma**, bir sistemin amaçlarını tanımlar ve bunlara ulaşmak için kaynakları seferber eder; **bütünleşme** bir sistemin parçalarının karşılıklı ilişkilerini yönetir. Bütünleşme işlevi ve iç tutarlılığı korur; **örüntü sürdürme** sistemdeki tüm aktörlere bir motivasyon kaynağı sağlayan araçsal bir işlevdir. Normatif kalıplar sağlar ve sistem içindeki aktörlerin gerilimlerini yönetir” (Murphy, 2005:7).

AGIL modelindeki işlevler tüm düzeylerde, bir bütün olarak toplumda ve her alt sistemde bulunmalıdır. Sistem ve alt sistemlerin işleyişi bu işlevler üzerinden yürümektedir.

Sosyal-Psikolojik Teoriler

Vago’nun altını çizdiği üçüncü teori başlığı sosyal-psikolojik teorilerdir. Vago bu teorilerin en temelde Max Weber’in kuramının altında birleştiğini anlatmaktadır (Vago, 2003:71). Bu bölümde Weber’in teorisinin ana hatlarına sosyal değişim penceresinden bakılmıştır.

Weber’in çalışmasının özü, değişim süreçleri, kurumların ve grupların bu süreçlerdeki rolü ve değişim süreçlerinde tarihsel olarak ortaya çıkabilecek spesifik zorluklardır. Dahası, Weber’in geleneksel topluma ilişkin tarihsel açıklamaları çoğu kez aşamaya özgü çatışma ve gerginlik açıklamalarını içermektedir. Alexander’a göre Weber, modern Batı medeniyetinin Protestan etiğinin bir ürünü olduğunu iddia etmektedir:

“Weber Protestan ahlakının Batı’da kapitalizmi yarattığını, patrimonyalizmin Doğu’daki özerk şehir merkezlerini bastırır; karizmatik liderlik rutinleşir ve bürokratik hale gelir; rahipler ve daha sonraki liderler resmi olarak rasyonel hukuk üretmeye soyunurlar” (Alexander, 1992:184).

Bireylerin ya da toplumsal grupların gündelik yaşamlarının ve dini ritüellerinin sosyal değişimi nasıl etkilediğini anlamak açısından *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* oldukça önemli bir eserdir. Bu eserde Weber (2016/1905), modern endüstriyel kapitalizmin gelişiminin nedenlerini ortaya koyarak, bireylerin çok çalıştıklarında servet biriktirebildiklerini; dünyevi zevklere düşkün olmaları yasaklandığındaysa para harcamadıklarını ve tasarruf ettiklerini ifade ederek tasarrufun kapitalizmin temellerinden biri olduğunu savunmaktadır. Kapitalizmin ruhu, insanların para kazanma fikriyle meşgul oldukları ve mal edinmenin yaşamın nihai amacı haline geldiği durumların karakteristiğidir (Vago, 2003:71).

Sosyal Değişim ve Göç Teorileri

Göçün sosyal değişimle ilişkili olduğu çeşitli alanlar mevcuttur. Portes'e (2010) göre bu alanların analizinin belirli göç türleri ve teorileriyle sınırlandırılması gerekmektedir. Massey ve diğerleri (1993) bu bağlamda dört ekonomik göç teorisi olduğunu savunmaktadır. Bunlar, Neo-Klasik Ekonomi Teorisi, İkili İşgücü Piyasası Teorisi, İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi ve Dünya Sistemi Teorisi'dir. Bu kısımda bu kuramlar üzerinde durulacaktır.

Göç toplumu değiştirir mi? Ne yönde ve nasıl değiştirir? Bu değişimin etkisi toplumun tüm kesimlerine nüfuz eder mi? Tüm bu sorulara yanıt aramak için göç teorileri rehberlik etmektedir. Hem göç alan hem de göç veren bir toplum olarak toplumumuzu incelemek için göç teorilerinden bazılarını aşağıda değinilmiştir.

Neo-Klasik Ekonomi Teorisi

Göç teorileri göçü iki temelde incelemektedir. Bunlardan ilki hareket süreci, diğeryse yerleşme sürecidir. Her ikisi de toplumsal yaşamda ya da bireylerin yaşamlarında büyük değişimlere neden olmaktadır. Neo-Klasik Ekonomik Teorisi çoğunlukla Ernest George Ravenstein'in (1885; 1976) "Göç Yasaları" adını verdiği yaklaşımdan etkilenmektedir. Ravenstein temel olarak insanların ekonomik anlamda refah seviyesi daha düşük olan ülkelere, refah seviyesi yüksek olan ülkelere göç etmelerinin altında yatan nedenleri araştırmıştır. Ravenstein, elverişli ve elverişsiz ekonomik koşulların bireyleri öngörülebilir yönlerde itmeye ve çekmeye hizmet ettiği sonucuna varmıştır ve bu görüş göç çalışmalarının dayandığı önemli temellerden biridir. Ancak Ravenstein'in (1885) ortaya koyduğu model, oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan göç olgusunu açıklamada yeterli içgörüyü sağlayamamaktadır (Özcan, 2017: 189).

Ravenstein'in kuramının yanı sıra, Everett Lee'nin Ekonometrik Modeli de Klasik Göç Teorileri başlığı altında değerlendirilmektedir. Lee'ye (1966) göre göç süreçlerini etkileyen faktörler itme ve çekme faktörleri olarak ikiye ayrılmaktadır. İşsizlik, düşük gelir seviyesi, ağır vergiler, yoksulluk, ayrımcılık ve savaşlar gibi sosyal ve politik nedenlerin yanı sıra olumsuz doğa ve iklim koşulları itme faktörünü destekler niteliktedir. Öte yandan yüksek refah seviyesi, yüksek gelir, güvenlik, işgücü piyasasına erişim fırsatı gibi etmenler çekme faktörüne örnek olarak gösterilebilir. Ancak göçü sadece itme ve çekme faktörleriyle açıklamak yeterli olmayacaktır, çünkü itme ve çekme faktörlerinin yanı sıra göç süreçleri ara faktörlerden de etkilenmektedir. Ara faktörlere örnek olarak ulaşım maliyetleri, yasal düzenlemeler, bilgi eksikliği gibi etmenler sayılabilmektedir.

Ravenstein ve Lee'den sonraki çalışmalarda, araştırmacılar sosyal, kültürel ve politik yönler de dahil olmak üzere göçün diğer maliyet ve faydalarına dikkat çekmişlerdir. İtme/çekme ikileminin daha çağdaş kullanımlarında, ekonomik faktörlere vurgu devam etmektedir, ancak sosyal ve kültürel faktörler de göz önüne alınmaktadır.

Öte yandan, Neo-Klasik Ekonomi Teorisi (Sjaastad 1962; Todaro 1969), uluslararası göçün küresel emeğin arz ve talebiyle ilişkili olduğunu da öne sürmektedir. Bu teoriye göre kıt işgücü arzı ve yüksek talebe sahip ülkeler, göçmenleri emek fazlası olan ülkelere çekmektedirler. O'Reilly, Neo-Klasik Ekonomi Teorisinin, temelde Rasyonel Seçim Teorisine dayandığını, kâr maksimize eden bireylerin, kararlarını vermeden önce çeşitli seçenekleri maliyetleri ve faydalarıyla tarttıklarını

hatırlatmaktadır (O'Reilly, 2016:24). Dolayısıyla O'Reilly'ye göre, bu teoriye göre bireyler kâr analizi temelinde göç kararı verirler.

Moses ve Yu, Neo-Klasik Ekonomi Teorisinin aşağıdaki varsayımlar temelinde şekillendiğini belirtmektedir:

- Coğrafi bölgeler arasındaki gelir farklılıkları göçe neden olur.
- Gelir farklılıkları ortadan kalktığında göç duracaktır.
- Sermaye akışları, vasıflı işgücü akışı ve vasıfsız işgücünün tersi yönde hareket etmesine neden olur.
- Göç, öncelikle işgücü piyasaları tarafından yönlendirilir.
- Göç, hem gönderen hem de alan toplumlardaki işgücü piyasalarını etkilemektedir (Moses ve Yu, 2009:5).

İkili/Parçalı İşgücü Piyasası Teorisi

İkili/Parçalı İşgücü Piyasası Teorisi, gelişmiş dünyadaki ekonomilerin dualistik veya parçalı doğasına atıfta bulunmaktadır. Bu teori, 1979 yılında Michael Piore tarafından yoksulluk, işgücü piyasası ayrımcılığı gibi genellikle işgücü göçüyle ilişkilendirilen sosyal sorunları açıklamak için geliştirilmiştir.

Bu teoriye göre uluslararası göç bireyler tarafından alınan kararların bir sonucu değil, günümüz sanayileşmiş toplumlarının içsel emek taleplerinin bir sonucudur (Massey vd., 1993). Bir başka deyişle uluslararası göç, gönderen ülkenin itme faktörlerinden değil, alıcı ülkelerde görülen çekme faktörlerinden kaynaklanmaktadır. Piore'ye (1979) göre söz konusu itici faktörler düşük ücretler ve yüksek işsizliktir; çekme faktörleri ise zorunlu ve kaçınılmaz ihtiyaçların yabancı işçiler tarafından karşılanmasıdır. Kısacası, uluslararası göç, bir işgücü göçüdür ve gelişmiş toplumlarda büyük ölçüde talebe dayalıdır. Bu talep, gelişmiş ekonomilerin yapısal özelliklerinden doğmaktadır.

Öte yandan, İkili/Parçalı İşgücü Piyasası Teorisine göre uluslararası ücret dengesizlikleri, uluslararası göçün ortaya çıkması için yeterli değildir. Ülkelere göre değişen sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler de uluslararası göçün meydana gelişinde devreye girmektedir. Göçmenler çoğunlukla göç alan ülkelerdeki vatandaşların rağbet göstermedikleri 'ikincil işgücü' olarak da bilinen güvencesiz işlere yönelmektedirler ve genel olarak bu işlerdeki boşluğu doldurmaktadırlar (O'Reilly, 2015:26).

Karpestam ve Andersson'a (2019) göre hem Neo-Klasik Ekonomi Teorisi hem de İkili/Parçalı İşgücü Piyasası Teorisi, esas olarak bireylere ve hane halkına odaklanan mikro-ekonomik teorilerdir. Ancak İkili/Parçalı İşgücü Piyasası Teorisi, hedef ülkelerde bölümlere ayrılmış bir işgücü piyasası ve göçmen işgücü talebi yaratmaya katkıda bulunan çeşitli karmaşık makroekonomik yapısal özellikleri vurgulamaktadır.

İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi

1980'lerde ortaya çıkan İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi (*New Economics of Labour Migration- NELM*) "geçmiş göç araştırmalarından temel bir sapma" olarak nitelendirilmektedir (Taylor, 2001:181). Yeni ekonomik göç teorileri, bireylerin faillliğini (esas olarak ekonomik faillliği) belirlemede itme ve çekme faktörlerinin merkezi rolünü kabul etmeye devam eder, ancak aynı zamanda göçü

kolaylaştıran ve engelleyen birçok aracı değişkeni de analize dahil eder (O'Reily, 2016:27). Yanı sıra İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi, göçü gelir risklerini yaymak ve gönderen ülkenin pazar kısıtlamalarının üstesinden gelmek için bireyler yerine hane halkları ve aileler tarafından kullanılan bir geçim stratejisi olarak yorumlamaktadır (De Haas, Fokkema, ve Fihri, 2015:417).

Stark ve Bloom teorisinin öngörülerini beş ana başlık altında özetlemektedir:

- Göçün belirleyicisi olarak göreceli yoksulluğa yapılan vurgu,
- İlgili karar verme birimi olarak hane halkına yapılan vurgu,
- Riski çeşitlendirmek ve piyasadaki eksikliğin üstesinden gelmek için bir strateji olarak göçün vurgulanması,
- Göç teorisine bilgi-teorik değerlendirmeler ışığında bir yaklaşımın getirilmesi,
- Göçün bir inovasyon benimseme ve yayılma süreci olarak yorumlanması (Stark ve Bloom, 1985:173-176).

Bununla beraber, İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi, göç konusuna pluralist bir yaklaşım ile bakmaktadır. Anthony Giddens'in Yapılaşma Teorisinden etkilenen İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi, fail olarak birey ve toplum arasındaki ikiliği aşmaya çabalamaktadır. Göç konusunun ne sadece birey ne de sadece yapısal sorun ve konular nedeniyle oluştuğunu hatırlatmaktadır. Bu açıdan bakıldığında teori, Neo-Klasik Teoriyi bir adım ileriye taşımaktadır.

İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisine göre kararlar genellikle hane üyeleri tarafından birlikte ve bir bütün olarak ailenin refahı için alınır. Hane halkı birlikte göç etmez, bunun yerine bir veya daha fazla hane üyesi göç etmek üzere hane halkı tarafından seçilir (Hagen-Zanker, 2008:13). Bu teoriye göre daha yüksek gelir elde etmenin potansiyel göçmenler için önemli olduğu kabul edilirken hane halkının göreceli geliri de göç kararını vermede eşit oranda önemlidir. Dolayısıyla teori, göç kararını almada bireysel olduğu kadar hane halkının diğer üyelerinin göreceli faydasının da göz önünde bulundurulduğunu hatırlatmaktadır.

Dünya Sistemi Teorisi

Dünya Sistemi Teorisinin temeli, 'modern dünya sistemi' anlayışıdır. 1970'lerin ortalarında Immanuel Wallerstein tarafından geliştirilen teori, küresel ekonomiyi merkez, çevre ve yarı-çevre ülkeleri üzerinden ele almaktadır. Dünya Sistemi Teorisi, bu kavramlardan oluşan üç seviyeli bir hiyerarşi üzerine kurulmuştur ve en temel anlamıyla, Batılı sanayileşmiş ülkeler ile gelişmekte olan yoksul ülkeler arasındaki eşitsizliğe odaklanmaktadır. Refah seviyesi yüksek, sanayileşmiş ülkeler, gelişmekte olan ya da azgelişmiş ülkeleri hammadde, ucuz emek ve toprak arayışı için sömürmektedirler (Wallerstein, 1974).

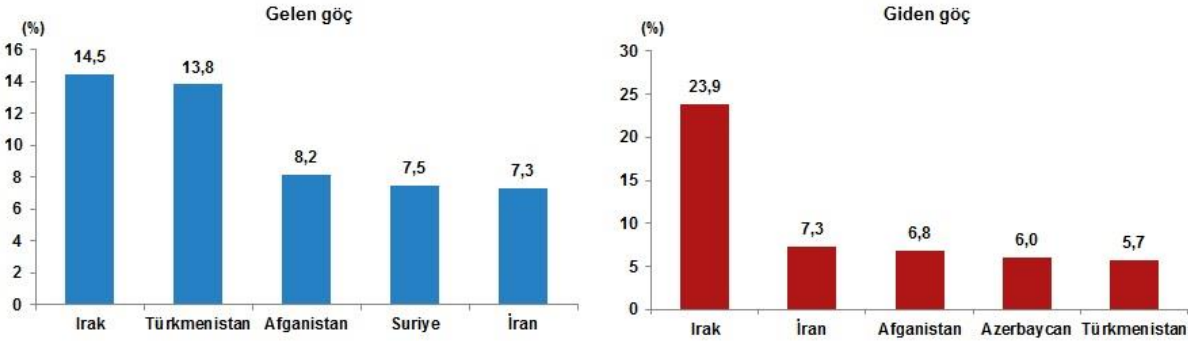
Dünya Sistemi Teorisi, daha yoksul ulusların, çevrenin, sistemin merkezindeki güçlü ve zengin ulusları desteklemek için ucuz emek arzı sağladığı tek bir kapitalist sistem olarak da okunabilir. Bu teoriye göre çevre ülkeler, sermaye için merkez ülkelere bağımlıdır. Bağımlılık Teorisine ilham veren tarihsel-yapısal geleneğe ait olan Dünya Sistemi Teorisi, göçün, merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerinde uyguladıkları tahakkümün bir ürünü olduğu görüşünü savunmaktadır (Arango, 2000:290). Teori ayrıca, farklı gelişim aşamalarındaki ülkeler arasındaki geçmiş ve mevcut bağlantıların önemine ve köklerinden kopmaya neden olan bazı kalkınma mekanizmalarına ışık tutmaktadır.

Dünya Sistemi Teorisi, kaynakların ve üretimin sömürülmesine hükmeden ve kontrol eden merkez devletlerin işgücü göçüne vurgu yapar (Maguire, 2004:478). Bu açıdan bakıldığında Dünya Sistemi Teorisine göre, uluslararası göç, kapitalist üretim tarzının merkez ülkelerden çevre ülkelere doğru genişlemesine neden olmaktadır. Göçün yayılmasıyla ortaya çıkan yeni çevre bölgeler giderek daha birleşik bir dünya ekonomisine dâhil olur (Wallerstein, 1974). Böylece dünya da göçle birlikte değişim geçirir. Kuşkusuz bu değişimin altında yatan nedenler arasında kolonyal rejimlerin de payı vardır.

Günümüz Türkiye'sinde Göç

Türkiye jeo-politik konumu gereği tarih boyunca göç yollarının odak noktasında yer almaktadır. Gerek göç veren gerek göç alan gerekse transit anlamında bir geçiş ülkesi olarak önemli bir yer teşkil etmektedir. TÜİK'in 2020'de yayımlanan *Uluslararası Göç İstatistikleri 2019* raporuna göre Türkiye'ye göç edenlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır ve 2019 yılında Türkiye'ye göç eden yabancı uyruklu nüfus içinde ilk sırayı %14,5 ile Irak vatandaşları almaktadır. Irak'ı, %13,8 ile Türkmenistan, %8,2 ile Afganistan, %7,5 ile Suriye ve %7,3 ile İran izlemektedir.

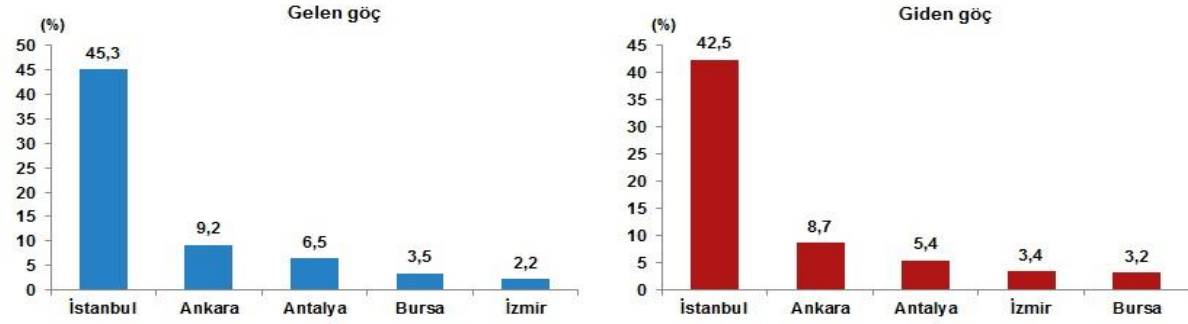
Grafik 1: Vatandaşlık Ülkesine Göre Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göçün En Fazla Olduğu İlk 5 Ülke, 2019

Kaynak: TÜİK (2020). *Uluslararası Göç İstatistikleri 2019*

Öte yandan, aynı rapora göre ülkemize 2019 yılında göç edenlerin illere göre dağılımı incelendiğinde, %45,3 oranı ile en fazla dış göç alan ilin İstanbul olduğu görülmektedir. İstanbul'u, %9,2 ile Ankara, %6,5 ile Antalya, %3,5 ile Bursa ve %2,2 ile İzmir takip etmektedir. Türkiye'den göç eden nüfusun illere göre dağılımına bakıldığında ise %42,5 oranı ile yine İstanbul'un en fazla göç veren il olduğu görülmektedir. İstanbul'u, %8,7 ile Ankara, %5,4 ile Antalya, %3,4 ile İzmir ve %3,2 ile Bursa izlemektedir.

Grafik 2: Türkiye'ye Gelen ve Türkiye'den Giden Göçün En Fazla Olduğu İlk 5 İl, 2019

Kaynak: *Uluslararası Göç İstatistikleri 2019, TÜİK (2020).*

İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre 2005-2021 yılları arasında ülkemizdeki düzensiz göçmen istatistiklerine bakıldığında 2014'e kadar bir önceki yıla göre görece dengeli bir artış görülmektedirken, 2014'ten 2019'a kadar dramatik bir artış izlenmektedir. 2005-2014 yılları arasında düzensiz göçmenlerin sayısı 50.000-60.000 civarındayken 2015'te bu sayı iki kattan fazla bir artışla 146.485'e ulaşmış ve bu yıldan itibaren 2020 yılına kadar hızlı bir artış göstermiştir. 2019 yılı 454.662 kişiyle son 16 yılın en yüksek düzensiz göçmenin olduğu yıldır. Bir sonraki yılda ise düzensiz göçmen sayısı hızla düşerek 122.302'ye inmiştir. Nisan 2021 itibarıyla ülkemizdeki düzensiz göçmen sayısı 29.548'dir (T.C. İçişleri Bakanlığı, 2020). Aşağıdaki grafikte (Grafik 3) 2005-2021 tarihleri arasındaki düzensiz göçmen sayıları yer almaktadır.

Grafik 3: Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı, 2005-2021

Kaynak: *T.C. İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021*

Tartışma ve Sonuç

Göç ve sosyal değişim ilişkiseliliğini araştırırken, göç teorileri eş zamanlı ve eşgüdümlü olarak analiz edilmelidir. Yanı sıra göç ve sosyal değişim ilişkiseliliği incelenirken toplumun önemli bir bileşeni olan kültür ve kültürün toplumsal yapı üzerindeki etkisinin göz ardı edilmemesi gerekir. Nüfus tarafından nesilden nesile taşınan, toplumsal olarak edinilmiş fikirler, inançlar ve değerler kümesi olan kültür, göç ile değişim göstermektedir. Dolayısıyla göç kültürel ve sosyal değişimin önemli bir etmeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç ve sosyal değişim teorilerine bakıldığında her iki alanın teorilerinin de birbirini tamamlayan ve birbiriyle keşisen teoriler olduğunu görülmektedir. Her iki alan da oldukça geniş bir teorik altyapıya sahiptir. Bu çalışmada her iki alandan birbiriyle ilişkisel olduğu düşünülen teorilere ve yaklaşımlara yer verilmiştir. Sosyal değişim teorilerinden Evrim Teorisi, Çatışma Teorisi, Yapısal-İşlevselci Teori ve Sosyal-Psikolojik Teorileri incelenmiş ve bu teorilerin her birinin birbirinden farklı açılardan sosyal değişime baktıkları saptanmış ve bu bakış açılarına kısaca değinilmiştir.

Öncelikle Evrim Teorisi ele alınmıştır. Evrim Teorisi, toplumsal ve bireysel davranışların şekillenmesinin altında yatan nedenleri sosyo-biyolojik bir yaklaşımla araştırmıştır. 19. yüzyılın ilk yarısından beri sosyal değişimi açıklama çabasında olan Evrim Teorisi ve sosyo-biyoloji göçün toplumda yarattığı yapısal değişimi ve kültürel değişimi evrimsel bir bakış açısıyla ele almaktadır.

Öte yandan göç ve sosyal değişime Çatışma Teorisi perspektifinden bakmak da mümkündür. Bu teoriye göre bir çatışma alanı olan toplumda göçler farklı eşitsizliklere neden olmaktadır (Castles ve Miller, 2018). Bununla birlikte küreselleşme, göçün siyasallaşması, toplumda göçmenlerin sayısının artmasıyla ortaya çıkabilecek etnik, sosyal, siyasal, ekonomik ve psikolojik değişimler toplumlarda farklı mücadele ortamları yaratmaktadır. Madalyonun öteki yüzüne bakıldığında bu farklılıkların da bizzat göçü tetiklediği görülmektedir. Bir başka deyişle bu teoriye göre göç ve sosyal değişim birbirinin hem nedeni ve hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bununla beraber toplumu bir bütünün işleyen parçaları olarak gören Yapısal-İşlevselcilik'e göre göçün de toplumda bir işlevi vardır. Durkheim'ın ışığından hareketle toplumda uyumu ön plana çıkaran Yapısal-İşlevselcilik'e göre göç, toplumda değişimin ve dönüşümün temel etmenlerinden biri olarak görülebilir. Küreselleşme ve göç akışıyla birlikte toplumlar dönüşmektedir. En çok göç alan ve veren toplumlarda dönüşüme neden olsa da göç topyekün dünya toplumunu hareketlendirmektedir. Talcott Parsons'ın perspektifinden bakıldığında göçün toplumu oluşturan tüm sistemlerde etkisi olduğu görülmektedir. Bu sistemlerin kendi içinde ve birbirleriyle etkileşimi ve değişimi toplumda da dönüşüme neden olmaktadır.

Sosyal değişimi anlamak için yararlı olan Sosyal-Psikolojik Teoriler kuşkusuz Max Weber'in önderi olduğu yaklaşımın temsilcilerinden oluşmaktadır. Göçün toplumlarda meydana getirdiği değişimin sosyal ve psikolojik boyutunu anlamaya yardımcı olan bu teoriler, göç veren ve alan toplumların içinde bulunduğu durumu açıkça ortaya koymak adına etkilidir. Weber'in "verstehen" kavramından hareketle, "anlam"ı ön plana çıkaran Sosyal-Psikolojik Teorilerle bireysel ve toplumsal davranış kalıplarındaki değişimleri gözlemlemek mümkündür.

Öte yandan, göç ve sosyal değişim ilişkiseliliğini göç perspektifinden anlamak için bu çalışma, Massey ve diğerlerinin (1993) düşüncelerinden hareketle dört ekonomik göç teorisini ele almıştır. Bu

teoriler, Neo-Klasik Ekonomi Teorisi, İkili İşgücü Piyasası Teorisi, İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi ve Dünya Sistemi Teorisi'dir. Neo-Klasik Ekonomi Teorisi ve İkili İşgücünü Piyasası Teorisi göçü açıklarken özellikle bireylere ve hane halkına odaklanarak göçün toplumda yarattığı değişimi açıklamaktadır. Her ikisi de mikro-ekonomik teoriler olan bu iki teorinin aksine İkili/Parçalı İşgücü Piyasası Teorisi, hedef ülkelerdeki işgücü piyasası ve göçmen işgücü talebi yaratmaya katkıda bulunan çeşitli makro-ekonomik yapısal etmenleri anlatmaktadır. İkili/Parçalı İşgücü Piyasası Teorisine göre göçün altında yatan en önemli etmen bireysel kararlardan ziyade sanayileşmiş toplumların içsel emek talepleridir (Massey vd., 1993). Bir başka deyişle uluslararası göçün nedeni, gönderen ülkenin itme faktörleri değil, alıcı ülkelerin çekme faktörleridir. Alıcı ülkenin refah durumu, ücret dengesi, siyasal ve sosyal yapısı, eşitlik bilinci, insan haklarına bakışı bu faktörden bazıları olarak sayılabilir.

Göç olgusunu pluralist bir bakış açısıyla ele alan İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisi, Anthony Giddens'ın Yapılaşma Teorisinden etkilenmiştir. Buna göre teori, birey ve toplum arasındaki ikiliği aşmak için çaba sarf etmektedir. Göç olgusu söz konusu olunca bu ikilik toplumsal yapı ve birey arasındadır. Bu teoriye göre göç ne sadece toplumsal ne de sadece bireysel bir konudur, içinde hem toplumsal hem de bireysel etmenleri barındırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında teori, Neo-Klasik Teorilerden ayrılmaktadır. İşgücü Göçünün Yeni Ekonomisi Teorisine göre göç kararı bireyin aile fertleriyle birlikte aldığı bir karardır, kararda tüm aile üyelerinin etkisi vardır (Hagen-Zanker, 2008:13). Burada da yapı-fail ilişkisielliği ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu teori, sosyal değişimde önemli bir yeri olan ve etkin bir toplumsal kurum olan ailenin göç davranışındaki yerini öncelikli olarak irdelemektedir.

Dünya Sistemi Teorisiye, bir göç teorisinden ziyade, büyük bir tarihsel çözümlemedir. Wallerstein'in 1974 yılında ortaya koyduğu bu teoriye göre tüm ülkeler bir büyük senaryonun parçasıdır ve bazı katı kuralları takip ederek benzer süreçlerden geçmektedirler. Onları ayıran husus ekonomiktir. Dolayısıyla Dünya Sistemi Teorisi, indirgemeci ve anlam yüklü bir tarih yorumunun yan ürünüdür (Arango, 2000:291). Dünya Sistemi Teorisi, küresel ekonomiyi merkez, çevre ve yarı çevre kavramlarıyla üç seviyeli hiyerarşik bir düzen olarak ortaya koymaktadır (Wallerstein, 1974). Batılı sanayileşmiş ülkeler ile gelişmekte olan yoksul ülkeler arasındaki eşitsizlik teorisinin odak noktasıdır. Wallerstein'a göre uluslararası göçün nedeni 16. yüzyıldan bu yana hızını artırarak yayılan kapitalist yayılmadır. Teoriye göre hammadde ve işgücünü elinde bulunduran çevre ülkeler, bu gücü merkez ülkelere kaptırınca çevre ülkelerden merkez ülkelere göç başlamaktadır ve göç sosyal, ekonomik ve kültürel eşitsizlikleri de beraberinde getirmektedir.

Tarih boyunca uluslararası göç yollarının kesiştiği, göç alan ve göç veren bir ülke konumundaki ülkemizde meydana gelen göç hareketlerini tek bir teori ışığında açıklamak güçtür. Ülkemizin de içinde bulunduğu uluslararası siyasi, sosyal ve ekonomik yapı akışkandır. Bu durum da göçün nedenlerinin tarih içinde farklılaşmasına neden olmaktadır. Son yıllarda özellikle Afganistan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerden ülkemize göç hareketi gerçekleşmektedir. Öte yandan ülkemizden farklı coğrafyalara da göçler yaşanmaktadır. Dolayısıyla hem göç alan hem de göç veren bir ülke olması bakımından Türkiye'deki sosyal değişimde göç olgusunun payı büyüktür. Göç alması itibarıyla ülkede meydana gelen sosyal değişimin etkisi hali hazırda gözlemlenmektedir.

Kaynaklar:

- Aça, M. ve Yolcu, M. A. (2017). Folklorda örtük ve bozuk işlev. *Folklor/Edebiyat*, 23(90), 47-58.
- Alexander, J. C. (1992). Durkheim's problem and differentiation theory today. H. Haferkamp ve N. J. Smelser (Ed.). *Social change and modernity* içinde (s. 179-204). Berkeley: University of California Press.
- Arango, J. (2000). Explaining migration: a critical view. *International Social Science Journal*, 52(165), 283-296.
- Castles, S. ve Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri*. (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Coser, L. A. (1957). Social conflict and the theory of social change. *The British Journal of Sociology*, 8(3), 197-207.
- Coser, L. (1967). *Continuities in the study of social conflict*. New York: Free Press.
- De Haas, H., Fokkema, T. ve Fihri, M.F. (2015). Return migration as failure or success?. *International Migration & Integration*, 16, 415-429 <https://doi.org/10.1007/s12134-014-0344-6>.
- Durkheim, E. (1933). *The division of labor in society*. (G. Simpson, Çev.). New York: Free Press.
- Giddens, A. (2008). *Sosyoloji*. (C. Güzel, Çev.). İstanbul: Kırmızı.
- Hagen-Zanker, J. (2008). *Why do people migrate? A review of the theoretical literature*. Maastricht Graduate School of Governance Working Paper No. 2008/WP002, 30 Aralık 2021 <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1105657>
- Karpestam, P. ve Andersson, F. N. (2013). Economic perspectives on migration (2. Baskı). S. J. Gold ve S. J. Nawyn (Ed.), *The Routledge international handbook of migration studies* içinde (s. 3-18). New York: Routledge
- Lee, E.S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Maguire, J. (2004). Sport labor migration research revisited. *Journal of Sport and Social Issues*, 28(4), 477-482.
- Marx, K. (1989). A contribution to the critique of political economy. L. S. Feuer (Ed.). *Marx and Engels: Basic writings on politics and philosophy* içinde (s. 42-46). New York: Anchor Books Doubleday.
- Massey, D., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. ve Taylor, E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3): 431-466.
- Merton, R. K. (1938). Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5): 672-82.
- Merton, R. (1957). *Social theory and social structure*. New York: Free Press.
- Morgan, L. H. (1964). *Ancient society*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Orijinal çalışma basım tarihi 1877).
- Moses, E. ve Yu, D. (2009). *Migration from the Northern Cape*. A Southern Africa Labour and Development Research Unit Working Paper Number 32. Cape Town: Saldru, University of Cape Town. ISBN: 978-0-9814304-3-0
- Murphy, M. J. (2005). AGIL. G. Ritzer (Ed.). *Encyclopedia of social theory* içinde (s. 6-7). London: Sage Publications.
- Nisbet, R. A. (1969). *Social change and history*. New York: Oxford.

- O'Reilly, K. (2015). Migration theories: a critical overview. A. Triandafyllidou (Ed.). *Routledge handbook of immigration and refugee studies* içinde (s. 25-33). New York: Routledge.
- Özcan, E. D. E. (2017). Çağdaş göç teorileri üzerine bir değerlendirme. *İş ve Hayat*, 2(4), 183-215.
- Parsons, T. (1953). *A revised analytical approach to the theory of social stratification*. Harvard University Press.
- Portes, A. (2010). Migration and social change: Some conceptual reflections. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1537-1563.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of The Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E.G. (1976). *The laws of migration*. New York: Arno Press.
- Sjaastad, L. A. (1962). The costs and returns of human migration. *Journal of Political Economy*, 70(5), 80-93.
- Stark, O. ve Bloom, D. (1985). The new economics of labour migration. *The American Economic Review*, 75(2), 173-178.
- Taylor, J. (2001). Migration: New Dimensions and characteristics, causes, consequences and implications for rural poverty. K. G. Stamoulis (Ed.). *Food, agriculture and rural development: current and emerging issues for economic analysis and policy research. Food and agriculture organization*, Çevrimiçi Kitap. 10 Aralık 2021. Erişim adresi: <http://www.fao.org/docrep/003/X9808e/x9808e00.htm>.
- T.C. İçişleri Bakanlığı. (2020). Düzensiz Göç. Erişim adresi: <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>
- Tittenbrun, J. (2013). Ralph Dahrendorf's conflict theory of social differentiation and elite theory. *Innovative Issues and Approaches in Social Sciences*, 6(3), 117-140.
- Todaro, M. P. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *The American Economic Review*, 59(1), 138-148.
- TÜİK (2020). *Uluslararası Göç İstatistikleri, 2019*. [Haber Bülteni]. 22 Kasım 2021. Erişim adresi <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33709>
- Vago, S. (2003). *Social change*. Prentice Hall.
- Wallerstein, I. (1974). *The modern world system*. New York: Academic Press
- Weber, M. (2016). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Rubu*. İstanbul: Yarın Yayınları. (Orijinal çalışma basım tarihi 1905).
- Weingart, P. (1969). Beyond Parsons? A critique of Ralf Dahrendorf's conflict theory. *Social Forces*, 48(2), 151-165.
- Zhao, R. ve Cao, L. (2010). Social change and anomie: A cross-national study. *Social Forces*, 88(3), 1209-1229.

Covid-19 Pandemisinin Farklı Bölge Ekonomilerinde Göçmen Havalelerine Etkisi¹

Duygu Duman²

İlgin Barut³

Giriş

31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Vuhan kentinde ortaya çıktığı resmi olarak duyurulan SarsCov2 virüsü bu tarihten itibaren dünyada 2020 Mart ayı itibarıyla 114 ülkeye yayılmış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından bir pandemi olarak ilan edilmiştir (Gezgüç ve Duman, 2020: 254). Özellikle pandeminin ilk zamanlarında virüsle ilgili bilgilerin kısıtlı olması, etkili ilaçların mevcut olmaması ve virüse karşı geliştirilebilmiş bir aşının da yokluğu sebebiyle Çin'de ortaya çıkan kaos kısa sürede dünyaya yayılmıştır. Etkili ve bilinen tedavilerin yokluğunda pandeminin kontrol altına alınabilmesinin ve insanların hayatlarını kurtarabilmenin tek yolu kapanma tedbirlerinin uygulanması olmuştur. 2020 yılının Mart ayına kadar 100 ülke kısmi ya da tam kapanma tedbirleri almaya başlamış ve “evde kal” çağrıları gelişmiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri etkilemiştir (Gupta, Zhu, Doan, Michuda ve Majumder, 2020: 466). Pandeminin sağlık sistemi üzerinde yarattığı yoğunluğu ortadan kaldırmak için sınırların kapatılması, sosyal mesafe tedbirleri, evden çalışmaya geçilmesi, sokağa çıkma yasakları gibi alınan önlemler çalışan kesimler üzerinde ciddi bir ekonomik baskı yaratmıştır. İşsiz kalma korkusu, belirsizliğin yarattığı tedirginlik ve iş güvencesinden yoksun ve daha az ücrete çalışma bu dönemde artmıştır. Pandemiye alınan bu önlemler başta ulaşım, uluslararası ticaret ve turizmi etkilemiş ve bu sektörlerde küçülmeler yaşanmıştır.

Pandemi öncesinde 2019 yılı küresel göçmen havaleleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. İstikrarlı büyüme ile geçen on yılların sonunda, uluslararası göçmen havale transferleri 554 milyar Amerikan doları seviyesine gelmiş ve bu miktar düşük ve orta gelirli ekonomiler için doğrudan yabancı yatırıma dayalı sermayeyi de geçerek en büyük sermaye kaynağı haline gelmiştir (Withers, Henderson ve Shivakoti, 2021: 1). Dünya Bankası'nın, Nisan 2020 tarihli raporunda göçmen havale transferlerinin %20 oranında düşeceği öngörülmüştür (Worldbank, 2020: 2).

Pandemi ile ortaya çıkan bu olumsuzluklar ekonomik olarak güvencesiz olan göçmen işçilerin durumunu dramatik bir şekilde etkilemiştir. Göçmen işçiler, pandeminin yarattığı ekonomik kayıplar, işsizlik, finansal belirsizlik nedeniyle ülkelerine geri dönme seçeneği ile baş başa kalmıştır. Ayrıca, göçmen işçilerin iş kayıpları ülkelerine gönderdikleri havalelerin ani bir şekilde kesilmesine neden olmuştur. Havalelerin azalması, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kayda değer bir kısmı için Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik zorlukları daha da derinleştirmiştir. Bu bağlamda, çalışmada göçmenlerin istihdama katılma ve düzenli gelir elde etme imkanlarını zayıflatan

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur

² Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, duygu.duman@mu.edu.tr

³ Arş. Gör., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, ilginbarut@mu.edu.tr

Covid-19 pandemisinin havalelere ihtiyaç duyan aileleri ve ülkeleri olumsuz yönde etkilediği vurgulanmakta ve özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için göçmen havalelerinin önemine değinilmektedir. Çalışmada Covid-19 pandemisinin söz konusu ülkeler açısından nasıl bir etki yarattığı güncel veriler ışığında incelenmektedir.

Covid-19 Sürecinin Ekonomik Etkileri ve Göçmen İşçilerin Durumu

Covid-19 pandemisine yol açan SarsCov2 virüsü, yayılma hızı nedeniyle yoğun bakım doluluk oranlarını arttırarak sağlık sistemi üzerinde ağır bir yük meydana getirmiş ve bu nedenle pek çok ülke vaka hızını azaltmaya yönelik önlem almıştır. Çin, pandeminin önünü alabilmek adına milyon nüfusluk şehirlerini tamamen kapatmış, bölgeler arası hareketliliği yasaklamış, fabrikaları dahi durdurma noktasına getirmiştir. Dünyanın geri kalanı da insanların hayatlarını kurtarmak adına ekonomik olarak bir daralma sürecine girmek zorunda kalmıştır. Dünya tarihinde bu boyutta eşanlı olarak mikro, orta ve makro ölçekli işletmeleri ve ekonomileri etkileyen bir kriz yaşanmamıştır. IMF, 2020 için temel bazda %3'lük bir küçülme öngörmüş, gelişmiş ülke ekonomilerinin %6,1, gelişmekte olan ekonomilerin ise %1-2.2 oranında düşüşe geçeceğini belirtmiştir. Tüm bunlara ek olarak Dünya Bankası'nın raporuna göre (Worldbank, 2020: 2-4), bu sarsıntının daha uzun dönemli etkilerinin olması muhtemel görünmektedir. Bu dönemde özellikle uluslararası ticaret büyük bir darbe almış ve küresel emtia ticareti 2020'nin ikinci çeyreğinde bir önceki döneme göre %14,3 düşmüştür. İkinci çeyrekte sonra Kuzey Yarım Küre'de açılmaların olması ile kısmi bir toparlanma görülmesine rağmen küresel ticaretin 2020'de %9,2 düşüş yaşaması tahmin edilmekte ve bu krizin toparlanmasının birkaç yıl alacağı tartışılmaktadır (Barlow, Schalkwyk, McKee, Labonté ve Stuckler, 2021: 102). Ticarete ve uluslararası tedarik zincirinde yaşanan aksamalar özellikle gelişmekte olan ekonomileri olumsuz yönde etkilemiştir. Bu ekonomik bozulma sonucu, büyük sermaye çıkışları gelişmekte olan ülkeler için para birimlerinin devalüasyonlarına yol açarak borç ödeme dengelerini ve gıda, tıbbi malzeme alımlarını zora sokmuş ve tüm bunlar da bu ülkelerin mali dengesi üzerinde ek baskı oluşturmuştur (ILO, 2020: 3). Tüm bu ekonomik gelişmeler uluslararası işgücü piyasasını da kaçınılmaz olarak etkilemiştir.

Pandemiden en başta ve en olumsuz olarak etkilenen sektörlerin başında gelen havacılık sektöründeki kayıba ilişkin olarak Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA), sektörde hızlı bir iyileşme durumunun ortaya çıkmadığı durumda havacılık sektörünün 113 milyar dolar kaybedeceğini belirtmiştir (Ozili ve Arun, 2020: 2). Pandeminin yarattığı korku ve belirsiz ortam neticesinde şirketlerin kar oranının düşmesine yönelik beklentiye de paralel olarak 24-28 Nisan 2020 tarihleri arasında küresel borsalarda yaklaşık 6 trilyon dolar kayıp yaşanmıştır (Ozili ve Arun, 2020: 2). Dolayısıyla pandemi, uluslararası ticareti, turizm, havacılık sektörünü etkilediği gibi zamanla her ölçekten firmayı, imalat sanayisini ve nihayetinde küresel finansal piyasaları da etkilemiştir. Üretim kısmında bu gelişmeler yaşanırken bir yandan pandeminin yarattığı ortam tüketici davranışlarını ve dolayısıyla küresel tüketim desenlerini de etkilemiş ve değiştirmiştir. Tüketiciler, azalan gelirlerinin bir neticesi olarak hane içi harcamalarını azaltmış ve temel ihtiyaçlar genel tüketimin ana kalemi haline gelmiştir. Restaurantlar, barlar gibi eğlence mekanlarının da kapanması burada çalışan kimseleri olumsuz yönde etkilemiştir. Amerika Birleşik Devletleri özelinde bakıldığında bu tarz hizmet sektörlerinin Covid-19 pandemisinde en kötü etkilenen alanlar olduğu görülmektedir. 11 Nisan 2020 tarihi itibarıyla de Amerika'da işsizlik oranı %11'e dayanmıştır (Pak ve diğerleri, 2020: 3). Şenol ve

Zeren (2020: 4), geçmiş dönemlere oranla Covid-19 pandemisinin volatilité endeksinde ciddi bir yükseliş yarattığını ve pandemi ortamının genel olarak küresel piyasalar için kayda değer bir endişe oluşturduğunu belirtmektedirler. Örneğin, pandeminin volatilité endeksine etkisi Amerikan-Çin ticaret savaşının etkisinden 2,5 kat fazla olmuştur.

Pandemi döneminde en çok ihtiyaç duyulan tıp sektöründe çalışan doktor, hemşire gibi sağlık çalışanlarının bu dönemde iş kayıpları yaşamadığı, yine göç ettikleri ülkede kalıcı sözleşmeleri olan ve iş kanunları tarafından hakları korunan kesimin de bu dönemde daha az etkilendiği belirtilebilir. Ancak, özellikle inşaat, turizm, restaurant ve otel işletmeciliği gibi hizmet sektörleri bu süreçten daha fazla etkilenmiştir. Bu sektörlerde çalışan çoğu göçmen işçi geçici sözleşmeler ile çalışmakta ve herhangi bir yasal korumadan da yararlanamamakta ve düşük ücretler almaktadırlar. Enformel sektörlerde ya da mevsimsel sektörlerde çalışan göçmen işçiler sosyal yardım paketlerinden de yararlanamamıştır. Daha kötü durumda olan göçmen işgücü ise düzensiz göçmen statüsünde olan; çalışma ve barınma ile ilgili yasal düzenlemelerin, pandemide kendilerini korumaya yetmediği gruplar olmuştur (Bisong, Ahairwe ve Njoroge, 2020: 4). Bu durum, özellikle kayıt dışı çalışan son iki kategorideki göçmen işçi gruplarını hayatta kalmaya yetecek kadar dahi para kazanmalarını engellemiş ve ülkelere gönderdikleri havalelerin de dramatik bir şekilde kesilmesine neden olmuştur.

Daralma trendine giren dünya ekonomisi en dramatik şekilde çalışan kesimleri etkilemiş ve bu süreçte birçok insan işsiz ve güvencesiz hale gelmiştir. Hükümetlerin yoksul ve işsiz kesimleri korumak adına hazırladığı ekonomik paketler, pandeminin uzaması, aşılamanın gelişmekte olan ülkelere hızlı ilerlememesi gibi sebeplerle yeterli olmamış ve işçiler üzerindeki ekonomik baskıyı hafifletememiştir. Değişen bu ekonomik ortamda göçmen işçilerin işgücü piyasasındaki yerine baktığımızda, göçmen işçilerin ekonomik krizlerde olduğu gibi pandemi döneminde de yerli işçilere göre, daha savunmasız durumda oldukları görülmektedir (Worldbank, 2020: 4). Örneğin, ABD’de göçmen ve yerli istihdam verilerindeki değişiklikler pandeminin iş piyasasına yönelik olumsuz etkisini ortaya koymaktadır. Tarihsel olarak işgücünün önemli bir bölümünü oluşturan göçmenler, 2008 mali krizinin olumsuz etkilerine rağmen 2010 yılında yerli işçilere göre istihdam açısından %10 avantajlı konumdaydılar. 2019’da ise göçmen istihdam avantaj oranı yaklaşık %6’ydı. Pandeminin artçı şokları işgücü piyasasına yayıldıkça hem yerlilerin hem de göçmenlerin istihdam oranı çarpıcı bir şekilde düşmüştür. Ancak pandeminin olumsuz etkisi göçmen işçiler için çok daha yıkıcı olmuştur. Bu süreçte göçmen erkeklerin son yirmi yılda sahip oldukları istihdam avantajı sadece ortadan kalkmamış, tersine dönmüştür. Nisan 2020 itibarıyla göçmen erkeklerin istihdam oranı yerli erkeklere göre 2,4 puan düşüş göstermiştir. Göçmen kadınların istihdam oranı ise yerli kadınlarla kıyaslandığında 3,4 puan düşmüştür (Borjas ve Cassidy, 2020: 4-6).

Avrupa Birliği’ndeki veriler de benzer istikamettedir. Covid-19 pandemisi ve Avrupa’daki göçmen işçileri ele alan bir çalışmaya göre, 14 AB ülkesi ve Birleşik Krallık’ta bulunan 10.2 milyon mobil işçinin yaklaşık olarak 3.1 milyonu işsizlik riskiyle karşı karşıyadır. AB dışı göçmenler söz konusu olduğunda ise, 14 AB ülkesi ve Birleşik Krallık’ta çalışan 18.9 milyon göçmen işçinin yaklaşık %33’ü (6.1 milyon) işsiz kalabilir. Bu rakamlar pandeminin neden olduğu krizden ciddi şekilde etkilenebilecek iş ve sektörlerde istihdam edilen 9 milyondan fazla yabancı doğumlu işçiyi işaret etmektedir. Bu sayı 14 AB ülkesi ve Birleşik Krallık’taki toplam istihdamın neredeyse üçte birine yakındır (Fasani ve Maza, 2021).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO, 2020: 3)'nün Covid-19'un ekonomik ve sosyal etkilerine yönelik olarak hazırladığı rapora göre, salgında alınan önlemler özellikle temel olmayan hizmetler ve üretimi doğrudan etkilemiş, çalışma saatleri azalmış ve iş kayıpları artmıştır. Pandemi öncesi devlet yardımı almayarak varlıklarını sürdürebilen işletmeler batma noktasına gelmiş ve özellikle hizmet sektörüne daha fazla bağımlı, kayıt dışılığın ve güvencesizliğin yüksek olduğu ülkelerde iş kayıpları en temel sorun haline gelmiştir. Pandemi ile ortaya çıkan tüm bu olumsuzluklar ekonomik olarak güvencesiz olan göçmen işçilerin durumunu dramatik bir şekilde etkilemiştir. Göçmen işçiler pandeminin yarattığı ekonomik küçülme, iş kayıpları, finansal belirsizlik gibi durumlar nedeniyle ana ülkelerine geri dönme seçeneği ile baş başa kalmışlardır. Yaşanan iş kayıpları ise göçmenlerin ana ülkelerine gönderdikleri havalelerin keskin bir şekilde kesilmesine neden olmuştur. Özellikle göçmen havalelerine ihtiyaç duyan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kayda değer bir kısmında, havalelerin azalması Covid-19 pandemisinin bu ülkeler için yarattığı zorlukları daha da derinleştirmiştir. Pandemiye bağlı iş kayıplarının 2020 ve izleyen yıllarda da devam etmesi göçmen havalelerine dayalı olan ekonomileri derinden etkileyecek bir durum arz etmektedir.

Göçmen Havaleleri ve Covid-19 Pandemisi

Esas olarak göçle ilişkili olan ve farklı ülkelerde yaşayan bireyler arasındaki para akışına işaret eden uluslararası göçmen havaleleri, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ve bu ülkelerde yaşayan insanlar açısından çok önemli bir dış finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Her yıl göçmen işçiler tarafından ülkelere milyarlarca dolar para gönderilmektedir. Göçmen havalelerinin önemi iki açıdan değerlendirilmektedir. Öncelikle havaleler gönderildikleri hane halklarının ve bireylerin yoksulluğunu azaltan doğrudan bir etkiye sahiptir. Yerel ekonomiden bağımsız olarak alıcı aileler için nispeten istikrarlı bir gelir kaynağı oluşturan havaleler, gelişmekte olan ülkelere yaşayan en savunmasız gruptaki milyonlarca kişi için bir cankurtaran halatı niteliğindedir. Devlet kurumları veya STK'lar aracılığıyla sağlanan yardım amaçlı finansal akışların aksine göçmen havaleleri alıcıların ihtiyaçlarına yöneliktir. Havale gelirlerinin ne zaman, nerede, ne amaçla kullanılacağına karar veren bireylerdir. Bu nedenle havaleler gıda, barınma, giyim, eğitim, sağlık, konut inşası ve onarımı gibi ihtiyaçların karşılanması ve genel tüketim mallarının satın alınmasında önemli bir kaynak sağlamaktadır. (Turnell, Vicary, Bradford, 2008: 65-67). Küresel olarak 800 milyon kişi veya her dokuz kişiden biri göç etmiş aile üyeleri tarafından gönderilen havale akışlarından faydalanmaktadır (UN News, 2019).

Diğer taraftan havale akışları bireysel alıcılar dışında, yerel ve ulusal ekonomiler için de oldukça önemlidir. Havale kaynaklı harcamalar çarpan etkisiyle diğer insanlar için gelir yaratarak ekonomik faaliyetleri canlandırmakta; tüketim, tasarruf veya yatırımlar yoluyla ekonomik büyümeye ve istikrara katkıda bulunmaktadır. Havalelerin birçok ülkede doğrudan yabancı yatırım veya yardım akışlarından daha istikrarlı ve daha güvenilir bir dış finansman kaynağı olması genellikle gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesini olumlu etkilemekte, döviz açığının ve borç krizlerinin hafifletilmesinde yardımcı olmaktadır (Turnell, Vicary, Bradford, 2008: 65-67; Meyer, Shera, 2017: 150). Yapılan bazı araştırmalar da göçmen havaleleri ile tüketim, yatırım ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir (Diridi, Gursoy, Perez-Saiz, Bari, 2019: 6-7). Havalelerin ekonomiye olan bu olumlu etkileri özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından çok daha önemli hale gelmektedir.

Dünya Bankası (Worldbank, 2020) raporuna göre göçmen havaleleri 6 ana bölgede yoğunlaşmaktadır. Bunlar; Doğu Asya ve Pasifik, Avrupa ve Orta Asya, Latin Amerika ve Karayipler, Orta Doğu ve Kuzey Afrika, Sahra Altı Afrika ve Güney Asya'dır. Bu bölgeler arasında da belli ülkelerin ön plana çıkması durumu söz konusudur.

Doğu Asya ve Pasifik bölgesinde yer alan ülkeler içerisinde özellikle Çin ve Filipinler göçmen işçi sağlayan ülkeler olarak ön plana çıkmaktadır. Dünya Bankası'nın hazırlamış olduğu rapora göre (Worldbank, 2020: 16), bu bölgeye yönelen göçmen havaleleri 2019 yılında %2,6 artış göstermiştir. 2020 yılında ise göçmen havalelerinde yaklaşık %13'lük bir düşüş beklenmektedir. Bu bölge içerisinde Çin, Filipinler, Endonezya, Tayland, Myanmar, Malezya, Kamboçya, Moğolistan ve Fiji gibi ülkeler bulunmaktadır. Pandemi sadece göçmen havalelerinin azalmasına neden olmamış aynı zamanda, bu havaleleri kaynak ülkeye dönmesinde maliyetlerin artmasını da beraberinde getirmiştir. Filipin hükümetinin, pandemi nedeniyle Tayvan, Çin, Hong Kong, Güney Kore gibi ülkelere seyahat yasağı koyması bu süreçte ülkelere dönen göçmen işçiler açısından tekrar çalıştıkları ülkelere gidip gidemeyeceklerine yönelik bir endişe yaratmıştır (Worldbank, 2020: 17). Pandeminin Filipinler'e yönelen göçmen havale gelirlerini nasıl etkileyeceğine yönelik olarak yapılan bir çalışmaya göre, havalelerin %14 ile 20 arasında düşmesi beklenmektedir (Murakami, Shimizutani ve Yamada, 2021: 98).

Avrupa ve Orta Asya ile ilgili verilere bakıldığında ise, göçmen havalelerinin 2019 yılında %6'lık bir artış göstererek 65 milyar dolara ulaştığı görülmektedir (Worldbank, 2020: 19). Örneğin, bölgede en büyük havale alıcısı konumunda olan Ukrayna'ya 2019 yılında yaklaşık 16 milyar dolar havale akışı gerçekleşmiştir. Ancak hem pandemi koşulları hem de Azerbaycan, Kazakistan ve Rusya'da görülen petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar nedeniyle Avrupa ve Orta Asya bölgesine yönelen havale akışlarında 2020'de %28'lik bir azalma beklenmektedir. Orta Asya ve Kafkaslar bölgesinde göçmen havalelerinin GSMH içindeki payının %30'lara ulaştığı yerler bulunmaktadır (Gondo, Aidarova, Singh ve Alwazir, 2020: 4). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programının (UNDP) konuya ilişkin bir çalışmasında Kırgızistan'ın göçmen havalelerinin GSMH içindeki payının %50 olduğu görülmektedir (Gleason ve Baizakova, 2020: 104). Pandeminin bu bölgeyi ekonomik olarak kötü etkilediği açıktır. Özellikle Kırgızistan ve Tacikistan'da göçmen işçilerin iş kayıplarına bağlı olarak havalelerde azalmalar gerçekleşmiştir. Bu kayıp, pandeminin yarattığı diğer sonuçlarla da birleşerek bölge için ciddi bir ekonomik yıkım meydana getirmiştir (Gleason ve Baizakova, 2020: 101). Pandeminin yarattığı sınır kontrolleri ve kapanmadan etkilenen Ukraynalıların Avrupa içinde iş bulmaları zorlaşmıştır (Worldbank, 2020: 20). Bölge, sadece göçmen havalelerinde meydana gelen düşüşlerden etkilenmemiştir. Havalelerdeki düşüşlerle birlikte petrol fiyatlarında görülen dalgalanmalar da bölge için bütçe açığı ve ekonomik durgunluk riskini arttırmaktadır (Worldbank, 2020: 19). Avrupa ve Orta Asya bölgesinde bulunan ülkelerin çalışmak için göç ettikleri ülkeler genel olarak Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri olmaktadır. Ancak, özellikle pandeminin ilk dönemlerinde Avrupa güçlü bir şekilde içerdekiler ve dışardakiler ayrımına gitmiş ve göçmen işçileri virüsün yayılmasını sağlayan dışardakiler olarak görmeye başlamıştır (Paul, 2020: 239). Bu nedenle Ukrayna, Romanya, Moldova gibi ülke göçmenlerinin bu dönemde Avrupa'ya gidip çalışmaları zorlaşmıştır.

Orta Amerika ve Karayipler bölgesine yönelen göçmen havaleleri 2019 yılında %7,4 artış göstererek 96 milyar dolara ulaşmıştır. Bu bölge içerisinde yer alan Brezilya, Kolombiya, Honduras,

Haiti gibi ülkeler pandemi sürecinden oldukça kötü etkilenmişlerdir. 2020 yılı için bölgeye yönelen göçmen havalelerinde %19,3 gibi önemli bir düşüş beklenmektedir. Havale gelirlerinde beklenen düşüşün fazla olmasının nedeni, bu bölge göçmenlerine ev sahipliği yapan İtalya, İspanya ve ABD gibi ülkelerin pandemiden büyük zarar görmesi ile ilgilidir. 2018 yılında göçmen havalelerinin GSMH içindeki oranı Karayipler bölgesinde %9 civarı iken Haiti gibi ekonomisi göçmen havalelerine dayanan ülkede bu oran %37'ye kadar çıkmıştır (Caruso, Cucagna ve Ladronis, 2021: 1). Covid-19 pandemisinde Amerika'daki kapanma ve ekonomik sonuçlarının göçmen havaleleri nasıl etkilediğini inceleyen Caruso ve diğerleri (2021: 2), özellikle Meksika ve Karayipler gibi bölgelerin doğrudan olumsuz şekilde etkilendiğini belirtmektedirler. Amerikan ekonomisi içinde Latin ve Orta Amerika ülkelerinden stabil bir göçmen alımı söz konusudur. Bu bölgelerden gelen göçmenlerin özellikle belirli sektörlerde ve Florida gibi yerlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu bölgelerden gelen göçmenlerin elde ettiği dövizler, yoksul olmayan hane halklarının gelirlerinin %30'unu karşılarken, yoksul hane halklarının gelirlerinin ise %40'ı yine bu havaleler aracılığıyla karşılanmaktadır (Caruso ve diğerleri, 2021: 2-3). Genel olarak hane içi gelirin göçmen havaleleri ile beslendiği bu ailelerde özellikle yaşlı ya da sağlık açısından çalışmaya uygun olmayan, bakıma muhtaç kimselerin olduğu bir profile karşılaşılmaktadır. Bu nedenle havalelere ihtiyaç duyan ülke ve aileler için pandemi süreci büyük ekonomik kayıplara yol açmıştır.

Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesine yönelen göçmen havalelerinde 2019 yılında %2,6'lık bir yükseliş görmüşken 2020 yılındaki düşüşün yaklaşık %20 olacağı öngörülmüştür. Bu düşüş, Avrupa ve Orta Asya'daki durumla benzer bir şekilde, hem pandeminin yarattığı ekonomik durgunluktan hem de özellikle *Körfez İşbirliği Konseyi (KİK)* ülkelerinde görülen petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan kaynaklanmaktadır (Worldbank, 2020: 24). Körfez ülkelerindeki büyümenin yavaşlaması ve pandemi koşulları bu bölgeden oldukça fazla göçmen havalesi sağlayan Mısır gibi ülkelerin ekonomilerini olumsuz şekilde etkilemiştir. Pandeminin Mısır ekonomisindeki etkisini azalan göçmen havaleleri, Süveyş Kanalı gelirlerinin düşüşü ve azalan turizm gelirleri üzerinden inceleyen bir çalışmaya göre, 2020 Mart ayında ülkenin temel ekonomik gelirlerinden biri olan turizm gelirleri yaklaşık %70-80 oranına varan otel rezervasyonlarının iptali ile oldukça kötü etkilenmiştir. Aynı zamanda, ticaret gelirleri açısından önemli olan Süveyş Kanalı üzerinden sağlanan gelirlerin de en iyi senaryoya göre, %10 en kötü senaryoda ise %15 düşeceği tahmin edilmiştir. Yine en iyi senaryoya göre, bu dönemde elde edilen göçmen havale gelirlerinde %10'luk bir kayıp yaşanacağı öngörülmüştür (Clemens, Abla, Mariam ve Manfred, 2020: 3). Bölgede pandeminin yarattığı olumsuzlukların yanı sıra iç karışıklıklar ve çatışmalar nedeniyle özellikle Irak, Suriye, Yemen gibi ülkelerde yerinden olma sorunlarıyla da karşılaşılmaktadır. Bölgeden komşu ülkelere ya da Avrupa'ya yönelmeye çalışan insanlar için pandemi dönemi daha da zorlaştırıcı bir durum yaratmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (UNCHR, 2020) verilerine göre, 2020 Nisan ayı itibarıyla 5.6 milyon insan Suriye'de yerinden olmuştur. Genel olarak bölgede yaşanan iç karışıklıklar ve çatışmalar, yerinden edilmeler ve pandeminin yarattığı zorluklar havalelere duyulan ihtiyacı aileler ve ülkeler açısından giderek artırmaktadır.

Nijerya, Gana, Kenya, Senegal, Uganda, Sudan ve Mali gibi ülkelerin yer aldığı Sahra Altı Afrika bölgesinin havale akışlarına bakıldığında ise 2018-2019 yıllarında bölgenin göçmen havale gelirlerinin 48 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Ancak pandemi koşulları nedeniyle bölgenin havale gelirlerinin

2020 yılında %23,1 oranında düşeceği tahmin edilmektedir. Göçmen havalelerindeki düşüş pek çok faktöre dayanmaktadır. Bölgenin göçmen işçileri, pandemi dönemindeki kapanmalar ve özellikle inşaat ve hizmet sektöründeki olumsuz gelişmeler sonucunda iş kayıpları yaşamışlardır. Bu göçmenlerin önemli bir kısmı, pandemiden önemli ölçüde etkilenen Avrupa Birliği, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri, Orta Doğu ülkeleri ve Çin'e çalışmak için gitmektedirler. Sahraaltı Afrika bölgesine gelen toplam havalelerin dörtte birini sağlayan bu yerlerde ortaya çıkan krizler bölge ekonomisi için kırılgan bir durum yaratmıştır. Bunlarla birlikte, pandemi döneminde yaşanan çekirge istilaları sonucunda mahsullerin zarar görmesi, bölgede yaşayan milyonlarca insanı etkileyen önemli bir gıda arzı krizine de yol açmıştır (Worldbank, 2020: 28). Covid-19 pandemisinin Afrika'ya yönelen göçmen havalelerini nasıl etkileyeceğine yönelik olarak yapılan bir çalışmada, pandemi koşulları olmasaydı 2019 yılında 46 milyar dolara ulaşan havale hacminin 2021 yılında 65 milyar dolara çıkmasının beklendiği ifade edilmiştir (Bisong ve diğerleri, 2020: 5). Ancak, pandemi sonrasındaki ekonomik gelişmelerle birlikte 2020 yılında göçmen havale akışlarında, yukarıda da belirtildiği gibi, %23,1 oranında ciddi bir azalma yaşanacağı kaydedilmiştir (Ombok, 2020). Nitekim sağlık otoritelerinin pandemi sürecinde aldığı tedbirler kapsamında sosyal mesafenin korunması ve karantina uygulamalarıyla nakit transferlerinin miktarı ciddi oranda düşmüştür. Bu durum, Afrika da dahil olmak üzere pek çok ülkenin dijital ödeme araçlarını tavsiye etmesiyle sonuçlanmıştır. Ne var ki bu seçenek de göçmen havaleleri üzerinde etkili olamamıştır (Bisong ve diğerleri, 2020: 6).

Havalelerde yaşanan keskin düşüşler, Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Nepal, Sri Lanka, Afganistan, Butan ve Maldivler gibi ülkelerin yer aldığı Güney Asya bölgesi için de geçerlidir. Pandemi koşulları nedeniyle 2020'de bu bölgeye yönelen havale akışlarında %22 oranında sert bir düşüş beklenmektedir (Worldbank, 2020: 25). Güney Asya ekonomilerine bakıldığında göçmen havalelerinin bu ülkeler için ciddi bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Örneğin, Hindistan küresel düzeyde göçmen havalelerinin en fazla yöneldiği ülke konumundadır. Bölgede yer alan diğer bir ülke olan Nepal'de göçmen havaleleri GSMH'nin %27,3'ünü oluşturmaktadır (Withers ve diğerleri, 2021: 1). Bangladeş'te ise göçmen havalelerinin GSMH içindeki oranı %12 seviyesindedir (Karim, Islam ve Talukder, 2020: 1). 2020 yılında göçmen havalelerindeki en yüksek düşüşün, bölgenin nüfus olarak öne çıkan iki ülkesi Hindistan ve Bangladeş'te olacağı tahmin edilmektedir. Buna göre, Hindistan için %23, Bangladeş için %22 oranında havale gelirlerinde azalma beklenmektedir (Worldbank, 2020: 26).

Dünya Bankası raporuna göre (Worldbank, 2020: 27), pandeminin ilk aşamalarında özellikle KİK ülkelerinden ana ülkelere geri gönderilen göçmen işçiler Pakistan, Hindistan, Bangladeş kökenli işçilerdir. Bu bölge içinde yer alan Pakistan da göçmen havalelerinin yöneldiği ilk 10 ülke içerisinde yer almaktadır. 2019 yılında 21.8 milyar dolar havale geliri sağlayan Pakistan'da, göçmen havaleleri GSMH'nin %8'ini oluşturmaktadır (Salik, 2020: 1). Bangladeş özelinde bakıldığında göçmen işçilerin genellikle Orta Doğu ve Güneydoğu Asya ülkelerine çalışmak için gittikleri görülmektedir. Bu işçilerin önemli bir kısmı kapanma tedbirlerinin uygulanması ile iş kayıpları ve ucuza çalıştırılma gibi sorunlarla karşılaşmışlardır. Bununla birlikte ülkelere geri dönen ve belirli bir süre sonra çalışmak için tekrar dönmek isteyen işçiler çalışma vizesi almakta sorunlar yaşamışlardır (Karim ve diğerleri, 2020: 2). Benzer şekilde bölgede Körfez ülkelerinden gerçekleştirilen geri göndermeler nedeniyle sorunlar yaşanmıştır (Worldbank, 2020: 27). Çin ve İran gibi ülkelerde ise göçmen işçilerin ülkeye girişleri yasaklanmıştır. Bu nedenle özellikle Afganistan ve Pakistanlı göçmen işçilerin İran'dan geri

gönderildikleri görülmüştür. Ayrıca Hindistan'daki kapanma tedbirleri ile ülke içindeki yaklaşık 40 milyon yerel göçmenin hayatı derinden etkilenmiştir. Kapanma kararı sonrasında bu kişiler bir iç göç dalgasına sebep olmuştur. Aynı zamanda, hükümet bu iç göçmen işçilerin temel gereksinimlerini karşılamak ve barınma sağlamak adına farklı bölgeler ve güzergahlar üzerinde geçici kamplar oluşturmuştur (Bindra ve Sharma, 2020).

Sonuç

Sonuç olarak Covid-19 pandemisi ile birlikte göçmen havaleleri küresel düzeyde keskin bir şekilde düşüşe geçmiş, bu değişim havalelere ihtiyaç duyan aile ve ülke ekonomileri açısından büyük bir kayba yol açmıştır. Covid-19 pandemisinin ortaya çıkışına kadar göçmen havalelerinde daha önce bu düzeyde bir düşüş kaydedilmemiştir. Örneğin, 2008 mali krizinde havalelerdeki düşüş %5 ile sınırlı kalmış ve havale akışlarında kısa sürede toparlanma görülmüşken dünyadaki her ülkeyi ve pek çok sektörü aynı anda etkileyen pandemi sürecinde havale kayıpları %20'ye ulaşmıştır (Ratha, 2020).

Küresel olarak ulaşım sektörü, sağlık sektörü, eğitim sektörü, spor endüstrisi, hizmet sektörü, petrol üreten ülkeler, ithalata dayalı ekonomiler, finansal piyasalar, iş dünyası ve akademik etkinlikler bu süreçten olumsuz şekilde etkilenmiştir (Ozili ve Arun, 2020). Uluslararasılaşan ekonominin bir sonucu olarak pandemi sürecinde alınan tedbirler tüm dünyada büyük bir ekonomik maliyete yol açmıştır. Göçmenlerin kriz zamanlarında yerel halka kıyasla daha savunmasız durumda olması, işlerini kaybetmeleri ve gelirlerinin önemli ölçüde azalması ile sonuçlanmıştır. Böylece pandemi sürecinde görülen temel ekonomik değişimler doğrudan göçmen işçilerin durumunu etkileyerek havale akışlarında dramatik bir düşüş yaratmıştır.

Bu süreçten özellikle, ekonomileri göçmen havalelerinden gelen gelire daha fazla bağımlı olan ülkelerin daha kötü etkilendiği görülmektedir. Örneğin, Güney Asya ülkeleri hem pandemi koşulları nedeniyle hem de pandemi sürecinde petrol fiyatlarındaki dalgalanmalardan etkilenmeleri nedeniyle bu süreçte daha ciddi sorunlar yaşamışlardır. Bu durumu inceleyen Withers, Henderson ve Shivakoti (2021: 13), Güney Asya ülkelerinin göçmen havalelerinin büyük ölçüde KİK ülkelerine bağlı olmasının pandemi önemli bir sorunun açığa çıkmasına yol açtığını belirtmişlerdir. Buna göre, Güney Asya ve KİK ülkeleri arasındaki göçmen havalelerine dayanan tek taraflı bağımlılık, KİK ülkelerinde meydana gelen herhangi bir ekonomik olumsuzluktan göçmenlerin ve dolayısıyla Güney Asya ülke ekonomilerinin etkilenmesine de yol açmaktadır. Yazarlara göre, temel politikaları uzun süredir havale akışlarına dayanan Hindistan, Pakistan ve Nepal gibi ülkeler kısa vadede ekonomik değişim sağlayacak alt yapısal temellerden yoksundurlar. Bu açıdan göçmen havalelerine bağımlı olan ülkelerin ekonomik kırılganlıklarını azaltacak reformların hayata geçirilmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir.

Göçmen havale akışları konusunda yaşanan sıkıntıları aşmaya yönelik olarak öne çıkan önerilerden biri de havale hizmetlerinin temel hizmet olarak kabul edilmesidir. Buna göre para transferleri için kullanılan platformların yaygınlaştırılması, transfer ücretlerinin azaltılması veya ertelenmesi, telekomünikasyon ve finans şirketlerinin transferleri kolaylaştırıcı düzenlemeler için adım atması tavsiye edilmektedir. Bununla birlikte göçmen işçiler açısından bu önerilerle örtüşmeyen iki durum söz konusudur. Bunlardan ilki, bazı göçmenlerin dijital transfer yapabilmek için gerekli olan banka hesabı ya da yasal bir kimliğe veya bu platformları kullanabilmek için gerekli olan temel gereksinimlere sahip olmamasıdır. İkincisi ise bu tarz platformları sıklıkla kullanmayan bu insanlar için

hesap açma ve kullanma işlemlerinin zor olmasıdır. İlk defa dijital platformları kullanacak olan kişiler açısından, özellikle artan dijital dolandırıcılık vakaları nedeniyle bu platformlara olan güvenin zayıf olduğu da söylenebilir (Bisong ve diğerleri, 2020: 18-19). Dolayısıyla göçmen havalelerinin transferine yönelik önerilerin, pandemi koşullarının yarattığı uluslararası ekonomik bozulmanın sonuçlarını ortadan kaldırmayacağı söylenebilir. Yaşanan ekonomik sorunların çok daha derin ve geniş kapsamlı olduğu düşünüldüğünde bu tarz önerilerin etkili bir iyileşme sağlamayacağı açıktır. Bu açıdan uluslararası eşitsiz gelir dağılımını ortaya çıkaran sorunlara yönelik kalıcı çözümler üretilmesi gerekmektedir.

Son olarak, pandemi süreci, kapitalizm içindeki eşitsizlikleri ve kırılganlıkları daha da görünür hale getirerek göçmen işçilerin dezavantajlı durumunu öne çıkarmıştır. Bu nedenle politika yapıcılarının pandemi süreciyle birlikte giderek savunmasız hale gelen göçmen işçilerin durumlarını göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Bu insanlar, bir taraftan virüse yönelik verilecek yanıtlara, bir taraftan pandemi sonrasında uygulanacak politikalara dahil edilmelidirler. Sağlık hizmetlerine ve barınma imkanlarına erişim, sosyal korumadan yararlanma, nakit transfer desteği en acil politika önerileri olarak gündeme getirilmelidir (Ratha, 2020). Bu önerilerin ana odağı yalnızca göçmenlerin refahı olarak ele alınmamalıdır. Tarihsel olarak göç ettikleri ülkelerde ekonomik kalkınmaya destek veren göçmen işçilerin, var olan krizin çözümüne katkıda bulunmaya devam edebilmeleri için gerekli şartları oluşturmak, ev sahibi toplumlar açısından da önemlidir (Fasani ve Mazza, 2021).

Kaynakça

- Biswas, Soutik. 2020. Coronavirus: India's Pandemic Lockdown Turns into a Human Tragedy. BBC. 30.04.2021 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-asiaindia-52086274> adresinden erişildi.
- Barlow, P., Schalkwyk, M. C. van, McKee, M., Labonté, R. ve Stuckler, D. (2021). COVID-19 and the Collapse of Global Trade: Building an Effective Public Health Response. *The Lancet Planetary Health*, 5(2), 102-107. doi:10.1016/S2542-5196(20)30291-6
- Bindra, J. ve Sharma, N. C. (2020). "Coronavirus: Govt Tells SC One-Third of Migrant Workers Could Be Infected." *Livemint*.
- Bisong, A., Ahairwe, P. E. ve Njoroge, E. (2020). The Impact of COVID-19 on Remittances for Development in Africa. *Maastricht: European Centre for Development Policy Management*.
- Borjas, G. J. ve Cassidy, H. (2020). *The Adverse Effect of the Covid-19 Labor Market Shock on Immigrant Employment*. National Bureau of Economic Research.
- Caruso, G. D., Cucagna, M. E. ve Ladronis, J. (2021). The Distributional Impacts of the Reduction in Remittances in Central America in COVID-19 Time: *Research in Social Stratification and Mobility*, 71, 100567.
- Clemens, B., Abia, A., Mariam, R. ve Manfred, W. (2020). *COVID-19 and the Egyptian Economy: Estimating the Impacts of Expected Reductions in Tourism, Suez Canal Revenues, and Remittance*: IFPRI.
- Diridi, J., Gursoy, T., Perez-Saiz, H., Bari, M. (2019). *The Impact of Remittances on Economic Activity: The Importance of Sectoral Linkage*: IMF Working Paper. 02.05.2021 tarihinde <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/08/16/The-Impact-of-Remittances-on-Economic-Activity-The-Importance-of-Sectoral-Linkages-47091> adresinden erişildi.
- Fasani, F. ve Mazza, J. (2021). Covid-19 and Migrant Workers' Employment Prospects in Europe. *Vox eu*. 02.05.2021 tarihinde <https://voxeu.org/taxonomy/term/10125> adresinden erişildi.
- Gezgüç, G. M. ve Duman, D. (2020). Pandemiyle Mücadele ve Siyasi Liderlerin Tutumları: ABD, Almanya, Brezilya ve Yeni Zelanda Karşılaştırması. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(7), 253-275.
- Gleason, G. ve Baizakova, K. (2020). COVID-19 in the Central Asian Region. *Connections*, 19(2), 101-114.
- Gondo, R., Aidarova, A., Singh, M. ve Alwazir, J. (2020). Impact of Remittances on Natural Rate of Dollarization-Trends in Caucasus and Central Asia. *IMF Working Papers*, 2020(185).
- Gupta, A., Zhu, H., Doan, M. K., Michuda, A. ve Majumder, B. (2020). Economic Impacts of the COVID- 19 Lockdown in a Remittance-dependent Region. *American Journal of Agricultural Economics*, (466-485).

- ILO. (2020). *A Policy Framework for Tackling the Economic and Social Impact of the Covid-19 Crisis*: ILO Brief (s: 1-17). Switzerland: ILO.
- Karim, M. R., Islam, M. T. ve Talukder, B. (2020). COVID-19' s Impacts on Migrant Workers from Bangladesh: In Search of Policy Intervention. *World Development*, 136.
- Meyer, D. ve Shera, A. (2017). The Impact of Remittances on Economic Growth: An Econometric Model. *EconomiA*, 18(2), 147-155. doi:10.1016/j.econ.2016.06.001.
- Murakami, E., Shimizutani, : ve Yamada, E. (2021). Projection of the Effects of the COVID-19 Pandemic on the Welfare of Remittance-Dependent Households in the Philippine: *Economics of Disasters and Climate Change*, 5(1), 97-110.
- Ombok, E. (2020, 26 Mayıs). Kenya's Biggest Source of Foreign Currency Hit by Coronaviru: *Bloomberg.com*. 01.05.2021 tarihinde <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-05-26/kenya-s-biggest-source-of-foreign-currency-hit-by-coronavirus> adresinden erişildi.
- Ozili, P. K. ve Arun, T. (2020). Spillover of COVID-19: Impact on the Global Economy. *SSRN*, <http://dx.do.org/10.2139/ssrn.3562570>.
- Pak, A., Adegboye, O. A., Adekunle, A. I., Rahman, K. M., McBryde, E. : ve Eisen, D. P. (2020). Economic Consequences of the COVID-19 Outbreak: The Need for Epidemic Preparednes: *Frontiers in Public Health*, 8.
- Paul, R. (2020). Europe's Essential Workers: Migration and Pandemic Politics in Central and Eastern Europe during COVID-19. *European Policy Analysis*, 6(2), 238-263.
- Ratha, D. (2020). *What has COVID-19 Meant for Migrants and Remittances?* *World Bank Expert Answer*: World Bank. 03.05.2021 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=2T0S_dAurXU adresinden erişildi.
- Salik, K. M. (2020). Policy Review Remittances and COVID-19: Is Pakistan Ready for a Likely Decline in Flows? *Sustainable Development Policy Institute*, 1-8.
- Şenol, Z. ve Zeren, F. (2020). Coronavirus (COVID-19) and Stock Markets: The Effects of the Pandemic on the Global Economy. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 1-16.
- Turnell, :, Vicary, A. ve Bradford, W. (2008). Migrant-worker Remittances and Burma: An Economic Analysis of Survey Result:
- UNCHR (2020). Suriye Acil Durumu. 05.05.2021 tarihinde <https://www.unhcr.org/tr/suriye-acil-durumu> adresinden erişildi.
- UN News: (2019). Remittances Matter: 8 Facts you don't Know about the Money Migrants Send Back Home. 05.02.2021 tarihinde <https://new.un.org/en/story/2019/06/1040581> adresinden erişildi.
- Withers, M., Henderson, : ve Shivakoti, R. (2021). International Migration, Remittances and Covid-19: Economic Implications and Policy Options for South Asia. *Journal of Asian Public Policy*, 1-16.

Worldbank. (2020). *Phase II: COVID-19 Crisis through a Migration Lens*' (Migration and Development Brief 32). Washington, DC, World Bank.

Suriyeli Göçmenlerin Ekonomik Etkileri¹

Umut Erksan Şenalp²

Giriş

Suriye’de 2011 yılında başlayan iç savaşı takiben, Birleşmiş Milletler verilerine göre 5,6 milyonu aşkın insan ülkesini terk etmek zorunda kalmış ve göçmenlerin çoğu Suriye’ye komşu ülkelerden Türkiye, Lübnan, Irak ve Ürdün’e sığınmışlardır (Balkan ve Tümen, 2016).³ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 21 Nisan 2021’de açıkladığı verilere göre, 2011 yılından beri Türkiye’ye gelen göçmen sayısı 3,6 milyonu aşmıştır. Tablo 1’de özetlendiği gibi, İstanbul, Gaziantep, Şanlıurfa ve Hatay sayıca en fazla göç alan şehirlerdir. Göçmen sayılarının, bulundukları ilin nüfusu içerisindeki oransal karşılıklarına baktığımızda bu oran Kilis için %74 gibi çok yüksek bir seviyededir. Hatay, Gaziantep ve Şanlıurfa, nüfusunun beşte birinin üzerinde Suriyeli göçmen barındıran diğer dikkat çekici istatistiklere sahip illerimizdendir. Bu istatistiklere göre, toplamda 3,6 milyonu bulan göçmen sayısı Türkiye’nin nüfusunun %4.46’sına karşılık gelmektedir. Ancak bu göçmenlerden yaklaşık sadece %1’ine çalışma izni verilmiş durumdadır (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü [İBGİGM], 2021b).

Tablo 1: Şehirlere göre göçmen sayıları ve nüfusa oranı

Şehir	Göçmen Sayısı	Nüfusa Oranı	Şehir	Göçmen Sayısı	Nüfusa Oranı
İstanbul	525.529	%3,50	Ankara	101.077	%1,84
Gaziantep	449.014	%21,53	K.maraş	93.804	%8,06
Hatay	435.953	%26,34	Mardin	89.314	%10,48
Şanlıurfa	423.803	%20,09	Kayseri	79.882	%5,69
Adana	254.156	%11,32	Kocaeli	55.493	%2,80

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildirisi olarak sunulmuştur.

² Umut Erksan ŞENALP, Trakya Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Bankacılık ve Finans Bölümü, uerksansenalp@trakya.edu.tr

³ Türkiye’de bulunan Suriyelilerin hukuksal durumu “geçici koruma” olarak tanımlanmaktadır (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021a). Bu çalışmada, iç savaşı takiben Türkiye’ye gelen Suriyelilerden, Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü’nün tanımlaması takip edilerek, göçmen olarak bahsedilecektir (UNHRC, 2021).

Mersin	228.023	%12,39	Osmaniye	47.101	%8,60
Bursa	179.590	%5,87	Malatya	30.649	%3,82
İzmir	148.133	%3,39	Diyarbakır	23.743	%1,33
Konya	119.373	%5,37	Adıyaman	22.344	%3,54
Kilis	105.816	%74,81	Batman	15.547	%2,51

Kaynak: İBGİGM (2021b)

Literatürde, dünyanın farklı bölgelerinde yaşanmış göç dalgalarının, göçmenleri kabul eden ülkelerin ekonomilerine etkilerini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Örneğin Hunt (1992), 1962 Cezayir Bağımsızlık Savaşı sonrası Cezayir’den Fransa’ya gerçekleşen göçü analiz ederken, Friedberg (2001) ve Gorodzeisky ve Semyonov (2011) gibi çalışmalar, 1990 yılının başlarında dağılan Sovyet Rusya’dan İsrail’e gerçekleşen göç üzerine analizler ortaya koymuştur. Ayrıca, Markovic ve Manderson (2000) ve Kogan (2003), Balkan Savaşlarını takiben 1991 ile 2001 yılları arasında eski Yugoslavya’dan çeşitli Avrupa ülkelerine yönelen göç üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir. Literatürdeki bu tip çalışmalar, farklı dönemlerde yaşanmış göç dalgalarının göçmenlere ev sahipliği yapan ülke ekonomileri üzerindeki etkilerini analiz etmiş ve bunların çok büyük bir çoğunluğu, özellikle emek piyasasına odaklanmış, bununla birlikte, göçün özellikle istihdam oranları ve yerli işgücü üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Bununla bağlantılı olarak, kayıt dışı ve düşük nitelikli işgücü kullanımı sonucu maliyet avantajından faydalanan firmaların ve ilgili sektörlerin ürettiği ürünlerin fiyat dinamikleri de inceleme konusu olmuştur. Suriye iç savaşı sonrası yaşanan göçün Türkiye ekonomisi üzerine etkileri politika yapımcılar ve araştırmacılar açısından önemli bir tartışma ve inceleme konusu olmuştur. Bu konu üzerine yapılan çalışmaların çoğu toplulaştırılmış (bölge ya da ülke seviyesinde) veri setleri ile gerçekleştirilmiştir. Literatürde, göçün bölgede faaliyet gösteren firmalara etkisini detaylı olarak inceleyen çalışmalardan Akgündüz, van den Berg ve Hassink (2018), göç dalgasını takiben yeni kurulan firma sayıları ve karlılık oranları üzerine bir çalışma yapmıştır, ancak göçün firmalar üzerindeki etkisi, kullandıkları verilerin sınırlılığı nedeni ile kapsamlı bir şekilde ele alınmamıştır. Bir diğer çalışma, Akgündüz, Bağır, Cilasun ve Kırdar (2020), göçün firma karlılığına ve satışlarına etkisini incelemiş, bununla birlikte piyasaya giriş yapan yeni firmalar hakkında önemli bilgiler sunmuştur.

Bu çalışmanın amacı, Tablo 1’de gösterilen ve göçmen sayısının nüfusa oranı en yüksek olan Kilis, Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa, Mersin, Adana, Mardin, Osmaniye ve Kahramanmaraş gibi şehirlerdeki firmaların kimi performans kriterlerinin göç öncesi ve göç sonrası değerlerini karşılaştırarak incelemektir. Bu kapsamda, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından sağlanan ve 2009-2015 yıllarını kapsayan Yıllık İş Kayıt Çerçevesi (YİKÇ) verileri kullanılarak, göçün firmaların cirosu, çalışan sayısı ve verimliliği üzerindeki etkisi analiz edilmiştir (TÜİK, 2021)

Literatürde göçlerin ekonomik etkilerini analiz eden çalışmalara daha detaylı bir şekilde baktığımızda, genel olarak işgücü piyasasında meydana gelen gelişmelere odaklanıldığı dikkat

çekmektedir. Örneğin Friedberg (2001), 1990-1994 yılları arasında İsrail'e yönelen ve ülkenin nüfusunda %12 artışa yol açan göç dalgasının işgücü piyasasına etkilerini incelemiş ve Sovyet Rusya'daki politika değişikliğini takip eden bu göç dalgasının, saatlik ücretlerde anlamlı bir azalmaya yol açtığı gösterilmiştir. Kogan (2003), Avusturya için 1996 yılı nüfus sayımı verilerini ve İsveç için 1997 emek piyasası anketlerini kullanarak, yıkılan Yugoslavya'dan bu iki ülkeye gelen göçmenlerin işgücüne katılım oranını, işsizlik seviyesini, hangi sektörlerde istihdam edildiklerini ve mesleki statülerini incelemiştir. Kogan'a (2003) göre, her iki ülkedeki göçmenlerin de iş bulma açısından yerel halka göre daha dezavantajlıdır. Ayrıca, İsveç'e giden göçmenlerin Avusturya'ya yerleşenlere kıyasla işgücü piyasasında daha pasif kaldıkları gösterilmiştir. Son olarak, her iki ülkede işgücüne katılma başarısı gösteren göçmenleri kıyaslayan çalışma, İsveç'te iş bulan göçmenlerin Avusturya'da istihdam edilenlere kıyasla daha prestijli pozisyonlar elde ettiklerini göstermiştir.

Williams (2007) uluslararası göçmenlerin yerleştikleri ülkeye bilgi ve nitelik transferini inceleyen çalışmaları kapsamlı bir şekilde derleyerek, "bilgi transferi" kavramını ve bileşenlerini tartışmıştır. Benzer şekilde Siar (2011), yüksek niteliğe sahip Filipinli göçmenlerin Yeni Zelanda ve Avustralya ekonomilerine katkısını incelemiştir. Verilerin yüz yüze anket yoluyla elde edildiği çalışma, Filipinli nitelikli göçmenlerin, çalıştıkları firmalara bilgi transferin nasıl gerçekleştirdiklerini incelemiştir. Bilgi transferi, yüksek niteliğe sahip göçmenlerin kendi ülkelerinde edindikleri bilgi, yetenek ve fikirleri göç ettikleri ülkeye aktarma süreci olarak tanımlanmıştır. Siar (2011), böylesi bir bilgi transferi için uygun ortam yaratan firmaların, Filipinli göçmenlerin yeteneklerinden faydalanabildiğini göstermiştir.

Zachariadis (2012), 1990-2006 yıllarını kapsayan çalışmasında, 19 ülkenin göç istatistikleri, işgücü piyasası verileri ve tüketici fiyat endekslerini bir arada değerlendirerek göçmen sayısındaki %10'luk bir artışın, ucuz işgücü sayesinde üretimde maliyet avantajı yarattığını, bunun da tüketici fiyatlarında %3'lük bir azalmaya neden olduğunu göstermiştir. Bu çalışmalardan farklı olarak Cortes (2008) iç göç ve etkilerine odaklanmış, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) farklı eyaletleri arasında meydana gelen niteliksiz işgücü göçünün tüketici fiyatlarına etkisini analiz etmiştir. Buna göre, ev bakımı, bahçe bakımı ve temizlik gibi niteliksiz işgücü istihdam eden iş kollarında fiyat düşüşleri gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Markovic ve Manderson (2000), 1991 ile 1996 yılları arasında Yugoslavya'dan Avustralya'ya göç eden kadın işgücünün rekabetçi emek piyasasında karşılaştıkları sorunları incelemiştir. İngilizce konuşmayan göçmenlerin çok düşük getirisi olan işlerde istihdam edildiğini tespit eden çalışma, Avustralya'da halihazırda bağlantısı olan göçmenlerin daha kolay bir şekilde daha fazla gelir getiren işler bulabildiklerini tespit etmiştir. Gorodzeisky ve Semyonov (2011), Eski Sovyetler Birliği'nden İsrail'e doğru, 1989 yılında gerçekleşen yoğun göçmen dalgasının emek piyasasındaki yansımalarını analiz etmiştir. Literatürdeki benzer çalışmalardan farklı olarak, İsrail'e yerleşen göçmenlerin zaman içinde "daha iyi iş bulma" ve "daha yüksek ücret alma" fırsatına sahip olup olmadıklarını inceleyen çalışma, çoğunluğu iyi eğitilmiş olan göçmenlerin ilk yıllarda diğer çalışanlardan daha düşük maaş aldıklarını ancak aradaki farkın zamanla kapandığını göstermiştir. Bununla birlikte, Eski Sovyetler Birliği'nden gelen, özellikle kadın, göçmenlerin yıllar içerisinde daha iyi mesleklerde iş bulabildikleri raporlanmıştır.

Fakih ve İbrahim (2016), Suriyeli göçmenlerin Ürdün ekonomisine etkilerini inceledikleri analizde, ekonomik aktivite ve işgücü piyasası olmak üzere iki temel değişkene odaklanmıştır. Ekonomik aktiviteyi temsilen, imar ve inşaat izni verilen yeni yapı sayısı ele alınmış, işgücü piyasası analizinde ise işsizlik oranlarını incelenmiştir ancak, göç ile bu gösterteler arasında belirgin bir ilişki tespit edilememiştir. Foged ve Peri (2016), 1986 ile 1998 yılları arasında Bosna, Afganistan, Somali ve Irak gibi ülkelerden Danimarka'ya gelen göçmenlerin işgücü piyasasına etkilerini analiz etmiştir. Buna göre göçmenler, eğitim düzeyi düşük olup emek yoğun işlerde çalışan yerli işgücünün yerini almış, bunun sonucunda vasıfsız yerli çalışanlar daha az emek yoğun ve daha nitelikli iş kollarına yönelmiştir. Nihai olarak, göçmenlerin iş piyasasındaki varlığının, yerli işgücünün hem ücret hem de iş niteliği açısından avantajına olduğunu tespit edilmiştir.

Bir diğer grup çalışma ise, göçün verimliliğe etkisine odaklanmıştır. Örneğin, Peri (2012), ABD'ye göç eden Meksikalıların işgücü istatistiklerine, çalışma sürelerine ve verimliliğe etkilerini incelemiştir. Çalışmada, göçmenlerin ABD vatandaşlarının işlerini elinden aldığına dair herhangi bir kanıt bulunamamış, ancak göçmenlerin işgücü piyasasındaki varlığının toplam faktör verimliliğinde bir artış yarattığı tespit edilmiştir. Rolfe, Rienzo, Lalani ve Portes (2013), göçmenlerin gittikleri ülkedeki varlıklarının kısa vadeli etkisinin işgücü piyasasında ücretler ve istihdam üzerinde gerçekleşeceğini, uzun vadeli etkisinin ise verimlilik üzerinde olacağını belirtmiştir. Araştırma sonucunda, İngiltere'ye çalışma vizesiyle gelen göçmenlerin, aynı işi yapan İngiliz vatandaşlarına kıyasla daha iyi eğitilmiş olduklarını ve daha fazla saat çalışmayı sorun etmediklerini ortaya koymuştur. Bunun sonucunda, bu tip göçmenlerin çalıştığı sektörlerde emek verimliliği artışı olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Aleksynska ve Tritah (2015), 20 tane OECD ülkesinin 1960 ile 2005 yıllarını kapsayan verileri ile gerçekleştirilen analizde göçmenlerin işgücü piyasasında yer almasıyla oluşan emek çeşitliliğinin (yaş, cinsiyet, etnik köken vb.) orta vadede verimliliği arttırdığını ortaya koymuşlardır. Mitaritonna, Orefice ve Peri (2017), 1995-2005 yılları arasında Fransa'ya gelen göçmenlerin çoğunun eğitilmiş ve nitelikli işgücü statüsünde olduğunu göstermiş ve bu göçmenleri istihdam eden firmaların verimliliğinde artış olduğunu tespit etmiştir.

Suriye savaşı sonrası oluşan göç dalgasının Türkiye ekonomisi üzerine etkilerini analiz eden çalışmalar, özellikle emek piyasasının bu süreçten nasıl etkilendiğine odaklanmıştır. Bahçekapılı ve Çetin (2015), ikili düzeyde toplulaştırılmış veriler ile gerçekleştirdiği analizde, ülke geneli işsizlik artışına dikkat çekmiş, ancak göçmen nüfusunun görece daha fazla olduğu bölgelerde işsizliğin daha fazla arttığını ortaya koymuştur. Çalışmada, buna gerekçe olarak, göçmenlerin yerleştikleri bölgelerdeki düşük nitelikli yerel işgücüne rakip olmaları gösterilmiştir. Caprio ve Wagner (2017) ise TÜİK tarafından sağlanan Hanehalkı İşgücü Araştırması verilerini kullanarak, göç kabul eden bölgede yerleşik nitelikli kadın işgücünün durumdan olumlu etkilendiğini fakat niteliksiz ve az eğitilmiş kadın işgücü için işsizlik oranlarının yükseldiğini tespit etmiştir.

Tümen (2016), 2010-11 yıllarını göç öncesi ve 2012-13 yıllarını göç sonrası olarak değerlendirip kıyaslama metodunu kullandığı çalışmada, göç dalgasının işgücü piyasasına, tüketici fiyatlarına ve konut piyasasına (özellikle konut kiralari) etkilerini analiz etmiştir. TÜİK tarafından sağlanan Hanehalkı İşgücü Araştırması verilerini kullanarak gerçekleştirdiği çalışmada, göçmenlerin resmi

olmayan işgücü olarak iş buldukları sektörlerdeki firmaların maliyet avantajı yakaladığına dikkat çekmiş ve bu tip işgücünü daha az çalıştıran sektörlerle kıyasla tüketici fiyatlarında bir düşüş raporlamıştır. Bunun yanı sıra, göçmenlerin daha düşük kalitede evlerin olduğu bölgelerde yerleşmeyi tercih etmelerinin, bu bölgede yaşayan yerli nüfusun daha yüksek kiraların olduğu bölgelere taşınmasına sebep olduğunu ve bu durumun bölge halkının yaşam maliyetlerini yükselttiğini göstermiştir.

Balkan ve Tümen (2016), beklenmedik göç dalgasının, işgücü piyasasına ve tüketici fiyatlarına etkisini incelemiş ve kaçak işgücü çalıştıran endüstrilerde bir maliyet avantajı oluştuğunu tespit etmişlerdir. Tümen'in (2016) bulgularını doğrulayan bu çalışma, yoğun olarak kayıtlı işgücü çalıştıran endüstrilerde belirgin bir fiyat değişimi olmadığını, ancak kayıt dışı işgücü çalıştıran endüstrilerde %4'e yakın bir fiyat düşüşü olduğunu bulmuştur. Akgündüz, van den Berg ve Hassink (2015), 2012-13 yılları için Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütünden (BMGÖ) edindiği veriler ile Suriye'den gelen göçmenlerin genel olarak bölge ekonomisine etkilerini incelemişlerdir. Buna göre, göçmenlerin gelişini takiben, işgücü piyasasında herhangi bir değişiklik tespit edilmezken, düşük kaliteli gıda ürünlerinin fiyatında artış tespit edilmiştir.

Ceritoğlu, Yüncüler, Torun ve Tümen (2017), Akgündüz vd. (2015) ile benzer bulguları elde etmiştir. Göç dalgasının iç piyasada çok sınırlı bir işsizlik yarattığını gösteren çalışma, bu etkinin, göçmen kabul eden Avrupa ülkelerindeki işgücü piyasalarında da benzer olacağını öngörmüşlerdir. Aksu, Erzan ve Kırdar (2019), 1994-2015 yıllarını kapsayan ve TÜİK'in Hane Halkı İşgücü verilerinin kullanıldığı incelemede, göçmen akınının ortalama ücretler üzerinde bir etkisi olmadığını göstermiş, özellikle yarı zamanlı işlerde çalışan Türk kadınların istihdamında azalma tespit etmiştir. Kayıt dışı çalışanların durumu incelendiğinde ise, Türk işgücünün yerini büyük ölçüde Suriyeli göçmenlerin aldığı raporlanmıştır. Bu bulgular Ceritoğlu vd. (2017) ile aynı doğrultudadır. Benzer şekilde, Cengiz ve Tekgüç (2018), göç dalgasının ücretler üzerine etkisini Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nden elde ettikleri ve 2012 ile 2015 yıllarını kapsayan verileri ile incelemiş ve Aksu ve diğerlerinin (2019) bulgularına paralel sonuçlar elde etmiştir. Buna göre, Suriyeli göçmenlerin sadece düşük nitelikli işlerde çalışan yerel işgücünün istihdam kaybına neden olmuşlardır.

Akgündüz, van den Berg ve Hassink (2018), 2011-14 yılları için, Türkiye'de kurulan yeni firma sayıları üzerinden bir değerlendirme yapmış ve yeni kurulan yabancı ortaklı firma sayısında artış olduğunu ve bu firmaların satış ve karlılık oranlarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. BMGÖ ve Türkiye Sanayi Odası'ndan derlenen veriler ile gerçekleştirilen analiz, yeni kurulan bu firmaların, göçmenlerin oluşturduğu düşük nitelikli işgücünden faydalandıklarını ortaya koymuştur. Altındağ, Bakış ve Rozo (2020), Suriyeli göçmenlerin Türkiye ekonomisine etkilerini, TÜİK'in sağladığı Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri ve Hane Halkı İşgücü verileri başta olmak üzere farklı veri kaynakları kullanarak incelemiştir. Göçmen akınını takiben yeni kurulan firma sayısındaki artışa dikkat çeken çalışma, özellikle yabancı ortağı bulunan firma sayısının yükseldiğini raporlamıştır. Ancak, yeni kurulan bu firmaların istihdam artırıcı bir etki yaratmadığını gösteren Altındağ vd. (2020), bunun nedeni olarak, yerel halktan insanların işten çıkartılarak yerlerine kayıt dışı şekilde Suriyelilerin istihdam edilmesini göstermiştir. Ayrıca, kayıt dışı ucuz işgücü kullanımının sonucu olarak, kimi bölgelerde faaliyet gösteren firmaların üretim ve ciro rakamlarında büyük sıçramalar tespit edilmiştir.

Suriye iç savaşını takiben kısa sayılabilecek bir zaman diliminde Türkiye'nin karşılaştığı göçmen akınının, ülkenin mikroekonomik ve makroekonomik dinamikleri üzerinde etkisi olduğu düşünülmektedir. Bu bölümde, nüfusuna oranla en fazla göç alan bölgelerin ekonomisi üzerindeki etkileri firmaların cirosu, çalışan sayısı ve verimliliği gibi göstergeler üzerinden incelenmiştir. Göçmen sayısının il nüfusuna oranına göre şehirlerin renklendirilmesi yolu ile hazırlanan Harita 1, şehirleri dört kategoride gruplandırmıştır. Buna göre, göçmen sayısının nüfusa oranı büyüdükçe ilgili şehir daha koyu bir renk ile gösterilmektedir. En açık renkli kategori %0-0,2 aralığında göçmen oranına sahip şehirler için kullanılırken, en koyu renkli grup, göçmen sayısının nüfusa oranının %10'u geçtiği şehirler için kullanılmıştır. Harita 1, Osmaniye, Hatay, Gaziantep, Mersin, Adana, Şanlıurfa ve Mardin gibi şehirlerdeki göçmenlerin nüfusa oranının dikkat çekici seviyelerde olduğunu göstermektedir. Özetle, göçten en çok etkilenen şehirlerin, Suriye ile sınırı olan ve bu sınır şehirlere komşu iller ile ülkenin en büyük birkaç şehri olduğu görülmektedir.

TÜİK, bölgesel istatistik üretirken, Avrupa İstatistik Kurumu'nun kullandığı sistem ile uyumlu olacak şekilde İstatistiki Bölge Sınıflandırma Sistemi'ni (İBSS) kullanmaktadır. Buna göre Türkiye, ikinci düzeyde 26 alt bölgeye ayrılmıştır. Çalışmanın bu bölümünde, literatürdeki diğer çalışmalarda olduğu gibi, 2011 yılı ve öncesi dönem “göç öncesi”, 2012 sonrası dönem de “göç sonrası” olarak değerlendirilmiştir. Buna göre, göçmen akınından en çok etkilenen TR62-Adana alt bölgesi, TR63-Hatay alt bölgesi, TRC1-Gaziantep alt bölgesi, TRC2-Şanlıurfa alt bölgesi ve TRC3-Mardin alt bölgesindeki firmaların ciroları, çalışan sayıları ve verimlilikleri göç öncesi ve göç sonrası dönemler karşılaştırılarak incelenmiştir. Tablo 2, adı geçen alt bölgelerin kapsadığı şehirleri göstermektedir.

Tablo 2: İstatistiki Bölge Sınıflandırma Sistemi'ne göre alt bölgeler

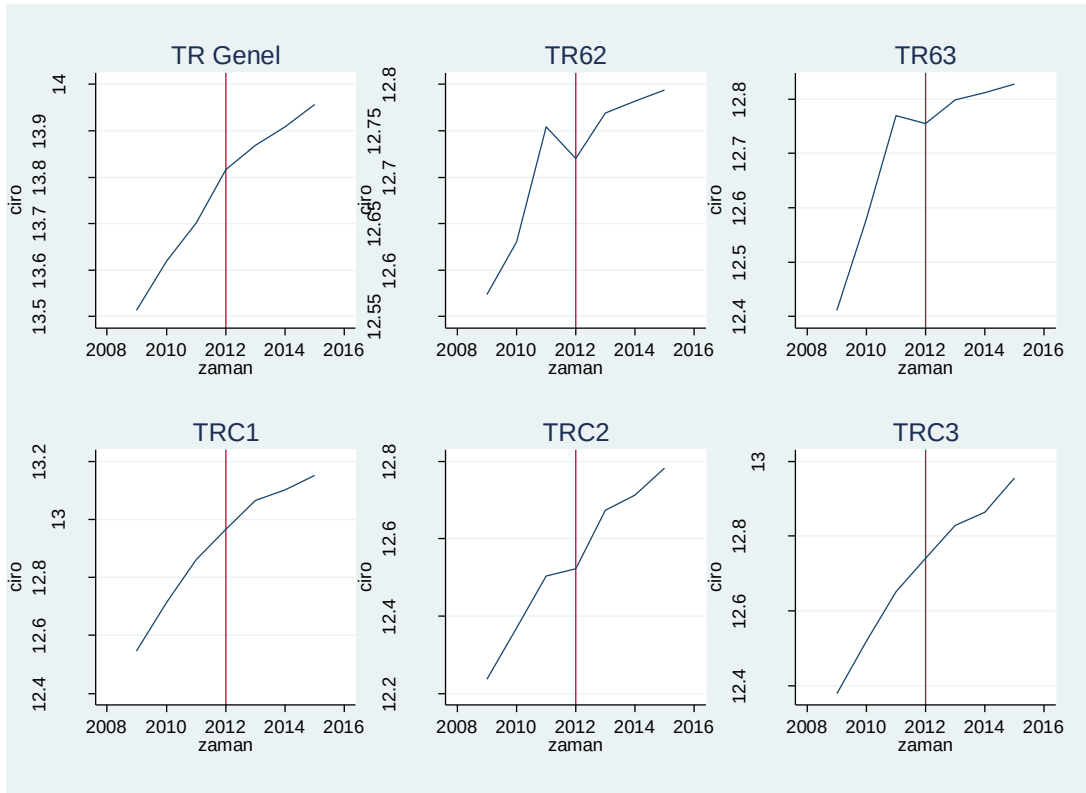
İBBS-2 kodu	TR62	TR63	TRC1	TRC2	TRC3
Bölge adı	Adana alt bölgesi	Hatay alt bölgesi	Gaziantep alt bölgesi	Şanlıurfa alt bölgesi	Mardin alt bölgesi
Kapsadığı iller	Adana, Mersin	Kahramanmaraş, Osmaniye, Hatay	Antep, Adıyaman, Kilis	Şanlıurfa, Diyarbakır	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Literatür incelemesi bölümünde sunduğumuz çalışmalar, göçmenlerin bulundukları bölgedeki firmaların performansına birkaç farklı yoldan etki ettiğini göstermiştir. Bunlardan ilki, Aleksynska ve Tritah'ın (2015) vurguladığı gibi, farklı yaş, cinsiyet ve yetenekteki göçmenlerin işgücü piyasasının derinliğini arttıracak olmasıdır. Ayrıca Williams (2007) ve Siar (2011) gibi çalışmalar, göçmenlerin çalıştıkları firmaya ve sektöre, geldikleri ülkenin piyasa yapısı hakkında bilgi transferi sağladığını, bununla birlikte halihazırda sahip oldukları uluslararası bağlantıların da çalıştıkları firmaya katkı sunduğunu göstermişlerdir. Suriyeli göçmenler, Türkiye'ye geldikleri tarihlerden itibaren kendi firmalarını kurmuş ya da mevcut firmalara ortak olmuşlardır. TEPAV'ın (2008) hazırladığı rapora göre, bu firmaların sayısı 2020 yılı itibarıyla yaklaşık yirmi bine yaklaşırken bölgede kurulan Suriye vatandaşı

ortaklı firmaların büyük çoğunluğunun Gaziantep, Mersin, Hatay, Şanlıurfa, Adana, Kahramanmaraş, Mardin ve Kilis'te kurulduğu tespit edilmiştir. Bu sekiz şehirde kurulan ve sahibi ya da ortağı Suriyeli olan firma sayısı, bu şehirlerdeki toplam firma sayısının %3'üne yaklaşırken, Gaziantep 1331 ve Mersin 1252 firmayla adı geçen iller içinde ilk iki sırada yer almaktadır. Bölgedeki yeni kurulan firmaların içinde sahibi ya da ortağı Suriyeli olan firma oranı 2011 yılında %0,2'ye karşılık gelirken bu oran 2013 yılında %1'e ve 2015 yılında kurulan 1600 yeni firmayla %2,4'e ulaşmıştır. 2015 yılında bu oran Gaziantep için %13,1 iken, Mersin'de o yıl kurulan tüm firmalar içinde Suriye sahipli firmaların payı %15 olmuştur. Kilis için bu oran %35 gibi oldukça yüksek bir oran çıkmıştır (TEPAV, 2008).

Piyasaya giriş ve çıkış dinamikleri üzerine sunulan bu istatistikler, yoğun göç alan şehirlerde gözlemlenen ekonomik aktivitelerde Suriyeli göçmenlerin önemli rol oynadığını göstermektedir. Çalışmanın bu bölümünde, nüfusuna oranla en fazla göçmene ev sahipliği yapan bölgelerde faaliyet gösteren firmaların, ciro, çalışan sayısı ve verimlilik gibi performans kriterleri, göç öncesi ve göç sonrası dönem karşılaştırılarak analiz edilecektir. Bu bölümde, elde edilen bulgular özetlenecek, yorum ve değerlendirmeler bir sonraki kısımda sunulacaktır.

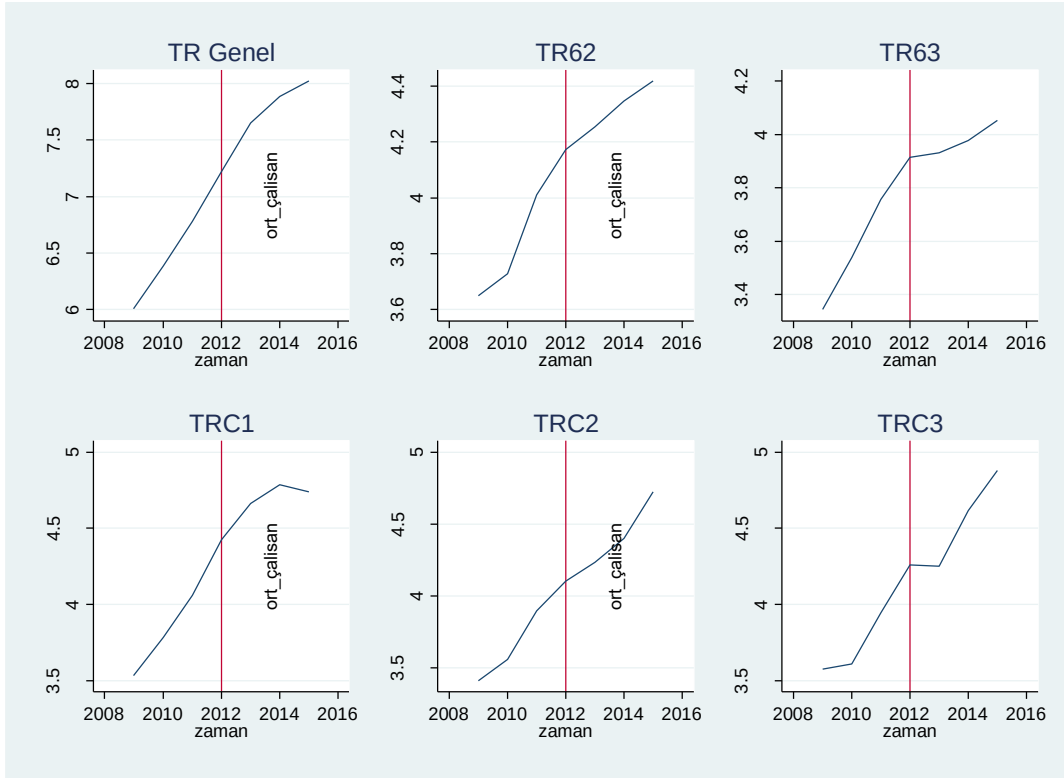
Grafik 1: Bölgelere göre ortalama ciro değerleri (2009-2015)

Grafik 1, çalışmanın odaklandığımız beş bölge ve Türkiye geneli için 2009 ile 2015 yılları arasında gözlemlenen ortalama ciro değerlerini göstermektedir. İncelenen tüm bölgelerde gözlemlenen ortalama ciro değerleri 2009 ile 2015 yılları arasında Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Firmaların

ortalama cirolarının seyri TRC1-Gaziantep alt bölgesi ve TRC3-Mardin alt bölgesi için incelendiğinde, gözlemlenen eğilimin ülke geneli ile paralellik gösterdiği tespit edilmiştir. TRC2-Şanlıurfa alt bölgesinde ise göç dalgası öncesinde zayıf bir artış eğilimi varken, 2012 sonrasında ülke genelinde gözlemlenen artış trendinden daha sert bir artış göze çarpmaktadır. TR62-Adana alt bölgesi ve TR63-Hatay alt bölgesinde gözlemlenen durum biraz daha farklıdır. Bu iki bölgede 2012 öncesinde düşüş eğiliminde olan ortalama ciro değerinin, 2012 sonrasında aniden çıkış trendine girdiği tespit edilmiştir. Burada dikkat çeken husus, göç dalgasının başladığı dönem ve sonrasında, incelediğimiz bölgelerin çoğunda faaliyet gösteren firmaların ortalama ciro değerlerinde belirgin bir artış olduğudur.

Grafik 2: Bölgelere göre ortalama çalışan sayıları (2009-2015)

Grafik 2, 2009-2015 yılları arasında Türkiye genelinde ve ilgi alanımıza giren bölgelerde, firmaların istihdam ettiği çalışan sayısı ortalamasını resmetmektedir. Buna göre, Türkiye ortalamasına bakıldığında, firma başına düşen çalışan sayısının 2009 ile 2013 arasında istikrarlı bir şekilde arttığı gözlemlenmektedir. Artış, 2013 sonrası da devam etmektedir ancak ortalama çalışan sayısının artış hızında düşüş yaşanmıştır. TRC2-Şanlıurfa alt bölgesi ve TR62-Adana alt bölgesinde ülke geneli ile benzer bir artış eğiliminde olduğu gözlemlenirken, TRC1-Gaziantep alt bölgesinde 2014 yılına kadar ülke ortalaması ile paralel hareket eden ortalama çalışan sayısında, 2014'den sonra sert bir düşüş gerçekleşmiştir. TR63-Hatay alt bölgesinde ve TRC3 Mardin alt bölgesinde ise 2009 ile 2012 yılı arasında ortalama çalışan sayısının seyri ülke ortalaması ile benzer hareket ederken, 2012 ile 2014

arasında yatay bir seyir izlemiş ve 2014 sonrasında tekrar 2012 öncesi eğilimine benzer hareket etmeye başlamıştır.

Grafik 3, incelenen bölgelerde üretim ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların göç öncesi ve sonrası ortalama verimliliğini göstermektedir. Firma cirosunun çalışan sayısına oranı olarak hesaplanan emek verimliliğinin Türkiye geneli rakamlarına bakıldığında, 2009 ile 2015 yılları arasında artış eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Sadece, 2012 ile 2013 yılları arasında ufak bir düşüş yaşanmasına rağmen, 2014 ve sonrasında artış devam etmiştir. TR62-Adana alt bölgesinde ülke geneli için gözlemlenen duruma benzer bir şekilde 2012 sonrasında bir verimlilik düşüşü göze çarpmaktadır. TR63-Hatay alt bölgesinde ise 2012 öncesi yakalanan verimlilik artışının, 2012 sonrasında da devam ettiği görülmektedir. TRC1 Gaziantep alt bölgesinde, 2009 ile 2012 yılları arasında artan verimlilik, 2012 ile 2013 yılları arasında durağan bir seyir izlemiştir. Bu bölgede 2014 yılı sonrasında gözlemlenen hızlı verimlilik artışı dikkat çekicidir. Grafik 2'nin ortaya koyduğu, TRC1'de 2014 sonrasında ortalama çalışan sayısında gözlemlenen düşüş, Grafik 1'de aynı bölge için gösterilen ortalama ciro değerinde gözlemlenen artışla beraber değerlendirildiğinde verimlilik artışının matematiksel açıklaması elde edilebilmektedir. 2014 yılı sonrasında TRC1 Gaziantep alt bölgesinde daha fazla cironun daha az çalışan ile gerçekleştirilmesi, verimliliğin neden arttığını açıklamaktadır. Ancak, çalışan sayısı azalırken ciroda gözlemlenen bu artış, bölgenin geçmiş verimlilik performansına bakıldığında dikkat çekici bir eğilim olarak yorumlanabilir. Benzer bir durum TRC2 Şanlıurfa alt bölgesi ve TRC3 Mardin alt bölgesi için de geçerlidir. Bölgede, 2012 sonrasında kısa vadede çalışan sayısı değişmezken, yüksek bir verimlilik artışı gözlemlenmiştir. Bu bulgular bir sonraki bölümde daha detaylı tartışılacaktır.

Grafik 3: Bölgelere göre ortalama verimlilik değerleri (2009-2015)

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada, Suriye iç savaşının ardından Türkiye'ye gelen ve zamanla sayıları 3 milyonu aşan Suriyeli göçmenlerin, yoğunlukla yaşadıkları bölgelerin ekonomilerine nasıl etki ettikleri incelenmiştir. TÜİK'in sağladığı Yıllık İş Kayıtları Çerçevesi veri seti kullanılarak elde edilen firma performans kriterleri, göç öncesi ve göç sonrası dikkate alınarak analiz edilmiştir. Kullandığımız veri seti, firmalar hakkında kısıtlı bilgi sağladığı için analizimiz betimsel istatistiklerin yorumlanması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Buna göre, göçmen akını sonrası incelenen bölgelerde faaliyet gösteren firmaların ciro, istihdam ve verimlilik değerlerinin göç öncesi ve sonrası kıyaslanması sonucunda, ilgili bölgelerin çoğunda ekonomik aktivitenin arttığı gözlemlenmiştir.

Ortega ve Peri (2014) göçmenlere misafirlik yapan bölgelerde talep artışı yaşandığını bunun da firmaların cirolarında artışa yol açabileceğini göstermiştir. Firmaların ciro ortalamasının TR62-Adana alt bölgesi, TR63-Hatay alt bölgesi ve TRC2-Şanlıurfa alt bölgesinde göç dalgasını takiben ülke ortalamasının üzerinde arttığına yönelik tespitimiz, Ortega ve Peri'nin (2014) bulguları ile uyumludur. Ayrıca Suriyeli göç dalgasını analiz eden Akgündüz vd. (2020) ve Altındağ vd. (2020) de benzer sonuçlar elde etmişlerdir. Altındağ vd. (2020), düşük ücretli kayıt dışı istihdam sonucu meydana gelen üretim maliyeti düşüşünün üretim artışına neden olduğunu belirtmiştir. Çalışmamızın bulguları, Altındağ ve diğerlerinin (2020) tespitlerini bölgesel düzeyde detaylandırmaktadır.

Ortalama çalışan sayısının yıllar içindeki seyri incelendiğinde, özellikle TR63-Hatay alt bölgesi ve TRC3 Mardin alt bölgesinde ve TRC1 Gaziantep alt bölgesinde göç dalgasını takiben gerçekleşen değişim tartışmaya değerdir. Bu durum, Foged ve Peri'nin (2016) belirttiği gibi göçmenlerin kayıt dışı çalışması sonucu lokal işçilerin yerini almasıyla açıklanabilir. Ayrıca, Aksu vd. (2019) kayıt dışı çalışanların daha az ücret aldığını bu nedenle daha çok tercih edildiklerini tespit etmiştir. Bu çalışmada, Altındağ vd. (2020) ve Akgündüz vd. (2020) gibi çalışmaların Suriyeli göçmenlerin kayıt dışı istihdam edildiğine ilişkin tespitlerine ek olarak, bu eğilimin Hatay, Gaziantep ve Mardin alt bölgelerinde daha yoğun gözlemlendiği tespit edilmiştir.

Aynı miktarda çalışan ile daha fazla üretim yapabilmek olarak tanımlayabileceğimiz firma seviyesinde emek verimliliği artışı, makroekonomik ölçekte ülkelerin önemli hedefi olan ekonomik büyümenin önemli bileşenlerindendir (Auzina-Emsina, 2014). Suriyeli göçmenlerin emek piyasasındaki varlığının, incelediğimiz bölgelerde meydana gelen verimlilik değişimleri ile bir ilişkisi olup olmadığını tespit etmek amacıyla yaptığımız karşılaştırmalı analizler sonucunda, 2012 ile 2013 yılları arasında ülke genelinde verimlilik düşüşü yaşanırken, TR63-Hatay alt bölgesi, TRC2-Şanlıurfa alt bölgesi ve TRC3- Mardin alt bölgesinde verimlilik artışı gözlemlenmiştir. Literatürdeki kimi çalışmalar da göçmen akını ile verimlilik arasında aynı yönlü ilişki raporlamışlardır. Örneğin, Peri (2012) ABD'deki Meksikalı göçmenlerin, Rolfe vd. (2013) de İngiltere'deki yasal göçmenlerin varlığının verimlilik artışına neden olduğunu tespit etmiştir. Benzer şekilde Mitaritonna vd. (2017) Fransız üretim firmalarının 1995-2005 yılları arasındaki verimlilik artışını göçmenlerin varlığı ile ilişkilendirmiştir. Ancak adı geçen bu çalışmalarda raporlanan bu verimlilik artışlarının, kayıtlı bir şekilde istihdam edilen göçmenlerin orta ve uzun vadede sağladığı katkı yoluyla gerçekleştiği görülmektedir. Bu çalışmada elde

edilen bulgular ise, göç dalgasını takip eden sene, yani oldukça kısa bir süre içinde verimlilik artışlarının gözlemlendiğini ortaya koymaktadır. Adı geçen bölgelerdeki bu verimlilik artışlarının, kayıt dışı çalıştırılan göçmenlerin işgücü verileri içerisinde yer almaması sayesinde meydana gelmiş olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akgündüz, Y. E., van den Berg, M. & Hassink, W. (2015). The impact of refugee crisis on host labor markets: The case of the Syrian refugee crisis in Turkey, *IDEAS Working Paper Series from RePEc*, (8841), 1–24.
- Akgündüz, Y. E., van den Berg, M. & Hassink, W. (2018). The impact of the Syrian refugee crisis on firm entry and performance in Turkey, *World Bank Economic Review*, 32(1), 19–40.
- Akgündüz Y.E, Bağır, Y.K., Cilasun, S.M. & Kırdar, M.G. (2020). Consequences of a massive refugee influx on firm performance and market structure, *IZA DP 13953*.
- Akgündüz, Y. E., & Torun, H. (2020). Two and a half million Syrian refugees, tasks and capital intensity. *Journal of Development Economics*, 145, 102470.
- Aksu E., Erzan R & Kırdar MG. (2019). The impact of mass migration of Syrians on the Turkish labor market. Technical report, *CREAM Discussion Paper 15*.
- Aleksynska, M., & Tritah, A. (2015). The heterogeneity of immigrants, host countries' income and productivity: A channel accounting approach. *Economic Inquiry*, 53(1), 150-172.
- Altındağ, O., Bakış, O., & Rozo, S. V. (2020). Blessing or burden? Impacts of refugees on businesses and the informal economy. *Journal of Development Economics*, 146, 102490.
- Auzina-Emsina, A. (2014). Labour productivity, economic growth and global competitiveness in post-crisis period. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 156, 317-321.
- Bahçekapılı, C. & Çetin, B. (2015). The impacts of forced migration on regional economies: The case of Syrian refugees in Turkey, *International Business Research*, 8(9), 1–15.
- Balkan, B. & Tümen, S. (2016). Immigration and prices: quasi-experimental evidence from Syrian refugees in Turkey, *Journal of Population Economics*, 29(3), 657–686.
- Caprio X. & Wagner, M. (2017). The impact of Syrian refugees on the Turkish economy: Regional labour market effects, *Social Sciences*, 6(4), 129.
- Cengiz, D., & Tekgüç, H. (2018). Is it merely a labor supply shock? Impacts of Syrian migrants on local economies in Turkey. *ILR Review*, 0019793920978365. <https://doi.org/10.1177/0019793920978365>
- Ceritoğlu, E., Yüncüler, H. B. G., Torun, H. & Tümen, S. (2017). The impact of Syrian refugees on natives' labor market outcomes in Turkey: evidence from a quasi-experimental design, *IZA Journal of Labor Policy*, 6(1), 1–28.
- Cortes, P. (2008). The effect of low-skilled immigration on US prices: evidence from CPI data, *Journal of Political Economy*, 116(3), 381-422.

- Fakih, A., & Ibrahim, M. (2016). The impact of Syrian refugees on the labor market in neighbouring countries: empirical evidence from Jordan, *Defence and Peace Economics*, 27(1), 64–86.
- Foged, M., & Peri, G. (2016). Immigrants' effect on native workers: New analysis on longitudinal data. *American Economic Journal: Applied Economics*, 8(2), 1-34.
- Friedberg, R. (2001). The impact of mass migration on the Israeli labor market, *The Quarterly Journal of Economics*, 116, 1373-1408.
- Gorodzeisky, A., & Semyonov, M. (2011). Two dimensions to economic incorporation: Soviet immigrants in the Israeli labour market. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(7), 1059-1077.
- Hunt, J. (1992). The impact of the 1962 repatriates from Algeria on the French labor market. *Industrial and Labor Relations Review*, 45(3), 556–572.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021a). “Geçici korumamız altındaki Suriyeliler”. <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, Son erişim tarihi: 20 Haziran 2021.
- İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021b). “Geçici koruma”. Erişim adresi https://www.goc.gov.tr/icerik3/gecici-koruma_363_378_4713
- Kogan, I. (2003). Ex-Yugoslavs in the Austrian and Swedish labour markets: the significance of the period of migration and the effect of citizenship acquisition. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29(4), 595-622.
- Markovic, M., & Manderson, L. (2000). European immigrants and the Australian labour market: a case study of women from the former Yugoslavia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 26(1), 127-136.
- Mitaritonna C, Orefice G, & Peri G. (2017). Immigrants and firms’ outcomes: Evidence from France. *European Economic Review*, 96, 62–82.
- Ortega F, & Peri G. (2014). Openness and income: The roles of trade and migration, *Journal of international Economics*, 92, 231–251.
- Peri, G. (2012). The effect of immigration on productivity: Evidence from US states. *Review of Economics and Statistics*, 94(1), 348-358.
- Rolfe, H., Rienzo, C., Lalani, M., & Portes, J. (2013). Migration and productivity: employers’ practices, public attitudes and statistical evidence. *National Institute of Economic and Social Research*.
- Siar, S. V. (2011). Skilled migration, knowledge transfer and development: The case of the highly skilled Filipino migrants in New Zealand and Australia. *Journal of Current Southeast Asian Affairs*, 30(3), 61-94.

- TEPAV (2008). Syrian Entrepreneurship and refugee start-ups in Turkey: Leveraging the Turkish experience. Erişim adresi https://www.tepav.org.tr/upload/files/1566830992-6.TEPAV_and_EBRD___Syrian_Entrepreneurship_and_Refugee_Start_ups_in_Turkey_Leveraging_the_Turkish_experience.pdf
- TÜİK (2021). Yıllık İş Kayıt Çerçevesi. Erişim adresi <https://www.tuik.gov.tr/media/microdata/pdf/yillik-is.pdf>
- Tümen, S. (2016). The economic impact of Syrian refugees on host countries: Quasi-experimental evidence from Turkey, *American Economic Review*, 106(5), 456–460.
- UNHRC (2021). Refugees and asylum seekers in Turkey. <https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey>, Son erişim tarihi: 20 Haziran 2021.
- Williams, A. M. (2007). Listen to me, learn with me: International migration and knowledge transfer. *British journal of industrial relations*, 45(2), 361-382.
- Zachariadis, M. (2012). Immigration and international prices, *Journal of International Economics*, 87(2): 298-3.

Suriyeli Göçmen Kadınlarda Öznel İyi Oluş: İzmir Örneği¹²

Esen Yangın Kiremit³

Serap Akfırat⁴

Giriş

En genel anlamıyla “insan hareketliliği” olarak tanımlanan göç, sadece mekânsal yer değiştirmeyi değil sosyal, ekonomik, kültürel değişimleri de içeren çok boyutlu bir süreci ifade eder. 20. yüzyılda göçlerin *kadınlaştığından* bahsedilmektedir (Ünlütürk-Ulutaş ve Kalfa, 2009: 13). Buna göre kadınlar günümüzde göçün sadece edilgen unsuru değil, aynı zamanda etkin aktörleridir. Türkiye 2011’den itibaren yoğun bir göç dalgasıyla karşı karşıyadır. Resmi rakamlara göre Türkiye’de bulunan üç buçuk milyonu aşkın Suriyelinin 1.696.748’ini kadınlar oluşturmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021). Küresel göç hareketliliği içinde göçmenlerin yarısını oluşturan kadınların sosyal konumları itibarıyla göç sürecini erkeklerden farklı deneyimledikleri düşünülmektedir. Cinsiyet kimliği ve etnik kimlik olmak üzere ötekileştirilmiş her bir sosyal kimlikten kaynaklanan sorunlar, Suriyeli kadınların öznel iyi oluşunda eş zamanlı etkiler yaratabilmektedir.

Hem Türkiye’deki göçmenlerin hem de küresel göç hareketliliğindeki öznel yarısını oluşturan kadınların, göç araştırmalarında kendine yer bulmasının ve göç alanında yapılan çalışmalarda toplumsal cinsiyet bakış açısının yerleşmesinin yeni bir gelişme olduğu vurgulanmaktadır (Biehl ve Danış, 2020; Ünlütürk Ulutaş ve Kalfa, 2009). Öyle ki 1970’lere kadar kadınların göç sürecindeki konumunun “*erkek tarafından gerçekleştirilen bir olayın edilgen figüranı*” olarak ele alındığı ifade edilmektedir (Şeker ve Uçan, 2016: 205). Kadın göçmenlerin göç kuramlarında son yıllarda görünürlük kazandığını vurgulayan Dedeoğlu ve Ekiz (2020), bu dönüşümü küreselleşme ve işgücü piyasalarında kadın göçmenlerin varlığını hissettirmesi paralelinde tartışmaktadır. Yaşanan bu dönüşüm karşısında toplumsal cinsiyet odaklı göç çalışmalarının artık bir zorunluluk haline gelmiş olduğunun altını çizen Şeker ve Uçan (2016), göç süreçlerinde cinsiyet temelli eşitsizlikleri de vurgulamaktadır.

Alanyazın çalışmaları Türkiye’de yaşayan Suriyeli kadınların gündelik yaşamda sosyal dışlanma ve ötekileştirilme (Selvü, 2020); barınma, yoksulluk, erken yaşta evlilik, toplumda ve basında olumsuz söylemlerle tarif edilme, sağlık hizmetlerine erişimde dil bariyeri (Fiskeci, 2019) gibi sorunlarla yüzleştiklerini ortaya koymaktadır. Özellikle kamp dışında yaşayan kadınların temel ihtiyaçlarını karşılama, barınma, sağlık, psikososyal destek ve istihdam konusunda çeşitli sorunlar yaşadıkları tespit

¹ Bu çalışma Esen Yangın Kiremit tarafından Serap Akfırat danışmanlığında yürütülmekte olan ve devam eden “Çalışan ve Çalışmayan Göçmen Kadınların İyi Oluşunda Sosyal ve Psikolojik Kaynakların Rolü” başlıklı doktora tezi kapsamında toplanan verilerin bir bölümünden oluşmaktadır. Bu çalışma Uluslararası Göç Araştırmaları Kongresinde (20-22 Mayıs, 2021) Esen Yangın Kiremit ve Serap Akfırat tarafından sözlü olarak sunulan “Suriyeli Göçmen Kadınlarda Öznel İyi Oluş” başlıklı bildirinin geliştirilmiş metnidir.

² Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

³ Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, yangin.esen@gmail.com

⁴ Doç.Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, serap.akfırat@deu.edu.tr

edilmektedir (Barın, 2015). Benzer şekilde Baklacioğlu ve Kıvılcım (2015), Suriyeli kadınların sağlık, eğitim ve istihdam alanında karşılaştıkları güçlükleri ve cinsel şiddet, istismar gibi olumsuz yaşantıları haklara erişim noktasında karşılaşılan toplumsal cinsiyet temelli engeller olarak tarif etmektedir. Özellikle yalnız yaşayan Suriyeli kadınların güvenlik problemi, sosyal baskı, istismar, taciz ve dışlanma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmalarının, onların sosyal hayata uyum sürecini olumsuz yönde etkilediği ifade edilmektedir (Özüdoğru, 2018).

Bir diğer taraftan Suriyeli kadınlarla yürütülmüş çalışmalarda psikolojik sağlığa ilişkin veriler sunulmaktadır. Bu çalışmalarda Suriyeli kadınlarda travmatik deneyimler ve klinik belirtiler (Eskici, 2019); psikolojik dayanıklılık ve travma sonrası stres bozukluğu (Akçay Civriz, 2019); grup müdahalesi gibi psikososyal destek ihtiyaçlarının etkililiği (Çelebi, 2018) ele alınmaktadır. Baş edilen yaşam zorluklarının ve travmatik yaşantıların, ruh sağlığını olumsuz yönde etkilediği ve onları psikolojik belirtiler gösterme açısından risk grubu kıldığı ortaya konmaktadır (Güdül, 2018).

Bu çalışmada cinsiyet ve göçmen kimliği etkileşiminde Suriyeli kadınların öznel iyi oluşunu etkileyen sosyal ve psikolojik değişkenlerin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda İzmir’de yaşayan 12 Suriyeli kadın göçmenle bir mülakat çalışması gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sonucu elde edilen veriler, nitel analiz yöntemlerinden tematik analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırma problemine ilişkin kuramsal çerçeve bir sonraki başlık kapsamında ele alınmaktadır.

Göçmen Kadınlarda Öznel İyi Oluş ve Kültürleşme İlişkisi

Öznel iyi oluş, genel olarak bireylerin kendi yaşamlarına ilişkin hem hali hazırda hem uzun vadedeki olumlu duygusal ve bilişsel değerlendirmeleri olarak tanımlanmaktadır (Diener, Oishi ve Lucas, 2003: 404). Bu değerlendirmeler bireylerin olaylara karşı duygusal tepkileri, duygu durumları, çeşitli alanlarındaki yaşam doyumu hakkında oluşturdukları yargıları içermektedir. Andrews ve Withey, öznel iyi oluşun yaşam doyumu, olumlu duygulanım ve olumsuz duygulanım olmak üzere üç temel bileşenden oluştuğunu belirtmektedir (Aktaran Emmons ve Diener, 1985: 89). Diener (2009: 13) iyi oluş ve mutluluğa ilişkin tanımları üç kategoride toplamaktadır. Birinci kategoride erdem ve kutsiyet gibi öznel olmaktan çok arzu edileni ifade eden normatif tanımlara; ikincisinde yaşam doyumu olarak da tanımlanan kişinin yaşamına ilişkin olumlu değerlendirmeleri kapsayan tanımlara; üçüncüde ise olumlu duygusal deneyimleri vurgulayan ve olumlu duygulanımların olumsuz duygulanımlardan baskın olmasını ifade eden tanımlara yer vermektedir.

Etnik arka plan fark etmeksizin önyargı ve ayrımcılığa maruz kalmaları mültecileri iyi oluş açısından “risk grubu” kılmaktadır (Moghaddam, Ditto ve Taylor, 1990; Snyder, 1987; Greenwood, Adshead ve Jay, 2017). Farklı ülkelere göç etmiş, birbirinden farklı etnik kimliğe sahip göçmen kadınların deneyimlerini inceleyen çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmalarda göçmen kadınların sahip olduğu “ötekileştirilmiş” kimlikler, ayrımcılık deneyimleri ve dezavantajlı konumları psikolojik sağlıkla ilişkisi çerçevesinde ele alınmaktadır (Dawson, 2009; Dominguez ve Mendieta, 2012; Moghaddam, ve diğer., 1990). Göçmen kadınların çoklu kimliklerinden dolayı farklı tiplerde ayrımcılıklara (ırkçılık, cinsiyetçilik vb.) maruz kalmaları *çoklu ayrımcılık (multiple discrimination)* olarak tarif edilebilir (DeBlaere ve diğer., 2014). Birden fazla kimliğin hedefe alınması yoluyla oluşan bu süreç, farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır. *Kesişimsellik (intersectionality)*

kavramı, kadınların sosyal statülerini hem cinsiyet hem sınıfsal hem de etnik kökenlerinin etkilendiğini ifade eder. Feminist ve eleştirel ırk kuramcılarınca geliştirilmiş bu kavram, birden fazla sosyal gruba üyeliğin anlam ve sonuçlarını incelemeye çalışır (Cole, 2009). Kadınlar sahip oldukları her bir dezavantajlı kimliğe ilişkin farklı ayrımcılık biçimleriyle yüzleşmektedir. Her bir ötekileştirici ve ayrımcı deneyim, kimliğin bütününe eklenerek psikolojik sağlığı olumsuz yönde etkilemekte; bir anlamda katlanarak ilerleyen iç içe geçmiş bir süreç yaşanmaktadır. Szymanski ve Moffitt (2012: 13) bunu *eklemeli model (additive model)* olarak kavramsallaştırmaktadır. Cole'in kesişimsellik kavramı ve Szymanski ve Moffitt'in modeli, hem cinsel yönelim bakımından (heteroseksüel olmayan) hem de etnik açıdan (beyaz olmayan) azınlık kadınların deneyimlerini araştıran çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır (Szymanski, 2006; Szymanski ve Meyer, 2008; Szymanski ve Gupta, 2009). Özetle göçmen kadınlar belirli bir sosyal bağlamdaki "yerli" kadınlardan görece daha dezavantajlı konumdadır. Hem kadın hem de göçmen olmaktan kaynaklı birden çok ayrımcılık türüne maruz kalmaktadır.

Göç sürecinin anahtar kavramlarından biri olan kültürleşme süreci fiziksel, biyolojik, kültürel, sosyal ve psikolojik pek çok değişikliği beraberinde getirmesi bakımından iyi oluşla yakından ilişkilidir. *Kültürleşme (acculturation)*, iki veya daha fazla kültürel grubun ve grup üyelerinin karşılaşması sonucunda gerçekleşen karşılıklı kültürel ve psikolojik değişimleri ifade eden; yıllar, nesiller veya yüzyıllar sürebilen uzun vadeli bir süreç olarak tanımlanır (Berry, 2005: 698). Psikolojik değişimler bireylerin davranış ve zihinsel dünyalarında gerçekleşen değişimleri ifade eder (Berry, Kim, Minde ve Mok, 1987). Psikolojik değişim süreci göçmenleri olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Dawson, 2009; Perez, Voelz, Pettit ve Joiner, 2002; Sam ve Berry, 1995). Kültürleşme stresi ise Berry ve Kim tarafından (Aktaran Sam ve Berry, 1995: 10), kaynağını kültürleşme sürecinden alan ve kaygı, depresyon, yabancılaşma, kimlik karmaşası gibi biçimlerde ortaya çıkabilen bir tür stres olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra ev sahibi topluluğun (tek kültürlü- çok kültürlü) yapısı, kültürleşen grubun (göçmen-sığınmacı), yapısı grupların ve kişilerin özellikleri (kişiler arası ilişkiler, dil becerileri) kültürleşme ve stres arasındaki ilişkiye aracılık eden faktörler olarak sayılmaktadır.

Göç sonrası sosyal değişimlerse ev sahibi grupla ilişkileri kapsamaktadır (Berry ve diğer., 1987). İki taraflı ve dinamik bir süreç olan kültürleşmede, göçmenlerin ev sahibi grupla kuracağı ilişkilere ev sahibi grubun göçmenlere ilişkin tutumların önemli etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda göçmenlerin göç ettikleri topluma ne şekilde adapte olacakları, ev sahibi grup üyelerinin kabullenici veya reddedici yaklaşımlarından etkilenecektir. Literatürde sosyal bağlamdan ve gruplar arası ilişkilerin olumsuz niteliğinden göçmenlerin psikolojik sağlığının olumsuz etkilendiğini gösteren çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Gonzalez, Haan ve Hilton 2001; Jasinskaja-Lahti ve Liebkind, 2007; Perez ve diğerleri, 2002; Sam ve Berry, 1995). Bu bilgilerden hareketle göçmen kadınların psikolojik iyi oluşunun hem gruplar arası ilişkilerden hem cinsiyetçi bağlamdan oldukça etkilendiği görülmektedir. Bir diğer taraftan göç, kadınların toplumsal statüsünü olumlu yönde değiştirebilecek gelişmelerin başlatıcısı da olabilmektedir. Özellikle varış yerine kıyasla daha geleneksel toplumlardan göç eden kadınların cinsiyet rollerini daha fazla sorgulaması (Dion ve Dion, 2001); genç, eğitilmiş, çalışan göçmen kadınların göç ettikleri kültürlere daha çok uyum sağlaması ve ataerkil değerleri daha az benimsemesi (Ahmad, Riaz, Barata ve Stewart, 2004) göçün kadınlar açısından güçlendirici ve özgürleştirici yönüne işaret etmektedir.

Sosyal kaynakların çeşitlenmesi, kendini geliştirme olanaklarına erişebilmesi de kadınların göç sonrası yaşayabileceği olumlu deneyimler arasında sayılmaktadır (Foner, 2001).

Araştırmanın Yöntemi

Katılımcılar

Kasım 2020’de gerçekleştirilen mülakat çalışmasına, İzmir’de yaşayan 12 Suriyeli kadın katılmıştır. Araştırmaya katılan Suriyeli kadınlara kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Katılımcıların yaşları 27-58 aralığında değişmektedir, hepsi evli ve çocukludur. Bir katılımcı T.C vatandaşı, 11’i ise Geçici Koruma Kanunu kapsamındadır. Katılımcıların Türkçe dil becerilerinin genel anlamda düşük olduğu söylenebilir. Örnekleme ilişkin bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur. Katılımcıların her birine, görüşme metinlerinden seçtiğimiz alıntıların hangi katılımcıya ait olduğunun takibini mümkün kılmak amacıyla metin boyunca kullanacağımız isimler verilmiştir. Kimlik bilgilerine ilişkin gizliliğin ve mahremiyetin korunması amacıyla da katılımcıların gerçek isimleri yerine sembolik isimler kullanılmıştır. Çalışma kapsamında görüşmeler her bir katılımcıyla yüz yüze ve birinci araştırmacı tarafından Arapça dilinde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara “*Suriyeli kadınların deneyimlerini ve Türkiye’deki yaşam koşullarını anlamayı amaçlayan bilimsel bir çalışma*” kapsamında görüşmeler yapıldığı ve bu konudaki görüşlerine başvurulacağı açıklanmıştır. Görüşmelerin ortalama otuz dakika sürdüğü gözlenmiştir. Görüşmeler, veri analizi sırasında yine birinci araştırmacı tarafından Türkçeye çevrilmiştir.

Veri toplama sürecinde katılımcıların zaman zaman maddi destek talebinde bulundukları, eğitim, sağlık gibi hizmetlere erişim konularında sorular sordukları ya da tavsiyeler aradıkları gözlenmiştir. Saha çalışması sürecinde yaşanan bu tür sınırlılıkları aşmak amacıyla katılımcılara araştırmanın amacı bir kez daha açıklanmış, amacın tam ve doğru bir şekilde anlaşılması sağlanmıştır.

Tablo 1: *Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler*

	<i>Yaş</i>	<i>Türkiye’de Bulunulan Süre(Yıl)</i>	<i>Çocuk Sayısı</i>	<i>Eğitim (En son gidilen okul)</i>
1.Majida	41	7	6	9.sınıf
2.Sabah	28	7	3	9.sınıf
3.Fayda	35	4	4	9.sınıf
4.Meryem	39	5	6	9.sınıf
5.Leyla	42	6	5	9.sınıf
6.Neval	37	7	2	6. sınıf
7.Zeyneb	51	8	3	Ön lisans
8.Karima	35	5	6	9. Sınıf
9.Wafaa	29	2,5	2	Lise
10.Mahab at	42	4	3	Lise
11.Şadya	27	5	2	7. sınıf
12.Amina	58	4	8	2. sınıf

Veri Toplama Aracı

Araştırmacılar tarafından hazırlanan soru listesi iki bölümden oluşmaktadır. Bunun bir bölümünü katılımcıların yaş, eğitim durumu, aile bilgileri, Türkiye’de bulunma süresi, yasal statü ve dil becerileri gibi kişisel bilgilere ilişkin kısa cevaplı sorular oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra araştırma probleminden hareketle savaş öncesi Suriye’de hayat, göç süreci, Türkiye’deki mevcut yaşam koşulları, sosyal ilişkiler, ev ve aile yaşantısına ilişkin yarı-yapılandırılmış sorular hazırlanmıştır. Bu sorular aracılığıyla katılımcıların göçmen ve kadın kimlikliklerine ilişkin deneyimlerinin anlaşılması hedeflenmiştir. Sorular, araştırmanın amacına ve nitel analiz yöntemine uygunluğu bakımından üçüncü bir uzman tarafından değerlendirilmiştir. Hazırlanmış soruların yanı sıra, görüşme esnasında ayrıntılı bilgi edinmeyi gerekli kılan durumlarda katılımcılara bazı ek sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların soruyu eksik ya da yanlış anlaması durumlarında soru açıklanarak yinelenmiştir. Soru formunda yer alan soruların tamamı her katılımcıya yöneltilmiştir.

Bu çalışmanın etik kurul izni Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Etik Kurulu 07.02.2020 tarihli kurul toplantısından, araştırma izniyse İzmir Valiliği İl Göç İdaresi Müdürlüğünden 02.04.2020 tarihinde alınmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmanın veri analizinde nitel analiz yöntemlerinden biri olan tematik analiz tekniği kullanılmıştır. Göç araştırmaları gibi çok boyutlu, karmaşık ve bağlama özgü çalışmalarda derinlikli ve ayrıntılı analizler sunabilmesi bakımından nitel analiz yöntemlerinin önemine işaret edilmektedir (Zapata-Barrero ve Yalaz, 2018: 2). Öyle ki göç alanında yapılan çalışmalar ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, bütünleşme gibi konu başlıklarıyla ilişkilenmekte (Zapata-Barrero ve Yalaz, 2018: 3), toplumsal cinsiyet, kültür, din ve kent çalışmaları gibi interdisipliner alanları kapsamına alan bir bakış açısı gerektirmektedir (Zapata-Barrero ve Yalaz, 2018: 5). Toplumsal cinsiyet yaklaşımını benimseyen bu çalışmada, ele almakta olduğumuz araştırma probleminin özgün, çok boyutlu ve çok değişkenli yapısı nedeniyle yöntemde nitel yaklaşım benimsenmektedir. “*Verilerdeki örüntüleri (temaları) belirleme, analiz etme ve raporlama için kullanılan bir yöntem*” olarak tanımlanan tematik analiz, veri setini en küçük boyutlarıyla düzenlemeye ve derinlemesine betimlemeye yaramaktadır (Braun ve Clarke, 2019: 875). Tematik analiz kapsamında veri setindeki temalar ve örüntülerin iki farklı yolla saptanabileceği ifade edilmektedir: “*tümevarımsal veya özelden genele*” (Frith ve Gleeson, 2004) veya “*kuramsal, tümdengelimsel veya genelden özele*” (Boyatzis, 1998). Bu çalışmada, araştırmanın amacı doğrultusunda tümevarımsal yaklaşım benimsenmiş, Braun ve Clarke (2019) tarafından önerilen tematik analiz uygulama kılavuzdaki adımlar takip edilmiştir. Veri analizinde sırasıyla şu aşamalar izlenmiştir:

- 1) ***Veriye aşinalık***: Görüşme dokümanlarının etkin bir şekilde tekrar ve tekrar okunması yoluyla veriye aşina olmak amaçlanmıştır.
- 2) ***İlk kodların oluşturulması***: Metin içerisinde incelenen olguya dair anlam taşıyan unsurlar, kod olarak tespit edilmiştir. Kodlama sırasında olabildiğince fazla sayıda örüntü kodlanmış, ilerleyen aşamalarda daha önemli ve yaygın görülen kodlar üzerine odaklanılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik, iki araştırmacının aynı veri setini kodlaması ve hangi veri parçasının hangi koda ait olduğu konusunda fikir birliğine ulaşması yoluyla sağlanmaktadır (Miles ve Huberman, 1994).

Bu amaçla, ikinci bir kodlayıcı tarafından veri setinin bir bölümü kodlanmış, kodlayıcıların benzer veri parçaları için birbirine benzer kodlar kullanıp kullanmadıkları kontrol edilmiştir. Uzlaşılan kod sayısı, kodlayıcılar arası güvenilirlik ölçütünü sağlaması bakımından yeterli (% 75 oranında uzlaşma yeterli sayılmaktadır) bulunmuştur.

- 3) **Temaları aramak:** Bu aşamada çıkarılan kodlar yeniden analiz edilmiş, farklı kodlardan kapsayıcı temalar oluşturmaya çalışılmıştır.
- 4) **Temaların gözden geçirilmesi:** Elde edilen temalar üzerinde bir sadeleştirmeye gidilmiştir. Birbiriyle benzer unsurları içerdiği keşfedilen temalar bir araya toplanmış; belirli bir tema altına kodlanan içerikler yeniden gözden geçirilmiş ve bunların tutarlı bir örüntü oluşturup oluşturmadığı kontrol edilmiştir. Veri setinden yola çıkarak bir tema haritası oluşturulmuştur.
- 5) **Temaların tanımlanması ve adlandırılması:** Oluşturulan tema haritası daha da sade hale getirilmiştir. Her bir temanın ne anlatmak istediği ve veri setinde neye karşılık geldiği belirlenmiştir.
- 6) **Raporun hazırlanması:** Bu son aşamada sonuç niteliğindeki analizler gerçekleştirilmiş ve rapor yazılmıştır. Raporda temalara ilişkin kanıt niteliğindeki alıntılara yer verilmiştir. Bu alıntılar yalnızca verinin betimlenmesine değil, araştırma sorusuna dair bir görüş sunmaya da yaramaktadır.

Bulgu ve Yorumlar

Suriyeli kadınların iyi oluşunu etkileyen faktörler, tematik analiz yöntemiyle incelenmiş, beliren temalar “*göç evreleri, kültürleşme, ev hayatı*” olmak üzere üç başlıkta ele alınmıştır. Bu başlıklar altındaki tema ve alt temalara bu kısımda yer verilecektir. Şekil 1’de konu başlıkları ve ilgili temalar gösterilmektedir.

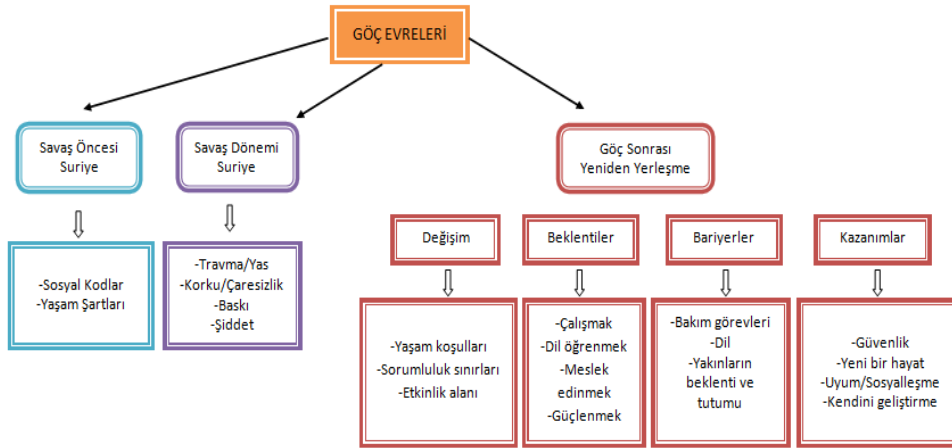
Şekil 1: Tematik analiz sonucunda elde edilen temalar

Göç Evreleri

Göç evreleri başlığında, Suriyeli kadınlar açısından göç süreciyle ilişkili ve iyi oluş üzerinde etkili olabilecek temalar farklı zamansal evrelerde incelenmiştir. *Savaş öncesi Suriye*, *savaş dönemi Suriye* ve *göç sonrası yeniden yerleşme* temalarıyla göç öncesi ve sonrası yaşantılar, değişimler ve dönüşümler analiz edilmiştir. Yeniden yerleşme sürecinde Türkiye’de yaşam “değişim, beklentiler, bariyerler ve kazanımlar” olmak üzere dört alt tema çerçevesinde incelenmiştir. Temalar ve alt temalar şekilde gösterilmiştir.

Şekil 2: Göç evreleri başlığına ilişkin temalar ve alt temalar

1.1. Savaş Öncesi Suriye’de Yaşam

Kadınların savaş öncesi Suriye’ye ilişkin tarifleri, içinden geldikleri sosyal bağlamın anlaşılmasında önemli bir referans kaynağı teşkil etmekte, özellikle toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kurgulanma biçimine dair önemli ipuçları taşımaktadır. Savaş öncesindeki “yaşam şartları” anlatılarından, Suriye’de ekonomik anlamda geçimin rahat olduğu anlaşılmaktadır. Cinsiyete dayalı iş bölümündeki yükümlülüğü gereği erkeğin elde ettiği gelirin bütün bir aileyi geçindirmeye yetecek kaynakları sağladığı ifade edilmektedir. Bu durum aynı zamanda Suriyeli kadınlar arasında ücretli bir işte çalışmanın yaygın olmamasının nedenlerinden biri olarak ifade edilmiştir.⁵ Savaş öncesi yaşam koşullarına ilişkin katılımcıların tamamı görüş bildirmiştir. Katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

Majida: *Kardeşlerim hepsi okumuş, baba ister okulu. Ama işe bağlı değil. Kardeşlerim okumuş, hukuk diploması almışlar, mühendislik, edebiyat, ama çalışmazlar.*

Leyla: *Suriye’de hayır kadınlar nadiren çalışırdı. Sadece okumuş eğitimli olanlar, kadınlar az, çok az çalışırdı. Burası gibi şey yoktu. Yani kadın için daima evi çocukları ve kocası. İstisnai haller hariç, eğitimli öğretmenler*

⁵ Charles ve Denman (2012) Suriyeli kadınların toplumsal statüsünü konu alan çalışmalarında, son yüz yılda birtakım olumlu değişimlerin meydana geldiğini ancak bu ilerlemelere rağmen yeterli özgürlüğün sağlamadığını vurgulamaktadır. Söz gelimi kadınlar arasında eğitim seviyesinin yükseldiğini ancak bunun kadın istihdamı üzerinde önemli bir dönüşüm yaratmadığının altını çizmektedir.

falan gider çalışırdı... Dedğim gibi biz Suriye’de çalışmayız. Biz de kadının çalışması fikri zor. Yani eğer mecbur kalırsak ancak yani.

Olağan şartlarda savaş öncesi dönemde, özellikle muhafazakâr yaşıntının hâkim olduğu ailelerde, kadınlar için genel anlamda evle sınırlı bir hayat çizildiği ve sosyal çevrenin genelde birinci dereceden akrabalarından oluştuğu ifade edilmektedir. Mevcut “sosyal kodların”, kadının çalışmak dâhil olmak üzere ev dışındaki faaliyetlerini kısıtladığı anlaşılmaktadır.⁶ Sosyal kodlara ilişkin katılımcıların ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

Sabah: Hayat güzeldi. Ama ben erken evlendim. Hep kocamın ailesiyle birlikteydim... Hayata açılmadım. Çıkamazdım. Ne nereden bilmezdim. Hayata açık değildim... Onlar eski zamanların insanları. Biri evlendi mi tamam bitti evindedir çocuklarındadır, kocasındadır. Evden çok çıkamaz (evli kadın). Bitti evlendiysen erdesin. Ben erken evlendim yani. Ne olursa evet tamam dedim.

Wafaa: Bak ben şimdi sana bir şey söyleyeyim bu şehirden şehre değişir. Bizim Lazkiye’de hayatımız, İzmir’de nasıl yaşıyorsak öyle yaşıyorduk. Lazkiye’nin ortamı genel anlamda böyleydi. Şimdi Halep belki bizden farklıdır mesela. Belki de kadın üzerinde daha fazla baskı vardır. Bizim hayatımız normaldi, her şey normaldi, kadınlar normal giyinirdi.

Savaş Dönemi Suriye

Katılımcıların savaş süresince Suriye’de bulundukları süreler değişiklik göstermektedir. Bu tema altında travma, yas, korku, çaresizlik, baskı ve şiddet yaşantıları ön plana çıkmaktadır. Savaş döneminin, ağır psikolojik travmalar ve kayıplar yaratması itibarıyla iyi oluş üzerinde önemli etkiler bıraktığı anlaşılmaktadır. Savaş dönemine ilişkin katılımcıların 11’i görüş bildirmiştir. Katılımcı ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

Amina: Savaşta mahsur kaldık, çok etkiledi bizi, beni ve kocamı. Neden hastalandım sanki, kızımı da etkiledi... Yani böyle oturuyoruz, baksan böyle hissedersin eksik bir şeyimiz var. Yani iyi olmadığımız hissediliyor.

Meryem: Bir de beş yaşında bir oğlum vardı. Gidip ona eczaneden ilaç aldım, artık doktor kalmamıştı savaşta Haseke’de. Eczaneleri de normal insanlara sattılar. Eczacı olmayan insanlar eczaneleri satın aldı. Oğluma ilaç almaya gittim bana bir iğne verdiler. İğne bozulmuştu, tarihi geçmişti. İltihap iğnesi, oğluma iğneyi vurdum oğlum aynı dakika öldü.

⁶ Diğer pek çok kültürde olduğu gibi Arap/Müslüman toplumu, cinsiyetler arası farkın geniş olduğu, kadınların davranışları üzerindeki kontrolün güçlü bir biçimde hissedildiği, erkek egemen bir kültürel yapıya sahiptir (Al-Krenawi ve Graham, 2010). Kadınların sosyoekonomik seviyesinin ve şehir faktörünün önemine dikkat çeken bir çalışmada, orta-üst sınıfa mensup kentli kadınların kırsal bölge ve alt sınıftan gelen kadından daha fazla imkâna sahip olduğu ifade edilmektedir (Charles ve Denman, 2012).

Göç Sonrası Yeniden Yerleşme Süreci

Göç sonrası yeniden yerleşme süreci temasına ilişkin örüntüler incelendiğinde dört alt tema belirlemektedir. Bunlar “değişim, beklentiler, bariyerler ve kazanımlar” olarak adlandırılmıştır.

Değişim. Bu alt tema, Suriyeli kadınların göç sonrasındaki yaşam koşulları, sorumluluk sınırları ve etkinlik alanındaki değişimleri kapsamaktadır. Özellikle Suriye’deki yaşam şartlarına kıyasla yapılan değerlendirmelerden, Türkiye’ye göç ettikten sonraki en kritik değişimin ekonomik anlamda yaşam standartlarının kötüleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların tamamı değişim alt temasına ilişkin görüş bildirmiştir. Değişen ekonomik koşullara ilişkin katılımcıların ifadelerinden bir örnek aşağıda sunulmuştur.

Amina: Şimdi ev kiralarında zorluklar var, orada evler mülkümüzdü. Bizde kiralar da ucuzdu, herkes evinde oturmuş mülk Allah’ın. Biri kendi malında oturur. Kiralar zor burada. Bizde su ve elektrik azdı. Isıtıcı falan çalıştırırdık, şimdi cesaret edemiyoruz. Bizim orada su elektrik çok ucuzdur. Telefon ücretsiz. Ne öderdik, sembolik bir ücret. Evet, oradaki hayat daha güzel ve daha ucuz.

Suriyeli kadınların toplumsal normlar çerçevesinde içinde var olabildiği sınırlı sosyal ve fiziksel çerçevenin, Türkiye’de zorunlu şartların da etkisiyle genişleyebildiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların altısı, Suriye’de herhangi bir çalışma deneyimi olmadığı halde ve görüşmelerin gerçekleştirildiği zaman diliminde herhangi bir işte çalışmıyor olmakla birlikte, Türkiye’de bulunduğu süre içinde ilk defa ücretli bir işte çalıştığını bildirmiştir. Özellikle ailede çalışan başka bir (erkek) fert olmaması veya çalışan bireylerin sağladığı kaynakların yetersizliği nedeniyle kadınların zorunlu olarak iş arayışına girdikleri anlaşılmaktadır. Körükmez, Karakılıç ve Danış (2020) hazırlamış oldukları raporda, çalışan Suriyeli kadınların deneyimleri ele almakta; Suriyeli kadınların çalışma hayatıyla kurdukları “zorunluluk” ilişkisine dair elde ettiğimiz verileri destekler nitelikte bulgular sunmaktadır. Bir diğer taraftan katılımcıların çalışma hayatının sıklıkla evin erkek üyelerinden birinin iş bulması veya doğum, evlilik gibi “kadınlık sorumluluklarının” öncelendiği durumlarda son bulunduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu değişimlerden duyulan memnuniyetin katılımcılar arasında farklılaştığı görülmektedir. Bu doğrultuda değişimin iyi oluşa katkı ve yükleri tartışılırken, kadınların öznel algısının ve bireysel tecrübelerinin göz önünde tutulması gerekmektedir. Öyle ki toplumsal cinsiyet algısında daha geleneksel bir tutum benimseyen kadınlar açısından cinsiyet kalıplarına uymayan çalışmak, ev dışındaki sorumlulukları üstlenmek gibi etkinlikler içinde yer almak, olumsuz yönde bir değişim olarak algılanabilmektedir. Toplumsal cinsiyet algısında aile içinde benimsenen normların, eğitim seviyesinin ve yaş faktörünün belirgin farklılaşma yarattığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda çalışılan işin niteliğinin de iyi oluşa katkısı ve yükleri bakımından önemli olduğu görülmektedir. Öyle ki, katılımcılar geçmiş deneyimlerinde emek yoğun, düşük gelirli ve statülü işlerde olumsuz koşullarda çalışmış olduklarını aktarmışlardır. Değişimi olumsuz sonuçları açısından örnekleyen ifadelerle ilişkin bir alıntı aşağıda sunulmuştur.

Şadya: Yoruldum. Yani burada Türkiye’de kendimi rezil olmuş hissettim. Çok perişan oldum burada Türkiye’de. Yani bizim Suriye’de, Suriye demeyeceğim sana, bizim aile içinde adetlerimizde, kadın çalışsa bile buradaki gibi yorucu işlerde değil. İş iş iş, en sonunda bir netice yok. Yani çalıştığım bütün iş boşuna.

Bir diğerk taraftan göç sonrası süreçte yaşanan değışimleri yeni etkinlik alanları ve deneyimler sağlayabilmesi açısından fırsat olarak değerklendirmek, değışimin iyi oluş açısından olumlu yüzünü yansıtmaktadır. Söz konusu değışimlerden duyulan memnuniyet ve bunun paralelinde geleceğk ilişkin yeni beklentiler geliştirmenin birbirini takip eden ifadeler olması itibariyle anlamlı bir örüntü oluşturduğu anlaşılmaktadır. Değışimi olumlu sonuçları açısından örnekleyen ifadelere ilişkin bir alıntı aşağıda sunulmuştur.

Sabah: Burası biraz değışmeme imkân verdi. Okumamı sağladı, bir dil daha öğrenmemi sağladı. Tanımadığım insanları tanımaya, farklı dilleri tanımaya, böyle... Olumlu anlamda ben hayatla ilgili her şeyi öğrenmeye başladım. Ne doğru ne yanlış, hakkım olan ne olmayan ne... Yani böyle. Ders aldım, öğrendim, çıktım girdim, insanların nasıl yaşadığını gördüm. Öğrendim bunun ismi zulüm bunun değil. Böyle yani... Kurslara gidip gelerek, dil öğrenerek, okullarda... Yavaş yavaş tanıdıklarım olmaya başladı. Buraya merkeze gelmeye başladım, arkadaşlarım oldu. Benden daha büyük birilerini gördüm, öğretmenlerle görüşüm, uzmanlarla görüşüm yani. Bunlar beni değıştirdi... Çok şeyleri geliştirmeye çalıştım. Yine de daha fazlasını istiyorum. Daha fazla şeyler edinmek istiyorum.

Beklentiler. Suriyeli kadınların göç sonrası süreçte geliştirmiş oldukları çalışmak, dil öğrenmek, meslek edinmek ve güçlenmek yönündeki istekleri, beklentiler alt temasında ele alınmıştır. Bu beklentilerin mevcut ekonomik standartları yükseltmek hedefiyle bir zorunluluk sonucu ortaya çıkabildiğk ancak aynı zamanda sosyal statüyü sağlamlaştırmak, bireysel kaynaklarını artırmak yönünde bir motivasyonun da ürünü olabildiğk anlaşılmaktadır. Bu beklentilerin, kadınlar açısından bir güçlenme unsuru olarak işlev görebileceğk ve iyi oluşu destekleyebileceğk anlaşılmaktadır. Katılımcıların 7'si beklenti alt temasına ilişkin görüş bildirmiştir. Beklentiler alt temasını örnekleyen ifadelere ilişkin bir alıntı aşağıda sunulmuştur.

Majida: Yani ben buradaki hayatı nasıl mı görüyorum? şabane! Ama sana dedim, bundan farklı olmak isterdim... İlk önce Türkçe öğrenmek isterdim. Elimde bir meslek olsun isterdim. şöyle mesela sabah erken kalkayım... Bir mesaim olsun. Arkadaşlarımla gideyim, geleyim. Böyle severim yani. Yani sizin gibi işte siz nasılsanız,

Özellikle aile üyeleri Suriye'de kalan kadınların mevcut sosyal destek kaynaklarından uzaklaşmasıyla yeni mekanizmalar geliştirme ve bireysel kaynaklarını güçlendirme yönünde beklentiler geliştirebildiğk görölmektedir.

Sabah: Benim Allah'tan başka güvenecek kimsem yok. Eğer bir şey olursa, korkuyorum bir şey olursa diye. Eğer evimde, kocamla, biriyle sorunum olursa burada kimsem yok, ne ailem ne akrabalarım, ne de kimse, hiç. Korkuyorum eğer bana bir şey olursa ben nereye giderim? Eğer oğluma bir şey olursa bir sorun olursa çocuklarıma, kocama bir şey olursa ben nereye gideceğim nerede ne yapacağım, bundan korkuyorum. İşte bu yüzden bir işe girmeyi çok istiyorum. Eğer bir şey olursa kendimi bu işe dayayabilirim. Kimsenin bana gel al demesini beklemem. Her ne kadar dersen, illa ki karı-koca arasında sorunlar olur. Eğer kadın sürekli kendini kocasından bekler bissederse, kocası bile olsa. Kendi ihtiyaçlarını karşılasın, ben bunu istiyorum.

Bariyerler. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir çıktısı olarak ele alabileceğimiz birtakım engellerin Suriyeli kadınların tarif ettiğk çalışmak, güçlenmek, dil öğrenmek gibi beklentilere

bariyerler oluşturabildiği görülmektedir. Bakım görevleri ve kadınların davranışları üzerindeki aile-eş kontrolü olarak ortaya çıkan bu bariyerlerin kadınların iyi oluşuna katkı sağlayabilecek beklentileri harekete geçirmek noktasında engeller ürettiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların 9'u bariyer alt temasına ilişkin görüş bildirmiştir, örnek ifadeler aşağıda sunulmuştur.

Şadya: *Kızım doğduktan sonra çalışmak benim için zor olmaya başladı, kızım varken... Evet, şimdi isterdim burada bir dernek bulayım, sabahdan akşama kadar kızım okuldayken mesaimi tamamlayayım. Keşke bulsam. Ama burada kreşlerin, yani okulların ücretleri pahalı.*

Bir diğer taraftan, özellikle Türkçe bilmemekle ilişkili sorunların kendini ifade etmek, sosyal hayatta var olmak, gündelik işlerini yürütmek, iş bulmak ve hakkını savunmak gibi süreçleri sekteye uğrattığı anlaşılmaktadır.

Şadya: *Yani burada, Türkçe konuşmayı bilersen bir işe girip çalışabilirsin, yüksek ücret alabilirsin. Türkçe bilmiyorsan hangi işte çalışırsan çalış ücretin düşük olur. Mesela ben dil öğrenmeye çalışıyorum, iyi bir yerde çalışmak için, konuşabileyim hakkımı talep edebileyim Türkçe konuşmayı bilsem.*

Kazanımlar. Göç sonrası süreçte gelişen ve iyi oluşa olumlu yönde etki ettiği anlaşılan güvenli bir mekâna erişme, yeni bir hayata başlama ve yeni sosyokültürel ortama uyum sağlamaya ilişkin ifadeler, kazanım olarak adlandırılan bu alt tema kapsamında ele alınmıştır. Katılımcılardan 9'u kazanım alt temasına ilişkin görüş bildirmiştir. İfade örneği aşağıda sunulmuştur.

Karima: *Buraya geldik öncelikle güvende hissettik. Yani bu çok önemli bir şeydi. Korku korku korku... Hamdolsun buraya geldik böyle çok memnun olduk. Çocuklarım, ben. Ben ağladım. Bakardım çocuklarıma böyle nasıl gülüyorlar, oynuyorlar. Yani bu şey savaş sırasında kesinlikle yoktu Suriye'de. Yoktu, hep hüznün. Hayatımız tümünden baxındı. Hamdolsun, onları öyle gördüğüm vakit, vallahi ağladım, ağladım onları böyle görmenin sevincinden. Mesela korku yok ne uçaktan ne füzeden ne varilden ne de başka bir şeyden. Yani bu açıdan çok rahat ve mutluyduk.*

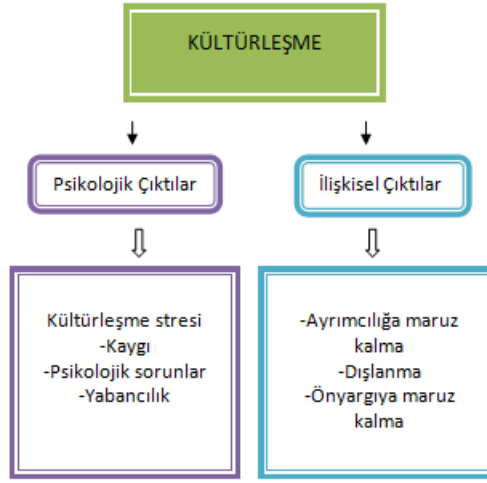
Özellikle mültecilik alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının düzenlemekte olduğu etkinliklerin, kadınların bireysel donanımlarını artırmasına katkılar sunduğu anlaşılmaktadır. Bu etkinliklerin bir diğer artısı göçmen ve ev sahibi gruplar arasındaki olumlu teması artırması bakımından etkin bir toplumsal bütünleşme aracı olarak kullanılabilmesidir.

Mahabat: *Ben çok çok çok etkinliklerin içinde yer aldım Türkçe dersler dışında. A1 ve A2 dışında kurslar da aldım. Kuaförlük kursu aldık Türkler ve Suriyeliler karışık olarak. 50 kişi, 25 Türk, 25 Suriyeli, 3 ay, çok çok güzel bir tecrübeydi. Yani onlara entegre olduk, birbirimizle konuşmaya başladık, birbirimizle sohbet ettik. 3 ay çok yeterliydi, her gün yaklaşık 6 saat devam ediyorduk kursa. Bu üç ayı çok güzel geçirdik, ne zaman böyle etkinlik olsa ben katılıyorum.*

Kültürleşme

Bu başlık altında, kültürleşme süreciyle ilişkili ve iyi oluş üzerinde etkili olabilecek iki tema açığa çıkmaktadır. Kültürleşme sürecine ilişkin unsurlar *psikolojik çıktılar* temasında birey düzeyinde etkileri ölçeğinde, *ilişkisel çıktılar* temasında ise gruplar arası ilişkiler düzeyinde ele alınmıştır. Temalar ve ilişkili kodlar şekilde gösterilmiştir.

Şekil 3: Kültürleşme başlığına ilişkin temalar

Psikolojik Çıktılar

Kültürleşme sürecinin bireyin psikolojik sağlığı üzerindeki etkilerine işaret eden kültürleşme stresi, kaygı, memleket özlemi ve yabancılık bu tema altında ele alınmıştır. Katılımcıların 10'u psikolojik çıktılar temasına ilişkin görüş bildirmiş, önemli bir kısmı Türkiye'ye geldikten sonra psikolojik desteğe ihtiyaç duyduğunu ve az sayıda katılımcı da psikolojik destek almakta olduğunu ifade etmiştir. İfade örneği aşağıda sunulmuştur.

Şadya: *Sürekli sinirliyim evde, her şeyden. Yani kimsem yok, her şeyde tek başıyım, yani bu hale alışkın değilim. Yani uyum sağlayamadım, buradaki Türkiye'deki yaşama. Mesela sen ve arkadaşın Türkçe konuşuyorsunuz, yani Türkçe bilmem gerektiğini hissediyorum, kendimi birey olarak hissedebilmek için. Yani bunu bulamıyorum, evde sürekli sinirliyim. Sürekli boğuluyorum, bir çözüm bulamıyorum.*

İlişkisel Çıktılar

Göç sonrası gruplar arası ilişkilerin bir sonucu olarak kültürleşme başlığında açığa çıkan ve göçmen gruba yönelik olumsuz tutumlara işaret eden ayrımcılık algısı, önyargı ve dışlanma deneyimleri bu tema altında ele alınmıştır. Katılımcıların Türkiye'de cinsiyet ve etnik kimliğini hedef alan deneyimlerine ilişkin görüşlerinden, göçmen kimliğe yönelen ayrımcılık algısının daha ön planda olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcıların 11'i Suriyeli olmak bakımından bireysel olarak karşı karşıya kaldıkları veya aile üyelerinin deneyimleri yoluyla dâhil oldukları hak ihlali, emek gaspı, alay edilme, önyargıya maruz kalma gibi öyküler ve olumsuz deneyim yaşamak konusundaki kaygılarını paylaşmaktadır. Katılımcıların ifadelerinden örnekler sunulmuştur.

Meryem: *Hastaneye gittim, bilemedim şeyi, dedim ki kâğıda yaz bunu bana. Görevli bana bir kâğıt yazdı. Dedi ki diğer görevlinin yanına git. Kalktım gittim diğer çalışanın yanına kâğıdı verdim. Gülmeye başladılar. Kâğıda*

ne yazmıştı bilmiyorum. Diğer adam kâğıdı aldı yırttı. Ben başladım ağlamaya. Dedim ki ne yazdı ki güldünüz yani. Sen güldün o güldü, ne yazıyor kâğıtta bilmiyorum, bu benim için büyük bir zorluk.

Zeyneb: İlk geldiğimiz zaman sevgi vardı şimdi Suriyeliler ve Türkler arasında bir nefret oluşmuş. Hatta burada yemek dağıtırlardı mesela Suriyeliler yemek dağıtımına giderlerdi. Geçen biri bana dedi ki, bizim belli bir saatimiz var gidip yemek getirdiğimiz, Türklerin belli bir saati. Onlar önce gider biz sonra dedi. Hatta eskisi gibi sevgi yok hatta biri bana korona için dedi ki siz getirdiniz koronayı. Deprem sizin yüzünüzden falan. Hayat çok zor... Hatta otobüse bastığımız kartı ücretsiz sanıyorlar.

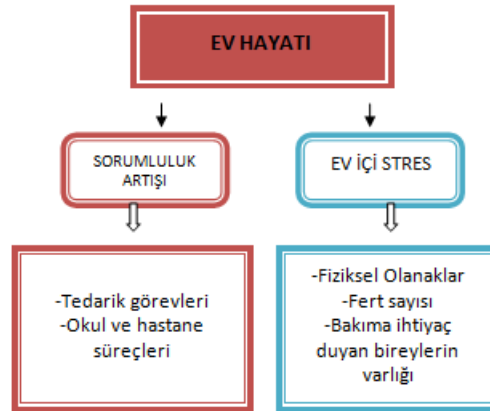
Bir diğer taraftan yakın çevreden ve çeşitli kaynaklardan aktarılan olumsuz deneyimlerin etkisiyle birtakım davranış biçimleri geliştirildiği gözlenmektedir. Öyle ki kamusal alanda istendik şekilde davranma veya sosyal alanda kimliğini gizleme gibi yöntemlerle olumsuz yaşantılardan kaçınmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Şadya: Doğrudan hissetmedim. Yani hamdolsun ben şahsıma olarak böyle bir şey (ayrımcılık) yaşamadım. Yani belki Suriyeli olduğumu da anlamıyorlardır. Yani şimdi görünümüm Türk gibi algılanıyor olabilir. Yoldayken de sessiz kalıyorum. Çok Arapça konuşmuyorum.

Ev Hayatı

Katılımcıların tamamı evli ve çocukludur. Aynı zamanda katılımcılar görüşmelerin yapılmış olduğu dönemde herhangi bir ücretli işte çalışmadıklarını bildirmişlerdir. Bu anlamda gündelik akışta vaktin büyük bir çoğunluğunu evde ve evle ilişkili işleyişlerin sürdürülmesinde harcadıklarını ifade etmektedirler. İyi oluşla ilişkisi ekseninde ele alındığında ev hayatı başlığında “sorumluluk artışı” ve “ev içi stres kaynakları” olarak adlandırmış olduğumuz iki ayrı tema belirmiştir.

Şekil 4: Ev hayatı başlığına ilişkin temalar

Sorumluluk Artışı

Türkiye’deki yeni yaşamın Suriyeli kadınlara evin dışındaki tedarik görevleri, aile üyelerinin okul ve sağlık ihtiyaçlarıyla ilgilenme, sivil toplum kuruluşları, valilik, göç idaresi ve belediyelerle ilişkiler kurma gibi yeni veya artan sorumluluklar yüklediği anlaşılmaktadır. Sorumluluk artışı

temasının iyi oluşla ilişkisini kurarken, göç sonrası yeniden yerleşme sürecinin “değişim” alt temasına benzer şekilde öznel yargıların ve bireysel değişkenlerin devreye girdiği görülmektedir. Ev dışında geçirilen zamanda, hareket alanında, sosyal çevre ve kurumlarla temasta kendini gösteren sorumluluk artışının kadınlara yük ya da katkı olarak yansımada pek çok faktörün etkili olabileceği görülmektedir. Sorumluluk artışına atfedilen anlamın sadece toplumsal cinsiyet yargılarından kaynaklandığını iddia etmek eksik olacaktır. Bu noktada üst üste eklenen sorumlulukların baş edilemez ölçülere gelmesi, çok sayıda çocuk sahibi olmak gibi bireysel değişkenlerin etkisi göz önünde tutulmalıdır. Sorumluluk artışı temasına ilişkin 5 katılımcı görüş bildirmiştir. İfade örnekleri sunulmuştur.

Karima: “Çok zor. Çok zor. Suriye’de biz kadınların hiçbir şeyle alakası yok. Bizde erkek yemeğimizi içeceğimizi getirir mesela. Ekmegimizi ve eve lazım her şeyimizi. Bizim öyle evden çıkıp bir yere gittiğimiz yoktu. Şimdi burada her şeyden sorumlu sen oluyorsun yani... Her şey benim üzerime kaldı. Mesela çocuklar, hastane işleri, yemek, içmek her şey yani... Doğrusu Suriye’deyken bu baskıları hissetmezdik.”

Sabah: “... Kendim için bizzat hayata açılmak-açıklık konusunda burası daha iyi. Burada fatura yerleri nerede bilirim. Çocukları bırakacağım yerleri bilirim. Market nerede bilirim. Yani belki de İzmir’de bildiğim yerler Suriye’de bildiğim yerlerden daha fazla...”

Ev İçi stres Kaynakları

Ev içi stres teması ise evin fiziksel olanaklarının yetersizliği, evde yaşayan fert sayısı, yaşı veya sağlık durumu itibarıyla bakıma ihtiyaç duyan bireylerin varlığı gibi değişkenleri kapsamına dâhil etmektedir. Katılımcıların (varsa) yetişkin kız çocukları dışında sorumluluk paylaşımında bulunduğu aile ferdinin bulunmadığı, ekonomik şartlar dâhilinde düşük fiyata kiraladıkları evlerin olumsuz fiziksel koşullarıyla baş etmenin güçleştiği aktarılmaktadır. Böylelikle "annelik ve kadınlık görevlerinin” yerine getirilmesinde yaşanan evle ilişkili güçlüklerin stres olarak karşılık bulduğu anlaşılmaktadır. 9 katılımcı ev içi stres temasına ilişkin görüş bildirmiştir, katılımcı ifadelerinden bir örnek sunulmuştur.

Wafaa: “Ev evet tamamen öyle içinde kayboluyorum. Evde sürekli bir şeyle meşgulüm. Bazen gerçekten tek başıma kalmak istediğimi hissediyorum. Tamam, artık başka bir şey istemiyorum. Başka bir şey yapmayacağım, başka bir şey yapmak istemiyorum bazen. Strese girdiğimi hissediyorum.”

Sonuç

Suriyeli kadınların öznel iyi oluşunun hangi sosyal ve psikolojik faktörlerden etkilendiğini ele aldığımız bu çalışmada ortaya çıkan temalar, üç temel başlıkta altında toplanmıştır. Toplumsal cinsiyet ve göçmen kimliğinin kısacasında Suriyeli kadınların yaşadıkları sorunlar kuşkusuz öznel iyi oluşu olumsuz etkilemektedir. Bu anlamda Suriyeli kadınların iyi oluşunu etkileyen faktörlerin anlaşılması ve altının çizilmesi önem kazanmaktadır. Bu konuyu farklı yaşam dönemleri çerçevesinde incelediğimizde, kadınların içinden geldiği sosyal kodların ve yaşam koşullarının anlaşılması, Türkiye’deki iyi oluşu anlamak bakımından büyük önem taşımaktadır. Türkiye’ye yerleştikten sonraki değişimler, içinden gelen sosyal ve ekonomik şartlarla birlikte düşünüldüğünde anlam kazanmaktadır. Suriyeli kadınların içine doğup bir üyesi olarak yetiştiği

sosyal düzene referansla, göç sonrası erişilen koşulların önemli ölçüde farklılaştığı anlaşılmaktadır. Şüphesiz ki Suriyeli kadınlar konumlandıkları sosyal statü, eğitim, gelir grubu, kuşak ve aile yapısı veya içinde yaşadıkları geleneksel normları benimseme düzeyi ve sürdürme motivasyonu bakımından farklılaşmaktadır. Türkiye’de deneyimlenen benzer yaşantıların, katılımcılarda uyandırdığı tepkilerin değişiklikler göstermesi büyük ölçüde sıraladığımız bireysel özelliklerden kaynaklanmaktadır. Evin dışına taşan sorumluluk sınırları veya evin dışında geçirilen sürenin artmasıyla kendini gösteren değişimler, çeşitli faktörlere bağlı olarak iyi oluşu olumlu veya olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Öte yandan bu deneyimlerin stres verici veya “baskı” olarak algılanmasında, Türkiye’deki sosyal ve yasal statü, yani göçmen kimliği de belirleyicidir. Evin dışındaki sosyal etkileşimlerin yabancıları oldukları, dilini bilmedikleri ve dezavantajlı konumda bırakıldıkları bir bağlamda gerçekleştiği durumların stres verici olabileceği anlaşılmaktadır.

Kültürleşme başlığında ele aldığımız temalarda ev sahibi grupla kurulan ilişkilerin niteliğinin ve kültürleşme sürecinin yarattığı psikolojik çıktıların iyi oluşa etkisini değerlendirmeye çalıştık. Gruplar arası ilişkilerde beliren ayrımcılık, dışlanma, ötekileştirilme gibi deneyimlerin, Suriyeli kadınların iyi oluşuna zarar verdiği anlaşılmaktadır. Bir diğer yandan kadınlar açısından kültürleşme sürecinin sancılı yönüne bakıldığında Suriyelilerin karşı karşıya kaldığı ekonomik, kültürel ve dilsel pek çok engelin kadınlar için daha aşılmaz olduğu görülmektedir. Cinsiyet kimliği, etnik kimlik ve yasal statü kesişiminde Suriyeli kadınlar, dezavantajlılığın çeşitli tezahürleriyle karşı karşıya bırakılmaktadır. Bu anlamda, kültürleşme stresini erkek göçmenlerden daha yoğun ve farklı boyutlarda yaşadıkları düşünülebilir. “Bariyerler” olarak adlandırdığımız temada ve “ev hayatı” başlığında yer verdiğimiz bulgulardan ve alanyazındaki bilgilerden hareketle kadınların cinsiyete dayalı iş bölümünden kaynaklanan sorumluluklarının, onları göç edilen topluluğa adaptasyonunu kolaylaştıracak, dil öğrenmek ve sosyal servislere erişmek gibi donanımlardan alıkoyduğunu söyleyebiliriz (Ahmad ve diğer., 2004). Bunun yanı sıra eşin ve yakın çevrenin tutumunun da katılımcıların geliştirmiş olduğu, iyi oluşunu besleyecek, yetkinlik kazanmaya ve uzun vadede güçlenmesine engeller oluşturabildiği görülmektedir.

Göçün kadınların sosyal statüsünü artırmaya sunduğu katkılara (Ahmad ve diğer., 2004; Dion ve Dion, 2001; Foner, 2001) ve göçmen kadınların çoklu dezavantajlılığına değinen (Dawson, 2009; Ditto ve Taylor, 1990; Dominguez ve Mendieta, 2012) alanyazın bulgularını çalışmamızdan elde ettiğimiz verilerde bir arada okuduğumuzda; göçmen kadınlarda iyi oluşun çok sayıda faktörden etkilenen karmaşık bir süreçten geçtiği anlaşılmaktadır. Göç sonrasında toplumsal cinsiyet normları çerçevesinde yaşanan değişimlerin, Suriyeli kadınlar açısından bazı açılardan zorlayıcı ve sancılı; ancak uzun vadede kadınların güçlenmesine katkısı olacak uzun soluklu bir süreç olduğu kanısına varılmaktadır. Toplumsal cinsiyete bağlı dinamiklerin göç araştırmalarında kendine daha fazla yer bulması, söz konusu süreçlerin anlaşılmasına önemli katkılar sunacaktır.

Kaynakça

- Ahmad, F., Riaz, S., Barata, P., & Stewart, D. E. (2004). Patriarchal beliefs and perceptions of abuse among South Asian immigrant women. *Violence against women*, 10(3), 262-282.
- Akçay-Civri, G. (2019). *Suriyeli sığınmacı kadınlarda psikolojik dayanıklılık ve travma sonrası stres bozukluğu ilişkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı: Gaziantep
- Al-Krenawi, A., & Graham, J. R. (2000). Culturally sensitive social work practice with Arab clients in mental health settings. *Health & Social Work*, 25(1), 9-22.
- Araújo Dawson, B. (2009). Discrimination, stress, and acculturation among Dominican immigrant women. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 31(1), 96-111.
- Barın, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli kadınların toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (2), 10-56.
- Berry, J. W., Kim, U., Minde, T. & Mok, D. (1987). Comparative Studies of Acculturative Stress, *International Migration Review: Special Issue: Migration and Health*, 21, 491-511.
- Berry, J.W. (2005). Acculturation: Living successfully in two cultures. *International Journal of Intercultural Relations* 29 (2005) 697–712.
- Biehl, K., & Danış, D. (2020). Giriş: Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları. K. Biehl & D. Danış (Der.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* içinde (ss. 8-17). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2019). Psikolojide tematik analizin kullanımı. S. N. Şad, N. Özer ve A. Atli (Çevirenler). *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi – Journal of Qualitative Research in Education*, 7(2), 873-898. doi: 10.14689/issn.2148-2624.17c.2s.17m.
- Charles, L. & Denman, K. (2012). "Every knot has someone to undo it." Using the capabilities approach as a lens to view the status of women leading up to the Arab Spring in Syria. *Journal of International Women's Studies*, 13(5), 195-210.
- Cole, E. R. (2009). Intersectionality and research in psychology. *American psychologist*, 64(3), 170.
- de Snyder, V. N. S. (1987). Factors associated with acculturative stress and depressive symptomatology among married Mexican immigrant women. *Psychology of women quarterly*, 11(4), 475-488.
- Çelebi, Ö. (2018). *"Yarının kadınları" Suriyeli kadınlarla özgün bir kendine yardım grup çalışması*. (Bilim Uzmanlığı Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ruhsal Travma Programı: Kocaeli.
- DeBlaere, C., Brewster, M. E., Bertsch, K. N., DeCarlo, A. L., Kegel, K. A., & Presseau, C. D. (2014). The protective power of collective action for sexual minority women of color: An investigation of multiple discrimination experiences and psychological distress. *Psychology of Women Quarterly*, 38(1), 20-32.
- Dedeoğlu, S., & Gökmen, Ç.E. (2020). Göç teorileri, göçmen emeği ve entegrasyon: Kadınların yeri. K. Biehl & D. Danış (Der.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* içinde (ss.

- 18-37). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği.
- Diener, E. (2009). Subjective Well-Being. *The Science of Well-Being: The Collected Works of Ed Diener*, Social Indicators Research Series 37, içinde (11-58). Springer
- Diener, E., Oishi, S., & Lucas, R. E. (2003). Personality, culture, and subjective well-being: Emotional and cognitive evaluations of life. *Annual review of psychology*, 54(1), 403-425.
- Dion, K. K., & Dion, K. L. (2001). Gender and cultural adaptation. *Journal of Social Issues*, 57, 511-521.
- Dominguez-Fuentes, J. M., & Hombrados-Mendieta, M. I. (2012). Social support and happiness in immigrant women in Spain. *Psychological reports*, 110(3), 977-990.
- Emmons, R. A., & Diener, E. (1985). Personality correlates of subjective well being. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 11(1), 89-97.
- Eskici, H. S. (2019). *Savaş ve iltica: travmatik olaylara maruz kalmış geçici koruma statüsündeki Suriyeli kadınlara yönelik inceleme ve psikolojik müdahale*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Şehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı: İstanbul.
- Fiskeci, H. (2019). *Suriyeli kadınların akademik çalışmalarda görünürlüğü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı: Ankara.
- Foner, N. (2001). Benefits and Burdens: Immigrant Women and Work in New York City. (Ed.) Rita James Simon. *Immigrant Women içinde*. (s.1-20).Taylor &Francis Group.
- Frith, H., & Gleeson, K. (2004). Clothing and embodiment: men managing body image and appearance. *Psychology of Men & Masculinity*, 5(1), 40-48.
- González, H. M., Haan, M. N., & Hinton, L. (2001). Acculturation and the prevalence of depression in older Mexican Americans: baseline results of the Sacramento Area Latino Study on Aging. *Journal of the American geriatrics society*, 49(7), 948-953.
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Geçici Koruma İstatistikleri (2021). Erişim Mayıs, 19: <http://www.goc.gov.tr/icerik/goc-istatistikleri> 363 378
- Güdül, Ö. T., (2018). *Suriyeli kadın göçmenlerin travmatik yaşantıya bağlı ruh sağlığı sorunlarının ve sosyal destek süreçlerinin incelenmesi*. (Bilim Uzmanlığı Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ruhsal Travma Programı: Kocaeli.
- Jasinskaja-Lahti, I., & Liebkind, K. (2007). A structural model of acculturation and well being among immigrants from the former USSR in Finland. *European Psychologist*, 12(2), 80-92.
- Körükmez, L., Karakılıç, İ. Z. ve Danış, D. (2020). Mecburiyet, Müzakere, Değişim: Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimleri ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri. Göç Araştırmaları Derneği Kitap Serisi, No: 2
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Moghaddam, F. M., Ditto, B., & Taylor, D. M. (1990). Attitudes and attributions related to psychological symptomatology in Indian immigrant women. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 21(3), 335-350.

- Özgür-Baklacioğlu, N., & Kılıncı, Z. (2015). *Sürgünde toplumsal cinsiyet: İstanbul'da Suriyeli kadınlar ve LGBTİ mülteciler*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Özüdoğru B. (2018). Yalnız yaşayan Suriyeli kadınlar: Adana örneği. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1133-1162.
- Perez, M., Voelz, Z. R., Pettit, J. W., & Joiner Jr, T. E. (2002). The role of acculturative stress and body dissatisfaction in predicting bulimic symptomatology across ethnic groups. *International Journal of Eating Disorders*, 31(4), 442-454.
- Sam, D. L., & Berry, J. W. (1995). Acculturative stress among young immigrants in Norway. *Scandinavian journal of psychology*, 36(1), 10-24.
- Sevli, H. (2020). Günlük direniş deneyimleri: Gaziantep'te Suriyeli kadınlar. K. Biehl & D. Danış (Der.), *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Türkiye'de göç araştırmaları* içinde (ss. 56-79). İstanbul: Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Mükemmeliyet Merkezi ve Göç Araştırmaları Derneği.
- Szymanski, D. M. (2006). Does internalized heterosexism moderate the link between perceived heterosexual events and lesbians' psychological distress? *Sex Roles*, 54, 227-234.
- Szymanski, D. M., & Gupta, A. (2009). Examining the relationships between multiple oppressions and Asian American sexual minority persons' psychological distress. *Journal of Gay & Lesbian Social Services: Issues in Practice, Policy & Research*, 21, 267-281.
- Szymanski, D. M., & Meyer, D. (2008). Racism and heterosexism as correlates of psychological distress in African American sexual minority women. *Journal of LGBT Issues in Counseling*, 2, 94-108.
- Szymanski, D. M., & Moffitt, L. B. (2012). Sexism and heterosexism. In N. A. Fouad, J. A. Carter, & L. M. Subich (Eds.), *APA handbook of counseling psychology: Practice, interventions, and applications* (Vol. 2, pp. 361-390). Washington, DC: American Psychological Association.
- Şeker, D. & Uçan, G. (2016). Göç sürecinde kadın. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(01), 199-214
- Ulutaş, Ç. Ü., & Kalfa, A. (2009). Göçün kadınlaşması ve göçmen kadınların örgütlenme deneyimleri. *Fe Dergi*, 1(2), 13-28.
- Zapata-Barrero, R. & Yalaz, E. (2018). Introduction: preparing the way for qualitative research in migration studies. *Qualitative Research in European Migration Studies*. İçinde (1-8). Switzerland: Springer Open

Göçmenler ile Yerellerin Çokkültürlü Çalışma Ortamında Kültürel Farklılık ve Aidiyetlerin Çalışma Ortamını Organize Etme Biçimleri¹²

Esmâ Keskinaya³
Engin Sarı⁴

Giriş

Göç, insanların uzun bir süre yerleşmek üzere yeni bir ülkeye yönelik gönüllü veya gönülsüz hareketidir. Göç giderek artmakta ve kabul eden ülkelerin vatandaşları göçmenlerin gelişine çeşitli tepkiler vermektedir. Göçün, yer değiştiren bireyler, kaynak ve alıcı ülkeler üzerinde büyük etkileri vardır (Esses, Wrigiht, Thomson ve Hamilton, 2017: 2). Göçün etkileri, bölgesel düzeye bağlı olarak önemli ölçüde değişmektedir. Ekonomik durum, mesleki nitelik, yaş, aile ve etnokültürel özellikler göçün etkisini belirleyen önemli değişkenler arasındadır (Tsapenko, 2015: 445).

Giderek küreselleşen bir dünyada, son 50 yılda mutlak göçmen sayısındaki artış ve göçmenlerin kökenlerinin, sosyoekonomik geçmişlerinin ve göç etme nedenlerinin çeşitlenmesi, göç alan toplumlarda daha fazla sosyal, kültürel, etnik ve dini çeşitliliğe yol açmıştır. Sonuç olarak, göçün ve çeşitliliğin sosyal uyum üzerindeki etkisi önemli bir endişe kaynağı olmuştur (Bauloz, Vathi ve Acosta, 2020: 185).

Türkiye'nin deneyimlemekte olduğu uluslararası kitlesel göç, ekonomik, kültürel ve toplumsal pek çok etkiyi de beraberinde getirmiştir. Türk kamuoyu Suriyeli göçmenlerle karşılaşmadan önceki sürece de ekranlar aracılığı ile tanık olmuştur. Suriye'deki barışçıl protestoların sert bir biçimde bastırılması ile başlayan süreç pek çok ülke ve devlet dışı aktörün sürece dahil olmasıyla iç savaşa dönüşmüştür (Khan ve Khan, 2017: 587). Ülkedeki çatışma ortamı ve istikrarsızlık nedeniyle milyonlarca insan yerinden edilmiş ve başta sınır ülkeler olmak üzere iltica etmek zorunda kalmıştır. İç savaşın başlangıcından itibaren ülkesini terk etmek zorunda kalan 6,6 milyon Suriyelinin yarısından fazlası Türkiye'ye sığınmıştır (BMMYK, 2020: 20).

2011 yılından itibaren Suriye üzerinden ülkemize gelen sığınmacı sayısının giderek artması ve bu sığınmacıların kayıt dışı ekonominin parçaları haline gelmeleri nedeniyle yasal düzenlemeler yapmak zorunlu hale gelmiştir. Ocak 2016 tarihinde Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik çıkarılarak, Suriyeli sığınmacıların çalışma usul ve esasları düzenlenmiştir (Dönmez Kara, 2016: 153). Bu düzenleme ile geçici koruma statüsüne sahip olan Suriyeliler kayıt tarihinden altı ay sonar çalışma izni almak için başvuru yapabilmektedir. Çalışma izni 1 yıllık süre için verilirken asgari ücretin altında maaş almamaları gerekmektedir (İşcan ve Çakır, 2019: 207).

Yasal düzenlemeler bu şekilde yapılmış olsa da uygulamada farklılıkların olduğu görülmektedir. Muzaffer Koç, İbrahim Görücü ve Nihat Akbıyık (2015) yaptıkları çalışma ile Suriyeli ücretli

¹ “Sosyal Medyada Hakikat Ötesi: Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler” başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

² Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

³ Ankara Üniversitesi, Sosya Bilimler Enstitüsü, Radyo, Televizyon ve Sinema Anabilim Dalı, ekeskinaya@ankara.edu.tr

⁴ Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, esari@ankara.edu.tr

çalışanların sorunlarını ortaya koymuştur. Suriyeli sığınmacılar verdikleri yaşam mücadelesi sonucunda ikincil işgücü piyasalarında yasadışı ve güvencesi olmayan işgücüne dahil olmakta, ucuz iş gücü sunmaktadırlar. Asgari ücret sınırının altında ve sigorta yapılmadan çalıştırılan bu işçiler yerli işçiler bakımından birtakım olumsuzluklara neden olmaktadır. Niteliksiz işgücü piyasasında ucuz emek arzı, ücretlerin düşmesine sebebiyet vermişlerdir. Sigortasız ve düşük maaşlarla işe alınan Suriyeli göçmenler kolaylıkla işten çıkarılabilirlerdir.

İsmail Hakkı İşcan ve Mesut Çakır (2019), 26 şehirdeki 2.526 sığınmacı ile yaptıkları anket sonucunda; Suriyeli sığınmacıların % 24,5'lik bölümünün tam zamanlı bir işi varken, kalan kısmının düzenli bir işi bulunmamaktadır. Günlük işlerden para kazanmakta ya da çalışmamaktadırlar. Çoğunluğu işçilik yapan bu sığınmacılar ayrıca garsonluk, memurluk ve ticaret yapmaktadırlar. Tekstil gibi üretim odaklı sektörlerde niteliksiz eleman gereksinimi, Suriyelileri önemli hale getirmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün raporuna göre Suriyeli işçilerin %79'u başta tekstil, giyim, deri ve ayakkabı (TGDA) sektörü olmak üzere ticaret, inşaat ve üretim sektörlerinde istihdam edilmektedir. Suriyeli çalışanların Türkiye'deki çalışanlara oranı yaklaşık %3 iken bu oran belirli sektörlerde yoğunlaşmıştır. Örneğin, TGDA sektöründe çalışanların %16'sı, inşaat sektöründe çalışanların ise %5,2'si Suriyelilerden oluşmaktadır (Caro, 2020: 13-14).

2011 yılında başlayan göçün hızlı bir biçimde 4 milyonu geçmesinin, bir diğer deyişle Türkiye nüfusunun % 5'ine ulaşmasının, toplumsal bir şoka sebebiyet verdiğini söylemek mümkündür. Yaşanılan bu şoka karşın, Türk toplumu tedirginliklerine, kaygılarına, rahatsızlıklarına rağmen Suriyeli sığınmacıları yüksek düzeyde kabul etmiştir. Bu kabulün altında yatan pek çok neden olsa da başlıcaları kültürel-dinsel dayanışma, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın politikalarına duyulan güven, Suriyelilerin geri döneceklerini düşünme, fakirlik dayanışması, yerli çalışanların iş kaybının sınırlı düzeyde olması, Suriyelilerin suça karışma oranlarının düşük oluşu, kamu hizmetlerindeki aksamaların bölgeselliği ve Suriyelilerin serbest yerleşimidir (Erdoğan, 2019: 14-15). Aynı yıl IPSOS Global Advisor (2019) tarafından Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 26 ülkedeki vatandaşlar ile kamuoyunun mültecilere karşı tutumlarının araştırıldığı bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Türkiye'den katılım gösteren kişilerin % 63'ü savaş ya da zulüm gibi nedenlerle yaşanılan ülkenin terk edilebileceğini ve diğer ülkelere sığınlabileceğini savunmuştur. Katılımcıların % 29'u mültecilerin başarılı bir biçimde uyum sağlayacağına inanırken, % 59'u Türkiye'nin sınırlarını kapatması gerektiğini ifade etmiştir.

Suriyeli göçmenlerin medyadaki temsili de kamuyounun bu göçmen grubuna karşı yaklaşımlarını etkileyebilmektedir. Göksel Göker ve Savaş Keskin (2015) Türkiye'ye göçün ilk başladığı dönemde yaptıkları analiz ile gazetelerin ideolojik bir yaklaşım benimseyerek Suriyeli göçmenleri toplumsal problemlerin merkezine koyduklarını tespit etmişlerdir. Suriyeli göçmenler gazete haberlerinde edilgen ve mağdur olmanın yanı sıra günah keçileri olarak temsil edilmişlerdir.

Feray Artar (2019) ise Suriyeli göçmenlerin sosyal medya temsillerini analiz etmiştir. Suriyeli göçmenlerin yardıma muhtaç ve ucuz emek olarak iki farklı temsiline dikkat çeken Artar, bu temsillerin Türkiye'nin uluslararası rolüyle ilişkili olduğunu savunmuştur. Yardıma muhtaç temsili Türkiye'nin cömert yönünü vurguladığını, ucuz emek temsili ise Türkiye'nin, göçmen işçi pazarı olarak temsili olduğunu belirtmiştir.

Suriye'deki gelişmeler ve Suriyelilerin yaşadıkları Türkiye'nin dış politikası gereği sürecin başından itibaren ülke gündeminde olmuştur. Suriyeliler geleneksel medyada düzensiz göç kavramı ile

birlikte acılar, ölümler ve kayıplarla ele alınırken Türkiye’de bulundukları süre uzadıkça özellikle sosyal medyada yabancı düşmanlığı içeren temsillere indirgenmişlerdir. Türkiye’deki var olma, uyum sağlama ve hayatta kalma çabalarıyla ilgilenilmemiş, bu konuların bilgisi medya ya da sosyal araştırmalar yoluyla üretilmemiş ya da üretilen bilgi kamusallaştırılamamıştır.

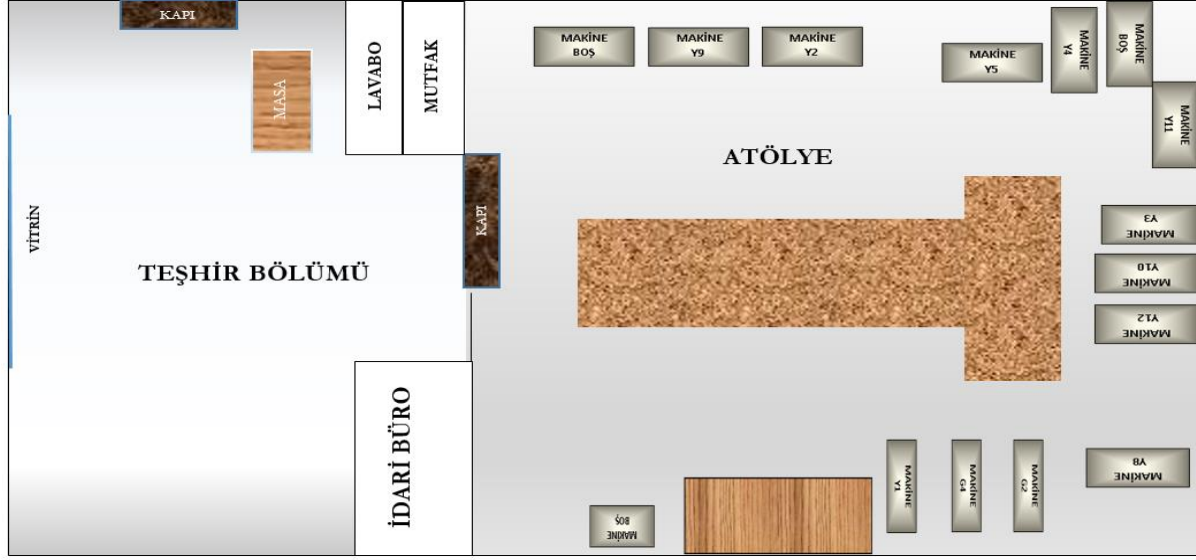
Bu bildiride, bahsedilen bu süreç ve koşullar içinde Suriyeli göçmenlerin uyum ve hayatta kalma çabalarının ne olduğu, halen yürütülmekte olan etnografik bir çalışmanın verileri ışığında ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda yereller ile göçmenlerin kültürel farklılık ve aidiyetlerinin belli bir üretim ortamında nasıl inşa edilip, iletişime konu olduğu mercek altına alınmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada nitel ve nicel olmak üzere karma yöntem kullanılmıştır. Etnografik gözlem, mülakat, ses kaydı ve anket tekniği kullanılarak ulaşılan bulgular nicel ve nitel yöntemlerle analiz edilmiş, betimleyici sonuçlara ulaşılmıştır. uygulanmıştır. Araştırmanın yapıldığı mekana ilişkin insan kaynağı ve fiziksel mekân düzeyinde tanımlanması, araştırma neticesinde elde edilen bulguların daha anlamlı bir hale gelmesini sağlayacaktır. Çalışma ortamı fiziksel özelliklerden işveren-işçi ilişkisine kadar farklı unsurlarıyla ele alınmalıdır.

Saha araştırmasının gerçekleştirildiği yer farklı ülkelerden gelen göçmenlerle ile yerellerin birlikte çalıştığı Ankara Ulus’ta bulunan bir çanta atölyesidir. Sahibinin tek bir makine ile top tamiri yaparak başladığı meslek hayatı, 1991 yılında kurduğu bu çanta üretim atölyesi ile devam etmektedir. Mekan sahibi ile bir tanıdık vasıtası ile iletişim kurulmuş, iş akışını engellemek üzere söz verildikten sonra gözlem süreci başlamıştır. Atölyeye 8 Ocak- 27 Şubat 2018 tarihleri arasında toplam 13 ziyaret gerçekleştirilmiştir. Katılımlı gözlem şeklinde gerçekleşen ziyaretler toplamda 53 saat sürmüştür. Bu ziyaretler sırasında atölye sahibi zaman zaman işlerin aksamasından endişe ederek araştırmacının varlığından rahatsız olsa da, araştırmacının ip ayıklamak, koli yapmak gibi işlere yardım etmesi sonucunda bu sorun aşılmıştır. Çalışma süreçlerine dahil olmak aynı zamanda farklı etnik kökene ve kültüre sahip kişilerin iş ortamını organize etme, birlikte üretim yapma, etkileşim kurma biçim ve düzeylerini gözlemek bakımından önemli fırsatlar sunmuştur. Böylelikle onları daha yakından gözlemlmek ve deneyimlerini paylaşmak mümkün olmuş, katılımcılar ile başlangıçta oluşan mesafe önemli ölçüde aşılmıştır. Rabia Nahya ve Nilüfer Harmanşah (2016: 21) etnografik gözlem sırasında araştırmacının katılımcılar ile kurduğu ilişkinin mesafesinin önemine dikkat çekmişlerdir. Araştırmacı ile katılımcı arasında aşılmasa mesafeler kurmak kadar fazla yerleşmenin de araştırmayı olumsuz etkileyebileceğini ifade etmişlerdir. Gözlemler kimi zaman cep telefonuna kimi zaman da katılımcıların da görebileceği biçimde not defterine yazılmış, aynı gün ayrıntılı biçimde saha notlarına dönüştürülmüştür. Böylece gerekli yakınlık ve mesafe ayarlanabilmiştir.

Mekan analizi yapıldığında; dört katlı müstakil bir binadan oluşan atölyenin en altkatı üretim malzemelerinin bulunduğu depo olarak kullanılmaktadır. İkinci kat, gerek atölyedeki üretimin gerekse bu araştırmanın gerçekleştirildiği kattır. Üçüncü ve dördüncü katının kullanılmamaktadır. İkinci kat idare, üretim ve satış faaliyetlerini yürütmek üzere bölümlere ayrılmıştır. Katın girişinde müşterilerin karşılandığı, basit evrak işlerinin yapıldığı bir masa, masanın karşısında ise teşhir bölümü bulunmaktadır. Satışlar ikinci katın girişinde yapılmaktadır. Masanın yanından açılan koridorun solunda lavabo ve mutfaktan oluşan iki oda, koridorun diğer tarafında ise idari büro bulunmaktadır. Bu koridor üretimin ve bu çalışmanın gerçekleştirildiği atölyeye çıkmaktadır.

Görsel: Atölyenin İkinci Kat Planı

Bu mekânda yerel ve göçmen katılımcılar birlikte çalışmaktadır. Bu nedenle gözlem ve görüşmeler çoğunlukla bu bölümde gerçekleştirilmiştir. Göçmenlerin kısa süreli de olsa sosyalleşme alanı olan mutfakta ve teşhir bölümünde de zaman geçirilmiştir. Atölyenin ortasında bulunan T şeklindeki tezgâhta ürünlerin kontrolü, temizliği gibi daha niteliksiz işler yapılmaktadır. İş yeri sahibi ve oğlu kameralarla gözlediği atölye ortamına sık sık gelmekte ve kimi zaman makinede dikiş dikmektedir.

Makine kullanan erkek yerel katılımcılar çalışma alanlarını kişiselleştirmiştir. 20 yıldan uzun zamandır çalışan katılımcıların masalarının bulundukları duvarlara yerel iş arkadaşları ile birlikte çektiikleri eski fotoğrafları, Türk bayrağını ve Osmanlı sancağını, Ömer Halisdemir'in kuru kalem resmini, 15 Temmuz 2016 tarihinde gerçekleşen darbe girişimi sırasında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın cep telefonuna yansıyan görüntüsü, Filistin görselleri ve duvar takvimi asmışlardır.

İşçiler hafta içi ve cumartesi günleri 08:30 ila 19:00 arasında çalışmaktadır. Yemek, çay ya da dinlenme için mola verilmemektedir. İşçiler işverenin olmadığı zamanlarda çalışırken veya yemek yerken sosyalleşmektedirler. İş yeri sahibi üretime odaklanmakta, verimin düşmemesi için iletişimi ve çalışma ortamını yakından denetlemektedir. Personelin aralarında hiç konuşmamasını ve cep telefonlarını kullanmamalarını istemektedir.

Fiziksel yapı kadar müzik de çalışma ortamını etkilemektedir. Müzik, örgüt kültürünün bir parçası olabilmektedir. Tercih edilen müziğin türü, ses düzeyi ve bir rutininin olup olmaması bu nedenle önem taşımaktadır. Cuma günleri dışında sabahları haberler, sabahtan öğlene kadar arabesk-halk müziği öğleden sonra ise yerel katılımcılar tarafından hazırlanan yüksek ritimli şarkılar dinlenmektedir. Cuma günleri dini yayınlar dinlenmektedir. Yerel katılımcılar şarkılara yüksek sesle eşlik edebilmekte, kısa bir süre için bile olsa dans edebilmektedir. Dinledikleri müziklere göre neşelenmekte veya ruh hallerine uygun şarkılar dinlemektedirler. Müzik rutinleri yerel işçilere göre düzenlenmektedir. Atölyede Arapça konuşan personeli yansıtacak Arapça şarkılara yer

verilmemektedir. Yerel katılımcılar talep etmeleri halinde göçmenlerin seçtikleri şarkıların da çalabileceğini ifade etseler de göçmenler bunun mümkün olmadığını söylemişlerdir.

Katılımcıların özellikleri üzerinde durmak, çalışma ortamının şekillenmesinde etkisi olan insan faktörünü anlamak bakımından önem taşımaktadır. Ziyaretlerin gerçekleştiği dönemde 13 yerel⁵ ve 13 göçmen katılımcı bulunmaktaydı. Göçmen katılımcıların sayısı ise süreç içerisinde değişiklik göstermiştir. Yerel ve göçmen katılımcılar benzer prosedürlerden geçerek işe alınmaktadır. İşe alım süreci iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, tanıdık vasıtasıyla bağlantı kurmaktır. Atölyede işe başlayan akraba, arkadaş ya da tanıdıklar aracılığı ile işe başlayabilmektedirler. İkincisi ise, bireysel başvurudur. Referans yöntemi olarak da ifade edilebilecek birinci yöntem ağırlıklı olmaktadır. Nitekim atölyede yerel ve göçmen katılımcılar arasında hemşerilik ya da akrabalık ilişkisi oldukça yaygındır.

Yaşları 32-70 arasında değişen yerel katılımcıların 10'u erkek üçü kadındır. Yerel katılımcıların atölyede çalışma süreleri 6 ila 30 yıl arasında değişiklik göstermektedir. Yerel katılımcılar genellikle işten çıkarılmamakta, daha iyi bir iş bulduklarında kendileri işi bırakmaktadırlar. Yerel katılımcıların tamamının etnik kökeni Türk'tür. Atölye sahibi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı bir Balkan göçmenidir. Katılımcıların üçü lise, dördü ortaokul, biri ilköğretim mezunuyken; üçü ortaokul ve ikisi ilköğretim terktir. Biri hariç tamamı evli ve çocuk sahibidir. Bulguların analizinde kişilere atıf yapılırken kimliklerini gizlemek amacıyla yerel katılımcılar "Kod isim-y", göçmenler ise "Kod isim-g" biçiminde ifade edilmiştir.

Tablo 1: Yerel Katılımcıların Demografik Özellikleri

S. N O.	KOD İSİMİ	YAŞI	MEDENİ DURUM	EĞİTİM DURUMU	ÇALIŞMA SÜRESİ (YIL)	GÖREVİ	AKRABALI K İLİŞKİLERİ
1	Kemal	46	Evli	Lise Mezunu	30	İşçi	Kardeşler
2	Cemal	43	Evli	Ortaokul Terk	30	İşçi	
3	Güven	32	Evli	Ortaokul	17	İşçi	1 ve 2 ile
4	Hakan	37	Evli	Ortaokul	22	İşçi	İkiz Kardeşler
5	Hasan	37	Evli	Ortaokul	21	İşçi	
6	İbrahim	36	Evli	Lise Mezunu	20	Patron	Baba-Oğul
7	Yusuf	70	Evli	Ortaokul Terk	57	Patron	
8	Mürsel	43	Evli	İlkokul	25	İşçi	
9	Gülşah	35	Evli	Ortaokul	6	İşçi	

⁵ "Yerel" sözcüğü, etnik bir kökene, toplumsal sınıfa, göçmen kimliğine ya da ekonomik duruma gönderme yapmaksızın Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını ifade etmektedir. Nitekim yereller arasında göçmenler de bulunmaktadır. Göçmen ifadesi ise etnik bir kökene atıfta bulunmaksızın 2014 yılı sonrasında Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan bireyleri tanımlamaktadır. Atölyede çalışanları arasında yerli ve göçmen ayırımının yapılma nedeni bir karşıtlık ilişkisi kurmaktan ziyade ev sahibi ile dönemin tabiri ile "misafir" arasındaki ilişkinin ortaya konma çabasıdır.

10	Ayten	42	Evli	İlkokul Terk	8	İşçi	
11	Birgül	53	Evli	İlkokul Terk	20	İşçi	
12	Uğur	32	Bekâr	Lise Mezunu	19	İşçi	
13	Arif	55	Evli	Ortaokul terk	15	İşçi	

Farklı zamanlarda işe girip çıkan göçmen katılımcıların ikisi erkek 11'iyse kadındır. Göçmen erkek katılımcılar bekârken göçmen kadınların medeni durumu çeşitlilik göstermektedir. Göçmen kadınların yedisi bekâr, biri boşanmış, ikisi evlidir. Göçmen katılımcılar farklı bir iş bulma, kendi içlerindeki anlaşmazlıklar gibi nedenlerle kendileri işten ayrılmakta, tekrar işe başlamak istediklerinde ise kabul edilmektedirler. Göçmenlerin eğitim düzeyleriyle ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşılammıştır. Daha önceden çalışma deneyimleri olmayan bu katılımcıların çalışma süreleri birkaç haftadan dört yıla kadar değişiklik göstermektedir. Gözlem yapılan süreçte biri Yemenli, dördü Iraklı, Biri Somalili, ikisi Suriyeli olmak üzere sekiz katılımcı düzenli olarak çalışmıştır.

Tablo 2: Göçmen Katılımcıların Demografik Özellikleri

Kod İsim	Cinsiyet	Geldiği Ülke	Etnik Köken	Akrabalık İlişkisi	Türkçe Bilme Durumu	Çalışma Süresi
Aren	Kadın	Yemen	Arap		Biliyor	3 yıl
Aytül	Kadın	Irak	Türkmen	Akrabalar	Biliyor	Yaklaşık 1 yıl
Gülner	Kadın	Irak	Türkmen		Biliyor	Yaklaşık 1 yıl
Celile	Kadın	Irak	Türkmen		Biliyor	Yaklaşık 1 yıl
Sehra	Kadın	Irak	Türkmen		Biliyor	Yaklaşık 1 yıl
Macanay	Kadın	Somali	Somalili		Bilmiyor	1 yıl
Weyne	Kadın	Somali	Somalili	Anne - kız	Biliyor	1 aydan kısa
Dahable	Kadın	Somali	Somalili		Bilmiyor	1 aydan kısa
Necibe	Kadın	Suudi Arabistan	Arap	Anne - kız	Bilmiyor	1 aydan kısa
Semira	Kadın	Suudi Arabistan	Arap		Bilmiyor	1 aydan kısa
Asiye	Kadın	Suriye	Arap		Bilmiyor	1 aydan kısa
Civan	Erkek	Suriye	Arap		Biliyor	4 yıldan fazla
Aland	Erkek	Suriye	Arap		Biliyor	1 yıl

Mekansal ve insan kaynağı olarak tarif edilen bu sahanın temel veri toplama kaynakları etnografik gözlem ve mülakat olmuştur. Etnografik araştırma yöntemi kültür kavramının etnografya araştırmasının ana teması olduğu için seçilmiştir. Etnografi, bir grup veya bireyin kültürünün keşfi ve tanımlanması ile ilgilenmektedir. Etnografya araştırması, çok karmaşık veya karmaşık tasarım zorluklarını araştırmaya yardımcı olmaktadır (Sharmave Sarkar, 2019: 2).

Etnografik gözlem ile elde edilen verilerin katılımcıların gözlenemeyen düşünce ve değerlendirmeler ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle mülakat yapılmıştır. Mülakat, bireylerin deneyimleri, endişeleri, ilgi alanları, inançları, değerleri, bilgileri ve görme, düşünme ve eyleme biçimlerine ilişkin bir içgörü kazanma olasılığını açmak amacıyla dikkatlerini birbirlerine yönlendirmeleri olarak tanımlanabilmektedir (Schostak, 2006: 10). Yerel katılımcıların göçmenler ile çalışma deneyimlerinden doğan hakikat algısının araştırıldığı bu çalışmada, kişilerin deneyim, değer, görme, düşünme ve eyleme biçimlerine ilişkin derinlemesine veri toplamak önem taşımaktadır. Bu nedenle atölyede 9 yerel katılımcı toplam 210 dakikalık mülakat gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların izni ve bilgisiyle cep telefonuna kaydedilmiş ve yazıya dökülen mülakatlarda konuşmaya oldukça istekli olanlar kadar sınırlı düzeyde katılım gösterenler de olmuştur. Sınırlı katılımın ardında yatan nedenler kendi göçmenlik geçmişleri ve kendini ifade etme becerilerinin düşük oluşudur. Gözlem ve mülakatlarda atölyede yerel katılımcılarla göçmenlerin varoluş biçimlerine, giyimlerine, karşılıklı ya da grup içinde ilişki kurma biçimlerine, iletişimin yönü, şekli ve düzeyine, atölyenin fiziksel ve ilişkisel özelliklerine kadar pek çok konu dikkate alınmıştır.

Yerel ve göçmen katılımcıların birlikte çalıştığı bir çanta atölyesinde gerçekleştirilen etnografik gözlem, yerel katılımcılarla mülakat yapılarak elde edilen veriler ve anket verileri “olayların veya deneyimlerin kim, ne ve nerede olduğunu keşfetmeye ve yetersiz anlaşılmış bir olguyla ilgili bilgi verenlerden içgörü kazanmaya odaklanan araştırma soruları için uygun bir yöntem olan” (Kim, Sefcik ve Bradway, 2016: 23) niteliksel betimsel analiz yöntemi yordamıştır.

Niteliksel betimsel araştırmalar belirli, önceden belirlenmiş prosedürler ve teknikler kümesi üzerine inşa edilen, temellendirilmiş teori gibi geleneksel nitel metodolojilerin aksine, nitel tanımlama, natüralist araştırmanın genel ilkelerine dayanmaktadır. Araştırmacı, örnekleme, veri toplama ve veri analizi tekniklerinin sıklıkla eklektik bir derlemesini kullanarak, bir şeyi kendi doğal durumunda incelemektedir. Olayların olağan gelişimini manipüle etmeye veya müdahale etmeye çalışmamaktadır (Colorafi ve Evans, 2016: 4).

Betimsel analizde temaların ve alt temaların özenli bir biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Göçmenler ile yerellerin çokkültürlü çalışma ortamında kültürel farklılık ve aidiyetlerin çalışma ortamını organize etme biçimlerini analiz ederken kültürlerarası iletişim kavramı önemli bir uğrak olmaktadır. Ana tema ve alt temalar oluşturulurken kültürlerarası iletişim alanında ortaya koyulan teori ve yaklaşımlardan yararlanılmıştır. LaRay M. Barna (1994) benzerlik varsayımının, dil farklılıklarının, sözel olmayan yanlış yorumlamaların, önyargı ve kalıpyargıların, değerlendirme eğiliminin ve yüksek kaygının kültürlerarası iletişimi engelleyen önemli unsurlar olduğunu savunmuştur. Saha gözlemi ve mülakatlardan elde edilen veriler Barna tarafından belirlenen unsurlara büyük ölçüde uyum sağlamış ve temalandırmaya önemli düzeyde katkı sunmuştur. Yapılan ayrıntılı okumalar neticesinde veriler

“yerel katılımcıların gözünden göçmenler”, “dil unsuru”, “etnik köken” ve “çalışanlararası iletişimin yönü, şekli ve içeriği” ana temalarında değerlendirilmiştir.

Yerel – Göçmen Kimliğinin Sınırı: Konuşulan Diller

Yerel ve göçmenlerin birlikte işbölümü halinde çalıştıkları, uzun zaman geçirdikleri bir çalışma ortamında karşılıklı değer ve dillerin öğrenilmesi, uyum sağlanması ve karşılıklı güvenin tesis edilmesi gibi değişimlerin olması beklenmektedir. Neredeyse eşit sayıda yerel ve göçmenin dar bir alanda birlikte çalışmalarına karşın yerellerin hiçbirisi birkaç kelime dahi olsa Arapça bilmemektedir. Yapılması gereken işler gösterilerek anlatılmaktadır. Daha karmaşık talimatlar ise üç yıldır atölyede çalışan ve çok iyi düzeyde Türkçe bilen Aren-g aracılığı ile aktarılmaktadır. Bu durum katılımcıların birebir iletişim kurmasını engellemektedir. Yerel katılımcılar günlük sohbetlerde ve mülakatlarda Arapça öğrenmeyi istediklerini ifade etmişlerdir. Yerel katılımcıların Arapçaya olan ilgisi, çalışma arkadaşlarıyla iletişim kurmaktan ziyade dini hassasiyetlere dayanmaktadır.

Cemal-y Türkçe'nin bize Cumhuriyet döneminde dayatılmış uydurma bir dil" olduğunu söyledi. 'Tüm Müslümanlar Arapça konuşuyor. Biz bilmiyoruz, haksız mıyım?' dedi. (11.01.2018 tarihli görüşme)

Yerel katılımcılar, atölyenin sohbet ederek dil öğrenmek için uygun bir ortam sunmadığını ve yeni bir dil öğrenmek için zamanlarının olmadığını söylemişlerdir. Makul görünen bu gerekçelere ek olarak yerel katılımcıların göçmenlerle iletişim kurma çabasının olmaması, Türkçenin iletişim dili olarak görülmesi ve dil öğrenme sorumluluğunun göçmenlere yüklenmesi nedeniyle de etkileşim sağlanamamaktadır.

Dört Türkmen, iki Suriyeli ve bir Yemenli katılımcı iyi seviyede Türkçe bilmektedir. Göçmenler arası iletişimde ve yerellerin bulundukları ortamlarda Arapça konuşulmaktadır. Arapça, göçmenleri birbirine bağlayan bir unsur, göçmen kimliklerinin tanımlayıcısı olmuştur. Göçmenlerin Arapçayı iletişim dili olarak benimsemiş olmaları, yerel ve göçmenlerin aralarında gruplaşmalarına ve etkileşimi azaltmaktadır. Ayrıca ortak konuşma dilinin olmayışı zaman zaman göçmenlerin rahatsız edici davranışlara maruz kalmalarına, grupların kendi içlerinde daha çok bağlanmalarına, güvensizliğe ve yanlış anlamalara da sebebiyet verebilmektedir.

Şimdi onlar kendi aralarında bir araya gelirler. Kendi dillerinde konuşurlar. Biz gelirler bize ayrı konuşurlar. Kendi söylediğini ben zannediyorum ki bize söylediği gibi söylemiyor. Mesela sen işten tarif edersin o başka bir şey der. Orada tabi dili bilmediğimiz için. Ne o bizi biliyor ne biz onu biliyoruz. Biz ona bi şey sorsak o başka türlü araştırıyor ne dediler diye. O söyleyince de biz aynı şekilde.(Hasan-y)

Etnik Kökenin İş Ortamındaki Tezahürü

Atölyedeki yerellerin tamamı Türk iken, göçmenler Somalili, Türkmen ve Araplardan oluşmaktadır. Göçmenler, mekân kullanımı da dâhil olmak üzere bir arada ve birbirlerine karşı destekleyici bir ilişki geliştirmektedirler. Diğer taraftan kıyafet seçimleri, kültürlerinin maddileşen halini ortaya koymakta ve kültürel farklılıklarının dışa vurulmasına aracılık etmektedir. Çatışmalar, maddi zorluklar gibi nedenlerle geldikleri bu ülkede, göçmen grubunun sıradan bir üyesi olmak yerine giyim seçimleri ile kendilerini ifade etmeyi tercih etmişlerdir. Kıyafetleri, kültürel kimliklerini sergilemelerine

ve korumalarına imkân sağlamıştır. Örneğin; Somalili göçmenler koyu renkli, altın sarısı işlemeli ve süslü kıyafetler giyerken, ellerine çiçek desenli kınalar yakmışlardır. Irak'tan gelen Türkmen göçmenler, koyu renk kıyafetler, uzun şal tipi başörtüler, uzun hırka ve yoğun biçimde takı tercih etmişlerdir. Suriye'den gelen göçmen ise Iraklı göçmenlere benzer biçimde giyinmişse de takı kullanmamaktadır. Yemenli göçmen, Türkiye'deki üç yılının ardından yerel katılımcılara benzer biçimde giyinmeye başlamıştır. Diğer göçmenler koyu renk ve etek tercih ederken, Yemenli göçmen kot pantolon üzerine açık renk uzun tunik giymiş ve şal kullanmıştır. Bu benzeşim onun tarafından rahatsızlıkla karşılanmaktadır. *"Buraya gelince ben fitne oldum. Baksana dar pantolon giyiyorum"* demiştir.

Göçmenler her ne kadar ortak dil kullanımları, birbirleri ile uyumlu ilişkiler geliştirmeleri yönüyle bütünlük gösteriyor gibi görülseler de kendi içlerinde, etnik kökenlerine bağlı olarak gruplaşmışlardır. Somalililer Somalililerle, Suudi Arabistanlılar birlikte, Türkmenler kendi aralarında yemek yemiş ve sohbet etmiştir. Göçmen katılımcıların kendi etnik kökeninden olan kişilerle yakın olarak çalıştıkları, göz teması kurdukları ve fısıldayarak konuştukları görülmüştür. Atölye sahibi ve kıdemli yerel katılımcılar görevlendirme ve çalışma yerlerini kendileri belirlediklerini söylediler de etnik köken, çalışma mekânlarının organizasyonunda belirleyici olmuştur.

Etnik köken ayrıca yerel katılımcıların göçmenlerle kurdukları ilişkilerin şekillenmesinde ve işbölümünün yapılmasında da etkili bir unsur olmuştur. Atölyedeki katılımcıların bir bölümü makinelerde dikiş dikerken diğerleri ayak işlerini yapmaktadır. Makinede çalışan personelin tamamı yerel katılımcılardan ve Türkmen göçmenlerden oluşmaktadır. Atölye sahibi, katılımcıların her işi öğrenmesini istediğini ve beceriye göre iş dağılımı yaptığını ifade etse de işi öğretme ve belirli bir konum kazanmada çalışma arkadaşlarının etkisini de dikkate almak gerekmektedir. Türklerden oluşan yerel katılımcılar Türkmenler ile daha yakın ilişki kurdukları ve onlara makine kullanmayı öğrettikleri görülmüştür. Üç yıldır bu atölyede çalışan Yemenli göçmen hala ayak işleri yaparken bir yıldan kısa süredir Türkiye'de olan ve daha önceden çalışma deneyimi olmayan Türkmenlerin neredeyse tamamı makinelerde çalışmaktadır. Gözlem neticesinde yapılan bu çıkarım, yerel katılımcılar tarafından da onaylanmıştır. İşçilerle zaman geçiren atölye sahibinin oğlu ve yerel katılımcılar, etnik kökenin iş bölümü ve iş becerilerinin geliştirilmesindeki rolünü kabul etmişlerdir.

Hakan-y sohbette dahil oldu ve "Türkmenler iyi, diğerleri kötü. Osmanlıdan kalma Türkler bu nedenle çabuk kaynaşıyorlar" dedi. Ben de "Türkmen oldukları için mi onlara makine kullanmayı öğrettiniz?" diye sordum. Güldü ikisi de. Hasan-y "Doğru, yani" dedi. Hakan-y de başını onaylar gibi salladı. Tavırlarında örtük bir gerçeği kabullenme ifadesi vardı. (16.02.2018 tarihli görüşme)

Göçmen Katılımcıları Tanımak ve Tarif Etmek Üzerine

Yerel katılımcıların göçmenleri ve özelde Suriyeli göçmenleri tanıma ve tarif etme biçimleri "göçmenlerin Türkiye'ye geliş hikâyelerinin bilinmesi", "göçmenlerin profesyonel davranışlarının değerlendirilmesi", "Suriyeli göçmenlerin sahip olduklarını düşündükleri haklar", "devletin sunduğunu düşündüğü bu haklar konusundaki yaklaşımları", "Suriyeli göçmenlerin sosyal medyadaki temsilleri", "Suriyeli göçmenlerin kabul edilme-reddedilme konuları" ile "Suriyeli göçmenlerden beklentiler" alt temalarıyla incelenmiştir.

Suriye’deki iç savaş, yaşanan insanlık dramları, terör örgütlerinin çeşitli etnik ve dinsel gruplara yönelik zulümleri gibi pek çok konu hakkında kitle iletişim araçlarında ve sosyal medyada bilgi akışı sağlanmıştır. Suriye meselesinin Türkiye gündeminde geniş ölçüde yer bulması, Türk kamuoyunun Suriyeliler hakkında bilgi sahibi olmasına ve göçmenlerle karşılaşmadan önce konuyu değerlendirmelerine olanak tanımıştır. Yerel katılımcıların çalışma arkadaşları olan göçmenlerin Türkiye’den önceki yaşantılarına ve göç hikâyelerine yönelik ilgi düzeyi, onlara karşı yaklaşımlarını da göstermesi bakımından önemlidir.

Atölye ziyaretleri sırasında ve mülakatlarda geçen konuşmalar, yerel katılımcıların göçmenlerin hayat öykülerine yönelik ilgilerini göstermektedir. Onlarla Türkiye’ye geliş nedenleri ve Türkiye’deki yaşantıları ile ilgili konuşmuşlardır. Bu ilginin zemininde Suriye’deki savaş sürecinden haberdar olmaları, yaşadıkları zorlukları tahmin etmeleri ve onlara karşı empati yatmaktadır.

Nitekim bu empati yerel katılımcıların göçmenler ile birlikte çalışmayı kabullenmelerinde temel etken olmuştur. “Göçmenler ve içinde yaşadıkları topluluklar arasındaki ilişki, göç döngüsünün ayrılmaz ve önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Bu ilişki, göçmenler ve kabul eden topluluklar arasında, aidiyet duyguları da dahil olmak üzere göçmenlerin deneyimleyecekleri içerme derecesini etkileyen psikolojik ve sosyolojik uyum süreçleri biçimini almaktadır. Geçici veya kalıcı olarak yeni bir topluluğa yerleşmek, göçmenlerin yeni bir kültüre, geleneklere, sosyal değerlere ve dile uyum sağlamasını gerektirebilir. Göçmenlerin hedef ülkeye aşamalı olarak dahil edilme derecesi, göçe ve göçmenlere açıklıkları da dahil olmak üzere, alıcı toplulukların tutumlarına da bağlıdır” (Bauloz, Vathi ve Acosta, 2020: 185).

Yerellerin göçmenler ile birlikte çalışmayı karşılama biçimleri, ortak bir mekânı paylaşmanın hissettirdiklerini, kendilerini konumlandırma şekillerini ve ilişki geliştirmeye ne kadar açık olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Göçmenlerin işe alınması ve birlikte çalışmak, tüm yerel katılımcılar tarafından kabul edilmiştir. Göçmenlerin çalışmamaları halinde yaşayacakları olası mağduriyetin farkında olmaları ve yerellerin kendilerinin de ekonomik zorluklara bağlı olarak bir hayat mücadelesi vermeleri bu kabulde belirleyici olmuştur. Ayrıca mevcut durumda yerellere nazaran daha düşük maaş alan göçmenlerin yaptıkları iş baz alınarak eşit ücretlendirmeye tabi tutulmaları gerektiğini savunmuşlardır. Göçmenler niteliksiz işler yapmaları, tecrübesizlikleri ve düşük kıdemleri nedeniyle daha düşük maaş almaktadır.

Tüm bu empatik yaklaşım ve kabule karşın, göçmenlerin profesyonel davranışları hoş karşılanmamaktadır. İş dışı konularda genellikle yorum yapılmazken çalışma disiplinlerinin olmayışı, çalışma isteklerinin düşük oluşu ve buna karşın koşullardan memnun olmamaları yerel katılımcılarca eleştirilmektedir. Bu durum en açık haliyle atölye sahibi tarafından ifade edilmiştir:

Şimdi bunların çalışma düzeni yok. Düzeni yok... 2 saat 3 saat 4 saat çalışsın, öğleden sonra çalışmasın... Haftada bir iki gün gelsin. Böyle şeyler istiyorlar. Canı isteyince çalışsın... Ha ama bir de çok para alsın. Ama istediği zaman gelsin. Öyle bir iş olsa ben de girerim. (Samim-y)

Yerel katılımcıların ifadelerinden anlaşıldığı üzere merhamet duygusu ile atölyede ve Türkiye’de bulunmaları kabul gören göçmenler, profesyonel davranışlarına duyulan memnuniyetsizlik nedeniyle de artık Türkiye’de istenmemektedir. Zaman içerisinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin Suriye’de yürüttüğü operasyonlarda şehitlerin verilmesinin de etkisi ile Türkiye’deki varlıkları güçlü bir biçimde

sorgulanmaya başlanmıştır. Çalışma ortamındaki davranışlarının beğenilmemesi, sosyal medyada görülen rahat hayat tarzı (tatil yapmaları, nargile içmeleri gibi), ülkelerinde savaşmamış olmaları ve Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine gitmek istemleri Suriyeli göçmenlerin Türkiye'deki varlıklarından rahatsız olma nedenleridir.

Suriyeli göçmenlerin Türkiye'de kalışları ile ilgili değerlendirme yapılırken milli hassasiyetlerin dini hassasiyetlerin üzerinde olabildiği görülmektedir. Türkiye'de kalmamalarını isteyen iki yerel katılımcı (Cemal-y ve Hakan-y), Suriyeli göçmenleri Türkiye ve Türk toplumu için tehdit olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

Bence gitmeleri lazım. Iraklılar için aynı şeyi söylemiyorum ama Suriyelilerin gitmeleri lazım. Bu insanlar da hani etnik köken diyorlar ya. Bizde çok vardır etnik köken. Kürdü vardır Lazı vardır. Bunların tehlikelisi kimdir Türkiye'de? Kürtler. Değil mi? Tehlike arz eden. Şimdi zaman zühur edecek bunlar kendilerine ayrı vatan isteyecek. İsteyecek. Ben tehdit olarak görüyor muyum? Bugünden tehdit olarak görüyorum. Çünkü oradaki insanların.. dedim ya sosyal paylaşım sitelerinden takip ediyorum, işte haberlerden falan.. genelde baktığım ülke olarak Suriye hiçbir zaman Türkiye'nin yanında olmamıştır genel olarak. Bu şekilde düşündüğün zaman bunların bize zarar vereceğini düşünüyorum. 5 sene 10 sene sonra kalırlarsa. Ya bizzi ezmeye çalışacaklar. Çünkü Kürtler gibi değiller. Çok fazlalar. Hala da geliyorlar. Durmuyorlar. Bunun önünü almaları lazım ikincisi de bunları bir an önce göndermeleri lazım. Hepsi olmasa da düzeltilen yerlere gitmeleri lazım.(Cemal-y)

Bu riski tanımlarken de etnik kökenlere ilişkin ön yargıları kendini göstermiştir. Iraklıların Suriyelilerden iyi olduğunu, sayıca çok fazla olan Suriyelilerin Türkiye için en büyük tehdit olan Kürtlerden bile daha büyük risk olabileceğini iddia etmiştir. Hakan-g ise Suriyelilerin evlilik yoluyla ırkı ve kültürü değiştirdiğini, bu nedenle de gitmeleri gerektiğini söylemiştir.

Halihazırda varlıklarından rahatsız olmaya başladıkları göçmenlerin kendilerinden daha fazla hakka sahip olmalarını düşünmeleri, yerel katılımcıların tepki geliştirmelerine neden olmaktadır. Yerel katılımcılar özellikle Suriyeli göçmenler olmak üzere, göçmenlerin hastanelerde öncelikleri olduğuna ve sıra beklemediğine, kömür yardımı aldıklarına, devletten yardım aldığına, ücretsiz ilaç alma hakları olduğuna, yalnızca Suriyeli çocukların eğitim aldığı okulların olduğuna inandıkları görülmüştür. Kömür yardımı almaları ve ücretsiz ilaç alma haklarının olduğu doğru olsa da büyük bir kısmı gerçeği yansıtmamaktadır. Yerel katılımcıların bu bilgileri nereden elde ettikleri önemli bir sorudur. Kömür yardımından bahseden yerel katılımcı atölyede çalışan Suriyeli göçmenden öğrendiğini söylemiştir. Hastanede öncelikli olduğunu iddia edenler buna şahit olduklarını belirtmişlerdir. Oysaki Suriyeli göçmenlerin hastanelerde acil müdahale gerektiren durumlar haricinde öncelikli olma gibi bir hakları bulunmamaktadır.

Uygulanan anket çalışmasında ise mülakat ve gözlem sırasında elde edilenden çok daha fazla bilgiye ulaşılmıştır. Anket sonucuna göre yerel katılımcılar tarafından en çok inanılan sahte haberler sırasıyla Suriyeli göçmenlerin devletten maaş aldığı (yedi katılımcı), hastanelerde sıra beklemediği (altı katılımcı) ve beş yıl sonra Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olacaklarıdır (beş katılımcı). Yerel katılımcılar göçmenler ile ilgili bilgileri sırasıyla sosyal medya, arkada/aile/akraba, televizyon, resmi kaynaklar, göçmenler ve gazeteden almaktadır. Sosyal medya tüm çalışanlar için enformasyon kaynağı olmuştur.

Ayrıca dörder katılımcı televizyonu, resmi kaynakları ve göçmenleri, bir kişi gazeteyi enformasyon kaynağı olarak ifade etmiştir.

Yerel katılımcılar büyük oranda Suriyeli göçmenlerin sahip olduklarını düşündükleri haklara karşı tepkilidir. Balkan göçmeni olan atölye sahibi, kendi göçmenlik hikâyesini dikkate alarak; diğerleri de Türkiye’deki yaşam koşullarını öne çıkararak göçmenlere maddi ve ayni yardım yapılmasını eleştirmiştir. Görüşülen kişilerden sekizi Suriyelilere ayrıcalık yapıldığını ve bu durumun Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına karşı haksızlık olduğunu söylemiştir. Hastanelerde öncelikli olduklarına ve devletten yardım aldıklarına ilişkin düşünce en çok tepki alan unsur olmuştur.

Teyzem çıkmış peynir satıyor. Ötekisi gitmiş aylığını alıyor. Beni gerçekten rahatsız ediyor. Belediye’den alıyor yardımını, Cumburbaşkanlığından alıyor yardımını, Valiliğinden alıyor yardımını. (Hakan-y)

Bu türden sahte haberlere inanmanın ve buna bağlı olarak bazı tepkilerin doğmasının ardında sosyal medya paylaşımlarının önemli bir etkisi bulunmaktadır. Yerel katılımcılar, Suriyeli göçmenler ile ilgili gelişmeleri hususi olarak takip etmemekte ve bu konudaki içeriklere rastlantısal olarak erişmektedir. Yerel katılımcılar, Suriyeli göçmenlerle ilgili olarak çoğunlukla olumsuz duygular uyandıran haberlerle karşılaştıklarını söylemişlerdir. Devletten maaş aldıkları, tatil yaptıkları, iş yeri sahibi oldukları, kavga çıkardıkları, sağlık hizmetlerinden öncelikli yararlandıkları ve Türkiye’deki kadınlara karşı tacizkâr tavırları olduğu yönündeki haberlere karşı tepkili oldukları anlaşılmıştır. Türkiye’ye geldikleri ilk zamanlar kabul edildiklerini ancak artık gitmeleri gerektiği de ayrıca vurgulanmıştır.

Yerel katılımcılar çalışma arkadaşlarıyla ilgili olarak sosyal medya üzerinden karşılaştıkları haberlere/içeriklere inanmadıklarını, bu içeriklerin kulaktan dolma / yalan bilgiler içerdiklerini ve bu tür içeriklerin art niyetli olarak çıkarıldığını söylemişlerdir. Katılımcılar, sosyal medyada karşılaştıkları içerikleri resmi açıklamalar, internet, televizyon ve yerel/göçmen iş arkadaşlarından teyit ettiklerini belirtmişlerdir.

Görüşülen kişilerin tamamı sosyal medyada Suriyeli göçmenlerle ilgili içeriklere inanmadığını söyleseler de sadece üçü bu haberlerden etkilenmediğini belirtmiştir. “İnanmadan etkilendikleri” içeriklerin Suriyeli göçmenlere karşı “kalplerinin soğuduğunu” (Mürsel-y), onlar ile ilgili olumsuz düşüncelere kapıldıklarını, onları önemli bir tehdit unsuru olarak algıladıklarını ve bu duyguların bazı yerel katılımcıların davranışlarına yansıdığı ifade edilmiştir.

Evet [iş arkadaşlarıma karşı olumsuz şeyler] hissettiriyor. Yani onlar gelmiş... ben yıllardan beri bu ülkede çalışıyorum devlet bana öyle hak tanımıyor. Onlar geliyor, kaçmışlar diyoruz yani... Savaştan kaçmışlar korkmuşlar gelmişler buraya. Bir de devlet bunlara maaş veriyor diyoruz. Düşünüyoruz yani kendi aramızda konuşuyoruz. (Mürsel-y)

Görüşülen bazı yerel katılımcılar günlük hayattaki paylaşımlarını ve tanışık oluşlarını dikkate alarak, çalışma arkadaşlarını diğer göçmenlerden ayrı tutmuş ve onlara karşı herhangi bir tepki geliştirmediklerini ifade etmişlerdir. Bu ifade göstermektedir ki, atölyedeki göçmenleri diğer göçmenlerden ayırt eden temel etken onlarla iletişim halinde olmalarıdır. Bu nedenle atölye ortamındaki iletişim üzerinde ayrıntılı bir biçimde durmak önem taşımaktadır.

İletişim olgusu iletişimi başlatan kişiye, şekli sözlü ya da sözsüz iletişime, içeriği şaka, ilgi gösterme, rahatsızlık verme gibi ifadelerle karşılık gelmektedir. Atölyedeki iletişim süreçleri değerlendirilirken tüm yönlerin görülebilmesi için yerellerin kendi içlerinde, göçmenlerin kendi içlerinde, yerellerin göçmenlerle, göçmenlerin yerellerle kurdukları ilişki ayrı ayrı analiz edilmiştir. Bu şekilde bu dört eksen arasındaki iletişimsel farklılaşmalar, hiyerarşik bir sürecin olup olmadığı, etkileşimin olup olmadığı ortaya konabilmiştir.

Göçmenlerin farklı etnik köken ve kültürel arkaplanlarına rağmen, birbirlerini destekleyen ve uyum gösteren bir ilişki biçimleri vardır. Erkek katılımcılar Cuma namazına gittiği zamanlarda mutfakta biraraya gelip sohbet etmeleri, beden mesafeleri yakın biçimde çalışmaları, sıklıkla göz teması kurmaları gibi davranışlar ile aralarındaki güçlü ilişki açıkça görülmektedir. Ancak bunun iki istisnası bulunmaktadır. Yemenli göçmen, diğer göçmenlerle mecbur kalmadıkça iletişim kurmamakta ve yerel katılımcılarla yemek yemektedir. Bu davranışında kendini yerel katılımcılara yakın hissetmesinin etkisi olduğu düşünülmektedir. Nitekim bir ziyaretim sırasında yeni işe başlayan iki göçmen katılımcıyı kast ederek patronun oğluna “*Yabancılar anlayabiliyor mu? Yabancılar kalın kafalı öğrenemiyorlar*” demiştir. İkinci istisnaysa kısa süre çalışan Suudi Arabistan göçmeni anne-kıza karşı olmuştur. Geçmişte Suriye’de Araplar tarafından dışlanan Türkmenler bu göçmenlere karşı mesafeli ve dışlayıcı davranmışlardır. Geçmişte kendilerine sahip çıkmayan Araplardan bir çeşit intikam almışlardır. Bir diğer deyişle, etnik köken ve olumsuz deneyimler iletişimin kurulmasında göçmenler arasında da etkili olmuştur.

Göçmenler, yerellerle iletişim kurma ve sürdürme konusunda istekli değildirler. Dil engelinden bağımsız olarak iletişime mesafeli davranmışlardır. Yerellerle sohbeti başlatan dört göçmen katılımcı bulunmaktadır. Bunlardan üçü Türkçe’ye hakimken biri diğer arkadaşları vasıtasıyla sohbete dahil olmaya çalışmıştır. Türkçe bilen altı göçmen varken yalnızca üçü iletişimin başlatıcısı olmayı tercih etmiştir. Bu dört göçmen haricinde Türkiye’deki ve atölyedeki kültüre uyum sağlamada yaşanan zorluklar, karşılaşılan olumsuz davranışlar nedeniyle yerelleri yok sayma ya da onlardan kaçınma eğilimi gösterdikleri söylenebilmektedir. Nitekim göçmenler ile görüşme yapma girişimlerim, kaygılı davranışları ve yorum yapmaktan kaçınmaları nedeniyle sonuçsuz kalmıştır.

Yerel katılımcıların kendi içlerindeki iletişim yönetici ve işçi düzeyinde farklılık göstermektedir. Atölye sahibinin iletişim amacı iş verimliliği üzerine, denetleyici ve tek yönlüdür. Diğer taraftan oğlu ise yerel ve bazı göçmen katılımcılar ile görece arkadaşlık ilişkisi kurmuştur. Çalıştıkları dikiş makinelerinin duvarlarına birbirlerinin gençlik ya da vesikalık fotoğraflarını asmaları, yıllar öncesinde yaşanan olayları hatırlatarak şakalaşmaları, birbirleri ile ilişkilerini “aile gibi” diyerek tanımlamaları kurdukları ilişkilerde uzun yıllar birlikte çalışmanın etkisini göstermektedir. Aile olma duygunun yansımaları çalışma ve boş zaman etkinliklerinde kendini göstermektedir. Yerel katılımcılar yine yerellerden yardım istemekte, birlikte yemek yemekte, onları “arkadaş” olarak nitelendirmekte, kendi aralarında şakalaşmakta, göz teması kurmakta, birbirlerine gülümsemekte ve birlikte şarkı söylemektedirler.

Yerel katılımcılar göçmenlerle iyi ve yeterli düzeyde ilişkileri olduğunu ifade etse de çalışanlar arasında belirgin davranış farklılıkları bulunmaktadır. Kemal-y, Cemal-y, Güven-y, Yusuf-y, Samim-y ve Gülşah-y göçmenler ile sıcak ve yapıcı ilişkiler geliştirirken, Hakan-y, Hasan-y, Ayten-y ve Birgül-y nötr, Mürsel-y ve Uğur-y olumsuz davranışlar sergilemektedir. Sıcak ve yapıcı ilişki kuranlar, göz

temasından kaçınmayan, göçmenlerle şakalaşan ve yardımlaşan yerel katılımcıları tanımlamaktadır. Nötr davranışta bulunanlar ise büyük ölçüde saygılarını koruyan ve kendi işleriyle meşgul olan katılımcıları ifade etmektedir. Atölyede yerel katılımcıların genel olarak göçmenlerle yakın ilişki kurduğu ve davranışlarında saygıyı ön planda tuttuğu görülmüştür.

Atölye ortamında işyeri sahibinin denetleyici yaklaşımının da etkisiyle genel bir uyum ve kendi halindelik hâkimdir. İlk bakışta yerel katılımcıların ve göçmenlerin uyum içerisinde çalıştıkları dikkat çekmiştir. Ancak olumsuz istisnalar olarak Mürsel-y ve Uğur-y son derece rahatsız edici davranışları ulu orta sergilemiş ve diğerlerinden açık bir tepki almamıştır. Anılan yerel katılımcılar göçmen katılımcılara karşı aşağılayıcı, tacizkar ve saygısızca çok sayıda davranışta bulunmuşlardır. Bu türden davranışlar karşısında göçmenlerin sessiz kaldığı ve görmezden geldiği dikkat çekmiştir.

Uğur-y, Ali-g'ye iş öğretiyor. "Salaksın sen valla geri çekâlsın. Oğlum böyle yaparsan patlatırsın" (küçük tüple çalışıyorlar) dedi. Aslında Ali-g tüpe hiç dokunmuyor. Ucu yakılacak parçaları Uğur-y'ye veriyor. (10.02.2018 tarihli görüşme)

Biz Aytül-g ve Mürsel-y ile konuşurken Macanay-g ile Uğur-y tezgâhların arasında karşılaştı. Macanay-g biraz iri yapılı bir kadın. Uğur-y, Macanay-g'ye ayağıyla iter gibi hareket yaptı ve "Git" dedi. (27.01.2018 tarihli görüşme)

Türkmenlere karşı etnik kökenlerine bağlı olarak daha yapıcı davranışlar geliştirildiğinden bahsedilmişti. Çalışma ortamının düzensizliği gibi basit bir memnuniyetsizlikte Somalili katılımcılara atölyenin ortasında yüksek sesle kızıldığını, aynı işten sorumlu olan Türkmenlere tepki verilmediğine şahit olunmuştur. Ayrıca kendini yerel katılımcılara daha yakın davranan Yemenli Aren-g'ye karşı da dikkate değer bir hoşgörü geliştirilmiştir. Aren-g, teslim edilen ürünleri kolilerken hata yapmış ve eksik ürün teslim edilmesine neden olmuştur. Bu önemli hatası nedeniyle Cemal-y tarafından kimsenin olmadığı bir yerde sessizce uyarılmış ve atölye sahibi de Aren-g'nin hatasını hoş görmüştür.

Sonuç

Kültürel farklılık ve aidiyetlerin bir çalışma ortamını belirleme biçimleri değerlendirilirken kültürlerarası iletişim alanında dikkate alınan benzerlik varsayımı, dil farklılıkları, sözel olmayan davranışlar gibi iki farklı kültüre bir diğer deyişle iki farklı gruba da doğal olarak işaret edilmektedir. Bu çalışmada yerel ve göçmen katılımcılar bu iki gruba karşılık gelse de, yerellerin kendi içlerinde, göçmenlerin de kendi içlerindeki özgün yönleri, farklılaşmaları, bu farklılıkların iki grup arasındaki iletişimi ve dolayısıyla çalışma ortamındaki düzeni etkileme biçimleri ortaya konabilmiştir.

Ayrıntılar hakkında bilgi vermeden önce gruplar arası iletişim düzeyi üzerinde durmak iyi bir başlangıç olacaktır. Yereller ve göçmenler kendi içlerinde yakın ilişkiler geliştirirken, karşılıklı ilişki geliştirmede tarafların isteksiz olduğu görülmektedir. Yerel ve göçmenler arasındaki iletişim düzeyi oldukça düşüktür ve bu durum dil engeliyle açıklanamayacak düzeyde karmaşıktır. Etnik köken bu atölyedeki iş ortamının organizasyonundaki temel unsur olmuştur. Etnik köken kıyafet seçimi, fiziksel mekânın kullanımı ve profesyonelleşme aşamalarında oldukça etkili olmuştur.

Araştırma bulgularına göre dil, etnik kökenden bağımsız olarak yerel ile göçmen kimliğinin en belirleyici sınırını oluşturmaktadır. Göçmenlerin yarısı iyi düzeyde Türkçe bilmesine ve dördü

Türkmen olmasına karşın Arapçayı iletişim dili olarak benimsemişlerdir. Arapça, göçmen kimliklerinin bir göstergesidir. Göçmen grubu içerisindeki farklılıklar, bu dil engelinin kırılmasına da yardımcı olmaktadır. Göçmenlerin özellikle Arapça konuşmayı tercih etmelerine karşın Yemenli göçmen Aren-g, kendini diğer göçmenlerden farklı bir yere, yerellere daha yakın bir düzeye konumlandırmakta ve mecbur kalmadıkça Arapça konuşmamaktadır. Böylece iki grup arasındaki geçiş noktalarından birini oluşturmuştur.

Diğer taraftan yerellerin Türkmenlere karşı daha yakın ve kabullenici bir yaklaşıma sahip olmaları da bir diğer geçiş noktasıdır. Türkmenlere makine kullanmayı öğretmelerine bağlı olarak mekanın kullanımında da yakın yerlerde konumlandırılmışlar ve ilişki geliştirmeye başlamışlardır. Ayrıca bir biçimde yerele benzemek (benzer biçimde giyinmek, kendini yerele yakın konumlandırmak, etnik köken gibi) göçmenler için sosyal ve profesyonel avantajlar sağlamıştır. Yerellere benzer bir giyim ve davranış tarzına sahip olan Aren-g'nin önemli hataları hoş görülürken, Türkmenlerin de sorumlu olduğu işlerden dolayı yalnızca Somalili katılımcılar atölyenin ortasında açık biçimde azarlanabilmektedir.

Diğer taraftan birbirine karşı son derece destekleyici ilişkiler geliştiren göçmenlerin de etnik kökenlerini ve geçmiş deneyimlerini dikkate alarak diğer göçmenlere karşı tepki geliştirdiği görülmüştür. Irak'tan göç eden Türkmenler öncelikle Suriye'ye geçmiş bir süre orada yaşamıştır. Suriye'de geçirdikleri süreçte kendilerini sahip çıkılmadığını söyleyen Türkmen göçmenler, atölyedeki Araplara karşı dışlayıcı davranışlar geliştirmişlerdir.

Sosyal medya ise bu davranış kalıplarına zihinsel düzeyde katkı sunmaktadır. Sosyal medyada yer alan sahte haberler, göçmenlere yönelik olumsuz algının ve hatalı bilginin kaynağı haline gelmiştir. Başlangıçta mağduriyetleri nedeniyle kabul edilen göçmenler, sosyal medyada yer alan paylaşımlar nedeniyle artık istenmemektedir. Sonuç olarak denilebilir ki, kültürel ve etnik kimliğe dair bilgi, kültürlerarası etkileşimin karakteri ve belli bir üretim ilişkisi ile eklemlenerek inşa edilmektedir ve göçmenlerin hayatta kalma çabaları bu inşaya tabidir.

Kaynakça

- Artar, F. (2019). Medyada Sınıfsal Temsil Mücadelesi: Suriyeli Mülteciler ‘Yardıma Muhtaç’ Mı ‘Ucuz Emek’ Mi?. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 26-61
- Barna, L. M. (1994). *Stumbling Blocks in Intercultural Communication*, L. A. Samovar ve R. E. Porter (Ed.) içinde, 337–346
- Bauloz, C., Vathi, Z. ve Acosta, D. (2020). *Migration, Inclusion And Social Cohesion: Challenges, Recent Developments And Opportunities*. IOM World Migration Report 2020, https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (Erişim Tarihi: 07.08.2021)
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) (2020). *Global Trends Forced Displacement in 2019* <https://www.unhcr.org/5ee200e37.pdf>
- Caro, L. P. (2020). *Türk İşgücü Piyasasında Suriyeli Mülteciler*. Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye Ofisi.
- Colorafi, K. J. ve Evans, B. (2016), *Qualitative Descriptive Methods in Health Science Research*. *Health Environments Research & Design Journal*, 9(4), 1-11
- Dönmez Kara, C. Ö. (2016)., *Türkiye’de Yabancıların Çalışma Hakkı: Suriyelilerin İşgücü Piyasasındaki Durumu*. *Üsküdar University Journal of Social Sciences*, 2(2), 151-174
- Erdoğan, M. (2019), *Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler*. Konrad Adenauer Stiftung, <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/T%C3%BCrkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/aca9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464> (Erişim Tarihi: 07.05.2021)
- Esses, V., Wright, J. Thomson ve Hamilton, L. (2017). *Immigration*. *The SAGE Encyclopedia of Political Behavior*, DOI: 10.4135/9781483391144.n177
- Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, *Geçici Koruma*. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 01.05.2021)
- Göker, G. ve Keskin, S. (2015). *Haber Medyası ve Mülteciler: Suriyeli Mültecilerin Türk Yazılı Basınındaki Temsili*. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 41, 229-256
- Harmanşah, R. ve Nahya, N.Z. (ed) (2016). *Etnografik Hikayeler Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri*. İstanbul: Metis
- IPSOS Global Advisor, (2019) *Project Understanding*, <https://www.ipsos.com/sites/default/files/project-understanding-2019.pdf> (Erişim Tarihi: 01.05.2021)
- İşcan, İ. H. ve Çakır, M. (2019). *Türkiye’deki Sığınmacı ve Mültecilerin Türk İşgücü Piyasasına Etkisi: Bir Saha Araştırması*. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(43), 177-23

- Khan, H.U. ve Khan, W. (2017). Syria: History, The Civil War and Peace Prospects, Journal of Political Studies, 24(2), 587-601
- Kim, H., Sefcik, J. S. ve Bradway, C. (2016), Characteristics of Qualitative Descriptive Studies: A Systematic Review. Research in Nursing & Health, 40, 23-42 DOI: 10.1002/nur.21768
- Koç, M., Görücü, İ. ve Akbıyık, N. (2015). Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri, Birey ve Toplum, 5(9), 63-94
- Samovar, L. A., Porter, R. E. ve McDaniel, E.R. (ed.) (1994). Intercultural Communication A Reader. 7. Baskı, USA: Wadsworth
- Schostak, J. (2006). Interviewing an Representation in Qualitive Research. New York: Open University Press
- Sharma, H. ve Sarkar, C. (2019). Etnograpphy Research: An Overview. International Journal of Advance and Innovative Research 6(2), 1-5
- Tsapenko, I.P. (2015). Social Effects of Immigration. Herald of the Russian Academy of Sciences, 85(5), 443-452

The Role of Integration Support Cooperatives in the Solution of Refugees' Adaptation Problems¹

İmam Bakır Kanlı²

Eylül Çelik³

Introduction

Since the days of primitive societies it has been a significant phenomenon for humans to come together and overcome challenges that they cannot overcome by themselves. On the other hand, during every period, the most important tool powerless people have had against power holders has been solidarity. Cooperative type organizations in the modern sense gained momentum as the labor class, which appeared along with capitalism, acted communally in order to overcome the challenges of working and living conditions. Thus, in parallel with the increasing industrialization process the speed of spread of cooperatives in cities increased.

Cooperatives, which do not regard economic profit as their mere objective, have been one of the principal organization types that find collective solutions to collective issues due to having social objectives. As stated by the International Cooperative Alliance (ICA), economic, social and cultural needs of humans are met with an understanding that puts the human in its center (ICA, 2020). This understanding has been a significant mission in the development of social cooperatives. As a result of neoliberal policies, governments moved away from the arena of social policies and social cooperatives (TÜSEV, 2018: 4), which is one of the types of cooperatives that became common starting from the 1990s especially in European countries, were established in order to act in the area of social services, contribute to the needs and employment of disadvantaged groups and to enable integration of socially isolated people of the society.

Today refugees are one of the disadvantaged components of society. Many refugees either go through or witness traumatic experiences such as torture, sexual assault, imprisonment, physical injuries, murder, massacre or war before they leave their countries (Nicholl ve Thompson 2004: 352). On the other hand, the long journey they take during migration, exposed to physical and psychological abuse, the uncertainty about the future, conditions in refugee camps, disintegration with family and friends, losing family members, changes in social status, unemployment, cultural adaptation, and challenges of adaptation, being unable to learn a language and being unable to adapt to different lifestyles are among the common challenges refugees have been through and go through (Kirmayer et al., 2011).

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildirisi olarak sunulmuştur.

² Assoc. Prof. Dr. Marmara University, Faculty of Political Science, Political Science and Public Administration, bkanli@yahoo.com

³ Lecturer, Muğla Sıtkı Koçman University, Muğla Vocational School, Local Governments, eylulcelik1108@gmail.com

The European Statistics Office reported that approximately one and a half million Syrians sought asylum in Europe between 2008 and 2018 (Eurostat, 2018). The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) announced that by the end of 2019 79,5 million people were forced to leave their land around the world. There are 26 million refugees and 4,2 million asylum seekers worldwide. Turkey hosts 4 million refugees, 3,6 of whom are Syrians (www.unhcr.org/tr, 2020). In addition 6,6 million Syrian refugees have settled in various parts of the world (EASO Asylum Report, 2020: 8). On the other hand according to the data revealed by UNHCR, Turkey is at the top of the list of countries with the highest number of refugees in the world and hosts more than twice as many as the number of refugees that Pakistan hosts which follows Turkey. According to the data announced by the Ministry of Interior Directorate General of Migration Management of Turkey, the number of Syrians in Turkey in 2012 was 14,237 in 2014 it was 1,519,286 in 2016 it reached 2,834,441 and in 2020 it reached 3,639,572 (<https://www.goc.gov.tr>, 2020).

So to cope with the refugee flow and its problems Turkey took some action and in that sense it accepted the Foreigners and International Protection Law and established the Directorate General of Migration Administration in 2013. However, due to the low efficiency of current migration policies the problems regarding refugees, especially their adaptation problems, have not been able to be solved. According to a study that was conducted in Istanbul (Aslan ve Güngör, 2019: 1609) Syrians have been faced with various problems. One of these is financial problems such as isolation from the labor force. Another is psychosocial problems such as loss, trauma, desperation, etc., accommodation, adaptation, and language which leads to problems in official procedures. At the intersection of all these issues adaptation appears as a strategically significant phenomenon.

With this study the adaptation problem of Syrians under temporary protection in Turkey, who were forced to leave their country as a result of political disasters, and suggestions for solutions to this problem is discussed. It is thought that the study will be important not only due to its contribution to the academic field but also its contribution to the adaptation process by reducing economic and social issues of refugees. It will make sustainable contribution to development of effective public policies as well. The main objective of the study is to open “Integration Cooperatives” as a social cooperative type to discussion in Turkey and reveal the importance of cooperative-type organization models which enable refugees to be both stakeholders and users in solving their adaptation problems and their access to public services. In this context activities and collaborations of Sprach-und Integrationsmittler (SprInt) Cooperative, which is located in Wuppertal, Germany, was examined and then suggestions were made for Turkey. In the study qualitative research method was performed. The literature was reviewed and reports on websites of related institutions, SprInt Cooperative in particular, were used. According to the result of the analyses and evaluation of the findings it was discovered that integration cooperatives, will make significant contribution to the adaptation process of refugees, help them overcome language problems. These types of cooperatives may be a strategic solution for Turkey.

Basic Concepts and Theoretical Framework

In this part of the study, two basic concepts are dealt with. The cooperative system and refugee crisis. In this context in order to make the research more comprehensible basic subjects such as

cooperatives, cooperation, social cooperatives and legal status of immigrants, refugees and asylum seekers, refugee crisis and basic policies applied by local and central authorities are dealt with through concepts.

Cooperative Movement in the World and in Turkey

Looking into the etymological background of the word cooperative it is seen that it comes from the Latin verb “cooperat” and in French it gained the meaning “solidarity company founded by co-workers” (<https://www.etimolojiturkce.com>, 2020). ICA, which was founded in 1895, defines cooperatives as autonomous enterprises founded by voluntarily organized people so as to meet shared economic, social and cultural needs through a company owned collectively and supervised democratically (ICA, 2020). While describing cooperatives the Committee for the Promotion and Advancement of Cooperatives (COPAC) puts emphasis on the themes such as collective ownership, democratic supervision and voluntariness (COPAC, 2020). While the United Nations (UN, 2017) emphasizes the significance of cooperatives in economic and social development ILO (2002: 40) defines cooperatives as collaboratively owned and democratically administered autonomous institutions that meet common economic, social and cultural needs and expectations.

In the literature cooperatives are defined in different ways in terms of economics, law, and socioeconomics. While economic definitions are insufficient to explain social cooperatives which have emerged recently, legal definitions vary from country to country and deal with cooperatives under a narrow legal norm. Undoubtedly these definitions put an obvious emphasis on economics. For instance, Italian economist Professor Valenti stated that those who suffered from dispersion come together through cooperatives with the aim of forming a balance (Valenti as cited in Mülâyim, 2013: 54). According to Lima (2007: 589-590) cooperatives both aim at increasing the wellbeing of their members and democratizing work relationships. Similarly Kamsi emphasizes the fact that cooperatives aim at improving life standards of their members (as cited in Harun and Chin, 2015: 27). Finally Mori (2014: 8-9) emphasizes that cooperatives, which initially emerged with the idea of people gathering together for economic interests, have changed in time and served social structure.

The origins of collaborative behavior, which takes place in the intellectual background of the cooperative system, is as old as human history. However, the cooperative system in the modern sense emerged alongside with capitalism and in order to find solutions to the issues of capitalist system. Even though there are previous examples, in 1844 weavers in cotton factories in Rochdale set up an enterprise with the name of Rochdale Pioneers (1761 Fenwick, 1771 Owen’s experience, 1786 Dr. W. King) and were accepted as a benchmark in the cooperative system. Having been inspired by the principles accepted by Rochdale Pioneers like equitability, patronage dividend, right to vote for each member and open membership, ICA announced six fundamental principles of the cooperative system in 1961 (Figen, 2003: 12); nevertheless, these principles went through changes and ICA approached these principles under seven basic titles (Figure 1).

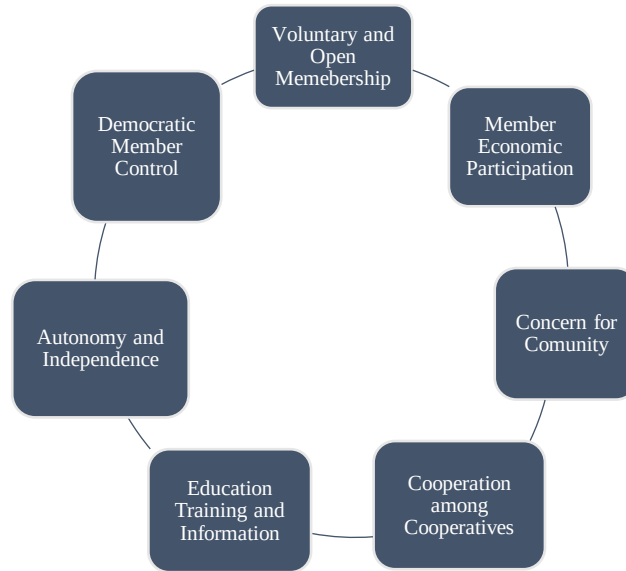

Figure 1: Principles of the Cooperative System according to ICA.

Throughout approximately three hundred years after that cooperatives have operated in a lot of different fields such as credit, housing, work force production, energy, fishing, maintenance service as a result of which they have been subjected to classifications in various ways. By collecting cooperatives under five headings as producer, consumer, credit, construction and service cooperatives Öksüz (1982: 336-339) classified them in accordance with their operation field. Similarly in his 1992 study Geray defines cooperatives as consumer, credit, agricultural, housing, worker, fishing and other various cooperatives. On the other hand ICA classifies them under the headings; agriculture, banking, fishing, health, housing, insurance, industrial, artisanship, service production cooperatives and consumer cooperatives (ICA, 2021). Even though various universities and international institutions made definitions regarding cooperatives, a definition agreed upon in the literature does not exist. The main reason for that is the economic, geographical, class, technological, cultural and legal differences between countries.

On the other hand, in the classification of cooperatives the distinction between the traditional cooperative, which emerged due to the transformation of capitalism and founded on periodic differences, and new generation cooperative is of particular importance. Accordingly as traditional cooperatives had difficulty in adapting to the global economy, they developed structural changes thus new generation cooperatives emerged in the 1970s alongside the transition from traditional agriculture to industrial agriculture (Akçay ve Ünlüönen, 2020: 2685). New generation cooperatives are organizations which aim at profit maximization (Merrett and Walzer, 2004), provide economic efficiency and have closed membership and transferable stocks (Cook and Illiopoulos, 1999: 526-528-532). There are several differences between traditional cooperatives and new generation cooperatives. For instance, while traditional cooperatives have free membership, new generation cooperatives have closed membership. On the other hand, new generation cooperatives demand high entrance capitals whereas it is the other way round for traditional cooperatives. Furthermore, management board of

traditional cooperatives operate on a voluntary basis while new generation cooperatives take professionalism to the fore (Akçay and Ünlüönen, 2020: 2691-2692).

Social cooperatives, which have been increasing in number in recent years, are also defined as new generation cooperatives. Social cooperatives are organizations that provide services in health, education and environment for which either the government or private sector do not produce solutions or are inadequate in producing solutions and operate in areas such as supporting intergration of disadvantaged groups in the workforce (TÜSEV, 2018: 2). However, cooperatives that operate in the areas mentioned earlier but do not aim at public benefit, do not include disadvantaged people and distribute the complete surplus or part of it to its members cannot be defined as social cooperatives. Social cooperatives mainly differentiate from new generation cooperatives due to the fact that their prior purpose is provision of services rather than profit maximization, they reinvest excess income in the work and they have low venture fund (Akçay and Ünlüönen, 2020: 2691-2692). Below are the features of social cooperatives announced by the International Organization of Industrial and Service Cooperatives (CICOPA) (CICOPA, 2020).

Figure 2: Characteristics Social Cooperatives

Italy is one of the first countries recognizing social cooperatives as a type of cooperative. Social solidarity cooperatives which started operating in the 1980s without being identified in a legal regulation until when they gained a legal status with the law number 381 adapted in 1991. According to this law social cooperatives are divided into two according to their operation areas. While type A social cooperatives operate in education, health and social services, type B social cooperatives provide employment for disadvantaged people in agriculture, production, and trade areas (Borzaga et al, 2014: 11). According to the law at least 30% of the workers in type B social cooperatives must be disadvantaged people whereas for type A social cooperative there is no such obligation. As it is obvious, the aim of type B social cooperatives is to ensure the employment of people with high probability of social exclusion and unemployment. On the other hand, Spain, France, Portugal, Poland, Hungary and Greece made legal regulations regarding social cooperatives between 1996- 2011 (Borzaga et al, 2014: 9). While in Portugal there are two types of memberships which are active for those who benefit from social services and honorable membership for those who voluntarily contribute to the production so that the cooperative can reach its objective, in France there are three categories of membership. These are the memberships of the workers who founded the cooperative, memberships of those who consume products and services produced by the cooperative and memberships determined by the cooperative depending on the type of the service given (Mert Korkmaz, 2021).

When taking into consideration the emergence of consumer cooperatives at the dawn of transition from feudalism to capitalism, at a time when the working class was disorganized and their rate of pay

was low, and the emergence of labor production cooperatives following serious economic crises especially in Latin America (Şahin and Gökten, 2013: 143), and the emergence of social cooperatives following the 1980s after social and economic inequalities increased along with neoliberal policies, all together the structure of cooperatives that changed in time will be more meaningful. While cooperatives struggle with capitalism to survive through the conditions of competition, they also try to challenge the issues brought by the system by trying to find solutions with instruments such as shared ownership, egalitarian structure and solidarity.

Asylum-seeker, Refugee, Immigrant Concepts and Syrians in Turkey

Even though each are a result of migration the concepts of refugee, asylum seeker, immigrant and temporary protection status are often confused with each other. Depending on what reason and in which geography migration takes place the name given to the person who migrates can vary. Undoubtedly, this situation which is not solely a name change bring de jure segregation and therefore various rights and debts alongside.

In conceptual terms the term immigrant is used for those who leave their countries without being forced or threatened to migrate to other countries with the aim of having better economic conditions (Çiçekşöğüt, 2017: 4). However, the term immigrant has only one legal definition on international level. The fact that immigrants leave their country directly due to safety issues does not necessarily mean that migration is always a choice. Since there can be very difficult conditions that can be counted among reasons for migration caused by improving their lives, education, family reunion, natural disasters, famine or extreme poverty, there is no doubt that immigrants also deserve to be protected by international law (UNHCR, 2016).

The foundation of the definition of refugee dates back to when the UN Convention of Legal Status of Refugees was signed in 1951 and implemented in 1954. An Additional Protocol was added to the agreement, which is also known as the Geneva Convention, in 1967. According to the Article 1 of the Convention, a refugee is defined as a person who cannot or does not want to benefit from the protection of their country of citizenship due to their fear of being tortured or prosecuted because of their race, religion, nationality, affiliation with a particular social group or political ideas, or a person who is out of their country and either cannot or do not want to return there (Geneva Convention, 1951). The point to be noted about the status of refugee is that it is not a status that is given by the government which provides protection but the fact that the person automatically becomes a refugee once the elements in the article are the case (Dulkadir, 2017: 22). As a result the state of refugee can occur in the cases when the country of citizenship cannot or is unwilling to protect when there is a serious threat or danger (Safi, 2018: 32). In this case, the person will be under protection of international law. Therefore, within the framework of international law, every state that signed the convention have obligations such as providing protection and finding solutions to issues.

Turkey became a part of the convention in 1961 and a party of the additional protocol in 1968. According to article 61, 62 and 63 of the Foreigners and International Protection Law (Official Gazette, 11 April 2013, issue 28615) three different international protection statuses, which are refugee, conditional refugee and subsidiary protection, were accepted. According to the law refugee

status is given only for the applications from the European Council member countries for reasons stated in the Geneva Convention. For the applications outside European countries, by giving conditional refugee status, the same reasons allow people to stay in Turkey until they are located in another country. Those who are not classified either as refugee or conditional refugee but in case of being sent back to their country will be sentenced to death or will be executed, will be subjected to torture, inhuman or derogatory treatment or will face serious threats due to armed conflict are given subsidiary protection status. As it is obvious Turkey is included in the convention with a geographical limitation and grants refugee status only for applications that are from the European Countries.

Asylum seeker is a concept that was neither included in Geneva Convention nor defined by it. Nevertheless the term is used to define people who meet or think they meet the necessary criteria to be a refugee but either have not applied for it or their application is in process as a result of which have not been given refugee status yet (Beter, 2006: 4, Association for Solidarity with Refugees, 2010: 20). Consequently, while it is not possible to recognize every asylum seeker as a refugee, every refugee is an asylum seeker in the beginning of the process.

Due to the civil war which began in March, 2011 a number of Syrian citizens came to Turkey through the border of Hatay province. Although during the first period authorities stated that they provide protection by using the term “guest”, which does not have an equivalent either in the national law or international law, the Minister of Interior of the period described the protection regime provided for Syrians as “temporary protection” (Association for Solidarity with Refugees 2014: 84, 85). The fact that it became obvious that the war would not end in a short time and Syrians came to Turkey in masses had an effect on this change. Defining Syrians as immigrants is not only incorrect legally but also it causes various confusions. These people cannot make an application for asylum due to the geographical limitation which is stated in Law No. 6458.

The UN Executive Committee Resolution No. 100 dated 2004; mentions that in the event of a large mobility of people towards an international border, mass asylum may be the case since they cannot apply due to existing individual asylum procedures. Furthermore, according to article 91 of Law no. 6458 it is stated that foreigners who left their country and reached the borders en masse can be given temporary protection. In this respect, by giving a mass protection status to the asylum seekers, Turkey accepted them as conditional refugees. Another regulation related to this acceptance is Regulation no 62 “The Regulation Concerning the Acceptance and Accommodation of Citizens of Syrian Arabic Republic Coming to Turkey With the Aim of Collective Asylum and Stateless Persons Residing in Syrian Arabic Republic” implemented by the Ministry of Interior Directorate General of Migration Management of Turkey on 30 March 2012.

The regulations regarding eligibility of temporary protection were improved in 2014 with “Regulation of Temporary Protection”, which regulates legal statuses, rights and responsibilities of persons coming from Syria to Turkey. On the sixth section of the regulation, services to be provided to those under protection are stated as health, education, access to the labor market, social services and subsidies and interpretation service and such services. It is indicated that these services could be provided by state institutions and establishments within the bounds of possibility.

As can be seen, persons coming from Syria imperatively are legally defined not as refugee, asylum seeker or immigrant but as “foreigner under temporary protection”. Regulations regarding this

status state that temporary asylum seekers can benefit from basic public services and additional services such as interpretation service, which they need to be able to obtain those public services, within the bounds of state organizations. It is thought that access to those services are highly important in terms of Syrians integration to Turkey.

Integration Issue of Syrians Under Temporary Protection in Turkey

Integration is a bilateral process which enables persons forced to leave their countries due to several reasons to meet their basic needs and regain their social statuses and provides closeness between locals and immigrant community (Social Integration Guide, 2017:21). The term integration was used in Article 34 of the Geneva Convention and it expresses the integration of signatory countries and that it requires facilitating to obtain citizenship as far as possible. The term integration is not a term officially used in Turkey and in Law 6458 the term “adaptation” was used instead of “integration”. However, the term “adaptation” was used in a different and limited meaning than its international definition (Şimşek, 2019: 175).

The concept of integration, lexical meaning of which is to coalesce and to adapt (<https://sozluk.gov.tr/>), has been gradually taking up a wider place in academic studies (see. Wegmann, 2014; Hanley et al., 2018; Ireland, 2004). In this respect Ager and Strang (2018: 170) formed a diagram which consists of ten areas to be effective in the integration of immigrants and refugees. According to Figure 3, which was reinterpreted, in order to carry out a successful integration health, housing, education and employment are significant. Social bridges, bonds and links, which are named as social facilitators, have importance in the provision of integration on a local basis. While language, cultural knowledge, safety and stability display functionality in removing the barriers in the way of integration, eventually citizenship takes place on the basis of all these (Ager and Strang, 2018: 169-183). Even though Ager and Strang’s approach does not take the dynamics of migration-receiving societies or conditions of refugees into consideration, it paves a way to comprehend what areas integration is composed of (Şimşek, 2019: 176).

Figure 3: Core Domains of Integration (Based on Ager and Strang’s 2018 study)

3,6 million Syrians reside in Turkey with temporary legal protection status. Although the extent of temporary protection was regulated by laws, the services to be given to those persons who have this status has not been regulated in detail. The fact that Turkey provides only temporary protection to the persons coming outside of Europe gives those people the choice to stay in Turkey until they find a third country to be located in, which may hinder Syrians to integrate in Turkey and build their lives (Şimşek, 2019: 174). For this reason, the basis for the integration issue is the temporary protection status itself and services planned to be given within this context. Safi (2018: 50) handles the basic areas, which determine whether an integration is successful or not, under nine headings; access to the labor market, housing and social services, education, participation in the political process, participation in important institutions and establishments, population exchange, legal indicators, cultural integration and social acceptance.

The issue of employment, which is one of the most important basic areas of integration, is one of the fundamental problems of Syrians under temporary protection. According to a report published by AFAD (Disaster and Emergency Management Presidency) (2013: 52) 77% of Syrian males and females who live outside temporary shelters are looking for a job. On the other hand, when the level of education of these people is considered, it is found out that 33% of them are illiterate, 13% are literate but have never attended a school, 25% have not made a statement about their education level and approximately 2% have a university degree (Akkoyunlu Ertan and Ertan, 2017: 21). When the percentages are examined it becomes obvious that their level of education is quite low. Within this respect Turkey made some attempts and with a directive issued in 2014 formed a dual pre university education system. In 2016 the Ministry of Education gradually ended this system and directed these students towards Turkish schools (Şimşek, 2019: 179). In the same year, in order to solve language problems of Syrian students an education program funded by UNICEF was initiated and only those who had worked in Syria as a teacher before were accepted to the program. These people were employed as facilitators in schools where Syrians heavily attended and their job was to work as an interpreter to enable communication between the parents and the school rather than being teachers (<https://multeciler.org.tr/>).

A vast majority of Syrians in Turkey that are under temporary protection status reside not in camps but in cities. According to AFAD's data (2018) only 174,256 of 3,577,792 Syrians live under temporary protection shelters. Koç, Görücü ve Akbıyık (2015: 84), stated that those who live outside camps live in rented homes in large groups and usually in difficult conditions, and also in regions where Syrian population is high the rents increase. Moreover, according to a field research conducted in 2019 33% of the participants stated that although they allocate a big amount of their income for housing, they live in homes with bad conditions, they cannot find homes because of being Syrian or they are obliged to pay high rents, as a result they share homes with several families. According to the same study 18% of the Syrians in the sample were mistreated by the society, 29% mentioned behaviors that can imply exclusion from the society (Aslan ve Güngör, 2019: 1613-1616). Syrians are usually seen as the scapegoat of the various negative changes in the living conditions or are kept responsible (Koç, Görücü and Akbıyık, 2015: 80).

Probably, one of the biggest problems of Syrians under temporary protection is language, as a result of which they have problems in a lot of areas such as employment, benefiting from health services and improving social relations. In Turkey, Turkish language courses were opened in 2015 for Syrians who have integration issues in other areas due to language problems; as a result 69,543 in 2015, 62,186 in 2016 and 28,148 people in the first nine months of 2017 participated in Turkish language learning programs (Social Integration Guide 2017:33). In this context, it is thought that the solution to the language problem will contribute to the acceleration of the integration process.

In conclusion, there are a lot of factors affecting the integration process of Syrians under temporary protection. Even though some regulations have been made by the central administration, the lack of an integrated and systemic approach hinders a radical change. Besides language which is one of the biggest problems, many other problems such as education, employment, social support, housing and participation in decision making processes continue to exist. It is thought that, these problems may be solved with cooperative type organizations which comprise of elements such as solidarity, cooperation, acting together upon common benefit, democratic participation and public benefit.

Cooperatives for Refugees and Sprach- und Integrationsmittler Cooperative

Cooperatives are very well positioned to meet the needs of both displaced people and the hosting population with the help of their self-help, reciprocity, and democratic governance principles (ILO, March 2020). Recently in various countries, refugee cooperatives have been carrying out activities related to refugees under the body of social cooperatives or in a form of a separate cooperative. These cooperatives can be set up either by refugees or with the aim of serving for refugees. In 2016 the ILO Cooperative Unit published a document titled Migration, Decent Work and Cooperatives which classified cooperatives supporting refugees as producer, housing, social, financial, worker, trade, care giver cooperatives and education cooperatives. Some of the cooperatives established by refugees or carrying out activities related to refugees worldwide are shown in Table 1 (<https://gencisi.org> and <http://www.whomadeyourpants.co.uk>).

Cooperative Name	Area of Activity
Hope Asylum Seeker Cooperative	<i>Works in Morocco. It is a preschool cooperative established by Yemeni refugees.</i>
Welcommon Hostel	<i>It was established by various state institutions and the collaboration with Wind of Renewal Social Cooperative in Greece. It carries out activities such as providing accommodation, enrolling refugee children in ordinary schools, providing opportunities for parents to work in public and providing education to improve the chances for refugees to find jobs.</i>
Camelot Social Cooperative	<i>Its aim is to encourage refugees to establish their own cooperatives. The aim of the project is to give training courses on cooperative policies and how cooperatives will be governed.</i>
Project Vesta Hosting Families for Refugees	<i>It is a project carried out by Camelot Social Cooperative. It aims at ensuring the integration of communities with each other through a relational system thus providing integration naturally.</i>

Anka Cooperative	<i>A cooperative established in 2012 where Syrian refugees weave rugs and traditional handicrafts.</i>
SADA Women Development and Solidarity Center	<i>It was established in Gaziantep, Turkey in collaboration with the UN Women Unit, ILO and Asylum Seekers and Immigrants Solidarity Association. It provides entrepreneurship courses. This women's cooperative was established under the partnership with local women and refugee women so that they can offer the products produced in their workshops.</i>
Who Made Your Pants Cooperative	<i>It was established in UK in 2008 and provides job opportunities for refugee women.</i>

Table 1: Refugee Cooperatives

Among the fundamental aims of the cooperatives working for refugees, providing integration is probably the most important one. Within the scope of the research conducted in the framework of this study only two integration cooperatives were detected. The first of which is SprInt Cooperative and the second is Ruah Cooperative established in Bergamo, Italy. Ruah Cooperative was established in 2015 and it provides language education for refugees, literacy courses, and various other training so as to enable their integration into the society. Until today 18,000 refugees benefitted from the activities of the cooperative (<http://www.cooperativaruah.it/>). While SprInt formation was a project carried out by Wuppertal branch of the German Protestant Church Social Work Association, it was reshaped as a Language and Integration Cooperative in 2015. SprInt provides professional interpretation services to overcome problems refugees living in Germany have, especially in official institutions. As a social cooperative it has a non-profit structure. The staff is employed permanently and also are members of the cooperative. The cooperative is governed by shared governance.

Among the users of services provided in the cooperative there are authorities, clinics, psychiatric facilities, child and youth welfare centers, social welfare organizations, consulting services, employment agencies and schools. Those who interpret for the cooperative are called mediators. Mediators work in the organizations mentioned above, in charities and in foundations. Moreover, companies can benefit from the services provided by SprInt. Translations made by mediators are subject to confidentiality. The translation given by cooperative mediators is not a “simple” translation because it includes cultural backgrounds and information about immigrant rights. Topics such as specific rules of a culture, ways they cope with diseases, eating habits, gender roles, parenting styles, taboos and shame can vary from culture to culture which may cause misinterpretations. Mediators who have a full knowledge of immigrants’ culture try to stop misinterpretations. Besides having professional knowledge about education, health, social services and law, these mediators are familiar with the country of origin, which enables them to do translations in subjects that have sociocultural delicacy (<https://www.sprinteg.de/>). The cooperative aims at integrating immigrants into the society through translation as well as providing participation of people with an immigrant background in the society through employment.

The cooperative provides translation service in 29 languages. Service providers can benefit from translation service by phone, video or live chat. Around 680 customers benefit from the service of SprInt Cooperatives throughout Germany.

There are several advantages of receiving such translation services that are sensitive towards refugees and immigrants. These are as follows (<https://www.sprinteg.de/sprach-und-integrationsmittlung/>):

- Guaranteed quality of interpreted content
- Time and costs savings
- Avoiding errors in consultations, diagnosis and treatments
- Faster explanation of worries
- Avoiding multiple appointments
- Increase in willingness to collaborate
- Diminishing communication failures and conflicts
- Legal certainty in consent declarations
- Lowering the threshold of blocking in communication with customers
- Faster trust relationship
- Harmony

It is possible to say that SprInt Cooperative formed a network of cooperatives in Germany. Through this network, key centers for language and integration mediators were built in ten different places around the country. These centers are aiming at making mediation service usable for all the facilities in the region. Figure 4 shows the regions where the cooperative is active.

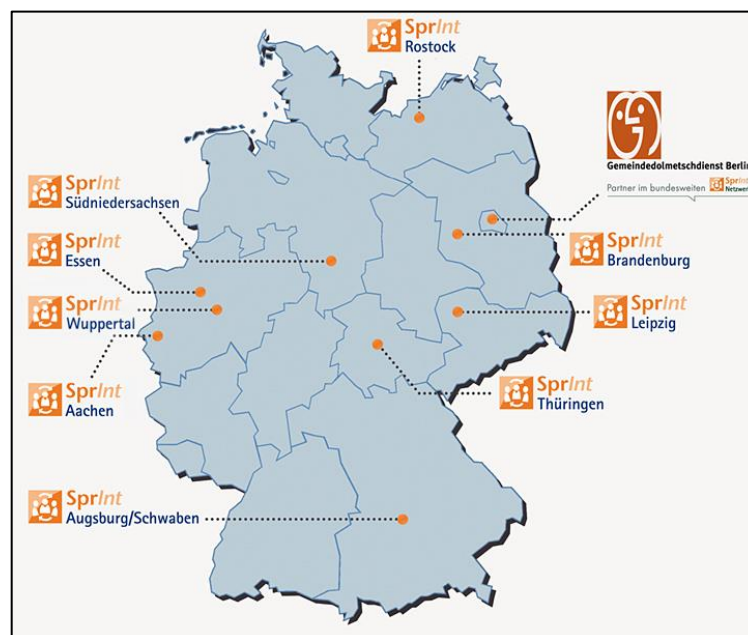

Figure 4: Activity Network of SprInt Cooperative in Germany
(<https://www.sprachundintegrationsmittler.org/sprint-netzwerk/>)

One of the areas where language mediators work often is schools in the Wuppertal region, where immigrant population is intense. About 70% of students in Wuppertal Primary school have an immigrant background (DW, 2013). Sarah Eichenauer, who works in the primary school, stated that they work with intercultural interpreters, who can explain the German school and its social system to the parents, because they do not prefer their pupils, who speak German better than their parents and grandparents, to interpret the speeches between their parents and teachers (DW, 2013).

There are some qualifications required to be a SprInt Cooperative mediator. These are:

- Having a migration history or relevant language skills
- B2/C1 German Language level
- Secondary school certificate
- Sense of social responsibility
- First experience as interpreter
- 4 - 5 years residence in Germany
- Respect for otherness, attitude advocating equality
- Reflective ability
- Having an interest in social work, education and health
- Criminal record certificate
- Secured financing via cost units

SprInt Wuppertal has been training people to be language and integration mediators since 2002. The people who meet all the criteria mentioned above can start their 18 month long translation training. The cooperative works with certificated mediators who have completed these qualifications. Besides having 2000 lesson hours, language mediators are obliged to complete 3 internship periods 13 week long each. Mediators are trained particularly to prevent cultural misinterpretations. Their training includes nine learning areas consisting of reflective skills, social and communicational skills, migration and participation, education and training, social affairs, health care, theoretical and practical translation, relevant German and accompanying education units. The final exam is carried out by three education institutions in the country. Berlin Alice Solomon University is involved in the exam in terms of social and education sector, while Hamburg-Eppendorf University Medicine Center is involved in it in terms of health care sector and finally Johannes Gutenberg University is involved in terms of interpretation sector. Graduates receive a nationwide standardized SprInt certificate.

In the cooperative translation services are given for a fee. The fee schedule is €42.00 per hour and it is stated that for each request, at least work of an hour will be invoiced and every following half hour will be charged as a half hour. For some languages such as Chinese, a bit higher fees than the others were determined. It is possible to make an application either with a simple online form or make an appointment on the phone. While it is free to cancel appointments as late as 24 hours before the agreed starting date, cancellations after that time are charged for €30.00. The job starts at the agreed

time. When the service is provided via phone or video the charge is €1 per minute. Translation service is exempted from sales tax. It is possible to make a choice of the gender of the interpreter.

In the cooperative projects are run with the support from EU Asylum, Migration and Integration Fund and the fund obtained from Free State of Saxony. Moreover, strategic partnerships have been made with various associations, forums, education centers and youth workshops. Immer, the chairman of German Protestant Church Social Work Association, stated that language and integration mediation had made significant contributions to the great issue of social integration (2021).

Findings and Evaluations

The translation service provided at SprInt Cooperative includes sharing cultural background information in fields such as law, health care, social services, education and social affairs which require professionalism. This ensures a mutual benefit both for immigrants and citizens of the hosting country as it reduces potential conflicts between parties.

In the cooperative, translation service is given by certificated SprInt mediators who have completed the 18 month training. The fact that the interpreters have a full knowledge of both the target language and both cultures contributes to the integration of the immigrants who need the translation as well as to establish employment opportunities for immigrants. Moreover, it makes it possible for mediators, who are usually immigrants themselves, to become qualified in the translation field. In the cooperative, service is given in 29 languages and at different intensities.

The cooperative which has turned into a nationwide network is active in ten different regions in total. There are 680 registered users. Taken into account that these users are usually institutions although an exact number is not found, it is thought that a large number of refugees were accessed. Among the users there are authorities, clinics, psychiatric facilities, child and youth welfare centers, social welfare organizations, consulting services, employment agencies and schools. It is considered that services provided in such official institutions reduces stress levels of immigrants and increases their living standards.

The service provided in the cooperative is for a fee. There are options of having face to face sessions as well as phone or video. In this way, receiving service is facilitated and also by saving the cost of transportation the cost in general is reduced. In addition to this the cooperative carries out projects with the funds from EU Asylum Immigration and Integration Fund and funds from states.

Conclusion

Despite being structures as old as human history, cooperatives still preserve their up-to-dateness and play a crucial role in finding solutions to social issues. The number of social cooperatives, the aim of whom is to provide public benefit and support disadvantaged persons in order to solve these issues, are increasing both in Turkey and around the world. Being the most disadvantaged groups of the society and continuously growing in number in recent years, immigrants, refugees and asylum seekers are faced with a lot of problems such as physical, psychological, social and economic.

Integration cooperatives try to overcome the problems of refugees such as integration to new culture, lack of knowledge of fundamental rights, education, health and lack of confidence in official institutions by solving the language problem. For that reason, it is possible to give translation services and open language courses in cooperatives. Being inspired by SprInt Cooperative, this study suggests a similar though more comprehensive cooperative structuring in order to solve the integration problems of Syrians under temporary protection living in Turkey. With the help of this entrepreneurial model, it is considered to contribute not only to diminishing the challenges of integration but also to the battle with unemployment. Social cooperatives are not able to find a position in legislation due to the disorderliness of the legislation and bureaucratic challenges which aggravate the establishment process of cooperatives. On the other hand, it is thought that there will be significant improvements and achievements provided that necessary regulations are made on relevant legislation regarding loss of efficiency and productivity caused by obtaining permissions to establish a cooperative through three different ministries. Moreover, it is extremely important that social cooperatives are given comprehensive support. For instance, tax privileges, financial support, and necessary legal revisions which do not treat cooperatives as corporations, should be made.

On the other hand, many of the existing associations which work for refugees can unite under the umbrella of a cooperative and hence increase their synergy. The possibility of developing and supporting this entrepreneurial ecosystem will increase with the financial, administrative and technical support provided by both the central and local governments.

In conclusion, the question of whether Syrians under temporary protection lead a life in dignity or not is a social issue. Improving living conditions of refugees and enabling their integration to the society will not only have a positive influence on them but also on the living standards of locals and on social peace. In this context, it is considered that integration cooperatives may be a key solution for the governments during the integration process of refugees.

References

- AFAD. (2013). Syrian Refugees in Turkey 2013 Field Survey Results. Retrieved from <https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari>
- AFAD. (2018). Temporary Accommodation Center. Retrieved from https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/2374/files/15_10_2018_Suriye_GBM_Bilgi_Notu_1.pdf
- Ager, A. & Strang, A. (2008). Understanding integration: A conceptual framework. *Journal of Refugee Studies*, 21(2), 166–191. <https://doi.org/10.1093/jrs/fen016>
- Akkoyunlu Ertan, K. & Ertan, B. (2017). Türkiye'nin Göç Politikası. [Immigration Policy of Turkey.] *Contemporary Research in Economics and Social Sciences*, 1(2), 7-39. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/conress/issue/35835/401581>
- Association for Solidarity with Refugees. (2010). İzmir. Retrieved from <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/10/5N-1Multeci.pdf>
- Association for Solidarity with Refugees. (2014). Retrieved from <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/10/Turkiye-de-Multeci-Olmak-Uydu-kentler-Izleme-ve-Raporlama-Projesi-Kapanis-Toplantisi-Notlari-Ankara.pdf>
- Beter, Ö. (2006). *Sınırlar Ötesi Umutlar*, [Hopes Beyond the Borders], Ankara: SABEV Yayınları.
- Borzaga C., Bodini R., Carini C., Depedri S., Galera G. & Salvatori G. (2014). Europe in Transition: The Role of Social Cooperatives and Social Enterprises. Euricse. 11 January 2021. Retrieved from https://www.euricse.eu/wp-content/uploads/2015/03/1405514708_n2553.pdf
- CICOPA (2020). World Standards of Social Cooperatives. Retrieved from https://cicopa.coop/wp-content/uploads/2018/02/world_standards_of_social_cooperatives_en-4.pdf
- Cook, M. L. & Iliopoulos, C. (1999). Beginning to inform the theory of the cooperative firm: Emergence of the new generation cooperative. *The Finnish Journal of Business Economics*, 4 (99), 525-535.
- Cooperative Ruah. (2020). Retrieved from <http://www.cooperativaruah.it/>
- COPAC. (2020). Retrieved from <http://www.copac.coop/about-cooperatives/>
- Dulkadir, D. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacı Krizi ve Suriyelilerin İç Hukuktaki Statüleri. [Syrian Asylum Seeker Crisis in Turkey and Legal Status of Syrians in Turkish National Law]. *Doğu Anadolu Sosyal Bilimlerde Eğilimler Dergisi*, 1(2), 21- 36.
- DW. (2013). Retrieved from <https://www.dw.com/de/nicht-immer-leicht-schulgespr%C3%A4che-mit-migranten/a-16762306>
- EASO. (2020). Asylum Report Annual Report on the Situation of Asylum in the European Union. Retrieved from <https://easo.europa.eu/sites/default/files/EASO-Asylum-Report-2020-Executive-Summary.pdf>

- Eurostat. (2018). Asylum applications (non-EU) in the EU-28 Member States, 2008–2018. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Asylum_statistics
- Figen, E. (2000). Kooperatifler ve Ülkemizdeki Durumu. [Cooperatives and their Situation in Turkey]. *Karınca Dergisi*, 798, 24-27.
- Foreigners and International Protection Law. Official Gazette. 1 April 2013. Issue 28615 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>
- Geneva Conventions. (1951). Retrieved from <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>
- Geray, C. (1992). Kooperatifçiliğin Dünya'daki ve Türkiye'deki Nicel Gelişimi. [Quantitative Development of Cooperatives in the World and in Turkey]. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 47(01), DOI: 10.1501/SBFder_0000001544
- Güneş Aslan, G. & Güngör, F. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Göç Sonrası Yaşadığı Sorunlar: İstanbul Örneği. [The Problems of Syrian Asylum Seekers Faced After Migration to Turkey: Case of Istanbul]. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(18), 1602-1632. DOI: 10.26466/opus.558512
- Hanley, J., Al Mhamied, A., Cleveland, J., Hajjar, O., Hassan, G., Ives, N., ... Hynie, M. (2018). The Social Networks, Social Support and Social Capital of Syrian Refugees Privately Sponsored to Settle in Montreal: Indications for Employment and Housing During Their Early Experiences of Integration. *Canadian Ethnic Studies*, 50 (2), 123-149.
- Harun, M. Z. M. & Chin, O. (2015). Examining the Association Between Group Cohesion and Group Performance in the Co-Operative Movement. *International Journal of Business and Industrial Marketing*, 1 (2). 26- 30. file:///C:/Users/HP/Downloads/9260724.pdf
- ICA. (2020). Retrieved from <https://www.ica.coop/en/cooperatives/what-is-a-cooperative>
- ICA. (2021). Retrieved from <https://www.ica.coop/en/alliances-sectoral-organisations>
- ILO. (2002). Retrieved from <https://ticaret.gov.tr/data/5d419c2113b87639ac9e00f2/f8efb4c1f89a8f12d411cbebb0ec471c.pdf>
- ILO. (2016). Retrieved from https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/---emp_ent/--coop/documents/presentation/wcms_543545.pdf
- ILO. (March 2020). https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/news/WCMS_739198/lang-en/index.htm
- Immer, N. (2021). Interview with Nikolaus Immer by M. Tamayo. Retrieved from <https://www.sprachundintegrationsmittler.org/2017/09/07/sprach-und-integrationsmittler-fuer-die-diakonie-ein-interview-mit-nikolaus-immer/>

- Kirmayer, L. J., Narasiah, L., Munoz, M., Rashid, M., G. R. Andrew., Guzder, J., ... Pottie, K. (2011). Common Mental Health Problems in Immigrants and Refugees: General Approach in Primary Care. *CMAJ*, 183(12): 959-966. Retrieved from <https://www.cmaj.ca/content/183/12/E959>
- Koç, M., Görücü, İ. & Akbıyık, N. (2015). Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri. [Syrian Asylum Seekers and Employment Problems]. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 63-94.
- Lima, J. C. (2007). Workers' Cooperatives in Brasil: Autonomy vs Precariousness. *Economic and Industrial Democracy*, 28(4), 589-621.
- Merrett, C. D. ve Walzer, N. (Eds.). (2004). *Cooperatives and local development: Theory and applications for the 21st century*. ME Sharpe.
- Mert Korkmaz, G. (2021). <https://www.sosyalkooperatif.com/sosyal-kooperatif-tuerleri>
- Mori P. A. (2014). Community and cooperation: the evolution of cooperatives towards new models of citizens' democratic participation in public services provision. *Euricse Working*, 63(14). Retrieved from https://www.euricse.eu/wp-content/uploads/2015/03/1393492623_n2497.pdf
- Mülayim, Z. G. (2013). *Kooperatifçilik*. [Cooperatives]. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Nicholl, C. & Thompson, A. (2004). The Psychological Treatment of Post Traumatic Stress Disorder (PTSD) in Adult Refugees: A Review of Current State of Psychological Therapies. *J Ment Health*, 13(4), 351-362.
- Öksüz, E. (2012). Kooperatifçilik Kavramı ve İlkelerinin Işığında, Türkiye'de Köy Kalkınma Kooperatifleri. [Village Development Cooperatives in Turkey, According to the Concept and Principles of Cooperatives]. *Journal of Social Policy Conferences*, 31, 329-358. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/922/10435>
- Safı, S. (2018). Uluslararası Hukukta Mülteciler, Sığınmacılar ve Entegrasyonun Yasal Göstergeleri. [The Refugees, Asylum Seekers and the Measurements of Integration]. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 34, 31-63
- Social Integration Guide. (2017). Ankara: HAK-İŞ Konfederasyonu Yayın No: 65. Retrieved from https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/project-result-content/f85df7b0-fe8d-46f6-82d9-a53bfd468fc/SOSYAL%20ENTEGRASYON%20REHBERI_mini.pdf
- SprInt Cooperative. (2020). Retrieved from <https://www.sprinteg.de/>
- SprInt Cooperative Network. (2020). Retrieved from <https://www.sprachundintegrationsmittler.org/sprint-netzwerk/>
- Şahin, Ç. E. & Gökten, K. (2013). Latin Amerikan Özyönetim Pratiklerinden İnsan Odaklı Bir Esnekleşme Beklenebilir mi?. [Is It Possible a Human-Oriented Flexibility in Latin American Workers' Self-Management Practices?]. *Çalışma ve Toplum*, 37, 119-145.
- TÜSEV. (2018). Sosyal Kooperatifçilik: Yasal Mevzuat Açısından Avrupa Birliği Örnekleri ve Türkiye'deki Gelişmeler. [Social Cooperative: In Terms of Legal Regulation European Union

- Examples and Developments in Turkey]. Retrieved from https://tusev.org.tr/usrfiles/images/TUSEV_SosyalKooperatifBilgiNotuTR.08.11.18.pdf
- UNHCR. (2016). Refugee and Immigrant? Retrieved from https://www.unhcr.org/cy/wpcontent/uploads/sites/41/2018/02/UNHCR_Refugee_or_Migrant_TR.pdf
- UN. (2017). Cooperatives in Social Development, 17 July 2017. Retrieved from <https://digitallibrary.un.org/record/1298696>
- Wegmann, K. M. (2014). Shaping a New Society: Immigration, Integration and Schooling in Germany. *International Social Work*, 57(2), 131–142. Research Article <https://doi.org/10.1177/0020872812446980>

Mültecilerin Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar ve Sosyal İçerilmelerine Yönelik Okul Yöneticilerinin Görüşleri: Samsun İli Örneği^{1 2}

Hakan Topaloglu³
Murat Özdemir⁴

Giriş

Türkiye toprakları son on yıldır ciddi göç dalgalarına maruz kalmaktadır. 2011 yılında Irak'ta başlayıp Suriye topraklarında yaygınlaşan terör örgütleri kaynaklı çatışmalar, milyonlarca insanın evlerini terk ederek başka ülkelere göçmelerine neden olmuştur. Türkiye, çevresindeki ülkelere göre hem daha güvenli hem de ekonomik olarak daha iyi konumda olmasından dolayı ülkelerinden ayrılan mülteciler tarafından daha çok tercih edilmektedir. Türkiye'ye yönelik yaşanan bu göç dalgaları ülkenin ekonomik, politik, sosyal ve kültürel olarak değişmesine neden olmaktadır (Özer, 2004).

Türkiye'ye gelen yabancılar/göçmenler/sığınmacıların statüleri 2013 yılında yürürlüğe giren 6458 sayılı “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununda (YUKK) belirlenmiştir. YUKK'a göre Suriyelilere “geçici koruma”, diğer ülkelerden gelenlere ise uluslararası koruma kapsamında ikamet izni, şartlı mülteci ve ikincil koruma statüsü verilmiştir. Türkiye’de 2021 yılı Mart ayı verilerine göre geçici koruma kapsamında 3.665.946 Suriye vatandaşı bulunmaktadır. Bununla beraber geçici koruma statüsü dışında kalan statülerde (sığınmacı, ikamet izni, şartlı mülteci vs) de yaklaşık 1.032.348 yabancı yaşamaktadır. Geçici koruma kapsamında bulunanların da 1.737.502’si 0-18 yaş aralığındadır (Mülteci.org. 2021). Bu rakamlarla aynı zamanda Dünya’da en fazla mülteci bulunduran ülke olan Türkiye’de yerel halk, ilk zamanlarda özellikle aynı dine inanma duygusu ile misafir olarak kabul ettiği göçmen ve mültecilerin uzun süreli yerleşme eğiliminde olduklarına yönelik algısı artınca, bu kişilere karşı olumsuz davranışlar geliştirmeye başlamıştır (Büyükkiz ve Çangal, 2016). Çünkü yapılan araştırmalarda Suriyelilerin büyük bir çoğunluğunun ülkelerine dönmeyeceklerine dair veriler açığa çıkmıştır (Apak, 2015). Bununla beraber İçişleri Bakanı’nın Türkiye’de doğan Suriyeli bebek sayısının 450 bin civarında olduğunu açıklaması toplumdaki kaygıyı artırmaktadır (Mülteciler Derneği, 2021).

Türkiye’de yerleşik pozisyon alan mülteci/göçmen sayısının artması bu insanların Türk toplumuna entegrasyonunun sağlanması sorununu da beraberinde getirmektedir. Çünkü yaşam tarzları, kültürel farklılıkları ve davranışları bazı bölgelerde yerel halkla çatışma yaşamalarına neden olmaktadır. Bununla

¹ Bu çalışma Murat Topaloglu tarafından hazırlanmış olan “Mültecilerin sosyal içerilmeleri bağlamında eğitime erişimlerinde yaşanan problemler ve çözüm önerileri” başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden türetilmiştir.

² Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

³ Ondokuz Mayıs Üniversitesi Terme Meslek Yüksekokulu, Pazarlama ve Reklam Bölümü, hakant@omu.edu.tr

⁴ Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, mrtozdem@gmail.com

beraber 'Türkiye'nin kendi vatandaşlarına istihdam imkanı sağlayamadığı bir ekonomik ortamda dışarıdan gelen göçmen ve mültecilerin ucuz işgücü olarak değerlendirilmesi mültecilere yönelik tepkiyi artırmaktadır (Koç, Görücü ve Akbıyık, 2015). Yaşanan en küçük olumsuzlukta çatışma boyutuna varan olaylar yerelerde huzuru bozmaktadır. Bu durum karşılıklı düşmanlaşmayı körüklemekle beraber toplumsal kalıcı barışı zedelemektedir. Kaldı ki dışlanma duygusu, terör bölgelerinden gelmiş olan bu kesimlerin daha kolay kriminalize olmalarına neden olabilmektedir. Bu kesimlerin yaşayabileceği dışlanmışlık duygusu kalıcı psikolojik sorunlara da neden olabileceği gibi süreklilik arz etmesi durumunda ise suça eğilimlerinin artmasına yol açacaktır (Akıncı, Nergiz ve Gedik, 2015). Bu nedenle bu kesimlerin toplumsal olarak kabulünün sağlanması ve kapsayıcı politikalarla içerilmeleri için çaba göstermek gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiye'deki mültecilerin eğitim boyutuyla sosyal içerilmeleri bağlamında okul yöneticilerinin yaşadıkları sorunlar ve mültecilerin sosyal içerilmelerine yönelik görüşlerin tespit edilmesi ve birlikte yaşamının önemine vurgu yapılacaktır. Araştırmanın amacı; göçmen ve mültecilerin eğitim gördüğü okullardaki yöneticilerin karşılaştıkları sorunlar ve deneyimleri ile beraber, mültecilerin sosyal içerilmelerine yönelik görüşlerini açığa çıkarmaktır.

Eğitim Hakkı ve Sosyal İçerme

Eğitim hakkı, en temel insan haklarından biri olup devletlerin herhangi bir ayırım yapmadan tüm yurttaşlarına sunmak zorunda olduğu haklardandır. Aynı zamanda ücretsiz ve zorunlu olmasının yanı sıra nitelikli ve kapsayıcı olması da gerekir (Yıldız, 2008). Eğitimin bireyleri üretim sürecine katarak aynı zamanda ülkelerin insan sermayelerini de güçlendirme etkisi de vardır (Gök, 1999). Eğitim hakkı hem ulusal yasalarda hem de uluslararası sözleşmelerde güvence altına alınmıştır. Türkiye'de eğitim hakkına Anayasanın 42. Maddesinde; ilköğretimin devlet okullarında zorunlu ve parasız olduğu ifadesi ile vurgu yapılmaktadır. Eğitim hakkı aynı zamanda 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi ve 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde de yer almaktadır. Bu sözleşmelerde; mülteci öğrencilerin silahlı gruplar tarafından zorla askere alınmasına, çocuk işçi olarak çalıştırılmalarına, cinsel olarak sömürülmesine ve çocuk evliliklerine karşı korunmaları hedeflenmektedir (UNCHR, 2019).

Eğitim hakkı mülteciler için de temel haklardan biridir. Dünya'da mülteci sayısının II. Dünya savaşından bu yana en yüksek seviyeye ulaştığı bu dönemde mültecilerin eğitimlerinin sağlanması çok önemlidir. Eğitim aynı zamanda tüm mültecilerin hayatlarını devam ettirebilmeleri için gerekli bir süreçtir. Çünkü toplumların yeniden inşa edilmesi, ekonomik ve politik güvenliklerinin sağlanması için öncelikle eğitim hakkına erişimin sağlanması gereklidir. Eğitim ayrıca, marjinalleşmeye ve dışlanmaya karşı en savunmasız olanların koşulları hakkında bilgi sahibi olmayı ve onlara karşı anlayışlı olmayı teşvik eder (Dryden-Peterson, 2017).

Okulların, mülteci gençlerin huzursuz yaşamlarında istikrar sağlayıcı bir özelliği vardır. Okullar mülteci öğrenciler için yeni karşılaşmalar, etkileşimler ve öğrenme fırsatları için güvenli alanlar sağlarlar. Eğitim genel olarak entelektüel ve kişisel gelişimi kolaylaştırır; gelir sahibi olma, meslek edinme ve mültecilerin topluma entegrasyonunu sağlar ve azınlık durumunda olan kesimlerin çoğunluk dilini, tarihini ve kültürünü öğrenmeye teşvik eder. Bununla beraber okullar okuryazarlığı ve sosyal katılımı geliştirir (Berry, 1997).

Türkiye’de mültecilere yönelik eğitim hizmetleri 2014/21 sayılı Yabancılarla Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri başlıklı genelge ile güvence altına alınmıştır. Kamp içerisinde yaşayan mülteci sayısı 50 binlere kadar düşmüş (Mülteciler Derneği, 2021) olduğu için kamp içi eğitim alan öğrenci sayısı da azalmıştır. Mülteci öğrencilerin eğitime erişen büyük çoğunluğu kamp dışında Geçici Eğitim Merkezlerinde ve Devlet okullarında eğitim almaktadırlar (Kağnıcı, 2017). Türkiye’de eğitim çağında olan şartlı mülteci ve geçici koruma kapsamı ve diğer statülerde öğrenim çağında öğrenci sayısı 1.234.439’dur. Bunların eğitime erişimi sağlanan ise 731.564’tür (MEB, 2020). 400 binin üzerinde mülteci öğrenci ise henüz eğitime erişememiştir.

Mültecilerin toplumsal uyumlarının sağlanması için eğitim alanında yapılacak düzenlemeler ve eğitime erişimlerinin sağlanması önemli olmakla beraber yetersiz kalacaktır. Bu çerçevede mültecilerin yoksulluklarını giderici düzenlemelerle beraber onların uyumlarını sağlayacak sosyal politikalara da ihtiyaç vardır (Tüzün, 2017). Bu politikalardan biri de sosyal içerme politikalarıdır. Sosyal içerme kavramı 1990’lı yıllarda öncelikle engelli öğrencilerin eğitim süreçlerine katılımlarının sağlanarak sosyal içerilmelerinin sağlanmasına yönelik açığa çıkan bir kavramdır (Bullock, Brestovansky ve Lenčo, 2015). Sosyal içerme sosyal dışlanmanın etkilerini ortadan kaldırmak dışlanan kesimleri korumak geliri olmayan, farklı inançlara sahip ve herhangi bir nedenle toplumla bütünleşemeyen kesimleri sosyal hayata dahil etme süreci olarak tanımlanmaktadır (Genç ve Çat, 2013).

Sosyal içerme ve dışlama kavramları yakından ilişkilidir ve sosyal dışlanmayı tartışmadan sosyal içermeyi tartışmak zordur (Hayes, Gray ve Edwards, 2008). Özellikle 2000’li yılların popüler kavramlarından olan sosyal içerme kavramının temelinde sosyal dışlanma olgusu yer almaktadır. Sosyal dışlanma kavramının ise 1960’lı yıllarda Fransa’da Sosyal İşler Bakanı olan Rene Lenoir tarafından toplumdaki “öteki” olarak ifade edilen kesimleri ifade etmek için kullanıldığı kabul edilmektedir (Silver, 1994). Kavram, özellikle liberal politikaların uygulanması, rekabetin genel kabul gören politik yaklaşım olarak kabul edilmesi ve toplumlar arasında ayrımcılık, adaletsizlik, işsizlik, yoksulluk ve gecekondulaşmanın artması nedeniyle dışlanan kesimleri ifade etmek için kullanılmıştır (Erdoğan, 2004). Sosyal dışlanma ile karşılaşan kesimlerde toplumu huzursuz eden pek çok olumsuz davranışlar açığa çıkmakla beraber en önemlisi dışlanan kesimlerde suç eğilimi de artmaktadır.

Sosyal içerme politikalarının hedeflediği amaç, toplumda tüm farklılıklarıyla beraber herkesin eşit muamele görebileceği bir yaşam ve kendilerini etkileyen karar süreçlerine katılımlarının sağlanmasıdır (Colins, 2003). Mülteciler açısından bakıldığında toplumda dışlanan kesim olarak görüldükleri kaçınılmazdır ve onların sosyal yaşama dahil olmalarının sağlanması ancak eğitim süreçlerine erişimleriyle sağlanabilir. Sosyal içerme politikaları ile dışlanan kesimlerin toplumda kabul edilebilir bir düzeye getirilerek, toplumla bütünleşmelerinin sağlanması hedeflenir. Sosyal içerme; kendi özellikleri sebebiyle, istihdam, eğitim gibi imkan ve fırsatlardan herkes gibi yararlanamayanların durumlarını düzeltmek amacıyla siyasi iradeyle alınmış bir kurumsal önlemler bütünüdür.

Sosyal içermenin değerleri tanıma, insani gelişme, katılım ve angajman, yakınlık ve maddi refahın sağlanması gibi beş önemli boyutu bulunmaktadır (Donnelly ve Coakley (2002). Sosyal içerme politikalarının sonucunda kapsayıcı bir topluma ulaşıldığı, tüm insanların farklılıklarına saygı duyulduğu, ihtiyaçlarının karşılandığı ve onurlu yaşam sürdürmelerinin sağlandığı bir topluma ulaşma

amaçlanır. Bunun sonucunda suç oranları azalacak, yoksulluk, yoksunluk ve sosyal uyum sorunlarının azaldığı bir topluma ulaşılabilecektir. Mültecilerin sosyal içerilmelerinin sağlanması için temel olarak eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimlerinin sağlanması, işgücü piyasalarına katılımlarının artırılması, sosyal koruma programlarına dahil edilmelerinin sağlanması, yoksulluklarının engellenmesi, barınma hizmetlerine erişimlerinin sağlanması ve ayrımcılığın engellenmesi gerekir (Dryden-Peterson, 2017).

Araştırmanın Yöntemi

Türkiye'ye yerleşen farklı milliyetlere ait mültecilerin dışlanmadan huzurlu bir şekilde yaşayabilmeleri için gerekli olan temel sosyal içerme politikalarından eğitim hizmetlerine erişimlerinde okul yöneticilerinin karşılaştıkları belli başlı sorunlar ve mültecilerin sosyal içerilmelerine yönelik görüşlerinin incelendiği bu araştırma “nitel araştırma” yaklaşımına dayalı incelenmiştir. Nitel araştırmalar araştırılan olguya ilişkin katılımcıların algılarını ve içerisinde bulundukları doğal ortamı gerçekçi bir şekilde ortaya koyan araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nitel araştırmalarda elde edilen bilgiler ayrıntılarıyla beraber tümevarımcı bir şekilde açığa çıkarılır (Savran, 2012). Araştırmanın çerçevesi olgu bilim olarak da ifade edilen “fenomenolojik” araştırma deseni ile oluşturulmuştur. Olgubilim araştırmalarında bireylerin deneyimlerinden hareketle olguya yönelik derinlemesine bilgi sahibi olunur (Ersoy, 2017).

Araştırmanın katılımcıları Samsun ilinin 3 merkez ilçesinde en kalabalık mülteci öğrenciye (çoğunluğu Iraklı, diğerleri Suriye ve Afganistan uyruklu) sahip olan on iki okulun yöneticilerinden oluşmuştur. Araştırma kapsamında üç ilkokul yöneticisi, üç ortaokul yöneticisi ve altı lise yöneticisi ile görüşmeler yapılmıştır. Yöneticilerden ikisi kadın diğerleri erkektir. Yaşları 36 ile 61 arasında değişen katılımcıların kıdemleri ise 10 yıl ile 38 yıl arasında değişmektedir. Görüşme süreleri ise 22 dakika ile 60 dakika arasında değişmiştir.

Araştırmanın verileri katılımcıların deneyimlerine ulaşmak için yarı yapılandırılmış bir görüşme formu aracılığıyla 25.03.2020 ile 15.07.2020 tarihleri arasında yüz yüze görüşülerek elde edilmiştir. Araştırmanın katılımcılarına *Yönetici* olduklarını ifade eden Y1, Y2 şeklinde kodlar verilmiştir. Araştırma için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyon'undan etik izni, Samsun Milli Eğitim Müdürlüğünden ise uygulama izni alınmıştır. Görüşülecek yöneticilerden önceden randevu alınmış, gerekli açıklamalar yapılmış ve görüşmenin gönüllü olması sağlanmıştır. Katılımcıların tümü görüşmelerin ses kayıt cihazına kaydedilmesini onaylamışlardır. Görüşme sürecinden önce samimi ortam yaratılmış ve görüşlere müdahale edilmemiştir.

Araştırmada 12 katılımcıdan toplam 35 sayfalık veri setine ulaşılmıştır. Elde edilen veriler *betimsel analiz* yöntemiyle analiz edilmiştir. Elde edilen verilerin önceden belirlenen temalara göre analiz edildiği *betimsel analiz* yönteminde alıntılara yer verilir (Özdemir, 2018). Elde edilen verilerden kodlara ulaşılmış, birbiriyle ilişkili olan kodlar bir araya getirilerek araştırmanın amacına uygun çözümleme yapılmıştır.

Araştırmanın geçerlik güvenirliğini artırmak ve veri kaybını önlemek için, katılımcılardan izin alınarak görüşmeler hem ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş hem de görüşme sırasında notlar tutularak veri

kaybı engellenmeye çalışılmıştır. Metin haline getirilen ifadeler çevrimiçi olarak ve mail yoluyla katılımcıların onayına gönderilmiş ve “katılımcı teyidi” sağlanmıştır. Görüşme süreçlerinde samimi ortam yaratılmış, araştırmanın amacı katılımcılara ayrıntılı olarak açıklanmış ve “uzun süreli etkileşim” sağlanarak geçerlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırma boyunca katılımcıların görüşleri doğrudan alıntılarla aktarılmıştır. Ayrıca güvenilirliğin artırılması amacıyla kodlanan veriler iki uzman tarafından gözden geçirilmiş ve elde edilen bulgular diğer araştırmalarla desteklenmiştir.

Bulgu ve Yorumlar

Mülteci öğrencilerin eğitime erişimleri sürecinde okul yöneticilerinin karşılaştıkları temel problemler ve deneyimlere ilişkin bulgular bu bölümünü oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin mültecilerin eğitime erişimleri sürecinde birlikte eğitim almadan kaynaklı yaşadıkları deneyimlere ilişkin görüşleri kendi ifadeleri ile doğrudan verilmiştir. Yöneticilerin görüşlerinden elde edilen temalar, kategoriler ve kodlar Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1

Okul yöneticilerinin mültecilerle eğitim sürecine yönelik deneyimleri

Tema	Kategori	Kod	n
Okul yöneticilerinin deneyimleri	Eğitim-Öğretim sürecine ilişkin deneyimler	Dil ve iletişim	10
		Eğitime ilgisizlik	10
		Şiddet	8
		Ayrımcılık	12
		Velilerle ilişkiler	11
	Uygulamaya yönelik deneyim ve sorunlar	Uyum sınıfları (PİKTES)	9
		Aşırı yığılma ve dağıtım sorunları	9
		Eğitimcilerin eğitim ihtiyacı	10

Tablo 1’de görüldüğü gibi okul yöneticilerinin eğitim-öğretim sürecinde sorun olarak ifade ettikleri ve yaşadıkları deneyimlere ilişkin en çok üzerinde ortaklaştıkları kodların ayrımcılık, velilerle ilişkiler, dil ve iletişim ve eğitime ilgisizlik olduğu görülmektedir. Katılımcıların dil ve iletişim problemi ile ilgili görüşleri şöyledir;

“(…) Çocuk konuşuyor ama siz bir şey anlamıyorsunuz. Siz konuşuyorsunuz ama o da sizi anlamıyor. İletişim kurabilmek için üst sınıflardan çocukları tercüman olarak kullanıyoruz bizde...” (Y1)

“(…) İletişim kurulamadığı için öğretmen arkadaşlarımız çocuklara ulaşamıyor, iletişime geçilmeyince onlarda kendilerini dışlanmış hissediyorlar”. (Y4)

Dil ve iletişim problemi ile ilgili Y2 kodlu katılımcı “mülteci öğrencilerin dil sorunundan kaynaklı öğretmenlerin Türk öğrencilere zaman ayıramadığını, bundan dolayı Türk öğrencilerin okulundan kayıtlarını aldığını” ifade ederken, Y3 kodlu yönetici “öğretmenlerin idarecilere sınıflarında mülteci öğrenci istemediklerini vurguladıklarını, sınıflarında 5-6 mülteci öğrenci olunca hep kendi aralarında oyun oynadıklarını ve doğal olarak bizimkilerle iletişime ihtiyaç duymadıklarını” belirtmişlerdir. Y5 kodlu katılımcı ise “bu toplumla birlikte yaşayacaklarsa Türkçe öğrenmeleri şarttır” şeklinde görüş belirtirken, Y6 “çocuk eğer 1. sınıftan ilkokula başlıyorsa çocuklarda dil sorunu yaşanmıyor”, Y7 kodlu yönetici ise “dil bilmedikleri için sorun yaşayınca kolayına kaçıp yanlarında dil bilen birini getirmektedirler” şeklinde görüş belirtmişlerdir. Y9 kodlu katılımcı ise “mülteci öğrencilerin dil bilmedikleri gerekçesiyle derslerle ilgilenmediklerini”, Y10 “dil problemi çözülünce hiçbir problem kalmaz” şeklinde görüş belirtmiş Y12 ise dil bilmedikleri için hak etmeden sınıf geçtiklerini vurgulamıştır.

Okul yöneticileri mülteci öğrencilerin eğitime ilgisiz olmalarına yönelik görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir;

“(…) Mültecilerin öncelikli amaçları karınlarını doyurmak, çocukları dilenmeye gönderiyorlar, o çocuk nasıl dersle ilgilenir. Öğretmen de kendi başarısını düşündüğü için başarısız öğrenciyle ilgilenmiyor, hatta sınıfına almak istemiyor”. (Y1)

“(…) Hiç bilmediğiniz bir dille size ders anlatsalar ne kadar ilgili olursunuz”. (Y2)

Öğrencilerin okula ve derslere ilgisizliği ile ilgili Y5, Y8, Y10 kodlu katılımcılar, mültecilerin gündeminde eğitimin ilk sıralarda olmadığını belirtirken, sosyo-ekonomik düzeyi Canik ilçesinden daha iyi olan Atakum ilçesinde yöneticilik yapan Y6 kodlu katılımcı velilerin okulla ve derslerle ilgisinin üst düzeyde olduğunu belirtmiştir. Y7 ise okul yöneticilerinin uygun ortamı hazırlamaları durumunda hem velinin hem de öğrencinin eğitime ilgi göstereceğini vurgulamıştır. Y9 kodlu katılımcı “*biz bu çocukları okullarda rehabilite ediyoruz*” şeklinde çarpıcı bir değerlendirme yapmıştır. Y11, bu çocukların Türkiye’deki eğitimden bir beklentileri olmadığı için ilgisiz olduklarını, Y12 ise dersleri anlamadıkları için dikkatlerini toplamada sorun yaşadıklarını bu nedenle ilgisiz olduklarını belirtmiştir.

Okul yöneticilerinin eğitim süreçlerinde genellikle çok sık karşılaşılan mülteci öğrencilerin şiddet eğilimlerine yönelik ifadeleri şöyledir;

“(…) Savaştan, travmadan çıkıp gelmişler. Açlık ve yokluk içindeler ve aileler çok kalabalık. Ailede de çok şiddet gördükleri için şiddet eğiliminde olmak onlar için normal şey. Ailelerin zincirle bağladığı çocuklar var”. (Y1)

Şiddet eğilimlerini Y2 kodlu katılımcı, daha çok kendi aralarında kavga ettikleri şeklinde vurgularken, Y3, Iraklılardan ziyade Suriyelilerin şiddet eğilimi içerisinde olduklarını belirtmiştir. Y4 kodlu katılımcı ise kavga nedenlerinin iletişimsizlikten kaynaklandığını, Y8 kavgaların nedenini genç olmalarına bağlamıştır. Katılımcılar öğrencilerin farklı mezheplerden olmalarının (Y11) ve sosyal yapılarında şiddetin yaygın bir davranış olduğu için (Y9) de şiddet eğilimi gösterdiklerini belirtmişlerdir.

Mülteci öğrencilerin okullarda *ayrımcı* davranışlarla karşılaşp karşılaşmadıkları ile ilgili okul yöneticilerinin görüşleri kendi ifadeleri ile şu şekildedir;

“(…) Bazı arkadaşlar siyasi görüşlerine göre bu öğrencilere davranıyor, ben tasvip etmiyorum. Anneyim ya belki de ondan”. (Y1)

“(…) Ben ayrımcılık yapıldığını düşünmüyorum ama ilk zamanlarda bunları kabullenmekte sıkıntı yaşadık. Toplumda kabul etmedi zaten (...) Toplum Balkanlar’dan geleni kabul ediyor, Ortadoğu’dan geleni etmiyor. Hâlbuki Osmanlı hem Balkanların hem Ortadoğu’nun babasıydı”. (Y5)

Bazı katılımcılar (Y2, Y6, Y7, Y8, Y10, Y11) okullarında pozitif ayrımcılık yapıldığını, onlarla ekstra ilgilenildiğini, geçmeleri için bol not verdiklerini, örneğin disiplin sorunu yaşadıklarında görmezden geldiklerini ifade etmişlerdir. Bir katılımcı ise (Y4) mülteci öğrencilerin ayrımcılığa uğrama nedenlerinin okullarda yoğunlaşmalarından kaynaklandığını vurgulamıştır. Dört katılımcı (Y3, Y9, Y10, Y12) kendilerinin ayrımcılık yapmadıklarını ama okullarda ayrımcılık yapıldığını belirtmişlerdir.

Katılımcıların mültecilerle eğitim sürecinde *öğrenci velileri ile olan ilişkilerine* yönelik görüşleri şöyledir;

“(…) Aileler okula daha çok yardım almak için geliyorlar, çünkü birkaç kez yardım yapmıştık, alıştılar (...) Olurda bir şey alabilir miyiz diye çağırmadan bile geliyorlar”. (Y1)

“(…) Velilere burada kalacaksanız bu dili öğreneceksiniz diyoruz. Kurs açıyoruz, gelmiyorlar. Problemlı öğrenciler velilerini hiç getirmiyorlar zaten”. (Y9)

Katılımcılardan dördü (Y2, Y5, Y8, YÖN10) mülteci velilerin çoğunlukla dil bilmedikleri için okula gelmediklerini, çünkü iletişim kurmakta sorun yaşadıklarını, ya da mahalleden buldukları bir tercümanla geldiklerini vurgulamışlardır. Fakat hala hiç görmedikleri veliler olduğunu, çoğunluğunun eğitime ilgisiz olduğunu belirtmişlerdir. Diğer yandan beş katılımcı (Y4, Y6, Y7, Y8, Y10) Türk velilerle mülteci velileri bir araya getirmek amacıyla bazı projeler yaptıklarını, böylelikle bir güven ilişkisi oluştuğunu ve velilerin çocukların eğitimiyle ilgili olduklarını ifade ederken Y12 kodlu katılımcı diğer katılımcıların aksine mülteci velilerin Türk velilerden daha çok ilgili olduklarını vurgulamıştır.

Okul yöneticilerinin yönetsel yasal uygulamadan kaynaklı deneyimler kategorisinde yer alan ve mülteci öğrencilere dil öğretimi için uygulamaya konulan PİKTES (uyum) sınıfları ile ilgili görüşleri şu şekildedir;

“(…) Uyum sınıfları uygulaması daha farklı şekilde uygulanmalıydı. 30 çocuğu (mülteci) bir sınıfa koyarsan bu olmaz (…). Öğretmenler hiçbir şey yapamaz. Dur, sus, yapma, otur ile zaman geçiriyor öğretmen”. (Y6)

“(…) PİKTES yararlı oldu, dil bilenler sınıfta kaldı, diğerlerini uyum sınıfına aldık (…). Öğretmenler de biraz rahatladı (Y4). Çok doğru bir uygulama. Dil öğren sınıfına dön” (Y9)

Uyum sınıfı uygulamasını olumlu bulan yöneticiler olduğu gibi olumsuz yaklaşan yöneticilerde bulunmaktadır. Olumsuz yaklaşan (Y1, Y3, Y6, Y8) okul yöneticileri, proje ile öğrencilerin daha fazla kendilerini izole ettiklerini, birbirlerinden (Türk çocuklarla) uzaklaştıklarını ve beraber oyun oynamaktan vazgeçtiklerini vurgulamışlardır. İki yönetici ise (Y7, Y11) “PİKTES, AB’den gelen parayı yeme projesi. Hiç tecrübesi olmayan bir çocuğa (öğretmen) o kadar öğrenci vermek, hiç doğru değil zaten” şeklinde görüş belirtmişlerdir.

Okul yöneticilerinin genel olarak sorunların kaynağı olarak gördükleri mülteci öğrencilerin okullara dağıtılmaları ile ilgili görüşleri ise şöyledir;

“(…) Bazı okullar mültecilere ön yargılı yaklaşıyor, almıyor. Normalde kendi kayıt bölgesinde olduğu için alması gerekiyor, ama almıyor (…). Ee çocuk açıkta kalmasın diye biz alıyoruz gene. Bir de bu dağıtım komisyonları çocukları hangi kriterlere göre dağıtıyor anlamıyoruz (…). Yaşına, boyuna bakıyor herhalde, sen git 3. Sınıfa ya da 4’e. Ee çocuk bom boooşşş”. (Y1)

“(…) Biraz dengeli dağıtılması lazım. Olduk mülteci okulu valla. Türkler kaçmaya başladı. 30 Kişilik sınıfta 10 tane yabancı olur mu?” (Y2)

Katılımcılar mülteci öğrencilerin yoğun olduğu okullardan belirlendiği için çoğunluğunun dağıtımla ilgili problem yaşadığı görülmektedir. Örneğin Y3 “bende 200 küsur öğrenci var, üst okulda taş patlasa 20” şeklinde görüş belirtirken, Y4 okulunun dörtte birinin yabancı öğrencilerden oluştuğunu ve eğitim vermenin zorlaştığını vurgulamıştır. Y7 kodlu katılımcı daha çarpıcı ifadelerle durumu açıklamıştır; “Önceki okulumda yüzde elliden fazlası yabancıydı. MEM’e söylüyordum, hocam hakkını helal et, yapacak bir şey yok diyorlardı”. Y6 kodlu katılımcı okul başarısının düşük olmasının nedeninin okuldaki mülteci öğrenci sayısı ile alakalı olduğunu vurgulamıştır.

Okul yöneticilerinin okullarında mültecilerle derse giren öğretmenlerin yeterliliklerine veya eğitim alma ihtiyacına ilişkin görüşleri şöyledir;

“(…) Bizde eğitime giden öğretmen arkadaşlar oldu. Geldiklerinde tamamen olumlu yönde bir değişimleri olmuştu. Dönünce okuldaki sorunlu öğrencilerin hepsini istedi bir arkadaş”. (Y1)

“(…) Ben dahil herkesin eğitime ihtiyacı var hocam. Bu çocuklara nasıl davranacağımızı bilmiyoruz ki”. (Y3)

Konuyla ilgili katılımcılardan Y2, Y5, Y6, Y8 öğretmenlerin hem eğitime hem de algılarını değiştirmeye ihtiyaçları olduğunu ifade ederken, Y4 ve Y7 kodlu katılımcılar, bakanlığın plansız, programsız, etkisiz kurslarla katılımcıların zamanını çalmaktan öteye gidemediğini, kursların ve öğretmenlerin yetersiz

olduklarını vurgulamışlardır. Y12 ise kendisinin ve okuldaki öğretmenlerin eğitime ihtiyaçlarının olmadığını belirtmiştir.

Okul yöneticilerinin mültecilerin sosyal içermelerine yönelik görüşleri

Çalışma grubundaki okul yöneticilerinin mültecilerin sosyal içermelerine yönelik görüşlerinden bir tema, iki kategori ve beş koda ulaşılmış ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Okul yöneticilerinin mültecilerin sosyal içermelerine yönelik görüşleri

Tema	Kategori	Kod	n
Katılımcıların mültecilerin sosyal içermelerine yönelik görüşleri	Sosyal içermeye koşullu olumlu yaklaşım	Zorunlu eğitim	8
		İstihdama katılım	5
		Değerler ve kültür eğitimi	6
	Sosyal içermeye olumsuz yaklaşım	İçermeye gerek yok, olmasın	2
		İstihdam yetersiz	4

Araştırmaya katılan okul yöneticilerinin ağırlıklı olarak mültecilerin sosyal içermelerine olumlu yaklaştıkları ifade edilebilir. Katılımcılar mültecilerin zorunlu olarak bile olsa eğitim süreçlerine tabi tutulmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda görüş belirten katılımcılar şunları ifade etmişlerdir;

“(…) Biz okulda çocuğa dil, kültür ve sosyalleşme eğitimi vermeliyiz. Toplum içerisinde nasıl davranılması gerektiğini öğrenmeli çocuk (…) Ailelere de uyum eğitimi verildikten sonra oturma izni verilmeli”. (Y3)

Katılımcıların uyum ve içirme için mültecilere mutlaka eğitim verilmesi gerektiğini Y1 “biz eğitimciler istersek uyum olur” şeklinde, Y2 “az öğrenci iyi eğitim” şeklinde ifade etmişlerdir. Y5 ise “uyum istiyorsak eğitim şart, 1. sınıftan başlasın çocuk, 8. sınıfta tamamen entegre olur” ifadesiyle, Y8 kodlu katılımcı “dil öğretmezsek kendi içlerinde yaşıyorlar” diyerek dil öğretilmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.

Mültecilerin sosyal içermelerine olumlu yaklaşan katılımcıların sosyal içermenin olgusunun önemli bileşenlerinden *istihdam süreçlerine katılım ile ilgili* ifadeleri şöyledir;

“(…) Mültecilere karşılıksız yardım ve para verilmemesi lazım. Çalışma yaşamına katmak lazım. Atölyelerde çalışsınlar, bedavacılığa alışmasınlar”. (Y1)

Katılımcılar mültecilerin istihdamına olumlu yaklaşmakla beraber, mültecilere yönelik devletin istihdam politikaları olması gerektiği (Y4), mültecilerin zor durumlarından kaynaklı onları sömüren bir piyasa anlayışının egemen olmaya başladığını (ucuz iş gücü) (Y5, Y6, Y8), diğer yandan da yerel halkta mültecilere karşı “bizim işimizi elimizden alıyorlar” şeklinde bir düşmanlık oluşmaya başladığı vurgulanmıştır.

Mültecilerin sosyal içerilmeleri noktasında olumlu bir bakışa sahip olsalar da bazı katılımcıların sosyal içerilmeleri ve toplumda kabul görmeleri için *Türk toplumunun değerlerini ve kültürünü* öğrenmeleri gerekliliğini şöyle ifade etmişlerdir;

“(…) Burada yaşayacaksa benim kültürümü ve değerlerimi öğrenecek. Zorla olmasa da kendiliğinden asimile olacak. Benim gibi yaşamaya başlarsa ben de onu kolayca kabullenirim”. (Y2)

Katılımcılar mültecilerin sosyal içerilmeleri için daha çok Almanya ve Avustralya örnekleri üzerinden öncelikli olarak ailelere yönelik eğitimler verilmesi gerekliliğini vurgulamışlar, eğitim süreçleri ile bizim kültürümüze daha çabuk adapte olabileceklerini belirtmişlerdir (Y3, Y4, Y9, Y12).

Mültecilerin sosyal içerilmesine diğer yöneticilerden farklı olarak olumsuz görüş belirten iki katılımcı mültecilerle Türk toplumunun kaynaşması ve bütünleşmesine gerek olmadığını şöyle ifade etmektedirler;

“... İki toplum arasında uçurum var, içermeye gerek yok, zamanla toplumlar birbirine alışır alışır ve kabullenir. Şimdi çok uğraşmaya gerek yok”. (Y5)

Mültecilerin sosyal içerilmelerine karşı olan Y12 kodlu katılımcı onlarla ortak bir gelecek istemediğini, bu ülkenin nimetlerinin bu ülke insanları için olduğunu, Türkiye’de kalmaları taraftarı olmadığını ve kendi ülkelerine dönmeleri gerektiğini belirtmiştir.

Dört okul yöneticisi mültecilerin sosyal içerilmelerine olumsuz yaklaşımlarının temelinde onların Türkiye’de *istihdam* edilmelerine karşı olduklarını şu cümlelerle ifade etmişlerdir;

“... Benim ülkemde bu kadar işsiz varken ben niye bunlara iş veriyorum. Düşmanlığın da en büyük nedeni bu. (Y2).

Mülteciler ile bir arada yaşamı kabul etmeyen yöneticilerin ülkenin ekonomik koşullarının ancak kendi ülke vatandaşlarına yettiğini, bu nedenle istihdam için önceliğin Türk vatandaşlarında olması gerektiğini, İslam dininde zekat vermek için zengin olmanın gerekliliğine vurgu yapıldığını (Y7) ifade ettikleri, bununla beraber mültecilerin çalışma yaşamının da kalitesini düşürdükleri (Y12) yönünde görüş belirttikleri görülmüştür.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Araştırmanın bu bölümünde elde edilen bulgular alt problemler bağlamında değerlendirilerek tartışılmış, okul yöneticilerinin mülteci öğrencilerle eğitim süreçlerinde yaşadıkları sorunlar ve mültecilerin sosyal içerilmelerine dair görüşlerinden ulaşılan sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

1. Mülteci öğrencilerle eğitim sürecinde en yaygın karşılaşılan problem dil ve iletişim problemi olarak açığa çıkmıştır. Erdem (2017)'de çalışmasında mültecilerle eğitim sürecinde karşılaşılan en önemli sorunun dil ve iletişim sorunu olduğunu, eğitim çağındaki çocukların dil bilmedikleri için okuldan uzaklaştıklarını, eğitim sürecinde olanların ise öğretmenlerin ifadelerini anlamadıklarını ve eğitimden uzaklaştıklarını, bundan kaynaklı sosyal iletişim problemleri yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.
2. Çalışmada bir diğer ulaşılan sonuç mülteci öğrencilerin genel olarak derslere ilgisiz olduklarıdır. Benzer sonuçlara Yurdakul ve Tok'un (2018) çalışmasında rastlanmıştır. Bu çalışmada öğrencilerin derslere karşı ilgilerinin ya hiç olmadığı veya çok az ilgili oldukları vurgulanmıştır. Bunun büyük bir nedeninin ise dersleri anlamamaları, önceliklerinin eğitim olmadığı ve ailelerinin de ilgisizliği olarak ifade edilmiştir.
3. Çalışmada okul yöneticilerinin ifade ettiği önemli sorunlardan biride mülteci öğrencilerin içerisinde oldukları şiddet sarmalıdır. Mülteci öğrencilerin içerisinde yaşadıkları sosyal ortam, aile, çevre vb. nedenlerden kaynaklı olarak çok rahat şiddete başvurdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Altıntaş ve Gelişli (2015)'de araştırmasında mülteci öğrencilerin sorunlarını çözmek için sürekli şiddete başvurdıkları ve çok fazla küfürlü kelimeler kullandıkları vurgulanmıştır. Benzer bir şekilde Çelik'de araştırmasında (2019) öğretmenlerin en çok yakındıkları konuların başında mülteci öğrencilerin okulun tüm bölgelerinde sürekli olarak şiddet eylemleri içerisinde olmaları olduğunu vurgulamıştır.
4. Okul yöneticilerinin çoğunluğunun okullarında ayrımcı davranışlarda bulunulmadığını fakat başka okullarda ayrımcılık yapıldığına dair görüşlere sahip oldukları bulgulanmıştır. Bununla beraber katılımcılar ayrımcılıktan daha ziyade mülteci öğrencilere pozitif ayrımcılık yapıldığını iddia etmişlerdir. Literatürde mülteci öğrencilerin okullarında ayrımcılığa uğradıkları, bu yüzden bu öğrencilerde yetersizlik duygusu olduğu (Saklan, 2018) ve ayrımcı davranışların mültecilerin uyumunu da zorlaştırdığı belirtilmiştir. Mülteci öğrencilere pozitif ayrımcılık yapılmasının Türk veliler tarafından hoş karşılanmadığına dair sonuçlara (Kardeş, 2018) da alanyazında rastlanmıştır.
5. Çalışma kapsamında okul yöneticilerinin deneyimledikleri bir diğer sorun mülteci öğrenci velilerinin eğitime ve okula olan ilgisizlikleri ve duyarsızlıkları olmuştur. Öğrenci velilerinin çocuklarının eğitim süreçleri ile ilgilenmedikleri, yöneticilerin hiç tanımadıkları öğrenci velileri olduğu açığa çıkmıştır. Velilerin bu duyarsızlıklarının nedeninin eğitim olgusunun onların öncelikleri arasında olmadığı, öncelikli olarak geçimlerini sürdürme, açlıkla mücadele etmek olduğu (Karabağ ve Oğuz, 2018) ifade edilebilir. Sosyo-ekonomik düzeyi iyi olan yerleşim yerlerindeki velilerin eğitime daha duyarlı oldukları sonucuna ulaşılmıştır.
6. Okul yöneticileri 2016 yılında uygulamaya alınan Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi (PİKTES) kapsamında 2019/15 sayılı yasa ile

uygulamaya konulan uyum sınıfları ile ilgili ağırlıklı olarak olumsuz görüş belirtmişlerdir. 2021 Aralık ayına kadar devam edecek proje kapsamında okullarda uyum sınıfları adı altında dil öğretim sınıfları açılmış, dil becerileri belli bir düzeye gelen öğrencilere normal sınıflara geçme imkanı sağlanmıştır. Fakat uygulamada okullardaki mülteci öğrencilerin toplandığı, daha yalıtılmış, kalabalık ve öğretmenleri tarafından kontrol edilemeyen bir şekle dönüşen uyum sınıfları uygulamasının amacı karşılamakta yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Mülteci öğrencilerin Türkçe öğrenebilmeleri için, akranlarından ve sınıf arkadaşlarından ayrılmadan, örneğin Avusturya’da 12 saate kadar verilen ve sınıftaki öğrenci sayısı 8’i geçmeyen kurslar olduğu, Almanya’da ise 6 öğrenciyi geçmeyecek şekilde uygulanan dil destek sınıfları uygulamasına (Gençoğlu, 2019) benzer bir yapılandırmanın daha etkili olacağı ifade edilebilir.

7. Katılımcıların karşılaşılan sorunların temel kaynağı olarak gördükleri etkenlerden biri de öğrencilerin okullara dengesiz ve adaletsiz dağıtımıdır. Bu konuda okul yöneticilerinin hem öğretmenlerden hem de velilerden kaynaklı şikâyet aldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Okul yöneticileri, il ve ilçe MEM kapsamında oluşturulan ve mülteci öğrencileri okullara yerleştiren komisyonun daha etkin ve daha adil bir dağıtım politikası izlemesini talep etmişlerdir. Aynı semt veya mahallede bulunan okullardaki mülteci öğrenci sayıları arasında uçurumlar olduğu, bazı okul yöneticilerinin keyfi olarak mülteci öğrenci almadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum bazı okulların “mülteci okulu” olarak adlandırılmalarına yol açmış, Türk velilerin çocuklarını bu okullardan aldıkları bulgulanmıştır.
8. Okul yöneticilerinin okullarında görev yapan öğretmenlerin mülteci öğrencilerle eğitim süreçlerinin yapılandırılmasına yönelik eğitim ihtiyaçları olduğu noktasında görüş belirttikleri görülmüştür. Bununla beraber bazı katılımcıların düzenlenen eğitim kurslarının ihtiyaca cevap verme noktasında yetersiz olduğu ve eğitimlerin alanda uzman olmayan kişilerce verildiğini, bunun da zaman kaybından başka bir anlam ifade etmediğini belirttikleri görülmüştür. Verilecek eğitimlerin alanın uzmanlarınca ve iyi planlanmış bir şekilde düzenlenmesi gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

Araştırma kapsamında okul yöneticilerinin mültecilerin sosyal içerilmesine genel olarak olumlu yaklaşıtları ifade edilebilir. Bu kapsamda okul yöneticileri;

1. Mültecilerin sosyal içerilmeleri için öncelikli olarak eğitim süreçlerinden geçirilmeleri gerektiğini, uyumun ve içermenin sağlanması için eğitimin zorunlu olması gerektiğini vurgulamışlardır. Eğitimin sosyal içirme politikalarından en önemlilerinden biri olarak kabul edildiği (Yıldırım, 2014) ve gerekli alt ve üst yapı düzenlemeleri yapılarak tüm mülteci çocukların eğitime erişimlerinin sağlanmasıyla uyum noktasında yol kat edilebileceği vurgulanmıştır.
2. Mültecilerin sosyal içerilmeleri ve uyumun sağlanması noktasında önemli unsurlardan biri olan “istihdam” süreçleri ile ilgili okul yöneticilerinin olumlu görüş belirttikleri görülmektedir. Mültecilerin yaşadıkları toplumla bütünleşmelerinin sağlanması, halklar arasında köprü kurulmasının temel bileşenlerinden biri de onların istihdam süreçlerine katılımlarının sağlanmasıdır (Şimşek, 2019). İstihdam süreçlerine katılımın sağlanması aynı zamanda yerel topluluklarla ilişki geliştirmelerini kolaylaştıracak ve entegrasyonlarını hızlandıracaktır.

3. Katılımcılar mültecilerin sosyal içerilmeleri ve toplumsal kabulün sağlanması noktasında Türk toplumunun değerleri ve kültürünü öğrenmeleri gerekliliğini vurgulamışlardır. Bunun için oryantasyon eğitimine alınmaları gerekliliğini vurgulayan okul yöneticileri aksi taktirde uyumun zorlaşacağını belirtmişlerdir. Türkiye’de çok sayıda farklı kültürden insan yaşadığı, bu kişilerin kendi kültürel yapılarını korumakla beraber içerisinde yaşadıkları toplumun da kültürel değerlerini öğrenecekleri duyarlılık eğitimlerine alınmaları (Nayir ve Sarıdaş, 2020) bütünleşme sürecine olumlu katkı yapacaktır.
4. Araştırma sonucunda iki okul yöneticisinin mültecilerin sosyal içerilmelerine olumsuz ifadelerle yaklaştıkları görülmüştür. Olumsuz bakışın temelinde bir arada yaşamın toplumun yapısını bozacağına olan inançtan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu görüşü ifade eden katılımcıların mültecilerin kendi ülkelerine dönmeleri gerektiğini savundukları görüşmüştür. Mültecilere yönelik tutumun yüzyıllardır göçlerin odağı bir coğrafya haline gelen Avrupa’da da özellikle son dönem Ortadoğu’da yaşanan gelişmelerden sonra değiştiği, Avrupa ülkelerinde de mültecilerin istenmedikleri (Bellardi, Busch, Hassemer, Peissl ve Scifo, 2018) bulgulanmıştır.
5. Mültecilerin sosyal içerilmesine karşı olan okul yöneticileri, neden olarak Türkiye ekonomisinin ancak kendine yetebildiğini, ülkede çok sayıda işsiz var iken mültecilerin istihdam edilmelerini kabul etmediklerini vurgulamışlardır. Sosyal içermenin olabilmesi, toplumsal uyumun sağlanması için öncelikle Türkiye ekonomisinin büyümesi gerekliliği vurgulanmıştır. Türkiye’deki genç kuşakların istihdam beklentileri üzerine yapılan çalışmada (Yılmaz ve Güler, 2020) bu kuşakların göçmen ve mültecilerin iş gücü pazarında kendileriyle rekabet oluşturacakları savıyla istihdam edilmelerini istemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü mültecilerin ucuz iş gücü olarak istihdam edilmeleri ülkedeki işsiz sayısını daha da artıracaktır.

Araştırma sonucunda bir arada yaşamın ve bütünleşmenin sağlanabilmesi için, mülteci öğrenci ve ebeveynlerinin eğitim süreçlerine ve dil öğrenimine zorunlu olarak tabi tutulmaları gerektiği, yaşamlarını sürdürebilmeleri için istihdam edilmeleri, Türk kültür ve toplum yapısını tanımaları için oryantasyon eğitimine alınmaları ve okullara, sınıflara ve yerleşim yerlerine dengeli yerleştirilmeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynaklar

- Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gedik, E. (2015). Uyum süreci üzerine bir değerlendirme: Göç ve toplumsal kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 58-83.
- Altıntaş Y, E. ve Gelişli, Y. (2015). İç göçün yaşandığı bölgelerdeki ilköğretim okullarında karşılaşılan disiplin sorunları (Esenyurt Örneği). *Ulağbilge*, 3(6), 1-18.
- Apak, H. (2015). Suriyeli göçmenlerin gelecek beklentileri: Mardin örneği. *Birey ve Toplum Dergisi*, 5(9), 125-142.
- Bellardi, N., Busch, B., Hassemer, J., Peissl, H. ve Scifo, S. (2018). *Council of Europe report*. <https://rm.coe.int/dgi-2018-01-spaces-of-inclusion/168078c4b4>
- Berry, J. (1997). Immigration, acculturation, and adaption. *Applied Psychology*, 46(1): 5–34.
- Bullock, S., Brestovansky, M. and Lenčo, P. (2015). Gençlik çalışmalarında sosyal içerme, çeşitlilik ve eşitlik. İlkeler ve Yaklaşımlar. *University of Gloucestershire Francis Close Hall campus*. <http://rideproject.eu/media/ride-the-principles-approaches-tr.pdf> adresinden erişilmiştir.
- Büyükkız, K. K. ve Çangal, Ö. (2016). Suriyeli misafir öğrencilere Türkçe öğretimi projesi üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1414-1430.
- Collins, H. (2003). Discrimination, equality and social inclusion. *Modern Law Review*, 66(1), 16–43.
- Donnelly, P, Coakley, J. (2002). *The Role of Recreation in Promoting Social Inclusion*. ISBN0-9730740-8-6. <https://laidlawfdn.org/wp-content/uploads/2014/08/wpsosi2002decemberthe-role-of-recreation.pdf>
- Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.
- Erdoğan, S. (2004). Sosyal politikada Avrupalı bir kavram: Sosyal dışlanma. *Çalışma Ortamı Dergisi*, 75.
- Ersoy, A. F. (2017). *Fenomenoloji*. Saban, A. Ve Ersoy, A. (Ed.). Eğitimde Nitel Araştırma desenleri içinde. (2.baskı). Ankara. Anı Yayıncılık.
- Genç, Y. ve Çat, Y. (2013). Engellilerin istihdamı ve sosyal içerme ilişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(1). 363-393.
- Gençoğlu, C. (2019). Milli bir destekleme ve yetiştirme sistemi modeli: İlkokullarda yetiştirme programı. *Milli Eğitim Dergisi*. 48(1), 853-881.
- Gök, F. (1999). *75 yılda insan yetiştirme eğitim ve devlet (75. Yılda eğitim içinde)*. Tarih Vakfı Yayınları.
- Hayes, A, Gray, M & Edwards, B (2008). Social inclusion: origins, concepts and key themes. *Social Inclusion Unit*. Erişim tarihi 02.05.2021 <<http://pandora.nla.gov.au/pan/142909/201309201300/www.socialinclusion.gov.au/sites/default/files/publications/pdf/si-origins-concepts-themes.pdf>>.

- Kağnıcı, D. Y. (2017). Suriyeli mülteci çocukların kültürel uyum sürecinde okul psikolojik danışmanlarına düşen rol ve sorumluluklar. *İlköğretim Online*, 16(4), 1768-1776.
- Karabağ, S. N. ve Oğuz, E. (2018). Sığınmacı öğrencilerin eğitim sorunları. Y. K. Kepenekçi ve P. Taşkın (Ed). *Prof. Dr. Emine Akyüz'e armağan. Akademisyenlikte 50 yıl içinde* (s. 265-275). Ankara: PegemA
- Kardeş, S. (2018). *Mülteci çocukların psikososyal gelişime yönelik program uyarlanması*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Koç, M., Görücü, İ. ve Akbıyık, N. (2015). Suriyeli sığınmacılar ve istihdam problemleri. *Birey ve Toplum*, 5(9), 63-93.
- MEB, (2020). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_01/27110237_OCAK_2020internet_BulteniSunu.pdf
- Mülteciler Derneği. (2021). Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Mart 2021. Erişim tarihi: 08.05.2021 <https://muletciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>
- Nayır, F. ve Sarıdaş, G. (2020). Çokkültürlü eğitim, kültürlerarası eğitim ve kültürel değerlere duyarlı eğitime ilişkin kavramsal inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70), 769-779.
- Özdemir, M. (2018). *Veri analiz yöntemleri: Nitel ve Nicel veri analizi*. Beycioğlu, K, Özer, N. Ve Kondakçı, Y. (Ed.). Eğitim Yönetiminde Araştırma içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özer, İ. (2004). *Kentleşme, Kentlileşme Ve Kentsel Değişme*. Ekin Kitabevi.
- Saklan, E. (2018). *Türkiye'deki Suriyeli eğitim çağı çocuklarının eğitim süreçleri üzerine bir çözümleme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Şavran, T. (2012). *Sosyolojide Araştırma Yöntem ve Teknikleri*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2641.
- Silver, H. (1994). Social Exclusion & Social Solidarity: Three Paradigms. *International Labour Review*, 133, 531-578.
- Şimşek, D. (2019). Türkiye'de Suriyeli Mülteci Entegrasyonu: Zorlukları ve Olanakları". *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2019, 4(2): 172-187
- Tüzün, I. (2017). Türkiye'de mülteci çocukların eğitim hakkını ve karşılıklı uyumu destekleyen yaklaşımlar, politikalar ve uygulamalar. https://www.liberalforum.eu/wp-content/uploads/2018/09/publication_final.pdf
- UNCHR, (2019). Stepping up: Refuce education in crisis. <https://www.unhcr.org/steppingup/wp-content/uploads/sites/76/2019/09/Education-Report-2019-Finalweb9.pdf>
- Yıldırım, S. (2014). Sosyal dışlanma ve Avrupa Birliği yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 91-108.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Dokuzuncu baskı. Ankara.
- Yıldız, N. (2008). Neoliberal küreselleşme ve eğitim. *D.Ü.Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 13-32.
- Yılmaz, B. ve Güler, U. Ç. (2020). Türkiye’deki Suriyeli göçmenlerin istihdamına Y ve Z kuşağının bakışı: Bir alan araştırması. *Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi*, 9(1), 21-42.
- Yurdakul, A. ve Tok, T. N. (2018). Öğretmen gözüyle mülteci/göçmen öğrenci. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), Sayfa: 46-58.

Çalışmanın Katılımcılarına İlişkin Demografik Veriler

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Okul Düzeyi	Kıdem	Branş	Yöneticilik kıdemi	Görüşme süresi (dk)
Yön1	K	36	İlkokul	13	Sınıf öğrt.	4	60
Yön2	E	41	İlkokul	18	Sınıf öğrt.	15	41
Yön3	E	34	İlkokul	12	Sınıf öğrt.	9	33
Yön4	E	56	Ortaokul	34	Tarih	7	39
Yön5	E	40	Ortaokul	18	Sosyal Bilg.	8	33
Yön6	E	46	Ortaokul	26	Edebiyat	14	45
Yön7	E	56	İHL	31	Din Kült.	27	45
Yön8	E	58	İHL	10	Din Kült.	10	60
Yön9	E	38	İHL	20	Edebiyat	6	42
Yön10	E	45	And.Lis.	24	Tarih	9	24
Yön11	E	33	End.Mes	10	Muhasebe	5	22
Yön12	K	61	End.Mes	38	Kimya	30	28

Giriş

2015'te Göç Politikaları Enstitüsü'nün yaptığı araştırmaya göre göçmenler dünya nüfusunun yüzde 3,3'lük kısmını oluşturmaktadır (2015). Her ne kadar yüzdelik dilimde bu oran küçük görünse de göçmen sayısı 244 milyon insana tekabül etmektedir. Birleşmiş Milletler Mülteci Ajansı'na göre, zorla yerlerinden edilen insanların sayısı ise seksen milyonu geçmiştir (2020). Dünya Savaşları ile birlikte büyük bir ivme kazanan göç olgusu ile birlikte “yeni tür bir insan” (Arendt, 1994, s. 111)³ ortaya çıkmıştır. Bu “kimliksiz yığın” (Bauman, 2007, s. 40) Batı'ya ulaştığında neredeyse tüm insani haklardan mahrum “çıplak bir hayat” (bkz. Agamben 1998) ile karşılaşmaktadır. Edebiyatın göçmen krizine sunabilecekleri tahayyül, etik uyanış ve empati olarak nitelendirilebilir. *Batı'ya Çıkış* bu üç unsuru da bünyesinde barındıran bir romandır.

Genel olarak, eserdeki göç meselesi ulus-devlet ve neo-liberalizm üzerinden ele alınmıştır. Özel mülkiyet hakkı ve Batılı liberal öznenin aksiyonu iki temel norm olarak neo-liberal ekonominin şekillendirdiği Batı toplumlarının göçe dair tutumunu ortaya koyar. Böylelikle, mülksüz ve pasif göçmen Batılı hayat tarzını tehdit eder (Carter, 2021, s. 622). Bu argümana göre, liberal birey kendi hayatını çalışkanlığı ile idame ettirirken tembel bir göçmenin kendi topraklarında avantadan bir hayat kurması anlaşılacak şey değildir. Uzam ve zaman ilişkisi üzerinden romanı ele alan Lagji, hedef ülkeye göç gerçekleşse bile bekleyişin sona ermemekte olduğunu ve yeni bekleyişler ortaya çıkardığını söylemekte; dolayısıyla zamanın mekânı terk etmediğini söylemektedir (2019). Yeni bir ülkeye gelen göçmenler refaha ermemekte ve yeni sorunların son bulmasını beklemektedirler. Mülteci ve göçmenler en temel insani haklar için mücadele etmeye başlarken vatandaşlık alan veya orada doğmuş göçmenler ikinci sınıf vatandaşlığı aşmaya çalışmaktadırlar. Küreselleşmenin pozitif yanlarından bahseden Perfect'e göre, “*Batı'ya Çıkış*, bizi küresel ağlar aracılığıyla zaten nakledilmekte olan sermaye, imaj, bilgi ve yanlış bilgi gibi insanların da nasıl nakledilebileceği ve bu ağların eşitsizliği giderme ve özgürleştirme ihtimalleri üzerine düşünmeye sevk eder” (2019, s. 21). Yazar için, roman teknolojinin olumlu yönde kullanılıp somut sınırların nasıl aşılabileceğini irdeler. SadaPın yorumuna göreyse onun romanı “kimliğin jeotarihsel üretimlerinin değişen doğası ile ilgili yazarların ve okurların etkileşime girebileceği ve tahayyülün gücüyle geleceğin nasıl belirlenebileceği bir alan açar” (2020. s. 645). Romandaki anlatıyla etkileşime girecek olan göçmen karşıtı okurlar, kitabı bitirdikten sonra empati kurabilecek ve göçmenlerin sorunlarını daha iyi anlayabilecektir. Knudsen ve Rahbek'in iddiasına göreyse “*Batı'ya Çıkış*’ ta göç ve dua, dünyalaşmanın muhtemel devrimci ve radikal umut verici aksiyonlarının

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Çankırı Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Çankırı, Türkiye

³ Metindeki tüm çeviriler tarafımdan yapılmıştır.

örneklerini temsil eder” (2020, s. 11). Böylece, insanlar arasındaki sınırlar göçün doğurduğu kültürel etkileşimlerle aşılabılır. Dua ise daha adil ve daha iyi bir dünyayı hayal etmeyi mümkün kılar.

Bu metinde romanın ele alınışysa kimlik inşası ve kimlik krizi üzerindendir. Bu durumda, en büyük soru göçmenlerin kimliklerini kendilerinin mi inşa ettiği yoksa içinde bulundukları çevre tarafından mı şekillendirildikleri ile ilgilidir. Bu kimlikler kim tarafından inşa edilir? Göçmenin aksiyonuna önem atfeden Paul Gilroy, Stuart Hall, Arjun Appadurai ve Homi Bhabha gibi postmodern yahut postkolonyalizm içinde konuşlanan düşünürlerin karşısında yer alan en önemli görüş ise Louis Althusserci devlet aksiyonudur. Her ne kadar bu görüş bireye hareket alanı ya da ihtimali tanımadığı için eleştirilebilse de, devletin aygıtları aracılığıyla kimlikleri inşa edışı bireyin iradesini tartışmaya açar. Böylelikle, birey kimliğini inşa etmez; kimliği baskıcı ve ideolojik aygıtlarla inşa edilir (bkz. 1970). Hamid’in diğer ünlü romanı *Zoraki Radikal*’de bireyin çevresel koşullarla yeniden nasıl inşa edilebileceğinin harika bir örneğidir. Bu romanda radikallik Doğu ile gelen değil Batı’da ortaya çıkan bir reaksiyon niteliğindedir. Daha önce kapitalist iş dünyasının radikallığı içinde Batılı bir kimlik inşa eden Cengiz, 11 Eylül olayları akabinde iş dünyasındaki ve özel hayatındaki dışlanmalardan sonra yeni ve başka bir kimlik inşa eder ve ortaya bir radikal çıkar. Artık Amerikan toplumuna entegre olamayan Cengiz, Pakistana döner ve radikal İslamcı bir üniversite hocası olur. Tartışılması gereken diğer önemli bir nokta ise daha önce uyumlu bir Amerikalı olan Cengiz’in Amerika toplumuna entegrasyonunun aslında bir asimilasyon olup olmadığıdır. Zira Cengiz, Batılı bir yaşam sürerken kabul görmekte, sakal bıraktığında ise dışlanmaktadır çünkü görünüşü artık Pakistanlı köklerini temsil etmektedir. Cengiz bir birey olarak değil artık İslam’ın bir parçası olarak görülür. İslam düşmansa Cengiz de artık bir düşmandır. Zira liberal görünüşünü değiştirerek o tarafını seçmiştir. Artık Cengiz’in rengi ve dini onu tanımlar. Bir birey olarak karakteri ve eylemleri önemini yitirmiştir.

Çokkültürcülük, kozmpolitik ve melezlik gibi kavramlar Batı’da önemli yer tutsa da ırkın ya da kültürün kurucu üstün unsur olarak ele alınması, göçmen-yerli ikileminin sosyal hayatta büyük bir yer işgal etmesine sebep olmaktadır. Her ne kadar postmodern çoğulculuk ötekini aynıya dönüştürmeyen bir felsefe izlese de en sonunda David Cameron’ın dediği gibi İngiltere’nin çokkültürcülük politikası başarısız olmuştur çünkü kendisinin deyişiyle “biz göçmen gençlerin ait olmayı isteyeceği bir toplum vizyonunu sunmayı başaramadık” (2011). Özellikle, aşırı sağ hareketlerle birlikte ırk ve yerel kültür gibi büyük anlatılar yeni teorileri adeta yutmaktadır. Postmodern çoğulculuk, modernitenin nitelendirme, sınıflandırma, kamplaşma ve tabakalaşma gibi özelliklerinden dolayı yerini korkulara bırakır. Yabancı düşmanlığı ve İslamofobi başat kültürün bir parçası olur. Esasen, bu korku yeni değildir. İslam’ın milliyetçilik karşısındaki birleştirici gücünden ve dini terk eden Avrupa toplumunun ruhi boşluğundan çekinen Arnold Toynbee de İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kaleme aldığı *Medeniyet Sorguda* adlı kitabında göçmenlere karşı İslamofobik bir bakış açısı sergiler (bkz 1957). Bu korkunun bir devlet politikası haline gelmesi ise şiddet olmadan barış olmaz anlayışını savunan Hobbes’cu devlet anlayışı ile yakından ilişkilidir. Bu anlayışa göre, devletin kutsiyeti ve dokunulmazlığı uğruna kurban verilebilir. Görüldüğü üzere, bu arkaik kurban ritüeli modern liberal devletlerde de devam etmekte ve ötekine karşı adeta koşullu bir misafirperverlik sergilenmektedir. Getto yahut banliyö sarmalına sıkışan öteki bireyler entegrasyon adı altında ya asimile olacak ya da kendi kültürüne

sahip çıkıp radikalleşecektir. Ara yolu melezlik ya da sentez olarak teorileştirmek mümkün olsa da, kimlik bunalımı yadsınamayacak bir meseledir. Almanya'ya Türkiye'den göçen insanların hem orali hem burali ya da yeni nesilde görüleceği üzere ne orali ne de burali oluşu bu bunalımın en yakın örneğidir. Her ne kadar Almanya okullarda Türkçe eğitimi gibi entegrasyon politikaları uygulasa da, Almanya Almanlarıdır anlayışı kültürel hayatta yerini korumaktadır.

Diğer bir yandan, “otoriter popülizm” (Bob ve diğerleri, 1984, s. 1) bir taraftan neo-liberalizm ekonomi politikasıyla sosyal devlet olgusunu yok ederken; bireysel sermaye ve özel mülkiyet hassasiyetini öne atıp ‘pasif, tembel ve bedavacı’ göçmenler, mülteciler ya da sığınmacıların bu Batılı değerleri ve kazanımları tehlikeye attıkları üzerine popüler bir söylem üretir ve ülkede politik, sosyal ya da ekonomik bir sorunda onları hedef göstererek bu popülizmi kullanan siyasi iktidarın seçmenini bir arada tutar ve kendi kusurlarını örtüp otoriter yönetim tarzını meşrulaştırır. Konstantin Kavafis’in meşhur *Barbarları Beklerken* şiirinde dediği gibi içerdeki neredeyse tüm sıkıntılarda “onlar bir çeşit çözümdür” (2007, s. 17). Zira ortada bir düşman varsa safların sıklaşması çok kolaydır. Milletin ve devletin kutsiyeti gibi büyük anlatıları arkasına alan iktidarlar göçmen, mülteci ve sığınmacı gibi kavramların içini boşaltarak onları radikallik ve terörizm gibi söylemlerle doldurur. Böylece, onlara umdukları refahı yaşatmayarak da yenilerinin gelmesini engellemeye çalışmaktadırlar. Kendisi de bir göçmen olan Mohsin Hamid’in *Batı’ya Çıkış* adlı romanı da Doğu’dan ve Güney’den Batı’ya geçmeyi arzulayanlar ile bu geçişe engel olmak isteyen Batılıların hikâyesini anlatır.

Batı’ya Çıkış

Nadya’nın ve Said’in anavatanları “ölüm tuzağına dönüşmüştür” (2017a, s. 72). Öyle ki, “bir kişinin bu şehirde pencerelerle olan ilişkisi şimdi değişti. Pencere ölümün gelebileceği en muhtemel yer oldu” (s. 71). Yalnız, işlevi değişen pencereler değil kapılardır da. Bu “özel kapılar” (s. 72) insanları çok uzaklara götürebilir. Bu “irrasyonel ihtimal” (s. 72), seyirci kalmayı sembolize eden pencerelerin aksine insanları yeni mekânlara götürür. İnsanların yalnız kalmasının artık güvenli olmadığı bu alegorik kentte, militanların belli bir grup mezhepteki kişilerin peşine düşmesi ve gençlerin bir kafatası ile futbol oynamaları kenti artık yaşanamaz kılmıştır. En sonunda, Said’in annesinin arabada katledilmesinin ardından bu irrasyonel ihtimal Said ve Nadya’nın aklına yatmaya başlamıştır. Her ne kadar bu “barbarlıktan” (s. 87) bu kapılar sayesinde kurtulsalar da bu sefer de Batı’da onları bekleyen “vahşilik” (s. 125)tir. Diğer mülteciler gibi, “yabancıların lütfuyla, yardımlara bağımlı, kafeslere hapsedilmiş parazitler” (s. 94) gibi yaşamaya mahkûm olurlar. Çok basit bir odaya bile sahip olmak büyük bir lüktür. Duş almak bile bir kadını cennetteki bir melek gibi hissettirmeye yeter. Fakat bu temel haklar esirgenerek, “insan gibi yaşamak” (s. 125) ellerinden alınır. İnsanlıktan çıkarılınca, ortada hak talebi de olamaz. Çünkü yasalar hayvanları ve objeleri kapsamaz. Bir süre sonra, yönetimler bu sihirli kapılarla mücadele edemez ve insan akınını durduramazlar. En sonunda bu kapılar, “ulusun kumaşındaki kara deliklerin en büyüğü” (s. 129) haline gelir. Ne de olsa “Britanya Britanyalılar içindir” (s. 135). Sığınmacıların konuşlandığı Londra’nın bu kara kısmı “nasyonal tepkiyi” (s. 137) doğurur ve sivil vatandaşlar bile bir haftalık eğitimden sonra silahlandırılır ve sığınmacıların üstüne sürülür. Bu barbarlık tıpkı kendi ülkelerindeki barbarlık gibidir. “Yüzler ve binalar değişse de bu kötü vaziyetin

temel gerçekliği değişmez” (s. 159). Romandaki kapıların açıldığı son yer olan Amerika’da durum daha iyimser bir hal alsa da bu sefer Said ve Nadya bambaşka insanlar olurlar. Said, Batı’da İslami bir kimlik inşa eder. Ne de olsa “göç ettiğimizde, geride bıraktığımız yaşamı da toprağa gömeriz” (p. 98) ve yeni kimlikler inşa ederiz. “Bulunduğumuz mekânı neden terk edelim?” diye soran Nadya’ya Said “kendi türümüzle bir arada olmak için” (s. 153) diye cevap verir. Bu değişim öyle bir hal alır ki, son durakları Amerika’da birbirlerine karşı olan bakışları bile değişir. Said’in önce Mikonos’ta daha sonra sırasıyla Londra ve Amerika’da maruz kaldığı dışlanmalara verdiği karşılık radikalleşme iken, Nadya daha çoğulcu bir sosyal ilişki inşa eder. Yine de Nadya’nın seküler görüşlerine rağmen kara çarşafını Batı’da bulunduğu üç kentte de çıkarmayıp, göçmenlerin geldiği yerlerle ilgili Batı’daki basmakalıp fikirlere karşı bir eylem olarak okunabilir. Kültürel bagaj olarak görülen kadınlarda çarşaf, erkeklerde sakal ontolojik bir şiddettir. “Coğrafya kaderdir” (s. 11) anlayışını benimseyen Said’in bu radikal reaksiyonu anlaşılabilir. Nadya ise bulunduğu yeri kabullenmekte çok daha az zorluk çeker. Bu iki karakter, Batı’da yaşayan entegre olan ve dışlanan iki göçmen tipinin adeta mikro evrenidir. Fakat tıpkı *Zoraki Radikal* eserinde olduğu gibi, Said’in yeni radikal kimliği yine de zorakidir. Her ne kadar Hamid, Batı’nın bu radikalliğin üretimindeki rolünü ön plana çıkarsa da, kimliklerin bir arada yaşayabileceği kozmopolit bir görüşe sahiptir. Öyle ki, Hamid göçmenlerin mekânını alegorik olarak tasvir ederken; “göçmenlere ortak bir insanlık sunup empati duyarken; onlara karşı düşmanca tavırları yüzünden Batılı ulusları isimleriyle anar” (Chambers, 2019, s. 244). “Bir arada varoluşun inkârı tarafların birinin varlığını devam ettiremeyeceği anlamına geleceğinden” (s. 166), yazar Cengiz’in aksine Nadya’nın görüşüne daha yakındır. Batılı yöneticiler bu büyülü gerçekçi kapıları kapatamazlar. Ardına kadar açık olan bu kapılar, Hamid’in göç yolunda çok büyük engellerle karşılaşan göçmenlerin yaşadıklarına karşılık verdiği edebi ve muhayyel bir reaksiyondur. “Lahor, Londra ve New York’un üçünü birden evi olarak adlandıran” (2014, p. xiii) Hamid, bir arada çoklu varoluşu savunur. Ne de olsa, kendi deyişle “umut...işimin en radikal gerekliliğidir” (2017b).

“Hepimiz zamanın bir yerinde mülteciydik” (2017a, s. 209) diyen romancı, edebiyatın tahayyül gücünden faydalanarak “daha önce hayal edilemeyen daha sonra ise hayal edilemez olmayan” (s. 217) “arzu duyulan makul bir geleceği” (s. 217) *Batı’ya Çıkış*’ta kurgular. Günün sonunda, bu büyülü gerçekçi kapılar kapatılamaz ve insanların “insanlarla ve elektronik cihazlarla, siyah ten renginin beyazla, parlayan metalin mat olanla, dijital müziğin bangır bangır bağırmayanla ve hatta maske giyen ya da kendini saklayan insanlarla” (s. 218) bir araya geldiği bir birliktelik ortaya çıkar. Küresel dünyanın teknolojisinin insanları bir araya getirebileceği umudunu taşıyan Hamid, ortak bir insanlık düşler.

Sonuç

Sonuç olarak, kimliklerin inşasını, kimlik bunalımını ve göçün nedenlerini tartışan bu çalışma Batılı devletlerin dinsel sekülerliği kurumlaştırırken neden ırki bir sekülerliği gündemine almadığını sorgular. Oysa tüm dinlerin eşit bir şekilde hukuken koruma altında olduğu dinsel sekülerlik gibi yine tüm etnisitelerin ve kurucu unsur olarak değerlendirilen başat ulusun eşitliğini garanti altına alacak bir formül üzerine düşünülebilir. Böylece, farklı ırki kökenlere mensup insanların makul vatandaş olmaları için entegrasyon adı altında asimile olmalarının da önüne geçilebilir. Öte yandan, göçmenleri durdurmak yerine göçe neden olan emperyalizmi de sorgulamak Batı’nın yüzleşmesi gereken en önemli

meseledir. Batının bu göçte ne kadar payı olduğunu sorgulamaması, iç savaşları ve istikrarsızlığı ne derece desteklediğini ya da görmezden geldiğiyle yüzleşmemesi belki de ötekine karşı empati duymasının önündeki en büyük engeldir. Göçmenler ne ülkelerini kendi kaderine bıraktıkları ne de refaha ulaşmak için vatanlarını terk etmektedir; aksine, romanda da betimlendiği üzere kaçışları yalnızca hayatta kalmak içindir. Memleketlerinin yok oluşunda pay sahibi olan canavarların mağarasına sığınmaları aslında ne kadar çaresiz olduklarını ortaya koyar. Mohsin Hamid'in *Batı'ya Çıkış* romanı işte bu empati duygusunu geliştirmek için kaleme alınmıştır. Populist siyaset göç alan bir ülkedeki bütün yanlışları göçmenlerin üzerine yıkarken, Hamid edebiyatın tahayyül gücüyle Batı'ya açılan büyümlü gerçekçi kapılar tasvir eder. Her ne kadar bu düşleyiş irrasyonel olarak görülse de iç savaşlardan ve daha sonra göç yolculuğundaki ölüm tehlikelerinden kurtulabilmenin rasyonel bir yolu yoktur. Diğer bir taraftan, bu kapılar ütöpik yeni bir dünyaya açılmaz. Göçmenler Batı'daki muhtelif kentlerde yepyeni ve çok zor durumlarla karşı karşıya kalırlar. En temel insan haklarından mahrum kalan bu insanlar adeta insanlık çıkarılarak nesneleştirilir ve görmezden gelinir. Yahut sadece karınları doyurulacak hayvan muamelesi görürler. Zamanla kimi hakları elde edip oturma izni ya da vatandaşlık izni aldıklarındaysa bu sefer karşılarına ikinci sınıf vatandaşlık sorunu çıkar. Kâğıt üzerinde eşit bireyler olarak eşit haklara sahip olsalar da popülist siyaset ülkede ortaya çıkan herhangi bir sorunda onları hedef olarak gösterir. Bunu yaparken büyük anlatılar kullanarak ülkenin çoğunluğunu oluşturan ırkı da yanına çeker ve böylece siyasi eylemlerini meşrulaştırır. Hâkim milletin devletin kurucu unsuru olduğunu ve göçmen nüfus artışının devletin kutsal liberal değerlerini tehlikeye attığını savunan bu çok güçlü büyük anlatılar taraftar toplamakta hiç de zorlanmamaktadır. Kendileri tarihsel süreç içerisinde büyük mücadelelerle müreffeh bir medeniyet kurarken kültürel bagajlarıyla birlikte gelen 'tembel, pasif ve bedavacı' göçmenlerin avantadan bu imkânlardan faydalanması kabullenilemez. En sonunda, romanda görüleceği üzere coğrafyaları kader olur ve ontolojik şiddete maruz kalırlar. Renkleri, giydikleri kültürel kıyafetler ve bıraktıkları sakal bile ayrımcılığa maruz kalmalarına sebep olur. Oysa kurumsallaştırılacak ırki bir sekülerlik millet ve devlet gibi anlatılaştırılan iki kavramın sömürülmesinin önüne geçebilecektir. Tıpkı din ve devlet işlerini birbirinden ayıran laiklik gibi bu sekülerlik kurucu unsuru tehlikeye atmayacak; aksine diğer tüm etnisiteler ile birlikte eşit bir şekilde korunmasını garanti edecektir. Böylece göçmenlerin maruz kaldığı ontolojik şiddetin kaynağı olan siyasi popülizm de argümanları kaybedecektir. Batı'daki tüm bu girift sorunları konu edinen Mohsin Hamid'in *Batı'ya Çıkış* adlı romanı var olan sorunlu düzenden başkasını hayal edebilmenin mümkün olduğunu işlemekle kalmaz, siyaset tarafından şeytanlaştırılan göçmenlerin aslında sadece ekonomik saiklerle göç etmediğini; göç yolunun çok büyük hayati riskler taşımasına rağmen insanların hayatta kalma içgüdüleriyle iç savaşların harap ettiği ülkelerden kurtulmaya çalıştıklarını da anlamamızı edebiyatın empati gücüyle ortaya koyar.

Kaynakça

- Agamben, G. (1998). *Sovereign Power and Bare Life*. Stanford: Stanford University Press.
- Althusser, L. (1970). *On the Reproduction of Capitalism: Ideology and Ideological State Apparatuses*. Londra: Verso.
- Arendt, H. (1994), 'We Refugees', Marc Robinson (ed.), *Altogether Elsewhere: Writers on Exile* içinde. Boston: Faber and Faber, ss. 110–19.
- Bauman, Z. (2007). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Cameron, D. (2011, 5 Şubat). PM's speech at Munich Security Conference. <https://www.gov.uk/government/speeches/pms-speech-at-munich-security-conference>
- Cavafy, C. P. (2007). *The Collected Poems*. Oxford: Oxford University Press.
- Carter, J. (2021) How far are we prepared to go? Mohsin Hamid's *Exit West* and the refuge crisis, *Textual Practice*, 35(4), 619-638, DOI: 10.1080/0950236X.2020.1745877
- Chambers, C. (2019). *Making Sense of Contemporary British Muslim Novels*. Londra: Palgrave Macmillan.
- Hamid, M. (2014). *Discontent and its Civilizations: Dispatches from Lahore, New York and London*. New York: Penguin.
- Hamid, M. (2007). Harcourt Interview with Mohsin Hamid. <http://www.mohsinhamid.com/interviewharcourt2007.html>
- Hamid, M. (2017a). *Exit West*. New York: Riverhead Books.
- Hamid, M. (2017b, 14 Ekim). Mohsin Hamid on Exit West. <https://www.theguardian.com/books/2017/oct/14/what-makes-a-man-booker-novel-six-shortlisted-authors-share-their-secrets>
- Jessop, B., Bonnett K., Bromley S. ve Ling T (1984). Otoriter Popülizm, İki Ulus ve Thatcherizm. *New Left Review*, 147, 32-60.
- Knudsen ve Rahbek (2021). Radical hopefulness in Mohsin Hamid's map of the world: A reading of *Exit West*, *Journal of Postcolonial Writing*, DOI: 10.1080/17449855.2021.1889641
- Lagji, A. (2019) Waiting in motion: mapping postcolonial fiction, new mobilities, and migration through Mohsin Hamid's *Exit West*, *Mobilities*, 14(2), 218-232, DOI: 10.1080/17450101.2018.1533684
- Migration Policy Institute (2015). International Migration Statistics. <https://www.migrationpolicy.org/programs/data-hub/international-migration-statistics>
- Perfect, M. (2019) 'Black holes in the fabric of the nation': refugees in Mohsin Hamid's *Exit West*, *Journal for Cultural Research*, 23(2), 187-201, DOI:10.1080/14797585.2019.1665896
- Sadaf, S. (2020) "We are all migrants through time": History and geography in Mohsin Hamid's *Exit West*, *Journal of Postcolonial Writing*, 56(5), 636-647, DOI: 10.1080/17449855.2020.1820667
- Toynbee, A. (1957). *Civilization on Trial*. Londra: University Press.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2020, 9 Aralık). Forced displacement passes 80 million by mid-2020 as COVID-19 tests refugee protection globally. <https://www.unhcr.org/news/press/2020/12/5fcf94a04/forced-displacement-passes-80-million-mid-2020-covid-19-tests-refugee-protection.html>

Onjali Q. Raúf'un “Arka Sıradaki Çocuk” Adlı Eseri Örneğinde Okullarda Mülteci Çocuklara Yönelik Akran Zorbalığı¹

Ali Osman Öztürk²

Halime Yeşilyurt³

1. Giriş: Göç Kavramı ve Çocuk Edebiyatında Göç

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü'nde “*Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplumların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret* (2011: 954) şeklinde açıklanan göç kavramı yapı itibarıyla bünyesinde uzaklık, mesafe, bir yerden ayrılma ya da bir yeri terk etme gibi duygu yoğunluğu fazla olan ve hüznün içeren anlamlar barındırmaktadır. Göçü sadece insanların fiziksel bir yer değiştirme faaliyeti olarak görmek onun sosyolojik yönünü yok saymak anlamına gelir. Göçün başlayıp son bulmasına kadar olan süreçte sosyal, ekonomik, siyasi, coğrafi, demografik ya da psikolojik birçok faktör etkin rol oynar (Göker, 2015: 34). Bu bakımdan göç kavramını tek taraflı bir eylem olarak nitelendirmek doğru olmaz. Göçlerin sebepleri ve sonuçları bakımından çeşitlilik göstermesindeki en temel neden ise göç edenlerin, gittikleri coğrafyaya kendi kültür, kimlik ve tarihlerini de beraberlerinde götürmelerinden kaynaklanır. Göç edilen ülkenin sakinleri de kendilerine ait kültürel, sosyal, tarihsel değerlerle yeni gelenleri karşılamakta; böylece farklı kültürlerin karşılaşması sonucu ortak bir yaşam alanı meydana gelmektedir (Karaarslan ve Gençoğlu, 2019: 11). Fakat bu durum her zaman istenilen olumlu sonuçları doğurmaz. Hangi yaştan olursa olsun göç süreci herkesi farklı açılardan etkilemekte, fakat ülkelerini neden terk etmek zorunda kaldıklarını henüz anlayamayan çocuklar bundan daha çok zarar görmektedirler.

Gerek göç eden gerekse göç alan ülkelerin insanları açısından değerlendirildiğinde söz konusu meşakkatli sürecin olumsuzluklarla sonuçlanmaması için ayrımcılığı, nefreti ve şiddeti körükleyici, etrafa bilgi kirliliği yayan sözlü ve yazılı her türlü söylemden uzak durulması gerekir. Bu noktada çocuk edebiyatının gücünden faydalanılmasında yarar vardır. Edebiyat, her yaştan insanın hayatında en etkili araçlardan biri olmuştur. Bu bakımdan hayatın henüz çok başında olan çocuklarda oluşması muhtemel negatif duygu ve düşüncelerin, yabancı düşmanlığının edebi metinler aracılığıyla henüz ortaya çıkmadan yok edilmesi geleceğe dair atılacak temel adımlardan bir tanesidir.

Çocuk ve gençlik edebiyatında söz konusu konuların işlenmesi çocuklarda karamsarlık veya umutsuzluk gibi bazı tehlikeli psikolojik süreçleri de beraberinde getirme olasılığı bulunduğu için öncelikle bu alanda çalışmalar yapan yazar, çizer veya yayınevlerinin son derece dikkatli olması gerekmektedir. Yabancı düşmanlığını pekiştirici anlatım ve çizimlerden kaçınarak, dayanışma ve duygudaşlık odaklı eserler ortaya çıkartılmalıdır. Gerek ev sahibi toplumlar gerekse göç eden toplumlar için faydalı bir kazanım sağlayacaktır. İnsanlığı böylesine derinden ilgilendiren konuların çocuk ve

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi. alozturk10@gmail.com

³ Arş. Gör. - Sivas Cumhuriyet Üniversitesi - halime18mart@hotmail.com

gençlere edebiyat yoluyla aktarılması, onların hem ruhsal hem de dilsel gelişimleri açısından daha yararlı olacaktır. Edebiyatın iyileştirici gücü, günlük hayatın keşmekeşini ve dilsel anlamda olumsuzlanmasını kolaylıkla bertaraf edebilmektedir.

Bulut, edebiyat kitaplarının tarih kitaplarına kıyasla insana dair daha çok bilgi, duygu ve gelişme sunduğunu dile getirir (2018: 385). Tarih kitapları toplulukların yaşantılarını ele alırken edebiyat kitapları bireyleri ele almaktadır, bu bakımdan genel edebiyat kitapları gibi çocuk edebiyatı kitapları da çocukların bazı hassas konularda eğitilmesi ya da bilgilendirilmesi açısından öneme sahiptir.

1.1. Akran Zorbalığının Çocuk ve Gençler Üzerindeki Etkileri

Savaş ve zulümler neticesinde yaşanan kötü şartlar yüzünden dünyanın çeşitli yerlerinde her yaştan insanın maruz kaldığı şiddet ve saldırı durumları, okullarda da kendini göstermektedir. Çocuk ve gençler arasında giderek yaygınlaşan saldırganlık ve şiddet eğilimleri, özellikle yabancılara karşı daha acımasız olmaktadır. Bireysel faktörlerin yanı sıra kültürel alışkanlıkların veya toplumsal düzenin değişeceği endişesi her yaştan insanı huzursuz etmekte, yabancı olana karşı olumsuz bir tutum takınarak onu ötekileştirmesine neden olmaktadır. Söz konusu olumsuzluklar kontrol altına alınamadığında toplumda şiddet ve saldırganlık olaylarının artması kaçınılmaz hale gelmektedir. Kolburan (2016: 46), şiddet ve saldırganlık ifadelerinin birbiri yerine kullanılıyor olmalarına rağmen şiddetin fiziksel bir eylemi, saldırganlığın ise muhatap olunan kişiye hem fiziksel hem de duygusal anlamda zarar verebilecek davranış ve düşünceler olduğunu söyler

Zorba sözcüğü, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü'nde "*gücüne güvenerek hükmi altında bulunanlara söz hakkı ve davranış özgürlüğü tanımayan (kimse)*" (2011: 2664) anlamına gelirken benzer ve eş anlamda kullanılan ifadeler ise "*müstebit, mütegalibe, despot, diktatördür*". Zorbalık ise söz konusu davranışta bulunan kişidir. Söz konusu durum okul ortamına taşındığında güçlü öğrencilerin nispeten daha zayıf olanlar üzerinde kurduğu veya kurmaya çalıştığı baskı durumudur.

Zorbalığın sebepleri çeşitlilik gösterebilmektedir. Kişilik özellikleri, cinsiyet, aile içi iletişim ya da ebeveyn tutumları bunlardan bazılarıdır (Yelboğa ve Koçak, 2019: 2311). Olweus, zorbalık olarak adlandırılan olumsuz davranışların hem sözel hem de fiziksel oluşuna vurgu yapar (1993: 9). Tehdit, alay, iğneleme ya da isim takma gibi sözcükler yoluyla yapılan sözel olumsuzlukların yanı sıra vurma, itme, çimdik ve tekme atma ya da engelleme gibi fiziksel temas ile yapılan zorbalıklar mevcuttur. Ayrıca herhangi bir fiziksel temas ya da sözel ifade kullanmaksızın yapılan zorbalıklardan da söz etmek mümkündür. Tiksiniş bir yüz ifadesi takınma, birini kasıtlı olarak gruptan dışlama ya da onun isteklerini reddetme gibi davranışlar da zorbalığın bir türüdür.

Aile ve arkadaşlar kişinin gelişimindeki temel unsurlardandır. Hayattaki dert, keder, sevinç veya başarımızı paylaştığımız ve kendilerinden çok şey öğrendiğimiz önemli kişiler olan aile ve arkadaşlardır. İlişkiler her bir bireyin sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimi için merkezi önem arz eder (Slee ve Skrzypiec, 2016: 70). Bu bakımdan okullarda zorbalığa maruz kalan çocuk ve gençlere destek olan bir veya birden fazla arkadaşın bulunması, kurbanın olumsuzluklarla daha kolay başa çıkabilmesine katkı sağlar.

Okullarda bu gibi akran zorbalıkları *kurbanlar* olarak nitelenen yani zorbalığa maruz kalan çocuk ve gençlerin hasta olmasına, psikolojik stres ve uyumsuzluk yaşamalarına neden olmaktadır (Donoghue vd., 2014: 40). Herhangi bir zorbalık durumu yaşanmasa bile göç olgusu zaten stresli ve zorlayıcı bir eylemdir. Bu bakımdan göç öncesinde, esnasında ve sonrasında yaşanan deneyimler çoğu zaman ailelerin baş etme kapasitesinin çok ötesinde olabilmektedir (Frater- Mathieson, 2019: 13).

Jutta Kreyenberg, çatışma belirtilerinin değişiklik gösterebileceğini bu yüzden onların ihtiyaca göre analiz edilerek sorgulaması gerektiğini, ayrıca bir çatışmanın kesin işareti olarak görülmemesi gerektiğinin altını çizer (Heigl, 2014: 3). Kreyenberg, farklı çatışma belirtilerini bir tablo ile açıklamaktadır:

	Açık ve aktif	Kapalı ve pasif
Sözlü	Sözlü Saldırı - Başka fikirler belirtmek - Eleştiri - Aşağılama, hakaret - Kınama - Öldürme Tehditleri - Bağırıp çağırma - Tartışma - (Genel) Karşı çıkış - “İstiyorum ama...” - Karşı Argümanlar - Farklılıkları kuvvetli bir şekilde takas etmek - Alışkanlık ve bakış açılarına sıkı bağlılık	Saptırmalar - İstihza, ironi, soğuk şaka - İkincil savaş alanları yaratmak - Konudan uzaklaşmak - Zaman baskısını bahane etmek - Şahsen tavır almak yerine “O”ndanve“biz”den bahsetme - Güven duygusunu sarsma taktikleri - Aşağılayıcı sözler - İnce imalar - İnkâr etmek - “Evet, ama...” (savunmacı) - Müstehcen ifadeler - Genel avutma - Övünmek - Önemsizleştirmek - Alay etmek, gülünç hale düşürmek - İhbar etmek, ele vermek - Mesafeli kibarlık

Sözsüz	Telaş, Huzursuzluk - Açıkça ihmal etmek, dikkat etmemek - Bağlantı kopukluğu - Kişilerin dışlanması - Tehdit edici tavırlar - Aşağılayıcı ve kırıcı jest ve mimikler - Reddedici tutum - Somut saldırı - Davranışta ya da söylenilenle yapılan arasındaki tutarsızlık - Her zaman zıddını yapmak - Şiddet - Sabotaj - Refüze etmek (terslemek) - Meydan okuma ve işe karışma - Direnmek	Geri Çekilme, İsteksizlik - Keyifsiz olma - Mizah kaybı - Susma - İnatçı şekilcilik - Yalnızca gerektiği kadar yapmak - İlgisizlik - İyileştirme önerilerini dikkate almamak - Çok geç gelmek - Yalnızca yazılı iletişim hali - Aşırı şekilci kurallar - (İçsel) vazgeçiş (istifa) - Fazla devamsızlık, hastalık - Yüksek şikayet oranı - Fazla mesai, aşırı eylem - Öfke - İtaat heveskârlığı - Depresyon, bitmişlik

(Heigl, 2014: 4).

Yukarıdaki tabloda verilen çatışma belirtileri göz önüne alındığında, bir kişinin zorbalığa uğramış sayılabilmesi için bu maddelerden bir veya birkaçını yaşamış olması yeterlidir.

2. Okullardaki Mülteci Çocuklara Yönelik Akran Zorbalıkları

Okullar, mülteci çocukların uyum sürecinde önemli rol oynamaktadır (Şeker ve Sirkeci, 2015:123). Farklılıkları kabul ederek onlara değer veren kapsayıcı bir okulun ilk şartı, ayrımcılığın farkına varması ve bununla mücadele etmesidir. Söz konusu durum öncelikle okuldaki öğrencileri ilgilendiriyor görünse bile, öğretmen ve diğer çalışanlar da bu süreçten sorumludur. Her bir birey değerlidir ve kimse onu etnik ve sosyal kökeninden, dini inancından, cinsel yöneliminden ya da bir engelinden dolayı ayrımcılığa tabi tutamaz veya zarar veremez (Uslucan, 2018: 6).

Mülteci çocukların dil problemi bir yandan okul arkadaşlarıyla olan iletişimlerini etkilerken, diğer yandan sosyal ve psikolojik yaşantılarını da derinden sarsmaktadır. Yetişkinlere kıyasla çocuklar yabancı bir dili daha hızlı öğrenirler; ancak değişik kültürel alışkanlıklar ve kalıp yargılar mülteci çocukların zaman zaman üstesinden gelmekte zorlanacakları sorunlarla karşı karşıya kalmalarına neden olabilir. Nitekim Şeker ve Sirkeci, mülteci çocukların dilsel yetersizliklerinin, akademik başarılarını ve uyum sürecini olumsuz etkilediğini dile getirirler (2015:126).

Dilsel olarak ortak noktada buluşamayan yaşıt çocuklar birbirini yeterince tanıma ve keşfetme fırsatı bulamamakta, önyargı ve kalıplar içerisinde büyümüş olan ebeveynlerinden farkında olmadan edindikleri yabancı düşmanlığını akranlarına karşı uygulamaya kalkışmaktadırlar. Temel sorun muhatap

kişinin dil bariyeri yüzünden yeterince tanınmıyor olmasıdır. Ortak payda aynı yaştaki çocukların farklı açılardan yabancı oldukları bir kültür ve yaşam alanından gelen diğer arkadaşına karşı fark etmeden edindiği tedirginlik durumudur. Bir yanda zorunlu olarak ve aniden dilini, kültürünü, örf ve adetlerini bilmedikleri bir ülkede yaşamak zorunda kalan mülteci çocuklar diğer yandan gayriihtiyarî önyargılara sahip olan ev sahibi ülke çocukları bulunmaktadır.

Bu karşılaşma ne yazık ki bazen büyük sorunlar ortaya çıkarmakta, özellikle mülteci çocukların akademik, sosyal ve psikolojik sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Mülteci çocuklar dilsel eksiklikleri yüzünden akran gruplarına kabul edilmedikleri gibi, kendileriyle alay edilmekte ve kötü davranılmaktadır. Bu tür problemler ise söz konusu çocukların eğitimlerini bırakmasına neden olabilmektedir (Şeker ve Sirkeci, 2015: 127). Yetişkinlere göre daha kolay atlatır gibi genel bir inanış olsa bile, Küçükyaşıcı'nın da ifade ettiği gibi, aslında çocuklar söz konusu olumsuzluklardan daha çok etkilenmektedirler. Hatta çoğu zaman "*kayıp bir kuşak*" olarak görülen göç çocukları inanılmaz önyargı ve ayrımcılıklara maruz kalmaktadır (Raúf, 2020:16).

3. Onjali Q. Raúf ve "Arka Sıradaki Çocuk" Başlıklı Eseri Üzerine

2 Eylül 2015'te Suriyeli mülteci Çocuk Alan Kurdi'nin Ege denizi açıklarındaki ölümü dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan insanları hem üzmüş hem de onlarda mülteciler için küçük de olsa bir şeyler yapma sorumluluğu ve isteği oluşturmuştur. İngiltere'de kadın ve çocuk hakları örgütü olan *Making Herstory* adlı sivil toplum kuruluşunun kurucusu olan Onjali Q. Raúf, da Alan Kurdi'nin hikâyesini görüp etkilenenlerden biridir. Söz konusu etkilenme durumunun ve sorumluluk bilincinin kitabın sonunda yazarın kendi notundan açıkça görmek mümkündür: "Şimdi ne yapabilirdim? Çünkü küçücük bir şey de olsa bir şeyler yapmam gerektiğinden emindim" (Raúf, 2018: 267).

Arka Sıradaki Çocuk adlı eser, mülteci ailelere yardımlarıyla tanınan Onjali Q. Rauf'un ilk çocuk romanıdır (2018: 274). Kitabın sonunda *yabancı*, *göçmen* ve *mülteci* kavramlarına genel bir açıklama getiren yazar, genç okurların belki de ilk defa tanışacak oldukları bu kavramlar ile yabancıya ve yabancı olana nasıl yaklaşmaları gerektiğine de bir bakış açısı sunar. Böylelikle bir taraftan her ne kadar günlük hayatta üzerinde belki de bir an olsun durup düşünülmeyen ve birbirinden neredeyse hiç ayırtılamayan kavramlar arasındaki fark çocuklara öğretilirken diğer taraftan da mültecilerin neden kendi ülkelerini bırakıp geldiklerini anlamlandırmalarına, olay ve olgulara yabancıların gözünden bakabilmelerine olanak sağlar. Böylelikle çocuk okur; yabancı, göçmen veya mülteciye karşı duygudaşlık ve hoşgörü ile yaklaşabilecektir.

Eser Ahmet isimli Suriyeli mülteci bir çocuğun Londra'daki bir okula kaydolması ve bir yabancı olarak arkadaş çevresiyle yaşadığı olumlu ve olumsuz deneyimleri anlatmaktadır. Ahmet, kısa koyu renkli saçları, düzgün ama bir o kadar da solgun teni, bir aslaninkine benzeyen iri gözleri ve hiçbir şekilde konuşmuyor oluşuyla Aleksa'nın dikkatini hemen çeker (bkz. Raúf, 2020: 19). Aleksa, Ahmet'i o kadar merak etmektedir ki kendini ona bakmaktan bir türlü alıkoyamaz. Eser boyunca Ahmet'i tanıyıp anlamaya ve onunla arkadaş olmaya çabalayan Aleksa, bir yandan dayanışmanın bir yandan da zaferin simgesi olmuştur. İnsan, doğası gereği bilinmeyene bir yandan içsel bir yakınlık duyup merakla yaklaşırken diğer yandan da ona karşı endişeler taşıyabilir. Aleksa'nın sürekli Ahmet'e bakma isteği kişisel bir şey değildir; yabancı olan kişi ve durumlar dikkat çeker.

Aslında bilerek bakmıyordum, onun filmlerdeki gibi Amerikalı bir casus ailesinden geldiğini hayal edip duruyordum. Tom'un sonradan dediğine göre, o günlerde benim bir sorunum olduğunu sanmış. Yeni çocuk da herhalde bir sorunum olduğunu düşünmüştür ama yeni insanlara bakmadan durmak çok zor –hele de gözleri aslanlarınkı gibiyse. (Raúf, 2020: 20)

Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü üzere yabancılar karşısında tutunduğumuz olumlu ve olumsuz tavrın temelinde, geçmişten getirilen ya da bilinçsiz bir şekilde edinilen kalıp yargılar bulunmaktadır. Bunlara sebep olan ise iletişim problemidir. Bu durum bir kısır döngü olarak nitelendirilebilir: İletişimsizlikten kaynaklanan yabancı düşmanlığı ve sonrasında bu düşmanlığa paralel olarak oluşan yeni bir iletişimsizlik durumu.

3.1. Eserde Akran Zorbalığına dair

Okullarda çocuklara yönelik zorbalığın bir başka boyutu ise öğretmenler ve diğer yetişkinler tarafından uygulanıyor olmasıdır. Her ne kadar çoğu öğretmen çocuklarla olumlu ilişkiler içinde olsa da bazıları tutum ve davranışlarıyla çelişki içerisindedir. Dupper, bunun bildirilmeyen ve gizlenen büyük ölçüde yıkıcı bir etkisi olan zorbalık türü olduğunu savunur (2013: 64). Öğretmenlerin söz konusu zorbalık davranışları tam olarak tespit edilmemektedir. Bunun çeşitli nedenleri bulunmakla beraber ilk akla gelen zorba öğretmenin tutumu çocuğun istenmeyen davranışını engellemek, düzen ve disiplini sağlamak gibi algılanabileceği için zorbalık olarak görülmez (bkz. age.: 65).

Öğretmenlerin zorbalık yapan veya bu tür tutumlar sergileyen çocuklara karşı tutumları, onların arkadaşlarına olan tavır ve davranışlarının pekişmesine neden olmaktadır. Söz konusu öğretmenler akran zorbalığı ya da ayrımcılığını her ne kadar direkt olarak desteklemiyor olsalar da zorba öğrencilere karşı sergilemiş oldukları sevecen tavırlarla, bu öğrencilerin kendisinden daha zayıf olan arkadaşlarına baskı uygulamalarına dolaylı olarak katkı sağlamaktadırlar.

Yine de öğretmenlerin çoğu onu seviyor gibi. Bunun sebebi belkide, gülümsediği zaman şu televizyondaki kilise korolarında şarkı söyleyen çocuklara benzemesidir. Bay Thomson ona “afacan” derdi, herhalde iyi bir anlamı var çünkü bu sözcüğü ne zaman söylese Zorba Brendan’a göz kırıp sırtını sıvazlar, sonra da bırakırdı. (Raúf, 2020: 29)

Gerek öğretmenlerin bilinçli ya da bilinçsiz olarak zorba öğrencileri destekleyici tutum ve davranışları yüzünden gerekse ezilen taraf olan zayıf çocukların sessiz ve boyun eğici tavırları okullarda istenmeyen olayların yaşanmasına neden olmaktadır. Kişiliğin temellerinin atıldığı çocukluk döneminde veya bireyin hayata ve insanlığa yönelik algılarının şekillendiği ergenlik döneminde çocuk ve gençlerin baskıcı bir ortamda yaşamış oldukları gerginlik onların hayatı boyunca başa çıkamayacakları deneyimlerle karşı karşıya kalmalarına neden olmaktadır. Başlangıçta masumca çocuk şakalaşması ya da kıskançlığı olarak adlandırabilecek bazı olumsuz davranışlar zamanla ilerleme göstererek önü alınamaz dramlara neden olabilmektedir. Görevleri çocuklara sorumlusu olduğu dersin bilgilerini aktarmakla sınırlı olmayan öğretmenler, aynı zamanda onlarda dünya ve insanlığa dair olumlu bir izlenim bırakarak iyi bir rol model olmak zorundadırlar.

Akran zorbalığının yaşandığı okullarda öğretmenlere yönelik kriz yönetim birimleri oluşturularak ilgili veya benzer durumlarda neler yapılabileceğine dair seminer çalışmaları yapılarak gerek öğretmenler gerekse öğrenciler olumsuz durumlardan en az zararla kurtulabilir. İnsan ilişkileri çocuk ve gençler söz konusu olduğunda biraz daha fazla ehemmiyet arz etmekte, onları hayatları boyunca etkileyebilecek olan olumlu ve olumsuz durumlar üzerinde daha hassas düşünülmesi gerekmektedir. Ufacık bir jest veya mimik olumsuz hareketin pekişmesine neden olabilmekte, geri dönüşü imkânsız tutum ve davranışların ilelebet kazanılmasına sebebiyet verebilmektedir. Bunun tam tersi durumlar da söz konusu olabilmektedir. Kriz anında hangi öğrenciye nasıl bir tepki vereceğini iyi kestirip ona göre bir tavır alan öğretmenler sayesinde olumsuz davranışların pekişmesi engellenirken, çocuk ve gençler çevreleriyle olumlu ilişkiler edinme yollarını tercih edeceklerdir.

Ama Bayan Khan farklı. Bayan Khan, Zorba Brendan'ı öbür öğretmenler kadar sevmiyor gibi. Gözünü ondan hiç ayırmıyor, onun sınıfına geçtiğimizden beri de Brendan o varken işler karıştırmamaya dikkat ediyor. Ben yine de gözümü açık tutmaya karar verdim. (Raúf, 2020: 29)

Okullardaki zorbalığın bir başka yönü de çocuk ve gençler arasında yayılan asılsız haber ve dedikodular yoluyla yaşanmaktadır. Kurbanın kişilik haklarına dolaylı bir saldırı olarak nitelendirilen dedikodu, maalesef hızlı bir şekilde yayılarak çoğu zaman onu çıkaran kişinin bile inandığı bir gerçek haline almaktadır. Son günlerin en büyük sorunlarından olan mültecilere yönelik olumsuz durumların gerek okullarda gerekse okul dışındaki yaşam alanlarında artmasının temelinde de dedikoduların ya da kışkırtıcı ve de asılsız haberlerin çıkmasının da payı oldukça büyüktür.

İletişimin en önemli unsurlarından olan dil, mülteciler için çoğu zaman sıkıntılı bir sürece eşlik etmektedir. Yetişkinlere kıyasla yabancı bir dili daha hızlı öğrenebilen ve farklı bir kültüre çok daha kolay uyum sağlayabilen çocuklar için bile dilsel süreç bazen istenildiği gibi ilerleyemeyebilir. Böyle durumlarda toplumsal uyum ve kabul aşamasında istenilmeyen sonuçların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Yabancıyı anlamayan bir yerel halk kitlesi, ev sahibini anlamayan bir yabancı topluluğu olarak karşı karşıya kalan iki veya daha fazla ülke vatandaşı birbirlerini anlayamama, anlayabilseler de tam olarak dile getirememesi sonucu bazı olumsuzluklar yaşamaktadırlar. Çoğu zaman toplumların önyargısı yabancılara karşı bilinçli bir kabullenmeme sürecini beraberinde getirmektedir. Kendini dilsel olarak yeteri derecede ifade edemeyen yabancı kişi, haklarını savunamamakta ve töhmet altında kalmaktadır.

Eserde Jennie isimli öğrenci yabancılara karşı önyargılarla dolu bir toplumun asılsız haber çıkaran temsilcisi niteliğindedir. Jennie örneğinde toplumdaki dedikodu sever ve uydurdukları habere sonradan kendileri bile inanan benzer kişilerin temel özellikleri göz önüne serilmektedir. Mülteci Ahmet'in okula gelmesinden hemen sonra okulda değişik söylentiler dolaşmaya başlar. Mülteci çocuğun tehlikeli veya hastalıklı olabileceği için teneffüste öğretmenler tarafından dışarıya çıkmasına izin verilmediği ya da ailesinin aşırı zengin olması yüzünden kimliğinin açıklanmak istenmediği gibi şeyler söylenmektedir (Raúf, 2020: 29).

Artık çevremize oyunu seyreden bir kalabalık toplanmaya başlıyordu, ortaokullardan ve ilkokullardan bir sürü çocuğun konuşmalarını duyuyordum; “Bakın! Tehlikeli çocuğun çıkmasına izin

vermişler!” ya da “Yani hastalığı yok muymuş?” ya da “Ama ya çocuk hırsızları onu burada görürlerse?” gibi şeyler söylüyorlardı. (Raúf, 2020: 62)

Uydurulan dedikodular yabancıyı küçültücü veya aşağılayıcı olduğu gibi bazen de yüceltici olabilmektedir. Başkahraman Aleksa ve diğer arkadaşlarıyla futbol oynayan Ahmet’in ne kadar iyi bir oyuncu olduğu söylentisi de hakkında çıkan olumsuz haberler kadar hızlı yayılır okulda. Jennie, onun profesyonel bir futbolcu olduğunu da okula yaymakta gecikmez(Raúf, 2020: 62).

İster okullarda isterse toplumsal hayatta zorbaların ortak özelliği huzursuzluktan beslenmeleridir. İyi ve güzel olan her şeye karşı bir tiksinti duyan zorba kişilikler sadece kendilerine hedef olarak seçtikleri zayıflara yönelik bir tiksinti duymazlar, aynı zamanda iyilerin yanında olan herkese karşı bir karşı duruş sergilerler.

[...] Zorba Brendan’ın kendisinden farklı olan herkesten nefret ettiğini herkes bilir ama onun bu kadar öfkeli ve kötü kötü baktığını ilk kez görüyordum. [...]Brendan’ın yüzündeki o öfkeli ifadenin bir uyarı olduğunu hemen anlamıştım, yeni çocuğa ve onunla arkadaş olmak isteyen herkese sıkıntı çıkarmaya niyetliydi.(Raúf, 2020: 59)

Bir başka özellikleri ise kendilerinden daha üstün ve kuvvetli olarak gördükleri kişi, kurum veya yetkililer karşısında ise inanılmaz uysal bir tavır içerisindedirler. Onları kontrol altında tutan bir denetim mekanizmasının olmadığını hissettikleri anda en acımasız birer kişiliğe dönüşürken, kontrolü başkaları sağladığında sesleri çıkmaz. Mülteci arkadaşının hakkını savunmaya çalışan Josie’e karşı tavrı her ne kadar endişe verici olsa da öğretmen Bay Irons’ı görünce uysallığa bürünen Zorba Brendan iki farklı kişidir adeta. *“Zorba Brendan dönüp ona bakınca Josie endişeyle yutkundu. Ama sonra Brendan’ın yüzündeki kötü bakış birden değişti, üzgün bir bakışa dönüştü.”*(Raúf, 2020: 62)

Kendisinden farklı olan, farklı düşünen ya da görünen herkesten nefret eden zorba kişilikler, çevrelerinde huzura dair en ufak bir belirti görmeye katlanamazlar. Bu açıdan bakıldığında Bay Irons da okuldaki Zorba öğretmenlerden biridir (bkz. Raúf, 2020: 63).

Zorbalık sadece birine fiziksel olarak bir şiddet uygulamak ile ortaya çıkmaz, bu bazen sözlü saldırı, bazen psikolojik baskı olarak da tezahür edebilir. Bay Irons’ın öğrencilere karşı sözde onları düzene sokma çalışmaları tamamen onur kırıcı hakaretlerdir. Oyun oynayan öğrencilerden birine yüksek sesle *“Sadece domuzlar böyle ciyaklar, sen de ciyakladığına göre herhalde koca bir domuz ailesinden geliyor olmalısın”* (age.: 65) diyerek azarlaması hem öğrenciye hem de ailesine yönelik bir hakarettir. Okullarda bu nitelikleri taşıyan öğretmen ya da yetkililerin bulunması akran zorbalığının önünü biraz daha açmakta, onlara bakın büyükler de böyle davranışlar sergilemekte, demek ki bunda yanlış bir ley yok diye düşünmelerine neden olmaktadır. Bu açıdan akran zorbalığı her ne kadar zayıf-güçlü öğrenci ilişkisinde görülüyor olsa da aslında çocuklara örnek temsil eden ebeveyn ve öğretmen tutumlarından kaynaklanır. Kendisinden başka kimsede söz hakkı görmeyen yetişkinler, çocuklara ister aile ister okul ortamında olsun iyi bir rol model olamamaktadırlar. Söz konusu kişilerle belirli bir süre zaman

geçirmek zorunda kalan çocuklar büyüdülerinde kendilerini ya tamamen güçlü ama bir o kadar da acımasız; ya da tamamen zayıf ve aynı derecede ezilmiş bir role sokmaya çalışırlar.

Bay Irons, “Fikrinizi öğrenmek İSTERSEM sorarım! Bir daha ben sormadan sözümü KESMEYİN!” diye bağırdı. Yüzümün kıpkırmızı olduğunu ve dilimin ağzımda şiştiğini hissettim. Zorba Brendan’ın yine pis pis sırttığını gördüm ama bu sefer bana gülüyordu. (Raúf, 2020: 65)

İster olumlu isterse olumsuz, pekiştirilen her davranış kalıcı hale gelir. Bugün çoğu insanın kişiliğinde gözlenen bazı temel özelliklerin çocukluk ve gençlik dönemindeki yaşantılarıyla yakından bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Akran zorbalığı da eğer önü alnamazsa ileriki yaşlarda daha büyük toplumsal zorbalıkların önünü açabilir. Aleksa’nın kendisine hediye ettiği narı Zorba Brenda’nın elinden aldığı gören Suriyeli Mülteci Ahmet, artık kendini daha fazla tutamaz ve Brendan’a saldırır (bkz. Raúf, 2020: 88). Ahmet bu tavrıyla diğer öğrencilere okullardaki zorbalığa karşı çıkmanın mümkün olduğunu, boyun eğmenin kader olmadığını kanıtlar. Bu olay başka bir gerçeği de suyu yüzüne çıkarır: Güçlü kim ise topluluklar onu destekler. Yabancı ve mülteci bir çocuk olarak Suriyeli Ahmet’in, şehrin yerlisi ve dediğim dedik güçlü zorbası Brendan’ı tüm arkadaşlarının, hatta öğretmenlerinin önünde alt etmesi, onun imajını hızlı bir şekilde değiştirir (bkz. Raúf, 2020: 90).

Ancak sessiz ve/ya ezilen tarafın gün gelip üstün olması zorbaları yıldırmaz, çoğu zaman düşmanca tavırlarını gizli gizli sürdürürler. Zorba Brendan da nitekim mülteci Ahmet’in karşısında yenik duruma düşse de bunu hazmedemez ve içten içe düşmanlığını sürdürür (Raúf, 2020: 106).

Eserde okullardaki akran zorbalıklarının bir başka boyutu olarak *elçi öğrencilere* de değinilmiştir. Bu tür öğrenciler bir yandan haksız olduğunu bildikleri halde korkudan zorbaların yanında olmayı tercih ederken, diğer yandan onların yokluğunda okulda yalnız kalmamak ya da dışlanmamak için orta bir yolu tercih ederler. Ezilen veya ezen taraflara kıyasla daha pasif bir tavır takınan *elçi çocuklar*, daha çok sözü geçmeyen silik tiplerdir. Toplumsal boyutta düşünüldüğünde de ezen ve ezilenler arasında zaman zaman laf taşıyan, fırsat bulduğunda zayıf olanı ezmeye kalkabilecek ama güçlüye karşı tek söz etmeye cesareti olmayan arada kalmış kişiliklerdir (Raúf, 2020: 122).

Bazen de kızlar ve erkekler arasında arkadaşlık ilişkilerinin başlamasına aracılık eden elçiler, dışarıdan bakıldığında zorbalara kıyasla daha zararsız görünen tiplerdir. Gerçek olan bir şey vardır ki gerek elçiler gerekse okulda asılsız haberler çıkaran dedikoducu öğrenciler, zorbaların işini kolaylaştıran ve kötülüğü teşvik edici tiplerdir.

Zorba Brendan, Ahmet’e karşı olan tacizlerini azaltacağı yerde daha da artırarak onun hakkında bir şarkı uydurunca işler çığırından çıkar. “*Mülteci Ahmet kaka kokulu! Tık tuvalete, çek sifonu!*” (Raúf, 2020: 126). Bu duruma şahitlik eden tek öğretmen de ise Bay Irons olunca Aleksa, Tom, Josie ve Michael, mülteci arkadaşlarına yardım etmenin yolunu kendileri bulur. Bir anda Zorba Brendan ve arkadaşlarına saldıran çocuklar, okuldaki olayların iyice karışmasına neden olur. Söz konusu karışıklık sonucu Zorbalar cephesinde işler kötüye gider. Arkadaşı Ahmet’e yardım etmek amacıyla Aleksa ve diğer çocukların Kraliçe’ye yazdıkları mektup ülke gündemini meşgul ettiğinden gazeteciler günlerdir okul bahçesinin etrafında dolaşmaktaydılar. Kavganın her bir saniyesini kayıt altına alarak, gerek mültecilere yönelik gerekse okullardaki akran zorbalığı ve ona destek olan öğretmenlerin durumunu

tüm halka göstermiş olurlar (Raúf, 2020: 228).Eserde zorbaların olmadığı ortamlarda insanın daha mutlu olacağı gerçeği de baş figürün bakış açısından vurgulanır (Raúf, 2020: 229).

Sonuç ve Öneriler

Arka Sıradaki Çocuk adlı eseri ile yazar Onjali Q. Raúf; yabancı, mülteci ve göçmen kavramlarını çocukların gözünden bir bakış açısı ile ele almıştır. Eserde anlatıcı rolündeki Aleksa da başkahraman Ahmet gibi aslında bir mülteci torunudur. Ahmet ve Aleksa' nın dostlukları aslında insanlığın tek bir ortak dilinin olduğunun kanıtı niteliğindedir. Söz konusu ortak dilin temelini ise bireyin insan olarak karşısındakine karşı saygı duyması oluşturur. Suriyeli Ahmet, Londra' ya gittiğinde bir yandan İngilizcesi olmadığı için diğer yandan da söz konusu topluma yabancı olduğu için okulda bazı akranları tarafından istenmez. Bu durum bazı öğrenciler tarafından öylesine abartılır ki Ahmet bazen psikolojik bazen de fiziksel zorbalıklara maruz kalır. Anlatıcı Aleksa ve onun birkaç arkadaşı bu zorlu süreçte Ahmet'in en büyük destekçisi olurlar ve Ahmet' in göç esnasında yolda kaybettiği ailesine ulaşmak için Kraliçe'nin muhafız ordusunu aşarak ona ulaşmayı ve ondan yardım istemeyi başarırlar. Eser her ne kadar Suriyeli mülteci Ahmet'in hayatını ele alıyor gibi görünse de temelde anlatıcı konumundaki Aleksa'nın yabancılara karşı önyargısız ve sevgi dolu yardım etme mücadelesi ve başarı hikâyesini anlatmaktadır.

Göç sürecine bağlı olarak ortaya çıkan ve başa çıkılması en zor sorunlardan biri göç edilen ülkedeki okullarda mülteci çocuk ve gençlere yönelik uygulanan akran zorbalıklarıdır. Zorbalık olarak tanımlanan olumsuzluk sadece fiziksel bir güç kullanımı olarak ortaya çıkmaz. İstenilmeyene yönelik tavır, sözlü veya sözsüz uygulanabilirken, bazen çok açık bazen de sadece jest, mimik ya da imalar yoluyla da gerçekleşebilir. Çocuk veya gençlerin, akranlarına uygulanan bu açık veya gizli zorbalıklara sessiz kalması da zorbalığın tetikleyici unsurları arasındadır.

Okullarda akran zorbalığına neden olan faktörler arasında *dilsel yetersizlikler* başta gelmektedir. Ev sahibi ülkeye henüz gelmiş olan aileler ve çocukları görece daha izole bir hayat sürmeye devam ederler. Gerek ev sahibi gerekse göç eden ülke vatandaşlarının birbirlerinin dillerini anlayamaması aradaki uçurumu daha da derinleştirir.

Akran Zorbalığı, sadece çocuklar arasında olan ve sadece onları ilgilendiren bir olay gibi görülmektedir. Hâlbuki toplumsal ilişkiler her kesimden ve sosyal statüden insanı ilgilendirmektedir. Okullardaki söz konusu sorun temelde hem çocukları ve onların ailelerini, hem de öğretmenleri ilgilendirmektedir. Aile ve öğretmenler de zorbalığı teşvik edici ve engelleyici tutumlar takınabilmektedirler. *Arka Sıradaki Çocuk* adlı eserde söz konusu olumlu ve olumsuz ebeveyn ve öğretmen tutumları açık bir şekilde gözler önüne serilmiştir.

Çocuklara açıklanması zor konular, tabu temalar haline getirilmeden edebi eserlerde işlenmelidir. Böylelikle insan gelişiminin birincil şartlarından olan merak, soru sorma veya bir şeyleri sorgulama durumları süreklilik kazanacaktır. Doğru bilginin kaynağı olan merak duygusu ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sorma, sorgulama eğilimi çocuk yaşlarda en üst düzeydeyken yetişkinlikte çeşitli nedenlerden dolayı azalmaktadır. Çocuk edebiyatı eserleri sayesinde çocuklar da kitaplardan kendi yaş

düzeylerine uygun açıklamalar elde edebilecekler, çıkarımda bulunabilecekler ve böylece kendinden olmayana karşı önyargısız bir şekilde yaklaşabileceklerdir. Bu bakımdan çocuk edebiyatı eserleri, çocukların empati yeteneğini geliştiren, dilsel ve bilişsel seviyelerine uygun olmalıdır. Hayatın gerçeklerinden çocukları uzak tutmamak adına dikkatsizce yazılmış eserler, onlara faydadan çok zarar verebilir. Akran zorbalığı gibi olumsuz durumlardan çocukları koruyabilmek için öncelikle aileler ve öğretmenlere büyük roller düşmektedir, çünkü hiçbir çocuk doğuştan iyilik ya da kötülük ile donatılmamıştır. Söz konusu kavramlar sonradan kazanılan edimlerdir, bu bakımdan ebeveyn ve eğitimciler öncelikle kendilerini yetiştirmelidir.

Kaynakça

- Bulut, S. (2018). Çocuk Edebiyatına Sığınanlar: Zorunlu Göç Öyküleri. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 8, Sayı: 14, 383-410. Doi: 10.26466/opus.406296.
- Donoghue, C.; Almeida, A.; Brandwein, D.; Rocha, G.; Callahan, I. (2014). Coping wiht Verbal and Social Bullying in Middle School. *The International Journal of Emotional Education*, Vol 6(2), Nov 2014, 40-53.
- Dupper, D.R (2013). *School Bullying New Perspectives on a Growing Problem*. New York: Oxford Universtiy Press.
- Frater- Mathieson, K. (2019). Mültecilerin Yaşadığı Travma, Kayboluş ve Hüzün Hissi. Müdahale Uygulamaları. *Mülteci Çocuklara Yönelik Eğitim Müdahaleleri Teorik Bakış Açıları ve En İyi Uygulama Örnekleri*. (Çev) Burak Olur ve Gürbüz Ocak. S. 13-37.
- Göker, G. (2015). *Göç Kimlik Aidiyet. Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler*. Konya: LiteratürkAcademia.
- Heigl, Norber J. (2014). *Konflikteverstehenundsteuern*. Wiesbaden: Springer VS.
- Karaarslan, F. ve Gençoğlu, A. Y. (2019). *Suriyeli Göçmenlerle Birlikte Yaşamak. Kayseri’de Sivil Politik Aktörlerle Suriyeli Göçmenler Üzerine Nitel Bir Analiz*. Ankara: Tezkire Yayıncılık.
- Kolburan, G. (2016). Şiddet ve Zorbalığı Önleme Modeli Olarak Arabuluculuk Eğitimleri. *Aydın Toplum ve İnan Dergisi*. Yıl: 2, Sayı:3 S. 43-57.
- Küçük yazıcı, N. (2020). *Mülteci Hukukunda Çocukların Statüsü*. 1. Baskı. Ankara: Adalet yayınevi.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What we know and what we can do*. 1. Press. UK: Blackwell Publishing.
- Rauf, Onjali Q. (2020). *Arka Sıradaki Çocuk*. (Çev.: Nihal Tokinan Gökçe). İstanbul: Doğan Egmont.
- Slee, P.T and Skrzypiec, G. (2016). *Well- Being, Positive Peer Relations and Bullying in School Settings*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Şeker, B. D. ve Sirkeci, İ. (2015). Challenges For Refugee Children at School in Eastern Turkey. *Journal of Scientific Papers Economics and Sociolgy*, Vol. 8, No 4. pp. 122-133. DOI:10.14254/2071-789X.2015/8-4/9.
- Türkçe Sözlük* (2011). Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uslucan, H. H. (2018). Diskriminierung in Schulen: Risiken und Formen. *Schutz vor Diskriminierung an Schulen. Ein Leitfaden für Schulen in Berlin*. Herausgegeben von LIFE Bildung Umwelt Chancengleichheit e. V., Berlin: Adas Life e.V, S. 8-11.
- Yelboğa, N. ve Koçak, O. (2019). Ergenlerde Akran Zorbalığını Yordayan Bazı Faktörlerin Zorba ve Mağdur Bireyler Açısından Değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*. DOI: 10.26466/opus.543567

Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları ve Covid-19 Salgınının Düzensiz Göç Üzerindeki Etkisi⁴

Tekin Avaner⁵

Leyla Ocaklı⁶

Giriş

Uzak bölgelere, uzak kültürlere, kısacası uzaklara göç etmek insanlık için çok eski olsa da bugün yaşanan uluslararası göç olgusu, ulus devletlerin ortaya çıkması ve yasal sınırların belirlenmesiyle ortaya çıkmıştır (Görmez vd., 2017: 563). Uluslararası göçler gerek göç alan gerekse göç veren ülkeler için sosyal ve ekonomik alanda birçok etki yaratabilen bir özelliğe sahiptir. Özellikle kitlesel göçler, devletlerin birtakım önlemler almasına ve düzenlemeler yapmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda, bulunduğu konum itibarıyla Anadolu, pek çok göç akınlarına sahne olmuş, göç yönetiminde çeşitli düzenlemelere gitmiştir.

Türkiye’de göç politikalarını etkileyen belli başlı dönüm noktaları vardır. Bunlardan ilki Türkiye’nin kuruluşundan itibaren 1960’lı yıllara kadar olan dönemi kapsayan ve ulus-devlet kurma anlayışı içerisinde ulusal bir kimlik oluşturmaya yönelik olan dönemdir. İkinci dönüm noktası ise Soğuk Savaş döneminde Türkiye’nin takındığı güvenlik perspektifinde geliştirilen göç politikası uygulama dönemidir. Zira bu dönemde Türkiye sınır kapılarını kapatmış ve kendisini korumaya almıştır. Ülkemizin göç politikalarında bir diğer önemli noktanın ise 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi’nin imzalanmasının olduğu düşünülebilir. Türkiye, anılan sözleşmeyi imzaladıktan sonra ülkeye alacağı yabancılar konusuna coğrafi olarak sınırlama getirilmesini sürdürmeye devam etmiştir. Sonraki önemli dönüm noktası, Avrupa Birliği’ne üyelik sürecinin Türkiye’nin uluslararası göç politikasına olan etkisidir. Avrupa Birliği üyelik süreci kapsamında Türkiye, göç politikalarını AB’ye uyum odaklı olarak şekillendirme yoluna gitmiştir. Son olarak göç yönetimini etkileyen etmen olarak Suriye’de yaşananlar sonrası Türkiye’nin maruz kaldığı kitlesel göç akınları karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde Türkiye milyonlarca düzensiz göçmenin ülkeye girmesiyle göç yönetimi konusunda birtakım düzenlemeler yapmak durumunda kalmıştır (Örselli ve Babahanoğlu, 2016: 2065-2066).

Böylece, son dönemde Suriye kriziyle birlikte kitlesel göç akınlarına sahne olan Türkiye’nin, bu sorunun ortaya çıkışından itibaren geliştirdiği düzensiz göç politikaları, süreç analizi (gündeme gelme, formüle edilme, kanunlaştırma, uygulama ve değerlendirme (Sebatier, 2007: 6)) bağlamında ve izleğinde anlatılmıştır.

⁴ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

⁵ Doç. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Kamu Yönetimi Bölümü, tekinavaner@hotmail.com

⁶ Öğrenci, Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Kamu Yönetimi Bölümü, leyla_ocakli@hotmail.com

Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi Göç Politikaları

Osmanlıda da göç politikası ulus-devlet anlayışıyla zorunlu ve denetimli göç olarak benimsenmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 23). Osmanlı İmparatorluğu, dağılma döneminde özellikle de 19. yüzyıldan itibaren kitlesel göç hareketlerine maruz kalmıştır (Uzun, 2017: 81). Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1877-1878 yıllarında yaşanan ve 93 Harbi olarak da adlandırılan Osmanlı-Rus Harbi neticesinde Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda aldığı yenilgi ile orada yaşayan Müslüman halk çeşitli zulümlere uğramış ve bu sebeple göç etmek zorunda kalmıştır. McCarthy'e göre Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde göç etmek zorunda kalan muhacir sayısı 1.253.500 kişidir (Ağanoğlu, 2001: 33). 93 Harbi sonrası imzalanan Berlin Anlaşması ile Romanya'ya bırakılan Dobruca'da 500 yıldır Osmanlı Devleti himayesinde yaşayan Müslümanlar da hem Hristiyan bir idarenin altına girdikleri için hem de Romen Devleti'nin siyasi, ekonomik ve kültürel homojenizasyon politikaları nedeniyle gerek serbest göç ile, gerekse 1936 tarihli "Dobruca'daki Türk Ahalinin Muhaceretini Tanzim Eden Mukavelename" ile Anadolu'ya yoğun olarak göç etmişlerdir (Bozçalışkan ve Avaner, 2021: 386-392).

Zamanında Osmanlı tarafından gerçekleştirilen fetihlerle birlikte Balkanlar'a iskân edilen Türkler ise, 1912-1913 Balkan Savaşları ile birlikte Avrupa'da kaybedilen topraklardan bu sefer Anadolu'ya göç etmek zorunda bırakılmışlardır. Osmanlı Devleti, bu göç olaylarını İskân Politikasıyla kontrol etmeye çalışmıştır (Uzun, 2017: 82).

Osmanlı döneminden itibaren Anadolu'ya yönelik yaşanan göç dalgaları iskân kanunları ve çeşitli kanun ve yönetmeliklerde yapılan düzenlemelerle yönetilmeye çalışılmış, 1980 sonrası göçün artması ve niteliğinin değişmesi, mevcut düzenlemelerle göç yönetiminin başarıyla yapılmasını oldukça güçleştirmiştir. Özellikle 2010 yılından itibaren Suriye'den Türkiye'ye yönelen ve sayıları oldukça kalabalık olan bir göç akınının meydana gelmesi, konuyla ilgili yasal düzenlemelerde yeniliği zorunlu kılmış, böylece 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu sayesinde göç yönetiminde değişim söz konusu olmuştur (Baykal ve Yılmaz, 2020: 643).

1950'lere dönüldüğünde, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında meydana gelen olaylar nedeniyle yaşanan yoğun göç hareketleri, 1951 Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme ile Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'nün ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görülmektedir (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1007).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye, sadece dışarıdan göç alan değil, aynı zamanda dışarıya göç vermeye başlayan bir ülke konumuna doğru yönelmeye başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Avrupa'da ekonomik olarak kalkınma sağlanması için iş gücü ihtiyacı doğmuştur. Türkiye, başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesiyle ikili anlaşmalar imzalamaya başlamış ve dışa göç olgusu, ülkeye yönelecek yurt dışı kaynaklı döviz akışı nedeniyle ekonomik kalkınmaya yol açacağı düşüncesiyle bir devlet politikası olarak gerçekleşmeye başlamıştır. Böylece, ilk olarak Türkiye ile Batı Almanya arasında 1961 yılında ikili bir anlaşma imzalanmış ve bu anlaşma Türkiye'nin dışarıya işgücü göçü vermesini başlatmıştır (Baykal ve Yılmaz, 2020: 640). Yüksek işsizlik oranı ve ekonomik gelişme umutları nedeniyle Türkleri Almanya'ya çalışmak için yoğun bir şekilde göç etmişlerdir. 1960 yılında yurt dışında çalışan Türk işçi sayısı tahmini olarak 2.700 iken sadece bir yıl sonra bu sayının 6.700'lere ulaşması, işçi göçüne rağbetin büyüklüğünü ortaya koymaktadır (Abadan, 2011: 11). 1960'lı yılların sonuna kadar Avusturya, Hollanda, Belçika, İsviçre, Fransa, İsveç ve Danimarka gibi çeşitli Avrupa ülkeleriyle anlaşmalar imzalamış, böylece Avrupa işçi ihtiyacını bu şekilde gidermeye çalışmıştır.

Türkiye ise dışarıya işçi göçü vermeyi bir devlet politikası olarak desteklemiş, göç politikasında ekonomik gelişim temelli bir yönetim modeli benimsemiştir (Baykal ve Yılmaz, 2020: 640). 1960 sonrası Türkiye’den Avrupa ülkelerine doğru gerçekleşen işgücü göçü, ülkedeki işsizliğin azalması ve işçiler sayesinde ülkeye döviz girişi sağlanması nedeniyle bir politika olarak desteklenmiştir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 18).

1960’lı yıllardan itibaren Türkiye’de kırdan kente göçün artması şehirlerde işsizliği çoğaltmış, işsiz ve yoksul vatandaşın yükü, Avrupa’nın işgücü ihtiyacı sayesinde yok edilmeye çalışılmış ve böylece Türkiye önemli bir göç veren ülke konumuna gelmiştir. Avrupa’ya yönelen bu geçici işçi göçü, işçi dövizleri ile ödemeler dengesinin düzeltilmesi düşüncesiyle desteklenmiş, sonraki yıllarda aile birleşimi ve evlilik göçü ile kalıcı göçe dönüşmüştür (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 23).

1980 sonrasında Doğu ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmenlerin nihai amacının Avrupa’ya gitmek olması ve Türkiye’yi göç geçiş ülkesi olarak görmeleri göç yönetiminde düzensiz göçle mücadelede yoğunlaşılmasına neden olmuştur. 2011 sonrasında Türkiye’ye gelen göçmenlerin çoğunluğunun amacı ise her ne kadar başka bir ülkeye gitmek olsa da, göçmenlerin gözünde Türkiye zamanla transit ülke konumundan hedef ülke konumuna geçmeye başlamıştır. Durum böyle olunca göç yönetiminde mevcut durumun ihtiyaçlarını karşılayan yenilikler yapılması gerekmiştir (Baykal ve Yılmaz, 2020: 645).

1980 sonrası Türkiye’de göç akınları, etnik yakınlık duyulanlardan çok, Afganistan, Irak ve İran gibi ülkelere gelen göçmenlerin oluşturduğu gruplardan olması düzensiz göçle mücadelenin ortaya çıkmasına neden olmuş ve Türkiye’de göç hareketlerinin yanı sıra göç yönetimi de değişmeye başlamıştır. Avrupa’ya geçiş için önemli bir konumda bulunan Türkiye, göç yönetimini iskân kanunları sonrası çıkarılan pasaport kanunu, vatandaşlık kanunu gibi ulusal, Cenevre Sözleşmesi gibi uluslararası mevzuat kapsamında yürütmeye çalışmıştır. Fakat Suriye’den gelen yoğun göç dalgasıyla birlikte, coğrafi çekince konusundaki tutum devam etse bile, yaşanan bu kitlesel akın karşısında açık kapı politikası izlemiştir. Böylece, hayatları tehlikede olan milyonlarca göçmenin ülkeye girişine izin verilmiştir (Baykal ve Yılmaz, 2020: 647).

1980 yılı sonrası Türkiye, Cumhuriyet tarihinde ilk kez “Türk soyundan ve kültüründen olmayanların göçü” ile karşılaşmıştır. Çevre ülkelerdeki siyasal karışıklıklar nedeniyle göç alan Türkiye, komünizmin çökmesiyle birlikte işgücü pazarı arayışıyla kendine yer edinmek isteyenlerin gelmeye başladığı bir ülke haline gelmiştir. Bunun yanı sıra, Batı ve Kuzey bölgelerdeki zengin ülkelere gitmek üzere Türkiye’yi bir geçiş bölgesi olarak kullanmak isteyen, Orta Doğu, Asya ve Afrika ülkesinden gelen transit göçmenler de bu dönemde artış göstermiş, böylece ülkede düzensiz göç hareketlerinin çokça görülmesine neden olmuştur (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 24).

1980’li yıllarda, Balkanlar ve Kafkaslar’dan Türk ve Müslüman göçünün yanında bölgedeki diğer devletlerden farklı milletlerin göç etmesi, Türkiye’ye yönelik gerçekleşen göç hareketlerinde değişimin yaşanmasına neden olmuştur. İran İslam Devrimi nedeniyle bölgede yaşanan siyasi gelişmeler, SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmesi, 1988-1991 İran-İrak Savaşı, 1988 Halepçe Katliamı, 1990-1991 Körfez Savaşı ile ABD’nin bölgeye müdahale etmesi nedeniyle yaşanan politik sorunlar ve çatışmalar Türkiye’nin yoğun göç dalgalarıyla karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Son olarak Arap Baharı ve sonrasında yaşanan Suriye’deki iç savaş nedeniyle bölge insanları çatışma ortamını terk ederek Türkiye’ye sığınmışlar, böylece Türkiye dünyada en fazla sığınmacıyı barındıran ülke haline gelmiştir.

DEAŞ, PYD ve El Kaide gibi terör örgütlerinin eylemleri de insanların yaşadıkları yerleri terk etmelerini hızlandırmış göç dalgalarının daha da büyümesine neden olmuştur (Uzun, 2017: 87).

1990'lı yıllara gelindiğinde göç ile ilgili olarak yapılan bir düzenleme olan ve 1994 yılında kabul edilen Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik karşımıza çıkmaktadır. Bu yönetmelikle birlikte, coğrafi sınırlama prensibi kapsamında, Avrupa ülkelerinden gelen göçmenlere şartlarını taşımaları durumunda mülteci statüsü verilmektedir. Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelerden gelenlereyse üçüncü bir ülkeye yerleşinceye kadar geçici sığınma hakkı tanınmaktadır. Anılan Yönetmelikte ayrıca, sığınma amacıyla toplu halde sınırlarımıza gelen yabancıların durdurulması ve sınırdan geçmelerinin önüne geçilmesi gerektiği de yer almaktadır (Uzun, 2017: 89). Fakat 1994 Yönetmeliğinde her ne kadar böyle bir düzenleme yer alsa da günümüzde Türkiye, çatışma ortamı nedeniyle ülkemize sığınan göçmenlere kapılarını açmakta, gerekli insani yardımları sağlamaktadır. Zira, 2011 yılında yaşanan iç karışıklık ve çatışma ortamı nedeniyle Türkiye'ye sığınan Suriyeli göçmenler için açık kapı politikası, zorla geri göndermeme, kalma süresinin sınırlandırılmaması ve kamplarda insani yardım sağlanması gibi uygulamalar sağlanmış ve geçici bir koruma sistemi oluşturulmuştur (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1014).

Türkiye'nin Son Dönem Uluslararası Göç Politikaları

Bulunduğu coğrafya bakımından Türkiye, önemli nüfus hareketlerinin odağı olmuş bir ülkedir. Bu özelliği sebebiyle Türkiye, Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1951 Sözleşmesi'ni onaylamış ve Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü'ne de katılmıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1008). Türkiye, 1951 tarihli Cenevre Anlaşmasını 1961 yılında imzalamış ve yalnızca "Avrupa'da 1951 yılından önce yaşanan olaylarda zarar görenleri" mülteci olarak kabul edeceğini belirtmiştir. 1967 yılında imzalanan Mültecilerin Statüsünü Belirleyen Protokolde ise Türkiye zaman kısıtlamasını kaldırmış fakat coğrafi kısıtlama halen uygulanmaktadır (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 158). Fakat uzunca bir süre iç hukukta konuyla ilgili düzenlemede bulunmamış, mülteci hukukuna ilişkin ulusal mevzuatında 2644 Sayılı Tapu Kanunu, 5543 Sayılı İskân Kanunu, 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma İzinleri Hakkında Kanun, 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu, 5682 Sayılı Pasaport Kanunu, 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye'de İkamet ve Seyahatleri Hakkında Kanun gibi çeşitli kanunlardaki birbirinden farklı hükümlerle göç konusuna çözüm aramıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1008-1031).

2011 yılında ortaya çıkan Suriye iç savaşı, Türkiye'nin çok fazla sayıda sığınmacı akınına uğramasına neden olmuş ve yaşanan bu kitlesel akın, Türkiye'nin göç yönetiminin gelişimini etkileyen önemli bir olgu olmuştur (Işıkçı, 2017: 31). Her ne kadar Türkiye'nin göç yönetimi konusunda yenilikçi yaklaşımlar ve düzenlemeleri Suriye krizinden önce başlamış ve 2005'te kabul edilen "İltica ve Göç Alanındaki Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Eylem Planı" ile birlikte 2008'de İçişleri Bakanlığı bünyesinde "Sığınma ve Göç Mevzuatı ve İdari Kapasiteyi Geliştirme ve Uygulama Bürosu" kurulmuş olsa da (Görmez vd., 2017: 568), Suriye krizi nedeniyle meydana gelen kitlesel göç akınları nedeniyle toplumda duyulan endişeler ve denizlerimizde meydana gelen düzensiz göçmen ölümleri sorunun gündeme gelişinde önemli bir etkiye sahiptir.

İltica ve Göç Ulusal Eylem Planının öngördüğü kurumsallaşma ve yasal düzenlemeler ile formüle edilen, fakat uzunca bir süre uygulamaya geçilmeyen adımlar, 2011 Suriye kriziyle birlikte başlayan göç krizi nedeniyle uygulamaya alınmış, daha önce alınan kararın hayata geçirilmesi söz konusu olmuştur (Işıkcı, 2017: 33).

Düzensiz göç ile ilgili mevcut düzenlemeler yetersiz geldiğinden uygulamada sorunlar yaşanmıştır. Böylece, Avrupa Birliği katılım süreci kapsamında genel bir göç mevzuatı oluşturmak amacıyla çalışmalar başlatılarak kanunlaştırma aşamasına geçilmiş ve 11.04.2013 tarihinde 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Resmi Gazete’de yayınlanmıştır (Ergüven ve Özturanlı, 2013: 1008-1031). Anılan kanunla birlikte, Türkiye’nin göç ve iltica yönetiminden sorumlu Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Görmez vd., 2017: 568). Göç İdaresi genel Müdürlüğü’nün yanı sıra Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) da uluslararası göçü yönetmede oldukça mühim görevler almakta, Geçici Barınma Merkezlerinin yönetimini üstlenmektedir (Görmez vd., 2017: 569).

2009 yılında 5902 sayılı kanun ile kurulan AFAD, Türkiye’nin göç yönetiminde önemli bir yere sahip olup (Uzun, 2017: 92), temel görevi doğal afetlere müdahale etmek ve afet sonrasında iyileştirme çalışmaları yapmak iken, özellikle son yıllarda Suriye’de yaşanan çatışma ortamından kaçarak ülkemize sığınan göçmenler için barınma merkezleri kurulması ve Türk Kızılay’ı ile birlikte bu merkezlerde göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması için hizmet vermektedir (Küçükyağcı, 2017: 484).

AFAD’ın göç yönetimi konusunda kendisine tevdi edilen görevler 22 Ekim 2014 tarihli Geçici Koruma Yönetmeliği’nde belirtilmiş, kurumlarca yerine getirilecek görevlerin AFAD eş güdümünde yürütüleceği, Suriyelilere yapılacak yardımların koordinasyonunun da AFAD tarafından gerçekleştirileceği ve barınma merkezlerinin kurulma, kullanılma veya kapatılması kararının AFAD tarafından yürütüleceği kararlaştırılmıştır (Uzun, 2017: 92). Bu kapsamda, hâlihazırda Adana, Kilis, Kahramanmaraş, Hatay ve Osmaniye’de kurulan toplam 7 barınma merkezinde 58.481 düzensiz göçmen barınmaktadır (<https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>).

2000 yılı öncesinde ülkemiz düzensiz göçmenler tarafından genellikle “göç geçiş ülkesi” olarak görülmüş ve sınırları yasa dışı olarak geçmeye çalışan göçmen sayıları da azımsanmayacak ölçüde olmuştur. Bu nedenle nüfus hareketlerinde Emniyet Genel Müdürlüğü’nün işleyişin başındaki kurum olarak yer almasında etkili olduğu söylenebilir. Fakat Suriye’den kitlesel olarak gelen göçmenler nedeniyle Türkiye gitgide hedef ülke haline gelmiş, bu durum göç yönetimi konusuna bakışı değiştirmiş, göç yönetiminin yalnızca yasa dışı yollardan göç etmek isteyenlerin engellenmesi veya düzene sokulması değil, göçmenlerin hukuki hakları, barınmaları, istihdam edilmeleri ve topluma uyum sağlayabilmeleri için çalışmalar yapılmasını gerekli kılmış ve bu kapsamda Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) kurulmuştur (Baykal ve Yılmaz, 2020: 645).

6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü; göç olgusu konusunda politika ve stratejileri uygulamak, buna ilişkin ilgili kurum ve kuruluşlar arasında eş güdümü sağlamak, yabancıların Türkiye’ye girme, kalma ve Türkiye’den çıkışları ile sınır dışı edilmeleri, uluslararası koruma, geçici koruma ve insan ticareti mağdurlarının korunması konusunda iş ve işlemleri yürütmek için görevlendirilmiştir (Uzun, 2017: 91).

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, merkez, taşra ve yurtdışı birimlerden oluşmaktadır. Müdürlüğün merkez teşkilat yapısı 12 temel birimden oluşmakta olup bunlar; Yabancılar Dairesi Başkanlığı, Uluslararası Koruma Dairesi Başkanlığı, İnsan Ticareti Mağdurlarını Koruma Dairesi

Başkanlığı, Göç Politika ve Projeleri Dairesi Başkanlığı, Uyum ve İletişim Dairesi Başkanlığı, Bilgi Teknolojileri Başkanlığı, Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, İnsan Kaynakları Dairesi Başkanlığı, Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı ve Eğitim Dairesi Başkanlığı'dır (Koç, 2017: 48).

Kamu politikaları içinde önemi büyük olan göç politikalarının icra edilmesi için 6458 sayılı Kanunu'nun 105. Maddesinde Göç Politikaları Kurulu oluşturulmuştur. Bahse konu kanunda; İçişleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı Avrupa Birliği Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı ve Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Müsteşarları, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanı ve Göç İdaresi Genel Müdürünün katılımıyla toplanması kararlaştırılan Göç Politikaları Kurulu (Koç, 2017: 49), 13 Eylül 2018 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 17 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle "Göç Kurulu" adını alarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece, Göç Kurulu; yabancılar hakkında göç stratejileri belirlemek, eş güdüm ile uygulanmasını sağlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca bahse konu kurulun İçişleri Bakanının başkanlığında, İçişleri Bakanlığı tarafından belirlenen bakanlık, kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşacağı hükme bağlanmıştır. Yeniden yapılandırılan göç kurulu ilki 21 Kasım 2018 ve sonuncusu 18 Aralık 2020 olmak üzere toplam beş toplantı gerçekleştirmiştir (<https://www.goc.gov.tr/goc-kurulu>).

GİGM'nün kurulmasıyla yoğun göç akınlarına maruz kalan Türkiye'nin, göç yönetimini daha sistematik bir biçimde icra etmesi amaçlanmış, göçmenlerin barınma, eğitim, sağlık gibi temel ihtiyaçları ve dil sorununa yönelik çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca göçmenlerin uyum ve toplumsal kabul sorunlarının çözümüne de önem verilmiş ve Müdürlük bünyesinde Uyum ve İletişim Dairesi Başkanlığı kurulmuştur (Baykal ve Yılmaz, 2020: 646). Böylece GİGM ve AFAD, sürecin uygulama aşamasının önemli aktörleri olma özelliğine sahip olmuştur.

Türkiye'nin düzensiz göç politikasına daha geniş bir çerçeveden bakabilmek için bir kıyas yapmak faydalı olacaktır. 1960 yıllardan itibaren Türkiye'den Almanya'ya yönelen işgücü sayılarına bakıldığında; 1961-1976 tarihleri arasında 651.998 işçinin Almanya'ya, 1961-1974 tarihleri arasında ise 790.017 kişinin Türkiye'den tüm Avrupa ülkelerine göç ettiği görülmektedir. 1961-2005 tarihleri arasında Türkiye'den tüm Avrupa ülkelerine göç eden kişi sayısı ise 842.728 olmuştur (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 188, 194). 2011 Suriye İç Savaşı nedeniyle Suriye'den ülkemize göç eden Suriyeli sayısının 5 milyon civarında olduğu (Önder, 2019: 125) düşünüldüğünde Türkiye'nin uluslararası göç politikasının insan odaklı olduğu söylenebilir. Zira, 1960 sonrası Avrupa'nın talebi üzerine çalışmak ve üretmek için ikili protokollerle Türkiye'den Avrupa'ya işçi göçü gerçekleşmiş, 1973 yılındaki petrol krizi sonrası meydana gelen ekonomik durgunluk sebebiyle Avrupa, göçü engelleyici yönde politikalar üretmeye başlamıştır. Türkiye ise bu kadar kısa zamanda ve bu kadar çok sayıda düzensiz göçmenin ülkeye girmesiyle birlikte hukuki ve idari alanda birçok düzenleme yaparak göç yönetimine ağırlık vermiştir. Bu durumda Türkiye'nin göç alanında bu kadar ağır bir yükün altına girmesi ve kendisine sığınanlara kapılarını açması, uluslararası göç alanına hümanizm penceresinden baktığını göstermektedir.

Avrupa Komisyonu tarafından da Türkiye'nin uluslararası göç konusunda gösterdiği çaba dile getirilmekte, 3,6 milyondan fazla kayıtlı Suriyeli göçmen ile diğer uyruklardan yaklaşık 370.000 kayıtlı

göçmeni barındıran ve dünyada en fazla mülteci nüfusuna ev sahipliği yapan Türkiye'nin çabalarının muazzam olduğu belirtilmektedir (Avrupa Komisyonu, 2020: 5).

Türkiye'nin göç yönetimi konusuna getirilebilecek eleştirilerden biri, düzensiz göçmenlerin yerleştirilmesi konusudur. 5543 sayılı İskân Kanunu'nda Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olanlardan yerleşmek için Türkiye'ye gelenler göçmen olarak kabul edilmektedir. Anılan kanunda yurt dışından gelen göçmenlerin iskân edilmesi mümkün iken Türkiye'de bulunan düzensiz göçmenler bu şartları taşımadığından iskân edilmeleri olası görülmemektedir (Bostan, 2018: 72). Fakat ölümden kaçıp kendisine sığınanları kabul eden Türkiye, düzensiz göçmenlerin ülke içinde dağılımı konusunda düzenlemeler yapması ekonomik ve sosyal alanda fayda sağlayacağı düşünülebilir. Zira, 16 Eylül 2020 tarihi itibarıyla 59.877 geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen geçici barınma merkezlerinde barınmakta, 3.559.041 geçici koruma altındaki Suriyeli göçmen ise geçici barınma merkezleri dışında yaşamını sürdürmektedir (<https://www.goc.gov.tr>). Geçici koruma altındaki Suriyelilerin illere göre dağılımına bakıldığında; 519.584 kişi ile İstanbul birinci sırada yer alırken onu sırasıyla 449.677 kişi ile Gaziantep, 433.859 kişi ile Hatay, 421.815 kişi ile Şanlıurfa ve 252.616 kişi ile Adana izlemektedir (<https://www.goc.gov.tr>). Bu sayılar, anılan illerin TÜİK verinde belirtilen nüfuslarına oranlandığında, İstanbul nüfusunun %3'ü, Gaziantep nüfusunun %22'si, Hatay nüfusunun %27'si, Şanlıurfa nüfusunun 20'si ve Adana nüfusunun %11'ine tekabül etmektedir. Şehirlerde bu sayılara varan düzensiz göçmen nüfusunun çoğunlukla birbirlerine destek olmak için aynı bölgelerde yaşadıkları düşünüldüğünde ortaya birtakım uyum sorunları çıkması beklenebilir. Göçmenlerin hep bir bölgede yoğunlaşması toplumsal olduğu kadar ekonomik ve idari anlamda da etki yaratır. Son zamanda İstanbul'un Esenyurt ve Fatih ilçelerinde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün aldığı bir karar dikkat çekmektedir. Karara göre, anılan ilçelerde bundan böyle yabancıların yatırım maksadıyla kısa dönem ikamet izin talepleri ve üniversite öğrencilerinin "öğrenci ikamet izni" talepleri haricinde ikamet izni için yapılan ilk başvurular 15 Ocak 2021 tarihinden itibaren kabul edilmeyecek olup böylece yabancılar tarafından yapılacak ikamet izni başvurularına sınırlama getirilmiştir (<https://www.goc.gov.tr/istanbul-ili-esenyurt-ve-fatih-ilcesinde-ikamet-etmek-isteyen-yabancilarin-ikamet-izni-talepleri-hakkinda>). Bu kararda tek bir yerde yoğunlaşan göçmen nüfusunun bölgenin yapısını etkilemesinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bu kapsamda, ülkede misafir olarak görülen düzensiz göçmenlerin kendilerini daha güvende ve rahat hissetmek için bir bölgede yoğunlaşarak toplu halde yaşamaları bir alt kültür oluşturmalarına ve toplumla uyumdan uzak bir yaşam sürdürmelerine neden olabilir. Oluşan bu alt kültür nedeniyle yerel halkta, yabancı düşmanlığı ya da yabancı korkusu olarak adlandırılan zenofobi oluşmasına da neden olabilir. Zira, kendi aralarında gruplaşarak sosyal uyum sağlayamayan göçmenlerin toplumla iletişimi azalmaktadır ve iletişim niteliği de azaldıkça zenofobi artmaktadır (Padır, 2019:117). Bu nedenle gerek ekonomik anlamda işsizliği önlemek, gerekse topluma uyum sağlanması konusunda göçmenlerin bir bölgede yoğunlaşmasının önüne geçilecek politikalar üzerine çalışmalar yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Covid-19 Salgınının Türkiye'de Düzensiz Göç Üzerinde Meydana Getirdiği Etki

Türkiye'de bulunan düzensiz göçmen sayısı bu kadar yüksek iken, tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19'un Türkiye'de düzensiz göç hareketleri üzerinde nasıl bir etki yarattığının incelenmesine yer verilecektir.

Çin'in Wuhan kentindeki Huanan deniz ürünleri pazarında hayvanlardan insanlara geçtiği yaygın olarak düşünülen SARS-CoV-2 virüsünün (Velevar ve Meyer, 2020: 278) yol açtığı Covid-19 hastalığı küresel bir salgındır (Clerkin vd. 2020: 1648). 2019 yılının sonunda Wuhan'da ortaya çıkan bu yeni koronavirüs salgını, ilk 50 günde 1.800'den fazla kişinin ölümüne neden olmuş ve 70.000'den fazla kişiyi enfekte etmiştir (Shereen, 2020:92).

Öksürük ve hapsirik ile etrafa dağılan tükürük damlacıkları yoluyla yayılan COVID-19, hafif ila orta derecede solunum yolu hastalığı meydana getirmektedir. Fakat yaşlılar ve altta yatan tıbbi sorunları olan kişilerde daha ağır hastalık oluşturma ihtimali yüksektir (https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1). Hastalığın yayılmasını önlemek ve hastalıktan korunmak için sık sık ellerin yıkanması, maske takılması, fiziksel mesafeye dikkat edilmesi, odaların iyi havalandırılması ve kalabalıklardan kaçınılması gerekmektedir (<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>).

İlk vakanın görüldüğü 30 Aralık 2019 tarihinden itibaren Covid-19 hızla yayılmış ve yayılmaya devam etmektedir. 20 Mayıs 2021 tarihi itibarıyla tüm dünyada 164.523.894 vaka ve 3.412.032 ölüm rapor edilmiştir (<https://covid19.who.int/>).

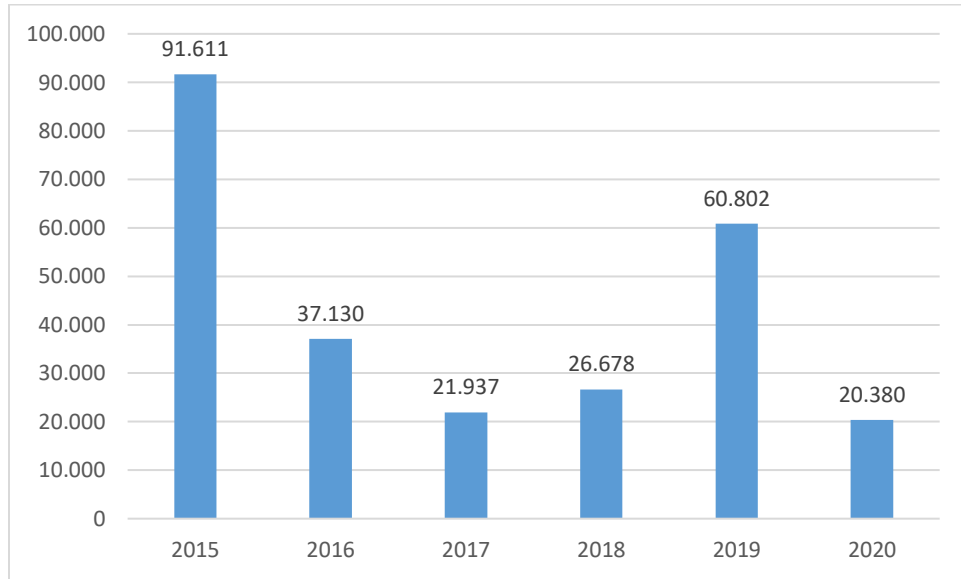
Şekil 1. Dünya Geneline Covid-19 Vaka Sayıları

https://portal.who.int/report/eios-covid19-counts/#display=Global&nrow=1&ncol=1&arr=row&pg=1&labels=view_who_regions,view_continents&sort=global_code;asc&filter=&sidebar=-1&fv=, Erişim Tarihi: 13.02.2021

2020'nin başından beri dünyayı etkisi altına alan ve ülkeleri sağlık alanında olduğu kadar ekonomik ve sosyal alanda da olumsuz etkileyen Covid 19 salgını, şekil-2'de de görüldüğü üzere Türkiye'de düzensiz göç sayılarını önemli derecede etkilemiştir. Yunanistan'a geçmeye çalışırken Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yakalanan düzensiz göçmen sayılarına bakıldığında 2016 yılında 2015 yılına göre %59 oranında bir azalış görülmektedir. Bahse konu azalış 18 Mart 2016 tarihinde Türkiye ve AB arasında akdedilen anlaşma ile Yunanistan'a geçen düzensiz göçmenlerin Türkiye'ye iadesini kapsamı nedeniyle gerçekleşmiştir. 2017 yılında düzensiz göç teşebbüsü azalmaya devam etmiş, sonraki yıllarda yükselişe geçmiştir. 2019 yılında 60.802 sayısını bulan düzensiz göçmen sayısı, 2020 yılında meydana gelen Covid-19 salgını nedeniyle %66 oranında azalmıştır.

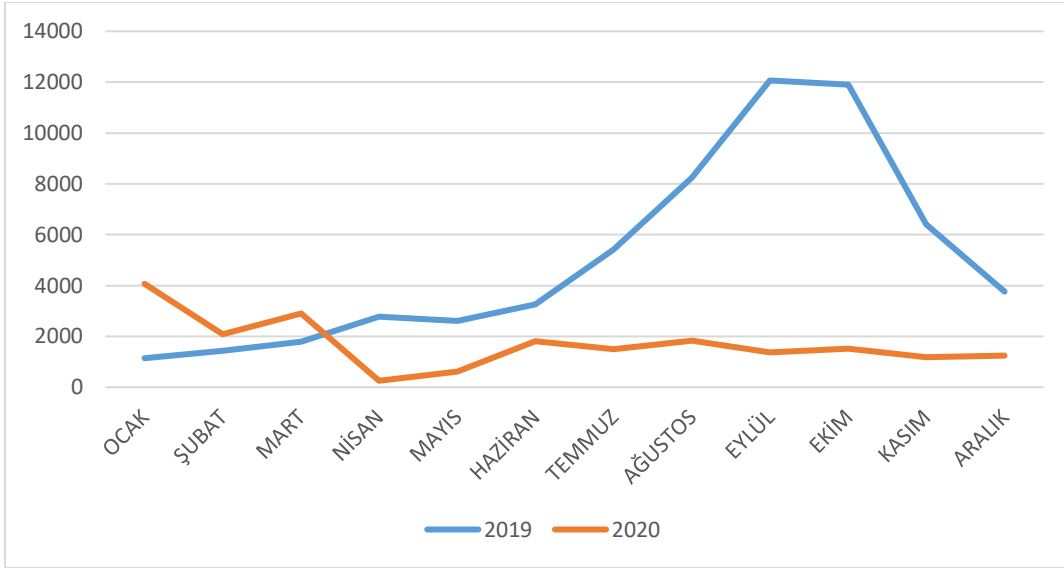
Şekil 2. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayıları

<https://www.sg.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 10.01.2021

Yunanistan'a geçmeye teşebbüs eden düzensiz göçmen sayıları aylara göre karşılaştırıldığında; Şekil 3'te görüldüğü üzere 2019 yılında Mart ayından itibaren yükseliş trendi görülmekte olup 12.068 sayısı ile en yüksek seviyeye çıktığı Eylül ayından sonra düşüş görülmektedir. 2020 yılında ise Covid-19'ın etkisiyle Nisan ayında keskin bir düşüş meydana gelmiş, yıl boyunca düzensiz göçmen sayıları 2000'in altında seyretmiştir.

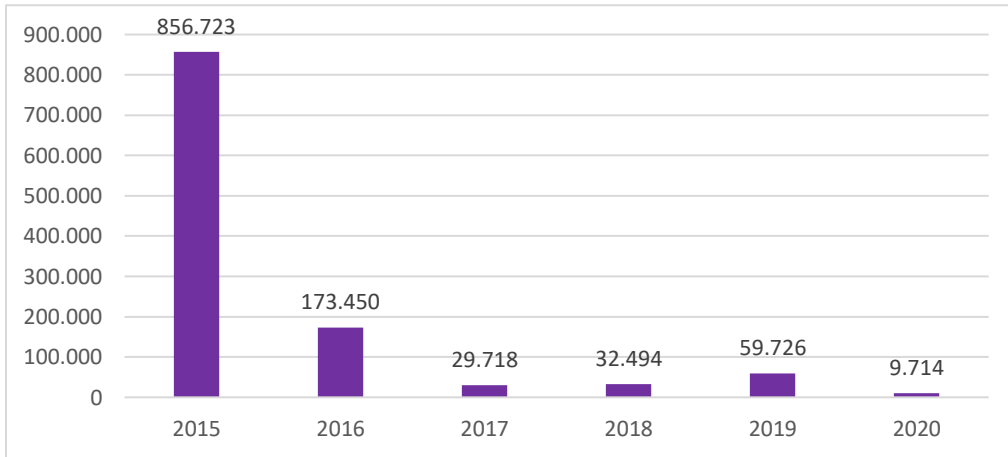
Şekil 3. 2019-2020 Yılları Deniz Yoluyla Yunanistan'a Geçmeye Teşebbüs Eden Düzensiz Göçmen Karşılaştırması

<https://www.sg.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 10.01.2021

Şekil 4'te yer alan Yunanistan'a geçmeyi başaran düzensiz göçmen sayıları incelendiğinde geçiş teşebbüsü sayılarında olduğu gibi 18 Mart Mutabakatının etkisiyle önemli bir düşüş meydana geldiği görülmektedir. 2015 yılından 2016 yılına düzensiz göçmen sayısında %80 oranında bir düşüş yaşanmış ve azalış trendi 2018 yılına kadar devam etmiştir. Fakat 2020 yılında yaşanan küresel salgın nedeniyle 2019 yılına göre %84 oranında azalış meydana gelmiştir.

Şekil 4. Yıllara Göre Deniz Yoluyla Yunanistan'a Geçen Düzensiz Göçmen Sayısı

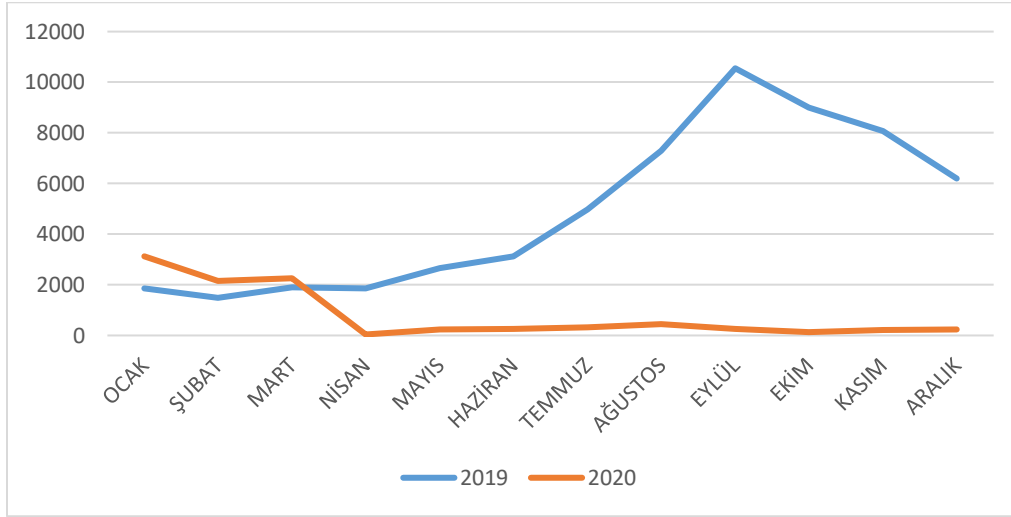

<https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>, Erişim Tarihi: 21.05.2021

Türkiye'den Yunanistan'a deniz yoluyla gerçekleşen düzensiz göçmen sayıları aylık olarak karşılaştırıldığında, Şekil 5'te görüldüğü üzere 2019 yılında Şubat ayından Eylül ayı sonuna kadar artış trendi görülürken 2020 yılında Covid-19 nedeniyle Mart ayından itibaren keskin bir düşüş meydana gelmiş, yıl boyunca düzensiz göçmen sayıları çok düşük seviyelerde kalmıştır. Ayrıca, sadece deniz geçişleri değil, Yunanistan'a kara yoluyla meydana gelen düzensiz göçmen geçişleri de azalmış, 2019

yılında 14.887 düzensiz göçmen kara yoluyla Yunanistan’a geçmişken, 2020 yılında bu sayı %60 azalarak 5.982 olmuştur.

Şekil 5. 2019-2020 Yılları Deniz Yoluyla Yunanistan’a Geçen Düzensiz Göçmen Sayıları Aylık Karşılaştırması

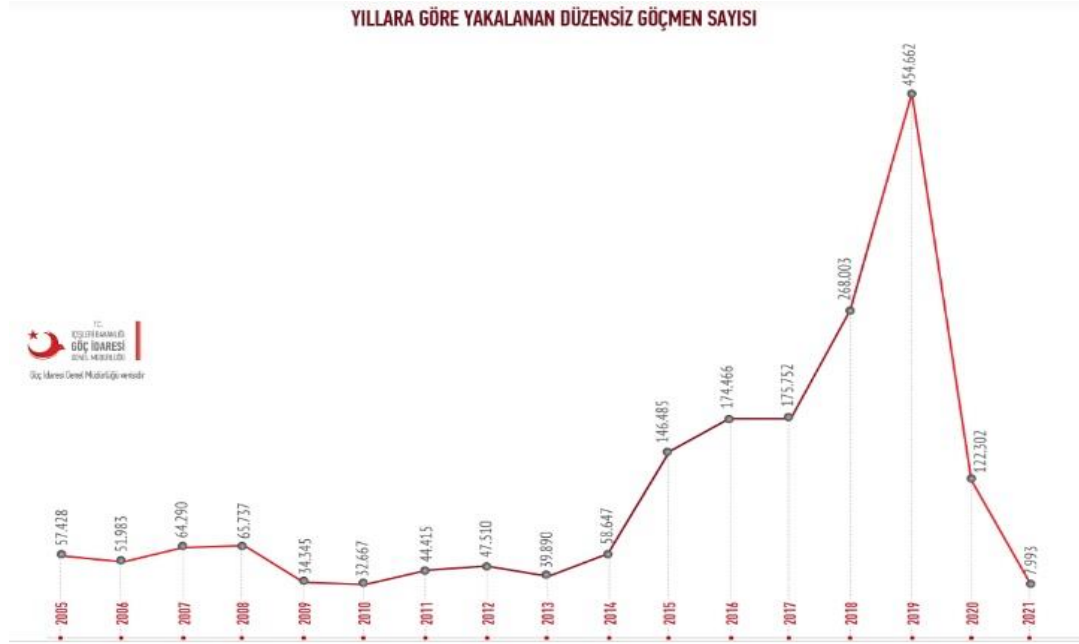
<https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>, Erişim Tarihi: 10.01.2021

Covid 19 salgınının ülkemizde görülmeye başladığı Mart 2020’den itibaren ülkemizde özellikle Yunanistan’a geçen ve geçmeye çalışan düzensiz göçmen sayılarında yaşanan önemli azalışın ve yıl boyunca düşük seviyelerde seyretmesinin nedenini Türkiye’nin Covid-19 salgınının yayılmasını önlemek amacıyla aldığı tedbirler ve Yunanistan’da düzensiz göçmenlerin barındığı merkezlerin koşullarına bağlamak mümkündür.

Türkiye tarafından salgınla mücadele kapsamında 30 büyük şehir ve Zonguldak ilinde şehir giriş-çıkışları geçici olarak yasaklanmış ve ilki 10 Nisan 2020 olmak üzere hafta sonları 2 gün süreyle anılan illerde sokağa çıkma yasakları getirilmiştir (<https://www.icisleri.gov.tr/2-gun-sokaga-cikma-yasagi>). Zamanla bu kısıtlamalar esnetilse de hafta sonu sokak kısıtlamaları 81 ile yayılmış, ülke genelinde kolluk kuvvetlerinin denetimlerinin artması ve sokaklarda insan yoğunluğunun azalması düzensiz göçmenlerin hareketlerini de engellemiş, dolayısıyla Türkiye’den Yunanistan’a gerçekleşen düzensiz göçün azalmasında etkili olmuştur.

Türkiye genelinde kolluk kuvvetleri tarafından ülke içinde yakalanan düzensiz göçmen sayıları da Şekil 6’da görüldüğü üzere 2020 yılında son 5 yılın sayılarının altına gerilemiş, 2019 yılında 454.662 düzensiz göçmen yakalanmış iken 2020 yılında salgının ve salgın nedeniyle ülke genelinde uygulanan kısıtlamalar sebebiyle yakalanan düzensiz göçmen sayısı %73 oranında azalarak 122.302 olmuştur.

Şekil 6. Türkiye’de Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı

<https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, Erişim Tarihi: 13.02.2021

Düzensiz göçün azalmasının bir diğer nedeni olan Yunanistan göçmen kamplarının aşırı kalabalık olması (Euronews, 2020) ve temizlik ve sağlık hizmetleri açısından oldukça yetersiz olduğu (<https://borgenproject.org/migrant-camps-in-greece/>) basında sıkça yer almaktadır. Özellikle Midilli Adası’nda bulunan Moria kampının kapasitesinin çok üzerinde göçmen barındırdığı, düzensiz göçmenlerin türlü hastalıktan intihar olaylarına kadar her gün pek çok sorun yaşadığı belirtilmekte, bahse konu kampın 3 bin kişi kapasiteli olmasına rağmen 16 bin düzensiz göçmen barındırdığı, orada barınan düzensiz göçmenlerin açlık, su sıkıntısı, soğuk hava gibi olumsuzluklarla mücadele ettiği sık sık gündeme gelmektedir. Hatta kimi düzensiz göçmenlerin can güvenlikleri için savaştan kaçıp geldiklerini, fakat buradaki durumun kendi ülkelerinden daha kötü olduğunu, güvenli bir ortam istediklerini belirtmeleri kamp koşullarının kötü durumunu ortaya koymaktadır. Yine aynı kampta 9 aylık bir bebeğin sıvı kaybından hayatını kaybetmesi de durumun zorluğunu göstermektedir (Anadolu Ajansı, 2019). Kalabalık olması ve kötü koşulları ile gündeme gelen Moria kampında Eylül 2020 ayında peş peşe yangınlar çıkmış ve kamp kullanılamaz hale gelmişti. Bunun nedeni olarak çeşitli iddialar öne sürülmekte olup önde gelen iddialardan biri Covid-19 virüsünü taşıyan düzensiz göçmenlerin karantinaya girmek istemedikleri için yangın çıkardıkları, diğeri ise kamptaki kötü koşulları protesto etmek isteyen düzensiz göçmenlerin yangınlara sebep olduğudur (BBC, 2020).

Sığınmacılar için Yunanistan’da uygulanan barınma sistemi; kabul ve kimlik belirlemenin yapıldığı, Kuzey Ege adaları ve Fylakio Köyü’nün kuzey doğusunda bulunan ve “hotspot” olarak nitelendirilen merkezler, anakarada bulunan geçici barınma merkezleri ve şehirlerde bulunan konaklama ve konut programlarını kapsamaktadır (Papatzani vd., 2020: 26).

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiserliği, sığınmacıları Ege Adaları’ndan acilen transfer etmesi ve kabul merkezlerindeki yaşam koşullarını iyileştirmesi konusunda uyarıda bulunmuş, aşırı dolu olan kampların tıbbi tedavi ve sağlık hizmetleri konusundaki eksikliğine vurgu yapmıştır. Bunun

yanında, 40.000'in üzerinde göçmen barındıran adalardaki kamplar ve kabul merkezlerinin pis ve kötü koşulları koronavirüsün yayılması açısından "mükemmel bir fırtına" olarak değerlendirilmektedir (Avrupa Parlamentosu, 2020: 4).

İlk covid-19 vakaları Mart 2020'de Midilli ve Sisam adalarında kaydedilmiş, Atina yakınlarındaki göçmen kamplarında da vaka sayılarının artmasıyla Yunanistan, iki göçmen kampını karantina kampı olarak tahsis etmiş ve mevcut sığınmacılarla yeni gelen sığınmacıları ayırmıştır (Avrupa Parlamentosu, 2020: 4).

Yunan göçmen kabul merkezlerinin uzun zamandır eleştirilmekte olup, ulusal makamların sığınmacılara yeterli yaşam koşulları sağlamadaki başarısızlığı çokça rapor edilmektedir (Papatzani vd., 2020: 27). Avrupa İnsan Hakları İzleme Raporu'nda, Fylakio kabul merkezinde özellikle hamile kadınlar ve yeni doğum yapmış kadınlar gibi riskli grupta yer alanların koruması için kilitlenebilen kapılar, tuvalet ve tıbbi bakım gibi temel bazı standartların eksik olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, kadınlar ve çocukların güvenliği için Moria Kampı'nın çok kalabalık olduğu, her hafta tecavüze uğrayan kadın ve çocukların Moria'daki kliniğe başvurduğu fakat korktukları için şikayetçi olmadıkları belirtilmektedir (Papatzani vd., 2020: 28,33).

Kuzeydoğu Ege adalarında bulunan kabul ve kimlik belirleme merkezlerinde (hotspot) göçmenler, işlemlerin uzun sürmesinden ötürü uzun süre kalabilmektedirler. Adalardaki durumun son derece endişe verici olduğu, özellikle kabul merkezlerindeki koşulların insanlık dışı olduğu belirtilmektedir. Özellikle Midilli ve Sisam Adaları'nın aşırı kalabalık olduğu, bu durumun barınak, gıda, sağlık açısından zafiyet oluşturduğu, su kaynaklarının yetersiz olduğu, adalardaki güvenliğin oldukça sorun teşkil ettiği rapor edilmiştir. Ayrıca, buralardaki yaşam koşullarının fiziksel ve ruhsal sağlık sorunlarına yol açtığı belirtilmektedir (Papatzani vd., 2020: 29-30).

Yunanistan'daki kabul merkezlerinin kötü yaşam koşulları güvenlik açısından ciddi tehlike oluşturmaktadır. Özellikle kadın ve çocuklar gibi hassas grupta olan kimseler cinsel istismara uğramakta olup özellikle çocuk tecavüzleri söz konusu olmaktadır. Burada yaşayan Afgan göçmen Fatima, Moria'da 6 aydır kaldığını, burada yaşayanların alkol alıp taşkınlık yaptığını, bu yüzden çok korktuğunu, polis ve doktor olmadığını, bir kadının 7 yaşındaki çocuğuna zeytin korusunda tecavüz edildiği için kadının ağladığını gördüğünü belirtmiştir. Ayrıca, sıcak su olmadığı ve soğuk su ile duş aldıklarını, banyoların karışık kullanıldığını, bir banyoyu 600 kişi kullandığını, her yer mikrop olduğu için kadınların sık sık hastalandığını ifade etmiştir (Papatzani vd., 2020: 32-33).

Göçmenlerle yapılan bir diğer röportajda; tuvaletlerin kadınlar için uygun olmadığı, bu sebeple kadınların korktukları için tuvaleti mümkün olduğunca az kullanmaya çalıştıkları, güvenlik sorunlarıyla kadınların yüz yüze olduğu ve tecavüz olaylarının yaşandığı, tecavüze uğrayan kadınların çoğunun bunu söylemek istemedikleri, özellikle Afrikalı kadınların kültürleri gereği bunu saklamak zorunda kaldıkları belirtilmiştir (Papatzani vd., 2020: 32).

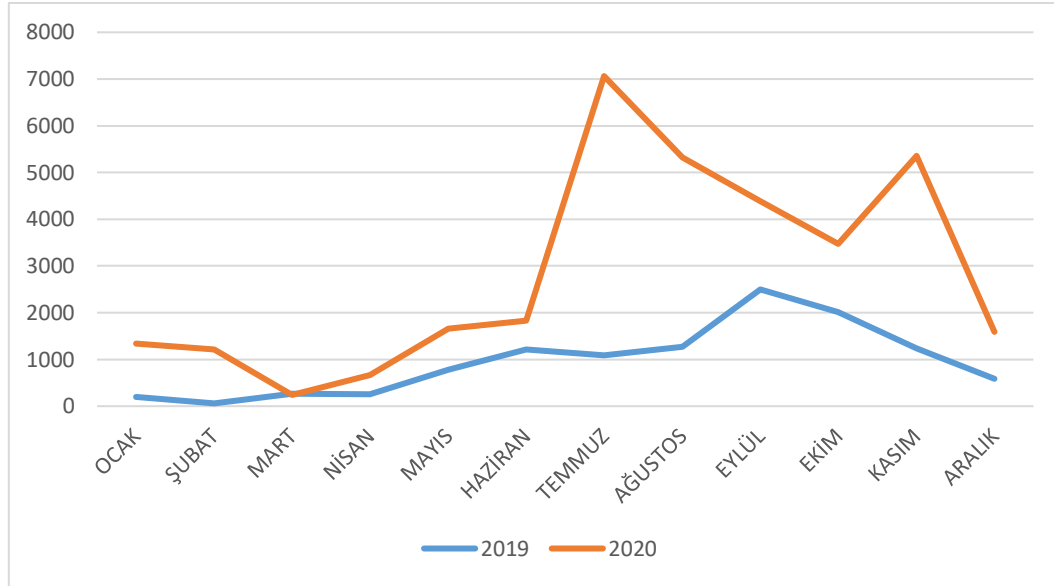
Göçmenler Türkiye'de sağlık ve diğer sosyal imkânlardan kolayca yararlanabiliyor iken, salgınının yaşandığı bu olağanüstü döneminde Yunanistan'daki sağlıksız ve kötü koşullarda olan göçmen kamplarına gidip hayatlarını tehlikeye atmak istememeleri, Türkiye'den Yunanistan'a düzensiz göçmen geçişlerindeki ve geçme teşebbüslerindeki azalmayı açıklamaktadır.

Kasım 2019 Avrupa Sayıştay Raporu'na göre İtalyan Göçmen kampları nispeten daha temiz ve iyi donanımlı olmakla birlikte kapasitesinin çok altında göçmen barındırmakta, hatta neredeyse boş

denilebilecek durumdadır. Yunan göçmen kampları ise aksine, kapasitesinin çok üzerinde göçmen barındırmakta ve aşırı kalabalık olmanın yanı sıra buradaki durum başta refakatsiz çocuklar olmak üzere hassas gruplar açısından güvenlik riski taşımaktadır. Özellikle Midilli Adası'nda bulunan ve 3.000 kişilik kapasitesi olmasına rağmen 20.000 göçmenin yaşadığı Moria Kampı'nda doktor ve güvenlik zafiyeti gibi durumların olması, burada yaşamının insan onuruna yakışmayacak seviyede olduğunu göstermektedir (Avrupa Parlamentosu, 2020: 3).

Bu noktada, 2020 yılında Yunanistan'a düzensiz göçmen geçişi azalırken İtalya'ya deniz yoluyla geçen düzensiz göçmen geçişlerinde artış yaşanması dikkat çekmektedir. Şekil 7'de görüldüğü üzere Mart 2020'den itibaren İtalya'ya düzensiz göçmen geçişi artış göstermiş, Temmuz ayında en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Temmuz'dan sonra yılsonuna kadar dalgalı bir eğilim gösterse de 2019 yılında 11.471 olan İtalya'ya geçen düzensiz göçmen sayısı 2020 yılında 34.154 olmuş ve toplamda %198'lik bir artış meydana gelmiştir.

Şekil 7. 2019 ve 2020 Yıllarında İtalya'ya Geçen Düzensiz Göçmen Sayıları Aylık Karşılaştırması

<https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5205>, Erişim Tarihi:

13.02.2021

Sonuç

Uluslararası göç konusunda oldukça rağbet gören Türkiye'nin göç yönetimine yaklaşımı, sürekli ve kitleler halinde göç alması nedeniyle çoğunlukla güvenlik perspektifinde olmuştur. Türkiye'nin geçmişten gelen korumacı yapısını, mülteci statüsünde coğrafi çekinceyi sürdürmesi ve bunun yerine geçici koruma gibi alternatif statüler vermesi ile devam ettirdiği söylenebilir. Cenevre Sözleşmesi'nde, mülteci statüsüne getirilen coğrafi çekince nedeniyle göçmenler mülteci statüsü alamamakta, misafir anlayışıyla ülkemizde bulunmaktadır. Zira ilk olarak Nisan 2012'de, 1994 tarihli Yönetmelik ile Suriyelilere geçici koruma verilmiştir (Işıkcı, 2017: 32). Şartlı mülteci teriminin YUKK ile birlikte ülkemize özgü olarak çıkarılması da bu korumacı yaklaşımın bir göstergesi olarak düşünülebilir (Baykal

ve Yılmaz, 2020: 648). Şartlı mülteci statüsü, Avrupa ülkeleri dışında yaşanan olaylar sebebiyle sığınma arayanlara verilen bir statü olup bahse konu kişilerin üçüncü bir ülkeye yerleşinceye değin Türkiye’de kalmalarına izin verilmesi (YUKK, 2013, Madde 62) şartı getirilmiştir. Geçici korumada ise sığınma arayanlarda kitlesel olarak gelmenin aranması ile kitlesel göçe vurgu yapılması dikkat çekmektedir. Bu noktada can güvenliği gibi nedenlerle ülkemize kitleler halinde gelerek sığınan insanlara kapılar açılmış ve hukuki alanda da bir düzenleme yapılarak insani hakları gözetilmiştir. Geçici koruma altındaki kişilerin; kendi arzularıyla ülkemizden ayrılmaları, üçüncü bir ülke korumasından faydalanmaları ve üçüncü bir ülkeye insani sebepler ya da yeniden yerleştirme kapsamında alınmaları veya başka bir ülkeye çıkmaları durumunda korumaları sona ermektedir (Geçici Koruma Yönetmeliği, 2014, Madde 12).

1951 Cenevre Sözleşmesi’ne ülkemizin coğrafi sınırlama şartıyla taraf olmasında Türkiye’nin ulus-devletin korunması ve güvenlik konularında sorunlar yaşanmasını önlemek istemesinin neden olduğunu söylemek mümkündür (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 61). Fakat çevre ülkelerden sürekli ve yoğun göç alan Türkiye, düzensiz göçmenlere geçici koruma hakkı vermektedir.

Özellikle son yıllarda Suriye’de yaşanan gelişmeler nedeniyle bölgeden yoğun göç alan Türkiye, düzensiz göçü yönetmek adına idari ve hukuki alanda düzenlemelere gitmiş, düzensiz göçmenlerin barınma, eğitim, sağlık ihtiyaçlarının yanında topluma uyumu için de çalışmalar yapmaktadır. Zira, YUKK’la Türk hukuk sistemine ilk defa giren geçici koruma statüsü kapsamında Suriye’den gelen göçmenlere yönelik barınma, sağlık, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım, tercümanlık ve benzeri hizmetler sağlanmaktadır (T.C. Kalkınma Bakanlığı, 2018: 34).

2020 yılının başından itibaren dünyada yayılmaya başlayan Covid-19 salgını, Mart ayında Türkiye’de de görülmeye başlanmış, tüm sosyal hayatı etkilediği gibi düzensiz göçü de etkilemiştir. Ege Denizi üzerinden Yunanistan’a geçen ve geçmeye teşebbüs eden düzensiz göçmen sayılarında büyük ölçüde düşüş meydana gelmiş, bu düşüşte Türkiye’nin sokak kısıtlaması önlemlerinin yanı sıra düzensiz göç politikasının göçmenlere sağladığı imkânların gidecekleri yerde bulunmamasının etkisinin büyük olduğu söylenebilir. Böylece, sağlığın tüm dünyada tehlikede olduğu bir dönemde Türkiye’deki düzensiz göçmenler sağlıklarını ikinci bir tehlikeye atmak istememişler, böylece bu dönemde Türkiye’de düzensiz göç önemli ölçüde azalış göstermiştir.

Kaynakça

- 2 Gün Sokağa Çıkma Yasağı, <https://www.icisleri.gov.tr/2-gun-sokaga-cikma-yasagi>, Erişim tarihi: 13.02.2021.
- 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013), T.C. Resmi Gazete (Sayı:28615), 11 Nisan 2013.
- Abadan-Unat, N. (2011). *Turks in Europe, From Guest Worker to Transnational Citizen*. Berghahn Books. New York.
- Ağanoğlu, H.Y. (2001). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makus Talihi Göç. Kum Saati Yayınları*. İstanbul.
- Anadolu Ajansı (2019). *Moria'da binlerce düzensiz göçmen zor koşullarda yaşam mücadelesi veriyor*. Erişim tarihi: 24.01.2021. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/moriada-binlerce-duzensiz-gocmen-zor-kosullarda-yasam-mucadelesi-veriyor/1655650>
- Avrupa Komisyonu. (2020). *2020 Türkiye Raporu*. Avrupa Komisyonu. Brüksel.
- Baykal, S. Ve Yılmaz, L. (2020). “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Göç İdaresi Bağlamında Türkiye'nin Yeni Göç Siyaseti”. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2020, 7(2), 633-652
- BBC (2020), *Moria Migrants: Fire Destroys Greek Camp Leaving 13,000 without Shelter* Erişim tarihi: 24.01.2021, <https://www.bbc.com/news/world-europe-54082201>
- Bostan, H. (2018). “Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Uyum, Vatandaşlık ve İskan Sorunu”. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 38-88
- Bozçalışkan, A. ve Avaner, T. (2021). “Göç Yönetimine Dair Bir Kesit: Dobruca'dan Türkiye'ye Göçler”, *Belgi Dergisi*, S.21, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, 2021/I, 383-396.
- Clerkin K.J., Fried J.A., Raikhelkar J., Sayer G., Griffin J.M., Masoumi A., Jain S.S., Burkhoff D., Kumaraiah D., Rabbani L., Schwartz A., Uriel N. COVID-19 and Cardiovascular Disease. *Circulation* 2020; 141: 1648-1655.
- Coronavirus, https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1, Erişim tarihi: 13.02.2021.
- Düzensiz Göç İstatistikleri, <https://www.sg.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikleri>, Erişim tarihi: 10.01.2021.
- Ergüven, N.S. ve Özturanlı, B. (2013). “Uluslararası Mülteci Hukuku ve Türkiye”. *AÜHFD*, 62(4), 1007-1061.
- Euronews (2020). *Greece*, Erişim tarihi: 24.01.2021 <https://www.euronews.com/2020/03/12/migrants-in-overcrowded-camps-in-greece-to-be-offered-2-000-to-go-home>,

- European Parliament. (2020). Tackling the coronavirus outbreak: Impact on asylum-seekers in the EU. Bruxelles: European Union.
- Geçici Koruma Yönetmeliği (2014), T.C. Resmi Gazete (Sayı:29153), 22 Ekim 2014.
- Geçici Koruma, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>, Erişim tarihi: 13.02.2021.
- Geçici Korumamız Altındaki Suriyeliler, <https://www.goc.gov.tr/gecici-korumamiz-altindaki-suriyeliler>, Erişim tarihi: 29.01.2021.
- Göç Kurulu, <https://www.goc.gov.tr/goc-kurulu>, Erişim tarihi: 23.01.2021
- Görmez, K., Eroğlu, H.T., Bahçeci, H.I., (2017), “Küreselleşme, Göç, Göç Yönetimi ve Türkiye”, 11. Kaysem Sempozyum Bildiri Kitabı (Ed. Ahmet Yatkın), 28-30 Eylül 2017, Elazığ, 561-575
- Işıkçı, Y. M. (2017). Türkiye’de Kamu Politikası Olarak 2000 Yılı Sonrası Uluslararası Göç Yönetiminin Analizi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 8(13), 25-47.
- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö.,F. (2014), Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023:Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Devlet Ötesi Dönüşümlere, MireKoç Raporları, İstanbul: Koç Üniversitesi Koç Araştırmaları Merkezi.
- İkamet İzni Talepleri Hakkında, <https://www.goc.gov.tr/istanbul-ili-esenyurt-ve-fatih-ilcesinde-ikamet-etmek-isteyen-yabancilarin-ikamet-izni-talepleri-hakkinda>, Erişim tarihi: 03.02.2021
- İstatistik Veri Portalı, <https://veri.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1>, Erişim tarihi: 30.01.2021
- Koç, F. (2017), “Türkiye’de Mülteci Sorununun Çözümünde Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün Yeri ve Önemi”, 11. Kaysem Sempozyum Bildiri Kitabı (Ed. Ahmet Yatkın), 28-30 Eylül 2017, Elazığ, 41-52
- Küçükyavaş, N. (2017), “Göç ve Göçlerin Türk Kamu Örgütlenmesine Etkisi”, 11. Kaysem Sempozyum Bildiri Kitabı (Ed. Ahmet Yatkın), 28-30 Eylül 2017, Elazığ, 471-489
- Mediterranean Situation Greece, <https://data2.unhcr.org/en/situations/mediterranean/location/5179>, Erişim tarihi: 21.05.2021
- Migrant Camps In Greece During Covid-19, <https://borgenproject.org/migrant-camps-in-greece/>, Erişim tarihi: 23.01.2021
- Önder, N. (2019). “Türkiye’de Geçici Koruma Altındaki Suriyelilere Yönelik Sağlık Politikalarının Analizi”. Göç Araştırmaları Dergisi, 5(1), 110-165.
- Örselli, E. ve Babahanoğlu, V. (2016). “Türkiye’nin Göç Yönetimi ve Göç Politikalarının Gelişimi: Bir Kamu Politikası Analizi”. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(43), 2063–2072.
- Padır, M.A. (2019). Examining Xenophobia In Syrian Refugees Context: The Roles of Perceived Threats and Social Contact. Doktora Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.

- Papatzani, E., Leivaditi, N., Ilias, A., Petracou, E. (2020). “Refugee Reception. Greece Country Report”, RESPOND Working Papers, Global Migration: Consequences and Responses (#770564, Horizon2020) Report Series, University of the Aegean.
- Protect yourself and others from COVID-19, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public>, Erişim tarihi: 13.02.2021.
- Sebatier, P.A. (2007). The Need for Better Theories. P.A. Sebatier. (Ed.), Theories of the Policy Process (ss.3-17). Westview Press: Boulder.
- Shereen, M., Khan, S., Kazmi, A., Bashir, N., Siddique, R. (2020). “COVID-19 Infection: Origin, Transmission and Characteristics of Human Coronaviruses”. Journal of Advanced Research. 24, 91-98. Doi:10.1016/j.jare.2020.03.005.
- T.C.Kalkınma Bakanlığı. (2018). Dış Göç Politikası Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Kalkınma Bakanlığı. Ankara.
- Uzun, Ş. (2017), “Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Göç Yönetimi”, 11. Kaysem Sempozyum Bildiri Kitabı (Ed. Ahmet Yatkın), 28-30 Eylül 2017, Elazığ, 79-96
- Velavan, T. and Meyer, C. (2020). The Covid-19 epidemic. Tropical Medicine & International Health. 25 (3), 278–280 Doi:10.1111/tmi.13383.
- WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard, <https://covid19.who.int/>, Erişim tarihi: 21.05.2021.

Giriş

X. yüzyılın sonlarında Selçukluların atası Selçuk'un öncülük ettiği Oğuz boylarının (Türkmenler) göçü, önce Maverâünnehir ve Horasan'ı, sonra kısmen Irak ve Suriye'yi, en son olarak da Anadolu'nun tamamını etkilemiştir. Hatta Osmanlılar vasıtasıyla Avrupa'nın tarihinde de etkili olmuştur. Bu göç, ona maruz kalan coğrafyaların tarihinde pek çok alanda esaslı dönüşümlere neden olmuştur.

Bu çalışmada, Oğuzlardan (Türkmenler) oluşan Selçuklu göçerlerinin göçünün nasıl gerçekleştiği ortaya konacaktır. Bu göç yıllardır pek çok çalışmaya konu oldu, fakat göçün nasıl gerçekleştiği üzerinde durulmadı. Bu çalışmada bahsi geçen mesele müstakil ve muhtasar olarak ele alınacaktır. Göçün nasıl gerçekleştiğini ortaya koymadan önce Selçukluların göçebeliliğine, göçebeliliğin bu göçteki itici gücüne, göçün hangi durumlarda ivmelendiğine ve bütün bunların varlık zemini olan Selçukluların hayat tarzına kısa kısa temas edilecektir.

Selçukluların ve onlara tabi olanların büyük çoğunluğunun göçebeliliğini, göçebelikten utandığı için inkar eden ya da görmezden gelen araştırmacılar, bu göçte göçebeliliğin önemini kavrayamadılar. Bu yüzden de göçün nasıl yapıldığını ve sonuçlarını anlayamadılar. Halbuki göçebeliliği kabul ettiğimizde pek çok husus aydınlanmakta ve bu kadar geniş coğrafyada kalıcı göçün nasıl gerçekleştiği ve sonuçları daha iyi anlaşılmaktadır. Burada önemli husus göçün, Selçuklu göçerlerinin hayat tarzına uygun olduğu için tabii bir süreçte seyretmesiydi. Eğer göçe sadece yerleşik Türkler katılsaydı, on yıllarca süren savaşlara ve mücadelelere dayanamayacakları için göç bu kadar geniş çaplı olmayacak, göç edenler de yerleşikler içinde eriyecek ve dillerini kaybedecek, dönüşüm bu kadar köklü ve kalıcı olmayacaktı. Göçebe Türkmenler ise yerleşiklerden -hayat tarzlarının farklılığı sebebiyle- kendilerini tecrit ettiklerinden ve yerleşiklerle karışmadıklarından, göç ettikleri coğrafyanın yerleşikleri arasında erimediler ve varlıklarını ve dillerini asırlarca korudular. Zaman içinde yerleşerek de bu varlıklarını ve dillerini yerleşik dünyada da sürekli hale getirdiler. Göçebelerin açtığı yoldan daha sonra yerleşikler de göç etti ve özellikle Anadolu'da sorunsuz bir şekilde istedikleri yere yerleştiler.

Çalışmanın tamamında, Selçuklu göçerlerinin hayat tarzına yeri geldikçe temas edileceğinden burada meramı anlatacak kadar örnek vermekle yetineceğiz. Selçukluların iç dünyasına ve erken dönem tarihine vakıf bir ravinin rivayetine dayanan kayıp *Melikname* adlı eserden alıntı yapan tarihçiler onların göçebeliliğine yer yer göndermeler yapmışlardır. Selçuk Beg'in Cend'e göç edip il tutarken³ beraberinde

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Tarih Bölümü, spolat@marmara.edu.tr

³ *İl tutma* göçebe Türklerde bir begin otağı çevresinde, tabi ailelerin çadırlarını kurarak birlik oluşturmaları, barışa ermeleri, huzur bulmaları anlamına gelmektedir. Orhun kitabelerinde Ötüken'e göç il tutmak olarak adlandırılmıştır. "İl tutsak ötüken yiş imiş" ("Eski Türk Yazıtları", 1987, s. 24 vd.). "Yiş" Şinasi Tekin'e göre "dağ çayırı", "suyu, otlakları bol arazi anlamına gelmektedir. (Tekin, 1971, s. 44). Talat Tekin de "ötüken yışda yig idi yok ermiş il tutsak yir ötüken yiş ermiş/ötüken

100 atlı, 15 000 deve ve 50 000 koyun olması bunlardan biridir (Mirhand, 2015, s. 14-17). Burada geçimin büyük ölçüde hayvancılığa dayandığı göçebe bir hayatın izlerine rastlanmaktadır. Atlı sayısının azlığı ise sadece aile üyelerinin göçüyle izah edilebilir. Yoksa Selçuk Beg'in tabilerinin daha fazla olması gerekirdi. Çünkü zaman içinde ilişkiye girdikleri çevrelerde korku salmalarının bir başka izahı olamazdı. Tarihçi el-Hüseyni "Sultan Mahmud (...) Ceyhun nehrini geçtiğinde Kınık diye maruf olan bu kabilenin muhtelif oymakları ve çadırlarıyla karşılaştı. Kabile efradını çok buldu, hayvanlarının çokluğunu gözünde büyüttü, bu kabilenin günün birinde kendisine ari mucip olacak herhangi bir mağlubiyete düşer etmesinden korktu ve mazarratından haşyet duydu." (Hüseyni, 1943, 2). Bu ikinci nakilde de göçebelere ait kavram ve sembollere fazlaca yer verilmiştir. Ayrıca Selçuklular hakkında yakın müşahedeye dayalı bilgileri aktaran Beyhaki'nin eserinde de onların göçebeliklerine gönderme yapan ifadelerle rastlanmaktadır. Çöllerin, onlar için ana ve baba kucağı gibi olduğunu (Beyhaqi, 2011, II, 212) belirten ifade göçebelğe gönderme yapan ifadelerin en dikkat çekenidir.

Selçuklu göçerlerinin göçü ile ilgili açıklık getirilmesi gereken bir mesele de uç meselesidir. *Uç*, özellikle *mekanlaşmış* göçebe bir siyasi yapının ya da yerleşikleşmiş bir siyasi yapının hakimiyet alanının zayıf komşu siyasi yapıların sınırlarına doğru, göçebeler marifetiyle sokulmasıyla ortaya çıkmaktadır. Uçlar büyük ölçüde otoritenin zayıf olduğu yerlerdir. Bu yüzden serazad göçebe *beg*lerin ve adamlarının cirit attığı ve var olduğu yerlerdir. Geride bir zamanlar merkezi idarelere direnen bu begler, burada *beglik*lerini mekanlaştırarak merkez olma mücadelesi verirler (Polat, 2004, 4243). Uçlara dair bilgiler aşağıda yeri geldikçe tafsilatlandırılacaktır.

Göç sürecinde uç sabitleşmeye ve mekanlaşmaya direnirken geride kalan merkez aksine sabitleşme eğilimindeydi. Begler ve beglikleri hem uçta hem de merkezde önemli bir konumdaydı. Beglikler merkezde mekanlıyken uçta mekanlı değildi. Selçukluların batıya göçü, başıbozuk insanların rastgele bir göçü değil, beglerin idaresinde bilinçli hamlelerle gerçekleşen bir göçtü. Bu begler, kendilerinin ve adamlarının ailelerini ve bu ailelerin çok sayıdaki hayvanlarını büyük zayıatlar vermeden güvenli bir şekilde sevk etmek için büyük gayretler sarf ediyorlar, gerektiğinde savaşıyorlar gerektiğinde barış yapıyorlardı. Daha önce belli ölçülerde ele alınan bu mesele bu çalışmada biraz daha derinleştirilecektir.

Selçukluların göç ettiği güzergahtaki uçların nereler olduğu meselesi ise kısaca şöyle izah edilebilir. Uçlar, göç sırasında batıya doğru sürekli ötelenen her yerd. Bazen genişliyor bazen daralıyordu. Cend'in ucu Maveräünnehir idi. Maveräünnehir'in ucu Horasan idi. Horasan'ın ucu İran'ın batısı ve Azerbaycan bölgesi, Kafkaslar, Kuzey Irak, Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu idi. Bu geniş alanın ucu da Anadolu idi. Anadolu'nun ucu da Batı Anadolu idi.

Bu gerekli izahlardan sonra göçün nasıl gerçekleştiği meselesini artık ele alabiliriz. Merkezdeki önderin (begin) desteği ya da ona muhalif olarak uçta yeni bir veya birden fazla önder (beg) ortaya çıkmakta, bir süre sonra da o veya onlar ucu merkez veya merkezleri haline getirmekteydi. Selçuk Begin

dağlarından daha iyi bir yer asla yok imiş! (Türk halkının yurt edineceği ve yönetileceği yer ötüken dağları imiş!" (Tekin, 1988, s. 3-4). Bu anlayışın göçebe Türkmenlerin batıya göç ettikleri her yere taşıdıklarını düşünüyorum (Polat, 2004, 42 dipnot 42; Polat, 1997, 26-7 dipnot, 29). İl tutma eylemi zaman içinde ada ve ünvana dönüşmüştür. İltutmuş, İltutmuş Alp Külüg, İlaldı, İltüzmiş, İlurmuş Hatun, İlbasmış, İlbasan gibi beg ve hatun unvan veya adlarına bu göçebe Türklerin yaşadığı her coğrafyalarda rastlanmaktadır. (Sümer, 1999, 817-819).

oğlu Arslan İsrail, muhtemelen Selçuk Beg'in yönlendirmesiyle Samanilere destek verdi. Bir süre sonra da Samanilerin ve Cend'in ucu olan Nur Buhara yöresini il⁴ tuttular ve burasını merkez haline getirdiler.

Selçuk Beg'in özel bir ihtimam gösterdiği torunları Tuğrul ve Çağrı Beg ise Selçuk Beg'in ölümünden sonra Maverünnehir'e geçtiler, fakat buradaki siyasi oyunlarda başarılı olamayınca, Tuğrul Beg yerleşik dünyanın her daim ucu olan çöllere çekildi. Çağrı Beg de batının uzak uçlarına, 1018 yılında, muhtemelen *alplik* anlayışı içinde bir yağma akını yaptı ve büyük bir zenginlikle geri döndü (Mirhand, 2015, s. 25-9; Urfalı Mateos, 1987, s. 48-49; Kafesoğlu, 1953, ss. 225-274; Piyadeoğlu, 2014, s. 29-33).

Maverünnehir uçlarını kendine merkez yapan Arslan (İsrail) Yabgu tehlike oluşturmaya başlayınca, Gazneli Mahmud tarafından hile ile yakalanıp hapsedildi ve tabilerinin çadırları yağmalandı (İbnü'l-Esir, 1966, IX, 475). Görüldüğü gibi Türkmenlerin de yağmaya maruz kaldığı oluyordu. Bu gelişme üzerine Arslan Yabgu'nun tabilerinden bir kısmı Gazneli Sultan Mahmud'a (998-1030) gelerek, Ceyhun'u geçip Horasan'a yerleşmek istediklerini, çok sayıda koyuna sahip olduklarını, ayrıca askeri destek verebileceklerini bildirdiler. Sultan Mahmud bunlara izin verince, 4000 aile erkekleri, kadınları, çocukları, ağırlıkları, koyunları, develeri, atları ve yük hayvanları ile Serahs, Ferave ve Baverd çöllerine çadırlarını kurup (Gardizi, 2011, s. 95-96) il tuttular. Buradaki konumları çok belirgin olmamakla birlikte, Gazneli memurların haksız baskıları üzerine isyan ettiler ve üzerlerine gönderilen Gazneli birliklerini bozguna uğrattılar. Aynı zamanda Horasan'ın uçlarına Dihistan, Balhan hatta Kirman ve İsfahan taraflarına çekildiler (1028) (İbnü'l-Esir, 1966, IX, s. 476; Gardizi, 2011, s. 98-99; Agacanov, 2002, s. 287). Bu uçlarda Yağmur, Göktaş, Buka (Boğa) ve Kızıl adlı yeni önderler ortaya çıkardılar (Beyhaqi, 2011, I, 373) ve bunlar Gazneli ordularını uzun süre uğraştırdılar. Gazneli Sultan Mesud (1031-1040) daha sonra bu önderlerin (beglerin) elli kadarını katlettirecek, ailelerine saldırıp sürgüne gönderecek ve ellerini ayaklarını kestirecektir (İbnü'l-Esir, 1966, IX, 379). İbnü'l-Esir, yukarıda geçtiği gibi eserinin bir yerinde Arslan Yabgu'nun, Sultan Mahmud tarafından esir edilmesinden sonra adamlarının Horasan'a Mahmud'un izniyle geçtiğini belirtirken, başka bir yerinde ondan kaçarak Horasan'a geldiklerini, yağma yaptıklarını ve fesat çıkardıklarını bu yüzden Sultan Mahmud'un onlara karşı ordu sevk ettiğini belirtmektedir. Belki de bir kısmı Sultan Mahmud'un bilgisi dahilinde geçerken önemli bir kısmı da habersiz geçti. İbnü'l-Esir devamında Türkmenlerin İran'daki faaliyetlerini anlatırken sık sık yağmalarına vurgu yapması dikkat çekicidir (1966, IX, s. 377-380). Müslüman Oğuzlar olarak adlandırılan Türkmenlerin, Müslüman beldelerindeki bu yağmalarına İslam zaviyesinden açıklama getirmek zordur. Bu bir gaza olarak da tanımlanamayacağına göre ancak Müslümanlığı henüz içselleştiremedikleri, İslam öncesi inanç ve düşüncelerin hala baskın olduğu, bu yüzden alplik saikiyle hareket ettikleri, uğradıkları haksızlıklar yanında daha pek çok sebeple yağmaya baş vurdukları şeklinde açıklanabilir. Bu anlayış Anadolu'nun batı uç noktasına kadar böyle devam edecektir.

Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenlerin bir kısmı sağ kalan önderlerinin arkasında Horasan'ı kısa zamanda terk etmişler ve uçlara çekilmiş buraları merkez yapmışlardı. Hatta bir kısmı soluğu Azerbaycan bölgesinde almıştı. Tuğrul, Çağrı, Musa Yabgu'ya bağlı Türkmenler ise uzun süreden beridir tanıdıkları Harezm otlaklarını, 1034'ten itibaren kalıcı olarak uç edinmişlerdi. 1034 Ekiminde

⁴ Mirhand'ın, bu il tutmayı (Buhara yörelerini kutlu çadırlarına yurt yaptı) Karahanlılara karşı Samanilere destek vermesinden sonra zikretmesi böyle bir ihtimali kuvvetlendiriyor (Mirhand, 2015, 18-9).

Şah Melik'in bir gece ani baskını sırasında 7000-8000 kayıp verdiler ve huzurları kaçtı. Ardından müttetikleri Harezm hakimi Harun, Gazneliler tarafından öldürülünce (Mayıs 1035) Horasan'a göç etme ihtiyacı hissettiler. Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler de daha önce Horasan'a geçmeyi istemeleri hatırlanınca, Horasan'ın Selçuklular ve göçebe Türkmenler için yaşayabilecekleri bir uç olarak görüldüğü anlaşıyor. Selçuklu ileri gelenleri Horasan'a 700 kişiyle geçtiler. Barış isteklerini, Nesa ve Ferave havalisinde ev, eşya ve hayvanlarını yerleştirip "tasa ve endişeden uzak yaşamak isteklerini", Sultan Mesud'a ulaştırması için bir mektupla Horasan valisi Ebu'l-Fazl Suri'ye bildirdiler (Beyhaqi, 2011, II, s. 102, 127, 131, 389, 390, 396; Köymen, 2000, I, s. 153 vd.). Cend'e göçte olduğu gibi burada da sayıları az görünüyordu. Büyük ihtimalle bu sayı aile çevresi ve yakın adamlarının sayısıydı. Tabileri daha kalabalık olmalıydı. Bunlar başka zamanlarda ve başka yollardan Horasan'a geçmiş olmalıydı veya geçecekti. Belki de tehdit oluşturacak bir görüntü vermek istemediklerinden böyle az sayılarla ilk göçü gerçekleştiriyorlardı.

Bu barışçıl yaklaşımları karşılık bulmayınca Gaznelilerle mücadeleye giriştiler. Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenler gibi Horasan'ı hemen terk etmediler. Horasan'ı il tutup merkez yapma mücadelesi verdiler. Bu süreçte Selçuklu ileri gelenleri olmasa da sıradan Türkmenler, Beyhaki'nin kayıtlarına göre, yoğun yağma akınları yaptılar ve hem sıradan yerleşik Müslüman halkı hem de Gazneli devlet adamlarını yıldırıdılar. İbrahim Yinal'ın Nişaburlulara söylediği sözler bu tespiti doğrulamaktadır. Savaş sebebiyle yağma ve katil fiillerini işleyen sıradan Türkmenlerle kendilerini ayırarak; Nişaburlulara, kendilerine tabi olduklarında, onların artık buna cesaret edilemeyeceğini vaat ediyordu (Beyhaqi, 2011, II, s. 231). Bu, Horasan uç olmaktan çıkıp Tuğrul Begin siyasi yapısı mekanlaşınca ve merkezileşince yağmaların engelleneceğinin açık bir göstergesiydi. Bu aynı zamanda sıradan Türkmenlerde dini fark gözetmeksizin alplik saikiyle yağma akınları yaptıklarını ortaya koymaktadır. Selçuklular beş yıllık bu yoğun mücadelenin sonra Horasan merkez haline getirdiler. Dandanakan Savaşını kazandıktan sonra Tuğrul Beg "Horasan Emiri" ilan edildi. Gazneli Devlet adamlarının dediği gibi "padişahlık" etmek, ferman çıkarmak onların akıllarından hiç çıkmamıştı (Beyhaki, 1383, s. 550). Selçuklu ailesinin ileri gelenlerinin tamamının en kısa zamanda Batı Asya'ya özgü yerleşik unvanları kullanmaya başlamalarında da bu anlaşılmaktadır. Fakat bütün bunları henüz içselleştiremedikleri ve eski geleneklerden kopamadıkları, ele geçirdikleri yerleri aile üyeleri arasında paylaşmalarında ortaya çıktı. (Melik) Çağrı Beg Merv ve Horasan'ın çoğunu aldı. Musa Yabgu Bust, Haver, Herat, Esfezar, Sistan ve Hannişan'ı aldı. Çağrı'nın büyük oğlu Kavurd, Tabes, Kirman ve Kuhistan havalisini aldı. (Emir) Tuğrul Beg Irak tarafını aldı. İbrahim Yinal, Çağrı'nın oğlu Yakuti, Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış onun yanında olacaktı. İbrahim Yinal Hemedan'ı, Emir Yakuti Ebher, Zengan ve Azerbaycan'ı ve Kutalmış Cürcan, Kums ve Damgan'ı aldı (Nishapuri, 2004, 14; Ravendi, 1957, I, 102-103; Reşidü'd-din Fazlullah, 2010, 69; Bondari, 1999, 6; Hüseyini, 1943, 12; Kazvini, 2015, 26; Cüzcani, 2015, 75; Agacanov, 2002, 315). Bu taksim, dikkatle incelendiğinde, farklı zamanlarda, birden fazla yapılmış taksimin, daha sonra tarihçiler tarafından tek taksim olarak kaydedilmesiyle oluşmuş görünüyor.

Bu taksime göre Tuğrul Beg, Müslüman dünyanın merkezine, Bağdat'a daha yakın bir konum almıştı. Tuğrul Beg bir yandan Batı Asya'ya özgü bir idareci olurken, bir yandan da Türkmenlerin önderi olmayı sürdürüyordu. İran, Irak ve Azerbaycan bölgesinde kümeleşmiş Türkmenleri Anadolu ve Kafkaslara yönlendirmeyi de ihmal etmeyecektir. Bunun için bölgeye sefer dahi düzenleyecektir. Yerleşik Müslüman dünyada kabul görmesinin en önemli yolunun Türkmenlerin Müslüman dünyada

yağma akınları yapmalarının önüne geçip bu akınları Kafkaslar ve Anadolu'ya yönlendirmek olduğunun farkındaydı ve Halifeden bu yönde de uyarılar almıştı. Selçuklu ileri gelenleri, sıradan Türkmenlerin yerleşik Müslüman dünyada hoş karşılanmadıklarını daha Horasan'a ilk geldiklerinden itibaren biliyorlardı. Gazneli Mesud tarafından kabul görmek için ona Balhan Kuh, Dihistan, Harezm ve Ceyhun hududundan gelecek Türkmenleri engellemeyi, Iraki ve Harezmi Türkmenleri sürüp çıkarmayı teklif etmişlerdi (Beyhaqi, 2011, II, 131). Bu yaklaşım onların gerektiğinde, muhtemelen kendilerine tabi olmayan, Türkmenlerle mücadeleye girişebileceklerini de gösteriyordu. Başka bir bakış açısıyla istenmeyen ve uyum sağlamayan Türkmenler uçlara sevk edilecekti. Bu anlayış başından itibaren sadece yerleşik Müslümanlarda değil Selçuklu ileri gelenlerinde de vardı.

Gazneli Mahmud, Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenleri 1029 yılında Horasan'dan sürme girişiminde bulunmuş, onlar da 2000 çadır ile Isfahan'a göç etmişlerdi. Orada da peşlerine düşünce, Azerbaycan bölgesine kadar yol üzerindeki her yeri yağmalayarak Vehsudan b. Memlan'ın (1025-1059) topraklarına gitmişlerdi. Vehsudan onları iyi karşılamış hatta akrabalık bile tesis etmişti. 1037 yılına gelindiğinde ilişkileri bozulmuş, 1040 yılında Oğuzların bir çoğunu katletmişti (İbnü'l-Esir, 1966, IX, 378, 381, 384-385). 1038 yılında Oğuzlar bir kez daha Azerbaycan bölgesine gelmişler, Urumiye'de tahribat yapmışlar, sonra geri püskürtülmüşlerdi (Abu'l-Farac, 1987, I, 295-6). 1042 yılında Rey'deki Oğuzlar İbrahim Yinal'ın önünden kaçarak Azerbaycan bölgesine gelmişlerdi. Oradan Cezire ibn Ömer taraflarına göç etmişlerdi. Boğa ve Anasioğlu adındaki begler birkaç yıl Diyarı Bekr bölgesini merkez alarak Kuzey Irak ve Kuzey Suriye'ye akınlar düzenlemişlerdi. Bu Oğuzlar Halife ve Tuğrul Beg adına hutbe okutsalar da Tuğrul Beg'in güvenini kazanamamışlar ve cezalandırılmayla tehdit edilmişlerdi. Oğuzlar bölgedeki Araplarla mücadeleden Anadolu'nun içlerine de yağma akınları düzenlemişlerdi. Bu akınlarda hep Oğuzlar zarar vermemiş, onlar da hem kendileri hem de ailelerini kaybetmişlerdi. Bunlar Arslan Yabgu'ya bağlı Oğuzların Anadolu'nun sınırlarındaki kısa hikayesiydi (İbnü'l-Esir, 1966, IX, 385 vd.; İbnü'l-Ezrak, 1974, 160).

1040 yıllarına gelince, Arslan Yabgu'ya bağlı Türkmenlerin yanında, diğer Türkmenler de akınlara başladılar ve Azerbaycan bölgesini ve Anadolu'nun doğusunu uç haline getirdiler. Tahminen 1048 yılında Tuğrul Begin akrabası önderliğinde Oğuzlar (Türkmenler) Anadolu'ya akın yaptılar, Zap Suyu yakınlarında tahminen Hasan (Asan) adındaki bu önder öldürüldü (İbnü'l-Esir, 1966, IX, 546; Skylitzes, 2011, 421-422). Tuğrul Beg akrabasının (Hasan) öldürülmesinin intikamını almak için İbrahim Yinal'ı gönderdi. Bu ordu Bizans-Gürcü ittifakından oluşan bir orduyu 18 Eylül 1048'de Kapetros⁵ yakınlarında yenilgiye uğrattı (Skylitzes, 2011, 422-426, dipnot 135, 141). İran coğrafyasında Selçukluların yerleşiklerle yakınlaşması ve yerleşiklerin öne çıkmaya başlaması göçebe Türkmenlerin uzaklaştırılmasını kaçınılmaz hale getiriyordu. 1049 yılında Maveräünnehir'deki Oğuzların (Türkmenler) bir kısmı İran coğrafyasına geçince, İbrahim Yinal yerleşik Müslümanların rahatsızlığını bu Oğuzlara aktardı ve onları Rum'a "gazaya" gitmeye teşvik etti. Ayrıca destek sözü de verdi. Gazaya teşvik, sonraki bir uyarılama değilse, Selçuklu ileri gelenlerinde, 1040'larda gaza anlayışının olduğunu göstermektedir. Bu Oğuzlar Anadolu'da Malazgirt, Erzen er-Rum, Trabzon dolaylarına yağma akınları

⁵ Kapetros'u Osman Turan Hasankale olarak belirlemiştir. Savaşın sonuçlandığı köyü de Kastrokome (Ügimi) olarak belirlemiştir. Burada gerçekleşen savaş için bkz. (1993, 121-123).

düzenlediler. İstanbul'a 15 günlük mesafedeki yerlere saldırdılar ve büyük bir ganimet ele geçirdiler (İbnü'l-Esir, 1966, IX, 546).

Bu gelişmelerden sonra Azerbaycan bölgesinden sonra Anadolu'nun doğusu da Türkmenler için uç haline geldi. İl tuttıkları yerlerde nasıl yaşadıklarını şu kayıtlar dikkat çekici şekilde ortaya koymaktadır: "Kışın, bu çok güzel kışlık yerlere (...) yerleşirler, bahar mevsimindeyse otlar biçilir ve bol bol odun ve su olur. Oralarda her türlü av hayvanı bulunur ve hoşça vakit geçirmek için her türlü şey vardır. O bölgelere çadırlarıyla, atlarıyla, eşekleriyle, koyunlarıyla ve develeriyle konaklar, hiç para ödemezler. Huzurlu bir hayatları olur; avlanır, dinlenir, eğlenir, hiçbir şeyin eksikliğini hissetmezler. Kentlerinde ticaret yapar, ama esir almak ve yağmalamak için bizim sınırlarımızı istila ederler. Baharda Somhiti ve Ağrı dağlarına çıkarlar. Böylece yaz boyunca otlaklarda ve içinde pınarlar ve çiçekler çayırlar olan hoş tarlalarda rahat eder ve eğlenirler. O kadar kuvvetli ve kalabalıktırlar ki 'Dünyanın bütün Türkleri burada' dersiniz." (Peacock, 2016, 170).

Malazgirt Savaşına kadar Azerbaycan bölgesi, Kafkaslar, Kuzey Irak, Kuzey Suriye ve Anadolu'nun doğusu uçlar olarak Türkmenlerin faaliyet alanıydı. 26 Ağustos 1071 Malazgirt Savaşını Selçuklular kazandıktan hemen sonra Anadolu Türkmen istilasına maruz kalmadı. Rivayetler, Selçuklu Sultanı Alp Arslan'ın (1063-1072) anlaştığı IV. Romanos'un, Bizans İmparatorluğundan uzaklaştırılması ve ölümüne sebep olacak muamelelere maruz kalmasından sonra Türkmenlere Anadolu'nun istilasını emrini verdiği yönündedir. Bu gerekçe çok kurgusaldı. Çünkü Türkmenlerin tamamı üzerinde Alp Arslan'ın tasarrufunun olması mümkün değildi. Türkmenler er ya da geç Anadolu'yu istila edeceklerdi. Nitekim kısa bir süre içinde doğudan batıya bütün Anadolu'ya yayıldılar. Anadolu'yu uç haline getirdiler. Yerleşik ahali yoğun yağma akınlarına maruz kaldı. Malazgirt Savaşından kısa bir süre sonra Anadolu'nun doğusundan başlayarak beglikler mekanlaşmaya ve merkezleşmeye başladı. Bunda Alp Arslan'ın bazı müdahaleleri olmuş olabilir. Anadolu'nun doğusunda Erzurum ve çevresinde Saltuklu Begliği (Turan, 1980, 3), Megüçük Begliği, Karasu (Yukarı Fırat), Çaltı ve Kemah'ta mekanlaştı (Polat, 2004, 122-123). 1078'de, Selçuklu ailesinden Kutalmış oğlu Süleyman'ın begliği İznik'te mekanlaştı (Bryennios, 2008, 147-8). Çaka Beg 1081 yılında İzmir ve çevresinde begliğini tesis etti (Ayönü, 2009, 3-4). 1085 yılında Danışmendli Begliği, Sivas ve Kayseri civarında mekanlaştı. Yine 1085 yılında Dilmaçlı Begliği, Bidlis ve Erzen'de mekanlaştı. Harput ve civarında Çubuklu Begliği, 1095 yılında Yıvaloğulları Begliği, Amid'de mekanlaştı. 1096 yılında Artuk oğlu Sökmen, Suruç'u ele geçirerek Artuklu Beglinin ilk kolunu, İlgazi de 1106 yılında Mardin'i alarak ikinci kolunu mekanlaştırdı (Mihail, 1944, 30; Polat, 2004, 79-81, 99, 110, 105-105, 127-128). Bu beglikler yerleşik idarelerden düzenli vergiler almaya başlayınca, gelirlerinin bir kısmını kendine tabi veya askeri güç olarak kullandığı Türkmenlere dağıtmış, böylece onların yağma akınları yapmalarının önüne geçmiş, yağma akınları yapmak isteyen ve bunu alışkanlık haline getirenleri de Anadolu'nun batısına, uca, sevk etmiş olmalıdır.

Türkmenlerin önemli bir kısmı da Birinci Haçlı Seferi sırasında 1097 Haziranında İznik'in Türklerin elinden çıkması (Altan, 2020, 39-40) ve burada ortaya çıkmış begliklerin ve Türkmenlerin Anadolu'nun batısından Bizans Devleti tarafından uzaklaştırılması sonrasında oluşan batı ucunda, alplik saikiyle yağma akınlarına devam ettiler. Zaman içinde batı ucunda dini, gaza saikiyle mücadele eden Türkmenler de ortaya çıkacaktır. Batı ucu Kastamonu, Eskişehir, Kütahya, Afyon ve Antalya

istikametinde bir yay çiziyordu. Bu hat üzerine yayılmış Türkmenlerin Bizans arazisine akınları Bizans kaynaklarına şöyle yansıyordu:

Menderes Irmağı boyunca akınlar düzenleyen Alp Kara adlı begin idaresindeki Türkmenler 1119 yılında Bizans birlikleri tarafından geri püskürtüldü (Kinnamos, 2001, 6; Khoniates, 1995, 8). 1130'larda Çankırı bölgesinde olduğu gibi Türkmenlerin Bizans ordusuna katıldığı da oluyordu (Kinnamos, 2001, 13). Bu örnek Türkmenlerin bazı zümrelerinin düşmanlarını Müslümanlığa göre belirlemediklerini, ana düşüncelerinin gaza olmadığını ortaya koymaktadır. 1143 yılında İmparator I. Manuel Komnenos (1143-1180) tarafından Türkmen akınlarına karşı Bithynia bölgesinde Melangeia adında bir kale inşa ettirildi (Kinnamos, 2001, 33-34). Bu da bu bölgeden batıya doğru akınlar olduğunu göstermektedir. 1146 yılında, İmparator I. Manuel Konya seferinden dönerken Bizans arazisine girdiği bir yerde konakladığı sırada çalılıkların arkasında birçok Türkmen çadırına rastladılar. Kaynağın ifadesiyle “(...) Adetleri olduğu üzere Romalıları yağmalamaya gelmişlerdi ve bol bol ganimet yüklenmişlerdi” (Kinnamos, 2001, 50). 1159 yılında, İmparator I. Manuel Dorylaion (Eskişehir yakınlarında) bölgesinde hayvanlarıyla birlikte yaşayan çok sayıda Türkmeni bölgeden uzaklaştırmıştı (Kinnamos, 2001, 140). 1173 veya 1174 yılında Bizans birlikleri Laodikeia'ya (Denizli yakınlarında) “kendilerine uygun yaylaklar arayarak büyük hayvan sürüleriyle büyük gruplar halinde Bizans sınırlarını aşmayı adet edinmiş olan Türk kabilelerine saldırdı.” (Khoniates, 1995, 86). Uç kavramı XIII. Yüzyıl Anadolu'sunun Türk tarafında öylesine belirginleşmişti ki Selçuklu tarihlerine yansımıştır (İbn Bibi, 1996, I, 97, 100, 104; Aksarayı, 2000, 32 vd).

Uçta cereyan eden hadiselerin Bizans kaynaklarına yansıyan kısmı az görünebilir, fakat kaynaklardaki “adet olduğu üzere” tarzında ifadeler, benzer olayların yaygınlıklarına işaret etmektedir. 1204'teki Latinlerin İstanbul'u ele geçirmesinden sonra, Bizans Devleti'nin önemli bir bölümü varlığını, Anadolu'nun batısında, İznik merkezli olarak, 1261 yılına kadar sürdürdü. Bu süreçte Türkmen akınlarına karşı güçlü savunma hatları oluşturdular. Fakat Bizans merkezi 1261 yılında tekrar İstanbul'a taşınınca Anadolu'nun batısındaki bu savunma zayıfladı. Türkmenler bu durumdan yararlanarak akınların artırdılar ve kalıcı hale getirdiler (Nicol, 1999, 87-88). İşte bu süreçte beglikler, Anadolu'nun batısında mekanlaşmaya ve merkezileşmeye başladı. Mekanlaşma ve merkezileşme sürecinde bu begliklerin bazılarını Selçuklu ve İlhanlı Devleti destek verirken, bazıları da müstakil hareket ederek mekanlaştı ve merkezileşti.

Uçta, Kastamonu bölgesinde, ilk mekanlaşan beglik Çobanoğulları Begliğidir (Yücel, 1991, I, 35-36). XIII. Yüzyıl ortalarında dağlarında 200 000 çadır Türkmenin yaşadığı rivayet edilen Ladik Begliği (Kayhan, 2002, VI, 763; İbn Said el-Mağribi, 1985, 118), Gargorum'da Eşrefoğulları Begliği (Uzunçarşılı, 1988, 58), 1269 dolaylarında Muğla ve civarında Menteşe Begliği (Witteck, 1986, 26-27; Nicol, 1999, 92-93), 1277 dolaylarında Kütahya ve çevresinde Germiyanogulları Begliği (Varlık, 1974, 24), 1296 veya sonrasında Balıkesir'de Karasioğulları Begliği (Uzunçarşılı, 1988, 97), 1297 yılında Uluborlu'da Hamidoğulları Begliği (Kofoglu, 1995, 353), 1308 yılında Aydın'da Aydınoğulları Begliği (Akin, 1968, 25), 1310'lu yıllarda Manisa'da Saruhanoğulları Begliği (Emecen, 2001, 107) mekanlaştı. 1300'ün ilk on yılında Osman Beg Sakarya'nın batısını ele geçirerek Osmanlı Begliğini mekanlaştırdı (Lindner, 2012, 156; Emecen, 2001, 29). 1309 öncesinde Eflani bölgesinde Candaroğulları Begliği mekanlaştı (Yücel, 1991, I, 53-58). Beglikler ele geçirdikleri yerleşim birimleri ile sınırlı kalmayacaklar, hakimiyet alanlarını genişleteceklerdir. Bu süreçte Türkmenler birbirleriyle mücadelede bu defa askeri

güç olarak kullanılacaktır. Fakat bir süre sonra alplik veya dini saiklerle akınlar yapmaya alışmış, bunu hayat tarzı haline getirmiş Türkmenler Osmanlı Begliği vasıtasıyla Balkanlara göçeceklerdir.

Sonuç olarak denilebilir ki Selçuk Begin ailesinin ve tabileri Türkmenlerin Cend'den başlayan göçü Maverünnehir, Horasan, Azerbaycan bölgesi ve Anadolu'nun batısındaki denizlere kadar ulaştı. Bu göç kendi içinde bir anlayışa sahipti. Uçlar merkezdeki bege tabi ya da ona muhalefet eden beglerin göç ettiği yerlerdi. Oralarda diledikleri gibi hareket ediyorlardı ve kaynaklara yansıdığı kadarıyla yerleşikleri yağma akınlarıyla bezdiriyorlardı. Türkmenler yağmayı Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda da yaptıkları için bunu alplik saikiyle yaptıkları şeklinde yorumlamak gerekmektedir. Uçlarda ilişki sadece yağma ilişkisi değildi. Uçtaki hayata özgü başka ilişkiler de kuruluyordu. Çok yaygın olmasa da evlilikler, ticaret, karşı tarafın ordusuna geçme, din değiştirme vs. Fakat yağmalar muhtemelen ilişkilerde aşılmaz bir bariyer oluşturuyordu ve güvene dayalı ilişkilerin kalıcı olmasını engelliyordu. Uçta serbestçe hareket eden begler ve beglikler mekanlaştığında ve merkezileştiğinde yerleşikler öne çıkmakta ve göçebe Türkmenler yağma akınlarına büyük ölçüde son vermekteydiler (Polat, 1997, 55 vd.). Bu bölgelerde yerleşiklerin ihtiyaçlarının azami karşılandığı bir düzen kuruluyordu. Bu safhadaki ilişkiler de kendine özgüydü. Barış tesis edildiği için muhtemelen evlilikler, din değiştirmeler, alış-veriş vs. ilişkiler uçlardakine nazaran biraz daha fazla oluyordu ve daha kalıcıydı. Yağma akınları yapmak isteyen Türkmenler ise yeni uca daha batıya göç etmek zorunda kalıyordu. Yeni uçta da aynı süreç işliyordu. Her uç kendi beglerini ortaya çıkarıyordu. Görüldüğü gibi göçebe Türkmenlerin batıya göçü, başıbozuk zümrelerin göçü değil, Türkmenlerin ihtiyaçlarını azami ölçüde karşılayan beglerin idare ettiği bir göçtü. Maverünnehir, Horasan, Azerbaycan bölgelerindeki mücadelelerde ve Anadolu belli bir dönemdeki mücadelelerde, başka bir ifadeyle XII. yüzyılın sonlarına kadarki mücadelelerde gevşek bir İslamlaşma nedeniyle büyük ölçüde alplik anlayışı etkiliydi. Fakat yukarıda, İbrahim Yinal örneğinde de gördüğümüz gibi Selçukluların ileri gelenlerinin ve bazı beglerin XI. yüzyılın ortalarında gaza anlayışına sahip oldukları görülmektedir. İslamlaşmanın yoğunlaşması ve yaygınlaşmasıyla birlikte mücadele peyder pey dini saiklerle yapılmaya başladı ve gaza anlayışı etkili oldu. Bu süreç bölgelere ve Türkmen zümrelerine göre farklı farklı seyretti. Öyle ki XIII. yüzyılın sonlarında dahi dini değil, alplik saikiyle mücadele eden Türkmenler vardı.

Göçün en belirgin sonucu Anadolu'da yaşandı. Türkmenler adı altında Oğuz boyları büyük ölçüde Anadolu'da karar kıldılar ve zaman içinde burada yerleşik hayata geçtiler. Bu süreçte Oğuz Boyları yaşadıkları yerlere boylarının ve beglerinin adlarını verdiler. 15. ve 17. yüzyıllar arasında bütün Anadolu'da bu yer adlarının izini sürmek mümkündür (Halaçoğlu, 2020, I-VI). Bu göçebe hayat yaşayan Türkmenler, Cend'den İstanbul'a kadar geniş bir coğrafyada göç ederken yerleşiklerle ilişkiye girdiler. Muhtemelen bu ilişkiler çok yaygın olmadığı, sınırlı olduğu ve her şeyden önemlisi hayat tarzları farklı olduğu için göçebeler, yerleşiklerden hem mekan hem de düşünce açısından uzak oldular ve büyük ölçüde karışmayarak dillerini ve eski adetlerini korudular ("Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı", 2017). İslamı içselleştirmeleri ve yaşamaları da bu yüzden zor oldu. Göçebelik sürecinde farkında olmadan korudukları dilleri yerleştiklerinde kalıcı hale geldi. Türkçenin Anadolu'da bu kadar yaygın ve duru bir şekilde varlığı, bu bahsedilen şartlar yanında, Anadolu'ya, bazı iddiaların aksine azımsanmayacak sayıda göçebe hayat yaşayan Türkmenin gelmiş olmasıyla açıklanabilir. Kısacası diliyle, adetleriyle geniş bir coğrafyada kalıcı olmak, büyük ölçüde, küçümsenen ve utanılan, bu yüzden de göz ardı edilen, göçebeler ve göçebelikle mümkün oldu.

Kaynakça

- Abu'l-Farac. (1987). *Tarih* (Cilt 1-2). Ernest A. Wallis Budge (İng. Çev.), Ömer Rıza Doğrul (Türk. Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Agacanov, S. G. (2002). *Oğuzlar*. Ekber N. Necef; vd. (Çev.). İstanbul: Selenge.
- Akın, H. (1968). *Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Aksarayı (2000). *Müsmüretü'l-abbar*. Mürsel Öztürk (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Altan, E. (2020). Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi. *Uluslararası Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 12, 35-50.
- Ayönü, Y. (2009). İzmir'de Türk Hakimiyetinin Başlaması. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9 (1), 1-8.
- Beyhaki, Ebu'l Feyyaz. (1383). *Tarihi Beyhaki*. Ali Ekber Feyyaz (Tash.). Meşhed: Danışgah-ı Firdevsi.
- Beyhaqi, Abu'l-Fazl (2011). *The History of Beyhaqi (The History of Sultan Mas'ud of Ghazna, 1030-1041)* (Cilt 1-3). C. E. Bosworth (Trans.). Boston: Harvard University Press.
- Bondari. (1999). *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*. Kıvameddin Burslan (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Bryennios, N. (2000). *Tarihin Özü*. Bilge Umar (Çev.). İstanbul: Arkeoloji ve Sanat.
- Cüzcani, Tabakat-ı Nasiri. (2015). *Gazneliler, Selçuklular, Atabeglikler ve Harezmeşahlar*. Erkan Göksu (Terc. ve Not.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Emecen, F. M. (2001). *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*. İstanbul: Kitabevi.
- “Eski Türk Yazıtları”. (1987). Hüseyin Namık Orkun (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Gardizi. (2011). *Ornament of Histories*. C. Edmund Bosworth (Trans. and Ed.). New York: I. B. Tauris Co Ltd.
- Halaçoğlu, Y. (2020). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650)*, Ankara: Ata Yurt. I-VI
- Hüseyini (1943). *Abbar üd-devlet is-Selçukiyye*, Necati Lügal (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İbn Bibi. (1996). *El-Evamirü'l-Ala'ye fi'l-umuri'l-Ala'ye (Selçuk name)* (Cilt 1-2). Mürsel Öztürk (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı.
- İbn Said el-Mağribi. (1985). *Kitabu basti'l-arz fi't-tul ve'l-arz*. Hınıs-Havan Kırnıt (Tahk.), Titvan: Matbaatu Kerimadis.
- İbnü'l-Esir. (1966). *el-Kamil fi't-tarih* (Cilt 9-10). Beyrut: Daru Sadr.
- İbnü'l-Ezrak. (1974). *Tarihü'l Fariki*. Bedevi Abdullatif Avad (Tahk.). Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Lübnani.
- Kayhan, H. (2002). Ladik Beyliği (1261-1403). *Türkler içinde* (s. 763-770). Hasan Celal Güzel vd. (Ed.), Ankara: Yeni Türkiye. VI
- Kazvini, Hamdullah Müstevfi. (2015). *Tarih-i Güzide (Zikr-i Padişahan-i Selçukiyan)*. Erkan Göksu (Ed.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Kafesoğlu, İ. (1953). Doğu Anadolu'ya İlk Selçuklu Akını ve Tarihi Ehemmiyeti (1015-1021). *Fuad Köprülü Armağanı* içinde (s. 225-274). İstanbul: Ankara Üniversitesi.

Kofoğlu, S. (1995). Hamid Oğulları Beyliği Döneminde İlhanlı Hükümdarları Adına Kestirilmiş Orijinal Birkaç Sikke. *Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Armağanı* içinde (s. 353-358). İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Kinnamos, I. (2001). *Historia (1118-11176)*. Işın Demirkent (Yay. Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Khoniates, N. (1995). *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*. Fikret Işıltan (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Köymen, M. A. (2000). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Kuruluş Devri* (Cilt 1). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Lindner, R. P. (2012). Anadolu, 1300-1451. *Türkiye Tarihi 1071-1453* içinde (s. 139-180). Kate Fleet (Edit.), Ali Özdamar (Çev.), İstanbul: Kitapyayinevi.

Mihail. (1944). *Vakainame (1042-1195)*. Hrant D. Andreasyan (Çev.). TTK Basılmamış Nüsha.

Mirhand. (2015). *Ravzatü's-safa fi sireti'l-enbiya ve'l-müluk ve'l-hulefa (Tabaka-i Selçukiyye)*. Erkan Göksu (terc. ve not.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Nicol, D. M. (1999). *Bizans'ın Son Yüzyılları*. Bilge Umar (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı.

Nishapuri, Zahir al-din. (2004). *The Saljuqnama*, A. H. Morton (Ed.). London: The Trustees The Gibb Memorial Series.

“Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı”. (2017). Mustafa S. Kaçalın (Haz.), Ankara: Türk Dil Kurumu.

Peacock, A. C. S. (2016). *Selçuklu Devleti'nin Kuruluşu, Yeni Bir Yorum*. Zeynep Rona (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Piyadeoğlu, C. (2014). *Selçukluların Kuruluş Hikayesi Çağrı Bey*. İstanbul: Timaş.

Polat, M. S. (1997). *Moğol İstilasına Kadar Türkiye Selçukluları'nda İktisadi ve İctimai Hayat*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi/Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü. İstanbul.

Polat, M. S. (2004). *Selçuklu Göçerlerinin Dünyası*. İstanbul: Kitabevi.

Ravendi. (1957). *Rabat-üs-sudur ve ayet-üs-sürur (Gönüllerin Rahatı ve Sevinç Alameti)* (Cilt 1). Ahmed Ateş (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Reşidü'd-din Fazlullah. (2010). *Cami'ü't-tevarih (Zikr-i Tarih-i Al-i Selçuk)*. Erkan Göksu, H. Hüseyin Gümüş (Çev. ve Not.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Skylitzes, J. (2011). *A Synopsis of Byzantine History, 811-1057*. John Wortley (Trans.). Cambridge: Cambridge University Press.

Sümer, F. (1999). *Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları* (Cilt 1-2). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Tekin, Ş. (1971). Eski Türklerde Göçebe (=Ötüken) ve Şehir (=Hoçu) Medeniyetlerinin Tahlili. *Ankara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, 3, 35-60.

Tekin, T. (1988). *Orhan Yazıtları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

- Turan, T. (1980). *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*. İstanbul: Nakışlar.
- Turan, O. (1993). *Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti*. İstanbul: Boğaziçi.
- Urfalı Mateos. (1987). *Vekayi-namesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136-1162)*. Hrant D. Andriasyan (Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Varlık, M. Ç. (1974). *Germiyan-oğulları Tarihi (1300-1429)*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Witteck, P. (1986). *Menteşe Beyliği, 13-15 inci Asırda Garbi Küçük Asya Taribine Ait Tetkik*. O. Ş. Gökyay (Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Yücel, Y. (1991). *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar (Cilt 1-2)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Türkiye’de Yaşayan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Geleceği¹

Mehmet Erçorumlu²
Muharrem Es³

1. Giriş

Göç; insanların, sosyal, ekonomik, siyasi ya da sosyal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi biçiminde tanımlanabilir. Göç sadece fiziksel mekanın değiştirilmesi değil, aynı zamanda toplumsal yapının tüm unsurlarını da dönüştüren elzem bir olgudur. Göçün ana belirleyicileri birey ve toplumsal yapıdır. Göç; hem göç alan hem de göç veren yerleşim yerindeki tüm toplumsal kurumları derinden etkileyen önemli bir sosyal olgudur (Adıgüzel, 2019: s.1-2).

2010 yılında yaşanan Arap Baharı’nın etkisiyle Suriye’de yaşanan iç savaş sonrası milyonlarca Suriyeli ülkelerinden ayrılarak başta Türkiye olmak üzere Lübnan, Ürdün ve bazı Avrupa ülkelerine doğru göç etmek zorunda kalmışlardır. Yaşanan bu kitlesel göç sonrası Türkiye, Suriyeli sığınmacılara ‘açık kapı’ politikası uygulayarak ülkeye girişlerine izin vermiştir. 2011 yılında Türkiye’nin bu politikayı uygulamasındaki en önemli sebeplerden biri, Suriyelilerin göçünün geçici olarak düşünülmesiydi. Suriye’de yaşanan savaşın sona ermesiyle Suriyelilerin de ülkeye geri dönüşleri düşünülmektedir. Fakat Suriye’de yaşanan iç savaş sonrası ortaya çıkan yeni bir aktör, ülkeden ayrılan Suriyelilerin sayısını artırmış ve astronomik rakamlara ulaşmasını sağlamıştır. Önceden kendisine Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) adını veren, 2014 sonrasında ise İslam Devleti adını veren DEAŞ, bölgedeki çatışmanın alanını genişletmiş ve Suriyelilerin göçünü de etkilemiştir.

Türkiye’ye 29 Nisan 2011’de gelmeye başlayan Suriyelilerin sayısı 2011 yılında 14 bin iken, bu sayı yıllar itibariyle giderek artmış, 2012 yılı sonunda 224 bine, 2013 sonunda 1 milyon 519 bine, 2014 sonunda ise 2 milyon 500 bine ulaşmıştır. Geçici misafirlik düşüncesiyle Türkiye’ye gelen Suriyelilerin ülkelerine geri dönmeleri çeşitli etkenlerden dolayı mümkün olmamış ve 5 Mayıs 2021 tarihinde bu sayı 3 milyon 671 bin 761 kişiye ulaşmıştır (GİGM, 2021). Uluslararası göç bakımından ‘transit ülke’ olarak bilinen Türkiye, Suriyelilerin göçünden en fazla etkilenen ülke olmuştur.

2014 yılında Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin sayısının iki buçuk milyona ulaşması sonucunda, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 91’nci maddesine istinaden, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 22 Ekim 2014 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Geçici

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² YÖK 100/2000 Doktora Bursiyeri, Yalova Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, mehmetercorumlu@gmail.com.

³ Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, muharrem_es@hotmail.com

Koruma Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikle, Suriye'den Türkiye'ye gelen sığınmacılar geçici koruma altına alınmıştır.

Türkiye'ye gelen Suriyeliler, ülkeye uyum sağlamakta zorluklar yaşamış ve Türkçe bilmemek, savaş ortamının yarattığı psikolojik etki, Türk halkının Suriyeli vatandaşlara karşı önyargılı tutumları ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal dışlanma Suriyelilerin ülkeye uyum sağlamasını zorlaştırmıştır. Bu kitlesel göçün üzerinden on yıl geçmiş ve Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin sayısı 4 milyona yaklaşmıştır. Günümüzde Suriyelilerin yaşadığı uyum sorunları ve bu sorunlara bağlı yaşanan diğer sosyal ve ekonomik sorunlar hala devam etmektedir. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri, Türkiye'de yaşayan Suriyelilerin geleceğinin belirsiz olmasıdır.

Bu çalışmada, on yıldır Türkiye'de yaşayan ve sayıları her geçen yıl artış gösteren Suriyeli sığınmacıların önümüzdeki yıllarda hukuki statülerinin devam edip etmeyeceği, ülkede kalıcı olup olmayacakları, ülkelerine geri dönüp dönmeyecekleri ve Türkiye'de kalıcı olmaları durumunda nasıl bir yol izleneceği gibi konular üzerinde durulmuştur. Ayrıca Suriyelilerin önümüzdeki yıllarda kalıcı olarak Türkiye'de yaşayacağı bir senaryoda, Türkiye'nin öncelikli olarak çözmesi gereken sorunlar ele alınmıştır.

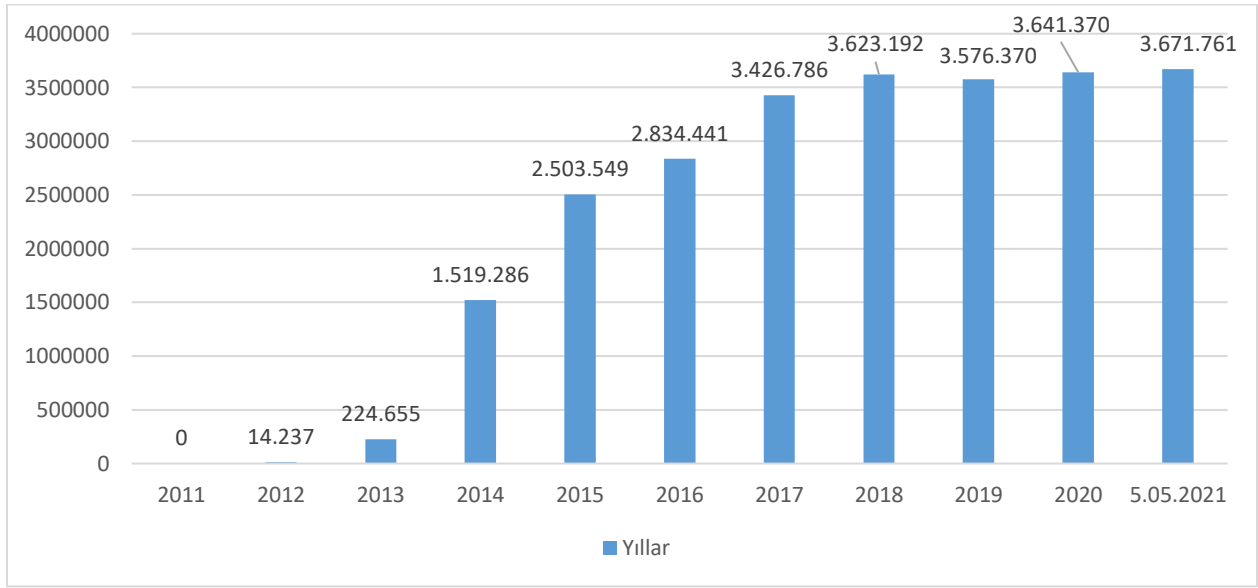
2. Türkiye'deki Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Genel Görünümü

2011 yılında Suriye'de yaşanan iç savaştan zarar gören, kaos ortamından uzaklaşmak isteyen Suriyeli vatandaşlar, komşu ülkelere sığınmışlardır. Suriyeli sığınmacılara kapılarını açan ilk ülkelerden olan Türkiye'ye ilk Suriyeli kafile, 29 Nisan 2011 tarihinde gelmiştir. Suriyelilerin Türkiye'ye sığınması, ilk aşamada geçici bir sığınma olarak değerlendirilmiş ve gelen sığınmacılar geri gönderilmemiştir. O dönemde yani 2011 yılında, Türkiye'de uluslararası koruma sahibi olanların sayısı 58 bin 18 kişi iken, günümüzde bu sayı 4 milyonu aşmıştır. Bu durum 2011 yılında başlayan Suriyeli göçünün etkisinin yıllar itibarıyla ne kadar büyüdüğünü göstermektedir.

4 Nisan 2013 tarihinde kabul edilip 11 Nisan 2013 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile Türkiye'de İçişleri Bakanlığı'na bağlı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu kanun ile kurulan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Türkiye'de uluslararası koruma kapsamında yabancıların korunması, ülkeye giriş ve çıkışları, sınır dışı edilmeleri gibi konularda yetkili bir kurum olmuştur. Ayrıca Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, göç alanına ilişkin politika ve stratejileri uygulamakla yükümlüdür.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği ile, Türkiye'de bulunan Suriyeli sığınmacılar geçici koruma kapsamına alınmış ve böylelikle hukuki bir statü kazanmıştır. Ülkemizde yaşayan ve sığınma talebinde bulunan Suriyeli sığınmacılara geçici koruma kimlik belgesi verilerek, resmi işlemlerde sıkıntı yaşamaması ve Türkiye'ye hızlı bir şekilde uyum sağlaması amaçlanmıştır. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından ülkemizde yaşayan Suriyeli sığınmacıların istatistikleri belirli aralıklarla güncellenmektedir.

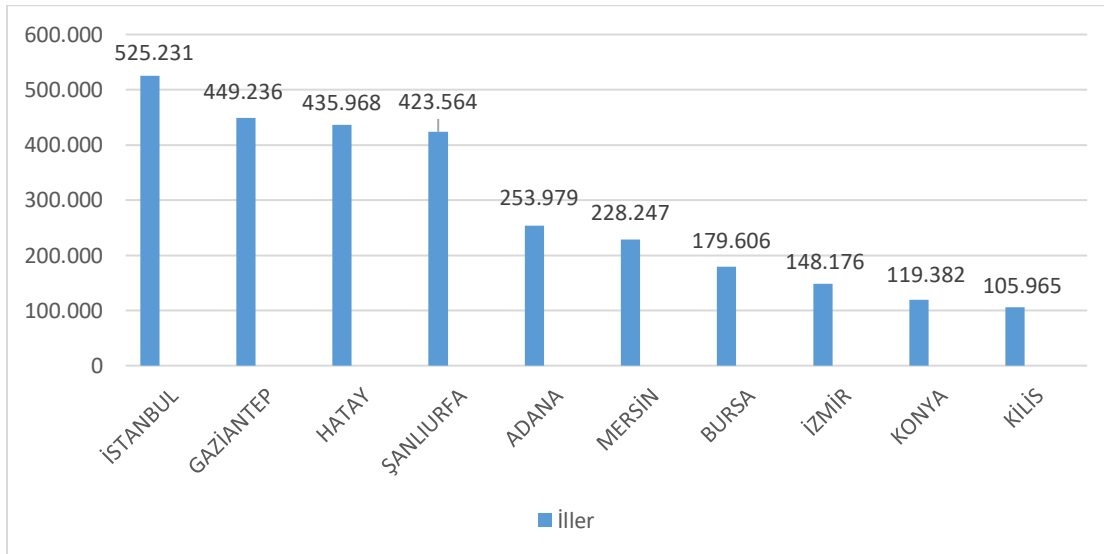
Tablo 1: Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: GİGM, 2021 <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> 05/05/2021 tarihi itibarıyla

Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacı sayısının yıllara göre değişimi incelendiğinde; 2011 yılı sonunda 14 bin 237 olan Suriyeli sığınmacı sayısı, 5 Mayıs 2021 tarihi itibarıyla 3 milyon 671 bin 761 kişi olarak gerçekleşmiştir. Ülkemizde bulunan Suriyelilerin sayısı, 2019 yılı hariç artış göstermiştir. 2011 yılında ülkeye gelen Suriyeli sığınmacılara kapılarını açan Türkiye, bu göç hareketine geçici bir durum olarak bakmış ve herhangi bir kriter gözetmeksizin Suriyelilerin ülkeye girmesine izin vermiştir. Çoğu ülkenin geri çevirdiği Suriyeli sığınmacılara Türkiye en çok yardım eden ülke olmuş ve bu durum Suriyeli sığınmacıların sayısının artmasına neden olmuştur.

Tablo 2: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 İle Göre Dağılımı

Kaynak: GİGM, 2021 <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> 21/04/2021 tarihi itibarıyla

Tablo 2 incelendiğinde, 21 Nisan 2021 tarihi itibarıyla Türkiye’de geçici koruma kapsamındaki üç milyona yakın Suriyeli sığınmacı (2.869.354) on ilde yaşamaktadır. GİGM verilerine göre, Suriyeli sığınmacıların sayısının en fazla olduğu il İstanbul’dur. İstanbul’da ikamet eden geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sayısı 525 bin 231 kişidir. İstanbul’u, sırasıyla Gaziantep (449.236), Hatay (435.698) ve Şanlıurfa (423.564) illeri takip etmektedir. İstanbul ilinin ekonomik yapısı, istihdam fırsatları ve hayat standardının yüksek olması, Suriyelilerin bu ilde yoğunlaşmasını sağlayan etkenlerden olmuştur. Türkiye’nin Suriye’ye coğrafi yakınlığı sebebiyle en çok etkilenen iller, Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa illeri olmuştur. Suriyeli sığınmacıların bu on ilde yoğunlaşması, o illerin ekonomik ve sosyal yapısını da etkilemiştir. Ayrıca, Kilis ilinde Suriyeli sığınmacı sayısı, il nüfusunu geçmiştir. Kilis ilinin nüfusunun yüzde 74,9 ‘unu Suriyeli sığınmacılar oluşturmaktadır (GİGM, 2021). Bu durum toplum içinde huzursuzlukların artmasına neden olmaktadır.

Tablo 3: Suriyelilerin Barınma Merkezlerine Göre Dağılımı (5 İlde 7 Barınma Merkezi)

İL	GBM ADI	GBM MEVCUDU	TOPLAM MEVCUT
ADANA(1)	Sarıçam	19.651	19.651
HATAY(3)	Altınözü	2.592	9.017
	Yayladağı	3.485	
	Apaydın	2.940	
KAHRAMANMARAŞ(1)	Merkez	10.311	10.311
KİLİS(1)	Elbeyli	8.430	8.430
OSMANİYE(1)	Cevdetiye	9.174	9.174
TOPLAM(5)		56.583	
GEÇİCİ BARINMA MERKEZLERİ DIŞINDA BULUNAN SURIYELİ SAYISI		3.615.178	

Kaynak: GİGM, 2021 <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> 05/05/2021 tarihi itibarıyla

Türkiye’de yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin 56 bin 583’ü barınma merkezlerinde, 3 milyon 615 bin 178’i geçici barınma merkezleri dışında yaşamaktadır. 5 Mayıs 2021 tarihi itibarıyla Türkiye’de beş ilde toplam yedi barınma merkezi bulunmaktadır. En fazla barınma merkezinin bulunduğu il Hatay olurken, en fazla Suriyeli sığınmacının yaşadığı barınma merkezi ise Adana ilidir. Geçici barınma merkezlerinde yaşayan Suriyelilerin sayısı son yıllarda düşüş göstermektedir. Ocak 2019 tarihinde geçici barınma merkezinde kalan Suriyeli sığınmacı sayısı 143.382 iken, 5 Mayıs 2021 tarihinde bu sayı 56.583 olarak gerçekleşmiştir. Geçici barınma merkezi dışında kalan Suriyelilerin, şehirlerde ya da kırsal alanlarda yaşadıkları söylenebilir. Suriyelilerin daha iyi hayat koşullarında yaşamak ve iş bulmak umuduyla kentsel alanlara yerleşmeyi tercih etmişlerdir.

Tablo 4: Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı

YAŞ	ERKEK	KADIN	TOPLAM
0-4	259.706	242.438	502.144
5-9	289.412	271.816	561.228
10-14	217.522	204.342	421.864
15-18	137.371	117.650	255.021
19-24	282.128	212.552	494.680
25-29	219.967	159.640	379.607
30-34	165.876	120.386	286.262
35-39	124.463	97.471	221.934
40-44	85.050	74.152	159.202
45-49	57.649	56.360	114.009
50-54	45.733	44.607	90.340
55 ve üstü	90.136	95.334	185.470
TOPLAM	1.975.013	1.696.748	3.671.761

Kaynak: GİGM, 2021 <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> 05/05/2021 tarihi itibarıyla

GİGM verilerine göre, 5 Mayıs 2021 tarihi itibarıyla Türkiye’de yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin cinsiyeti incelendiğinde, 1.696.748’i kadınlardan ve 1.975.013’ü erkeklerden oluşmaktadır. Bu verilere göre, Suriyeli sığınmacıların en yoğun olduğu yaş grubu 5-9 ve 0-4 yaş grubudur. Bu durum Türkiye’de doğan Suriyeli çocuk sayısını da gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda beş yüz binden fazla çocuğun Türkiye’de doğduğu söylenebilir. Suriyeli sığınmacıların doğum sayısının fazla olması, önümüzdeki yıllarda da Suriyeli sığınmacı sayısının daha fazla artabileceğini göstermektedir. Bu durum Suriyeli sığınmacıların geleceğinin bir an önce çözüme kavuşturulması gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır.

3. Türkiye’de Yaşayan Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Geleceği

Türkiye Cumhuriyeti’nin en büyük uluslararası göç hareketinin baş aktörünü, Suriye’de yaşanan iç savaştan olumsuz olarak etkilenen ve ülkelerini terk etmek zorunda kalan Suriyeli sığınmacılar oluşturmuştur. 29 Nisan 2011 tarihinde 252 kişilik Suriyeli sığınmacı kafilesi, Hatay’ın Yayladağı sınırında tel örgüyü aşarak Türkiye’ye girmiş ve bu kitlesel göç hareketinin ilk adımını oluşturmuştur. 2011 yılı sonunda 14 bin 237 olan Suriyeli sığınmacı sayısı, 2012 yılı sonunda 224 bin 655, 2013 yılı sonunda bir buçuk milyonu aşmıştır. Günümüzde ise bu sayı 5 Mayıs 2021 tarihi itibarıyla 3 milyon 671 bin 761 olarak tespit edilmiştir (GİGM, 2021).

Suriye’de yaşanan iç karışıklık ve kaos ortamının devam etmesi nedeniyle zorunlu göçe maruz kalan ve Türkiye’de 2014 yılında geçici koruma altına alınan Suriyeli sığınmacıların önümüzdeki yıllarda da Türkiye’de kalacağı öngörülmektedir. 2021 yılında Suriye’deki savaş 10. yılına girerken, bu durum Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin ülkemizde kalıcı olma ihtimalini de artırmaktadır. Erdoğan, “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum” isimli araştırmasında, Aralık 2014 itibarıyla Türkiye’de yaşayan 1 milyon 650 bin Suriyeli sığınmacının en az 1 milyonunun kalıcı olacağını öngörmüştür (Erdoğan, 2015: s.19). Erdoğan, “Suriyeliler Barometresi-2017: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi” adlı çalışmasında, Suriyelilerin kendi ülkelerine dönme ihtimalinin her geçen yıl azaldığı şeklinde bir sonuç ortaya çıkmıştır (Erdoğan, 2018: s.174). Suriyeli sığınmacıların Türkiye’ye gelmesinin üzerinden on yıl geçmiş ve Suriyeli sığınmacıların çoğunluğu çalışmakta, Türklerle evlilikler yapmakta, çocukları eğitim almakta ve Türkiye’ye bir şekilde uyum sağlamaktadır. Bugün bile Suriye’de savaş bitse, Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin önemli bir çoğunluğunun geri dönmek istemeyeceğinden şüphe duyulmamaktadır.

Günümüzde Türkiye’de yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyeli sığınmacıların kalıcı olacağı kabul edilerek, Suriyelilerin geleceği ile ilgili adımların atılması gerekmektedir. Suriyeli sığınmacıların geleceğinin belirsiz olması, önümüzdeki yıllarda Türkiye ekonomisi için daha büyük sorunlara yol açacaktır.

3.1. Uyum Çalışmaları Yerine Toplumsal Kabul

Erdoğan, birlikte yaşama modeli olarak iki ya da daha fazla parçanın birbirleriyle ilişkisini açıklayan kavramlardan bir olan ‘uyum’ kavramını eleştirmiş, bunun yerine ‘toplumsal kabul’ kavramını önermiştir. Toplumsal dışlanmanın tersi bir kavram olan toplumsal kabul, uyum sürecindeki her iki topluma da eşit sorumluluk yüklemektedir (Erdoğan, 2015: s.20). Ülkemize gelen Suriyeli sığınmacıların uyum sürecinde yaşadıkları en büyük sorunlardan biri de yerel halkın bir kesiminin Suriyelilere karşı ön yargılı bir tavır sergilemeleridir. Suriye’den yaşanan göçün ülke ekonomisini olumsuz etkilemesi, Suriyelilerin düşük ücretlerle istihdam edilmesi ve bu sebeple ülke vatandaşlarının istihdamının daralması, kentlerin ekonomik ve toplumsal yapısının bozulması gibi sebepler, Türk halkının Suriyeli sığınmacılara karşı bakış açısını olumsuz etkilemiştir. Bazı kentlerde Suriyeli sığınmacı sayısının yoğun olması da yerel halkın Suriyeliler konusunda olumsuz düşüncelere sahip olmasına neden olmaktadır.

Ülkemizde yaşayan Suriyelilerin ekonomik durumunun yerel halka doğru bir şekilde aktarılması, bazı kentlerde yoğunlaşan Suriyeli sığınmacı sayısının belirli bir sayıya düşürülmesi ve Suriyelilerin çalışma hayatının kontrol altına alınması bu sorunların önüne geçilmesinde atılacak en

önemli adımlardandır. Ülke vatandaşlarının da Suriyeli sığınmacıları topluma kabul etmesi durumunda, Suriyelilerin geleceğiyle ilgili daha kesin adımların atılmasının önü açılacaktır.

3.2. Suriyeli Çocukların Eğitimi

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü verilerine göre, Türkiye’de geçici koruma altında bulunan 5-17 yaş aralığındaki eğitim çağı nüfusu 2019-2020 döneminde 1 milyon 82 bin 172, 2020-2021 döneminde ise 1 milyon 197 bin 124 kişidir. Ülkemizde eğitime erişimi sağlanan Suriyeli öğrenci sayısı 2019-2020 döneminde 686 bin 581 iken, 2020-2021 döneminde ise 768 bin 839’dur. 2014-2015 döneminde 0-17 yaş aralığındaki eğitim çağı nüfusunun okullaşma oranı %30,42 iken, 2020-2021 döneminde bu oran %64,22’ye yükselmiştir (MEB, 2020).

Türkiye’de yaşayan Suriyeli çocukların eğitimi, ülkemizde kalıcı olması öngörülen Suriyelilerin toplumsal kabul sürecini hızlandıracak önemli unsurlardan biridir. Suriyeli çocukların Türkçe öğrenmesi, ülke tarihini ve kültürel değerlerini benimsemesi, ülkenin ekonomik ve toplumsal yapısını anlaması ve kendini donanımlı bir bireye dönüştürmesi, Suriyeli ailelerin sosyal uyumunu da kolaylaştıracaktır.

Türkiye’de yaşayan 5-17 yaş aralığındaki nüfusun, yani eğitim çağı nüfusunun yıllar itibariyle artış gösterdiği görülmektedir. Okullaşma oranının da önümüzdeki yıllarda artacağı düşünülmektedir. Fakat, 2020-2021 döneminde eğitim olanağı olmayan Suriyeli çocuk sayısı da yaklaşık 428 bin civarındadır. Eğitime katılamayan bu nüfusun bir an önce eğitim olanağına kavuşması elzem bir durumdur. Bu çocukların eğitim olanağına sahip olmaması durumunda, önümüzdeki yıllarda Suriyeli çocukların gelişimi ve hayatı olumsuz etkilenebilir.

3.3. Suriyeli Sığınmacıların Vatandaşlık Beklentisi

Türkiye’deki Suriyeliler konusunda yaşanan en büyük tartışmalardan biri de vatandaşlık tartışmalarıdır. Vatandaşlık konusu, hem Türkiye Devleti için hem de Türk toplumu için oldukça hassas durumlardan biridir. Yapılan araştırmalarda, Suriyeli sığınmacıların büyük çoğunluğunun en önemli beklentisi Türk vatandaşlığına geçme isteğidir. Ülkemizde bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye’de vatandaşlık alarak kalıcı hale gelme isteği bulunmaktadır. 30 Aralık 2019 tarihi itibariyle İçişleri Bakanlığı’ndan yapılan açıklamada, Türk vatandaşlığı verilen Suriyeli sayısının 110 bin olduğu açıklanmıştır. Suriyeli sığınmacıların tümüne Türk vatandaşlığı verilmesi çok zor bir ihtimal olarak görülmektedir.

“Göç ve Uyum” adlı raporda, Türkiye’de 3,4 milyon Suriyeli sığınmacının vatandaşlığa alınması gibi bir durumun söz konusu olmadığı, geçici koruma kapsamında bulunan Suriyeli göçmenlerin yalnızca % 1’inin vatandaşlık aldığı, Türkiye’de doğmuş 276.158 Suriyeli çocuk ile ilgili vatansız statüsünde kalmasının, kayıp nesil sonucunu doğuracağı ve bu çocuklara vatandaşlık verilmesi konusunda etki analizini içeren bir çalışma yapılmasından sonra, mevzuat düzenlemesi yapılabileceği vurgulanmıştır (“Göç ve Uyum Raporu”, 2018, s. 265).

Suriyelilere Türk vatandaşlığı verilmesi konusu, Türk toplumunda ciddi bir endişeye sebep olmakta ve büyük çoğunluğu bu durumu kabul etmemektedir. Türk halkı, Suriyeli sığınmacıların ülkede kalıcı olarak kalmasına bile olumsuz bakıyorken, Türk vatandaşlığının verilmesi durumunda çok ciddi

tepkiler ortaya çıkacaktır. Türk halkının bu konudaki endişeleri ve düşünceleri dikkate alınmalı ve bu endişelerin giderilmesine yönelik çözümler üretilmelidir.

3.4. Maddi Yoksunluk

Yoksunluk, bir şeyden mahrum olma durumudur. Yoksunluk bir bireyin, ailenin ya da grubun ait olduğu daha geniş toplum veya ulusa göre gözle görülür şekilde dezavantajlı olduğu durum olarak tanımlanabilir. Burada dezavantajlı olma durumu ile yalnızca genel şartlar olarak değil fiziksel, çevresel ve sosyal şartlar gibi durumlardan da yoksun olunması kastedilmektedir (Townsend, 1987, s.125). Maddi yoksunluk, insanların yaşadıkları ülkenin koşulları göz önüne alınarak kabul edilebilir bir yaşam standardına sahip olmaları için gerekli veya arzu edilen bir dizi mal ve hizmetin satın alınabilirliğine dayanan bir kavramdır (Stankovičová, 2013).

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Avrupa İstatistik Ofisi (Eurostat) tanımına göre maddi yoksunluk; çamaşır makinesi, renkli televizyon, telefon ve otomobil sahipliği ile beklenmedik harcamalar, evden uzakta bir haftalık tatil, kira, konut kredisi, borç ödemeleri, iki günde bir et, tavuk, balık içeren yemek ve evin ısınma ihtiyaçlarının yeterince karşılanamama durumunu belirtmektedir. Söz konusu dokuz maddeden en az dördünü karşılayamayan haneler, “maddi yoksun” olarak ifade edilmektedir (Eurostat, 2017).

Maddi yoksunluğu, Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacılar açısından ele alırsak; Suriyelilerin birçoğunun maddi yoksunluk içerisinde olduğu söylenebilir. Yapılan araştırmalarda, çalışan bazı Suriyeli sığınmacıların, olumsuz çalışma koşullarında ve düşük ücretlerle çalıştığı tespit edilmiştir.

2020 yılı başında ortaya çıkan Covid-19 salgını, hem dünyayı hem de Türkiye’yi olumsuz etkilemiştir. Pandemi döneminde ortaya çıkan yasak ve kısıtlamalardan dolayı birçok işveren işçi çıkarmak zorunda kalmıştır. Bu durum hem Türk vatandaşlarını hem de Suriyeli sığınmacıları olumsuz etkilemiş ve birçok vatandaş maddi yoksunluk içine sürüklemiştir. Pandemi döneminin sona ereceği tarihin belli olmaması, işgücü piyasasında yaşanan sorunların çözümünü de zorlaştırmaktadır. Alınacak güçlü ekonomik tedbirlerle salgın döneminde yaşanan olumsuz durumun etkisi azaltılmalıdır.

4. Covid-19 Pandemisinin Türkiye’de Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Geleceği Üzerine Etkisi

2019 yılının sonlarına doğru ortaya çıkan COVID-19 virüsü, kısa sürede tüm dünyaya yayılarak, insan sağlığını tehdit eden, endişe verici bir pandemi ortamının oluşmasına neden olmuştur (Klein&Wasserman, 2020). Covid-19 virüsü, insan hayatını yalnızca biyolojik olarak etkilememiş, aynı zamanda ülkelerin sosyal ve ekonomik hayatını da olumsuz etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir. Ülkeleri kriz eşiğine getiren Covid-19 salgınının, ülkelerin gelecek planlarını ve politikalarını da olumsuz etkileyebileceği olası görünmektedir.

Covid-19 virüsü, sadece Türkiye’yi değil dünyada birçok ülkeyi olumsuz etkileyen en büyük salgın hastalıklardan birisi olmuştur. Covid-19 pandemisinin ülkeler üzerinde hem kısa vadeli hem de uzun vadeli etkileri olması muhtemeldir. Salgın sona erdikten sonra ülkelerin pandeminin etkilerini doğru analiz etmesi ve buna uygun politikalar üretmesi gerekmektedir. Salgından en çok etkilenecek olan, toplumda ikinci planda olan yabancıların hayatları da göz ardı edilmemelidir. Pandemi sonrasında, ülkemizde yaşayan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilere yönelik ekonomik ve sosyal destek programları oluşturulmalı ve desteklenmelidir. Yapılan araştırmalarda, Suriyeli sığınmacıların bir

kısının kayıt dışı ve düşük ücretle çalıştığı bilinmektedir. Günümüz koşullarında asgari ücretin altında çalışmak, oldukça zor bir durumdur. Pandeminin etkisiyle, hayatın pahalılaşması ve işten çıkarılmaların artması, zaten geçim sıkıntısı yaşayan Suriyeli vatandaşları daha da zor duruma sürüklemiştir.

Covid-19 pandemisi, hem Türk toplumunu, hem de Türkiye’de yaşayan yabancıların büyük çoğunluğunu olumsuz etkilemiş ve etkisini göstermeye devam etmektedir. Salgın nedeniyle ekonomik olarak zor durumda kalan birey ve grupların, sosyal yardım almadıkça geçim sıkıntısı yaşayacağı muhtemeldir. Pandeminin uzun vadeli etkileri ele alındığında ise, toplum içinde işsizliğin artacağı ve buna bağlı olarak yoksulluğun da artacağı söylenebilir. Böyle bir ortamda, Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin geleceği ile ilgili kesin ve sürdürülebilir bir politika uygulanması da pek mümkün görünmemektedir.

Sonuç ve Öneriler

Suriye’de yaşanan iç savaş sonrasında ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Suriyeli sığınmacılar, öncelikle komşu ülkelere sığınmışlardır. 2011 yılı sonlarında Türkiye’ye gelen Suriyeli sığınmacıların bu göç hareketi, Türkiye Cumhuriyeti’nin yaşadığı en büyük kitlesel göç hareketi olmuştur. Geçici sığınma düşüncesiyle Türkiye’ye gelen Suriyeli vatandaşların sayısı kısa sürede artış göstermiştir. Günümüzde bu göç hareketinin etkisi halen devam etmekte ve Türkiye’de yaşayan Suriyelilerin sayısı 4 milyona yaklaşmaktadır.

Günümüzde sayıları 3,6 milyonu aşan ve her geçen gün sayıları daha da artan Suriyelilerin Türkiye’de kalıcı olma ihtimalleri oldukça güçlenmektedir. On yılı aşkın süredir ülkemizde bulunan Suriyelilerin neredeyse tamamı kamp dışında, halkla birlikte kentlerde yaşamaktadır. Suriyeliler Türkiye’ye geldikleri günden itibaren topluma uyum sağlamaya çalışmış ve bu uyum sürecinde birtakım sorunlar yaşamıştır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye’de misafir ya da geçici olarak değil, ülkemizde kalacakları düşünülerek yaşadıkları sorunlara kalıcı çözümler bulmak gerekmektedir.

2019 yılı sonlarında ortaya çıkan Covid-19 virüsünün yol açtığı salgın yüzünden birçok ülkenin ekonomisi zarar görmüştür. Türkiye ekonomisi de bu salgından etkilenmiş, hem Türk toplumu hem de ülkede yaşayan yabancılar pandemiden olumsuz etkilenmiştir. Salgın yüzünden yaşanan iş kayıpları, hayatın pahalılaşması ve istihdamın azalması, Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacıların maddi yoksunluk yaşamasına neden olmuştur. Pandemi dönemi sona erdiğinde, ülkeler üzerinde nasıl bir etki bıraktığı daha net anlaşılacaktır. Covid-19 salgını, ülkemizde yaşayan Suriyelilere yönelik uygulanması muhtemel göç politikalarını da erteleyecektir.

Bu çalışma sonucunda, Suriyelilerin önümüzdeki yıllarda ülkede kalıcı olacağı öngörülmüştür. Türkiye Cumhuriyeti’nin Suriyeli sığınmacılarla ilgili alması gereken bazı uygulama ve politikalar şu şekilde sıralayabiliriz:

- Suriyeli sığınmacıların hukuki durumlarının tekrar gözden geçirilmesi,
- Suriyelilerin en büyük beklentilerinden olan Türk vatandaşlığı için tartışmaların sona erdirilmesi,
- Türk halkının Suriyeli sığınmacılara karşı olumsuz düşüncelerinin kamuoyu aracılığıyla ya da başka yollarla azaltılması,

- Bazı şehirlerde yoğunlaşan Suriyeli nüfusun, Suriyeli nüfusun az olduğu diğer kentlere yönlendirilmesi ya da bu kentlere gitmesi için imkanlar oluşturulması ve böylelikle Suriyeli nüfusun kentlere eşit şekilde dağıtılması,
- Suriye’de yaşanan savaşın sona ermesi durumunda, ülkede yaşayan bazı Suriyelilerin ülkelerine gönüllü geri dönüşünün sağlanması ve bu kapsamda cezbedici teşviklerin planlanması,
- Suriyeli çocukların okullaşma oranının artırılması ve okul dışında kalan çocuklara yönelik Türkçe kursların sayısının artırılması,
- Suriyeli sığınmacıların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunların tespit edilmesi ve kayıt dışı ve düşük ücretle çalışan Suriyelilerin denetim altına alınması,
- Konut problemi çeken Suriyelilere yönelik Toplu Konut tarafından uygun şartlarda konutlar inşa etmek (Suriyeli sayısı az olan iller tercih edilmeli), böylelikle bazı şehirlerde yaşanan Suriyeli sığınmacı sayısını dengelemek gibi uygulama ve politikalar alınmalıdır.

Suriyelilerin kalıcı olarak Türkiye’de yaşamlarını sürdürebilmesi için Türk halkının büyük çoğunluğunun bu durumu kabul etmesi gerekmektedir. Bu bütünleşmeyi sağlamak için Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’ne büyük bir görev düşmektedir. Suriyeli halkla birebir ya da temsilciler aracılığıyla yapılan görüşmelerde, Türk halkının tepkisinin sebeplerini ve toplumsal kabul için üstlerine düşen sorumlulukları açık açık belirtmesi gerekmektedir. Suriyelilerin Türkiye’de kalıcı olacağı düşünüldüğünde, Türk halkının Suriyeli sığınmacılar ile ilgili negatif tutumlarını değiştirmek için geçici bir kurum oluşturulması önerilebilir. Bu kurum, empati yoluyla Suriyeli sığınmacıların içinden çıktığı savaş ortamını, Türkiye’de yaşadığı sorunları ve neden ülkelerine geri dönemeyeceklerini anlatan uygulamalar planlamalıdır. Bu uygulamalara öneri niteliğinde örnek verecek olursak; Suriyelilerin yaşadıkları savaş ortamını ve Türkiye’de yaşadığı sorunları anlatan bir ‘sinema filmi’ hazırlanabilir. Gerçek bir hikayeden oluşan bir sinema filmi hazırlanması, Suriyeli sığınmacıların yaşadıkları zorlukları anlamamızı kolaylaştırabilir. 2011 yılında vicdani duyguyla hareket edip Türkiye’ye sığınan Suriyeli sığınmacıları kabul eden, onlara yüz çevirmeyen ve kapılarını açan Türkiye Cumhuriyeti’nin bu uygulaması, evrensel bir mesaj olarak tüm dünyaya da yayılabilir. Bu sinema filmi, Suriyeli sığınmacılar ile ilgili olumsuz düşünen kesimin düşüncesinin olumlu yönde değişmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- Adıgüzel, Y. (2019). “Göç Sosyolojisi”, 3. Basım, Nobel Yayınevi.
- Erdoğan, M.M. (2015). “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum”, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M.M. (2018), “Suriyeliler Barometresi: Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi”, 1.Baskı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Eurostat (2017). Statistics Explained. Available at:<<http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>>., Erişim Tarihi: 12.10.2020
- GİGM, (2021). Türkiye’de Geçici Koruma İstatistikleri, Erişim Tarihi: 15/05/2021 <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>
- Klein, M., & Wasserman, M. (2020). “Coronavirus and the Health of the U.S. Economy”. Retrieved from <https://econofact.org/coronavirus-and-the-health-of-the-u-s-economy>
- MEB, (2020). Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü: Suriyeli Çocuklar Raporu, Kasım 2020.
- Stankovičová, I. V. (2013), “Trend Analysis of Monetary Poverty Measures in the Slovak and Czech Republic. In the 7 th International days of Statistic and Economics”, Czech.
- Townsend, P. (1987), “Deprivation”, Journal of Social Policy.

Avrupa Birliği Göç Politikası Tarihsel Süreci Bağlamında Göç ve İltica Paktını Anlamak¹

Müge Palancı²

Giriş

Göç insanlık tarihi kadar eski bir kavram olmak ile beraber dünyada değışen ekonomik, politik ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak öne çıkan bir olgu olmaktadır. Göç; bireylerin, grupların toplumların algılarındaki değışim ile başlayan, mekânda yer değıştirme ile devam eden ve varılan yere uyumla tamamlanan bir süreçler bütünü olarak değerdendirilmektedir(Battır,2020:8). Yaşanan bu insan hareketliliği az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere ve çoğunlukla refah devlet rejimlerine sahip Avrupa coğrafyasına doğru olurken düzensiz göçü de tetiklemektedir. İkinci dünya savaşı sonrası ekonomik ve siyasi anlamda yıkılan Avrupa'yı yeniden inşa etme çabalarıyla kurulan Avrupa Birliği ise bugün yaşanan yasadışı ve düzensiz göç ile mücadele etmektedir. Kuruluş amacı Ortak Pazar yaratarak ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmek olan birlik için 1980'li yılların ortalarına kadar göç bir problem olarak görülmemiş; her ülke kendi göç politikasını uygulamıştır. 1973 petrol krizi ve Soğuk savaşın sona ermesi sonrası birlik ortak göç politikasına ihtiyaç duymaya başlamış; bakanlar düzeyinde de olsa toplantılar düzenleyerek kıtada yaşanan insan hareketliliğini sınırlandırmaya çalışmıştır. Bu anlamda Avrupa Birliği'nin göç politikası oluşturmada kuruluşundan günümüze kadar olan bazı kırılma noktaları olduğunu görülmektedir. 1980 sonrası göç politikası oluşturmak adına atılan adımlar 1990'lı yıllar ile birlik düzeyinde kararlar alınması, göç ve iltica paktının hazırlanması ile devam ederken yaşanan mülteci krizi ile birlik düzeyinde sıkı tedbirlerin alınmasına neden olmuştur. Oluşturulmak istenen politikaların anlaşılabilmesi için Avrupa Birliği'nde İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar olan göç politikaları evrelere ayrılarak incelenebilir. İlk dönem, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'nın yeniden inşa edilmesi kapsamındaki düzenlemeler, emek göçü ve sömürgeciliğin tasfiyesi(depolitizasyon) sürecini kapsayan 1973 yılına kadar petrol krizinin patlak vermesine kadar devam eden "hoşgörülü göç" dönemini ifade etmektedir (Şener,2018:113). İkinci dönem ise 1973 petrol krizi sonrası göçün siyasallaşması ile başlayan süreçte kontrollü göç ve Soğuk Savaşın bitmesi ile başlayan dönem üçüncü evre olarak ifade edilmektedir. Avrupa Birliği'nin yaşanan mülteci krizi ve düzensiz göçleri engellemek adına attığı adımlar sınırları dışına çıkmakta bu da sorunun cevabının sınırlar dışında arandığını göstermektedir. 2020 Eylül ayında Avrupa Komisyonu tarafından açıklanan "Göç ve İltica Paktı" ile dayanışma vurgulanırken; üçüncü ülkeler ile yapılacak iş birliği ile geri göndermelerin artacağı belirtilerek problemin çözümünün Avrupa sınırları dışında arandığı bir kez daha vurgulanmıştır.

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, mugepalanci@yahoo.com

1.Avrupa Birliği Göç Politikaları

1.1 Avrupa Birliği Göç Politikalarının Tarihsel Süreci

İkinci dünya savaşının siyasi ve ekonomik tahribatı sonrası Avrupa Kıtasında doğan birlik fikri genişleme ve derinleşme politikalarıyla bir Avrupa bütünleşmesi oluşturmuştur. 18 Nisan 1951 günü pazarlıklar sonucunda ve ABD'nin teşvikleriyle altı ülke Paris Antlaşması'nı imzalamış ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmuşlardır (Kaya, Düzigit, Gürsoy ve Beşgöl,2012:4). Bütünleşmeyi bir adım daha ile götürmek isteyen topluluk için atılan bu adım yeterli olmamıştır. Üye ülkelerin başbakanları ve dışişleri bakanları AET ve Euratom antlaşmalarını 25 Mart 1957'de Roma'da imzaladılar(Dınan,2008:108). Avrupa Kıtası savaş sonrası ekonomik olarak toparlanma sürecinde anlaşmalar ile önemli adımlar atarken iş gücü açığı ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar göç veren durumda olan Avrupa ülkeleri artık göç alan topraklar haline gelmiştir. Almanya, Fransa, Belçika ucuz iş gücü için Güney Avrupa, Türkiye ve Kuzey Afrika'dan işçi kabul etmiştir (Koçak,68). Bu dönem Avrupa'ya gelen insanlara “misafir işçi” denilmiş ve bu insanlar geçici olarak kabul edilmişlerdir. Avrupa ekonomisinin yeniden inşasında kilit önem taşıyan ve misafir işçi olarak gelen insan sayısı giderek artmış, 1973 yılında başlayan ekonomik kriz ile işsizlik giderek yükselmiştir. 1980 yılı itibariyle hükümet göç politikaları halk tarafından ekonomik kaygılar ile destek bulmuştur. Bu dönem Avrupa'da aile birleşimleri ve iltica başvurularının artması ile göç politikalarının oluşturulmaya başlandığı dönemdir. Yapılan anlaşmalar ile yasa dışı göçler engellenmeye çalışılmış ve yasal göçler kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.1985 ve 1990 yıllarında imzalanan Schengen Antlaşması, üye ülkeler arasındaki bir alt grubun, ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırma yönünde süreci daha hızlı ilerletme çabalarının bir ürünüdür (Corbick,2015:168). 1980'li yılların ortalarına kadar göç politikaları ulusal hükümetler düzeyinde ve birlik dışında iken yaşanan hareketlilik sonrası bu durum birlik düzeyinde göç politikası üretme zorunluluğu doğurmuştur. Kısaca toparlamak gerekir ise Avrupa Birliği göç politikalarının şekillenmesinde ikinci dünya savaşı sonrası üç önemli tarihsel süreç söz konusudur. Bu süreç sırasıyla;

- 1945-1973 Hoşgörölü Göç Dönemi
- 1973-1990 Kontrollölü Göç Dönemi
- Soğuk Savaş Sonrası Dönem

Özellikle Soğuk Savaş sonrası 1961 yılında inşa edilen Berlin Duvarı'nın yıkılması ve Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya geçişler Avrupa'da büyük bir göç hareketliliği meydana getirmiştir. 1985 ve 1992 yılları arasında Avrupa Toplulukları üyesi devletler, Sovyet Bloğuna bağılı devletlerden yaklaşık 15 milyon göçmeni kabul etmek durumunda kalmıştır (Yılmaz,2008:102). Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası yaşanan bazı olaylar da Avrupa Birliği göç politikalarının şekillenmesinde rol oynamıştır. Genel bir perspektiften bakıldığında 1990'larda gerçekleşen Bosna-Hersek Savaşı, Cezayir'de yaşanan ve Fransa'yı yoğun bir göçmen akımıyla karşı karşıya bırakan Cezayir İç savaşı ve

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki diğer çatışmalar, Avrupa Birliği'nin genişleme dalgaları, 11 Eylül terör saldırıları ve takibinde Avrupa'da yaşanan terör olayları bu döneme ait önemli dönüm noktaları olmuştur (Özerim,2014:26).

1.2 Avrupa Birliği Göç Politikaları Oluşturma Çabaları

AB Ortak Göç Politikası (OGP), ilk olarak AET Kurucu Anlaşması olan 1957 Roma Antlaşması'nın kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına ilişkin hükümlerinin bulunduğu III. Başlıkta ele alınmıştır (Güleç,2015:84). İlerleyen yıllarda birlik düzeyi dışında tutulan göç ve iltica politikaları Maastricht Anlaşması ile beraber Avrupa Birliği Müktesebatına dâhil edilmiştir. Bunun yanı sıra Maastricht Anlaşması öncesi de çeşitli adımlar atılmıştır. İç güvenlik konularında hükümetler arası iş birliği, Roma'daki Avrupa Konseyi'ndeki Hollanda'nın girişimi sonucunda "Trevi Grubu"nun kurulduğu 1975 yılına kadar uzanıyor(Karyotis,20074) . Bu kavram ile birlikte; Terörizm, radikalizm, aşırılık ve şiddet oluşturulan Trevi grubunun çalışma alanları olarak belirlenmiş ve bakanlar düzeyinde toplantılar yapılmaya başlanmıştır.1990 yılında imzalanan Dublin Anlaşması ile de sığınmacılara ilişkin ortak politika izlenmesine ilişkin koşullar belirlenmeye çalışılmıştır (Gençler,188). "Dublin" sistemi, Avrupa Birliği Üye Devletlerinden birinde bir üçüncü ülke vatandaşı tarafından yapılan sığınma başvurusunun incelenmesinden hangi Üye Devletin sorumlu olduğunun belirlenmesine hizmet eder (European Court of Human Rights) .1990 yılında imzalanan Dublin Sözleşmesi'nin ülkeler tarafından kabul edilip yürürlüğe girmesi zaman almış, anlaşma 1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu bağlamda görülmektedir ki birlik düzeyinde göç ve iltica konularında ortak hareket etmek zaman almaktadır.

1.2.1 Maastricht ve Amsterdam Anlaşması

Ortak göç politikası oluşturmak adına Avrupa Birliği'nin attığı en önemli adımlardan birisi de 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Anlaşmasıdır. "Ekonomik ve Parasal Birlik", "Ortak Güvenlik ve Dış Politika" ile "İçişleri ve Adalet" alanında işbirliği başlıklarında üç sütunlu yeni bir yapı tanımlanmıştır (Balkır ve Soyaltın,2018:17). Maastricht Anlaşması ile topluluk kavramı yerini "birlik" ifadesine bırakırken, eski Sovyet uydusu olan Doğu Avrupa ülkelerinin birliğe katılımı tarihsel bir vefa olarak değerlendirilmeye de başlanmıştır. Bu bağlamda "Avrupa Vatandaşlığı" ifadesi ile beraber yeni bir genişleme süreci başlatacak olan birlik için göç politikası büyük önem arz etmekteydi. Göç, anlaşmanın üçüncü sütunu olan "Adalet ve İçişleri" başlığı altında yer alırken, ulusal egemenlik kapsamında ülkelerin inisiyatifinde gelişecek olan "hükümetler arası" yaklaşımın benimsendiği gözlenmektedir. Bu durum da ilgili konulardaki mücadele ve uygulama stratejilerinin ulusal ve idari yoruma açık olduğunu göstermektedir (Öner, 2018:547)

Maastricht Anlaşması ile birlikte ifade edilen Avrupa Vatandaşlığı birlik üye devletlerin vatandaşları için iç sınırların tamamen kaldırılıp Ortak Pazarın başarıya ulaşmasına adına önemli iken bu durum dış sınırların kontrolünün arttırılması ve bugünkü "Kale Avrupası" tartışmasının nedenlerinden biri sayılmaktadır. Maastricht Antlaşmasının üçüncü sütunu başlık altında düzenlenen Avrupa Polis Burosu (EUROPOL) bu amaca hizmet etmek için kurulmuştur (Congress On Applied Sciences, 2016:81)

1997 yılında imzalanan fakat 1999 tarihinde yürürlüğe giren Amsterdam Anlaşması ise Maastricht Anlaşması'nda bazı değişiklikler ve eklemeler yapılmıştır. Anlaşmaya serbest dolaşım, göç ve iltica konularını içeren bir bölüm eklenmiş, ırk ve etnik kimliğe yönelik ayrımcılıkla mücadelede yasama yolu açılmıştır (Güleç, 2015:86) Ayrıca göç politikaları; III. Sütun olan “İçişleri ve Adalet” başlığından, I. sütun olan Topluluklar alanına Amsterdam Antlaşması ile kaydırılmıştır. Bu antlaşma ile Birliğin göç politikasını belirleme yetkisi Konseye verilmiştir (Tan, 2019:51) Atılan bu adım ile göç politikaları birlik düzeyinde “ulus üstü” nitelik kazanmaya başladığı söylenebilmektedir. Ayrıca Amsterdam Anlaşması ile birlikte Schengen Anlaşması Avrupa Birliği Müktesebatına dâhil edilmiştir.

1.2.2 1999 Tampere Zirvesi ve Sonrası Gelişmeler

1999 tarihinde düzenlenen Tampere Zirvesi, göç ve iltica politikasının Birlik içindeki süreci açısından önem taşımaktadır. AB üyesi on beş ülkenin devlet ve hükümet başkanlarının katılımıyla gerçekleşen zirve sonrasında 1999-2004 yılları arasındaki dönemi kapsayan “Tampere Programı” oluşturulmuştur (Karaşahin, 2012:78). Bu zirvede Birlik topraklarında özgürlük, güvenlik ve adalet alanı inşa etmek öncelik kazanırken; aday ülke vatandaşlarıyla işbirliği yapılması karara bağlanmıştır. Avrupa Birliği'nin menşei ve geçiş ülkeleri ve bölgelerindeki siyasi, insan hakları ve kalkınma konularını ele alan kapsamlı bir göç yaklaşımına ihtiyacı olduğu (Tampere European Council, 1999) belirtilmiştir. Bu atılan adımlar Avrupa kıtasına doğru düzensiz göçü azaltmak adına kaynak ve transit ülkelere işbirliği yapılmasını öngörmektedir. Bu amaçla kaynak ve transit ülkelere ekonomik yardımlar ile insan hareketliliği ve iltica sayısı azaltılmak istenmiştir. Tampere Zirvesi’de alınan kararlar daha sonra 2002 yılında gerçekleştirilen Seville Zirvesi’nde Avrupa Komisyonu tarafından bir kez daha uygulanması adına kararlılık ifadeleri ile güçlendirilmiştir. Bu anlamda ülkeler ile yapılacak geri kabul anlaşmalarının önemi vurgulanmıştır. Ayrıca Tampere programında belirtildiği üzere Avrupa Birliği dış sınırların korunması adına FRONTEX’in 2004 yılında kurulması düzensiz göçü önlemek adına önemli bir adım olmuştur.

Ortak politika oluşturma konusundaki engelleri ortadan kaldırmak amacıyla, 2004 yılının Kasım ayında Brüksel Zirvesi’nde kabul edilen ve 2005-2010 yılları dönemini kapsayan Lahey Programı oluşturulmuştur (Şirin-Öner, 2012: 554). 2005 yılında ise Birlik, “Göçe Yönelik Küresel Yaklaşım” belgesini kabul etmiştir. Başlangıçta, odak noktası Güney Akdeniz ve Sahra Altı Afrika, özellikle de ‘bu bölgelerde yasadışı göçe karşı mücadele’ idi, ancak yavaş yavaş coğrafi kapsam genişletildi ve diğer hareket türleri dâhil edildi (Hampshire, 2015:2).

1.2.3 Lizbon Anlaşması

2005 yılında yapılan Fransa ve Hollanda referandumlarıyla reddedilen Birlik Anayasası sonrası yaşanan kriz; Birliğin içinde meşruiyet ve demokrasi açığı tartışmalarını gündeme getirmiştir. Yaşanan krizin çözümü amaçlı çalışmalar başlanmış, Birlik için reform anlaşması gerekli görülmüştür. Reform anlaşması taslağı 2007 yılında kabul edilmiş ve ülkelerin onayına sunulmuştur. Bu anlaşma ile birlikte, Maastricht Anlaşması ile kabul edilen üç sütunlu yapı kaldırılmış ve Birlik tüzel kişilik kazanmıştır.

Öte yandan Lizbon Anlaşması Birliğin göç ve iltica politikalarını etkileyici bir adımdır. Lizbon Anlaşması, anlaşma çerçevesine göç ve sığınmanın tam olarak dâhil edilmesini işaret eden bir belgedir

(Boswell ve Geddes, 2011:10). Bu anlaşma ile birlikte Avrupa Parlamentosu göç ve iltica konuları hakkında yetki sahibi olurken, göç ve iltica konuları her üye devletin uyması gereken ortak adımlara dikkat çekmeye başlamıştır. Ayrıca sınırların kontrolü ve göçmen politikalarının ortak kararlar ile alınması gündeme gelmiştir. Dış sınırların korunması amacıyla Frontex'in işlerliğinin artırılması ve transit ülkeler ile işbirliği esas alınmıştır. Bu bağlamda Avrupa Birliği sınırları dışarı taşmış ve bu da insan hakları ve demokrasinin üstünlüğü tartışmalarına yol açmıştır.

2. Avrupa Birliği Göç ve İltica Paktı

Göç konusundaki son siyasi kaygılar Ekim 2008'de "Strengthening the Global Approach to Migration" başlığı altında, yani göçe karşı güçlendirilmiş küresel yaklaşım ile özetlenmiştir (Hakverir,2019:110). Belirtilen paktta; kaynak ve transit ülkeler ile yapılacak işbirliği, düzensiz göç, iltica sistemi, sınır kontrolleri gibi alanlarda öneriler sunulmuştur (Council of the European Union). Ayrıca nitelikli insan gücüne karşı düzenli göçün teşvik edildiği paktta, Mavi Kart uygulaması ile çalışma ve oturma izni gibi kolaylıklar tanınmıştır. Paktın üye ülkelerce bağlayıcı olmaması birçok eleştiriyi de beraberinde getirmiştir. Atılan adımlar düzensiz göçe karşı düzenli göçün yaşlı Avrupa Kıtası için fırsata çevrilmesini amaçlamıştır fakat 2011 tarihinde patlak veren "Arap Baharı" ve arkasından yaşanan Suriye iç krizi Birlik için mülteci krizini de beraberinde getirmiştir. Yaşanan mülteci krizinin Birlik içindeki ülkelerce politize edilmesi, göçmenlere karşı algıyı değiştirmeye başlamış ve bu durum Avrupa Birliği'nin düzensiz göç krizinin çözümünü kendi sınırlarının dışında ülkeler ile imzaladığı geri kabul anlaşmalarına dayandırmasına sebebiyet vermiştir.

Daha sonraki yıllarda Birlik, Lizbon sonrası yol haritasında 2010-2014 yılları arasında göç politikası adına "Stockholm Programı"nı kabul etmiştir. Bu belge, "ortak bir iltica prosedürüne ve uluslararası korumaya sahip olanlar için tek tip bir statüye dayanan ortak bir koruma ve dayanışma alanı" oluşturulmasını öngörüyor (Council of the European Union: 69). Göç politikası adına atılan bu adımların dışında; üçüncü ülkeler ile imzalanan geri kabul ve vize serbestisi anlaşmaları daha çok güvenlik odaklı komşuluk politikaları ile sürmeye devam etmiştir. Avrupa'ya yönelen düzensiz göç hareketleri kısıtlanmaya çalışılırken, geri kabul anlaşması ile transit geçiş sağlanan ülkeler de tampon bölgeler oluşturulmaya çalışılmıştır. Göç konusunu Birlik, dış sınırlarına iterken üçüncü ülkeler ile kurduğu Komşuluk Politikasını da dış politika aracı olarak kullanmıştır. Tüm bu atılan adımlara rağmen 2015 yılına gelindiğinde büyük bir "Mülteci Krizi" ile karşı karşıya kalan Avrupa Birliği göçe karşı küresel bakışının değişmesi gerektiğini bir kez daha fark etmiştir. AB'nin tüm bu çabalarına rağmen BMMYK 2015 Küresel Eğilimler Raporu'na göre 2015 yılında 1 milyondan fazla kişi Avrupa'ya ulaşmıştır ki bunların %50'sini Suriyeliler oluşturmaktadır (BMMYK,2016:7). Tüm bu yaşananlar karşısında sorunun çözümü konusunda Avrupa Birliği Türkiye'nin önemini bir kez daha anlamış ve 2015 tarihli Avrupa Birliği Zirvesi sonucu oluşturulan Ortak Göç Eylem Planı ile Türkiye ile ilişkilerin işbirliği çerçevesinde yürütülmesi kararı alınmıştır. Türkiye ile vize serbesti ve geri kabul anlaşmasının 2016 yılı ile beraber uygulanmaya başlanması kararlaştırılırken 2021 yılına gelindiğinde Avrupa Birliği'nin verilen sözleri yerine getirmemesi ve bölgede stratejik öneme sahip Türkiye ile ilişkilerde geri adım atması sebebiyle mülteci krizi hala önemli bir sorun olarak AB'nin masanın üzerindedir.

Avrupa Birliği Yunanistan'daki mülteci kampı olan Moria'da yaşanan yangın sonrası mültecilerin durumunu gündemine taşımaya karar vererek 23 Eylül 2020 tarihinde Yeni Göç ve İltica Paktını açıkladı. Komisyonun açıkladığı bu Pakt; üç önemli adımı içermektedir. İlk kaynak ve transit ülkeler ile yapılacak anlaşmalar ve bu ülkelere yapılacak ekonomik yardımlar. İkinci olarak, Frontex'in mali bütçesinin artırılarak dış sınırların daha korunaklı hale getirilmesidir. Son olarak “kalıcı ve etkin dayanışma sistemi” kurulması (European Commission, 2020). Ayrıca paktta sığınmacıların geldikleri ülkeye göre ayrılarak sığınma başvurularının kabulü söz konusudur. Yani sığınma kabulünde kişinin hangi ülkeden geldiğı önem kazanmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği içindeki sığınmacı dağılımının kotasının belirtilmediğı ve kota konmadığı dikkat çekilecek bir durum iken; geri dönüş sponsorluğu ile geri dönüşlerin hızlandırılmak istendiğı göze çarpmaktadır.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik bütünleşme amacıyla kurulan Avrupa Birliği, endüstrisini ayağı kaldırmak ve büyötmek amacıyla Avrupa içinden ve dışından birçok ülkeden göç almıştır. Bu göçler ile gelen kişilere “misafir işçi” gözüyle bakılmış ve 1973 petrol krizinin yarattığı ekonomik çöküntü sonrası göçmenlere karşı algılar değışmiştir. Bu anlamda yasal ve yasadışı göçü engellemek için ilk adımlar atılmaya başlanmıştır. Göçe ilişkin ilk somut adım 1987 Avrupa Tek Senedi ile atılırken; 1993 Maastricht Anlaşması ile III. Sütun olan Adalet ve İşçileri başlığına göç, iltica konuları yerleştirilmiştir. Fakat Birlik içinde göç ve iltica konusu üye ülkelerin egemenliğı altında tartışılmaya devam ettiğı için ortak politika üretmek hep zor olmuştur. Bu durum 1997 Amsterdam Anlaşmasında göç ve iltica konusunun I. sütuna yerleştirilmesi ile aşılmaya çalışılmıştır. Soğuk Savaş sonrası Avrupa'nın kendi içinde yaşadığı insan hareketliliğı ve eski Sovyet uydusu ülkelerin Avrupa Birliği'ne kabulü ile yaşanacak genişleme ilk etapta ortak bir göç politikasına ihtiyacı resmen ortaya koymuş; ilerleyen dönemde ise Akdeniz ve Ortadoğı'da yaşananlar Birlik için göç politikaları adına yeni adımları gerekli kılmıştır. Bu anlamda düzensiz göçün çözümü Avrupa Birliği toprakları dışında Komşuluk ve Geri Kabul anlaşmaları ile aranırken, kaynak ve transit ülkelerle ilişkileri geliştirmek; bunu yaparken de bazen “mülteci diplomasisi” kullanmak Birlik için bir dış politika aracı haline gelmiştir. Mülteci krizi ile karşı karşıya kalan Avrupa açıkladığı Göç ve İltica Paktı ile göç sorununu dışsallaştırdığını bir kez daha ortaya koymuştur. Paktta bahsedilen dayanışmanın Birlik içinde esnek yük paylaşımı ile sağlanması vurgulanırken; kaynak ve transit ülkelerde mülteci depoları oluşturulması, hatta Avrupa topraklarındaki kişilerin geri gönderilmesi söz konusudur. Bu bağlamda sorunun çözümünün Avrupa toprakları dışında aranıyor olması Birlik üye ülkelerinin hala tek sesli bir ortak göç politikasına karşı tutumlarını da gösterdiğinin kanıtı gibidir.

Kaynakça

- Battır, O. (2020). Düünden Bugüne Uluslararası Göç; Kuram Algı ve Siyasa. *Nobel Bilimsel Eserler*, s.8.
- Balkır, C., Soyaltın, D. (2018). Avrupalaşma; Tarih, Kavram, Kuram ve Türkiye Uygulamaları. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, s.17.
- Boswell, C. Ve Geddes, A. (2011). Migration and Mobilete in the European Union, s.10.
- BMMYK, Küresel Eğilimler Raporu,2016,s.7.
- Corbick, Mc., J. (2015). Avrupa Birliği Siyaseti. *Adres Yayınları*, s.168.
- Congress On Applied Sciences. (2016). Migration, Poverty& Employment”. *Proceedings*, s.81.
- Council of the European Union, *The Stockholm Programme-An Open and Secure Europe Serving and Protecting the Citizens*, s.69.
- Dinan, D. (2008). Avrupa Birliği Tarihi, *Kitap Yayınevi*. s.108
- European Comission,2020.
- Güleç, C. (2015)., Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları ve Türkiye’ye Yansımaları. *TESAM Akademi Dergisi*, s.84.
- Gençler, A. (...). Avrupa Birliği Göç Politikası, s.188.
- Hampshire, J. (2015). Speaking with one voice? The European Union’s global approach to migration and mobility and the limits of international migration cooperation. *Journal of Ethnic and Migration Studies*,2015, s.2
- Hakverir, B. (2019). Schengen’den Stockholm’e İnsan Hakları Bağlamında Avrupa Birliği Göç Politikaları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, s.110.
- Karışahin, M. (2012). Avrupa Birliği’nde Ortak Göç Politikaları Oluşturma Çabaları ve Ulusal Farklılıklar Sorunu. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, s.78.
- Karyotis, G. (2007). European Migration Policy in the Aftermath of September 11. *Innovation: The European Journal Of Social Science Researh*, s.4.
- Kaya, A., Düzgit A. Senem., Gürsoy, Y., Beşgöl O. Özge., (2012). Avrupa Birliği’ne Giriş, Tarih, Kurumlar ve Politikalar. *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, s.4
- Koçak, O., Gündüz R. Demet, Avrupa Birliği Göç Politikaları ve Göçmenlerin Sosyal Olarak İçerilmelerine Etkisi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, s.68.
- Öner, Ş. A. (2018). Çabalar Sonuç Verecek mi? Avrupa Birliği’nin Ortak Bir Göç ve Sığınma Politikası Oluşturma Girişimleri, Ihlamur Öner, (der), Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar ve Tartışmalar. *İstanbul İletişim*, s.547.
- Özerim, G. (2014). Avrupa’da Göç Politikalarının Ulus üstüleşmesi ve Bir Güvenlik Konusuna Dönüşümü: Avrupa Göç Tarihinde Yeni Bir Dönem mi? *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, s.26.
- Şirin-Öner, N.A. (2012) “Çabalar Sonuç verecek mi? Avrupa Birliği’nin Ortak Bir Göç ve Sığınma Politikası Oluşturma Girişimleri” Ihlamur-Öner, S.G., Şirin-Öner, N.A. (der) Küreselleşme Çağında Göç Kavramlar ve Tartışmalar, İstanbul, İletişim. s.539-561.

Şener, B. (2018). Avrupa Birliği'nin Göç Politikaları Bağlamında Göçmenlerin Sosyal Dışlanması. *Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Merkezi*, s.113.

Tan, R. (2019). AB'nin Göç Politikası, Eurodac ve Türkiye'ye Etkileri. *Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yüksek Lisans Tezi, s.51.

Yılmaz, F. (2008). Avrupa'da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı: AB Politikalarının Etkin(siz)liği. *Uşak Yayınları*, s.102.

Çevrimiçi Kaynaklar

Dublin Davaları, https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Dublin_TUR.pdf , Çevrimiçi (13.03.2021).

Tampere European Council, https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00200-r1.en9.htm , Çevrimiçi (16.03.2021).

Council of the European Union <https://www.consilium.europa.eu/en/#:~:text=It%20consists%20of%20the%20heads,the%20President%20of%20the%20Commission.&text=Also%20known%20informally%20as%20the,adopt%20laws%20and%20coordinate%20policies,2008,> çevrimiçi 19.03.2021.

Renan Demirkan'ın Üç Şekerli Demli Çay İsimli Kitabında Yer Alan Göçmen Evi İmgelerine Türkiye ve Almanya Karşılaştırması Üzerinden Bir Bakış¹

Nagihan Taner²

Giriş

Sosyal hadiselerin her alanında olduğu gibi göç de bir tema olarak edebi üretime yansımıştır. Yazının olmadığı dönemlerin göç destanlarından, günümüzün Göçmen Edebiyatına kadar göç olgusu hem tema hem de retorik olarak edebiyat eserlerinde yer almaktadır. Göç etmek, çeşitli nedenlerle canlıların bir yerden başka bir yere geçici süreliğine veya kalıcı olarak yerleşmek maksadıyla taşınması, yer değiştirmesi olarak tanımlanabilir. Göç hareketi doğada göçmen kuşlar ve balıklar gibi birçok türün hayatta kalabilmesinin bir yoludur. Aynı durum insanlar için de geçerlidir. İnsanlar da göç eylemini çoğu zaman keyfi ve istekli olarak değil, kaçınılmaz, zorunlu ve şartların bir gereği olarak gerçekleştirirler. Harzig ve Hoeder (2009), “insanlık tarihi göç tarihidir” demektedir (Çelik, 2017, s. 153). İklim değişiklikleri, kuraklık, kıtlık gibi coğrafi sebeplerle olabileceği gibi, işsizlik, fakirlik, açlıklar gibi ekonomik sebeplerle ya da zulüm, korku, savaş ve çatışma ortamı, haksızlık, eşitsizlik ve adaletsizlik gibi bireysel, toplumsal ve siyasal koşullar da insanları göç etmeye zorlamaktadır. Anavatanlarını terk ederek, dilini dahi bilmedikleri coğrafyalarda hayata ve kendi köklerine, gelenek ve kültürlerine tutunmaya çalışmaktadır.

Edebiyatın bugüne kadar yapılmış tanımlamalarında işlevlerinden biri toplum yaşamını yansıtmasıdır. Edebiyat ile ona ilham veren toplum arasında kopamaz bağlar vardır. Edebiyat ve toplum birbirinden ayrı düşünülemez. Doğrudan konu edildiği toplumun sosyal gerçekliğini yansıtmaya da, toplumsal yapı ile ilgidir ve toplumdan etkilenmektedir (Akgün, 2015, s. 70). Bakhtin'in belirttiği gibi, bir toplumda ibadetin, türkünün, emeğin ve günlük yaşamda kullanılan dil, yerel yöneticilerin kullandıkları söylem ve şehre yeni göç etmiş insanların yeni dili, kültürü ve dünyası er ya da geç kendi dünyalarından çıkıp edebiyat dünyasına girmekte ve kendi içindeki söz çeşitliliğini sergilemektedir (Bakhtin, 2001, s. 74). Bu açıdan yaklaşıldığında göç olgusu da toplumsal ve sosyal bir gerçeklik olarak edebi eserlerde yerini almıştır. Göçmen edebiyatı literatüre “Göç Edebiyatı”, “Muhacerat Edebiyatı”, “Sürgün Edebiyatı” ya da “Diaspora Edebiyatı” gibi farklı kavramlarla girmiştir. İngilizcede Migrant Literature olarak karşımıza çıkan bu kavram, Türk edebiyatında bütün olarak göç olgusuna karşılık gelmektedir (Akgün, 2015). Bu çalışmada ele alınan, ana dilinden uzak bir coğrafyada azınlık durumunda yaşayan edebiyat temsilcileri tarafından meydana getirilmiş olan göçmen edebiyatının bir örneğidir.

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kadın ve Aile Çalışmaları Doktora Programı, nagihan.taner@student.asbu.edu.tr

Destanların, edebi türler arasında göçü konu alan ilk eserler oldukları söylenebilir. Türk edebiyatında ise yakın dönemde göç teması daha görünür bir şekilde işlenmeye başlamıştır. Hakan Günday-*Daha*, Ayla Kutlu-*Yedinci Bayrak* ve *Bir Göçmen Kuştı O*; Habib Bektaş-*Cennetin Arka Bahçesi*, Orhan Kemal-*Gurbet Kuşları*, Yaşar Kemal- *Fırat Suyu Kan Ağlıyor*, Kemal Sıyahhan-*Mülteci*, Gürsel Kanat-*Unutkan Ayna*, Alev Tekinay-*Ağlayan Nar* gibi sayısız eser bırakılmıştır. Bunların dışında, göçmen edebiyatı olarak nitelenen anavatanından uzak ve kendi anadiline yabancı bir dilin konuşulduğu bir yerde azınlık durumunda olan yazar ve şairlerce de bir edebiyat ortamı meydana gelmiştir. Artık göç ettikleri ülkelerin dilinde eser veren edebiyat temsilcileri kadrosunu oluşturmuştur. Almanya özelinde göçmen şair ve yazarlar 1) İlk olarak Almanya’da yazarlığa başlayanlar ve 2) Türkiye’de yazar olduktan sonra Almanya’ya giderek orada yazarlığa devam edenler olarak ikiye ayrılmaktadır (Akgün, 2015, s. 78). Türk-Alman Göçmen Edebiyatı temsilcilerinden bazıları, Emine Sevgi Özdamar- *Haliçli Köprü*, Adalet Ağaoğlu-*Fikrimin İnce Güllü*, Bekir Yıldız-*Türkler Almanya’da*, Aras Öner – *A’nın Gizli Yaşamı* olarak sayılabilir. Çalışmaya konu olan Renan Demirkan ise, Almanya’da yazar olan ve Almanca eserler veren bir Türk yazarımızdır.

Edebiyatta Kronotop, Göç ve Kültürel Bellek

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ekonomik gücünü elinde bulunduran Batılı ülkeler, küreselleşmeden yüksek gelir elde ederek daha çok zenginleşirken, geri kalmış ya da gelişmekte olan ülkelerin vatandaşları daha iyi bir yaşam umuduyla çareyi göç etmekte bulmuştur. Gelişen ulaşım ve haberleşme teknolojileri sayesinde sınırlar kolaylıkla geçilmekte ve tüketim kültürü dünyanın en geri kalmış noktalarındaki insanların bile davranış biçimlerini değiştirmektedir. Yeni bir yaşam arayışı içine giren insanlar sınırları aşarak başkalarının evlerine misafir olmakta ve zenginlikten pay almak istemektedir. Göçmenleri ucuz işgücü olarak kullanmakta beis görmediği halde, zenginliğin paylaşılmasından hoşnut olmayan Batı dünyasının insanları, göçmenleri merkezin dışında tutmak ve çevrede kalmaları için farklı stratejiler geliştirmektedir. Göçmenler ve yerel halk arasında gerilim ve uyumsuzluğa yol açan bu durum, kendi kültürleri ile gittikleri yerin kültürü arasında kimlik sorunları yaşamakta ve modern dünyada var olmaya devam edebilmek ve oraya uyum sağlayabilmek için melez kimlikler üretmektedir (Cengiz, 2010). İnsan yaşamındaki olay, olgu ve deneyimler, duygu ve düşünceler, mekânsal betimlemeler metodolojik bir yaklaşımla edebiyata yansımaktadır. Göç olgusu da Bakhtin’in “Yol Kronotopu” gibi edebiyatta kendine yer edinmiştir.

Bakhtin *Romandan Karnaval’a* adlı eserinde “yolu” tesadüfi karşılaşmalar için elverişli bir alan olarak değerlendirmektedir. Bir toplumun bütün sınıfları, zümreleri, dini, etnik ve milli köken ve çağlarının temsilcileri, birbirinden çok farklı insanların takip ettikleri uzamsal ve zamansal yollar, tek bir noktada kesişmektedir. Olağan zamanlarda toplumsal ve düşünsel olarak birbirinden ayrılan insanlar, edebiyat eserinde tesadüfen bir araya gelebilir ve çok farklı kaderler birleşebilir. Yolda meydana gelen karşılaşmalarda, insanların yazgılarını ve yaşamlarını tanımlayan ve değiştiren uzamsal ve zamansal diziler, toplumsal mesafelerin kaybolmasını sağlamakta, ilişkiler daha karmaşık ancak daha somut bir hale gelmektedir. Yol kronotopu hem yeni bir yaşama başlangıcın çıkış noktası hem de geçmişin arkada bırakılarak sonuç bulduğu yerdir. Zaman ile uzam kaynaşır ve yolu şekillendirir; “Bir yaşamın seyri”, “yeni bir yola koyulmak”, “tarihin akışı” vb.; zamanın akışını eksen olarak eğretilenen

yol, çok katmanlı bir yapı oluşturmaktadır (Bakhtin, 2001, s. 317). Benzer bir şekilde göç de, toplumsal gelişmeler sonucunda oluşur ve farklı kültürel etkileşimler ile yeni bir gündelik yaşam biçimi inşa eder. Yeni toplum içinde farklı sınıflardan insanların mekan içindeki hareket özgürlükleri eşit olmadığı gibi, kültürel bellekleri de aynı öğelerle dolu değildir. Zaman ve mekan belleğin unsurları olduğuna göre, edebiyatta zaman, kronotop aracılığıyla ete kemiğe bürünmektedir. Mekan, yine aynı yolla zaman ve tarih tarafından somutlaştırılmakta ve anlamlandırılmaktadır (Bakhtin, 2001, s. 27). Kronotop, Bakhtin tarafından zamanla mekan arasındaki çeşitli toplumsal deneyimlerle kurulan içsel bağların edebiyattaki özgül görünümüleri olarak adlandırıldığına göre, edebiyatta kronotop aracılığıyla, “yol kronotopu” gibi, “göç kronotopu” gibi bir kavramsallaştırmaya gidilerek, göçle mekan değiştiren insanın zaman algısı arasında bir kesişme noktası betimsel olarak ele alınabilir.

Burada sözü edilen zaman algısı, Bergsoncu bir zaman anlayışına sahiptir. İnsan varoluşunun kaynağında bulunan ölçülebilen, kronolojik, mekânsal ya da çizgisel zaman değil içsel bir zamandır. Kronolojik zaman ileriye doğru akıp, gün, hafta, ay ve yıl, saniye, dakika ve saat, sabah, öğle ve akşam gibi parçalara ayrılabilen somutlaştırılmış ve geriye döndürülemez bir süreçtir. İçsel zaman ise rasyonel bir aklın üretiminin dışında, zihninde ileriye ve geriye sarılabilen, yeniden kurgulanabilen, sezgiler ile duygulara anlamlar kazandırabilen, insanı kendi içine döndüren bir “o anda olma” halidir. İçsel zamanda kesintisiz bir akış ve mekânsal olandan bağımsız olma hali vardır. Dışımızdaki zaman ancak mekanla varlık kazanırken, içsel zamanda yapay bölünmeler değil, hayatla biçimlenen ancak gerçek hayattan ayrılmış, yine de gerçek hayatın yankılarını yansıtan geniş bir zamandır (Demir, 2019). Bergson içsel zamanı, bilimin ve rasyonel aklın anladığı, bir cinsten ve ölçülebilir bir mekandan ibaret olan zaman düşüncesinin karşısına koymaktadır. Bergson’da süre (durée), yapay değil tam tersine hakiki bir zamandır çünkü şuurumuzun bir oluşu ve yaratıcı bir tekamülüdür. Süre aslında bellektir, şuurdur, özgürlüktür. Süre, her şeyden önce bellektir ve biri olmadan diğeri var olamaz. Zaman ve belleğin bu iç içe geçmesi sayesinde insan, zihninde öncesi ve sonrası olmayan, parçalanamaz bir akış olarak duyumsadığı ve aynı zamanda yeniden kurgulama kabiliyeti olan kendine has bir oluşla karşılaşmaktadır. Bellek kaçınılmaz bir biçimde dış dünyanın varlığının bilgisine ve yaşamın deneyimine de yönelmiş olur. Bergson, bilinçle eşyayı kaynaştırarak aynışmasını sağlayan dış dünyanın varlıklarına yönelik sezgiyi, “kendisinde biricik ve tarif edilemez olan şeyle birleşmemizi temin için, bizi bir varlığın içine sürükleyen zihni sempati” (Demir, 2019; Topçu, 2017, s. 56) olarak tanımlamaktadır.

Göçmen edebiyatında da kültürel bellekten izlekler yer almaktadır. Çünkü, “her bellek tekniğinin ilk aracı mekanlaştırmadır”. Mekan, hem hatırlama kültüründe, hem de toplumsal ve kültürel bellek pekiştirmelerinde başrodedir. Bellek sanatı, hayali mekanlarla, hatırlama kültürü ise doğal mekanlara koyduğu işaretlerle çalışmaktadır. Hatta özellikle bütün bir coğrafya, kültürel belleğin aracı olarak kullanılmaktadır (Assman, 2015, s. 68). Düşünceler belleğin bir parçası olmadan önce, kavram ile görüntünün birbirinin içinde erimesi gerçekleşir. Her kişilik, her olay, her deneyim belleğe girişle birlikte bir ders, bir sembol, bir kavram aktarmakta ve düşünceler sisteminin bir unsuru haline gelmektedir. Assman’ın yaklaşımında bunlar hatırlama figürleridir ve zamana bağlılık, mekana bağlılık, bir gruba aidiyet gibi kendine özgü bir süreçler yeniden kurgulanabilme özelliğine sahiptir. Hatırlama figürleri belli bir mekanda cisimleştirilmek ve belli bir zamanda güncellenmek isterler. Yani, coğrafi ve tarihi bakımdan somut bir zamana ve mekana da dayanmaktadır. Aile için ev, kırsal kesinde yaşayanlar için köy, kentliler için şehir ve bir coğrafyada yaşayanlar için o bölge mekânsal hatırlama çerçevesini

oluşturmaktadır (Assman, 2015, ss. 46–47). Bu bağ, göçmenler için “vatan” duygusunu veren bir çerçevedir. Kendini bir diaspora olarak sağlamlaştırmak her topluluk kimliklerinin sembolü ve anılarının dayanaklarını gettolar, yani toplumsal mekanlar, yaratmak suretiyle garanti altına alırlar. Bellek, mekansallaştırma eğilimi içindedir. Mekân olmadan belleğin tutunacak, sembole dayalı bir alanı olamamaktadır.

Lefebvre’ye göre de, toplumsal mekanların zihinsel bir gerçekliği bulunmaktadır. Mekanın zihinsel gerçekliği, zamanla ilişkilidir ve hem çatışan güçleri hem de güç ilişkilerini ifade etmektedir (Lefebvre, 2014, s. 299). 20. yüzyılda yoksul konutlarının yok olma eğilimine girdiğini belirten Lefebvre, zengin konutların yoksulların kümes gibi evleriyle tezat oluşturduğunu, banliyö mekanlarındaki müstakil evlerin de "toplu konutlarla" güçlü bir tezat oluşturduğunu, bu şekilde sınıfsal ve güç ilişkilerini görünür kıldığını söylemektedir. "Asgari geçim" deneyimi de buna hizmet etmiştir. Görünmez iç sınırlar, genel bir sistemin ve tek bir iktidarın hakim olduğu mekanları parçalamaya başlamaktadır. Bu sınırlar sadece yerel, bölgesel değil aynı zamanda uluslararasıdır. İnsanların, hayatta kalabilmek için "en basit ifadelerine" ve "en küçük ortak bölen"lerine indirgenmek zorunda kaldıkları, rahatça yerleşebildikleri, zamanlarının ve mekanlarının olduğu bölgeleri de birbirinden ayırmaktadır (Lefebvre, 2014, s. 322).

Lefebvre, ulusal sınırların örülmesini, bölgelerin ve mekanların birbirinden ayrılmasını sadece sanayi üretiminin bir gereği olarak yorumlamaz. Kapitalizmin yayılmasıyla, mekanlar özgül unsur ya da işlev olarak kendilerini ortaya koymaktadırlar. Kapitalist üretimin yayınlaşması, üretici güçlerin yayılmasını, üretim ilişkilerinin yeniden-üretimini ve önceden var olan mekanın bütünüyle işgal edilmesini, dolayısıyla da yeni bir mekan üretimini peşi sıra getirmektedir. Kapitalizm sadece önceden var olan mekanı, Dünya'yı ele geçirmekle kalmamış, kentleşme aracılığıyla ve kentleşme dolayısıyla kendi mekanını da üretmiştir. Yeniden inşa edilebilme ve üretebilme yeteneği sayesinde, mekan ve zaman içindeki farklılıkları ortadan kaldırıp doğayı ve doğal zamanları yok etmiştir (Lefebvre, 2014, s. 331). Dünya pazarında fetişleştirilmiş ekonomi ve bunun belirlediği mekan, mutlağa vardırılmış siyaset, bunlar hep birlikte kendi temellerini, mekanı, şehri yaratmış, kırı yok etmiş ve sonuç olarak sanayileşmede geri kalmış bölgelerden, gelişmiş bölgelere göç akınları başlamıştır. Küresel sistem, kapitalist iktidar, mekanı, emeğin kaynağı olarak insanı ve sermayenin bir unsuru olarak zamanı bir arada tutmakta ve yeniden üretmektedir. Yeniden üretim insan belleğinde yeni bir zaman ve uzam yaratmaktadır. Göç de bu uzamları barındıran ve anlatıyı biçimlendiren bir olgu olarak edebiyat eserlerinde yerini almakta, yazar da kendi yaşamını sürdüren bir varlık olarak içinde yaşadığı zamanın şartlarından ve koşullarından etkilenmektedir.

Yazarla en çok da yapıtın kompozisyonunda karşılaştığımızı belirten Bakhtin’e göre, yapıtı bir tür dış ses ile parçalar, şarkılar, bölümler, şeklinde oluşturan ve aktaran yazardır. Ancak bunu yaparken temsil edilen zaman-uzamları okuyucuya doğrudan sunmadan yapmaktadır. Yapıtların bölümlendirmelerinde, anlatılanın varoluşunun ilk aşamalarında icra edildikleri ve işitildikleri gerçek koşullar korunmaktadır. Böylece, hikayeleştirmenin zaman-uzamı nispeten hissedilebilmektedir. Ancak, modern bir edebi eserin bölümlendirmesinde, temsil edilen dünyanın zaman-uzamı kadar okuyucunun ve yaratıcının zaman-uzamı da önemlidir. Bakhtin bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Başka bir deyişle, yapıtta temsil edilen dünya ile yapıtın dışındaki dünya arasında karşılıklı bir etkileşimle karşılaşırız. Bu etkileşim, kompozisyonun belirli temel özelliklerinde çok kesin bir biçimde saptanır:

Her yapının bir başı ve bir sonu vardır, yapıtta temsil edilen olay da benzer biçimde bir başlangıca ve bir sona sahiptir, ama bu başlangıçlar ve sonlar farklı dünyalarda, birbirleriyle asla kaynaşmayacak, birbirleriyle asla özdeş olmayacak ama aynı zamanda etkileşim içinde olan ve kopmaz bir şekilde birbirlerine bağlı olan farklı zaman-uzamlarda yatmaktadır. Bunu şöyle de ortaya koyabiliriz: Önümüzde iki olay bulunmaktadır -yapıtta anlatılan olay ve bizzet anlatma olayı (dinleyiciler ve okuyucular olarak biz de bu ikinci olayın parçası oluruz); bu olaylar (keza farklı sürelerin izlerini taşıyan) farklı zamanlarda ve farklı yerlerde geçer, ama yanı sıra bu iki olay, yapının ve metnin ve metinde temsil edilen dünyanın ve yazar-yaratıcının ve dinleyicilerin/ okuyucuların dışsal maddi veriliği de dahil olmak üzere içerdiği tüm olayların toplamında yapıt olarak adlandırabileceğimiz tek ama karmaşık bir olayda bölünmez bir şekilde birleşmiştir; böylece, yapının eksiksizliğini tüm bütünlüğü ve bölünmezliğiyle algılarız, ama aynı zamanda yapıtı oluşturan öğelerin çeşitliliğini de kavrarız” (Bakhtin, 2001, ss. 329–330).

Renan Demirkan’ın Üç Şekerli Demli Çay eseri de, teknik anlamda böyle bir bütünsellik içinde yazılmıştır. Yazar aynı zamanda hem anlatıcı, hem kompozisyonun dışında yer almaktadır ancak bütüne bakıldığında, örüntülerin her birinin içinde yer almaktadır.

Yazar ve Eser Hakkında

Renan Demirkan 12 Haziran 1955 Ankara doğumludur. Yedi yaşındayken ailesiyle birlikte Hannover’e gitmiştir ve yüksekokulda oyunculuk eğitimi almıştır. Alman Devlet tiyatrolarında oynamış, 1982 yılında yer aldığı televizyon filmi ile sinemaya başlamıştır. Oyuncu ve sinema sanatçısı olarak birçok ödül alan Demirkan, oyunculuğun yanı sıra yazarlık alanında da başarılıdır. Türkçe’ye çevrilmiş *Sakallı Kadın* (1994) ve çalışmanın konusu olan *Üç Şekerli Demli Çay* (1991) isimli iki ayrı kitabı bulunmaktadır.

Romanda karakterlerin ismi geçmemektedir ve bu durum eserdeki hafıza örgüsüne bir anonimlik katmaktadır. Kişilerin kim olduğundan bağımsız olarak zaman ve mekanın hafızada yer ettiği biçimiyle ve bugünden kopmuş olarak aktarılmaktadır. Anlatıda iki türlü bir zaman aktarımı vardır. Birinde gerçek hayatta doğum yapmayı bekleyen anlatıcı hastane ortamını, doktor ve hemşirelerle iletişimini, o anki duygu, düşünce ve sezgilerini aktarırken, bilinci birden geçmişe gitmekte ve bulunduğu andan soyutlanmaktadır. Hafızanın dehlizlerinde gezindiği esnada ise, Bergsoncu bir zaman anlayışının hakim olduğunu söylemek mümkündür. Bir önceki bölümde de belirtildiği gibi Bergson’da zaman kavramı, insanın dışında yer alan, sabah, öğlen, akşam gibi zaman dilimlerine bölünebilen ve saat, dakika, saniye ölçeğinde ölçülebilen mekanik ya da matematiksel nicel bir zaman iken, içsel zaman bölünemez, parçalanamaz nitel bir zamanı hatta daha doğru bir ifadeyle geniş bir zamana tekabül etmektedir. Kesintisiz bir akış olan içsel zaman ise varlık kazanmak için mekâna ihtiyaç duymamakta, kendinden başka hiçbir şeyle de var olmamaktadır (Demir, 2019). O hafızadan çıkıp, zihnin içinde yeniden şekillenerek akmaya devam etmektedir.

Lévinas, Bergson’un insan bilincinde varlık kazanan zaman kavramını doğumla başlayıp ölümle yok olan çizgisel bir mefhum olarak görmediğini, aslında bir sonsuza kadar uzanacak gibi algılanan bir zamana gönderme yaptığını söylemektedir. İçsel zaman, insan bilincinde, varlığın sonsuzca sürüp gittiği bir boyut olarak anlam kazanmaktadır. Bergson’un çizgisel (kronolojik, mekanik) olarak kavramlaştırdığı zamanın altında bu kökleri sonsuz ve süresi ölçülemeyen, bir anlamda zamansız bir

boşlukta dolaşan çok daha derin ve sihirli bir zaman yatmaktadır (Lévinas, 2014, p. 65). İncelenen eserde de Bergsoncu zaman anlayışından öğeler bulmak mümkündür. Örneğin; eserde yazar uykudan uyanmakta zorlanırken, “Zaten yaşamının saat ve hareket planı ile yönlendirilmesini, özerkliğine uygunsuzca el konulması olarak algılıyordu” diyerek modern zaman algısına uyum sağlayamadığını belli etmektedir (Demirkan, 1991, s. 8). Üç Şekerli Demli Çay’da, anlatıcının yani yazarın aklından geçenler dışarıdan izleyen bir kişinin aktarımı şeklinde yansıtılmıştır. Bilinç akışı tekniğinin kullanıldığı anlatıda, yazarın anıları sıçramalı ve isimsiz bir şekilde kişiden kişiye, olaydan olaya, anıdan anıya atlamaktadır. Bu hatırlamalar esnasında, yazar yorumlamaktan kaçınarak okuyucu ile anlatılan arasından çekilir ve okura zihnini birden çok sinema filmi karesi gibi parça parça seyrettirmektedir. Anlatıcı olarak Demirkan’ın bilinç akışında anlatıcının zihninden akıp giden düşünceler arasında mantıksal bir bağ yoktur.

Kitapta bahsi geçen aile 1962 yılında Anadolu’dan Almanya’ya göç etmiş olan birinci kuşak Almanya göçmenleridir ve anlatıcı konumundaki Renan Demirkan bu göçmen ailenin Almanya’da büyümüş kızıdır. Yukarıdaki alıntılardan hareketle, göçmenlerin anılarında ayrı, gün içinde ayrı bir yaşam olarak ikiye bölünmüş bir hayatları olduğunu anlamak güç değildir. Türkiye’de o dönemde çocuk, aile ekonomisine ve hizmetine katkısı olması için doğurulan bir tür işçi konumundadır. Almanya’daki hayatlarında ise çocuklar eğitim almakta ama yine de çalışan anne babanın evdeki yokluğunu küçük anne rolüne bürünerek kardeşinin ödevlerine ve yemeğin hazırlanmasına yardım eden bir yetişkin rolü üstlenmektedir. Türkiye’deki yaşamlarında Anadolu kırsalında bulundukları coğrafyanın altyapısızlıkları nedeniyle yoksulluk içindeyken, Almanya’da farklı bir türde yoksulluk ve yoksunluk içine düşmüşlerdir. Bu sadece maddi anlamda yetersiz olmak değil, aynı zamanda köklerinden kopmuş olmanın, öteki kimliğinin ve yabancılık hissinin getirdiği bir duygusal yoksunluktur. Romanda, sadece mekânsal olarak değil, gündelik hayata yansıyan birçok ahlak ve namus anlayışına dair pratik ve söylemlere rastlamak mümkündür. “*Türkiye’deki gençlerin yaşamlarını yaşlıların kuralları*” belirlir ifadesi bu anlamda dikkat çekicidir. Namusumuzu koruruz, doğan çocuğa Yaşar adı konulması, babanın Almanya’da kızların okul seyahatlerine gitmelerine müsaade etmemesi, elalemin ortasında bir kız çocuğunun (bile) bayılmasının utanç verici kabul edilmesi, Almanya’ya giderken amcasına emanet edilen kıza amcası tarafından tecavüz edilmesi, Demirkan’ın ise yıllar sonra Türkiye’ye erkek arkadaşı ile yaptığı ziyarette, tamircinin yanında erkek arkadaşı olmasına rağmen tecavüze kalkışması Türk’ün namus anlayışını sorgulatır niteliktedir. Baba, Batılılaşmaya niyet etmiş entegre olmaya çalışan bir figür olarak hafta sonları Kaiser ve Mavi Tuna Valsini plağa koyarken, anne hep tozlu köyünün hasretindedir. Benzer şekilde kızların hevesle hazırladıkları Noel hediyelerini anneleri lanetlerken, babaları onlara sarılara İsa’nın doğumunu ve Noel’in diğer Hristiyan mezheplerdeki yerini anlatmıştır. Bu durum kızların ruhsal durumlarında bir tür çelişki yaratmaktadır. Nitekim, Demirkan 17 yaşında evden ayrılmış ve kendi yolunu çizmeye çabalamıştır. Göç içinde bir göç hikâyesidir bu aynı zamanda. Her evlenen kadının baba evinden, koca evine göç etmesi gibi, evliliğin kendi içinde bir göç hareketi olması gibi, Demirkan da evden ayrılarak kendi göç hareketini başlatmıştır. Amacı kökenini reddetmek değil, kendi yolunu ve yöresini bulmaktır.

Göçmen edebiyatında göç olgusunun bütünüleyici parçaları olan dil, din, ahlaki değer, gelenek uyumsuzlukları kaynaklı kültür sorunları, ağır çalışma koşulları nedeniyle kendilerine, çevrelerine yabancılaşan aile üyeleri (Polat, 2016), hali hazırda koptukları vatan toprağından, kültür ve geleneğine

duyulan özlem ile yeni düzene tam uyum sağlayamamanın beraberinde getirdiği arafta olma duygusu ve melez kimlikler önplana çıkmaktadır.

Türkiye'deki ev ve yaşam

Günün her saatinde oturma ve mutfak pencerelerinden taşan ve silme-dolu minibüs ve taksilerdeki insanların havada asılı güzel ve çirkin kokularını da geride bırakmışlardı. Pazar çığırkanlarının, klakson cümbüşünün, eskicilerin ve su satıcılarının, sayısız minarelerden haykıran imamların, sakat dilencilerin, yalınayak ayakkebabı boyacılarının ve gazeteci çocukların sesler karmaşıklığını. Anlatılmaz güzellikteki güneş doğuş ve batışlarını, en bayağı köyü bile altın saraya dönüştüren dayanılmaz öğle sıcaklarını, üç şekerli demli çayda tavla oynayan ve sorunlarını paylaşan ibtiyaların kıraathanelerindeki ışıkları terk etmişlerdi (Demirkan 1991, s. 12).

Mekanın düzeni ve biçimi, doğuşu, güncelliği, soyut ve somut, doğa ve toplum birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Mekan sadece nesneler ile dolu bir alan değil aynı zamanda anlam yüklüdür. Görüp dokunduklarımız, duyduğumuz, mekanda hissettiklerimiz bütün anlam dünyamızın içinde yer alır. Her yer ve nesne grubunun bir merkezi vardır; ev, şehir ve dünya da buna dahildir. Merkez her taraftan algılanmakta, her yerden ona ulaşılabilir. Kişi, bulunduğu yerden her şeyi algılar ve her ortaya çıkan keşfetmekte ve anlamlarını ona göre belirlemektedir (Lefebvre, 2014).

Küçük kızlar, el ele veya kol kola yürüyen büyük insanlardan büyülenmişlerdi. Filler gibi, hortumuyla bir öndekinin kuyruğunda, gençler birbirine kaynamış. Onlarsa, sürüler halinde dolaşmalarına karşın, yalnız başlarına yem arayan keçilerin ülkesinden geliyorlardı. (Demirkan 1991, s. 14).

Sosyal dışlanma, toplumun geri kalanıyla ciddi bir anlamda bir ilişki kopuşuna işaret etmektedir. Bulunulan coğrafyadaki çoğunluğun referans alınması farklı bir etnik kökenden gelmek, farklı bir dinin üyesi olmak, aksanlı konuşmak gibi nedenler toplumsal yaşamın içine dahil edilmeme, aşağılama ve yaşamı zorlaştırma şeklinde tezahür etmektedir (Ersöz, 2020, s. 125).

Başka zamanlara dalıp, Anadolu'nun birçın manzarasını örten, güneş ve toz karışımı ve susatan o benzersiz üç şekerli demli çayın ikram edildiği, sarı havanın düşünüyü kurardı. Evlerinin aşağısındaki vadiden kıvrılarak akan nebri. Mandaları oraya su içmeye götürdüğünden ve taşlı sahilde yırtılan ayaklarını serinlettiğinin düşünüyü. Alçak tavanlı, serin odalardaki ter kokusunu, taze nane ve biberiyeleri, kendi pişirdiği mısır ekmeğini ve Çerkes tavuğunu düşünürdü... Gece yarılarına kadar sonsuz mektuplar yazıyor, ailesine para gönderiyordu bir çamaşır makinası için. Kendilerini artık su çekip çamaşır yıkamak için yormamalıydılar... Ama abisi köye elektrik ve akarsuyun gelmesinin bir on yıl daha alacağını çamaşır makinası yerine yazın yemek pişirmek için soba yakmamalarına gerek kalmaması için o para ile gazlı bir fırın aldıklarını yazmıştı yanıt olarak (Demirkan 1991, s. 31).

Bir kadın olarak Almanya'da kazandığı paradan ailesine gönderen annenin, geride kalan ailesinin satın almasını temenni ettiği eşya bir otomatik çamaşır makinesidir. Çünkü Almanya'da otomatik çamaşır makinesini görmüş, kullanmış ve yaşamı kolaylaştırdığına tanıklık etmiştir. Ancak abisi her ne kadar köye su gelmemiş olsa da, o parayı bir fırın almak için kullanmıştır. Gül Berrak Sert, Kadın ve Mimarlık isimli derlemesinde, kadınların, mekana ve zamana dair algı biçimleri farklı olup

olmadığını tartışır. Kadınlar malzemeleri farklı gördüğüne, pratik uygulamaları farklı düzenlediğine, farklı tasarım metodolojileri tercih ettiğini belirtmektedir. Bu farklılığı açıklarken kadınlar ve erkekler arasındaki sadece biyolojik farklılığın değil, toplumsal olanın da göz önünde bulundurulmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Kadınların erkeklerden farklı bir fiziksel yapıya sahip olması yaratımsal süreçlerden, objelerin üretimine, mekana, kelimelere ve nesnelere karşı farklı duyarlılıklara sahip olmasına neden olmaktadır (Sert, 2005).

Almanya'daki ev ve yaşam

Kızlar, bitişik düzen evin yeşil, tek düzen kesilmiş çimlerini oksuyorlardı elleriyle. Kırmızı, üçgen tabela, beyaz harfleriyle basmayı ve top oynamayı yasaklıyordu. Varoştaki bu bahçeyi korumak için oyunlarını birinci kattaki iki odalı evlerine taşıdılar. Binadaki alışılmamış bu gürültüleri, üç ay sonra çocuksuz ev sahibinin, sözleşmeyi hemen iptal bildirimini izlemişti (Demirkan 1991, s.14).

Kızlar bu evi o kadar sevmişti ki, taşınmadan önce evin bahçesinden çıkıp, sokağın karşısında bulunan otobüs durağına oturup, renkli boya kalemleri ile evin, bahçenin ve hatta trafik tabelalarının bile resmini çizmişlerdir. Küçük kız kardeş evin bacasına balonlar, büyüğü ise tek boyda kesilmiş çimlerin üzerine bir dut ağacı yerleştirmiştir çizimlerinde.

Yeni ev kalın duvarlı ve bakımsız, büyük bahçeli eski bir binaydı. 250 nüfuslu köyün ucunda, üç binadan biri. Elli metre sağda, kırmızı beyaz bariyerli küçük bir tren istasyonu vardı. Karşısında, ağaçların ardına gizlenmiş alçak bir bina. Oraya çekilmiş yalnız yaşıyorlardı. Çocuklar evdekilerin umutlarını boşa çıkarmamak için uğraşıyorlar, iyi notlar getiriyorlardı. "Düzenli" ve "uslu"ydular. Özellikle büyüğü, şimdiden küçüğün ders çalışmasına yardımcı oluyor, öğle yemeklerini hazırlıyordu. Bu yeni ve pahalı yaşam için anne ve babası para kazanırlarken, kardeşine bakıyordu (Demirkan 1991, s.15).

Eserdeki uyumsuzluğun temelinde hem yabancı hem de kadın olma konumu dikkat çekici bir şekilde verilmektedir. Eserde işlenen kadın karakter, kendi kişiliğini geliştirebilmek için, Almanya'nın imkânlarından yararlanmaktadır.

Yöresinin yaşlı insanların anlattığı gibi beş kardeşin en büyüğü çok zeki bir çocukmuş. Anadolu'nun sıcağında küçük, tozlu bir köymüş evi. O çevreye göre büyükçe çiftlik, birer düzine inek ve manda, üç at, mısır tarlası ve fındık bahçesiyle maceralı oyun yeri olabilirmiş aslında. Bunun yerine düşükle ve ölü doğumlardan zayıflamış yatalak anasının yerini almış ve hayatta kalmış kardeşlerine bakmak zorunda kalmış. Daha çocukken babanın yemeğini tarlaya taşımalı, kuyudan su çekmeli, eliyle çamaşırları yıkamalı, inekleri sağlamalı, abırı temizlemeliymiş. Tüm çocuklar böyle ağır çalıştıklarından, kaçınılmaz, çizilmiş bir kadere inanıyor ve sofî baba da bunu Kuran'dan ayetlerle onaylıyordu anlaşılan: "Her şey alın yazısıdır". Kızın da, gerçi daha sonra ama öbür dünyada daha mutlu bir yaşama kavuşmak için görevlerle dolu bu yolu gitmek gerektiğinden hiç kuşkusu olmamış (Demirkan 1991, s.27).

Hamile kadın, anne ve babası onaylamasa bile, kırk hafta boyunca içinde taşıdığı, koruduğu, baktığı ve beslediği bir varlığın hayatı için övünç duymaktadır. Koruma, gözetme ve görev duygusu kadını onurlandırmaktadır. Çünkü küçük bir kızken de kız kardeşine bakmıştır. Henüz dokuz yaşındayken ne kadar uslu bir çocuk olduğuyla ilgili övgüler alan ama gerçekte bir çocuk olan bir bakıcıdır o. Tıpkı kendi annesinin de, annesinin yerini alması gibi o da annelik rolünü üstlenmiştir.

Evin geçimi, çocukların bakımı, işlerin tamamlanması söz konusudur. Kendi kızının böyle olmamasını temenni eder. Onun kızı şen, afacan ve meraklı olmalıdır ama uslu bir çocuk değil.

Eyden çekip çıkarmıştı çocuğunun babası onu caddeye. Hava! Işık! Hayat! O bile yirmi yıl önce bu kırk metrekairelik oda-mutfak-topluluğu dünyasından kendi yarattığı dünyaya kaçmıştı. Gerçi sonuncu olması nedeniyle yetişkin kardeşleri eyden çıkmışlardı – on metrekairelik odası olmuştu ama yine de hatırlamak sıkıyordu onu. Oradan on yedi yaşında ayrılıp ressamlık okumuş ve sahne dekoratörü olmuştu. Mekanlar yaratmak coşturuyordu onu: İçinde farklı yaşamları sergileyebilmek için her mekana kendine özgü ıstık, renk, özgül mizansenler yaratmak. Sahne, gerçek dünya; sahne resimleri, yaşam resimleri olarak. Onlara yürümeyi öğretircesine, tasarımdan gerçek oluncaya kadar eşlik ediyordu. Son dakikaya kadar mekanların tüm gelişme evrelerinde birlikte oluyor ve perde açılmadan yine tüm ayrıntıları denetliyordu (Demirkan 1991, s.21).

Hamile kadının, kendisi gibi göçmen bir ailenin oğlu ile evlendiği ve mutlu olduğu anlaşılmaktadır. Çocuğunun babasının meslek seçiminde göçmen kimliğinin etkili olduğu görülmektedir. Uzun süre kırk metrekairelik alanı kalabalık bir aileyle ile paylaşmaktan usanan kişi bir sahne tasarımcısı olmuştur ve ferah ve aydınlık mekanlar tasarlamaktadır.

Almanya’da kendini yetersiz hissetmişti. Diğer arkadaşlarının saat ücretleri 8.50 Mark olarak ödenirken, kendisi okuldan terzi olmadığından, aynı iş için 5.05 Mark almıştı. Ustanın, zor smokin veya gömlek değişimi işlerini salt onun masasına koymasına karşın, ancak on iki yıl sonra diğer iş arkadaşlarıyla aynı kategoriye konulmuştu firma tarafından. Ama bu yine de emekliliğine yansımamıştı. Bugün yirmi yıllık göz nuru, yorucu çalışmaları için 700 Mark emekli ücreti veriliyor. (Demirkan 1991, s.28).

Yukarıda bahsi geçen, esas karakter olan doğumu bekleyen kadının kırsalda yetişmiş olan annesidir. Uzun yıllar boyunca Almanya’da parça başı işçilik yapmış yine de Almanlarla eşit işe eşit ücrete sahip olamamıştır.

Kız, parlak rügan ayakkabılara, ütülenmiş bluzlere ve ekose, pileli eteklere karşı bayrak açıyordu. O uzun saçlı ve sakallılar, kendisini olduğu gibi kabul edeceklerdi. Onlarla olsa bu kadar yalnızlık çekmezdim belki diye düşünüyordu. Öylesine ortalıkta dolaşan bunlar, normal insanlar değil! diye bağıırıyordu anne telaşla, “ve sen de değilsin, git de doktora kafanı muayene ettir”. Akşamları, yorgun argın hole girer girmez kapıyı üç kez kilitleyip sızlanmaya başlıyordu. (Demirkan 1991, s. 30).

Eserde otoriteyi temsil eden karakterin annesidir. Annesi geleneksel kültürünün örfüne ve adetine bağlıdır ve sürekli olarak bekaretin önemini vurgulamaktadır. Almanya’da olmasına rağmen zihninin içinde Türkiye’de yaşamakta ve kırsal kökeninden bir türlü kopamamaktadır. Eserde hem aile içi roller bakımından hem de kadın erkek, doğu batı, Müslüman Hristiyan gibi karşıtlıklara dayanan söylemler tekrar tekrar üretilmektedir (Sağlam, 2006). Kadının kapıyı üç kez kilitlemesi ise, yabancılık duygusunun beraberinde getirdiği bir bulunduğu bölgeye güvensizlik olarak yorumlanabilir.

Bu iki yaşlı insan birbirleriyle hemen hemen hiç konuşmuyorlardı, elli senelik evlilikte her şey anlatılmıştı çünkü. Güneğin yüksek sesli, resimleri bozuk televizyonun karşısında otururlardı. “Yeni bir antenin anlamı yok, şurada ne ömrümüz kaldı ki.” On iki hafta sonra görecekleli torunları için sanki şimdiden öbür dünyadan konuşuyor gibiydiler: “Umarım kendi yolunu bulabilir, artık biz zaten bir şey yapamayız.” Ölümü bekliyorlardı ve yayınlar bu eski televizyondan, akıllarını bulandırıyor dahi çok. Konuşan, uçan arabalar, maymun tipli kedi yiyen uzaylı

yaratıklar, üstüne tuz biber, çıplak kadınlar ve erkekler. “Yakın son”la ilgili olmayan bir on beş dakikaları yoktu (Demirkan 1991, s. 19).

Clarissa P. Estes, *Kurtlarla Koşan Kadınlar* adlı başyapıtında, her kadın ve erkek ilişkisinde ve bütün sevgi ilişkilerinde ölümün de bir payı olduğu bilgisini vermektedir. Sevginin ölmesiyle ilgili yanılsamalar olmadan da sevebileceğimizi düşünürüz. Yüzeysel beklentilerinizin ölmeden de devam edebileceğini sanmaktayız. Ancak, sevgide psişik olarak her şey yıpranmaktadır. Anne babayla çocuğu arasında, arkadaşlar arasında ömür boyu ya da sadece kısa süre devam eden bütün ilişkilerde, iniş çıkışlar olur, daha ciddi ve ustalık isteyen, daha meydan okuyucu bir ilişki türüne evrilir. Ancak sevgi, her bir hücre kaç derken, kalmak demektir (Estes, 2019). Yukarıda anılan ölüm sadece bedensel bir ölüm değildir. Hayatın yıpratmışlığı ile birlikte, sevginin yıpranmışlığı vardır. Yanılsamalar ölmüş, beklentiler ölmüş, Almanya’da her şeye sahip olma hırsı ile sadece güzel olan şeye sahip olma isteği ölmüştür.

Sonuç

Almanya’ya göç eden ikinci kuşak Türkler arasında yer alan Renan Demirkan, kendi hayatından büyük ölçüde izler taşıyan eserinde iki kültürdeki yaşam biçim ve şartlarını bilinç akışı tekniği ile yansıtmıştır. Eserde bir içinde bulunulan an olarak gerçek zaman, bir de anımsanan, hatırlanan olarak belleğe başvurulmuş içsel zaman vardır. Okuyucu eserde hem gerçek zamandaki mekandan izlekler bulmakta, hem de Almanya’daki yaşam ile Türkiye’deki yaşam arasındaki farklılıkları hem zamansal hem de mekânsal uzamda okumaktadır. Eserde annenin vatan hasreti aktarılırken gidilen tarih 1970’lerin Türkiye’si iken, hamile kadın kendi geçmişinde de geriye giderek 1980’leri anımsamaktadır. Yani, eserde bilinçte geriye giderken göç içerisinde göç vardır. Bugünden geçmişe hem annenin anıları özelinde hem de hamile kadının deneyimlerinde zihinsel bir göç söz konusudur. Eseri çarpıcı kılan da esasında budur. Göç, sadece mekânsal olarak Türkiye’den Almanya’ya ya da kırsaldan kente göç şeklinde gerçekleşmemiştir. Anıdan anıya, deneyimden yeniye, gelenekselden moderne bir hareket vardır. Yine, anne, hamile kadın ve kız çocuk bekleniyor olması göç içerisinde nesilden nesile bir göç olarak yorumlanabilir. Artık kişiler eski kişiler değildir, vatan da geride bıraktıkları, bildikleri vatan değildir. Geriye sadece geçmişe ait hatıralar kalmıştır.

Kaynakça

- Akgün, A. (2015). Edebiyatımızda göç ve göçmen edebiyatları üzerine bir değerlendirme. *Göç Dergisi*, 2(1), 69–84.
- Assman, J. (2015). *Kültürel Bellek* (Çev. Ayşe Tekin). Ayrıntı Yayınları.
- Bakhtin, M. (2001). *Karnavaldan Romana: Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar* (C. Soydemir (ed.)). Ayrıntı Yayınları.
- Çelik, Y. (2017). Henrik İbsen ve Nora; Erkeğin Kanatları Altına Sığınan Bir Kadının Kendi Kanatlarıyla Kendisine Göçü. *Edebiyatta Kadın ve Göç* içinde (153–183). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Cengiz, S. (2010). Göç, Kimlik ve Edebiyat. *Zeitschrift Für Die Welt Der Türken*, 2(3), 185–193.
- Demir, Z. (2019). Bergson felsefesi ışığında Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiirinde zaman. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 3, 1–20.
- Demirkan, R. (1991). *Üç Şekerli Demli Çay* (K. Okan (ed.)). Real Yayıncılık.
- Ersöz, A. G. (2020). Almanya'daki İkinci Kuşak Türk Göçmen Kadınlar: Zülfü Livaneli'nin Leyla'nın Evi Romanındaki Ruzike/Roxy Karakteri Üzerinden Sosyolojik Bir Okuma. *Edebiyatta Kadın ve Göç* içinde (115-133). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Estes, C. P. (2019). *Kurtlarla Koşan Kadınlar*. (Çev. Hakan Atalay). Ayrıntı Yayınları.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekanın Üretimi* (Çev. Işık Ergüden). Sel Yayıncılık.
- Lévinas, E. (2014). *Ölüm ve Zaman*. (Çev. Nami Başer). Ayrıntı Yayınları.
- Polat, E. M. (2016). Adalet Ağaoğlu'nun Bir Göç Romanı: Fikrimin İnce Gülü. *Göç Dergisi*, 3(2), 225–238.
- Sağlam, F. (2006). Renan Demirkan'ın Üç Şekerli Demli Çay Adlı Eserinde Yer Alan Türk ve Alman İmgelerine Karşılaştırmalı Bir Bakış. *Milli Folklor*, 18, 58–70.
- Sert, G.B. (2005). *Kadın ve Mimari*. TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, Bülten, 30, 24–26.

Securitization of the EU's Migration Policy After 2015 European Refugee Crisis ¹

Nur Seda Temur²

Introduction

Although the European Union (EU) focused on migration over 40 years ago, it emphasized the management and securitization of migration issues after the 9/11 attack in 2001. After the attack, the EU started to politicize migration and framed it as a security issue. Therefore, 9/11 became the first turning point for the securitization of migration issues by the EU. The second turning point was the Syrian Civil War in 2011. Due to the war, many Syrian migrants and asylum-seekers started to migrate towards a different part of the world. Hence, there was the pressure of Syrian migrants in many districts, but especially on the EU. Consequently, the movement of the high number of refugees to the EU member states through the Mediterranean Sea, ended with the European Refugee Crisis in 2015. Indeed, as the influx of refugees and migrants to Europe arrived at its significant level in 2015, many anticipated a possible global crisis. Within this context, the European refugee crisis was not an exception. The crisis reflected that the management of this situation is so complex.

With regard to these interpretations, this article will examine the following question: How did the EU deal with Europe's Refugee Crisis in 2015? Considering this question, my argument is that as long as refugees continue to migrate to European states, the EU will treat this movement as a security issue and will adopt policies on strict control of external borders and migration flow accordingly. Regarding this assertion, after the introduction part, this article will first focus on the theoretical framework, which will be the Copenhagen School's theory of securitization. After this, the EU's migration policy after the European migration crisis will be examined. Before the conclusion, the relationship between European migration policy and securitization will be analyzed. In the concluding remark, a general assessment will be made.

Regarding the methodology, a quantitative approach will be employed since it focuses on the evaluation of the EU's action towards the Refugee Crisis. Particularly, to analyze the securitization of European migration policy, discourse analysis will be made in which the level of communication will be vocabulary, especially word choices & phrases. The data will be collected from both primary and secondary sources. As primary sources, official documents of speech, remarks, and statements of the European Council will be used. These sources will be used to make inferences about the speech act. As secondary sources, relevant books, articles, academic journals, research papers, and newspapers will be reviewed, mainly to discuss the EU's migration policy and Europe's refugee crisis.

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Arş. Gör., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, nursedatemur@gmail.com

Theoretical Framework

As explained in the introduction part, the article argues that the EU treats the Syrian refugees' movement as a security issue and adopts policies on strict control of external borders and migration flow accordingly. Mainly, it is declared that the EU securitized the migration issue after the Refugee Crisis in 2015. Hence, to discuss this argument, first, it is necessary to explain the securitization concept from the perspective of Copenhagen School's theory of securitization. The founders of the concept of securitization are Barry Buzan, Ole Waever, and Jaap de Wilde in the 1990s. (Stritzel, 2014, p.11). They proposed the definition, aim, and the actors of the securitization concept. But before moving to the details about the concept, it is first necessary to explain the scope of the theory. The aim of the theory is "to gain an increasingly precise understanding of who securitizes, on what issues (threats), for whom (referent objects), why, with what results and, not least, under what conditions (what explains when securitization is successful)" (Buzan et al., 1998, p.32). Indeed, power can construct the conditions of security issues. So, it can be argued that there are mainly three points that are highlighted by this theory. These are "the speech act, the securitizing actor and the audience." (Stritzel, 2014, p.30; Waever, 2003, p.10). In brief, according to this theory, to make a distinction on security issues in terms of objective or subjective is difficult due to different construction or perception of subjects. (Buzan et al., 1998, p.30).

The Copenhagen School's theory of securitization focuses on the concept of security, securitization, and speech act. The security concept is defined in the context of international relations as "the move that takes politics beyond the established rules of the game and frames the issue either as a special kind of politics or as above politics" (Buzan et al., 1998, p.23). Thence, according to the authors, security cannot be simplified as politics, but it can be a type of politics or an issue beyond politics. Also, according to their understanding, securitization is beyond politicization. Indeed, they argue that security depends on the perception among the subjects. (Buzan et al., 1998). Therefore, an affair can only be regarded as a security matter if the subjects perceive it as it is. Consequently, security definition varies according to different understandings, which is a constructivist understanding. For instance, security can be defined as a state of emergency or freedom from threat. (Buzan, 1998; Waever, 1993, p.23).

Regarding the concept of securitization, it is defined as "the process through which an issue becomes a security one, not necessarily because of the nature or the objective importance of a threat, but because the issue is presented as such" (Karyotis, 2007, p.5). In this remark, it could be stated that securitization is described as a perception of an affair as a security one due to its construction by the subjects. This leads to the understanding that the issue can be securitized through speech acts. Indeed, it is asserted that "the world security is the act, pronounced as such by elites in order to produce hierarchical conditions in which security issues are dramatized and presented as supreme priorities of the state or the actor in question" (Waever, 1995, p. 55). Therefore, the state or the elite securitize the issue through their speeches. As Buzan et al., affirmed, "the process of securitization is what in language theory is called a speech act. It is not interesting as a sign referring to something more real;

it is the utterance itself that is the act” (Buzan et al., 1998, p.26). Hence, securitization of an affair occurs through the speech act, in which the act is the speech itself.

When the securitization concept is analyzed in terms of migration, it is listed under societal security issue, which means an event, issue, or an incident as a threat to social survival. Migration is perceived as one of these threats to the security of a community. It is asserted that “X people are being overrun or diluted by influxes of Y people; the X community will not be what it used to be, because others will make up the population; X identity is being changed by a shift in the composition of the population” (Buzan et al., 1998, p.121). Therefore, migration is a security threat against the receiving society due to the impact of migrants on the identity of the society. In addition, the securitization of the migration issue is constructed through the speeches of main actors, including the public, politicians and government. (Waeber, 1993, p.191). Thence, through offensive framing of migration issues by these actors, the issue became a security one, which leads states to take certain actions towards the issue. In brief, migration is one of the securitized issues and is perceived as a threat to society. It became securitized through the speech act of certain actors.

Although the securitization of Copenhagen School was highly debated and further developed by many scholars, there were other perspectives on the securitization issue. One of them was Paris School, which emerged by Didier Bigo. In this framework, practice rather than speech act was emphasized for the securitization issue. Indeed, he argued that “it is possible to securitize certain problems without speech or discourse and the military and the police have known that for a long time. The practical work, discipline and expertise are as important as all forms of discourse” (Bigo, 2000, p.194). Therefore, it is decelerated that practices have a more important role on the construction of securitization of issues according to this theory. However, this paper will analyze the European migration policy after the Refugee Crisis from the perspective of speech act term because through the discourses and speech acts, the securitization of affairs is constructed. Although the construction process also occurs through practices, the initial act is the speech. Hence, without expression of issues as a security matter, it is impossible to talk about the securitization of that case. Having defined what is meant by the Copenhagen Schools’ theory of securitization and focusing on speech act issue and discussed the securitization of the migration issue, the next section will focus on the EU’s migration policy after the European Refugee Crisis.

The EU’s Migration Policy After the European Refugee Crisis

One of the most important events of the 21st century was the European Refugee Crisis that happened in 2015, after the Syrian Civil War. Although the EU has been searching for ways to deal with the migration issue before the Refugee Crisis, the turning point was this crisis. The movement of migrants towards EU member states was called as a crisis because of the sharp increase of this movement in 2015. Since then, the EU accelerated their research to develop a solution and initiated a policy for migration issues.

In May 2015, the European Commission gathered to adopt an action plan to solve the Refugee Crisis. Hence, Indeed, the Commission prepared the European Migration Agenda. The main concern

of this agenda was to have a common and cooperative action plan to follow both internal and external actions. (Carrera et al., 2015, p.3). The Commission and the EU emphasized three main issues, which are responsibility/burden-sharing in a legal way between member states, implementation of the EU laws to control their external border and following a shared EU policy that prioritizes the issues regarding migration. (Carrera et al., 2015, p.1-2). Indeed, as internal actions, they decided to form hotspots, especially in Italy and Greece, to control the movement, to evaluate applications for asylum and to record their information. They also decided to put quota, and to redistribute migrants for each member state for hosting migrants under the responsibility-sharing idea. Regarding the external actions, the EU tried to develop policies to control its border and to help third states. It also operated strict policies to fight against migrant smuggling and trafficking. By following these policies, the EU worked to protect its security. (Larive, 2015, p.13).

EU member states understood that Dublin Regulation and Schengen Agreement were not enough to respond to the influx of migrants within their territory. (Benvenuti, 2017, p.9; Havlova& Tamchynova, 2016, p.90). Hence, there was a necessity for internal and external response to this rapid increase of migrants in Europe. To start with the internal actions, as stated before, the immediate response to the crisis was the formation of hotspots. The purpose of these hotspots was to aid member states to register migrants and to record their information. The hotspots were placed in Greece and Italy. (European Commission, 2015, p.2). Indeed, this mechanism worked in cooperation with the agencies like Frontex, Eurodac and Eurojust. These hotspots are places where asylum-seekers stay for a certain period of time until they are distributed to member states of the EU. Since migrants can stay in hotspots by registration, member states can easily redistribute them according to their quota and capacity for hosting. Indeed, at the beginning of the influx of migrants in the EU, member states agreed to redistribute 20,000 refugees. (Carrela et al., 2015, pp.4-7). The aim of these responses and was to help the frontline member states. In other words, the EU wanted to share the burden and to balance the responsibility. Then, at the end of the bargaining process, in September 2015, the EU accepted to relocate 160,000 refugees within two years. (Tassinari, 2016, p.77-78; Yilmaz-Elmas et al., 2016, p.8). This redistribution and quota system not only help response-sharing between member states but also help the neighboring states of the EU, including Turkey and Lebanon. Moreover, EU member states also focus on financial aid to refugees through the funding of member states. Indeed, “the EU has made start-up contributions to date of €38 million, with larger replenishments planned later in 2015 and beyond. Italy has contributed €3 million. Germany has pledged to contribute €5 million. The EU is preparing to contribute another €100 million by the end of 2015. This will result in a mobilization of around €150 million for the Trust Fund in the first year alone” (European Commission, 2015, p.6). This funding was also part of the responsibility of member states for burden-sharing. Hosting migrants or refugees was not enough for coping with the Refugee Crisis, financial support was necessary too. In short, as internal action, the EU formed hotspots in Greece and Italy; put quota and relocated refugees; and lastly, funded Syrian refugees to overcome Refugee Crisis.

Regarding the external actions, the EU prioritized its security and developed policies accordingly. To protect their security, member states emphasized border control, their negotiation with the origin or transit states, and migrant smuggling. (Yilmaz-Elmas et al., 2016, pp.7-8; Tassinari,

2016, p.77; Carrera et al., 2017, p.4; Palm, 2016, p.13). Thence, related with border control, as the European Agenda on Migration expected, the European Commission initiated “shared management of the European border within the scope of the Treaties and its relevant Protocols” (European Commission, 2015, p.17). Hence, border control was essential for member states to securitize their external territories and control the movement. The European Commission also highlighted a common and collaborated action of member states. the EU assumes that with the rise of the Refugee Crisis, the issue became a security one and member states need to work in cooperation to protect their borders and overcome the crisis through balanced responsibility. In other words, the EU laid emphasis on the externalization of border control through common action. (Yilmaz-Elmas et al., 2016, p.10). For the security of its borders, apart from the relocation of migrants and refugees within the EU, member states explored different ways to both securitize their borders and to relieve the responsibility of states at the border, like Italy and Greece. At the initial stage, member states could not be able to agree on a common action plan or an agreement to regulate their external borders. Thence, they decided to collaborate with the origin or transit states on this issue. These states were perceived as the key actors for a possible solution to the crisis. Consequently, the first step that they do was having a deal with Turkey. Since Turkey was a transit state for the Syrian case, the EU proffered to negotiate with it. Accordingly, the EU-Turkey Statement was initiated as an immediate response to the crises in terms of external action. (Palm, 2016, p.11; Benvenuti, 2017, p.9; Yilmaz-Elmas, 2021, p.9). In short, for secured border control, the EU tried to solve the issue through negotiations.

The second policy of the EU with regards to the external action was its fight against migrant smuggling and illegal migration. As part of the European Agenda for migration, the European Commission approved the EU Action Plan that is against migrant- smuggling. The aim of the plan was “to prevent the exploitation of migrants by criminal networks and reduce incentives to irregular migration. The Agenda set the goal to transform migrant smuggling networks from 'low risk, high return' operations into 'high risk, low return' ones” (European Commission, 2015, p.1). To fight against smuggling, the EU worked in collaboration with third countries for the returns of migrants to their home country. In addition, they enhanced “Europol’s joint maritime information operation in the Mediterranean to deal with migrants’ smuggling via CEPOL (European Policy College) [...] Establishing a Common Security and Defence Policy (CSDP) Operation in the Mediterranean to dismantle traffickers’ networks and the ‘business model’ of smugglers, so as to identify, capture and destroy vessels used by smugglers” (Carrera et al., 2015, p.4; European Commission, 2015, p.2). Thence, to promote legal migration and have authority on the external borders, European Commission followed various action plan. Indeed, to fight against smuggling for protecting their border security, member states cooperate with third organizations and form policies for common action. They collaborated to find the sources of the irregular migration and to find a solution for the safety and security of the EU.

In brief, after the European Refugee Crisis, member states of the EU realized the necessity for a common and collective action plan to overcome this crisis. Hence, they addressed both internal and external action plans. As internal actions, they determined to form hotspots, put quota and redistribute migrants for each member state for hosting migrants. Regarding external actions, member states

developed policies to control their external borders, negotiate with third countries, and fight against smuggling. So far, this article has focused on the Copenhagen School's theory of securitization and European migration policy after the Refugee Crisis. The following part will evaluate the European migration policy after the Refugee Crisis in terms of securitization.

Evaluation of the European Migration Policy After the Refugee Crisis In terms of Securitization

As stated at the beginning of this paper, if refugees continue to migrate to European states, the EU will treat this movement as security issue and adopt policies on strict control of external borders and migration flow accordingly. Therefore, when speech, remarks, and statements of the European Council are analyzed, it can be argued that the EU securitized the Refugee Crisis. As the Copenhagen School's theory of securitization highlights, the EU securitized the migration issue and migration was perceived as a threat to the EU borders and its citizens through their speech acts. Before discussing the details about the speeches and remarks, the quantitative data regarding the securitization of EU's migration diplomacy through speech act can be given. The following table (Table 1) shows how many times the selected words related to this issue were used in speeches, remarks and statements of the European Council between 2015 and 2021.

Words	Illegal& Irregular Migration	Border Control& External Border	Security & Threat	Crisis	Smuggling
Numbers of Selected Words Usage	82	50	12	17	4

Table 1: The Number of Selected Words Usage

When the data were considered, it could be stated that after the European Refugee Crisis, the EU securitized the migration movement by perceiving the issue as a threat to security. Indeed, the numbers show that the EU focused mostly on its external border control and preventing illegal migration and migrant smuggling. Turning now to qualitative data, when the speeches and remarks were analyzed, it is evident that the EU perceives the migration issue as a challenge, problem or crisis that threatens its external borders. Hence, it is argued that the EU should take a common action to be successful in this Refugee Crisis and to be prepared for possible crises. Moreover, it is asserted that to protect its external border, there is a necessity for solidarity between member states and cooperation with third states or organizations, including the origin and transit countries.

To start with the general expression of the Refugee Crisis from the EU side and call for solidarity, Donald Tusk, who was the President of the European Council, declared that Refugee Crisis is one of the worst cases that the world is facing, but it will not end in a short period of time. Hence, for him, the crucial thing is to learn how to act commonly without accusing any state. Indeed, he and Michel described the crisis as a challenge to their unity for a long time and called for common action to be effective. (Tusk, 7 September 2015; Tusk, 19 January 2015; Tusk, 8 December 2015; Tusk, 13

February 2018; Tusk, 19 October 2018; Michel, 15 September 2020). In another remark, he expressed refugees as the bargaining chip and weapons for a new hybrid war. For instance, “there are forces around us however, for whom the wave of refugees is just dirty business or a political bargaining chip. We are slowly becoming witnesses to the birth of a new form of political pressure, and some even call it a kind of a new hybrid war, in which migratory waves have become a tool, a weapon against neighbors” (Tusk, 6 October 2015)”. Therefore, Tusk initiated a new understanding of the migration concept and explained it as a tool or a weapon in the context of war. This statement is proving the idea of securitization of the migration issue. Indeed, refugees were perceived as a threat to the and Tusk emphasized that this is a kind of weapon that the EU needs to protect itself and be careful. Moreover, he argued that the European society anticipates courage on the reconstruction of their “sense of security and order” to the EU and if not, this would lead to “a crisis of trust of our citizens in the liberal state and the EU” (Tusk, 3 July 2018; Tusk, 8 November 2018). The usage of security, order and trust term confirms the argument that the migration issue is recognized as a security matter. Furthermore, Tusk claimed that the aim of the EU is to preventing irregular migration flow instead of their relocation within its border. (Tusk, 24 October 2018). Indeed, as Tusk emphasizes, the EU is not interested in the root causes of migration or the well-being of refugees, but it is dealing with the security dimension of migration. It focuses on threats to its security and lays emphasis on the management of its borders and irregular migrants’ flow.

The remarks and speeches showed that the EU prioritizes pragmatism. In other words, it is argued that if the EU needs to make a choice between protecting its borders and solidary for migrants, it should be pragmatic and follow a policy that balances both. Hence, for the EU, both the protection its border from security threats and avoid irregular migration. (Tusk, 7 September 2015; Tusk, 10 November 2015; Tusk, 19 February 2015; European Council, 3 February 2017). Moreover, Tusk declared that the EU needs to be follow policy to protect is external borders in order not to rebuild walls within its own territory. For instance, he asserted that

“Tomorrow, in the European Parliament you will hear Angela Merkel and François Hollande. Tomorrow, they must pass an even harder exam: an exam in responsibility for the protection of the European political community and its external borders. Otherwise, they, and all of us will become responsible for the re-emergence of walls and barriers on our internal borders, here in Europe. We have to finally say it loud and clear: Europe without its external borders equals Europe without Schengen. Europe without its external borders will become a breeding ground for fear in each and every one of us. And this will lead us, sooner than later, to a political catastrophe” (Tusk, 6 October 2015).

It can be inferred from this speech that with this Refugee Crisis, the EU is facing a big threat not only to its security but also to its political relations, unity and Schengen policy. The Refugee Crisis became a security issue and perceived as a threat to its internal relations too. Thence, the migration issue is expressed as an obstacle or an exam for the future of the EU that needs to be overcome through common action. The use of words like fear, exam, political catastrophe, barrier is another justification to the argument about the securitization of the migration issue. Furthermore, for the security of its

borders, the EU works with agencies and form cooperation. For example, Tusk articulated that the aim of their financial support to Frontex is to protect their external borders fully. (Tusk, 27 October 2015). Other than Frontex, the EU supported the initiation of PESCO to have a permanent model for financing member states for emergency situations. (Tusk, 24 October 2017). He clearly stated that “the migration crisis has made us aware, with full force, of the need to rebuild effective control of our external borders, while the aggressive behavior of certain third countries, and the destabilization around Europe, has made us aware of the need to defend our territory” (Tusk, 24 October 2017). Hence, this remark indicates that the migration issue is an enemy or a threat that the EU needs to defend its borders.

To protect its borders, the importance of having cooperation and partnership with third countries was highlighted by the EU. For instance, Tusk emphasized this crucial point and tried to coordinate summits on migration like Turkey, African countries, and Balkans. He argued that cooperation with third countries is not only vital for external border control but also for preventing migrant-smuggling. (Tusk, 7 September 2015; Tusk, 24 September 2016; Tusk, 24 October 2018) Regarding the summits, he asserted that “we also discussed the EU-Western Balkans Summit in Sofia in May, the summit will also aim to boost cooperation in areas of mutual interest, including security and migration” (Tusk, 13 February 2018). Therefore, the EU assumes that the migration issue is a global problem that needs cooperation among states. For the EU, migrants, specifically irregular ones, are a common threat to the existence and continuity of security and welfare of its member states. In brief, a discussion of the securitization of European migration policy after the Refugee Crisis in 2015 are provided in this section through the analysis of speeches and remarks of the European Council. It is inferred from the statements of the Council that the EU continued to securitize its migration policy after the Refugee Crisis and called for cooperative action for the security of its border and fight against irregular migration.

Conclusion

In conclusion, the main goal of this paper was to assess the response of the EU to the European Refugee Crisis in 2015. In line with this purpose, the argument of this article was that as long as refugees continue to migrate to European states, the EU will treat this movement as a security issue and will adopt policies on strict control of external borders and migration flow accordingly. This argument was explained through the theoretical framework of Copenhagen School’s theory of securitization. For this purpose, this paper first focused on the theoretical framework, which is the Copenhagen School’s theory of securitization. Then, this paper analyzed the EU’s migration policy after the European Refugee Crisis. Before the concluding remark, the securitization of the EU’s migration policy after the European Refugee Crisis was discussed through the analysis of speeches and remarks of the European Council.

The study maintained that the EU perceived the migration issue as a security matter and argued that the EU described migration issue as a barrier, enemy or a threat to the security, unity and sustainability of the EU. Although the securitization of the migration issue was not a new phenomenon, it became more evident after the rise of the Refugee Crisis. The issue became securitized

through the speech act. Indeed, the securitization of the migration issue was constructed through discourses. The word choice or description of issues shape the way of understating and perspective of people. Therefore, after the Refugee Crisis, the EU continued to evaluate the process in terms of security dimension and revealed something that needs to fight against it. Instead of focusing on the root causes of the crisis or the integration of refugees, the EU tried to develop policies to secure its borders and its unity. These efforts were evident in the statements of the European Council. Indeed, after the European Refugee Crisis, it was expressed that a common and collective action plan was crucial to overcoming this crisis. Hence, through forming hotspots, putting quota and redistributing migrants within the EU territory, the EU tried to have authority over its borders and secure it. Even the use of crisis word for the influx of migrants and refugees to the European border was evidence of the securitization of the issue. Recognizing the high number of movement of migrants as a crisis means that the EU accepts these people as a threat to its security. If the EU was concerning the security or well-being of the migrants, it would not call the case as a crisis. In brief, as the subject, the EU constructed the migration issue as a security affair, and the securitization issue became more evident after the European Refugee Crisis.

References

- Benvenuti, B. (2017). (Rep.). The Migration Paradox and EU-Turkey Relations, Istituto Affari Internazionali (IAI). 17(5), 1-23.
- Bigo, D. (2000). When two become one: internal and external securitizations in Europe. In: M. Kelstrup and M.C. Williams, eds. International relations theory and the politics of European integration: Power, Security and Community. London: Routledge.
- Buzan, B., Waever, O. and de Wilde, J. (1998) Security: A New Framework for Analysis, Boulder: Lynne Rienner.
- Buzan, B., Waever, O., & Wilde, J. D. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Boulder, CO, London: Lynne Rienner.
- Carrera, S., Blockmans, S., Gros, D., & Guild, E. (2015), The EU's Response to the Refugee Crisis: Taking Stock and Setting Policy Priorities, CEPS, 20(16), 1-22.
- European Commission. (2015). Annex 2 to the Communication from the Commission, Managing the Refugees Crisis: Immediate operational, budgetary and legal measures under the European Agenda on Migration (COM (2015) 490 final). Brussels, 23.9.2015.
- European Commission. (2015). Annex 6 to the Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council: Managing the Refugees Crisis: immediate operational, budgetary and legal measures under the European Agenda on Migration (COM (2015) 490 final/2). Brussels, 29.9.2015.
- European Commission. (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: European Agenda on Migration, (COM (2015) 240 final). Brussels, 13.5.2015.
- European Commission. (2015). Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: EU Action Plan against Migrant Smuggling (2015 - 2020), (COM (2015) 285 final). Brussels, 27.5.2015.
- European Council, Report by President Donald Tusk to the European Parliament on the March European Council 2015. (2015, March 25).
- Acceptance speech by President Donald Tusk upon receiving Honorary Doctorate from the University of Pécs (8 December 2017).
- Address by President Donald Tusk to the European Parliament on the informal meeting of heads of state or government of 23 September 2015 (6 October 2015).

- Address by President Donald Tusk to the European Parliament on the latest European Council of 15 October 2015 (27 October 2015).
 - Closing remarks by President Donald Tusk at the 12th ASEM summit (19 October 2018).
 - Malta Declaration by the members of the European Council on the external aspects of migration: addressing the Central Mediterranean route (3 February 2017).
 - Remarks by President Charles Michel at his meeting with Greek Prime Minister Mitsotakis in Athens (15 September 2020).
 - Remarks by President Donald Tusk after his meeting in Bucharest with President Klaus Iohannis of Romania (15 February 2016).
 - Remarks by President Donald Tusk after his meeting with Prime Minister of Greece Alexis Tsipras (5 April 2017).
 - Remarks by President Donald Tusk after his meeting with Austrian Federal Chancellor Sebastian Kurz (13 February 2018).
 - Remarks by President Donald Tusk at the leaders' summit on the global refugee crisis (20 September 2016).
 - Remarks by President Donald Tusk before the summit on migration along the Balkan route (24 September 2016).
 - Report by President Donald Tusk to the European Parliament on the outcome of the December European Council (19 January 2016).
 - Report by President Donald Tusk to the European Parliament on October European Council meetings and presentation of the Leaders' Agenda (24 October 2017).
 - Report by President Donald Tusk to the European Parliament on June European Council meetings (3 July 2018).
 - Speech by President Donald Tusk at the Bruegel Annual Dinner (7 September 2015).
 - Speech by President Donald Tusk at the EPP Helsinki summit 2018 (8 November 2018).
 - Speech by President Donald Tusk at the special session of the Parliament of Malta (10 November 2015).
 - Update: Report and concluding remarks by President Donald Tusk to the European Parliament on October European Council meetings (24 October 2018).
- Havlova R., Tamchynova, K. (2016). The Uncertain Role of the EU Countries in the Syrian Refugee Crisis, *Insight Turkey*, 18(2), 85-106.

- Karyotis, G. (2007). European Migration Policy in the Aftermath of September 11, *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 20(1), 1-17. doi:10.1080/13511610701197783
- Larivé, M. H. (2015). A Crisis for the Ages the European Union and the Migration Crisis, *The Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series*, 15, 1-17.
- Leonard, S. (2010). EU Border Security and Migration into the European Union: FRONTEX and Securitization through Practices, *European Studies*, 19(2), 231-254.
- Palm, A. (2016). Did 2016 Mark a New Start for EU External Migration Policy, or Was It Business as Usual?, *Istituto Affari Internazionali (IAI)*. 16(33), 1-18.
- Stritzel, H. (2014). *New Security Challenges: Securitization Theory and the Localization of Threat*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.
- Tassinari, F. (2016). The Disintegration of European Security: Lessons from the Refugee Crisis. *PRISM*, 6(2), 70-83.
- Waever, O. (1993). 'Societal Security: The Concept,' in Buzan et al. *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, Palgrave Macmillan, pp. 17-41.
- Waever, O. (1995). 'Securitization and de-securitization', in Lipschutz, R. D. (ed.), *On Security*, New York, Columbia University Press, pp. 46-86.
- Waever, O. (2000). 'The EU as a Security Actor: Reflections from a Pessimistic Constructivist on Post Sovereign Security Orders,' in M. Kelstrup and M. C. Williams (eds.), *International Relations Theory and the Politics of European Integration*, London: Routledge: 250-294.
- Waever, O. (2003). *Securitization: Taking Stock of a Research Programme*. PIPES. University of Chicago.
- Yılmaz-Elmas F. (2021). EU's Global Actorness in Question: A Debate over the EU-Turkey Migration Deal, *Uluslararası İlişkiler*, pp. 1-17. doi: 10.33458/uidergisi.856887
- Yılmaz-Elmas, F., Kutlay, M., Büyük, H., & Gümüş, Ö. (2016). (Rep.). EU-Turkey Cooperation on 'Refugee Crisis': Is It on the Right Track?, *International Strategic Research Organization (USAK)*.1-28.

Taklamakan Çölü'nün Kızgın Sıcığından Karakurum'un Dondurucu Ayazına Bir Göç Hikâyesi (1949-1952): Uygur ve Kazak Trajedisi¹

Orhan Aşık²
Ercüment Topuz³

Giriş

Büyük (Uluğ) Türkistan: Batıda Hazar Denizi'nden doğuda Altay, Altın ve Ural Dağları'nın güney kısmı, Çin ve Moğolistan'a, kuzeyde Ural Dağları ile Sibiry'a güneyde Horasan, Karakurum Dağları, İran, Afganistan ve Tibet'e sınır olmakla engin bir sahayı içerisine almaktadır (Alptekin, 1992: 28). Genişliği 5.000.000 (beş milyon) kilometre kare olan bir ülke, en kadim kültür ve medeniyet merkezidir. Büyük Türkistan Doğu ve Batı Türkistan'dan müteşekkil olarak bilinmektedir. Doğu Türkistan bu beş milyon kilometre karelik alana sahip olan ülkenin doğusunda, Asya Kıtası'nın tam merkezinde konuşlanmaktadır. 1.828.418 kilometre karelik bir yüz ölçüme sahip, güneyinde Pakistan, Hindistan (Keşmir) ve Tibet, güneybatı ve batı kısmında Afganistan ve Batı Türkistan, kuzeyde Sibiry, doğu ve kuzeydoğusunda Çin, Moğolistan gibi komşu ülkelerle çevrilidir. Doğu Türkistan ile Tibet ve Keşmir arasında Kuenlün, Karakurum ve Tağdunbaş Dağları vardır (Alptekin, 1975:19). Karasal iklimin hüküm sürdüğü Doğu Türkistan'da yaşam olanakları çevre ülkelere göre daha avantajlıdır. Nüfusu genel itibarıyla akarsu kenarları ile vahalar ve dağ eteklerine yayılmıştır. Merkezi Urumçi olan ülkenin diğer önemli şehirleri; Kaşgar, Hoten, Yarkent, Turfan, Kumul, Gulça (İli), Küça, Aksu, Çerçen, Karabalsagun, Karaşehir, Karahoca, Tarabagatay'dır. Buradaki Türk nüfus birçok kabileye bölünmüş haldedir. Çoğunluğu Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler ve Tatarlardan müteşekkildir. Bu farklılığı fırsat bilen Çin idarecileri bunlar arasında hep nifak tohumları ekerek tek bir otorite etrafında birleşmelerine engel teşkil edip ayrılıkçı siyasî politikalar gütmüşlerdir (Alptekin, 1975:50-51).

Bölge hâkim unsur mücadelesi olarak Çin ve Türk Devletleri arasında güç çatışmasının odak noktası olmuştur. Teşkilinde hocaların ve seyitlerin etkisinin hat safhada olduğu Yarkent Hanlığı da askeri güç olarak varlığını hissettirememiştir. Hanlığın 1678 de yıkılmasıyla Hocalar saltanatı olarak adlandırılan ve liderliğini de Buharalı Bahaüddin Nakşibendî'nin yaptığı yeni bir güç oluşturulmuştur. Fakat hocalar arasında meydana gelen hesaplaşmalar ve çıkar çatışması bölgeyi Çin istilasına karşı savunmasız hale getirmiştir (Hekimoğlu, Mahayeva, Çarnıgova,2019:229-230).1755 de Çin tarafından işgale uğrayan bölgede artık tamamıyla zulüm ve işkence doğmuştur (İnce, 2019:574). Doğu Türkistan'da Yedişehir Devleti'nin⁴ kurulmasıyla bölge üzerinde siyasî ve ekonomik hedefler güden

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Bölümü, orhanasik1071@gmail.com

³ Dr.Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tarih Bölümü, ercumenttopuz@yyu.edu.tr

⁴Yakup Bek'in bölge üzerinde hâkimiyet kurmadan önce Altışehir (Kaşgar, Yarkent, Aksu, Hoten, Üç Turfan, Kuca) varlığını sürdürmekteydi. Bu süreçten itibaren *Korla*'nın da eklenmesiyle birlikte Yedişehir Devleti olarak isimlendirildi. Detaylı bilgi için bkz: Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, Aytul Mahayeva, Gulzada Çargınova, "19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Doğu Türkistan'daki Millî Mücadelede Kazak Ve Kırgızların Rolü" *Belleten*, Cilt, LXXXIII, Sayı, 296, Yıl 2019 Nisan

Çarlık Rusya'nın hâkimiyet ve sömürü düşüncesi baltalanmaya çalışılmıştır. 1864-1865 yılları arasında Dungan-Uygur işbirliği ile başlatılan başkaldırı mücadelesi Çin'in üstünlüğünü kırmaya muvaffak olmuştur. Kaşgar merkezli Yedişehir, Gulca merkezli Gulca Sultanlığı, Urumçi merkezli Dungan Şehirleri üç bağımsız yönetim teşekkül etmiştir. Bunların içerisinde Doğu Türkistan'ın geniş bir bölümünü ihtiva eden Yakup Bek'in hâkimiyeti, siyasi ve güç odağı bakımından en önemlisi olmuştur (Hekimoğlu vd.2019: 233). Kazaklar ve Kırgızlarda Rusların baskıcı ve istilacı tutumlarına karşı Yakup Bek'e sığınma kararı alarak Doğu Türkistan'a göç etmişlerdir (Hekimoğlu vd. 2019: 248). Osmanlı Devleti, Rusya ve İngiltere arasında diplomatik ilişkilerin sürdürüldüğü 1865'ten 1878'e kadar devam eden Yakup Bek Devleti zamanında Çin istilası her ne kadar durdurulmuş ise de içten içe de Çin için istilaya hazırlık dönemi olmuştur (Demirağ, 2019: 233). İlerleyen dönemlerde muhtelif devletler var olmuş ise de varlıkları uzun süreli olamamıştır. Doğu Türkistan'da Çin Mançu Devleti hâkimiyeti sağlanarak 18 Kasım 1884'te de Sincan (Xinjiang) ismiyle Çin'e bağlanmıştır (İnce, 2019:574).“Yeni toprak” olarak 19. Eyalet vasfıyla imparatorluğa dâhil edilen Doğu Türkistan üzerindeki Mançu sülalesinin idarî hâkimiyeti 1911 yılına kadar devam etmiştir. Milliyetçi Çinliler tarafından bu sülalenin hakimiyetine son verilerek Sun Yat Sen önderliğinde Cumhuriyeti ilan etmişlerdir. Bu gurubun liderliğini sürdüren Sun Yat Sen Uygurları, Hanların bir alt kademesi / kolu olarak görüyor bundan dolayı da bölgenin verimli ve elverişli yerlerine Hanların göçerek yerleşmelerini ve buralardaki yönetimde Han bürokratlarının nihai söz sahibi olmalarını istiyordu (Demirağ, 2019: 238). Çin Halk Partisi İli'de bulunan komutanı Yang-Zan-Şü'ye Rusya aracılığı ile haber göndererek ayaklandırdı ve 7 Ocak 1911'de İli merkezli Doğu Türkistan Hükümetini teşekkül ettirdi. Fakat bu süreçten sonra Urumçi valisi Yang Tsan-Hsü/ Yang Tseng-Hsin karşı ayaklanmaya geçmesinden sonra İli'de baş gösteren isyanlar sonucunda Umumi Vali Yûan görevi Urumçi Valisi Yang Tseng-Hsin'e bırakarak Çin'e dönmek mecburiyetinde kalmıştır. Umumi vali sıfatıyla harekete geçen Yang Tseng-Hsin halkın kendi aleyhinde birleşmesini ve isyanını bertaraf etmek için Doğu Türkistanlıları birbirlerine düşürme siyasetini takip etmiştir. İdari makamlara ve görevlere hiçbir vakit Türkistanlıları getirmeyerek yetişmiş ve sivrilmiş olan aydın ve münevver zümreye türlü işkenceler yapmıştır. Türkiye'den öğretmenlik amacıyla gelen Ahmet Kemal Bey (İlkul)' in açmış olduğu okulları kapatıp kendilerini de tutuklatarak ya hapsedirmiş ya da Türkistan dışına çıkartmıştır. 1928 senesine değin 18 yıl süreyle keyfi bir yönetim anlayışıyla Doğu Türkistan'ı yönetmiştir (Alptekin, 1975:153-155). Sonraki beş yıllığına idarî yönetimi ele geçiren Chin Shu-Jen (Cin Şü-Rın) 1933 yılına kadar Doğu Türkistan ile Çin arasındaki irtibatı keserek Çin'den bağımsız bir şekilde Doğu Türkistan'ı idare etmiştir. Zulüm ve işkenceler bakımından kendisinden önceki Umumi validen geri kalmayarak aynı zihniyet etrafında işleri yürütmüştür. Bu yönetim biçimi halkın ayaklanmasına vesile olmuş ise de Rusların Doğu Türkistan'a dâhil olmalarıyla bağımsızlık için yapılan bu hareket istenilen sonuçla nihayete erememiştir (Alptekin, 1975:157-158).

Doğu Türkistan'ı Çinlileştirme Faaliyetleri

Doğu Türkistan'daki Müslümanları azınlık haline getirmek amacıyla Çinli, Mançur, Dahur, Solan gibi sayıları 100.000'i aşkın milletlere mensup olanlar, Kumul⁵, Urumçi, Tarabagatay ve İli gibi

⁵Kumul Çinli göçmenler için iskâna açık bölge olarak belirlendi. Verimli yerler Çinli göçmenlere tahsis edilirken çöl etrafındaki verimsiz topraklara ise Uygur Türleri'nin yerleştirilmesi uygun görülmüştür. Bu haksızlık karşısında Urumçi'ye yazılan şikayet

meskûn mahallere iskân ettirilmişlerdir. Çin'in muhtelif yerlerinden getirtilen bu muhacirler zorla göçe tabi tutulmuşlardır. Bu amaçla burada yaşayan Müslüman-Türk halkın her türlü haktan mahrum edilerek yerlerinden çıkarılması hedeflenmiştir. Cebren yapılan bu iskân hareketini cazip hale getirmek amacıyla çeşitli girişimlerde de bulunmuşlardır. Bu faaliyetlerin başında ise; yerleştirildikleri bölgede her türlü kargaşa ve huzursuzluğa sebep olmak amacıyla istedikleri kadar toprak elde etmeyi meşru hale getirtilerek elde edilen Müslüman-Türk ahalinin malları Çinli muhacirler arasında pay edilmiştir. Burada bulunan göçmenler her türlü vergiden muaf tutularak bütün ihtiyaçları için krediler sağlanıp bu tür yardımların karşılığı yerli halkın hesaplarına yansıtılmıştır (Alptekin, 1975: 119-120).

Doğu Türkistan'da Rusça ve Çincenin zorunlu hale getirilmesi, Altay ve Urumçi'nin de komünizmin ana noktası olarak belirlenmesiyle, ayaklanmalar artık kaçınılmaz bir hal almıştı. Bu başkaldırının önderliğini de Osman Batur üstlenmekteydi. Ali Han Töre'nin de İli'de yürüttüğü ayaklanma sonucunda (Biçen, 2018: 29; Önel, 2005) diğer iki ayağını da Nilka ve Gulca'nın oluşturduğu üç vilayet inkılâbı olarak adlandırılan girişimler neticesinde 12 Kasım 1944'te Ali Han Töre'nin öncülüğünde Doğu Türkistan Cumhuriyeti oluşturulmuştur (Kurban, 1995:308). Doğu Türkistan ile aralarındaki sorunları karşılıklı anlaşma yoluyla çözüme kavuşturmak isteyen Çin, Ali Han Töre'ye teklifte bulunmuştur. Ahmedcan Kasimi başkanlığında bir delegasyon oluşturularak 12 Temmuz 1946 yılında mutabakata varılmıştır. Yapılan anlaşmaya göre Doğu Türkistan iktisadi olarak, kültürel özellikleri ve iç siyaseten, özel haklar gizliliği bakımından Çin'e bağlı kalarak, 25 kişiden müteşekkil bir hükümet kurulmuştur. Bunun 15'i Doğu Türkistanlı geriye kalanı da Çinlilerden seçilmiştir. Genel vali U-Cung-Şin'in önderliğinde oluşturulan hükümete Ahmedcan Kasimi başkan vekili olmuştur. Bir yıl sonra Çin Hükümeti tarafından Dr. Mesut Sabri Genel Vali, İsa Yusuf Alptekin Genel Sekreter, Canımhan Hacı ise Maliye Bakanı olarak atanmıştır. 1949'da genel valiliğe Burhan Şahidi'yi getirerek genel vali vekili olarak ise Mehmet Emin Buğra'yı atamışlardır. Bu anlaşma her ne kadar Doğu Türkistan ve Çin arasında gizli tutulmaya çalışılmışsa da hem Kasimi'nin hem de Burhan Şahidi'nin Rus ajanı olmaları hasebiyle yapılan her türlü anlaşmadan Rusların da bilgisi olmuştur (Biçen, 2018: 29-30). Rusya'nın bundan haberi olmasıyla Çin'e karşı olumsuz tavır takınması neticesinde, Doğu Türkistan halkı Rusya'ya karşı sempati duymaya başlamıştır. Nüfuz alanını Rusya'ya kaptırmak istemeyen Çin, idareyi milliyetçilere bırakmıştır. Milliyetçi hükümetin Türkleştirme politikası ve eğitim alanındaki reformları Rusya ve Çin'i endişeye sevk etmiştir.

Çin bu tedirginlikten dolayı milliyetçi hükümetin zararlı faaliyetlerinden Rus yanlılarının daha faydalı olacağını beyanname ile duyurarak, Mao-Zedung ve arkadaşlarını yönetime getirmiştir. Böylece Doğu Türkistan'daki Çin birlikleri komünist Çin hükümetine Eylül 1949'da bağlılığını bildirmiştir. Bu rahatlıktan sonra Çin hiçbir mukavemetle karşılaşmadan Doğu Türkistan'ı işgal etmiştir (Buğra, 1987: 85). Millî ve manevi değerlerini inanç ve ananelerini yaşatmak ve koruyarak gelecek nesillere aktarmak için radikal kararlar almak mecburiyeti doğmuştur. (Uysal, Kartal, 2018:68).

Doğu Türkistan'da 1949 yılının Eylül ayında gerçekleştirilen toplantıda Müslüman-Türk liderler göç⁶ etme kararı almışlardır. Tertip edilen toplantıya Mehmet Emin Buğra, İsa Yusuf Alptekin,

dilekçelerinin hiç biri dikkate alınmamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Ömer Kul, Tekin Tuncer, "XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler", *Türk Dünyasında Sürgün ve Göç*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı: İstanbul 2015. 193- 231.

⁶Öngörülebilen hayata ilişkin endişelerin ve kaygıların etkisini teskin ve telafi etmek amacıyla nüfusun yatay hareketi sonucu ortaya çıkan bir

Canımhan Hacı, Osman Batur adına Nurgocay Batur ve Adil Bey katılmışlardır. Gerçekleştirilecek göç için iki farklı güzergâh fikri ortaya çıkmıştır. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin, Pakistan veya Hindistan’a göç etmek için sınır boylarına kadar motorlu araçlardan istifade edilmesini yolun geriye kalan kısmını ise binek hayvanları ile geçilmesini ileri sürdüler. Diğer düşünce ise motorlu araçlar tercih edilmesiydi, fakat bu durumda komünistlerin imkânlarının bu konuda daha iyi olduğu o yüzden binek hayvanlarıyla göç edilmesinin daha doğru olacağı kanısına varıldı. Her iki görüşe göre de atlar kullanılacaktı ama bu zorlu yürüyüşte yaşlı ve çocukların dayanamayacakları bundan dolayı da kayıpların çok fazla olacağı biliniyordu. Göçün bu şekilde yapılması ortak bir düşünce ile kararlaştırıldıktan sonra, göç güzergâhı da yine aynı şekilde ortak karar ile dağ ve ova yolundan olmak üzere belirlenecektir (Kul, 2009:361).

Göç ve Trajedi

Hotuntam (Hotam) Köyü’nde Salih Dorga kızını Çinli zabıt ile evlendiriyordu. Bu Kazaklar için hiçbir şekilde kabul edilemeyecek bir durumdu. Halktan hiç kimse bu olaya karşı gelip tek bir söz bile edemiyordu çünkü köyün içi Vali Cin-Şo-Rin’in Çin’den getirip göçmenlerin muhafazasına memur ettiği askerlerle dolu idi. Kumul civarı içten içe kaynadığı gibi etkilerinin tepkisi daha çok ses getirecekti. Çin hükümeti Doğu Türkistan üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için Çin’den muhacir kabileleri göndererek onları Türklerin binlerce senedir yaşadıkları topraklarda iskân ettiriyordu. Bu yeni bir oluşum değildi bu durumun bir tarihçesi vardı. Türkler, aralarına yerleştirilen bu yabancılara asla müsamahakâr değildiler ve sık sık çıkardıkları isyanlar ile bu muhaceret akınını önleyebiliyorlardı. Her seferinde kanlı mücadeleler yaşıyor bu şekilde Çin’den gelenler gerisin geriye memleketlerine dönüyorlardı. Umumi Vali yeni bir yöntem bularak muhacirlerin iskân ettiği yerlere askeri birlikler sevk ederek kalıcı olmayı bu şekilde başarmayı planlıyordu. Fakat farkına varamadığı o kadar önemli bir detay vardı ki zamanın ve mekânın getireceklerini tahayyül edemiyordu. Planın ilk aşaması, Hotuntam (Hotam) Köyünün ileri geleni Salih Dorga’nın kızıyla evlenip meskûn mahali tamamen kontrol altında tutmak istiyordu (Vatan, 2 Nisan 1955). Ama bu evlilik planı hiç de beklediği gibi sonuçlanmadı. Salih Dorga değil Çinlilere kız vermek onların yüzünü dahi görmeye tahammül edemiyordu. Bu sadece bir oyundan ibaretti. Düğün günü “Kuda Tüsip”⁷ yemeği geldiğinde Salih Dorga işaretini verdi ve Çinli misafirlerin yüzleri yoğurt içinde bırakıldı. Hemen akabinde dışarıya seslenerek misafirlerin temizlenmesini istedi. İçeriye kırk elli kadar hizmetkâr geldi. Elllerinde birer gümüş tas ve peşkirlerle misafirlerin yüzlerini temizleyeceklerdi. Hizmetkârlar misafirlerin arkalarına geçtikleri zaman Salih Dorga “*vurun aslanlarım*” diye seslendi. Hürriyet mücadelesinin ilk kıvılcımlarından birisi bu şekilde gerçekleştirilmiş oluyordu. Aynı anda kırk elli hançer kalkıp indi. Gelecek kaygısının önünde engel teşkil eden elli kadar Çinli bir anda bertaraf edildi (Vatan 3 Nisan 1955). Bu şekilde Çinli göçmenler canlarını kurtarmak için cenuba(güney) doğru kaçmaya başladılar. Hotuntam’da kıvılcımının çakıldığı istiklal ve istikbal kaygısının getirisi artık bölgede büyük bir isyana

süreçtir. Bkz: Ercüment Topuz, “Siyasetin Üreticisi ve İktisadi Gelirin Tüketicisi, Payitaht İstanbul’a Göçün Men’i (1742-1842)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 11, (XXXVII), 2018, 291.

⁷*Kazakların düğün yemeğidir. Koyun ciğeri ufak ufak doğrandıktan sonra üzerine yoğurt dökülerek yapılan bir yemektir. Bu yemek ortaya gelince gelin tarafına mensup kızlar, kadınlar, erkekler, yoğurtlu ciğerleri avuçlayıp damat tarafı erkeklerinin yüzlerine sürerlerdi. Bu bir adetti.* Bkz: Vatan, 2 Nisan 1955, s.5.

evrilmişti. Kumul civarı tamamen karışarak emsal teşkil edilen bir hürriyet mücadelesi örneği olacaktır. İsyanlara liderlik etmiş olan ömrünün büyük bir kısmını hapishanelerde ve sürgünlerde geçiren genç yaşından beri Çinlilere karşı gösterdiği mukavemetle milli bir kahraman olan Hoca Niyaz da artık isyandan ihtilal hüviyetine bürünün bu olaya dâhil olmuştu. Hemen Salih Dorga'nın yardımına koşarak onunla beraber ayaklandılar. İhtilalin başına geçerek iki sene boyunca Cin-Şo-Rin'in askerlerine mağlubiyetin her türlüşünü tattırmışlardır (Vatan 4 Nisan 1955). Musul, Maksut ve Mahmut Muhiti kardeşler Turfan'da, Hafız Beğ Karaşehir'de, Bugün ve Küçar'da Temür Beğ, Hoten'de Mehmet Emin Buğra Beğ ve Sabit Damolla, Kaşgar'da Osman Beğ, Altay'da Şerif Han Töre, Tarabagatay'da Ma Hi-Ying isminde Çinli bir Müslüman liderliğinde ayaklanmalar başlatılarak Doğu Türkistan Çin zulmünden ve esaretinden kurtarıldı. Kaşgar'da istiklal ilân edilerek 12 Kasım 1933 de kurulan hükümetin başına Hoca Niyaz Hacı Cumhurbaşkanı olarak getirildi (Alptekin, 1975: 160). Vali artık baş edemez duruma gelmişti. Türkistan'da yaşanan bu durumu Ruslar da yakından takip ediyorlardı. Bunu fırsat bilerek Çinli Valiye yardım teklif ettiler. Her ne kadar bu durumdan tereddüt etse de valinin kabul etmekten başka bir çaresi yoktu, ama korktuğu da başına geldi kendisinin yerine Şin-Şi-Şey'i getirdiler. Türkistan'da Rus kontrolü gittikçe kuvvetlenmeye başladı. Bu olaylar yaşanırken 1931-1933 seneleri idi. Türkistan üzerinde ikinci bir kara gölge daha belirmiş oluyordu. Düşman bir iken iki olmuştu. Ruslar, Çinliler gibi sindirmek için değil yok etmek için faaliyetlerde bulunuyorlardı. Ruslar sadece askeri bakımdan dehşet vermiyorlar memleketi iktisaden de sömürüyorlardı. Ticari faaliyetleri tamamen ellerine alan Ruslar "Ham Mal" isminde bir şirket kurarak Türklerin para edecek tüm istihsal maddelerini bu şirket aracılığıyla toplayamaya başlamışlardı. Pen Di Huy (Emperyalizme karşı cemiyet) adında bir kızıl propaganda müessesesi teşkil olunmuştu. Doğu Türkistanlılar bu cemiyete zorla kaydedilerek verilen görevleri yapmaya zorlanıyorlardı. Rusya'dan hâkimler getirtilerek gece yarısı faaliyet gösteren mahkemeler kurulmaktaydı. İşkencenin maddi, manevi, her türlüşü yapıyor memlekette korkunç bir ölüm havası esiyordu. Altaylar'da ve Doğu Türkistan'da sükûn bir daha asla geri gelmemek üzere bozulmuştu. Halk elindeki tüfekler, kılıçlar ve sopalarla düşmanın tankına ve zırhlı kamyonlarına karşı koymaya çalışıyordu. Hoten Polis Müdürü Mevlano, 600 kişiyi birden kamyonlar altında çiğnetmekle gönül eğlendiriyordu. Altay'daki Kazak-Kırgız kabilelerinin reisleri muhtelif sebeplerle Urumçi'ye getirtilip Ruslar tarafından imha ediliyorlardı. Huzur, can, mal, namus güvenliği denen bir şey kalmamıştı. Ne yaylalarda türkû ne vadilerde uyku vardı. (Vatan 4 Nisan 1955).

1937 senesi idi, bundan yaklaşık 7 yıl önce Salih Dorga'nın nisan gecesinde Çinli subay ve askerleri öldürerek isyan bayrağını çekip dağlara çıkanlar ilk defa yazın başlangıcıyla birlikte vadilere iniyorlardı. İlyas Han, Zaip, Nurali, Sabırbay, Sultan Şerif, Salahaddin, Adubay ve daha birçoğu... İlyas Han *"mücadele ümitle olur. Bizim ümidimiz var mı? Biz'e yardım edecek var mı? Dört bir tarafımız düşmanla sarılmış kurtuluş yok ya ölüm ya kölelik! İkisinden biri... İçimizde köleliğe razı olacak var mı?"* Hep bir ağızdan asla lafını duyduktan sonra hürriyet olan yola cesaretle, azimle yürümeye bütün sıkıntılara göğüs germeye razı oldular (Vatan 5 Nisan 1955). "İki yol ve bir yer var diyerek ya buradan Kansu'ya geçer, oradan Hindistan yoluyla gideriz. Ya da Tibet'e ulaşmak için Taklamakan'ı geçeriz." Çin hudutları içindeki Kansu vilayeti ile Barköl⁸ arasındaki yol, çölden geçer. İlyas Han'ın reisliğini yaptığı kabile

⁸Barköl kazası ise mevki itibariyle Moğolistan'a çok yakın ve askeri bakımdan büyük bir ehemmiyeti haizdi. Burası da, Türk ve Moğol akınları için geçitlik yapan ve Çinlilerin Doğu Türkistan'a olan istila hareketleri için de karargâhlık vazifesi gören bir yerdi. Hatta Çinliler Doğu Türkistan' dan kovuldukları vakit, Barköl'den bir tutanak noktası olarak istifade etmişlerdir.

Zindankol deresini geçtikten sonra bir sabah vakti kadın, erkek, ihtiyar, genç bütün yüklerini hayvanlarına yükleyip yola revan olarak çöle düştüler. Her adımda baba ocağından biraz daha uzaklaşıyorlar, ayrılığın acısı bir kat daha kendini hissettiriyordu. İlk iki gün olaysız ve sıkıntısız bir şekilde geçmişti. Fakat sonrası gök gürültüsü gibi bir sesle irkildiler. Başlarını kaldırdıklarında 10-15 tayyarenin üzerlerine doğru geldiğini gördüler (Vatan 6 Nisan 1955). İlyas Han herkes başının çaresine baksın diye bağırıldığı anda kabile karma karışık oldu. Kumluk ve dümdüz yerde gizlenmekte mümkün gözüküyordu. Herkes bir tarafa dağıldı kabile taramur olmuştu. Bunu gören filo kumandanı İvan İvanoviç telsizle diğer arkadaşlarına ateş etmemeleri emrini vermiş, tayyareler kafilenin üzerinden geçmişlerdi. İkinci bir emirde ise kafilenin yayıldığı geriye dönerek daha geniş bir cephe ile taarruz edecekleri bildirilmişti. Vakitlerinin az, ateşin daha tesirli olması gerektiği emri verilerek, Teğmen Şumkof, Teğmen Mastakoviç, Çavuş Lazaref, Kaganoviç, Arkadi... İkinci sıradasınız ateş gediği bırakmayınız. Filo yayıldı ön sırada 8 tayyare vardı ve kafilenin dağıldığı sahayı da hesaplayarak 6 tayyarede gedikleri kapayacaklar ve mümkün olduğu kadar kurtuluş imkânı bırakmayacaklardı. Ölümün üzerine geldiğini anlayan göçmenler ölümden kaçamıyorlardı. Bazısı sağa sola kaçmış, bazıları şaşkınlık içinde ayakta dikilip kalmışlardı. İhtiyarlar öküzlerin ve atların ayakları arasına çökmüş el açıp Allah'a kendilerini koruması için niyaz etmeye başlamışlardı. Analar küçük çocuklarının üzerlerine kapanmışlar kendilerini siper etmişlerdi (Vatan 7 Nisan 1955). Rus avcı tayyareleri üç defa kafilenin üzerinden mitralyözlerle kurşun yağmuruyla geçmekteydiler. Kafilenin hali tamamen içler acısı bir hüviyete bürünmüştü, yüzlerce insan kumlar üzerinde cansız yatıyordu. İlyas Han ve kafilenin geriye kalanları toplanarak bir karar alıp, ölenleri kumlara gömerek yola koyulacaklardı. Fakat bu kez stratejik bir şekilde ilerleme kararı aldılar. Kafilenin geri kalanı liderler arasında taksim edilerek kaderlerinin ağırlığı altında ezilmiş insanlardan müteşekkil kabileler çölde ilerlemeye başladılar. Kabile çölü geçene kadar tayyareler her gün sabah ufuktan belirerek öldürmekten bıktıktan sonra gözden kayboluyorlardı. Felaket tam 18 gün peşlerini bırakmadı. Binlerce insan öldürüldü binlerce yaralı sırtlarda taşındı. Geri kalanlar da yüreklerinde açılan gizli yaraları, yaşadıkları müddetçe taşıyacaklardı. On sekiz gün sonunda Kansu'ya bir seher vakti eriştiklerinde dudakları çatlamış, yanakları çökmüş, gözlerinde vahşi bir ısırap vardı. Her şey korkunçtu hele o sükût, o kenetli ağzlar, öne düşmüş başlar sürüklenen ayaklar (Vatan 8 Nisan 1955). Kansu'ya geldiklerinde kendilerinin kıpırdayacak bir hali kalmamıştı. Hindistan'a kadar uzanan yolun meşakkatini göze alamıyorlardı. Kaldı ki arada tıpkı Taklamakan gibi geçilmesi gereken Altın Çölü vardı. Bu tereddüt içinde tam iki sene geçirdiler. Rusların Çin'e el atıp Çinli komünistlerin Kansu'yu da yaşanılmaz bir hale getirdikleri zaman Kazak- Kırgızlar tekrar yollara düştüler. Öle öldüre Nakşa'ya kadar geldiler. Tibet fakir bir memleketti burada iki üç ay kadar kaldılar. Hükümet eli silahlı bu grubun kalmasının hem siyasî hem de iktisadî bakımdan mahzurlu olduğunu öne sürerek daha fazla kalmalarına izin vermedi ellerindeki silahları da alıp geldikleri yöne göndermek için baskı yapmaya başladı. Türkler silahlarına davranarak yollarına devam ettiler. Tibet askerleriyle çarpışarak Karakorum silsilelerine ulaştılar. Sonrası artık dağların bileceği işti. İhtiyarların çoğu dağ havasından yollarda öldü. Kimisi açlıktan kimisi soğuktan hayatını kaybetti. Bin bir kahır bin bir eziyet içerisinde 1943 Eylülünün

Kısacası: Çinliler, ilk çağlardan beri kuzeyde Urumçi ve Barköl, güneyde ise Kumul ve Turfan gibi merkezi şehirleri ellerinde bulundurmaya, hatta Çinileştirmeyi hayati bir mesele olarak telakki etmişlerdir. Detaylı bilgi için bkz: İsa Yusuf Alptekin, *Doğu Türkistan Davası*, Otağ Yayınları, İstanbul 1975, s 109-110.

18'inde Keşmir'e ulaştılar. Burada tam on yıl boyunca kaldılar. Keşmir'deki Saray-ı Safakadal⁹ hanı Türkistan'dan kaçan Türk kabileleriyle dolup taşı (Vatan 9 Nisan 1955).

İsa Bey, 190 yıldan beri komşularının istilâ ve imha emelleriyle mücadele eden bir ülkenin çocuğu idi. Doğu Türkistan'da yaşayan 8 milyon Türk'ten biri. Son defa 10 Ağustos 1949 da Urumçi'deki (Doğu Türkistan'ın merkezi) Rus Başkonsolosu Aleksandır Sevilof, Komünist Çin'in bir muhtırasını umumî valiye verince, İsa Bey ve arkadaşlarına, kaçmak düştü. İsa Bey, hükümeti elinde tutan Milliyetçi Partinin Genel Sekreteri idi ve Umumî Vali Muavini Mehmet Emin Buğra ile komünistlerin başlıca düşmanları olarak tanınıyorlardı. Aleksandır Sevilof'un verdiği muhtırada, diğer milliyetçilerle beraber bu iki liderin de teslim şartı vardı. 190 sene öle öldüre yapılan bir hürriyet mücadelesi ümitleri sönüyor; Türkistan; Şimalde (kuzey) Rusların, Cenupta (güney) komünist Çinlilerin kısılcı arasında hürriyetini acı bir surette, ümitsizce kaybediyordu. Bir sabah, eylülün 20'sinde, İsa Bey, Mehmet Emin Bey, aileleri efradı ve diğer mücahitlerden müteşekkil 100 kişilik bir kabile Urumçi'den hareket etti. Bir haftada Kaşgar'a vardı. Kaşgar'da hazırlığa başladılar. En aşağı dört haftada aşılabilecek bir yolun hazırlığı kolay değildi. Göç yolu Karakurum ve Himalaya silsilelerinin üzerinden geçiyor; yol üzerinde hiçbir konak yeri bulunmuyordu. Mevsim kıştı ve böyle bir mevsimde yola çıkmak, ölümü göze almaktı. Ekim ayının ortasında İsa ve Mehmet Emin beylerin 100 kişilik kabilelerine 1000 kişi daha iştirak etmiş ve kervan Kargalık kasabasından hareket etmişti. İlk başta işler yolunda gitti fakat 15 gün sonra ekimin 31. günü Çin askeri birliği tarafından kuşatıldılar ve İsa Bey'le Mehmet Emin Bey kabileden alınarak Şehidullah kışlasına götürüldüler. Aileleri de arkalarından sevk edildi. Karakoldan karakola sevk edile edile, firariler Sancu kasabasına getirildiler. Artık hürriyet ümitlerinin tamamen tükendiği anda Sancu'daki birliğin kumandanı İsa Bey'in arkadaşı çıktı. Çinli kumandan İsa Bey'i ve Mehmet Emin Bey'i yakından tanıyordu. Talihsizliğin birbirlerine düşman hale getirdiği eski dostlar böyle bir çıkmazın içinde karşı karşıya geldiler. Çinli subay arkadaşlarını kaçırmaya karar verdi. 15 Son Teşrini (Kasım) gecesi, beş atlı, karanlıklar içinde, yeniden açılan ümit kapısından istikbale doğru yola çıktı. Çinli kumandan, ailelerini de arkadan göndermeye söz vermişti (Vatan 25 Mart 1955).

İsa Bey Kaşkar'dan yola çıkalı üç hafta olmuştu. Kaşkarla Ladak arası, topu topu 500 kilometre idi. Hala bir haftalık yolu vardı. Karakurum ve Himalaya dağlarının silsilesine 7 gün daha tahammül edeceklerdi. *Kasım ayında deniz seviyesinden en az 5000 metre yükseklikte ciğerlerinize cam kırığı gibi dolan -35, 40 derece soğuk bir havada; fırtınada, tipide; soğuktan ayakları şişmiş, elleri donmuş bir halde dağlarda geceleme ne demektir, düşünemezsiniz bile...* Böyle bir gece geçirmektense ölmek bin defa iyidir. At ile sadece gece koyun koyuna yattığında atın faydasını görüyordu diğer zamanlarda ise kendini yavaşlatmaktan başka bir faydası yoktu. Çünkü hayvan kardan bata çıka zar zor ilerleyebiliyordu. Yolda kendisi gibi binlerce

⁹ Saray-ı Safakadal hanı, büyük bir avluya nâzır, Şark tipinde, ahşap bir binadır. İç avluyu çeviren bina, birçok odaların yan yana sıralanmasından meydana gelmiştir. Bina iki katlıdır ve odaların önünde, çepeçevre büyük bir balkon vardır. Bütün kapılar, bu balkona açılır. Hindistan hükümeti, Ladak'a iltica eden Türkistan muhacirlerini, mevsimin kış ve yolların kapalı olmasına rağmen tahsis ettiği taryayelerle Ladak'tan Keşmir'e nakletti ve Saray-ı Safakadal hanına yerleştirdi. İsa Bey ve Mehmet Emin Bey, derhal hükümet nezdinde teşebbüse geçtiler. Daba evvel gelen kabileler Pakistan'a geçmişti ve senelerdir dericilik gibi işlerle uğraşarak Pakistan'da yaşıyorlardı. Bir fırsatını bulup Türkiye'ye geçmek istiyorlardı. O binlerce insandan kala kala bir arıç insan kalmıştı. Pek çoğu Pakistan'ın sıcak havası ile imtiyaz edememiş, hastalanıp ölmüştü. İsa ve Mehmet Emin Beylerin gayreti ile hükümetler arasında anlaşma yapıp, Türkiye'ye gitme hazırlığı başladığı zaman, 22-24 bin kişiden kala kala 2 bin kişi kaldığı anlaşıldı. Yirmi binden fazla insan yollarda kalmış, sanki kabilenin geçtiği yol kaybolmasın; medeniyet bu utançtan kurtulmasın diye yollar boyunca mezar taşları sıralanmıştı. Her taşın altında bir hürriyet âşığı yatıyordu. Bkz: Vatan, 8 Nisan 1955, s.5.

kaçan insan vardı. Kaçıyorlardı!.. Kaçan insandan gayrisi bu mevsimde Karakurum Dağları'nın, Himalayalar'ın sarp merhametsiz, ölümlü yollarına düşmez. Ama ne var ki, kulun vahşiliği yanında, tabiatın merhametsizliği yine de ümitleri kökünden alıp götürücü değildir. Ümit, dağların arkasında idi. Ümit Ladak'a varmakta idi. Ladak, Hindistan hududu üzerinden bir Hint dağ kasabasıdır. Ladak'tan ötesi hürriyettir. Bu yol ya cennete ya hürriyete varacaktı. Geçit vermeyen dağ silsilelerinde ilerleyen İsa Bey birden durdu. Yolun sağ tarafında, karlar üzerinde upuzun ve yapayalnız yatan bir kadın vardı. Kadının üzerine bir yorgan örtülmüştü ve oraya bırakılalı çok olmadığı hemen anlaşıyordu. Bu yalnız başına tepeye bırakılmış kadın, İsa Bey'i şaşırtmıştı. Ona doğru ilerledi ve yorganı kaldırdı. Kadın ölmemişti, gözleri kapalı mışıl mışıl uyuyordu. İsa Bey, bu muammayı çözmek için, uyuyan kadını muayene etti ve irkilerek doğruldu. İki ayağı da donmuştu. İşte o anda muammayı çözer gibi oldu. Kendilerinden evvel buradan geçen kabilelerden birindendi bu kadın. Ayakları donmuş ve yürüyemez hale gelmişti. O anda İsa Bey'in aklına karısı ve iki çocuğu geliverdi. Neredeydiler? Böyle göç yollarından birinin üzerinde terk edilmiş, bırakılmış olamazlar mıydı? (Vatan 23 Mart 1955).

Kadın görünüşü itibariyle genç ve güzeldi, şehirli olamazdı. Giyinişi, çehresi Altaylıları andırıyordu. İsa Bey'in yüreğine sanki taş sokulmuş gibi, bir tuhaf oldu. Yazık! Bu kadın belki ta Altaylar'dan, Barköl'den çocuk denecek yaşta çıkmış göç yollarında büyümüş sonra da "Hürriyetin" eşğine bir hafta kala, bir dağın tepesinde yapayalnız bırakılmıştı. Acı fakat var olan bir hakikatin göstergesi tecelli etmekteydi. İsa Bey de yalnız başına bırakılmış bu kadına yardım edemezdi yapabileceği ve elinden gelen tek şey araladığı yorganı güzelce sıkıştırıp yoluna devam etmekte, çünkü herkes kendini kurtarmak gayretine düşmüştü. Sığınacak yer araya araya epeyce yürüdü. Nihayet yol kenarında konaklamış bir kayanın çıkıntısını siper edinmiş kabileye rastladı, sessizce, selam dahi vermeden onlara iltihak etti. O gece sakın geçmişti, gün ışıırken kabile yola koyuldu, bu kabilenin pek çoğu Hotan, Yarkent ve Kâşgar civarı halkındandı.

Sadece uzaktan gelen bir adam vardı. Görünüşü belli ediyordu kendisini. Cüsseli, yiğit, genç bir adamdı. Adı Salkay'dı. Kazak kabilelerine mensuptu.

İsa Bey: *"Yoksa o kadını sen mi bıraktın dedi".*

Salkay: *"Evet ben bıraktım; yürüyemem artık dedi, bıraktım".*

İsa Bey: *"Ben gördüğümde ölmemişti, diye yavaş sesle söyledi. Uyuyordu"*

Salkay: *"Uyuyor muydu?"*

İsa Bey: *"Uyuyordu. Yorganını iyice sıkıştırdım. Ama gece..."*

Salkay: *"Dayanamamıştır" dedi.*

İsa Bey: *"Karındı değil mi?"*

Salkay: *"Evet!"*

İsa Bey: *"İkiniz miydiniz? Başka kimseniz yok mu?"*

Salkay: *"Var. Üç çocuğumuz var! Çocuklar yüzünden onu yolda bırakmağa mecbur oldum."*

İsa Bey: *"Neden?"*

Salkay: *“Bir hayvanımız vardı. Çocukları onun üzerine sıkıca bağladık. Ben ve karım yürüyorduk. Ayakları donmağa başladı. Çocukları indirip onu ata bindirsem, bu sefer çocuklar ölecekler. Bunu o da biliyordu. Razı olmadı.”*

Belki de insanın hayatında verebileceği en zor anlardan birisi olarak karşısına çıkan böylesi bir durumda alınması gereken en zor kararlardan birisini almak mecburiyetinde kalmışlardı. Çünkü ne kimsenin kimseye yardım edecek bir durumu ne de kimsenin kimseden yardım isteyecek bir yüzü vardı.

Nurilla dedi ki:

“Siz gidin! Ben nasıl olsa öleceğim”

Salkay: *“Sen benim yürüğümde olanları bilemezsin”*

İsa Bey: *“Çocuklar nerede?”*

Salkay: *“Burada atın üzerinde. En küçük bu gece donmuş. Onu da konakladığımız yerde bıraktım. Karlara gömdüm. Bakalım ötekiler dayanabilecekler mi?”*

İsa Bey Salkay’ı teselli etmek isyan etmesini önlemek için sabır bir iki gün daha sabır demişti. Fakat gerçek öyle değildi daha en azından bir haftalık yolları vardı (Vatan 24 Mart 1955).

İsa Bey göç yolunda Ahmet Tohta isminde biri ile rastlaştı. Tek başına sırtında küçük bir erzak torbası, kabilelerin izinden gidiyordu. Onun da hikâyesini dinledi. Ahmet Tohta, karısı, üç çocuğu, adamları ve kırk iki hayvanı ile göç kervanına katılmış. Fakat gece düzlükte tipiye yakalanmışlar. Tipi hiç de dinceğe benzemiyor, yapacak tek şeyin bütün hayvanları daire gibi sıralayarak hepsini kara yatırmış. Karısı, çocukları, adamları da atların arasına girip, tipinin geçmesini beklemişler. Tohta, sabahleyin üzerini kaplayan karların altından zar zor doğrulmuş, hatta önce kendini öbür dünyada zannetmiş, fakat hayatta sadece kendisi kalmıştı. İstikbal ve hürriyet uğruna çıkılan bu göç yolunda karşılaşılan zorluklara göğüs gererek ve alınması gereken kararları da bu amaç uğruna en yakınlarını feda edebilecek kadar zor durumda kalmalarının tezahürüdür (Vatan 1 Nisan 1955).

İsa Bey, soğuktan donmak üzere olan bir atın etlerini, dağdan topladıkları kevenlerin ateşinde yarı pişirip yiyen bir kabileye tam zamanında yetiştirdi. Vakıt öğle idi ve karnı dehşetle acıkmıştı. Ona da bir parça et ikram ettiler. İsa Bey, bıçaklarıyla atın but taraflarından birer parça kesip ateşin başına koşuşan insanların yüzlerindeki vahşi manayı üzümlere seyretiliyordu. Bu duruma şahit olan İsa Bey ırkını, milletini bu hale getiren o korkunç istilâya binlerce lânet okudu.

Yurttan, yuvadan, insanlıktan olmuşlar, bir ot gibi koparılıp atılmışlardı. Bir yandan ikram edilen yarı pişmiş ekşi lezzette at etini çiğniyor bir yandan maziye tahayyül ederek kendi milletini kendi insanların evini ocağını karısını çocuklarını düşünerek, şahit olduğu durumların ve olayların kendi ailesinin de başına gelmemiş olmasını ümit ediyordu (Vatan 25 Mart 1955).

Büyük bir kabile dağ yolunu tutmuştu. Hayvanlar, insanlar omuz omuza, ardı-ardına sıralanmıştı. -30 derecelik bir havada analar donmuş elleri ile çocuklarının ellerini ısıtmaya çabalarken kendi hallerinden bir haberlerdi (Vatan 26 Mart 1955). Kafiledaki kadın ve çocukların bacakları ile elleri donmuş yara bere içinde idi gören bunlara cüzamlı derdi. Kırmızı, mor, simsiyah yaralarla kaplı etleri sanki dökülmeyecek gibiydi. Gece olduğunda bu dağlarda sığınacak bir mağara veya kaya kovuğu bulmak büyük bir nimetti. Buldukları vakit ise o geceyi geçirmek için hemen oraya sığınıyorlar

hayvanları da sığındıkları yerin önüne getirerek ısınmak için ellerinde bulunan keçelerden birisini hayvanların üzerine diğerini de kendi üzerlerine alıyorlardı (Vatan 27 Mart 1955).

Moldaş (erkek) ile Ufi (kadın) ismindeki eşlerin bu göç esnasındaki yaşamış oldukları anıları da utulmayacak ve yüreklerde yara izi bırakacaktı. Dillere destan güzellikte olan ak çadırlarda ırmak kenarında büyük bir evde büyüyen bey kızı Ufi artık yollarda geçen zamanı hesap dahi edemiyordu. Yollarda bir ömür geçirmişti. İki büyük oğlan, Kama ve Minaş, Taklamakan Çölü'nde düşman kurşunlarıyla hayata gözlerini yummuşlardı. Yavrucuklarının taze kanları; sıcak, kavurucu kumlara akmış, kucagında çırpına çırpına ölmüşlerdi. Ufi ellerindeki kanları silmeden öpe öpe, ağlaya ağlaya günlerce yollarda bu halde sürüklenmişti (Vatan 28-29 Mart 1955). Bu yolculuk esnasında artık Ufi de Moldaş'a yük olduğunu dillendirmeye başlamıştı. Sınırı ulaşırsalar da yeni bir hayata başlamaya kalksalar da bundan sonra eşine yardım edemeyecekti. Çünkü Ufi'nin iki eli de donmuş bir haldeydi. Soğuk o derece müthişti ki; iç dünyası tamamen yıkılmış, maneviyatı tükenmiş kazak kadının hayata karşı olan son alakalarını da kırıyor, onu sadece bir düşüncenin esiri haline getiriyordu. Sığındığı mağaradan dışarı çıkarak kendini dağlardan aşağı atabilirdi. Şimdi hissettiği ve duyduğu acıdan daha büyüğünü hissetmeyeceğinin farkındaydı. *“Cennette, melekler donmuş ellerini ismini bilmediği yağlarla ovup iyi edecekler, orada ne Taklamakan'ın kavurucu sıcaklığı ne de Karakurum Dağları'nın dondurucu ayazı vardı. Ora da tatlı bir ılıkılık içinde, çok rahat, çok zevkli bir hayat başlayacaktı. Belki, öz yurdunda, Bisen Dağı Yaylaları'nda, babasının ak çadırında geçirdiği günlerden de rahat günler geçip gidecekti. Babası, annesi, kayınpederi, akrabaları, oğulları ona hoş geldin diyecekler, boynuna atılacaklardı”* (Vatan 30 Mart 1955).

Ladak bu katile için bir kurtuluş yolu hürriyet güzergâhı idi.¹⁰ Yolun sonunda artık Ladak görünmekteydi. Aralık ayında, kuş uçmaz kervan geçmez Himalayalar, Karakurumlar üzerinden bir katile geliyordu. Akşamın ayazında bu katileyi görmekten başka hiçbir şey ahaliyi dışarı çıkaramazdı ve öyle de olmuştu halk bu durumu görmek amacıyla kaputlar, paltolar, gocuklar giyip atkılarını sarıp Türkistan yoluna doğru yürümeye başladılar. Gördükleri manzara bir kafilenin bitmişliğinden tükenmişliğinden başka bir şey değildi. Atlar, öküzler, İnsanlar, yaşlı kadınlar, genç anneler, uzun seyrek sakallı, beli bükülmüş ihtiyarlar, kahırdan çökmüş delikanlılardan başka bir şey değildi. Yayaların ayaklarında bezler, keçeler sarılı, her adımda kanlı izler donmuş karların üzerinde kalıyordu. İsa Bey, kafilenin reislerinden biriyim diyerek kendini tanıtp *“Türkistan'dan kaçıyoruz size sığınmak istiyoruz bize yardım edin”* dedikten sonra Ladak ahalisinden her biri yardım için koşuşmaya başladılar. Hummalı bir koşuşturma başladı. Kazanlar ocaklara vurulup çorbalar pişiriliyor, bütün kasaba, canhıraş bir halde yardıma koşuyor gelenlerin hikâyesi ile yakinen alâkadar olunuyordu. Bu sadece kafilenin bir bölümü idi arkadan gelenler de vardı. Bunu haber alan hudut muhafaza taburu komutanı binbaşı, dağ ekiplerini görevlendirerek katileye yardım için gönderdi. Ladak'ın sakin hayatı birdenbire değişmeye başladı (Vatan 31 Mart 1955).

Askerî kurtarma ekipleri on gün içerisinde kafilenin geri kalanlarını da bulup Ladak'a getirmeye muvaffak oldular. İsa Bey'in ve Mehmet Emin Bey'in aileleri de kasabaya getirildi. İsa Bey'in sekiz

¹⁰Ladak, Himalayalar üzerinde bir haydut kasabasıdır. Yaz aylarında, Hindistan'dan Türkistan'a ve aksi istikamette gelip giden ticaret kervanlarının uğrak yeridir. Ahalisi sakin ve fakir insanlardır. Geçimleri kervanlardan kalan üç beş kuruştan başka bir şey değildir. Yazın kervanlar sayesinde canlı bir hüviyete bürünmesine rağmen kışın ise bir o kadar kendi içine kapanıktır. Himalayalar ve Karakurum silsileleri üzerinde kuş uçmaz kervan geçmez. Kervanlara dünyaları verseniz kışın bu dağlardan yola çıkmaya razı edemezsiniz. Daha detaylı bilgi için bkz: Vatan, 30 Mart / Çarşamba 1955, s.5.

yaşındaki kızı Yalkın'ın ve oğlu Kılıçarslan'ın da ayakları donmuştu. İsa Bey *"hürriyetimi pek pahalıya satın alıyorum"* diyerek çocuklarının durumunu işaret ediyordu. Sonrasında dağ başında rastladığı kancağızı ve Salkay'ın durumunu düşündü. Onu aradı fakat gelenler içinde ne Salkay'ı ne de üç çocuğundan birini göremedi onlar da Ladak'a ulaşamamışlardı (Vatan 1 Nisan 1955).

İsa Bey, "İki yüz senelik mücadelenin sonu bu mu olacaktı? Bu vatan benim, yaşamak benim hakkım diye ölesiye mücadele et; istiklâl meşalesini elden ele, nesilden nesile geçir ve günün birinde talih seni, en amansız bir mevsimde yollara düşürsün... Hem de nasıl? Dönmek ümidini tamamen kaybederek ... Doğup büyüdüğün, uğruna öldüğün, kâh çilesini çektiğin, kâh sefasını sürdüğün bu topraklara ebediyen elveda diyerek..." İşte İsa Bey ve Mehmet Emin Bey gibi vatan millet sevdalılarını içten içe yıkanda buydu. Ata mirası doğup büyüdüğü topraklarından bir yabancı ot gibi koparılıp atılmaları onları öldürüyordu (Vatan 2 Nisan 1955).

İskânlı Göçmen Olarak Türkiye'ye Yerleştirilmeleri

Göç kâfilesine liderlik yapan İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra, her fırsatta ve imkânlarının el verdiği kadarıyla muhacirlerin sorunlarıyla ilgilenerek sıkıntılarının çözümünde etkin rol oynamışlardır. Başlatılan ayaklanmalarda aktif bir şekilde katkı sağlayan Kazak Türkleri Çinli Genel Vali Chin Shu-Jen ve Sheng Shih-Tsai'nin baskı ve zulümlerinden kaçarak Kansu, Tibet, Keşmir ve Hindistan hattı ile Pakistan'ın Peşaver şehrine iskân ettirilmişlerdi. Meskûn mahalde, 17 Ekim 1951'de Şarkî Türkistan Kazak Muhacirleri Encümeni isminde bir dernek teşekkül ettirerek birliklerini muhafaza etmeye çalışmışlardır. Asıl hedef ise toplu halde bulunan muhacirlerin Türkiye'ye iskânını daha rahat bir şekilde yapmaktır (Tuncer, 1998: 412). Dernek vasıtasıyla muhacirlerin sayıları tespit edilerek Türkiye Büyükelçisi Nebil Batu'ya 1950 şubatında takdim edilmiştir. Büyükelçinin bu işi takip edeceği ve elinden gelen tüm gayretini sarf edeceğini fakat bu işin zaman alacağını bildiren haber almışlardır. Nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin, Doğu Türkistanlıları kabul edeceğini bildirmesi üzerine çekmiş oldukları sıkıntıları bu güzel haber bir nebze de olsa unutturmuştur (Tuncer, 1998: 296-297). Mustafa Ramafettin adındaki bir muhacirin Milliyet gazetesi muharririne verdiği bilgide Türkistan'da hayatın artık çekilemez bir hale geldiğini Türkiye'ye gelmek için binlerce Türkistanlının kurtuluş için heyecanlandığından bahsetmiştir (Milliyet 7 Temmuz 1953). 13.3.1952 tarihli Bakanlar Kurulu kararı neticesinde Doğu Türkistan'dan Hindistan'a muhaceret eden 350 Türk ile Pakistan ve Suudi Arabistan'a sığınmış olan 5.000 Türk'ten 1500 kişi olmak üzere toplam 1850 Türk'ün iskânlı göçmen olarak Türkiye'ye kabulleri kararlaştırılmıştır. (BCA.1952: 30.18.1/2.128.19.6) Toplamda 542 aile ve 1841 kişi gelmiştir. 1967 yılı sonunda 1234 doğum olmasıyla bu sayı 3075'e kadar yükselmiştir (Tuncer, 1998: 304). Muhacirler Kayseri (Develi), Niğde (Altayköy), Manisa (Salıhlı), Konya (İsmail), İstanbul ve Aksaray'a iskân ettirilmişlerdir. (Eralp, 2019: 45). Kayseri'nin 5 köyüne, Mushacılı, Sindelhöyük, Kocahacılı, Karacaviran, İlyaslı'ya iskân ettirilen Türkistanlı göçmenler için ev yapımında kullanılmak üzere istedikleri kerestenin Valilik üzerinden tedariki gerçekleştirilmiştir (BCA. 1953: 30.18.1/2. 133. 70.10). Aynı şekilde Ceylanpınar'a yerleştirilen 92 aileye kerestelik tomruk tahsis edilmiştir (BCA: 1956: 30.18.1/2.144.70.3). İstanbul'a 22 aileden müteşekkil 88 kişilik bir Türkistan muhacir grubu gelmiştir. Misafirhanelerdeki muhacir sayısı 1086 kişi olmuştur. Tuzla'da 496, Sirkeci'de 403, Zeytinburnu'nda 213'tür (Milliyet 23 Aralık 1953). 26 Aralık 1953'te 119 muhacirin İstanbul'a

gelmesiyle beraber Zeytinburnu'ndaki misafirhanelere doktor heyeti giderek gerekli muayeneler yapılmış hiçbir şekilde hastalığa rastlanmamıştır. Aynı zamanda İskân Müdürü, Kızılay Aş ocakları Reisi ve Kızılay depo müdürü Tuzla misafirhanesine giderek muhacirlerin iâşe durumlarını tetkik etmişlerdir (Milliyet 27 Aralık 1953). 'Türkistan'dan gelen muhacirlerin sayısı 1482'ye ulaşmıştır. Misafirhanelerde bulunan muhacirlerin Verem Savaş Derneğince radyografilerinin alınmasına başlanarak, göçmen ve mültecilere yardım birliği genel merkezince giyim eşyası tedarik edilmiştir. (Milliyet 22 Ocak 1954). Gerek iskânlı göçmen olarak gerekse serbest göçmen olarak muhaceret eden Doğu Türkistanlılara devlet tarafından rahat edebilmeleri amacıyla muhtelif bölgelerde yer gösterildiği gibi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için de yardımlar yapılmıştır. Bunlara hem arşiv vesikalarında hem de basında rastladığımız gibi bizzat muhacirlerle yapılan röportajlarda da görmekteyiz. Çin ve Rus zulmünden soydaşlarının can, namus ve mallarını kurtarmak için her türlü zorluğa göğüs gererek Hindistan, Pakistan, Afganistan ve Türkiye ile türlü müzakereler ve yazışmalar yaparak muhacirlerin liderliğini yapan İsa Yusuf Alptekin Türk vatandaşlığına 27 Kasım 1957'de başvurarak 4 Aralık 1957 tarihli 1712-1958-4/11126 Bakanlar Kurulu kararı ile Türk vatandaşlığına kabul edilmiştir. (Kul, 2007: 99).

Sonuç

Konuşlanmış olduğu bölgenin stratejik bakımdan vazgeçilmez bir hat içerisinde olmasının yanı sıra yeraltı kaynak ve rezervleri açısından da zenginlik göstermesi, sömürü politikası güden devletler için Doğu Türkistan'ı cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu durum Çin ve Rusya için ekonomik bir gerekçe olarak lanse ettirilmeye çalışılmıştır. Fakat bu durumun bir de siyasi ayağı söz konusudur ki, bunu uygularken asimile ve soykırım düşüncesi etrafında gerçekleştirmişlerdir/gerçekleştirmektedirler. Uygur ve Kazak Türklerini yurtlarından ata topraklarından sürgün etmek için her türlü işkencenin ve zulmün envai çeşidini tatbik etmişlerdir/etmektedirler. Milli kimliklerinin varlığını muhafaza için doğdukları toprakları doyacakları mekanlara tercih mecburiyetine bırakılmışlardır. Tabii ki bu karar mezkûr toplumlar için uygulanan son çare olarak hayata geçirilmiştir. Tarihin muhtelif zamanların gerekli başkaldırıları ve isyanları gerçekleştirmelerine rağmen Çin'in uygulamış olduğu azınlık politikası karşısında güçsüz duruma düşmüşlerdir. Metin içerisinde de zikredildiği gibi komünizmin varlığını Türk ve Müslüman gruplar içerisinde de yaşatmak isteyen Çin ve Rusya gerekli bütün plan, program ve emellerini aktif bir şekilde tatbik etme gayesinde olmuşlardır/olmaktadırlar.

Komünizmin tehdidini ve etkisini en fazla hisseden bu istilânın dehşetine haddinden fazla maruz kalan şüphesiz ki Türk dünyası olmuştur. Asya'da; yaylalarda, çöllerde, karlı dağlarda ve yeşil vadilerde ölüm şarkıları söylediler. Asya'yı baştan aşağı hürriyet âşıklarının kanlarıyla boyadılar. Sonra da medeni dünyanın önüne iftiharla çıkıp, Asya'yı kızılaştırmakla övündüler. Rus istilasına uğrayanların içinde en bahtsız Doğu Türkistan çıktı. Tarihin ilk devirlerinden beri muhtelif medeniyetlerin kuruluş yıkıldığı bu topraklarda şimdi iptidai bir yaşam tarzı hüküm sürmektedir. Kırımdan Doğu Türkistan'ın Şark hudutlarına kadar uzanan Türk ülkelerinde şimdi hâkim güç Ruslardır. Doğu Türkistan da 80 şehir ve kasabada bir anda başlayan katliam, 160 bin Türk'ün hayatına mal oldu. Doğu Türkistan'dan kaçan 40 bine yakın insandan hürriyetine kavuşabilenler birkaç bini geçmez. Bunlardan çok azı ülkemize gelebildiler ve Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleştirildiler. Ana yurttan kaçanların bir kısmı

Pakistan’da bir kısmı Suudi Arabistan’da; on binlercesi de göç yolunun üzerinde kumlar, karlar ve taşlar altındadırlar. Doğu Türkistan’da kalan milyonlarca Türk, komünizmin kazanında insafsızca eritiliyor ve yeni kalıplara dökülmek isteniyor. Her direniş ölümle cezalandırılmakta; işkencenin her türlü tatbik edilmektedir. Asya’da olanları katiyetle kimse bilmiyor/bilmek istemiyor, hür dünyanın gözleri demir perdenin arkasını iyice görmüyor/görmek istemiyor.

Kaynakça

I-Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Başbakanlık Arşivi

II. Süreli Yayınlar

Gazeteler

Milliyet Gazetesi (Temmuz-Aralık 1953, Ocak 1954).

Vatan Gazetesi (Nisan-Mart 1955).

III-Kitap ve Makaleler

Alptekin, İ.Y (1992). *Unutulan Vatan Doğu Türkistan*, İstanbul: Seha Neşriyat.

Alptekin, İ. Y. (1975). *Doğu Türkistan Dâvâsı*, İstanbul: Otağ Yayınları.

Altay, H. (1998). *Anayurttan Anadolu'ya*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Baymirza, H. (1995). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadele Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Baymirza, H. (1975). *Türkistan Rusya ile Çin Arasında*, Ankara: Otağ Yayınları

Buğra, M.E. (1987). *Şarki Türkistan Tarihi*, Ankara.

Demirağ, Y. (2014). 1755-1949 Yılları Arasında Doğu Türkistan, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (3), 229-245.

Eralp,İ. (2019). Uygurlar'dan Gününüme Doğu Türkistan Tarihi: Çin ve Türkiye'nin Doğu Türkistan Siyaseti, *Türkiye Günlüğü*, (139) Ankara, 29-55.

Gül, O.K. (2007). Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir Göç Hikâyesi. *Turkish Studies*. 2/1. 252-273.

Hekimoğlu,V.S.F., Mahayeva, A., Çargınova, G. (2019). 19. Yüzyılın Son Çeyreğinde Doğu Türkistan'daki Millî Mücadelede Kazak ve Kırgızların Rolü, *Belleten*, Cilt, LXXXIII, (296), 229-259.

İnce, G.S. A. (2019). Çin'in Vahşi Yüzü: Doğu Türkistan Zulmü Ve Uluslararası Toplumun Sorumlulukları, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) Eurasian Journal of Researches in Social and Economics (EJRSE)* Cilt 6 (4) , 572- 584.

Kul, Ö. (2007). *Esir Doğu Türkistan İçin-2, İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları*, Ankara: Berikan Yayınevi

Kul, Ö. & Tuncer, T. (2015). "XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler", *Türk Dünyasında Sürgün ve Göç*, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 193- 231.

Kurban, İ. (1992). *Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Önel, M. (2005). *Çin'in Etnik Politikaları Çerçevesinde Doğu Türkistan Sorunu*, “Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeler, (Derleyen: Bekir Günay). İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Topuz, E. (2018). “Siyasetin Üreticisi ve İktisadi Gelirin Tüketicisi, Payitaht İstanbul’a Göçün Men’i (1742-1842)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 11, (XXXVII), 291-315.

Uysal, M.A., Kartal, K. (2018). *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ağlasun ve İncirlik Kazalarının Sosyal ve İktisadi Yapısı (1830- 1850)*, Ankara: Gece Akademi.

IV-Tezler

Biçen, N. (2018). *Göç, Uyum, Sorunlar Zeytinburnu’nda Yaşayan Doğu Türkistanlılar Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kul, Ö. (2009). *Osman Batur ve Doğu Türkistan Millî Mücadelesi (1941- 1951)*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tuncer, T. (1998). *1949-1964 Yılları Arasında Doğu Türkistan’da İstiklal Mücadelesi ve Türkiye’ye Yapılan Göçler*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

T. C.
BAŞVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi
Karar Sayısı

4

KARARNAME

12565

13/3/1952 tarihli ve 3/14595 sayılı kararnameye ektir:

Pakistan, Hindistan ve Suudi Arabistan'da bulunan Türkistan menşeli 23 aileye mensup cem'an (66-altmışaltı) Türkün İskânlı Göçmen olarak yurdumuza kabulü; İmar ve İskân Vekâletinin 4/12/1959 tarihli ve 3237-2/10011/36798 sayılı yazısı üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 13/1/1960 tarihinde kararlaştırılmıştır.

REİSİCUMHUR

[Signature]

Eki

Başvekil

Devlet Vekili ve
Başv. Yardımcısı

Devlet Vekili

Devlet Vekili

Devlet Vekili

Adliye Vekili

Millî Müdafaa Vekili

Dahiliye Vekili ve
Hariciye V.V.

Hariciye Vekili

Maliye Vekili

Maarif Vekili

Nafıa Vekili

Ticaret Vekili ve
İmar ve İ. V.V.

Sih. ve İc. Mua. Vekili

Güm. ve İnş. Vekili

Ziraat Vekili

Münakalat Vekili

Çalışma Vekili ve
Bas. Yay. ve Turz. V.V.

Sanayi Vekili

Bas. Yay. ve Turz. Vekili

İmar ve İskân Vekili

Koordınasyon Vekili

Dosya No:

112-28
1589

030 18 0 02 154 71 3

BCA 154-71-3 Dosya Ek:112

T. C.
BAŞBAKANLIK
MUAMELÂT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Kararlar Müdürlüğü

KARAR

Karar sayısı
3

14595

Doğu Türkistan'dan Hindistan'a iltica eden (350) Türk ile ayrıca Hindistan, Pakistan ve Suudi Arabistan'a sığınmış olan beş bin Türk'den (1500) kişi olmak üzere ceman (1850) Türkün iskânlı göçmen olarak yurdumuza kabulleri; Devlet Bakanlığının 10/3/-1952 tarihli ve 3232-0-3035/12765 sayılı yazısı üzerine; Bakanlar Kurulunca 13 / 3 /1952 tarihinde kararlaştırılmıştır.

CUMHURBAŞKANI

C. Zorlu

128 19 6
030 18 04

Başbakan *A. M. K. Köymen*
Devlet Bakanı
Başbakan Yardımcısı *S. Aygün*
Devlet Bakanı

Adalet Bakanı *A. M. K. Köymen*
Milli Savunma Bakanı *M. K. Köymen*
İçişleri Bakanı
ve Dev. B. V. *S. Aygün*
Dışişleri Bakanı *F. Köprülü*
Maliye Bakanı *M. K. Köymen*
Millî Eğitim Bakanı *S. Aygün*
Bayındırlık Bakanı *K. Kestem*
Eko. ve Ticaret Bakanı *M. K. Köymen*
Sa. ve So. Y. Bakanı *S. Aygün*
G. ve Tekel Bakanı *S. Aygün*
Tarım Bakanı *S. Aygün*
Ulaştırma Bakanı *S. Aygün*
Çalışma Bakanı VE İşletmeler Bakanı V. *M. K. Köymen*

PAZAR
20
MART
1955

VATAN

Gazetemiz Bugün

14

Sayfa 14

Hüseyin Cahit Yalçın hürriyetine kavuştu

KAF
DAĞINDAN
İNİLİYOR

YAZAN:

Ahmet Emin YALMAN

Postalarında işlerim çoktu. Halk Partisinin İstanbul II kongresini boyundan sonuna kadar takip etmek yolundaki arzumun yerine getiremedim. Fakat evreli gün birkaç saat için olsun Serji Sarayına gittim ve kongresinin havasını teneffüs etmek mümkün buldum. Bu arada da kongreye verilen yıllık raporu okudum.

İzdimi söylüyeyim: Geçen toplanan umumî kurultayın etli ve ihtirastlı havasıyla İstanbul kongresinin ağırbaşlı ve yet siması arasında dağlar fark vardır. Oyle görünüşü Halk Partisi ve umumî iş politikası gidişimiz, ki- anda mühim mesafeler ve der aşmıştır. Eskiden ta- gerçekler âlemini bir ta- karak, bir nevi Kafdağı- k, mutlaka seri ve ha- mağı icap ettiren bir ırmasına bürünmek ve aadaşlar ve kardeşler unlar ve kötü niyetli tihudunu farde- ne atıp tutmaktı. in İstanbul kongre- a değil, İstanbulun üsbet ölçüler âle- etmiştir. Kongre- yazanlar ve mu- terinde konuşan- rı parti ünifor- vatandaş olma- tes uliyetini du- İnönü'nün tut- alde bütün ko- havayı yunu- e huzur ya- bahsettiği u yol almak göse karşı-

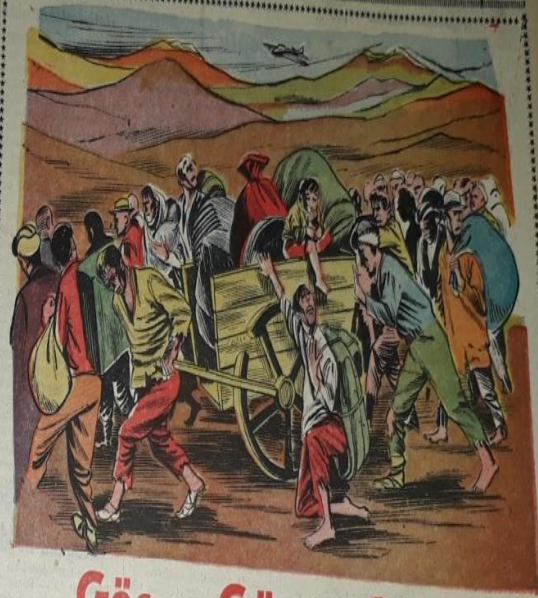
108 gün 55 dakika hapis yatan Yalçın, «memleket ufuklarında iyi günler belirmektedir» dedi

Yalçın'ın evine dönüşü heyecanlı oldu. Öğle yemeğini İnönü'nün evinde yedi

İsmet İnönü evinde, Hüseyin Cahit Yalçın'la neşeli bir sohbet esnasında

«Yeni Ulus» ve «Halkın» gazete-lerinde yaydığı makalelerden dolayı 26 aya mahkûm olan Hüseyin Cahit Yalçın dün saat 12.20 de, Vekiller Heyetinin Anayasası'nın 42 nci maddesine dayanarak çıkardığı ve Cumhurbaşkanı'nın da tasdik ettiği hususî bir af kararı ile, yatmakta olduğu Sisli

Göç... Göç... Göç...

Bu öyle bir kaderin hikâyesidir ki, okurken ürperecek, dehşete düşeceksiniz. Bu; ölümlerle didişe didişe, ölümlerle vuruşa vuruşa yıllar yılı sürmüş bir hicretten arta kalanların gerçek romanıdır. Göç'te, bu asrın değil, asırların şahit olmadığı; insanlığa utanç ve üzüntü veren bir gerçekle karşılaşacaksınız. Ölüm saçan bir rejimin zindan haline getirdiği öz yurtlarından kaçan binlerce, on binlerce insanın hikâyesini Sadun Tanju'nun hazırladığı bir röportaj serisinde okuyacaksınız.

Irak - Suriye müşterek tebliği neşredildi

Tebliğde, Arap devletleri arasındaki dostluk için iki devletin gayret sarfedecekleri kaydediliyor. Mısır - Suriye paktının geri kalması muhtemel

Associated Press

CHURCHILL ÇEKİLİYOR

Çekilme kararının bir iki hafta içinde açıklanacağı bildiriliyor

Associated Press

Londra, 19 - İnönü

No: 56

OTURMAKTAYDI.
KURUŞTA BITMEK
ÇİN ÇAĞIRTIYMIŞTI...

SONKA, AYAĞINA CO
RABİNİ GEÇİRİRKEN
YANINDA KİMSE
YOKMUŞÇASINA
SERBEST: -BAK
EMİN, DEDİ... BEN
SENİN PEK YABAN-
ÇIN SAYILMAM...
KARDESİNİN KARI-
ŞI SAYILIRIM. ONUM
İÇİN DİNLE BENİ.
ÇOK ZOR DU-
RUMDAYIM...

YETLERİ

acılar
eklifi

yetimler
vorlar

GÖÇ 000 GÖÇ 000 GÖÇ 000
Röportajı Yapan: Sadun Tanju

Taklamakan çölü

- 15 -

İlyas Han:
«Vatan için dökülecek kan-
larımız helâl olsun!» diye tek-
rar söze başladı.

«Ama onlar o kadar kuvvet-
li ve bu mücadelenin sonu o
kadar belli ki, artık yapacak
başka bir şey yok. Kölelikten
kurtulmak için kaçmak lazım.
Atalarımız «Arslanın ölümü-
dür Saçkannın Teriği Yakşı»
demişler. Bizim bir şeyler ümit
edebilmemiz için sıçan gibi de
olsa, yaşamamız lazım. Arslan-
nın ölüsü bir işe yaramaz. Bu-
radan uzaklara gideriz. Dünyan-
nın her tarafı böyle karanlık,
böyle ölüm tuzaklarıyla dolu
değildir. Sonra bir gün bizlere
değilse de, çocuklarımıza, to-
runlarımıza anayurda dönmek,
bakarsınız kısmet olurur. Ya-
şayan görür. Zulmün kuvveti
ebedi değildir. Bakın, eski düş-
manlarımız Çinliler, şimdi bize
dost görünmeğe çalışıyorlar.
Rusların zararı bugün bize do-
kunmuşsa, yarın da onlara do-
kunacak. Bunu biliyorlar.»

Sabir Bay:
«Vali Cin - Şo - Rin'i nasıl
devirdiler ve yerine nasıl ken-
di adamlarını getirdiler?» de-
di.

İlyas Han:
«Bırakalım ne kozları varsa
paylaşsınlar.» diye devam etti.
«Altaylara karanlık iyice çok-
meden gidelim.»

Nurali:
«Nereye gideceğiz?» diye sor-
du.

İlyas Han:
«İki yol ve bir yer var» diye
cevap verdi. «Ya buradan Kon-
su'ya geçer, oradan Hindistan
yoluyla gideriz. Yahut da Ti-
bet'e varmak için Taklamakan'ı
geçeriz.»

Adu bay sordu:
«Peki ama, nereye?»
İlyas Han:
«Eğer dedi, yollarda dökülüp

kalma, ölmez sağ olursak;
Türklerin hür olarak yaşadık-
ları bir yer, bir yurt var. Ora-
ya kadar göç edeceğiz.»

İhtiyar Zaip:
«Çok mu yürüyeceğiz İlyas?»
diye sordu.

«Pek çok...»
«Uzak, demek...»
«Yollar da çetin!»
«Varsın olsun. Sonu hürriyet

ya!»
İhtiyar Zaip'in son sözleri
bir dua gibi dudaklarda dolaş-
tı. Evet, sonu hürriyet olan yol
da, cesaretle, azimle yürüyecek
ler, bütün sıkıntılara göğüs ge-
receklerdi.

★

Çin hudutları içindeki Kansu
vilayeti ile Barköl arasındaki
yol, çölden geçer. İlyas Han'ın
başında bulunduğu büyük kafile,
Zindankol deresini aştıktan
sonra, bir sabah vakti çöle düş-
tü. Herkes neyi var, neyi yoksa
atlara, öküzlere yüklemiş; ka-
dın erkek, ihtiyar genç yola re-
van olmuştu. Daha ayrılığın a-
cısı yüreklerdeydi. Her adımda,
baba ocağından bir adım daha
uzaklaşıyorlar, meçhule doğru
bir adım daha atıyorlardı. Ka-
file, kızgın kumlar üzerinde bir
şerit gibi uzanmıştı. Herkes,
hâdisesiz geçen ilk iki günün
verdiği ümitlerle doluydu. Ar-
tik eskisi kadar bedbin düşün-
celere sahip değildiler. Hattâ
bu sonu meçhul macera hoşları
na bile gitmeğe başlamıştı. He-
le küçük Bibi âdeta sevinçten
uçuyordu. Bibi, üzüm gibi sim-
siyah gözleri olan tatlı bir kız
çocuğu idi. Her halde bir iki
sene sonra, güzelliği dillere des-
tan bir kız olurdu. Henüz on
ikisindeydi. Kızak kabileleri
arasında ender görülür uzun
bir boyu vardı. Şimdiden anası-
nı geçmişti. Küçük, ucu hafifçe
yukarıya kalkık bicimli bir bur-
nu vardı. Güllüncü, çok munta-
zam dişleri olduğu görülüyor-

du. Saçları simsiyah ve gürdü.
Bibi gibi güzel kız, nerede a-
ransa, öyle kolayca bulunamaz-
dı. En küçük kardeşini, anası
onun sırtına vermişti. Ayrıca ki
öküzün de yularını çekiyor-
du. Bibi'nin büyüğü İntay, at-
lara bakıyor ve babasına yardım
ediyordu. İntay 16 sında, kav-
ruk fakat sağlam bir oğlan-
dı. Ninesini ve dedesini atlara
bindirip indirmek onun vazifesi
idi. Anar Hatun iki yaşındaki
oğlunu sırtında taşıyor ve yo-
rulmadıkça hayvana binmiyor-
du. Zira hayvanların sırtında
o kadar fazla yük vardı ki, bir
de o binince, zavalılar yol yü-
rüyemiyorlardı.

Baba Zeynel hep yürüyordu.
Ellisinde, yanık yüzü, geniş
gövdeli, orta boylu bir adam-
dı. Pek az konuşurdu. Kafileye
ayak uydurmaktan başka düşün-
cesi yoktu ve bir aksilik olma-
ması için Tanrıya dua edip du-
ruyordu.

Bibi, çıplak ayaklarıyla kum-
lar üzerinde koşarak babasının
yanına geldi. İki elini arkasın-
da kavuşturmuş, kardeşine des-
tek yapmıştı.

«Baba, dedi, gürültüyü du-
yuyor musun?»

Zeynel:
«Ne gürültüsü?» dedi.
«Bilmem. Gök gürültüsü gibi
bir şey...»

Zeynel başını kaldırıp gök-
yüzüne baktı. Semada tek bu-
lut yoktu. Bir ateş aydınlığı
gözlerini yaktı.

«Sana öyle gelmiş» dedi.
Sonra birden, bütün kafile,
gittikçe yaklaşan bir gürültü i-
le şaşırıp duruyordu. Ne oluyor-
du? Bu gürültü nereden geli-
yordu?

Bütün başlar gökyüzüne kalk-
tı ve dağlar tarafından, güneş
ışığında pırıl pırıl yanan 10-15
tayyarenin üzerlerine doğru gel-
diğini gördüler.

(Devamı var)

İtalya'yı tehdit eden dâva

Yazan: Michael Sheldon

Çeviren: Özgar Gökçe

Türkiye’de Futbol Emek Göçleri¹

Rahşan İnal²

Giriş

Spor emek göçü araştırmaları, 1990’larda yapılan öncü çalışmaların (Bale & Maguire, 1994) ardından, son otuz yılda dikkat çekici bir biçimde artış gösterdi. Avrupa ve Amerika’da sadece sporcular değil spor antrenörlerinin de öznesi olduğu uluslararası spor emek göçleri (Orlowski vd., 2018; Sage, 2010) ile ilgili önemli bir akademik birikim mevcut. Spor emek göçleri; kariyer gelişimi ya da yeni deneyimlere meydan okumak (Agergaard & Ryba, 2014; Stambulova vd., 2020; Ungruhe & Agergaard, 2020), düzensiz göç süreçlerini de içeren insan hakları ihlalleri ve milli yetenek kayıpları (Andreff, 2004, 2006; Bairner, 2003; Maguire & Pearton, 2000) gibi temel başlıklarda ele alınmaktadır.

Alanda yapılan çalışmaların önemli bir bölümü küreselleşme süreciyle ilişkilidir (Bale & Maguire, 1994; Maguire & Falcous, 2011) ve küreselleşmenin en belirgin olduğu branş, izleyici sayısı da en yüksek olan futboldur. Öyle ki yüzyılımızın önemli tarihçilerinden olan Eric Hobsbawm, küresel kapitalizm dünyasını futbolla açıklamanın mümkün olduğuna vurgu yapmıştı (History News Week, 2007). Çünkü futbolun merkez/zirve kulüpleri ulusal kökenlidir fakat hepsi de Coca Cola ve General Motors gibi ulusötesi şirketlerdir (Giulianotti & Robertson, 2004). Ayrıca küresel spor organizasyonları olan; olimpiyatlar ve özellikle futbol Avrupa/Dünya kupası finallerinde pek çok küresel marka logosunun aynı anda milyarlarca izleyiciye gösterilmesi (Rowe 2003:281- 294), spor malzemelerinin üretim ve dağılımının da küresel ticari ağlar içinde (Maguire,1999) yer almasıyla birlikte değerlendirildiğinde, küresel kapitalist pazar içinde futbol önemli bir yer kaplamaktadır.

Küreselleşme ve futbol emek göçleri arasındaki ilişkiye yönelik yapılan araştırmalar gösteriyor ki, küresel futbolcu göçlerinin yönü ve sonuçları bağlamında teorik yaklaşımların genel çerçevesi Bağımlılık Okulu perspektifindedir. Futbolun merkez kulüpleri Avrupa’dadır ve bu kulüpler çevre ülkelerin genç yetenekleri için çekim merkezidir. Bu gerçeklik çok açık bir biçimde hem küresel futbol organizasyonlarında hem de Avrupa ülkelerinin profesyonel futbol liglerinde kendini göstermektedir. “Merkez-çevre” bağlamında yapılan değerlendirmelerde, “çevre”nin yetenek kayıplarına dikkat çekilirken spor alanındaki eşitsizliklere de vurgu yapılmaktadır (Bale&Maquire,1994; Maguire&Pearton, 2000). Afrika kıtasından Avrupa’ya gerçekleşen futbol emek göçleri ise Avrupa’nın

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doktor Öğretim Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, rahsan.inal@erzincan.edu.tr

sömürgecilik tarihinden bağımsız değildir ve “yeni sömürgecilik” le açıklanmaktadır (Darby, 2007, 2011; Darby vd., 2007).

Türkiye’de ise son yıllarda sadece profesyonel futbol kulüplerinde değil aynı zamanda amatör futbol kulüplerinde de göçmen futbolcu sayısında gözle görülür bir artış söz konusu. Bu nedenle çalışma, gözlenebilen niceliksel artışla da dikkat çekici bir olgu olan spor/futbol emek göçlerine odaklanmakla birlikte göçmen sporcuların Türkiye’yi tercih etme nedenlerini, sporcuların göç süreçlerindeki yaşam deneyimlerini, anlamayı ve açıklamayı hedeflemektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma nitel bir araştırma deseniyle yürütüldü. Olgusal dayanaklar ise; nitel veri toplama tekniklerinden “yaşam öyküsü” kullanılarak yüz yüze görüşme, literatür ve doküman taramasının kullanılmasıyla elde edildi. 2009 yılında, “yaşam öyküsü” tekniği kullanılarak yapılan yüz yüze görüşmelerde göç deneyimlerine başvuru dört profesyonel sporcudan biri; spor emek göçlerinde önemli bir branş olduğu için atletizm branşında ve kadın. Faal spor yaşamını görüşmemizden iki yıl önce sonlandırmıştı. Diğer üç sporcu katılımcı eski doğu bloku ülkelerinden, Afrika kıtasından ve Brezilya’dan Türkiye’ye gelen, futbol Süper Lig kulüplerindeki faal erkek futbolculardı. Çalışmaya katılan tüm sporcular hem ulusal hem uluslararası kamuoyu tarafından bilinen sporcular oldukları için belirgin bazı veriler katılımcı gizliliği ilkesiyle, sınırlı olarak aktarıldı. Görüşmeler üç büyükşehirde, spor tesisleri ve çay bahçesinde, Türkçe- İngilizce gerçekleştirildi.

Belirtmeliyim ki; futbolcu katılımcıların erkek olması benim tercihim değildi. Türkiye’de kadın futbolu henüz gelişme aşamasında ve görüşmelerin gerçekleştirildiği zaman diliminde Türkiye’de göçmen kadın futbolcu bulunmamaktaydı.

Göç Yolları ve Futbolcular

Profesyonel sporcular/futbolcular nitelikli emek gücüdür. Hem yeteneklerini geliştirecek hem de ekonomik ve sosyal olanaklarını arttıracak olan spor kulüplerini çalışmak için tercih etmeleri de olağandır. Genellikle spor kulüplerinin davetiyle göç eden profesyonel sporcular/futbolcular kulüpleriyle iş sözleşmesi yapar; sosyal ve ekonomik hakları güvenceye alınır. Spor kamuoyunca “transfer” olarak bilinen bu “ideal” süreç sporcu/futbolcu hareketliliğidir ve çoğunlukla düzenli göçü açıklar.

Farklı bir perspektiften ele aldığımızda küreselleşme süreciyle birlikte artan uluslararası futbol emek göçleri; tarihsel, sosyal ve ekonomik olarak spor/futbol kulüplerinde gerçekleşen değişimle ilişkilidir. Pek çok spor/futbol kulübü 1980’li yılların ardından tüm dünyada uygulanan neoliberal ekonomi politikaların etkisiyle ticarileştirildi. Günümüzde profesyonel spor kulüpleri birer ticari kurumdur ve büyük kulüp sahipleri de çoğunlukla sermaye gruplarının temsilcilerinden oluşmaktadır (İnal,2008). Küresel kapitalist işleyiş içinde futbol alınıp satılan bir meta, futbolcu işçi, taraftar müşteridir. Taraftarlar; yani müşteriler, futbolcular-antrenörler-teknik direktörler ve diğer yardımcı personelin yani işçilerin, ürettiği metayı yani futbolu, satın alırlar. Futbol kulübü başkanı (patronu) da bu satıştan –az ya da çok- artı değer elde eder. Kısacası, “yatırım ve kârlılık” günümüz spor kulüplerinin

işleyiş ve hedeflerini tanımlamaktadır (Authier, 2002). Spor/futbol kulüpleri ya da şirketlerinde kulüp/şirket sahipleri “kâr” oranlarının artışı için “en iyi işçi” leri “en ucuza” transfer etmeyi tercih etmektedirler. Hem sermaye cephesinin “ucuz emek” tercihi hem de emeğin “daha iyi bir hayat” talebinin sonuçları emek gücünün göç deneyimleriyle ortaya çıkmaktadır. Bu kapsamda “iyi” spor kulüplerinde futbol oynama hayalleriyle özellikle Afrika ve Latin Amerika ülkelerindeki yetenekli çocuklar ve bazen onların aileleri de düzensiz göç süreçleri içinde Avrupa’ya getirildiler. 1999 yılında İtalya’da ve üstelik amatör spor kulüplerinde yasadışı olarak oynatılan Avrupa Birliği üyesi olmayan ülkelerden gelen, on altı yaş altı futbolcu sayısı 5.282 olarak tespit edildi. İtalya Futbol Federasyonu Başkanı Sergio Campana “Bir ahlâksızlıkla karşı karşıyayız. Lisans isteyen kâğıtsız gençler futbol sahalarında çok kısa süre kalıyor. Birkaç ay sonra hayatlarını kazanmak zorunda olanlar kaçak işçilik yapmaya başlıyor ve bazıları başlarını sokacak bir ev bile bulamıyor” diyerek durumu kabul etmek zorunda kaldı (Authier, 2002:55-56). Söz konusu çocuklar lisanslı futbolcu olma hayalleriyle çeşitli yasa dışı futbolcu ajansları ve bazı özel menajerler aracılığıyla Avrupa’ya getirilmekte, yetenekli bulunmadıklarında da sokağa atılmaktaydılar. Benzer bir durum 2000 yılında bir şikayetle açığa çıktı. Çoğu küçüklerden 15 Afrikalı, Belçikalı profesyonel kulüp ve oyuncu menajerlik şirketlerinin bu uygulamalarına karşı resmi kurumlara şikayette bulundular (Andreff, 2006).

Günümüzde sporda yetenek belirlemenin yönü ulus tabanlı sistemden dışarıya bakan kulüp-tabanlı sisteme doğru değişmiş ve büyük Avrupa kulüplerinin yetenek kâşifleri aradıklarını artık yerli maçlarda değil, az gelişmiş futbol uluslarının yerleşimlerinde bulmaktadır. Pek çok Avrupa spor kulübü/şirketi Afrika kıtasındaki spor kulüpleriyle iş birliği içindedir (Maguire ve Pearton, 2000: 759-769). Üstelik içlerinde Fransa ve Belçika’nın da bulunduğu bazı Avrupa ülkelerindeki futbolcu ajanslarının tamamının futbolun uluslararası örgütü FIFA’dan izin almadıkları, Avrupa’daki bazı futbol menajerlik şirketlerinin ise göçmen futbolcuların gelirlerinin yarısına el koydukları çeşitli iş ağları oluşturdukları ortaya çıkmıştır (Andreff, 2004). Ayrıca sadece amatör futbol ligleri değil Avrupa’nın “büyük” spor kulüpleri de futbol emek göçlerinde önemli bir çekim merkezi olarak, “ucuza” oyuncu “satın” almakta ve aynı oyuncuları yüksek transfer ücretleriyle diğer kulüplere “satmak” tadır (Darby, 2011; Magee & Sugden, 2002; Poli, 2010; Stead & Maguire, 2000).

Futbolun bir meta olarak üretimiyle de ilişkili ve çok boyutlu bir süreç olan uluslararası futbol emek göçlerinin anlaşılmasında bir diğer önemli etkisi olan özel olay ise Bosman Davası’dır.

Bosman Davası ve Sonuçları

Bosman Davası; Belçikalı profesyonel futbolcu Jean-Marc Bosman’dan adını almıştır: Bosman, 1990’da ülkesindeki Fc Liege kulübüyle imzaladığı sözleşmesi bittiğinde, Fransız kulübü Dunkirchen ile profesyonel futbolcu transfer sözleşmesi imzaladı. Ancak Belçika’daki kulüp Fc Liege, transferin gerçekleşmesi için Fransız kulüpten yüksek bir bonservis bedeli istedi ve Belçika Futbol Federasyonu’nun da uluslararası transfer sertifikası vermesi de engellendi. Transferi çıkmaza giren Bosman, Belçika’da üçüncü lig kulüplerinden birinde oynarken hukuk mücadelesi başlattı. Avrupa Adalet Divanı 1995’de “Bosman Kararları”nı alarak bu tarihten sonra futbolculara serbest dolaşım hakkını tanıdı. Roma Anlaşması’nın “AB’ye üye ülkelerin vatandaşı olan işçiler, birlik içerisinde serbest dolaşım hakkına sahiptir” şeklindeki 48. maddesi kararın özünü oluşturdu. AB üyesi ülke futbolcuları

açısından serbest dolaşım hakkı, profesyonel futbolcu transfer ücretlerini arttırdı. Özellikle “yıldız” futbolcuların transfer sözleşmeleri öngörülenin üstüne çıkarak rekor rakamlara ulaştı. Spor altyapısına harcanan bedeller ortadan kalkmaya başlayınca sporcu yetiştirmek yerine az gelişmiş, gelişmekte olan ülkelerden kaçak transferlerle emek göçü başladı. AB üyesi olmayan ülkelere alınan genç futbolcularla yasadışı göçler arttı (İnal, 2008; Morris vd., 1996; Weedon, 2012).

Bosman kurallarıyla birlikte, kulüpler, yetiştirdikleri sporculardan aldıkları bonservis ücretlerini yani “kazanç kaynaklarını” çoğunlukla kaybettiler. Bu nedenle futbolcularının başka kulüplere transfer olmaları durumunda bonservis hakkından yararlanarak bonservis ücreti alabilmek için uzun süreli sözleşmeler tercih edilir hale geldi. Bu da spor kulüpleri arasındaki iktisadi eşitsizliği büyüttü. Sponsorluk, TV reklam anlaşmaları zaten mevcut olan zengin kulüpler iktisadi olarak daha da güçlenirken, yerel ve küçük ölçekli kulüpler iflasa doğru gitmeye başladı. Büyük kulüpler sporcu yetiştirmek yerine, onları satın alma gücünü ellerinde bulundurdıkları için yetişmiş genç oyuncular, eski kulüplerine “cüzi” miktarlarda yetiştirme parası ödeyebiliyorlarken kulüpler arasında haksız rekabet ortamına zemin hazırlanmış oldu (İnal, 2008).

Kısacası, Bosman Davası bir taraftan futbolcu emeğinin uluslararası dolaşımı önündeki engelleri ortadan kaldırırken diğer taraftan da spor/futbol kulüpleri/şirketlerinin uluslararası “ucuz emek” piyasasının da güçlenmesine neden oldu.

Türkiye’de Göçmen Sporcular

Spor emek göçleri alanında, Avrupa ve Amerika’da yürütülen akademik araştırma ve literatür birikiminin Türkiye’de henüz oluşmadığı bir gerçek. Bunun yanı sıra sınırlı sayıda “spor emek göçü” araştırmasında da “göçmen” kavramı yerine “yabancı” ya da sonradan Türk vatandaşlığı alan sporcular için Osmanlı tarihsel referansı, “devşirme” sıfatı (Altunsöz & Koçak, 2017; Bulmuş, 2018; Özer, 2015) kullanılmaktadır.³ Söz konusu araştırmalarda “devşirme” ile ifade edilmek istenen spor emek göçlerindeki en tartışmalı konu başlıklarından biridir. Doğduğu ve yetiştiği ülke vatandaşlığını bırakıp hedef ülke vatandaşlığına geçerek, ulusal ve uluslararası yarışmalarda, yeni vatandaşı olduğu ülkeyi temsil eden sporcular ve bu uygulamayı gerçekleştiren ülkelere pek çok nedenden dolayı eleştirel yaklaşımlar mevcuttur.

Genel olarak sporcuların, devletlerin uluslararası rekabette güç sahibi olma isteğinin bir parçası olarak milliyet değiştirmeleri yeni olmamakla birlikte 1990’lardan sonra Olimpiyatlar için vatandaşlık değiştiren sporcuların sayısında önemli bir artış görüldü (Jansen vd., 2018). Elbette sporcular istedikleri ülkeye gidebilir ve istedikleri ülkenin vatandaşı olabilirler. Fakat tüm dünyadaki örnekler dikkat çekici bir biçimde ekonomik eşitsizlikler nedeniyle ülkelerin “milli” yeteneklerinin köklerini kaybettiklerini gösteriyor (Bairner, 2003).

Türkiye’nin atletizmde sporcu millileştirme uygulaması ise araştırmacılar tarafından bilinmeyen bir gerçek değildir (Chemi & Fahey, 2016). Uluslararası prestij kazanma hedefiyle, köken ülkesi Türkiye

³ Bu çalışmada, köken ülkesinden hedef ülke vatandaşlığına geçerek, ulusal ve uluslararası yarışmalarda, yeni vatandaşı olduğu ülkeyi temsil eden sporcular “millileştirilmiş sporcu” bu süreç ise “millileştirme” olarak tanımlanmaktadır.

olmayan sporcular Türk vatandaşı yapılmaktayken, sporcular da ekonomik ve spor kariyerleriyle ilgili nedenlerle milliyetlerini değiştirmektedirler (Reiche & Tinaz, 2019). Kendi isteğiyle bir antrenörle tanışarak Türkiye'ye 1990'ların sonlarına doğru gelen kadın atlet ancak Türk vatandaşı olduktan sonra yarışmalara girebildiğini ifade etti:

O kadar giremedim, evet. Yani ne çalışabildim ne yarışmalara girebildim. Orada [*köken ülkesi*] genç milli takımda olduğumdan dolayı bana transfer yani bonservis dediğimiz bedel istendi; Türkiye' de yarışmak için. Çok yüksek [*para*] istediklerinden dolayı, benim burada [*Türkiye*] evlenmek zorunda kaldım. Başka türlü benim bu ülkede kalmam mümkün değildi ya da spor yapmam mümkün değildi. Çünkü bir ülkenin milli takımını temsil ettiğin sürece burada yarışamıyorsun yani. Vatandaşlığı aldıktan sonra o zaman şey yapabildik [*yarışabildik*].

Yetkililer, 2014'de toplamda 6500 lisanslı “millileştirilmiş” sporcu olduğunu ve 800'ünün faal spor hayatına devam ettiğini açıkladı (GSB, 2014). Ancak Türkiye, 2016 Avrupa Atletizm Şampiyonası'nın ardından uluslararası spor çevreleri tarafından olumsuz eleştirilerle karşılaştı. Bunun nedeni; 16 “millileştirilmiş” atletle katıldığı şampiyonada toplamda 12 madalyanın 10 tanesini “millileştirilmiş” sporcuların kazanmasıydı. Dikkat çekici noktalardan biri de atletlerin ne doğduğu ne de yetiştikleri ülke Türkiye değildi (Al Jazeera English, 2015; Bloom, 2016; Eurosport, 2016). Bununla birlikte sadece atletizmde değil futbolda da Afrika ve Brezilya kökenli futbolcuların Türk vatandaşı yapılmalarına dair örnekler bulunmaktadır (İnal,2008). Tüm bu tartışmaların gerisinde ise uluslararası spor organizasyonlarının yapısal niteliği bulunmaktadır. Bu organizasyonlara sporcular kendi isimleriyle ya da spor kulüpleri adına katılarak yarışıyor olsalar da gerçekte yarışan da kazanan da kaybeden de milletlerdir. Son noktada millileştirmeler, az gelişmiş ülkelerin yeteneklerini kaybetmelerine neden olarak spor alanında eşitsizliğin yeniden üretimine katkıda bulunduğu gerçeğini değiştirmiyor.

Türkiye’de Göçmen Futbolcular

Türkiye’de futbol emek göçleri alanında saha araştırmalarına dayalı literatür yeterli olmamakla birlikte az sayıda nitelikli derleme makale bulunuyor (Durdubaş & Koruç, 2017). Göçmen futbolcular şimdilik araştırmacılar tarafından daha çok belgesel yapımcılarının ilgisini çekmiş görünüyor (Al Jazeera English, 2015).

Diğer taraftan alanla ilgili olgusal gerçeklik; zaman zaman basında ya da farklı konu başlıklarında olan yüksek lisans, doktora tezlerinde, bazen satır aralarında bazen de saha araştırması verisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle saha araştırması İstanbul’da yürütülen göç çalışmaları içinde Afrika kıtasından Türkiye’ye futbolcu olma hayalleriyle gelen sporcu gençler ve onların göç deneyimlerini okumak mümkün. Bu araştırmalara göre, Türkiye ve özellikle İstanbul, 2000’lerden sonra Afrika kıtasından göçmenlerin tercih ettiği ülkeler içindedir. Sporcuların, profesyonel futbolcu olma hayallerinin gerçekleşmesi için yola çıktıkları ve çoğunlukla bu hayalin gerçekleşmediği görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Bir taraftan başka işlerde kayıt dışı çalışırken diğer taraftan kiraladıkları bir futbol sahasında antrenmanlarına devam etmektedirler. Genellikle futbolcu olma amacıyla Türkiye’ye gelen Afrikalı göçmenlerin, düzensiz göç süreci içinde oldukları, çok nadir bazı

futbolcuların kulüp davetiyle geldiği gözlenmektedir (Şimşek & Sayman, 2018; Bodur, 2020; Mavric, 2016). Fakat vahim olan tıpkı Avrupa’da olduğu gibi basına yansıyan Kuzey Afrika’nın çeşitli ülkelerinden, amatör futbol oynayan gençlerin 500 Euro karşılığında “Türkiye’de büyük takımlarda oynama vaadiyle” kandırılarak getirilmiş olmalarına dair haberlerdir (Yeni Şafak, 2019). Bu noktada Türkiye’nin uluslararası futbol organizasyonlarında başarılı sonuçlar elde etmesiyle de uzun zamandır futbolcuların kariyer gelişimleri açısından çekim merkezi olduğunun altı çizilmeli.

Tüm bunların yanı sıra göçmenler Türkiye’ye geldiklerinde de hayatları problemsiz devam etmiyor (Gürşatulas, 2012). Sporda da kültürel uyum problemlerine ırkçı söylemlerin eşlik ettiğine dair somut örnekler bulunmakta (İnal, 2010). Ayrıca göçmen futbolcular her zaman medyada yerli futbolcularla “rekabet” temelinde değerlendirilerek, işi “futbol yorumculuğu” olan kişilerin hedefindedir:

Yabancılar medyada daha çok yorum yapıyor, çünkü yurtdışından geldikleri için Türk futbolcuyu yerinden çıkartıp onun yerine geçtiği için ve iyi olmadığı için devamlı yabancı futbolcuları eleştiriyorlar. Kötü yorumlar tabi her zaman oluyor futbolda. Ama bunları, profesyonel olarak bunları göz ardı ederim, dinlemem, kendi işime bakarım... (Profesyonel Futbolcu, köken ülke: Afrika).

Aslında Türkiye futbolunda yüzdelik olarak değerlendirildiğinde “yabancı” futbolcu sayısı fazla değildir. İnal (2008) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre; 2006-2007’de futbol Süper Lig’inde göçmen futbolcular %17, yerli futbolcular % 83 oranındadır. Tüm futbol göçmenleri içinde sadece Brezilya’dan gelen göçmen futbolcular %25, Afrika ülkeleri %24, eski doğu bloku ülkeleri %26 oranındadır.

Neden Türkiye?

Ülkeler arasındaki ekonomik eşitsizlikler, ulus ötesi spor emek göçlerinin nedenlerinden biridir (Chepyator-Thomson & Ariyo, 2016; Njororai, 2012). Göç deneyimlerine başvurduğum futbolculardan biri de ekonomik ve sosyal olanakları göç nedeni olarak aktardı:

2004’den beri buradayım. Neden?... Tabi ilk olarak aldığımız ücretler. Bu hem kendi yaşam seviyemizi yükseltiyor hem oynadığımız futbol burada daha iyi ve kendini daha geliştirmek için. Ülkenin [Türkiye] bize önerdiği yaşam standardı bizimkinden [Brezilya] daha güzel. Kendi ülkemizden daha güzel.

Farklı olarak eski doğu bloku ülkelerinden bir futbolcu Türkiye’de bulunma nedenini, yeni bir deneyim kapsamında “meydan okumak” olarak açıkladı:

[*Ülke/kulüp adı*] iken Türk arkadaşlarım vardı. Sözleşmem bittiği zaman Türk arkadaşım, bilirsin planlarım ve geleceğim hakkında, konuşurken arkadaşım Türkiye’deki kulüple iletişim kurdu. Sonra antrenör benim futbolumu videodan izledi. Farklı bir futbolcu olduğumu düşünmüş ve bu oyuncuyu istiyorum demiş. Sonra ben buraya [Türkiye’ye] geldim, antrenörle tanıştım. Kulübü ve şehri gördüm. Bu benim için önemliydi. Sonra ülkeme döndüm ve

arkadaşımla konuştum ve karar verdim. Sonra da sözleşmeyi imzaladım. Kolay oldu. Bu bir “meydan okumaktı”. Burada olmamın en önemli nedeni yeni bir deneyim ve meydan okumak. Farklı ülkelerden de teklifler vardı. Avrupa’dan. Hep Avrupa’da oynadım. Sıkıldım. Türkiye’de futbol oldukça iyi. Farklı bir deneyim. Ben seyahat etmeyi ve macerayı seviyorum. Buradaki kültür de Avrupa’dan farklı. Bu birincisi ama ikinci neden antrenörle çok iyi anlaştım. Sadece iyi bir antrenör değil çok iyi bir insan. İnsan olarak sevdim. Kariyerimdeki en iyi antrenör diyebilirim. Futbol anlayışımızda birbirine çok yakın. Benim için önemli olan bu. Yeterince param var, çok genç yaşta çok iyi kulüplerde oynadım. Belki Avrupa’daki kulüplere evet deseysen kesinlikle Türkiye’den daha fazla para kazanırdım ama paradan önemli şeyler var.

Spor emek göçlerinde, hem kulüpler hem de spor göçmenlerinin iktisadi temelli göç nedenlerinin yanı sıra karşılıklı olarak tercih etme ya da tercih edilme nedenleri arasında tarihsel kolonyal bağlantılar, kültür özellikle dil benzerliği de etkilidir (Maguire, 1999; Maguire & Pearton, 2000; Stead & Maguire, 2000). Brezilya kökenli göçmen futbolcu ilk olarak Portekiz liglerinde futbol oynadığını çünkü aynı dili konuştuklarını ve kültürel yakınlık nedeniyle bu ligi tercih ettiğini belirtti. Ancak aynı kültürel yakınlığı Türkiye’de bulamamıştı:

“Teknik direktör [...] Brezilya’da beni maçta izlemiş, sonra beğenmiş ve getirdi...22 yaşındaydım. Yalnız geldim. Yani ailem yoktu. Diğer takım arkadaşlarımla, üç kişi geldik. Hepsi çok acil oldu. Hazırlanamadım. 5 gün içinde geldim... Ama buraya gelmeden önce Portekiz’e gittim. Tabi orada dil problem değil. Ama ilk geldiğim zaman [*Türkiye’ye*] ilk olarak dil tabi, konuşamıyordum. Ben seçici biriyimdir yemeklerde, çok seçici davranırım o yüzden, Türkiye’de ilk geldiğim zaman yediğim sadece tost. Bildiğimiz kaşarlı tost. Çünkü diğer yemeklere alışamadım, tabi adaptasyon zor ama zamanla alıştım... Brezilya’ya geri dönen bir arkadaşım oldu. Alışamadı. Çünkü her şey, her şey değişik. Futbol anlayışı değişik. Kültür. Kültür olarak değişik. Yemekler değişik. Dil değişik o yüzden. Bazı kişiler zorlanıyorlar. (Profesyonel Futbolcu, köken ülke: Brezilya).

Üç futbolcunun da yaşam öyküsündeki “ortak başlangıç” ailelerin yoksulluğudur. Üçü de çocuk yaşlarda futbola başlamış, futbol oynayarak para kazanmış ve liseden sonra eğitimlerine devam etmemişlerdi. Köken ülkesi Brezilya ve Afrika olan futbolcular ailelerine ekonomik olarak destek olmaya devam ediyorlardı.

Türkiye Futbolunda “Yabancı Kotası” ve Amatör Futbol Liginde Göçmenler

Türkiye’ye ilk defa 1950’lerde çeşitli ülkelerden göçmen antrenör ve futbolcu geldi (Fişek, 1985; Gökaçtı, 2008). Günümüzde göçmen futbolcular amatör profesyonel tüm liglerde oynuyorlar. Ancak sayısı ve niteliği farklı olmakla birlikte pek çok ülkede göçmen futbolcular “yabancı kotası” uygulamasına tabidir (UEFA, 2018). Türkiye Futbol Federasyonu (TFF)’nin “yabancı futbolcular” la ilgili son kararı -AB dışı veya içi sınırlaması olmaksızın- Süper Lig kulüpleri için en fazla 14 “yabancı uyruklu” futbolcunun takım kadrosuna alınması, en fazla 8 “yabancı uyruklu” futbolcunun da aynı anda sahada olması yönündedir. Diğer profesyonel ligler için belirlenen sayı daha da azdır (TFF, 2021b). Profesyonel liglerde durum böyleyken TFF, en üst amatör lig olan Bölgesel Amatör Lig

(BAL)’de “yabancı uyruklu” futbolcuların oynatılma hakkını 2019-2020 sezonunda kaldırdı. Ancak göçmen futbolcuların diğer alt amatör liglerde oynayabilecekleri biçimde düzenlemeler mevcut (TFF, 2021a: 49). Diğer taraftan araştırmalar amatör liglerde pek çok yapısal probleme işaret etmektedir (Öğüt & Şahin, 2017). Amatör futbolcuların yüz yüze kaldığı en temel problem ise güvencesiz, iş sözleşmesi olmadan çalışmaları ve çeşitli düzeylerde mobbinge maruz kalmalarıdır (Yıldız, 2016; Zelyurt & Ataöocuğu, 2016) Bu problemlerle birlikte göçmen amatör ve göçmen profesyonel futbolcular arasında da önemli farklar olduğu açıktır. Yapılan son düzenlemeyle göçmen amatör futbolcular en alt amatör liglerde oynayabiliyorlar. Bu nedenlerden dolayı Türkiye’ye profesyonel ligde oynama hedefleriyle gelen ancak aradıklarını bulamayan Afrikalı futbolcular kendileri amatör futbol takımı kurmuş ve bu takımlarda keşfedilmeyi bekliyorlar (Ocak, 2019). Temel motivasyonları ise profesyonel futbolcu olmaktır.

Sonuç

Spor/futbol emek göçlerinde biri iktisadi, diğeri kültürel ve sosyal temeli olan iki ana rota, “neden” haritası olarak çizilebilir. Küresel futbol emek göçlerinin “merkez” ülkelere doğru olan rotası, ülkeler arasındaki iktisadi ve sosyal eşitsizliği de gösterir. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde doğan ve yetişen yetenekler gelişmiş ülkelere göç eder. Sporcular “iktisadi” nedenlerle milli köklerini terk ederler. Türkiye’de de özellikle atletizm branşındaki millileştirilmeler spora katılımın değil, sporla elde edilen “başarı” sonuçlarının daha kıymetli olduğunu gösteriyor.

Futbolda Brezilya ve Afrika ülkelerinden gelen genç göçmen futbolcular için Türkiye hedef ülkedir ve günümüzde sadece İstanbul’da değil Türkiye’nin pek çok kentinde profesyonel amatör göçmen futbolcu bulunmakta. Türkiye’yi tercih etmelerindeki nedenler; iktisadi, yeni kültürel deneyimler ve kariyer gelişimidir. Bütünüyle baktığımızda ise spor/futbol emek göçlerinin ekonomik politik süreçlerden bağımsız olmadığı ve sporda amatör göçmenliğin profesyonel göçmenliğe oranla daha “güvencesiz” bir statü olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kaynaklar:

- Agergaard, S., & Ryba, T. V. (2014). Migration and Career Transitions in Professional Sports: Transnational Athletic Careers in a Psychological and Sociological Perspective. *Sociology of Sport Journal*, 31(2), 228–247. <https://doi.org/10.1123/ssj.2013-0031>
- Al Jazeera English. (2015). *Istanbul My Dream Al Jazeera World*. <https://www.youtube.com/watch?v=BQTuGb-MEXI>
- Altunsöz, İ. H., & Koçak, S. (2017). Olimpiyat Oyunları'nda Sporcu Devşirilmesi. *Spor Bilimleri Dergisi*, 28(3), 115–127. <https://doi.org/10.17644/sbd.360974>
- Andreff, W. (2004). The taxation of player moves from developing countries. In R. D. Fort & J. Fizel (Eds.), *International sports economics comparisons*. Praeger.
- Andreff, W. (2006). International Labour Migration. In W. Andreff & S. Szymanski (Eds.), *Handbook on the Economics of Sport* (pp. 325–330). Edward Elgar.
- Bairner, A. (2003). *Globalization and Sport: The Nation Strikes Back*. Erişim: <https://www.proquest.com/openview/c77034f7c680da45446c2ead4b597b3f/1?pq-origsite=gscholar&cbl=25289>
- Bale, J., & Maguire, J. A. (Eds.). (1994). *The Global sports arena: Athletic talent migration in an interdependent world*. Routledge.
- Bloom, B. (2016, July 7). *Seven Kenyans, Two Jamaicans and a Cuban Competing for Turkey—This is a Disgraceful Farce*. The Telegraph. <https://www.telegraph.co.uk/athletics/2016/07/07/seven-kenyans-two-jamaicans-and-a-cuban-competing-for-turkey---t/>
- Bodur, M. Y. (2020). *İstanbul'daki Sabra Altı Afrikalı Göçmenlerin Sosyal ve Ekonomik Katılımları Üzerine Nitel Bir Çalışma* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Şehir Üniversitesi Şehir Çalışmaları Yüksek Lisans Programı.
- Bulmuş, M. S. (2018). *Küresel Spor Ekonomisi ve Uluslararası Sporcu Emek Göçü: Türkiye'deki Devşirme Sporcular Örneği* [Yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı.
- Chemi, E., & Fahey, M. (2016). *How some Middle East countries are 'buying' Olympic medals*. <https://www.cnbc.com/2016/08/16/how-some-middle-east-countries-are-buying-olympic-medals.html>
- Chepyator-Thomson, J. R., & Ariyo, E. S. (2016). Out of Eastern Africa: An Examination of Sport Labour Migration in the Post-Independence Era. *The International Journal of the History of Sport*, 33(15), 1826–1846. <https://doi.org/10.1080/09523367.2017.1315941>
- Darby, P. (2007). African Football Labour Migration to Portugal: Colonial and Neo-Colonial Resource. *Soccer & Society*, 8(4), 495–509. <https://doi.org/10.1080/14660970701440774>
- Darby, P. (2011). Out of Africa: The exodus of elite African football talent to Europe. In J. Maguire & M. Faloutsos (Eds.), *Sport and Migration: Borders, Boundaries and Crossings* (Vol. 33, pp. 245–258). Routledge.
- Darby, P., Akindes, G., & Kirwin, M. (2007). Football Academies and the Migration of African Football Labor to Europe. *Journal of Sport and Social Issues*, 31(2), 143–161. <https://doi.org/10.1177/0193723507300481>
- Durdubaş, D., & Koroç, Z. (2017). Postkolonyalizm Bağlamında Türkiye'deki Sporcu Göçü. *Spor*

- Bilimleri Dergisi*, 28(3), 155–166. <https://doi.org/10.17644/sbd.414389>
- Eurosport. (2016, July 12). *Avrupa Atletizmi Milliyet Değişimini Tartışıyor*. https://www.eurosport.com.tr/atletizm/avrupa-sampiyonasi/2016/avrupa-atletizmi-milliyet-degisimini-tartisiyor_sto5684561/story.shtml
- Fişek, K. (1985). *100 Soruda Türkiye Spor Tarihi*. Gerçek Yayınevi.
- Giulianotti, R., & Robertson, R. (2004). The globalization of football: A study in the glocalization of the ‘serious life’. *The British Journal of Sociology*, 55(4), 545–568. <https://doi.org/10.1111/j.1468-4446.2004.00037.x>
- Gökaçtı, M. A. (2008). *Bizim İçin Oyna*. İletişim. <https://iletisim.com.tr/kitap/bizim-icin-oyna/8182>
- GSB. (2014). *Devşirme Değil Bu Toprakların Şampiyonları*. <https://gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/22444/devsirme-degil-bu-topraklarin-sampiyonlari.aspx>
- Gürşatulas, U. (2012, December 30). *Feriköy’de Bir Futbol Rüyası*. <https://www.milliyet.com.tr/pazar/ferikoy-de-bir-futbol-ruyasi-1648860>
- History News Week. (2007). ‘Eric Hobsbawm: Says Soccer Explains the World of Global Capitalism’. *History News Week*. 10th June; <http://hnn.us/article/43567#sthash>.
- İnal, R. (2008). *Küreselleşme ve Spor*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- İnal, R. (2010). Football Labor Emigrations within Globalization and the sample of Turkey. *Süirtolaisuus–Migration*, 2(2), 23–28.
- Jansen, J., Oonk, G., & Engbersen, G. (2018). Nationality swapping in the Olympic field: Towards the marketization of citizenship? *Citizenship Studies*, 22(5), 523–539. <https://doi.org/10.1080/13621025.2018.1477921>
- Magee, J., & Sugden, J. (2002). “The World at their Feet”: Professional Football and International Labor Migration. *Journal of Sport and Social Issues*, 26(4), 421–437. <https://doi.org/10.1177/0193732502238257>
- Maguire, J. A. (1999). *Global Sport: Identities, Societies, Civilizations*. Blackwell Publishers. <https://www.wiley.com/en-us/Global+Sport%3A+Identities%2C+Societies%2C+Civilizations-p-9780745615325>
- Maguire, J., & Falcous, M. (Eds.). (2011). *Sport and migration: Borders, boundaries and crossings*. Routledge.
- Maguire, J., & Pearton, R. (2000). The impact of elite labour migration on the identification, selection and development of European soccer players. *Journal of Sports Sciences*, 18(9), 759–769. <https://doi.org/10.1080/02640410050120131>
- Mavric, B. (2016). *İstanbul’daki Afrikalı Göçmenlerin Sosyo-Ekonomik Durumlarına Yönelik Bir Değerlendirme*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul Araştırmaları Anabilim Dalı.
- Morris, P. E., Morrow, S., & Spink, P. M. (1996). EC Law and Professional Football: Bosman and Its Implications. *The Modern Law Review*, 59(6), 893–902. JSTOR.
- Njororai, W. W. S. (2012). Distance running in Kenya: Athletics labour migration and its consequences. *Leisure/Loisir*, 36(2), 187–209. <https://doi.org/10.1080/14927713.2012.729787>
- Ocak, S. (2019, July 22). *16 Afrika takımı 288 futbolcu tek bir hayal*. <https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/hurriyet-pazar/16-afrika-takimi-288-futbolcu-tek-bir->

- Öğüt, E. E., & Şahin, M. Y. (2017). Amatör Spor Kulüplerinin Sorunları: Açıklayıcı Bir Araştırma. *Spor Bilimleri Dergisi*, 28(2), 49–68. <https://doi.org/10.17644/sbd.356710>
- Orlowski, J., Wicker, P., & Breuer, C. (2018). Labor migration among elite sport coaches: An exploratory study. *International Review for the Sociology of Sport*, 53(3), 335–349. <https://doi.org/10.1177/1012690216649778>
- Özer, U. (2015). *Sporun küreselliği perspektifinde yabancı sporcuların hukuki statü sorunları* [Doktora]. Gazi Üniversitesi / Sağlık Bilimleri Enstitüsü / Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı.
- Poli, R. (2010). Agents and Intermediaries. In S. Hamil & S. Chadwick (Eds.), *Managing Football: An International Perspective* (pp. 201–216). Butterworth Heinemann.
- Reiche, D., & Tinaz, C. (2019). Policies for naturalisation of foreign-born athletes: Qatar and Turkey in comparison. *International Journal of Sport Policy and Politics*, 11(1), 153–171. <https://doi.org/10.1080/19406940.2018.1528994>
- Sage, G. H. (2010). *Globalizing sport: How organizations, corporations, media, and politics are changing sports*. Paradigm Publishers.
- Şimşek, D., & Sayman, Y. (2018). ‘Çabuk çabuk’: İstanbul’daki Afrikalılar = Africans in Istanbul (Birinci baskı). Pencere Yayınları.
- Stambulova, N. B., Ryba, T. V., & Henriksen, K. (2020). Career development and transitions of athletes: The International Society of Sport Psychology Position Stand Revisited. *International Journal of Sport and Exercise Psychology*, 0(0), 1–27. <https://doi.org/10.1080/1612197X.2020.1737836>
- Stead, D., & Maguire, J. (2000). “Rite De Passage” or Passage to Riches?: The Motivation and Objectives of Nordic/Scandinavian Players in English League Soccer. *Journal of Sport and Social Issues*, 24(1), 36–60. <https://doi.org/10.1177/0193723500241004>
- TFF. (2021a). 2020—2021 Sezonu Amatör Futbol Liglerinde Uygulanacak Esaslar. <https://www.tff.org/Resources/TFF/Auto/5fd58f5ea7b444ecb8ddcad87a614ce2.pdf>
- TFF. (2021b). 2021-2022 sezonu 1. Transfer ve Tescil dönemi başlıyor—TFF Haberleri TFF. <https://www.tff.org/default.aspx?pageID=285&ftxtID=35367>
- UEFA. (2018). *The European Club Footballing Landscape*, Erişim: https://www.uefa.com/MultimediaFiles/Download/OfficialDocument/uefaorg/Clublicensing/02/63/79/75/2637975_DOWNLOAD.pdf
- Ungruhe, C., & Agergaard, S. (2020). Cultural transitions? Transcultural and border-crossing activities among sport labor migrants. *Sport in Society*, 23(4), 717–733. <https://doi.org/10.1080/17430437.2020.1702780>
- Weedon, G. (2012). ‘Glocal boys’: Exploring experiences of acculturation amongst migrant youth footballers in Premier League academies. *International Review for the Sociology of Sport*, 47(2), 200–216. <https://doi.org/10.1177/1012690211399221>
- Yeni Şafak. (2019, December 11). *Afrika’dan Futbolcu Olmak Hayaliyle Geldiler, Türkiye’de Dolandırıldılar*. <https://www.yenisafak.com/gundem/afrikadan-futbolcu-olmak-hayaliyle-geldiler-turkiyede-dolandırıldılar-3517623>
- Yıldız, B. S. (2016). *Mobbing Davranışlarının Amatör Futbolcuların Tükenmişliğine Etkisi* [Master’s thesis].

Muğla Sıtkı Koçman University.

Zelyurt, M. K., & Ataçocuğu, M. Ş. (2016). Problems of amateur football: A qualitative methodological review. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 2(4), 1148–1160. <https://doi.org/10.24289/ijsser.278991>

Medyanın Suriyeli Sığınmacılarla İlgili Şiddet Haberlerini Sunuş Biçiminin İnsanların Öfke Duygusu Üzerinde Yarattığı Etkinin ve Oluşan Yargıların İncelenmesi¹

Semih Dikkatli²
Meltem Ünal Erzen³
Gülnihal Gökçe Ünal⁴

1. GİRİŞ

A- Göç İle İlgili Kavramlar

Göç; günümüz dünyasının en önemli sorunlarından biridir ve birçok çalışmaya konu olmaktadır. Buna rağmen göçle ilgili kavramlar, gündelik kullanımda sıkça birbiri ile karıştırılır. Tüm dünyada kullanılan biçimiyle bu kavramları anlayabilmenin en kolay yolu ise Uluslararası Göç Örgütü'nün (IOM) tanımlarına bakmaktan geçer.

Göç ve Göçmenlik Statüleri ele alındığında, karşımıza “Göçmen” (migrant), “Sığınmacı” (asylum seeker) ve “Mülteci” (refugee) kavramları çıkar.

Kavramların ifade ettiği statüler arasında ciddi hukuki farklar bulunur. Göçmen kavramına bakıldığında uluslararası ölçekte, evrensel olarak kabul edilmiş bir ‘göçmen’ tanımı bulunmamaktadır. Göçmen terimi genellikle, bireyin göç etme kararını, zorlayıcı dış faktörlerin müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradesiyle ve ‘kişisel uygunluk’ sebepleriyle aldığı tüm durumları kapsar şekilde anlaşılmıştır. Dolayısıyla bu ifade, maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmek ve kendileri ve ailelerine ilişkin beklentilerini geliştirmek amacıyla başka bir ülkeye veya bölgeye hareket eden kişiler ve aile fertleri için geçerli kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler göçmeni, sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları, düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bir birey olarak tanımlar. Bu tanım kapsamında, turist veya işadamı statüsüyle daha kısa sürelerde seyahat eden kişiler göçmen olarak değerlendirilmemektedir (IOM, Göç Terimleri Sözlüğü:39).

Sığınmacı (asylum seekers); zulüm veya ciddi zarardan korunmak amacıyla, kendi ülkesi dışında bir ülkede güvenlik arayışında olan ve ilgili ulusal ya da uluslararası belgeler çerçevesinde mültecilik statüsüne ilişkin yaptığı başvurunun sonucunu bekleyen kişi olarak tanımlanır. Olumsuz bir karar çıkması sonucunda bu kişiler ülkeyi terk etmek zorundadırlar ve eğer kendilerine insani ya da diğer gerekçeler temelinde ülkede kalma izni verilmemişse, bu kişiler ülkede düzensiz veya kanuna aykırı bir durumda bulunan herhangi bir yabancı gibi sınır dışı edilebilirler. (IOM, Göç Terimleri Sözlüğü:76).

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Psikiyatri Uzman Dr., Serbest Hekim, Ankara.

³ Doçent İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi.

⁴ Psikiyatri Uzman Dr., Atatürk Göğüs Hastalıkları ve Göğüs Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Ankara.

Mülteci (refugee) ise; “ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri yüzünden haklı bir zulüm korkusu nedeniyle vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve söz konusu korku yüzünden, ilgili ülkenin korumasından yararlanmak istemeyen kişi olarak tanımlanır.” 1951 Mülteci Sözleşmesi, Madde 1(2)’deki mülteci tanımına ilaveten, 1969 Afrika Birliği Örgütü (OAU) Sözleşmesi bir mülteciyi ‘kendi menşe ülkesi ya da vatandaşı olduğu ülkenin bir bölümünde ya da tümünde dış saldırı, işgal, yabancı egemenliği ya da kamu düzenini ciddi biçimde bozan olaylar nedeniyle ülkesini terk etmeye zorlanan kişiler’ olarak tanımlar. 1984 Cartagena Bildirisi de benzer şekilde, mültecilerin “yaygın şiddet, dış saldırı, iç çatışmalar, yaygın insan hakkı ihlalleri ya da kamu düzenini ciddi olarak bozan diğer durumlardan dolayı hayatları, güvenlikleri veya özgürlükleri tehdit altında olduğu için” ülkesinden kaçan kişileri de kapsadığını belirtir (IOM, Göç Terimleri Sözlüğü:67).

Bir bakıma mülteciliğin bir alt statüsü gibi olan bir başka statü de Uluslararası Koruma (International Protection) dır ki bu da; bir göç hareketi olarak değerlendirilmekle birlikte, taşıdığı özel nedenlerden dolayı diğer göç türlerinden ayrı ele alınan bir yer değiştirmedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 14. maddesinde, “Herkesin zulüm karşısında başka ülkelerde sığınma talebinde bulunma ve sığınma olanağından yararlanma hakkına sahip” olduğu ifade edilmiştir. (Aydemir ve Şahin, 2018:129). Koruma kavramı birey haklarının ilgili hukuk dallarının (yani insan hakları hukuku, uluslararası insancıl hukuk ve mülteci hukuku) ruhu ve lafzına uygun olarak tamamen gözetilmesini sağlamayı amaçlayan tüm aktiviteleri kapsayan bir kavramdır. İnsan hakları kuruluşları ve insani organizasyonlar bu faaliyetleri tarafsız bir şekilde (ırk, tabiiyet, etnik köken, dil veya cinsiyete bağlı olmadan) yürütmelidir.’ Uluslararası teamül hukukunun uygulanmasına ilişkin uluslararası hukuki belgeler ya da organizasyonun faaliyetlerinden kaynaklanan yetkiye uygun olarak bir organizasyonun bir şahsa veya bir gruba sağlandığı koruma olarak tanımlanır. Söz konusu koruma, 1951 Mülteci Sözleşmesi, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve 1977 Protokolleri, Uluslararası Kızıl Haç Komitesi’nin girişimde bulunma hakkı, Uluslararası Göç Örgütü’nün fiili (de facto) koruması, Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri, insan haklarına ilişkin hukuki belgeler gibi hukuki belgelerde tanımlanan hakların gözetilmesini sağlamayı amaçlar (IOM Göç Terimleri Sözlüğü: 60).

Göçün ana unsuru devletler ya da topraklar değil insanlardır. Bu nedenle çok dikkatle ele alınmalı, göç edenler ile göç alan ülke insanların beklenti ve ihtiyaçlarının ön planda tutulduğu uzun soluklu değerlendirmeler yapılmalıdır. Bazen sosyal, ekonomik, politik, dini ve ahlaki nedenlerle kişisel tercihlerle gerçekleştirilen göç eylemi savaşlar, açlık, iç savaş gibi nedenlerle zorunlu olarak da ortaya çıkmaktadır. Dünya literatürü göç kavramı, nedenleri ve sonuçlarıyla ilgili geniş bir bilgi kaynağı oluşturmuştur ancak bu geniş bilgiye rağmen her ülkenin karşılaştığı göç eyleminin kendine özgü nitelikleri olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Göç sadece bir sınır değişikliği olarak ele alınamaz. Göç eden kişi, kendi vatanını, baba ocağını, kültürünü, statüsünü terk ederek tamamıyla yabancı olduğu bir kültürün içine girmektedir. Üstelik çoğunlukla aldığı diplomalar da bir işe yaramaz. Yeni geldikleri topraklarda kendisini, ailesini, çocuklarını korumaya çalışmak dışında ayrıca, dinini, kültürünü, ahlaki değerlerini korumak zorunda kalan göçmen için en başından beri göç zorlu bir eyleme dönüşür.

Göç yalnızca yeni bir ülkeye gelenler için değil, aynı zamanda bu göçe misafirlik edenler için de güçlükler taşır. Tüm bu zorluklara rağmen göç eden ile göçü kabul eden insanlar arasında

etkileşimler ortaya çıkar. Bu etkileşim; çeşitli ayrışmalar ve ortaklaşmalara neden olabilir ve birçok ekonomik, sosyal, siyasi, hukuki, insani, ahlaki sorunla karşılaşmak kaçınılmaz olur.

Türkiye’de farklı ülkelerden gelerek yerleşmiş milyonlarca sığınmacı bulunmaktadır. Bu sığınmacılar içinde altı milyona yaklaşan nüfusuyla Suriyeliler ilk sırada yer almaktadır. Çok hızlı bir biçimde ve kontrolsüz olarak ülkemize kabul edilen böylesine bir nüfusla ilgili sorunların giderek artması doğal bir sonuçtur. Bu nedenle, bu insanların içinde bulundukları durum ile ülkemizde nasıl karşılandıklarının araştırılması ve çözüm yolları için öneriler oluşturulması kaçınılmaz hale gelmiştir.

Bu çalışmada hem artan nüfusları hem de artan sorunları nedeniyle Suriyeliler konu olarak seçilmiştir.

B- Türkiye’deki Suriyelilerin Durumu

Göç ile ilgili en önemli uluslararası hukuki belge, Cenevre’de 28 Temmuz 1951 tarihinde imzalanan “Mültecilerin Hukuki Durumuna İlişkin Sözleşme”dir. Bu sözleşmenin birinci madde A fıkrası ikinci bendi; “1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden, zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan, ya da söz konusu korku nedeniyle, yararlanmak istemeyen; yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında bulunan, oraya dönemeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahsa uygulanacaktır.” şeklinde düzenlenmiştir (Cenevre Sözleşmesi,2016:2).

Türkiye’de bulunan Suriyeliler iltica hukukuna göre mülteci olarak tanımlanamazlar. Daha önce Türkiye’nin mülteci hukukuna ilişkin yasal düzenlemeleri incelenirken belirtildiği üzere Türkiye 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi’ne taraf olurken, bu Sözleşme’yi coğrafi kısıtlama ile uygulayacağını belirtmiştir. Benzer şekilde Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair 1967 Protokolü’nü onaylarken de coğrafi sınırlamayı uygulayacağını teyit etmiştir. Türkiye’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’ni coğrafi kısıtlama ile uygulaması sebebiyle mülteci sayılmaya ilişkin tüm diğer kriterler (Sözleşme’de belirlenen gerekçelerle zulme uğrama korkusu, yabancı ülkede bulunma ve kendi devletinin korumasından yararlanamama gibi) yerine gelmiş olsa da Avrupa dışından gelmeleri nedeniyle Suriyelilerin mülteci olarak tanımlanması mümkün değildir. Avrupa dışından gelen ve sığınma talep edenlerin tabi olduğu hukuki rejim, Türk hukukunda 2013 yılına kadar “Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” adı verilen ve uygulamada 1994 Yönetmeliği olarak adlandırılan bir yönetmelik ile düzenlenmiştir.

Ancak 2013 yılında kabul edilen Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile göç alanında özel bir mevzuat hazırlanmıştır. 1994 Yönetmeliği ile Türkiye’ye tek başına iltica eden veya başka ülkelere iltica etmek üzere ülkeden ikamet izni talep eden yabancılar ile topluca iltica veya sığınma amacıyla sınırlara gelen yabancılar ve olabilecek nüfus hareketlerine uygulanacak usul ve esasların tespiti ile görevli kuruluşların belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu Yönetmelik kapsamında Avrupa’dan gelenler “mülteci”, Avrupa dışından gelenler ise “sığınmacı” olarak kabul edilmiştir. Başka bir deyişle Avrupa dışından gelen mülteciler “sığınmacı” olarak adlandırılmaktadır. Sığınmacılara, 1994

Yönetmeliği uyarınca, güvenli üçüncü ülke (safe third country) bulununcaya kadar Türkiye’de kalmaları için geçici ikamet izni verilmektedir (Kaya ve Yılmaz 2015:28). Altı milyona yaklaşan bir büyük nüfusun mecburi nedenlerle dâhil olduğu bir topluluğa entegrasyonu her iki taraf içinde güçlükler taşımaktadır. Bu iki topluluğun bir arada yaşayabilmesini sağlamak çok kolay bir iş değildir. Hal böyle olunca, Suriyeli sığınmacı krizine çözümler üretmeye çalışırken karşı karşıya kaldığımız zorluklar her geçen gün artmaktadır. Bu zorluklar kısa dönemde karşılaştıklarımız dışında, sığınmacıların uzun dönemde ne olacağıyla daha fazla ilgilidir. İlk günden itibaren geçici olarak misafir olacağı değerlendirilen bu insanların Türkiye’de daha uzun süreler kalabileceği gerçeği artık göz ardı edilemez. Türkiye’ye gelen Suriyeliler, ilk dönemlerde, geldikleri ülkeye yük oluyor psikolojisi içerisinde ürkek, ezik, çekingen, mahcup bir görüntüde algılanmıştır. Esasen bu tutum, bütün kitlesel göçlerin yaygın psikolojisini yansıtan bir durumdur. Buna karşılık ev sahibi konumundaki Türk vatandaşları da, evinden barkından olmuş, canını zor kurtarmış, çoğu yanlarına önemli eşyalarını bile alamadan yollara düşmüş bu insanlara karşı, düştükleri duruma üzülen, son derece merhametli, gücü oranında yardım etme isteği ile hareket etmişlerdir. Gelen Suriyeli kitlenin, Türkiye’deki kalış süreleri uzadıkça, Suriyelilerin geçimlerini sağlamak ve karşı tarafa daha fazla yük olmamak için belli iş alanlarına yöneldikleri görülmektedir. Suriyelilerin yoğun yaşadıkları mahallelerde bakkal, berber, lokanta, giyim mağazaları, küçük ev aletleri onarım atölyeleri gibi iş yerleri, Suriyeli esnaflar tarafından açılmaya başlamıştır. Bir yandan da yerli halkın iş alanlarında ucuz iş gücü haline gelmişlerdir. Göçün ilk dönemlerinde göçmenlere karşılıksız yardımcı olmaya çalışan yerleşik halk, bir süre sonra Suriyelilerin kendilerine rakip olduğunu fark etmeye başlamalarıyla, “misafirler” veya “ensar-muhacir kardeşliği” rekabete, karşılıklı memnuniyetsizliğe, şikâyetlere ve çok ciddi düzeyde olmasa da yer yer çatışmalara evrilmeye başlamıştır (Aydemir ve Şahin, 2018: 129).

Suriyeli nüfusun birçoğu ülkemize uyum sağlayabilmek, yaşamlarını sürdürebilmek için her türlü fedakârlığı yaparken, bu grubun içinden çıkan bazıları ise türlü suç olaylarına karışmaya başlamıştır. Bu suç olaylarında fail olanlar kadar mağdur olan insanlar da mevcuttur. Özellikle fiziksel ve cinsel şiddet olaylarıyla ilgili ortaya çıkan adli olaylar sonucu her iki topluluk arasında ciddi sürtüşmeler yaşanmaya başlamıştır.

Yaşanan bu şiddet olaylarını medyanın ele alış ve sunuş biçimi de ortaya çıkan gerilim üzerinde etkili olmaktadır. Bu olayları sadece etnik kökenden yola çıkarak insanlara sunan medya organlarının her iki topluluk arasındaki gerilimi arttırdığı ve Suriyeli sığınmacıların tamamını kapsayan bir önyargı oluşturmalarına neden olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca Suriyeli mültecilerle ilgili T.C. Devleti tarafından yapılan yardımlar, destekler, eğitimle ilgili ayrıcalıkların medyada yer alış biçiminin onlara karşı olan öfkenin artmasını tetiklediği ortadadır. Yapılan bir araştırmada; Suriyeli sığınmacıların en temel sorunlarının barınma, beslenme ve istihdam gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması konularında olduğu tespit edilmiştir. Türkiye’ye geldikleri ilk anda karşılaşılan bu sorunu, sağlık ve eğitim hizmetleri ile ilgili konular izlemiştir. Yaklaşık yedi yıllık bir süreç içerisinde Suriyeli sığınmacılar ile onlara kucak açan yerli halkın birbirlerine bakış açılarında ve beklentilerinde belirgin bir değişim hissedilmektedir (Aydemir ve Şahin, 2018: 129).

C- Şiddet

Basit bir tanımlamayla Özkök, şiddetin başlıca üç bileşenden oluştuğunu söylemektedir: fiziksel, ruhsal

ve söyleysel şiddet. Fiziksel ve ruhsal şiddetin dıştan kaynaklı öğeler olduğunu ve etkilerinin belirli bir zamanla sınırlı olduğunu savunan Özkök, egemen ideolojinin yeniden üretiminde sürekliliğin sağlanmasının önemli olduğunu, bu görevi de söyleysel şiddetin yerine getirdiğini ileri sürmektedir. Ona göre şiddetin söyleysel bu boyutunu yerine getiren de kitlesel medyadır (Bayram 2018:172-173).

D- Medya ve Şiddet

İnsanın gelişimini sağlayan en önemli özelliklerinden biri meraktır. Bu duygusu insanın, çevresinde olup bitenden haberdar olma isteğini tetiklerken, olanın niçin olduğu ve nasıl olduğu üzerine kafa yormasına neden olmaktadır. Gözleyerek, deneyerek, dokunarak belli meraklarını giderse de, kendisinden uzakta olan ve gözleyemediği olayları bilme isteğiyle yanıp tutuşur. Bu olaylardan haberdar olmak ister.

Kitle iletişim araçlarının doğuşunun temeli bu meraktır. Medyanın insanın cebine kadar girmesiyle dünyanın her köşesinde olan bitenle ilgili haber bombardımanına tutulan modern toplumun bireylerinin merakını canlandıran motivasyonlar giderek değişmektedir. İnsanın en temel iki duygusu sevgi (cinsellik) ve nefret (şiddet) ikilisinin oluşturduğu haber ve yayınların talebi hiç azalmadan devam ederken bunu fark eden medya patronları tüm stratejilerini bu iki alanı fazlasıyla kullanmak üzerine kurmaktadır.

Toplumun bilgilendirilmesi ve bireylerin yaşadığı dünyayı nasıl algılaması gerektiği konusunda önemli bir araç olan medyanın tümünde giderek artan şiddet haber ve programları ile özelinde cinsel şiddet haberlerindeki artışla şiddet ve cinsel şiddet salonlarımıza kadar girmektedir.

Medyanın şiddet olgusunu besleyip beslemediği, şiddetin yayılmasına katkıda bulunup bulunmadığı başta iletişim bilimciler ve sosyologlar olmak üzere çeşitli akademik çevrelerde tartışılmaktadır. Günümüz insanının önemli bir sosyalleşme kaynağı olan medya programları, filmler, yaptığı haberler ve ürettiği çeşitli yayın formatları ile birçok toplumsal problemin ortaya çıkmasına sebep olabildiği gibi, oluşturduğu toplumsal duyarlılık ile çeşitli problemlerin de çözülmesine katkıda bulunmaktadır.

Şiddetten doğan haber ve programların bir taraftan da şiddeti arttırıcı etkisi olduğu ve bu stratejisiyle genç ve çocukların davranışlarının şekillenmesinde önemli bir rolü olduğu da bilinmektedir. Medya yaşanan bazı olayları gerçeğe en uygun bir biçimde iletme sorumluluğuna sahiptir. Bu bilgilendirmeyi yaparken şiddetle ilgili haberlerde gerekli hassasiyeti göstermediği ve hatta bunu bilinçli bir seçimle satan bir ürüne dönüştürdüğü ortadadır.

1960'larda televizyon-şiddet ve saldırgan davranış eşitliği üzerine ilk deneysel çalışmalar okul öncesi çocuklarını araştıran Stanford Üniversitesinden Albert Bandura ile lise çağındaki gençleri araştıran Wisconsin Üniversitesinden Leonard Berkowitz'ten gelmiştir. Bandura yapmış olduğu bu çalışmalarla çocuğun bir başkasının hareketlerini gözlemleyerek öğrenmesini açıklayan sosyal öğrenme paradigmasından söz etmiş ve yaptığı araştırmanın merkezini medya şiddetinin etkilerinin tartışılması oluşturmuştur. Berkowitz ise çalışmalarında Kirk Douglas'ın boks konulu filmi The Champion isimli filmi gibi şiddet içerikli bir takım filmlerin bölümlerini izlettikten sonra gençlerde ve genç yetişkinlerde saldırgan davranışın nasıl uyarıldığını ortaya koymuştur.

1800'lerin başında litografyanın bulunması kitap, risale ve broşürlerin kitlelere daha fazla ulaşmasını sağlamıştır. Böylece halk edebî eserlerle daha fazla ilgilenmeye, bunları yazarlar da edebî

eserleri halkın isteklerine göre daha fazla uyarlamaya itmiştir. ABD’de 1833’de sırf halkın şiddet suçu hikayelerine olan açlığını gidermek için The National Police Gazette (Ulusal Polis Gazetesi) basılmıştır. Bu durum gazetelerin 20. yy.’ın başlarında magazine kayıp kitleselleşmesi ile hız kazanmıştır. Sıradan insanın okuryazarlığının artması ve Gutenberg matbaasının basılı eserlerde kitleselleşmeyi beraberinde getirmesi, akabinde Pulitzer ve Bennett gibi isimlerin metelik gazeteleri ile bolca ve ucuza gazete satma hedefi, haberde insan duygusuna seslenilmesini ön plana çıkarmıştır. Gündelik hayat içerisinde yer alan cinayet, hırsızlık, fuhuş vb. şiddetin farklı örnekleri gazetelerin vazgeçilmez haber malzemeleri haline gelmiştir. Günümüzde de haberin sunumunda duygusal olanı ön plana çıkarmak, özellikle şiddet unsurunu izleyicinin/okuyucunun deyim yerindeyse gözünün içine sokarak sunmak çok satmanın veya izlenmenin önemli bir yöntemi olmuştur (Bayram 2018:174). Comstack otuz yıl gibi bir sürede televizyondaki şiddetin etkisi üzerine yapılmış birçok araştırmayı gözden geçirmiş ve şiddet içeren bölümleri seyretmekle çocuklarda antisosyal davranışlar arasında güçlü bir ilişki bulmuştur. Öte yandan, şiddet içeren programların sadece çocukluk döneminde değil yetişkinlik döneminde de olumsuz etkileri olduğu saptanmıştır. Yirmi yıllık bir izleme çalışmasında; çocukluk döneminde televizyonda şiddet içerikli film seyreden çocukların, genç yetişkinlikte şiddet içeren bir suç işleme ya da ileri yaşlarda eş ve çocuğunu istismar etme potansiyeli arasında ilişki saptanmıştır. Bu sonucun tüm sosyo ekonomik düzeyler için geçerli olduğu bulunmuştur (Palabıyıkoglu, 1997:124). Günümüzde medyada şiddet bir araç olarak kullanıldığı ve içinde şiddet olmayan bir haberin haber olarak nitelendirilmediği durumlara gelinmiştir.

E- Medyanın Şiddeti Sunumu

Birine saldırı, cinayet, dövme, tecavüz, taciz, gasp, silahlı ayaklanmalar, yıkıcılık, rehin alma, işgal, savaş ve terör gibi birçok olayı şiddetin farklı farklı uygulaması olarak ifade edebiliriz. Şiddetin bu farklı türleriyle hemen her saniye medyada karşılaşmaktadır.

Şiddet tanımının içinde çoğunlukla yukarıda sayılan ve fiziksel olarak gerçekleşen olaylar bulunmaktadır ama şiddetin bir de ruhsal boyutu ve sonuçları vardır. Psikolojik şiddet olarak adlandırılacak eylemler ise; tehdit, küfür, ayrımcılık, hakaret, kötü muamele, kişinin gelişimini kısıtlayıcı tedbirler alma, engelleme, dışlama, ayrımcılık, cinsel zorlama ve mobbing’dir.

Medya hiçbir zaman kendi gerçekliğini yaratamaz. Yaşanan gerçek olayları kendi istediği şekilde maniple ederek kendi gerçekliği haline getirir. Kendi yarattığı bu gerçekliği kullanarak da toplumsal anlamda bir gerçeklik imal eder. Böylece başlangıçta yaşananla, medyanın imal ettiği gerçeklik arasında bir fark oluşur. Bu yolla da kişilerin kendileri fark etmeden rızaları da imal edilir (Herman ve Chomsky, 2012). Medyada kullanılan şiddetin bir ekonomik bir de siyasi boyutu bulunmaktadır. Medyada şiddetin kullanımı ekonomik olarak çok karlıdır. Çünkü hem tüm dünyada şiddet dilinin aynı olması dolayısıyla şiddet ortak değerlerden biridir ve pazar bulabilir. Şiddet içeren program ve haberler fazlasıyla merak uyandırıcıdır. Siyasi açıdan da şiddet; iktidarların toplum üzerindeki etkisini arttırmak ve bireylerin biat etmelerini sağlamak için kullanılır.

Medyada şiddetin sunumunun yarattığı, toplumsal ve bireysel sorunlarla ilgili araştırmaların azlığı dikkat çekicidir. Bunun temel nedenlerinden biri de belki medyanın bizzat bu araştırmaların yapılmasına istekli olmamasıdır. Medya yöneticilerinin dünyanın her köşesinde, her zaman satabileceği

bir malın sorgulanmasını istememeleri anlaşılabilir ancak bu sunumun şekli, yoğunluğu, saptırılması gibi nedenlerle insanların birbirlerine düşmanlaşabileceği gerçeği de göz ardı edilmemelidir.

Amaç

Türkiye doğu ile batı arasında bir köprü niteliğindedir. Sadece fiziki bir köprü olmakla kalmaz, kültürel, ekonomik ve sosyal anlamda da bir geçiş görevi görür. Bu nedenle özellikle doğusunda bulunan ülkelerden olmak üzere yaygın göç almaktadır. Daha önce Afganistan ve son yıllarda Irak ve Suriye’de oluşan savaşlarla topraklarımıza göç eden insan sayısı milyonlarla ifade edilir hale gelmiştir. Bu nedenle başka ülkelerden ülkemize gelen insanlarla ilgili planlamaların yapılması önemli bir hal almıştır. Bu insanların güvenle ülkelerine dönebilmeleri ya da ülkemizde kalacakların tam entegrasyonu için ciddi çalışmaların yapılması gerektiği ise kaçınılmaz bir gerçektir.

Bu çalışmanın amacı, sığınmacıların taraf olduğu şiddet olaylarıyla ilgili haber dilinin, katılımcıların öfke duygusu üzerinde etki yaratıp yaratmadığını ve katılımcıların sığınmacılarla ilgili kalıp düşünce yargılarının olup olmadığını araştırmaktır. Böylece sığınmacılarla ilgili ortaya çıkan problemlerin tespiti ile medyanın sorunların oluşması-çözümünde alabileceği rolün tartışılması hedeflenmektedir.

2. Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın örneklemini internet üzerinden çalışmaya katılan 152 kişi oluşturmaktadır. Bu gruba sunulan haberler ise Türkiye’de yayın yapan tüm ulusal medya içeriğinden seçilmiştir.

Son on yılda sığınmacılarla ilgili yapılan şiddet haberleri incelenmiş ve bu olaylar arasından bazı sığınmacıların T.C. vatandaşlarına karşı işlediği bir şiddet suçu ile T.C. vatandaşlarından bazılarının sığınmacılara karşı işlediği bir şiddet suçu seçilmiştir. Ardından bu iki olayla ilgili olarak etnik köken belirtilmeden verilen bir haberle, etnik köken öne çıkarılarak verilen birer haber örneği arka arkaya konularak katılımcılara tarafımızca oluşturulan ve haberlerin sunuluş biçiminin onların duygu ve düşüncelerinde bir etki oluşturup oluşturmadığını belirlemek için bir ölçek dahilinde değerlendirilmesini amaçlayan sorular sorulmuştur.

Bu sorular dışında, katılımcılara, medya ve sosyal medya üzerinden alınan bilgilerle sığınmacılarla ilgili kamuoyunda en çok olduğu düşünülen yargıları içeren 11 önerme verilmiş ve bu önermelerle ilgili cevapları sınıflandırılmıştır. Böylece sığınmacılar hakkında katılımcıların genel yargıları değerlendirilmiştir.

3. Bulgular

Genel Bilgiler

Cinsiyet ve Yaş

Çalışmaya katılan 152 kişinin 96’sı (%63,2) kadın ve 56’sı (%36,8) erkektir. Katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında; 23’ü 18-25 yaş arası (%15,1), 29’u 25-40 yaş arası (19,1), 96’sı 40-65 yaş arası (%63,2), 4’ü 65 yaş ve üzeridir (%2,6).

Eğitim

Eğitim durumuna bakıldığında ise dağılımın; Okuma yazma biliyorum diyen 1 kişiye ek olarak, 4 (%2,6) ilkokul mezunu, 10 (%6,5) lise mezunu ya da öğrencisi, 10 (%6,5) ön lisans mezunu ya da öğrencisi, 89 (%58,6) lisans mezunu ya da öğrencisi, 24 (%15,8) yüksek lisans mezunu ya da öğrencisi, 14 (%9,2) doktora mezunu ya da öğrencisi şeklinde olduğu görülmüştür. Yani katılımcıların büyük bir kısmı (%91,9) önlisans, lisans, yüksek lisans ya da doktora mezunu ya da öğrencisi konumundadır.

a- Fail ya da mağdurun etnik kimliği kullanılmadan birinci olayın haber yapılış biçimi ve bu haberle ilgili oluşturulan önermelere verilen cevapların dağılımı Tablo-I’de yer almaktadır.

“VAHŞET! HAMİLE KADINA TECAVÜZ EDİP ÇOCUĞU İLE BİRLİKTE ÖLDÜRDÜLER.

Sakarya’nın Kaynarca ilçesinde 9 aylık hamile kadına tecavüz ettikten sonra yanındaki 10 aylık bebeğini öldüren şahıslar yakalanarak gözüaltına alındı.”

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Bu haber beni etkilemedi.	5	8	2	29	108
Zanlılara karşı öfke oluşturdu.	112	31	4	3	2
Hamile kadın ve çocuğuyla ilgili derin bir acı ve üzüntü hissettim.	116	32	0	1	3
Ülkemizde kadınları koruyamadığımızı, yaygın biçimde şiddete uğradıklarını düşündüm.	119	24	4	2	3

Tablo-I: Birinci haberin etnik kimlik belirtilmeden verilmesi sonucu cevaplar.

Bu habere verilen cevaplar incelendiğinde; katılımcıların 137’sinin (%90,13) haberden oldukça etkilendiği, 144’ünün (%94,73) zanlılara aşırı öfkelenildiği, 148’inin (%97,36) hamile kadın ve çocuğuyla ilgili derin bir acı ve üzüntü hissettiği, 143’ünün (%94,07) kadın ve çocukları koruyamadığımızı düşündüğü anlaşılmaktadır.

b- Fail ya da mağdurun etnik kimliği kullanılarak birinci olayın haber yapılış biçimiyle ilgili oluşturulan önermelere verilen cevapların dağılımı Tablo-II’dedir.

“SURIYELİ HAMİLE KADINA TECAVÜZ EDİP ÇOCUĞUYLA BİRLİKTE ÖLDÜRDÜLER. Sakarya'nın Kaynarca ilçesinde Suriye uyruklu 9 aylık hamile kadına tecavüz ettikten sonra 10 aylık bebeğini öldürdüler. Vahşetle ilgili jandarma, faillerin yakalanması için çalışma başlattı.”(<https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/suriyeli-hamile-kadina-tecavuz-edip-cocugu-ile-birlikte-oldurduler-1923023/>).

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Bu haber beni etkilemedi.	3	11	3	27	108
Zanlılara karşı öfke oluşturdu.	109	35	2	3	3
Hamile kadın ve çocuğu ile ilgili derin bir acı ve üzüntü hissettim.	113	34	1	2	2
Ülkemizde kadınları koruyamadığımızı yaygın biçimde şiddete uğradıklarını düşündüm.	116	28	3	2	3
Zanlıların Türk olması ve Suriyeli bir kadına bunu yapılmış olması öfkemin daha da artmasına neden oldu.	51	24	13	30	34

Tablo-II: Birinci haberin etnik kimlik belirtilerek verilmesi sonucu cevaplar.

Bu habere verilen cevaplar incelendiğinde; katılımcıların 135'inin (%88,81) haberden oldukça etkilendiği, 144'ünün (%94,73) zanlılara karşı aşırı öfkelenildiği, 147'sinin (%96,71) hamile kadın ve çocuğuyla ilgili derin bir acı ve üzüntü hissettiği, 144'ünün (%94,73) ülkemizde kadın ve çocukları koruyamadığımızı düşündüğü ve 75'inin (%49,34) ise zanlıların Türk olması ve Suriyeli bir kadına bunun yapılmış olmasından dolayı öfkesinin daha da arttığını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

c- Fail ya da mağdurun etnik kimliği kullanılmadan ikinci olayın haber yapılış biçimiyle ilgili oluşturulan önermelere verilen cevapların dağılımı Tablo-III'de yer almaktadır.

“14 YAŞINDAKİ KIZ ÇOCUĞUNA 10 KİŞİ TECAVÜZ ETTİ.

Denizli'nin Kale ilçesinde, 14 yaşındaki kız çocuğuna cinsel istismarda bulunduğu iddiasıyla 5 kişi gözüaltına alındı, 5 şüphelinin daha arandığı öğrenildi.”(<https://beyazgazete.com/haber/2018/10/11/14-yasindaki-kiz-cocuguna-10-kisi-tecavuz-etti-4715607.html>)

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Bu haber beni etkilemedi. 1		10	0	17	124
Zanlılara karşı öfke 121 oluşturdu.		26	1	2	2
14 yaşındaki kız çocuğu ile ilgili derin bir acı ve 130 üzüntü hissettim.		18	0	2	2
Ülkemizde çocukları koruyamadığımızı ve çocukların yaygın bir 131 biçimde şiddete uğradığını düşündüm.		15	3	1	2

Tablo-3: İkinci haberin etnik kimlik belirtilmeden verilmesi sonucu cevaplar.

Bu habere verilen cevaplar incelendiğinde; katılımcıların 141'inin (%92,76) haberden oldukça etkilendiği, 147'sinin (%96,71) zanlılara karşı aşırı öfkelenildiği, 148'inin (%97,36) 14 yaşındaki kız çocuğu için derin bir acı ve üzüntü hissettiği, 146'sının (%96,05) ülkemizde çocukları koruyamadığımızı ve çocukların yaygın bir biçimde şiddete uğradığını düşündüğü anlaşılmaktadır.

d- Fail ya da mağdurun etnik kimliği kullanılarak ikinci olayın haber yapılış biçimiyle ilgili oluşturulan önermelere verilen cevapların dağılımı Tablo-IV'de yer almaktadır.

“10 SURIYELİ 14 YAŞINDAKİ TÜRK KIZINA TECAVÜZ ETTİ.

Denizli'nin Kale ilçesinde Suriyeli olduktan öğrenilen 10 kişinin, 14 yaşındaki kız çocuğuna tecavüz ettiği iddia edildi.14 yaşındaki kız çocuğuna cinsel istismarda bulunduğu iddiasıyla 5 kişi gözaltına alındı, 5 şüphelinin daha arandığı öğrenildi.” (<https://www.parlamentohaber.com/10-suriyeli-14-yasinda-turk-kizina-tecavuz-etti/>).

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Bu haber beni etkilemedi. 1		12	0	13	126
Zanlılara karşı öfke 125 oluşturdu.		17	2	6	2
14 yaşındaki kız çocuğu ile ilgili derin bir acı ve 128 üzüntü hissettim.		15	1	5	3

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Ülkemizde çocukları koruyamadığımızı ve çocukların yaygın bir biçimde şiddete uğradığını düşündüm. 132	11	3	4	2	
Zanlıların Suriyeli oluşu benim öfkemin daha da fazla artmasına neden oldu. 55	25	18	22	32	

Tablo-IV: İkinci haberin etnik kimlik belirtilerek verilmesi sonucu cevaplar.

Bu habere verilen cevaplar incelendiğinde; katılımcıların 139'unun (%91,44) haberden oldukça etkilendiği, 142'sinin (%93,42) zanlılara karşı aşırı öfkelenildiği, 143'ünün (%94,07) 14 yaşındaki kız çocuğu için derin bir acı ve üzüntü hissettiği, 143'ünün (%94,07) ülkemizde çocukları koruyamadığımızı ve çocukların yaygın bir biçimde şiddete uğradığını düşündüğü, 80'inin (%52,63) ise zanlıların Suriyeli oluşundan dolayı öfkesinin daha da arttığını ifade ettiği anlaşılmaktadır.

İlk olayla ilgili yapılmış olan iki ayrı haber hakkında katılımcıların cevapları ile ikinci olayla ilgili yapılmış olan iki ayrı haber hakkında katılımcıların cevapları incelendiğinde; haber içeriğinde etnik kökenin kullanılmasının, katılımcıların yüksek eğitim seviyesine rağmen ilk olayda %49,34'ünde öfke artışına, ikinci olayda deneklerin % 52,63'ünde öfke artışına neden olduğunu göstermektedir.

1- Katılımcıların sığınmacılarla ilgili hazırlanan önermelere verdikleri yanıtlar Tablo-V'de yer almaktadır.

	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Suriyeliler ülkemize yük olmaktadır. 70	53	17	6	6	
Suriyeliler ülkemize ucuz iş gücü ve yarattıkları iş imkanlarıyla katma değer sağlamaktadır. 11	14	17	53	57	
İsteseler ülkelerine rahatlıkla dönebilecekleri koşullar oluşmuştur. 52	34	30	23	13	
Suriyelilerin yerinde olsaydım asla ülkemi terk etmezdim. 46	17	40	28	21	

		Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
Suriyelilerle ilgili politikalarımız olumludur.	3	15	33	41	60	
Suriyelilere kalıcı vatandaşlık verilmesi gerekir.	2	8	16	22	104	
Suriyeliler ülkemizde yaşamaktan oldukça memnun görünmektedir.	46	49	32	19	6	
Suriyeliler ülkemizdeki suç oranları arttıkça artış göstermektedir.	52	39	36	18	7	
Suriyelilere karşı öfkeliyim.	27	24	32	37	32	
Suriyeliler yüzünden çocuklarımız mağdur olmaktadır.	42	22	31	35	22	

Tablo-V: Katılımcıların sığınmacılarla ilgili yargılarını belirlemek için oluşturulan önermeler ve onlarla ilgili verilen yanıtlar.

Bu anketteki önermelere verilen cevaplar incelendiğinde; “Suriyeliler ülkemize yük olmaktadır” önermesine katılımcıların 123’ünün (%80,92), “İsteseler ülkelerine rahatlıkla dönebilecekleri koşullar oluşmuştur” önermesine 86’sının (%56,57), “Suriyelilerin yerinde olsaydım asla ülkemi terk etmezdim” önermesine 63’ünün (%41,44), “Suriyeliler ülkemizde yaşamaktan oldukça memnun görünmektedir” önermesine 93’ünün (%61,18), “Suriyeliler arttıkça ülkemizdeki suç oranları artış göstermektedir” önermesine 91’inin (%59,86), “Suriyeliler yüzünden çocuklarımız mağdur olmaktadır” önermesine 64’ünün (%42,1) katıldığı, “Suriyeliler ülkemize ucuz iş gücü ve yarattıkları iş imkanlarıyla katma değer sağlamaktadır”, “Suriyelilerle ilgili politikalarımız olumludur” ve “Suriyelilere kalıcı vatandaşlık verilmesi gerekir” önermelerine katılmadıkları görülmüştür. Buna rağmen “Suriyelilere karşı öfkeliyim” önermesine yalnızca 51(%33,55) kişi katılmıştır.

4. Tartışma ve Sonuçlar

Kitlesel ve zorunlu göçler, toplumlar ve devletler açısından doğası gereği bünyesinde barındırdığı pek çok sosyal, ekonomik ve kültürel problemler nedeniyle çok ciddi krizlerin yaşanmasına neden olabilmektedir.

Medyanın son on yılda Suriyeli sığınmacılar hakkında yaptığı haberler incelendiğinde özellikle Suriyelilerin faili olduğu birçok şiddet haberi dikkat çekmektedir. Bu haberler yapılırken Suriyeli kimliğine özellikle ve çoklukla vurgu yapan medya kuruluşlarına ek olarak, bu vurgudan neredeyse

tamamıyla kaçınan medya organları da dikkat çekmektedir. Yapılan bir çalışma bu önermeyi destekler nitelikte sonuçlar bildirmiştir. Bu çalışmada; “Gazetelerin belirli konuları seçip ön plana çıkarmasının yanında belirli konuları hiç görmemesinin önemli olduğu, yayın politikası altında düşünülebilecek bu durum ile Türkiye’nin Suriye politikasını belirleyen mevcut iktidar ile yakın söylem dili geliştiren gazetelerin Suriyeli sığınmacıların toplumsal sorun olarak algılanmasını engelleyebilecek şekilde haberi görmezden gelme, sayfasında yeteri kadar yer vermeme gibi yöntemleri kullandığı, bunun yanında hükümet karşıtı yayınları ile tanınan gazetelerin de tam aksi şeyleri okura düşündürtebilecek şekilde konuyu işleminin de tersi bir okuma olarak düşünülebileceği” dile getirilmiştir. Ayrıca; gazetelerin tamamında şiddet haberlerinin sunumunda en çok sorumluluk çerçevesinin kullanıldığı, buna göre Suriyeli sığınmacılara ilişkin şiddet haberlerinde yaşanan olaydan mağdurların, failerin, toplumun ya da hükümetin birisinin ya da birden fazlasının sorumlu olduğunun ileri sürüldüğü, ikinci olarak haberlerde insani ilgi ile haberlerin çerçevelendiği, haber konusunun insan ilgisini çekmek bakımından haberde duygusallığın ön plana çıkarıldığı, üçüncü sırada söz konusu haberlerde çatışma çerçevelerinin kullanıldığının görüldüğü bildirilmiştir. Söz konusu haberlerde bireyler ya da gruplar arasındaki çatışma durumunun daha ön plana çıkarıldığı, haberlerin toplamında en az kullanılan çerçevelerin ise sonuç çerçeveleri olduğu, yani şiddet olayı haberleştirilirken ekonomik, politik, toplumsal vb. sonuçların çok fazla dile getirilmediğinin görüldüğü ifade edilmiştir (Bayram, 2018:169-191). Medyanın olayları ele alırken kullandığı dilin kişilerin duygu ve düşüncelerinde değişiklikler yarattığı ve bazılarında ciddi ruhsal bozukluklara neden olduğunu bildiren çalışmalar bulunmaktadır (Erzen Ünal ve Dikkatli, 2019). Bu bağlamda, sığınmacılarla ilgili yapılan haberlerde de medya dilinin haberi okuyanların duygu ve düşüncelerinde çeşitli değişimler yaratmasının kaçınılmaz olduğu değerlendirilebilir.

Bu çalışmaya katılan 152 kişinin 96’sının (%63,2) kadın olması, katılımcıların yaş dağılımına bakıldığında; 96’sının 40-65 yaş arasında (%63,2) olması, eğitim durumuna bakıldığında ise katılımcıların büyük bir kısmının (%91,9) ön lisans, lisans, yüksek lisans ya da doktora mezunu ya da öğrencisi konumunda olması dikkat çekicidir.

Kadınlar ile orta yaş grubunun ağırlıkta olduğu ve iyi eğitilmiş bir katılımcı grubun, medyada yer alan etnik kökene vurgu yapan haberlerden daha az etkilenmesi beklense de ilk olayla ilgili yapılmış olan iki ayrı haber hakkında katılımcıların cevapları ile ikinci olayla ilgili yapılmış olan iki ayrı haber hakkında katılımcıların cevapları incelendiğinde; haber içeriğinde etnik kökenin kullanılmasının, ilk olay için katılımcıların %49,34’ünde öfke artışına, ikinci olay içinse % 52,63’ünde öfke artışına neden olduğunu göstermektedir.

Yine bu özellikleri içeren bir katılımcı grubundan beklenmeyen bazı cevaplar incelemeye değer bulunmuştur. İkinci ankete verilen cevaplar incelendiğinde; “Suriyeliler ülkemize yük olmaktadır” önermesine katılımcıların 123’ünün (%80,92), “İsteseler ülkelerine rahatlıkla dönebilecekleri koşullar oluşmuştur” önermesine 86’sının (%56,57), “Suriyelilerin yerinde olsaydım asla ülkemizi terk etmezdim” önermesine 63’ünün (%41,44), “Suriyeliler ülkemizde yaşamaktan oldukça memnun görünmektedir” önermesine 93’ünün (%61,18), “Suriyeliler arttıkça ülkemizdeki suç oranları artış göstermektedir” önermesine 91’inin (%59,86), “Suriyeliler yüzünden çocuklarımız mağdur olmaktadır” önermesine 64’ünün (%42,1) katıldığı, “Suriyeliler ülkemize ucuz iş gücü ve yarattıkları iş imkânlarıyla katma değer sağlamaktadır”, “Suriyelilerle ilgili politikalarımız olumludur” ve “Suriyelilere kalıcı vatandaşlık

verilmesi gerekir” önermelerine katılmadıkları görülmüştür. Buna rağmen “Suriyelilere karşı öfkeliyim” önermesine yalnızca 51(%33,55) kişinin katılması da dikkat çekicidir.

Bu sonuçlar, katılımcıların neredeyse tamamının Suriyeli sığınmacılara karşı çeşitli önyargılarının olduğunu göstermektedir.

İyi eğitilmiş, orta yaş ve çoğunluğu kadın olan katılımcılarda bu sonuçların ortaya çıkmasında birçok faktör etkili olabilir. Kuşkusuz ki bu faktörlerin en başında da medyanın sığınmacılar hakkındaki haber yapma biçimi bulunur. Bu çalışmada da haberde sığınmacıların etnik kökeninden söz edildiğinde katılımcıların neredeyse yarısının artan öfkesi medyanın olumsuz etkisini kanıtlar niteliktedir.

Ortaya çıkan bu sonuçlara bakıldığında medyanın toplumsal barış ve sığınmacılarla ilgili politikaların belirlenmesi açısından önemli bir rolü olduğu ortadadır. Suriyeli sığınmacıların ülkemize gelmeye başladığı ilk günlerden itibaren muhalif medyanın çatışma çerçevelerini daha çok kullandığı, hükümete yakın medya unsurlarının ise sığınmacıların sorun olarak algılanmasına yol açabilecek çatışma çerçevelerinin kullanılmasından özellikle kaçındığı bildirilmiştir (Bayram, 2018:169-191).

Bu çalışma için ele alınan iki olay haber yapılırken şiddet sorununa toplumsal çözüm önerileri sunan az sayıda haber dikkat çekmiştir. Ele alınan ikinci olayla ilgili Hürriyet gazetesinin 09 Temmuz tarihli haberinde, öldürülen kadının yakınlarının Türk-Suriyeli kardeşliğini vurguladığı sözler öne çıkarılmış ve böylece toplumsal barışın korunabilmesinin yolu açılmıştır. Bu haber ile sığınmacı düşmanlığının önüne geçilebilmesinin toplumsal reçeteleri sunulmuştur. Kadının yakınlarının ağzından verilen, suçun kişileri ilgilendirdiği, Türk insanıyla bir ilgisinin olmadığıyla ilgili sözler oldukça yapıcı bir biçimde haber içeriğinde verilmiştir. Bu haberde insani bakış açısı, ahlaki çerçeveler ve çözüm önerileri bir arada kullanılarak haber bir bütün olarak okuyucuya geçirilmiştir (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sakaryadaki-kan-donduran-katliamin-kurbanlari-suriyede-topraga-verildi-1662017-40514340>). Suriyeliler 2011 yılından itibaren ülkemize sığınmaktadır ve şu anda nüfuslarının 6 milyona yaklaştığı değerlendirilmektedir. Bu nüfus başta büyük şehirler olmak üzere ülkenin birçok bölgesine göç etmiş ve yerleşmiştir. Çok az bir kısmı şehirlerimizin daha seçkin bölgelerinde yaşarken, çoğunluğu ekonomik şartlar nedeniyle genellikle gettolara yerleşmişlerdir. Ülkemizde kalış süreleri arttıkça sığınmacılarla halkımız arasında iş olanaklarından, gönül ilişkilerine kadar birçok alanda rekabet gelişmiş ve bu rekabet sonucunda da çeşitli çatışmalar ortaya çıkmıştır. Ayrıca sığınmacılar arasında bulunan ve her kitlede olabilecek suç işleme eğilimindeki kişilerin yaptıklarının tüm Suriyelilere mal edilmesi ise sorunları daha da derinleştirmeye başlamıştır.

Suriyeliler ağır bir iç savaşın tam ortasında kalmış, terör örgütleri, başka ülke askerleri ile kendi devlet güçlerinin yarattığı şiddet sonucu ağır travmalar yaşamış insanlardır. Bu insanlar sadece göç etmenin ağır travmatik sonuçlarıyla değil, yaşadıkları bu zulüm nedeniyle de ruhsal açıdan ciddi sorunlarla ülkemize gelmişlerdir. Bu travmatik olaylar, sığınmacılarda bir taraftan majör psikiyatrik bozukluklara neden olurken bir taraftan da onların yaşam olaylarının yarattığı stresle baş etme yeteneklerini oldukça azaltmış ve hatta ciddi biçimde bozmuştur. Dolayısıyla bu insanların içinde sinirli, tahammülsüz ve öfkeli insanların da bulunması doğaldır. Bu insanların gösterdiği bazı olumsuz davranışlarla, zaten suç işleme potansiyeli olan Suriyelilerin gerçekleştirdikleri irili ufaklı olaylar onlara karşı önyargıların oluşmasını hızlandırmıştır.

Suriyeli sığınmacıların artan nüfusu, uzun vadede ülkelerine dönmelerinin zorluğu, belki de büyük çoğunluğunun dönmeme ihtimali düşünüldüğünde bu insanların ülkemize ve insanımıza

entegrasyonu büyük önem taşımaktadır. Bu entegrasyonun sağlanmasında yöneticilere çok büyük görevler düşmektedir. Bir taraftan sığınmacıların uyumu ve geleceği için yatırım yapılırken bir taraftan da halkımızın kalkınması ve refahının artırılması çok önemlidir. Böylece rekabet ve kıskançlık yerine paylaşmak ve ortak bir gelecek umudu doğabilir.

İşte tam da bu noktada medyanın önemi ön plana çıkmaktadır. Medyanın olayları ele alış biçimiyle halkımızı etkilediği kaçınılmaz bir gerçektir. Doğru çerçevelerle ve reyting kaygısından uzak, toplumsal barış adına sorumlu davranan medya unsurları ülkemiz için önemlidir. Ancak ideolojik ve ekonomik nedenlerle Suriyeli haberlerinde sadece insani ve çatışma unsurlarını kullanan, olaylardan onları sorumlu tutan bir anlayışla çok ciddi problemlerle karşılaşabileceğimiz ortadadır. Bu nedenle medyanın bu tür olayları haber yaparken kullandığı çerçeveler önem arz etmektedir. Özellikle çoğu kişinin sadece haber başlıklarını okuduğu değerlendirildiğin de haber başlıkları başlı başına bir sorun haline dönüşebilir.

Yapılacak daha farklı ve uzun soluklu çalışmalarla şiddetin sığınmacılar söz konusu olunca nasıl farklı olarak haberlerde çerçevelendiği ortaya çıkacağı gibi, medyanın bu konudaki ayrıştırıcı söylemi daha net bir şekilde ortaya konulmuş olacaktır.

Çerçeveleme kavramı ilk defa Erving Goffman tarafından 1974 yılında ortaya atılmıştır. Goffman tarafından çerçeveleme kavramı gündelik yaşamda toplumsal durumları kavramak ve bunlara gerekli karşılıkları vermek amacıyla gerçekliğin çerçeve içine alındığını öne süren bir kavramsallaştırma olarak kullanmıştır (Bayram, 2018:178). Çerçeveleri ‘çatışma’, ‘insani ilgi’, ‘sorumluluk atfedilmesi’, ‘ahlaki’ ve ‘ekonomik sonuçlar’ olmak üzere beş ana başlıkta ele alabiliriz.

Çatışma çerçevesi; bireyler, gruplar, kurumlar ya da ülkeler arasındaki çatışmaya vurgu yapmaktadır. İnsani ilgisi çerçevesi; bir olay, konu ya da problemin sunumunda duygusal bir açı ya da bireysel bir hikaye ya da insan yüzü getirmektedir.

Sorumluluk çerçevesi; bir konuyu ya da problemi hem hükümete hem de bireye ya da gruba bir soruna neden olma ya da sorunu çözme sorumluluğu yükleyerek sunmaktadır.

Ahlâk çerçevesi; bir olayı ya da konuyu dini ilkeler ya da ahlâki kurallar bağlamında yorumlamaktadır.

Son olarak ekonomik sonuçlar çerçevesi ise; bir olayı, problemi ya da konuyu bir bireyde, grupta, kurumda, bölgede ya da ülkede yaratacağı ekonomik sonuçlar açısından yorumlayarak sunmaktadır.

Bu kapsamda medyanın her konuda olduğu gibi ama şu günlerde özellikle sığınmacılarla ilgili olayları ele alırken kullandığı çerçeveler önem arz etmektedir. Elbette habercilere bir haberi verip vermemeleri ya da içeriklerini nasıl sunacaklarını söylemek özgürlüklerle bağdaşacak bir tavır değildir. Amaç medyanın bir şekilde sansürlenmesi, kontrol altına alınması da değildir. Konu şiddet ve şiddetin haber olarak sunumu olduğunda, habercilerin bireylere ve topluma karşı belli oranda sorumluluk taşıması önemlidir. Bu sorumlulukların doğru şekilde haberlere yansması ise habercilerin birçok açıdan iyi eğitilmesi, sosyoloji, kitle psikolojisi gibi alanlarda da bilgi sahibi olmasını gerektirir. Bireysel psikolojiden, ekonomiye kadar bilgi sahibi bir habercinin bir haberi sunuş biçimi yukarıda sözü edilen tüm çerçevelemeleri içerecektir. İletişim ve medyayla ilgili tüm eğitim kurumlarında eğitim programlarının bu gerçekler göz önünde tutularak yapılandırılması, gerçekten uygun akademik eğitim

almış, iktidarların etkisinde kalmayacak, sorgulayıcı insanların özellikle habercilikle uğraşmasının yolunun açılması, toplumsal barış başta olma üzere birçok açıdan önem arz etmektedir.

Şiddetle ilgili haberler verilirken ve özellikle sığınmacılar gibi önemli bir konuda haber yapılırken aşağıdaki çerçevelerin haber içeriğinde bulunması önemli olacaktır.

Sorumluluk çerçevesi (responsibility frame) iyi belirlenmeli, Suriyeli sığınmacılara ilişkin şiddet haberinde yaşanan olaydan mağdurların, faillerin, toplumun ya da hükümetin birisinin ya da birden fazlasının sorumlu olup olmadığı açıkça belirtilmelidir.

Çatışma çerçevesi (conflict frame) ile haber hikâyesinin şiddet olayına karışan birey ya da gruplar arasındaki anlaşmazlığı doğru yansıtmalı ve bu anlaşmazlığı körükleyebilecek tutumlardan uzak kalabilmelidir.

Ahlaki çerçeveler (morality frame) belirlenirken haber hikâyesinde ahlak, dini ilkeler ya da Yaratıcı'ya yapılan referanslar doğru biçimde kullanılmalıdır.

Haber hikâyesi soruna nasıl yaklaşılacağına dair toplumsal reçeteler/çözüm önerileri sunmalı, Suriyelilerin faili ya da mağduru olduğu şiddet içerikli haberlerde toplumsal olarak nasıl davranılması gerektiği konusu ele alınmalıdır.

İnsani İlgi çerçeveleri (human interest frame) kapsamında, haber hikâyesi soruna ilişkin insani bir bakış açısı sağlamalı, şiddet konusuna insani pencereden bakabilmeli ve kişiler üzerinden bir kitleyi hedef göstermemelidir.

Sonuç çerçevesinde ise (consequence frame), haber hikâyesinde Suriyeli sığınmacıların mağduru ya da faili oldukları şiddet olayının politik, toplumsal, ekonomik, kültürel ya da sağlığa ilişkin sonuçlarına atıf yapılıyorsa, bu atıflar gerçeğe uygun olmalı, sığınmacılarla halkımızın arasının açılmasına neden olabilecek, gerçeklikten uzak atıflara yer verilmemesi sağlanmalıdır.

Tüm bu koşulları içeren bir haber metninde fail ya da mağdur olarak sığınmacıların belirtilmesinin bir sorun yaratmayacağı değerlendirilmektedir. Önemli olan haberi ayrıntılarıyla verirken, tüm çerçeveleri kullanarak olumsuzluklardan olumlu sonuçlar çıkarabilecek bir habercilik yapabilmektir.

Teşekkür

Yapılan çalışma sırasında verilerin toplanmasında yardımcı olan Stajyer Psikologlar Bilge Kılınçkaya ve Esin Dağcı'ya katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Kaynaklar

- 1- Aydemir, S. Şahin, M.C., (2018), A Sociological Approach to Forced-Mass Migration: The Case of Syrian Refugees in Turkey, Religious Studies, January - June 2018, 21(53),121 – 148. DOI: 10.15745/da.421604.
- 2- Bayram, Y. (2018), Framing of Violence in Police-Courthouse News Regarding Syrian Refugees in Turkish Written Media: The Case of Hürriyet, Sabah and Sözcü Newspapers 169-191. Samsun Governor's Office, Forced Migration and Social Traumas, Publisher: Adem Solak Academic Editor: Vahap Özpolat.
- 3- Framing of Violence in Police-Courthouse News Regarding Syrian Refugees in Turkish Written Media: The Case of Hürriyet, Sabah and Sözcü Newspapers 169-191. Samsun Governor's Office, Forced Migration and Social Traumas, Publisher: Adem Solak Academic Editor: Vahap Özpolat.
- 4- Geneva Convention. <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>.
- 5- Erzen Ünal, M., Dikkatli,S. (2019), The Role of Media in Post Traumatic Stress Disorder, Academic Social Studies,DOI: 10.31455/asya.530943 / Spring 2019-7, 51-61.
- 6- Herman, E. S., Chomsky, N. (2012) The manufacture of consent: the political economy of the mass media. translation E. Abadoğlu. 2nd Edition. Istanbul: bgst Publications.
- 7- <https://beyazgazete.com/haber/2018/10/11/14-yasindaki-kiz-cocuguna-10-kisi-tecavuz-etti-4715607.html>
- 8- <https://beyazgazete.com/haber/2018/10/11/14-yasindaki-kiz-cocuguna-10-kisi-tecavuz-etti-4715607.html>
- 9- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sakaryadaki-kan-donduran-katliamin-kurbanlari-suriyede-topraga-verildi-1662017-40514340>
- 10- <https://www.parlamentohaber.com/10-suriyeli-14-yasinda-turk-kizina-tecavuz-etti/>
- 11- <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/suriyeli-hamile-kadina-tecavuz-edip-cocugu-ile-birlikte-oldurduler-1923023/>
- 12- Kaya, I., Yılmaz, E. (2015). Legal Situation of Syrians in Turkey, Rights and Obligations of the In-between. SETA Report, SETA Publications 55 First Edition: ISBN: 978-605-4023-60-8.Palabıykoğlu R. (1997): Kriz Dergisi 5 (2) 123-126.
- 13- Tekin, F. (2011). Forced Migration as Cultural Trauma, Journal of Selçuk University Faculty of Letters V25,91-100.
- 14- International Organization for Migration (IOM), International Migration Law, Dictionary of Migration Terms, Publication No. 31 Second Edition.
- 15- https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf

Türkiye’de Mülteciler ile Büyüme ve İşgücü Değişkenleri Arasında İlişki Var mıdır?¹

Musa Türkoğlu²

Serdar Yetişen³

Gülhan Duran⁴

Giriş

Küreselleşme olgusu, uluslararası bütünleşme süreci ile bireylere ve gruplara iletişim ve seyahat özgürlüğü sağlamıştır. Ülkelerarası uzaklıkların azalması ile çizilen yapay sınırlar belirsizleşmeye başlamıştır (Aygül, 2018: 69).

Türkiye, çeşitli problemlere sahip bir coğrafyada bulunmakta ve Avrupa ile söz konusu coğrafya arasında köprü görevi üstlenmektedir. Bu nedenle Türkiye; göç veren kaynak ülke, göç alan hedef ülke ve yabancıların farklı ülkelere geçişte kullandığı transit ülke konumundadır (Saraç ve Keskin, 2019: 2884). Türkiye, Cenevre Sözleşmesi’ne taraf olmasına rağmen coğrafi çekince nedeniyle Avrupa’dan gelenleri mülteci olarak tanımış, mülteci statüsünde olmayanlar için de sığınmacılık statüsünü oluşturmuştur (Lordoğlu, 2015: 105-106). Coğrafi çekinceyle birlikte, Türkiye’ye yakın coğrafyadan gelecek kitlesel iltica başvurularının tamamının mülteci statüsünde kabul edilmesi engellenmiştir (Çiftçi, 2019: 124). Mülteci statüsü alan kişiler, Birleşmiş Milletler Yüksek Komiserliği koruması altındadır ve sığınmacılara mülteci statüsü tanınmamasına rağmen sığınmacılar da mülteci olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle, sığınmacılar, herhangi bir ülkede kısa süreli barınan kişiler olarak nitelendirilmektedir (Nurdoğan vd., 2016: 220).

Suriye’de, başlangıçta barışçıl bir nitelik taşıyan ayaklanmalar iç savaşa dönüşmüş ve bu savaş farklı aktörlerin etkisi ile büyümüş ve Suriyeliler dünyanın farklı ülkelerine ilticada bulunmuşlardır (UNHCR, 2017: 14). Türkiye’ye yönelik gerçekleşen kitlesel göç hareketi siyasal sebeplerle tetiklenmiş, göç edilecek yer seçiminde ekonomik imkanlar etkili olmuştur (Çiftçi, 2019: 132). Türkiye’nin açık kapı politikası, Suriye’den gelen göçleri artırmış, ve bunun sonucu olarak ekonomik, sosyal vb. alanlarda problemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Türkiye’de 2019 yılı itibarıyla, 3.700.000 Suriyeli yaşamaktadır. Sayısal olarak en çok Suriyeli mülteci İstanbul’da bulunurken yerel halka oranla en çok Suriyeli mülteci Kilis’te bulunmaktadır (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019).

Türkiye’de, başlangıçta, Suriyelilerin hukuki konumları ile ilgili yasal düzenleme yapılmamış olmasına rağmen 2011 yılı Ekim ayı itibarıyla İç İşleri Bakanlığı İltica ve Sığınma Yönetmeliği’nin 10. maddesine dayanarak Suriyelilere geçici sığınmacı statüsü verilmiştir. 2012 yılında çıkarılan Türkiye’ye

¹ Bu çalışma Uluslararası Göç Araştırmaları Kongresi’nde sunulan ve özet metin olarak yayınlanan aynı isimli çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

² Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, ORCID ID: [0000-0001-7662-9647](https://orcid.org/0000-0001-7662-9647).

³ Öğr.Gör., Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Gönen Meslek Yüksekokulu, Finans, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, ORCID ID: 0000-0003-3951-5805.

⁴ Doktora Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, ORCID ID: 0000-0002-5924-7724.

Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge, Suriyelilere yönelik ilk yasal düzenleme olarak önem arz etmektedir (Çiftçi, 2019: 124). Bu yönetmelikle Suriyeliler, geçici koruma altına alınmışlardır (Koç vd., 2015: 79). 2014 yılında çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile, Suriyelilerin mülteci statüsünde değerlendirilmesindeki coğrafi şarta bağlı engel aşılmış ve bu kanunla şartlı mülteci statüsü tanımlanmıştır (Yıldız ve Yıldız, 2017: 32). Şartlı mülteci statüsündeki göçmenler, üçüncü bir ülkeye yerleştirilinceye kadar uydu kent adı verilen yerlerde ikamet etmektedir (Aygül, 2018: 70).

Suriyeli sığınmacı sayısı düzenli ve yüksek ivmeli artışa sahip olmasına rağmen geçici barınma merkezlerinde kalanların sayısı düzenli olarak azalmaktadır (Çiftçi, 2019: 128). Suriyeli mültecilerin küçük bir kısmı (yaklaşık %4) geçici barınma merkezlerinde yaşarken, büyük bir kısmı kentlerde kendi imkanları ile geçinmeye çalışmaktadır. Birtakım Suriyeli mülteciler bazı kurum ve kuruluşlardan aynı ya da nakdi yardım almakta ve diğerleri de hayatlarını çalışarak idame ettirmektedir. Çalışma eylemi, zorunluluk ve özgürlük olmasının yanında haktır (Dönmez-Kara, 2016: 154). Mültecilerin dezavantajı, gittikleri ülkelerde, farklı bir dil, kültür ve yasal prosedür ile toplumsal yapıya sahip ülkelerde yaşamasıdır. Bunun sonucu olarak, düşük ücret ve kötü çalışma şartlarıyla sömürüye maruz kalmaktadırlar (Billsborrow ve CEPAR, 2006: 6).

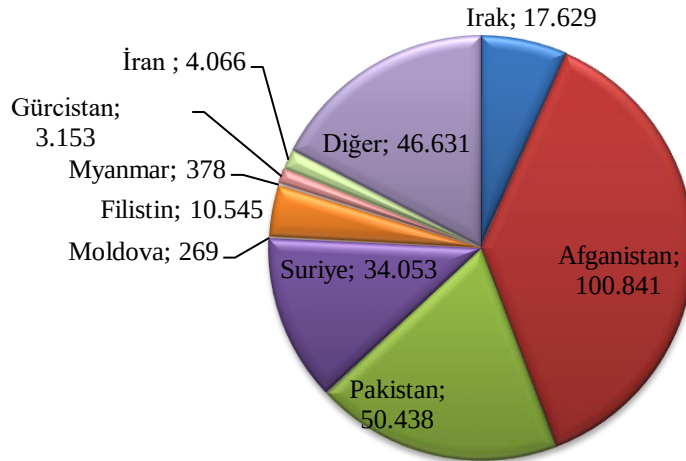
Mülteciler, geldikleri toplumu birçok yönden etkilemekte; demografik, kültürel ve ekonomik etkileri nedeniyle yerel halk tarafından kuşku ile karşılanmaktadır (Tümeğ, 2018: 18-21). Sosyo-ekonomik başarı, mülteci algısını belirleyen temel algılardan biridir (Navruz ve Çukurçayır, 2015: 81). İşgücü rekabeti, mültecilere ekonomik yönden kuşkuyla bakılmasının temel nedenini oluşturmakta ve mültecilerin, yerel halkın işlerini alacağı düşünülmektedir (Saraç ve Keskin, 2019: 2886). Mülteciler, genel anlamda, mevcut mesleklerini devam ettirmeye çalışmaktadır. Ayrıca; niteliksiz işlerde çalışmayı kabul edenlerin sayısı oldukça fazladır (AFAD, 2014: 138-142). Türkiye'nin yüksek nitelikli insanlara yönelik istihdam olanaklarının kısıtlı olması, kalifiye olan Suriyelilerin Avrupa ülkelerine göç etmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da vasıfsız eleman statüsünde çalışabilecek potansiyelde olan sığınmacılar Türkiye'de kalmıştır (Akcan, 2018: 64). Bu nedenle, nitelikli yerli işgücü, piyasada ciddi bir rekabetle karşılaşmamaktadır (Korkmaz, 2018: 68). Suriyeli sığınmacı kadınlar, resmi olarak çalışma hakkına sahip olmasına rağmen tekstil, tarım ve temizlikçilik gibi sektörlerde işgücü piyasasına dahil olmakta ve bunun nedeni olarak da dil ve güvenlik gerekçe gösterilmektedir (Barın, 2015: 45).

Türkiye'de işsizlik oranı düşük olmamakla beraber, bazı iş kollarında Suriyeliler için istihdam olanakları bulunmaktadır. Türkiye'de mülteciler çalışma izinleri olmaksızın çalışmakta ve bunun sonucu olarak kayıtdışı istihdam artmaktadır. Bu nedenle, çalışma yaşamına adaptasyon önem arz etmektedir (Korkmaz, 2018: 100). 2016 yılında çıkarılan "Geçici Korunma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" adaptasyon konusunda somut bir adım olarak önem arz etmektedir. Bu yönetmeliğe bağlı olarak Suriyeli mülteciler Türkiye'de çalışma izni alabilmekte ve kayıtlı çalışma olanağına sahip olmaktadır. Suriyeli sığınmacıların Türkiye sınırları içinde resmi olarak çalışmaları; şartlı mülteci ya da ikinci koruma statüsüne sahip olmalarına bağlıdır (Akcan, 2018: 61). Ayrıca, söz konusu yönetmelikte, geçici korunma sağlanan yabancıların mevsimlik tarım ve hayvancılık işleri çalışma izni kapsamında yer almadıkları belirtilmektedir. Bunun dışında; tüm çalışma faaliyetlerine

yönelik çalışma izni başvurularında belirlenen kriterlere uygunluk taşımaları gerekmektedir (Saraç ve Keskin, 2019: 2885). Mültecilerin, Türkiye'ye gelişinden en az 6 ay sonra istihdama katılabileceği söz konusu yönetmelikle hükme bağlanmıştır. Aynı zamanda söz konusu yönetmeliğe göre mültecilerin asgari ücret altında çalışamayacağı, çalışma iznine başvuru alan herhangi bir işyerinde çalışan mülteci sayısının, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının %10'unu geçemeyeceği garanti altına alınmakta ve çalışma kotasının kaldırılma istisnası belirtilmektedir. Ayrıca; bazı mülteciler Avrupa Birliği tarafından fonlanan Yabancılar Yönelik Sosyal Yardım Uyum Programı'ndan destek almakta ve sigortalı olarak çalıştığında bu desteğin kesileceğini düşündüğü için kayıtdışı çalışmayı tercih etmektedirler (Saraç ve Keskin, 2019: 2891-2892).

Türkiye'de geçici korunma statüsüne sahip Suriyelilerle birlikte Afrika ve Asya ülkelerinden gelen mülteciler de bulunmaktadır. Türkiye'deki mülteci nüfusu; eğitim, sağlık, barınma gibi kamusal sosyal hizmetler açısından ekonomik külfet ve ulusal güvenlik açısından risk oluşturmaktadır. Ayrıca mültecilerin yerleşik hale gelmeleri sonucu toplumsal etkileşimleri artmakta ve uyum problemleri ortaya çıkmaktadır (Aygül, 2018: 69). 2016 yılında Türkiye ile Avrupa Birliği arasında imzalanarak yürürlüğe giren Geri Kabul Anlaşması ve Vize Serbestisi, düzensiz göç faaliyetlerinin azaltılması için alınacak güvenlik önlemlerine zemin hazırlamıştır (Aygül, 2018: 73). İç İşleri Bakanlığı Göç Dairesi Başkanlığı'ndan elde edilen sayısal veriler şekil 1'de gösterilmiştir:

Şekil 1: Türkiye de Ülkelere Göre Mültecilerin 2018 Yılı Dağılım Oranı

Kaynak: İç İşleri Bakanlığı Göç Dairesi Başkanlığı

Şekil 1 incelendiğinde, 2018 yılı itibarıyla Türkiye'de, en fazla Afganistan uyruklu, en az ise Moldova uyruklu vatandaşın bulunduğu görülmektedir.

Bu çalışmanın Türkiye'de yaşayan mültecileri kapsamı açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma; mülteci ya da sığınmacı statüsündeki vatandaşların Türkiye'de işgücüne ve dolayısıyla üretime katılması, işgücü piyasasını ve büyüme dinamiklerini nasıl etkiler sorusundan hareketle hazırlanmıştır. Bu kapsamda; çalışmada kullanılan veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Dünya Bankası ve İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı'ndan 1998-2018 yıllarını kapsayacak

şekilde derlenmiş ve analize tabi tutulmuştur. Ayrıca, literatürde yer alan çalışmalar Suriyelilere odaklandığı için literatürden farklılaşmaktadır.

1. Literatür

Sığınmacılara yönelik literatür incelendiğinde; çalışmaların, sığınmacıların sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerinin, çalışma koşullarının tespitine yönelik olduğu, çocuk istihdamına odaklandığı, ülke ekonomisi iş piyasasına yönelik etkilerinin Türk vatandaşları tarafından nasıl algılandığı konularında yoğunlaştığı görülmektedir. Tablo 1’de, Suriyelilere yönelik yapılan çalışmalara ait literatür özeti sunulmuştur.

Tablo 1: Literatür Taraması

Yazar(lar)	Yıl	Örneklem	Çalışmanın Niteliği	Sonuç
Aydemir ve Kırdar	2013	Bulgaristan’dan gelen Türkler	Ekonometrik model ile desteklenmiş araştırma çalışması	Bulgaristan’dan geri gelen Türkler, işgücünü ve dolayısıyla işsizlik oranlarını artırmaktadır.
Koç vd.	2015	Suriyeli göçmenler	Teorik, derleme niteliği taşıyan çalışma	Suriyeli sığınmacıların istihdam problemlerinin çözümünde sivil toplum kuruluşları önem arz etmektedir.
Akgündüz vd.	2015	Suriyeli sığınmacılar	Ekonometrik model ile desteklenmiş araştırma çalışması	Yabancı yatırımcılar ve Suriyeli sığınmacıların kurduğu firma sayısı artmış olmasına rağmen üretim çıktılarında eş zamanlı bir artış olmamıştır.
Ceritlioğlu vd.	2015	Suriyeli sığınmacılar	Ekonometrik model ile desteklenmiş araştırma çalışması	Suriyeli sığınmacıların göç hareketinden sonra; işsizlik oranları ile iş arama süreleri artmış ve işte çalışma süresi azalmıştır.
Özkarlı	2015	Mardin’de yaşayan Suriyeli göçmenler	Anket çalışması ile desteklenmiş araştırma çalışması	Mardin’de enformel istihdam alanlarında Suriyelilerin varlığı yoğun bir şekilde görülmektedir.

Paksoy vd.	2015	Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları	Anket çalışması ile desteklenmiş araştırma çalışması	Suriyeli sığınmacılar, ekonomiye zarar vermekte ve aynı zamanda ekonomiyi canlandırmaktadır.
Çetin	2016	Adana ve Mersin’de yaşayan Suriyeli mülteciler	Anket çalışması ile desteklenmiş araştırma çalışması	Suriyelilerin geçici koruma statüsü mevcut toplumsal koşullara yeterince karşılık vermemektedir.
Harunoğulları	2016	Kilis’te yaşayan Suriyeli çocuk işçiler	Anket çalışması ile desteklenmiş araştırma çalışması	Yoksulluk vb. nedenler sığınmacı çocuk işçilerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.
Paksoy ve Karadeniz	2016	Kilis’te yaşayan Suriyeli sığınmacılar	Anket çalışması ile desteklenmiş araştırma çalışması	Suriyeli sığınmacıların sosyo-ekonomik ve demografik koşulları sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi ile iyileştirilebilecektir.
Duruel	2017	Hatay’da yaşayan Suriyeli mülteciler	Anket çalışması ile desteklenmiş araştırma çalışması	Suriyeli sığınmacılar Türkiye’de tarım ve inşaat sektörlerinde kümelenmiş olmasına rağmen istihdam öncelikli sorun alanıdır.

* Tabloda yer alan çalışmalar, yıl bazlı olarak sıralanmıştır.

Tablo 1: Literatür Taraması (Devamı)

Yazar(lar)	Yıl	Örneklem	Çalışmanın Niteliği	Sonuç
Paksoy ve Karadeniz Özgüven	2017	Kilis’te bulunan Suriyeli sığınmacılar	Anket çalışması ile desteklenmiş araştırma çalışması	Suriyelilerin Türk halkına entegre olarak yaşamaları için düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.

Kaygısız	2017	Suriyeli mülteciler	Sayısal veri karşılaştırılması yapılmış teorik, derleme niteliği taşıyan çalışma	Suriyeliler iş piyasasında geleneksel göçmen işçilerin yaşadığı sorunları yaşamakta ve bu sorunların çözülmesi için ülke vatandaşları ile eşit haklara sahip olmalıdır.
Koçak vd.	2017	Suriyeli sığınmacılar	Anket çalışması ile desteklenmiş araştırma çalışması	Suriyeli sığınmacılar; temel ihtiyaçlarını sıkıntısız karşılayabilmekte, aralarında güçlü bir yardımlaşma ve dayanışma olması nedeniyle Türkiye'den memnun olduklarını belirtmektedirler.
Yıldız ve Yıldız	2017	Suriyeli sığınmacılar	Teorik, derleme niteliği taşıyan çalışma	Kayıtdışı istihdamın önlenmesi ve mültecilerin topluma uyumunun sağlanması için yasal düzenlemelerin yapılması gerekmektedir.
Adar	2018	Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenler	Sayısal veri karşılaştırılması yapılmış teorik, derleme niteliği taşıyan çalışma	Suriyeli göçmenler, işgücü piyasasında ucuz işgücü oldukları için tercih edilmekte ve kayıtdışı istihdama neden olmaktadır
Akbaş ve Ünlütürk Ulutaş	2018	Denizli'de yaşayan Suriyeliler	Yüzyüze görüşme yöntemi kullanılarak oluşturulmuş araştırma çalışması	Suriyeli işgücü, ikinci işgücü piyasasının en alt düzeyindeki işlerde kendine yer bulabilmektedir.
Akcan	2018	Türkiye'de yaşayan Suriyeli sığınmacılar	Sayısal veri karşılaştırılması yapılmış teorik,	Suriye'de meydana gelen iç karışıklık sonucu Suriyeliler

			derleme niteliği taşıyan çalışma	Türkiye'ye göç etmiş ve işgücü piyasasını, sosyal hayatı etkilemiştir.
Aygül	2018	Türkiye'de istihdam edilen mülteciler	Sayısal veri karşılaştırılması yapılmış teorik, derleme niteliği taşıyan çalışma	Esnek, ucuz ve güvencesiz bir görünüme sahip olan mülteci emeği, yerli işgücünün istihdam ilişkilerini etkilemesine rağmen Türkiye için ekonomik büyümenin önünü açmaktadır.
Balkan vd.	2018	Türkiye'ye göç eden Suriyeli sığınmacılar	Ekonometrik model ile desteklenmiş araştırma çalışması	Suriyeli sığınmacılar göç ettiği veya yerleştirildiği bölgelerde kira artışına sebep olmaktadır.

* Tabloda yer alan çalışmalar, yıl bazlı olarak sıralanmıştır.

Tablo 1: Literatür Taraması (Devamı)

Yazar(lar)	Yıl	Örneklem	Çalışmanın Niteliği	Sonuç
Çınar	2018	Diyarbakır'da çalışan inşaat işçileri	Anket çalışması ile desteklenmiş araştırma çalışması	İnşaat işgücü piyasasında işçiler arasında yoğun bir rekabet bulunmakta ve bu rekabete Suriyeli işgücünün dahil olması sonucu yerli işgücünün pazarlık gücü azalmıştır.
Gelekçi vd.	2018	Suriyeli mülteciler	Sayısal veri karşılaştırılması yapılmış teorik, derleme niteliği taşıyan çalışma	Türkiye'de kısa vadede, nitelikli işgücüne sahip göçmenler için özel bir uyum programı planlaması yapılmalı ve bu işgücü doğru sektörlerde konumlandırılmalıdır.
Korkmaz	2018	Suriyeli mülteciler	Yüzyüze görüşme ve gözlem yöntemi	Suriyeli mültecilerin yasal istihdamı,

			kullanılarak oluşturulmuş araştırma çalışması	sektörün sosyal taraflarının yaklaşımına bağlıdır.
Korkmaz	2018	Geçici koruma kapsamındaki Suriyeliler	Sayısal veri karşılaştırılması yapılmış teorik, derleme niteliği taşıyan çalışma	Suriyelilere yapılan barınma yardımı ve gıda yardımları sürdürülebilir olmadığı için, Suriyelilerin vasıflarına uygun nitelikte çalışma hayatına katılımı sağlanmalıdır.
Çiftçi	2019	Suriyeli sığınmacılar	Bölgesel eşitsizlik endeksi kullanılarak oluşturulmuş araştırma çalışması	Öncül Suriyeli varlığı, formel istihdam olanaklarına göre sonraki göç akımının yerleşim yeri seçiminde güçlü rol oynamaktadır.
Saraç ve Keskin	2019	Suriyeli Mülteciler	Yüksek Lisans tez çalışmasından türetilmiş, ampirik çalışma	Suriyeli mülteciler açtıkları şirketlerle Bursa'nın tekstil sektörüne katkı sağlamakta, emek piyasasında aktif şekilde yer almaktadır.

* Tabloda yer alan çalışmalar, yıl bazlı olarak sıralanmıştır.

Suriyeli sığınmacılara ilişkin çalışmalarda odak noktası, sığınmacı akımının ülkedeki mevcut sosyo-ekonomik yapı üzerindeki etkileridir (Çiftçi, 2019: 123). Yasal olarak mülteci, sığınmacı ve göçmen ayrımı yapılmış olmasına rağmen literatürde bu kavramlar birbirinin yerine kullanılmaktadır.

2. Kavramsal Çerçeve

30.11.1994 tarih ve 22127 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Türkiye’ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye’den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar ile Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılar ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik’te mülteci ve sığınmacı ayrımı şu şekilde yapılmıştır:

“Mülteci; Avrupa’da meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından haklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı,

Sığınmacı; ırkı, dini milliyeti, belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle takibata uğrayacağından baklı olarak korktuğu için vatandaşı olduğu ülke dışında bulunan ve vatandaşı olduğu ülkenin himayesinden istifade edemeyen veya korkudan dolayı istifade etmek istemeyen ya da uyruğu yoksa ve önceden ikamet ettiği ülke dışında bulunuyorsa oraya dönmeyen veya korkusundan dolayı dönmek istemeyen yabancıyı ifade eder”

11.04.2013 tarih ve 28615 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu’nun 61. maddesi ile mülteci kavramı Yönetmelik’te tanımlandığı haliyle kabul edilmiş, 62. maddesinde de sığınmacı kavramının yerine şartlı mülteci kavramı kullanılmıştır. Bu ayrımlar göz önüne alındığında; mülteci ve sığınmacı kavramlarının birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. “Sığınmacı” ve “mülteci” arasındaki en önemli fark; sığınmacının uluslararası koruma için yetkili bir makama başvuruda bulunması ve başvurusunun sonuçlanmaması olmasıdır.

Uluslararası Göç Örgütü’ne göre bir kişinin göçmen olarak nitelendirilebilmesi birtakım koşullara bağlıdır. Uluslararası bir sınırı geçen veya devlet içinde bir yerden başka bir yere giden kişinin hukuki statüsü, yer değiştirmenin isteğe bağlı ya da zorunlu olması, yer değiştirmenin sebepleri ile gidilen yerde kalma süresi dikkate alınmadan kendi menşe yerinden uzaklaşan kimseler göçmen olarak nitelendirilmektedir. Göç nedenleri; itici ve çekici faktörler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Çakran ve Eren, 2017: 3). 5543 Sayılı İskan Kanunu’nda göçmen kavramı; *Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, ülkemize yerleşmek amacıyla kitlesel veya bireysel olarak gelen kimseler* olarak tanımlanmaktadır. Buradan hareketle göçmen kavramının; kısa, uzun, kalıcı, ekonomik, siyasal, çevresel, sosyal göç olmak üzere geniş bir kapsama sahip olduğu ve mülteci, sığınmacı kavramlarının yerine kullanılmasının doğru olmayacağı söylenebilmektedir.

Yukarıdaki tanımlardan yola çıkarak mültecilerin itici bir güç tarafından etkilendiği ve gönülsüz olarak göç ettiği, göçmenlerin hedef ülkedeki çekici faktör veya kaynak ülkedeki itici faktörlerden etkilenecek gönüllü göçe tabii olduğu, mültecilerin ise göç kararı olduktan sonra mantıksal olarak hareket ederek ülkelerini terk etme düşüncesinde olduğu söylenebilmektedir (Çakran ve Eren, 2017: 8).

3. Geçmişten Günümüze Türkiye’nin Mülteci Politikası

Türkiye, coğrafi konumu nedeniyle göçmenler tarafından hedef ülke yerine transit ülke olarak kullanılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ve Cumhuriyet Dönemi sonrasında, Türkiye’de farklı boyut ve nitelikte göç hareketleri meydana gelmiştir. Türkiye’nin komşu ülkelerinde yaşanan siyasi kargaşa ve sıcak çatışmalar ile stratejik açıdan önem arz eden konumu, Türkiye’ye göçü tetiklemektedir (Latif, 2002: 15).

Osmanlı hükümeti yüksek nüfusun ekonomik kalkınma ve güçlü savunma için gerekli olduğuna inandığı için göç olgusunu resmi olarak teşvik etmekte ve desteklemekteydi. 9 Mart 1957 tarihinde Tanzimat Yüksek Kurulu tarafından yayımlanan Göç ve İskan Konulu kararnamede Sultan’a bağlılık ve İmparatorluk kanunlarına saygı göstermeye hazır olan bireylere Osmanlı İmparatorluğu’nun kapısının açık olduğu belirtilmekteydi (Latif, 2002: 3-4).

1478 yılında İspanyol Engizisyonu kurulmuş ve bu oluşumdan kaçan Sefarad Yahudilerinin önemli bir bölümü Osmanlı topraklarına sığınmış ya da Osmanlı İmparatorluğu’nun maddi desteğiyle

diğer ülkelere yerleştirilmiştir. Almanya, Fransa, Macaristan ve İtalya'dan farklı mezheplere sahip Yahudiler de Osmanlı topraklarına sığınmıştır. 1783 yılında Rus İmparatorluğu'nun Kırım'ı ilhak etmesi, burada yaşayan Müslümanları Osmanlı topraklarına yönlendirmiştir (Şahin, 2015: 329). Kırım Savaşı sırasında meydana gelen Çerkez sürgünü, Kuzey Kafkasyalı Çerkezlerin kitleler halinde Osmanlı topraklarına göç etmesine neden olmuştur (İçduygu, vd., 2014: 92). Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Azerbaycan'dan Osmanlı topraklarına yoğun bir göç akımı yaşanmıştır. 1878 yılında Kıbrıs'ın İngiltere'ye devredilmesi ile birlikte, Kıbrıs'ta yaşayan Türk halkı Anadolu'ya doğru göç etmeye başlamıştır (Çakmak, 2008: 211). Mora Ayaklanması, Yunan Krallığı'nın kurulması, Osmanlı-Rus Savaşı, Girit Ayaklanması, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı gibi olgular, Yunanistan'dan Türkiye'ye önemli kitlesel göç dalgalarının yaşanmasına neden olmuştur (Biber-Eray, 2015: 303). Ayrıca; Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, Türkiye'de bulunan Ortodoks ve Rumlar ile Yunanistan'da bulunan Müslüman Yunan uyrukları zorunlu göçe tabi tutulmuştur (Bozdağlıoğlu, 2014: 10). Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti çok sayıda göçmen ve mülteci ağırlamıştır (Çakran ve Eren, 2017: 19). İkinci Dünya Savaşı sonlarında Yugoslavya Komünist Rejimi Bosna, Kosova ve Arnavutluk kökenli Türk Müslümanların Türkiye'ye yönelmesine sebep olmuştur. Bosna ve Kosova Savaşı da kitlesel akımlara yol açmıştır (Latif, 2002: 7). 1930'larda Almanya ve Avusturya'dan Yahudi kökenli göçmenler Türkiye'ye sığınmış ya da Türkiye üzerinden Filistin'e geçmiştir (Çanak, 2015: 133). İran İslam devrimi sonrasında Türkiye'nin İranlılara vize muafiyeti tanınması nedeniyle Türkiye'ye yönelik göçü artırmıştır. 1982 yılında Türkiye, Sovyet-Afgan Savaşı'ndan kaçan Türk kökenli Afganlara kapısını açmıştır. İran-Irak Savaşı sonrasında Irak'tan göç eden peşmergelere kapısını açmış olmasına rağmen Cenevre Sözleşmesi'nde yer alan coğrafi çekince nedeniyle mülteci statüsünü tanımamıştır (Danış, 2009: 16).

Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğu'na göre daha katı bir mülteci politikası izlemiştir. Bu doğrultuda, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'nin ilgili maddesine göre coğrafi çekince koymuş ve Avrupa'dan gelen ülke vatandaşlarını mülteci olarak tanımlamıştır. Bu durum; Türkiye'nin, Soğuk Savaş Dönemi'nde anti-komünist politikasının bir parçasını oluşturmaktadır. Doğu Avrupa'dan gelen mültecilerin sayısal olarak az olması ile barınma ve yerleştirme gibi ihtiyaçlarının uluslararası örgütler tarafından karşılanması böyle bir politika uygulanmasının nedenlerini oluşturmaktadır (Çakran ve Eren, 2017: 20).

Türkiye Cumhuriyeti hukuk mevzuatında mülteciler ve sığınmacılarla ilgili; 2510 Sayılı İskan Kanunu, 1764 Sayılı Türk Pasaport Kanunu, 6169 Sayılı İltica Yönetmeliği, 5543 Sayılı Yeni İskan Kanunu, 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Geri Kabul Anlaşması bulunmaktadır.

4. Veri ve Metodoloji

Bu çalışmada mülteci akımını belirleyen makroekonomik faktörleri araştırmak için, daha önce Son ve Noja (2012) ve Kabaklı (2016) tarafından hazırlanan makalelerden farklılaştırılarak, mültecilerin makroekonomik aktiviteyi ölçen büyüme ve iş gücü piyasası değişkenleri ile arasındaki ilişkinin tespiti amaçlanmıştır. Bu fonksiyon aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

$$M\ddot{u}lteciler/N\ddot{u}fus = -\beta + \beta_0\dot{I}\ddot{s}sizlik + \beta_1\dot{I}\ddot{s}g\ddot{u}c\ddot{u} + \beta_2GSYH + \beta_3B\ddot{u}y\ddot{u}me + u$$

Burada işsizlik oranı, işgücüne katılım oranı, GSYH (\$), GSYH büyüme oranı verileri kullanılmıştır. Mültecilerin nüfus içindeki payı İç İşleri Bakanlığı Göç Dairesi Başkanlığı'ndan elde edilmiştir. Diğer veriler Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Dünya Bankası (Worldbank databank) istatistiklerinden elde edilmiştir.

4.1. Panel Birim Kök Testi

Panel veri analizinde kullanılan değişkenlerin durağan olması yani zaman serilerinde analizlerin sağlıklı olabilmesi için verilerin aynı seviyede durağan olması gerekmektedir (Bozkurt, 2013: 86).

Bu çalışmada Maddala ve Wu ile Pesaran testi almak üzere iki ana panel birim kök testi (ikinci kuşak panel birim kök testi) gerçekleştirilmiştir. Panel birim kök testinde ortak birim kökün varlığına dair boş hipotez test edilmektedir. Serilerin durağan olup olmadığı yüzde 5 anlamlılık düzeyi için belirlenen testler çerçevesinde araştırıldığında Tablo 2'deki sonuçlara ulaşılmıştır:

Tablo 2: Panel Birim Kök Testi

Yöntem		Maddala ve Wu		Pesaran	
H0 Birim kök var		Chi Square İstatistiği	Prob (Olasılık)	Zt Bar İstatistiği	Prob (Olasılık)
İş Gücü	Sabit	13,68	0,97	1,67	0,95
	Sabit ve Trend	16,63	0,67	-2,87	0,00
İşsizlik Oranı	Sabit	16,05	0,20	-0,18	0,43
	Sabit ve Trend	25,22	0,13	-1,92	0,02
Büyüme	Sabit	85,48	0,00	-1,10	0,12
	Sabit ve Trend	66,11	0,00	0,68	0,76
GSYH	Sabit	8,32	0,99	1,16	0,86
	Sabit ve Trend	26,73	0,07	0,33	0,62
Mülteci Oranı	Sabit	10,87	0,90	2,92	0,99
	Sabit ve Trend	9,98	0,92	4,5	1,00

Yapılan ikinci nesil panel birim kök testleri sonucunda değişkenlerin hepsi düzeyde durağan olmayıp farklı trend ve trendsiz seçeneklerine göre çoğul yani birinci farkta durağan hale geldiği tespit edilmiştir.

Tablo 3: Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Test	İstatistik	Olasılık Değeri
LM	110.1	0.0000
LM adj*	18.7	0.0000
LM CD*	0.91	0.36

İkinci aşamada birimler arası korelasyonun varlığı yatay kesit bağımlılığının araştırılmasında kullanılan testler ile analiz edilmiştir. Bu testler sonucu boş hipotez reddedilmiş yani birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı kabul edilmiştir (LM CD olasılık değeri =0,36 ve H0 kabul edilir).

4.2. Panel Eş Bütünleşme Testi

Çalışmanın bu kısmında mülteciler ve iş gücü piyasası değişkenleri ile makroekonomik aktiviteyi ölçen büyüme ve kişi başına gelir arasındaki uzun dönemli ilişkinin tespiti amaçlanmıştır. Panel ARDL (Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi) eş bütünleşmenin tespitinde kullanılmaktadır. Panel ARDL modelinin uzun ve kısa dönem katsayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır. Shwarz Bilgi kriteri ile Model: ARDL(2, 2, 2, 2, 2, 2) gecikme uzunluğu seçilmiştir.

Tablo 4: Panel ARDL (Havuzlanmış Ortalama Grup Tahminci)

Model: ARDL(2,2,2,2,2,2)				
Değişken	Katsayı	Std. hata	t-ist	Olasılık*
Uzun Dönem Denklemi				
İşsizlik oranı	0.003105	0.003164	1.012786	0.3137
İşgücü	-0.061998	0.007154	-8.665788	0.0000
GSYH	-0.019600	0.002390	-8.202125	0.0000
Büyüme	-0.001882	0.000532	-3.538562	0.0006
Kısa Dönem Denklemi				
Hata Düzeltme Katsayısı	-0.172187	0.139688	-1.232657	0.2206

Hata düzeltme tahmincisinin parametresi, analiz sonucuna göre negatif ancak anlamlı değildir (prob 0,22). Kısa dönemde mülteciler ile işgücü piyasası ve ekonomik aktivite arasında meydana gelen uzun dönem denge değerleri arasındaki fark yani dengesizlik giderilmemektedir. Uzun dönem katsayılar incelendiğinde işsizlik oranı dışındaki katsayılar istatistiksel açıdan anlamlıdır. Uzun dönemde mülteciler ve örneklem ülke gurubunun değişkenleri, işgücüne katılım oranı, büyüme ve kişi başına düşen GSYH arasında, negatif bir ilişki bulunmaktadır.

Sonuç

Türkiye, Avrupa Birliği adayı kabul edildiği Helsinki Zirvesi'nden itibaren mülteci politikasında değişiklikler yapmaya başlamıştır. Türkiye'nin Cenevre Sözleşmesi'ne coğrafi çekince koyması ve İskan Kanunu gereğince etnik ayrımcılık uygulaması, izlenen mülteci politikasının katı olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

Mülteciler gittikleri ülkelerde emek, ticaret ve üretim açısından ekonomik etkiye sahiptir. Mültecilerin yaşadığı illerdeki işgücü piyasasına girişinde yörenin ihtiyaçları belirleyici olmaktadır (Aygül, 2018: 73). Akrabalık bağları, kültürel yakınlık ile dil ve din benzerliği mültecilerin işgücüne katılımını etkileyen faktörler arasında sayılabilmektedir (Aygül, 2018: 74). Suriyeliler, şirket kurarak, esnaf-zanaatkarlık faaliyetlerini yürüterek ya da bağımlı çalışan olarak Türkiye iş piyasasına dahil olmaktadır (Lordoğlu, 2016: 41-42). Suriyeli mültecilerin yasal olarak faaliyet göstermeleri, T.C. vatandaşlarına istihdam yaratmakta, bölge ekonomisini canlandırmaktadır (Korkmaz, 2018: 75). Mültecilerin vergi mükellefi olamaması ve işletme ruhsatı alamaması nedeniyle, açılan işletmelerin çoğu kaçak faaliyet göstermekte ve haksız rekabete yol açmaktadır (Üstün, 2016: 7). Bu nedenle; yerel esnaf, Suriyeli esnafa tepki göstermektedir (Çetin, 2016: 1008). 2016'da çıkarılan Yabancıların Çalışmasına Yönelik Yönetmeliğin sonucu olarak mültecilerin kayıtlı istihdam oranlarını düşürerek kayıtdışı istihdama neden olabileceği düşünülmektedir (Canbey-Özgüler, 2018: 55). Ayrıca, yönetmeliğe göre mülteciler direkt olarak çalışma iznine başvuramamakta, işverenler çalışma izni başvurularında ücret ödemek zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte, işçilerin sigorta bedelleri maaş miktarına göre belirlenmektedir (Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2019). Kayıtdışı ekonomi, formel sektöre göre daha az maliyetle karşılanmakta ve mülteciler emek piyasasındaki enformel ücretlerin düşmesine neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak yerel halk, düşük ücretlere katlanacak motivasyondan yoksun kalmaktadır (Saraç ve Keskin, 2019: 2887). Mülteciler, yerel işgücünün baskılanması için kullanılmakta ve bu da yerel işgücü tarafından tehdit unsuru olarak kabul edilmektedir. Kendi ülkelerine göre ortalama olarak fazla kazanan mültecilerin, bulundukları şehirlerden taşınmayı düşünmemesi, Türkiye'de kalıcı olmak istediklerini ortaya çıkarmaktadır (Çiftçi, 2019: 124).

İşgücü piyasalarında esneklik politikalarının izlenmesiyle birlikte istihdam güvenliği azalmakta, ücretler düşmekte ve toplumsal eşitsizlik büyümektedir. Açık kapı politikası ile başlayan süreç, Suriyeli mültecilerin yerleşikliğe geçişini sağlamış ve bu da toplumsal tepkinin artmasına neden olmuştur. Sığınma kamplarında yaşamak istemeyen ya da sivil halk arasında yaşayan Suriyeli sığınmacılar, işgücü piyasasına dahil olmakta ve bu nedenle işsizlik oranlarında artış yaşanmaktadır (Akcan, 2018: 64). Suriyelilerin kötü çalışma koşullarında iş kazası geçirme ve meslek hastalığına yakalanma riski fazla olmakla birlikte sağlık hizmetlerine erişimi kısıtlıdır (Korkmaz, 2018: 64).

İkinci nesil panel birim kök testleri sonucunda değişkenlerin hepsi düzeyde durağan olmayıp farklı trend ve trendsiz seçeneklerine göre çoğul yani birinci farkta durağan hale geldiği tespit edilmiştir. Birimler arası korelasyonun varlığı yatay kesit bağımlılığını araştırmak için kullanılan testler ile analiz edilmiştir. Bu testler sonucu boş hipotez reddedilmiş yani birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olmadığı kabul edilmiştir. Kısa dönemde mülteciler ile işgücü piyasası ve ekonomik aktivite arasında meydana gelen uzun dönem denge değerleri arasındaki fark yani dengesizlik giderilmemektedir. Uzun dönem katsayılar incelendiğinde işsizlik oranı dışındaki katsayılar istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Kaynakça

- Adar Şahankaya, A. (2018). 'Türkiye’de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü?'. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. (56). 13-36.
- AFAD (2014), *Suriye’den Türkiye’ye Nüfus Hareketleri Kardeş Topraklarındaki Misafirlik 2014*, Ankara, AFAD Yayınları.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2019), <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uigm/calisma-%C4%B0zni/bilgi-edinme/> (Erişim Tarihi: 19.11.2019).
- Akbaş, S.ve Ünlütürk Ulutaş, Ç. (2018). Küresel Fabrika Kentinin Görünmeyen İşçileri: Denizli İşgücü Piyasasında Suriyeli Göçmenler. *Çalışma ve Toplum*. (56). 167-192.
- Akcan, A.T. (2018). Türkiye İşgücü Piyasasında Suriyeli Sığınmacıların Yeri ve Önemi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2). 59-73.
- Akgündüz, Y.E., Berg, M.ve Hassink, W. (2015). The Impact of Refugee Crisis on Host Labor Markets: The Case of the Syrian Refugee Crisis in Turkey. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series* No: 8841.
- Aydemir, A.ve Kırdar, M. G. (2013). Quassi-Experimental Impact Estimates of Immigrant Labor Supply Shocks: The Role of Treatment and Comparison Group Matching and Relative Skill Composition. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series* No: 7161.
- Aygül, H.H. (2018). Mülteci Emeginin Türkiye İşgücü Piyasalarındaki Görünümü ve Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*. 9(20). 68-82.
- Balkan, B., Tok Özcan E. Torun, H. ve Tümen, S. (2018). Immigration, Housing Rents And Residential Segregation: Evidence From Syrian Refugees In Turkey. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series* No: 11611.
- Barın, H. (2015). Türkiye’deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 1(2). 10-56.
- Biber Eray, T. (2015). 20. Yüzyılda Yunanistan’dan Türkiye’ye Türk Göçleri. (Ed.: Sarıahmetoğlu, N. ve Kemaloğlu, İ.). XX-XXI. Yüzyılda Türk Dünyasında Sürgün ve Göç, İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay. 303-325
- Bilsborrow, R. E. ve CEPAR (2006). The Living Conditions of Refugees, Asylum Seekers and Other Colombians in Ecuador: Millennium Development Indicators and Coping Behaviour. *Ecuador Country Report*.
- Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 18. (Özel Sayı) S:3. 9-32.
- Bozkurt, H. Y. (2013). *Zaman Serileri Analizi*, 2. Baskı, Ekin Kitabevi.
- Canbey Özgüler, V. (2018). Kitlel Göçlerin Emek Piyasalarına Etkisi: Türkiye’deki Suriyeliler. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, (74). 77–102.
- Ceritoğlu, E., Yunculer, Gürcihan, H. B. Torun, H. ve Tümen, S. (2015). The Impact of Syrian Refugees on Natives’ Labor Market Outcomes in Turkey: Evidence from a Quasi-Experimental Design. *IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series* No: 9348.
- Çakran, Ş. ve Eren, V. (2017). Mülteci Politikası: Avrupa Birliği ve Türkiye Karşılaştırması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 14(39). 1-30.

Çakmak, Z. (2008). Kıbrıs'tan Anadolu'ya Türk Göçü (1878- 1938). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*. 36. 201-223.

Çanak, E. (2015). İkinci Dünya Savaşı Sırasında Balkanların İşgalinin Türkiye'ye Etkisi: Yahudi Mülteciler Meselesi. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 10(9). 127-144.

Çetin, İ. (2016). Suriyeli Mültecilerin İşgücüne Katılımları ve Entegrasyon: Adana- Mersin Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 15(4). 1001-1016.

Çınar, S. (2018). İnşaat İşgücü Piyasasında Yeni Aktörler ve Yeni Çatışmalar: Türkiyeli İşçilerin Gözünden Suriyeli İnşaat İşçileri. *Çalışma ve Toplum*, (56). 121-138.

Çiftçi, M. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Yerleşim Yeri Seçiminde il İstihdam Olanaklarına ve Öncül Sığınmacılara Duyarlılık Mukayesesi. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*. 54(1). 122-141.

Çoban, B. (2018). Türkiye'de İşsizlik Profili Bağlamında Suriyeli Gençlerin İstanbul İşgücü Piyasasına Katılım Sorunları. *Çalışma ve Toplum Dergisi*. (56). 193-216.

Danış, D. (2009). Irak'tan Uzağa: 1991 Sonrası Dışarı Göç. *Ortadoğu Analiz*. 1(6), 15-22.

Dönmez Kara, C. Ö. (2016). Türkiye'de Yabancıların Çalışma Hakkı: Suriyelilerin İşgücü Piyasasındaki Durumu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 2(2). 151-174.

Duruel, M. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştıkları Temel Sorunlar, Algı ve Beklentiler: Hatay Örneği. *Akademik Bakış Dergisi, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E Dergisi*. (62). 57-79.

Gelekçi, A., Kılıç, A. ve Meçik, O. (2018), Suriyeli Sığınmacıların İşgücü Piyasasına Etkileri- Literatür Araştırması (2011-2018). 2. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Öğrenci Kongresi (ISERSC)*, Tam Metin Bildiri Kitabı, 459-474, 11-12 Ekim 2018 Antalya.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/icerik6/gecici-koruma_363_378_4713_icerik (Erişim Tarihi: 18.10.2019).

Harunoğulları, M. (2016). Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği. *Göç Dergisi*. 3(1). 29-63.

İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö. F. (2014). Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.

Kabaklı, E. (2016). Mülteci Akımını Belirleyen Faktörlerin Makro Ekonomik Panel Veri Analizi (Ortadoğu ve Türkiye). Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 8 (2). 56-60.

Kaygısız, İ. (2017). Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkisi. *Friedrich Ebert Stiftung, Dünyadan Ağustos 2017*, <http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/2017/Du308nyadan%20-%20Suriyeli%20Mu308ltecilerin%20Tu308rkiye%20I307s327gu308cu308%20Piyasasina%20Etkileri%20.pdf> (Erişim Tarihi: 31.01.2020).

Koç, M., Görücü, İ. ve Akbıyık, N. (2015). Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(9). 63-94.

Koçak, O., Keskin, A. ve Yıldız, H. (2017). The Possible Effects of Syrian Immigrants in Labor Markets in Turkey and Yalova Sample. *Route Educational and Social Science Journal*. 4(3). 59- 74.

- Korkmaz, E.E. (2018). 'Türkiye’de Tekstil Sanayisinin Sosyal Taraflarının Mülteci İşçilerin İstihdamına Bakışı. *Çalışma ve Toplum*. 56(1). 93-119.
- Korkmaz, M. (2018). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyelilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri ve Değerlendirmeler. *Sosyal Güven Dergisi* 7(13). 57-83.
- Latif, D. (2002). Refugee of the Turkish Republic. *The Turkish Yearbook of International Relations*, XXXIII. 1-29.
- Lordoğlu, K.(2015). Mültecileri ve Çalışma Hayatı”, Savaş, Mültecilik ve Felaket Kurbanlarının Kimliklendirilmesi - Prof.Dr.Hüseyin Cahit Özen Anısına, Edt. Sermet Koç, Muhammet Can ve Nadir Arıcan. *Adli Tıp Uzmanları Derneği Yayını*. Ankara, 1. Baskı. 105-113.
- Lordoğlu, K. (2016). Göçmenler ve Çalışma Hayatlarından Özetler. *Savaş, Göç ve Sağlık, Türk Tabipleri Birliği Yayını*. Ankara. 41-43.
- Navruz, M. ve Çukurçayır, M.A. (2015). Factors Affecting Changes in Perceptions of Turkish People Towards Syrian Refugees. *International Journal of Social Sciences*, 4(4). 75-85.
- Nurdoğan, A.K., Dur, A.İ.B. ve Öztürk, M.(2016). Türkiye'nin Mülteci Sorunu ve Suriye Krizinin Mülteci Sorununa Etkileri. *İş ve Hayat Dergisi*, 2(4). 217-238.
- Özkarlı, F. (2015). Mardin’de Enformel İstihdamda Çalışan Suriyeli Göçmenler. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 5(9). 175-192.
- Paksoy, H.M., Koçarlan, H., Kılınç, E. ve Tunç, A. (2015). Suriyelilerin Ekonomik Etkisi: Kilis İli Örneği. *Birey ve Toplum Dergisi*. 5(9). 143-173.
- Paksoy, S. ve Karadeniz, M. (2016). Kilis’te Çalışan Suriyeli Sığınmacıların Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 15(58). 785-798.
- Paksoy, S. ve Karadeniz Özgüven, M. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Kilis Ekonomisine Etkisi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*. 4(9). 56-78.
- Saraç, M.E. ve Keskin, E.B. (2019). Suriyeli Mültecilerin Bursa’daki Tekstil Sektörüne Etkileri Üzerine Bir İnceleme. *International Social Sciences Studies Journal* 5(36). 2883-2896.
- Son, L., Noja, G.G.(2012). A macroeconometric panel data analysis of the shaping factors of labour emigration within the European Union, *Theoretical and Applied Economics* Volume XIX (2012), No. 11(576), 15-30.
- Şahin, C. (2015). Rus Yayılmacılığına Bir Örnek: 1944 Kırım Türklerinin Sürgünü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 8(39). 326-340.
- Tümeğ, D.(2018). *Türk Halkının Suriyeli Sığınmacı/Mülteci Algısı: Mevcut Durum, Saba Çalışması ve Politika Önerileri*. Ankara:Türksam Yayınları.
- UNHCR, United Nations High Commissioner for Refugees, Global Trends:Forced Displacement in 2017, <https://www.unhcr.org/5b27be547> (Erişim Tarihi: 22.10.2019).
- Üstün, N. (2016). Suriyelilerin Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonu Sorunlar Öneriler. *Konya Ticaret Odası Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü, Araştırma Raporu*, Konya.
- Yıldız, T. ve Yıldız, İ. (2017). Suriyelilerin Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı İstihdama Etkileri ve Bunun Yansıması Olarak Türkiye’ye Maliyetleri Üzerine Bir İnceleme. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*. 2(3). 30-46.

Türkiye’de Çalışan Göçmen Kadınlarda Toplumsal Cinsiyet ve Benlik Algısı¹

Sultan Betül Kaya²

Giriş

Küreselleşmeyle birlikte göçün çeşitlenmesi, hızlanması ve kadınlaşması gerçekleşmiştir. Ekonomik ve ekonomi-politik göç teorilerinin de üzerinde durduğu gibi uluslararası ekonomi ve finans, küresel sermaye, teknoloji ve uluslararası işgücü akışı göçten bağımsız bir şekilde ele alınamamaktadır. Bu yoğun gelişmelerle birlikte özellikle 1970’lerden sonra göç üzerine yapılan çalışmaların arttığı görülmektedir. Ne var ki yazın bu konuda zenginleşmekle beraber çalışmaların çoğunda erkek işçi göçmenler üzerine durulduğu göze çarpmaktadır. Küresel sermaye ve çevre devletlerin ekonomik olarak kalkınmalarının bir kısmını kadın göçü üzerinden devam ettirdiği ve bu kalkınmanın devam edebilmesi için de kadın göçmen işçi talebinin küresel düzeyde artış gösterdiği ancak göç çalışmalarında göçmen kadınların özgül göç deneyimleri ve sosyal rollerinin erkek göçmenlerin uzantısında tarif edildiği görülmektedir (Cheng, 1999: s. 40; Akhtar, 2018; Dedeoğlu, 2011: s. 28). Birbiriyle bağlantıları incelenmeye başlanan göç, küreselleşme ve toplumsal cinsiyet olgularının çok boyutlu olması göç çalışmalarını da disiplinlerarası bir alana çekmiştir. Göçmen kadın deneyimlerinin göç çalışmalarında incelenmesi göçmen kadınların deneyimlerini “kadını ekle, çırp ve karıştır”ın ötesine taşımıştır (Boyd ve Grieco, 2003: s. 2; Gebelek, 2008: s. 159).

Çalışmanın amacı, göçmen kadınların deneyimlerinin, karşılaştıkları problemlerin ve göçmen kadın olmanın zorluklarının aktarılmasından ziyade göçmen kadınların bu süreçlerle nasıl baş ettikleri hem göçün hem de toplumsal cinsiyetin getirdiği kırılgan yanlara rağmen yeni bir hayat kurarken bu sürecin, topluma ve kendilerine dair algılarını nasıl değiştirdiğinin analiz edilmesidir. Bu anlamda çalışma, göçmen kadınların bu süreçle birlikte ne ölçüde kendi hayatlarına yön veren, karar alıcı konuma geçen ve kendi potansiyelini keşfeden öznelere dönüştüğünü anlamaya ve sorgulamaya yöneliktir. Kadınları göçe iten sebepler, kaygılar, korkular ve heyecanlarının neler olduğu, kadınların göç sürecinin öncesinde ve sonrasında neler yaşadıkları, bir kadın göçmenin kendisini nasıl tanımladığı gibi sorular çerçevesinde oluşturularak göç sürecinin dönüştürücü ve ortaya çıkarıcı gücü anlaşılmaya çalışılmıştır.

Göç ve İşgücünün Kadınlaşması

Emek, iktidar ve kişisel/cinsel ilişkiler toplumsal cinsiyet düzenini oluşturmakta ve toplumdaki eriller ve dişiller arasındaki ilişkileri biçimlendirmektedir (Connel, 1987). Bireylerin toplumsallaşmasını oluşturan bu üç faktör toplumsal cinsiyet düzenini korur. Göç de bu toplumsal cinsiyet düzenini etkileyen önemli etmenlerden biri olarak görülmektedir. Göç sürecinde emek ve işgücü piyasası, iktidar

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Özel sektör. sbkaya92@gmail.com

pratikleri, devletlerin güvenlik ve iç politikalarıkişiler arası ilişkiler ve toplumsal cinsiyet normları yeniden şekillenmektedir. Örneğin; kadın emeğine talebin artması, kadınların ucuz işgücü olarak bireysel göçleri ve göçün kadınlaşması, ev içi hiyerarşisinin etkilenmesi bu üç düzlemi de yeniden şekillendirmiştir.

Küreselleşmenin uluslararası göçü hızlandırırken özellikle kadın işgücü göçünü arttırması hem göçün hem de emek piyasasının kadınlaşması paralel süreçleriyle tarif edilmektedir. Kadın emeğinin ucuz ve denetlenebilir olması ile kadınların ev içi sorumluluklarının devam etmesi kadınların esnek ve enformel istihdamda talep görmesini ve yer almasını beraberinde getirmiştir. Emek piyasasının kuralsızlaşması, esnek istihdamın yaygınlaşması ve işgücünün feminizasyonu eş zamanlı gerçekleşmektedir (Beneria, 2001: s. 47). İşgücünün feminizasyonu ve göç arasındaki ilişkinin analiz edilmesi için de göç teorilerini toplumsal cinsiyet perspektifiyle yeniden ele almak ve göç çalışmalarına feminist duruş noktasıyla yaklaşmak gerekmektedir (Petrozziello, 2013; Jarvis, 2012: s. 202). Araştırmacılar bu farkındalıkla göç ve toplumsal cinsiyet üzerine çalışmalar yaparak, göç çalışmalarındaki cinsiyet körlüğüne parmak basmaktadırlar. Feminist yöntem uluslararası göç hareketine iki önemli yaklaşım getirmiştir; a) ataerkil düzenin kadının göç kararına etkisi, b) kadın ve erkek ilişkilerinin göçten sonra nasıl biçimleneceğidir (Çoşkun, 2005: s. 25).

Göç istatistiklerine bakıldığında iki göçmenden birinin kadın olduğu dikkat çekmektedir (Kurt, 2014: s. 30). Kadın ve erkek göçmen arasındaki fark göçe karar verme sürecinden başlayarak son aşamaya kadar devam etmektedir. Kadınları ve erkekleri göçe iten sebeplerin başında yoksulluk ve işsizlik gelmektedir. Bunun yanı sıra kadınlar için fiziksel şiddet, bozulan ve geçimsiz evlilikler de göç sebebi olarak ele alınmaktadır (Kofman, Annie Phizacklea, Raghuram & Sales, 2000: s. 143). Moldovalı ve Guatemalalı bekar anneler ve boşanmış kadınlar ülkelerindeki sosyal damgadan kurtulabilmek, Bangladeşli ve Sri Lankalı göçmen kadınlar boşanmaktansa göç etmeyi tercih etmektedirler (Afsar, 2011). Göç, Güneydoğu Asya ve Etiyopya’da zorla ve erken yaşta evlendirilmek istenen kadınlar için bir çıkış yolu olarak görülmektedir. Erken yaşta ve zorla evlilik, kadın sünneti, cinsiyet temelli şiddet ve damgalama gibi ağır baskılar ve kadına dönük şiddet eylemleri kadınların göçünü hızlandırmaktadır (Ferrant, Pesando & Nowacka, 2014: s. 1-2). Türkiye’deki kadın göçmenler üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında da ilk göze çarpan çalışmalar Doğu Bloğu ile Türkiye arasında mekik göçü yapan kadınlar üzerinedir. Bu göçmen kadınlar emek yoğun sektörler olan ve düşük ücretlerle çalıştırıldığı konfeksiyon, turizm, eğlence, ev ve bakım hizmetleri ve fuhuş sektöründe istihdam edilmektedirler. Gerçekleştirilen çalışmaların çoğu da ev ve bakım hizmetlerinde çalışan göçmen kadınlar üzerinedir ve çalışmalar göçmen kadınların korunmasız ve savunmasız olmalarına vurgu yapmaktadır (Toksöz ve Ulutaş-Ünlütürk, 2011: s. 175).

Kadınların göç sebeplerinden bir diğer nedeni de ailedir. Kadınların ailesinin geçimi amacıyla bağlantılı olarak göç ettiği görülmektedir. Bağlantılı göçlerde kadınlar gelenekleri koruyucu ve kültür taşıyıcısıdır (Yuval-Davis, 1996: s. 79). Bu durumda kadınlar göç etseler de özel alanda yani ağırlıklı olarak evde kapalı kalmaktadırlar çünkü ev “memleket” ve “ulusal aidiyet” gibi kelimelerin karşılığıdır (Giles, 1999: s. 85). Farklı bir ülkede yaşansa da aileler kendi kültürünü, geleneğini ve dilini koruma eğilimindedir. Kadınların kültür taşıyıcıları olarak görülmesi, kadınların üzerinde baskı oluşturulmasını beraberinde getirir. Kadınlara atfedilen kültür taşımacılığı Türkiye’den Almanya’ya göç sürecinde

önemli bir rol oynamıştır. Kùltürleri, dilleri, ÷lkeleri farklı da olsa Moldovalı, Guatemalalı, Sri Lankalı ve Bangladeşli kadınlar aynı ataerkil sistemin yarattığı toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine maruz kalmaktadırlar.

Erkek göçmenlerle kıyaslandığında, Dominik Cumhuriyetli, El Salvadorlu, Haitili, Jamaikalı ve Meksikalı göçmen kadınlar ÷lkelerine dönmektense Amerika’da kalmayı tercih ederler çünkü hedef ÷lkede elde ettikleri ekonomik ve sosyal kazançlarını kendi ÷lkelerinde bulamamaktadırlar (Grasmuck & Pessar 1991; Goldring, 1996). Bu durumda da göçmen kadınların özgürleşmesi, modernleşme ve kentleşmeyle birlikte ele alınır. Kadının karşılaştığı farklı bir kùltür, dil, sosyo-ekonomik gelişmeler aile yapısını direkt olarak etkilemektedir. Göçmen ailelerin uzun vadede daha eşitlikçi, aile içi ilişkilerinde daha açık olduğu ve çocuklarının başarılı ve özgür bireyler olarak yetiştirmek eğilimindedirler (Abadan-Unat, 1972: s. 40). Bu anlamda göçmen kadının ne ölçüde özgürleştiğini analiz etmek için aşağıdaki faktörlere bakmak anlamlı olacaktır:

1. Geniş aile ağlarının çözülerek çekirdek aile yapısının benimsenmesi,
2. Kadının, belli bir ücret karşılığında bir üretim sürecine katılması,
3. Kitle iletişim araçlarından etkilenilmesi,
4. Dinsel etkinliklerin azalması,
5. Kız ve erkek çocuklarının arasındaki eğitim eşitsizliğine karşı olunması,
6. Tüketim davranış ve tutumlarının artması (Abadan-Unat, 2002: s. 152)

Göçmen kadının kendi parasını kazanması, üzerinde tasarruf hakkının bulunması, kamusal alanda kendisine yer açmasının bireyselleşme sürecinde önemi çok daha büyüktür ve bu gelişmeler yukarıda “sözde bir özgürlük” olarak bahsedilen, kadınların tüketim davranışlarını arttırmasıyla değerini kaybetmemektedir. Göç ile gelen kazanımlardan birkaçı özerklik, kendine güven, yeni beceriler ve aile içerisinde karar mekanizmasına dahil olmasıdır (Pedraza, 1991; Zentgarf, 2002: s. 642; Martin, 2004: s. 3). Ülkesine geri dönen Sri Lankalı, Dominikli kadınların bir kısmı kendi işlerini açmaktadırlar ayrıca maddi yardımda bulundukları ailelerinin de refah seviyesi artmıştır (Petrozziello, 2013). Göç süreci sadece kadının değil ailesinin de elde ettiği kazanımlarla doludur ve bu kazanımlar bireysel olarak görülse de diğer kişileri de direkt olarak etkilemektedir. Bazı aileler erkek çocuklarındansa kız çocuklarının göçünü destekler çünkü kız çocuklarının ailelerine maddi olarak daha fazla kazanç sağlayacağına inanırlar. Özellikle Asya ÷lkelerindeki evlenmemiş kadınlar aileleri tarafından göçe teşvik edilmektedirler (Curran ve Saguy, 2001). Tüm bu tartışmalar, toplumsal cinsiyetin ne kadar etkili olduğunun göz ardı edilmesi halinde göçün tam olarak okunamayacağını ortaya koymaktadır.

Göç, Toplumsal Cinsiyet ve Benlik

Cinsiyet (sex) biyolojik ve fizyolojik olarak kadın ve erkek olmayı, toplumsal cinsiyet (gender) terimi de kadın ve erkek olmaya toplumun ve kùltürün yüklediği anlamları belirtmektedir. Toplumsal cinsiyet terimini sosyal bilimlere kazandıran Oakley’e göre cinsiyet dişil ve eril olmayı biyolojik temelli anlatırken, toplumsal cinsiyet “erkeklik ile kadınlık arasındaki buna paralel ve toplumsal bakımdan

eşitsiz bölünme”yi göstermektedir (Oakley,1972; Marshall, 1999: s. 98). İkinci feminist dalganın etkisiyle bu zamana kadar toplumsal cinsiyet çalışmaları üç farklı dönemden geçmiştir. İlk olarak, kadın ve erkek olma durumunun biyolojik olarak açıklamasıdır. İkinci dönemse, toplumsal cinsiyet ve cinsiyet arasındaki farkın cinsiyet rolleri üzerinden belirginleştirilmesidir. Üçüncü dönemdeyse, toplumsal cinsiyetin patriyarkal bir yapının sonucu olduğu ve toplumdaki bütün sistemlerin içerisinde yer aldığı gerçeği üzerinden çalışmalar devam etmektedir (Ecevit, 2011: s. 4)

Biyolojik cinsin ötesine geçen toplumsal alanlar, normlar ve ilişkiler dişil ya da eril olarak ayrıldığında cinsiyetlendirilmiş toplumsallıklara dönüşmektedir. Bu etiketler toplumsal ve bireysel olarak anlam taşımakta ve göç sürecinin cinsiyet anlamında farklı yaşanmasını beraberinde getirmektedir. Toplumsal cinsiyet göçten önce bireylerin benliğini şekillendirir ve bu şekillenme esnasında biyolojik, zihinsel ve sosyal süreçler bir bütünü oluşturmaktadır (Baldwin vd., 1986: s. 51). Kişinin içerisine doğduğu ve var olduğu toplum ve kültürdeki kabul gören toplumsal roller bireyin benliğini ve zihin yapısını etkilemektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kültürel inanışlar zihnin içerisinde ve benlik bunlardan bağımsız bir yapı olmamakla beraber etkileşim halindedir. (Fine, 2011: s. 245). Benlik algısı, davranışlar, değer yargıları zihin, kültür ve benlik etkileşiminden ortaya çıkmaktadır aynı zamanda toplum da benlik ve zihnin ürünüdür (Mead, 1934: s. 233). İçinde bulunduğu ülke, ait olduğu kültür ve toplumdan başka bir ülkeye giden bireylerin toplumsal cinsiyet ve benlik algılamalarının da bu süreçten etkilenmesi kaçınılmaz bir durumdur. “Toplumsal etkileşimin değişen bağlamı, kişinin benlik algısında meydana gelmekte olan dönüşümleri hızlandırabilir” (Giddnes, 2010: s. 313). Tam bu noktada göç hareketinin kişinin kendine dair tasavvurunu şekillendiren bir faktör olarak ele alınmaktadır. Göçten sonraki aşamada göçmenin entegrasyon sürecinde farklı bir kültüre, topluma ve çevreye uyum sağlamaya çalışarak yeni tutumlar kazanması kendisine dair yeni bir algıyı yaratmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumda toplumsal ve bireysel olaylara karşı tepki göstermek benliğin dönüşmesine neden olmaktadır ve benlik adeta renk değiştiren “dinamik bir bukalemundur” (Fine, 2011: s. 31).

Göç deneyiminden sonra kişilerin toplumsal ve bireysel düşünce sistemleri bilinçli ya da bilinçsiz olarak değişime uğramaktadır. Aileye, toplumsal cinsiyet rollerine, diğer insanlarla kurdukları iletişime dair algıları yeniden şekillenmektedir. Göçmenlerin yeni bir topluma girmesi, orada kabul görmesi ve kendi benliği ile var olması göçmen bireyin kendini anlamlandırma sürecindeki aşamalardan biridir. Benliğe dair algıları değişen kişilerin davranışlarının da değiştiği ortaya çıkmaktadır. Birey benlik algısını oluştururken kendisine dair olumlu tutumlar geliştiriyorsa benlik saygısının yüksek ancak olumsuz bir tutum içerisindeyse benlik algısının düşük olacağı belirtilmektedir.

Göçmen kadınların kendilerini gerçekleştirme sürecinde toplumsal cinsiyet normları potansiyellerinin önünde bir engel olarak durabilmektedir. Kadınlara yüklenen “kırılgan, incinebilir, nazik” anlamlar nedeniyle kadın göç ederken iki kere düşünmek zorunda kalmaktadırlar. “Göç edebilirim” durumunun toplumsal cinsiyet normlarından dolayı “göç edebilir miyim” haline dönüşmesinde göçmen kadınların karar alma süreçlerini ve özgüvenlerini etkileyen cinsiyetlendirilmiş toplumsallığın yarattığı engellerin ve algının önemli payı vardır.

Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada göçmen kadınların olgulara ve süreçlere yükledikleri anlamlar ortaya çıkarılıp kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Araştırmada niteliksel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Göçmenlik halleri sadece sosyoekonomik ve demografik yönleri, tablo ve rakamlarla değil göç sürecini yaşayan, anlamlandıran ve dönüştüren göçmen kadınların bakış açılarıyla ele alınmaktadır. Kadınların deneyimlerinin öne çıkarılması, tarihsel ve sosyal alanlarda dominant olan erkeklerin yanında kadınların görünürlüğünü arttırmak açısından önemlidir (Parmaksız, 2011: s. 563). Disiplinler arası bütüncül bir perspektif sunan nitel araştırma sayesinde, olgu ve olaylar kendi şartları içerisinde incelenerek bireylerin olgulara yükledikleri anlamlar ortaya çıkarılmaktadır. Bütün deneyimleri pratik, söylem ve yorumlama süzgecinden geçirmek ve hiç kimsenin saf bir deneyime sahip olmadığı öngörüsüyle deneyimlerin anlaşılabilirliği için yorumlanarak analiz edilmesi gerekmektedir (Skeggs, 1997: s. 28).

Araştırma Grubu

Bu çalışmada 21 göçmen kadınla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 4'üyle Laleli, 7'siyle Merter, 3'üyle Florya, 2'siyle Avcılar ve 5'iyle online görüşülmüştür. Katılımcılara kartopu yöntemiyle ulaşılarak çalıştıkları yerlere derinlemesine görüşmelerden önce gidilmiş ve katılımcılarla tanışılmıştır. Katılımcıların hepsi aşağıda belirtilen şartları sağlamaktadır:

- 18 yaşından büyük olmak.
- En az 1 yıldır Türkiye'de yaşamak
- Herhangi bir işte çalışıyor olmak.

Aşağıdaki tabloda katılımcıların sosyo-demografik özellikleri gösterilmektedir. Bu özellikler hangi ülkeden geldikleri, eğitim durumları, yaşları, göçten önce ve sonra sahip oldukları meslekler ve Türkiye'de kalma süreleridir.

Tablo 1.1: Örneklemenin Sosyo-Demografik Özellikleri.

Kodlar	Kaynak Ülke	Eğitim Durumu	Yaş	Önceki/sonraki meslek	Kalma Süresi
K1	Türkmenistan	Üniversite	59	Rusça Öğretmeni/Satış Elemanı	10 yıl
K2	Ukrayna	Üniversite	52	Beden Öğretmeni/Satış Elemanı	8 yıl
K3	Fas	Üniversite	26	Öğrenci/Mimar	4 yıl
K4	Moldova	Lise	35	Satış Elemanı/Satış Elemanı	17 yıl
K5	Azerbaycan	Lise	30	Satış Elemanı/Satış Elemanı	2,5 yıl
K6	Azerbaycan	Lise	35	Satış Elemanı/Satış Elemanı	3 yıl

K7	Afganistan	Ortaokul	23	Kuaför/Satış Elemanı	2 yıl
K8	Türkmenistan	Lise	22	Öğrenci/Satış Elemanı	2 yıl
K9	Özbekistan	Ortaokul	53	Ev hanımı/Yaşlı bakımı	3 yıl
K10	Özbekistan	Ortaokul	44	Sekreter/Ev Çalışanı	10 yıl
K11	Lübnan	Üniversite	34	Öğretmen/Öğretmen	3 yıl
K12	Moldova	Ortaokul	41	Satış Elemanı/Satış Elemanı	14 yıl
K13	Moldova	Ortaokul	42	Çiftçi/Satış Elemanı	16 yıl
K14	Ukrayna	Üniversite	34	Rusça Öğretmeni/Satış Elemanı	11 yıl
K15	Türkmenistan	Üniversite	25	Öğrenci/Ev Çalışanı	2 yıl
K16	Türkmenistan	Ortaokul	51	Çocuk bakıcısı/Ev Çalışanı	5 yıl
K17	Lübnan	Üniversite	25	Çevirmen/Öğretmen	2,5 yıl
K18	Filistin	Üniversite	24	Öğrenci/Muhabir	5 yıl
K19	Yunanistan	Yüksek Okul	26	Ebe/Çiftçi	2 yıl
K20	Mısır	Üniversite	29	Pratisyen Hekim/Doktor	20 ay
K21	Gürcistan	Lise	27	Hemşire/Aşçı	7 yıl

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış sorularda üç aşama önemsenmiş; göç öncesi, göç esnası ve göç sonrası deneyimin anlaşılması hedeflenmiştir. Katılımcıların zaman zaman soru dışına çıkmaları, kendince daha önemli buldukları meseleleri anlatmaları, deneyimlerini kendi kültürlerine ve algılarına göre yorumlamaları hem soruların yenilenmesini hem de görüşmelerin analizinin kolaylaşmasını sağlamıştır. Bilginin sahadan öğrenilmesi, yorumlanması, farklı açılardan ele alınabilmesi ve bilginin hegemonik bir güç olarak kullanmaması feminist yöntemin saha çalışmasına getirdiği en önemli katkılardır.

Alanın doğası gereği işyerlerinde görüşmeler gerçekleştirilmiş ve tek bir kişiyle görüşmek için sahaya inilse de aynı iş yerinde diğer çalışanların da zaman zaman görüşmelere müdahale etmeleri durumunda bazı görüşmeler odak grup görüşmesine dönüşmüştür. Kimi görüşmeciler odak grup görüşmesine katılma konusunda istekli olmalarına karşın bireysel görüşme talebini geri çevirmişlerdir. Yorumlayıcı fenomenolojik yöntemin benimsenmesiyle katılımcıların göç sürecine, benlik ve toplumsal cinsiyet algılarına yükledikleri anlam onların gözünden aktarılmaya çalışılmaktadır. Verilerin yorumlanmasında betimsel analiz ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz birlikte kullanılmış ve

katılımcıların duygu ve düşünceleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Derinlemesine görüşmeler bitirildikten sonra ses kayıtlarının transkripsiyonu, alan deneyimine dayanan notların ve gözlemim sonucunda 5 tema belirlenmiştir. Bu temalar;

1. Kadınların göç kararında etkili olan faktörler
2. Göç sürecinde deneyimledikleri duygular
3. Göç süreci göçmen kadınların benlik algısına etkisi
4. Göç süreci göçmen kadınların toplumsal cinsiyet algısını nasıl etkisi
5. Çalışan bir göçmen kadın olmanın göçmen kadınların aile ve sosyal yaşamdaki rol ve statülerine etkisi

Yarı yapılandırılmış sorular bağlamında ve katılımcıların ortak kanılarının, benzerliklerinin ve farklılıklarının doğrultusunda belirlenen temalar düzenlenerek yorumlanmıştır. Analiz sürecinde mutlak bir neden-sonuç bağlantısı aranmamış, pozitivist bir araştırmanın aksine bir formül üretilmemiştir. Bu durumda göç ve göçmenlik kavramlarının üzerine genel geçer bir formülasyon oluşturmak göç araştırmalarında insan ve anlam faktörünün göz ardı edilmesine sebebiyet vereceği düşünülmüştür.

Bulgular ve Tartışma

Araştırmaya dahil olan göçmen kadınların göçten önce, sonra ve göç esnasında yaşadıklarının toplumsal cinsiyet ve benlik bağlamında yorumlanabilmesi için beş tema belirlenmiştir. Göç kararının altında yatan sebepler, katılımcıların bu süreçte hissettikleri duygular ve tecrübe ettikleri göçün, çalışma şartlarının benlik ve toplumsal cinsiyet algısına, aile hiyerarşisine etkileri veri analizindeki ana noktaları oluşturmaktadır.

Kadınların Göç Kararında Etkili Olan Faktörler

Araştırmada göçmen kadınlara neden göç ettikleri, göç ederken hangi zorluklarla karşılaştıkları ve bu zorluklarla nasıl baş ettiklerine dair sorular sorulmuştur. Göçe karar vermeden önce bütün katılımcılar yeni bir ülkede yabancı bir kadın olarak yaşamının tedirginliğini yaşamıştır ancak bu tedirginlik ve korkunun yanı sıra yeni bir hayat imkanının umudu, ekonomik ve sosyal olarak refah seviyesinin artması kadınları göçe itmiştir.

Ukrayna'da ayda 30 \$ kazanıyordum ben burada 300 \$ neden orada kalayım. Oradan Türkiye'ye gelmek de yani çok popülerdi herkes göç ediyordu o yüzden gelmeye karar verdim. (Katılımcı-2).

Katılımcıların göç etmelerinin altında yatan en önemli faktörlerin ekonomik nedenler ve ülkelerindeki huzursuz ve güvensiz ortam olduğu görülmüştür. Eski Sovyetler Birliği, Ortadoğu ülkeleri, Yunanistan ve Afganistan'dan gelen katılımcıların hepsi göç kararı öncesinde ve sonrasında Türkiye'deki toplumsal sermayelerini kullandıkları görülmüştür.

7 yıl önce gelirken para kazanmak için gelmiştim. O zaman daha küçüğüm, teyzemin yanına gelmiştim. 7 yıl geçti yine aynı amaç var. Para kazanmak, para göndermek ama şimdi biraz daha kendim için yaşıyorum. Düzeni kurdum, dil öğrendim, her şeyi daha iyi biliyorum tabi. (Katılımcı-21).

İlişkiler ağı ve göç sistemleri kuramı çerçevesinde okuduğunda göçün hızlanması ve kadınlaşmasına neden olan bireysel ve sosyal faktörlerin göçmen kadınlar için ne kadar önemli olduğunu tekrar göstermiştir. Göçmen kadınların hem yeni sosyal ağlar kurması hem de eski sosyal ağlarını kullanması kendilerine daha güvenli bir göç süreci yaratma isteğine dayanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre göçmen kadınlar Türkiye'ye ilk geldiklerinde en çok dil öğrenmede zorlandıkları ama zamanla güvenilir ve sürekli bir iş ve çevre bulmada daha çok zorluk yaşadıkları görülmüştür. Göçmen kadınlar dil öğrenme sürecinde diziler ve sosyal ağlardan faydalanmışlardır. Eski Sovyetler Birliği'nden gelen katılımcılar kendi kurdukları ağlar üzerinden mağazacılık ve ev içi bakım hizmetlerinde, Ortadoğu ülkelerinden gelen katılımcılarınsa nispeten daha nitelikli işlerde çalıştığı görülmüştür. Bunun sebebiyse Ortadoğu ülkelerinden gelen katılımcıların hepsinin üniversite mezunu olması, ikinci yabancı dil bilmeleri, nispeten genç ve kalifiye bireyler olmalarıdır.

Göç Sürecinde Deneyimledikleri Duygular

Katılımcıların uzun bir süre kendilerini psikolojik olarak yalnız, yabancı ve köksüz hissettikleri ortaya çıkmıştır. Ülke ve aileden ayrı kalmanın kendilerini yalnız hissetmelerine sebebiyet verdiği ve tükenmeyen bir özlem taşıdıkları ortaya çıkmıştır.

5 yıl oldu buradayım. Anneme, babama özleme alışamadım. İnsan buna nasıl alışsın ki alışamaz. İlk başta kendimi çok kötü hissediyordum şimdi tabi daha iyiyim ama özlem bitti mi? Asla bitmez, bitecek bir şey değil. (Katılımcı-18).

Zorlandığımda aklıma çocuklarımı getirdim çünkü onlar için geldim. Onlara, aileme para kazanmak için. Eğer para kazanamazsam çocuklarımı okutamam, evlendiremem... Kız kardeşlerim, kızım, arkadaşlarım var burada ama kızım, oğlumu iki yıl oldu görmedim bak. Gidemedim vize işlemleri filan var gidersem gelemem. Sabrediyorum, sabır sabır diyorum hep. (Katılımcı-16).

Katılımcılar zamanla Türkiye'ye alıştıklarını, yalnızlık, yabancılık, özlem ve köksüzlük duygusunu çevre edindikleri için daha az hissettiklerini belirtmişlerdir ancak bu duyguların hiçbir zaman tükenmeyeceğini belirtmişlerdir. Türkiye'ye ilk geldikleri zamanla şu anki zaman arasında kendilerini nispeten daha güvenli hissettikleri, iş bulma, para kazanma, aileye yardım gönderme hedeflerini gerçekleştirdikleri görülmüştür ve katılımcıların hiçbiri kısa bir süre içerisinde kendi ülkesine dönmeyi düşünmemektedir. Bu durum kendilerini psikolojik olarak daha iyi hissetmelerine, kendilerine daha çok yatırım yapma imkânının artmasına sebebiyet vermiştir.

Göç Sürecinin Göçmen Kadınların Benlik Algısına Etkisi

Katılımcıların toplumsal cinsiyet ve benlik algıları bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde şekillenmektedir. Katılımcılara kendinizi nasıl tanımlarsınız ve kimsiniz sorusu sorulduğunda 9'u kendilerini kimlikleri ve meslekleri, 12'sininse kendilerini çalışkan, azimli, neşeli sıfatlar üzerinden tanıladığı görülmüştür. Katılımcılar, Türkiye'ye uyum sağlamak, dil öğrenmek, iş bulmak ve çevre edinmek için eskiye nazaran daha azimli ve çalışkan olduklarını belirtmişlerdir çünkü burada var olmak için yeni beceriler kazanmaları gerektiğini vurgulamışlardır.

Afganistan'da ablam, ben çalışamazdık. Ailem de izin vermezdi. Okula da çok gitmedik. Türkiye'de çalışmaya başladım. Türkçe öğrendim başka bir dil, farklı. İlk başta işten çıkarırlar mı diye korkuyordum ama şimdi korkmuyorum. Yaparım diyorum, Afganistan'dan buraya gelmişim, dil öğrenmişim, çalışmışım... Hatta diyorum üniversite okusam mı başka dil öğrensem burada Rusça bilen ablalar var onlardan Rusça öğreniyorum. (Katılımcı-7).

Katılımcıların Türkiye'de hayat kurması bireyselleşmelerinde önemli bir aşama olarak kaydedilmektedir. Katılımcıların, çoğu zaman ekonomik ve sosyal açıdan zorlanmalarına rağmen ülkelerine dönmek istememeleri ve buradaki zorluklarla baş etmeye çalışmaları kendi kurdukları hayata yön verebilme imkanına sahip olduklarının göstergesi olmuştur.

Bir yere göç etmek, gitmek tek para için olmaz. Para kazanırım, eğitim alırım ama bir de kendi yaptığım hayatım olur. Bu çok kıymetliyim. Uzun süre buradayım, okudum, çalışıyorum bazen Fas'a gidiyorum tatilde filan inan buraya geri dönmek istiyorum. Onlar tabi ailem ama burası da benim hayatım. Burada dahi kendimmişim gibi. (Katılımcı-3).

Taciz, dolandırılma gibi birçok riski göze alarak Türkiye'ye gelen katılımcılar göç sürecinde kazandıkları becerilerle birçok zorluğun üstesinden gelebileceklerini ifade etmişlerdir. Bu da katılımcıların potansiyellerini fark etmelerine ve güçlenmelerine sebebiyet verdiği ortaya çıkmıştır. Özellikle kamusal alana çıkma, para kazanma ve kişisel alanlarda gelişim göstermeleri katılımcıların benlik algılarının gelişmesinde önemli rol oynadığı görülmüştür.

Göç Süreci Göçmen Kadınların Toplumsal Cinsiyet Algısını Nasıl Etkisi

Katılımcılar göçe karar verme aşamasında yabancı bir ülkede yabancı bir kadın olma durumundan dolayı kendilerini tedirgin hissetmişlerdir. Bu tedirginliğin altındaki en büyük nedenin taciz ve tecavüz edilme korkusu olduğu ortaya çıkmıştır. Katılımcıların bu korkuyu ve kaygıyı azaltmak için toplumsal sermayelerini ve iş bulma ajanslarını kullandıkları görülmüştür.

Bence en önemli şey artık para kazanmak, kendi gücünün yani powerın olması lazım. Lübnan'da da buna önem fazlalaşıyor. Okumak, çalışmak gittikçe önemli oldu... Ben zaten dahi özgür oldum hep ama ne var aile denetimi. Partiye gideceğim babam biri şoför tuttu çünkü çok gitmek istedim ama şimdi denetim de istemiyorum hiç... Hemen olmaz ama yavaş yavaş olur böyle değişir. (Katılımcı-17).

Eskiden dünyanın her yerinde erkek kadından hep üstündü. Yine var tabi böyle düşünen ama azaldı. Bu o ülke, bu ülke değil. Bizim orada erkekler bizim kadar çalışmıyor ama yine erkek üstün. Şimdi öyle değil bakıyorum değişti. Benim kızım benim yaptıklarımı yapmaz artık asla. Benim hakkım, param der. Ben de isterim ki kızım kendisini düşünsün, hakkını istesin yanlış mı konuşuyorum. Türkiye'ye ilk geldiğimle Türkiye'de de fark var. (Katılımcı-9).

SSCB'den gelen katılımcılar kendi ülkelerindeki toplumsal cinsiyet normlarının Türkiye'ye göre daha esnek olduğu, Ortadoğu ülkelerinden ve Afganistan'dan da gelen katılımcılarsa kendi ülkelerindeki toplumsal cinsiyet normlarının Türkiye'ye göre daha katı olduğunu belirtmişlerdir ancak bütün katılımcıların patriyarkal düzenden etkilendiği görülmüştür. Katılımcılar kamusal alanda

“vatandaş, yurttaş”, özel alanda “anne, eş” rolünü gerçekleştirmektedirler. Sosyalist ya da İslamcı bir toplulukta erkeklik ve patriyarkal kavramı birbirine benzer anlamlar taşımaktadır. Katılımcı-1’in “Sovyetler’de çalışmazsan sen parazitsin”, Katılımcı-7’nin “evlenmek lazım, çocuk doğurmak lazım kadınsın” cümlesi bu durumunun özetini oluşturmaktadır. Göç sürecini geçiren katılımcıların beyanlarına göre hepsi toplumsal cinsiyet algılarının daha eşitlikçi bir duruma geldiğini, kendilerini kadın göçmen olarak güçlü hissettiklerini aktarmışlardır.

Çalışan Bir Göçmen Kadın Olmanın Göçmen Kadınların Aile ve Sosyal Yaşamdaki Rol ve Statülerine Etkisi

Katılımcılar, cinsiyetçi iş bölümü sayesinde erkek göçmenlere nazaran daha kolay iş bulduklarını, kadınların satışta, ev ve yaşlı bakımında erkeklere nazaran daha iyi olduklarını aktarmışlardır ancak cinsiyetçi iş bölümü katılımcıların belli bir iş alanına hapsolmalarına, güvencesiz, esnek ve ucuz çalışmalarına sebebiyet vermektedir. Cinsiyetçi iş bölümü yüzünden belli alana hapsolan katılımcılar, yeteneklerini ve eğitimlerini sergileyemedikleri ortaya çıkmıştır. Bunlarla birlikte katılımcıların işten çıkarılma, daha az maaş alma, terfi etmeme, ayrımcılığa uğrama gibi risk faktörlerinden erkek göçmenlere nazaran daha fazla etkilendikleri görülmüştür.

Erkek buraya geldiğinde hemen iş bulamıyor. Yük taşıyor, inşaatta çalışıyor, elbise dikmeyi öğrendiyse güzel imalatla çalışıyor ama bunu bilen erkek bizim oralarda (Ukrayna) yok... Mağazada patron bakımlı kadın istiyor, malı satsın diye erkek istemiyor. Yaşlılara, çocuklara evde kadınlar bakıyor, temizliği kadınlar yapıyor... Bizim erkeklere göre biz daha kolay iş buluruz ama şimdi inşaat çoğaldı Türkiye’de Kazakistan, Türkmenistan’dan erkek göçmen çok geldi. (Katılımcı-2).

Katılımcıların aile hiyerarşisi farklılık göstermektedir. Kimi katılımcıların aile hiyerarşisi anne, baba ve çocuklardan oluşurken diğer katılımcıların, büyükanne, büyükbaba, anne, çocuk ve kardeşlerden oluştuğu görülmektedir. ESB ülkelerinden gelen katılımcılar için Türkiye’de çalışma aile hiyerarşisini direkt olarak etkilememiş ancak kazanılan paranın artması aile içi düzeni etkilemiştir.

Herkes ailesine, çocuğuna para göndermek istiyor. Herkese sor neden ülkesini bırakmış gelmiş. Anne, baba, arkadaş her şey geride kalıyor... Para gönderdiğimde çok mutlu oluyorum böyle nasıl anlatsam bazen hediye gönderiyorum. Biz 3 kız kardeşiz, ben geldim sonra kız kardeşimi çağırdım. Aileye kardeşimle baktık, kardeşimi okuttuk bankacı oldu. O da çok gelmek istedi ama ben hiç istemedim, hayır sen gelemezsin otur oturduğun yerde dedim çünkü annenin, babanın yanında biri lazım... Bizim ailede tabi benim sözüm geçer, herkes bana güvenir bak görüyorlar neler yaptım, nasıl kazandım. (Katılımcı-12).

Gelirin artmasını sağlayan katılımcılar, aile içerisinde daha fazla söz hakkına sahip oldukları ve karar alma mekanizmasına dahil oldukları ortaya çıkmıştır. Ailelerine maddi yardım sağlamak, kardeşlerinin göç etmelerine yardımcı olmak, çocuklarını okutmak, kendi kazançlarını arttırmak katılımcıların aile içerisinde bağımsızlaşmalarını ve özgürleşmelerini hızlandırmıştır.

SONUÇ

Yüzyıllar boyunca var olan göç ülkelerin ekonomi, siyasi ve toplumsal dinamiklerini, bireylerinse benlik, kimlik, algı ve tutumlarını etkilemektedir. Göç literatürüne bakıldığında göç olgusunun ekonomik, sosyal-politik ve tarihsel bağlam üzerinden okunduğu, bireysel ve toplumsal normlar üzerinden detaylı analiz edilmediği görülmektedir. Toplumsal cinsiyet perspektifiyle yapılan göç çalışmaları kadınların sadece ekonomik nedenlerden dolayı değil sosyal ve toplumsal normların baskısından kaçmak, kendi istekleri doğrultusunda bir hayat kurmak için göçü tercih ettiklerini göstermiştir. Göçün kadınlaşmasıyla kadınların göç sürecinde aktif rol aldıkları ve göçün ana aktörlerinden biri olduğu gerçeği göç çalışmalarına yansıtılmıştır.

Sonuç olarak, göç hem bireysel hem de toplumsal dinamikleri değiştirmekte önemli bir faktördür. Göç hareketiyle ülkelerin politikalar üretmesi, ekonomilerinin, üretimlerinin gelişmesi; bireyler açısından göç hareketinin küreselleşmesi, hızlanması ve kadınlaşması göçün dinamik bir olgu olmasını sağlamıştır. Çalışmada elde edilen bulgular çerçevesinde göçmen kadınların göç sürecinde aktif bireyler olduğu, göçün güçlendirici bir faktör olmasıyla birlikte kendi hayatlarında karar alıcı konuma geldikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yeni bir ülkede yaşamak, çalışmak, farklı bir kültüre ve çevreye uyum sağlamak katılımcıların kendilerine olan güvenini, inancını arttırmış ve yabancı bir dil öğrenme, yeni bir meslek edinme gibi yeni beceriler kazanmasına imkan sağlamıştır. Göçmen kadınların kendilerine dair yapabilir miyim sorusu, göç sonrasında artık yapabilirim kanaatine dönüşmüştür.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (1972). Türkiye'nin Dış Göç Akımı ve Sosyal Hareketlilik. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 27/4, 17-52.
- Abadan-Unat, N. (2002). Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Afsar, R. (2011). Contextualizing Gender and Migration in South Asia: Critical Insights. Gender, Technology and Development, 15/3, 389-410.
- Ahmed, S. (2018). Feminist Bir Yaşam Sürmek. İstanbul: Sel Yayınları.
- Akhtar, S. (2018). The Trauma of Geographical Dislocation: Leaving, Arriving, Mourning, and Becoming. In H. M. S., The Geography of Meanings (pp. 165-190). London: The Routledge.
- Baldwin, A. C. (1986). Androgyny and sex role measurement: A personal construct approach. Journal of Personality and Social Psychology, 51(5), 1081-1088.
- Beneria, L. (2001). Shifting the Risk: New Employment Patterns, Informalization, and Women's Work. International Journal of Politics, Culture, and Society, 15/1, 27-53.
- Boyd, M. &. (2003). Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory. Migration Information Source, 1/35, 28.
- Cheng, S.-J. A. (1999). Labor Migration and International Sexual Division of Labor: A Feminist Perspective. In G. D. Kelson, Gender and Immigration (pp. 38-58). Palgrave Macmillan UK.
- Connell, R. W. (1987). Gender and Power: Society, The Person and Sexual Politics. California: Stanford University Press.
- Curran, S. R. (2001). Migration and Cultural Change: A Role for Gender and Social Networks? Journal of International Women's Studies, 2/3, 54-77.
- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye'de Göçmenlerin Sosyal Dışlanması: İstanbul Hazır-Giyim Sanayinde Çalışan Azerbaycanlı Göçmen Kadınlar Örneği. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 66/01, 27-48.
- Ecevit, Y. &. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ferrant, G. P. (2014). Unpaid Care Work: The Missing Link in the Analysis of Gender Gaps in Labour Outcomes. Boulogne Billancourt: OECD Development Center.
- Fine, C. (2011). Toplumsal Cinsiyet Yanılsaması: Zihnimiz, Toplum ve Nörocinsiyetçilik Nasıl Fark Yaratıyor? İstanbul: Sel Yayıncılık.

Giddens, A. (2010). Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum. İstanbul: Say Yayınları.

Giles, W. (1999). Gendered Violence in War: Reflections on Transnationalist and Comparative Frameworks in Militarized Conflict Ones. Engendering Forced Migration: Theory and Practice, 83-93.

Goldring, L. (1996). Blurring Borders: Constructing Transnational Community In The Process of Mexico-US Migration. Research in Community Sociology, 6/2, 69-104.

Grasmuck, S. &. (1991). Between two Islands: Dominican International Migration. Berkeley: University of California Press.

Jarvis, H. K. (2012). Kent ve Toplumsal Cinsiyet. Ankara: Dipnot Yayınları.

Kofman, E. P. (2000). Gender and International Migration in Europe: Employment, Welfare and Politics. London: Routledge.

Marshall, G. (1999). Sosyoloji Sözlüğü. İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

Martin, S. F. (2004). Consultative Meeting on Migration and Mobility and How This Movement Affects Women Report of the Consultative Meeting. Geography, Malmö Sweden.

Mead, G. H. (1934). Mind, Self and Society. Chicago: University of Chicago Press.

Oakley, A. (1972). Sex, Gender and Society. London: Maurice Temple Smith Ltd.

Pedraza, S. (1991). Women and Migration: The Social Consequences of Gender. Annual Review of Sociology, 17/1, 303-325.

Pessar, P. R. (1991). Engendering Migration Studies: The Case of New Immigrants in the United States. Annual Review of Sociology, 303-325.

Petroziello, A. (2013). Gender on the Move: Working on the Migration-development Nexus from a Gender Perpspective. Training Manual: UN Women.

Toksöz, G. &-Ü. (2011). Göç Kadınlaşıyor Mu? Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göçe İlişkin Yazına Toplumsal Cinsiyet ve Etnisite Temelinde Bakış. Birkaç Arpa Boyu, 21, 167-189, .

Yuval-Davis, N. (1996). Women and the Biological Reproduction of “the Nation”. Women's Studies International Forum, Vol. 19. No. 1-2.

Zentgraf, K. M. (2002). Immigration and Women's Empowerment: Salvadorans in Los Angeles. Gender & Society, 16/5, 625-646.

Göçmen Öğrencilerin Eğitim Öğretim ve Okula Uyum Sürecinde Yaşadıkları Problemler ile İlgili Öğrenci ve Öğretmen Görüşleri¹

Merve Topal²
Şafak Uluçınar Sağır³

Giriş

Son zamanlarda çevre ülkelerde yaşanan bir takım siyasal sorunlardan dolayı Türkiye'ye yapılan göçler artış göstermektedir. Özellikle Afganistan, İran, Irak ve Suriye'de yaşanan çatışmalar Türkiye'ye geçişi hızlandırmaktadır. Yaşanan bu toplu göçler, göç edilen ülkedeki toplumsal, kültürel, ekonomik vb. yapıyı önemli ölçüde etkilemektedir. Göçlerden etkilenen bir diğer alan ise eğitimidir.

Savaş, ekonomi, kıtlık, açlık gibi nedenlerle yaşanan zorunlu göçlerden en çok etkilenenler çocuklar olarak karşımıza çıkmaktadır (Keskin ve Okçu, 2021). Bu noktada da bu çocukların eğitimlerinin nasıl yapılacağı sorunu gündeme gelmektedir. Türkiye'de göçe maruz kalan bu mülteci çocukların eğitim alabilmeleri için çalışmalar yapılmaktadır. Resmi olarak mülteci statüsünde olan çocuklar eğitime dahil edilirken resmiyet kazanmamış olan çocuklar eğitimden yoksun kalmaktadır (Yurdakul ve Tok, 2018). Türkiye'de 23.09.2014 tarihinde mülteci öğrencilerin eğitimi ile ilgili esasları içeren bir genelge yayımlanmıştır (MEB, 2014). Eğitime dahil edilen çocuklarda ise bir çok sorun karşımıza çıkmaktadır. Bunların en önemlisi ise dil sorunudur. Ana dilde eğitim alamayan bu çocuklar okula ve eğitim öğretim sürecine adaptasyonda sorunlar yaşamaktadırlar (Boydak Özcan ve Şengür, 2017). Sonuç olarak da başarısız oldukları görülmektedir (UNICEF, 2016). Dil sorununu aşsalar dahi okula uyum, arkadaş edinme, kendilerine karşı çevredekilerin ön yargıları, dışlanma gibi sorunlarla da karşılaşmaktadırlar (Aykut, 2020; Keskin ve Okçu, 2021; Sağlam ve İlksen Kanbur, 2017; Yurdakul ve Tok, 2018; Zayimoğlu Öztürk, 2018;). Mülteci öğrencilerin eğitimlerinde yaşanan bu sıkıntıların giderilememesi durumunda ilerleyen süreçlerde daha büyük problemlerle karşılaşılmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Küresel Eğitim İzleme Raporu (2019) verilerine göre sorunların giderilmesi için ise müfredatta ve bu öğrencilere yönelik eğitim politikalarında düzenlemelere gidilmesi önem arz etmektedir.

İlgili alan yazın tarandığında mülteci öğrencilerin eğitim öğretim süreçleri ve yaşadıkları sorunlarla ilgili birçok çalışmaya rastlanmaktadır (Avcı, 2019; Balkar, Şahin ve Babahan, 2016; Bilecik, 2019; Block, Gross & Gibbs, 2014; Börü ve Boyacı, 2016; Gümüştin, 2017; Hodes, 2000; Keskin ve Okçu, 2021; Nar, 2008). Fakat yapılan çalışmalarda öğretmen ve öğrencilerin yaşadığı sorunların

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi, mervetopalkaya@gmail.com

³ Prof. Dr., Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, safak.ulucinar@amasya.edu.tr

bütünüyle ele alınmadığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmanın bu noktada literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Göçmen öğrencilerin eğitim öğretim ve okula uyum süreçlerinde yaşadıkları sorunları öğretmen ve mülteci öğrenci görüşerinden faydalanarak ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Göçmen öğrencilerin eğitim öğretim ve okula uyum süreçlerinde karşılaştıkları sorunlara yönelik öğretmen görüşleri nelerdir?
2. Göçmen öğrencilerin eğitim öğretim ve okula uyum süreçlerinde karşılaştıkları sorunlara yönelik öğrenci görüşleri nelerdir?
3. Karşılaşılan sorunların giderilmesi için öğretmenlerin önerileri nelerdir?
4. Karşılaşılan sorunların giderilmesi için öğrencilerin beklentileri nelerdir?

Sınırlılıklar

Bu çalışmadan elde edilen veriler 2020-2021 eğitim öğretim yılı Amasya ili Merkez ilçesine bağlı ilkokullarda görev yapan öğretmenler ve yine bu okullarda öğrenim görmekte olan mülteci öğrencilerle yapılan görüşmelerle sınırlıdır.

Yöntem

Araştırma Modeli

Göçmen öğrencilerin eğitim öğretim ve uyum sürecinde karşılaştıkları sorunlara yönelik öğrenci ve öğretmen görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma nitel araştırma yaklaşımlarından olgu bilim deseni ile yürütülmüştür. Olgubilim, araştırmada yer alan kişiler tarafından tanımlanan bir olgu hakkında insan deneyimlerini ortaya çıkarmak için uygulanan bir desendir (Creswell, 2020). Kısaca; bireysel farklılıklardan kaynaklanan deneyimleri ön plana çıkararak, ilgili fenomeni yeniden tanımlar (Patton, 2014). Olgubilim araştırmaları genellenebilir sonuçlar vermemekle birlikte bir olguyu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olur (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

Çalışma Grubu

Örnekleme dahil edilen öğretmen ve öğrenciler amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme ile belirlenmiştir. Amaçlı örneklemede, araştırmacının yapacağı çalışmanın amacına uygun kişi ya da gruplar çalışmaya dahil edilir (Gürbüz, S. ve Şahin, F., 2018). Bu nedenle çalışmanın yapılacağı okullar belirlenirken göçmen öğrencilerin çoğunlukta olduğu okullar tercih edilmiştir. Ölçüt örneklemede ise çalışmanın amacına göre belli niteliklere sahip, belirlenen ölçütlere uygun kişi ya da gruplar çalışmaya dahil edilmektedir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2019). Bu bağlamda araştırmanın örneklemini Amasya ili Merkez ilçesine bağlı ilkokullarda görev yapan, sınıfında göçmen öğrenci bulunan 12 öğretmen ve yine bu ilkokullarda öğrenim görmekte olan Türkçe'ye kendini ifade edebilecek derecede hakim olan 16 göçmen öğrenci oluşturmaktadır. Örnekleme ait bilgiler Tablo 1 ve 2'de sunulmuştur.

Tablo 1.Öğretmenlere Ait Demografik Bilgiler

Katılımcılar	Cinsiyet	Mesleki Kıdem	Sınıf Düzeyi	Göçmen Öğrenci Uyruğu	Göçmenlerle İlgili Eğitimi Alma Durumu					
					Evet			Hayır		
					1	2	3	1	2	3
Ö1	Kadın	10	3	Iraklı,Afgan				x		
Ö2	Kadın	7	2	Iraklı,Türkmen		x				
Ö3	Erkek	32	4	Iraklı				x		
Ö4	Kadın	30	2	Iraklı				x		
Ö5	Kadın	4	3	Afgan,İraklı				x		
Ö6	Kadın	30	4	Afgan,İraklı	x					
Ö7	Kadın	27	3	Iraklı,Afgan					x	
Ö8	Kadın	12	1	Türkmen				x		
Ö9	Kadın	30	4	Iraklı,Afgan					x	
Ö10	Erkek	29	4	Iraklı,İranlı		x				
Ö11	Erkek	32	1	Iraklı,Afgan						x
Ö12	Erkek	30	4	Afgan, Iraklı						x

Tablo 1’de yer alan Evet cevapları için 1: Yeterli, 2: Kısmen yeterli, 3: Yetersiz; Hayır cevapları için ise 1: İhtiyaç hissediyorum, 2: Kısmen ihtiyaç hissediyorum, 3: İhtiyaç hissetmiyorum şeklinde kodlama yapılmıştır.

Tablo 2. Göçmen Öğrencilere Ait Bilgiler

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Sınıf Düzeyi	Uyruk	Kardeş Sayısı	Ülkesinde Okula Gitme Durumu	Türkçeyi Nerede Öğrendiği
K1	9	E	3	Afgan	3	Hayır	Okul
K2	10	K	3	Afgan	3	1.sınıf	Okul
K3	10	E	4	Iraklı	3	Hayır	Okul
K4	10	E	4	Iraklı	4	1.sınıf	Okul
K5	10	K	3	Iraklı	5	Hayır	Okul
K6	8	K	2	Türkmen	2	Hayır	Okul
K7	11	E	4	Iraklı	5	Hayır	Okul
K8	10	K	3	Iraklı	2	Hayır	Okul
K9	9	K	3	Iraklı	3	Hayır	Okul
K10	9	K	3	Afgan	3	Hayır	Okul
K11	8	E	2	Afgan	4	Hayır	Okul
K12	9	K	3	Afgan	4	Hayır	Okul
K13	10	E	3	Iraklı	5	Hayır	Okul
K14	13	E	4	Suriyeli	3	2.sınıf	Okul

K15	10	E	4	Afgan	3	Hayır	Okul
K16	9	K	3	Iraklı	4	Hayır	Okul

Tablo 2 incelendiğinde katılımcı göçmen öğrencilerin çoğunluğunun kendi ülkelerinde okula gitmedikleri görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplamak amacıyla göçmen öğrencilere yönelik 10 sorudan ve öğretmenlere yönelik 14 sorudan oluşan iki ayrı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formlarının hazırlanmasında literatürden ve uzman görüşünden yararlanılmıştır. Yine formların anlaşılabilirliği ve dilbilgisine uygunluğu için bir Türkçe öğretmenin görüşü alınmıştır. Çalışmanın pilot uygulaması belirlenen örneklem dışında bir gruba uygulanmış ve test edilmiştir. Görüşme formları katılımcılara ait demografik bilgilerin olduğu ve görüşlere yönelik açık uçlu soruların bulunduğu iki ayrı kısımdan oluşmaktadır.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın yürütülebilmesi için Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurulu'ndan E-30640013-108.01-8031 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Verilerin toplanması için Amasya Milli Eğitim Müdürlüğü E-47613789-44-2333921 sayılı araştırma izni alınmıştır. Araştırmada veriler ilk araştırmacı tarafından toplanmıştır. Örneklem okullar telefonla aranıp, belirlenen saatlerde randevu alınmış, öğretmen ve öğrencilerle sosyal mesafeyi koruyacak, araştırmaya katılanların sağlığını riske atmayacak şekilde gerekli önlemler alınarak yüzyüze mülakatlar yapılmıştır. Veri toplama süreci üç haftada tamamlanmıştır.

Veri Analizi

Çalışmadan elde edilen veriler içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmacılar tarafından görüşmelerden elde edilen ses kayıtları yazıya dönüştürülmüş ve katılımcılara teyit ettirilmiştir. Geri dönüşler sonucunda veriler birçok kez okunup benzer kavramlar bir araya getirilerek kodlar ve kategoriler oluşturulmuştur. Bunlar önceden belirlenen temalarla ilişkilendirilerek analiz edilmiştir.

Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla araştırmacı üçgenlemesi tekniği kullanılmıştır. Bu teknik verilerin toplanmasında, analizinde ve yorumlanmasında birden fazla araştırmacının yer alarak benzer sonuçlara ulaşmasını ifade etmektedir (Başkale, 2016). Ölçümün güvenilirliği için araştırmacı ve bağımsız başka bir araştırmacı tarafından kodlamalar yapılarak nitel araştırmalarda kullanılan kodlayıcı güvenilirliği için güvenilirlik katsayısı 0,92 olarak hesaplanmıştır. Yapılan hesaplama sonucu kodlayıcı güvenilirliğinin yüksek olduğu görülmüştür.

Bulgular

Bu çalışmada elde edilen bulgular öğretmen ve göçmen öğrenci görüşleri olarak 2 başlık altında aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

1. Öğretmen Görüşleri

Öğretmenlerle göçmen öğrencilerin okula devamı, derslere ve okula ilgileri, yaşanan sorunlar ve önerilerine yönelik sorularla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. *Göçmen Öğrencilere Yönelik Öğretmen Görüşleri*

Temalar	Kategoriler	Kodlar
Devam Durumu	Devamlı	Sürekli geliyor
		Arada geliyor
	Devamsız	Kendi ülkesine dönmüş
		Avrupa'ya geçmiş
İlgi	Veli ilgisi	İlgili
		İlgisiz
	Derse ilgi	İlgili
		İlgisiz
	Okula ilgi	İlgili
		İlgisiz
Sorunlar	Eğitim-öğretim süreci	Türkçe yetersizliği
		Araç gereç temini
		Sınıf yönetimi
		Denklik olmaması
	Sosyal boyut	Akran ilişkileri
		Sosyal etkinliklere katılım
		İçe kapanıklık
	İletişim	Veli iletişimi
		Öğrenci iletişimi
	Öz bakım becerileri	Kazanılmış
		Kazanılmamış
Görüş ve Öneriler	Uyum eğitimi	Türkçe eğitimi
		Kültürel eğitim
	Kurumlar arası işbirliği	Öğrenciye yönelik
		Aile ile birlikte
	Ana dilde eğitim	Ana dile hakim öğretmen görevlendirme
		Öğretmenlere hizmetiçi dil eğitimi
	Eğitim ortamının düzenlenmesi	Seviye grupları oluşturma
		Özel sınıf oluşturma

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin görüşme verilerinden elde edilen bulgularda karşımıza dört tema çıkmaktadır. Bunlar; devam durumları, ilgi durumları, karşılaşılan sorunlar ile görüş ve

önerilerden oluşmaktadır. Birinci tema olan devam durumunda devamlı ve devamsız olarak iki kategoriye ulaşılmıştır. Göçmen öğrencilerin devamsızlık nedenleri olarak ise kendi ülkelerine dönmüş olmaları ve Türkiye’yi başka ülkelere geçiş olarak kullanmış olmaları görülmektedir.

“...Burda da mesela şu sorunumuz var çocuğun biriyle, düzenli devamlılık yok. Yani mesela 1 hafta geliyor 1-2 hafta yok. Tekrar 1-2 hafta geliyor sonra yine yok gibi. Ama aile ile ilgili bu konuda bi iletişim sağlayamadık.”(Ö1)

“Tabi ki oluyor. Ara ara gelmeyenlerin dışında kayıtlı olup da hiç gelmeyen de var... Bir öğrencim de nakil oldu. Gelmemen nedenlerini de veli ile iletişime geçemiyoruz dil sorunlarından dolayı. Çocuklar aracılığıyla iletişim kurmaya çalışıyoruz. Onlar da hastaydım, işim vardı gibi bahaneler belirtiyor.” (Ö4)

“Yok hocam, bende o şekil devamsızlık olmadı...Sadece pandemi sürecinde uzaktan eğitim noktasında sorun yaşadık. İmkanlardan dolayı internet olmadığı için giremediler.” (Ö5)

İkinci tema olan ilgide veli ilgisi, öğrencinin derse ilgisi ve okula ilgisi şeklinde kategoriler oluşturulmuştur. Her kategori için ilgisiz-ilgili kodlamaları yapılmıştır.

“...aile, okula geliyim, iletişim kuruyum tarzında değil. Ya da mesela telefonla arayıp ben okula davet ettiğimde bi geliyim, görüşeyim, bak bizçi aradı tarzında değil...”(Ö8)

“Velilerin çoğunun bizde telefonu bile yok hoca hanım. Yani biz almaya çalışıyoruz ama kayıta verdikleri numaralara falan da ulaşılmıyor...” (Ö9)

“Hep geliyorlar okula, ilgililer yani. Kendileri de kursa geldikleri için çocuklara da faydaları çok oluyordu.” (Ö6)

“Yani ilgilerini gayet yeterli gördüm. Sadece kelime konusunda kelime dağarcığını geliştirme konusunda sıkıntı yaşıyorlar...” (Ö1)

“...Eğer isteklilerse Türkçelerini de çok güzel geliştiriyorlar. Bu durum kişiden kişiye değişiyor...” (Ö12)

“Bir tanesi çok ilgisiz işte bu aileden dediğim, o çok ilgisiz inanın. Hani bu tahtaya bakmayan çocuk vardır ya o derece ilgisiz yani. Ama diğeri çok ilgili...” (Ö10)

“Kimisi yeterli kimisi yetersiz bu konuda. Ama öğrenmeye istekleri var. Yani sonuçta burda yaşıyorlar öğrenmeleri gerekiyor ama şimdi çocukların duyguları da yani karakter yapıları da önemli...” (Ö7)

Öğretmenlerin göçmen öğrencilerle ilgili gözlemlediği ve yaşadıkları sorunlar üçüncü temada ele alınmaktadır. Eğitim öğretim sürecinde öğretmenlerin; göçmen öğrencilerin Türkçe konusunda yetersiz olmaları, yine öğrencilerin ders araç gereçlerini temin edememeleri, sınıf yönetiminde zorluklar yaşamaları ve ara sınıflarda gelen öğrencilerin bulundukları sınıfa akademik açıdan denk olmaları gibi problemler yaşadıkları görülmektedir.

“Şimdi Türkçe öğretiminin zayıf olmasında dolayı tabii ki diğer çocuklar kadar seri ilerleme olmuyor bence. Evet çocuk başarılı bir çocuk ama biraz yavaş. Anlama ve olaya adapte olma süreci için ekstra bir zaman dilimi lazım ona...” (Ö2)

“Yok hoca hanım yok, alakası yok programın. Tamam yazıları kalem tutmaları falan güzel de ama dil onlarda da yok bizde de yok. Tam detaylı da öğrenemiyoruz yani ne seviyede olduklarını...”(Ö3)

“Genelde hocam çocukların maddi imkansızlıklarından dolayı güçlükler olabiliyor. Yani kaynak lazım oluyor ya da ders araç gereçleri konusunda eksiklikleri oluyor...” (Ö7)

“...geriye döndüğüm zaman aman aman bi sorun yaşamadım. Tabi ilk başlarda hepimiz bi zorlandık. Mesela şöyle bi sıkıntımız oluyor en çok; mesela 3.sınıfa başlamışsın ilerlemişsin tam senenin ortasında bi çocuk geliyor-yabancı bir çocuk- ne Türkçeyi biliyor, ne bir harf biliyor ama yaşından dolayı 3.sınıfa vermişler. İşte o çok büyük sıkıntı...” (Ö5)

“Evet, şimdi zaman zaman sınıf yönetiminde oldu. Çok hırçın bi öğrencim vardı. Herkesi birbirine katıyordu. Onu frenleyememiştik ilk başlarda. En kötü birazcık kızsın ertesi gün okula gelmiyordu...” (Ö10)

Üçüncü temada yer alan sosyal boyuta baktığımızda ise öğretmenler, öğrencilerinin sosyal etkinliklere katılımda, akran ilişkilerinde sorunlar yaşadıkları ve içe kapanık olduklarını gözlemlediklerini dile getirmektedirler.

“...Bir kere sosyallik noktasında hemen diğerleri gibi sosyalleşemiyor. Senin yönlendirmen gerekiyor açıkçası...Bir ara buluculuk yapmak gerekiyor. Diğer arkadaşlarıyla hadi bakalım hep beraber oynayın, hadi bakalım siz bi grupsunuz işte falan gibilerinden. Gruplara dahil etme özellikle çok etkili oluyor...” (Ö2)

“...şöyle bir durum olabiliyor; bazen benimkiler mülteci öğrencilerle oturmak istemeyebiliyor... Özellikle eğer çocuklar temizse sıkıntı yok ama biraz bakımsızsa üstü başı dışardan o çocuğu pis görürse çocuk da onunla oturmak istemiyor.” (Ö7)

“Şimdi Türkçeyi aktif olarak konuşabilenler diğer öğrencilerle de çok güzel iletişim kuruyor. Zaten işte çocuklarda ayrımcılık düşüncesi yok ya. Yok işte başka uyruklu bizden farklı gibi bi durum söz konusu olmuyor. Dışlama gibi bir sorun olmuyor. Ama Türkçeyi konuşamayan öğrencimde oluyor. Derslerde de zayıf olduğu için çocuklar farkında. İçine de kapanıklık olduğundan da çok içlerine giremiyor diğer çocukların. Onlar da uzak duruyor biraz.” (Ö6)

Tablo 3’e bakıldığında öğretmenlerin iletişim noktasında yaşadıkları sorunlar ise veli ve öğrenci temelli olarak ayrılmaktadır. Hem öğrenci ile hem de veli ile iletişimsizliğin temelinde yatan en önemli neden olarak dil konusundaki yetersizlik gösterilmektedir. Katılımcıların ifadeleri şu şekildedir:

“İyi, şöyle; mesela Türkmenistan uyruklu olan çocuğumun annesi kısmen Türkçe biliyor. Yani evet çok mu seri anlaşıyorsunuz, hayır tabii ki. Ama anlaşabiliyoruz... Ama hiç Türkçe

bilmiyorsa, o noktada sıfırsa şöyle bir çözüm buldum. 4.sınıfta bir öğrencimiz var o bize tercümanlık yapıyor...” (Ö1)

“İşte aileleri ile yeteri kadar irtibat kuramıyoruz. Kendileriyle de Türkçeyi işte tam böyle konuşamadıkları için onda baya zorlanıyoruz. Yani dil probleminde kaynaklı sorunlar oluyor...” (Ö3)

Üçüncü temanın son kategorisinde öz bakım becerileri ile ilgili yaşanan sorunlar görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğu öğrencilerinin öz bakım becerilerinden yoksun olduğunu ve bu becerilerin zamanla okulda verilmeye çalışıldığını ifade etmektedirler.

“Öz bakım becerileri ile ilgili bir sıkıntımız, uuu ya yine aynı. Biriyle hiç yok diğeriyle biraz özen konusunda var. Temizlik ve özen konusunda var. Bu da biraz aile ile ilgili bir durum...” (Ö9)

“...aile titizse hocam çocuk da bakımlı oluyor. Ama ailede bu konuda bir şey yoksa aileden öğrenmemişse okulda da dikkat etmiyor üstüne başına temizliğine. Biraz biraz diğer arkadaşlarından gördükçe işte el yıkamadır, yüz yıkamadır yapıyorlar ama üst baş temizliği yo maalesef.” (Ö12)

“...öz bakımla ilgili problemler oluyor. İu, şimdi kültürlerini tam net olarak bilmiyorum ama yaşadıkları yerleri de bilemiyorum...Dezenfektan, kolonyası olamayanlara bunları temin etmeye çalışıyoruz. Islak mendil olamayanlara bunları sağlıyoruz. En azından okulda ellerini yıkamaları konusunda sürekli uyarılarda bulunuyoruz.” (Ö6)

Tablo 3 incelendiğinde katılımcıların yaşadıkları sorunların giderilmesine ve göçmen öğrencilerin daha verimli bir eğitim alabilmelerine yönelik görüş ve önerileri dört kategoride ele alınmaktadır. Katılımcılarla yapılan görüşmelerden elde edilen verilere göre bu öneriler uyum eğitimi, kurumlar arası işbirliği, ana dilde eğitim ve eğitim ortamının düzenlenmesi başlıkları ile aktarılmaktadır. Birinci kategoride yer alan uyum eğitimi için öğretmenler göçmen öğrencilerin okula başlamadan önce dil ve kültürel anlamda bir uyum eğitimi almaları gerektiğini vurgulamaktadırlar.

“Şöyle bir durum olabilir; bu çocuklar bizim sınıflara direk konulmadan önce en azından 1-2 senelik bir süreçte dil öğretimi, kültür öğretimi sağlanabilir. Tamam biz okulda okuma yazma öğretiyoruz çocuk öğreniyor ama ezberci bir öğrenme oluyor...” (Ö8)

“Bir yıl bu çocukları mesela ayrı bir eğitime alabilirler sınıfa almadan önce. Veya 5 ay da yeterli olabilir...Birazcak böyle bir uyum süreci geçirdikten sonra bu çocuklar sınıfa alınsa bana göre çok daha iyi olur.” (Ö11)

“...İu, yani her şeyden önce mesela dil öğrenerek okula başlamalarını tavsiye ederim hani. ... konuşan çocukların arasında o dile maruz kalarak zaten öğreniyorlar bir şekilde ama belki uyum sürecinde sadece onlara yönelik bir dil eğitimi olabilir.” (5)

Katılımcılardan biri ise kurumlar arası işbirliğinin önemli olduğuna vurgu yaparak aile ve öğrenciye yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini dile getirmiştir.

“...okul dışında da farklı bir kurumda bu aileler ve çocuklarına bilgilendirici çalışmalar yapılabilir. mesela A kurumunda, B kurumunda birimler oluşturulup mültecilerle ilgili hani hem aile bilgilendirmesi yönünden hem çocuklarla pedagojik alanda çalışmalar yapılabilir bence, sadece okulla bırakmamak gerektiğini düşünüyorum...yani mesela devletin bir işleyişi var sonuçta onların bu kurallara yasalara adapte olmaları açısından farklı kurumlarla iş birliği yapılabilirmeli bence.” (Ö2)

Katılımcıların bir kısmı ise dil öğrenmenin önemine vurgu yaparak göçmen öğrencilerin kendi dillerinde bir eğitimle daha başarılı olabileceklerini belirtmişlerdir.

“Valla onlarla çalışabilmesi için onların dilinde mesela Arapçaysa Arapça, İngilizceyse İngilizce o dili iyi bilen bi öğretmen olursa daha kolay olursa her şey. Yani onların diline hakim bi öğretmenle daha iyi yürütülür süreç.” (Ö10)

“Benim tamamen yeterli olabilmem için Farsçayı, Arapçayı, İngilizceyi bilmiş olmam lazım ki ben onların iç dünyasını anlayabileyim ama belki bu noktada bizlere dil eğitimi verilmesi ile ilgili çalışmalar yapılması sürecin daha iyi yönetilmesine katkı sağlayabilir.” (Ö4)

Tablo 3’e bakıldığında görüş ve önerilerin son kategorisi olarak eğitim ortamının düzenlenmesi karşımıza çıkmaktadır. Bu kategori seviye grupları oluşturma ve özel sınıf oluşturma kodlarından elde edilmiştir.

“Yani ben şunu da düşünüyorum açıkçası; yani bunların bu Türk okullarında eğitim almaktan ziyade her ilde eee, okul olabilir yani ne bileyim farklı bir yer olabilir eee, özellikle bu çocukların eğitim alabileceği, özellikle kendi akranlarıyla kendi seviyelerine uygun; yani bence yaş da etkili değil bu çocuklarda...” (Ö5)

“Şöyle mesela çocukları yaş grubuna göre yani çocuk Afganistan’dan geliyor ya çocuğu 2.sınıfa veriliyor. Kocaman bir çocuk.” (Ö3)

“İmmm, mesela her okul bünyesinde ya da milli eğitim ayrı bir kurumda bu öğrenciler için ayrı sınıflar oluşturabilir...öğrenci ne seviyede akademik açıdan ne düzeyde buna bakıp yaşı farketmeksizin ayrı sınıflar oluşturulmalı.” (Ö7)

2. Göçmen Öğrencilerin Görüşleri

Öğrencilerle Türkiye’ye geliş nedenleri, eğitim ortamı, arkadaş ortamı, iletişim, okula uyum, aile ve okul desteği konularında yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Göçmen Öğrencilerin Görüşleri

Tema	Kategori	Kodlar
Türkiye’ye geliş nedeni	Biliyor	Savaş
		İş imkanı
		Geçiş güzergahı
Okula yönelik düşünceler	Bilmiyor	
	İlgi	İstekli

		İsteksiz
	Memnuniyet	Okulda olmaktan mutlu
		Okulda olmaktan mutsuz
	Dersler	Zorlanıyor
		Başarılı
		Seviyor
		Sevmiyor
	İletişim	Öğretmenle iletişim kuruyor
		Arkadaşları ile iletişim kuruyor
		İçe kapanık-İletişim kurmuyor
	Okul kuralları	Olmalı
		Olmamalı
		Esnetilmeli
Beklentiler	Okuldan	Maddi destek
		Aile görüşmeleri
	Öğretmenden	Derslerde destek
		Öğrencileri anlaması
	Arkadaşlarından	Ayrımcılık yapmamaları
		Oyunlarına almaları
		Okul dışında vakit geçirmeleri

Tablo 4'e bakıldığında göçmen öğrencilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular üç tema altında ele alınmaktadır. Bunlar bu öğrencilerin Türkiye'ye geliş nedenleri, okula yönelik düşünceleri ve beklentilerden oluşmaktadır. Göçmen öğrencilere Türkiye'ye geliş nedenleri sorulduğunda büyük çoğunluk bilmediğini belirtmiştir. Bilenler ise savaş, iş imkanı ve başka ülkelere gitmek için mecburen geldiklerini dile getirmişlerdir. Katılımcıların ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

"...ülke savaş var, ondan geldik biz..." (K5)

"Ben küçükken geldik neden geldik bilmiyorum." (K8)

"Ben burda doğmuşum. Niye geldik bilmiyorum." (K9)

"Biz istemiyorlardı, babam çalışamıyordu. Okula da almadılar bizi. Biz de Türkiye geldik." (K3)

"Babam burda çalışıyor, savaş vardı orda çalışmadı." (K15)

"Biz gideceğiz Amerika'ya ama önce buraya gelmek gerekiyormuş dedi baba. Biz de geldik ama gideceğiz sonra..." (K11)

"Niye geldik, babam bizi buraya getirdi. Ben bilmiyorum niye geldik." (K16)

Göçmen öğrencilerin okula yönelik görüşleri incelendiğinde beş kategori görülmektedir. Birinci başlıkta öğrencilerin okula yönelik ilgileri ele alınmaktadır. Öğrencilerin çoğunluğu okula gelmeye istekli iken bir kısmı okula mecburen geldiklerini, gelmek istemediklerini dile getirmişlerdir.

“... Okul güzel, seviyorum okulu. Ben bilmediği için okulu gelmek istemedi ama sonra arkadaşları sevdi, şimdi güzel okul.” (K3)

“Okula geliyorum hep, ders çalışıyorum okulda, arkadaşlarım var bana yardım ediyor. Öğretmenimi seviyorum.” (K5)

“Şeyy, buraya geldim ders okuyum. İran’da okumadım. Babam çalışacaktı burda. Ben dedim şey ben okula gidiyim ders okuyum.” (K12)

“Ben geliyorum okula, babam diyor git. Öğrenmek lazımmiş ondan geliyorum ben.” (K13)

Öğrencilerin okula yönelik görüşlerine bakıldığında ikinci kategoride memnuniyet durumları karşımıza çıkmaktadır. Katılımcılara okula geldiklerinde hissettikleri ve şu anki duyguları sorulduğunda büyük bir kısmı okula gelmekten memnun olduklarını ve okulda kendilerini mutlu hissettiklerini dile getirmektedirler.

“Okula gelince benimle konuşmadılar, sonra öğretmen dedi beraber oynayın siz arkadaşlarınız. Sonra onlar dedi tamam, biz beraber oynadık... şimdi de hep beraberiz. Okul güzel, gelince mutluyum, iyi oluyorum.” (K9)

“Evet, seviyorum okulumu. Ders öğreniyorum, arkadaşlar var, öğretmen var. Benim kardeşler de burda onlarla oyun oynuyor teneffüste...” (K11)

“Tu, ilk ben Irak’ta birinci sınıf okudum. Sonra geldik. Gelince bana dediler bir okuyacaksın bi daha bir okudum. Arkadaşlarımı sevdim, öğretmenimi sevdim... Okulda mutluyum hep gelmek istiyorum.” (K2)

“Eski okulda beni aralarına almadılar, istemediler. Sonra ben bu okul geldim. Orda ben istemedim okula gidiyim. Burda güzel, ben istiyorum geliyim.” (K16)

Katılımcılara derslerle ilgili görüşleri sorulduğunda çoğunluğu zorlandığını, bir kısmı derslerde başarılı olduklarını bir kısmı ise dersleri yapamadıklarını belirtmektedirler.

“Dersler zor, Türkçe çok zor. Ben yapamıyor öğretmen diyor yapacaksın ben de arkadaşlara soruyor, onlar yardım ediyor. Bazen öğretmen yardım ediyor. Ama tek olmuyor ödevler yanlış oluyor.” (K1)

“Orda okula gitmedim hiç burda geldim okula. Okul güzel ama şey bazen ders zor ben anlamıyorum öğretmen ne dedi. O soruyor anladın mı ben diyorum biraz öğretmenim o sonra bi daha bana söylüyor. Birlikte yapıyoruz sonra.” (K15)

“Evet, derslerimi kendim yapıyorum. Öğretmen anlatıyor ablam da anlatıyor evde ben yapıyorum. Öğretmen aferin diyor ben doğru yapınca...” (K3)

Katılımcıların okula yönelik düşüncelerindeki bir diğer kategorinin iletişim olduğu görülmektedir. Katılımcılar daha çok arkadaşlarıyla iletişim kurduklarını ifade etmektedirler. Bazıları ise öğretmeniyle daha iyi iletişim kurduğunu azınlıkta kalan kısım ise kendi başına vakit geçirdiğini belirtmişlerdir.

“Teneffüste arkadaşlarım var geliyorlar, beraber oynuyoruz. Yardım ediyorlar bana birlikte her şey yapıyoruz.” (K2)

“Evet, u benim arkadaşlarımı seviyorum hep oyunlar oynuyoruz. Öğretmen bize söylüyor onlarla ders yapıyoruz.” (K7)

“...Onlar benim sınıfta benle beraber hadi gel diyorlar beraber oynuyoruz. Öğretmenim hep geliyor bana soru soruyor, bana birşey lazım mı diyor hep bana yardımcıdır, ben ondan istiyorum her şey soruyorum. Ona anlatıyorum her şey.” (K13)

Tablo 3’e bakıldığında katılımcıların okul kuralları ile ilgili bir sorun yaşamadıkları, bir kısmının ise kuralların olmaması veya değiştirilmesi görüşünde oldukları anlaşılmaktadır.

“Kurallar güzel, olsun.” (K4)

“Yok, kurallar iyi öğretmen dedi biz de tamam dedik. Çöp atmayalım, temiz olalım bunlar iyi.” (K8)

“Okul olunca kural da olur. Yoksa her yer pis olur, herkes kavgacı olur. Koşarlar hasta olurlar. Kurallar olsun okulda.” (K9)

“Yok, bu kurallar olsun. Ben değiştirmek istemem. Temiz olalım, parmak kaldıralım, izin alalım bunlar güzel kalsın.” (K1)

“Şey, güzel ama her şey kural yasak. Bazen yasak olmasın. Biz ne istiyoruz onu yapalım.” (K14)

Katılımcılara son olarak daha iyi bir okul ortamı için beklentileri sorulduğunda verdikleri cevaplar okul, öğretmen ve arkadaşlarından beklentileri olduklarını söylemişlerdir. Çoğunluğu maddi sıkıntı yaşayan göçmen öğrencilerin okuldakilerin kendilerine maddi açıdan destek olmalarını istedikleri ve aileleri ile görüşerek onlara yardımcı olmalarını istediklerini dile getirmişlerdir. Yine öğretmenlerinden dersler noktasında destek beklediklerini ve daha alayışlı olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Arkadaşlarından ise birlikte oyun oynama, kendilerini dışlamama, okul dışında da vakit geçirme gibi talepleri bulunmaktadır.

“Biz şimdi korona var. Öğretmen ders yapıyor internet yok biz giremiyoruz. Öğretmen diyor niye girmedin diyoruz bilgisayar yok. Bize okul bilgisayar verse biz derse girebiliriz.” (K10)

“Şey bazen bize öğretmenler geliyor. Bize hediye getiriyorlar. Müdür öğretmen geliyor. Bize çok kitap getirse ben çok okurum, çok çalışkan olurum...Iuu internet bitiyor annenin sonra ders yapamıyorum. Ders için bize internet hediyesi getirsin.” (K12)

“Okulda görüşmek istiyor anne babayla. Baba işte çalışıyor, gelmiyor o. Anne kardeşe bakıyor sonra kızıyor niye gelmedi. Anne gelemiyor, onlar gelse eve anne görüşsün.” (K4)

“Öğretmen ödev veriyor ben yapamıyor o bana yardım etse ben yapsam yapabilirim o zaman. Kolay ödev nasıl veriyor ben hemen yapıyorum. Ama zor olunca ben soruyorum kendin yapmalı sen diyor o zaman bana biraz yardım etmesini istiyorum.” (K7)

“...Ben anlatıyorum hep niye ders yapamadım çünkü diyorum anlamadım ben ders yapamadım. Öğretmen anlamıyor o zaman beni.” (K8)

“Ben bu okula geldim ikinci sınıfta. Tenefüste dedim ben de oynayım sizinle yok dediler bana. Ben üzüldü ama öğretmen dedi onu da alın oynayın beraber sonra nasıl beni aldılar. Ama ben istiyorum hep alsınlar. Sen de gel desinler...” (K1)

“Benim arkadaşlar bana diyor sen gelme, sen bizimle konuşma. Ben diyorum ben de çocuğum ben de sizin gibi bu okuldayım. Öğretmen anlatıyor onlara hepimiz arkadaşsınız siz. Ama onlar beni istemiyor.” (K14)

“Ben arkadaşlarımı çok seviyorum. Biz onlarla oynuyoruz hep beraberiz ama okul bitiyor ve gidiyoruz. Okul erken bitiyor, ben eve gidiyorum ders yapıyorum sonra sıkılıyorum. Diyorum arkadaşlarımla olmak istiyorum. Okul olmayınca oynayamıyorum onlarla...” (K16)

Tartışma ve Sonuç

Göçmen öğrencilerin eğitim öğretim ve okula uyum süreçlerinde karşılaştıkları sorunları ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışmada elde edilen bulgular iki başlık altında ele alınmıştır. Birincisi öğretmen görüşleri, ikincisi öğrenci görüşleridir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmeler sonucunda dört tema belirlenmiştir. Öğrencilerin okula devam durumları sorulduğunda çoğunluğun devam ettiği belli bir kısmında ise devamsızlık problemi yaşadıklarını belirtmişlerdir. Devamsız öğrencilerin gerekçelerini ise çevreden edindikleri bilgilere göre memleketlerine geri dönmeleri veya Türkiye’den diğer batı ülkelerine geçmeleri olarak ifade etmişlerdir. Başar, Akan ve Çifçi (2018) ise çalışmasında bu sonuçlardan farklı olarak bu öğrencilere yönelik bir mevzuatın olmaması ve bundan kaynaklı olarak bu çocukların uzun süre okula devam etmedikleri sonucuna varmıştır.

Öğretmen görüşleri için belirlenen bir diğer tema olan ilgide ise veli ilgisi, öğrencinin okula ve derslere ilgisi ele alınmıştır. Velilerin büyük bir kısmının ilgisiz olduğu ve buna bağlı olarak da öğrencilerin derse ve okula ilgilerinin azaldığı öğretmenlerce dile getirilmiştir. Velilerin ilgisizliğinin altında yatan neden olarak ise iletişim noktasında sorun yaşamaları olduğu belirtilmiştir. Sarıahmetoğlu ve Kamer (2020) de yaptıkları çalışmada bu konuya değinmişler bu öğrencilerin eğitimin ilk basamağında yani okula kayıt sırasında iletişim açısından sorunlar yaşadıkları sonucuna ulaşmışlardır.

Öğretmenlerin bu süreçte yaşadıkları sorunlar sosyal boyut, iletişim, öz bakım becerileri ve eğitim öğretim süreci olarak tanımlanmıştır. Öğrencilerinde sosyal yönden içe kapanıklık, sosyal etkinliklere katılmada isteksizlik ve akran ilişkilerinde problemler yaşadıklarını gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Yine iletişim noktasında öğrenciler ve velileri ile yeterli iletişimi kuramadıklarını ifade etmişlerdir. Eğitim öğretim sürecinde sınıf yönetimi, anlaşılama, öğrencilerin araç gereç eksikliği gibi nedenlerle aksamalar meydana geldiğini dile getirmişlerdir. Tüm bu sorunların kaynağı olarak ise dil problemini göstermektedirler. Öğrencilerin Türkçeye hakim olmamalarından, öğretmenlerin ise onların dillerini bilmemelerinden dolayı iletişim eksikliğinden yakınmaktadırlar. Yapılan diğer çalışmalarda da araştırmacılar benzer sonuçlara ulaşmışlardır (Bulut, Kanat Soysal ve Gülçiçek, 2018;

Er ve Bayındır, 2015; Erdem, 2017; Keskin ve Okçu, 2021). Keskin ve Okçu (2021) ise iletişimin önündeki engellerden biri olan dil farklılığının sınıftaki Türk öğrencilerin de göçmen öğrencilere karşı olumlu tavır sergilemelerine engel olduğunu söylemişlerdir. Bulut, Kanat Soysal ve Gülçiçek (2018), Suriyeli öğrencilere yönelik yaptıkları çalışmada öğretmenlerin anadili Türkçe olmayan göçmen öğrencilere, diğer çocuklarla aynı eğitim programını uyguladıkları; bu öğrencilerin dil sorunlarına çözüm üretemedikleri ve yabancılara Türkçe öğretimi konusunda kendilerine herhangi bir eğitim verilmediği için sorunlar yaşadıkları sonuçlarına ulaşmışlardır.

Öğretmenler yaşanan sorunların ortadan kalkmasına yönelik önerilerinde öğrencilerin ve ailelerin bir uyum eğitimine tabi tutulmaları gerektiğini, yine bu öğrencilere anadilde eğitim verilmesinin doğru olacağını, bu mümkün olmasa bile en azından öğretmenlerin hizmetiçi bir dil eğitimi almaları gerektiğini belirtmişlerdir. Yine Bulut, Kanat Soysal ve Gülçiçek (2018) de çalışmalarında öğretmenlerin uyum süreci için ihtiyaç analizleri yapıldıktan sonra bir hizmetiçi programı hazırlanarak uygulanmasını önermektedirler. Yurdagül ve Tok (2018) ise çalışmasında öğretmenlerin bu öğrencilerin öncelikle dil eğitimi almasını, duygusal ve kültürel programlarına yönelik uyum eğitimlerine alınmalarını, öğretmenlerin sınıftaki diğer öğrencilerle göçmen öğrencilerin kaynaşmaları için çeşitli aktiviteler düzenlemeleri, ailelerin de dil eğitimi almaları gerektiği sonuçlarına ulaşmışlardır. Ayrıca katılımcıların bir kısmı ise eğitim ortamının düzenlenerek seviye grupları oluşturulmasını desteklediklerini ifade etmişlerdir. Aykut (2020) de tüm bunlara ek olarak bu sürecin başarılı bir şekilde yürütülmesi için öğretmenlerin, velilerin, öğrencilerin farklılıklarla ilgili ve çok kültürlü eğitim ile insan haklarına dayalı eğitim konusunda bilgi sahibi olmaları gerektiğini dile getirmiştir. Yine Başar, Akan ve Çifçi (2018) mevzuat yetersizliğine değinerek devamsızlıkla beraber öğrenme öğretme sürecine ve sınıf yönetimine olumsuz etkilerinin olduğunu da belirtmişlerdir. Buna bağlı olarak da idare ve öğretmen uygulamalarında farklılıklar olduğunu bu farklıların oluşmaması için bu öğrencilere yönelik bir düzenlemeye gidilmesi gerekliliğini vurgulamışlardır. Katılımcılardan biri ise kurumlar arası işbirliği yapılarak ailelerin de dahil edildiği bir program oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Bu bulguyu destekler nitelikte olan Topsakal, Merey ve Keçe (2013) de çalışmalarında göçmen ailelere ve öğrencilere özel uyum programları düzenlenmesinin bu öğrencilerin okula uyumlarını hızlandıracağı sonucuna ulaşmışlardır.

Öğrenci görüşmeleri sonucu ulaşılan bulgular ise öğrencilerin Türkiye'ye geliş nedenleri, okula yönelik düşünceleri, daha iyi bir eğitim ortamı için beklentileri temalarıyla sunulmuştur. Yapılan görüşmeler sonucu öğrencilerin okula ve derslere ilgilerinin ailenin ilgisiyle bağlantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arabacı, Başar, Akan ve Göksoy (2014) yaptıkları çalışmada velilerin Türkçeyi yeterince konuşamaması, kavramları algılayamaması ve kültürel dışlanmışlık okul ile velinin iletişimini ve öğrenciye desteğini azalttığını buna bağlı olarak da velilerin duyarsızlığının ve çocuğuna sahip çıkmasının sınıf ortamını da olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir.

Öğrencilerin memnuniyet durumları ile ilgili sonuçlarda ise büyük bir kısmının okulda olmaktan memnun oldukları görülmüştür. Özpinar, Aydoğan Yenmez ve Mandacı Şahin (2017) eğitim fakültesinde okuyan yabancı uyruklu öğrencilerle yaptıkları çalışmada bütün öğrencilerin memnun olduğunu ve eğitimlerine Türkiye'de devam etmek istediklerini tespit etmişlerdir. Yine Bayraktaroğlu ve Mustafayeva (2010) da yükseköğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilerin büyük oranda Türkiye'de

eğitim görmekten memnun oldukları sonucuna ulaşmıştır. Göçmen ğrencilerin derslerdeki başarı durumları incelendiğinde ise büyük bir kısmının dersleri anlamada zorlandığı, ailelerin özellikle Matematik ve İngilizce dersleri konusunda öğrencileri desteklediği diğer dersler için bir çalışma yapmadıkları görülmüştür. Göçmen öğrencilerle yapılan diğer çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmış ve derslerde zorlanmalarının nedeni olarak yine dil problem gösterilmiştir (Arabacı, Başar, Akan ve Göksoy, 2014; Bulut, Kanat Soysal ve Glek, 2018; Er ve Bayındır, 2015; Erdem, 2017; Keskin ve Okçu, 2021).

Son olarak göçmen öğrencilerin okula uyum sağlayabilmesi ve eğitim ğretim sürecinde başarılı olabilmesi için arkadaşlarından, öğretmenlerinden ve okuldan beklentileri olduğu anlaşılmıştır. Bu ğrencilerin temel beklentisi, anlaşılmaktır. Bunun yanı sıra sosyal ve maddi yönden de desteğe ihtiyaçları olduğu önemli bir gerçektir. Tüm bu sürecin başarılı bir şekilde yürütülmesi bu öğrencilerin eğitimden maksimum verimi alması okul-aile-ğretmen işbirliği ile mümkün olacağı düşünülmektedir. Bu konuda herkes üzerine düşen görevi yerine getirdiğinde her anlamda başarıya ulaşılacağı görülecektir. Öğretmenlerin göçmen öğrencilerle iletişim sorununu zebilmek için hem öğrencilerin hem öğretmenlerin dil becerileri yönünden desteklenmesi gerekmektedir. Okul yönetiminin çocuklara ve ailelerine verecekleri eğitimlerle göçmen ailelerin sosyal, duygusal ve kültürel olarak topluma ve eğitim ortamına uyumlarının kolaylaştırılması sağlanabilir.

Kaynakça

- Arabacı, İ. B., Başar, M., Akan, D., Göksoy, S. (2014). An analysis about educational problems in camps in which Syrian refugees stay: condition analysis. *International Journal of Social Sciences & Education*, 4(3), 80-94.
- Avcı, F. (2019). Okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden mülteci öğrencilerin sınıf ortamında karşılaştıkları sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri. *Language Teaching and Educational Research (LATER)*, 2(1), 57-80. DOI: <https://doi.org/10.35207/later.537817>
- Aykut, S. (2020). Suriyeli göçmen çocukların dil becerilerinin ve okul ile olan ilişkilerinin eğitim sistemine adaptasyonları üzerindeki etkisi ve okul sosyal hizmetinin önemi. *The Journal of International Social Research*, 13(72), 754-762.
- Balkar, B., Şahin, S. ve Işıklı Babahan, N. (2016). Geçici eğitim merkezlerinde (gem) görev yapan Suriyeli öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar. *Journal of Theory and Practice in Education / Eğitimde Kuram ve Uygulama Articles / Makaleler*, 12(6), 1290-1310.
- Başar, M., Akan, D., & Çiftçi, M. (2018). Mülteci öğrencilerin bulunduğu sınıflarda öğrenme sürecinde karşılaşılan sorunlar. *Kastamonu Education Journal*, 26(5), 1571-1578. doi:10.24106/kefdergi.427432.
- Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*, 9(1), 23-28.
- Bayraktaroğlu, S. ve Mustafayeva, L. (2010). Türk yükseköğretim sistemi ve Türk dünyası ilişkileri: Sakarya Üniversitesi'nde eğitim gören yabancı uyruklu öğrenciler örneği, *Journal of Azerbaijani Studies*, 12(1-2), 284-292.
- Bilecik, S. (2019). Akran görüşlerine göre mülteci çocukların sosyal becerileri üzerine nicel bir araştırma. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Journal of Divinity Faculty of Hitit University*, 18 (35), 287-314. <https://doi.org/10.14395/hititilahiyat.507178>.
- Block, K., Cross, S., Riggs, E., & Gibbs, L. (2014). Supporting schools to create an inclusive environment for refugee students. *International Journal of Inclusive Education*, 18(12), 1337-1355. DOI: 10.1080/13603116.2014.899636
- Boydak Özcan, M. ve Şendür, D. (2017). Öğretmenlerin çok kültürlü eğitim ve anadilde eğitim hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences*, 27(2), 113-121.
- Börü, N. ve Boyacı, A. (2016). Göçmen öğrencilerin eğitim-öğretim ortamlarında karşılaştıkları sorunlar: Eskişehir ili örneği. *Electronic Turkish Studies*, 11(14), 123-158.
- Bulut, S., Kanat Soysal, Ö. ve Gülçiçek, D. (2018). Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğretmeni olmak: Suriyeli öğrencilerin eğitiminde karşılaşılan sorunlar. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(2), 1210-1238.

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2019). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. (27.Baskı). Ankara: Pegem Akademi ve Yayıncılık.
- Er A.K ve Bayındır, N. (2015). İlkokula giden mülteci çocuklara yönelik sınıf öğretmenlerinin pedagojik yaklaşımları. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(4), 175-185.
- Erdem, C. (2017). Sınıfında mülteci öğrenci bulunan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları öğretimsel sorunlar ve çözüme dair önerileri. *Medeniyet Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 26-42.
- Creswell, J.W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (3.Baskıdan Çeviri). (Çeviri Editörleri: M. Bütün& S.B. Demir), Ankara: Siyasal Yayın Dağıtım.
- Gümüşten, D. (2017). Mülteci çocukların eğitimi ve uyumlarına yönelik yapılan müdahale programları üzerine bir derleme. *Nesne*, 5(10), 247-264. DOI: 10.7816/nesne-05-10-03.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: felsefe-yöntem-analiz*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hodes, M. (2000). Psychologically distressed refugee children in the United Kingdom. *Child Psychology & Psychiatry Review*, 5(2), 57–68.
- MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü (2014). Yabancılar yönelik eğitim-öğretim hizmetleri genelgesi (2014/21). Erişim Tarihi: 05.05.2021, <http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1715.pdf>
- Nar, B. (2008). *Göçün eğitime ve eğitim yönetimine etkileri (Dilovası örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Patton, M.Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*(3.Baskıdan Çeviri).(Çeviri Editörleri : M. Bütün & S.B. Demir). Ankara: Pegem Akademi ve Yayıncılık.
- Sağlam, H. İ. ve İlksen Kanbur, N. (2017). Sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 7(2), 310-323. Doi: 10.19126/suje.335877
- Sariahmetoğlu, H. ve Kamer, S. T. (2020). Yabancı uyruklu ortaokul öğrencilerinin eğitim sürecinde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(76), 1611-1630.
- Özpınar, İ., Aydoğan Yenmez, A. ve Mandacı Şahin, S. (2017). Türk soylu yabancı uyruklu öğrencilerin sorunları ve çözüm önerileri. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(27), 662-679).
- Topsakal, C., Merey, Z. ve Keçe, M. (2013). Göçle gelen ailelerin çocuklarının eğitimi öğrenim hakkı ve sorunları üzerine nitel bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 546-560.
- UNESCO. (2019). Küresel eğitim izleme raporu (*global education monitoring report – gem raporu*). Erişim Tarihi: 05.05.2021, <https://www.raporlar.org/kuresel-egitim-izleme-raporu-2019-unesco/>
- UNICEF. (2016). Türkiye'deki Suriyeli çocuklar. Erişim Tarihi: 05.05.2021, <https://www.unicef.org/turkey/raporlar/t%C3%BCrkiyedeki-suriyeli-%C3%A7ocuklar-bilgi-notu-ekim-2016>

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri* .Ankara:Seçkin Yayıncılık
- Yurdagül, A. Ve Tok, T. N. (2018). Öğretmen gözüyle mülteci/göçmen öğrenci. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 46-58.
- Zayimoğlu Öztürk, F. (2018). Mülteci öğrencilere sunulan eğitim-öğretim hizmetinin sosyal bilgiler öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi. *AJESI - Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 8(1), 52-79. DOI: 10.18039/ajesi.393879.

Gaziantep'teki Suriyeli Kadınların Çalışma Deneyimleri¹

Şenay Leyla Kuzu²

Giriş

Türkiye, Suriye'deki krizden bu yana en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülkelerin başında gelmektedir. Suriye krizinin ardından çok sayıda insanın bölge ülkelere sığındığı, ülke içinde de yerinden edildikleri bilinmektedir. Suriye'den bölge ülkelere (Lübnan ve Ürdün'e 1.5 milyon Suriyeli yerleşmiştir) zorunlu göçle birlikte en fazla sayıda Suriyelinin Türkiye'ye yöneldiği bilinmektedir (UNHCR, 2021). 2013 yılında Türkiye'deki Suriyeli nüfusun 225 bin civarında olduğu, Suriye'deki krizin devam etmesiyle birlikte kısa sürede 2015 yılında 2.5 milyona yükseldiği ve Mayıs 2021 itibarıyla bu sayının 3.6 milyonu aştığı görülmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021). Mülteci nüfusun görece kısa bir sürede bu denli yoğunluğu başta hukuk, ekonomi, sağlık ve eğitim alanlarında olmak üzere çok yönlü tartışmaların, düzenlemelerin ve araştırmaların yapılmasına neden olmuştur.

Suriye krizinin ardından Türkiye'ye yönelen zorunlu göçün yoğunluğu dikkate alındığında, gündeme gelen konuların başında Suriyelilerin barınma, güvenlik ve sağlık gibi temel ve zaruri ihtiyaçların karşılanması ve koordinasyonu olmuştur. Barınma merkezlerinde kalan Suriyelilerin sayısının yüzbinlere ulaştığı ama kısa bir süre içinde giderek azaldığı (son verilere göre yaklaşık 56 bin kişi geçici barınma merkezlerinde kalmaktadır) görülmektedir. Buna karşılık Suriyeli nüfusun neredeyse tamamına yakını kent merkezlerinde yaşamakta ve Suriyeli nüfusun yüzde yetmişinden fazlasını kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır (Mülteciler Derneği, 2021).

Suriye'de, bölgede, dahası dünyada yaşananları her ne kadar kriz olarak nitelendirmek yaygın olsa da yaşananların milyonlarca insanı etkilediği, insanların belirsizlikten ve korkudan kaçtığı, belirsizlikleri ve tehlikeleri göze alanların farklı öyküleri dikkate alındığında, yaşananların kriz olmaktan öte bütün dünyayı içine alan bir değişim süreci olduğunu hatırlatmak gerekir (Engelhardt,2020). İşte bu nedenle mülteciler hakkındaki sayısal verilerden çok mültecilerin yaşam öyküleri ve gündelik

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, leyla@gantep.edu.tr

* Bu çalışma İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA) tarafından Kent Kültürü ve Kentlilik Bilincinin Geliştirilmesi Mali Destek Programı kapsamında (Proje Sözleşme No: TRC/18/KBG/0013) desteklenmiş olan araştırmanın verilerine dayanmaktadır. Mehmet Nuri Gültekin, Muhsin Soyudoğan, Mustafa Doğanoglu, Yücel Karadaş, Sinan T. Gülhan, Şenay Leyla Kuzu, Ayşen Utanır, Nur İncetahtacı ve Çağrı Aslan tarafından gerçekleştirilen araştırma, Ağustos 2020'de Gaziantep Üniversitesi Yayınları tarafından *Gaziantep'teki Suriyeliler Başarı Hikâyeleri* adıyla basılmıştır. Bu çalışmada araştırmanın verilerinden yararlanmama izin verdikleri için isimlerini andığım araştırmacılara teşekkür ederim.

hayattaki karşılaşmaları Goffman'ın (2014: 42,49) deyiimiyle “karma temaslar” bize kim olduğumuz ve bu süreçte diğerlerinin katkısını düşünmeye davet etmektedir.

Göç ve Mültecilik Tartışmalarında Gaziantep

Türkiye'nin hemen hemen bütün illerinde Suriyeli nüfusun varlığından bahsedilebilir. Ancak Suriyeli nüfusun bütün illerde benzer yoğunlukta olduğunu söylemek mümkün değildir. Suriyeli nüfusun Gaziantep'te yoğunlaşmasında iş fırsatları, akrabalık bağları, sınıra yakınlık gibi birçok sosyo-ekonomik faktörün yanı sıra “ideolojik/politik bir tutumun” da (belli illerde Suriyeli nüfusun yoğunlaşması) etkili olduğu tartışılmaktadır (Gültekin, 2020: 48-49). Gaziantep, sınır kenti olmasının yanı sıra, kültürel benzerlikler, iş fırsatları ve görece heterojen nüfus yapısıyla Suriyelilerin yoğunlaştığı kentlerden biri olmuştur. İster kültürel yakınlık olsun ister kültürel yakınlık ve benzerliğin “bir yaşam stratejisi” olarak karşımıza çıkması olsun Gaziantep, tarihsel süreçte yakınlık, benzerlik ve akrabalık bağlarının daim olduğu kentlerden biridir (Soyudoğan, 2020).

Türkiye, Suriye krizinin ardından sıklıkla ‘en çok mülteciye ev sahipliği yapan ülke’ olarak anılmakla birlikte sorumluluğu eşitsiz bir biçimde üstlendiği görülmektedir (Erdoğan, 2020:74). Bu bakış açısı devam ettirildiğinde benzer bir tartışmanın Suriyelilerin yerleştikleri kentler dikkate alındığında da görülmektedir. Gaziantep, sınır kenti olarak geçici koruma statüsündeki Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı kentlerden biridir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün son verilerine göre Gaziantep il nüfusuna kayıtlı Suriyelilerin (449.236), Gaziantep il nüfusunun % 21. 54'üne karşılık geldiği görülmektedir. Gaziantep ile birlikte diğer sınır kentleri olan Hatay (435.968-%26.34), Kilis (105.956-%74.90) ve Şanlıurfa (423.564-%20.09) dâhil edildiğinde yaklaşık 1.5 milyon Suriyelinin bu kentlerde yaşadığı görülmektedir (Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021).

Suriye'deki krizin ardından Gaziantep, hem yerel yönetimlerin ve iş örgütlerinin hem de ulusal ve uluslararası ölçekte çok sayıda sivil toplum kuruluşunun etkin bir şekilde sürece müdahil olduğu illerden biri olmuştur (Leyla Kuzu & Karadağ, 2020; Kaya, 2015; Çorabatır & Hassa, 2013). Sivil toplum örgütlerinin göç ve mültecilik sürecinde üstlendikleri roller çok tartışmalı olsa da sivil toplum örgütlerinin faaliyetleri, Suriyelilerin kısa vadeli ihtiyaçlarının karşılanmasında ve gündelik sorunların çözümünde önemli işlevler üstlendikleri görülmektedir. Bununla birlikte ister yerel iş çevrelerinin ve örgütlerinin sürece dâhil olması ister yerel yönetimlerin çok yönlü politikaları olsun birlikte yaşam deneyimi uzun soluklu ve iki tarafın değiştiği dönüştüğü bir süreçtir. Öyle ki uyum tartışmalarında uyumun tek yönlü olmadığı, karşılıklı bir etkileşim sürecinin sonucu olduğu son dönemlerde yaygın bir kabul görmektedir (Erder, 2020:34).

Gaziantep'te İşgücü Piyasası ve Kadınlar

Gaziantep, Türkiye'nin önemli sanayi ve ticaret merkezlerinden biridir. Gaziantep, tekstil başta olmak üzere gıda, metal makine, kimya ve plastik sanayi, ayakkabı ve deri ürünleri, mobilya ve kâğıt ürünleri imalatında önemli bir paya sahiptir (Gaziantep Sanayi Odası, 2021). Türkiye'nin en büyük bin

firması arasına 61 firmayla (Gaziantep Ticaret Odası, 2021 verilerine göre) ön plana çıkan Gaziantep'in başarısında uzun yıllara dayanan sosyo-kültürel öğelerin, iç göçlerin ve coğrafi özelliklerin olduğu muhakkak (Karadağ, 2011; Keyman & Koyuncu-Lorasdağı, 2020). Bununla birlikte Suriye'deki olaylar nedeniyle 2011 yılından itibaren Gaziantep'e yerleşen Suriyelilerin Gaziantep'in ekonomisine yaptığı katkılar da dikkate alınmalıdır. Örneğin Gaziantep Sanayi Odası (2020 tarihi itibarıyla 76 firma) ve Gaziantep Ticaret Odasına (2020 itibarıyla 2.218 firma) kayıtlı Suriyeli firma sayısı göz önüne alındığında, ekonomik ilişkilerin boyutu anlaşılmaktadır³.

Sanayi, ticaret ve son dönemlerde turizm kenti olan Gaziantep'in kadınlar (Gaziantep'li, Suriyeli ve Afganlı kadınlar gibi) tarafından nasıl deneyimlendiği, kentin hem ekonomik hem de sosyal gelişmişliğini bir arada tartışmak için önemli bir fırsattır. Gaziantep'in de içinde bulunduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi, kadınların işgücüne katılım oranları açısından diğer bölgelerle kıyaslandığında daha düşük oranlara sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte örneğin TRC1 Gaziantep (Gaziantep, Adıyaman ve Kilis) alt bölgesinde kadınların işgücüne katılım oranları, TRC bölgesindeki Şanlıurfa ve Mardin alt bölgelerine göre daha yüksek olduğu görülmektedir. 2020 verilerine göre Gaziantep alt bölgesinde 15+-64 yaş arası kadınların işgücüne katılım oranı % 24.7 iken örneğin Şanlıurfa alt bölgesinde % 18.6 ve Mardin alt bölgesinde % 21.2'dir. Yakın alt bölgelere bakıldığında ise örneğin Hatay alt bölgesinde % 28.7 ve Adana alt bölgesinde ise % 32.5'tir (TUİK, 2020). Gündüz Hoşgör'ün deyişiyle "Gaziantep işgücü piyasasında cinsiyet temelinde keskin ayrım ve eşitsizlik söz konusudur" (Gündüz Hoşgör, 2011:502). Bütün bu verilerden yola çıkarak Gaziantep'te işgücüne katılım oranlarının kadınlar açısından düşük olduğu görülmektedir. Şüphesiz bunun nedenlerini tek bir faktörle anlamak veya açıklamak mümkün değildir. Fakat bu konu ile ilgili olarak birkaç veri daha dikkate alındığında, kadınların işgücüne katılım oranlarının düşüklüğüyle ilgili tartışmayı ilerletebiliriz. Örneğin Türkiye Aile Yapısı Araştırması 2016 verilerine göre kadının çalışmasına olumlu yaklaşanların en düşük olduğu bölge % 71.5 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir (TAYA, 2019:142). Her ne kadar bu verinin algıya yönelik olduğu ve gündelik hayatta bire bir karşılığı olmayabileceği düşünülse de öğrenim düzeyi, sosyo- ekonomik seviye ve hanenin yapısı gibi özelliklere göre bakış açısının değiştiği görülmektedir. Yine aynı araştırma verilerine göre kadınların çalışmasını uygun bulmama nedenleri arasında "kadının asli görevinin çocuk bakımı ve işleri olması", "gelenek ve göreneklerimize aykırı olması" ve "çalışan kadınların çocuklarının mağdur olması" gibi kadınları hane işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutan bir anlayışın egemen olduğu görülmektedir. Şüphesiz kadınların işgücüne katılımı konusu hem Gaziantep'li kadınları hem de Gaziantep'te yaşayan Suriyeli kadınları içine alan ve bu yazının sınırlarını aşan uzun soluklu bir tartışma olmasının yanı sıra, benzer sosyo-kültürel mekânların, kadının çalışma deneyimlerine nasıl etki ettiğini tartışmak için bir temel oluşturmaktadır. Suriye'de de benzer şekilde kadınların iş yaşamına sınırlı katılımlarının olduğu, bölgelere, sosyo-ekonomik seviyelere ve eğitim düzeyine göre işgücüne katılım düzeylerinin değişiklik gösterdiği bilinmektedir (Syrian Economic Sciences Society & UNDP, 2018).

³ Proje Kapsamında Gaziantep Ticaret Odası ve Gaziantep Sanayi Odası ile yapılan görüşme (Haziran, 2020).

Gaziantep'in Yeni İşverenleri: Suriyeli Kadınlar

Gaziantep'e yönelen göçün yoğunluğuyla birlikte zamanla Suriyelilerin sosyal, kültürel, sınıfsal konumları ile uyumlu gelişen market, restoran, kafe, spor salonu, güzellik salonu, berber, kuyumcu gibi işletmelerin hızlı şekilde (kentin bazı bölgelerinde daha fazla yoğunlaşsa da) açıldığı görülmektedir. Mültecilerin ya da konumuz itibarıyla Suriyelilerin küçük işletmeler açması veya kendi hesaplarına çalışmaları dışlanma ve gelir eşitsizliği gibi çeşitli bağlamlarda sıkça tartışılmıştır. Daha açık bir ifadeyle Suriyelilerin hızlı bir biçimde kendi hesaplarına işyerleri açmaları, ekonomik uyumun ötesinde genel işgücü piyasasında yeterince yer alamamaları veya yer alsalar da gelirlerinin düşük olması ile ilgili olduğu görülmektedir. Şüphesiz göçmenlerin küçük işletmeler yoluyla ekonomiye katılmaları yaygın bir pratik olarak karşımıza çıkmaktadır (Brettell, & Alstatt, 2007; Schmidtke, 2011). Göçmenlerin ve mültecilerin işletmeler aracılığıyla ekonomiye katılmaları dayanışma ve birbirlerine yönelik destek söylemlerine rağmen hemşerilerine iş imkânı sağlama veya iş bulma süreçlerinin sömürüyü dışlamadığı da bir gerçektir (Schmidtke, 2011:354). Bütün bunlara rağmen göçmenler arasında sosyal ağların ve sosyal sermayenin etkisi işgücü piyasasında çok önemli bir kaynaktır. Bu ağlar Suriyelilerin işgücü piyasasına girişlerinde, işlerini devam ettirmelerinde ve işlerini büyütmelerinde önemli bir yere sahiptir.

Suriyelilerin işyeri kurmalarında diplomaların tanınmaması, dışlanma, düşük gelirli işlerin tuzağından kaçma, ev- iş dengesini gözetme ve sosyal ağların etkili olduğu görülmektedir. Yapılan görüşmelerde bazı kadınların 'ailesine ve çocuklarına zaman ayırabilme' isteğinin işyeri açmada etkili olduğu görülmüştür. Bu nedenle kadınlar için işyerinin istenilen saatte açılması veya kapatılması, ev -iş dengesinin sağlanması ve işyeri sahibi olmanın prestiji gibi hem zaman esnekliğinin hem de statü değerlendirmelerinin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunlarla birlikte genellikle göçmen ve mültecilerin vasıf düzeylerinin altında işler yapmaktan kaçınmadıklarına dair tartışmalar da önemlidir (Utandır Karaduman, 2020; Schmidtke, 2011). Özellikle kadınlar söz konusu olduğunda, kaynak ülkedeki eğitim düzeyleri ve vasıflarıyla bağlantılı olarak yeni yerleşilen ülkede vasıflarını koruyarak benzer işler yapmaya çalışmakta, yeni işler kurmakta veya güvencesiz işlerde en düşük ücretleri alarak parça başı işlerde yoğunlaşmaktadırlar (Leyla Kuzu, 2020).

Yukarıda değinmiş olduğumuz araştırma kapsamında Eylül 2018 ve Aralık 2019 tarihleri arasında 59'u kadın, toplam 203 Suriyeliyle görüşmeler yapılmıştır. Bu çalışmada ise, görüşme yapılan Suriyeli kadınlardan işyeri açıp işleten on altı kadının⁴ deneyimleri tartışılmaktadır.

Tablo 1: Görüşme Yapılan Suriyeli Kadınların Sosyo-Demografik Özellikleri ve Çalışma Durumları

Görüşme ci Kodu	Gaziantep'te Yaşam	Yaş	Eğitim Durumu	Konuşulan Yabancı Dil	Medeni Durum ve	Suriye'deki Durum	Gaziantep'teki Durum

⁴ Bu makalede, görüşmecilere ait kodlar sadece işyeri açan kadınların deneyimlerine odaklandığı için değiştirilmiştir.

	Süresi/Yı l				Çocuk Sayısı		
K1	2	-	Lisans	İngilizce	Evli/5	Diş hekim	Spor Salonu
K2	6	30	İlkokul	-	Evli/4	Kuaför	Kuaför (evde)
K3	5	32	Lisans	İngilizce	Evli/2	Eczacı	Temizlik ürünleri imalatı
K4	7	30	Lisans	İngilizce	Eşini kaybetmi ş/1	Çalışmadı	Butik
K5	7	27	Yüksek Lisans	İngilizce	Evli/2	Bilgisayar öğretmeni	Butik
K6	8	21	Ortaokul	-	Bekâr	Kuaför	Kuaför
K7	6	33	Üniversit e Terk	İngilizce	Evli	Öğrenci	Butik
K8	7	44			Evli/4	Çalışmadı	Kuaför
K9	5	25	Üniversit e Terk	İngilizce	Bekâr	Öğrenci	Makyaj malzemeleri satışı/Kuaför
K10	-	43	Lise Terk	İngilizce (Temel)	Eşini kaybetmi ş/6	Kırtasiye	Butik
K11	1	43	Lise	Fransızca	Evli/	Kuaför	Kuaför
K12	9	32	Lise Terk	-	Bekâr	Kuaför	Kuaför
K13	4	38	Lisans	İngilizce	Evli/2	Yardım derneği	Yayınevi şube
K14	6	47	Lisans	İngilizce	-	Sağlık Bakanlığı	Spor salonu
K15	4	37	Lisans	İngilizce	Evli/2	Avukat	Restoran
K16	1	35	Lise Terk	İngilizce (Temel)	Evli/1	Çalışmadı	Şekerleme üretimi

Görüşme yapılan Suriyeli kadınları, çalışma deneyimlerinde etkili olan vasıflar ve sosyal ağlar gibi özellikleri dikkate alarak üç grupta toplayabiliriz. Birinci grup; vasıflarının altında kendi işyerlerini kuran kadınlardan oluşmaktadır. Örneğin görüşme yapılan kadınlardan K1 ve K15'in çeşitli nedenlerle vasıflarının altında yeni işler kurduğunu görmekteyiz. Ancak bahsettiğimiz görüşmecilerin bu işyerlerini işletmekle birlikte Suriyelilere odaklanan sivil toplum kuruluşlarında çalışan veya gönüllü olarak yer aldıklarını, görece kendi işlerini de kurarak yaşadıkları durumu (vasıflarından ödün verme) telafi ettiklerini görmekteyiz. Zira katılımcıların yabancı dil bilmeleri, görece ekonomik sermayelerinin varlığı, geniş sosyal ağlara sahip olmaları, kurdukları işlerde farklılık arayışında olmaları veya bedene

yönelik sağlık vurgularıyla yaptıkları işleri veya işyerlerini farklılaştırma arayışında oldukları söylenebilir. Zira burada Suriyeli kadınlar için amaç, para kazanmanın ötesine geçmiş görünmektedir.

Suriye’de benzer çalışma deneyimleri olmayan ama sahip oldukları sosyal, ekonomik ve kültürel sermayeleri ile Gaziantep’te statü ve vasıf kaybını telafi etmeye çalışan kadınların ifadeleri bu durumu ortaya koymaktadır.

“Herkes bana karşıydı çünkü alakasız bir şey ben diş hekimliği okudum ve şimdi spor ve bakım salonu açtım. Herkes git denklik yap ve klinik aç kendine, dedi ama ben istemedim. Çünkü Türkiye’ye geldiğimde birlikte çalışmayı sevdim, kadınlar için bir şeyler yapmak istedim. Tabi doktorun topluma çok faydası var ama son zamanlarda kendimi robot gibi hissediyordum” (K1, Spor salonu).

“Ben eczacıyım. Ülkemden çıktım buraya geldim ve okuduğum alanda çalışmak istiyorum... Halepli olduğum için ilk aklıma gelen fikir Halep sabunuydu. Çünkü kimyasal maddeler ve doğal sabunlarla ilgileniyorum...” (K3, Temizlik ürünleri imalatı).

“2017’de ticaret sektörüne başladım ve şimdi de bir iş kadınıyım. Benim için daha yeni bir iş daha önceden böyle bir işte hiç çalışmamıştım. Maalesef hayat koşulları senin böyle tecrübeleri edinmeni sağlıyor. Ben de böyle işlere başladım. Ticaretle uğraşmaya başladım... Yeni bir iş yeri açmak istiyordum. Orada eşim çalışsın ben de ona yardımcı olayım. Eşim geldikten sonra da bu fıkirden yola çıkarak iyi bir iş yeri olsun bize katkıda bulunsun. İyi bir fikir düşünmemiz lazımdı. Sen de bir fikir bulduğunda diğerlerinden çok farklı olmasını istersin, çok yaratıcı olmasını istersin” (K15, Restoran).

İkinci grup; vasıf düzeylerini koruma arayışında olan Suriyeli kadınlardan oluşmaktadır. Suriye’de kuaför, güzellik salonu veya butik işleten kadınlar benzer şekilde Gaziantep’te de aynı meslekleri devam ettirmektedirler. Bu grupta her ne kadar aynı işler yapılsa da göç süreci ile birlikte yeni durumlar söz konusu olmakta ve kadınların gelişen yeni durumlara karşı stratejiler geliştirdikleri görülmektedir. Örneğin görüşme yapılan K2, K6, K11 ve K12 hem Suriye’de hem de Gaziantep’te kuaförlük yapmaktadır. Bu örneklerde olduğu gibi aynı mesleğin Gaziantep’te de devam ettirilerek durumun korunduğu söylenebilir. Ancak bazı yeni durumlar da söz konusudur. Gaziantep’te kuaför salonu açmak için yeterli sermaye bulunmadığı zaman eve müşteri alınmakta ve az da olsa bir gelir elde edilmektedir. Ya da belli bir müşteri sayısına ulaşıncı işyeri açılmaktadır. Bazı durumlarda ise ekonomik sermayesi olan biri (bazı durumlarda parası olan ama mesleği bilmeyen biri olurken bazı durumlarda aile fertlerinden biri örneğin baba olmaktadır) işyerini açmakta ama işleri yürüten (iş bilen Suriye’de de bu işi yapan) iş hakkında belli bir deneyime sahip biri tarafından yapılmaktadır. Gaziantep’teki yeni durumlar, geliştirilen stratejiler ve iş yeri açma konusunda akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin etkisi şöyle ifade edilmektedir;

“Biz Suriye'deyken bu mesleği yapıyorduk hem teyzelerim hem halalarım hem de annem bu işi yapmaktaydılar ve biz buraya geldiğimizde komşuların desteği ile bu yeri bulduk ve sonra bu kuaför salonunu açtık” (K6, Kuaför).

“Biz 2012'de geldik. İlk iki yılda iş yapmadık ve direkt bu salonu açmadık. Çünkü ne kadar süre Türkiye'de kalacağımızı bilmiyorduk, evde müşterilerle buluşuyorduk. Sonra sayı artınca artık eve müşteri alamıyorduk ondan sonra bu salonu açmaya karar verdik” (K6, Kuaför).

“Zaten benim Suriye'de salonum vardı ve burada kısa süreliğine Türklerle çalıştım. Öğrenmek için burayı zorlukları görmek için...3 -4 ay” (K12, Kuaför).

Üçüncü grup; ev sahibi ülkede çalışmaya başlayan veya iş yaşamını ev sahibi ülkede deneyimleyen Suriyeli kadınlardan oluşmaktadır. Bu grupta olan kadınların bir kısmı Gaziantep'e gelmeden önce Suriye'de öğrenimlerine devam eden dolayısıyla iş yaşamının dışında kalan kadınlardan oluşmaktadır. Diğer bir kısmı ise Suriye'de eğitimlerini tamamlamış olsalar da iş yaşamına girmemiş, Gaziantep'te hane gelirinin düşmesiyle iş arayışına girmiş kadınlardan oluşmaktadır. Bu gruptaki kadınlar, görece daha düşük sermaye ile işe başlamakta, belli ürünlerin (kıyafet, makyaj malzemesi ve parfüm gibi) satışına yönelik işyerleri açmakta veya aşına oldukları işlere yönelmektedirler.

“Yaşam koşullarını iyileştirmek amacıyla bu işe girdim. Daha iyi bir şekilde yaşamımızı sürdürmek için. Bu işi kurdum çünkü umut insanın hayata bağlanmasına neden olur” (K8, Kuaför).

“Çünkü üniversite ile ilgili umudumu kestim. Yani benim mezun olmak için bir senem kalmıştı. Ama burada beni birinci sınıfa tekrar aldılar. Okuyabilmem için paraya ihtiyacım var ve gelirim olmadığı için okuyamazdım. Annem de çalışamazdı. İlk başta dediğim gibi bulaşıkçı olarak çalıştım sonra bir şirkette... Orada ticarete yetenekli olduğumu fark ettim ve tabii ki iş sahipleri bana çok destek oldular... Bir yıl çalıştıktan sonra para biriktirdim ve nişanlımla bu yeri aldık” (K9, Makyaj malzemeleri satışı, kuaför).

“...Okulda öğretmenlikten sonra bir şirkette 6 ay çalıştım sonra bir parfümeride... Maddi olarak Suriye'den getirdiğim altınlarımı sattım destek olarak tek Allah yardım eder ve ailem... Suriye'de ev hanımıydım gerek de duymuyordum. Ama gurbet çalışmak zorunda bıraktı”(K4, Butik işletiyor).

Suriyeliler arasında kendi işyerlerini kuran Suriyeli kadınların sayısı çok azdır. Hal böyle olunca daha büyük ölçekli işyerlerin veya firmaların Gaziantep ekonomisine katkısı ölçülüp biçilirken haneyi ve bireyi temel alan henüz birkaç kişiye istihdam sağlamaktan öteye geçemeyen işyerlerinin arka planda

kaldığı muhakkak. Ancak bu küçük işyerlerine odaklanarak, kadınların ev sahibi toplumdaki iş piyasasındaki farklı deneyimlerine, toplumsal cinsiyet rollerinin değişen yapısına ve kadınların önceki durumlarına kıyasla hanede ön plana çıkmalarını tartışmaya açmak gerekir.

Gaziantep, iş örgütlerinin ve yerel yönetimlerin Suriyelilere yönelik meslek edindirme ve girişimcilik eğitimleri gibi konuları gündemde tutan kentlerden biridir. Örneğin, hem Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nin Sanat ve Meslek Eğitim Kurslarının (GASMEK, 2017) (belli mesleklere yoğunlaşma olsa da) hem de Gaziantep Ticaret Odası'nın (Gaziantep Ticaret Odası, 2017) faaliyetlerine bakıldığında ("Gaziantep'te ve Suriyeli işletmelerin gücünü birleştirmesi" ve "yeni nesil Suriyeli girişimciler" gibi) bu söylemin hâkim olduğunu görmekteyiz. Bununla birlikte son dönemlerde kadın girişimciliğine odaklanan ve hem Gaziantep'te hem de Suriyeli kadınları hedefleyen Kadın Girişimci Destek Merkezi⁵ (KAGİDEM) projesi, kentteki kadın istihdam oranları dikkate alındığında önemli bir girişim olarak görünmektedir. Görüşme yapılan kadınlar, kentin kadınlara girişimcilik konusunda sunduğu fırsatlardan ve genel olarak toplumun Suriye'den farklı olarak kadınlara daha teşvik edici bir ortam sunduğundan çok fazla söz etmişlerdir. Suriyeli kadınlar bu durumu şöyle ifade etmektedirler;

"Suriye'de ben asla ticari bir iş yeri kurmayı düşünmüyordum. Çünkü bizim Suriye toplumu bir kadının ticari yönetici olmasını asla kabul etmezdi. Türkiye'de böyle bir şey yok. Çok büyük bir ticari yönetici bir kadın olabilir ve bana çok büyük fırsatlar verdi..." (K15, Restoran).

"İlk geldiğimde zaten bu alanla ilgili merakım vardı ondan dolayı 3 aylık bir kursa girdim ve sonra bu işi kurmaya karar verdim. Şu an bu iş aileme destek oluyor gelir konusunda" (K8, Kuaför).

"Bir kadın proje yaptığı zaman burada çok destekliyorlar ve yardımcı oluyorlar. Bu yüzden ben burada kabul gördüm. Bir sürü girişimcilik kursuna katıldım. Türk ve Suriyeli girişimcilerin olduğu kurslar vardı onlara gittim. Bu kültür Suriye'de yok. Girişimciler desteklenmez orada. Burada bir hedefin bir fikrin varsa sana yardımcı oluyorlar" (K3, Temizlik ürünleri imalatı).

Evi geçindirmek özellikle alt gelir grubundan erkeklerin vazgeçilmez bir özelliğiiken göç süreciyle birlikte evi geçindirme anlayışının değiştiği görülmektedir. Kadınlarla yapılan görüşmelerde 'işyeri açma sürecinin nasıl geliştiği' gibi sorular sorulduğunda Gaziantep'te aile geçindirmenin tek kişinin (erkeğin) çalışmasıyla mümkün olmayacağı dile getirilmiştir. Göç ve mültecilik süreci, cinsiyet rollerini ve cinsiyet ilişkilerini yeniden tartışmaya açtığı görülmekle birlikte bütün kadınların deneyimlerinin benzer olduğunu söylemek mümkün değildir (Körükmez, Karakılıç & Danış, 2020). Görüşmelere bakıldığında Suriyeli kadınların farklı sermayelere sahip oldukları ve onları işyeri açmaya

⁵ Proje, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi, Gaziantep Sanayi Odası (GSO) ve İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA) tarafından desteklenmektedir.

yönlendiren nedenlerin de farklı olduğu görülmektedir. Bu farklılıklara rağmen görüşme yapılan kadınların çoğu ev işlerini ve bakım işlerini de üstlenerek kısa süreler çalışacakları, çalışma saatlerini kendilerinin ayarlayabilecekleri alternatiflere yoğunlaşmaktadırlar. Görüşmelerde bu durum şöyle ifade edilmiştir;

“Ailem olduğu için sürekli işe gidemiyorum. Gördünüz, görüşme için sabah işe gitmedim. Sabah genellikle çocuklarla kalıyorum. Onlar okula gittikten sonra ben de işe gidiyorum. İş benim olduğu için rahatım. Ama fabrikada ya da şirketlerde çalışanlar için durum farklı. Şu an zamanım var çocuklarıma da vakit ayırabiliyorum” (K3, Temizlik ürünleri imalatı).

“Her zaman bir çalışan var bazen işi bırakınca diğeri gelene kadar. Ama tabi ki yorucu. Benim bir çocuğum da içerde uyuyor. Bu ayrı bir psikoloji yorgunluğu...Hiç oturmuyorum eve döndüğümde çamaşır bulaşık derken hiç oturmuyorum tüm gücümü tüketiyorum” (K4, Butik).

Suriyeli kadınların cinsiyet rolleri ile işleri arasında denge arayışında oldukları söylenebilir. Bununla birlikte görece hazır bir müşteri potansiyeli, kadın girişimciler için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Ancak daha önemlisi kadınların sadece Suriyeli müşterilerin sayısını değil Gaziantep’li müşterilerin de sayısını arttırmak amacıyla olmaları kadınların gelecek beklentileri hakkında fikir vermektedir.

Sonuç

Bu çalışma Suriyeli kadınların hem mültecilik deneyimlerine hem de iş piyasasına girişlerine odaklanmıştır. Her ne kadar çalışmada ‘Suriyeli kadınlar’ şeklinde bir ifade kullanılsa da Suriyeli kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan farklılaştıklarını ve bu farklılıklarını Gaziantep’te de sürdürdüklerini görmekteyiz. Yerleşilen mekân başta olmak üzere hanelerin yaşam fırsatları bakımından da Suriyeliler arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Öyle ki saha araştırmasında görüşme yaptığımız işyeri sahibi kadınların bu farklılıklarla birlikte iş piyasasına dâhil olduklarını görmekteyiz. Suriye’de aldıkları eğitim, daha önce çalışma deneyimlerine sahip olup olmama, maddi birikimler, aile ve sosyal ilişkiler gibi birçok faktörün Suriyeli kadınların işletme açma süreçlerinde tekrar gündeme gelmektedir. Bununla birlikte görece bireysel olan bu özelliklerin ötesinde, Gaziantep’in Suriyelilerin iş piyasasına katılmaları ve özellikle girişimci olarak kendilerine ve dolaylı olarak kente katkı sağlamaları yönünde hâkim bir anlayış göze çarpmaktadır. Gaziantep’te belediyeler başta olmak üzere, ticaret ve sanayi odaları, çeşitli sivil toplum kuruluşları ve kalkınma ajansının destekledikleri projelerde bu anlayışı görmek mümkündür. Bu durum, kadınların “burada kadınlara destek veriyorlar”, “Suriye’de olsaydım bunu yapamazdım” şeklinde kendi ifadeleriyle de desteklenmektedir.

Suriyeli kadınların bir kısmı Suriye’de iş yaşamının içindeyken bir kısmının Gaziantep’te hane gelirinin düşmesiyle birlikte iş piyasasına katıldığı görülmektedir. Bazıları Suriye’de iş yaşamına

katılamadan Suriye'deki krizle birlikte Gaziantep'e gelmiş ve burada iş piyasasına dâhil olmuştur. Bazı meslekleri Türkiye'de devam ettirmek çoğunlukla mümkün olmadığı (çalışma izinleri ve diploma denklikleri süreci nedeniyle) için kadınlar kendi eğitimleriyle ilişkili olan, kısıtlı bütçeyle yapabilecekleri veya aşına oldukları işlere yönelmektedirler. Bu süreçte ise hemen hemen bütün aile üyeleri kadınlara destek olmaktadır. Bununla birlikte geleneksel cinsiyet rolleri nedeniyle bakım ve ev işlerinin kadınlarla ilişkilendirildiği görülmektedir. Kadınların kendi işyerlerini açma motivasyonlarında sıklıkla 'aileye ve çocuklara zaman ayırma' ve 'evi ihmal etmeme' gibi ifadeler ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle hem bu yüklerini hafifletecek hem de daha fazla kazanmak için bazı stratejiler devreye girmektedir. Bunlar arasında kadınların zaman geçtikçe işlerini hafifletecek çözümlere (ücretli çalışan bulma) yönelmeleri, işyerlerini daha fazla kâr elde edeceklerini düşündükleri yere taşımayı, evi işyerine yakınlaştırmayı veya iş yerini büyütmeyi sıralayabiliriz. Özetle Suriyeli kadınların işyeri açma deneyimleri hem mültecilik ve kadınlık deneyimlerini hem de ev sahibi toplumun iş piyasasının özelliğini bir arada tartışmak için önemli fırsat sunmaktadır.

Kaynakça

- Brettell, C. B., ve Alstatt, K. E. (2007). The agency of immigrant entrepreneurs: biographies of the self-employed in ethnic and occupational niches of the urban labor market. *Journal of Anthropological Research*, 63(3), 383-397.
- Çorabatır M., ve Hassa, F. (2013). Sivil toplum örgütlerinin Türkiye'deki Suriyeli mülteciler için yaptıkları çalışmalar ile ilgili rapor. Ankara: İltica ve Göç Araştırmaları Merkezi.
- Engelhardt, M. (2020). Giriş: sığınmacı devrimi. M. Engelhardt (Ed.), *Sığınmacı Devrimi Son Göç Dalgası Dünyayı Nasıl Tümüyle Değiştirdi?* içinde (21-33. ss.). İstanbul; Yapı Kredi Yayınları.
- Erder S. (2020). Göçmenlik, mültecilik ve değişen "uyum" anlayışı. S. Sallan Gül, S. Dedeoğlu ve Ö. Kahya Nizam (Ed.), *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?* içinde (21-37. ss.). İstanbul; Bağlam Yayıncılık.
- Erdoğan, M. M. (2020). Türkiye'deki Suriyeli mülteciler: politikalar, gerçekler ve toplumsal kabul. S. Sallan Gül, S. Dedeoğlu ve Ö. Kahya Nizam (Ed.), *Türkiye'de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?* içinde (72-86. ss.). İstanbul; Bağlam Yayıncılık.
- Goffman, E. (2014). *Damga örselenmiş kimliğin idare edilişi üzerine notlar*. (Çev. Ş. Geniş, L. Ünsaldı, S.N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayıncılık.
- Gültekin M.N. (2020). Türkiye'deki Suriyelileri konuşurken. Y. Ahi, M.N. Gültekin, M. Açıkgöz (Ed.), *Göç ve Kent Etkileşimler* içinde (43-69. ss.). Ankara; Nika Yayınevi.
- Gündüz-Hoşgör, A. (2011). Kadın istihdamı üzerinden marka şehir Gaziantep'i yeniden okumak. M.N. Gültekin (Ed.), *"Ta Ezelden Taşkındır..." Antep* içinde (491-511. ss.). İstanbul; İletişim Yayınları.
- Karadağ, M. (2011). Gaziantep'te kentsel mekânın ve kültürel coğrafyanın değişimi. M. N. Gültekin (Ed.), *"Ta Ezelden Taşkındır..." Antep* içinde (393-412.ss.). İstanbul; İletişim Yayınları.
- Kaya, M. (2015). Komşuda misafirlik: Suriyeli sığınmacılarca kurulmuş mülteci derneklerinin perspektifinden Türkiye'de yaşamak. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(39), 263-279.
- Keyman E.F. ve Koyuncu-Lorasdağı B. (2020). Sekiz kentin hikâyesi Türkiye'de yeni yerellik ve yeni orta sınıflar. İstanbul; Metis Yayınları.
- Körükmez, L., Karakılıç İ. Z. ve Danış, D. (2020). Mecburiyet, müzakere, değişim Suriyeli kadınların çalışma deneyimleri ve toplumsal cinsiyet ilişkileri. Göç Araştırmaları Derneği ve Heinrich Böll Stiftung Derneği.
- Leyla Kuzu, Ş. ve Karadağ M. (2020). Göç sürecinde sivil toplum kuruluşları: Gaziantep'te Suriyelilere yönelik faaliyet yürüten stk'lar. Y. Ahi, M.N. Gültekin ve M. Açıkgöz (Ed.), *Göç ve Kent Etkileşimler* içinde (237-254. ss.). Ankara; Nika Yayınevi.
- Leyla Kuzu, Ş. (2020). Başarı ve yaşama tutunma arasında Gaziantep'teki "Suriyeli kadınlar"ın deneyimleri. M.N. Gültekin ve M. Doğanoglu (Ed.), *Gaziantep'teki Suriyeliler Başarı Hikâyeleri* içinde (107-119.ss.). Gaziantep; Gaziantep Üniversitesi Yayınları.
- Schmidtke, O. (2011). İşgücü piyasasına entegrasyonda etnik kültürel sermaye: etnik niş ekonomisinden genel işgücü piyasasına geçiş. A.M. Nohl vd. (Ed.), *Göç ve Kültürel Sermaye Türkiye, Almanya, Kanada ve Büyük Britanya'da Yüksek Vasıflı Göçmenler* içinde (353-370.ss.). İstanbul; Kitapyayinevi.

Soyudoğan, M. (2020). Bir yaşam stratejisi olarak benzerlik tahayyülü: Suriyeli göçmenlerin Gaziantep-Halep karşılaştırması üzerine. M.N. Gültekin ve M. Doğanoğlu (Ed.), *Gaziantep'teki Suriyeliler Başarı Hikâyeleri* içinde (151-169.ss.). Gaziantep; Gaziantep Üniversitesi Yayınları.

Syrian Economic Sciences Society & UNDP (2018). Employment and livelihood support in Syria.

T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2019). Türkiye Aile Yapısı Araştırması, 2016. Ankara: Araştırma ve Sosyal Politika Serisi 66, Birinci Basım.

Utanır Karaduman, A. (2020). Sınıf kategorileri ve sermaye türleri bağlamında Gaziantep'teki Suriyeliler. M.N. Gültekin ve M. Doğanoğlu (Ed.), *Gaziantep'teki Suriyeliler Başarı Hikâyeleri* içinde (57-69.ss.). Gaziantep; Gaziantep Üniversitesi Yayınları.

İnternet Kaynakları

GASMEK (2017). <https://www.gasmek.org.tr/tv/15/suriyeli-6-kadin-meslek-sahibi-oldu.html> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

Gaziantep Sanayi Odası (2018). <https://gso.org.tr/tr/basin-bultenleri/kadin-girisimci-destek-merkezi-insaat-calismalari-devam-ediyor-813.html> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

Gaziantep Sanayi Odası (2021). <https://gso.org.tr/tr/genel-sayfa/gaziantep-sanayisi/sanayi-yapisi-53.html> (17.05.2021).

Gaziantep Ticaret Odası (2017). <https://www.gto.org.tr/tr/haberler/gto-baskani-hidiroglu-ldquo-birlikte-basaralim-birlikte-kuralimrdquo-1145.html> (Erişim Tarihi: 16.05.2021).

Gaziantep Ticaret Odası (2021). <https://www.gto.org.tr/tr/yayinlar/sayi-5-ocak-2021-23.html#gto-dergi/sayfa28-sayfa29> (17.05.2021).

Mülteciler Derneği (2021). <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim Tarihi: 14.05.2021).

T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (2021). <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 14.05.2021)

TUİK (2020). <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr> (Erişim Tarihi: 17.05.2021).

UNHCR (2021). <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/71> (Erişim Tarihi: 14.05.2021).

Türkiye'deki İranlı Kadın Göçmenler: Isparta Örneği¹

Tuba Yüceer Kardeş²

Burcu Özdemir Ocaklı³

Ezgi Arslan Özdemir⁴

Giriş

Göç, insan ve/veya insan gruplarının yaşanılan ülke içinde veya ülkeler arasında sınırları herhangi bir nedenle ve herhangi bir yöntemle geçme eylemi olarak tanımlanır (IOM, 2017). Sınırları geçmenin özelliklerine ve sınırı geçmenin nedenlerine göre birçok göç türünden söz edilse bile (düzenli göç, düzensiz göç, ekonomik göç, zorunlu göç vb) göç aslında bu nedenlerden bağımsız olarak daha kapsamlı ve daha derin bir yaşam deneyimini ortaya koymaktadır (Aksu ve Sevil, 2010). Sosyal bilimler alanında ise göçmenlerin ülkelerinden ayrılışlarını zorunlu veya gönüllü; düzenli veya düzensiz olarak nitelendirilmesi ile göçmenlere vardıkları ülke veya şehirlerde verilen statülerinin eksikliğine dikkat çeken tartışmalar mevcuttur. Çünkü göçleri bu şekilde katı ve insancıl olmayan kategorilere bölmek bütüncül olarak ele alınması gereken insanın iyilik haline olumsuz bir etki yapacaktır. Bu nedenle göçün bireysel olarak niteliğinden ziyade sosyal haklar, iyilik hali ve insan hakları açısından ele alınması gereken bir kavram olduğuna dikkat çekilmektedir (Valtonen, 2016; Castles ve Laughna, 2005; Çoşkun, 2017). Sosyal hizmet bilim ve mesleği de göç konusunda farklı bilim dallarında ortaya çıkan bu gibi çalışmalardan ve paradigmalardan beslenmektedir.

Türkiye bağlamında göçün yapısı ve yıllar içindeki dönüşümüne bakıldığında ise son 10 yıllık dönemde çok ciddi değişimlerin olduğu görülür. Türkiye'nin Cumhuriyet Dönemi'nde "Yunan ve Türk Halklarının Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"u uygulaması ile başlayan süreçte Türk soyu ve kültüründen olan göçmen hareketliliği Birinci Dünya Savaşı'ndan kaçan insanların Türkiye'ye girişi ile ilerlemiş ve sonrasında 1950 ve 1960'lı yıllarda ilk defa Avrupa'ya yönelen bir Türk işçi göçü başlamıştır. Daha önceki dönemlerde ise Türkiye az miktarda Rusya, İsrail, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nden göç almıştır. Bu göç türleri ülkelere göre sırasıyla Türk vatandaşı ile evlilik; Türkiye'de doğum yapmak ve emekli göçü gibi nedenlerle açıklanabilir. Fakat son yirmi yılda Türkiye'ye yönelen göçün yapısı; Avrupa Birliği'nin Avrupa'da bir refah bölgesi kurmaya çalışması ve görece bunda başarılı olması ile kökten değişmiştir. Türkiye, Avrupa'da parlayan bu refah bölgesine geçişte konumu nedeniyle bir transit ülke, bir geçiş noktası olarak kullanılmaya başlamıştır (Kaygısız, 2013; Akçadağ, 2012).

Genel olarak Türkiye, Birleşmiş Milletler 1951 Mültecilerin Hukuki Durumlarına Yönelik Cenevre Sözleşmesi'ne koyduğu çekince ile kaynaklı olarak Avrupa ülkeleri haricindeki ülkelere

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr. Öğr. Üyesi. Süleyman Demirel Üniversitesi. tubayuceer@sdu.edu.tr.

³ Dr. Öğr. Üyesi - Ankara Üniversitesi - ozdemirburcu@gmail.com

⁴ Araştırma Görevlisi. Ankara Üniversitesi. melodi4@gmail.com.

gelen insanlara mülteci statüsü verememektedir. Bu nedenle Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu ile uluslararası korunan ve geçici korunan tanımlarını yaratmıştır. Buna göre Suriye’den gelen vatandaşlar geçici korunan olarak statülendirilirken İran, Irak ve Afganistan gibi ülkelerden Türkiye’ye sığınan kişilere uluslararası korunan veya durumlarına göre şartlı mülteci statüsü verilmektedir. Bu çalışmada ise bağlam bütünlüğü ve sosyal hizmetin insan odaklı yaklaşımı benimsendiğinden dolayı İranlı uluslararası koruma altında olan bireyler göçmen olarak anılacaktır.

Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün 2020 yılsonu verilerine göre Türkiye’de 31.334 uluslararası koruma başvurusu vardır (T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020). Uyruklara göre bakıldığında ise ilk sırada Afgan vatandaşları, ikinci sırada Irak vatandaşları ve üçüncü sırada İran vatandaşları yer almaktadır. Bu çalışmanın odağını oluşturan İranlı göçmenler, Türkiye’de bulunan uluslararası korunanlar arasında ilk üçtedir. Türkiye’de uluslararası korunanlar İç İşleri Bakanlığı’nın belirlediği 51 ilde ikamet etmektedir. Bu göçmenlerin uluslararası koruma başvurusu yapmaları ve bu başvuruların sonucunda elde edecekleri statü belirlenene ve sonrasında geçiş yapacakları ülkelere dair iş ve işlemler sonuçlanana kadar uydu kent olarak isimlendirilen bu 51 ilde ikamet etmeleri gerekmektedir. Araştırmanın gerçekleştiği Isparta ili de bu uydu kentler arasındadır (SGDD, 2011). Isparta İl Göç İdaresi Müdürlüğü’nün 2020 yılı verilerine bakıldığında ise, geçici korunanlar, şartlı mülteciler ve çalışma, ikamet, eğitim izni olan çeşitli uyruklarda (nüfus yoğunluğuna göre sırasıyla Afgan, İranlı, Iraklı, Somalili gibi) yabancılar dahil kentte 15.988, yaklaşık 16.000 civarında göçmen yaşamakta olup bunların yaklaşık yarısını kadınlar oluşturmaktadır (Sallan Gül vd., 2020).

Isparta’da bulunan İranlı kadın göçmenlerin göç hikâyelerinin keşfedilmesi, bu alanda çalışacak olan sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek grupları için önemli çıktılar sunmaktadır. Bu bağlamda bu araştırmanın temel amacı, İranlı göçmenlerin, göç motivasyonlarının ortaya çıkarılmasıdır. Sayıları yadsınamayacak yoğunlukta olan Türkiye’de bulunan İranlı göçmenlerin göç etme nedenlerinin ortaya çıkarılması; son on beş yılda büyük bir göç akını ile karşı karşıya kalan Türkiye’nin bu alanda politika ve hizmetlerine yön vermesi açısından değerli görülmektedir. Ayrıca İranlı kadın göçmenler özelinde göç sürecinde yaşanan dezavantajların keşfedilmesi ile başta sosyal hizmet uzmanları olmak üzere göç alanında çalışan tüm meslek elemanları için faydalı olacaktır. Genel olarak göçmenlerin yaşadıkları deneyimler, o ülkedeki işlemeyen sistemleri ve hizmetleri ortaya çıkarma potansiyelinden dolayı hizmetlerin iyileştirilmesi için de kritik bir öneme sahiptir.

Bu bağlamda bu araştırma aşağıdaki sorular ile başlayarak İranlı kadın göçmenlerin göç etme nedenlerini keşfetme amacındadır.

- İranlı kadın göçmenleri göç etmeye iten sebepler nelerdir?
- Bu göç etmeye neden olan sebeplerin niteliği nedir?
- İranlı kadın göçmenlerin göç sebepleri ve göç sürecine dair deneyimleri nasıldır?
- Bir kadın ve aynı zamanda bir göçmen olan bireylerin göç yolculuklarındaki yaşam deneyimleri nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi ve Saha Bulguları

Araştırma nitel yöntem ile tasarlanmış olup, veriler kartopu örnekleme kullanılarak derinlemesine yüz yüze görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırma soruları yarı yapılandırılmış görüşme formu şeklinde hazırlanmış ve Türkçe uygulanmıştır. Nitel araştırma tanımının gereği “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği bir araştırma” (Yıldırım ve Şimşek, 2008) olmasından kaynaklı bu çalışmada metodolojik temellendirme buna göre inşa edilmiştir. İranlı göçmenlerin göç etme nedenleri ve süreçleri Türkiye’de yaşayan diğer göçmen profillerinden farklı nedensel bağlamlar içerdiğinden, farklılıkları ve çeşitlilikleri bağlamı ile incelemesi gerektiğinden en uygun yöntemin nitel olduğu ve genel olarak baskı ve ayrımcılığa maruz kalarak siyasi ve dini nedenlerle sığınma talebinde bulunduklarından gizli kalmak ve kendilerini ifade etmek konusunda çekimser olduklarından ise kartopu örnekleminin en uygun örnekleme olduğu düşünülmüştür. Kartopu örnekleme, genel olarak bir araştırmacının bir örnek olayla başladığı, daha sonra o örnek olaydan aldığı bağlantılı ilişkilerle ilgili bilgilere dayanarak başka örnek olaylar belirlediği ve süreci tekrarladığı rastlantısal olmayan örneklemdir (Neuman, 2007). Buna göre, araştırmada ilk olarak Türkçe bilen İranlı göçmen kadın katılımcıdan yola çıkılarak diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Aynı zamanda tercümanlık yapan ilk kişi diğer katılımcılara ulaşma noktasında referans/kaynak kişi rolünü üstlenmiştir. Tercümanlık yapan kişinin diğer katılımcılara verdiği güven telkini aracılığıyla çalışmada yol kat edilmiştir. Çünkü İranlı göçmenler sığınma süreçlerini paylaşma konusunda kaygı ve korku taşımaktadır. Araştırmacıların alan deneyimi ve alanda geçirdikleri zamandan gelen gözlemleri sonucunda, bu kaygı ve korkunun kaynağı göç etme motivasyonları olarak belirlenmiştir. Siyasi ve dini nedenlerle göç eden İranlı göçmenler işaret edilme ve ülkelerine geri gönderilme kaygıları ile kurumsal ya da bilimsel çalışma kapsamında yapılan görüşmelerde çözülmeye en dirençli göçmen profilini oluşturmaktadır. Bu nedenle görüşme yapmadaki çekimserlikleri İranlı ilk katılımcı aracılığıyla aşılabılmıştır. Öyle ki çalışma sonunda 15 katılımcıya ulaşılmasına ve görüşme gerçekleştirilmesine rağmen 4 katılımcı çalışmada yer almayı reddetmiştir. Bunun üzerine dört katılımcının verileri çalışma dışında bırakılarak 11 katılımcı çalışma kapsamında yer almıştır. Araştırmanın her aşamasında duruma göre yeni yöntem ve yaklaşımlar geliştirme, araştırmanın kurgusunda değişiklikler yapma nitel araştırmanın özünü oluşturmaktadır (Neuman, 2007). Buna göre çalışmada örneklem sayısında değişikliğe gidilmiştir. Aynı zamanda ilk görüşmecinin kadın olması, kartopu örnekleme gereği işaret ettiği bir sonraki kişilerin ise yine kadın olması, erkek İranlı göçmenlerin ise görüşmeye dâhil olma konusunda gönüllülük göstermemesi gibi nedenlerle çalışmada yer alan katılımcıların tamamı kadınlardan oluşmuştur. Buna göre araştırma kapsamında uydu kent Isparta’da yaşayan 11 İranlı kadın göçmen katılımcı yer almakta olup, katılımcılara ilişkin tanıtıcı bilgiler aşağıda verilmiştir. Araştırmada katılımcıların isimleri gizlilik hassasiyetine uygun bir biçimde değiştirilerek gerçek isimleri yerine takma isimlerine yer verilmiştir.

Araştırma verilerinin toplanması 2020 Eylül – 2021 Ocak tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında görüşmeler katılımcının bilgisi ve izni dâhilinde ses kaydına alınmıştır. Çeviri sebebiyle oluşan ifade sorunlarının giderilmesi için ve çalışmada daha anlaşılır bir anlam bütünlüğü sağlamak adına araştırmacılar hem gözlemde bulunmuş hem de zaman zaman ses kaydı dışındaki

ifadeleri de not almışlardır. Veriler toplandıktan sonra deşifre edilerek metin haline getirilmiş ve anlatıların çözümlemesi gerçekleştirilmiştir. Özellikle ses kaydının İranlı göçmenleri tedirgin ettiği görüşmeciler tarafından gözlemlenmiştir. Çalışmada yer almayı görüşme gerçekleştikten sonra ret eden dört katılımcının, mevcut tedirginliklerini yoğunlaştıran bu tedirginlik nedeniyle çalışmada yer almak istemediği ve ses kaydının imha edilmesini talep ettiği ise görüşmeci deneyimleri arasında yer almaktadır. Metin haline getirilen veriler Max QDA 2020 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Betimsel analiz ile gerçekleştirilen çalışmanın amacı görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulması ile oluşmaktadır. Betimsel analizde veriler hem açık kodlama hem de kapalı kodlama teknikleriyle sınıflandırılmakta, özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. Bulgular arasında neden-sonuç ilişkisi kurulmakta ve gerekirse olgular arasında karşılaştırmalar yapılmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Betimsel analiz; Görüşme çözümlerindeki verilerin özgün biçimlerine sadık kalınarak, bireylerin söylediklerinden doğrudan alıntılar yaparak, betimsel bir yaklaşımla verileri sunmaktır (Kümbetoğlu, 2008). Çözümlerde kodlanan kelimeler, ifadeler, sözsüz anlatımlar tanımlayıcı bir analiz yapılarak oluşturulan uygun ana temalar ve alt temalara yerleştirilmektedir.

Araştırma kapsamında 11 İranlı kadın göçmen ile görüşülmüştür. Yaşları 28 ve 46 arasında değişmekler beraber, çoğunun 28-35 yaş aralığında olduğunu söylemek mümkündür. 40 ve 46 olmak üzere sadece iki kadın 40 yaş üstüdür. Katılımcıların çoğu evli olmakla birlikte (7 kişi), diğerleri (4 kişi) boşanmıştır. Hepsinin en az bir çocuğu mevcuttur ve en fazla çocuk sayısına sahip olan 46 yaşındaki katılımcının 3 çocuğu vardır. Katılımcıların çoğu lise mezunudur (7 kişi). Aralarında sadece 1 lisans mezunu bulunmaktadır. Diğer katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında 1 katılımcının ilköğretim, birinin ortaokul terk ve diğerinin de ortaokul mezunu olduğu görülmüştür. Katılımcıların hemen hemen hepsinin ya da çocuklarının sağlık sorunları bulunmaktadır. Katılımcıların Türkiye'deki statülerine bakıldığında ise 5 katılımcının Birleşmiş Milletler aracılığıyla uluslararası koruma talep ettikleri, 4'ünün turist vizesiyle ülkeye geldiği, 2'sinin ise kaçak olarak Türkiye'de ikamet ettiği belirlenmiştir.

Bulgular

Isparta'da ikamet eden 11 İranlı sığınmacı kadınla yapılan nitel görüşmeler kapalı ve açık kodlama tekniği ile analiz edilmiş, yapılan bu analizlere göre toplamda üç ana tema ortaya çıkmıştır. Bu temalar; baskı ve ayrımcılık, sosyal damgalanma ve kadına yönelik aile içi şiddet olarak sıralanmaktadır. Her ana temanın altında ise alt temalar oluşturulmuş ve bu alt temalar katılımcılardan yapılan alıntılarla desteklenmiştir.

1. Baskı ve Ayrımcılık

İranlı göçmen kadınların İran'dan ayrılma nedenlerinin başında din ya da mezhep farklılıklarından ötürü yaşadıkları ayrımcılık gelmektedir. Aynı zamanda siyasi düşünce farklılıkları ve bunlara bağlı sosyal damgalama ve toplumsal cinsiyete dayalı baskı ve ayrımcılık göç etme nedenleri arasında yer almaktadır. Kendisi ya da eşinin Hristiyan olması ya da farklı mezheplere mensup olmaları sebebiyle hem ailelerinden, hem komşularından, hem de devletten baskı gördüklerini, hatta bu nedenle

eşlerinin tutuklandığını ifade etmişlerdir. Ekonomik olarak refah içinde olmalarına rağmen, dini baskı yüzünden evlerini, arabalarını ve diğer mal varlıklarını bırakmak zorunda kaldıklarını belirtmişlerdir.

Dünya nüfusu içerisindeki kadınların göç etme nedenlerine bakıldığında ekonomik özgürlüğe ve yeterliliğe sahip olma isteği genellikle ilk sırada yer almaktadır. Buna ek olarak aile içinde ve genel olarak fiziksel şiddet ve evlilikte yaşanan sorunlar, ekonomik ve sosyal yaşantıda ikinci sınıf insan muamelesi görme, göç etme isteğini arttıran etmenlerdir (Kırılmaz ve Erol, 2018). Göç etme isteğini arttıran önemli bir motivasyon olarak özgürlüğe sahip olma, ekonomik, sosyal, psikolojik, fiziksel, siyasi gibi birçok yönüyle değerlendirilen, baskılanması durumunda bireylerin kendini gerçekleştirme, ifade etme ve ontolojik varlıklarını tehdit etme gibi görünüşleri olan bir yapı olarak görülmelidir. Nitekim İranlı kadınlar anavatanlarında ekonomik ve sosyal statü koşulları anlamında yeterli düzeyde olmalarına rağmen baskı ve ayrımcılık nedeniyle varlıklarını, benliklerini ifade edemedikleri için göçü bir çözüm yolu olarak görmüşlerdir. Baskı ve ayrımcılık karşısında bir baş etme mekanizması olarak göç durmaktadır.

1.1. Din ve Mezhebe Dayalı Baskı ve Ayrımcılık

İranlı kadınların kendilerinin dini ve mezhebi aidiyetleri nedeniyle ya da eşlerinin aidiyetleri sonucunda baskı ve ayrımcılığa uğradığı görülmektedir. İranlı kadınların etnik köken, cinsel yönelim, farklı mezhebe bağlı olma (Kalfa-Topateş, Topateş ve Durmaz, 2018) ve farklı dine mensup olmaya bağlı uğradıkları ayrımcılık onları ülkelerinde yaşayamaz hale getirmektedir (Buz, 2006).

Ülkelerinde karşılaştıkları sadece baskıcı ve ayrımcı tutum değil aynı zamanda cezai yaptırım da olan bir muameledir. Bu durum İranlı kadınların özgürce yaşamalarını tehdit etmekte ve sürecin başka ülkeye göç etme ile sonuçlanmasına neden olmaktadır.

“Ben Hristiyan’ım. Kocam cezaevindeydi. Ben de var olan baskılardan çok korktum. Kocamın ailesi Hristiyan olduğumu duydu. Çocuğumun babaannesi yaşadığım yere gelerek çocuğumu benden alıyordu. Ben de eşyalarımı toplayıp Türkiye’ye geldim.” (Afsane, 34)

“Bizim mezhep Müslüman. İran’da başka mezhep var. Biraz farklı. Baskı vardı. Mesela orada Hristiyanlık yasak. Hristiyanları hapsediyorlar. Biz de Derviş mezhebinden ama bu da yasak. Onların dediği dinde olmak zorundayız o yüzden. Benim kocamın mezhep yüzünden problemi vardı. Çok zor oldu.” (Alizeh, 40)

“İran’da benim eşim Hristiyan. Orada devlet eşime kötü davranıyor” (Esme, 33).

İranlı kadınların yaşadığı din ve mezhebe bağlı baskıcı ve ayrımcı tutumun sadece yasal düzenlemeler, uygulamalar ve yaptırımlarla sınırlı olmadığı görülmektedir. İranlı kadınlar aile içinde de damgalamaya, dışlanmaya ve izolasyona maruz kalmaktadır. Hatta aile içinde kadınlara çocuklarını alıkoyma, kadınlardan ayırma gibi yaptırımlarında uygulandığı görülmektedir.

1.2. Siyasi Nedenlere Bağlı Baskı ve Ayrımcılık

İranlı göçmen kadınlar ile yapılan araştırmalarda göç etmeye neden olan itici faktörler arasında politik olarak muhalif olma önemli bir etmen olarak durmaktadır (Kalfa-Topateş, Topateş ve Durmaz, 2018). İran Anayasası'nın 20. Maddesinde ülkenin bütün vatandaşlarının, eşit olarak kanunun koruması altında olduğu ve "İslami ölçütlere uygun bütün siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara sahip" olduğu hükme bağlanmıştır (Kalkandelen, 2010). Bu anlamda eşitlik kriterinin din ve buna bağlı siyasal haklardan oluşması öteki olarak belirlenen din ve mezhep mensuplarını kriterin dışında bırakmaktadır.

"İran'da her şeyimiz vardı. Maddi durumumuz çok iyiydi. Arabamız, evimiz vardı...Eşimin devletle bir sıkıntısı çıkınca bizde İran'dan ayrılmak zorunda kaldık...Eşim birçok defa İran'da tutuklandı. Bizde ülkeden ayrılmak zorunda kaldık" (Mina, 30).

"Eşim siyaset alanında sorunlar yaşadı ve Hristiyan'dı. Bu yüzden çok baskı altındaydık" (Bahar, 31).

"İran'daki insanlar o kültürü, o hükümeti sevmiyorlar yani mecburen dayanyorlar. Çünkü hapse girmemek için öyle davranıyorlar. Biz de öyleydik. Mesela İran'da ben de eşim de alkol içiyorduk ama gizli içiyorduk sadece. Hükümetten dolayı yasak olduğu için." (Darya, 29).

Siyasi nedenlere bağlı sorunlar yaşayan göçmenlerin aynı zamanda din ve mezhep ile doğrudan bağlantılı sorunlar yaşadığı, bu nedenle din ve mezhebe bağlı baskı ve ayrımcılığa uğramanın içinde siyasi ayrımcılığın otonom bir biçimde yer aldığı görülmektedir. İran'da siyasi yapı ile ilgili söylemlerde ya da fikir beyanında bulunma dine karşı gelmeyi de beraberinde getirdiğinden siyasi düşünce ve fikir özgürlüğünden ya da hak mücadelesinden bahsetmeyi mümkün kılmamaktadır. Hatta aksi durumda yaptırım ile karşılaştıkları bir yapı çizmektedir. Bu nedenle İranlı kadınlar ülkelerinde sürekli hayatlarına müdahale eden yasal, yönetsel düzenlemelere –çoğu zaman cezai yaptırımlarla- boyun eğmek zorunda kalmaktadır. Kadın hemen her dönemde yönetimlerin/iktidar erkine sahip olan erkeklerin üzerinde söz sahibi olduğu bir nesne konumundadır (Kahraman, 2014). Tüm bunlar katılımcı İranlı kadınların da ifade ettiği üzere hem siyasi baskının hedefi olmalarına hem de eşlerinin cezai sistemde yer almasına bağlı olarak kadınların ikincil konumlarından kaynaklı siyasi bağlamdaki göç etme nedenlerini oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyet ve ataerkil yapının bir getirisi olarak kadının ikincilleştiği ve eşinin durumu ile muamele edildiği detayı da araştırmanın yine önemli bulgularındandır.

1.3. Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Kadına Yönelik Baskı ve Ayrımcılık

Yapılan görüşmelerde toplumsal cinsiyet rolleri ve onun ötesinde, kadınlara yönelik uygulanan ayrımcılığa da işaret edilmiş, yapılan ayrımcılığın Türkiye'ye göçme nedenleri arasında olduğu görülmüştür. Kadınlara ve evlilik öncesi kadın-erkek ilişkilerine olan olumsuz ve ayrımcı tutumların evlilikler ve ilişkiler üzerine olan etkisine de vurgu yapılmıştır.

"Ondan (din ve mezhep kaynaklı baskı) hariç baskı da yapıyorlar. İlla ki kadınlar hicap tutmak zorunda ya da ne bileyim yani farklı şeyler mesela kadın futbol oynamıyor. Ne bileyim pilot olamıyor."

Niye çünkü kadın. Sadece bu. O yüzden tabi baskı çok. Mesela okullar ayrı ayrı erkekler ve kadınlar. Bir anda üniversitede ikisi karışık oluyor. Bu çok kötü bir durum. Bir anda sen gidiyorsun öyle bir yere. Ve maalesef ki bizim kızlarımız erkeklerle psikolojik olarak çok erken âşık oluyorlar. Çok erken. Ama herhangi bir zaman da vermiyorlar onlara ne aileler ne devlet. Onlara tanışmak için zaman vermiyor. Onlar yasak. Sen erkek arkadaşınla sokakta gezemiyorsun. Polis alsa direkt sizi hapse falan gönderiyor. İllaki siz nikâh oluyorsunuz (kızyorsunuz). Ya da nişan oluyorsunuz (nişanlanıyorsunuz) o şekilde. Yani tabi bunlar zor durumlar...” (Darya, 29)

Göçün bireysel olarak niteliğinden ziyade sosyal haklar, iyilik hali ve insan hakları açısından ele alınması gereken bir kavram olduğu vurgulanmalıdır (Valtonen, 2016; Castles ve Laughna, 2005; Çoşkun, 2017). Bu nedenle göçmenleri koruyan ve haklarını sağlayan metin ve uygulamalarda toplumsal cinsiyet ile ilgili ayrımın ele alınmaması, göç sürecinden daha fazla etkilenen gruplardan olan kadın, çocuk ve LGBTİ+ bireylerin durumlarını daha karmaşık ve zor hale getirmektedir (Valtonen, 2016). İranlı kadınların da kendi ülkelerinde toplumsal cinsiyete bağlı eşitsizliklere maruz kalmış olması; bu eşitsizliklerin kadınları kendi ülkelerini terk etmesine kadar varan boyutlarda olduğu görülmektedir.

“İran çok zor geçti benim için... Mesela İran’da önce erkek sonra kadındır. Ama Türkiye’de önce kadın sonra erkek. Mesela İran’da kadınların konuşması yasak. Hep erkekler konuşur. Ama Türkiye’de ben özgürüm. Çok rahat bir şekilde konuşuyorum, sohbet ediyorum. Mesela benim komşularım Müslüman, ben Hristiyan’ım ama bana eziyet etmiyorlar. Güzelce sohbet ediyorum. Ama İran böyle değil.” (Afsane, 34).

Göçün dünyanın farklı bölgelerine göre değişen faktörlerine baktığımızda, çoğu kadının toplumsal cinsiyetten kaynaklanan ayrımcılık, eğitim hayatında karşılaşılan engeller, çalışan kadınların pozitif ayrımcılığa sahip olamayışı, kadınlara çocuk bakımı konusunda yardımcı olacak bir sistemin henüz kurumsallaşmaması gibi nedenler ön plana çıkmaktadır (Kırılmaz ve Erol, 2018). Göçmen kadınlarla (Afgan, İranlı, Suriyeli, Iraklı) yapılan bir çalışmada (Sallan Gül vd., 2020), kendi ülkelerinde kadınlık inşalarının ataerkil aile, toplum ve din devleti yapılanmasının bileşkesinde, yaş, etnik köken, din ve sınıf kesişimselliğinde olduğu görülmüştür. İranlı göçmen kadınlar özelinde ise göç “erkek temelli kurumsallaşmış şiddet ya da toplumsal cinsiyet temelli nedenlerden kaçmak için bir strateji” olarak görülmektedir. Genel olarak kadınların göç ve sığınma durumlarından erkeklerle göre daha olumsuz etkilendikleri, ancak bu etkilenmeye rağmen sığınma boyutunda kadın deneyiminin yeterince görünür olmadığı bilinmektedir (Buz, 2006). İranlı kadınlar ile yapılan bir çalışmada ailede göçten en çok (%80,2) etkilenen aile bireylerinin anneler yani kadınlar olduğu gözlemlenmiştir (Lotfi ve Porsuk, 2021).

Kadın göçmenlerin, sadece kadın olmak ve göçmen olmaktan kaynaklı olarak çoklu eşitsizliklere maruz kaldığı (Morokvasic,1984), sosyal izolasyon, dil bilmeme, yalnızlık ve göç edilen toplumdaki kültürel farklılıklar gibi birçok stres kaynağı ile karşılaştığı ve bu stresten kaynaklı olarak ve başa çıkma mekanizmalarının yetersizliğine bağlı olarak psikolojik ve fizyolojik birçok rahatsızlık yaşadığı bilinmektedir (Schovers ve diğ., 2009). Bu nedenle göçmen kadınların, göçmen erkeklerle göre yaşadıkları hak ihlalleri ve eşitsizlikler farklılaşmakta ve aynı zamanda bu ihlal ve eşitsizliklerden etkilenme seviyeleri de değişmektedir (Çoşkun, 2016).

Ataerkillik, hem kadınların hem de erkeklerin rollerini ve ilişkilerini belirleyerek, cinsiyetler arasında ve içinde bireyleri bir hiyerarşiye tabi tutmaktır (Sallan Gül vd., 2020). Bu anlamda İranlı kadınların hem ataerkil bir yapı içerisinde var olma çabasında olduğu hem de kurumsallaşmış bir eril şiddete maruz kaldıkları görülmektedir. İranlı kadınların hem aile içinde hem sosyal yaşamda hem de siyasi hakları bakımından baskı ve ayrımcılığa maruz kalması söz konusudur.

2. Sosyal Damgalanma

Sosyal damgalanma, bireyin içinde bulunduğu toplum tarafından kusurlu, sorunlu, ya da istenmedik ve aynı zamanda sosyal açıdan kabul edilemez olarak algılanması şeklinde tanımlanmaktadır (Corrigan, 2004; Vogel vd., 2006; Vogel, Wade ve Hackler, 2007; Vogel, Wade ve Ascherman, 2009). Farklılık ve çeşitlilikler, din, mezhep, ırk, dil, etnik köken gibi etmenler ayrımcı tutumun nedeni olmaktadır. İranlı kadınların sosyal damgalanmaya maruz kalması da bu kapsamda yer almaktadır. Sosyal damgalanma bireylerin baskı ve ayrımcılığa uğramasına ve bu nedenle psikolojik ve sosyal olarak olumsuz etkilenmesine ve toplum içerisinde öteki kılınmasını beraberinde getirmektedir. Nitekim İranlı kadın katılımcının ifadesinde sosyal çevresinin damgalama davranışı sonucunda göçe itildiği görülmektedir.

"Benim eşimin annesi babası Müslüman. Benim de aynı şekilde. Ama eşim pek inanmıyor. İnanmadığı için din değiştirdi. Din değiştirdiği için oradaki polis bunu anladı. Nereden anladı onu da tam olarak bilmiyorum. Sadece bir komşumuzdan şüpheliyim. Belki de o haber vermiş olabilir. O şekilde benim eşimi polis aldı. 2 sene hapse girdi benim eşim. Ben 2 sene bekledim. Bekledikten sonra eşim çıktı hapisten. Biz yine hayatımıza devam etmeye başladık. Bir ev tutalım falan filan. Neyse polis geldi. Ama bu sefer babasının evine gitti. Yani direkt babasını almışlar. Babasını almışlar ve eşimi de arıyordu polis. Kardeşi aradı buraya gelme dedi. Polis geldi seni arıyor dedi. O şekilde benim eşim 1 hafta içinde kaçarak geldi Türkiye'ye. Ben de gelmek zorunda kaldım açıkçası" (Darya, 29).

İranlı kadın katılımcıların ifadelerinde din değiştirmeye bağlı olarak uğradıkları baskı ve yaptırım yer almaktadır. Türkiye'deki bazı İranlı göçmenler için özellikle din değiştirmenin, göç için bir araç olarak kullanıldığı bilinmektedir. Türkiye'deki uzun iltica başvurusu prosedürleri nedeniyle ya da reddedildikleri ve "yasadışı yabancılar" haline geldikleri için Türkiye'den daha batıya gitmeyi amaçladıklarından İranlı göçmenler sıkılıkla bu yola başvurmaktadır (Koşer Akçapar, 2006). İranlı göçmenlerin ise din ve mezhep kaynaklı olarak sosyal damgalamaya ve bu damgalanmanın getirdiği sosyal, ekonomik ve politik sorunlarla yüz yüze geldikleri görülmektedir.

3. Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet

İranlı kadınların toplumsal cinsiyet rollerine bağlı olarak yaşadıkları toplumsal baskı ve ayrımcılığın, eşleri ve yakın çevreleri tarafından uğradıkları şiddet olguları ile sonuçlandığı görülmektedir. Bu şiddetten kendilerini ve çocuklarını koruma isteği İranlı kadınların göç etmesine sebep olmuştur. İranlı kadınların göç etmelerinde sosyal nedenler olarak gösterilen eşle anlaşamama

ve boşanma, aile içi şiddet, evlilik dışında hamile kalma, kocası ölünce kocasının kardeşiyle evlendirilmek istenme gibi nedenler yer almaktadır (Buz, 2008). İranlı kadın katılımcıların ifadelerinde eşlerinden ve eşlerinin ailesinden baskı ve şiddete maruz kaldığı, psikolojik, duygusal, fiziksel şiddetin varlığının onları göçe ittiği belirtilmektedir.

“Benim kocam ve ailesi bana çok eziyet yaptı o yüzden ben Türkiye’yi tercih ettim. Burada daha çok rahat kimse bana karışmıyor eski kocamın mesela eziyeti yok burada güzel yaşıyorum, memnunum” (Golnar, 46).

“Kocamın yanında kötü bir yaşantım vardı. Eşimden şiddet görüyordum. Ayağımı yaraladı bana bıçak çekti. Mecbur kaldım. Çocuğumla beraber Türkiye’ye geldim” (Zenda, 29).

İran’da aile içinde kadına yönelik şiddetin yaygın bir biçimde varlığını gösteren çalışmalar mevcuttur. İran’da yapılan bir çalışmada, yaşamının farklı evrelerinde aile içi şiddete maruz kaldığını ifade eden kadınların %84,8 olduğu (Dolation vd., 2012), aile içi şiddetin ise tartışma, psikolojik şiddet, fiziksel şiddet, cinsel şiddet ve ağır yaralama şeklinde yaygınlığının olduğu, kronikleşen şiddet türünün ise en çok tartışma ve yaralama şeklinde olduğu belirtilmiştir (Asadi vd., 2017). Sağlık kurumlarında tespit edilen kadına yönelik şiddet olguları, sağlık çalışanlarının çabaları ve kurdukları ilişkiler sonucunda ortaya çıkabilmektedir. İran kültüründe ailenin mahremiyeti, aileye duyulan saygı, korku ve utanç gibi nedenlerle bir çok şiddet vakasının gizli kaldığı, ancak tekrarlayan şiddet olgularında sağlık kurumuna başvuru esnasında ortaya çıktığı görülmektedir (Vaseai vd., 2019). İranlı göçmen kadınların şiddetin de öznesi olduğu sırf kadın olmasından kaynaklı bu bilgiyi kendinde gizli tutması gerektiği bilinci ile de (!) ifade etmekten çekindiği herhangi bir sosyal, yasal güvencesi olmadığından sürecin bu kadınları başka ülkeye göçe ittiği görülmektedir. Kadının göçü erkek şiddetinden kaçmak, kendini ve çocuklarını korumak için bir stratejidir. Kadınlar kendilerine yüklenen pasif rollere itaat etmeyi seçmedikleri için göç etmekte; ancak göçle birlikte kadınlardan toplumsal cinsiyetleri nedeniyle beklenen roller ve sorumlulukların da yine arttığı görülmektedir (Buz, 2008).

Sonuç

Sonuç olarak uluslararası göçün düzensizleşmesi, küreselleşmesi ve kadınlaşması tüm disiplinlerde (sadece sosyal hizmet mesleği temelinde değil) ve yasal düzenlemelerde ayrımcı karşıtı ve baskı karşıtı yaklaşımların, aynı zamanda çokkültürcü yaklaşımın temel alınmasını gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

İranlı kadınların dini, siyasi, toplumsal cinsiyete dayalı, sosyal ve psikolojik nedenlerle uğradıkları baskı ve ayrımcılık, onları göç sürecinin öznesi haline getirmiş olup, yaşadıkları sosyal dışlanma, maruz kaldıkları eşitsiz tutum, yasal düzenlemeler ve uygulamalar kapsamında güvence altında olmamaları, uğradıkları psiko-sosyal ve fiziksel şiddet, inşa edemedikleri özgür bir yaşam ve gerçekleştiremedikleri kendilikleri kadınların göç hikayelerini ve yolculuklarını başlatan ana etkenler olmuştur.

İranlı kadınların diğer göçmen kadın profilinden farklı olarak savaş sonrası yaşam hakkı, maddi yoksunluk, gibi nedenler dışında özgür ve hür yaşayabilme, farklılıkları ile kabul edilme, kendilerini

ifade edebilme gibi temel nedenlerle göç ettikleri görülmüştür. Fakat tüm göçmen kadın grubunun nihai olarak yaşadığı şey göçün birincil öznelere olmaktadır. Bu anlamda farklılıkları ve çeşitlilikleri nedeniyle hem ülkelerinde hem de göç ettikleri ülkelerde dışlanma, damgalanma, baskılanma, ayrımcılığa uğrama gibi tüm şiddet türlerinin hedefi olan kadınlar herhangi bir sosyal, psikolojik, yasal destek ile karşılaşmadığı için yoksulluk ve dışlanma ile mücadele içinde bir yaşamla karşılaşabilmektedir. Yoğun bir biçimde yaşanan din, mezhep ve siyasi baskı ve yaptırımlara karşı mücadele edemeyen ve bir şekilde bu sebeplerden kaynaklanan adli sistemin bir parçası olma ve özellikle bu sisteme dahil olmalarının gerekçesi olarak eşlerinin ifalarının gösterilmesi kadının İran'daki durumunu en çarpıcı biçimde göstermektedir.

Bu çalışmada da görüldüğü üzere Dünya'nın her yerinde ve Türkiye'de de hakim olan eşitsizlikler silsilesi ve kadınların bu eşitsizliğe karşı mücadelesi benzer bir görünümde ve iç içedir. İranlı kadınların ataerkil bir düzlemde sadece kadın olmalarından kaynaklı uğradıkları eşitsiz ve ayrımcı tutum, din ve mezheplerinden ve siyasi görüşlerinden kaynaklı gördükleri baskı ve de en nihayetinde maruz kaldıkları şiddet göç etmelerine neden olan unsurları bir araya getirerek feminist perspektifte gelişmiş olan kesişimsellik yaklaşımını ortaya çıkarmaktadır. Kesişimsellik kavramı, temelde tüm bireylerin toplum içinde birden fazla sosyal konuma ve kimliğe sahip olduğunu ve bu nedenle kişilerin birçok alanda (ataerkillik, ırkçılık, sınıf gibi baskı sistemleri gibi) bu konum ve kimliklerinin birbirleriyle kesiştiği noktada ayrımcılığın ve hak ihlallerinin ortaya çıktığı üzerinden açıklanmaktadır. Kesişimsellik bu noktada özneyi yani bireyin kendiliğini ırk, sınıf, cinsellik, toplumsal cinsiyet gibi etmenlerin karşılıklı olarak birbirini şekillendirmesi ve özneyi yani bireyin kendiliğini bunun üzerinden inşa etmesini işaret etmektedir (Nash, 2008'den akt. Afyonoğlu, 2020). Kadın alanı sorunları özelinde kesişimsellik ne toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, ne seksizm, ne de ırkçılık gibi baskı kategorilerinin tek başlarına "bireyin/kadının deneyimini" açıklayamadığını, "ırk, kast, mezhep, din, siyasi düşünce, etnik köken, dil, cinsel yönelim, engellilik, zorla yerinden edilme, mültecilik" gibi diğer faktörlerin kesişimleriyle kadınların hem sosyal konumlarının hem de maruz kaldıkları ayrımcılık ve baskının belirlendiğine vurgu yapmaktadır. Kesişimsellik kavramı aslında bazı kadınların daha ayrıcalıklı bir konum eldebilecek kesişimlere sahip olduğunu ama bazılarını da kesişim noktalarının çokluğu nedeniyle daha dezavantajlı ve ayrımcılık odaklı bir konuma konulduğunu işaret eder. Aynı durum tek bir kadının hayatında da görülebilir. Örneğin bir kadın mesleğinden dolayı saygı görür ve ayrıcalıklar elde ederken ev içi yaşamında şiddete uğrayabilir (Women's Rights and Economic Change, 2004). Bir diğer örnek ise İranlı kadınlar özelinde olduğu gibi belirli bir ülkenin dini odağını paylaşmama, kadın olma ve ataerkillik ile beraber toplumsal olarak saygın bir statüye sahip olmama gibi kesişim noktaları üzerine göçmen olma durumu ile üst üste geldiğinde çoklu ve Dünya'nın herhangi bir bölgesinden farklı bir ayrımcılık deneyimini ortaya çıkarır. Dolayısıyla bu kapsamda İranlı kadınların kesişimsellik yaklaşımı çerçevesinde yaşadığı sorunların ele alınması ve sorunlarının bu çerçevede anlamlandırılması gerektiği anlaşılmaktadır. Çoklu sorunlarla baş etmeye çalışan kadınların çözüm arayışları göç etme davranışı ile nihayete ermediği gibi yeni bir kesişimsellik faktörünün eskilere eklenerek kesişimsellik zincirinde bir halkayı daha oluşturduğu görülmüştür. Bu nedenle bu araştırmadan çıkarılabilecek en önemli sonuç; artık Türkiye'de bulunan bu kadınlarla yapılacak göç ve kadın çalışmalarında kesişimselliğin yadsınmaması ve bu kadınlarla yapılacak her türlü çalışmada kesişimselliğe dayalı bir değerlendirmenin ele alınması gerekliliğidir. Zira bu noktadan bakılmazsa bu kadınların yaşadıkları

ayrımcılık, baskı ve sorunlara sadece yüzeysel olarak değinilebilecek altta yatan temel sorunlar sabit kalacaktır. Bu araştırmanın bir diğer önemli sonucu olarak ise kesişimsellik yaklaşımının ayrıca bir sosyal adalet mesleği ve disiplini olan sosyal hizmet için de önemi ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmet, bu araştırmanın özelinde göçmen kadınların, genelde Türkiye’de yaşayan her bir kadının deneyimlerini ve çoklu ayrımcılıkları ve kesişimselliği değerlendiremezse nihai hedefi olan sosyal adalete ulaşmak her zaman imkansız olarak kalacaktır.

Kadın ve erkek arasında temel hakları elde etmek adına başlayan mücadele zamanla günümüzde kadınlar arasındaki farklılıkların oluşturduğu çoklu kimliklerinden kaynaklanan damgalama, dışlanma, ezilme, baskı ve ayrımcılığın kesişimine odaklandığı bilinmektedir. Buna göre olumsuz kabul edilen kimlikler, baskın ve “güç” elde etmiş gruplar tarafından baskı ve ayrımcılık, izolasyon, damgalama ve dışlanmanın farklı görünümelerini ve yansımalarını yaşamaktadır. İranlı kadınlar özelinde görüldüğü üzere etnik kimliği, dini, mezhebi ve siyasi ideolojisinden dolayı dezavantajlı konuma itilen kadınlar, sosyal, mali yaşamlarında, siyasette ve toplumsal ilişkilerde de kimlik üzerinden işleyen engeller ve zorluklara maruz kalmaktadır (Akgül, 2021).

Bu anlamda göç ile birlikte artan ülkeler arası hareketlilik, hızla yaşanan dijitalleşme, küreselleşen dünyada toplumda farklılıkların ve çeşitliliklerin varlığını kaçınılmaz bir biçimde ortaya koymuştur. Bu farklılık ve çeşitliliklerle birlikte yaşamak toplumların artık tekkültürcü bakış açısından sıyrılarak değerlendirmelerini daha bütüncül, kapsayıcı ve farklılıklara ve çeşitliliklere uygun hassasiyette ele almasını gerektirmektedir. Bu anlamda her insanın öznel değerlendirmelerinde ve mesleki değerlendirmelerinde kesişimsellik yaklaşımı ile sorunları ve çözüm yollarını değerlendirmesi önem kazanmıştır. Nitekim sosyal hizmetin temelinde insanı salt insan olması bakımından değerlendirmek ve değerli kabul etmek düsturu zaten bu yetkinliğe içkindir. Fakat savaşlar, iç karışıklıklar, baskı ve ayrımcılık gibi olaylar sonucunda göç artmış ve dünya genelinde toplumlarda çokkültürlü bir yapı oluşmuştur. Bu anlamda sadece ulusal değil uluslararası düzlemde de sistemler etkileşimsel bir biçimde, bireylerin göç hikayeleri ile birlikte sorunlara neden olan etmenler birbirine eklenerek çoğalmış ve bir sorun bir diğerini tetiklemiş, bireylerin kimlik ve sosyal konumları bunlar üzerinden yeniden şekillenmiştir. Kesişimsellik kavramı temelinde yapılacak mesleki sosyal hizmet değerlendirmeleri ve öznel değerlendirmeler dahi göç politikalarının oluşturulması, uygulanması ve içselleştirilmesini ve çözüm önerilerinin, yollarının gelişmesini sağlayacaktır.

Son yüzyılda yaşananlar sadece dezavantajlı ve incinebilir grupları odak olan sosyal hizmet müdahalelerini değil, küresel bir biçimde sosyal sorun olarak kabul edilen ve bu sorundan dolayı ya da doğrudan etkilenen, risk grubunda yer alan tüm bireyleri değerlendirmek ve müdahale planı içerisine dâhil etme vurgusunu ön plana çıkarmaktadır. Bu nedenle hak ve hizmetlerin tüm insanlara eşit bir biçimde sağlanması gelişecek olan bütüncül bakış açısı ile mümkündür. Bu bakış açısı kesişimsellik yaklaşımı ile değerlendirmeyi gerektirmektedir. Bu nedenle gelecekte yapılacak İranlı kadınlara ilişkin çalışmalarda uyum süreci ve göç sonrası deneyimlerinin değerlendirilmesinde kadınların sosyal konumları ve kimlikleri noktasında bu kesişimsellik hareket noktası olmalıdır. Son yüzyılda yaşanan yoğun göç hareketleri ve sonrasında göç edilen ülkelerde yaşanan uyum süreçleri yapılacak olan değerlendirmelerde çokkültürcü yaklaşımı da gerekli kılmaktadır.

Kaynaklar

- Afyonoğlu, M. F. (2020). Sosyal Çalışmada Kesişimsellik. *Journal of Society & Social Work*, 31(2). Akçadağ, E. (2012). Yasadışı Göç ve Türkiye. İstanbul: BİLGESAM.
- Akgül, F. İ. (2021). Kesişimsellik Yaklaşımı Bağlamında Roman Kadınların İktisadi Hayata Katılımı: İzmir Örneği. *Calisma ve Toplum*, 69(2).
- Akis Kalaylıoğlu, Y. (2012). Fumbling in the dark: A study on the participation of Iranian refugees in Ankara (Turkey). Oral Presentation, Second ISA Forum of Sociology 2012.
- Aksu, H. ve Sevil, Ü. (2010). Göç ve kadın sağlığı. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(3), 133-138.
- Asadi S, Mirghafourvand M, Yavarikia P, Mohammad-Alizadeh-Charandabi S, Nikan F. (2017). Domestic violence and its relationship with quality of life in Iranian women of reproductive age. *J Fam Violence*. 32:453-60.
- Araç. M., Aydın, E. (2019). LGBTİ+ Alanında ırkçılık ve Ayrımcılıkla Mücadele Eğitim Programı Raporu. Hevi LGBTİ Derneği.
- Biehl, K. S. (2014). Exploring migration, diversification and urban transformation in contemporary Istanbul: The case of Kumkapı. *MMG Working Paper 14-11*. Göttingen: Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity.
- Buz, Sema, (2002), “Türkiye’deki Sığınmacıların Üçüncü Bir Ülkeye Gidiş İçin Bekleme Sürecinde Karşılaştıkları Sorunlar” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Buz, Sema, (2006), “Kadın ve Göç İlişkisi: Sığınan ve Sığınmacı Kadınlar Örneği” Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara
- Buz, S. (2008). Türkiye'deki sığınmacıların sosyal profili. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(4), 1-14.
- Castles, S., & Loughna, S. (2005). Trends in asylum migration to industrialized countries, 1990– 2001. In *Poverty, international migration and asylum* (pp. 39-69). Palgrave Macmillan, London.
- Corrigan, P. (2004). How stigma interferes with mental health?. *Journal of American Psychologist*, 59, 614-625.
- Coskun, E. (2016). Türkiye'nin göç rejiminde toplumsal cinsiyet faktörü: Ugandalı göçmen kadınlar örneği. *Fe Dergi*, 8(1), 90-104.
- Coşkun E. (2017). Türkiye'de Kağıtsız Göçmen Kadınlar ve Sosyal Hizmetler. *Calisma ve Toplum*, 54(3).
- Dolatian M, Hesamy K, Zahiroddin A, Velaie N, Alavi Majd H. (2012). Evaluation of prevalence of domestic violence and its role on mental health. *Pajoohandeh Journal*. 16:277-283.

- Erder, S. (2011). Zor Ziyaret: Nataşa mı? Döviz getiren bavul mu? Eski Doğu Bloku ülkelerinden gelen kadınların emek piyasasına girişi. Sancar, S. (ed.) BirkaçArpaBoy: 21.Yüzyıla girerken Türkiye'de feminist çalışmalar, Prof.Dr.Nermin Abadan Unat'a Ağmağan. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları. s.191-219.
- Erdoğan, M. M. (2015). "Türkiye'ye Kitleli Göçlerde Son ve Dev Dalga: Suriyeliler, İçinde Türkiye'nin Göç Tarihi: 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, (Der: M. M. Erdoğan ve A. Kaya). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- IOM. (2017). "Migration" <https://www.iom.int/key-migration-terms#Migration> Erişim Tarihi: 13 Ekim 2017
- Kalfa-Topateş, A., Topateş, H., ve Durmaz, N. (2018). Özgürlük Arayışında "Mecbur İnsan" Olmak: Denizli İşgücü Piyasasında İranlı Mülteciler. *Calisma ve Toplum*, 59(4).
- Kalkandelen, Z. (2010). "İran'da Kadın Olmak: Şeriatın Gölgesindeki Kadın, Erişim Adresi: <http://www.cafrande.org/?p=14162>, Erişim Tarihi: 10.04.2021.
- Kara, E. (2020). COVID-19 pandemisi: İşgücü üzerindeki etkileri ve istihdam tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 269-282.
- Kayıgısız, Ö. (2013). *Ab'nin dışallaştırma stratejisinin Türkiye'nin düzensiz göç politikalarına etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC.
- Kırıkçı, A., Aydın, E., Çelik, S., Sayar, S., ve Araç, M. (2021). Mülteci LGBTİ+ Sağlık Hakkı ve Ayrımcılık Raporu. Avrupa Birliği Sivil Düşün Programı.
- Kırılmaz, A., ve Erol, M. S. (2018). İran Diasporası'nda Kadın Üzerine Bir Okuma. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 14-43.
- Kıvılcım, Z. ve Özgür-Baklacioğlu, N. (2015). Sürgünde toplumsal Cinsiyet. İstanbul: Derin Yayınları.
- Akcapar, S. K. (2006). Conversion as a migration strategy in a transit country: Iranian Shiites becoming Christians in Turkey. *International Migration Review*, 40(4), 817-853.
- Kümbetoğlu, B. (2008). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. (2. Baskı). Bağlam Yayıncılık: İstanbul.
- Lotfi, S., ve Porsuk, S. (2021). Türkiye'ye Göç Etmiş İranlı Kadınların Sosyo-Ekonomik Durumlarının Değerlendirilmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(78), 1047-1059.
- Morokvasic, M. (1983). Women in migration: beyond the reductionist Outlook. In: Phizacklea, A. ed. *One Way Ticket. London: Routledge*. pp.13-33.
- Neuman, W. L. (2007). Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar I-II. Cilt (1. Basım). İstanbul: Yayın Odası.
- Official Journal of the European Union. (2014). AGREEMENT between the European Union and the Republic of Turkey on the readmission of persons residing without authorization. Erişim tarihi:

- Sallan Gül, S., Türkmen, E., Kahya Nizam, Ö. (2020). 'Türkiye’de Kadınlık ve Toplumsal Cinsiyet: Isparta Uydu Kentinde Yeni Bir Kadınlık İnşası Mümkün Mü?. (Ed. Sallan Gül, S., Dedeoğlu, S., Kahya Nizam, Ö.)Türkiye’de Mültecilik, Zorunlu Göç ve Toplumsal Uyum, Geri Dönüş mü, Birlikte Yaşam mı?. Bağlam Yayıncılık: İstanbul.
- Sanam, V. (2014). Devlet ve diaspora çıkmazında feminizm: Türkiye'deki İranlı sığınmacı kadınların toplumsal dışlanma ve gündelik direniş deneyimleri. *fe dergi feminist ele*, 6(2), 51–61.
- Schoevers, M. A., Van den Muijsenbergh, M. E. ve Lagro-Janssen, A. L. (2009). Self-rated health and health problems of undocumented immigrant women in the Netherlands: a descriptive study. *Journal of Public Health Policy*, 30(4), 409-422.
- SGDD (Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği). 2011. Askıdaki Yaşamlar & Algıdaki Yaşamlar Projesi Araştırma Raporu, Ankara
- T. C. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2020). Yabancıların Çalışma İzni İstatistikleri. <https://www.csgeb.gov.tr/media/63117/yabanciizin2019.pdf> Erişim tarihi: 17.04.2021
- T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2020). Uluslararası Koruma İstatistikleri. <https://www.goc.gov.tr/uluslararasi-koruma-istatistikler>
- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı. Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı Mart İnternet Bülteni. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_03/18104635_Mart_internet_bulteni_.pdf Erişim tarihi: 25.03.2021
- T.C. Resmi Gazetesi. (2014). Milletlerarası Andlaşma Karar Sayısı : 2014/6652. Erişim Tarihi: 14.05.2021 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2014/08/20140802-1.htm>
- Toksöz, G. ve Ünlütürk-Ulutaş, Ç. (2012). Is Migration Feminized? A Gender- and Ethnicity-Based Review of the Literature on Irregular Migration to Turkey
- UNPF. (2014). Reporting On Gender-Based Violence in the Syria Crisis. https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/best_practice_book_47_english.pdf Erişim Tarihi: 3.03.2021.
- Vaghefi, S. (2014). Devlet ve diaspora çıkmazında feminizm: Türkiye'deki İranlı sığınmacı kadınların toplumsal dışlanma ve gündelik direniş deneyimleri. *Fe Dergi*, 6(2), 50-61.
- Valtonen, K. (2016). Social Work and Migration: Immigrant and Refugee Settlement and Integration. Londra: Routledge.

- Vaseai, F., Areshtanab, H. N., Ebrahimi, H., ve Bostanabad, M. A. (2019). Prevalence and predictability of domestic violence against Iranian women. *Cukurova Medical Journal*, 44(4), 1189-1195.
- Vogel, D. L., Wade, N. G. ve Haake, S. (2006). Measuring the self-stigma associated with seeking psychological help. *Journal of Counseling Psychology*, 53, 325-337.
- Vogel, D. L., Wade, N. G. ve Hackler, A. H. (2007). Perceived public stigma and the willingness to seek counseling: The mediating roles of self-stigma and attitudes toward counseling. *Journal of Counseling Psychology*, 54, 40-50.
- Vogel, D. L., Wade, N. G. ve Aschman, P. L. (2009). Measuring perceptions of stigmatization by others for seeking psychological help: Reliability and validity of a new stigma scale with college students. *Journal of Counseling Psychology*, 56(2), 301-308.
- Women's Rights and Economic Change. (2004). Intersectionality: a tool for gender and economic justice. Erişim adresi: <https://www.awid.org/publications/intersectionalitytool-gender-and-economic-justice> ,Erişim tarihi: 14.07.2021.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013). T.C. Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf> Erişim Tarihi: 15.01.2021
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

To Live or to Leave: Exploring the Dual Life of Syrian Refugees in Turkey ¹

Tülay Zıvalı Turhan²

Salah Haj Ismail³

Introduction

Migration is a social phenomenon with very complex dimensions, is almost identical with human history and is affecting all societies on various levels. Migration refers to the movement of individuals or groups seeking -beyond political and symbolic boundaries- for (semi-) permanent change of settlements and societies. The comprehensive approach of the phenomenon reveals theoretical underpinnings leading to the spatial mobility of population (Karpas, 2010; Lee, 1966). These underpinnings are associated with place of origin, place of destination, intervening obstacles (figure 1) and personal factors.

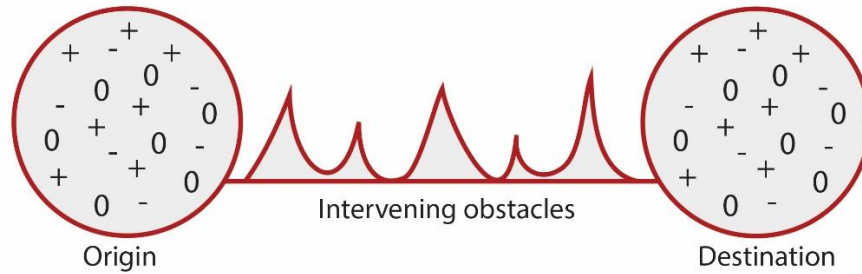

Figure 1: Origin and destination factors and intervening obstacles in migration (source: Lee, 1966 p. 50)

Corresponding to this formulation, the theory explains that people's migrations are determined by push and pull factors. In a way, these factors are drivers affiliated to the place of origin and destination in order to make this spatial mobility happen. Push factors create the condition forcing people to leave from their homes (e.g. poor living conditions, poverty, natural disasters, high unemployment rate). It motivates people to leave their place of origin to the outside area. Contrarily, pull factors attract people to a certain location by providing better conditions than before (e.g. job opportunities, political freedom, better healthcare). Either voluntary or forced, the main aim of migration is to improve the quality of life. Intervening obstacles like distance, transportation, cost of movements, ethnic barriers and personal factors increase the migrant's selectivity in deciding to

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildirisi olarak sunulmuştur.

² Res. Assist., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Department of Architecture, tturhan@ybu.edu.tr

³ Assoc. Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Department of Architecture, sismail@ybu.edu.tr

migrate or not. The practise shows that in general the pull factors lead to migration rather than the push factors. Additionally, these drivers do not disappear when the migration have taken place, but are dynamic and changing through time depending on the experiences and expectations of the migrant.

According to UNHCR, Turkey is the first country in hosting refugees in the world and hosts 92% of the Syrians since the Syrian crisis (2014, 2017a, 2017b). Official data of the Turkish Republic Ministry of Interior shows that the number of registered Syrians in Turkey in 2021 is 3.665.946 (General Directorate of Migration Management, 2021). The number is increasing despite ten years having passed since the civil war broke out. One of the reasons for this increase beside the increasing immigration movement is the improved monitoring and registration of the records.

Migration of Syrians and Turks to settlements and lands between the two countries is not a new phenomenon, since this geography formed one state for centuries. This spatial movement occurred for the same exact aforementioned reasons; it was actually between the cities rather than between states. This is clearly traceable from the family names encountered in different cities, which shows the city of origin and destination where these families have migrated to. For instance, in cities within the borders of today's Syria such as Aleppo, Homs and Damascus, you find family names such as '*Maraşlı*', '*Antepli*', '*Karşlı*', '*Antaklı*' and '*İslambuli*' showing that these families' origin is from Kahramanmaraş, Gaziantep, Kars, Antakya and Istanbul respectively. Similarly, you will find in many Turkish cities in the Republic of Turkey families named '*Halebli*' and '*Şami*' originating from Aleppo or Damascus. Although, these families got entirely integrated in their new 'hometowns' learning the language, costumes and traditions without any occurrence of cultural assimilation. They enrich the cultural and social fabric of the destination cities they brought with them from their original cities.

Despite the attempts of separating the people of this geography by politicians and governmental strategies focusing on the differences and conflicts between the communities, this migration and movement did not stop even after the establishment of the modern new states of Turkey and Syria, for the same polling and pushing reasons, with a new impactful factor represented in families and relatives visiting and reunion, but it became less in frequency and volume. Recently, in the last decade this migration took one direction from Syria to Turkey due to the conflict that erupted in Syria, and the reason for this migration was seeking refuge and safety escaping from the unbearable living conditions in Syria.

Migration Policy in Turkey and Syrian Refugees

Turkey is a state that is familiar and experienced with immigration movements throughout its history. Both in the pre- and post-republican periods various internal and external migrations occurred and have been legislated accordingly. Through history, technological transformation in the rural structure; rapid expansion on industry in some major cities; rapid population growth; push factors of villages and pull factors of cities, and; feuds and terror incidents in the rural area are defined as main motives for internal migration in Turkey (Yalçın, 2004, p.115-118). Reasons such as civil wars and occupation, violation of living rights and conditions causes forced migration to settlements in Turkey with socio-cultural structures different from the settlements where the migrants were born and grew up (Kartal & Başçı, 2014, p.275). The number of immigrants from abroad to Turkey increased by 17.2% in 2019 compared to the previous year. It was registered that most (13.3%) of these immigrants

were in the age group of 25-29 years. About 85% of a total of 677.042 immigrants in 2019 hold a foreign nationality. Among the foreign immigrants, the major reported nationalities were Iraqi (14.5%), Turkmen (13.8%) , Afghan (8.2%), Syrian (7.5%) and Iranian (7.3%) nationalities (TURKSTAT, 2021).

The Arab Spring, which started in 2010, spreaded to Syria very quickly. Since the Syrian uprising started in 2011 and rapidly became a civil war, millions of Syrian citizens became refugees. Syria counts close to 7 million internally displaced, the largest number worldwide, while another 5.6 million Syrians have fled across borders (EC, 2021). The refugees moved towards safe countries to rebuild their future far from their trust environment. Primarily, they sought refuge in border countries such as Turkey and Jordan and some of them sought a way to cross into European Union countries.

The trend line shows that there is an overall increase in the distribution of Syrian refugees in Turkey with a temporary protection status. However, the last three years the number of these refugees are stable with an attempt to decrease. Besides the hypothesis that Syrian refugees tend to return to their homeland, the trend may be related with two factors. The first generation refugees may have obtained a Turkish citizenship, either left the host country in order to continue to Europe. The second reason may be related with the impact of the COVID-19 pandemic, where the international and national migration flows have been stagnated.

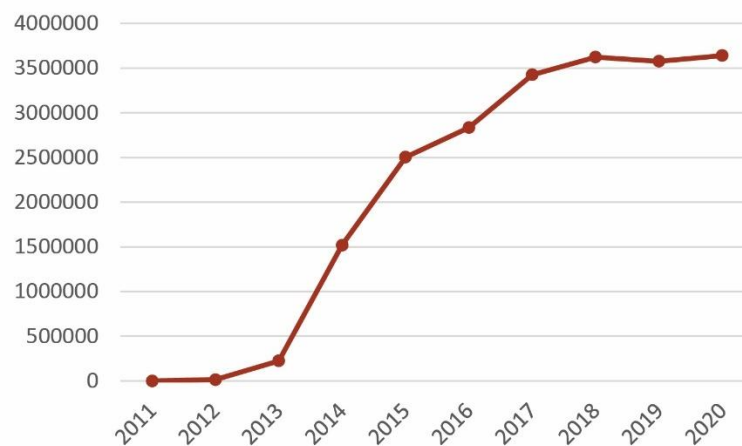

Figure 2: Distribution of Syrians in Turkey under Temporary Protection by Year (source: Republic of Turkey Ministry of Interior General Directorate of Migration Management, 2021)

As of August 2019, Syrians correspond to 4.44% of the overall Turkish population. Istanbul is hosting the largest number of Syrians in Turkey, followed by the border cities Gaziantep, Hatay and Şanlıurfa (figure 3). Besides the distance to the home country and socio-economic opportunities, the present distribution of the Syrian refugees is due to the camps located in these border cities. Additionally, the capital city of Ankara seems to be an attractive arrival for the refugees due to positive experiences regarding living conditions, shopping opportunities, accomodation and job opportunities (Bakioğlu et al., 2018). However, the overall distribution seems random because the Turkish Government did nor foresee such a long period of hosting Syrian refugees and expected that asylum-seekers would return home to Syria. This 'natural' and quite 'liberal' settlement process resulted in an

extraordinarily unbalanced distribution of migrants between regions, provinces, towns and even quarters and neighborhoods (Erdoğan, 2019).

Figure 3: Provincial breakdown Syrian refugees in Turkey (source: UNHCR Turkey, 2019)

Migration policies are mostly economically based and thus most of migration policies are developed according to labor migration. Turkey's refugee policy is mainly structured in the 1951 Convention and 1967 Protocol. This law provides protection and assistance for asylum-seekers and refugees. In April 2013, the Law on Foreigners and International Protection (*Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu*) (hereafter LFIP), Turkey's first asylum law, was approved by the Turkish Grand National Assembly and entered into force on April 11, 2014. The law sets out the basic foundations of Turkey's national asylum system; it established the General Directorate of Migration Management as the main institution responsible for policy making and transactions regarding all foreigners in Turkey. The main purpose of the LFIP is:

“to regulate the principles and procedures with regard to foreigners’ entry into, stay in and exit from Turkey, and the scope and implementation of the protection to be provided for foreigners who seek protection from Turkey, and the establishment, duties, mandate and responsibilities of the Directorate General of Migration Management under the Ministry of Interior” (LFIP, art. 1).

Reviewing the law in depth and reading its articles by the eyes of beneficiaries, it shows some interesting articles. For example, Article 96 of the law discusses the adaptation and integration of

refugees in economic and social activities in Turkish public and private institutions and structures. The paragraphs 1,2 and 3 states that:

- 1) *“Within the economic and financial possibilities of the country, the General Directorate can plan adaptation activities with benefits from suggestions and contributions of public institutions and organizations, local administrations, non-governmental organizations, universities and international organizations in order to facilitate and ease mutual adaptation of the foreigner and/or applicant of international protection status which provides knowledge and skills that facilitate their ability to act independently and without any mediation of third parties in all areas of social life in our country, the country of resettlement or the country of return.*
- 2) *Foreigners can attend courses in which the political structure, language, legal system, culture and history of the country and their rights and obligations are explained at a basic level.*
- 3) *Information and promotion activities of benefit from public and private goods and services, access to education and economic activities, social and cultural communication, receive basic health care will be provided by the General Directorate and will be expanded through cooperation with public institutions and organizations and non-governmental organizations” (LFIP, art. 96:1-3).*

Turkey also adopted the Temporary Protection Regulation on October 22th, 2014, which sets out the rights, obligations and procedures for those persons who are provided with temporary protection in Turkey. The law holds the principle of non-refoulement and states that:

“Due to events occurring outside of European countries; a foreigner who is outside the country of his / her nationality because he / she fears rightly that he / she will be persecuted due to his / her race, religion, nationality, membership of a certain social group or political thoughts and who cannot benefit from the protection of this country or who do not want to take advantage of the protection of this country or his / her country of residence as a result of such events. The stateless person who is outside, unable to return there or does not want to return because of the fear is granted conditional refugee status after the status determination procedures. The conditional refugee is allowed to stay in Turkey until resettlement in the third country” (LFIP, art. 62).

Although the law uses the word “foreigner” to refer to immigrants to Turkey, these activities and suggestions are more useful and impactful in the case of refugees and asylum seekers. This was also reflected in the official Turkish discourse calling the Syrians immigrants as ‘Guests’ instead of ‘Refugees’ at the early years of their migration wave to Turkey. Nevertheless, the concept of Lived Citizenship was reflected in the law expressing that living and working conditions are of primary importance in the migration process.

The law and related regulations regarding Syrian asylum seekers have been updated according to the status quo of the migration through the years. Asylum seekers who want to open their own businesses have been granted rights since 2015. Accordingly, In 2015, workplaces were opened by nearly 3 thousand Syrian refugees. Asylum seekers who obtained temporary protection longer than six months were allowed either to open their own businesses or to obtain a working permit (Köylü, 2019).

Additionally, the working permit law entered into effect and enabled the Syrian refugees to change their status and gave them the right to get Turkish citizenship after accomplishing the requirements.

Nevertheless, Sassen (2001) claims that migrants' and locals' living and working conditions differ from each other and are the main reason for migration studies. Also, unlike the concept of migration, in the case of refugees and asylum seekers the population movement is affiliated with concepts such as illegal, unauthorized or 'hidden' immigration (p. 277). Questions arise whether there are equal conditions for the refugees regarding this theoretical base and differentiations in practice.

Aim and Objectives

The research aims to understand the dual life they have maintained and the dominant discourse of minorization from a social, economic and political point of view. This will enable the definition of the created dilemma between whether to be a part of the society or not, and if they prefer to establish a life and future for their families here or to return to their home country. Within this scope, it is necessary to evaluate the living conditions and thoughts of the Syrians in Turkey -or those who have temporarily resided in Turkey- after a decade of their migration. Essentially, it was believed that there are many Syrians in Turkey who would like to return to their homes if rebuilding starts and safety and security are established. Parallel to this, using artificial intelligence tools, Bülbül and Haj Ismail (2018, 2019) evaluate social media activities of Syrians regarding related topics for the willingness to re-emigrate to Syria. According to the data collected, the main reason is the bureaucratic uncertainty of these communities in the host country.

Methodology

Since any disaster recovery plan requires considering the needs of the target group and assessing the desires, feelings and priorities of the people. It is possible to undertake this task through different processes. For instance, studying a variety of NGO's reports that explain the condition, analysing statistics and data collected by official institutes, Individual interviews with leaders and representatives of people in the targeted group, and the most efficient way in our opinion is to ask the people themselves directly through designed surveys to understand all these issues. The phenomenon can be examined by surveying the aspects of social life, such as the family structure and kinship, crime, class structure, social interaction etc. that implicate important clues about their status quo. Moreover, to understand their conditions and roles in different sectors such as job, economy, education and even urban and architectural design features in Turkey seems to be essential to evaluate to understand the preference to stay or desire to return.

Thus, as a part of a wider study, a survey with different sections and structured and unstructured questions (provided both in English and Arabic language) are tailored to collect the data and uncover many of the mysteries and hypotheses being discussed in the media about the Syrian refugees in Turkey. The final form of the questionnaire has been prepared by using Google Forms with 11 sections and 41 questions. It has been carried out between 15-30 July 2020 among 233 refugees who hold or study a degree related to construction and engineering. The first nine questions of the surveyee are about the background of the surveyee (e.g. age, gender, qualifications, duration of living

in Turkey), while the second section focuses on the job sector. The third section is related to the participant's experiences and thoughts about the host country, while the following section examines their decision about living in Turkey and establishing a stable future, or considering to leave either to another country or to return back to Syria. Here, an open ended question about the reasons for such a decision. The final sections focused on the priorities of reconstruction in Syria and their potential role in this process. Initially, the survey sought to answer the questions about the role of Syrian immigrants/refugees in the future reconstruction of post-war Syria. Nevertheless, the participants' responses indicated that there was a clear pattern in exploring the main problems and difficulties they have faced, the conditions they need for adaptation and encouragement for possible return and this gave the study a new insight to understand the lived citizenship. In this manner, the study led us to better understand the conditions and views of Syrians in Turkey and their decision to live in or leave Turkey.

To Leave or To Live: A Participatory Investigation

This survey focuses on the Syrians refugees' experiences in Turkey as a host country and their decision and motivation to stay or leave. Below we present and analyze the results related to these issues in order to understand the motives and reasons behind their decision about their future in Turkey or Syria.

Background

The majority of the participants are male. Despite, there can be clearly seen that the age group of the participants are very diverse.

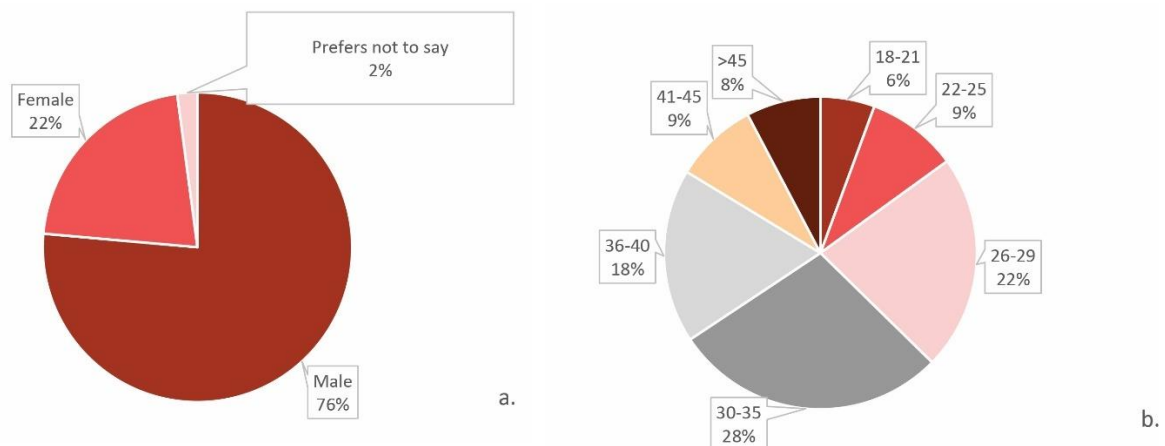

Figure 4: Participants' persona showing their a) gender and b) age.

While 88% of the participants can speak English, about half of the participants (46.8%) master Turkish language skills. This is parallel to the length of stay; 46% are living in Turkey for more than 7 years.

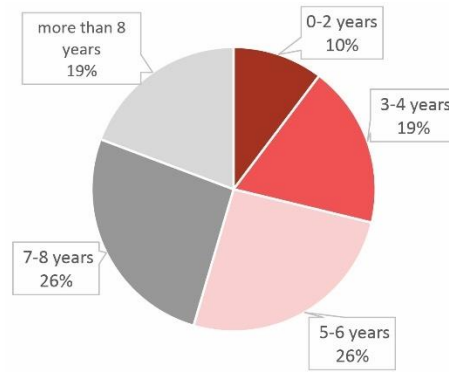

Figure 5: Number of years since the participants left their home country Syria.

Resettlement

Parallel to the migration movement, there is a clear movement from the rural area to the city. While 18% of the participants used to live in the rural areas in the country of origin, currently only 10% settled in the rural areas in the host country. The majority (72.9%) of the participants are living in the major cities or in urban areas in the host country. Additionally, 17.2% live in Ankara.

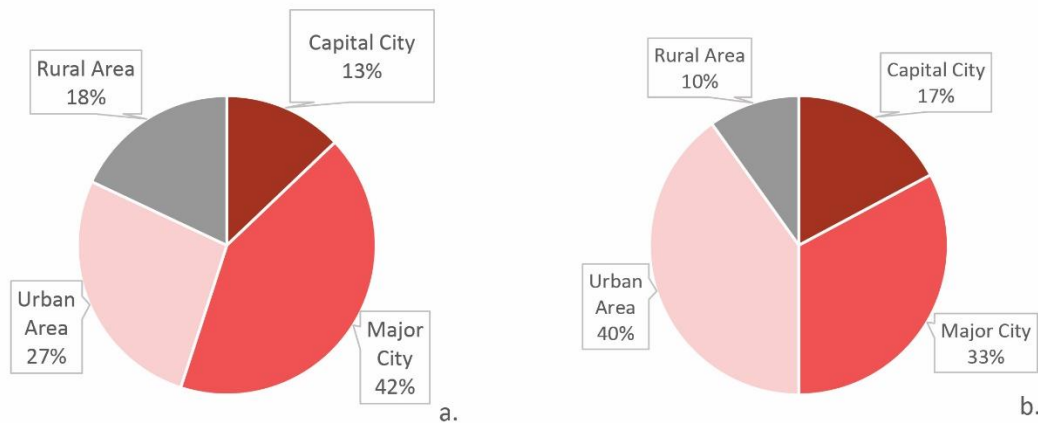

Figure 6: Former place of living in home country (a) vs. Current place of living in host country (b).

Education and occupation

More than half of the participants hold a bachelor (or equivalent) degree and about one-third of the participants hold a postgraduate degree. The majority is specialized in the field of engineering, while other major fields of expertise are craftsmanship, education and healthcare.

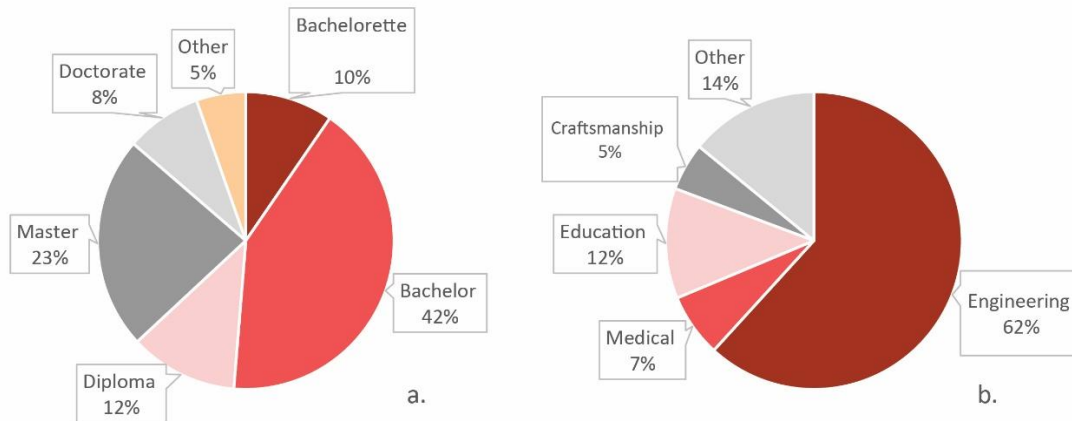

Figure 7: Level of education (a) and Field of expertise (b) of the participants.

About two-third of the participants received either a (supplementary) training in the field of construction, started or continued their education in the host country. The reason for this additional training may be related with equivalence and/or accreditation in (especially) the construction sector in the host country.

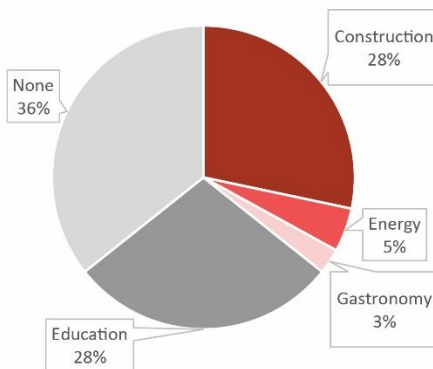

Figure 8: Participants' obtained additional education in the host country.

The language barrier seems to be essential in finding a proper job. Approximately half of the participants possess the Turkish language. This reflects directly as a working opportunity. A majority (67.4%) of the participants had a job in Syria, mostly in the private sector. The majority (63.9%) of the participants are working in the host country.

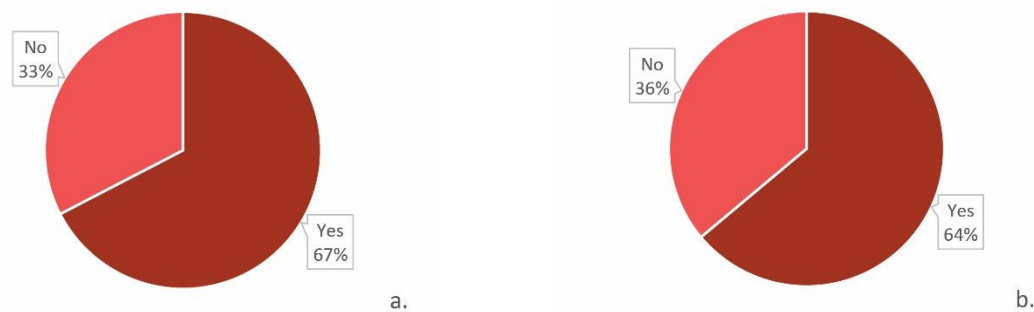

Figure 9: Participants' working status in a) the home country and b) host country.

Push and pull factors: problems in the host country and motives for return

Main problems the participants are facing with in the host country are related to discrimination (56.5%), poverty (22.5%) and bureaucracy (55%). Many define that the bureaucratic arena is marginalizing skilled Syrian migrants. It seems that the main problems are corresponding to and directly are in correlation with the expectations and motives for return (figure 9).

The participants express that they are willing to return to their home country if the conditions are suitable for them. Persons who have an international protection status and want to return voluntarily can be supported through in-cash and in-kind. The right of return has been stated in the international and national laws of Turkey. The Directorate General supports voluntary repatriation activities, international organizations, public institutions and organizations in cooperation with non-governmental organizations (Foreigners and International Protection Law 87:1+2). Main motives for the return to the home country are issues related to security (65.2%), democracy (43.3%), justice (64.4%) and reconstruction (56.2%).

Infrastructure, housing, education, justice, economy, energy and transport related issues are considered as the priority areas of reconstruction in Syria. Education and training are necessary to participate in reconstruction. More than half of the participants agree that not only university graduates should be involved, but that various actors should take an active role in the reconstruction process. Herewith, the role of women seems to be indispensable, in particular in the field of education. Although, the opinion that sufficient education in engineering should be required for reconstruction seems to be divided.

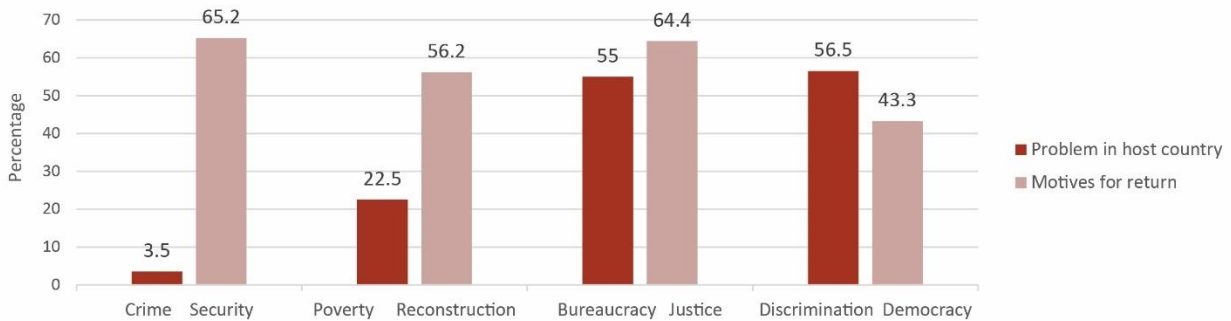

Figure 9: Syrian refugees' main problems in the host country and their major motives for return to home country.

Conclusion and Discussion

Migration, as cause or effect, has become an indicator of social change and development. It also leads to acculturation and cultural change. Beyond changes in the cultural structure, migration emerges as a multidimensional occurrence in the socio-economic, socio-spatial and political arena. Legally and practically, the emphasis is on the freedom of act, in which it is essential to perform activities in daily life independently and without any mediation of third persons. If these circumstances are not provided, belonging to the home country increases.

Contrary to the historical motivations for refugees returning to their home country as stability, security and justice in their homeland, the Syrian case shows that the main reason to leave Turkey is their legal status, and the possibility of forced returning due to international reconciliations and agreements. This status of uncertainty of the future, especially that the majority of them do not have the right to get citizenship despite spending more than 5 years living in Turkey, established families and having children born in Turkey, because those who are under international protection do not have this right due to recent Turkish law.

Through the years, Turkey took serious steps in order to give a more stable, more certain and more clear situation for the Syrians in Turkey with the Law of Foreigners and International Protection and the Working Permit Law. These regulations enable those who are under temporary protection to establish their jobs and obtain a working permit which gives them the possibility to apply for citizenship after 5 years of working legally. However, late bureaucratic procedures and the unclear process of being candidates for the status causes an unsolved issue regarding the Syrian case. Although, this was partially solved by the introduction of exceptional citizenship to some Syrian refugees, which made many of them change their mind from leaving to stay, the long procedures (some of them already spent 4 years waiting the result, and unclear process and criteria of nominating and choosing candidates increased the uncertainty levels, and made them to change their minds again to leave even to go back to unsafe areas in Syria, not even their own original cities, since they consider that this is their country and if they will be forced to leave again it will not be because of legal reasons. On the other hand around one million refugees have returned to the safe zones established with the support of Turkish Army in Northern Syria despite the lack of other services such as infrastructure, education and stable economic system for the same exact reason; future uncertainty in Turkey.

Another interesting result was regarding the role of women in the reconstruction of Syria. Despite the fact that more than 76% of the participants were male, responses to the questions related to the active role of women indicated that women participation is an essential part of the reconstruction process of Syria. According to the results, women participation seems necessary in all reconstruction sectors. On the contrary, traditionally in the Syrian culture, the most appropriate sector for women to work is education and healthcare in cities and agriculture in rural areas. The fields of construction, infrastructure, management and other similar sectors are seen as inappropriate for the women to participate in. This transformation, we think, is due to the interactions and exchange with the Turkish community in the host country, in which women are actively participating in all sectors compared to Syrian. This is also an indicator, beside the fact that the majority learned the language and are working or continuing their education, that integration of Syrians in Turkey is possible despite the negative propaganda.

In order to prevent social, political and economic isolation of the Syrian refugees and further deterioration of the social climate in their living environment, it is crucial to understand the multi-dimensional concept of their lived citizenship. The insights revealed in the study give extensible clues which can serve not only as a guidance for policy making, but also as a social integration tool for the immigration process in Turkey or the return practises to Syria.

References

- Bakioğlu, A., Artar, F. & İzmir, H. (2018). *Ankara'daki Suriyelilerin Mültecilik Deneyimleri*. Ankara: Sosyoloji Derneği.
- Bülbül, M. A. , Haj Ismail, S. (2018). *Visually Enhanced Social Media Analysis of Refugees in Turkey*. Communications Faculty of Sciences University of Ankara Series A2-A3 Physical Sciences and Engineering, 60 (2) , 83-102. doi: 10.1501/commua1-2_0000000117
- Bülbül, M. A., Haj Ismail, S. (2019). *Refugees' Social Media Activities in Turkey: A Computational Analysis and Demonstration Method*. Turkish Journal of Electrical Engineering and Computer Science, 27(2), 752-764. doi: 10.3906/elk-1804-9
- EC. (2021). *European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations*. CARE. Retrieved from: https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/syria_2021-03-31.pdf
- Erdoğan, M. (2019). *Syrian Refugees in Turkey*. Konrad Adenaur Stiftung. Retrieved from: <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/Syrian+Refugees+in+Turkey.pdf/5d3d4091-e56d-3c42-2a9c-4e7f5d98706f?version=1.0&t=1571303379232>
- General Directorate of Migration Management (2021). Distribution of Syrians under Temporary Protection by Year, 2011-2021. Retrieved from: <https://en.goc.gov.tr/temporary-protection27>
- Karpat, K. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*, İstanbul: Timaş.
- Kartal, B. & Başçı, E. (2014). *Türkiye'ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri*. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 12(2), 275-299. doi: 10.18026/cbusos.42910
- Köylü, M. (2019). *Türkiye ve AB'nın Suriyeli Mültecilere Yönelik İnsan Hakları Tutumu*. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Akademik Dergisi, (3), 9-42.
- Law on Foreigners and International Protection 2013*. art. 1, 62, 96.1-3 (Tur)
- Lee, E. S. (1966). *A Theory of Migration*. Demography, 3(1), 47-57. doi:10.2307/2060063
- Sassen, S. (2001). *The Global City: New York, London, Tokyo*. New Jersey: Princeton University Press.
- TURKSTAT. (2021). *International Migration Statistics 2019*. Retrieved from: <https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=33709>
- UNHCR. (2014). *Statistical Yearbook 2014*. United Nations High Commissioner for Refugees. Retrieved from: <https://www.unhcr.org/56655f4d8.html>

UNHCR. (2017a). *Statistical Yearbook 2015*. United Nations High Commissioner for Refugees. Retrieved from: <https://www.unhcr.org/statistics/country/59b294387/unhcr-statistical-yearbook-2015-15th-edition.html>

UNHCR. (2017b). *Statistical Yearbook 2016*. United Nations High Commissioner for Refugees. Retrieved from: <https://www.unhcr.org/en-us/statistics/country/5a8ee0387/unhcr-statistical-yearbook-2016-16th-edition.html>

Yalçın, C. (2004). *Göç Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayın.

“Immigration Museum” Bağlamında Avustralya Göçleri¹

Yasemin Uzun²

Giriş

Göç, bir ülkenin sınırları içinde veya sınırları dışında çeşitli nedenlerden dolayı bölgesel konum ve toplumdan ayrılmayı ifade eder. Göç kavramı, insanların bulundukları yerden ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel nedenlerden dolayı başka bir yere hareket etmelerine verilen genel bir ad, evrensel bir olay olarak tanımlanabilir (Koçak ve Terzi, 2012: 164). En genel anlamda göç; göç eden kişilerin ve göç ettikleri yerdeki kişilerin hayatları üzerinde de etki yaratan, uzağa yapılan yer değiştirme hareketi olarak görülebilir.

Bu yer değiştirme hareketlerinin nedenleri zorunlu ve gönüllü olabilmektedir. Savaşlar, fetihler, açlık/bolluk dönemleri, büyük salgın hastalıklar, önemli iklim değişimleri, siyasal ideolojiler, bunların arasındaki ilişkiler (Güvenç, 1999: 52), ekonomik fırsatlardan yararlanma isteği, sürgünler, iskânlar (Kaygalak, 2009:9), yasalar, ağır vergiler, köle ticareti (Ravenstein, 1889: 286) göçleri etkilemiştir. Nedenleri zorunlu ve gönüllü olan göçün amaçları çalışma veya sığınma, hedefe varmakta kullanılan yöntemleri ise yasal veya yasa dışı gibi tanımlanabilir (Yılmaz, 2014: 1686).

Yapılan göçlerle birlikte göç edilen toplum yapısı, yaşayışı ve kültürü ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasi bakımdan (Özer, 2004: 11) çok önemli değişim ve dönüşümler ile etkileşim ve uyum süreçlerine maruz kalmaktadır (Günay, 2003: 35). İçduygu vd.(2014: 67)’e göre göçün ülkeler üzerindeki etkisi en çok ekonomik ve siyasi olarak görülmektedir. Ülkeler üzerindeki bu değişim ve dönüşümler uluslararası göçlerde daha belirgindir. Uluslararası göç ve göçmenlerle ilgili siyaset de göç alan ülkeleri etkilemiş ve değiştirmiştir. Özellikle yüksek gelirli ülke ekonomilerinin göçmen emeğine ihtiyaç duyması uluslararası göçlerin dünyada birçok yerde görülmesine neden olmuştur. Geçen yüzyılda Amerika’ya yapılan büyük göçler, II. Dünya Savaşından sonra Almanya ve Avustralya’ya yönelen işçi göçleri buna örnek olarak gösterilebilir (Güvenç, 1999: 52).

Bu yer değiştirmeler kültürlenmeye ve kültür değişimine yol açmıştır. Kültürel değişim göçlerin hem sonucu hem de nedeni olmuştur. “Göçler toplumsal değişimlerin en güçlü unsuru olarak, farklı fiziksel yapıya, dine, kültüre ve dile sahip toplulukları karşı karşıya getirmiş, bu toplulukların bir arada yaşamalarına ve böylelikle etkileşim içinde olmalarına neden olmuştur” (Karpas, 2010: 9). Bu etkileşim sonucu da kültürel çeşitlilik ya da çokkültürlülük kavramları ortaya çıkmıştır. “Kültürel çeşitlilik herkese açık olan seçenekler yelpazesi sunar; sadece ekonomik kalkınma amaçlı değil, daha tatmin edici bir

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doç.Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı, yaseminuzun@hotmail.com

entelektüel, duygusal, ahlaki ve ruhsal varlık elde etmeye yönelik bir gelişimin de temel unsurlarından biridir” (Unesco, 2001:1).

Birçok ülke, içinde bulundurduğu farklı kültürlerin uyumu üzerine bir denge yaratmaya çalışmıştır. Çokkültürlülük politikasını uygulayan bu ülkelerden biri de Avustralya’dır. Avustralya, 18. yüzyılın sonlarında başlayan modern tarihi yoğun göçe dayalı bir ulustur. Göç, yıllık nüfus artışının yaklaşık yarısını sağlamıştır. Bu nedenle göçmenlerin kaynaşması “özellikle İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda, Avustralya geniş çaplı göçün kilit rol oynadığı temel bir ulusal yeniden inşa programına kalkıştığından beri gündemdedir. O zamandan bu yana Avustralya nüfusu, üçte birinin deniz aşırı bir ülkede doğduğu, yaklaşık %46’sının deniz aşırı bir ülkede doğduğu veya ebeveynlerinden en az birinin göçmen olduğu, takribi 22 milyon insana ulaşarak üç katına çıkmıştır” (Ingilis, 2014: 227).

Başlangıçta Avustralya’da istenen nüfusun oluşturulması için yapılan ve zorunlu sayılabilecek kategoride değerlendirilebileceğimiz göçler, sonrasında yerini gönüllü göçe bırakmıştır. Ülkenin günümüzdeki refah seviyesi ve Çokkültürlü yapısı göç almasında en önemli etkenlerdir. İlk zamanlarda yapılan gönüllü göçlerde ülkeye gelme genellikle iş bulma yoluyla olurken son zamanlarda eğitim ve evlilik dolayısıyla da büyük bir göç görülmektedir.

Bu çalışmada Avustralya’ya farklı ülkelerden yapılan göçler, bunların nedenleri ve zamanları, zorunlu şekilde göç ettirilen çocuklar ve kayıp çocukluklar, göç ile verilen vaatler, isim değiştirmeler, reklamlar, insanların yanında getirdikleri eşyalar, ülkede şekillenen Çokkültürlü yapı ve göç sonrası yaşananlar “Göç Müzesi” (Victoria Immigration Museum) örneğinde incelenecektir. Kullanılan resimler müze görevlilerinin izni dâhilinde çekilmiştir.

Çokkültürlü yapıların, yapılan göçlerin ve bunların etkilerinin en somut görülebildiği yerlerden biri de göç müzeleridir. Sergilenen nesnelerle insanlar arasında köprü kurarak nesnelerin onların yaşantıları ile bütünleşmesini sağlamak; geçmişle şimdiki yaşam arasında bağlantı kurmak; insanın değişen dünyaya uyum sağlamasına yardımcı olmak; insanın yaşadığı ortama yabancılaşmasını önlemek; günümüz sorunlarına ve çatışmalarına yönelik anlayış kazandırmak (Paykoç ve Baykal, 2000) gibi amaçlara sahip müzeler özellikle Çokkültürlü ortamlarda, daha önemli hale getirmiştir. Topluma ve gelişimine hizmet eder (ICOM 2019), içeriği nedeniyle de nesnel bir inceleme alanı sunarlar. Yaşanan göçlerin aynası olan, içeriğindeki malzemelerle yaşanan her şeyi gözler önüne seren göç müzeleri de bu ortamlarda toplum olmanın önemini ve uyumlu yaşamayı gösteren, geçmiş ve şimdi bağını kuran yerlerdendir.

Melbourne'deki Immigration Museum São Paulo'daki “New Immigration Museum”, Paris'teki “Musée de l’Histoire de l’Immigration”, Köln'deki” Documentation Centre and Museum of Migration” ve Birleşik Krallık'taki” The Migration Museum Project” gibi dünyadaki göç konulu müzelerden biridir (Insulander, 2019: 117).

Immigration Museum Victoria (Göç Müzesi)

Avustralya müzelerindeki koleksiyonlar ve sergiler 1978'de getirilen çokkültürlü politika ile "Yeni Müzecilik" anlayışına uygun hale gelmiştir. "Yeni Müzecilik", 1960'lı yıllardaki toplumsal ve politik hareketlerden etkilenmiştir. Bundan sonraki süreçte müzelerin sosyal amacının daha fazla

farkına varılmış ve müzelerin toplumdaki rolü incelenmeye başlanmıştır (Bennett, 1995: 66). Göç müzesi de bu bağlamda göçlerle birlikte ortak geçmişi yansıtırken halkın da kenetlenmesini sağlaması açısından önemlidir.

Göçmenlik, Avustralya tarihinin ve ulusal kimliğinin hayati bir özelliğidir. 1788'den beri milyonlarca insan, okyanuslar üzerinden Avustralya'ya servet, fırsat ve özgürlük arayışıyla uzun bir yolculuk yapmıştır. Uçak 1970'lerde uzun mesafeli seyahatin ana yolu olarak yerleşene kadar yelkenli, vapur ve yolcu gemisi ile ulaşım sağlanmıştır. Üzüntü, heyecan, korku ve umut duygularının eşlik ettiği bu yolculuklar Avustralya'da, özellikle Fremantle, Adelaide, Melbourne ve Sidney gibi birçok limanda sonlanmıştır.

Bu yolculukları yapanlar Avustralya'ya göç ederken beraberinde kendi inançlarını, algılarını, düşünce şekillerini, hatta kendileri için değerli olan veya ihtiyaç duyacakları eşyaları da getirmişlerdir. 1800'lü yıllardan itibaren getirilen bu eşyalar, derlenen anılar Göç Müzesi (Immigration Museum/Victoria)'nde sergilenmektedir.

Göç Müzesi 1998 yılında Old Customs House (Eski Gümrük Dairesi) içinde açılmıştır. Birrarung (Yarra Nehri) kıyısında yer alan bu eski idari göç ve ticaret merkezi, büyük tarihi öneme sahip bir bölgedir.³

Müzedeki göçmenlerin hikâyelerine, yolculuklarına yer verilmektedir. 1850'li-1870'li, 1900'lü - 1920'li, 1940'lı - 1960'lı ve 1970'li - 2000'li yıllar boyunca yaşananlar, değişen rotalar ve seyahat koşulları, bu uzak diyarda ev arayanlar için gidiş ve gelişin ne anlama geldiği de müzede yer almaktadır. Göç Müzesi'nde giriş, birinci ve ikinci kat olmak üzere üç kat bulunmaktadır. Çalışmada incelenen katlar "Leaving Home" adlı birinci ve "Identity: Yours, Mine, Ours" adlı ikinci katlardır. "Leaving Home" katında göç hikâyeleri ve zamanları, eşyalar ve göç eden kişilerin resimleri; "Identity: Yours, Mine, Ours" isimli ikinci katta ise daha çok kültürel kimlik, birlikte yaşamın gerektirdikleri üzerine görseller ve eşyalar bulunmaktadır.

1: 1. ve 2. katlar

"Leaving Home" adlı birinci katta dilek ağacı gibi üzerinde anıların, isteklerin, hislerin ve düşüncelerin yazılı olduğu ağaca benzer bir nesne bulunmaktadır. Göç ağacı olarak

³ <https://museums victoria.com.au/immigrationmuseum/about-us/>

adlandırabileceğimiz bu nesne ziyaretçiler tarafından aktif olarak kullanılmaktadır, geçmişten günümüze yaşamış ve yaşananların göstergesidir.

2: Dileklerin 2018 ve 2021 yılındaki görüntüsü

Bu katta farklı ülkelerden yapılan göçlerin nedenlerine, göçlerin tarihine, göç için yapılan reklamlara ve eşyalara yer veriliyor. Müzede yer alan belgelerde farklı tarihlerdeki gelişmelere bağlı olarak göç nedenleri arasında savaş, açlık, dini zulüm veya siyasi baskılardan kaçma, macera duygusu, yeni bir başlangıç, toprak sahibi olma, bir servet kazanma veya sevdikleriyle yeniden bir araya gelme beklentisi görülmektedir. Birçok insan çeşitli zorunluluklardan kaynaklansa da isteyerek bu ülkeye gelmiştir.

3: Göç nedenleri, birinci kat girişindeki resimler

Avustralya'da ilk yerleşimler 1830 öncesindedir. Birleşik Krallıktan göçle buralarda çalıştırılmak üzere getirilen ilk kişiler mahkûmlardır. 1835'te John Batman ve John Pascoe Fawkner, Yarra Nehri'nin yanında toprak talep etmek için 'Tazmania'dan gelmiştir. Batman, Port Phillip bölgesindeki Aborijin liderleriyle anlaşmalar imzalayarak yaklaşık 250 bin hektarlık araziyi almıştır. Hükümlüler -çoğu İskoç- hükümet projelerinde çalışmak üzere Sidney'den Port Phillip'e gönderilmiştir.

1840'lı yıllarda Victoria, yün ihracatının yaklaşık 5 milyon pound değerinde olması ile ön plana çıkmıştır. Aynı tarihlerde Victoria çevresinde meydana gelen olaylarda Aborijinler katledilmiştir. 1841'de haftada bir kez İngiliz göçmen gemisi Port Phillip'e varmaktadır. İngiliz olmayan ilk göçmen gemisi 1848'de Almanya'dan gelmiştir. Birleşik Krallık'taki Poor Law komisyonu, kadın yetimleri İngiliz çalışma evlerinden Avustralya'ya göndermek için bir göç planını onaylamıştır. Hobart'tan 281 "süresi dolmuş" mahkûm Port Phillip'e gönderilmiştir.

4: 1830 öncesi ve sonrası

1850'lerde Victoria'da altının bulunması ile birlikte on yılda neredeyse yarım milyon göçmen ülkeye getirilmiştir. En fazla göçmen sayısı sırasıyla İngiltere, İrlanda, İskoçya, Galler, Amerika, Çin ve Almanya'ya aittir. 1860'lı yıllarda Aborijinlere yönelik genel politika “medeniyet ve Hıristiyanlık” odağından “pasifleşmeye” doğru değiştirilir. 1880lerde altın, tarım ve imalat ile Melbourne Avustralya kolonilerinin ekonomi merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde Aborijin dışındaki nüfus 2.25 milyondur. Çin göçünü kısıtlayan yasalar yeniden yürürlüğe girmiştir. 1900'lerde Aborijinler hala yasal haklarından yoksundur. The Immigration Restriction Act ile birlikte İngiliz olmayan göçmenleri dışlamayı kolaylaştıran İngilizce kullanımına yönelik bir test (dictation test) yürürlüğe girmiştir. Victoria hükümeti yerli ve kırsal işçileri hedefleyen yardım programları aracılığıyla İngiliz göçmenleri çekmek için reklamlara başlamıştır.

5: 1860 sonrası

6: 1890 sonrası

1910'da, Victoria Aborijinler Yasası, Aborijinlerin Korunması Kurulu'nun yetkilerini "melez" ve "saf kan" Aborijinleri kapsayacak şekilde genişletmiştir. 1914'te Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile göç durdurulmuş, 1920'lerde The Big Brother Movement ile İngiliz öğrencilere yönelik Victoria çiftliklerinde yaşamak ve çalışmak için örgütlenilmiştir. 1925 yılında Aborijinler'in tam vatandaşlık kazanması ve tazminat almaları için Avustralya Aborijin Derneği (Australian Aboriginal Progressive Association) kurulmuştur.

7: 1910 sonrası

1930'lu yıllarda Avustralya hükümeti, Birleşik Krallık'tan olmayan Avrupalılardan alınan vergiyi baskı nedeniyle azaltmış, 1938'de hükümet Nazizm'den dolayı göç etmek isteyen 15 bin Yahudi'yi kabul etme kararı almıştır. Ancak sadece 7500 kişi göç edebilmiştir.

1940'larda Avustralya'ya "yerleşmeye ya da yok olmaya" yönelik çağrılar başlamış; İtalya ve Almanya gibi "düşman" olarak ifade edilen ülke vatandaşları, toplama kamplarına gönderilmiştir. "Beyaz Avustralya" göçmenlik politikasının temel taşı olmaya devam etmiştir. 1947'de savaşın harap ettiği Avrupa'dan yerinden edilmiş binlerce kişi Avustralya'ya gelmeye başlamıştır. 1949'da, Nationality and Citizenship Act yürürlüğe girmiş, böylece Avustralyalılar artık İngiliz tebaası olmaktan kurtulmuştur.

1955'te Avustralya'ya savaş sonrası gelen göçmenlerin sayısı bir milyona ulaşmıştır. Asyalı mülteciler ve uzun süredir Asyalı ikamet edenler kalıcı ikamet için başvurabilmiştir. Avustralya

vatandaşlarının Avrupalı olmayan eşleri de vatandaşlığa kabul için başvurmaya başlamıştır. 1958'de Göç Yasası (The Migration Act), Dikte Testini kaldırmış ve bir göçmen giriş izni sistemi getirmiştir. Federal Council for the Advancement of Aborigines kurulmuştur. 1959'da, Beyaz Avustralya politikasının sona ermesini savunmak için Melbourne'da Immigration Reform Group kurulmuştur.

1960'larda göç edenlerin yarısı Birleşik Krallık dışındaki ülkelerdendir. Savaş sonrası 250 bin göçmen gelmiştir.

8: 1930 sonrası

1970'lerde en büyük göç grubu Birleşik Krallık, İtalya ve Yunanistan'dandır. 1975'te Irk Ayrımcılığı Yasası (Racial Discrimination Act) ırk, din, renk, köken veya etnik kökene dayalı ayrımcılığı yasaklamıştır. Ülkedeki ekonomik durgunluk, göçte düşüşe neden olur. İç savaştan ve siyasi çatışmalardan kaçan mülteciler Lübnan, Kıbrıs, Şili ve Vietnam'dan gelmeye başlamıştır. Puan esasına dayalı yeni bir göçmen seçim programı (NUMAS) tanıtılmıştır.

9: 1970 sonrası

1980'lerde Melbourne ve Sidney'de Çokkültürlü televizyon kanalları yayına başlamış, çoğu Etiyopya'dan olmak üzere Afrika'dan çok fazla mülteci gelmiştir. 2000 yılından itibaren Irak, Afganistan gibi farklı ülkelerden de mülteci gelmeye başlar. 2013-14 yıllarında Hindistan, Çin ve İngiltere'den yapılan göçler ilk sıradadır. 2015 yılında en fazla sayıda mülteci Irak, Suriye, Myanmar ve Afganistan'dan gelmiştir.

2016'da Avustralya Hükümeti, “Avustralya'nın çokkültürlü ve çok ırklı olduğunu ve bunun ülkenin yemeklerine, yaşam tarzına ve kültürel uygulamalarına ve deneyimlerine yansıdığını” onaylamıştır. Bu olumlu gelişmeye rağmen Avustralya'nın İlk Halkları (First Peoples) egemenlik, sağlık, barınma, eğitim, ölüm oranları, istismar ve gözetiminde ölümlerle ilgili mücadelesini sürdürmektedir. 2014 yılında, Avustralya'da Aborijin ve Torres Strait Ada halklarının anayasal olarak tanınması için bir referanduma ilişkin toplum istişaresi başlamıştır. 2018'de Victoria Parlamentosu, “First Peoples” ile anlaşma müzakerelerine başlamak için yasayı geçiren Avustralya'daki ilk eyalettir.

10: 1980 sonrası

Çocuk Göçü

Göçlerde istemeden, zorla, Avustralya'ya habersizce getirilenler vardır. İlk yapılan göçlerde istekleri ve bilgileri dışında çocuklar İngiltere'den Avustralya'ya getirilmiştir. Web sitesinde (<https://museums victoria.com.au/article/stolen-childhoods>) Çalıntı Çocukluklar (Stolen Childhoods) adıyla bu çocuklarla ilgili bilgiler yer almaktadır.

Ekim 2011'den Mayıs 2012'ye kadar Göçmen Müzesi, Avustralya Ulusal Denizcilik Müzesi ve Liverpool Ulusal Müzeleri tarafından oluşturulan çocuk göçünün uluslararası tarihini konu alan bir gezici sergiye ev sahipliği yapmıştır.

19. ve 20. yüzyıllarda çocuk göçü emperyalist, ekonomik, ırksal, sosyal ve dini hedefleri desteklemek için kullanılmıştır. Bu gündemlerin arkasındaki insanlar, tüm bu planların merkezinde küçük çocuklar olduğu gerçeğini çoğu kez görmezden gelmişlerdir. Avustralya'da istenilen ırk yapısını oluşturmak ve çocukları Avustralya'ya kaçırmak için İngiliz çocuklar ailelerinden ayrılmış, genellikle ebeveynleri hakkında yalan söylenmiş ve doğdukları ülkelerden sınır dışı edilmiştir. Bazı çocuklar kendileri için güzel hayatlar yaratmayı başarmış, ancak birçoğu ömür boyu fiziksel ve duygusal travma geçirmiştir. Britanya'daki aileleri de çok acı çekmiştir. Avustralya ve Britanya hükümetlerin 2009 ve 2010'daki özürleri ve aile birleşimine yardımcı olacak fonlar geçmişte yaşanan adaletsizliklerin giderilmesine yardımcı olmuştur, ancak çoğu kişi için çok geçtir.

Müze ayrıca, Victoria ve Tazmanya'daki üç çocuk göçmenin öyküsünü anlatmak için Stolen Childhoods adlı başka bir sergi daha düzenlemiştir: Hugh McGowan, Sandra Anker ve Michael

Harvey. O dönemi yaşayan üç çocuğun anlattıkları doğrultusunda çocuk göçleri şu şekilde gerçekleşmiştir.⁴

1920 ve 1967 arasında binlerce İngiliz çocuk ülkede beyaz nüfusu arttırmak için Avustralya'ya gönderildi. Bazı çocuklar bunu macera ve kaçış olarak görürken bazıları korku ve yalnızlık hissetti. Onları neyin beklediğini hiçbiri bilmiyordu. Bu seçilmiş çocuklara yolculukları öncesinde sağlık ve zekâ testi yapılıyordu. Avustralya'da İskoçya'yı temsil edecekleri için ortalamanın üzerinde olmaları gerekiyordu. Gerçeği öğrenen çocuklardan bazıları Avustralya'ya gitmekten vazgeçti ancak bu istek kabul görmedi. Bazı çocuklara ailelerinin I. Dünya savaşında öldüğü söylendi ve bunlardan bazıları korku ve öfke duyguları ile oradan ayrılıp başka yerde savaşçı olmak istedi. Sandra Anker ise Londra'dan Güney Afrika'ya ailesini görme nedeniyle alındı ancak 1200 çocukla birlikte Avustralya'ya getirildi. Bu çocuklar koşulların kişiden kişiye değiştiği, erkeklerin tacize uğradığı, katı disiplinin ve ağır şartların olduğu kurumlara yerleştirildi. Bu kötü koşullar hayatlarının sonraki evrelerini etkiledi; birçok çocuk eğitimsiz, tecrübesiz ve desteksiz şekilde kurumları erken yaşlarda terk ettiler. 1987'de "Child Migrants Trust" bu çocukları İngiltere'deki aileleri ile buluşturmaya başladı. Pek çok çocuk için artık çok geçti. Avustralya hükümeti 16 Kasım 2009'da Canberra'da tüm göçmen çocuklardan resmi olarak özür diledi. 24 Şubat 2010'da da Britanya tüm göçmen çocuklardan resmi olarak özür diledi.

Hugh McGowan: "There was never, ever, anybody on my side."

Hugh McGowan babasının kim olduğunu asla öğrenemedi. Mali destek ya da aile desteği olmadığı için annesi, onu ikinci doğum gününden hemen önce Glasgow, İskoçya yakınlarındaki Quarriers Home'a yerleştirdi.

Sandra Anker: "I thought there had been a terrible mistake."

Altı yaşındaki Sandra Hill, akrabalarıyla yaşamak için Güney Afrika'ya gideceğine inanıyordu. O, doğumundan önce biten bir evliliğin tek çocuğuydu ve 1950'de vasisi onu Avustralya'ya gönderdi.

Michael Harvey: "My mother said, 'I want my boys home.'"

Michael Harvey ve ikiz kardeşi Terry, 1952'de Tazmanya'ya, Glenorchy'e gitmek üzere St. Joseph Yetimhanesi'nden ayrıldı. Ebeveynlerinin Blitz'de öldürüldüğüne inanarak büyüdüler. 1994 yılında Çocuk Göçmenler Vakfı, Michael ve Terry'nin annesini buldu. Savaşta ölmemiştir, ancak babaları onu terk ettiğinde çocukları yetimhaneye yerleştirmişti. 50 yıldan fazla bir süre sonra yeniden birleştiler.

Çocuk göç programları çok az düzenlemeye tabidir ve Avustralya'ya kaç çocuğun geldiğini, ne zaman geldiklerini veya nereye gittiklerini bilmek imkânsızdır.⁵

Tüm dünyada zaman zaman yapılan çocuk ticareti çocukların çocukluğunu ellerinden alırken çocukların ruhsal ve fiziksel gelişimini de büyük ölçüde etkilemektedir. Mağdur çocuklar, fiziksel ve cinsel istismara, şiddete maruz kalmaktadır. Duygusal açıdan utanç ve suçluluk hissetmekte,

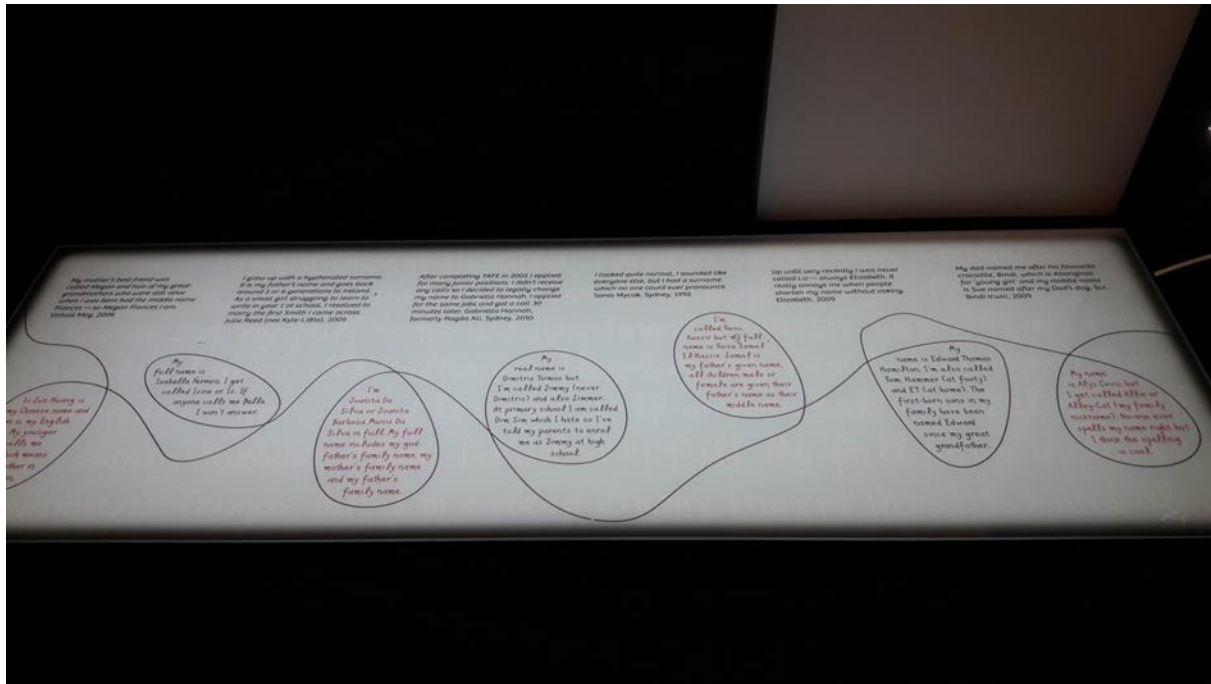
⁴ <https://museumsvictoria.com.au/article/stolen-childhoods>

⁵ <https://museumsvictoria.com.au/article/stolen-childhoods>

Ortak Kültür Bağlamında “Ad Değiştirme”

Avustralya’da ortak kültür ve topluma uyum sağlamada, kişilerin ait olduğu etnik kökene, farklı dillere ait isimlerinin telaffuz açısından engel olduğu düşünülmüş ve isimler değiştirilmiştir. Herkesin ortak yaşayacağı ülkede adlar da herkesin anlayabileceği ve seslendirebileceği kolaylıkta olmalıydı. Müzede bununla ilgili kişilerin kendi söylemleri şu şekilde yer almaktadır:

Avustralya’da ortak kültür ve topluma uyum sağlamada, kişilerin ait olduğu etnik kökene, farklı dillere ait isimlerinin telaffuz açısından engel olduğu düşünülmüş ve isimler değiştirilmiştir. Herkesin ortak yaşayacağı ülkede adlar da herkesin anlayabileceği ve seslendirebileceği kolaylıkta olmalıydı. Müzede bununla ilgili kişilerin kendi söylemleri şu şekilde yer almaktadır:

İsimlerimizi bazen bir lütuf bazen de yük olabilir. Onları sevmek veya onlardan nefret etmek, saklamak veya değiştirmek veya sürekli açıklamak zorunda kalmak... Bize verilen isim, bireysel bir kimliğe doğru ilk adımımızdır. İsimler ayrıca ailemizle veya belirli bir din, dil veya toplumla bir bağlantıya işaret edebilir. İsmimizin farklı algılandığı zamanlar vardır. “Bunu nasıl telaffuz ediyorsunuz? Bu ilginç bir isim. Nereden geliyor? Bunu nasıl kodlarsınız?” diye insanlar soruyor. Adımızı değiştirme dürtüsü ikna edici olabilir. Bunun için evlenmemiz ya da

Ben Jonita Da Silva ya da tam adımla Joanita Barbosa Muniş Da Silva. Adımın tamamı vafiş babamın soyadını, annemin soyadını ve babamın soyadını içeriyor.

12: Ad değiştirme ve bakış açısı

Bakış Açısı

Çokkültürlülük farklılıkları zenginlik olarak görüp onları değiştirmeden, olduğu gibi kabul eder. Avustralya lke olarak bunu kabul etse de insanların bunu kabullenmesi zaman almıştır. İsimler kadar ten rengi, saç rengi, boy gibi fiziksel farklılıklar da bazıları için rahatsızlık verici olabilmektedir. Bu düşünce de müzedeki şu tanık ifadelerinde görülebilmektedir.:

Aynaya baktığımda başkalarının ne gördüğünü görmüyorum. Ben sadece Sherene'im. Ama insanlarla ilk tanıştığımda bana farklı bakıyorlar ve sorular başlıyor. Sherene Hassa, Melbourne. Fiziksel özelliklerimiz nasıl grndğmzin bir resmini oluşturan yapboz parçaları gibidir.

Deri ve sa rengi, boy, burun, göz ve kafa şekli miras aldığımız birçok özellikten bazılarıdır. Atalarımız farklı ortamlara girip uyum saęladıķa bakış aımız da zamanla değişti.

O halde, fiziksel özelliklerin herhangi bir kombinasyonuna göre insanları ırklara ayırmak iyi bir şey mi? Çoğu bilim adamı bunu önermiyor. Yine de birbirimizi sınıflandırmakta hızlıyız. Her gün insanları nasıl göründüklerine göre yargılıyoruz.

Reklamlar

Avustralya'ya göç için birçok vaatte bulunulmuştur. Özellikle İngiltere'den yapılacak göçler teşvik edilmiştir. Avustralya'da baskın bir İngiliz toplumu oluşturulmak istenmiştir. Bunun için de çok fazla özendirici reklam yapılmıştır. Yapılan reklamlarda özellikle genç nesil için (15-18 yaş) zellikle çiftliklerde ve ev işlerinde çalışma imkânlarının sunulduğu, deniz ve eğlence kültürü ile gn teşvik edildiği görülmektedir. Birçok reklam amacına ulaşmıştır.

13: Reklamlar

Yanlarında Getirilen Eşyalar

Göç eden kişiler yanlarında kıyafetlerini, kendileri için özel olan eşyaları, yemek takımlarını, pasaportlarını, mesleklerini devam ettirmelerini sağlayacak eşyaları getirmişlerdir.

14: Göç edenlerin eşyaları

Sonuç

Müzeler göçleri göz önüne seren en iyi yerlerden biridir. Avustralya Victoria Eyaleti Immigration Museum'da da 1850'lerden günümüze kadar yapılan göçlere dair belgeler sergilenmektedir. Müze insanların bir arada nasıl yaşadığını ve ortak paydaları, ortak yaşantının nasıl oluşturulduğunu göstermesi bakımından da önemlidir; sanal olarak da gezilebilmektedir.

Müzedeki Avustralya'da kronolojik olarak sunulan göç tarihinin yanında göçmenlerin gözünden göç olgusu da değerlendirilmiştir. Çokkültürlü yapıyı benimseyen ülkede yaşayanların, özellikle bakış açısı bölümündeki ifadelerinden hareketle çokkültürlü bakış açısını tam olarak içselleştiremediği söylenebilir.

Yapılan çalışmada gönüllü yapılan göçlerin yanında habersizce yaptırılan zorunlu göçler de tespit edilmiştir. Özellikle "çalınan çocukluklar" diye adlandırılan bu göç tarzı toplumun ödediği bedelleri de göstermektedir. Yıllar sonra ise gerçek anlaşılmakta ve her iki ülke de bunun için özür dilemektedir. Ancak tanık ifadelerinden bunun yeterli olmadığı da görülmektedir.

Çokkültürlü bir yapıya sahip olan ülkede ortaklık sağlayan bir diğer olay da ad değiştirmedir. Avustralya vatandaşlığına geçmek için herkesin kolay anlayıp söyleyebileceği adlar seçilmektedir. Müzede niçin ad değiştirildiğine dair göç edenlerin yazılı söylemleri yer almaktadır. Ad değiştirme olayı her ne kadar zorunlu olarak görülse de göç eden kişiler bu durumdan hoşnuttur. Bu yüzden de bu durum ülkenin göç edenlere karşı zorla dayatması olarak algılanmayabilir.

Göçler zenginlik, para, rahatlık, iş imkânı, sığınma yeri, tatil yeri gibi özendirici vaatler veren reklamlarla desteklenmiştir. Kimsenin gitmek istemediği ülkede reklamların özendirici ve yanıltıcı yönü de görülmektedir.

Göç eden kişiler yanlarında hatıralarını, yeni ülkede işlerine yarayacak ve yeni bir yaşam kurma arzusunun göstergesi olan eşyaları, mesleklerini sürdürmelerini sağlayacak iş aletlerini, kültürlerine ait eşyaları getirmişlerdir. Bu da göç ettikleri ülkeyi sahiplenmelerinde olumlu bir etki yaratmıştır diyebiliriz.

İlk zamanlarda zorunlu veya habersiz olarak yapılan göçler yerini günümüzde daha çok gönüllü göçlere bırakmıştır. Bunda ülkenin refah seviyesinin yüksekliği de etkili olmuştur.

İncelenen müze ülkeye yapılan göç olgusunu 1830 öncesinden günümüze kadar her açıdan tüm yönleriyle objektif olarak vermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Barton, K., & Levstik, L., (2004), Teaching history for the common good, Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Demir, O.Ö., Atasü Topçuoğlu, Reyhan, Akgül, Alper (2015). Küreselleşen Dünyada Satılık Göçmen Çocuklar. Ankara: Global Politika ve Strateji.
- Günay, Ü. (2003). “Göç, Din ve Değişme: Batı Avrupa’daki Türk İşçileri Örneği”, Bilimname, III, 2003/3.
- Güvenç, B. (1999). İnsan ve Kültür, Ankara: Remzi Kitabevi.
- Hein de Haas, “Migration and Development: A Theoretical Perspective”, Transnationalisation and Development(s): Towards a North-South Perspective, Bielefeld, Germany, Center for Interdisciplinary Research, May 31 - June 01, 2007, No. 29, 2007, p. 9.
- https://www.academia.edu/12943664/K%C3%BCreselle%C5%9Fen_D%C3%BCnyada_Sat%C4%B1k_G%C3%B6%C3%A7men_%C3%87ocuklar_
- ICOM. 2019. Museum Definition; Creating a new museum definition – the backbone of ICOM. Accessed September 30, 2019. <https://icom.museum/en/activities/standards-guidelines/museum-definition/>
- Inglis, C. (2017). Avustralya'da Türk Deneyimi. Türkiyeli Göçmenlerin Göç Alan Ülkelerde Eğitim Durumu ve Toplumsal Koşulları, (pp. 226-237). Politeknik Conference. http://politeknik.de/wp-content/uploads/2017/07/Sempozyum-2014_ktp.pdf
- Insulander, E. (2019) Representations of migration, borders and memories in exhibitions: a multimodal text analysis Museum & Society, March 2019. 17(1) 117-132. ISSN 1479-8360
- İçduygu, A., Erder, S. ve Gençkaya, Ö.F. (2014), Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları 1923-2023:Ulus Devlet Oluşumundan Ulus Devlet Ötesi Dönüşümlere, MireKoç Raporları, İstanbul: Koç Üniversitesi Koç Araştırmaları Merkezi.
- Karpat, K.(2010). Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Kaygalak, S.(2009). Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme. Ankara: Dipnot Yayınları, 2009.
- Koçak, Y. & Terzi, E. (2012). Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri ve Çözüm Önerileri. Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 3(3), 163-184.
- Özer, İ. (2004). Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme. İstanbul: Ekin Kitabevi.
- Ravenstein, E. G.: “The Laws of Migration”, Journal of the Royal Statistical Society, Vol. 52, No. 2 (Jun., 1889), pp. 241-305.
- Samuel A. Stouffer, “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance”, American Sociological Review, Vol. 5, No: 6, December 1940, p.845.
- Stouffer, bir çok insanın kısa mesafelere hareket ederken, çok azının uzak mesafelere hareket ediyor olmasını 16 (Samuel A. Stouffer, “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance”, American Sociological Review, Vol. 5, No: 6, December 1940, p.845.)
- T Bennett, The birth of the museum: history, theory, politics, Routledge, London & New York, 1995, p.66.

UNESCO, (2001), Kültürel Çeşitlilik Evrensel Deklarasyonu,
<https://www.unesco.org.tr/pages/180/17> alındığı tarih: 22.01.2021.
URL1: <https://museumsvictoria.com.au/article/stolen-childhoods/>
Yılmaz, Abdurrahman (2014), “Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri”, Turkish Studies
International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/2 (Winter), p. 1685-1703.

Giriş

İnsanlık tarihi kadar eski bir kavram olan “göç” sosyolojik bir olaydır. Sözlükte “ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” (TDK, 19.01.2021) şeklinde tanımlanır. En basit ifadeyle, çeşitli sebepler neticesinde, bireysel ya da toplu bir şekilde gerçekleşen ikametgâh değişiklikleri olarak izah edilebilir. Bireyin belli bir süre geçirdiği veya köklerinin bulunduğu bir bölgeden hiç tanımadığı veya alışık olmadığı bir bölgeye gitmesi kolay bir karar gibi gözükmesine de şahsi veya toplumsal nedenlerden ötürü göç ettiği bilinmektedir. Göç, kendi içerisinde birçok çeşidi olan bir kavramdır. Bireysel veya gruplar halinde (bireysel-kitlesel göç), hür bir irade ya da bir müdahale (gönüllü-zorunlu göç) ile mevcut ülke sınırlarının aşıp aşılmaması durumuna (iç-dış göç) bağlı olarak veyahut yasal düzenlemelere uygunluk (düzenli-düzensiz) açısından değişiklik göstermektedir (Ünsal, 2019: 53). Konumuza bir temel kazandırmak amacıyla gönüllü ve zorunlu göç olgusunu irdelemek daha uygun olacaktır.

Olumlu bir tanımlamayı içeren gönüllü göç, adından da anlaşılacağı üzere, hür bir iradeyle karar verilen göçlerdir. Bu kararda herhangi bir bireyin müdahalesi yoktur, kişi içinde bulunduğu koşulları iyileştirmek amacıyla bu göçü gerçekleştirmektedir (Özgen, 2014: 55). Bunun yanı sıra, farklı bir coğrafyada yaşama arzusu, eğitim kalitesini yükseltme, yeni kültürlerle tanışma gibi nedenlerle birey kendi istediği doğrultusunda göç edebilmektedir. Zorunlu göç ise dış etkenlerin müdahale etmesiyle gerçekleşir. Daha geniş bir ifadeyle, bireylerin hayatlarının tehlikede olduğunu düşünerek bulunduğu yeri terk etmek zorunda kalmasıdır. Bu tarz göçler, yer değiştirme isteğinin doğurduğu güdülenme duygusunu barındırmamakta, ümitlerin yitirilmesiyle açığa çıkan çaresizlik hissini taşımaktadır. Bireyler bu duyguyla birlikte, hazır hissetmedikleri bir vakitte, çoğu kez hayatlarına nasıl devam edeceklerini veya nereye gideceklerini bilmeden bulundukları yerden ayrılır. Bu belirsizlik, kaygıyı da beraberinde getirir (Tamer ve Birvural, 2018: 14).

Uygulanan müdahalenin herhangi bir kişi veya kişiler tarafından gerçekleşmesi şart değildir. Örneğin, doğal afetler sebebiyle grup halindeki yer değiştirmeler de zorunlu göç kategorisine girmektedir. Burada vurgulanması gereken nokta, dış müdahaledir. Bu doğal yollardan olabileceği gibi siyasi nedenler de içerebilir. Çoğunlukla ülkelerin siyasal, sosyal ya da ekonomik yaptırımları nedeniyle

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Kadın ve Aile Çalışmaları Doktora Programı, yelizyayintas@gmail.com

bireyler zorunlu olarak ikamet ettikleri yeri terk etmektedir. Yaşanan savaşlar da bu göçleri tetiklemektedir (Sürmeli, 2016: 23).

1989 senesinde, Bulgaristan Türkleri de yaşadıkları baskılardan kurtulma arzusuyla Türkiye'ye göç etmiştir. Bu sebeple bu göç de zorunlu göçlere bir emsal teşkil etmektedir.

Araştırmanın Metodolojisi

Bu çalışma, göç öncesinde, esnasında ve sonrasında, Bulgaristan Türklerinin neler yaşadığı, ne gibi durumlarla karşı karşıya kaldığı sorularına yanıt aramaktadır. Resmi hükümet politikası gereği Bulgaristan'da yaşayan Türk nüfusuna uygulanan baskılar neticesinde Türkiye'ye sığınan 89 muhacirlerinin uyum süreçlerini, başa çıkma stratejilerini, sonraki yıllarda gözlemlenen çifte vatandaşlığa başvurma ve hatta geriye dönüş nedenlerini, sözlü tarih yöntemine başvurarak izah etmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda sözlü tarih çalışmalarında ve nitel araştırmalarda önemli bir yere sahip olan, "...gerçekliği temsil ettiği ileri sürülen büyük örneklem gruplarından çok, daha az sayıdaki bireylerden onların gerçekliklerinin yaşayan bir resmini oluşturmayı" hedefleyen "görüşme tekniği" (Kümbetoğlu, 2005: 30; akt. Bulut, 2018: 37) kullanılarak 1989'da Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç etmiş 20 muhacirle görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerde önceden hazırlanan 9 adet açık uçlu soru yöneltilmiş ve bu süreç, 2019 Aralık ayı içerisinde tamamlanmıştır.

Bu konunun seçilme nedenlerinden biri, 1989 göçünü muhacirlerin bakış açısı ve anlatıları doğrultusunda farklı boyutlarıyla ele alabilmektir. Ancak, o dönemi bizzat yaşayan kişilerin sözlü tarih anlatılarına yer vermek, bu araştırmanın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Konunun belirlenmesindeki bir diğer etken, Bulgaristan göçmeni bir ailenin ferdi olmamıdır. Çocukluğumdan beri babaannem başta olmak üzere aile büyüklerimin iç çekerek anlattığı olayları, değişik açılardan ama aynı yürek sızısıyla dinlemek, bir kez daha verdiklerini mücadelenin boyutlarını idrak edebilme olanağını sağladı. Türk olmanın bir değer olduğunu, babaannemin "ne olursa olsun, biz adımıza sahip çıktık" sözlerindeki "ne" kelimesinin büyük acılar barındırdığını fark edebilmek, yeni bir bakış açısı kazandırdı.

Araştırmanın Bulguları

Araştırmamıza katılan görüşmeciler 13 kadın, 7 erkekten oluşmaktadır. Yaş ortalamaları 46,45 olup yaş aralığı 38 ile 60 arasında değişmektedir. Dörder görüşmeci Edirne ve İstanbul'da, üçer görüşmeci İzmir ve Tekirdağ'da, ikişer görüşmeci Ankara ve Bursa'da, birer görüşmeci ise Antalya ve Sakarya'da ikamet etmektedir. Görüşmecilerin eğitim durumlarına baktığımızda; 8'inin lise, 6'sının yüksek lisans, 5'inin üniversite ve 1'inin de ilköğretim düzeyinde olduğu görülmektedir. Medeni hallerine göre çalışmaya katılanların 4'ü bekâr, 16'sı ise evlidir. Görüşmecilerin ortalama 2 çocuğa sahip olduğu, en yüksek çocuk sayısının ise 3 olduğu gözlemlenmektedir. Çoğu orta ve orta-üst gelir düzeyine sahiptir.

Görüşmeler neticesinde ortaya çıkan veriler, üç farklı döneme ve hayat döngüsüne vurgu yapacak şekilde, Bulgaristan'dan kaçış, Türkiye'ye geliş ve yeniden dönüş altında ayrı kategorilerde

toplanmışır. Görüşmelerde, bu dönemlerde yaşadıkları sorunlar kadar, başa çıkma stratejileri, grup içi dayanışmaları, yerel halka dair izlenimleri gibi birçok konuya yer verilmiştir. Yöneltilen sorulara verilen yanıtlar, olduğu gibi aktarılmıştır. Zira görüşmelerde farklı deneyimlere rastlanılmış, duygu ve düşünceler içten bir şekilde dile getirilmiştir. Ayrıca diğer araştırmalar için de daha yararlı olacağı düşünülerek ifadelerde düzeltme yapılmamıştır.

Bulgaristan'dan Kaçış

“19. yüzyıl Türkiye’sinin Tuna ve Edirne vilayetlerindeki Türkler” (Şimşir, 2012: 25) olarak tarif edilen Bulgaristan Türkleri, II. Dünya Savaşı ardından gerçekleşen “en büyük göç” dalgasına imza atmıştır (Özgen, 2014: 113). Bulgaristan hükümeti, 1944’ten sonra topraklarının bir parçası olan Türkleri, asimile edebilmek için birçok girişimde bulunmuştur. Bu doğrultuda çok sayıda Türkü 1950-51 senelerinde göçe zorlamış, geride kalanlara karşı “yumuşak asimilasyon” politikasını başlatmıştır. Bu politikadan istediği neticeleri elde edemediğinden 1984-89 tarihleri arasında “sert asimilasyon” politikasını hayata geçirmiştir (Maral, 2010: 18). Bunların altında yatan nedenler; Türk nüfusunun hızlı bir şekilde artmasıyla Bulgarların zaman içerisinde azınlık konumuna düşeceği kaygısı, Slavların Balkanlarda başrolü oynaması gerektiği düşüncesi (Durmaz, 2019: 97) ve sahip oldukları topraklara el koyma isteğidir (Kahraman, 2015: 3). Tek tip sosyalist Bulgar (Yılmaz Börklü, 1999: 67) nüfusu oluşturmak adına Türklerin isimleri değiştirilmiş, Türkçe konuşması, geleneksel kıyafetleri, sünnet ve dinî nikâh uygulamaları yasaklanmış, ibadetleri, kendilerine özgü adetleri engellenmiştir. Muhacirler gördükleri bu baskıları şu şekilde dile getirmektedir:

Annemin zamanında Türkçe sekizinci sınıfa kadar özgürce okunabilirdi. 80’li yıllarda Türkleri azınlık gibi görmeye başladılar ve Türkçe yasaklandı. Bizî bir Bulgar gibi yetiştirmeye çalıştılar. Rahmetli babam, anneme yolda Türkçe “Hadi biraz daha çabuk ol” deyince ceza yemişti. İsimler değiştirilmeye başlandı. Cami kapıları tamamiyle kapandı. Camiden sadece cenazemiz kalkıyordu. Bayram namazı, vakit namazları hepsi yasaktı. Perdeleri kapatıyorduk, evde saklı bir şekilde namazları kılıyorduk. Kimin kimi şikâyet edeceğini bilmezdik. Saman balyalarını diziyorduk, oda gibi yapıyorduk, gözükmemesin diye mum ışığında kurbanımızı kesiyorduk. O kadar korkuyorduk ki Kur’an sandıkta kilitli duruyordu. Şalvar giymek, başörtü takmak yasaktı (Kadın, 44, Lise).

Çocukların sünnet edilmesi yasaklandı. Örnek olarak ben, o dönemde kaçak yolla ve inanılmaz yüksek meblağa ödenerek sünnet olan bir çocuktum. Tüm sorumluluğu dedem aldı. Sonrasında 60 yaş üstü kişilerin camiye girişleri yasaklandı, ardından da Türkçe konuşma yasağı. Babamın yediği Türkçe konuşma ceza kâğıdı vardı ama muhafaza edemedim. Ve sonunda isim değişikliği... Herkese 2 gün içinde Bulgar isimleri verildi (Erkek, 38, Yüksek Lisans).

Bulgarlaştırmaya yönelik girişimlerde “isim değiştirme” kesin çözüm olarak görülmüştür. Her ne kadar Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 8. maddesine göre bireyin ismini koruma hakkı, hukuki olarak güvence altına alınsa da, Bulgaristan bunu kendine bir hak olarak görmüş ve hiçbir engeli tanımamıştır. Pomak Türklerinden başlayan bu kampanya Çingene, Alevi, Arnavut, Tatar gibi Müslüman-Türk gruplarıyla devam etmiş ve Türklerin tamamının dâhil olmasıyla sonlanmıştır. İsimlerini değiştirmemek için direnç gösteren Bulgaristan Türkleri, çeşitli hukuki ve sosyal haklardan

mahrum bırakılmıştır. Örneğin, sağlık hizmetlerinden faydalanmak, okula kaydolmak, çeşitli bankacılık işlemlerini yapmak isteyenler Türk ismine sahip oldukları için geri çevrilmiş, bunları yerine getirmenin koşulu olarak da “isim değiştirme” gösterilmiştir. Bu yaptırımlar nedeniyle Türkler adlarını değiştirmek zorunda kalmış, bunu reddedenler ise ağır cezalara çarptırılmıştır. 1972 senesinde bu uygulamaya karşı gelen yaklaşık 10 bin Türkün katledildiği bilinmektedir (Atasoy, 2010: 6).

Türk isimlerinin yanı sıra kamusal alan ve iş yerlerinde Türkçe konuşulması da yasaklanmıştır. Bulgar Türklerinin yaşadığı bölgelerdeki dükkânlara “Bulgar vatandaşları arasında yalnızca Bulgarca konuşulacaktır” şeklinde uyarılar asılmış, Türkçe konuşanlara, “toplum huzurunu bozdukları gerekçesiyle” para cezası verilmiş, bu cezayı ödemeyenler de tutuklanmış hatta sürgün edilmiştir (Güler, 2014: 43). Bu yasak kapsamında Varna, Yukarı Cuma gibi Türkçe olan yer isimleri de değiştirilmiştir. Kütüphanelerdeki Türkçe kaleme alınan eserler toplatılmış, Türkiye’de basılan dergi ve gazetelerin ülkeye girişi engellenmiş, Türk tiyatrolarının faaliyetlerine son verilmiştir. Bunun yanı sıra Türkçe eğitim veren okullar kapatılmış, Türk asıllı öğretmenler görevlerinden alınmış, yükseköğretimi kazananlara anavatana göç etmeyeceklerine dair belgeler imzalatılmıştır (İnginar, 2010: 40). Tarih dersinde Bulgarların Osmanlı hâkimiyetinde olduğu dönem “Bulgarların esaret devri” olarak nitelendirilmiş, Bulgarca eğitime zorlanan Türk çocuklarına, Bulgar milliyetçiliği aşılanmaya çalışılmıştır (Alişoğlu, 2020: 38).

İlk başta isimlerini değiştiren Türklere din hususunda özgür olacakları sözü verilse de dini vecibeler çok geçmeden yasak kapsamına dâhil olmuştur. İslâmiyet’in varlığı, asimilasyonun önünde bir engel olarak görülmüştür. Tekke ve türbeler yok edilmiş, pek çok cami kapatılmış, bazıları kundaklanarak yıkılmaya terk edilmiş, yalnızca Bulgar hükümeti ile işbirliği yapan imamların bulunduğu camilerin faaliyet göstermesine izin verilmiştir. Cemaat halinde ibadet etmenin yanı sıra evlerde de bazı ibadetler yasaklanmıştır. Örneğin, Türklerin evlerinde Kur’ân-ı Kerîm ve dini kitap bulundurmasına mani olunmuş, Bulgar yetkilileri yapılan aramalarda bunları toplamıştır (Güler, 2014: 45). Kurban kesmek, hacca gitmek yasaklanmış, Türk mezarlarındaki milli kimliğe ait semboller silinmiş, mezarlıklar kapatılarak Hristiyan geleneklerine göre, Bulgar mezarlıklarında ölülerin defnedilmesine karar verilmiştir. “Vahşi” bir uygulama olarak değerlendiren sünnet yasaklanmış, bu işlemi yerine getiren Türk asıllı doktorlar kovuşturmaya uğramıştır. Dinî nikâh yapılmasına mani olunmuş, dinî gün ve bayramlar da yasak listesine eklenmiştir. Ayrıca kıyafetlerine karışılmış, başörtü takılması ve şalvar giyilmesi menedilmiş, nişan, düğün gibi organizasyonlara izin verilmemiştir (Kurtuluş, 2017: 101).

Hükümetin benimsediği bu politika, zamanla halk arasında da karşılığını bulmuştur. Yüzyıllarca aynı toprakları paylaşan Türk ve Bulgar halkı arasında görünmez bir sınır çizmiştir. Türkler bazı Bulgarlar tarafından sosyal dışlanmaya maruz kalmış, ötekileştirilmiştir. “Olumsuz yargılar içeren, kimi zaman önyargılar, stereotipler, kimi zaman da bir bireyi, grubu, sınıfı ya da halkı damgalayan imgeler oluşturarak karşımıza çıkabilen bir düşünme ve algı biçimi” (Sağlam ve Yaşar, 2017: 140) şeklinde ifade edilen ötekileştirme, esasen kimlik ve aidiyet ile alakalıdır. “Ben olmayana dair” yapılan olumsuzlama, “biz ve onlar” denklemini açığa çıkarır. Grupların oluşmasını sağlayan bu mantalite altında, karşı tarafı önemsemeyip kendini üstün görme düşüncesi yatmaktadır (Tekgürler, 2015: 6). Böyle bir durum, “öteki”nin gruba “dâhil edilmesi” -ki bu noktada kimlikler asimile olabilir- ya da o grubun üyesi

olmadığını varsayma yani “dışlanma” ile neticelenir (Barth, 2001: 152). Dışlanma, bir rekabet ve çekişme ortamı doğurur. Bulgar Türklerinin “pis Türk” gibi maruz kaldığı söylemlerin temelinde de “dışlanma” söz konusudur. Bir eşitliğin olmadığı vurgulanmış, yan yana olsalar dahi aralarına bir mesafe konmuştur.

Bulgaristan Türkleri, bu gördükleri baskı ve zulümlere karşı direnmiş, barışçı gösterilere ek olarak örgütlü eylemlerde bulunmuştur. İnsan hakları derneklerinin yanı sıra 1985’te “Bulgaristan’daki Türk Milli Kurtuluş Hareketi” isminde bir örgüt kurulmuş, Bulgaristan Türklerini etnik kimliklerine sahip çıkmaya davet etmiştir. Ayrıca yürüyüşler düzenlenmiş ve açlık grevleri yapılmıştır. Türkler yaşadıkları sıkıntıların boyutlarını iletişim araçlarıyla tüm dünyaya duyurmaya çalışmıştır (Maral, 2010: 41-42). Yine de toplu ya da bireysel mukavemete Bulgar hükümeti çeşitli şekillerde cevap vermiştir. Bunlardan biri de Belene Kampı’dır. Görüşmeciler Belene Kampı hakkındaki izlenimlerini, yakınlarının deneyimini şu şekilde dile getirir:

Küçük köylerde haklarımızı savunan, biraz daha okumuş insanları, propaganda yaptıkları için Belene’de yatırıyorlardı. Bizim komşumuz da 5 yıl Belene’de yattı. Kızgınlıkla bütün Bulgarları öldüreceğim dediği için. Yaptığı bir şey yok, sadece söylemiş. Oradaki ilk iki yılını, bire bir kare şeklinde üzerinde mazgal olan bir çukurda geçirmiş. Neredeyse aklımı kaçıracaktım’ diyordu. Sonra normal kampa geçirmişler ve sürekli Rus yazarların komünist kitaplarını okutmuşlar (Kadın, 44, Lise).

Belene kampı demek bence yanlış aslında “Belene hapishanesi” demek daha doğru. Belene hapishanesinde yatan birçok kişiyle tanıştım. Anlattıkları, Nazi kamplarında yapılandan çok farklı değildi. Üstelik ölenler de olmuş. Açlık, eziyet, işkence ne ararsamız var (Erkek, 38, Yüksek Lisans).

Tuna Nehri kıyısında 1949’da Bulgaristan Komünist Partisi tarafından kurulan bu kamp, uzun bir süre faaliyetlerini sürdürmüştür. “Ölüm Kampı” olarak da isimlendirilen Belene, karşıt görüşlü birçok Bulgaristanlı Türkün toplandığı yerdir. 1980’lerde buraya kapatılan Türkler, zorla çalıştırılmış, uygunsuz barınma ve beslenme koşullarında, çeşitli şiddetlere maruz kalmıştır. Hapishanelerin dolması nedeniyle mahkemeye çıkarılmadan Belene’ye götürülmüştür. Bazı Türkler de, suçsuz yere mahkûm edildiklerini, kendilerini savunmalarına mani olduklarını öne sürerek ölüm orucuna girmiştir. Herhangi bir eyleme katılmayanlar da, ileride tehlike yaratabilecekleri düşüncesiyle, haksız yere mahkûm edilmiştir. Tutuklu Türklerin psikolojilerinde derin yaralar açılmış, bazıları serbest bırakıldıklarında intihara teşebbüs etmiştir (Zafer, 2010: 28-29). Zulümler bununla da sınırlı kalmamış, yüzlerce Türkün hayatına son verilmiştir. Muhacirlerin tanık oldukları ölümlere dair ifadeleri şu şekildedir:

1986 yılında Türkçe konuşuyor diye dedemin kardeşini sorguya aldılar. Çok işkence görmüş, çıktuktan üç gün sonra vefat etti (Kadın, 44, Lise).

Benim gözümün önünde, 18 yaşında bir delikanlıyı vurdular. Otobüs durağında, aramızda beş metre mesafe vardı. Polis kimlik soruşturması yapıyordu. Çocukta buraya göç edebilmek amacıyla başvuru için kimliğini ofise vermiş. Başvurduktan sonra ufak bir belge verililiyordu kimlik yerine geçen, çocukta onu çıkarmak için elini cebine attı. Bizde silah çıkaracak düşüncesiyle vurdular (Kadın, 56, Lise).

Bulgaristan hükümeti, yaptığı işkenceleri hiçbir zaman kabul etmemiş, bunları karalama kampanyası olarak göstermiş ve öldürülenlerin sayısını kamuoyundan gizlemiştir. Fakat değişik mecralarda yer alan haberlere göre, vefat eden Türklerin sayısı 900'e ulaşmıştır. Ayrıca çok sayıda Türk ortadan kaybolmuş, bazı Türkler de pasif direnişte bulunarak intihar etmiştir. Sofya müftü yardımcısının intiharı da zulümlerin hangi boyuta ulaştığını göstermektedir (Özgen, 2014: 113). İnsanlık dışı bu uygulamalar, Bulgaristan Türklerinin hafızalarına kazınmış, hatta yüreklerinde derin yaralar açmıştır. Yalnızca Türk oldukları için gördükleri bu muameleler karşısında sinmemiş, canları pahasına kimliklerini muhafaza etmeye çalışmıştır.

Türkiye'ye Geliş

1989 senesinde Bulgaristan hükümeti, Türkleri zorla tutmanın bir yararı olmayacağı kanısına vararak göçü serbestleştirmiş, arzu edenlere 5 sene geçerliliği olan pasaport verileceğini duyurmuştur. Bu süreçte, uluslararası kamuoyunda aleyhinde konuşulmasına mani olmak için her aileden bir ferdi rehin tutmuştur. Tarihler 29 Mayıs'ı gösterdiğinde başbakan Todor Hristov Jivkov "Türkiye Bulgaristan'dan göç etmek isteyen Türklerle kapısını açsın" çağrısında bulunmuş, bunun üzerine dönemin başbakanı Turgut Özal, Türklerle kapılarının her zaman açık olduğunu, hiçbir zaman bu kapının onlara kapanmadığını dile getirmiştir. Bu açıklamanın ardından iki hafta gibi kısa bir sürede yaklaşık 2.500 Türk, Türkiye'ye giriş yapmıştır (Gündüz, 2015: 4). Psikolojik, kültürel ve politik baskılardan bezen Bulgar Türkleri kendilerini güvende hissetmediklerinden geleceğini Türkiye'de sürdürmek istemiştir. Ancak göç süreci de yeterince çetindir. Muhacirler, anavatana geliş sürecinde yaşadıklarını şu şekilde izah etmiştir:

Yedisinde çıktık, on birinde Türkiye'ye giriş yaptık, üç gecede geldik. Bizî Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda ufak bir kasabaya götürdüler. Bazıları üç dört kişi toplanıp bir kamyon tutmuştu. O kamyonların gölgesinde, asfaltın üstünde, ağaç yok bir şey yok, tuvalet yok. Tankerlerle su getiriyorlardı. Suyumuz bitti. Pet şişeye su dolduruyorduk, küflü görüyoruz ama başka suyumuz yok. Onu içiyorduk. Mal, mülk getiremiyorsun. Birini yıkayınca diğeri kurumaşa diye üç takım yani değişebilecek kıyafet aldım. Bir de bidonun içine kuru fasulye ile mercimek koydum, onların üzerine de eşyaları koydum. Saklı gizli, yasaktı o da. Bereket, o kadar karıştırmadılar. Kişi başına 150 lira geçirme hakkı verdiler, fazla yok. Bizden sonra memlekette paraları olanlar geçiremeyecekler diye ona buna dağıttı (Kadın, 56, Lise).

Moskoviç marka bir araç ile Bulgaristan'daki köyümüzden ayaklarımızı sürüyerek çıktık. Geride kalanların da kurtulması için dua ettik. Kimseye haber vermeden, akrabalarımızla vedalaşmadan yollara düştük. Haber veremiyorsun, kimin ne olduğunu bilemiyorsun. Müzevirilik vs. Belene korkusu... Dokuz yaşındaydım ama her şeyin farkındaydım. Her şebirden geçerken polisler tarafından gerek sözlü, gerek bakışlarla hakarete uğradık. Ne zamanki uzun araç trafiğini gördük, Kapıkule'ye yaklaştığımızı anladık. Cezaevine atılanların kulaktan kulağa yayılması, bunun verdiği tedirginlik ve korku ile Kapıkule'deydik. Derin derin alınan nefesleri, duaları hiç unutmam (Erkek, 41, Lise).

Biran önce bizi başlarından savdular. Yüzyılların nefreti ile bizden kurtulmak isteyen bir tutum içerisindeydiler. Bir kâğıt imzalatıldı ve bu kâğıt Bulgaristan Devleti'nden hiç bir hak talep edemeyeceğimize dair bir belgeydi. Trenle geldik, bizim için çok zordu (Erkek, 39, Yüksek Lisans).

Göçün ilk başladığı tarihte, Türklerin yalnızca el çantası alabilmelerine müsaade edilmiştir. Sonrasında daha çok giyecek, yatacak gibi günlük yaşamla alakalı taşınabilir eşyaların getirilmesine izin verilmiştir. Araç sıkıntısı yaşandığından eşyaların tek tek taşınması, çok sayıda Türkün aynı anda giriş yapmaya çalışması, sınır kapısında geçiş yoğunluğuna sebep olmuştur. Ayrıca Bulgaristan hükümeti göç eden Türkleri, günlerce sınırdaki kamplarda bekletmiş, Türklerin bulaşıcı hastalıklara yakalanma riski artmıştır. Türklerin çoğu bankalardaki paralarını alamamış, Bulgaristan yönetimi muhacirlere belli bir miktar para bulundurabilme hakkı vermiş ve nakite çevirebilecekleri ziynet eşyalarına da el konulmuştur. Ülkeye zorlu şartlarda giriş yapan Bulgaristan Türkleri, hayatlarını idame edebilmek için gerekli olan iş ve konut konusunda da çeşitli problemlerle karşılaşmıştır. Bunun yanı sıra bazı muhacirler, yerel halkın kendilerine karşı olumsuz bir tavır takındığını ifade etmiştir:

Zorlu bir süreçti. Yine de şanslıydık, çünkü annemin ailesi 1978 yılında Türkiye'ye göç etmişti ve Edirne'nin Havsa ilçesinde ikamet ediyordu. Rahmetli dedem o zamanlar E-5 karayolunun yapımı sırasında Havsa-Babaeski arasında bulunan karayolları şantiyesinde bekçilik yapıyordu. Biz geldiğimizde on beş gün kadar yaklaşık otuz kişi dedemlerde misafir kaldık ama bunun sonu yoktu. Karayollarının bu bölgede işi bittiği için prefabrik şantiye binalarından ayrılmış ve bizim gibi toplam altı ailenin bu binalarda kalmasına müsaade etmişti. Binalar aslında güzeldi ama karayolları işleri bittiği için giderken oradaki elektriği kesmişti. Biz tam sekiz ay elektriksiz yaşadık ve ben 20. yüzyılda gaz lambası ışığında ders çalıştım. Bulgaristan'da okuduğum okulun şartlarını buradakiyle kıyaslayınca çok zorlandım. Ama ben çok çalışkan bir öğrenciydim. Geri dönelim diye çok ağlasam da sonuçta aldım. Ayrımcılığa zaman zaman maruz kaldık ama genelde olumsuz bir durumla karşılaşmadık. Komşumuz vardı, az bir şeye bozulsa anneme, "Gâvur" derdi. Oysaki benim annem dünya iyisi, namazında niyazında gâvurlukla alakası olmayan bir insandır (Kadın, 42, Yüksek Lisans).

Hiç unutmam İstanbul'a girişimizi. Otobanda, yük kamyonları korna çalıyordu, bazıları sıkıştırılmaya çalışıyorlardı neden geliyorsunuz gibisinden çok şaşırmıştık, kimse konuşmuyordu. Rahmetli dedem, sadece dua ediyordu. Boğaz Köprüsü'ne gelmiştik, çok ıhtışamlıydı. Son bir deneme ile iki adet tır, sağ şeride sıkıştırıp kornalar eşliğinde hakaretlerle bizi mıhlamıştı: "Defolun, vatanınıza defolun!" Gece üç Bursa'dayız, elimizde adres kimseye bir şey soramıyorduk, polis gördüğümüz zaman komünizmin eseri olsa gerek korkuyorduk. İstanbul Boğaz maceramız olmasa belki... Şans mıdır nedir bilmiyorum bir sokağın başında sınır kapısından bu yana ilk defa duruyorduk. Sokaktan çğlıklarla, gözyaşlarıyla üç kişi geliyordu. Bir anda herkes, iki gözünü iki çeşme... Tüm tedirginlikler, korkular son bulmuştu, gerçekten özgürdük. 7 gün 7 kişi, halamlarda kaldık. Alt sokakta kiralık bir ev olduğu haberini alınca apar topar oraya geçtik. Elimizde para yok. Sağ olsun ev sahibi para sormadı; 'Ne zaman elinize geçerse verirsiniz, istediğiniz kadar kalın' dedi (Erkek, 41, Lise).

Kimse öyle kucak falan açmadı. Devlet tarafından verilen gıda, eğitim yardımları bile çok görüldü. 4 yıl boyunca uzak bir akrabamızın köy evinin bahçesinde artık sahip olmadığı hayvanlarının damında yaşadık. Hem de kira karşılığında (Kadın, 39, Yüksek Lisans).

Yasal işlemleri tamamlanan muhacirler, akraba ya da yakınları varsa onların yanına gönderilmiş, olmayanlar ise geçici bir süreliğine yurt, okul, çadır ve kamplarda misafir edilmiş, sonrasında ikamet ettirmek üzere dengeli bir şekilde çeşitli illere gönderilmiştir. Böylesi büyük bir göçe hazırlıksız yakalanan Türkiye, konut sorununa çözüm bulabilmek için yaklaşık 300 TL kira yardımıyla bulunmuştur. Ayrıca muhacirlere 23.495 konutun yanı sıra 3.975 arsa verilmiştir. Tüm ekonomik varlığını geride bırakan Bulgaristan Türkleri, fabrikalarda istihdam edilmiş, buna ek olarak devlet dairelerinde çalışabilmeleri için kadrolar açılmış, özel sektörden de işe alım hususunda destek gelmiştir. Un, şeker, mercimek gibi gıda yardımları yapılmış, ülke içinde ve uluslararası bağış kampanyaları düzenlenmiştir. Sosyal güvencesi olmayan muhacirlerin sağlık harcamaları “Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik” fonundan karşılanmış, okul çağındaki çocuklara giyecek ve kırtasiye yardımı yapılmıştır (İnginar 2010: 166-168). Gelen muhacir sayısının çok yüksek olması nedeniyle, bazı muhacirler gıda ve kira yardımından faydalanamamış, vasıflı olsa dahi iş bulma sıkıntısı yaşamıştır. Dikkat çeken bir diğer husus, genele yayımasak da Bulgaristan’da “Türk” olduğu için ötekileştirilen ve bu yüzden göç eden muhacirler, Türkiye’de de ötekileştirmeye maruz kalmış, “göçmen kimlikleriyle” var olmaya devam etmiştir. “Bulgar, macır, gâvur” gibi sıfatlarla adlandırılmıştır. Hem “öteki” olarak nitelendirildiği Bulgaristan’da hem de anavatanda dışlanmanın devamlılığı söz konusudur. Bu da uyum süreçlerinde bir engel teşkil etmiştir. Muhacirler, Müslüman olmalarına rağmen dinî görüşleri hakkında açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla her iki ülkede de inançları sorgulanmış ve yargılanmıştır.

Ötekileştirmenin ardında aşağılama gibi daha hazin sonuçlar yatsa da altında kendinden ayrı, farklı görme eylemi vardır. Üst boyut ötekileştirme değil de sadece “farklı görme” kavramından yola çıkarsak Bulgar Türkleri, kendilerini “farklı” olarak nitelendirmektedir. Buradaki ince ayrıntı Türk kimliklerine sahip çıkmakta yani yerel halktan kendini ayrı görmemekte, yalnızca aldıkları eğitim ve yetiştirilme doğrultusunda daha geniş bir bakış açısına sahip olduklarını dile getirmektedir. Üstün görme hissinin bulunmadığı bu yaklaşımda, muhacirler kendilerini daha çalışkan, örf ve adetlerine daha bağlı bireyler olarak değerlendirmektedir:

Kendimi farklı görüyorum. Buradaki bir kadından kendimi daha üstün görmüyorum, daha özgür görüyorum. Aldığımız eğitim, bakış açılarımız farklı. Eşim de göçmen, benim eşim ya da ailem, hiçbir zaman bana psikolojik baskı uygulamamıştır. Kapanması için diretiyorlar veya çalışan kadının elinden parasını alıyorlar. Biz bunu çok yadırgıyoruz. Burada bir kadının evi temizse, sıkır sıkırsa, komşularının önüne beş çeşit yemek sunabiliyorsa çok iyidir. Ama Bulgaristan’da ise kadın okuduyorsa, kendini geliştirdiyse, mesleğini yapabiliyorsa, parasını kazanabiliyorsa biz bu şekilde mutluluğu ifade edebiliyoruz. Buradaki kadınların okul zamanları, daha küçükken cesaretleri kırılıyor. Sen kadınsın, sen bunu yapamazsın, nasıl olsa evleneceksin okumana gerek yok gibi (Kadın, 44, Lise).

Farklı görüyorum. Ama buna iyi ya da kötü diyemem. Yani üstünlük değil, zayıflık değil. Bu tamamen kişinin doğup büyüdüğü yerle, aldığı eğitimle, yaşadığı psikolojik baskılarla ilgili (Erkek, 43, Üniversite).

Kendimizi kesinlikle bir Türk olarak görüyoruz ve bunu hem ülkemizde hem dünyada en iyi şekilde temsil etmek için çaba sarf ediyoruz... Ama bakış açılarımız, dünya görüşümüz çok farklı. 1928 doğumlu babaannem, 1945 senesinde voleybol ve basketbol antrenörüydü. Aynı zamanda izci ve tiyatrocuydu. Yantra Nebri üzerinde buz pateni yaparlardı. Size aradaki uçurumu anlatabileceğim bir örnektir bu (Erkek, 39, Yüksek Lisans).

Bilinmeyen bir yerde, alışık olunmayan bir çevrede, hayata sıfırdan başlamak şüphesiz ki kolay değildir. Göçün etkileri, her bireyde değişiklik göstermektedir. Birey kendisi için önemli olan ne kadar çok şeyi geride bırakırsa göçün psikolojik etkisi de o kadar artacaktır. Bu aşamada göç edilen yerin özellikleri oldukça önemlidir. Yerel halkın dışlayıcı olmaması, kucaklayıcı bir tavırla yaklaşması uyumu kolaylaştıracak ve göçün olumsuz etkilerinde de azalma yaşanacaktır. Yaşanan yerin hazırlıksız bir şekilde terk edilmesi, diğer bir deyişle ani sosyal değişiklikler ruhsal travma yaratabilmekte, bağlanma sorunlarını açığa çıkartabilmektedir (Kahraman, 2015: 7). Muhacirler üzerinde gözlemlenen daha çok, farklı bir kültürle karşılaşmanın getirdiği zorluklardır. Bunun yanı sıra insanın doğası gereği olarak değerlendirebileceğimiz alışkanlıkları terk etmenin verdiği güçlük ve yaşanmışlıklara karşı duyulan özlem söz konusudur:

İki bavul eşyayla çıkıp gidiyorsun, 'Vatanım' diyorsun. Emeklerini, hatıralarını her şeyi bırakıyorsun. Bilmediğin bir yere, bir hayata gidiyorsun. Psikolojik olarak ne kadar ağır bir durum. Bulgaristan'da doğdum, büyüdüm, rüyalarım hep görüyordum, özliyordum. Bir insan ev bile değiştirdiğinde yeni evini yadırgıyor, nasıl alışacağımla diyor (Kadın, 44, Lise).

Geri dönmek ister miydin diye sorsanız istemezdim. Ama çok özliyorum. Taşını, toprağını, dikenini bile özliyorsun. Gözümlü orada açtım, orada büyüdüm. 24 yaşında geldim. Anılarım çok var (Kadın, 56, Lise).

Depresyon tedavisi gördüm. Çünkü beklediklerimle gördüklerim çok farklıydı. Allah'tan bize cesaret veren ve geri dönmeye asla izin vermeyen bir babam vardı (Kadın, 59, Yüksek Lisans).

Yeni bir hayata başlamak, ne kadar kolay olabilir ki. Buranın kurallarını öğrenmek, örfüne, âdetine alışmak (Erkek, 41, Lise).

Muhacirlerin yaşadıkları yer farklılaşsa da bazı adetler değişmemiş bunlar muhafaza edilmeye çalışılmıştır. Görüşmelerde sıkça vurgulanan husus, aralarında akraba evliliğinin olmamasıdır. Bulgaristan'da olduğu gibi Türkiye'de de hiçbir şartta akraba evliliğine müsaade edilmediğinin altı çizilmiştir:

Biz de yakın komşu oğlu, komşu kızına yan gözle bakmazdı. Biz kardeş gibi büyüyorduk. Evlenmeden önce yedi kuşak araştırılırdı. Araştırılmadan önce imam nikâhı bile olsa nikâhları

kayılmazdı. Mesela bizim komşumuz kız kaçırılmıştı. Araştırıldı, yedinci göbek akraba oldukları ortaya çıktı ve evlenmediler (Kadın, 56, Lise).

Bulgaristan'da inanılmaz bir şekilde akraba evliliğine karşı tutum vardır. Ben bu yaşma geldim akraba evliliği görmedim, duymadım. Akrabalar arasındaki gençlerde bile aşk yaşandığına tanık olmadım. Ama Türkiye'de bu çok normaldi ve göçmenler için kabul edilemez bir durumdu (Erkek, 39, Yüksek Lisans).

Akraba evliliğine sıcak yaklaşmayan muhacirlerin geleneksel anlayışlarında, “endogami” yani grup içi evlilik önemli bir yer tutmaktadır. “Sosyal sınıf, din, kast ve millet gibi kişilerin üyesi bulunduğu topluluktan eş seçerek evlenmesi” şeklinde tarif edilen endogami, daha çok kapalı toplumlarda görülmektedir. Bu tarz evliliklerin yapılmasının nedeni, grubun düzenin korunduğu inancıdır. Eşlerin daha iyi anlaşabileceği, ailelerin daha yakın iletişim kurabileceği düşüncesi hâkimdir (Soydan, 1994: 11). Birinci kuşak göçmenlerde daha sık görülen bu tür evlilikler, ikinci kuşak göçmenlerde azalmıştır. Muhacirler değişik kökenli kişilerle evlilik yaparak kaynaşmıştır:

Bulgar ile evlenen az olsa da genel de göçmenler, Türkler ile evlenirdi. Türkiye'ye gelince herkes sevdiği insanla evlendi. Sorsan tabii ki göçmenin göçmenle evlenmesini tercih ederler, dilerler ama kimse karşı çıkmadı (Kadın, 44, Lise).

Ayrıca inanın, ben ve ailem başta olmak üzere birçok kişi tarafından bilerek ya da bilmeyerek Türk olarak görülmedik ve dışlandık. Elbette yardım edenler ve bizi anlayanlarda vardı ama az sayıda. Bu durum kendi içlerinde evliliklere yönelmelerinin en büyük nedenleri arasındadır. Ama zaman geçtikçe ve yeni kuşaklar oluşunca biraz daha serbest bir hal aldı gibi evlilikler. Ama azınlık yine de. Mesela ben göçmen biriyle evlenmedim (Erkek, 38, Yüksek Lisans).

İlk göçmenler uzun yıllar göçmenlerle evlenmeye özen gösterdiler. Asla ama asla bizlerde akraba evliliği olmadı. Farklı şehirlerden göçmenlerle de evlilikler oldu. 1954'den 1990'a kadar ki süreçte Türkiye'de ki topluma baktığımızda, kültür ve yapımız açısından aramızda çok fark vardı. Şuan bu fark bizdeki dejenerasyondan dolayı kapandı denilebilir. Ben de Bulgaristan değil, Gürcistan göçmeni bir aileye mensup biriyle evlendim. Ortak yanlarımız çok olduğundan kesinlikle doğru karar verdiğimi düşünmekteyim (Erkek, 39, Yüksek Lisans).

Yeniden Dönüş

Bulgaristan'da baskı altında süren bir yaşama rağmen muhacirlerin çoğu, iyi bir yaşam standardına sahip ve eğitim seviyeleri yüksektir. Yıllarca emek sarf ederek elde ettikleri imkânları geride bırakıp en baştan başlamak, çoğuna zor gelmiştir ki bu zorlanma, geriye dönüşlerin temel nedenleri arasındadır. Diğer bir neden ise, ayrı kaldıkları yakınlarına duydukları özlemdir. Başta çocukları olmak üzere pek çok yakınından uzaklaşan muhacirlerin geriye dönüşleri ilk kez Temmuz 1989'da gerçekleşir. Anavatanındaki sosyo-kültürel yapıya adapte olamamak da geri dönüş sebepleri arasında yer almaktadır. Dönemin Edirne valisinin “Her gün ortalama 4-5 bin kişi geliyor. Türkiye hüsnü kabul gösteren ve gelenlerin sorunlarını çözmek isteyen bir ülke, ama Bulgaristan'dan gelen insanlar hep problemleri gönderiliyorlar. Bu insanların içerisinde problemlerini çözeceği ümidiyle dönen bazı kimseler oldu”

açıklamasından da anlaşılacağı üzere Bulgaristan'daki yaşamlarının düzeleceği umuduyla muhacirler geri dönüş yapmaktadır. Bu umudu perçinleyen diğer bir hususta, Jivkov iktidarının sona ermesidir. Tarihler Mayıs 1990'ı gösterdiğinde, dönüş yapan Bulgaristan Türklerinin sayısı 133.272'ye ulaşır (İnginar, 2010: 177). Yapılan görüşmelerde de bazı muhacirlerin ekonomik şartlar sebebiyle hayal kırıklığına uğradığı ve çevresindeki insanların tavırlarından etkilendiği, dolayısıyla uyum sağlayamadıkları için geri dönüş kararı aldıkları görülmektedir:

Babaannem, dedem, amcalarım hepsi döndü. O dönem maddi olarak Bulgaristan'da rahat bir yaşam vardı. Hepsinin kendi evleri, tarlaları vardı. Burada çok çalışanlar bile o rahatlığı bulamayacaklarını, bir ev sahibi bile olamayacaklarını düşündükleri için geri döndüler (Kadın, 40, Üniversite).

Amcamlar döndü. Onlar köy yerinde büyümüş, toprakla uğraşmayı seven insanlar. Geldiklerinde bir apartmanın yedinci katında oturuyorlardı. Bir yere kapatılmış, tıkalı gibi hissettiler. Onlar bağla, bahçeyle, hayvanla uğraşmaya alışmışlar. O yüzden kendilerini kötü hissettiler. Psikolojik olarak rahatsızlıklar başladı. Bir buçuk yıl sonra geri döndüler (Kadın, 56, Lise).

Dayım ve çocukları... İşsizlik, göçmenlere farklı gözle bakılması, örf ve adetler gibi nedenlerle geri döndüler (Kadın, 53, Lise).

1990'lı yıllarda vatandaşlık hakkının geri verilmesine mesafeli yaklaşılsa da, 2007'de Bulgaristan'ın Avrupa Birliği'ne girmesiyle birlikte pek çok muhacir Bulgaristan'a vatandaşlık başvurusunda bulunmuş ve çifte vatandaşlık hakkını elde etmiştir (Çeçen, 2016: 266). Böylece muhacirler, göçle birlikte gelen kopukluğu ortadan kaldırabilme imkânına erişmektedir. Diğer bir deyişle göçmenler, geçmiş yaşantılarına ve akrabalarına olan özlemi giderebilmek adına Bulgaristan'ı sıklıkla ziyaret edebilmektedir:

Çocuklarım 18 yaşına kadar Bulgaristan'daki eğitim ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz bir şekilde faydalanabiliyor. Tatile gittiğimde bir turist gibi yüksek meblağlar değil de Bulgar gibi daha düşük paralar ödüyorum. Sınırı geçerken harç ödemiyorum, formalitelerle uğraşmıyorum (Kadın, 44, Lise).

AB ülkelerine rahatça gidebiliyoruz. Zaman zaman doğup büyüdüğümüz yerleri ziyaret ediyoruz. Orada kalan akrabalarımız var, dede topraklarımız var (Kadın, 50, Üniversite).

Sonuç

Bulgar Hükümeti asırlardır aynı toprakları paylaştığı Müslüman Türkleri, sorun teşkil eden bir grup olarak değerlendirip göç ve asimilasyon yöntemine başvurmuştur. Gayeleri Türkleri, kendi nüfusları içerisinde eritmek ya da onları göçe zorlayarak mal varlıklarına el koymaktır. Bu bağlamda yürütülen politikanın ilk adımı isim değiştirmedir. Zorla isimleri değiştirilen Türklerin kendi dillerinde konuşmalarına, eğitim almalarına izin verilmemiş, dinî vecibelerini yerine getirmeleri engellenmiş ve Belene Kampı gibi insanlık dışı çeşitli işkencelere maruz kalmıştır. Bu zulümlerden kurtulmak amacıyla 1989'da Türkiye'ye göç etmiş diğer bir deyişle göç etmek zorunda bırakılmıştır.

Tarihin en büyük göçlerinden biri kabul edilen 1989 göçüne Türkiye Devleti hazırlıksız yakalanmış, elindeki imkânlar doğrultusunda istihdam, konut, gıda gibi yardımlarda bulunsa da sayılar yetersiz kalmış, Bulgaristan Türkleri bunlardan eşit bir şekilde faydalanamamıştır. Göç sonrasında ekonomik durumlarında değişiklik gözlemlenen muhacirlerin, psikolojileri de etkilenmiştir. Bulgaristan’da yaşadıkları ızdırabın ardından yeni bir hayata başlamaları, farklı kültürlerle karşılaşılması, bazı insanların ötekileştirici söylemlerde bulunması, ruhî açıdan çeşitli sorunlar doğurmuştur. Pek çok muhacir zaman içerisinde uyum sağlasa da adapte olamayanlar geri dönme yoluna başvurmuştur. Son yıllarda gelen çifte vatandaşlık sayesinde de Türkiye ve Bulgaristan arasındaki kopukluk az da olsa giderilmeye çalışılmış, muhacirler doğup büyüdüğü toprakları, yakınlarını ziyaret edebilme fırsatı bulmuştur.

Sonuç olarak, Bulgaristan’da yalnızca Müslüman-Türk kimliğine sahip oldukları için bunca zorluğu yaşayan soydaşlarımız, kimliklerinin yok olmasına izin vermemiş ve birçok acıya göğüs germiştir. Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bu denli işkencelere maruz kalıp boyun eğmemek, yılmamak emsali az olan bir şeydir. Bunun yanı sıra “Bulgaristan’da Türk, Türkiye’de Bulgar olmak zordur” ifadesinden de anlaşılacağı üzere iki arada kalmak, hayal kırıklıklarının altında yatan nedendir. Ancak bu gerçeklik, sadece bizim topluma has bir durum değildir. Unutulmamalıdır ki, şu an topraklarımızda ikamet eden binlerce Suriyeli göçmenin ikinci ya da üçüncü kuşak nesli Suriye’ye geri döndüklerinde aynı vaziyetle yüzleşmeleri muhtemeldir.

Kaynakça

- Alişoğlu, B. (2020). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye Göç Olgusu ve Türk Basınına Göre Analizi (1985-1989)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Atasoy, E. (2011). Siyasi Coğrafya Işığında Bulgaristan Türklerinin 1989 Yılındaki Zorunlu Göçü. *Coğrafya Dergisi*, 21, 1-17.
- Barth, F. (2001). Pathan Kimliği. F. Barth (Der.), *Etnik Gruplar ve Sınırları* içinde (135-155. ss.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Bulut, M. (2018). Dönüşen Düğüne Tanıklık Etmek. *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 24 (95), 35-56.
- Çay Sağlam, T. ve Yaşar, M. (2017). Teoride, Pratikte ve Araştırmalarda Öteki ve Ötekileştirme. *Turkish Studies*, 12 (3), 135-154.
- Çeçen, B. (2016). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Gelen Düzensiz Göçmenlerin Yasallaşma Süreçlerinde Değişen Yasal Düzenlemelerin Rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 29, 265-282.
- Durmaz, A. (2019). *Bitmeyen Muhacirlik: Balıkesir'de Göçmen Konutlarında Yaşayan 1989 Bulgaristan Göçmenleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, G. (2014). *1989 Bulgaristan Göçmenlerinin Yerel Kültüre ve Tarihe İlişkin Algıları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Gündüz, A. O. (2015). Bulgaristan'dan Türkiye'ye Türk Göçü (1989 Örneği). *Aşşyan Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 4, 8-11.
- İnginar, A. (2010). *Bulgaristan Türk Göçü (1985-1989)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Kahraman, Ö. (2015). *1989 Bulgaristan Zorunlu Göçünü Yaşamış Aileler İle Göç Yaşantısı Olmayan Ailelerin Şema Modeli Açısından İncelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kurtuluş, G. (2017). *1989 Bulgaristan Göçü: Bornova Örneğinde Sözlü Tarih Çalışması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Maral, F. (2010). *Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1989 Göçü*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Özgen, N. (2014). *Bulgaristan'da Türklere Yönelik Politikalara Ülke Basının Yaklaşımı: 1989 Göçü Örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Soydan, G. (1994). *Sosyolojik Açıdan Evlilik ve Altunkent Kasaba Örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sürmeli, M. (2016). *Iğdır'ın Demografik Yapısında Göç ve Ahıska Türkleri Örneği*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Şahin, Z. (2003). Türkiye'ye Yönelik Dış Göçteki Değişim ve Süreklilik. *Stradigma Aylık Strateji ve Analiz Dergisi*, 1-17.
- Şimşir, B. N. (2012). *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Tamer, M. ve Birvural A. (2018). Zorunlu Göçün Toplumlarda Oluşturduğu Problemler. *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar* içinde (9-20 ss.). Ankara: HEGEM Yayınları.
- TDK (2020). Göç Maddesi. Erişim adresi <https://sozluk.gov.tr/>
- Tekgürler, M. (2015). Öteki Nedir, Nasıl Oluşmuştur?. *Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Merkezi Öğrenci Forumu Bülteni*, 3, 6-10.
- Tevfik, İ. (2017). *İnsan ve Mekân Yüzüyle Mübadele 1923'ten Bugüne Zorunlu Göç*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Ünsal, A. (2019). Uluslararası Göç Kavram ve Uluslararası Arası Göçün Ülke Ekonomileri Üzerinde Muhtemel Etkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 18, 50-61.
- Yılmaz Börklü, M. (1999). Tarihî Seyri İçinde Bulgaristan Türklerinin Durumu ve Türkiye'nin Bölge Türklerine Yönelik Politikaları. *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 61-79.
- Zafer, Z. (2010). Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi. *Gazi Akademik Bakış*, 3(6), 24-44.

Bir Zorunlu Göç Faciası: Struma Olayı¹

Çağhan Sarı²
Ennur Kalender³

Giriş

Genel tanımla göç, nüfus hareketliliğinin değişimidir. İnsanların kısmen veya köklü olarak yaşadıkları coğrafi bölgeyi terk ederek başka yerlere yerleşmeleridir (Savaşgür, 2020: 68). Tarih boyunca birçok teorisyen göçlerle ilgili sosyolojik tanımlamalar arayışına girmişlerdir. William Farr, göçün hiçbir kesin kanuna bağlı olmaksızın yürüdüğünü iddia ederken Ravenstein göçleri, göç ve mesafe, göç ve basamakları, yayılma ve emme süreci, göç zincirleri, doğrudan göç, kır kent yerleşimcileri farkı ve kadın erkek farkı prensipleri ile açıklamaktadır (Çağlayan, 2006: 68-70). William Petersen, göçleri kategorileştirmektedir. Bunlar; ilkel göçler, zoraki ve yönlendirilen göçler, serbest göçler ve kitlesel göçlerdir. Zoraki ve yönlendirilen göçlerde, doğanın veya sosyal baskının meydana getirdiği göçler olarak açıklamaktadır. Petersen, Nazilerin Yahudileri göçe zorlamak için uyguladıkları anti-Semitik eylemleri, Yahudi karşıtı kanunları ve Yahudileri toplama kamplarına taşımak için meydana getirdikleri politikaları zoraki göçe örnek olarak vermektedir (Çağlayan, 2006: 76).

Uluslararası hukukta da göçler, düzenli ve düzensiz göç olarak yasal prosedür açısından ikiye ayrılmaktadır. Mesafesine göre göçler, ülke sınırları içerisinde ve ülke dışına gerçekleşen göçler olarak iki başlıkta toplanmaktadır. Oluşum sürecine göre ise gönüllü ve zorunlu göç ayrımı vardır. Savaşlar, doğal afetler, sosyal hizmetlerin yetersizliği, temel ihtiyaçların karşılanmasındaki zorluklar, işsizlik, dini, siyasi ve etnik baskılar, güvenlik ihtiyacı, baraj ve yol yapımı gibi devlet planlarının etkisi zorunlu göçün nedenleridir. Mevsimlik ve sürekli göçler de süresine göre göçleri başlık haline getirmektedir.

1933 yılında Nazi Partisi'nin Almanya'da iktidara gelip Adolf Hitler'in Almanya Şansölyesi olmasıyla, ülkede totaliter rejime girilmiştir. Hitler, Yahudi karşıtı kanunları çıkartarak, ülkedeki Yahudi nüfusa yönelik baskı ve yıldırma politikalarını tatbik etmiştir. 1935'te Yahudileri ikinci sınıf vatandaş statüsünde tanımlayan Nüremberg yasaları çıkarılmıştır (Caplan, 2012: 127). Toplumu ırksal sınıflandırmaya tabii tutan bu kanunlarla, Yahudiler ile Yahudi olmayanlar arasında evlilik yasaklanmıştır. Ekonomik yaşamda ayrımcılık başlatılmış, kira kontratlarından vergilere kadar uzanan bütün iktisadi faaliyetlerde Yahudilere baskı uygulanmıştır. 1938 yılının başlarında Yahudilerin dükkanlarını Almanlara satılmasına zorlanmış, satılmayan dükkanlar ise tamamen kapatılmıştır. 1938 yılının Ekim ayında, Almanya'da doğmuş 18.000 Polonyalı Yahudi sınır dışı edilmiştir (Caplan, 2012:

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Uzman, Özel Acarkent Doğa IB Anadolu Lisesi, caghansari@gmail.com

³ Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Bölümü, kalenderennur@gmail.com

128). Ayrımcılık hareketi 9 Kasım 1938'i 10 Kasım'a bağlayan gece zirveye ulaşmış ve Almanya genelinde pogrom yaşanmıştır. Olaylarda yüzlerce sinagog yakılmış, Yahudilerin evleri ve dükkanları yağmalanmış, Yahudi mezarlıkları tahrip edilmiştir. Olayların sonunda 30.000 kadar Yahudi toplama kamplarına götürülmüştür. Mayıs 1939'da Almanya'daki Yahudiler, angaryaya zorlanmış, belediye ve yol yapım işlerinde çalıştırılmışlardır. Almanya, 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmış, Polonya'nın müttefikleri İngiltere ve Fransa'nın da Almanya'ya savaş ilan etmeleriyle İkinci Dünya Savaşı başlamıştır. Polonya'nın ardından Danimarka ve Norveç'i istila eden Almanya, 10 Mayıs 1940'ta Almanya'nın Batı Avrupa'da taarruza geçmesiyle beş haftada Benelüks ülkeleri ile Fransa'yı savaş dışı bırakmıştır. İkinci Dünya Savaşı'yla beraber dışlama politikasının yerini imha politikası almıştır (Caplan, 2012: 131).

31 Temmuz 1941 tarihinde Nazi Almanya'sında ikinci adam konumundaki Hermann Goering, Sicherheitsdienst (SD) Şefi Reinhard Heydrich'e gönderdiği emirle şu talimatı vermiştir (Shirer, 2002: 1215); *“Alman etkisinde bulunan Avrupa topraklarında Yahudi sorununun topyekûn çözümü bakımından gerekli hazırlıkların yapılmasına sizi memur ediyorum... Ayrıca sizi, Yahudi sorununun düşünülen şekilde son çözümünü uygulamak üzere şimdiye kadar alınmış olan tedbirleri... gösteren bir raporun olabildiğince çabuk tarafıma verilmesi işi ile de görevlendiriyorum.”* Bu emrin Yahudilerin yok edilmesi anlamını taşıdığı, savaş sonrası kurulan Nürnberg Savaş Suçları Mahkemesi'nde ortaya çıkmıştır. Almanya Başbakanlığı şefi Hans Lammers'in mahkemede verdiği ifadesinde “Hitler'in Son Çözüm Emri” olarak isimlendirilen talimatın detaylarını aktarmıştır. 20 Ocak 1942 tarihinde Berlin Wannse'de bakanlık temsilcileri, Schutzstaffel (S.S.) ve S.D şeflerinin hazır bulunduğu bir toplantı yapılmıştır. Toplantıya ait tutanaklar savaştan sonra ele geçirilip Nürnberg Savaş Suçları Mahkemesi'nce incelenmiştir. Toplantıya başkanlık eden Heydrich, o tarihte Avrupa'da on bir milyon kadar Yahudi'nin yaşadığını vurgulayarak şunları söylemiştir (Shirer, 2002: 1217);

“Yahudiler, Son Çözüm uygulaması meyanında bugün için Doğuya götürülecekler... Orada çalıştırılacaklar. Kadınlardan ve erkeklerden ayrı ayrı büyük iş taburları kurulacak, çalışabilecek Yahudiler bu bölgelere getirildikten sonra onlara yol yaptırılacaktır. Bu sırada elbette büyük bir kısmı doğal azalma gösterecektir. Sonunda bütün koşullar altında dayanıp ölmeyenlere- çünkü dayananlar elbette en kuvvetliler olacaktır- ona göre işlem yapılacaktır, çünkü doğal bir seçmeden geçen insanlar yeni bir Yahudi gelişmesinin çekirdeği olabilirler.”

Böylelikle Avrupa'da Yahudilere yönelik soykırımın katliam aşamasına geçilmiştir. 1940 yılında Avrupa'da Nazi yayılcılığı hız kesmeden ilerlerken Romanya, Almanya ile yakınlaşmıştır. Haziran 1940'ta petrol yataklarının bulunduğu Besarabya'nın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesi üzerine General Ion Antonescu, Kral Carol'un tahtını oğlu Mihail'e terk etmesine zorlamıştır. Bu tarihten itibaren Antonescu Romanya'da idareyi fiilen eline almıştır. Sanayici Dış İşleri Bakanı Ion Gigurtu'nun, Romanya Başbakanı olmasıyla Almanya ve Romanya arasında ekonomik ilişkileri geliştiren anlaşma imzalanmış, kendisi de Yahudi karşıtı olan Gigurtu, Ağustos 1940'ta Hitler ile görüşmüştür. Gigurtu, görüşmesinde Hitler'e Avrupa Yahudilerinin tamamının kıtadan tahliye edilmesi fikrini açmıştır (Mazower, 2013: 195).

8 Ekim 1940'ta Alman birlikleri, Romanya'yı koruma bahanesiyle ülkeye girdi. 23 Kasım 1940'ta Romanya, Mihver'e katıldı (Yetkin, 2016: 26). 9 Eylül'de Romanya'da anti-Semitist kanunlar

yürürlüğe girdi. Haziran 1941’de Kuzey Romanya’da Yaş kentinde 4.000 Yahudi katledildi (Yetkin, 2016: 27). Yahudilerin kollarına sarı bant takma zorunluluğu getirildi. Romanya’daki Yahudi Cemaat Teşkilleri Birliği kapatıldı. Yahudi kökenli 1430 Avukat Rumen barolarından atıldı. Romanya’daki Yahudi toplumu için ülkeyi terk ederek Filistin’e göç etmekten başka bir çare kalmadığı öngörüldü.

Bu çalışma, Romanya’dan Filistin’e göç etmek isteyen Yahudi nüfusun, Struma isminde bir gemi kiralayarak çıktıkları zorunlu göç yolculuğunu incelemektedir. Yolculuk, trajediyle son bulmuş, Türk edebiyatında birçok romanın teması olmuştur. Bu çalışmayla göç araştırmaları literatürüne katkı sağlanması amaçlanmıştır. Struma gemisinden sağ kurtulan David Stoilar’ın aktarımları tenkitle tahlil edilmiştir. Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, tetkik ve telif eserler ile dönemin Türk basını bu çalışmanın kaynaklarını teşkil etmektedir. Geminin yolcu sayısı ile trajedide hayatını kaybeden sayısının kaynaklarda farklı nakledilmesi üzerine çalışmada bütün kaynakların verileri karşılaştırılmıştır. Son bölümde Struma Faciası’nın günümüze ulaşan tartışmaları da Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’nda yaşanan Yahudi Soykırımı’na yönelik politikası ekseninde ele alınmıştır.

Romanya Yahudilerinin Ülkeden Ayrılışı

Avrupa’daki Yahudi varlığı yok olma tehlikesinden kurtulmak için İngiltere’nin manda yönetiminin bulunduğu Filistin’e göç etmeyi denemiştir. Savaştan önce Nazi yönetiminin baskıları nedeniyle Filistin’e kaçak yollarla gelen Yahudi sayısı 37.000’i bulmaktadır (Kodal, 2007: 140). Savaşın başlamasıyla göçmen sayısı artış göstermiştir. İngiltere, mandası altındaki Filistin’deki Araplarla sorun yaşamamak adına kaçak göçleri önlemeye çalışmıştır. Göç sertifikası bulunmayan Yahudilerin, Filistin’e ulaştıklarında geri gönderilmeleri, trajedilerin meydana gelmesine neden olmuştur. Nazi işgalinden kaçan Yahudiler, geri gönderildikleri yerlerde infaz ediliyorlardı. Türkiye, Avrupa’dan Filistin’e göç yollarında önemli bir geçiş güzergahıydı. Türk hükümeti, Filistin’e kaçak Yahudi göçleri nedeniyle İngiltere ile karşı karşıya gelmek istememekteydi. Yahudi nüfusuna kapılarını açarak Almanya ile de bir çatışmaya girmekten kaçınan Türkiye, savaş boyunca sürdürdüğü denge politikasının insanî boyutlarıyla uğraşmıştır. 3 Ekim 1940 tarih ve 6/4564 sayılı kararname ile İngiliz ve Fransız pasaportu taşıyan Yahudilerin, Türkiye’de kalmamaları ve transit geçmeleri şartıyla göçmen gemilerinin Türk karasularından geçişlerine izin verdi (Kodal, 2007: 141).

Romanya hükümeti, 27 Eylül 1940’ta Ankara’daki büyükelçiliği aracılığıyla Türkiye Dış İşleri Bakanlığı’na diplomatik dilde *Note verbale* (şifahi nota) vererek, ülkelerinde bulunan her yaştan Yahudi’nin Filistin’e gitmek için formaliteleri tamamladıklarını, Türkiye’nin bu yolculara müsaade etmesini talep etti (Şimşir, 2010: 328). 25 Kasım 1940 tarihinde Romanya Büyükelçiliği, Türkiye’nin şifahi notaya cevap vermemesi üzerine yeni bir nota vererek Romanya’daki Fransız Konsolosluğu’nun Yahudilere vize vererek, İngiltere’den de göç için gerekli izinlerin alınacağını temin etmektedir. Filistin’e ulaşımında Suriye’nin Fransız mandası olması nedeniyle Fransa Hükümeti de devreye girmiştir. İngiltere hükümeti ise Filistin’deki manda yönetimi altındaki Arapların asayışı bozacakları endişesi ile Yahudilerin Filistin’e göçlerini sınırlandırma kararı almıştır. (Şimşir, 2010: 330). Türkiye, İngiltere’nin Filistin politikası sebebiyle Filistin istikametindeki transit geçişlere temkinli yaklaşmış ve İngiltere’nin de müsaadesini beklemiştir. Romanya 9 Aralık 1940 tarihinde Türk makamlarına yine bir nota vererek Fransa Hükümetinin Rumen Yahudilerinin Filistin’e gidebilmeleri için transit vizesi vermekten vazgeçtiklerini bildirdi. 1940 yılı içerisinde Romanya’daki Yahudilerin Filistin’e nakli gerçekleşmedi.

Fransa ile tekrar temas kuran Romanya, Fransız hükümeti ile vize sorununda aşama kaydettiğini bildiren yazısını Türk Dış İşleri Bakanlığı'na 16 Ocak 1941 tarihinde ilette (Şimsir, 2010: 331);

“Fransa Hükümeti, Yahudi göçmenlerin Suriye üzerinden Filistin’e gönderilmesini sonunda kabul etmiştir. Ancak şu şartları öne sürmektedir: Göçmenler, önceden, Filistin’e giriş vizesi ve göç belgesi almış olacaktıdır. Suriye’den geçişler haftalık 50 kişiyi geçmeyecektir. Romanya Elçiliği, bunları Dışişleri Bakanlığının bilgisine sunarken, bu durumda Türk makamlarının da Yahudi Göçmenlere transit vizesi vereceklerini ümit etmektedir...”

Türkiye Dış İşleri, Fransa Büyükelçiliği’nden Romanya’nın iletteği yazıyı teyit etti. 11 Şubat 1941 tarihinde Romanya Hükümeti, Yahudi göçmenlerin Suriye’den geçememeleri durumunda ülkeye geri kabul edeceklerinin garantisini verdi (Şimsir, 2010: 332). 12 Şubat’ta Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığını bir yazı ile haftada 50 kişiyi geçmeyecek şekilde göçmenlerin geçeceği hususunda bilgilendirdi.

Haziran 1941’de Kuzey Romanya’daki Yaş kentinde 4000 Yahudi katledildi (Shaw, 2014: 481). Bu gelişme üzerine Romanya’daki Yahudiler, Filistin’e göç edebilmek için çalışmalarını hızlandırdılar. Ancak 31 Temmuz 1941’de Fransa Büyükelçiliği, İngiliz makamlarının Yahudilerin Filistin’e girmelerini yasakladıklarını, bu gerekçe ile Yahudilere Suriye’den geçiş vizesi veremeyeceklerini, Filistin istikametindeki Yahudilerin geldikleri yere döneceklerini veya Meadan-Ekbes’e iade edeceklerini bildirdi (Şimsir, 2010: 334).

Romanya’da tehlike altındaki Yahudi toplumu hakkında Türkiye’nin Romanya Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver’in 1 Kasım 1941 tarihli telgrafı tarihi önem taşıyan bir vesikadır (Şimsir, 2010: 327). Tanrıöver’in telgrafı şöyledir:⁴

“...Musevi meselesi hakkında son vaziyet arz olunur.

... Odesa’da Romen ricalinin ifadesine nazaran 80 bin Musevi katledilmiştir. Mareşal, Musevi cemaati reisi tarafından kendisine gönderilen mektuba verdiği aleni cevapta en selahiyetar bir lisanla Musevileri Romenler aleyhine binbir hile ve ihanet ile itham ediyor. Beserabya kıtallerini takip eden Odesa kıtalı vaziyetin fecaatini bir lat daha arttırmıştır. Ölüm tehlikesine maruz bir kütleye toprağımızdan geçmek hakkı verilmemek meselesinin bir defa daha mütalea buyurulmasını rica ederim. Elçilik mütemadiyen müracaatlar karşısında yeniden tasvirinde aciz olduğum müşkül vaziyete düşmüştür. Sokaklarda, mağazalarda, her yerde bizi kurtarınız diyorlar. Devletimizin dünya nazarında haiz olduğu insaniyet ve merhamet itibarı, ilanihaye kapımızı kapalı tutmayacağımıza dair bu insanlarda mevcut ümidi takviye etmektedir... Müracaat her yoldan mütemadiyen artarak tekerrür edecektir. Gözyaşı ile etrafımızda dolaşan bir insan kütlesine, geçen defa olduğu gibi Fransız ve İngilizlerle anlaşarak, mevcudiyetini pek iyi bildiğim bütün müşkülata rağmen halaskâr bir cevap vermenizi tekrar rica ederim.”

Türkiye’nin Romanya ile diplomatik yazışmaları devam ederken, Rumen Yahudileri, kendilerini Filistin’e götürmesi için Bükreş’te Compania Mediteranea de Vapores Limitada isimli bir acenteden Struma gemisini kiraladılar. Gemi, 1830 modeldi. Boyu 46 metre, eni 5.70 metre, ağırlığı 180 tondur. Makinaları Benz firması tarafından imal edilmişti. Ancak bu makinalar, Tuna’da batan bir gemiden

⁴ Metinde herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

sökülerek monte edilmişlerdi. Öncesinde Yunan bir şirkete aitken adı *Macedonia* olan gemi, Bulgaristan menşeli bir firma tarafından alınınca *Struma* adını almıştı (Yetkin, 2016: 47). 15 Şubat 1941’de Dr. Baruh Konfino satın alınca geminin bandırası Bulgaristan yerine Panama ile değiştirilmişti. Geminin teknik özellikleri ise insan taşımacılığına elverişsizliğini ortaya koymaktadır. Tuna’da hayvan taşımacılığında kullanılmış gemide tahsiliye ve kurtarma donanımı yoktu. Su deposu ve yiyecek stok bölmesi yetersizdi. Gemide yalnızca bir tuvalet, dört adet lavabo bulunuyordu. Geminin kendi doktoru yoktu. Yolcular için 65 cm genişliğinde üçlü ahşap ranzalar vardı. Yük gemisi olarak taşımacılık belgesine sahip geminin yola çıkabilmesi için gerekli izinler rüşvet yoluyla alınmıştı (Yetkin, 2016: 48). Bu belgelerde dahi taşınabilir yolcu miktarı 250 idi (Yetkin, 2016: 49). Acente sahibi Yunanlı iş adamı Pandelis, yolculara katalogtan Queen Mary transatlantiğin fotoğraflarını göstererek bilet satmıştı (Yetkin, 2016: 62).

Geminin ilanları Eylül ayı içerisinde çeşitli gazetelerde yayınlanmaya başladı. İlanlarda hareket tarihi 6 Ekim’di. Yetişkinler için 200.000 Ley, 12 yaş altındaki çocuklar için 100.000 Ley, geniş kamaraların ücreti ise 350.000 Ley’di (Yetkin, 2016: 83). Yolculara günde üç öğün yemek verilecekti. Filistin’e giriş vizeleri İstanbul’da alınacaktı. Yolcular yanlarında 20 kilogram bagaj taşıyabileceklerdi. 4 Eylül’de Romanya’daki Siyonist Teşkilatı Aliyah Komitesi Romanya İç İşleri Bakanlığı’na Struma’nın yola çıkması için resmen başvurdu. 8 Ekim’de Struma’nın kalkış tarihinin ertelendiği duyuruldu. Yolculara, seyahat için devlet yetkililerinin ikna çalışmalarının sürdürüldüğü, bu arada biletlerin 1000 dolara yükseltildiği açıklandı. İngiltere’nin Filistin Yüksek Komiseri Sir Harold MacMichael, Struma’dan haberdar olunca, 9 Ekim’de İngiltere Sömürgeler Bakanlığı’na bir yazı yazarak, geminin Filistin’e ulaşmasının engellenmesini, Mihver devletlerinin Filistin’e Yahudi mültecileri yollayarak İngiltere’yi güç durumda bırakmak istediklerini bildirdi.

11 Ekim 1942 tarihinde İngiltere Sömürgeler Bakanlığı, bu yazıya yanıt vererek, Montreaux Boğazlar Sözleşmesi hükümlerince bu geminin Boğazlardan geçmesinin engellenemeyeceğini iletti. MacMichael’in görüşündeki ısrarı üzerine Sömürgeler Bakanlığı, Türk Dış İşleri’ne geminin geçişine izin verilmemesi ricasında bulundu.

7 Aralık günü yolcular trenle Bükreş’ten Köstence’ye getirildiler. 8-12 Aralık tarihleri arasında yolcular üst ve bagaj aramaları yapılarak gemiye alındılar. Değerli eşyalarına el konuldu. Yolcular, limanda kendilerini bir transatlantik yerine Struma’nın beklediğini görünce tepki gösterdiler. Yunan Pandelis, açık denizde esas geminin beklediği, bunun bir nakil gemisi olduğu yalanını söyledi (Yetkin, 2016: 62). Pandelis, ayrıca yolculara kendisinin trenle İstanbul’a geçerek, Filistin vizelerini alacağını teminatını verdi.

Yolcular gemiye alınırken Türkiye’nin Köstence Konsolosu Fuak Aktan, Türkiye’ye bir telgraf çekti. Aktan’ın telgrafı şöyledir (Şimşir, 2010: 335); *“İstanbul’dan transit geçecek vizesiz 700 Yahudi Bükreş’ten geldi. Bir Yunan ve 54 İtalyan idaresinde bulunan 350 tonilatoluk Struma vapuruna adam başına elli üç bin lira ıla sekiz yüz bin navlon verilerek irkap edilmektedirler. Salı günü hareketleri mukarrerdir.”*

Struma’nın Yolculuğu

12 Aralık 1942 tarihinde, saat 14.00’da Struma Köstence limanından Bulgar kaptan Yona Berkovici idaresinde yola çıktı. Bazı kaynaklar kaptanın ismini Garbotenco olarak verirken esas kaptan Emil Paraschivescu, geminin bu yolculuğa dayanacağı gerekçesiyle görevi kabul etmedi. Struma’nın

taşıdığı yolcu sayısı üzerinde de görüş birliği yoktur. Tarihçi yazar Rifat N.Bali, “*Devletin Yahudileri ve Öteki’ Yahudi*” isimli eserinde Struma’nın yolcu sayısını 778 vermektedir (Bali, 2004: 263). Bali’nin bir başka eseri “*Musa’nın Evlatları Cumhuriyet’in Yurttaşları*” isimli eserinde de Amerikan konsolosluk raporuna dayanarak 769 yolcunun bulunduğu bilgisini vermektedir (Bali, 2005: 183). Mustafa Hergüner de 769 sayısını verirken, diğer kaynaklardan farklı olarak bunun toplam mevcut olduğunu, 761 yolcu 8 mürettebat olduğunu aktarmaktadır (Hergüner, 2011: 340). Struma ile ilgili en kapsamlı çalışmanın sahibi Çetin Yetkin ise toplam yolcu sayısını 748’i izinli 21’i kaçak olarak 769 olarak belirlemektedir. Ömer Lütfi Kamburoğlu yolcu sayısını 770 olduğunu iddia etmektedir (Kamburoğlu, son erişim: 22.05.2021). United States Holocaust Memorial Museum’un ansiklopedi sayfasına göre yolcu sayısı 767’dir (ushmm.org, son erişim: 22.05.2021). Yolcu sayısına tartışmalarına Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi belgeleri ile nihayet verilmektedir. Arşiv vesikalarına göre gemideki yolcu sayısı 769’dur (BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 124.881.6: 2).

Struma, saat 14.40’ta motorlarındaki arıza nedeniyle durdu. Taşıyabileceği kapasitenin çok üstüne çıkan gemide elektrik aksamında da sorun çıktı, oksijensizlik başladı. 13 Aralık sabah saatlerinde bir römorkör gemiye yanaştı. Römorkörden gelen makinist, motorları tamir edebileceğini ancak bunun için kendisine ücret ödenmesi gerektiğini söyledi. Yolcuların yanlarında para yoktu. Değerli eşyalarına da Köstence limanında el konulmuştu. Bu nedenle yolcular arasında evlilik yüzükleri toplandı. 250 adet alyans römorkörün makinistine tamirat bedeli olarak verildi (Yetkin, 2016: 91). Yolculuğa bu tamiratın ardından devam eden Struma, 15 Aralık 1941 tarihinde Türk karasularına vardı. İstanbul boğazı açıklarında mayınlı bölgeye giriş yaptığı fark edilince, Türk makamlarının ilk müdahalesi ile karşılaştı. Tekrarlayan makine arızası yüzünden bölgeye sevk edilen Alemdar römorkörü tarafından Struma, Sarayburnu açıklarına çekildi (Hergüner, 2011: 340).

İstanbul’da Bekleyiş

Geminin İstanbul’a varmasıyla beraber diplomatik girişimlerde ikinci aşamaya geçildi. Alman ordularının 1 Mart 1941’de Bulgaristan’a girmesiyle Trakya sınırında iki ülke komşu olmuştu. Hitler, İnönü’ye hitaben bir mektup göndererek Türkiye’ye saldırmazlık konusunda güvence vermekteydi (Aydın, 2001: 439). Almanya’nın Türkiye’yi yanında savaşa sokma girişimlerinin yanı sıra Türkiye’den transit geçiş talep ederek Irak ve İran’ı işgal etme planları da bulunuyordu (Armaoğlu, 2018: 127-128). Almanya’nın Türkiye’ye yönelik baskılarını arttırdığı süreçte, Struma’da bulunan Yahudi göçmenlerin Türkiye tarafından himaye edilmesi, iki ülke arasında siyasi bir kriz yaratması ihtimalini doğuruyordu. Almanya’nı tamamen karşısına almak istemeyen Türkiye’nin bir diğer çekincesi de Almanya’nın Rus topraklarında mağlup olması üzerine savaş sonrası Sovyetler Birliği’nin Türkiye için tehlike arz edecek olma ihtimaliydi (Deringil, 2007: 169). İngiltere’nin de geminin Filistin’e ulaşmasını engellemesi de Türkiye’nin hareket alanını kısıtlamaktaydı.

19 Aralık günü İstanbul Valisi, acele kaşesiyle İç İşleri, Dış İşleri ve Ulaştırma Bakanlıklarına bir telgraf çekti. Tegrafi; “1 – Struma motoru hakkında. 2- 769 Romen Yahudisini bamil bulunan Panama bandıralı 148 net, 226 groston hacminde 80,90 senelik bir teknedir. Makine arızalı, kasten yapılmış deliktir. Ehli vukuf tamir için on günlük bir müblete lüzum görmektedirler. Bu hal siyasi ve iktisadi bakımdan geminin limanda kalmasına mahzurlu kalmaktadır.” (Şimşir, 2010: 335). Dış İşleri Bakanlığı geminin tamirinin derhal yapılarak, yolculuğuna devam etmesi talimatını İstanbul Valiliği’ne bildirdi. Yolcular ise Türkiye’nin kendilerini

himaye edebileceği umuduyla gemideki çarşafların üstüne “Yaşasın Türkiye Cumhuriyeti! Kurtarın Biz!” yazarak gemiden görülecek şekilde astılar (Yetkin, 2016: 92).

Amerikan Yahudi Ortak Yardım Komisyonu, Türk makamlarına Yahudi göçmenleri mülteci olarak bir kampa yerleştirmelerini talep ederek, bütün masrafları karşılayacaklarını ilettiler. Ancak Türk makamları, bunun emsal karar teşkil edeceği düşüncesiyle reddetti. Gemiden sadece dokuz yolcunun inmesine müsaade edildi. Bunların beşi, vizelerinin süresi geçmiş olmasına rağmen İstanbul’daki İngiliz Konsolosluğu’nca Filistin sertifikaları bulunan kişilerdir. Diğer yolcular kanaması olan hamile bir kadın ile *Standard Oil Company of Newyork*’un Romanya temsilcisi Martin Segal ve ailesidir. Bu şirketin Türkiye temsilcisi Vehbi Koç, özel girişimleri sonucunda Segal ailesinin gemiden inmesini sağlamıştır (Guttstadt, 2016: 202).

Gemideki insanların ihtiyaçları, Yahudi Yardım Komisyonu ile Kızılay tarafından karşılanıyordu. Kızılay’ın İstanbul temsilciliğinden temin edilen günlük iase ihtiyaçları 23 Aralık 1941 tarihli Kızılay’ın İstanbul İhracat Gümrüğü Müdürlüğü’ne yazdığı mektuba göre şöyledir: 300 kilo ekmek, 100 kilo galeta, 100 kilo tuzlu uskumru balığı, 50 adet limon, 10 sandık portakal, 50 kilo şeker, 100 kilo havuç, 50 kilo helva, 1 sandık yumurta (1600 adet), 250 kilo patates, 3 kilo tuz, 50 kilo hurma, 50 kilo incir, 50 kilo salam, 10 şişe kanyak, 2 kilo ihlamur, 200 paket onbirlik sigara, 50 kilo fındık, 50 kilo beyaz peynirdir (Bali, 2005: 184). Ayrıca İstanbul’daki Yahudi Yardım Komisyonu temsilcisi Simon Brod’un gemiye çıkmasına izin verilmesi üzerine Brod, gemiye insanî yardım malzemesi sevk etmeyi sürdürdü.

27 Aralık 1941 tarihinde Romanya, Türk hükûmetine, geminin yasadışı yollarla ayrıldığı için Romanya’ya geri dönmelerinin mümkün olmadığını açıklayan bir telgraf gönderdi (Yetkin, 2016: 94). Struma’nın Romanya’ya dönme ihtimali ortadan kalktı. 10 Ocak 1942 tarihinde gemi kaptanı Berkovici, İstanbul Liman Reisliğine ve İstanbul acentesi Litopulos’a ayrı birer yazı gönderdi. İstanbul Liman Reisliğine gönderdiği yazıda özetle, Panama’nın Mihver devletlerle savaş halinde olduğunu, Akdeniz’de seyredirken bir Türk harp gemisinin refakatçi olmasını, Bulgaristan’ın Panama ile harpte olmasından dolayı gemi mürettebatının kendi ülkelerine karşı sorumlu olduklarını, dolayısıyla geminin kaptanlığına devam etmek istemediklerini, Struma’daki yolcuların başka bir gemiyle yola devam etmelerini talep etmektedir (Şimşir, 2010: 338). Bilal Şimşir, kaptanın bu mektubunu, ‘işin içinden sıyrılma’ girişimi olarak değerlendirmektedir. Şimşir, mektubun tam metnindeki ifadeleri ve kaptanın ileri sürdüğü bahaneleri çürütmektedir (bkz: Şimşir, 2020: 339-340). Kaptanın Litopulos’a yazdığı mektupta ise, sinyalizasyon bayrakları, radyo alıcı cihazı için lambalar, içme suyu, mürettebat için konserve yiyecekler, mutfak için on dört günlük tahta ve kömür, gece sinyal lambaları için petrol talep ediyordu (Bali, 2004: 185).

19 Ocak’ta yolcuların Filistin’e kabul edilmesi için Kudüs’te Yahudi Ajansı, İngiliz makamlarına başvurdu. İngilizler, bu başvuruya olumlu veya olumsuz bir yanıt vermedi. Girişimler devam ederken Sarayburnu açıklarındaki bekleyiş sürerken yolcuların sağlık durumları giderek kötüleşmektedir. 4 Şubat 1942 tarihinde Başbakanlık makamına gönderilen Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti’nden Vekil Ahmet Hulusi Alataş imzasını taşıyan yazı şöyledir (BCA Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 124.881.6: 2);⁵

“Başvekalet Yüksek Makamına

⁵ Metinde herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

Köstenceden Beyruta transit olarak 15/xı/1941 tarihinde boğazdan geçerken makinesine arız olan sakatlık dolayısıyla İstanbul limanında tevakukkufa mecbur kalan Panama bandıralı Usturuma vaporunda bulunan ve sıhhi nezaret altına alınan 769 yahudi göçmeninin, makinedeki sakatlığın tamirinin uzaması yüzünden iâşe vaziyetleri ile sıhhi durumlarının günden güne bozulduğu ve sarî bir hastalığın zuhuru kuvvetle muhtemel olduğu İstanbul Sahil Sıhhiye Merkezi Baştabipliğinin ve Galata Merkezi Tabipliğinin yazılarından anlaşılmaktadır.

Beslenme ve sıhhat bakımından pek fena bir durumda olan bu musevî göçmen kafilesinin gemilerindeki tamiratın biran evvel yapılarak yola çıkarılabilmelerinin temini yolunda icabedenlere emir verilmesne müsaadelerini rica ve aksi takdirde bu günkü durum yüzünden aralarında çıkması kuvvetle muhtemel büyük miktarda ölüme mâni olunmak üzere bunların karaya çıkartılmaları zorunda kalınması mümkün olacağını saygılarımla arz ederim

Sıhhat ve İçtimâî Muavenet

Vekili

Dr. H. Alataş”

Bu yazı üzerine Başbakanlık Müsteşarlığı bir üst yazı ile İç İşleri Bakanlığı’na sorunlarla alakadar olunması talimatını verdi (BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 124.881.6: 1). 5 Şubat’ta geminin makinelerinin onarımına başlandı. Gemiye karantina işareti olan ‘sarı bayrak’ çekildi. Yolculardan 21 yaşındaki bir genç, bağırsak iltihabı nedeniyle Balat’taki Orhayım Hastanesine kaldırıldı. Gencin tedavisi 16 Şubat’ta tamamlanınca gemiye geri gönderildi (Hergüner, 2011: 341). İstanbul’da geminin makinelerinin onarımı devam ederken 9 Şubat’ta Türk Hükmeti, gemiyi daha fazla Sarayburnu’nda tutamayacağını ve 16 Şubat’ta Karadeniz’e göndereceğini duyurdu. Dış İşleri Bakanlığı, 10 Şubat’ta bir basın açıklaması yayınladı (Şimşir, 2010: 346):

“Filistin’e vizesiz girmek isteyen Musevileri hamilen Romanya’dan gelen ve Orta Amerka Devletlerinin bayraklarını taşıyan birtakım gemilerin karasularımıza musavalatlarında yollarında kalmak ve yolcularını memleketimizde bırakmak için muhtelif hilelere başvurdukları, bu suretle Montreaux Mukavelenamesi ahkâmından desise ile istifade ederek serbestçe Boğazlardan geçmek hakkını suiistimal ettikleri görülmektedir.

Geçenlerde *Salvador* adındaki Uruguay bandıralı gemi, hacmi istiabisinden fazla yolcu alarak geldiği için Silivri civarında battığından yolcuların topraklarımıza çıkarılması mecburiyeti hasıl olduğu gibi ahiren de Panama bandıralı *Ustruma* vapuru da makinesinde arız olan sakatlıktan dolayı İstanbul limanında kalmıştır.

Diğer taraftan esasen makineleri sakat bir halde yola çıktığı kaptanın ifadesinden anlaşılan bu vapurun Bulgar olan kaptan ve mürettebatı Mihver devletleriyle Orta Amerika Devletleri arasında harp ilan edilmesile hasıl olan muharip vaziyetten dolayı yollarına devam edemeyecekleri bahanesile Akdeniz’e çıkamayacaklarını bildirmişlerdir.

Vapurun vaziyetini tetkik eden alâkalı makamlarımız bir hafta içinde başka bir vapur kiralayarak yollarına devam etmedikleri takdirde geldikleri yere geri gönderileceklerini gemi yolcularına tebliğ edilmiştir.”

Türkiye'nin bu açıklaması üzerine İngiliz makamlarına son bir çağrıda bulunuldu. 13 Şubat'ta Hahambaşları Herzog ve Uziel, Macmichael ile bir görüşme gerçekleştirdiler. Macmichael bir kez daha geminin gelmesini reddetti. Bununla beraber 15 Şubat'ta Filistin İngiliz Yüksek Komiserliği, İngiliz Dış İşleri Bakanlığı'na gemide bulunan 11-16 yaş aralığındaki çocukların Filistin'e kabul edeceklerini bildirdi. Türk Dış İşleri'ne de iletilen bu teklife cevaben Türkiye, çocukların bir İngiliz gemisi ile gönderilebileceğini açıkladı. 18 Şubat'ta toplanan İngiliz Hükümeti, Filistin politikasından taviz vermeme kararı aldı. Bir gün sonra İngiliz Dış İşleri Bakanlığı görevlilerinden Lord Moyne, çocukların gönderilmesi fikrine 'ailelerinden nasıl ayıracakları' itirazıyla karşı çıktı (Yetkin, 2016: 99). Bu kurtarma planı da gerçekleşmedi. Türkiye'nin duyurduğu 16 Şubat'ta gemi geri gönderilmedi. Dış İşleri Bakanlığı'nın Ulaştırma Bakanlığı'na gönderdiği yazıyla Struma'nın Karadeniz'e götürülmesi talimatını verdi (BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 124.881.6: 4);⁶

“Münakalât Vekaletine

Deniz Nakliyat Dairesi Reisliği ifadesile alınan 10/2/942 tarih ve 177/1814 sayılı yazılarına cevaptır.

Panama Bandıralı 'Ustruma' vapurunun tamir edilerek yoluna devam etmesine imkân olmadığı ve esasen kaptan ve mürettebatı da, Orta Amerika Devletleri ile Mihver arasındaki Harp vaziyeti dolayısıyla Akdenize çıkmak istemedikleri anlaşıldığı cihetle geminin geldiği denize geri gönderilmesinden başka bir imkân kalmadığı görülmektedir. Binaenaleyh, geminin, bu römorkörümüz tarafından cer suretile Karadeniz Boğazından açık denize çıkarılması ve şayet gemi tekrar boğaza dönerse aynı suretle tekrar geri çevrilmesi için icabedenlere gereken tebligatın ifasına ve neticeden malumat verilmesine müsaadelerini saygı ile rica ederim.

Hariciye Vekili”

Struma'nın geri gönderilmesine yaklaşıırken gemideki insanların vaziyeti trajedi halini almaktadır. Tarihinin en sert kışlarından biri yaşanan İstanbul'un bazı semtlerinde kar kalınlığı üç metreyi bulurken, Trakya'da sıcaklık -40 dereceyi görmüştü (Hergüner, 2011: 341). Gemideki yolcular geminin ahşap aksamaları ile kendilerine gelen erzak yardımlarından arta kalan malzeme sandıklarını yakarak ısınmaya çalışıyorlardı. Yeterli ilaç gönderilemediği için gemiye mikropların kırması ümidiyle sirke bidonları gönderilmişti. Yolcular zaman geçirebilmek için gemide çocuklara eğitim faaliyetlerini sürdürüyor, Yahudi Tarihi, Yahudi Edebiyatı gibi genel kültür dersleri işleniyor, iki müzisyen geceleri gemide konser veriyordu (Hergüner, 2011: 342).

Struma'nın Batırılması

23 Şubat günü gemideki onarım çalışmalarının sona erdiği duyurularak geminin Karadeniz'e gönderilmesi çalışmaları başladı. Öğle saatlerinde geminin geri götürüleceği anlaşıncaya kadar yolcular direnişe geçti. Bu esnada müdahalede bulunan iki Türk polisi gemiye çıktı, yolcular tarafından denize atıldılar (Yetkin, 2016: 99). Struma'nın halatları kesildi ve Alemdar römorkörü, saat 17.00 sularında gemiyi Karadeniz istikametine doğru çekmeye başladı (Bali, 2004: 189). Saat 22.00 sularında Şile feneri açıklarında kıyıda beş mil uzakta gemi bırakıldı. Türk yetkililer kaptana, Karadeniz'de bir limana gidebileceklerini söylediler. Gemiden sağ kurtulan David Stoilar'ın yıllar sonra aktardığına göre

⁶ Metinde herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

geminin makineleri hala arızalıydı. Türk makamları ise geminin makinelerinin yapıldığını bildirmişlerdi. Hergüner ve Yetkin'e göre geminin Sarayburnu'ndan ayrılmaması için yolcuların makineleri kasten bozdukları görüşündedir (Hergüner, 2011: 343; Yetkin, 2016: 100).

Gemi gece yarısından sonra meydana gelen bir patlama ile battı. Hergüner, patlama olarak 24 Şubat gecesi saat 02.00'ı vermektedir (Hergüner, 2011: 343). Yetkin ise Stoilar'ın anılarını da naklederek patlamanın sabah saatlerinde 09.00 civarında gerçekleşmiş olmasını muhtemel görmektedir (Yetkin, 2016: 100). Şimşir de Dış İşleri Bakanlığı'nda kurulan Tahkikat Komisyonu'nun raporuna dayarak patlama saatini 10.00 olarak aktarmaktadır (Şimşir, 2010: 250). Geminin ikinci kaptanı ile David Stoilar isimli genç bir yolcu deniz üzerinde bir kapı parçasına tutunarak yardımın gelmesini beklediler. Havanın soğukluğu ve beklenen yardımın bir türlü gelmeyişi ile ikinci kaptan da gücünün tükenmesiyle hayatını kaybetti. Stoilar, ertesi gün Şile'deki denizciler tarafından kurtarıldı. Sağ kurtulan David Stoilar, uzun yıllar anılarında geminin Türkiye tarafından batırıldığı, hatta bir torpidobotu tarafından torpillendiğini anlattı.

Sovyet arşivlerinde göçler üzerine yapılan araştırmalar sonucunda 24 Şubat 1942 tarihinde batırılan Struma'nın Sovyet denizaltısı SC-213 tarafından torpillenerek batırıldığı ortaya çıktı (Tekeli & İlkin, 2013: 236) 1978 yılında SSCB Savunma Bakanlığı'nın yayınlandığı bir kitaba göre Struma'yı, Kaptan Teğmen D.M Denezko komutasındaki bu Sovyet denizaltısının batırdığı bilgisi verilmektedir (Bali, 2005: 200). Struma'nın batırıldığı tarihte gece Türkiye bandıralı Çankaya şilebi de aynı denizaltı tarafından batırıldı.

Struma'nın ve Çankaya şilebinin batırıldığı gün, Ankara'da Almanya Büyükelçisi Von Papen'e Sovyet ajanları tarafından düzenlenen başarısız suikast girişimi, iki ülke arasındaki ilişkilerde gerginliğe sebebiyet verecektir (Armaoğlu, 2018: 134). Bu sebeple Struma'nın batırılması Türk basınında arka planda kalacaktır. Batırılma ile ilgili basındaki haberlere bakıldığında Cumhuriyet ve Vatan gazeteleri haberi manşetten verirken Akşam gazetesi birinci sayfanın sağ alt köşesinde ikinci ve üçüncü sütundan, Son Posta gazetesi birinci sayfa en altta dördüncü sütundan okurlarına duyurdular. Akşam gazetesi haber metnine başlık olarak *“Struma vapuru Karadeniz’de battı Vapurun batmakta bulunduğu mahalle derhal tablisyeler gönderildi”* ifadesini kullandı (Akşam, 25 Şubat 1942: 1). Son Posta da haber metnine *“769 Yahudiye hamil olan vapur Boğaz dışında battı”* başlığını attı (Son Posta, 25 Şubat 1942: 1). Bazı gazetelerde ise Struma haberinin bulunmadığı dikkat çekerken, haberi sütunlarına taşıyan gazeteler, Anadolu Ajansı'nın yayınladığı haber metnini aktardılar (Cumhuriyet, 25 Şubat 1942: 1; Vatan, 25 Şubat 1942: 1);⁷

“Anadolu ajansının salâhiyettar membadan haber aldığına göre, içinde 769 RumanyalıYahudi bulunan Panama bandıralı Struma vapuru İstanbula 15 kânunuevvel 1941 tarihinde geldi. Gemi makinesinde tamiri müşkül ve hatta kasden olduğu intıbânı veren arızaların tamiri bahanesile ikametini uzatmaya başladı. Bir taraftan bu Yahudileri kabul edebilmesi ihtimali olan devletlerin Ankaradaki mümessillerine birkaç defa müracaat edildiği gibi bu Yahudilerin geldikleri memlekete iade etmek imkânı olup olmadığı araştırıldı. Diğer taraftan da bu Yahudilere ya yollarına devam etmeleri veya geri dönmeleri için birkaç kere tebligatta bulunuldu. Müracaat edilen devletlerden kimi alaka göstermedi, kimi de kabul edemeyeceğini bildirdi. Rumanyanın Ankara sefiri de bunların Rumanya

⁷ Metinde herhangi bir düzeltme yapılmamıştır.

tebaalı Yahudi olduklarını, memleketi yolsuz bir şekilde terkettiklerini ve kendilerinin Rumanyaya kabulü asla bahis mevzuu olamayacağını bildirdi. Geminin tamiri hiram bulduğu halde bizzat Yahudiler de ne yollarına devam ettiler, ne de geriye döndüler. Çünkü geminin kaptan ve tayfası Bulgar olduğu ve Bulgaristan harb halinde bulunduğu için yollarına devam etmek istemiyorlardı. Binaenaleyh gemiyi geldiği denize iade etmekten başka imkân kalmadığı cihetle bu hususta alaka gösterecekleri zannedilen devletlerin mümessillerine haber verildi ve badehu gemi 23 şubatta Karadenize iade edildi. Ertesi gün sabahleyin Boğaz ışıında Yön burnunun 4-5 mil kadar açığında bir infilâktan sonra geminin batmakta olduğu haber alınarak mahalline tahliseler gönderildi.”

Anadolu Ajansı'nın bu açıklamasından sonra hadise hakkında İç İşleri Bakanlığı, Başbakanlık makamına 30 Mart 1942 tarihinde bir yazı gönderdi (BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 171.185.21: 1,2). Bu yazı şöyledir:

“Başvekalet Yüksek Makamına.

769 ecnebi Yahudi ile Filisin'e gitmek üzere 15/12/942günü Köstence'den İstanbul'a gelen 148 tonluk Panama bandıralı Struma motörü boğaz methalinde işaret mahallini geçtikten sonra ağlara takıldığından askeri kılavuz tarafından kurtarılarak yedeğe alınmak suretiyle büyük dere kontrol sahasına getirilmişti. Makinasında husule gelen ve kasden yapıldığı intibasını veren arızalar sebeble yoluna devam ettirilmesine imkân olmadığı anlaşıldığından ehli vukuf marifetile muayene ve tamiri için Münakalât vekaleti nezdinde teşebbüsler yapılmış ve bir an evvel sefere salih bir hale konarak yoluna devam ettirilmesi için gayretler sarf edilmiştir. Diğer cihetten limanımızda bulundukları müddetçe kendilerine insani yardımlarımız esirgemiyen bu Yahudileri kabul edebilmelerine ihtimal veren devletlerin Ankaradaki mümessilleri nezdinde teşebbüsler icrası için Hariciye Vekaleti ile de temasa geçilmiştir. Beş haftayı mütecaviz bir zaman içinde geminin tamiri sona ermiş ve İstanbul liman reisliği fen heyeti tarafından yapılan seyir tecrübeleri neticesinde sefere müsait bir duruma girdiği anlaşılmış ve ehli vukuf raporule de tesbit ve tevsik edilmiş ise de geçen bu müddet zarfından Bulgaristan'ın müttefik devletlerle harp haline girmiş olduğunu ileri süren geminin Bulgar kaptanı ve tayfası Akdeniz'e çıkamıyacaklarını bildirmiş ve bunda ısrar etmişlerdir. Alâkalı Devletlerin Ankaradaki mümessillerile icabeden temaslari yapmış olan Hariciye Vekaletimiz nihayet gemiyi bir romörkür ile cer ederek Karadeniz'e çıkarmaktan başka çare kalmadığını ve şayet boğaz'a dönmek isterse geri çevrilmesi lazım geldiğini bildirmiş ve keyfiyet İstanbul Vilayetine bu suretle tebliğ olunmuştur. Münakalat vekaletinin tahsis ettiği Alemdar motörü ile cer edilerek 23/2/942 günü Karadeniz'e çıkarılmış olan Struma motörü ertesi gün Yön burnunun beş altı mil açıklarında bir infilak'dan sonra batmakta olduğu görülmüş derhal tahlisiye teşkilatımız faaliyete geçmiş ise de şiddetli akıntılar sebebiyle bütün gayretlere rağmen yalnız bir kişi kurtarılabilmiş ve dört de ceset elde edilmiştir. 20 yaşlarında Romen yahudisi Davit Stoliyer olduğu anlaşılan kazazede geminin bir deniz altı tarafından torpillenerek batırıldığını ifade etmiştir. Yüksek bilgilerine saygılarımla arz ederim.

Dahiliye Vekili
Faik Öztrak”

Savaş Sonrasında Struma Tartışmaları ve Popüler Kültürdeki Yeri

Struma'dan sağ kurtulan David Stoiler, yukarıda da değindiğimiz üzere Türkiye'yi sorumlu tuttu. 27 Şubat 1999 tarihinde Rifat N. Bali'ye yazdığı mektupta gecenin gece saati 150-200 polisin baskısıyla zorla Karadeniz'e götürüldüğünü, geminin motorlarının bulunmadığını, yiyecek ve yakıtın olmadığını iddia etmektedir (Bali, 2004: 204). Aynı mektupta Stoiler, kendisinin kurtarıldıktan sonra ifadesinin alındığını bir süre hastanede müşahade altında tutulduktan sonra Simon Brod'un parasını ödediği bir tren bileti ile Suriye'ye oradan yine trenle Filistin'e ulaştığını aktarmaktadır. Stoiler bu mektuptan sonra 1 Mart 1999 tarihinde yine bir mektup göndererek, Türk makamlarına karşı olumsuz tavrından dolayı üzüldüğü, 25 Şubat 1942'de Şile'deki denizcilerin kendisini kurtarmasa bu mektubu yazamayacağını vurgulayarak özürlerini iletmektedir (Bali, 2004: 205). Stoiler'in Şile Cumhuriyet Savcısı H. Sabri Eke'ye verdiği ifadesinde kendisiyle beraber 30-40 kadar kişinin de kurtulduğunu ancak soğuğa dayanamadıklarını söylemiştir (Şimşir, 2010: 351).

Struma faciasında Türkiye'yi sorumlu tutan görüşe karşılık, savaşın ilerleyen sürecinde, Türkiye'nin bilhassa Romanya Yahudilerine yardım elini uzattığını aktaran eserlerde vardır. Avner Levi, *"Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler"* isimli kitabında Romanya Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Rumen Yahudilerinin Nazilere teslim edilmemeleri yolunda yoğun baskı ve çabalarından bahsetmektedir (Levi, 2010: 149). Türkiye'de Yahudi kurtarma komisyonu yoluyla kiralanan Türkkan, Morina, Mefkûre ve Bülbül gemileri, Romanya limanlarından Yahudi yolcularını Türkiye'ye oradan da Filistin'e taşımıştır (Levi, 2010: 149). Morina 315 yolcusuyla İstanbul'a varırken, Mefkûre bir denizaltı saldırısıyla batmış, yolcularının bir kısmı hayatını kaybederken, yüz elli kadarını arkadan seyreden Bülbül gemisi toplamıştır. Yolcular, İstanbul'a ulaştıktan sonra karayoluyla Filistin'e gitmişlerdir (Levi, 2010: 150).

Hadisenin siyasi sorumluluğu ise başka tartışmaları beraberinde getirdi. 4 Mart 1942'de Amerikan istihbarat raporunda Struma faciasından sorumlu devletin, Türkiye'ye yaptığı baskılar nedeniyle Almanya olduğu yazmaktadır (Yetkin 2016: 103). Yıllar sonra Struma'da hayatını kaybedenler, İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurarak Almanya'dan tazminat talep ettiler. Almanya, saldırının olduğu bölgede ilgili tarihte denizaltısının olmadığını ispatladı (Hergüner, 2011: 343). 28 Şubat ve 6 Mart tarihlerinde Amerika Birleşik Devletleri'nde Türkiye Büyükelçisi Münir Erteğün de Amerikan basınında çıkan Struma haberlerini aktardı ve Struma'nın bir denizaltı tarafından batırıldığı bilgisini Türk makamlarına teyit etti. 8 Mart 1942'de Türkiye'deki İngiliz Büyükelçiliği de geminin 'kasten' batırılmış olabileceğini iddia etti. Olaydan sonra geminin kiralanan acentanın sahibi Pandelis, Romanya yargısı tarafından yargılandı, beraat etti. Struma'nın batmasından birkaç gün sonra Filistin'de Yahudilerin yaşadığı mahallelerde ise "Cani Sir Harold Macmichael İngiliz Hükümeti'nin Filistin Yüksek Komiseri Struma gemisindeki 800 göçmenin boğularak ölmesine sebebiyet vermek suçundan dolayı ARANIYOR" posterleri asıldı (Yetkin, 2016: 121). Yahudi toplumu İngiltere'yi siyasi sorumlu olarak görürken Lehi örgütünün Eliahu Bet Zuri ve Eliahu Hakim adlarındaki iki mensubu, 6 Kasım 1944'te Lord Moyne'u (Walter Edward Guinness Moyne) Kahire'de düzenledikleri suikastla öldürdüler (Yetkin, 2016: 111). Macmichael ise 8 Ağustos 1944'te aynı örgüt tarafından Yafa'ya giderken düzenlenen suikastten ağır yaralı olarak sağ kurtulmayı başardı.

Struma faciası seneler sonra David Stoiler'in 1971'de verdiği bir demeçle Türkiye'nin gündemine geldi (Bali, 2005: 265). Struma'da büyük annesi ve büyük babasını kaybeden Greg

Buxton'un girişimleri ile 2000 yılının ağustos ayında Struma'nın enkazı tespit edildi. 3 Eylül 2000'de faciada yakınlarını kaybedenlerin katılımıyla Şile açıklarında anma töreni gerçekleşti. Törene İsrail'in Ankara büyükelçisi, İngiltere'nin İstanbul konsolosu, Hahambaşı Vekili İshak Haleva katıldı (Bali, 2005: 268). 2012 yılında Yahudi iş adamı İshak Alaton'un "Struma faciası yüzünden Türkiye özür dilemeli" çıkışından sonra Struma tartışmaları yeniden alevlendi. Sinema eleştirmenliği ile tanınan Atilla Dorsay, 15 Eylül 2012 tarihli Sabah gazetesindeki köşe yazısında "Bir özür dilense ne olur ki? Ama özür çok şey getirir. Tarihin en büyük soykırımını yaşamış Yahudi halkı için, özür önemli. Bizler de Mavi Marmara olayı için İsrail'den bir özür beklemiyor muyuz?" ifadeleriyle Alaton'u kısmen destekledi. 12 Eylül 2012 tarihli Hürriyet gazetesinde Taha Akyol, Türkiye'nin baskı altında tarafsızlık politikasını yürütmeye çalıştığını vurgulayarak özür dileme sorumluluğu diğer taraf ülkelere yüklemektedir.

Türk yazın hayatında Struma birçok romana konu olmuştur. Zülfü Livaneli'nin *Serenad*, Hakan Akdoğan'ın *Karanlıkta Bir Ninni Struma*, Halit Kakinç'ın *Struma*, Bahar Feyzan'ın *Struma Aşk Yolcusu*, Yasemin Kumral'ın *Bir İstanbul Varmış* ve Aaron Nommaz'ın *Vicdanları Sorgulatan Hikâye Struma* isimli romanları bulunmaktadır.

Sonuç

Struma ile roman kaleme alan isimlerden özellikle Aaron Nommaz'ın 2019 yılındaki röportajında 'Struma faciasının bilinmediği' iddiasının aksine bu çalışmanın literatür araştırmaları sırasında birçok romanın yayınlandığı tespit edilmiştir. Kaynakçada yer almamakla beraber iki adet lisans üstü tez çalışmasının yayınlandığı da görülmüştür. Bu tezlerin mükerrer anlatımlar barındırması ve konuya medya merkezli bakmaları nedeniyle çalışmanın kaynakçasına dahil edilmemiştir. Struma hakkında metinde de vurgulandığı gibi bazı bilgilerde çelişkiler mevcuttur. Örneğin Hergüner'in eserinde kitabın kaptan bilgisi Paraschivescu olarak geçmektedir. Paraschivescu, geminin yolculukta dayanamayacağı gerekçesiyle görev almamıştır. Seyri yürüten Bulgar kaptandır. Bulgar kaptanın ismi konusunda da kaynaklarda telaffuz edilen iki farklı isim metinde vurgulanmıştır. Geminin taşıdığı yolcu mevcudundaki anlatım farklılıkları da yine metinde ele alınmıştır. Struma'daki can kaybı konusunda da kaynaklardan anlaşıldığı üzere 768 kişi yaşamını yitirmiştir. Stoiler'in sağ kurtulması hesap edilerek düşünülen bu rakam doğru olmayabilir. Bunun temel nedeni, arşiv belgelerinde de telif ve tetkik eserlerde de gemideki yolcu mevcudu hakkında 769 olduğu üzerindeki görüş birliğinin yanında gemiden dokuz kişinin indirildiği bilgisinin atlanılmasıdır. Bülent Gökay'ın 1993 yılında Tarih ve Toplum dergisinin yedinci cildinde yayınlanan (s. 106-109) "Belgelerle Struma Faciası" başlıklı yazısında yaşamını yitiren 768 yolcu ve dahili mürettebattır. Bu çalışmada kaynaklar dahilinde hayatını kaybeden sayısının 759 olabileceği görüşü ileri sürülmektedir.

Faciadan sağ kurtulan David Stoilar'ın, Şile Cumhuriyet Savcılığı'na verdiği ifade ile yıllar sonraki anılarındaki aktarımlarda da çelişkiler bulunmaktadır. Çetin Yetkin, eserinde Stoilar'ın Türkiye'yi baş sorumlu tutan iddialarına yanıt vermiştir. Örnek verilecek olursa Stoiler, geminin motorlarının çalışmaz halde Karadeniz'e bırakıldığını aktarırken yine aynı söyleşisinde gemi mürettebatının çabasıyla çalışabilir durumda olduğunu anlatmaktadır. Stoilar, havanın ve denizin sakin olması sayesinde hayatta kalabildiğini ve yardımın gelmediğini anlatırken, Yetkin, Devlet Meteoroloji İşleri Genel Müdürlüğü'nün arşivinden ilgili günün hava raporunu paylaşarak, havanın parçalı çok bulutlu ve yağmurlu, Kuzey-Kuzeydoğu yönlerinden 10 knot, saatte 8-12 deniz mili hızda rüzgâr

estiğini ve tahmini dalga yüksekliğinin 1.5 metre civarında olduğu bilgisini paylaşmaktadır. Böyle bir vaziyette kurtarma çalışmalarının 1942 yılı şartlarında akamete uğraması gözden kaçırılmamalıdır. 1978'de Sovyetler Birliği'ndeki yayınlara geminin Sovyet denizaltısı tarafından batırıldığı bilgisi ortaya çıkana kadar sürede, geminin failini bir Türk torpidobotu yapması da düşündürücüdür.

Rifat N. Bali'nin eserlerinde de Türk hükümetini, Filistin vizesini almış çocukların gemiden indirilip karayoluyla gönderilmemesi hakkında sorumlu tutan ifadeleri bulunmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin içerisindeki siyasi vaziyetin yanında ekonomik ve sosyal sorunların boyutlarının dikkate alınmaması, tartışmaları sağlıklı kılmamaktadır. Nitekim, Türk hükümetinin birçok kitap, makale ve belgeyle konu olmuş, Yahudi Soykırımı'na karşı mücadele etmiş, insanlık vazifelerini yerine getirmek için olağanüstü çabalar sarf etmiş diplomatları ve devlet adamları karşısında Struma'nın siyasi sorumluluğunu tamamen Türkiye'ye yüklemek belli bir eksen etrafında şekillenebilecek maksadın işareti olabilir.

Kaynakça

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 171.185.21

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 124.881.6

Armaoğlu, F. (2018). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: Kronik Yayınları.

Aydın, M. (2001). İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye (1939-1945). *Türk Dış Politikası I* (ss. 399-476). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bali, N.R. (2004). *Devlet'in Yahudileri ve "Öteki" Yahudi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bali, N.R. (2005). *Musa'nın Evlatları, Cumhuriyet'in Yurttaşları*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Caplan, J. (2012). *Hitler Almanyası 1933-1945*. İstanbul: İnkılap Yayınları.

Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları ve Göçmen İlişkisi (ss. 67-91). *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17. Muğla

Deringil, S. (2007). *Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Guttstadt, C. (2016). *Türkiye, Yahudiler ve Holokost*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Hergüner, M. (2011). *İkinci Dünya Savaşında Türk Denizcililiği*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Kodal, T. (2007). Türk Arşiv Belgelerine Göre II. Dünya Savaşı (1939-1945) Yıllarında Türkiye Üzerinden Filistin'e Yahudi Göçleri. *Atatürk Dergisi* (ss. 134-163). Erzurum.

Levi, A. (2010). *Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mazower, M. (2013). *Hitler İmparatorluğu İşgal Avrupası'nda Nazi Yönetimi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Shaw, S.J. (2014). *Yahudi Soykırımı ve Türkiye*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Shirer, W.L. (2002). *Nazi İmparatorluğu 3*. İstanbul: İnkılap Yayınları

Şimşir, B. N. (2010). *Türk Yahudiler II*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tekeli, İ. & İlkin, S. (2013). *Dış Siyaseti ve Askerî Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yetkin, Ç. (2016). *Struma Bir Dramın İç Yüzü*. İstanbul: Gürer Yayınları.

Savaşgür, A.V. (2020). Göç Olgusunun İzahına Yönelik Geliştirilen Teoriler (ss. 67-84). *BABIR International Journal for Human Sciences*, 2(3). İstanbul.

Gazete

Akşam

Cumhuriyet

Vatan

İnternet

<https://encyclopedia.ushmm.org/content/tr/article/voyage-of-the-struma> (son erişim: 17.05.2021)

<http://kanburoglu.com/makale203.htm> (son erişim: 17.05.2021)

EKLER

EK -1

Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâleti'nin Struma ile ilgili 4 Şubat 1942 tarihli raporu

T. C.
SAHAT ve İCTİMAİ
MUAVENET VEKÂLETİ
Hıfzıssıhha İşleri Dairesi Reisliği

Ankara

4 Şubat 1942

Genel № 32

Öz Usturuma vaporundaki yahudi
göçmenleri hakkında.

Özel № 1605

İtişigi :

Başvekalet Yüksek Makamına

Köstence'den Beyruta transit olarak 15/XII/1941 tarihinde bogazdan geçerken makinesine arız olan sakatlık dolayısıyla İstanbul limanında tevakkufa mecbur kalan Panamâ bandıralı Usturuma vaporunda bulunan ve sıhhi nezaret altına alınan 769 yahudi göçmeninin, makinedeki sakatlığın tamirinin uzaması yüzünden iase vaziyetleri ile sıhhi durumlarının günden güne bozulduğu ve sarf bir hastalığın zuhuru kuvvetle muhtemel olduğu İstanbul Sahil Sıhhiye Merkezi Baştabipliğinin ve Galata Merkezi Tabipliğinin yazılarından anlaşılmaktadır.

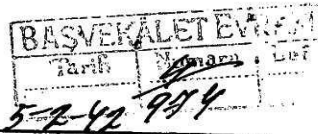
Beslenme ve sıhhat bakımından pek fena bir durumda olan bu musevî göçmen kafilesinin gemilerindeki tamiratin biran evvel yapılarak yola çıkarılabilmelerinin temini yolunda icabedenlere emir verilmesine müsaadelerini rica ve aksi takdirde bu günkü durum yüzünden aralarında çıkması kuvvetle muhtemel büyük miktarda ölümüne mani olunmak üzere bunların karaya çıkartılmaları zorunda kalınması mümkün olacağını saygılarımla arz ederim

Sıhhat ve İctimai Muavenet
Vekili

Dr. H. Alataş

8 Kanun 1942

Yazı - 13. m.
4. 2. 1942

Yazılacak karşılıkta, geldiği sürenin tarih ve numarasının yazılması lazımdır.

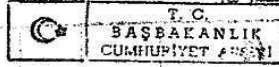
Kaynak: BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 124.881.6

EK-2

Struma'nın akıbeti hakkında İç İşleri Bakanlığı'nın 30 Mart 1942 tarihinde Başbakanlık makamına gönderdiği yazının birinci sayfası

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube	Dozys	Numara
4.3	71829/57	12176

30. III. 1942

Örül : Karadeniz'de batan Struma
Motörü hakkında.

İlişigi :

Başvekkâlet Yüksek Makamına.

769.ecnebi yahudi ile Filistin'e gitmek üzere 15/12/94 günü Kostence'den İstanbul'a gelen 148 tonluk Panama bandıralı Struma motörü boğaz methalinde işaret mahallini geçtikten sonra ağlara takıldığından askeri Kılavuz tarafından kurtarılıarak yedeg alınmak suretile büyük dere kontrol sahasına getirilmişti.

Makinasında husule gelen ve kasden yapıldığı intibainı veren arızalar sebebiyle yoluna devam ettirilmesine imkân olmadığı anlaşıldığından ehli vukuf marifetile muayene ve tamiri için Mınakalât vekâleti nezdinde teşebbüsler yapılmış ve bir an evvel sefere salih bir hale konarak yoluna devam ettirilmesini temin için ciddi gayretler sarfedilmiştir.

Diğer cihetten limanımızda bulundukları müddetce kendilerinden insani yardımlarımız esirgenmiyen bu yahudileri kabul edebilmelerine ihtimal verilen devletlerin Ankaradaki mümessilleri nezdinde teşebbüsler icrası için Hariciye Vekâleti ile de temas geçilmiştir.

Beş haftayı mütecaviz bir zaman içinde geminin tamiri sona ermiş ve İstanbul liman reislîği fen hey'eti tarafından yapılan seyir tecrübeleri neticesinde sefere müsait bir duruma girdiği anlaşılmış ve ehli vukuf raporule de tesbit ve tevsik edilmiş ise de geçen bu müddet zarfında Bulğaristan'ın müttefik devletlerle harp haline girmiş olduğunu ileri süren geminin Bulğar kaptanı ve tayfası Akdeniz'e çıkmıyacaklarını bildirmiş ve bunda ısrar etmişlerdir. Alâkalı Devletlerin Ankaradaki mümessilleri ile icabeden temaslara yapmış olan Hariciye Vekâletimiz nihayet

Karşılıklı: dozys sayısile numara ve tarihini zikri rica olunur.

-6-

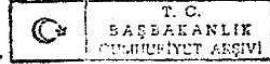
030 10 171 185 21

Kaynak: BÇ4, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 171.185.21, 1

EK -2/1

Struma'nın akıbeti hakkında İç İşleri Bakanlığı'nın 30 Mart 1942 tarihinde Başbakanlık makamına gönderdiği yazının ikinci sayfası

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
Emniyet Umum Müdürlüğü

Şube	Dosya	Numara

Ösa : _____

İlişği :

(2)

gemiği bir romörkör ile cer ederek Karadeniz'e çıkarmaktan başka çare kalmadığını ve şayet boğaz'a dönmek isterse geri çevrilmesi lâzımgeldiğini bildirmiş ve keyfiyet İstanbul Vilâyetine bu suretle teblig olunmuştur.

Münakalât vekâletinin tahsis ettiği Alemdar motörü ile cer edilerek 23/2/942 günü Karadeniz'e çıkarılmış olan Struma motörünün ertesi günü Yon burnunun beş altı mil açıklarında bir infilâk'dan sonra batmakta olduğu görülmüş derhal tahliye teşkilâtımız faaliyete geçmiş isede şiddetli akıntılar sebebiyle bütün gayretlere rağmen yalnız bir kişi kurtarılabilmiş ve dörtde ceset elde edilmiştir.

20 yaşlarında Romen yahudisi Davit Stoliyer olduğu anlaşılan kazazede geminin bir deniz altı tarafından torpillenerek batırıldığını ifade etmiştir.

Yüksek bilgilerine saygılarımla arz ederim.

140

hizir
31.3.1942

Dahiliye Vekili

Şevket Özbek

Kargılıksız; dosya sayısız numara ve tarihini zikri rica olunur.

030	10			171	185	21	20-3-942	2721	

Kaynak: BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 171.185.21, 2.

EK -3

Dış İşleri Bakanlığı'nın Ulaştırma Bakanlığı'na Struma gemisinin Karadeniz'e çıkarılması hakkında yazısı.

T.C.
Hariciye Vekâletî
Üçüncü Daire Umum Müdürlüğü
Şube : 3
U.N. : 22325
H.N. : 101

T.C.
BAŞBAKANLIK
MÜHÜRÜMÜZ ARKASI Ankara, 17/2/942

Acele

Münakalât Vekâletine

Deniz Nakliyet Dairesi Reisliği ifadesile alınan 10/2/942 tarih ve 177/1214 sayılı yazılarına cevaptır.

Penama Bandıralı "Ustruma" vapurunun tamir edilerek yoluna devam etmesine imkân olmadığı ve esasen kaptan ve mürettebatı da, Orta Amerika Devletleriyle Mihver arasındaki Harp vaziyeti dolayısıyla Akdenize çıkmak istemedikleri anlaşıldığı cihetle geminin geldiği denize geri gönderilmesinden başka bir imkân kalmadığı görülmektedir.

Binaenaleyh, geminin, bu romorkörümüz tarafından cer suret tile Karadeniz Boğazından açık denize çıkarılması ve şayet gemi tekrar boğaze dönerse aynı suretle tekrar geri çevrilmesi için icabedenlere gereken tebligatın ifasına ve neticeden malûmat verilmesine müsaadelerini saygı ile rica ederim.

Hariciye Vekili

Dahiliye ve Münakalât Vekâletlerine yazılmıştır.

aslımın aynısıdır
S. S. S.

030	10			177	185	21

Kaynak: BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0 Yer Kodu: 124.881.6, 4.

EK -4

Struma'nın batırılması ile ilgili Türk basınındaki haberler

Bursa İli Örneğinde Suriyeli Göçmenler ve Siyasal Kutuplaşma İlişkisi¹

Doğan Subaşıoğlu²

Mustafa Kara³

Giriş

Türkiye tarihinde göçler, sosyolojik ve kültürel hayatın merkezinde yer almakta hem göçebe yaşamın hem de tarihsel dinamiklerin etkisi ile kendine has bir çeşitlilik ortaya koymaktadır. Türkler 11. yüzyıldan itibaren önce Anadolu, sonrasında Osmanlı Devleti döneminden itibaren de Balkan coğrafyasına göç etmişler ve buralarda tutunmayı başarmışlardır. Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve toprak kayıplarıyla birlikte, Balkanlardaki Türkler ve Müslümanlar başta olmak üzere elde kalan son vatan toprağı Anadolu'ya tekrar büyük göçler yaşanmıştır. Osmanlı döneminde göç faaliyeti yaşamsal bir öneme sahip olmuştur. Öyle ki, fetihlerin nihai amacına ulaşabilmesi devletin uyguladığı göç/iskân politikalarıyla mümkün kılınmıştır (Babuş, 2006: 27). Osmanlı dönemi hareketleri değerlendirildiğinde, nüfus politikasını kontrol amaçlı ve Rumeli'de devlet idaresinin kökleşmesi için devlet eliyle gerçekleştirilen göçler, fethin gerçekleşmesinin ardından dervişlerin gönüllü göçleri ve ceza niteliğindeki göçler olmak üzere üç başlık altında incelendikleri görülmektedir (Karpata, 2015: XXVIII). Diğer yanda, farklı dinlere mensup bazı toplulukların da Osmanlı topraklarına göçleri de olmuştur. Özellikle, 1492'deki İspanya'dan Osmanlı Devleti'ne gelen Yahudilerin ülke içerisinde iskân edilmeleri, ekonomik ve toplumsal yapıda önemli yer edimleri, Devlet zayıfladığında Osmanlı'nın Ortadoğu coğrafyasında yurt edinme mücadeleleri Türk tarihinde göçlerin önemini ortaya koymaktadır (Efe, 2018: 19-20).

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme döneminden itibaren kaybedilen topraklarından Anadolu'ya doğru yaşanan göçler, Birinci Dünya Savaşı sonrasında da devam etmiştir. İmparatorluğun geliştiğı dönemde, Anadolu'dan Balkan coğrafyasına yönelen göçler, İmparatorluk dağıldıktan sonra tekrar Anadolu'ya yönelmiş ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyolojik temellerindeki harcın önemli bir unsuru olmuştur (Karpata, 2017: 90). Karpata'nın (2015) ifadesi ile "...1912/13, 1930'lu ve 1950'li yıllarda yaşanan göçler sayesinde, toplumsal, siyasal ve kültürel değişiklikler ana karakterini kaybetmeden devam etmiştir. Türkiye, sözün kısacası göçler sayesinde kurulmuş, değişmiş ve bugün milli devlet haline gelmiştir".

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı, 15190402003@ogr.comu.edu.tr

³ Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, mustafakara@comu.edu.tr

Türkiye Cumhuriyeti için bu denli önemli olan göç hareketlerine bakıldığında, Cumhuriyet öncesinde büyük oranda toprak kayıplarına bağlı göçlerden söz etmek mümkündür. 1850’li yıllarda başlayan Kırım Tatar göçüne zaman içerisinde, Gürcü, Çerkez, Dağıstanlı, Çeçen ve Lazlar da dahil olmuştur. Tatar ve Çerkez göçünde 4 milyonun üzerinde sürgün edilen göçmen Balkanlara ve Anadolu topraklarına göç etmiştir (Yaman, 2019: 114). Yine Gürcü’lerin 1829 yılından 1921 yılına kadar devam eden göçlerinde 1 milyonu aşkın göçmen Türkiye topraklarına gelmiştir (GİGM, 2020). Bir diğer büyük göç dalgası ise, Balkan coğrafyasından Anadolu’ya yönelik göçlerdir. Bu göçlerde, Arnavutlar Osmanlı İmparatorluğu döneminde başarılı bir kültürel kaynaşma örneği göstermiş, Osmanlı idaresinde görev almışlar, İmparatorluk dağılırken de Türkiye’ye gelmişlerdir. Bugün itibariyle, 5 milyon Arnavut’un Türkiye’de yaşadığı tahmin edilmektedir (Yaman, 2019: 116). Arnavutlar dışında, Pomaklar ve Boşnaklar da hem savaş kayıpları hem de Balkanlarda yeni şekillenen yönetimlerin güvensizliği nedeniyle Anadolu’ya göç etmişlerdir (Karpas, 2017: 184).

Birinci Dünya Savaşı sonrası Türk-Yunan mübadelesi Anadolu’ya yönelen bir diğer büyük göç akınına neden olmuştur. 1922-1938 yılları arasında 384 bin kişinin Türkiye’ye geldiği belirtilmektedir (GİGM, 2020). Balkan göçü ve Türk-Yunan mübadelesi, sayısal açıdan Anadolu’da zaten çoğunluktaki Türk nüfusunu ezici şekilde üstün hale getirmiştir (Karpas, 2017: 190). Diğer yandan, farklı coğrafyalardan Anadolu’ya gelen göçmenler Türkiye’nin sosyolojik zeminine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Karpas, 2017: 99). Yine Makedonya ve Yugoslavya’dan 1924, 1936 ve 1953 yıllarında üç dalga halinde 305.158 kişi Anadolu’ya göç etmiştir. Doksan Üç Harbi (1877-1878) ile başlayan göç serüveninde 1925 yılında imzalanan Türk-Bulgar ikamet sözleşmesinin ardından Türkiye Cumhuriyeti dönemindeki göçün ilk adımında 219.998 kişi Türkiye’ye gelmiştir. 1949-1951 arasında 156.063 kişi, 1968-1979 yılları arasında yakın akraba göçü bağlamında 116.521 kişi Türkiye’ye göç etmiştir (GİGM, 2020). Bulgaristan’da Türk kökenli Müslümanlara uygulanan insanlık dışı davranış ve politikalar sonucunda 1989 yılında Türkiye’ye göç edenlerin sayısı 345.960 olup bunlardan geri dönenler olsa da Türkiye’de kalanların sayısı 212.688’dir (Kurtuluş, 2019: 153). Bunlara ek olarak, Romanya’dan, Doğu Türkistan’dan, 1979 sonrası İran’dan, 1982 sonrasında Afganistan’dan, 1991 Körfez Savaşı sonrasında Irak’tan, 1992-1998 arasında Bosna’dan, 1999’da Kosova’dan ve 2001’de Makedonya’dan farklı sayılar ve yoğunluklarda göçmenler Türkiye’ye gelmiştir (GİGM, 2020).

Türkiye’ye yönelik göçler çeşitli sosyolojik, ekonomik ve siyasi tartışmaların odağında yer almaktadır. Ak Parti hükümetleri döneminde, 2011’de başlayan Suriye İç Savaşı sonrasında, Türkiye’ye gelen Suriyeli göçmenler yeni siyasal tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Suriye’yi de içine alan, Orta Doğu coğrafyasındaki ülkelerin siyasal yapılarını etkileyen Arap Baharı “rüzgarı”nın yol açtığı iç çatışmalar sonucu milyonlarca Suriyeli ya ülke içerisinde yer değiştirmek ya da bölge ülkelerine göç etmek zorunda kalmışlardır. Arap Baharı’nın fitilini, 17 Aralık 2010’da Tunuslu bir seyyar satıcının mallarına el konulması ve kendini ateşe vermesi ardından 18 Aralık itibariyle başlayan protesto ve gösteriler yakmıştır (Çelik, 2015: 37). Tunus’taki gösteriler, Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali’nin görevinden ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Devamında bölge ülkelerinde de baskıcı rejimlerle muhalif kesimler arasında benzer protesto gösterileri ve çatışmalar yaşanmıştır. Bu hareketlenme için Arap Baharı adını kullanan Marc Lynch⁴ Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerindeki toplulukların yaşadıkları

⁴ <https://foreignpolicy.com/2011/01/10/obama-2-0-who-will-fill-the-top-jobs-in-foreign-policy/> (Erişim Tarihi: 18.04.2021).

benzer sorunların da altını çizmiştir. Tunus'ta yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmeler bölge ülkelerinin de siyasal yapılarını etkilemiştir. Arap Baharı'nın etkilediği Libya'da devlet başkanı Kaddafi muhalifler tarafından öldürülürken, Mısır devlet başkanı Hüsnü Mübarek de görevini bırakmak zorunda kalmıştır (DW, 2011).

Suriye örneğinde ise, siyasal iç çekişmeler ülke siyasetinin genel görünümünü oluşturmaktadır. Suriye devletinin, 1946'da Fransız mandasına karşılık bağımsızlığını kazanmasının ardından ülke uzun süren, iç siyasal çalkantılara sahne olmuştur. Ülkedeki askeri ve siyasal çekişmeler, Suriye'de ardı arkası kesilmeyen askeri darbeleri, siyasi bölünmeleri, yoksulluğu ve istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. 1970'te yine bir askeri darbeye iktidarı ele geçiren Hafız Esad, kurduğu baskıcı Baas rejimiyle birlikte ülkede istikrarı sağlamıştır (Dağ, 2013: 21-34). Suriye'de, baba Esad rejimi ülkenin geçmişinden gelen sorunlara çözüm üretmede yetersiz kalmış, popülist söylemlerle günü kurtarmaya, rejimin toplum üzerindeki baskılarını gizlemeye yönelik politikalarla bu sorunlar geçiştirilmeye çalışılmıştır (Şen, 2013: 61-64). Taştekin, (2016: 25), Ortadoğu'nun izdüşümü olarak değerlendirilen Suriye'de etnik ve dinsel çeşitliliğin kültürel bir zenginliğin yanı sıra siyasal ve toplumsal bir çözümsüzlüğü de beraberinde getirdiğini belirtmektedir. Dinsel açıdan nüfusun %11'ini oluşturan Nusayrilerin devlet yönetimindeki etkinliği, %74'lük Sünni çoğunluğun her daim rahatsızlığına neden olmuştur. Etnik yapı Çatışmaların temel nedeni olmasa da %80'i Arap, %10'u Kürt, %5'i Türkmen ve diğer azınlıklardan oluşan etnik yapı zaman zaman bu gruplar arasındaki tansiyonun yükselmesinde etkili olmuştur (Yılmaz, 2011: 18). Tüm bu etnik, mezhepsel, baskıcı özelliklerine karşın, Suriye rejimi 2011'deki tüm Ortadoğu ülkelerini etkileyen Arap Baharı'na kadar tek parça halinde varlığını sürdürmüştür.

Suriye'de, baskıcı oğul Esad rejiminin, Dera'da duvar yazıları nedeniyle tutuklanan çocuklar ve siyasi suçluların serbest bırakılması için başlatılan gösteriler sırasında güvenlik güçlerinin sert tutumları ülke genelinde bir tepkinin oluşmasına neden olmuştur. Gösteriler Suriye hükümeti adına yönetilemez bir uluslararası krize dönüşmüş, hükümet daha sert uygulamalara başvurmuştur (Özdemir, 2016: 90). İç savaşın çeşitli aşamalarının ardından 2011 yılında başlayan göç serüveni bugün yoğunluğu azalmış olsa da yasadışı ve düzensiz şekillerde devam etmektedir. Bu bağlamda, 21. yüzyılın en önemli göç hareketlerinden birini Suriyeli göçmenler oluşturmaktadır. Öyle ki Suriye nüfusunun yarısından fazlası (UNHCR, 2021a) yaşadıkları yeri terk etmek durumunda kalmıştır. 13,4 milyonun üzerindeki insanın 6,7 milyonu ülke içerisinde yer değiştirirken; 6,6 milyonu ise dünyanın çeşitli ülkelerine göç etmek zorunda kalmıştır (UNHCR, 2021b). Ülke dışına çıkanların büyük çoğunluğu Suriye'ye komşu ülkelerden Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır'a göç etmiştir. Bu dağılımda ise Türkiye'ye gelen Suriyeli göçmen sayısı 3.667,681 iken en yakın takipçisi olarak Lübnan'da bu sayı 885,172'dir (UNHCR, 2021c). 2015 sonu itibarıyla, Avrupa ülkelerine giden Suriyeli göçmenlerin ve mültecilerin sayısının 1 milyona yaklaştığı, günümüzde ise bu sayıyı biraz geçtiği tahmin edilmektedir. Suriye İç Savaşı'ndan kaçanların %5'inin Avrupa'da yaşadıkları düşünülmektedir (Şimşek, 2019: 493).

Suriyeli göçmenlerin sınır komşuluğu, hükümetin açık kapı politikası ve sosyo-ekonomik yapısının bölge ülkelerine göre daha iyi olması gibi nedenlerle en fazla tercih ettikleri ülke Türkiye olmuştur. Suriyeli göçmenlerin ülkedeki kalış sürelerinin uzaması, ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim vb. alanlarda getirdiği yükler kısa sürede iç siyasetin gündemine girmiş, hükümet ile muhalefet arasındaki siyasal kutuplaşmanın en verimli konu başlıklarından biri haline gelmiştir. Bu bağlamda, Suriyeli göçmenler olayının, Türkiye'de siyasal kutuplaşmaya katkıda bulunabileceği önermesinden hareketle,

“Bursa ili örneğinde, Suriyeli göçmenler olayı ile siyasal kutuplaşma arasında bir ilişki olup olmadığı” araştırmanın problemi olarak belirlenmiştir. Araştırma dört bölümden oluşmaktadır. İlk olarak, göç ve siyasal kutuplaşma kavramları tanımlanmış ve göç olgusunun siyasal kutuplaşma ile ilişkisine dair kuramsal çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. İkinci olarak, araştırmanın yöntemi amaç ve önem, kapsam ve sınırlar, desen, veri toplama yöntemi ve analiz tekniği, geçerlilik ve güvenirlik başlıkları altında açıklanmıştır. Üçüncü olarak, araştırma bulguları şekiller vasıtasıyla açıklanmış ve değerlendirilmiştir. Dördüncü olarak, araştırma bulguları araştırma soruları, kuramsal çerçeve ve literatür bağlamında tartışılmış ve ulaşılan sonuçlar değerlendirilmiştir.

Göç ve Siyasal Kutuplaşma İlişkisi

Göç, insanların doğdukları veya yaşadıkları yerden başka bir yere kalıcı veya geçici süre ile taşınmalarıdır (Memiş ve Bülbül, 2014: 5). Dünya Göç Örgütü (IOM) ise göçü, (2019: 135); “bir devletin sınırları içinde veya uluslararası devlet sınırlarını geçerek, yaşadığı yerden uzağa yönelen insan hareketleri” şeklinde tanımlamıştır. Massey vd. (1993: 432), göç kavramını tek bir göç olayı ile açıklamanın imkansızlığının yanı sıra tarihteki tüm göç olaylarının kümülatif toplamı ile de tek bir göç tanımına ulaşamayacağına dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, göç olgusunu ekonomik, siyasal ve toplumsal yönlerden açıklama girişimleri bulunmaktadır. İlk olarak göç zorunlu ya da gönüllü bir eylemdir. Her iki durumda da göçe yol açan etkenler doğal, siyasal ve ekonomik nedenler başlıklarında incelenebilir. Özellikle, tarihteki ilk göç örneklerinin doğal nedenlerden kaynaklandığı düşünülürse iklim ve çevre şartlarının değişimi bugün de göçün ana nedenlerinden birini oluşturmaktadır (Williams, 2008: 507). Siyasal nedenle göçler özellikle 20.yy’da ulus-devletlerin oluşumunda kendini gösteren (Abadan-Unat, 2017: 76) ve devletlerin yönetici gücünü elinde bulunduran bir etnik grubun diğer azınlıklara uyguladığı politikalar neticesinde ortaya çıkmıştır (Karpas, 2017: 78). Son olarak, ekonomik nedenle göçler, 16.yy ile başlamış ve 18.yy ile birlikte göç olgusunun en önemli denelerinden biri olmuştur. Dünya çapında çeşitli büyüklüklerde gerçekleşen ekonomik nedenle göçler dünya ticaret ve üretim ağının oluşumunda da etkili olmuştur (Toksöz, 2016: 12-14).

Göç olgusu, medeniyetlerin kurucu unsurlarından biri olarak da değerlendirilmektedir. Göçler, kimi dönemlerde devlet yaşamını temellerinden etkilemiş, kimi coğrafyalarda devletlerin yıkılması, kültürlerin kaynaşması ve aktarılmasında önemli bir rol oynamışlardır. Yakın dönem göçlerin etkileri değerlendirildiğinde küresel bir göç hareketinin artışta olduğu ve her geçen gün bu durumun katlanarak arttığına dikkat çekilmektedir. Yaşanılan çağın bir göçler çağına evrildiğini belirten Castles, toplumların yakın zamanda kitlesel hareketlerle birlikte yaşamayı öğrenmek zorunda kalacaklarını belirtmektedir (Castles, 2008: 416). Bunun yanında göç olgusu, kimi zaman insani yönü göz ardı edilerek ötekileştirilme ve güvenlik başlıklarıyla devletlerin gündemlerinde yer almakta, ülke içi popüler siyasi tartışmalara kurban gitmektedir (Bauman, 2018: 30-31).

Siyasal kutuplaşma, iki zıt küme, düşünce ya da eylemin var olmasıyla mümkündür (Schweighofer, 2018: 71). Esteban ve Ray (1994: 824), bu yaklaşımı biraz daha ileriye taşıyarak üç sac ayağı ile siyasal kutuplaşmayı açıklamaya girişmişlerdir. Bunlar, her grubun kendi içerisindeki yüksek homojenlik seviyesi, gruplar arasındaki yüksek heterojenlik seviyesi ve toplumdaki büyük ve etkili grupların sayıca azlığıdır. Bu tanım siyasal kutuplaşmayı genel olarak tanımlamaya imkân vermektedir. Bununla birlikte, siyasal kutuplaşma kavramı ağırlıkla Amerikan menşeli olup, Amerikan siyasal-

toplumsal temellerine vurgunun daha fazla olduğu görülmektedir (Erdoğan ve Uyan-Semerci, 2018: 8).

Siyasal kutuplaşmanın elit kutuplaşması ve bireysel kutuplaşma şeklinde iki ana kategoriye ayrılabilceği belirtilmektedir. Fiorina, siyasal kutuplaşmanın yalnızca siyasi elitler arasında süren bir tartışma olarak seyrettiğini belirtirken; Abramowitz ve Saunders ise, siyasal elit kutuplaşmasının bireyler tarafından da yakından takip edildiği ve bu iki düzey arasında paralellik olduğu görüşünü savunmaktadırlar (Abramowitz ve Saunders, 2008: 553-554) Buna ek olarak, Lachat (2008: 688), parti kutuplaşmasının bireylerin ideolojik algılarını da belirgin hale getireceğini belirtmektedir. Benzer şekilde, Levendusky (2010: 124-126) parti kutuplaşmasının parti-seçmen diyalogunu artıracağını savunmaktadır. Epstein ve Graham (2007: 2-7) ise, Amerikan halkının, bazı konularda elitler kadar siyasal anlamda ayrıışmadığını ve ılımlı bir atmosferi devam ettirdiklerini belirtmektedirler. Baldassari ve Baerman da (2007: 784), siyasi elitlerin seçmenini tam anlayamamalarından kaynaklanan bir siyasal kutuplaşmanın elitler düzeyinde biraz daha fazla ortaya çıktığını öne sürmektedirler. DiMaggio (1996: 738) ise, siyasal kutuplaşmayı siyasal tutarlılık olarak okumanın daha doğru olacağını, ortak çıkarlar söz konusu olduğunda muhafazakarların ve liberallerin birlikte hareket etmelerinden yola çıkarak açıklamaktadır.

Göç olgusu, dini, ekonomik, etnik, ekonomik, güvenlik vb. boyutlarıyla göç alan ülkelerde farklı düzeylerde siyaset malzemesi halinde gelmekte ve siyasal kutuplaşmanın ana başlıklarından biri olmaya devam etmektedir. Göç olgusu, siyasi elit kutuplaşması açısından göçmen karşıtlığı tezi ile vücut bulmaktadır. Göçmen karşıtlığı tezinin Amerikan siyasal kutuplaşmanın diğer konularını etkileyip etkilemediğini araştıran Munzert ve Bauer (2013: 83), konuyu “cinsiyet, ahlak, kaynak dağıtımı ve göç temaları” altında incelemişler, göçmen karşıtlığı ile diğer siyasal kutuplaşma başlıkları arasında pozitif bir korelasyona ulaşamamışlardır. Tutum uyumu sorunu olarak açıklanabilecek bu durum göç konusunda Amerikan siyasal parti ayrıışmasının homojen bir yapı göstermediğini, partilerin kendi içlerinde de fikir birliğinin olmadığını göstermektedir (Barber ve McCarty, 2013: 39-41).⁵

Literatür Özeti

Türkiye’deki geçici koruma altındaki Suriyelilere ilişkin olarak, 2011 yılından bu yana akademik alanda makaleler yazılmakta, tezler yürütölmekte, kongreler düzenlenmektedir. Tüm bu çalışmaların, konuyla ilgili literatüre katkısı bulunmaktadır. Konunun 2014 yılı sonrasında siyasallaşmaya ve siyasi partilerin gündemlerinde yer almaya başladığı belirtilmektedir (İçduygu, 2017: 40). Suriyeli göçmenlerin, Türkiye’deki kalış süreleri uzadıkça “kalış biçimleri, kalışlarının hukuki niteliği, toplumlar arası etkileşimler, ekonomi üzerindeki yükleri, devletin sağladığı “eğitim, iş, sağlık” gibi hizmetler, vatandaşlığa kabul edilip edilmeyecekleri, geri dönüp dönmeyecekleri siyasete konu olmaya ve toplum nezdinde karşılık bulmaya başlamıştır.

Suriyeli 3,5 milyon üzerindeki göçmenin kalışları ve dönüşleri ile ilgili belirsizlik devam etmektedir. Dinçer vd., (2013: 34-42), göçmenlerin ilk gelişlerinde insani anlamda ne gerekiyorsa yapan

⁵ Bu noktada Trump’ın göç politikalarındaki yaklaşımının siyasal açıdan karşıtı olan Biden tarafından da aynı şekilde sürdürölmesi, siyasal parti kutuplaşmasının göç olgusuna yaklaşımda temel kaynak olmadığının, tersine durumda ise göç olgusunun siyasal kutuplaşmaların mevcut karşıtlıklarına enine boyuna sığmadığının da ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bkz. <https://www.dw.com/tr/biden-trump%C4%B1n-g%C3%B6çmen-s%C4%B1r%C4%B1n%C4%B1n-de%C4%9Fi%C5%9Fırmadı/a-57236068> (Erişim Tarihi: 10.05.2021).

Türklerin, kalış sürecinin uzamasına bağlı olarak rahatsızlıklarının arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Türk vatandaşlarının Suriyeli göçmenler kadar yardım alamaması dile getirilirken, evlerinde hiçbir karşılık beklemeden göçmen ağırlayan vatandaşların bu durumun ne kadar süreceği konusunda endişelerinin olduğu belirlenmiştir. Kültürel bakımdan, erkek-kadın ilişkilerinde suiistimale açık ve hukuki sorunlara yol açabilecek durumların ortaya çıkabileceğine de dikkat çekilmiştir. Karataş (2020: 33-35), “savaştan kaçan” veya “vatanını sevmeyen” gibi etiketlemeler nedeniyle, Suriyelilerin rahatsızlık duyduklarına dikkat çekmiştir. Özyürek vd. (2019: 65-66) ise, Suriyeli göçmenlerin dilinden savaşı dinleyenlerin %43’ünün onlara hak vermekle birlikte, kalış sürelerinin uzamasının toplumda rahatsızlığa neden olduğunu dile getirmişlerdir. AFAD (2013: 54-55) çalışmasında, Suriyeli göçmenlere dönmeyi isteyip istemedikleri sorulduğunda kamp içi ve dışı ortalaması %6 oranında dönmeyi istemedikleri anlaşılmıştır. AFAD’ın bir yıl sonraki raporunda ise (2014: 142), aynı çalışma tekrar edildiğinde Türkçe öğrenmek isteyenlerin oranı %85 ile bir yıl önceki oranla aynı olup, dönmeyi istemeyenlerin oranı da kamp içi %19 kamp dışı %21’lere ulaşmıştır. HUGO (Erdoğan, 2014: 34) araştırma verileri, henüz 1,5 milyon göçmen varken dahi bunların %54’ünün Türkiye’de kalıcı olmak istediklerini ortaya koymuştur.

Kalıcılık durumunun uzaması toplumsal uyum ve kabul konularını gündeme taşımıştır. Türk toplumunun genel tabularından biri olan yabancı imgelemi aslında konunun gelecek yıllarda ne derece önemli sonuçlara sebebiyet vereceğine de işaret etmektedir. Ünal (2014: 72-73)’ın araştırmasına göre, Türk halkının %60’ı göçmenlerin kabulüne karşıdır. Göçmenler güvenlik sorunu olarak görülmekte, kültürel uyum sağlayamayacaklarına inanılmakta, toplumsal yapı içerisinde kendilerine çok az fırsat tanınabileceği ifade edilmektedir. Göçmenlerin geçicilik tartışmasının önemini yitirdiği günümüzde, Türk insanı için toplumsal uyum sürecinin hassas ilerleyeceği ve ortaya konulacak politikaların çok titiz çalışmalarla gerçekleştirilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir (Erdoğan, 2018: 200-201).

Suriyeli göçmenlerin kamplar yerine şehirlerde ikamet etmeleri diğer bir tartışma konusudur. Kent yaşamının getirdiği yapısal sorunlar, göçmenlerle kent sakinlerini zaman zaman karşı karşıya getirebilmektedir. Özellikle, sınır illerindeki Suriyeli yoğunluğu, kiralar, iş hayatı, eğitim, sağlık ve altyapı hizmetleri üzerindeki etkileri Türk vatandaşları ile onları karşı karşıya getirmesi tedirginliğe neden olmaktadır. Ayrıca, zor şartlar altında yaşayan Suriyeli çocukların yasadışı olaylara meyli, kayıp nesillerin ortaya çıkmasına neden olabilecektir (Orhan ve Gündoğar, 2015: 19-20). Suriyelilerin kültürel uyumlarını konu edinen çalışmalarda, kentlerin kalabalıklaşması, trafik sorunu, park alanlarının işgali, çöplerin sokağa atılması, gürültü ve görüntü kirliliği gibi şikayetler kayıtlara girmiştir (Atasoy ve Demir, 2015: 469). Suriyelilerin kentin ahlak yapısını bozdukları, gürültü yaptıkları, çocuk kavgalarının arttığı, ev mahremiyetine dikkat etmediklerine dair şikayetler Hatay’da bir çalışmaya konu olurken (Karasu, 2016: 1010-1011), Kilis’te gerçekleştirilen başka bir çalışmada (Memiş, 2015: 113), Suriyelilerin kamplar dışında serbest şekilde gezmelerinin güvenlik sorunlarına yol açtığı ve Türklere zarar verecekleri endişesinin yaygın olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genel itibarıyla ortaya çıkan görüş, iki halkın farklı öncelikleri olduğu ve Suriyeliler ile kültürel kaynaşmalara sıcak bakılmadığıdır. Demografik kaygıların yaşandığı bazı sınır illerinde, Suriyelilerin yaşam şekillerinden dolayı yasadışı işlere karışabileceklerinden endişe duyulmaktadır (Orhan ve Gündoğar, 2015: 16-17).

Ekonomik anlamda, Suriyeli göçmenlerin kent ekonomilerini nasıl etkilediği de araştırmalara konu olmuştur. Lordoğlu ve Aslan (2016: 793-805), Suriyelilerin ucuz işgücü anlamında, imalat sanayi, inşaat ve tarım işlerinde piyasada değerlendirildiklerini belirlemişlerdir. Aynı zamanda, vasıfsız işgücü

olarak kentin yerli işçileri ile belli sektörlerde rekabet edebilecek seviyeye geldikleri belirtilmiştir. Geniş aile yapıları kira ve konut fiyatlarının artmasına neden olmakta, Türk aileler ise çekirdek yapıları nedeniyle bu maliyetleri karşılayamamaktadır. Dahası, Suriyeliler arasında “kendi işini kurma isteği” giderek artmaktadır. Orhan ve Gündoğar (2015: 17-18) Kahramanmaraş’taki çalışmalarında, yerli işçilerin artık tarım sektöründe ve fabrika işçisi olarak çalışmayı istemedikleri, bu açığın göçmenler tarafından kapatıldığı ifade edilmiş; bazı işyerlerinin kaçak çalıştırılmasının da iş piyasasındaki huzursuzlukları artırdığı belirlenmiştir.

Erdoğan ve Ünver (2015: 60-63), çalışmalarında, Suriyeli çalışanlara yönelik yasal düzenlemelerin iş piyasasındaki beklentilerin başında yer aldığını ortaya koymuşlardır. Yasal düzenlemelerle kaçak işçi çalıştırmanın önüne geçilebileceği, firmalar arasındaki rekabette adaletin sağlanacağını, göçmen çalışanların maruz kaldıkları haksızlıkların önüne geçilebileceğini, ucuz işgücünün, bazı çalışma alanlarındaki işgücü açığını kapatacağını belirlemişlerdir. Suriye sınırına yakın illerde yapılan araştırmalarda da göçmenlerin bazı iş kollarındaki işgücü açığını giderdikleri görülmüştür (Paksoy ve Özgüven, 2017: 69-71, Orhan ve Gündoğar, 2015: 17-18). Öte yandan, Suriyeli göçmenlerin çalışma yaşamına ucuz işgücü olarak katılmalarının yerli halkın işsizlik endişelerini artırdığı tespit edilmiştir (Kahraman ve Kahya Nizam, 2016: 817, Kocadaş, 2018: 6, Akcan, 2018: 68). İlga (2019: 104-105), Suriyeli çalışanların Türkiye geneli verilere yansımamakla birlikte, yerel düzeyde işsizlik verileri üzerinde önemli artışlara yol açtığı, savaş nedeniyle bölgenin ticari hacminde ciddi bir daralma yaşandığı, tarım sektörü ve inanc turizmi gelirlerinde azalmalar görüldüğünü belirlemiştir.

Suriyeli göçmenlerin, Türkiye’ye gelişlerinden itibaren AFAD, Kızılay ve çeşitli sağlık kuruluşlarından sağlık hizmetleri alabilmeleri en memnun oldukları konudur (Erdoğan, 2018a: 36). Suriyelilerin gelişyle Türkiye’de uzun süredir görülmeyen bazı hastalıkların yeniden ortaya çıktığı söylentilerinin gerçekleri yansıtmadığı, bununla birlikte iç savaş nedeniyle sağlık sisteminin çökmesinin Suriyeli göçmenlerin sağlık durumlarını olumsuz etkilediğine işaret edilmiştir (TTB, 2014: 52-54). Yine, dil ve iletişim sorunları başta sağlık hizmetleri olmak üzere göçmenlerin en temel ihtiyaçlarına dahi erişimlerini kısıtlamaktadır (Küçükkendirci ve Batı, 2020: 35). Suriyeli göçmenlerin sağlık geçmişlerinin bilinmemesi de göçmenlerin sağlık hizmetlerinden maksimum düzeyde faydalanabilmelerini engellemektedir (Beşer ve Tekkeş Kerman, 2017: 146).

Dönmez Kara (2021: 202), Türk devletinin, Suriyeli göçmenlerin eğitimleri, sağlıkları ve çalışma izinleri konularında çeşitli yasal düzenlemeler yaparak, topluma uyumları ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi konularında adımlar attığını belirtmektedir. Yapılan düzenlemelerle, Suriyelilerin bir yandan kendi kültürlerine aidiyetleri korunurken diğer yandan da Türk kültürüne, ekonomik, sosyal ve hukuksal yapısına uyum süreçlerinin kolaylaştırıldığı ifade edilmiştir. Hükümet tarafından yapılan düzenlemelerin, Suriyeli göçmenlerin toplumsal uyumlarını kolaylaştırmasının vatandaş nezdinde yaşanabilecek siyasal kutuplaşmayı önlemeye yönelik olduğu söylenebilir.

Literatür değerlendirildiğinde, Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de kalıcı olacağı kanaatinin toplumdaki en önemli endişe kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Göçmenlerin kaplar dışında ikamet etmelerinin güvenlik sorunları yaratacağı, aile yapısı ve kültürel farklılıkların toplumlar arasında gerilimlere yol açabileceğine inanılmaktadır. Devletin, göçmenlere eğitim ve sağlık gibi en temel insani hizmetleri vermesi bu hizmetlere erişimde aynı olanaklara sahip olmadıklarını düşünen Türk vatandaşları arasında huzursuzluklara yol açmaktadır. Geniş aile yapıları nedeniyle, Suriyeli ailelerin

özellikle Suriye sınırındaki kentlerde kira ve konut fiyatlarında artışa neden olmaları da yerli halk arasında huzursuzluğa neden olmaktadır. Suriyeli göçmelerin iş yaşamına ucuz işgücü olarak katılmaları işverenler tarafından olumlu karşılanırken, vasıfsız çalışan yerli halk arasında işsizliği artırmaktadır. Suriyeli göçmenler dil sorunu, geçmiş sağlık kayıtlarının aktarılamaması gibi nedenlerle sağlık imkânlarından yeterince yararlanamamaktadırlar. Bununla birlikte, devletin Suriyeli göçmenlerin Türk toplumuna sosyal uyumları konusunda yaptığı yasal düzenlemelerin siyasal kutuplaşma riskini azaltmaya yönelik olduğu değerlendirilebilir.

Amaç ve Önem

Araştırmanın amacı, Suriyeli göçmenler olayının, Bursa ili örneğinde siyasal kutuplaşma üzerindeki etkisinin ortaya konulmasıdır. Siyasal kutuplaşma, aynı siyasi grup fertleri arasındaki birlik ve beraberlik duygusunu kuvvetlendirirken, değişik siyasi gruplar arasındaki görüş farklılıklarını ve çatışma risklerini artırmaktadır. Toplumların gündemlerinde yer alan konular, iktidar ile muhalefet partileri arasında tartışmalar neden olmakta, parti liderleri, sözcüleri, vekiller, yazılı, görsel ve sosyal medya unsurları bu konuları işleyerek, siyasal elitler düzeyinde başlayan siyasal kutuplaşmayı toplum tabanına yaymaktadırlar. Bu yolla, toplumların siyasal toplumsallaşma süreçleri işlemektedir. Toplumu ilgilendiren konuların siyasal ve toplumsal düzeylerde tartışılması, şiddete başvurulmadığı takdirde toplumların demokratik gelişimine hizmet etmektedir. Bununla birlikte, aile, cinsiyet, din gibi konulardaki siyasal kutuplaşmalar toplum fertleri arasında çatışma riskini artırmakta, toplumsal ayrışmayla sonuçlanabilecek sorunlara yol açabilmektedir. Göç olgusu da kapsamı ve devamlılığı nispetinde toplumların sosyo-ekonomik durumlarını derinden etkileyebilmektedir. Türkiye’de sayıları üç buçuk milyonu aştığı belirtilen Suriyeli göçmenlerin toplum üzerindeki sosyal ve ekonomik yükü, göç olgusu üzerinden yeni bir siyasal kutuplaşmaya neden olmuştur. Suriye İç Savaşı’nın yol açtığı insani dramlar, siyasal kutuplaşmanın neden olduğu tartışmalar arasında önemini yitirmiş, Suriyeli göçmenlere karşı kinlendirilen bazı kesimler, onlara yönelik nefret söylemi geliştirmişler, zaman zaman da fiili saldırılarda bulunmuşlardır. Bu araştırma, Suriyeli göçmenler üzerinden yaratılmaya çalışılan siyasal kutuplaşmanın, Türk ve Suriye toplumları üzerinde yaratabileceği sorunları ortaya koyması bakımından önem arz etmektedir.

Kapsam ve Sınırlar

Araştırma Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde Gemlik, Gürsu, Orhaneli, Orhangazi, Karacabey, Mustafakemalpaşa, Nilüfer ve Osmangazi ilçelerinden ilçe merkezinde ve kırsaldaki toplam 25 mahallenin muhtarını kapsamaktadır. Amaçlı örneklem yöntemi ile belirlenen muhtarların mahallelerinde görece yoğun ve seyrek göçmen sıklığı dikkate alınarak tercihte bulunulmuştur. Görüşmeler için ilçelerin muhtarlar derneği başkanları ile temasa geçilmiş ve dernek başkanlarına araştırma hakkında bilgi verilmiştir. Bu doğrultuda dernek başkanları ile birlikte araştırmanın amacına uygun muhtarlar belirlenmiş ve görüşme talebi oluşturularak görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisindeki diğer ilçelerden Büyükorhan ve Harmancık ilçelerinde Covid-19 salgını nedeniyle görüşmelerin sağlık standartları açısından uygun olmadığı gerekçesi ile kapsama dâhil edilmemiştir. Bunun haricinde İnegöl, İznik, Keles, Kestel, Mudanya,

Yenişehir ve Yıldırım ilçelerinde temasa geçilen muhtarlar ile odak grup görüşmeleri gerçekleştirilmiş ancak bu görüşmelerin analizleri bu çalışmadaki görüşme metodundan farklı olduğu için çalışmanın dışında tutulmuştur.

Araştırma kapsamında, şu sorulara cevap aranmıştır: Suriyeli göçmenler olayında, Bursa ili örneğinde a) Siyasal kutuplaşma hangi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır? b) Suriyeli göçmenlere uzak ya da yakın yerde yaşamak siyasal kutuplaşmayı nasıl etkilemektedir? c) Görüşme yapılan mahallelerdeki hâkim siyasi görüş siyasal kutuplaşmayı nasıl etkilemektedir?

Desen ve Çalışma Grubu

Araştırma, nitel araştırma desenlerinden örnek olay/case study araştırması olarak tasarlanmıştır. Bir konu, olgu veya problemi anlamak için bir veya birden fazla olay veya kişiler kullanılarak yapılan çalışmalar örnek olay araştırması şeklinde adlandırılmaktadır (Güler vd., 2015: 301). Başka bir ifadeyle, gerçek bir durumun, belirli bir zamanda, farklı veri toplama kaynakları aracılığıyla detaylı şekilde incelemeye tabi tutulması ve sonunda ortaya çıkan durumun betimlemesine örnek olay çalışması adı verilmektedir (Bal, 2016: 130). Örnek olay, güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi içinde çalışan, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların kesin hatlarıyla belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan, görgül bir araştırma yöntemidir. Örnek olay çalışmasını diğer türlerden ayıran özelliği, araştırmacının kontrol edemediği bir olay ya da olgunun niçin ve nasıl soruları temel alınarak derinlemesine araştırılmasına olanak vermesidir. Bu yapılırken, laboratuvar ortamı yerine doğal ortamda araştırma yapılması bu desenin diğer ayırt edici özelliğidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 313, Creswell, 2016: 98).

Araştırmada, Türkiye’de en fazla Suriyeli göçmen barındıran yedinci sıradaki Bursa ili örnek olay ögesi olarak belirlenmiştir. İlçeler bazında bir değerlendirme yapılarak Suriyelilerin yoğun olarak yaşadıkları ilçeler ve mahalleler ile seyrek olarak yaşadıkları mahallelerin muhtarları ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda Gemlik, Orhaneli ve Mustafakemalpaşa ilçelerinden birer mahallenin muhtarıyla, Gürsu ve Karacabey ilçelerinden ikişer mahalle muhtarıyla, Orhangazi ilçesinden 3 mahallenin muhtarıyla, Nilüfer ilçesinden 5 mahallenin muhtarıyla, Osmangazi ilçesinden 10 mahallenin muhtarıyla görüşülmüştür. Çalışma grubunu oluşturan muhtarların 6’sı kadın 19’u ise erkektir. Katılımcıların yaşları 42-69 arasında dağılım göstermektedir. Katılımcılar hem kırsal hem de ilçe merkezindeki mahallelerin muhtarlarından seçilmiştir. Bu sayede kırsalda yaşayan muhtarların da temsil edilmesi ve konu hakkındaki görüşlerinin alınması mümkün olmuştur.

Veri Toplama Yöntemi ve Analiz Tekniği

Araştırma verileri yüz yüze görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Sosyal bilimlerde en çok tercih edilen veri toplama yöntemi olan görüşme, önceden belirlenmiş ve ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve cevap almaya dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim sürecidir. Yapılandırılmamış ve yapılandırılmış olmak üzere iki şekilde görüşme yapılabilmektedir. Yapılandırılmamış görüşmeler sohbet tarzında sürdürülürken, yapılandırılmış görüşmeler önceden belirlenmiş temalar çerçevesinde yürütülmektedir. Araştırmada, yapılandırılmış görüşme başlığı altında değerlendirilebilecek standartlaştırılmış açık uçlu görüşme formları ile verilere ulaşılmıştır. Bu yöntemde, literatür taraması ve pilot uygulama kapsamında belirlenen temalar çerçevesinde hazırlanan sorular her katılımcıya aynı sırayla

sorulmaktadır. Yöntem sistematik şekilde verilerin toplanması, belirli temalar altında kategorize edilmesi, araştırmanın başkaları tarafından tekrarlanabilirliği ve analiz yönlerinden araştırmacılara kolaylık sağlamakta, görüşmeci etkisini en aza indirmektedir. Ancak, görüşme formunun hazırlanması esnasında öngörülmemiş boyutların ortaya çıkması ve bunların irdelenmesi noktasında zayıf kalmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 129-133). Görüşme formu 21 sorudan ve 2 bölümden oluşmaktadır. 2. bölümdeki sorular katılımcılara ait demografik bilgilere, 1. bölümdeki sorular kişilerin Suriyeli göçmenlere yönelik düşüncelerini belirlemeye yöneliktir. Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmeler ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. Böylece, görüşmelere ilişkin ayrıntıların gözden kaçırılmaması hedeflenmiştir.

Veriler içerik analizi tekniği ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, birbirlerine benzeyen verilerin belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirilerek, okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenlenerek yorumlanmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242). Araştırma kapsamında belirlenen temalar ve bunlara ilişkin tekrarlanma sıklıkları Şekil 1’de gösterilmiştir. Veri analizindeki şekillerin oluşturulmasında MAXQDA 2020 Programından yararlanılmıştır.

Geçerlilik ve Güvenirlik

Nitel ve nitel araştırmalarda kullanılan geçerlilik ve güvenilirlik kavramları birbirinden farklıdır. Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramları iç geçerlilik-inandırıcılık, dış geçerlilik-aktarılabirlik/transfer edilebilirlik; iç güvenilirlik-tutarlılık, dış güvenilirlik-teyit edilebilirlik kavramları ile ilişkilendirilmektedir. İnandırıcılık, araştırmacının elde ettiği bulguların gerçekliğiyle, benzer ortamlarda da araştırma sonuçlarının geçerliğiyle, süreçlerin birbirleriyle tutarlılığıyla, verilerin nesnel bir yaklaşımla toplanıp, sunulmasıyla ilgilidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 277- 283). Araştırma verilerinin muhtarla yapılan görüşmelerden elde edilmesi, görüşülen her bireye ait kimlik ve iletişim bilgilerinin araştırmacıda kayıtlı bulunması, benzer araştırma yapan herkesin bu verilere ulaşma imkânlarının bulunması araştırma bulgularının gerçekliğine delil gösterilebilir. Araştırma bulgularının literatürdeki benzer araştırmaların sonuçlarıyla örtüşmesi de benzer ortamlarda sonuçların geçerli olduğunu göstermektedir. Veri toplama ve analiz süreçlerinde mümkün olduğunca tutarlı bir yol izlenmiştir. Veriler nesnel ve tarafsız şekilde toplanıp sunulmaya çalışılmıştır. Nitel araştırmalar olay veya olguları ayrıntılı olarak incelemeye yöneldiklerinden genellenebilirlik kavramı yerine aktarılabirlik kavramı tercih edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 283). Bu araştırmada aktarılabirliği sağlamak için izlenen yol, kullanılan yöntem ve analiz tekniği ayrıntılı şekilde anlatılmıştır. Verilerin toplanmasında standartlaştırılmış açık uçlu görüşme formlarından yararlanılarak, araştırmanın başkaları tarafından tekrarlanabilirliği sağlanmıştır. Aynı zamanda, verilere dışarıdan bir gözle bakılmaya çalışılarak, verilerin toplanması, kodlanması ve analiz süreçlerinde tutarlı davranılmaya özen gösterilmiştir. Araştırmada ulaşılan sonuçlar, araştırma verileri ve bulgularıyla teyit edilerek okuyucuya mantıklı bir şekilde açıklanmıştır.

Bulgular

Araştırma kapsamındaki temalar/kategoriler, konuya ilişkin literatürün incelenmesi ve muhtarlarla yapılan görüşmelerden yararlanarak oluşturulmuştur. Görüşmelerde, katılımcıların Suriyeli göçmenler hakkındaki kişisel duygu ve düşüncelerinin belirlenmesine çalışılmıştır. Kayıt altına alınan veriler dokuz

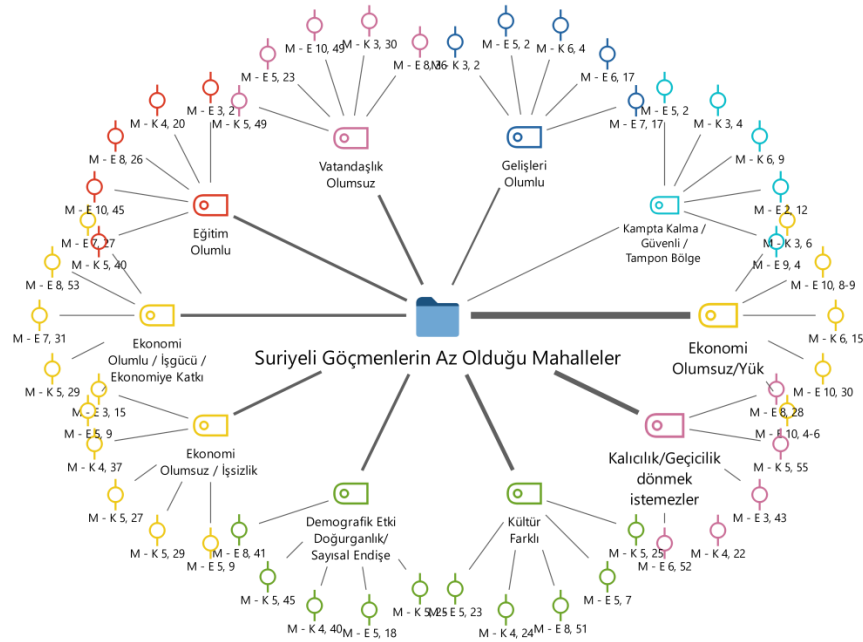
temaya ayrılmıştır. Sonrasında her tema kendi içerisinde alt tema ve kodlara ayrılarak bunlar arasındaki ilişkiler analiz edilmiştir.

Şekil 3.1. Suriyeli Göçmenler Olayında Siyasal Kutuplaşmanın Konu Başlıkları

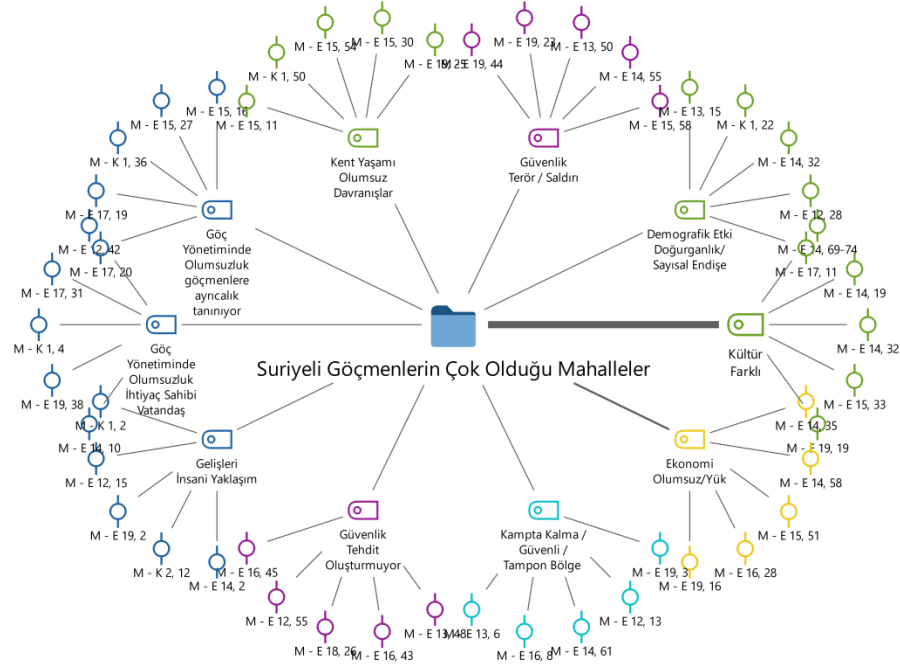
Kod Sistemi	Uzak	Yakın	TOP...	Uzak	Yakın	TOP...
> Türkiye'ye Göç	67	34	101	101		
> Kamp-Şehir Yaşamı	16	10	26	26		
> Toplumsal Etkileşim (Kabul ve Uyum)	114	95	209	209		
> Ekonomik Etkileri	88	40	128	128		
> Sağlık Hizmetleri	23	10	33	33		
> Çocukların Eğitim Hizmetleri	24	8	32	32		
> Gelecek Öngörüsü / Siyasal Hakları	72	39	111	111		
> Güvenlik Kaygısı	43	22	65	65		
> Suriyeli Göçmenler	27	11	38	38		
Σ TOPLAM	474	269	743	474	269	743

Şekil 1’de araştırma verilerinin kodlanması sonrasında oluşturulan temaları/kategorileri gösteren “kod sistemi” görülmektedir. Buna göre, Suriyeli göçmenler olayında, Bursa ili örneğinde siyasal kutuplaşmanın sırasıyla “Türkiye’ye göç, kamp-şehir yaşamı, toplumsal etkileşim, ekonomik etkileri, sağlık hizmetleri, çocukların eğitim hizmetleri, gelecek öngörüsü/siyasal hakları, güvenlik kaygısı ve Suriyeli göçmenler” temaları etrafında şekillendiği belirlenmiştir. Siyasal kutuplaşmada öne çıkan ilk üç konu Suriyeli göçmenlere yakın yerlerde yaşayan muhtarlarla uzak yerlerdeki muhtarlar açısından paralellik göstermektedir.

Şekil 3.2. Suriyeli Göçmenlerin Görece Az Yaşadıkları Mahalle Muhtarları Görüşlerinin Kod Dağılımı

Şekil 3.3. Suriyeli Göçmenlerin Yoğun Yaşadıkları Mahalle Muhtarları Görüşlerinin Kod Dağılımı

Şekil 3.2’de, Suriyeli göçmenlerin görece az yaşadıkları mahalle muhtarlarıyla yapılan görüşmelerde öne çıkan temalar ve tekrar sayıları görülmektedir. Şekil saat yönünde takip edildiğinde öne çıkan ilk dört tema sırasıyla “ekonomi, kalıcılık-geçicilik, kültür farklılığı ve demografik etki” şeklinde sıralanmaktadır. Bu temaların alt kategorilerinde göçmenler ile ilgili sırasıyla; Türkiye’ye ekonomik yük oldukları, dönmek istemedikleri, kültürel açıdan farklı oldukları ve demografik açıdan sayısal endişe oluşturduklarına dair görüşlerin belirtildiği başlıklar yer almaktadır. En çok kodlanan bu konulardaki muhtarların bazı görüşleri şöyledir:

Tablo 3.1. Suriyeli Göçmenlerin Görece Az Yaşadıkları Mahalle Muhtarlarının Görüşleri

Tema/Alt Kod	Görüşmeci	Paylaşılan Düşünce
Ekonomik Etkileri / Olumsuz/ Ekonomik Yük	M – E – 5	Paralar 40 trilyon 30 trilyon. Neyse 10 trilyon olsun. Neden gitsin durup dururken bu kadar para. Günlük hayatımızda her ay 1000 liramız bile eksildiğinde nasıl alabora oluyorsak neden bizim kazancımız artmasın gibi düşünüyorum ben
Gelecek Öngörüsü/Siyasal Haklar/ Geri Dönüş/	M – E – 8	Yok, gitmezler. Bak burayı gördüler buradaki refahı gördüler gitmezler ben sana söyleyeyim. Bu gerçek çünkü orada sefillik var, yani adam diyor, bak bizim köy komple bombalandı diyor. Yani orada dedemler ninemler kaldı

dönmek istemezler

Toplumsal
Etkileşim/
Kültür/
Farklı
Toplumsal
Etkileşim/
Demografik Algı/
Doğurganlık-Siyasal
Endişe

	diyor... belki yaşlı kesim belki anavatan olarak dönerse döner ama genç nesil gitmez zaten hepsi buradan gayrimenkul aldı.
M – E – 6	İnsanlar kültürel alışkanlıklarından kültürlerinden kolay kolay vazgeçmiyorlar yani bunların da burada bocalamalarını görüyoruz.
M – E – 5	Sizler neyinize güveniyorsunuz da. Yani şurada 5-6 yılda yani birisi elinde, birisi belinde, birisi arabasında birisi bilmem neresinde. O zaman altında çok fazla şey arıyorsun, özellikle getirilmiş. Bizim belli bir bölgeyi asimile edip yarın öbür gün başka türlü değerlendirirsin noktasında mı düşünüldü. Hepsisi sistemli bir yapılanma için mi ben düşünüyorum açıkçası.

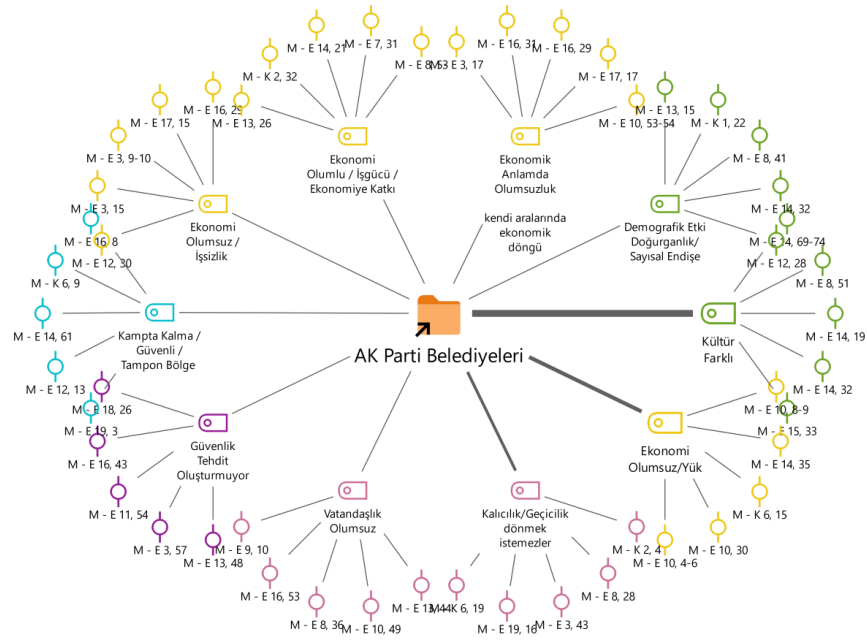
Şekil 3.3'te ise Suriyeli göçmenlerin yoğun yaşadıkları mahalle muhtarlarıyla yapılan görüşmelerde öne çıkan temalar ve tekrar sayıları görülmektedir. Şekil saat yönünde takip edildiğinde öne çıkan ilk dört tema sırasıyla kültür farklılığı, ekonomi, kampta kalma, güvenlik tehdidi oluşturmama şeklinde sıralanmaktadır. Bu temaların alt kategorilerinde göçmenler ile ilgili sırasıyla; toplumlar arasında kültür farklılığının fazla olduğu, ekonomik yük getirdikleri, kamplarda kalmalarının daha iyi olacağı ve toplum için güvenlik tehdidi oluşturmadıklarına dair görüşlerin belirtildiği başlıklar yer almaktadır. En çok kodlanan bu konularda muhtarların bazı görüşleri şu şekildedir:

Tablo 3.2. Suriyeli Göçmenlerin Yoğun Yaşadıkları Mahalle Muhtarları Görüşleri

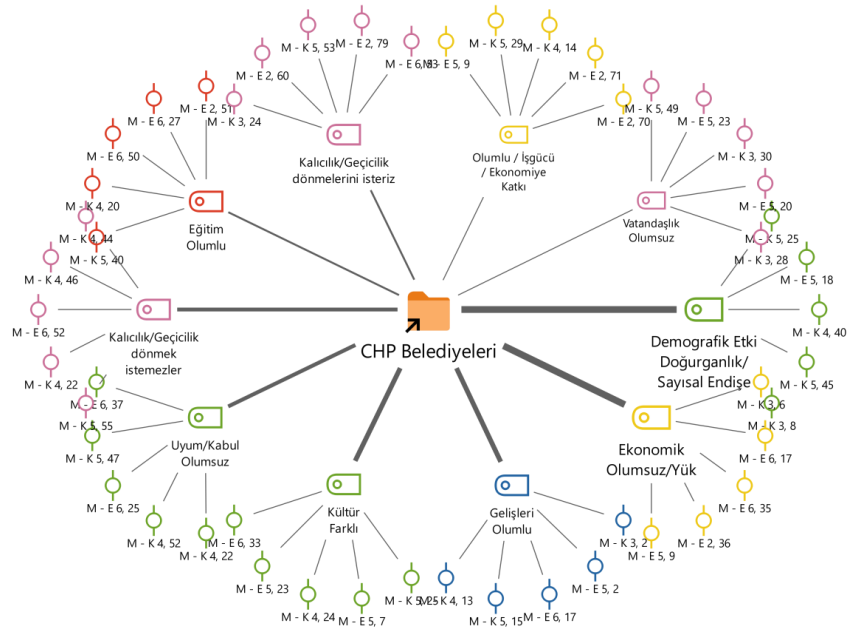
Tema/Alt Kod	Görüşmeci	Paylaşılan Düşünce
Toplumsal Etkileşim/ Kültür/ Farklı	M – E – 17	Yani bu kadar birbirinden alakasız taban tabana zıt iki kültürün insanları sokakta, kahvede, şehirde birlikte. Ne bileyim..
Ekonomik Etkileri Olumsuz/ Ekonomik Yük	M – E – 19	Yani ben bir katkıları olduğunu düşünmüyorum daha çok zararları var. Yani belki devletin cebinden daha bile fazla çıktı yani. Çıkan paranın miktarını tam olarak bilemiyoruz. BM'den yardım geldiğini ifade ediyorlar ama yeterince değil.
Kamp-Şehir Yaşamı/ Kamp-Güvenli Bölge-Tampon Bölge	M – E – 13	Bu şekilde iyi olmadı yani ben de beğenmiyorum. Şehre bu şekilde girmeleri vatandaşla karışık şekilde olmalarını ben de beğenmiyorum çünkü örf ve adetleri başka, giderleri, mali durumları, bütçeleri farklı. Bu insanlar bizim aramızda olmasını ben kabul etmiyorum, kamplarda olsaydı bu destek kamplar da verilseydi daha iyiydi.

M – E – 17	Yok ya yani herhangi bir şey beklemiyorum hani patlama falan beklemiyorum yani

Şekil 1.4. AKP'li Belediyelerin Sınırları Dahilindeki Muhtarların Görüşleri

Şekil 3.5. CHP'li Belediyelerin Sınırları Dahilindeki Muhtarların Görüşleri Dağılımı

Şekil 3.4.’te, AKP’li belediyelerin sınırları dâhilindeki muhtarların görüşlerinin temalar altındaki toplanışları görülmektedir. AKP’li belediye sınırları dâhilindeki muhtarların, ilk sırada kültürel yapıların farklılığı, ikinci sırada göçmenlerin devlet harcamaları ve yardımları nedeniyle ekonomiye olumsuz etkilerinin olduğu görüşünde oldukları anlaşılmaktadır. Muhtarlar Suriyeli göçmenlerin geri dönmeyeceklerini düşünmektedirler. Vatandaşlık, seçme ve seçilme hakları verilmesi gibi konulara da mesafeli durmaktadırlar. Şekil 3.5’te, CHP’li belediye sınırları dâhilindeki muhtarlar sırasıyla Suriyelilerin doğurganlığına, ekonomiye yük getirdiklerine, ülkeye gelmelerinin makul olduğu ve kültür farklılığı konularına değinmişlerdir. Bu gruptaki muhtarların dikkat çeken yanı, kültür farklılığını sorun olarak görmelerine karşın, göçmenlerin gelişlerini insani açıdan olumlu bir davranış olarak değerlendirmeleridir.

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırmayla, Suriyeli göçmenler olayının, Bursa ili örneğinde siyasal kutuplaşma üzerindeki etkisinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında ilk olarak, Suriyeli göçmenler olayında, Bursa ili örneğinde siyasal kutuplaşmanın hangi konular üzerinde yoğunlaştığı sorusuna cevap aranmıştır. Göç, siyasal kutuplaşma, Suriyeli göçüne ilişkin literatür taranarak ve görüşme formuyla elde edilen veriler kodlanarak siyasi kutuplaşmaya ilişkin tartışmaların dokuz tema etrafında yürütüldüğü belirlenmiştir. Belirlenen temalar tekrarlanma sıklıklarına göre, “Türkiye’ye göç, kamp-şehir yaşamı, toplumsal etkileşim, ekonomik etkileri, sağlık hizmetleri, çocukların eğitim hizmetleri, gelecek öngörüsü/siyasal hakları, güvenlik kaygısı ve Suriyeli göçmenler” şeklinde sıralanmaktadır. Suriyeli göçmenlerin yoğun olarak ikamet ettikleri ve görece daha az ikamet ettikleri mahallelerin muhtarlarının Suriyeli göçüne ilişkin belirlenen temalar hakkındaki görüşleri birbirlerine paralellik göstermektedir. Muhtarların üzerinde durdukları ilk üç konu, “toplumsal etkileşim, ekonomik etki ve Suriyelilerin kalıcılığı”dır. Muhtarlar, kültür farklılığı nedeniyle toplumlar arasında sorunlar yaşanmaya devam edebileceği, Suriyelilerin topluma ekonomik bakımdan yük oldukları ve geriye dönmeyi düşünmedikleri görüşünde birleşmektedirler. Suriye İç Savaşı’nın ardından on yıldan fazla süredir Türkiye’de ikamet etmekte olan Suriyeli göçmenlerin, özellikle ülkede doğup, eğitim alan yeni nesil bakımından uyum sorununu aşacakları söylenebilir. Avrupa Birliği’nin Suriyeli göçünü Türkiye’de tutma konusunda verdiği mali destek sözünü tutmaması nedeniyle, Suriyelilerin toplum üzerinde yarattığı ekonomik yük devam etmekte ve muhalefet tarafından hükümete yönelik siyasal kutuplaşma malzemelerinden biri olarak kullanılmaya devam etmektedir. Yine, on yıldan fazla bir süredir Türkiye’de ikamet eden, çocuk yetiştiren, iş ve eş sahibi olan Suriyelilerin tekrar ülkelerine dönmelerini beklemek mümkün görünmemektedir. İlk soruya ilişkin bulgular, siyasi elitler düzeyinde yaşanan siyasal kutuplaşmanın, Bursa ili örneğinde araştırmaya katılan muhtarlar arasında görülmediği, aksine muhtarların konuya ilişkin görüşlerinin örtüştüğünü göstermektedir.

Araştırmada ikinci olarak, Suriyeli göçmenlere uzak ya da yakın yerde yaşamının siyasal kutuplaşmayı nasıl etkilediği sorusuna cevap aranmıştır. Bulgulara göre, Suriyelilerin görece az ikamet ettikleri mahallelerin muhtarlarının en fazla üzerinde durdukları üç konu ekonomiye yük getirmeleri, kalıcı olmaları ve kültür farklılığıdır. Suriyelilerin yoğun şekilde ikamet ettikleri mahalle muhtarlarının üzerinde durdukları ilk üç konu ise kültür farklılığı, ekonomiye yük getirmeleri ve güvenlik sorunudur. Her iki gruptaki muhtarların kültür farklılığı ve ekonomiye yük getirmeleri konularına ilk üç maddede

yer verdikleri görülmektedir. Suriyelilerin yoğun şekilde ikamet ettikleri mahalle muhtarlarının güvenlik konusuna vurgu yapmaları önemlidir. Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları mahallelerde güvenlik sorunlarını artırıp artırmadıklarına dair araştırmalarla konunun incelenmesinde yarar vardır. Bununla birlikte, Suriyeli göçmenlerin yaşadıkları yerlerde güvenlik sorunu olarak algılanmalarında, Suriyeli göçmenler aleyhinde medyada yer alan haberlerin kutuplaştırıcı etkisinin olduğu söylenebilir. İkinci soruya ilişkin bulgular da siyasi elitler düzeyinde yaşanan ve medya aracılığıyla topluma yayılmak istenen kutuplaşmanın Bursa ili örneğinde araştırmaya katılan muhtarlar arasında tam anlamıyla görülmediğini ortaya koymaktadır.

Araştırmada üçüncü olarak, görüşme yapılan mahallelerdeki hâkim siyasi görüşün siyasal kutuplaşmayı nasıl etkilediği sorusuna cevap aranmıştır. AKP’li belediye sınırları dahilindeki muhtarların, üzerinde durdukları ilk dört konu başlığı sırasıyla “kültürel yapıların farklılığı, göçmenlerin devlet harcamaları ve yardımları nedeniyle ekonomiye yük getirdikleri, geri dönmeyecekleri, vatandaşlık, seçme ve seçilme haklarının verilmesinin doğru olmayacağı” şeklinde sıralanmaktadır. CHP’li belediye sınırları dahilindeki muhtarlar da sırasıyla Suriyelilerin doğurganlığına, ekonomiye yük getirdiklerine ve kültür farklılığı konularına değinmişlerdir. Ayrıca diğer gruptaki muhtarlardan farklı olarak Suriyeli göçmenlerin Türkiye’ye gelmelerini insani gerekçelerle makul karşılamışlardır. Her iki gruptaki muhtarların ilk sıralara Suriyeli göçmenlerin kültürel farklılığını ve ekonomiye yük getirmelerini koydukları görülmektedir. Üçüncü soruya ilişkin bulgular da siyasal elitler düzeyinde yaşanan siyasal kutuplaşmanın Bursa ili örneğinde araştırmaya katılan muhtarların görüşlerine yansımadığını göstermektedir.

Kuramsal bağlamda, siyasi elitler düzeyinde başlatılan siyasal kutuplaşmanın yazılı, görsel, sosyal medya vasıtalarıyla toplumun alt katmanlarına yayıldığı ve bireysel kutuplaşma şeklinde devam ettiği görülmektedir. Bireylerin siyasi elitlerce kendilerine aktarılan düşünceleri sorgulamadan kabullenmeleri, olayların ardındaki gerçek nedenleri araştırma gayretine girmemeleri, temel bilgi kaynağı olarak medyayı kabul etmeleri siyasal kutuplaşma düzeyini artırmaktadır. Toplumsal sorunların farklı bakış açılarından tartışılması uzlaşmacı bir siyasal kültürün geliştiği toplumlarda demokrasinin gelişmesine hizmet edebilir. Bununla birlikte, hiçbir şekilde uzlaşmaya yanaşmayan siyasal ve toplumsal ortamlarda kutuplaşmaların toplumsal ayrışmayla sonuçlanması olasılığı daha fazladır. Araştırma bulguları bağlamında değerlendirildiğinde, Suriyeli göçmenlerin yoğun şekilde ya da seyrek olarak ikamet ettikleri; AKP’li ya da CHP’li belediyelerin hâkim olduğu yerlerdeki mahalle muhtarlarının söylemlerinde aynı konuların öne çıkardıkları görülmektedir. Buradan hareketle, Bursa ili örneğinde, siyasal kutuplaşma kaynaklı bir söylem farklılığından ziyade uzun süredir Suriyeli göçmenlerle bir arada yaşamak durumunda kalan muhtarların Suriyeli göçmenlerle ilgili görüşleri arasında paralellik olduğu, sorunun siyasi elitlere göre daha gerçekçi bir bakış açısıyla algılandığı anlaşılmaktadır.

Literatür bağlamında, Şekil 3,1’de görüleceği üzere, araştırma bulgularının ulusal literatürdeki araştırma bulgularıyla örtüştüğü söylenebilir. Gerek ulusal literatür gerekse Bursa ili örneğinde Suriyeli göçmenlerin Türkiye’de kalıcı olduklarına inanılmakta, kamplar dışında ikamet etmelerinin güvenlik sorunları yaratabileceğine, aile ve toplumsal yapılardan kaynaklanan farklılıkların gerilimlere yol açabileceğine inanılmaktadır. Devletin Suriyeli göçmenlere yönelik eğitim ve sağlık hizmetlerinin topluma ekonomik külfet yüklediği inancı hakimdir. Buna karşın, Bursa ili örneğinde, Suriyeli

göçmenlerin çalışma hayatı üzerine etkilerine dair görüşleri ekonomik yük oluşturmalarına dair görüşlerinin gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır.

Araştırmanın nitel bir çalışma şeklinde planlanması, verilerin yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanması, görüşmelerde standartlaştırılmış görüşme formlarıyla toplanması çalışmanın güçlü yönleri olarak değerlendirilebilir. Bu sayede veriler ilk elden eksiksiz şekilde toplanmış, olayın gerçekleştiği yerdeki ortam ve koşullar araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Görüşme formu ile verilerin toplanması araştırmanın başkaları tarafından tekrar edilebilirliğini ve geçerliliğini artırmaktadır. Bununla birlikte, araştırmanın sadece Bursa ili örneğinde gerçekleştirilmesi, nitel bir araştırma şeklinde tasarlanması nedeniyle sınırlı sayıda katılımcıyla yapılması zayıf yönleri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, araştırmanın gerekli para ve zamanın sağlanması durumunda, Suriyeli göçmenlerin ikamet ettikleri tüm illeri kapsayacak şekilde genişletilmesi potansiyeli bulunmaktadır. Yine, araştırma kapsamında belirlenen tema ve kodlardan yararlanılarak göçmenlere yönelik bir siyasal kutuplaşma ölçeğinin geliştirilmesi de mümkündür.

Sonuçta, Suriyeli göçmenler olayının, siyasal elitler bağlamında siyasal kutuplaşmaya yol açmış olmakla birlikte, Bursa ili örneğinde araştırmaya katılan muhtarlar düzeyinde bir siyasal kutuplaşmaya rastlanmamıştır. Siyasal elitler tarafından, Suriyeli göçmenler üzerinden yürütülen tartışma başlıkları toplum düzeyinde de kısmen karşılık bulmaktadır. Ancak Suriyeli göçmenlerle birlikte yaşayan vatandaşlar, insani, dini ve kültürel gerekçelerle Suriyelilere karşı Avrupa’da görülen tarzda bir nefret söylemi, ötekileştirme ya da dışlama tavrı gösterme eğiliminde değildirler. Araştırma bulguları, Suriyeli göçmenler olayında, siyasal kutuplaşma konusunda ortaya çıkan konuların belirlenmesi ve bu sorunlara çözüm üretilmesi konularında, başta İçişleri Bakanlığı, Göç İdaresi Başkanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı gibi merkezi yönetim örgütlerine, diğer yandan da göçmenlerin ikamet ettiği kentlerin yerel yöneticilerine önemli veriler sunmaktadır.

Kaynakça

- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abramowitz, A. I., Saunders, K. L. (2008). Is Polarization a Myth?. *The Journal of Politics*, 70(2), 542-555. <https://doi.org/10.1017/s0022381608080493>
- AFAD. (2013). *Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, 2013 Saba Araştırması Sonuçları*. T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- AFAD. (2014). *Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri Kardeş Topraklarındaki Misafirlik*. T.C. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.
- Akcan, A. T. (2018). Türkiye işgücü piyasasında suriyeli sığınmacıların yeri ve etkileri. *SGD-Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 59-73.
- Atasoy, A., Demir, H. (2015). Suriyeli Sığınmacıların Kırıkhan'a (Hatay) Etkileri. *Journal of International Social Research*, 8(38), 457-470.
- Babuş, F. (2006). *Türkiye'de Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*. İstanbul: Ozan Yayıncılık.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem ve Teknikleri (Uygulamalı-Örneklî)*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Baldassarri, D., Bearman, P. (2007). Dynamics of Political Polarization. *American Sociological Review*, 72(5), 784-811. <https://doi.org/10.1177/000312240707200507>
- Barber, M., McCarty, N. (2015). Causes and Consequences of Polarization. N. Persily (Ed.), *Solutions to Political Polarization in America* içinde (s. 15-58). Cambridge: Cambridge University Press. doi:10.1017/CBO9781316091906.002
- Bauman, Z. (2018). *Kapımızdaki Yabancılar*. Emre Barca (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beşer, A., Tekkaş Kerman, K. (2017). Göç Eden Bireylerin Öncelikli Sağlık Sorunları ve Sağlık Hizmetine Ulaşımdaki Engeller. *Türkiye Klinikleri J Public Health Nurs-Special Topics*, 3(3), 143-148.
- Castles, S., Miller, M. J. (2008). *Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri*. Bülent Uğur Bal – İbrahim Akbulut (Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cresswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çelik, A. H. (2015). Buaziz'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap baharının sonuçları üzerine bir değerlendirme. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 6(2), 34-53.
- Dağ, A. E. (2013). *Suriye Bilad-i Şam'ın Hazin Öyküsü*. İstanbul: İnsani Yardım Vakfı.
- Deutsche Welle Türkçe. (2011). *Arap Baharı'nın bir yılı*. <https://www.dw.com/tr/arap-bahar%C4%B1n%C4%B1n-bir-y%C4%B1%C4%B1/a-15609554> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- DiMaggio, P., Evans, J., Bryson, B. (1996). Have American's Social Attitudes Become More Polarized? *American Journal of Sociology*, 102(3), 690-755. from <http://www.jstor.org/stable/2782461>
- Dinçer, O. B., Federici, V., Ferris, E., Karaca, S., Kirişçi, K., Çarmıklı, E. Ö. (2013). *Suriyeli mülteciler ve Türkiye: Sonu gelmeyen misafirlik*. International Strategic Research Organization (USAK).
- Dönmez Kara, C. Ö. (2021), *İşletme ve Sosyal Politikalar*. Moldova: LAP Lambert Academic Publishing. ISBN: 978-620-3-83968-5.
- Efe, H. (2018). Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye'de Yaşanan Göçler ve Etkileri. *Sosyal Bilimler Metinleri*, 2018(1), 16-27.

- Erdoğan, E., Uyan Semerci, P. (2018). *Fanusta Diyaloglar Türkiye’de Kutuplaşmanın Boyutları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2014). *Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum Araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO).
- Erdoğan, M. M. (2018). *Türkiye’deki Suriyeliler Toplumsal Kabul ve Uyum*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M. (2018a). *Suriyeliler Barometresi Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Erdoğan, M. M., Ünver, C. (2015). *Türk İş Dünyasının Türkiye’deki Suriyeliler Konusundaki Görüş, Beklenti ve Önerileri*. Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.
- Epstein, D., Graham, J. D. (2007) *Polarized politics and policy consequences*. Rand Corporation.
- Esteban, J., Ray, D. (1994). On the Measurement of Polarization. *Econometrica*, 62(4), 819-851. <https://doi.org/10.2307/2951734>
- GİGM, (2020). *Kitlesel Akinlar*. <https://www.goc.gov.tr/kitlesel-akinlar> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. B., Taşgın, S. (2015). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- IOM Turkey, Göç Terimleri Sözlüğü, 2019, https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf
- İçduygu, A. (2017). Türkiye’deki Suriyeli sığınmacılar: “Siyasallaşan” bir sürecin analizi. *Toplum ve Bilim*, 140, 27-41.
- İlgazi, A. (2019). Suriyeli Sığınmacıların Emek Piyasasına Etkileri Gaziantep ve Şanlıurfa Örneği. *Econharran*, 3(4), 93-123.
- Kahraman, F., Kahya Nizam, Ö. (2016). Mültecilik Hallerini Mekan Üzerinden Okumak: Gaziantep Örneğinde Türkiyelilerin Gözünden Suriyeli Kent Mültecileri. *Journal of International Social Research*, 9(44), 808-825.
- Karasu, M. A. (2016). Şanlıurfa’da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 995-1014.
- Karataş, İ. (2020). Türkiye’nin Vatandaşlık Politikalarının Öteki Algısındaki Rolünü Suriyeli Mülteciler Üzerinden Düşünmek. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 50, 17-42.
- Karpat, K. H. (2015). Önsöz. M. Murat Erdoğan ve Ayhan Kaya (Der.). *Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler* içinde. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Karpat, K. H. (2017). *Osmanlı’dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. Bahar Tırnakçı (Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kocadaş, B. (2018). Suriyeli sığınmacılar ve çalışma hayatı: Sorunlar, tespitler ve öneriler. *Sosyolojik Düşün*, 3(1-2), 1-13.
- Kurtuluş, G. (2019). *1989 Bulgaristan Türklerinin Göç Hikayeleri Bir Sözlü Tarih Denemesi*. Ankara: Karakum Yayınevi.
- Küçükkendirci, H., Batı, S. (2020). Konya’da Sağlık Çalışanlarının Mülteci ve Sığınmacılara Bakış Açısının Değerlendirilmesi. *Genel Sağlık Bilimleri Dergisi*, 2(2), 28-39.

- Lachat, R. (2008). The impact of party polarization on ideological voting. *Electoral Studies*, 27, 687-698. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2008.06.002>
- Levendusky, M. S. (2010). Clearer Cues, More Consistent Voters: A Benefit of Elite Polarization. *Political Behavior*, 32(1), 111-131. <https://www.jstor.org/stable/40587310>
- Lordoğlu, K., Aslan, M. (2016). En Fazla Suriyeli Göçmen Alan Beş Kentin Emek Piyasalarında Değişimi: 2011-2014. *Çalışma ve Toplum*, 49(2), 789-808.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Memiş, E., Bülbül, C. (2014). *Eskişehir'de Göçler*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Memiş, H. (2015). İç Savaş Nedeniyle Kilis'te Yaşayan Suriyelilerin Oluşturduğu Sosyo-Ekonomik Algılar Üzerine Bir Araştırma. *Electronic Journal of Social Sciences*, 14(52), 100-114.
- Munzert, S., Bauer, P. (2013). Political Depolarization in German Public Opinion, 1980–2010. *Political Science Research and Methods*, 1(1), 67-89. doi:10.1017/psrm.2013.7
- Orhan, O., Gündoğar, S. S. (2015). *Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri*. Rapor No: 195, ORSAM.
- Özdemir, Ç. (2016). Suriye'de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi? *Bilgi*, 33, 81-102.
- Özyürek, A., Kapçı, P. E., Yılcı, S. (2019). Farklı yaş grubundan bireylerin Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin durumu hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6(1), 56-69.
- Paksoy, S., Özgüven, M. K. (2017). Suriyeli Sığınmacıların Kilis Ekonomisine Etkisi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 4(9), 56-78.
- Schweighofer, S. (2018). Affective, Cognitive and Social Identity Related Factors of Political Polarization. Doctoral Thesis, Germany: Zurih. <https://doi.org/10.3929/ethz-b-000256680>.
- Şen, Y. (2013). Suriye'de Arap Baharı. *Yasama Dergisi*, (23), 54-79.
- Şimşek, D. (2019). Suriyeli Mültecilerin Avrupa'ya Yayılımı: Analitik ve Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Adam Akademi*, 9(2), 493-516.
- Taştekin, F. (2016). *Suriye: Yıkıl Git, Diren Kall*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toksöz, G. (2006). *Uluslararası Emek Göçü*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- TTB. (2014). *Suriyeli Sığınmacılar ve Sağlık Hizmetleri Raporu*. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM), (2021). *Göç Terimleri Sözlüğü İkinci Baskı*. No:31
- UNHCR. (2021a). *Refugee Statistics*. <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/statistics/#:~:text=Syrians%20continued%20to%20be%20the,%2C%20Turkey%2C%20Jordan%20and%20beyond>. (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- UNHCR. (2021b). *Syria emergency*. <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- UNHCR. (2021c). *Total Persons of Concern*. <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria#> (Erişim Tarihi: 20.05.2021).
- Ünal, S. (2014). Türkiye'nin beklenmedik konukları: "Öteki" bağlamında yabancı göçmen ve mülteci deneyimi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 6(3), 65-89.
- Williams, A. (2008). Turning the Tide: Recognizing Climate Change Refugees in International Law. *Law & Policy*, 30, 502-529.

- Yaman, F. (2019). *Göç ve Toplum Dünyada ve Türkiye’de Değişen Nüfus Hareketleri*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, M. E. (2011). Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması. *Ortadoğu Analiz*, 3(30), 15-23. ISSN: 1308-7541.

Giriş

Büyük ölçekli endüstriyel kalkınma projeleri (madenler, barajlar, enerji santralleri, askeri tesisler, kimyevi madde fabrikaları, otoyollar, havaalanları, ticaret merkezleri, toplu konut projeleri vb.) ve savaşlar düzenli olarak dünyanın çeşitli yerlerinde insanların, yerel toplulukların, etnik grupların, sosyal sınıfların ve beraberinde kültürlerin yerinden edilmesine ve her yıl on milyonlarca insanın gönülsüz veya zorunlu yeniden yerleşimine yol açmıştır.

Cernea'ya göre (2004: 6), geçen yüzyılın son yirmi yılında, endüstriyel kalkınma programlarının neden olduğu zorla yerinden edilmelerin büyüklüğü, her yıl 10 milyon kişi ya da bu dönemde küresel olarak yaklaşık 200 milyon kişiydi. Bu nedenle, sıklıkları, boyutları ve korkunç sonuçları nedeniyle, kalkınmadan kaynaklanan yer değiştirmeler dünya çapında bir sorun haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar ve uygulanan iskan projeleri göstermektedir ki, gönülsüz yeniden yerleşim, kamulaştırma ya da zorunlu yer değiştirme yoluyla yeniden iskan projelerinin planlanması, hazırlanması ve uygulanmasındaki eksiklikler, başarıdan çok daha fazla başarısızlık üretmiştir. Aslında, şu anda uygulandığı şekliyle yeniden yerleşimin bir koruma türü olarak kategorize edilemeyeceği de şüphelidir (Muggah, 2003: 1).

Endüstriyel kalkınma amaçlı büyük projelerdeki nispi artış ve kısa ya da uzun vadede sosyal ve çevresel olumsuz etkilerinin kapsamı ilk olarak 1986 ve 1993 yılları arasında Dünya Bankası destekli projelerde gönülsüz yeniden yerleşim projelerinden elde edilen bulgular ışığında konunun uzmanları tarafından detaylı bir şekilde incelenmiştir. İnceleme, 1993 yılında Dünya Bankası'nın devam eden 1.900 projesinden 146'sının (veya yüzde 8'den azının) gönülsüz yeniden yerleşimi içerdiğini göstermiştir. Bulgulara göre, bu projelerde yaklaşık iki milyon insanın yer değiştirdiği saptanmıştır. Bu projelerin %60'ından fazlası Doğu Asya ve Güney Asya'da bulunmakta ve yeniden yerleştirilecek insanların yaklaşık %80'ini kapsamaktadır. Brezilya, Çin, Hindistan ve Endonezya'daki az sayıda proje, yerinden edilen insanların büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bangladeş, Endonezya, Pakistan ve Vietnam'da Dünya Bankası tarafından desteklenen ve yeniden yerleşim içeren projelerin sayısında önemli artışlar meydana gelmiştir. Dünya Bankası'nın 1994-1997 yılları arasında değerlendirmeye aldığı projeler kapsamında 600.000 kişinin yeniden yerleşimini öngören yaklaşık 100 adet proje önerilmiştir (Asian Development Bank [ADB], 1995: 6).

Endüstriyel kalkınma kaynaklı zorunlu yerinden edilme ve yeniden yerleşim olgusu, kalkınma çalışmalarında ve sosyal bilim literatüründe giderek daha fazla kullanılmaktadır. İlgili literatür

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara'da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr., Bağımsız Araştırmacı, alpersezener@gmail.com

incelendiğinde açıkça görülmektedir ki kırk yıldan fazla bir süredir akademisyenler, bağımsız uzmanlar, hükümetler ya da finans kuruluşları tarafından atanan görevliler, ve yeniden yerleşime doğrudan ya da dolaylı bir şekilde maruz kalmış taraflar “endüstriyel kalkınma”nın neden olduğu yerinden edilme ve yeniden yerleşimin etkilerini anlamaya, anlatmaya ve vurgulamaya çalışmaktadır (Scudder, 1981, Cernea 1997; McDowell, 2002; Downing, 2002; Oliver-Smith, 2010; Vanclay, 2017).

Mevcut resmi söylem açısından yerinden edilme ya da yeniden yerleşim konusunda gönüllülüğün etkisi veya varlığı sıkça vurgulanırken, asıl konunun merkezinde arazi edinimi yoluyla mülksüzleştirme, zorunlu yer değiştirme ve kalkınma projeleriyle insanların yeniden yerleştirilmesiyle ilişkili sosyal ve ekonomik süreçlerin olduğu görülmektedir. Arazi edinimi veya arazi üzerinde haklar edinmek, neredeyse tüm altyapı ve üstyapı projeleri ve özellikle inşaat, maden ve enerji sektörleri açısından oldukça önemli ve vazgeçilmez bir konudur.

Amacı ne olursa olsun hükümetler ya da özel şirketler tarafından gerçekleştirilen büyük ölçekli kalkınma veya altyapı projeleri zorunlu olarak yeterli büyüklükte bir alan ve araziye ihtiyaç duyar. Genel olarak bu alan ve/veya arazi ihtiyacı, insanların ve/veya toplulukların fiziksel olarak yerlerinden edilmelerine neden olabilir. İnsanların ve/veya toplulukların fiziksel olarak yer değiştirmelerinin gerekmediği durumlarda bile gerçekleştirilmesi planlanan proje, geçim kaynaklarına veya gelir getirici faaliyetlere geçici veya kalıcı olarak olumsuz etkide bulunabilir. Dahası, zamanla büyük çaplı, kümülatif sonuçlar yaratabilecek çevresel ve sosyal etkilere neden olabilir (Vanclay, 2017; IFC, 2012; Cernea, 1997; EBRD, 2016; Downing, 2002).

Günümüzde birçok yeniden yerleşim uygulamasında nakit ödeme veyahut eşdeğer olmayan tazminat yoluyla insanların ve toplulukların kayıplarını telafi etme yolu tercih edilmektedir. Pek çok insan ve topluluk için arazinin bir yaşam biçimi, kültürel bir ifade yolu ya da varlık sebebi olduğu çoğunlukla unutulur. Yerinden edilerek yeniden yerleştirilmek maddi açıdan olumlu bir katkı sağlıyor gibi görünse de statü, duygu durumu, manevi etmenler ve benzeri sosyal ve psikolojik olumsuz etkilere neden olabilmektedir (Vanclay, 2017: 3).

Yeniden yerleşim süreci, karmaşık, çok boyutlu, çok aktörlü ve birbiriyle ilintili sosyal, ekonomik, politik ve psikolojik katmanlara sahiptir. Bu çok boyutluluk ve katmanların varlığı nedeniyle yeniden yerleşim ve yerinden edilmenin etkileri her insan ya da topluluk için farklı şekilde karşılık bulmaktadır (Oliver-Smith, 2010; Vanclay, 2012). Bazı insanlar ya da topluluklar yeniden yerleşim kapsamında gerçekleştirilen bir sosyal sorumluluk projesinin yararlanıcısı olabilir. Örneğin, istihdam ve iş olanaklarından ya da nakit tazminat seçeneğinden faydalanabilir. Bu durum, rahatlıkla kaybedilen arazi için yeterli bir karşılık olarak görülebilir. Fakat, diğer yandan başka bir topluluk için maddi tazminat ve diğer faydalar yetersiz kalabilir. Bu hissiyat çerçevesinde düşünüldüğünde kaybedilen manzara, anılar, geçmişe olan derin bağın zarara uğraması hiçbir şekilde maddi olarak telafi edilebilir değildir (Cernea, 1997, 1998, 2003, 2004, 2006, 2007).

Endüstriyel kalkınma kaynaklı yeniden yerleşim ve yer değiştirmelerin olumsuz etkilerini azaltmak, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamak için küresel ölçekte ciddi çalışmalar 1970'ler itibarıyla hız kazanmıştır. Dünya Bankası, 1980'de, çeşitli endüstriyel projelerden kaynaklanan felaketlere, örneğin herhangi bir planlı yeniden yerleşim süreci olmaksızın 70.000 kişiyi yerinden eden Brezilya'daki Sobradinho Barajı gibi büyük çaplı başarısız girişimlere yanıt olarak yeniden yerleşim konusunda ilk uluslararası standardı yayınlamış ve uygulamaya başlamıştır. Bu ilk standart, daha sonra

gönülsüz yeniden yerleşime ilişkin bir işletme politikası haline gelmiştir ve 2016'da *Çevresel ve Sosyal Standart 5: Arazi Edinimi, Arazi Kullanımı ve Gönülsüz Yeniden Yerleşime İlişkin Kısıtlamalar* olarak kapsamlı hale getirilmiştir (World Bank [WB], 2016). Dünya Bankası, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ve Asya Kalkınma Bankası (ADB) gibi kredi veren kuruluşlar ulusal hükümetlere borç verdiğinde her koşulda Dünya Bankası standartlarının ilgili hükümetler tarafından uygulanmasını zorunlu kılmıştır.

Birçok uluslararası finans kuruluşu ve ihracat kredisi ajansları ile kalkınma işbirliği ajanslarının tümü (Afrika Kalkınma Bankası, Asya Kalkınma Bankası, Asya Altyapı Yatırım Bankası, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Avrupa Yatırım Bankası, Inter-Amerikan Kalkınma Bankası, İslam Kalkınma Bankası ve Yeni Kalkınma Bankası vd.), yeniden yerleşim dahil, kredi verdikleri projelerin sosyal ve çevresel performansına ilişkin kendi standartlarına sahiptir. Bazı farklılıklar olsa da, artan uyum söz konusudur ve genel olarak aynı ilkeler tüm kurumlar için geçerlidir (Vanclay, 2017: 5).

Endüstri 4.0, yapay zeka ve uzayda koloni kurma tartışmalarının hız kazandığı bu “yeni çağ” ikliminde, kontrolsüz büyüme/kalkınma kaynaklı tarım ve orman arazilerinin tahribatı, salgınlar, enerji kaynakları, dünya nüfusundaki dengesizlik, temiz su kaynaklarına kısıtlı erişim, işsizlik, yoksulluk, fiziksel barınma ve güvenlik gibi güncel meseleler ekseninde, arazi edinimi hususu hükümetler, özel şirketler ve yeniden yerleşime maruz kalan insanlar açısından daha önemli bir hale gelmiştir. Buna paralel olarak, endüstriyel kalkınma kaynaklı yeniden yerleşim, zorunlu yer değiştirme olgusu, sosyal bilimler açısından ve özellikle sosyal antropoloji açısından kalkınma ile ilişkisinde görece yeni bir araştırma konusu olarak önem kazanmıştır.

Gönülsüz/Zorunlu Yeniden Yerleşim Olgusu

Gönülsüz/Zorunlu Yeniden Yerleşim, iki farklı ancak ilişkili süreci ifade eder: Yerinden olma/edilme ve Yeniden Yerleşim. Yerinden olma, kalkınma projelerinin insanların arazilerini veya diğer varlıkları kaybetmesine neden olduğu bir süreçtir. Bu, ikamet edilen mekanların ortadan kalkmasına, gelir kaybına veya diğer olumsuz etkilere neden olabilir. Yeniden yerleşim ise, genel olarak, kalkınma projelerinden olumsuz etkilenenlerin gelirlerini ve yaşam standartlarını iyileştirme veya en azından eski haline getirme çabalarında yardımcı olunan süreci ifade eder (International Finance Corporation [IFC], 2012).

Özellikle, teknik açıdan hassas bir şekilde planlanmış herhangi bir projenin faaliyet alanı içerisinde yer alan araziler açısından; a) mevcut arazi sahipleri ve/veya arazilerin kullanıcıları söz konusu olduğunda; b) bu arazilerin herhangi bir köy, kasaba ya da bölge topluluğunun geleneksel kaynaklarının bir parçasını oluşturduğu durumlarda; arazi veya arazi hakları edinimi gönüllü veya gönülsüz bir yeniden yerleşimi gerektirebilir. Dünya Bankası'na bağlı Uluslararası Finans Kurumu (IFC) ölçütlerine göre, proje amaçları doğrultusunda arazi ediniminin aşağıdakilerden biriyle veya daha fazlasıyla sonuçlandığı durumlarda yeniden yerleşim gerekir (IFC, 2012: 31):

- Bireylerin ya da toplulukların yerinin değiştirilmesi,
- Bireylerin veya toplulukların mal ve mülklerini (binalar, arazi, ekinler vs.) kaybetmesi veya bu kaynaklara erişiminin ortadan kalkması,

- Proje den etkilenen bireyler ya da topluluklar başka bir yere taşınmak zorunda olsun veya olmasın bireylerin ya da toplulukların gelir kaynaklarını kaybetmeleri veya bu kaynakların sınırlanması.

Bu bağlamda, genellikle “gönüllü” ve “zorunlu” yeniden yerleşim arasında bir ayrım yapılır. Yerinden taşınması istenen bireylerin/toplulukların onayı dahilinde yapılan ve yeri değiştirilmesi düşünülen insanların bu yeniden yerleşim durumunu reddetme lüksüne sahip olmadıkları durumlarda kabullendikleri durumlar “gönüllü yeniden yerleşim” olarak tanımlanmaktadır. “Zorunlu yeniden yerleşim”, çoğunlukla mevcut yasalar çerçevesinde arazi edinmek için kamulaştırma yetkisinin kullanıldığı ve bireylerin/toplulukların rızası ya da tasarrufu dışındaki durumları tanımlar (Cernea, 1998).

Zorunlu yerinden edilmeyi sadece fiziksel anlamda bir grubun ya da topluluğun mevcut ikamet alanından uzaklaştırılması olarak ele alan yaklaşımların pratikte yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu noktada, sadece fiziksel yerinden edilmenin değil aynı zamanda sosyal, kültürel ve ekonomik yerinden edilmenin de dikkate alınması gerektiği unutulmamalıdır.

Arazi edinimi, mevcut araziyi kullanan insanların mutlaka başka bir yere yerleşmeleri anlamına gelmemekle birlikte, mevcut arazi içinde, üzerinde veya civarındaki kaynaklara bağlı olarak yaşayan insanların gelirleri, yaşam standartları ve geçim yollarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Örneğin geçimini tarımsal üretimden sağlayan aile fertlerinin yaşadıkları evi boşaltmak zorunda kalmadan [yeniden yerleşim kapsamında] arazilerinin bir kısmını yitirmeleri sıkça karşılaşılan bir durumdur. Bununla birlikte mevcut arazinin sadece bir kısmının kaybedilmesi dahi o tarımsal arazinin genel verimliliğini düşürebilmektedir. Bu sorun, tarım arazilerinin kısıtlı ve dağınık durumda olduğu ya da toplu olmadığı durumlarda etkisini daha fazla göstermektedir.

Bireylerin ya da toplulukların yeniden yerleşimi, geniş kapsamlı ve ciddi etkiler meydana getirebilir. Yeniden yerleşim sonucu insanların geçim ve gelir kaynakları zarar görebilir, hatta yitirilebilir. Toplulukların yapıları ve sosyal güvenlik ağları zayıflayabilir; toplumsal huzur azalabilir ve kültürel ve geleneksel organizasyonda meydana gelen bozulmalar sonucu toplumsal işbirliği ve aidiyet duygusu zarar görebilir. Kötü yönetilen bir yeniden yerleşim planı uzun vadede toplumsal bölünmeye, fakirliğin artmasına ve istikrarsız bir ekonomik yapıya neden olabilir. Yeniden yerleşim, arazi ve geçim kaynaklarının mülkiyeti, yetersiz tazminat ödemeleri, yeniden yerleşime tabi tutulan insanlar ile yeni yerleşim bölgesinin mevcut sakinleri arasında ortaya çıkması muhtemel huzursuzluklar gibi birçok nedene bağlı olarak çatışma potansiyelini artırabilir. Bazı durumlarda yeniden yerleşim bölge, köy veya mahalle seviyesinde uzun zamandır var olan çatışmaları şiddetlendirebilir veya yeniden alevlendirebilir.

Bu çerçevede, şikayetleri ve ihtilafları çözümlemeye yönelik açık ve şeffaf yöntem ve uygulamalar herhangi bir yeniden yerleşim programının önemli bir parçasıdır. İhtilaf risklerinin erken safhada değerlendirilmesini de içeren etkili yaklaşımlar ve yeniden yerleşimden etkilenen insanlarla yakın iletişim ve işbirliğine dayalı kapsamlı bir yeniden yerleşim planlamasının hayata geçirilmesi çatışma potansiyelini önemli ölçüde azaltabilir.

Uluslararası Standartlar ve Yeniden Yerleşim

Yeniden yerleşim uygulamalarının genel ölçütlerinin belirlenmesi ve belirli bir standarda bağlanması amacıyla küresel çapta girişimlerin bulunduğu ve uluslararası finans desteğine ihtiyaç duyan birçok projenin uymakla yükümlü olduğu kuralların geliştirildiğini görmekteyiz. Günümüzde sıkça başvurulmuş ve entegre olunması tavsiye edilen kurallar rehberinin başında Dünya Bankası'na bağlı Uluslararası Finans Kuruluşu (IFC) Performans Standartları gelmektedir. Uluslararası Finans Kuruluşu, uluslararası projelerin uymakla yükümlü olduğu 8 temel performans standardı belirlemiştir. Bunlar, Sosyal ve Çevresel Değerlendirme ve Yönetim Sistemleri (PS1), İş ve Çalışma Koşulları (PS2), Kirliliğin Önlenmesi ve Azaltılması (PS3), Halk Sağlığı, Güvenliği ve Emniyeti (PS4), Arazi Edinimi ve Zorunlu Yeniden Yerleşim (PS5), Biyoçeşitliliğin Korunması ve Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi (PS6), Yerli Topluluklar (PS7), Kültürel Miras (PS8) olarak alt başlıklar halinde detaylandırılmıştır (IFC 2012).

Uluslararası Finans Kurumu'nun "Beşinci Performans Standardı" [PS5] arazi edinimi ve gönüllü olmayan yeniden yerleşimdir. Bu performans standardı açıkça yeniden yerleşimi tanımlamakta ve uluslararası finans talebinde bulunan proje sahiplerinin uyması gereken kuralları genel olarak açıklamaktadır.

Uluslararası Finans Kurumu Arazi Edinimi ve Zorunlu Yeniden Yerleşim Standardı zorunlu yeniden yerleşimi açıklamakta ve karşılıklı diyalog ve anlaşma yolunu önermektedir (IFC, 2012: 31).

Zorunlu yeniden yerleşim, proje bazlı bir arazi ediniminden kaynaklanan hem fiziksel yerinden edilme (başka yerde iskan edilme veya mevcut iskan yerinden olma) hem de ekonomik anlamda yerinden edilme (varlıkların veya varlıklara olan ulaşımın kaybedilmesi, bunun da gelir kaynaklarının veya geçim yollarının kaybedilmesine sebep olması) anlamına gelmektedir. Durumdan etkilenen kişi veya toplulukların yerinden edilmesine sebebiyet veren arazi edinimini reddetme hakkı mevcut olmadığında, yeniden yerleşim zorunlu olarak değerlendirilmektedir. Bu da (i) yasal kamulaştırma veya kamulaştırma hakkına bağlı arazi kullanımı ile ilgili kısıtlamalar ve (ii) arazi sahibi ile olan görüşmelerin sonuçsuz kalması halinde proje uygulayıcısının kamulaştırmaya başvurabileceği veya arazi kullanımına yasal sınırlandırmalar uygulayabileceği pazarlığa dayalı çözümler söz konusu olduğunda meydana gelmektedir (IFC 2012: 4-5).

Doğru bir şekilde yönetilmemesi halinde zorunlu yeniden yerleşim, durumdan etkilenen kişi ve toplulukların zorunlu olarak yerleştirildikleri alanlarda çevresel zarar ve sosyal gerilime, bunun yanında da bu kişilerin uzun vadeli sıkıntı ve yoksulluk yaşamasına neden olabilir. Bu nedenle zorunlu yeniden yerleşimden kaçınılmalı veya en aza indirilmelidir. Bununla birlikte zorunlu yeniden yerleşimin kaçınılmaz olduğu durumlarda, yerinden edilen kişiler ve ev sahibi topluluklar üzerindeki olumsuz etkileri hafifletecek uygun önlemler dikkatli bir şekilde planlanmalı ve uygulanmalıdır. Deneyimler proje uygulayıcılarının yeniden yerleşim faaliyetlerine doğrudan dahil olmasının bu faaliyetlerin maliyet açısından etkin, etkili ve zamanında uygulanmasını sağlayabildiğini ve yeniden yerleşimden etkilenen bu kişilerin geçim yollarına yönelik yenilikçi yaklaşımları meydana getirebildiğini göstermektedir.

Diyaloga ve anlaşmaya dayalı çözümler kamulaştırmadan kaçınılmasını ve insanları zorla bir yerden çıkarmak amacı ile hükümet gücünün kullanılması ihtiyacını ortadan kaldırmaya yardım etmektedir. Anlaşmaya dayalı çözümler genellikle bu durumdan etkilenen kişi veya topluluklara adil ve

uygun tazminat ile diğer imtiyaz veya faydaların sağlanması ve bilgi asimetrisi ile pazarlık gücü risklerinin azaltılması ile elde edilmektedir. Proje uygulayıcıları, arazi sahibinin rızası olmaksızın söz konusu araziye erişim sağlayacak yasal yola sahip olsalar dahi anlaşmaya dayalı çözümler aracılığı ile arazi haklarını edinmeye teşvik edilmektedir.

Genel olarak, bu performans standardının amaçlarından bazıları şunlardır (IFC, 2012: 32):

- Alternatif proje olanaklarını göz önünde bulundurarak zorunlu yeniden yerleşimden kaçınma veya en azından gönülsüz yeniden yerleşimi azaltma,
- Varlıkların kaybına yönelik olarak tam ikame (yenileme) maliyeti değerinde tazminat yolu ile arazi kamulaştırmasının etkilerinin hafifletmesi ve yeniden yerleşim faaliyetlerinin uygun paydaşların katılımı ile yürütülmesinin sağlanması,
- Yeniden yerleşime tabi tutulan insanların geçim kaynaklarının ve yaşam standartlarının iyileştirilmesi veya en azından eski haline getirilmesi,
- Teminatlı ve yeterli nitelikte konut sağlanarak yerinden edilen insanların yaşam koşullarının iyileştirilmesi.

Uluslararası Finans Kurumu, Beşinci Performans Standardı'na göre, ödenmesi zaruri olan tazminatın ölçütleri ve detayları şeffaf ve tutarlı bir şekilde, projeden etkilenen insanların katılımıyla belirlenmelidir ve karşılanacak miktar, kaybın tamamı veya daha fazlası kadar olmalıdır (IFC, 2012: 33).

Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) ise benzeri bir şekilde Çevresel ve Sosyal Performans Gereklilikleri kapsamında yeniden yerleşim ile ilgili amaç ve kuralları belirlemiştir (EBRD, 2008: 35):

- Alternatif proje tasarımları keşfederek mümkün olan her yerde gönülsüz yeniden yerleşimi önlemek veya en azından en aza indirmek,
- Arazi ediniminden veya etkilenen kişilerin arazi kullanımı ve araziye erişimi üzerindeki kısıtlamalardan kaynaklanan olumsuz sosyal ve ekonomik etkilerin azaltılması: (i) varlıkların kaybı için yenileme maliyeti üzerinden tazminat sağlanması ve (ii) yeniden yerleşim faaliyetlerinin uygun bilgi ifşası, istişare ve etkilenenlerin bilgilendirilmiş katılımı ile uygulanmasını sağlamak,
- Yerinden edilmiş kişilerin geçim kaynaklarını ve yaşam standartlarını iyileştirmek veya en azından proje öncesi seviyelere getirmek,
- Sosyo-ekonomik statülerinde sürdürülebilir iyileştirmeleri kolaylaştırmak için işletme tabanlı, ücret tabanlı ve / veya işletme tabanlı olabilen önlemler yoluyla,
- Yeniden yerleşim yerlerinde kullanım güvencesi ile birlikte yeterli konut sağlanması yoluyla yerinden edilmiş kişiler arasındaki yaşam koşullarını iyileştirmek.

Hemen hemen her uluslararası finans kurumu ya da kuruluşun, gönülsüz ya da zorunlu yeniden yerleşimden mümkün olduğu kadar kaçınılması, münferit durumlarda halkın katılımı ve rızasına başvurulması, yerinden edilecek kişi ve toplulukların yaşam standartlarının iyileştirilmesi ve yeniden yerleşime maruz kalan kesimler üzerindeki etkilerin en aza indirilmesi hususlarında ortak bir paydada birleştikleri görülmektedir.

Diğer yandan proje uygulamaları kapsamında, Yeniden Yerleşim Planları (Resettlement Action Plans) birçok uluslararası projede zorunlu tutulmaktadır. Ancak yerel kaynaklardan finansman sağlayan projelerde gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri tarafından daha az zorunlu tutulmaktadır. Dolayısıyla

kesin ve yeterli bir şekilde finanse edilmiş ve kültürel olarak duyarlı Yeniden Yerleşim Planları bütün ülkelerde zorunlu tutulmalıdır.

Şu anda dünyada kullanılan performans ölçütleri ve planlama araçları farklı durumlara ve risklere etkili yanıtlar verebilecek yeterlikte ve esneklikte ne yazık ki değildir. Düzenli risk değerlendirmesi için analitik bir yöntem biliminin geliştirilmesi elzemdir ve belirgin bir risk yönetimi, uygulanabilir ve ölçülebilir bir şekilde sonuçlanmalıdır.

Türkiye’de mevzuat ve yasalar açısından uluslararası standartlar bağlamında zorunlu bir yeniden yerleşim politikası bulunmamaktadır. İskan ve kamulaştırma kanunu bir bütünlük arz etmemekle birlikte yeniden yerleşimin sosyo-ekonomik değişkenlerini tam anlamıyla tanımlamamakta ve “devlet yararı ilkesi” dışına çıkamamaktadır. Gönülsüz yeniden yerleşimi azaltacak bir önlem ya da özendirici unsur barındırmamaktadır. Türk yasalarında, yeniden yerleşim sürecine ilişkin halkın katılımı ya da halka danışma gibi bir ibare bulunmamaktadır. Yeniden yerleşime maruz kalınan bölgelerde mesleki eğitim verilmesi ve kredi desteği sağlanması gibi Kamulaştırma Kanunu’nda bazı düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte bunlar zorunluluk olarak tanımlanmamıştır. Ayrıca, Türk yasalarında yeniden yerleşim faaliyetleri kapsamında “Yeniden Yerleşim Eylem Planı” zorunluluğu, olumsuz etkilerin belirlenmesi ve en aza indirilmesi gibi bir zorunluluk bulunmamaktadır.

Türkiye’de Yeniden yerleşim çalışmaları İskân Kanunu (Kanun No. 5543) ile yönetilmektedir. Bu Kanun, proje bölgesindeki ilgili kamu kurumlarına başvuran ve devlet destekli yeniden yerleşim talep eden haneleri konu almaktadır. Devletin yeniden yerleşim desteği, hak sahibi hanelere sağlanır. Kamulaştırma tazminatı ödemeleriye proje bölgesinde taşınmaz mülke sahip tüm bireylere ödenmektedir. Kanunun 3. Maddesine göre etkilenen hanelerin seçimleri ve taleplerine yönelik uygulanabilecek üç yeniden yerleşim türü bulunmaktadır. Bunlar tarımsal, tarımsal olmayan ve fiziksel yerleşimlerdir. Aynı Kanunun 12. Maddesinde, taşınmaz varlıkları kamulaştırılmış olan kişilerin yeniden yerleşimi tartışılmakta ve devlet destekli yeniden yerleşime uygunluk kriterleri belirlenmektedir (İskan Kanunu, 2006).

Projelere yönelik kamulaştırma çalışmalarının Kamulaştırma Kanunu (No. 2942) uyarınca yürütülmesi, Bakanlar Kurulunca yayınlanan kamu yararı kararı temelinde ilgili devlet kuruluşunun sorumluluğundadır. Bu nedenle, taşınmazların edinimi, kamulaştırma aracılığıyla yapılmaktadır. Yine ilgili bakanlık ve kurum bünyesinde oluşturulan bir Kıymet Takdir Komisyonu (KTK), yerinde etkilenen taşınmaz malları tanımlar ve doğrular, eksik üretim ve değer kaybetme temelinde bu doğrulamaya uygun olarak bir değer belirler (Kamulaştırma Kanunu, 1983).

Her bir varlık için belirlenen fiyatlar, 2942 Sayılı Kamulaştırma Kanunu 8. Maddesi uyarınca hak sahiplerine teklif edilir. Müzakere edilen ve üzerinde mutabakata varılan kamulaştırma ücretleri, ilgili kurum tarafından yasal hamilin hesabına yatırılmıştır. Daha sonra da tapu ilgili kuruma devredilir, böylelikle konu olan arazinin edinimi tamamlanır. Müzakerelerin başarısız olduğu durumlarda kurumlar Kamulaştırma Kanununun 27. Maddesini ve Hızlı Kamulaştırma yöntemini uygular.

Buna karşılık, Türkiye’de faaliyet gösteren büyük çaptaki endüstriyel projelerin finans ve kredi kurumları ile ilişkileri, onları doğrudan uluslararası standartlara uygun yeniden yerleşim ve kamulaştırma uygulamalarına yönlendirmektedir. Uluslararası standartlara uyum, şirketlerin finansman sağlamaları, itibarlarını geliştirmeleri ve dünya ölçeğinde varlıklarını sürdürebilmeleri açısından vazgeçilmez bir hale gelmiştir.

Kalkınma Antropolojisi Açısından Yeniden Yerleşim ve Zorunlu Yer Değiştirme

1950'lerden itibaren antropologlar, saha araştırması, kuramsal analiz, alan uygulaması ve sosyal/çevresel değerlendirme ile ilgisinde kalkınmaya bağlı yeniden yerleşim olgusunun tüm alanını başta uygulamalı antropoloji ve devamında kalkınma antropolojisi yaklaşımları çatısı altında incelemişlerdir. Bu erken dönemde antropologlar, insan ve çevre hakları, siyaset, kültürel değişme, otorite, iktisadi etmenler temelinde değerlendirdikleri kalkınmaya bağlı yeniden yerleşim olgusu ve onun etrafında dönen tartışmaların çerçevesinin oluşmasına yardımcı oldular (Oliver-Smith, 2019:6-7).

1970'lerde kalkınma projeleri nedeniyle yerlerinden edilen insanların sorunları, çatışmalar ve doğal afetler nedeniyle yerlerinden edilen insanların sorunlarıyla bağlantılıydı. Bu bağlamda, Scudder (1982), nedene bakılmaksızın yerinden edilmiş insanların tepkilerini ele alarak, strese dayalı, dört aşamalı bir işe alma, geçiş, potansiyel geliştirme ve dahil etme süreci önermiştir (Oliver-Smith, 2009:7).

Bu modele dayalı olarak, yeniden yerleştirilen her topluluk şu aşamalardan geçer: (i) planlama ve işe alma, (ii) ayarlama ve başa çıkma, (iii) topluluk oluşumu ve ekonomik gelişme, (iv) devir ve şirketleşme. Belirli davranış kalıpları her aşamayı karakterize eder. Planlama ve işe alma sırasında, proje geliştiricileri ve planlayıcıları geliştirme ve yeniden yerleşim planları hazırlar. Uyum sağlama ve başa çıkma sırasında, yerinden edilmiş kişiler artan zihinsel streslerle gelecekteki yerinden edilmeye hazırlanır. Topluluk oluşumu ve ekonomik gelişme sırasında, fiili fiziksel yer değiştirme meydana gelir ve yerinden edilmiş kişiler, ekonomilerini ve sosyal ağlarını yeniden inşa ederler. Devir ve birleşme sırasında, ikinci nesil yerinden edilmiş kişiler yerel üretim sistemlerini ve topluluk liderliği pozisyonlarını devralır. Yeniden yerleşim programları, dört aşamadan kolaylıkla geçerlerse başarılıdır ve ikinci nesil yerinden edilmiş kişiler için sürdürülebilirdir. Ancak, gönülsüz yeniden yerleşimden elde edilen kanıtlar, tüm programların tüm aşamalardan başarılı bir şekilde geçmediğini göstermektedir (Sapkota ve Ferguson, 2017: 2-3).

Büyük ölçekli kalkınma ve eşlik eden yerinden edilmelerin hızı artarken, yer değiştirme ve yeniden yerleşim çalışmaları da 1980'lerde genişledi ve özellikle barajlar olmak üzere büyük altyapı projelerinin çevresel ve sosyal etkilerine odaklandı. Kalkınmaya bağlı yeniden yerleşim ile ilgili bu endişenin artmasındaki kilit unsur, projelerin Brezilya, Hindistan, Tayland ve Meksika gibi binlerce insanı yerinden ettiği ve yeniden yerleştirdiği ülkelerde iyi organize edilmiş ve geniş çapta duyurulan direniş hareketlerinin yayılmasıydı. Yerinden edilme ve yeniden yerleşim politikalarının ve uygulamalarının birçok yetersizliğini duyuran direniş hareketleri, kalkınma konusundaki tartışmalarda gönülsüz yeniden yerleşim olgusunu merkeze taşıdı ve hem genel halkın hem de araştırma topluluğunun dikkatini çekti (Sapkota ve Ferguson, 2017: 4).

1990'larda Antropolog Michael Cernea tarafından geliştirilen Yoksullaşma Riskleri ve Yeniden Yapılanma (IRR) modeli, Scudder-Colson'un dört aşamalı modelindeki gibi farklı aşamaları tanımlamadı. Bunun yerine, gönülsüz yeniden yerleşimle ilgili sekiz büyük yoksullaşma riskini tanımladı ve yerlerinden edilmiş kişilerin geçim kaynaklarını yeniden inşa etmek için benzer sayıda önlem tavsiye etti. Bu modele dayalı olarak, gönülsüz yeniden yerleşime eşlik eden sekiz yoksullaşma riski, topraksızlık, işsizlik, evsizlik, marjinalleşme, gıda güvensizliği, artan hastalık ve ölüm oranı, ortak

mülkiyet kaynaklarına erişimin kaybı ve toplulukların bölünmesidir. Bu model, riskleri ele almak için hedeflenen önlemleri detaylandırır: arazi temelli yeniden yerleşim, iş yaratma, barınma, sağlık ve beslenme önlemleri ve sosyal ağın yeniden inşası (Cernea, 2004).

Scudder, dört aşamalı modeli ve Yoksullaşma Riskleri ve Yeniden Yapılanma modelini tek bir çerçevede birleştirmeyi önermiştir.

McDowell (2002), Cernea'nın önerdiği modeli ve daha önce yoksulluğun azaltılması ve kalkınma alanlarında kullanılan sürdürülebilir geçim yaklaşımı unsurlarını birleştirerek bir “zorla yerinden edilme, sürdürülebilir geçim kaynakları ve yoksullaşma riskleri” çerçevesi önermiştir. Bu çerçeveye dayanarak, sürdürülebilir geçim sonuçları yoksullaşma riskleri, belirli politik ve sosyal bağlamda işleyen geçim kaynakları stratejileri, geçim kaynakları ve kurumsal süreçler gibi birden çok kümeye bağlıdır (Sapkoda ve Ferguson, 2017: 4).

Analitik modellerin yanı sıra, bazı kalkınma odaklı yeniden yerleşim politika çerçeveleri 1980'lerden itibaren gelişmeye başlamıştır. Dünya Bankası (WB) ve Asya Kalkınma Bankası (ADB) ve devamında Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) dahil çok taraflı kalkınma bankaları, kalkınma projelerinde yerinden edilmiş kişiler için sürdürülebilir yeniden yerleşim ve geçim kaynaklarının eski haline getirilmesini teşvik eden yeniden yerleşim politikalarını benimsemiştir (Sapkoda ve Ferguson, 2017: 5).

Çok paydaşlı, uluslararası kalkınma bankaları yeniden yerleşim politikalarının temel unsurları arasında, proje tasarımında değişiklik seçeneklerinin değerlendirilerek yeniden yerleşimden kaçınılması ya da yer yeniden yerleşimin asgariye indirilmesi, geçim ekonomilerinin uygun şekilde değerlendirilmesi, planlanması ve yönetimi yoluyla yerinden edilmiş kişilerin geçim kaynaklarının iyileştirilmesi veya eski haline getirilmesi, proje faydalarını artırarak paydaşlarla paylaşım öncelik verilmesi, yerinden edilmiş kişilerin kararlara katılımının sağlanması, ev sahibi toplulukların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak hassas grupların ihtiyaçlarının ele alınmasının sağlanması bulunmaktadır. Bu çerçevede, kalkınma bankalarından ve finans kuruluşlarından destek alan birçok gelişmekte olan ülke, kalkınma odaklı yeniden yerleşim unsurlarını yansıtan ulusal yeniden yerleşim politikaları geliştirmiştir (Sapkoda ve Ferguson, 2017: 5).

Antropologlar, 2000'li yıllardan itibaren saha araştırması, değerlendirme, planlama ve çeşitli uygulamalı faaliyetler yoluyla kalkınmaya bağlı yeniden yerleşim alanını kapsamlı şekilde incelemeye başlamışlardır. Altyapı gelişimine eşlik eden yeniden yerleşim projelerinin planlanması ve uygulanmasına ilişkin olarak Dünya Bankası, Avrupa Kalkınma Bankası ve Asya Kalkınma Bankası gibi çok taraflı kurumlarda uygun politikaların geliştirilmesinde de önemli görevler almışlardır. Uluslararası kredi kuruluşlarından borç alan ülkelerin uyması gereken en iyi uygulamalar ve prosedürler için yönergeleri yazmışlardır.

Örneğin, Dünya Bankası Operasyonel Direktifi: Gönülsüz Yeniden Yerleşim (OD 4.30), antropolog Michael Cernea tarafından yazılmıştır. Cernea, asgari yeniden yerleşim çağrısında bulunarak yerel halkın yaşam standartlarının, kazanç kapasitesinin ve üretim seviyelerinin iyileştirilmesi veya eski haline getirilmesi; yeniden yerleşimcilerin proje faaliyetlerine katılımı; yeniden yerleşim planı; ve kaybedilen varlıkların doğru değerlemesi ve tazminatı hususlarını detaylandırmıştır (WB, 1990: 1–2). Bu tür kılavuz ilkeler, yeniden yerleşime maruz kalan bazı toplulukların uğradıkları zararların, karşılaştıkları maliyetlerin kısmen azaltılmasına yönelik önemli bir adım olmasına rağmen, borç alan

ülkelerde bunların uygulanması sürekli olarak sorunlu olmuştur. Bazı ülkeler uluslararası yönergeleri ulusal egemenlik ihlali olarak görmektedir. Ayrıca, gerek Dünya Bankası gerekse borçlu ülkeler tarafından resmi politikaların benimsenmesi, yeterli uygulamanın güvencesi değildir. Buna ek olarak, özel sermaye ile finanse edilen projelerin, banka tarafından oluşturulan bu değiştirilmiş yönergelere ve prosedürlere ne derece uyması gerektiği açık olmaktan uzaktır. Son zamanlarda, Dünya Bankası politikası ve yönergeleri, yerli toplulukların ve arazilerin resmi mülkiyet hakkına sahip olmayan diğer halkların korunmasına ilişkin zayıflatılmış, bu da yeniden yerleşimi gerçekleştirmeyi kolaylaştırmış ve bazı durumlarda, Dünya Bankası'nın belirli türden yerinden edilme ve yeniden yerleşim sorumluluğunu azaltmıştır (Oliver-Smith, 2009: 9-10).

Uluslararası sivil toplum örgütleri ve akademik kurumların yanı sıra uluslararası finans kuruluşlarında danışman olarak çalışan antropologlar, insani ve kalkınma odaklı yeniden yerleşim projelerinin daha bilinçli planlanması ve uygulanması için gerekli olan uygulamalı araştırmanın yanı sıra politika çerçevelerinin değerlendirmelerini gerçekleştirmişlerdir.

Antropologlar, endüstriyel kalkınmaya bağlı yeniden yerleşim ile karşı karşıya olan insanlar, gruplar ve topluluklarla yakın bir şekilde çalışarak, uluslararası finans kurumlarının, ulusal ve yerel hükümetlerin ve özel şirketlerin kararlarını ve eylemlerini yasal olarak tartışmaya katılmışlardır. Ayrıca, uluslararası çapta büyük ölçekli inşaat, enerji ve maden şirketleri antropologları sürdürülebilirlik, halkla ilişkiler, hükümetle ilişkiler ile ilgili hususlarda yönetici, danışman veya uzman olarak istihdam etmektedir (Oliver-Smith, 2009: 11).

Sonuç

Yirmi birinci yüzyılda kalkınmayla ilgili tartışmalar geliştikçe, küreselleşme, teknolojik ilerleme ve daha fazla refah, özgürlük merkezli, dünya çapında devam eden altyapı ihtiyacı ve ekonomik büyüme arzusu, çevresel olarak daha sürdürülebilir ve daha demokratik kalkınma biçimlerine yönelik endişelerle karşılanmaya devam edecektir.

Yerinden edilme ve yeniden yerleşim gibi insan hakları sorunları ve çevresel kaygılar nedeniyle, kalkınma projeleri, çeşitli topluluklara, yerel halklara, farklı bireyler ve sosyal/kültürel gruplara has farklı sosyal sorumluluk ve destek programlarıyla yaklaşılması düşüncesini güçlendirmiştir. Bu da gerek hükümetler ve gerek büyük ölçekli şirketler açısından eylem planları, standartlar ve planlar geliştirilmesi suretiyle daha sıkıntısız ve herkesin yararına sonuçlar verecek yeniden yerleşim projeleri gerçekleştirme arayışlarına neden olmuştur.

Yeniden yerleşim hakkında araştırma yapan birçok antropoloğun işaret ettiği gibi, bir dereceye kadar, tartışmanın her iki tarafı da benzer sosyal adalet ve maddi refah retoriklerini paylaşmaktadır, ancak sosyal bir hedef olarak kalkınmanın daha derin felsefi anlamı dışında bu hedefe pratikte de ulaşılması gerekmektedir (Hansen ve Oliver-Smith, 1982; Cernea, 1999; Downing, 2002; Oliver-Smith, 2009; Kemp ve diğerleri, 2017; Vanclay 2017).

Baskın kalkınma modelleri, büyük ölçekli altyapı projelerini teşvik ederek, sosyal ve fiziksel ortamları dönüştürüp insanların, yerel toplulukların ve tüm mevcut paydaşların refahını korumayı hedeflerken «çoğunluğun yararına azami getiri» kavramını benimsemektedir. Bu yaklaşımların ortak paydası, görece daha zayıf olan azınlığın iyi tasarlanmış ve uygulamaya konmuş yeniden yerleşim

programlarından önünde sonunda fayda sağlayacağı ön kabulüdür. Fakat, geçmiş deneyimler ve yapılan araştırma sonuçları bu iyimser kabulü tam desteklememektedir. Çoğunlukla, ekonomik ve teknolojik kalkınmanın insan yaşamına, toplumlara ve toplumda dünya çapında refah getireceği tezine dayanan mevcut ulusal/uluslararası ekonomik yapıların ve koşulların gelişimi hakkındaki bu «gerçekçi» yaklaşım, genel kabul görmüş endüstriyel kalkınma merkezli ekonomik refah ve insani gelişim ideolojisinin dayatılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum, beraberinde çeşitli ekonomik, sosyal, çevresel, kültürel ve politik çatışmayı, en yoksulluğu ve yoksulluğa bağlı toplumsal çatışmaları, çevresel ve sosyal adaletsizliği döngüsel olarak yeniden üretmektedir. Bununla birlikte, hükümetler ve şirketler, ekolojik olarak yıkıcı ve ekonomik açıdan şüpheli olduğunu düşündükleri projelerin peşinden gitmek yerine, daha az güçlü olanların haklarına ve kültürel ve çevresel çeşitliliğin önemine odaklanmayı tercih etmelidirler. Bu noktada sosyal bilimciler ve antropologlar, tartışmanın her iki tarafına has bilgi ve deneyimleri, analitik becerilerini ve enerjilerini iyi niyetle kullanarak, sorunun karmaşıklığına ve aciliyetine paralel bir şekilde araştırmaya harcamalı ve endüstriyel kalkınma kaynaklı zorunlu yer değiştirmeler ile ilgili sosyal adaleti, çevresel/ekolojik dengeyi ve insan haklarını merkeze alan uluslararası genel-geçer standartların oluşturulması ve mevcut standartların iyileştirilmesi için aktif olarak çalışmaya devam etmelidirler.

Kaynakça

- Asian Development Bank [ADB]. (1995). *Policy on Involuntary Resettlement*, 9 Mayıs 2021, Erişim adresi: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/32515/files/involuntary-resettlement.pdf>
- Asian Development Bank [ADB]. (1998). *Handbook on Resettlement: A Guide to Good Practice*, 9 Mayıs 2021, <https://www.adb.org/documents/handbook-resettlement-guide-good-practice>.
- Cernea, Michael M. (1997). The Risks and Reconstruction Model for Resettling Displaced Populations. *World Development*, 25 (10). pp. 1569–1587, [https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(97\)00054-5](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(97)00054-5).
- Cernea, Michael M. (1998). Impoverishment or Social Justice? A Model for Planning Resettlement. *Development Projects and Impoverishment Risks: Resettling Project Affected People in India*, Chapter 3, p. 42-53, Delhi: Oxford U.P.
- Cernea, Michael M. (Ed.). (1999). *The Economics of Involuntary Resettlement: Questions and Challenges*. Washington (DC): World Bank.
- Cernea, Michael M. (2000). Risks, Safeguards and Reconstruction: A Model for Population Displacement and Resettlement. *Economic and Political Weekly*, Vol. 35, No. 41 (Oct. 7-13, 2000), 3659-3678, <https://www.jstor.org/stable/4409836>.
- Cernea, Michael M. (2003). For a New Economics of Resettlement: A Sociological Critique of the Compensation Principle. *International Social Science Journal*, 55 :37-45, <https://cis.mit.edu/sites/default/files/documents/Cernea New Economics of Resettlement ISSJ 2003.pdf>
- Cernea, M. (2004). Impoverishment Risks, Risk Management and Reconstruction: A Model of Population Displacement and Resettlement. 10 Mayıs 2021, https://www.researchgate.net/publication/253706721_Impoverishment_Risks_and_Reconstruction_A_Model_for_Population_Displacement_and_Resettlement.
- Cernea Michael M. (2006). Re-examining ‘Displacement’: a Redefinition of Concepts in Development and Conservation Policies. *Social Change*. 36:8–35, <https://doi.org/10.1177/004908570603600102>.
- Cernea Michael M. (2007). Financing for Development: Benefit-sharing Mechanisms in Population Resettlement. *Economic and Political Weekly*, Vol. 42, No. 12 (24-30, March 2007). 42:1033–1046, <https://www.jstor.org/stable/4419387>.
- Downing, T. E. (2002). Avoiding New Poverty: Mining-Induced Displacement and Resettlement. *Mining, Minerals and Sustainable Development*, 11 Mayıs 2021, https://www.researchgate.net/publication/303286396_Avoiding_new_poverty_Mining_induced_displacement_and_resettlement.
- European Bank for Reconstruction and Development [EBRD]. (2008). *Performance Requirements*. <http://www.ebrd.com/environment/e-manual/e31ebrd-performance-requirements.html>.
- European Bank for Reconstruction and Development [EBRD]. (2016). *Resettlement Guidance and Good Practice*. London: EBRD. <http://www.ebrd.com/documents/environment/pdf-resettlementguidance-and-good-practice.pdf>.

- Hansen, A. ve Oliver-Smith A. (Ed). (1982). *Introduction Involuntary Migration and Resettlement*, Newyork: Routledge.
- International Finance Corporation [IFC]. (2012). Performance Standards on Environmental and Social Sustainability., <http://www.ifc.org/sustainability>.
- İskan Kanunu. (2006). T.C. Resmi Gazete (5543, 19.09.2006).
- Kamulaştırma Kanunu. (1983). T.C. Resmi Gazete (2942, 4.11.1983).
- Kemp, D., Owen, J.R. ve Collins, N. (2017). Global perspectives on the state of resettlement practice in mining. *Impact Assessment and Project Appraisal: Displacement, resettlement and livelihoods*, 35: 22-33, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14615517.2016.1271544>.
- McDowell, C. (2002). Involuntary Resettlement, Impoverishment Risks, and Sustainable Livelihoods. *The Australasian Journal of Disaster and Trauma Studies*, Vol 2. <http://trauma.massey.ac.nz/issues/2002-2/mcdowell.htm>.
- Oliver-Smith, A. (Ed.). (2009). *Development And Dispossession: The Anthropology of Displacement and Resettlement*. Santa Fe: School for Advanced Research Press.
- Oliver-Smith, A. (2010). *Defying Displacement: Grassroots Resistance and the Critique of Development*. Austin: University of Texas Press.
- Sapkota, N. ve Ferguson S. (2017). *Involuntary Resettlement and Sustainable Development: Conceptual Framework, Reservoir Resettlement Policies, and Experience of the Yudongxia Reservoir*. Phillipinnes: Asian Development Bank.
- Scudder, T. ve Colson E. (1982). From Welfare to Development: A Conceptual Framework for the Analysis of Dislocated People. *Involuntary Migration And Resettlement: The Problems And Responses of Dislocated Ppeople*. Boulder (NV): Westview Press; p. 267–287.
- Vanclay, F. (2017). Project-induced Displacement and Resettlement: From Impoverishment Risks to an Opportunity for Development? *Impact Assessment and Project Appraisal*, 35:1, 3-21, <https://doi.org/10.1080/14615517.2017.1278671>.
- World Bank [WB]. (1990). *Operational Directive: Involuntary Resettlement (OD 4.03)*. https://www.ifc.org/wps/wcm/connect/c41b5296-4485-43e3-a1d5-0876c39b1b19/OD430_InvoluntaryResettlement.pdf?MOD=AJPERES&CVID=jqeB1iA.
- World Bank [WB]. (2016). *World Bank Environmental and Social Framework: Setting Environmental and Social Standards for Investment Project Financing*. Washington (DC): World Bank, 2016.

Syrian Population Flow and Its Spill-Over Effects in Turkey¹

M. Onur Arun²

Mine Karakus Yetkin³

Introduction

The self-immolation of a street vendor, namely Sidi Bouazizi, in Tunisia is commonly referred as a spark that has triggered one of the most historical uprising waves in the Middle East. Looking at various political consequences of these uprising waves that are, in broad strokes, known as the “Arab Spring”, it becomes apparent after a decade that these political movements did not result in formation of more democratic regimes in the Middle East and bring forth colossally democratic socio-political transformations. Contrary to this, in some countries, the process known as the Arab Spring has both appeared as and resulted in violence, escalation of radicalism and extremist movements, political and social turmoil, and loss of thousands of lives. An example of such consequences was the civil war in Syria that can be considered as the last phase of the Arab Spring and has led to serious political, economic and social questions for both Syria and neighbouring countries. It should, in fact, be noted that protests and uprising movements in Syria had initially started in 2011 as peaceful movements and flash mobs. However, they did not continue in such a peaceful way after they have encountered disproportionate power of official forces. By Spring and Summer 2011, the peaceful protests were not only confronted with the police and the Mukhabarat, but the military also organised operations against unarmed protestors as well as rebellious cities such as Latakia, Homs and Hamas (Baczko, et.al. 2018, p. 101). Military operations bombarded Sunni districts and cities, paving the way for armoured Syrian regime forces to enter these centres (ibid. 102). As of 2012, new actors came forward as the first instances of armed rebellious groups; and the armed conflict became the arena of struggle among international powers through bureaucratised and internationally financed armed organisations, especially after 2013 (ibid. 115-123).

One of the most dramatic consequences of the war in Syria was obviously the forced movement of millions of Syrian people from their home country to other countries including Turkey. The fact is that Turkey lies at the crossroads between Syria and more prosperous regions. Thus, starting from the first days of the civil war in Syria, it has become both a major transit country as well as a buffer zone. Sharing 911 km of border with Syria, it is one of the countries that is most affected by population flows from the Syrian civil war. The implications of the uprisings in Syria and the violent response of al-Assad’s government have generated a humanitarian crisis leading to waves of refugees entering Turkey. Current statistics suggest 3.587.779 Syrians are registered in Turkey and 63.948 of them live in camps (Republic of Turkey Ministry of Interior, Directorate General of Migration Management, Temporary Protection Statistics, March 2020). 1.67 million of the Syrian population in Turkey is even

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildirisi olarak sunulmuştur.

² Asst. Prof. Dr. Anadolu University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work, Eskisehir, moarun@anadolu.edu.tr

³ Res. Asst. Dr. Anadolu University, The Faculty of Open Education, Department of Sociology, Eskisehir, minekarakus@anadolu.edu.tr

younger than 18 years old (ibid.) and predominantly live in the metropolitan areas such as Istanbul, Antep, Hatay, Urfa, Adana and Mersin as well as Kilis where there are high densities of the Syrian population (ibid.). A striking fact is that Syrian population movement to Turkey is today considered as one of the largest forced displacements after the Second World War.

Research's Objective and Context

The question at that point appears as what are the spill-over effects of the Syrian population from to Turkey? This research aims to reflect on this question with a particular focus on its effects on radicalisation, extremism and violence. More precisely saying, the primary objective of this research is to provide an insightful perspective concerning spill-over impacts of the flow of Syrian population to Turkey in terms of its potential in leading to escalation of radicalism, extremism and violence within the given socio-political structure of Turkey. To achieve this aim, first of all, it is crucial provide a snapshot regarding the current living conditions of the Syrian population in Turkey, which will be helpful to contextualise the research objective.

Looking at the current living conditions of the Syrian population in Turkey, it can be seen that they live in severe destitution in terms of employment, schooling and sheltering. With regard to employment, Syrians are predominantly found in the informal unqualified jobs sector working under insecure, dangerous, inhumane conditions and earning below the minimum wage. Although some reports estimate between 950.000-1.200.000 Syrians in Turkey are employed (International Crisis Group; 2018, p. 5; INGEV and IPSOS, 2017; Erdogan, 2019), only 31.000 have legal work permits and almost 95 per cent of the employed Syrians do not have access to formal employment (Republic of Turkey Ministry of Family, Labour and Social Services, Labour Statistics). The unemployment rate among Syrians is also as high as 50 per cent (INGEV and IPSOS, 2017). Looking at access to education among children, it seems that more than a million children are of school age, yet only 684.919 of them have access to education (Ministry of National Education, Lifelong Learning Directorate General, October 2019). Moreover, many adolescents and young people have limited access to language classes, relevant technical and vocational training and higher education. The number of Syrians under temporary protection enrolled in universities in Turkey is around 20.000, but this still represents an enrolment rate of less than 4 per cent compared with the pre-war enrolment rate of 20 per cent in Syria (UNHCR, 2017-2018). Shelter is also an important issue concerning the Syrian population, of whom 98 per cent are left to meet their need for shelter themselves (see: Republic of Turkey Ministry of Interior, Directorate General of Migration Management, Temporary Protection Statistics, March 2020). A government analysis published in 2013 found that 25 per cent of Syrians were living in ruined buildings or under make-shift arrangements and 62 per cent lived in housing units together with eight or more people, which results in severe overcrowding.

In addition to such forms of severe destitution in which Syrian population live, their living conditions are dramatically shaped by the quality of interaction with the local population. This is because the boundaries of inclusion and exclusion also set the limits and circumstances of employment, housing and education. Some research addresses that the host communities “perceive Syrians as a threat to their economic and political wellbeing” (International Crisis Group, 2018, p. 6) leading to tensions and hostilities between Syrian and local communities. Negative perceptions,

coupled with the negative images presented in the media, have stirred up resentment among the population leading to mob violence and even to lynching (Kolukırk, 2009, p. 6). In this regard, it seems that there is an increasing negative perception of Syrians that can lead to the formation of anti-refugee or anti-migrant movements.

Source of Information: Method, Data and Analysis

As noted above, the primary focus of this research is to explore the spill-over effects of the Syrian population flow to Turkey in terms of its role in escalating radicalism, extremism and xenophobic tendencies within the given socio-political structure of Turkey. This particular focus of the research inevitably involves an examination of how these impacts have been influencing the current social, cultural political polarisation in Turkey as well. It is also inevitably accompanied by an investigation of how this polarisation resonate at the discursive level in politics and in the everyday life of the local community too.

With the purpose of responding these questions, this study has required an extensive data contained within the existing academic literature, policy and research reports. However, data of the existing empirical evidences from the given literature is also needed to be supplemented with a more immediate accounts providing insights into emergent extremist and radicalising narratives and drawn from published newspaper and social media contents. The latter, in particular, allows the study to capture popular narratives as well as the statements of politicians mostly coming from nationalist perspectives and known for their anti-Syrian rhetoric and anti-Syrian groups frequently using social media to disseminate their messages. The official social media accounts of political parties are also used to gather official statements on Syrian population movement to Turkey. In collecting the data and scrutinising the materials from both conventional and social media, particular attention was paid to the meaning and discourse that the subject narrates to convey her/his position to the public. This required critical examination of the narratives presented in the context of the recent history and contemporary social-political atmosphere of Turkish society.

Methodologically speaking, the data retrieved from both academic literature and mainstream media as well as social media were analysed using critical discourse analysis. Epistemologically, critical discourse analysis is appropriate for this study as it recognises discourse as a social practice that constitutes the social world and is shaped by it (Fairclough et. al., 2011, p. 358) and, it follows, that “discursive practices produce and reproduce unequal power relations” between different social groups (van Dijk, 1993, p. 249). Considering that an individual’s discourse is structured by dominance and power and that dominance is legitimised by the ideologies of powerful hegemonic groups (Wodak, 2001, p. 3), critical discourse analysis becomes a powerful way of analysing how the extremist/radicalising anti-Syrian discourses are generally produced and legitimised. Hence, with critical discourse analysis the inherent power inequality is unravelled between Syrians, who escaped from the civil war in Syria, and local communities in Turkey. This is particularly because such inequality is produced and reproduced semiotically in everyday use of language in the discourses of humiliation and grievance.

Concerning the qualities of data drawn on in this study, it should be first noted that the findings of existing empirical research from surveys conducted by research centres as well as academic studies

are employed to present an overall picture of attitudes towards the Syrian population in Turkey while the particular discursive reflections of humiliation and grievances towards Syrians are elicited from new empirical research into the opinions expressed on social media platforms. In addition to this, this work has analysed social media platforms in the form of Twitter trend topics. The platforms were selected according to number of posts and their popularity, measured by their status as trend topics. All posts were reviewed from the beginning of the hashtags and trend topics; and common themes as well as discourses on humiliation and grievance were identified and classified. The sample of the research includes tweets posted on the topics such as #suriyeliler (Syrians) #ülkemdesuriyeliistemiyorum (I don't want Syrians in my country) and #suriyelilersuriyeye (Syrians move to Syria). Lastly, it should also be noted that news reports about Syrians were also searched through the online web pages of mainstream printed newspapers to follow how the mainstream media reflects the reactions towards Syrian population in Turkey. These news reports were analysed using critical discourse analysis and employing the same coding as for the social media content. The type of news that came up after searching with key-word "Syrians", the headlines highlighting alleged adverse impacts of Syrians to the society gave more than expected information about the standing of the newspapers and messages with anti-Syrian discourse conveyed through mass media.

Key Findings in Brief

It is an undoubtful fact that the sudden influx of population as a result of the Syrian civil war brought an additional burden to Turkey, already struggling with economic stagnation, unemployment, poverty, and inadequate public services. The introduction of a highly vulnerable foreign population into this already difficult situation has had an sociological outcome that the Syrian community is blamed for the social and economic problems that the local population has already been facing, which involves a danger in leading to extremist tendencies, discriminatory and xenophobic speeches. The "temporariness" of the status of Syrians has been reinforced by the representation of Syrians as "guests" in the mainstream media and wider hegemonic discourse, which has created a perception that newly arrived Syrian populations should stay in Turkey for a limited amount of time and be largely invisible. Such expectations, created through various means of media and public speeches of politicians, have led local communities to become alarmed by any slight instance that is outside of their expectations of "subservient", "non-demanding", and "guest" Syrians. Such expectations are coupled with suspicion and concerns over security towards the newcomers due to open border policies and increasing competition especially among low-income groups over public services. In other words, with the unprecedented influx of Syrians and social as well as economic problems, new issues arise about "exclusionist and xenophobic attitudes" towards the newcomers (Saracoglu and Belanger, 2019, p. 364). For instance, an interview conducted by BBC Turkey reporter in Fatih/Istanbul, captured the following opinions among small businesses owners who find themselves in competition with Syrian businesses:

Because they (Syrians) are refugees they take advantage of our country. We cannot take such advantage from our own country.

They have priority in hospitals. Wherever you go they have priority. It is as if they are citizens.

They don't conform to our norms and traditions. They are laid-back people. As if they live in Hawai, we live elsewhere. I'm 32 years old, I haven't lived such comfortable life in this country, that's all I say. (Girit, 2019)

According to various public opinion surveys and field research, negative perceptions about Syrians are on the rise. To illustrate, comparing the results of EUROSTAT Perception Surveys conducted in 2006 and 2015 in Istanbul and Ankara, anti-foreigner attitudes appear to be on the rise. In Istanbul, 15 per cent of those surveyed in 2006 responded “strongly disagree” to the question “Do you think foreigners are good for your city?”. By 2015, the proportion had risen to 34 per cent. The findings in Ankara were similar: 19.7 per cent in 2006, rising to 35.0 per cent in 2015 (Düşündere and Çilingir, 2017, p. 4). To the question “Do you think foreigners living in your city are well integrated” in Istanbul, only 9.3 per cent expressed strong disagreement in 2006; but in 2015, 40 per cent of the city population strongly disagrees with that statement and 24 per cent partially disagrees (ibid. 3).

Another survey conducted by the Economist Platform (2017) based on a sample of 1,500 people in 12 major cities in Turkey revealed: Almost %70 of participants regard Syrians joining the labour market as negative or very negative. %70 of participants think that Syrians are the reason for the unemployment of Turkish people.

%78 of participants believes Syrians create security problem and cause public disorder. Another study conducted by a research team from the Political and Social Research Institute of Europe in 2017 provides qualitative data on the nature of this negativity (Eşigül et al, 2017, p. 8). In the report it was noted that few of the participants present discourses of marginalisation and humiliation:

They lower the quality of our country. On my way to the bridge (across the Bosphorus) I can come across Syrian beggars, Syrian street vendors in at least in five or six different places... They get financial help that we don't have... Almost 1500-1600 TL money they get per person. Despite this they go out on the streets (to beg) (Woman, 49).

Our country is already in a difficult situation; the uneducated scumbags should go. If there are doctors, professors, businessmen with lots of money they can stay. (man, 33) (Eşigül, et. al., 2017, p. 22)

Syrian Barometer, the research for which is conducted by Konda Research Agency, also provides insightful data about how local people perceive Syrians (Konda, 2016, p. 13) in relation to economic and security issues. It is seen that those who to a certain extent agree (somewhat agree, agree and strongly agree) the statements of “cities are less secure with Syrian asylum-seekers”, “asylum-seekers are a threat to the economy in Turkey”, “no more asylum-seeker should be allowed into Turkey from now on” and “employment opportunities have decreased because of the Syrian asylum-seekers” are %74, %72, %63, and %71, respectively. In addition to this, the violent confrontation in the village of Izmir shows how economic constraint and competition over limited job opportunities in agriculture work to inflame tensions. In a poor neighbourhood at the periphery of Izmir's Torbalı town, the main

economic activity is agricultural labour. After the settlement of Syrians, most local agricultural workers lost their jobs since the employers prefer cheaper and non-demanding Syrian labour over locals (International Crisis Group, 2018, pp. 5-6; Ulu, 2017). In April 2017, simmering tensions between the Syrian and local population reached a peak after a rumour spread through the neighbourhood that a 12-year-old Turkish boy and his family had been beaten to death by a group of Syrians. The Chief of the Neighbourhood told a newspaper reporter that:

They first took our jobs. Then they stole our valuables. They engaged in sexual intercourse in the cemeteries. And finally, they tried to take our lives. (Ulu, 2017)

According to an interview conducted by the International Crisis Group (2018, p. 3) with an anonymous international organisation “that tracks refugee related social tension and criminal incidents”, there were 181 such incidents in 2017 resulting in 35 deaths (24 of them Syrian). The formation of ghetto-like low-income neighbourhoods in which Syrians and locals live in close proximity have the potential to intensify hostility (ibid. 4). For instance, in Istanbul on 28th June, 2019, a social media group named İkitelli Youth Group started a provocative twitter hashtag of “#Ülkemdesuriyeliistemiyorum” (“I Don’t Want Syrians in My Country”) based on an unfounded rumour that a child had been molested by a Syrian youth in İkitelli, a poor working-class district of Istanbul. The rumour spread across the whole district and crowds poured onto the streets storming Syrian businesses and houses. Police used force to disperse the crowd with tear gas and water cannon. Subsequently, 16 people were arrested for spreading provocative messages which triggered the attacks against Syrians (Sözcü, 2019; Hürriyet, 2019).

Existing empirical evidences indicates a common negative perception of Syrians among locals, particularly with reference to economic and welfare rights. However, it should also be noted that such perception is instrumentalised by various political actors in their narratives criticising opponent political actors, which involves a serious potential danger in leading to escalation of radicalisation and violence among grassroot supporters of these actors by deepening the exiting polarisation in Turkey. For instance, in his speech in the Great Assembly, the RPP (Republican People’s Party) group deputy chairman blamed JDP (Justice and Development Party) policies for the “refugee problem” adding that giving citizenship rights to Syrians with the agenda of gaining additional voters is politically immoral (Şimşek, 2017). Another MP from RPP accused the JDP of putting self-interest ahead of the interests of the nation by claiming that JDP decision makers have a covert political agenda, such as giving Syrian people citizenship in exchange for their votes in future elections (ibid.). An interview with a representative of Association for Solidarity with Asylum Seekers and Migrants summarises how due to “the vagueness of their status and lack of permanence” Syrians in Turkey have become a domestic political tool mobilised in “governing and opposition parties” campaigns while the governing party uses the threat to “open borders and set all Syrians free to pass into Europe” as a tool in its relations with the EU (Hayatsever, 2018).

Besides, political polarisation over the issue of Syrians in local politics can be observed in social media accounts, especially in Twitter. In the analysis of such tweets, radical expressions were encountered frequently and such messages were approved and liked by hundreds of other users. For instance, a pro-JDP user, in a post (dated 1 July 2018) proposes that expelling RPP supporters to Syria

and letting Syrians stay in Turkey as an excellent idea. Such messages do not seem to be marginal as they are liked and applauded by hundreds of other users also. On the other hand, under the hashtag of #ülkemesuriyeliistemiyorum (“I don’t want Syrians in my country”), RPP and GP (Good Party) supporters blame the JDP for the “problems” brought by Syrians. Most of the accounts posted in the hashtag share the view of a post, dated 14 January 2019, which blames the government for filling the country with radical political actors. The account user bitterly criticises the government’s Syrian policy questioning how the government can regard radicals from Idlib, who have decapitated many people there, as friends. Another tweet, using vulgar expressions, posted on 29 October 2019 expresses grievance towards Syrians and the government. The post includes a video of Syrians enjoying their free-time in an indoor swimming pool and claims that while Turkish soldiers are sacrificing themselves for Syrians in Syria, Syrians are enjoying their free-time in swimming pools in Turkey. All of these demonstrate that movement of Syrian people to Turkey and their existence in the country are to a certain extent instrumentalised by political actors and their grassroots supporters in way that illustrates a potential danger by deepening the existing polarisation that can easily lead to escalation of radicalism and extremism against each other.

In fact, a reciprocal relation should be considered, especially when discussing the relationship between the escalation of anti-Syrian sentiments in the grassroots and instrumentalization of these anti-Syrian sentiments by various political actors. This means that on the one side anti-Syrian sentiments play a role of incentive for some political actors to instrumentalise them with the purpose of political gain whilst anti-Syrian political narratives also reinforce the escalation of xenophobic tendencies in society; and thus this reciprocal process serves to consolidation of a Syrian image as a social identity of “negative other”. For example, an MP in a tweet complained, saying that “Unbelievable. Health Care System demands payment from a veteran who took a bullet to his face, lost his tongue and teeth but for Syrians it is free” (Yeniçağ, 2019). Such a vivid depiction of an antagonism between “a patriotic citizen who did not hesitate to fight and take a bullet for his beloved country” and “Syrians” involve a serious danger that can stimulate emergence of a social atmosphere in which widespread and prevalent anti-Syrian sentiments can easily be consolidated and flared up even further. Another MP from the same political movement says that “by 2040, 10 per cent of the Turkish population will be Syrians”. He goes on to assert that “by 2040, Şanlıurfa, Gaziantep, Hatay will be no longer cities of Turks; half of the Adana and Mersin population will lose their Turkish identity” (Yeniçağ, 2019). By triggering nationalist sentiments that “the future of the nation is at stake” and presenting Syrians as threats to national identity involves a danger of fuelling extreme hostility towards Syrian populations.

Lastly, it should be added that existing surveys demonstrate negative sentiments towards Syrians from across the political spectrum. Indeed, while supporters of competing parties are divided on almost every other issue, they agree on the question of Syrians in Turkey. However, by shifting the focus from the general population to those using the anonymity afforded by social media to express more marginal positions, the analysis of social media posts reveals how strong or extreme supporters of the pro-government and opposition parties express their hatred and antagonism towards each other by instrumentalising the Syrian issue. Thus, the apparently positive stance towards Syrians expressed in the social media posts of JDP supporters is actually an expression of hatred towards the opposition groups, namely RPP and PDP. As for the opposition groups, extreme anti-Syrian xenophobic

discourses target the ruling party and its supporters. These groups blame JDP and its supporters for opening the borders and allowing the infiltration of Syrians at the cost of social cohesion and welfare. From these analyses, it becomes clear that Syrians become the object of extremist confrontation between opposing political groups. This instrumentalization reinforces the xenophobic tendencies in society in two ways. Firstly, locals blame Syrians for the structural problems they also experience. Secondly, for the host Turkish society Syrians become the “negative other” who are regarded as incompatible with the local society and culture.

Conclusion

This work has discussed the spill-over effects of the Syrian population flow to Turkey in terms of its potential in leading to escalation of radicalism, extremism and violence within the current socio-political structure of Turkey. While exploring the effects of the Syrian population flow to Turkey in relation to extremism and radicalisation, this work has attempted to frame its discussion by placing various contextual cleavages of the country at the centre of research and aimed to explore how this population flow resonates at the discursive level in the grassroots of different social, political and cultural groups. Within this objective, this work first of all has set the scene through locating the Syrian Civil War within the context of the “Arab Spring”, particularly considering it as the last phase of the process of social uprising and turmoil in the countries of the Middle East. After briefly noting transformation of peaceful protests into a civil war in Syria and providing the official statistics concerning magnitude of the population flow from Syria to Turkey as a consequence of the civil war, it provided a brief snapshot regarding the current living conditions of the Syrian population in Turkey, which illustrate a sheer destitution and deprived conditions especially in terms of employment, access to decent schooling conditions and sheltering. Following this, this work has provided a short explanation of the method and data collection and then moved to present an overall picture of the impact of the Syrian Civil War on Turkey.

Drawing on a vast magnitude of empirical evidences from both existing empirical materials of different research institutions and various social media platforms, this research provided three interconnected arguments. First, it addressed negative perceptions towards Syrian population in Turkey by drawing on both quantitatively and qualitatively collected empirical evidences and underlined that competition over scarce public services and welfare provisions among low-income groups leads to emergence of a discriminative account against Syrian population that mostly depicts them as scapegoats of their inability to access better socio-economic conditions, which involves a serious danger in escalation of radicalism. Secondly, this work underlined that Syrian population turned into a group that represent a new “other” who are blamed with various accusations at grassroot level; and this is instrumentalised by some political actors with some political gain against their rivalries through creating a language of hostility and antagonism between local and Syrian population at the discursive level. This work underlined that such attempts can potentially serve to accelerate extremist attitudes. Lastly, this work has also taken attention on reciprocal relationship between escalation of anti-Syrian sentiments in grassroot and instrumentalization of anti-Syrian sentiments by various political actors; and discussed that this is a warning sign of escalation of extremism since both anti-

Syrian sentiments and political instrumentalization of such sentiments serve to feed each other and help to consolidate a particular image of Syrian people as “negative other”.

References

- Baczko, A., Dorronsoro, G., Quesnay, A. (2018). *Suriye: Bir İç Savaşın Anatomisi*. Translated by A. Meral. İstanbul: İletişim.
- Düşündere, A. T., Çilingir, S. Y. (2017). “Göçmenlere Karşı Kötümserlik Artıyor mu?”, *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. Available at: https://www.tepav.org.tr/upload/files/1484569301-3.Gocmenlere_Karsi_Kotumserlik_Artiyor_Mu.pdf (Accessed: 08.02.2020).
- Ekonomistler Platformu (2017). “Suriyeli Gündem Araştırması”, 30 September (Online). Available at: http://www.ekonomistler.org.tr/wp-content/uploads/2017/10/suriye_gundem_algi.pdf (Accessed: 28.12.2019).
- Eşigül, A., Arslan, B.K., Gencer, A.Ş., Tosun, S., Korkmaz, S. S., Yıldırım, Ş. B. (2017). “Bilgiden Algıya: Türkiye’deki Sığınmacı, Göçmen ve Mülteci Algısı Üzerine Bir Çalışma”, *Political and Social Research Institute of Europe, Friedrich Ebert Stiftung*, July (Online). Available at: <http://ps-europe.org/tr/wp-content/uploads/2017/07/T%C3%BCrkiyedeki-S%C4%B1%C4%9F%C4%B1nmac%C4%B1-G%C3%B6%C3%A7men-ve-M%C3%BClteci-Alg%C4%B1s%C4%B1-%C3%9Czerine-Bir-%C3%87al%C4%B1%C5%9Fma.pdf> (Accessed: 17.01.2020).
- Erdoğan, M. (2019). “Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler”. Available at: <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/T%C3%BCrkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/aca9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464> (Accessed: 28.12.2019).
- Fairclough, N., Mulderrig, J., Wodak, R. (2011). “Critical Discourse Analysis” in Teun A. Van Dijk (eds) *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. London: Sage, pp. 379-408.
- Girit, S. (2019). “Türkiye’deki Suriyeliler: Gidenler ve Kalanlar Ne Düşünüyor, Onları İstemeyenler Ne Diyor?”, *BBC News Türkçe*, 3 January (Online). Available at: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-46744287> (Accessed: 15.01.2020).
- Hayatsever, H. (2018). “Suriyeliler Gerektiğinde Günah Keçisine, Gerektiğinde Oy Deposuna Dönüştürülüyor”, *Sputnik Türkiye*, 02 July (Online). Available at: <https://tr.sputniknews.com/columnists/201806211033951451-suriyeli-oy-24-haziran-gunah-kecisi-eda-bekci/> (Accessed: 25.01.2020).
- Hürriyet (2 July 2019). “Son Dakika Küçükçekmece’deki Operasyonda Gözaltı Sayısı Artıyor”, (Online). Available at: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-kucukcekmedeki-operasyonda-gozalti-sayisi-artiyor-41261545> (Accessed: 14.01.2020).
- INGEV and IPSOS (2017). “Syrian Refugee Livelihood Monitor: Summary Assessment”. Available at: <http://ingev.org/wp-content/uploads/2017/07/Syrian-Refugee-Livelihood-Monitor-Summary-Assessment.pdf> (Accessed: 28.12.2019).
- International Crisis Group (2013). “Blurring the Borders: Syrian Spill Over Risks for Turkey”, Europe Report, No: 225, 30 April (Online). Available at:

- <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/225%20Blurring%20the%20Borders%20%20Syrian%20Spillover%20Risks%20for%20Turkey.pdf> (Accessed: 03.01.2020).
- International Crisis Group (2018). “Turkey’s Syrian Refugees: Defusing Metropolitan Tensions, Europe Report”, Report No. 248, 29 January (Online). Available at: <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/248-turkey-s-syrian-refugees.pdf> (Accessed: 28.12.2019).
- Kolukıncı, S. (2009). “Mülteci ve Sığınmacı Olgusunun Medyadaki Görünümü: Medya Politikası Üzerine Bir Değerlendirme”, *Gaaziantepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1): 1-20.
- Konda (2016). “Konda Barometer: Perception on Syrian Asylum Seekers”, *Konda Research and Consultancy*, February (Online). Available at: <https://konda.com.tr/en/rapor/perception-on-syrian-asylum-seekers/>. Accessed: 17.01.2020.
- Ministry of Family, Labour and Social Services. Foreigners’ Work Permit Statistics (Online). Available at: <https://ailevecalisma.gov.tr/istatistikler/calisma-hayati-istatistikleri/resmi-istatistik-programi/yabancilarin-calisma-izinleri/> (Accessed: 28.12.2019).
- Ministry of Interior, Directorate General of Migration. Statistics for Temporary Protection (Online). Available at: <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Accessed: 28.12.2019).
- Ministry of National Education, Lifelong Learning Directorate General Office. October 2019 Report. Available at: https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_11/06141131_11Ekim2019internetBulteni.pdf (Accessed: 28.12.2019).
- Ulu, G. (2017). “Torbalı’da Halk Ayaklandı 500 Suriyeli Mahalleyi Terk Etti”, *Sözcü 8 April* (Online). Available at: <https://www.sozcu.com.tr/2017/gundem/torbalida-halk-ayaklandi-500-suriyeli-mahalleyi-terk-etti-1781839/> (Accessed: 16.01.2019).
- UNHCR (2017-2018). “Support to Public Institutions in the Turkey Refugee and Resilience Response” (Online). Available at: <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/6618626> (Accessed: 28.12.2019).
- Saraçoğlu, C., Belanger, D. (2019). “Loss and Xenophobia in the City: Contextualizing anti-Syrian Sentiments in Izmir, Turkey”, *Patterns of Prejudice*, 53 (4): 363-383.
- Sözcü (1 July 2019). “Küçükçekmece’de neler oldu?” (Online). Available at: <https://www.sozcu.com.tr/2019/gundem/kucukcekmece-de-neler-oldu-5207500/> (Accessed: 14.01.2020).
- Şimşek, Y. (2017). “CHP: Suriyelileri, ‘Oymatik, Sandıkmatik’e Dönüştürmek Siyasi Ahlakla Bağdaşmaz”, *Sputnik Türkiye*, 22 February (Online). Available at: <https://tr.sputniknews.com/columnists/201702231027358238-suriyelilere-vatandaslik-verilmesine-iritaz/> (Accessed: 25.01.2020).
- Van Dijk, T. A. (1993). “Principles of Critical Discourse Analysis”, *Discourse and Society*, 4 (2): 249-283.

- Wodak, R. (2001). “What CDA is about A Summary of its History, Important Concepts and Its Developments”. in Wodak, R. and Meyer, M. (eds) *Methods of Critical Discourse Analysis*, London: SAGE Publications , pp. 1-13.
- Yeniçağ (20 December 2019). “Müsavat Dervişoğlu: 2040 yılında Türkiye’nin yüzde 10’u Suriyeli Olacak” (Online). Available at: <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/musavat-dervisoglu-2040-yilinda-turkiyenin-yuzde-10u-suriyeli-olacak-261261h.htm> (Accessed 15.01.2020).

Kafkasya Kökenli Son Kuşak Göçmenlerinin Kimlik Aidiyet Tanımlamaları Sakarya Üniversitesi Kafkas Öğrenci Topluluğu Örneği

Özden Güneş¹
Bilge Berika Yavuz²

Giriş

“İnsanlar; bireysel veya kitlesel bir biçimde, zorunlu veya gönüllü olarak, yaşadıkları yerin idari sınırlarından ayrılarak, başka bir idari sınırdaki yerleşim yerine, çeşitli sosyal sonuçlar doğuracak biçimde göç etmektedir. Göç, insanların sosyal, ekonomik, siyasi veya doğal nedenlerden dolayı coğrafi olarak yer değiştirmesi biçiminde tanımlanabilir.”³ Göç, transit geçiş yolları üzerinde yer alan Türkiye için önemli bir olgudur. Göç, insanlık tarihi kadar eski olduğu gibi sadece fiziksel mekânın değiştirilmesi de değildir. Göç yollarının kesişim noktasında kurulmuş olan Anadolu için hayatın temel taşlarından biridir. Öncesinde, sırasında ve sonrasında sosyal, kültürel yapıda önemli değişimler gözlemlenmektedir. Göç olgusu insanoğlu var olduğundan beri var olan köklü bir kavramdır. Bu süreç günümüzde de işlevselliğini devam ettirmektedir. Göçmenlik oldukça yaygın bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde gerçekleşen göçler geçmişteki örneklerinden niyet, göç etme şekilleri, göçmenlerin statüleri ve göç imkânları bakımından pek çok yönü ile ayrılmaktadır.

Yüzyıllar boyunca masallarda, destanlarda adı geçen “Kafkasya: Rusya’nın güneyinde bulunan dağ silsilesi. Batısında Karadeniz, kuzeyinde Kuban ve Kuma ovası, doğusunda Hazar Denizi, güneyinde Türkiye ve İran ile çevrilmiştir. Karadeniz’in doğusundaki Taman Yarımadası’ndan Hazar Denizi’nin batısındaki Apşeron Yarımadası’na kadar uzanan dağlık bölgeye ‘Kafkasya’ adı verilmektedir”⁴

Çok geniş bir coğrafyada oldukça fazla sayıda farklı dil konuşulmakta, farklı halklar bir arada yaşamaktadır Kafkasya’da. “Türkiye’de ise ‘Çerkes’ eskiden beri bu coğrafyada en çok bilinen isim olduğundan ve Kafkasya’dan gelen göçmenlerin büyük çoğunluğu Çerkes olduğundan, Çerkes ismi diğer grupların da ortak ismi haline gelmiştir. Çerkeslerin kendilerini grup içi ilişkilerde Adige olarak tanımlama eğiliminde olmalarına, rağmen, ‘Çerkes’ adlandırmasının dışarıdan verilen bir tanımlama olması, diğer grupların da bu adı benimsemesini kolaylaştırmıştır. Ancak günümüz Türkiye’sinde Çerkes kavramı ile Adige kavramını eş anlamlı kabul kullanmak mümkün değildir. Türkiyede Çerkesler dışında Kuzey Kafkasyalı olarak Abazalar, Osetler, Çeçenler, Dağıstanlılar (Avar, Lezgi, Kumuk) ve Karaçay- Balkarlar bulunmaktadır.”⁵ Kafkasya’nın otoktan halkları 7 büyük gruba ayrılırlar. Bu

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü

² Öğrenci, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

³ Yusuf Adıgüzel, Göç Sosyolojisi, Ankara: Nobel Yay., 2. Basım, 2018, s.1

⁴ Nihat Kaşıkçı, Hasan Yılmaz, Aras’tan Volga’ya Kafkaslar, -, 3. Baskı, 2002, s.8

⁵ Der: M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, Türkiye’nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye’ye Göçler, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 1. Basım, 2015, s.136

gruplar, boylara; boylar, kabilelere; kabileler de soylara bölünür. Doğru'da Hazar'dan Batı'ya doğru şöyle sıralanırlar:

1. Dağıstanlılar Grubu: (Lezgi, Lak, Avar, Dengi, Andi, Tabasanan, Agul vb.)
2. Karaçay/ Balkar/ Kumuk / Kalmuk / Nogay Grubu
3. Adige Grubu: (Kabardey, Besleney, Abzeh, Hatukey, Adamey, Hamuşey, Kemerguey, Çemurge, Bjeduş, Memhoş, Mamhıg, Jane, Cebin...)
4. Çeçen Grubu: (Çeçen, İnguş, Galgay...)
5. Asetin Grubu: (Alan, Sarmat, İskit, Digor ve İron)
6. Abhaz Grubu: (Apsua, Aşua, Asadz, Aşharua ve Bask (Bashıg) Wubih Grubu: (Varden, Şalı, Khize, Subaş...)⁶

Kafkasya'da bir arada benzer kültür simgeleri ile yaşayan bu halklar Rusların yayılma politikalarına karşı mücadele etmeye başladılar. Dağların ve dillerin ülkesi Kafkasya'da Kuzey Kafkasyalılar ve Ruslar arasında süren savaş sürgün ile sonlandırıldı. "Büyük Çerkes Sürgünü: 1859 yılından itibaren başlayan anavatandan ayrılımlar, 21 Mayıs 1864'den sonra daha da şiddetlendi. 1860 yılında 4 milyon olan Kafkasyalı nüfusu, 1897'de 1.66.000 sayısına inmiştir. Adige- Abaza - Ubih grubundan oluşan Kuzeybatı Kafkasyalılar %85 düzeyinde; Oset, Çeçen ve Dağıstanlılar % 10 – 15'ler düzeyinde anavatanlarından sürüldüler. Gerçekte bu sürgün, bir soykırım niteliğine dönüştü"⁷

Kafkas göçmenlerinin anavatanlarından zorla çıkarılmaları ve göç yolu boyunca binlerce insanın yollarda hayatlarını kaybetmeleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş coğrafyasında farklı bölgelere yerleştirilmeleri Kafkas Diasporasının başlangıcıdır. Bu göç tarihi kuşaklar boyunca göç hikâyeleri ile anlatılarak Kafkas kökenli genç kuşakların anayurt ile bağlılıklarını kuvvetlendirmiştir.

Bu araştırmanın konusu olarak ele alınan Kafkasya'dan Anadolu'ya yapılan göçlerin temelinde Rusya'nın siyasi ve askeri baskıları yer almaktadır. Kafkas göçü olarak adlandırılan büyük sürgün ile beraber 1864 yılında Osmanlı topraklarına 2 milyon Kafkas kökenli göç etmek zorunda bırakılmıştır. Rusya'nın siyasi baskıları ile savaş hattı boyunca Osmanlı topraklarına kadar pek çok kayıplar verilerek gerçekleştirilen bu sürgünün izleri hala Türkiye'de yaşayan Kafkas kökenli bireylerde yaşamaktadır. Sürgünün olumsuz etkilerini, göç ettirilmenin zorluğunu, yaşanan kayıpların acısını kültürleri ile birlikte yetişen her yeni kuşağa aktaran Kafkas kökenlilerin kimlik aidiyet tanımlamalarında bu aktarımların etkisi büyüktür.

⁶ Çetin Öner, Şu Bizim Çerkesler, İstanbul: Can Yay., 2. Basım, 2001, s.42

⁷– Hazırlayanlar: Cahit Aslan – Cankat Devrim- Fahri Huvaj - Murat Papşu – Necmettin Karaerkek- Özdemir Özbay – Sefer E. Berzeg – Semih S. Dağıstanlı Biz Çerkesler Kafkas Dernekleri Federasyonu , Ankara – ocak 2005

Bu çalışmanın amacı yapılan gözlemlerde fark edilen kimlik aidiyet tanımlamalarındaki farklılıkların ortaya çıkarılmasıdır. Bu çalışmada Sakarya Üniversitesinde eğitim gören 18- 25 yaş grubunda yer alan Kafkas göçmeni SAÜ KAF üyesi gençlerin kimlik aidiyet kavramlarını hangi temeller üzerine inşa ettiklerini betimlenmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Kafkas Göçmenlerinin göç süreçlerine de değinilerek, göç kimlik ve aidiyet olguları arasındaki ilişkilerin saptanması amaçlanmaktadır. Bu çalışma kapsamında Kafkasya'dan Türkiye'ye gerçekleştirilen göçün ardından Türkiye topraklarında doğup büyüyen ve hala yaşamını Türkiye'de idame ettiren son kuşak Kafkas göçmenlerinin kültürel kimliklerini nasıl tanımladıkları ve aidiyet olgularını nasıl inşa ettikleri göç ve göçmenlik kavramları ile ilişkileri bağlamında incelenmeye çalışılacaktır.

Günümüzde Kafkas halklarının kendi dillerini, halk oyunlarını, örf ve adetlerini devam ettirdikleri gözlemlenmektedir. Kuşaklar arası sözlü aktarım ile devam ettirilen Kafkas göçmenliği algısı genç kuşakların kimlik tanımlamalarına etki etmektedir. Yapılan gözlemler sonucunda çalışma 3 temel soru üzerine odaklanmıştır.

- a) Kafkas Göçmenlerinin kültürel kimliklerini oluşturan öğeler nelerdir?
- b) Kafkas Göçmenlerin kültürel kimliklerinin hangi özellikleri yeni çevreye uyumlarını kolaylaştırmakta ya da zorlaştırmaktadır?
- c) Göçün üzerinden yıllar geçmiş olmasına rağmen göç olgusu yeni kuşağın kimlik, aidiyet tanımlamalarını nasıl etkilemektedir?

Sakarya büyük sürgünden sonra Osmanlı'nın iskân politikası uyarınca Kafkas göçmenlerini yerleştirdiği merkez üslerden biridir. Kafkas göçmenlerinin yaklaşık yarısı, yani 1863 – 1865 yılları arasında gelmiş olan Çerkezler ve Abazalar, önce Kuzey ve Orta Dobruca'da Tulça, Babadağ ve Boğazköy (Çernavoda) çevresine ve Köstence'ye, sonra da güneyde Varna çevresine ve Tuna boyunda Rusçuk, Nicopolis, Vidin, Silistre, Şumu'ya (Kolarovgrad) ve Niş ve Sofya çevresindeki bölge (sırf bu bölgeye 12.000 kadar aile yerleşmişti) gibi daha da batıya yerleşmişlerdi. Diğerleri Makedonya ve Trakya'da Selanik, Serez ve Larissa çevresine yerleştiler. Göçmenler Asya'da Diyarbakır, Mardin, Halep ve Şam vilayetlerine; Küçük Asya'da ise Erzurum, Sivas, Çorum, Çankırı, Adapazarı, Bursa ve Eskişehir'e yerleştirilmişlerdi.⁸

Kafkas kökenli göçmenlerin yaşadığı bölge olarak Sakarya'nın tercih edilmesindeki temel neden Sakarya'nın Osmanlı iskân politikası kapsamında Kafkas göçmenleri yerleştirdiği Anadolu'daki büyük merkezlerden biri olmasıdır. Araştırmanın son kuşak Kafkas göçmeni gençler üzerine odaklanması nedeniyle araştırma Sakarya Üniversitesinde lisans, yüksek lisans düzeyinde eğitim gören, Sakarya Üniversitesi Kafkas Topluluğu (SAÜ KAF) üyesi Kafkas Göçmeni gençlerle gerçekleştirilmiştir.

Yöntem

⁸ Kemal H. Karpat, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, İstanbul: Timaş Yay., 1.Basım, 2010, s.171

Araştırma temelini oluşturma amacıyla internet veri tabanları üzerinden üniversitelerin ve milli kütüphanelerin kataloglarında, Dergipark, Google Scholer vb. sitelerin erişim alanlarında konu ile ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. Göçmenler ve göç olgusu üzerine literatürde pek çok çalışma bulunmaktadır. Göç sosyolojinin temel araştırma konularındandır. Özellikle sanayi devrimi sonrası süreçte çekici nedenlerin artışı ile birlikte göç, günlük hayatta da etkisi hissedilen bir unsur olarak karşımıza çıkmaya başlamıştır. Literatürde Kafkas Göçünün tarihi, İç Anadolu bölgesinde ikamet eden Kafkas topluluklarının sosyal yapıları vb. konularda pek çok çalışma yer almaktadır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan pek çok farklı Kafkas halkları üzerine araştırma gerçekleştirilmiştir. Lakin Sakarya'da ikamet eden Kafkas halkaları hakkında bir sosyolojik çalışma gerçekleştirilmemiştir. Sakarya bölgesinde yüz yılı aşkın süredir yaşayan, geleneklerini kuşaktan kuşağa aktararak kültürlerini koruyan Kafkas kökenli topluluklar sosyolojik açıdan ele alınarak literatürdeki bu eksiklik tamamlanmalıdır.

Kafkas halkları üzerinde edebiyat, tarih ve sosyoloji alanlarında pek çok çalışma olsa da yapılan incelemeler göstermektedir ki Kafkas halklarının göç sonrasındaki kimlik tanımlamaları ve aidiyet değerleri daha önce çalışılmamış bir konudur. Göçün, kültür, kimlik ve aidiyet tanımları üzerindeki etkileri düşünüldüğünde son uşağın kimlik aidiyet tanımlamalarının göçmenlik olgusu üzerinden ele alınmasının sosyolojik çalışmalar açısından yeni bir bakış açısı sağlayacağı umulmaktadır.

Sosyal bilimlerde hedef toplum hakkında fikir yürütülmesine dayanak sağlayacak geçerli, güvenilir bilgiler elde etmektir. “Nitel araştırmacılar anlama, yaşantı ile ilgilenir, İnsanların dünyayı nasıl anlamlandırdıklarıyla olayları nasıl yaşantıladıklarıyla ilgilenirler.”⁹ Bu amaçla Kafkas göçmeni gençlerin göç ve göçmenlik olguları hakkındaki düşüncelerine ulaşmak amacı ile nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden olan derinlemesine mülakat – sorun merkezli görüşme modeli kullanılmıştır. Sorun merkezli görüşmede görüşülen kişi fikirlerini beyan etme noktasında serbest bırakılması gençlerin fikir dünyalarına ulaşmak için araştırmada kullanılmıştır. Araştırmacı görüşme esnasında yalnızca ilgilenilen sorun üzerinde görüşmenin devam etmesine yardımcı olarak çalışmanın konu dışına çıkmasına engel olmuştur. Sorun merkezli görüşmenin çalışmamız için dört avantajı vardır:

- 1- “Görüşülen kişinin konuyu anlayıp anlamadığı sınıanabilmekte
- 2- Görüşülen kişi bütün öznel perspektif ve algılamalarını yansıtabilmekte
- 3- Görüşülen kişi, görüşme esnasında ilişkileri ve daha önemli bilişsel yapıları oluşturabilmekte
- 4- Görüşme durumunun somut koşulları konu edinilebilmektedir.”¹⁰

Kafkas göçmeni üniversite öğrencisi gençlerin kimlik aidiyet tanımlamalarının ortaya çıkarılmasında nitel araştırma yöntemi içinde yer alan derinlemesine mülakat tekniği ile katılımcı gözlem tekniğinden ve doküman incelemesinden yararlanılmıştır. 25 Kasım – 14 Aralık tarihleri arasında Sakarya

⁹ Arkonaç, S. Psikolojide Söz ve Anlam Analizi Niteliksel Duruş, Hiber yay., İstanbul,2017, s.30

¹⁰ Philipp Mayring, Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş, çev. Adnan Gümüş ve M. Sezai Durgun, İstanbul: Bilgesu Yay., 2011, s.74.

Üniversitesi Kafkas Topluluğu üyesi beş kız beş erkek katılımcı ile 45- 60 dakikalık mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar katılımcıların bilgi ve izinleri dâhilinde ses kaydı altına alınarak deşifre edilmiştir. Deşifre edilen mülakat metinleri soruların konularına göre bölümlere ayrılmıştır. Deşifre işlemi sonrasında katılımcıların ortak ifadeleri, tekrarlanan olgular üzerinden araştırma sonucunda elde edilen bulgulara erişilmiştir.

Kavramsal Çerçeve ve Teorik Açıklamalar

“Göç, Emgili”nin (2005: 189) de belirttiği gibi insanların içinde yaşadıkları coğrafi ve sosyo-kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi ve sosyo- kültürel çevreye dâhil olması olarak tanımlanabilmektedir. Kolukırcık (2006: 1) ise göçü; “birey, grup ve ulusların doğal, ekonomik, siyasal ve benzeri zorunluluklar nedeniyle yeni bir fiziki ve kültürel ortama yerleşmeleri” olarak tanımlamaktadır”¹¹ TDK büyük Türkçe sözlükte ise göç “Ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma, hicret, muhaceret” şeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye bulunduğu jeopolitik konumun bir sonucu olarak günümüzde de devam eden ve şüphesiz ki gelecekte de devam edecek olan yoğun göç dalgası yollarının geçiş noktası konumundadır. Türkiye’nin tarihi ve kültürel paydaşları düşünüldüğünde, Türklerin Orta Asya’dan başlayan göç serüvenlerinin bugün hala ilişkiler bağı üzerinde etkisini devam ettirmektedir. Hem kültürel hem de dini ortaklıklar kurduğu coğrafyalar için Türkiye göçün hedef noktası konumundadır. Nitekim Osmanlı İmparatorluğundan Türkiye Cumhuriyeti Devletine geçiş döneminde gerçekleşen toprak kayıpları ile göçlerin devam ettiği görülmektedir.

Geçiş döneminde yoğun göç dalgası aldığımız bölgelerden biri de Kafkasya’dır. Kafkasya’dan gelen göç dalgaları büyük göç dalgası 1864 tarihinden önce Osmanlı- Rus savaşları nedeni olarak başlamıştır. Kafkasya’dan çeşitli nedenlerle göçe zorlanan halklar Osmanlı’nın iskân politikaları sebebiyle farklı bölgelere yerleştirilmişlerdir. “Balkanlar, Kırım ve Kafkasya’da yaşayan milyonlarca Müslüman öldürülmüş, kalanlar ise göçe zorlanmış ve Anadolu’ya sığınmak zorunda kalmışlardır.” “Çerkezlerin 1862/ 63 yılı başlarında Kafkaslar’dan Osmanlı topraklarına kitleler halinde zorunlu göçü, Osmanlı devletinin toplumsal, etnik ve dini bileşimini köktenci bir şekilde etkilemiş olan önemli bir nüfus hareketiydi.” Bu hareket sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinin toplumsal yapısını önemli ölçüde etkileyecek olan kültürel bir yapının toplum alanına aktarımıydı. Göç sırasında ve sonrasında iskân faaliyetleri kapsamında pek çok aile dağılmıştır. Kafkasya’dan Türkiye’ye olan göçler Yusuf Adıgüzel tarafından “Osmanlı Bakiyesi Topraklardan Türkiye’ye Göçler” şeklinde kategorize edilmiştir. Bu göçler yaygınlıklarını kaybetse de günümüzde de hala devam etmektedirler.

Hedef bölge ile kaynak bölge arasında göçmenlerin arasındaki iletişimi ve bağlantıyı vurgulayan en önemli kuram Network Ağ kuramıdır. Ağ kuramı başka bir ifade ile “Göçmen ilişki ağı, göç ettikleri ülke ile yeni yerleştikleri ülkelerde eski göçmenler, yeni göçmenler ve göçmen olmayan kişiler arasında ortak köken, soydaşlık ve dostluk bağlarından oluşan kişilerarası bağlantılardır” Göçmenlerin kendi aralarında geliştirdikleri bu sistemler göçü kolaylaştıran bir etkiye sahiptir. Bu ağlar aracılığı ile göçmenler göç sonrası adaptasyon sürecini daha hızlı bir şekilde atlatmakta ve göç sürecinde daha az

¹¹ Göç ve aidiyet bağlamında tez

sorun yaşamaktadırlar. Network kuramının temel öğelerinin Kafkas göçmenleri arasında açıkça görülebilmektedir. Türkiye coğrafyasında farklı alanlara yerleştirilmiş olsalar da Çerkesler düzenledikleri etkinlikler, düğünler vb. çalışmalar ile sık sık bir araya gelmekte, yaşadıkları sorunlara çözüm bulmak adına dernekleşmeye gitmektedirler.

Henri Tajfel ve John Turner tarafından 1970'lerin ortalarında geliştirilen Sosyal Kimlik Kuramı göçmenleri sosyal kimlik inşalarının açıklanmasında önemli bir konumdadır. Bu kuram, grubu oluşturan temel taşları, gruba aidiyeti, gruba aidiyet süreçlerini ve farklı gruplar arasındaki ilişkilere odaklanmaktadır. "Kuram, grubu, bireyin dışında var olan bir şey olarak değil, bireyin benlik kavramının bir parçası olarak ele almaktadır. Kuramın temel varsayımlarını sıralamak ise şu şekilde mümkündür.

Bireyler kendilerini üyesi oldukları sosyal grubu dikkate alarak tanımlar ve değerlendirirler, kendilerini sınıflandırır. Bu sınıflandırma sonucunda, kendilerini yerleştirdikleri grup ile özdeşleşme meydana gelmektedir. Bu özdeşleşme ile birlikte "sosyal kimlik"ler oluşmaktadır. Bu yaklaşım Çerkes gençlerin kendilerini Çerkes olarak tanımlamalarında açıkça gözükmektedir.

Sosyal çevredeki diğer gruplar, bireye kendi grubunun konumunu değerlendirmesi için bir temel oluşturmaktadır. Üyesi olunan grubun konumu, benzeri diğer gruplarla yapılan "sosyal karşılaştırma" sonucu belirlenmektedir. Bu kıyaslama, belirli davranışlara ve niteliklere yüklenen değerlerle ilişkilidir (güçlülük, ten rengi, beceriler vb.).

İnsanlar, olumlu bir sosyal kimlik edinmek ve benlik saygılarını yükseltmek için bu sosyal karşılaştırmayı gerçekleştirirken, kendi gruplarını kayırarak algılama ve diğer grubu da küçümseme yönünde bir yanlılık göstermektedirler. Genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal kimlik kuramında, insanların kendilerine ilişkin olumlu değerlendirmeler yapmak, böylece, benlik saygılarını yükseltmek yönünde güdülenmiş oldukları görülmektedir. Bu kurama göre, insanlar kendilerini sınıflandırmaktadırlar. Benlik saygılarını yükseltme görevini de, bu sınıflandırma sonucunda edindikleri sosyal kimliklerine yükledikleri ileri sürülmektedir (Demirtaş, 2003:138).¹² Kuram kişisel benlik kavramındansa sosyal kimlik kavramına odaklanmaktadır. Sosyal kimliğin inşası sürecinde aidiyet hissi geliştirilen grubun özelliklerinin, zıtlıkların ve varlıkların tanımlamasının kurulmasının öncülleri üzerinde durmaktadır.

Bulgular

A) Kafkas Kültürünü Oluşturan Temeller ve Kimlik İnşası

Kafkas göçmenlerinin kendilerine has yaşantıları, adetleri ilk göçmen kuşaktan bu güne Türkiye coğrafyasında ve göç ettikleri diğer coğrafyalarda da mümkün olduğunca muhafaza edilerek kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Kültürün korunması ve aktarımı her azınlık grubu için önemli olduğu kadar

¹² Göç aidiyet bağlamında - tez

Kafkas göçmenleri içinde eşit derecede önem arz etmektedir. Düğünler, mahalli düğünler ve yapılan geniş katılımlı eğlenceler aracılığıyla başta halk oyunları olmak üzere yemekleri, grup içi davranış kaideleri de bu toplumsal paylaşım alanlarında aktarılmaktadır.

“Kafkas toplumlarında otorite ve yasa ‘Ayıp/ Yemug’ kavramında toplanmıştır. Birey öylesine bir eğitim sistemiyle yetiştirilmiştir ki, ayıplanmaktansa ölmeyi yeğ tutar.”¹³ Kafkas toplumlarının temelinde ayıp olgusu yer almaktadır. Öyledir ki günümüzde dahi Çerkesler nezaketin, ahlakın ve kibarlığın simgesi olarak yorumlanmaktadır. “Geleneksel Çerkes yaşamının ve bu yaşamı düzenleyen bütün kuralların odağındaki temel değer birey ve aile onurunun korunmasıdır. Çerkes sosyal yaşamının hedefi, bu ilke çerçevesinde karşılıklı saygı, sevgi, anlayış, nezaket ve ciddiyet içinde herksin onurlu, mutlu bir yaşam sürmesidir. (...) Konuklu, ziyafet sofrası, imece, düğün, cenaze törenleri... Hep bu doğal eğitimin, yaşam pratiği içindeki eğitimin araç ve ortamlarıdır.”¹⁴

Kafkasya adetlerin hâkim olduğu bir bölgedir. Kafkas halkları kültürel aktarımlarını tarih boyunca sözlü aktarım üzerinden gerçekleştirmişlerdir. Kafkas halkları için kurallara uygun yaşamak her şey demektir. Öyle ki bir yazılı yasaları dahi bulunmayan bu halkların suç işleme oraları da oldukça düşüktür. Tarih boyunca ölüm cezası bulunmayan ve hapishanelerin bulunmadığı çok az toplum vardır. Bu toplumlardan biri de Kafkas toplumdur. Kafkaslar için en ağır ceza toplum tarafından verilen yani kendi aidiyet bağları üzerinden gerçekleştirilen cezalandırma yöntemidir. Khabze tüm Kafkas halklarında uygulanan kurallar bütünüdür. Adı, adetlerin bazı uygulanış biçimleri yer yer değişiklik gösterse de temelleri aynı kaynağa dayanmakta, toplum nezdinde aynı etkiye sahip olmaktadır.

“Çerkeslerin hayatı, genel ilişkileri göz önünde tutulacak olursa denilebilir ki; bir törenler zincirinden ibarettir. Konukları karşılama, ağırlama ve uğurlamada, yemekte, çay içmekte, yaş ve sınıfsal konumu bakımından büyük olanlara eşlik etmede, meclislerde ve toplantılarda, düğünlerde, oyun ve şarkılarda, evlenmelerde, eşler arası ilişkilerde, giyim-kuşamda, atlı olarak bir köye girip çıkmakta, yaslarda... Kısacası hayatın hemen her noktasında son derece ince ve önemli adetler ve törenler geçerlidir.”¹⁵

Adetleri içinde varlığını sürdüren bu toplumun evlilik ritüelleri de oldukça detaylı ve kapsamlıdır. Bir kızın ya da erkeğin eş seçmesinden “Kaşenlik” etmesine, düğünlerde oynanacak oyunların sırasından, yenilecek yemeğe kadar aile kurumu ve evlilik ritüellerinin her bir adımı adetlerle belirlenmiş ve gelenekler ile kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar ulaşabilmişlerdir. Türkiye’de yaygın olan ifadesi ile Çerkesler’ de hâkim olan evlilik ritüelleri eş seçimi, Kaşenlik kurumu, Wase uygulaması şeklinde üç alt gruba ayrılabilir.

“Çerkesler’de evlenmek, aile kurmak en önemli konulardandır. Bu konuda büyük bir bağlılıkla korunan ve uyulan bazı kurallar vardır ki; başka Müslüman toplumlarda yoktur. Örneğin Çerkesler’ de

¹³ Şu Bizim Çerkesler, Çetin Öner, Can Yayınları, İstanbul, 2001, 2. Basım, S.44

¹⁴ A.g. e. S.,57

¹⁵ Kafkas Tarihi, 2011, Mahmut Bi, Berikan Yayınevi, Ankara, S.243

erkek kardeşin ve kız kardeşin çocuklarına, amca ve dayıoğullarına kız vermek ve onlardan kız almak büyük ayıplardandır. Çünkü bunlar ancak bir ailenin bireyleri ve çok yakın akraba sayılırlar ve birbirlerinden asla kaçınılmazlar. “¹⁶ Bunun yanında evlenecek olan gençlerin sınıfsal açıdan birbirlerine uygun görülmeleri, bekar kız ve erkeklerin sosyal yaşamda rahatça bir arada bulunabilmeleri, Mahalli düğünler adı verilen eğlence organizasyonlarında karşılıklı yerel danslarda yer alabilmeleri gençlere verilen özgürlük alanlarını tanımlarken aynı zamanda Çerkes toplumu nezdinde dikkat edilen kurallardan bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kızlar ve erkekler arasındaki bu iletişim gençlere verilen değeri ve güveni göstermektedir. Gençler evlilik gibi önemli bir konuda kendi kararlarını verebilecek yetkinlikte sayılmaktadırlar. Gençler arasındaki arkadaşlık günümüzde özellikle İç Anadolu bölgesinde yaşayan Çerkeslerde anlam kaymasına uğrasa da Kaşenlik yani arkadaşlık olarak ifade edilmektedir. Kafkasya ‘da bu kurum arkadaşlık, tanışıklık ve Kafkas halkları için büyük önem arz eden misafirlik konumu ile bağlantılı bir adlandırma iken günümüzde duygusal ilişki bağlamında arkadaşlık ifadesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. Çerkes adetleri saygı ve hürmet üzerine inşa edilmiş, bireye değer veren ve her konuda söz hakkı tanıyan bir kültürün parçasıdır. Kültürel değerler Kafkas halkalarında sözlü aktarım yolu ile kuşaklar arasında aktarılmaya devam etmektedir.

B) Kafkas Kimliği

Çerkezler, göçün ilk evrelerinde, kabileler olarak örgütlenme biçimlerini ve birbirlerine bağlılıklarını korumuşlardır. Ancak Osmanlı Devleti’nin iskan politikası nedeni ile bu büyük aileler farklı coğrafyalara parçalar halinde yerleştirilmek zorunda kalmıştır. Böylelikle anayurtlarından koparılmış, kendi geleneksel aşiret önderlerinden yoksun kalmış ve iskân edilmek üzere küçük topluluklara bölünmüş olan Çerkezler hızla daha büyük bir toplumsal – siyasal birime, yani Osmanlı himayesi altında oluşmuş olan Müslüman – Türk milletine dâhil oldular. (Sayfa 186) Şeklinde yorumlamalar tarihi birlik sağlamayı amaçlayan çalışmalarda sık sık karşımıza çıkmaktadır. Lakin Kafkas kökenli toplumların kimlik tanımlamaları farklılık göstermektedir. Osmanlı tebaasından farklı toplumsal yapılanmaya sahip olan Çerkesler için bu ayrıştırma Türk-İslam kültürü ile çevrenmeleri ile sonuçlanmıştır. Kendi toplumsal yapılarından farklı yapılar içerisinde azınlık konumunda kalan kabileler kültürlerini koruma refleksi göstermişlerdir. Osmanlı İskan Politikasının olumsuz etkileri ile liderlerinden ayrılan Kafkas halkları kültürlerini kaybetmemek adına adetlerinin uygulanmasına ve aktarımına daha katı kurallar getirerek karşı koymaya çalışmışlardır.

Kimlik, kısaca bireylerin belirgin ve belirleyici özellikleridir. Kimliğin temel öğeleri ise dil, din ve geleneklerdir. Dil çok önemlidir. Çünkü dil, gelecekle bağ kurma yoludur. Sürgün sonrası tanımadıkları topraklarda kök salmak zorunda kalan Kafkas halklarının kendi toplumlarını koruma refleksi olarak kullandıkları ilk unsur kendi dillerini gelecek kuşaklara aktarma çalışmaları olmuştur. Ancak Kafkas göçmenleri Osmanlı’nın son döneminde ana dillerini koruma mücadelesi verirken bu mücadeleleri yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devletinde birliği koruma çalışmaları kapsamında sekteye uğramıştır.

¹⁶ A.g.e. S.244

Dil kültürel aktarımın asıl unsurlarındandır. Dilin korunması için gösterilen çabalar kimliğin inşasında önemli noktadadır. Geleneksel Çerkes yaşamının ve bu yaşamı düzenleyen bütün kuralların odağındaki temel değer birey ve aile onurunun korunmasıdır. Çerkes sosyal yaşamının hedefi, bu ilke çerçevesinde karşılıklı saygı, sevgi, anlayış, nezaket ve ciddiyet içinde herksin onurlu, mutlu bir yaşam sürmesidir. Göç edilen yeni topluma uyum sağlamada en önemli unsurlardan biri de yok olma korkusunun topluluk üzerinde etkisinin hissedilmemesidir. Küçük grubun kendilerini en rahat ifade edebilecekleri ortamlar kültürel benzerliklerin görünür olduğu alanlardır. Düğünler, cenazeler, Haluj geceleri, mahalli düğünler Kafkas kültürünün diasporik alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tartışma

Araştırmada Kafkas göçmeni gençlerin kimlik aidiyet tanımlamalarının belirlenmesi için üç temel nokta üzerinde durulmuştur.

- a) Kafkas kökenlileri diğer etnik gruplardan ayıran özellikler
- b) Anavatan ve vatan kavramları arasındaki ayrım üzerinden aidiyet tanımlamalarını kurdukları ifadeler
- c) Kimlik tanımlamalarını etkileyen ailevi ve çevresel unsurlar

Yapılan mülakatlar sonucunda görüşülen gençlerin her birinin yetişme dönemlerinde Kafkas soylu bir büyüğünde yayında bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gençler büyüme dönemlerinde dedeleri – babaanneleri ile yaptıkları paylaşımın onları etkilediğinden, kültüre alıştırdığından ve bunu söyleri ile değil davranışları ile gerçekleştirdiklerinden bahsetmişlerdir.

“15- 16 yaşlarımdan 19-20 yaşına kadar dedemlerle beraber yaşadık. Dedem adığelerin abzeğiydi. Kendimi bulmamdan çok önemli rol oynadılar ikisi de. Hala ikisi ile de görüşüyorum.”

“Büyüme dönemimde ilk zamanlar dedemle ve babaannem ile birlikteydik. 11- 12 yaşına kadar onlarla beraberdik. Kafkas soylular onlar. Babaannem Çeçen –Laz karışık, dedem de Abhaz. Onlarda gördüm ilk saygıyı. Bizi diğerlerinden ayıran en temel unsur saygımız bence. Onların torun sevgisi de başka biliyorsunuz. Bizde çocuk değil de torun el üstünde tutulur hele ki kız torun.”

“Büyürken yanımda babaannem vardı. Babaannem Türkçe bilmezdi. Bizim evde de genelde Çerkesce konuşulur zaten. 4 kardeşiz ben en küçüğüyüm. Onunla büyüme çok güzeldi. Anca dili çok iyi kullanamadığım için çok anlaşılmazdık sözel olarak. Ama sevdiğini her şeyden önce beni bir küçük olsam bile saydığını hissettirirdi. Ve saygı tam bir saygı abidesiydi.”

Kültür toplumların temel taşlarındandır. Kafkas göçmenleri için de göç sonrasında yaşamlarını korumada en etkili olan olgu kültürleriydi. Yapılan mülakatlarda araştırmaya katılan gençlerin kültür tanımlamaları elde edilmeye çalışılmıştır. Kültür tanımlamaları incelendiğinde verilen yanıtlara göre Kafkas kültürünü oluşturan temel unsurlar olarak; saygı, ortak bilinç, oyunları, yemekleri, kıyafetleri, topluma uyma yetenekleri unsurlarına ulaşılmıştır.

“Kültür belli bir grup insanın aynı coğrafyada yaşayan özellikle yıllardan beri süre gelen yaşama biçimleridir. Yaşama biçimine toplumdaki ahlak yasaları, evlilikleri, düğümleri cenazesi yemeği her şeyi buna dâhil edebiliriz. Kafkas kültürünün temeli saygıdır. Bir Kafkas davranışları ile anlaşılabilir.”

“Kültür önemli bir değer. Hayatımızı şekillendiren bir değer. Kültür deyince bir insanın yaşam tarzı geliyor aklıma. Eskilerden görüp şuan uyguladığımız her şeyin içinde bulunduğu olgu. Saygı bizim temelimiz. Mesela şuan sizin karşınızda oturuşum bile bir saygı ve bunu da kültürümden alıyorum. Davranışlarımız, yaşamımızı oluşturan her şey. Düğünlerimiz, geleneklerimiz kültür demek bence.”

“Bence kültür ilk doğduğumuz andan beri ailede gördüğümüz örflerimiz, adetlerimiz, annemizden babamızdan ne gördüğümüz. Senin çevrendekilerle birlikte sen de oluşmuş her şeyin kültürde etkisi var. Kafkas kültürü denilince saygı geliyor aklıma. Her şeyin belirli kurallarının olması. Düğünleri, yemekleri, oyunları hatta kıyafetleri farklı ve bence bunlar kültürü oluşturan unsurlar.”

Aidiyet temelinde Kafkas göçmeni gençlerin kendilerini nereye ait hissettikleri olgusu üzerinde durulmuştur. Kurulan aidiyet bağları çerçevesinde birey toplumla bütünleşebilir. Mülakatlarda anavatan- vatan kavramları arasında fark olum olmadığı, Kafkasya’nın onlar nezdindeki tanımının ne olduğu, Kendilerini nereye ait hissettikleri, Anadillerini bilip bilmeme durumları ve günlük hayattaki kullanım dereceleri, Vatandaşlık görevleri hakkındaki düşünceleri ve Etnik kökenlerinin günlük hayatlarına etkilerinin neler olduğu soruları minvalinde ulaşılmaya çalışılmıştır. Elde edilen verilere göre; Kafkas kökenlilerle bağlantı içerisinde yaşayan gençlerde bile anadil unutulmuş, atıl durumdadır. Araştırmaya katılan katılımcılardan iki tanesi dili çat pat anlayabildiğini ancak konuşamadığını ifade ederken, sadece bir tanesi Abhazca’yı anadili olarak konuşabildiğini ifade etmiştir. Katılımcıların yedisi ise hiçbir şekilde anadillerini anlayamamakta ve konuşamamaktadırlar.

“Dil bizde son kuşağa inememiş maalesef. Babamlar bir araya gelince konuşuyorlar ama biz bilmiyoruz. Maalesef ki bizde kuzenlerde Çerkes- Çerkes evliliği yok. Bu dilinde kaybolmasına neden oldu. Dedemlerin evinde Çerkesce konuşuluyorken bizim evde konuşulmuyor. Evlilik önemli bir etken kültürde. Sadece amcam ile yengem var istisna olarak Çerkes- Çerkes evliliği ancak onların çocukları yok.”

“Anadilimi tam bilmiyorum. Çat pat biliyorum.”

“Anadili değil de baba dili bizde ama çat pat diyebilirim. Anlarım da zor konuşurum.”

“Kendi ana dilimi bilmiyorum. Yani annemler biz Dağıstan’ca konuşuyoruz diyorlar ama hani Türkçe’nin kabası. Öyle farklı bir dil değil. Bence değişime uğramış. Hem annem hem babam Dağıstanlı mesela ama ikisinde de durum aynı.”

“Ailede bir tek ana dili bilen dedem var. Babam da bilmez mesela. Babaannem de biraz bilir. Ama benim bilmiyor olmam aslında anne- babamın bilmiyor olmasından kaynaklanıyor. Dedemler köyde falan toplandıklarında bir arada olduklarında konuşuyorlar. Yoksa dedem de konuşmaz. Dili bilmediğim için köye falan gittiğimizde zorlanıyorum. Bir kere ben de araştırma için derneğe gitmişti. Orada görüştüğüm kişi konuş konuştu tabi ben anlamadım. İşte nasıl bilmiyorsun falan dediler. Kötü

bir deneyimdi. Öğrenmeyi istiyorum ama tabi ki de şuanda bilmemem anne- babamın suçu. Çünkü benim annem Laz babam Abhaza öyle olduğu için bir kültür çatışması var zaten.”

Veriler göstermektedir ki anne – baba soyu Kafkas kökenli olanlar dili bilme eylemine daha yatkınlardır. Ancak anne soyundan melezleşmeye başlayan katılımcıların dillerini bilmedikleri görülmüştür. Katılımcıların kendileri dili bilmemelerini anne- babalarının konuşmamasına ya da köy gibi daha kapalı bir toplumda değil de şehirde yaşamalarına bağlamaktadırlar.

Bireylerin kendilerini tanımlamaları kurdukları aidiyet bağları hakkında bilgi vermektedir. Atıf kuramının da temel tezlerinden biri olan gruba dayandırılarak yapılan tanımlamalar kimlik inşasına etki eden unsurları göstermektedir. Araştırmaya katılan gençlerin kimlik tanımlamalarına ulaşmak için “Sizden kendinizi tanımlamanız istense aklınıza ilk gelen yönünüz hakkında neler söyleyebilirsiniz?” sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar;

“Türk vatandaşım ama Çerkesim, Neden böyle bir aidiyet kuruyorum. Aslında öyle çok köy kültüründen değilim. Şehirde doğdum büyüdüm ama yıllardan beri gelen bizim evde bir şey vardır yani dernekçilik. Dernekte gördüğüm ortam birazcık bunu söylemeye itiyor yani.”

“Bu sorunun cevabını bilmiyorum. Yani aslında iki yere de tam olarak ait hissetmiyorum. Ama iki yere de ait hissediyorum. O yüzden... Biz çok önceden göçmüş olan göçmenler olarak bizim geleneklerimizi Türk geleneklerine göre uyarlanmış şekilde yaşıyoruz. Tamamen bizim eski geleneklerimi de değil. O yüzden iki yere de ait hissetmiyorum.”

“Adıge- Kabarvey, Kimsin sen deyince aklıma Çerkes gelir. Saygılıyım. Saygısız kendimi düşünemiyorum.”

Katılımcıların ifadeleri göstermektedir ki 10 katılımcıdan 9'u kendilerini tanımlayan ilk özellik olarak Çerkes olduklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya katılan gençlerden sadece biri kendini net olarak bir yere ait hissetmediğini ifade etmiştir. Katılımcıların ifadeleri göstermektedir ki Kafkas soylu gençlerin kimlik tanımlamalarında etnik kökenleri ve kültürel aidiyetleri büyük rol oynamaktadır.

Çerkes kimliklerini inşa ederken yaşadıklarını ifade ettikleri ikilemleri anlamlandırabilmek adına katılımcıların sık sık mülakatlarda ifade ettikleri vatan anavatan kavramları arasındaki farkı açıklamaları istenmiştir.

“Anavatan ve vatan bence farklı kavramlardır. Onu nasıl açıklayayım. Kendinizi ait olduğunuz kültüre bağlı hissediyorsanız yani aslında ben burada doğdum ama Çerkes olarak kendimi nitelendiriyorum. Hani o kültürün geldiği coğrafya benim anavatanım. Kafkasya anavatanım Türkiye Vatanım. Orası da vatanım burası da vatanım. Benim için aslında orası baba vatanım burası anavatanım. İkisi içinde gerekli sorumluluklarını yerine getirmeye çalışırım yani. Bir vatandaş olmanın gerektirdiği sorumluluklar nelerdir örneğin askerlik bir erkek için bunları seve seve yerine getirmeye hazırım. Türkiye için silahlı altına alınma ise Kafkasya ‘da da dönem dönem sıkıntılar yaşanıyor bunlara göğüs gererim. Burada doğup büyüdüğüm için buraya bir aidiyet duygum var.”

“Anavatan ve vatan farklı şeyler bence. Anavatanım Kuzey Kafkasya ama vatanım Türkiye. Ama hissiyat olarak aralarında hiçbir farklılık yok. Bu şu şekilde değişiyor mesela Sakaryadaysam burada çok

fazla sayıda göçmen olduğu için ayırt edilebilmek adına Kuzey Kafkas göçmeni olduğumu söylüyorum. Ama normalde yurtdışındayken falan Türk olduğumu söylüyorum. O biraz bulunduğun yere göre değişiyor”

“Anavatan kendini ait hissettiğin yer. Vatan yaşadığın yer ya da bulunduğun yer. Çok farklı değil ama tabi ki de anavatanın farkı var. Anavatan benim aslı ait olduğum yer Kafkasya kökenlerimin olduğu yer. Ama şuan vatan aidiyet duygusu bulundurduğum ülke Türkiye. Şuan yaşadığım yer vatandaşı olduğum yer. Kendimi ana vatanıma Kafkasya’ya ait hissediyorum. Orada yaşamak isterdim. Bu buruk bir his üzücü bir his. Gelecekte de inşallah yaşayabilirim. Türkiye’de yaşamaktan çok memnun değilim açıkçası ama sonuçta bende bir Türk vatandaşıyım. Aidiyet duygumuz var. Ancak geçmişte yaşadıklarımızı düşününce buruk bir his.”

“Anavatan ve vatan kavramları arasında bir fark yok bence. Benim bir memleketim yok. Doğduğum yer memleketim. En azından ulaşabileceğim bir memleketim yok. Kafkas göçmeni olduğumuzu biliyorum ama oraya gitme ihtimalim yok.”

Kimlik çatısını oluşturan kültürün kuşaklar arasında aktarımını sağlayan kültürel aktarımda evlilik ritüellerinin etkisinin saptanması amacı ile yöneltilen “Sizce kültürel aktarımı sağlayan en önemli unsurlar nelerdir?” sorusuna verilen cevap göstermektedir ki Kafkas Kültürünün aktarımında evlilik ritüellerinin önemi büyüktür. Soru evlilik özelinde hiçbir yönlendirme içermemesine rağmen katılımcılar kültürel aktarımın sağlandığı en önemli yol olarak evlilik ritüellerinden bahsetmişlerdir. Kültürün” temel öğelerinin yaşatıldığı ortam” olarak tanımladıkları düğünleri kültürlerinin ayrılmaz bir parçası olarak ifade etmektedirler. Kız erkeğin evlenmeye karar vermelerindeki bireysel tercih özgürlükleri ile başlattıkları evlilik adetlerini, düğün de yenen yemeklere, kız alma ritüellerinden, gelin ve damadın birlikte düğünde bulunmamasına, oynanan oyunlara kadar geniş bir yelpazede ele almışlardır. Kafkas kültürünü ritüeller bütünü, saygı aktarımı olarak nitelen katılımcılar için evlilik tüm adetlerin bir arada gözlemlenebileceği ve yeni kuşaklara aktarımın sağlanabileceği bir ortamdır.

“Kültürel aktarımı sağlayan en önemli unsur ailedir. Ailenin kurulma sürecinde başlar zaten kültürel aktarım. Eş seçmek bile özgürlüktür bizde. Aile kültürü yaşayarak çocuklarına verir. Yetiştirme tarzı. Çocuk kendi büyüklerinden gördüğünü alır. Ben mesela hiçbir yerden açıp okumadım Çerkes kültürü nasıl diye. Ailemde gördüm düğünü cenazeyi. Zaten hayatımıza hâkim olan onu düzenleyen adetler bütünü içinde yaşayan bir toplumuz biz. Aktarımda bu yaşantı içinde sağlanıyor. Ancak benim gibi değil de daha karma aileler için en aktif öğrenme ortamları düğünlerimiz oluyor. Çünkü düğünlerde bir araya geliyoruz. Büyüğe nasıl davranılır, küçüğe nasıl davranılır, saygı esasları nelerdir, hangi sırada oturulur, nasıl oyuna kalkılır, nasıl oynanır, yemekler nelerdir. Böyle böyle gidiyor bu. Mesela uzaktan gelenler vardı Kayseri’ye onlar hep düğünleri beklerlerdi. Çünkü bu ortamı tada bilecekleri başla imkânları yoktu.”

“Kültürün taşınmasında oyunlarımızın ayrı bir yeri var. En çok oyununun oynandığı zamanlarda doğal olarak düğünler. Düğünler başından sonuna biz demek zaten bence. Giyilen kıyafetle bize özel. Herkes nasıl davranacağını biliyor. Sanki bir bildiri verilmiş gibi. Geline alırken söylenen sözler atılan naralar önemli mesela, yürüyüş sırası düğünde gelin ve damadın aynı anda ortamda bulunmaması vb. adetler aslında aktarımı sağlıyorlar. Çünkü başka bir düğüne gidiyorsun çocuk olarak gelin ve damat dans

ediyorlar mesela ama bizde bu yok. Ya da ikram edilen şeyler başka. Büyüklere davranış, oyunlar her şey farklı ve çocuk o ortam içinde iki kültürü kıyaslıyor bence. Ben çocukken hatırlıyorum böyle düşündüğümü. Bizim düğünlerimiz daha güzel gelirdi gerçi hala öyle geliyor ama.”

“Bence kesinlikle düğünler, cenazeler, özel günlerdeki bu etkinlikler olduğunu düşünüyorum. Her şey var çünkü orada bize dair. Yemeğimiz var, oyunumuz var. Mesela bir düğüne gittiğinizde nasıl davranacağınızı da küçüklükten beri görerek öğreniyorsunuz. Aile içinde o davranış kalıpları biraz daha yumuşamış olsa da toplu ortamlar en çok bir araya geldiğimiz zamanlar düğünler, her şey ortaya çıkıyor. Mesela ben biraz daha ilgiliyim kültürümüz konusunda ortanca kardeşim daha az bilir hatta ilgilenmez, küçük hiç bilmez. Aslında bu git gide kaybolan bir şey. Bunun aktarılması için yaşatılması lazım. Düğünlere gelmezler mesela cenazelere de gitmezler aramızdaki fark ortada. Sizce düğünlerin kültürel aktarımda en önemli şey olduğunun göstergesi değil mi bu durum?”

“Benim annem de babam da Dağıstanlı hatta köyde bizimkilerin içinde büyüdü ben ama kültürel öğeler yok gibi. Bizimkiler normal, modernliğe kaydılar ya. Bizim köyde düğünlerde daha çok Kafkas ekibi getirtiyorlar mesela. Kendileri oynamıyorlar. Oynayamıyorlar ama yine de bağlılıklarını bence bir şekilde ifade etmeye çalışıyorlar grupları getirerek. Köy okulunun oyun grubu vardı mesela ama şimdi yok. Gençlerde çok taraftar değil. Çünkü yaşantıda devam eden şeyler yok. Düğünlerle biraz biraz yaşatmaya çalışıyorlar işte. Bizim köyü diğer Çerkes köyleri ile kıyaslayınca ben kızıyorum bizimkilere mesela biz hepsini kaybettik denebilir. Ben oyunları öğrenmeyi çok istiyorum mesela. Diğer köyler o kadar bağlılar ki. Hala öyle düğün yapıyorlar ve bence bu gençlere etki ediyor. Kendi aralarında evleniyorlar. Biz sadece duyuyoruz bizim köy çok asimile olmuş maalesef ki. Bu durum beni üzüyor. Ben diğer köylerin düğünlerine gidip izliyorum mesela. İzlemek bile ruhuma iyi geliyor. Eksik kalan bir şeyler var diyorum.”

Katılımcıların ifadeleri göstermektedir ki Kafkas gençlerinin kimlik tanımlamalarında kültürel aktarım öğelerinin rolü büyüktür. Aidiyetlerini Kafkas Kökenli olmak, Çerkeslik, Abhazlık vb. alt Kafkas etnik gruplarına mensubiyet, asil soyluluk kavramları üzerinden tanımladıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yapılan mülakatlarda kendinizi nasıl tanımlarsınız sorusuna 10 katılımcıdan 9'unun Çerkes cevabını vermesi, katılımcıların hepsinin anavatan - vatan ayrımına sahip olduklarını ifade etmeleri, kendi kültürlerinin ve kültür paydaşlarını “diğer” gruplardan ayırdıkları ulaşılan sonuçlardır.

Sonuç

1768 – 1774 yılları arasında gerçekleşen Osmanlı – Rus savaşı sonucunda Osmanlı'nın Kırım'ı kaybetmesi Kafkas Halklarının kaderini belirleyecek olan sürgüne giden yolu açan ilk kayıptı. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın tamamen Rus egemenliğine geçmesi Rusya'nın Kafkas toprakları ve zenginlikleri üzerindeki planlarının başlangıç hareketiydi. Bereketli Kafkas topraklarında hüküm süren Kuzey Kafkasyalıların pek çok farklı toplumsal yapıya bölünmüş olmalarından faydalanan Rusya güçlerini dağlara yönlendirmişti. Yapılan büyük savaşlar sonucunda 1863-1864 yılları arasında 2 milyardan fazla insanın sürgüne yollanması ile sonuçlanan büyük savaşlar neticesinde tüm dünya üzerine yayılmış Kafkas/ Çerkes diasporası oluşmuştu.

Osmanlı topraklarının çeşitli stratejik bölgelerine yerleştirilen Kafkas halkları yıllar boyunca kültürlerini devam ettirme çabası içinde hayatlarını sürdürmüşlerdi. Osmanlı iskan politikası uyarınca Kafkas halklarından özellikle Abhaz ve Çerkeslerin yerleştirildiği önemli bölgelerden biri de Sakarya/ Adapazarı'ydı. Sürgünden sonra Sakarya'ya yerleştirilen halk bölgenin insanları ile uyum içinde kendi kültürlerini de devam ettirmişlerdi. Günümüzde sürgünden 155 yıl sonra dahi yetişen kuşaklara Kafkas kültürü aktarılmaktadır.

“Kültürsüz birey ve kültürsüz toplum düşünülemez. İnsanoğlunun üretiminin ilk başlangıcı bir kültürdür. Kültür yoksa üretim de, toplum da yoktur. Dahası, kültür yoksa insan da yoktur. Kültür, müdahale ile başlar. İnsanın doğaya ilk müdahalesi kültürün de başlangıcıdır. Kültür, doğayla, üretimle, insanla başlar ve var olur.” Kafkas kültürünün Kafkas dağlarındaki mücadelesi ile yoğrulan kültürü savaşıla ve sürgünle sınılandıktan sonra azınlık olarak yok olma tehlikesiyle de sınanmıştı. Kuşaklar kültürlerini yaşatmak için dernekler kurmuş, anadillerini öğretmek için okul açma girişimlerinde bulunmuşlardı.

Bu araştırmada Kafkas halklarının kimlik aidiyet tanımlamalarını ele alınmıştır. Araştırma sonuçları göstermektedir ki geleneklerin hala uygulandığı, eski ve yeni kuşakların bir arada paylaşımda bulunduğu ortamlar kimlik tanımlamalarının oluşturulduğu, kültürel aktarımın sağlandığı ve aidiyet bağlarının güçlendiği ortamlardır. Sakarya üniversitesi Kafkas Öğrenci Topluluğu üyesi lisans ve yüksek lisans öğrencisi beş kız beş erkek öğrenci ile gerçekleştirilen derinlemesine mülakatların sonucunda ulaşılan veriler aşağıda ifade edildiği şekilde özetlenebilir.

Kafkas toplumları üzerinde göçmenliğin getirdiği kültürü koruma içgüdüsü genç kuşakta da devam etmektedir.

Anne- baba Kafkas kökenli olan gençlerde adetlerin ve dilin yaşatılma oranı anne ya da baba melez olanlara kıyasla daha yüksektir.

Evlilik ritüelleri yemekleri, kıyafetleri, oyunları ve toplumsal yaşantının bir yansıması olan adetler düzeniyle kültürel aktarımda önemli bir role sahiptir.

Kafkas gençleri aidiyetlerini Kafkas kökenleri üzerinden kurmaktadır.

Kafkas toplumları için iç grup özellikleri bireylerin kimlik tanımlamalarında önemli rol oynamaktadır. Bireyler kendi kimliklerini “Kafkas Göçmeni Olma” nın getirdiği değerler üzerinden inşa etmektedirler.

Kafkas toplumuna aidiyet gençlerin günlük yaşamlarını şekillendirmektedir.

Sakarya Üniversitesi Kafkas Öğrenci Topluluğu üyesi Kafkas kökenli göçmen gençler kimlik - aidiyet tanımlamalarını Kafkasyalı olma, Çerkeslik, Kafkas göçmenliği, Kafkas kültürü, Kafkas toplumlarına atfedilen “saygılı birey” unsurları üzerinden inşa etmektedirler.

KAYNAKÇA

Aysun Özer, 2015, Göç Ve Aidiyet Bağlamında Bulgaristan Göçmenlerinde Kimliğin Yeniden İnşası:

Mersin Örneği, Mersin Üniversitesi, (Yüksek Lisans Tezi)

Biz Çerkesler, 2005, , Hazırlayanlar: Cahit Aslan, Cankat Devrim, Fahri Huvaj, Murat Papşu, Necmettin Karaerkek, Özdemir Özbay, Sefer E. Berzeg, Semih S. Dağıstanlı, Kafkas Dernekleri Federasyonu, Ankara

Çetin Öner, 2001, Şu Bizim Çerkesler, İstanbul: Can Yay., 2. Basım,

Kemal H. Karpaz, Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler, İstanbul: Timaş Yay., 1. Basım, 2010 , Çeviren: Bahar Tırnakçı

Met Çünatıkho Yusuf İzzet, 2002, Kafkas Tarihi 1. Cilt–Paşa, Çeviren Fahri Huvaj , Adıge Yayınları, Ankara,

M. Murat Erdoğan, Ayhan Kaya, 2015, Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., 1. Basım

Nihat Kaşıkçı, 2002, Hasan Yılmaz, Aras'tan Volga'ya Kafkaslar, -, 3. Baskı,

Pınar Yazgan, 2010, Danimarka'daki Türkiye Kökenli Göçmenlerin Aidiyet Ve Kimlikleri, Sakarya Üniversitesi, (Doktora Tezi

Turabi Saltık, 1998, Çerkesler Edebiyat ve Kültür Tarihi, Berfin Yayınları, İkinci Baskı, Ankara,

Yusuf Adıgüzel, 2018, Göç Sosyolojisi, Ankara: Nobel Yay., 2. Basım

Suriyeli Sığınmacılardan Algılanan Gerçekçi ve Sembolik Tehditlerin Betimsel Olarak İncelenmesi

Olcay Bozkuş¹
Serap Akgün²

Giriş

Güncel veriler Türkiye'nin şu anda 3.6 milyonun üzerinde Suriyeli sığınmacıya ev sahipliği yaptığını göstermektedir (United Nations High Commissioner for Refugees, 2021). Diğer yandan yeni gelenlerin entegrasyonu her zaman kolay bir süreç değildir. Araştırmalar bunun yerine, tutarlı bir biçimde ev sahibi ülke yurttaşlarının yeni gelenlere yönelik olumsuz tutumlar hatta ayrımcı davranışlar geliştirebildiklerini göstermektedir (ör.; Quinton, Cowan ve Watson, 1996; Zick, Pettigrew ve Wagner, 2008). Türkiye'de sürdürülen güncel araştırma bulguları da Suriyelilere yönelik olumsuz tutumlara işaret etmektedir (ör., Aktaş, Tepe ve Persson, 2019; Özdemir ve Öner-Özkan, 2016; Yitmen ve Verkuyten, 2018).

Gruplararası Tehdit Kuramının (Intergroup Threat Theory) özellikle göçmenlere yönelik gelişen önyargılı tutumları açıklamakta iyi bir çerçeve sunduğu kabul edilmektedir. Gruplararası Tehdit Kuramın ilk geliştirilen hali olan Bütünleşmiş Tehdit Kuramında (Integrated Threat Theory; Stephan ve Stephan, 2000) içgrup üyelerinin dışgruplara yönelik geliştirdikleri olumsuz tutumları açıklamakta dört farklı tehdit algısı tanımlanmıştır (Stephan ve Renfro, 2002; Stephan, Ybarra ve Morrison, 2009; Stephan, Ybarra ve Morrison, 2016). Bunlar, gerçekçi tehdit, sembolik tehdit, olumsuz kalıpyargılar ve gruplar arası kaygıdır.

Gruplar arasında gerçekçi tehdit algıları, kaynakların sınırlı olduğu bağlamlarda, grupların kaynaklara ulaşmada rekabet halinde olmalarından dolayı ortaya çıkmaktadır (Stephan ve Stephan, 2000). Gerçekçi Çatışma Kuramının (Sherif, 1966) da önerdiği gibi; ekonomik, fiziksel ve politik kaynakların sınırlı olması nedeni ile sosyal gruplar kaynaklardan daha çok pay alabilmek için yarışma içinde olabilirler. Sınırlı kaynaklara ulaşmada bir engel olarak görülen dışgrup olumsuz algılanabilmekte, önyargı ve ayrımcılığın hedefi olabilmektedir. Bunun yanında dışgrupun kaynaklara ulaşmada, içgruba kıyasla daha şanslı olduğu algısı da görelî yoksunluk duygularıyla gerçekçi tehdit hissedilmesine yol açabilmektedir (Mummendey, Kessler, Klink ve Mielke, 1999). Görelî yoksunluk algılarının her zaman gerçekliği yansıtmaması gerekmez grup üyelerinin öznel algıları da gerçekçi tehdide yol açabilmektedir. Başka bir deyişle, daha iyi durumda olan grupların üyeleri de dış grup ile aralarındaki farkın yeterince büyük olmadığını düşündüklerinde görelî yoksunluk yaşayabilmektedir Alanyazında

¹ Olcay Bozkuş, Arş. Gör. Dr., Dicle Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, olcaybozkus@gmail.com

² Serap Akgün, Prof. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Psikoloji Bölümü, serap_akgun@yahoo.com

sürdürülmüş çok sayıda çalışmada gerçekçi tehdit algılarının önyargılar ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (ör., Stephan ve ark., 1998, 2000).

Sembolik tehdit dış grubun, iç grubun sahip olduğu normlara, inançlara ve değerlere yönelik bir tehdit oluşturduğu algısıdır. Göçmenlerin ev sahibi ülke yurttaşları ile etkileşimi bağlamında, gruplar birbirlerinden etkilenmektedir. İç grubu bir grup olarak bir arada tutan ahlaki değerler, standartlar, inançlar ve tutumlar gibi sembolik alanlarda, dış grubun farklı olarak algılanması sembolik tehdit yaratmaktadır (Stephan ve Stephan, 2000). Söz konusu sembolik kaynaklarda dış grubun farklı olması iç grubun bir grup olmasını sağlayan kaynakları değiştirebileceğine dayanır (örneğin, iç grubun kültürü ya da yaşam biçimi). Bu nedenle sembolik kaynaklarda farklı algılanan dış gruplar, kaygı yaratır ve dış grup üyelerin daha az sevimlerine yol açar. Nitekim alanyazında farklı gruplarla sürdürülen araştırmalarda, sembolik tehdit algısının önyargılar ile ilişkili olduğu gösterilmiştir (ör., Croucher, 2013; Gonzalez ve ark., 2008).

Olumsuz kalıpyargılar; dış grup hakkında iç grupta yaygın olarak kabul edilen ortak olumsuz varsayımlardır. Dış grup üyelerinin belirli bir olumsuz niteliğe sahip olduğunu düşünmek tehdit yaratmaktadır (Stephan ve Stephan, 2000). Çünkü iç grup üyeleri, dış grup ile etkileşimlerinde, dış grup üyelerinin kendi atfettikleri olumsuz özellikler temelinde ya da bu özelliklere uygun davranmalarını bekleyeceklerdir. Başka bir deyişle eğer dış grup saldırgan olarak algılanıyorsa, dış grup üyeleri ile etkileşimde saldırgan bir biçimde davranmaları beklenecektir. Bu nedenle iç grup üyeleri dış grupla etkileşimlerinde başlarına kötü bir şey gelecekmış gibi hissetme dolayısıyla olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına ilişkin korku ve tehdit duyguları hissederler (Stephan ve ark., 2000). Ayrıca dış grup hakkında sahip olunan olumsuz kalıpyargılar da önyargı ve ayrımcılık ile ilişkilendirilmiştir (Verkuyten, 1997; Gonzalez ve ark., 2008).

Gruplarası kaygı; bireyin, dış grup ile etkileşiminde ortaya çıkmaktadır. Dış gruptan diğerlerinin önünde hata yapma, küçük, düşme, aşağılanma, utanç duyma ya da sömürülme korkusundan kaynaklanmaktadır. Gruplarası kaygı, gruplararası temasın az olduğu ya da hiç olmadığı durumlarda veya gruplararası düşmanlık geçmişinin bulunduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır (Stephan, Diaz-Looring ve Duran, 2000).

Pek çok çalışma tarafından gruplararası ilişkilerde hissedilen tehdidin dört ayrı kaynağı olduğu desteklenmiştir (ör., Berrenberg, Finlay, Stephan ve Stephan, 2002; Nshom ve Croucher, 2014, 2015; Riek ve ark., 2006; Schweitzer ve ark.2005). Ancak getirilen bazı kuramsal eleştiriler sonucunda Bütünleşmiş Tehdit Kuramı revize edilmiş ve yeni haline Gruplarası Tehdit Kuramı adı verilmiştir (Stephan ve Renfro, 2002; Stephan, Ybarra ve Morrison, 2009; Stephan, Ybarra ve Morrison, 2016). Gruplarası Tehdit Kuramı, tehdit kaynaklarını gerçekçi tehditler ve sembolik tehditler olmak üzere iki temel kategoriye indirmiştir (Stephan ve ark., 2016). Bu doğrultuda gruplararası kaygı da sadece gerçekçi tehditin içinde ele alınmıştır, çünkü kaygının, gruplararası etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkması beklenmektedir. Olumsuz kalıpyargılar ise hem gerçekçi tehditi, hem de sembolik tehditi etkileyebileceğinden her iki kategorinin de içinde ele alınmıştır.

Özetle, Gruplarası Tehdit Kuramı, gruplararası çatışma, yarışma, göreceli yoksunluk duyguları ve gruplararası pek çok diğer faktörü, önyargıların ortaya çıkmasını ve devam etmesini sağlayan algıları bir arada inceleyen iyi bir model sunmaktadır. Bu doğrultuda Suriyeli sığınmacılardan algılanan gerçekçi ve sembolik tehdidin incelenmesi hedeflenmiştir. Gerçekçi ve sembolik alanlarda tehdit edici bir

durum betimleyen ifadelerle verdikleri tepkiler ve dışrup ile içgrupun ne derece farklı algıladıklarını betimsel olarak incelemek amaçlanmıştır.

Yöntem

Çalışma 1

Veriler 2015 yılı içinde survey yöntemiyle toplanmış olup tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Katılımcılara kolaylıkla bulunabileni örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır.

Örnekleme

Araştırmanın örneklemini, 168 kadın, 217 erkek olmak üzere 385 kişi oluşturmaktadır. Örneklemin yaş ranjı 16-70 aralığında değişmekte olup yaş ortalaması 26.36 olarak hesaplanmıştır. Örneklemin eğitim seviyesi incelendiğinde; katılımcıların %9.4'ünün ilkokul, %4.2'sinin ortaokul, %37.1'inin lise, %47.8'inin üniversite ve %8'inin yüksek lisans mezunu olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan politik görüşlerini 7 dereceli bir skalada (1-sol, 7-sağı temsil etmektedir) rapor ettiklerinde; örneklemin ortalamasının 3.31 ($S=1.84$) olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca örnekleme oluşturan katılımcılar Mersin, Diyarbakır, Adana, Hatay, Bingöl, Mardin'i de içeren Türkiye'nin pek çok farklı şehrinde yaşamaktadırlar.

Veri Toplama Araçları

Katılımcıların Suriyeli sığınmacıların içgrup üyelerinden farklı olduklarına ilişkin algıları, 5 dereceli bir skalada puanlanan Likert tarzı (1-hiç benzemez, 5-çok benzer) hazırlanan maddeler aracılığıyla ölçülmüştür. Katılımcılardan, tanımlanan her bir alanda (ör., yaşam tarzı, dış görünüm) Suriyeli sığınmacıları Türkiye'de yaşayan insanlara ne kadar benzer gördüklerini değerlendirmeleri istenmiştir. Ölçeğin Cronbach alfa içtutarlılık katsayısı .84 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların algıladıkları gerçekçi ve sembolik tehdit algılarını ölçmek amacıyla 5 dereceli bir skalada (1-hiç katılmıyorum, 5-tamamen katılıyorum) puanlanan, duruma özgü ve güncel durumu tanımlayan maddeler hazırlanmıştır. Bu amaçla gerçekçi tehditleri ölçmek için hazırlanan maddeler alanda sıklıkla atıf alan Stephan, Ybarra ve Bachman'nın (1999) Gerçekçi Tehditler Ölçeği maddelerine benzeyen fakat duruma özgü daha spesifik ifadeler içermektedir (Tablo 3). Ölçeğin faktör yapısı incelemek üzere sürdürülen faktör analizi sonucunda maddelerin tek faktörlü bir yapıda toplam varyansın %46.53'ünü açıkladığı tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin Cronbach alfa içtutarlılık katsayısı .82 olarak hesaplanmıştır.

Benzer biçimde algılanan sembolik tehditleri ölçme amacıyla alanda sıkça kullanılan Stephan ve arkadaşlarının (2002) Sembolik Tehditler Ölçeğinden yola çıkılarak daha spesifik maddeler oluşturulmuştur (Tablo 3). Ölçeğin faktör yapısı incelemek üzere sürdürülen faktör analizi sonucunda maddelerin tek faktörlü bir yapıda toplam varyansın %48.02'sini açıkladığı tespit edilmiştir. Ayrıca ölçeğin Cronbach alfa içtutarlılık katsayısı .87 olarak hesaplanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Suriyeli sığınmacıların, kendilerinden veya içgrup üyelerinden farklı olduklarına ilişkin tepkileri ve Suriyeli sığınmacılardan içgruplarına yönelik algıladıkları gerçekçi ve sembolik tehdit

SPSS 20 istatistik programında yürütülen betimleyici analizler ile incelenmiştir. Katılımcıların Suriyeli sığınmacıların, içgruplarına ne oranda benzediğine ilişkin tepkileri Tablo 1’de sunulduğu gibidir. Buna göre katılımcıların yaşam biçimi ($\bar{X}=2.27$, $S=1.08$), düşünce yapısı ($\bar{X}=1.74$, $S=1.00$), dış görünümüleri ($\bar{X}= 2.26$, $S=1.17$), simaları ($\bar{X}=2.29$, $S=1.44$), aile yapıları ($\bar{X}=2.39$, $S=1.06$) ve sahip oldukları örf, gelenek görenek ($\bar{X}=3.38$ $S=1.13$) gibi tüm alanlarda Suriyeli sığınmacıları kendi içgruplarından anlamlı olarak farklı algıladıkları gözlenmiştir. Tüm alanlardaki söz konusu farklılaşmalar ayrıca ölçeğin orta noktasından anlamlı olarak farklılaşmıştır (yaşam biçimi $t=-13.17$, $p=.00$; düşünce yapısı; $t=-24.49$, $p=.00$; dış görünüm $t=-12.01$, $p=.00$; sima $t=-12.01$, $p=.00$; aile yapısı $t=-11.11$, $p=.00$; örf, adet, gelenek ve görenekler $t= 6.59$, $p=.00$).

Katılımcıların Gerçekçi Tehdit maddelerinden aldıkları puanların ortalamasının 3.54 ($S=.82$) olduğu ve ortalamanın ölçeğin orta noktasından farklılaşarak anlamlı bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($t=13.03$, $p=.00$). Sembolik Tehdit maddelerinden alınan puanların ortalaması 3.35 ($S=.81$) olarak hesaplanmıştır. Benzer şekilde Sembolik Tehdit maddelerinin ortalama puanı da ölçeğin orta noktasından anlamlı biçimde farklılaşmıştır ($t=8.04$, $p=.00$).

Tablo 1: Farklılık Algılarının Frekans ve Yüzde Puanları

		Hiç Benzem ez	Benzem ez	Kararsız m	Benzer	Çok Benzer	Toplam
Yaşam biçimi	Frekans	110	136	68	67	4	385
	Yüzde	28.6	35.3	17.7	17.4	1.0	100
Düşünce yapıları	Frekans	109	151	73	48	3	384
	Yüzde	28.3	39.2	19.0	12.5	.8	99.7
Dış görünüm (fiziksel görünüm)	Frekans	123	133	380	83	7	384
	Yüzde	31.9	34.5	9.9	21.6	1.8	99.7
Simalar (yüzler)	Frekans	11	141	42	84	5	385
	Yüzde	28.8	36.6	10.9	21.8	1.3	99.5
Aile yapısı	Frekans	92	120	108	58	7	385
	Yüzde	23.9	31.2	28.1	15.1	1.8	100

Örf, adet, gelenek görenek	Frekan s	104	108	99	68	6	385
	Yüzde	27.0	28.1	25.7	17.7	1.6	100.0
Dil	Frekan s	209	111	23	39	3	385
	Yüzde	54.3	28.8	6.0	10.1	.8	100.0
İnanç	Frekan s	42	35	83	184	41	385
	Yüzde	10.9	9.1	21.6	47.8	10.6	100.0

Tablo 2: Değişkenler Arası Korelasyonlar

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yaşam biçimi	1									
Düşünce yapıları	.66**	1								
Dış görünüm	.43**	.44**	1							
Simalar (yüzler)	.39**	.44**	.66**	1						
Aile yapısı	.57**	.59**	.37**	.42**	1					
Örf, adet, gelenek görenek	.54**	.57**	.40** *	.38**	.59**	1				
Dil	.28**	.28**	.18**	.18**	.32**	.34**	1			
İnanç	.39**	.36**	.29**	.31**	.31**	.38**	.16**	1		
Gerçekçi tehdit	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
	.31**	.33**	.31**	.25**	.43**	.29**	.17**	.14**		
Sembolik tehdit	-	-	-	-	-	-	-	-	.78**	1
	.51**	.45**	.38**	.34**	.54**	.45**	.23**	.29**		

** $p < .001$, N=385

Katılımcıların Suriyeli sığınmacılardan algıladıkları gerçekçi ve sembolik tehdit maddelerinin frekansları, yüzdelik puanları, ortalama ve standart sapma puanları Tablo 2’de sunulmuştur. Buna göre katılımcılar en yüksek ortalamaları gerçekçi alanda konut sorunu ile ilgili maddeden alırlarken; sembolik alanda en yüksek puanları çocuk yetiştirme tarzlarının farklı olmasıyla ilgili tehdit maddesinden

almışlardır. Son olarak gerçekçi tehdit maddeleri ve sembolik tehdit maddeleri arasındaki korelasyon katsayısı .78 ($p<.001$) olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3: Gerçekçi Tehdit ve Sembolik Tehdit Algılarının Frekans ve Yüzde Puanları

	$\bar{X}$	S		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
Suriyeliler iş olanaklarını azaltmıştır. (Gerçekçi)	3.79	1.23	Frekans	28	49	26	153	128	385
			Yüzde	7.3	12.7	6.8	39.7	33.2	100.0
Suriyelilerin bulunduğu ortamda suç oranları artmaktadır. (Gerçekçi)	3.43	1.13	Frekans	22	62	95	134	70	383
			Yüzde	5.7	16.1	24.7	34.8	18.2	99.5
Suriyeliler Türkiye'nin sosyal refah seviyesinin azalmasına neden oluyorlar. (Gerçekçi)	3.50	1.19	Frekans	28	57	71	143	82	381
			Yüzde	7.3	14.8	18.4	37.1	21.3	99.0
Suriyeliler Türkiye'nin siyasi olarak güçlenmesini engellemektedir. (Gerçekçi)	3.06	1.26	Frekans	40	108	85	86	64	383
			Yüzde	10.4	28.1	22.1	22.3	16.6	99.5
Suriyelilere verilen üniversiteye sınavsız giriş hakkı çok adaletsiz bir uygulamadır. (Gerçekçi)	3.96	1.26	Frekans	28	35	42	96	184	385
			Yüzde	7.3	9.1	10.9	24.9	47.8	100.0
Suriyeliler bazı bulaşıcı hastalıkları yayarak halk sağlığı açısından risk oluşturmaktadır. (Gerçekçi)	3.27	1.28	Frekans	45	66	85	111	74	381
			Yüzde	11.7	17.1	22.1	28.8	19.2	99.0
Suriyeliler ekonomik olarak Türkiye'ye zarar vermektedir. (Gerçekçi)	3.67	1.22	Frekans	27	54	45	146	111	383
			Yüzde	7.0	14.0	11.7	37.9	28.8	99.5
Suriyeliler yüzünden Türkiye'de boşanmalar artmıştır. (Gerçekçi)	3.09	1.36	Frekans	57	93	70	86	79	385
			Yüzde	14.8	24.2	18.2	22.3	20.5	100.0

Suriyelilerin gelmesi konut sorununu artırmıştır. (Gerçekçi)	4.07	1.03	Frekan s	14	27	29	162	152	384
			Yüzde	3.6	7.0	7.5	42.1	39.5	99.7
Suriyelilerin gelmesi kira ve ev fiyatlarını artırmıştır. (Gerçekçi)	4.07	1.16	Frekan s	17	38	30	114	184	383
			Yüzde	4.4	9.9	7.8	29.6	47.8	99.5
Suriyeliler yaptıkları işlerde bu ülkedeki insanlar kadar ahlaklı davranmamaktadır. (Sembolik)	3.34	1.20	Frekan s	32	60	117	94	81	384
			Yüzde	8.3	15.6	30.4	24.4	21.0	99.7
Suriyelilerin örf ve adetleri bu ülkede yaşayan insanlarınkinden çok farklıdır. (Sembolik)	3.56	1.26	Frekan s	19	58	74	152	81	384
			Yüzde	4.9	15.1	19.2	39.5	21.0	99.7
Suriyelilerin yaşam tarzı bu ülkedeki insanlarınkine benzemez. (Sembolik)	3.61	1.09	Frekan s	15	54	78	150	83	380
			Yüzde	3.9	14.0	20.3	39.0	21.6	98.7
Suriyelilerin aile ilişkileri bizimkinden farklıdır. (Sembolik)	3.56	1.97	Frekan s	14	56	88	149	76	383
			Yüzde	3.6	14.5	22.9	38.7	19.7	99.5
Suriyeliler Türkiye'nin sosyal düzenini bozmaktadır. (Sembolik)	3.56	1.19	Frekan s	23	62	68	134	96	383
			Yüzde	6.0	16.1	17.7	34.8	24.9	99.5
Suriyelilerin kendi kültürlerini yaşaması Türkiye'nin kültürel yapısını olumsuz etkilemektedir. (Sembolik)	3.28	1.31	Frekan s	42	82	63	115	81	383
			Yüzde	10.9	21.3	16.4	29.9	21.0	99.5
Suriyelilerin gelmesi savaşın Türkiye'ye sıçrama riskini artırmaktadır. (Sembolik)	3.37	1.32	Frekan s	38	82	55	115	94	384
			Yüzde	9.9	21.3	14.3	29.9	24.4	99.7
Suriyeliler aile yapımızı olumsuz etkilemiştir. (Sembolik)	3.09	1.30	Frekan s	47	101	71	98	67	384
			Yüzde	12.2	26.2	18.4	25.5	17.4	99.7

Suriyelilerin dini inanışları bu ülkedeki insanlarınkine benzemez. (Sembolik)	2.66	1.19	Frekans	62	138	87	62	36	385
			Yüzde	16.1	35.8	22.6	16.1	9.4	100.0
Suriyelilerin çocuk yetiştirme tarzları bu ülkedekinden farklıdır. (Sembolik)	5.00	1.47	Frekans	18	68	105	111	83	385
			Yüzde	4.7	17.7	27.3	28.8	21.6	100.0

Çalışma 2

Veriler 2019 yılı içinde survey yöntemiyle toplanmış olup katılımcılardan araştırmaya katılmadan önce bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır.

Örneklem

Örneklem 254 kadın, 117 erkek olmak üzere Mersin Üniversitesi'nde çeşitli bölümlerde okumakta olan 389 gönüllü üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Katılımcıların yaşları 21-34 aralığında değişmekte olup yaşları ortalaması 21.02'dir ($S=2.96$). Katılımcılardan ayrıca politik yönelimlerini 7 dereceli Likert tarzı bir skalada (1=sag, 7=sol) değerlendirmeleri istendiğinde örneklemin ortalaması 4.97 ($S=1.49$) olduğu gözlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Gerçekçi Tehditler Ölçeği

Katılımcıların dışgruptan hissettikleri gerçekçi tehdit algılarını değerlendirebilmek için Stephan ve ark. (2002) tarafından geliştirilen 12 maddeden oluşan Gerçekçi Tehditler Ölçeğinin, Kunduz (2009) tarafından Türkçeleştirilmiş hali kullanılmıştır. Ölçeğin ifadelerinde işaret edilen dışgrup Suriyeli sığınmacılar olarak düzenlenmiştir. Ölçeğin Cronbach alfa içtutarlılık katsayısı .91 olarak hesaplanmıştır.

Sembolik Tehditler Ölçeği

Araştırmada sembolik tehdit algıları Stephan, Ybarra ve Bachman'nın (1999) 12 maddeden oluşan Sembolik Tehditler Ölçeğinin, Kunduz (2009) tarafından Türkçeleştirilmiş biçimi kullanılmıştır. Ölçeğin maddeleri, çalışmanın hedef grubuna yönelik yeniden düzenlenmiştir. Ölçeğin Cronbach alfa içtutarlılık katsayısı .89 olarak hesaplanmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Gerçekçi Tehdit Ölçeği ve Sembolik Tehdit Ölçeği maddelerine verdikleri tepkilerin frekansları, yüzdelik puanları, ortalama ve standart sapma puanları Tablo 3'te sunulmuştur. Katılımcıların Gerçekçi Tehdit Ölçeğinden aldıkları puanların ortalaması 3.65 ($S=.82$) olduğu ve ölçeğin orta noktasından, istatistiksel olarak anlamlı biçimde yüksek olduğu tespit edilmiştir ($t=15.69$, $p=.00$). Ayrıca Sembolik Tehditler Ölçeğinden alınan puanların ortalamasının 3.26 ($S=.76$) olduğu ve ortalamanın, ölçeğin orta noktasından anlamlı biçimde yüksek olduğu gözlenmiştir ($t=6.87$, $p=.00$). Gerçekçi tehditler alanında ortalama puanı en yüksek madde “*Birçok işyeri işe alımlarda, daha düşük ücretle çalıştıkları için, Suriyeli elemanları, daha kalifiye Türkiye vatandaşlarına tercih ediyor.*” ($\bar{X}=4.41$, $S=.76$).

Sembolik tehditler alanından ise en fazla tehdit “*Suriyeliler kendi değerlerini Türkiye vatandaşlarına dayatmaya çalışmamalı*” ifadesinde tespit edilmiştir ($\bar{X}=4.11$, $S=1.03$). Ayrıca algılanan gerçekçi tehditler ve Sembolik tehditler arasındaki pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir ($r=.78$, $p<.001$).

Tablo 4: Gerçekçi Tehdit Ölçeği ve Sembolik Tehdit Ölçeği Maddelerinin Frekans ve Yüzde Puanları

	$\bar{X}$	S		Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum	Toplam
1. Suriyeliler bu ülkede gereğinden fazla iktidar ve sorumluluk mevkiine sahiptir.	3.37	1.19	Frekans	31	65	93	130	70	389
			Yüzde	8.0	16.7	23.9	33.4	18.0	100
2. Suriyeliler Türk siyasetini gereğinden fazla etkilemektedir.	3.93	1.08	Frekans	16	36	36	173	128	389
			Yüzde	4.1	9.3	9.3	44.5	40.1	100
3. Suriyeliler, iş yerlerine eleman seçerken Suriyelileri, Türkiye vatandaşlarına tercih ederek ayrımcılık yapıyorlar.	3.48	1.17	Frekans	27	54	93	133	81	389
			Yüzde	6.9	13.9	23.9	33.4	28.8	99.7
4. Suriyelilerin faydalandığı eğitim programlarına çok fazla para harcanıyor.	3.72	1.14	Frekans	19	50	58	154	107	388
			Yüzde	4.9	12.9	14.9	39.6	27.5	100
5. Suriyelilerin bu ülkede hak ettiklerinden daha fazla ekonomik güçleri var.	3.70	1.20	Frekans	24	51	56	142	116	389
			Yüzde	6.2	13.1	14.1	36.5	29.8	100.0
6. Sağlık ve çocuk bakımı için ayrılan paranın gereğinden fazlası Suriyeler için kullanılıyor.	3.55	1.23	Frekans	27	64	65	131	101	388
			Yüzde	6.9	16.5	16.7	33.7	25.9	99.7
7. Suriyelilerin eğitimi için haddinden fazla para harcanıyor.	3.62	1.21	Frekans	25	57	66	133	108	389
			Yüzde	6.4	14.7	17.0	34.2	35.0	100.0
8. Vergi sistemi Suriyelileri kayırıyor.	3.88	1.09	Frekans	12	42	58	144	132	389
			s						

			Yüzde	3.1	10.	14.	37.	34.	100.
					8	9	0	2	0
9. Birçok işyeri işe alımlarda, daha düşük ücretle çalıştıkları için, Suriyeli elemanları, daha kalifiye Türkiye vatandaşlarına tercih ediyor.	4.41	.76	Frekans	3	6	28	145	206	388
			Yüzde	.8	1.5	37.	37.	53.	100.
						2	3	0	0
10. Suriyeliler bu ülkede gereğinden fazla siyasi güce sahip.	3.19	1.2	Frekans	41	87	84	108	69	389
		5	s						
			Yüzde	10.	22.	21.	27.	25.	100.
				5	4	6	8	0	0
11. Kamu hizmeti veren kuruluşlar Suriyelileri, Türkiye vatandaşları karşısında kayınlıyor.	3.32	1.1	Frekans	25	83	96	100	75	389
		8	s						
			Yüzde	6.4	21.	24.	28.	19.	100.
					3	7	3	3	0
12. Yasal sistem Suriyelilere, Türkiye vatandaşlarına olduğundan çok daha hoşgörülü.	3.69	1.1	Frekans	19	47	77	139	107	389
		4	s						
			Yüzde	4.9	12.	19.	35.	27.	100.
					1	8	7	5	0
1. Suriyeliler ve Türkiye vatandaşları birbirinden çok farklı değerlere sahiptirler.	3.56	1.0	Frekans	6	71	89	142	79	389
		5	s						
			Yüzde	1.5	18.	22.	36.	20.	100.
					3	9	5	8	0
2. Suriyeliler kendi kültürel değerlerinin Türkiye vatandaşlarıkinden daha iyi olduğunu düşünmektedirler.	3.02	1.0	Frekans	35	86	140	88	40	389
		9	s						
			Yüzde	9.0	22.	36.	22.	10.	100.
					1	0	6	3	0
3. Suriyeliler kendi haklarının Türkiye vatandaşlarının haklarından öncelikli olmasını istiyorlar.	3.05	1.2	Frekans	41	99	99	97	53	389
		0	s						
			Yüzde	10.	25.	25.	24.	13.	100.
				5	4	4	9	6	0
4. Suriyeliler, Türkiye vatandaşlarının dünya görüşlerini anlamıyorlar.	3.16	1.1	Frekans	30	90	114	92	63	388
		7	s						
			Yüzde	7.7	23.	29.	23.	16.	99.7
					1	3	7	0	
5. Suriyeliler, Anayasa tarafından tanınan haklara (yaşam, özgürlük, mutluluğun temini vs.) Türkiye vatandaşları kadar değer vermiyorlar.	3.29	1.1	Frekans	28	75	103	117	65	388
		6	s						
			Yüzde	7.2	19.	26.	30.	16.	99.7
					3	5	1	7	

6. Suriyeliler ile Türkiye vatandaşlarının aile değerleri birbirinden farklıdır.	3.69	1.02	Frekans	8	53	71	173	83	388
			Yüzde	2.1	13.6	18.3	44.5	21.3	99.7
7. Suriyeliler geleneklerine, Türkiye vatandaşları kadar bağlı değiller.	2.60	1.16	Frekans	71	130	101	58	28	388
			Yüzde	18.3	33.4	25.9	14.9	7.2	99.7
8. Suriyeliler kendilerini ahlaki açıdan, Türkiye vatandaşlarından daha üstün görüyorlar.	2.99	1.19	Frekans	43	98	116	78	54	389
			Yüzde	11.1	25.2	29.8	20.1	13.9	100
9. Suriyelilerin iş ahlakı Türkiye vatandaşlarınınkinden farklı.	3.46	1.00	Frekans	14	53	113	157	52	389
			Yüzde	3.6	13.6	29.0	40.4	20.6	100.0
10. Çoğu Suriyeli, Türkiye vatandaşlarının nasıl insanlar olduğunu asla anlayamayacak.	2.89	1.23	Frekans	54	108	95	80	50	387
			Yüzde	13.9	27.8	24.4	20.6	12.9	99.5
11. Suriyeliler kendi değerlerini Türkiye vatandaşlarına dayatmaya çalışmamalı.	4.11	1.03	Frekans	15	16	43	151	161	386
			Yüzde	3.9	4.1	11.1	38.8	41.4	100.0
12. Türkiye vatandaşları, Suriyelilerden, hak ettiği saygıyı görmüyor.	3.32	1.22	Frekans	32	76	88	113	77	386
			Yüzde	8.2	19.5	22.6	29.0	19.8	99.2

Tartışma

Gruplararası Tehdit Kuramı, içgrup üyelerinin hissettiği tehditler aracılığıyla özellikle göçmenlere yönelik önyargı ve ayrımcılığı açıklamaya sıklıkla uygulanmaktadır. Kuram hem kıt kaynaklar için rekabet koşullarına yaptığı vurgu hem de kimi zaman gerçek olmayan yoksunluk duyguları gibi algısal süreçler boyunca getirdiği açıklamalarla iyi bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışmada Gruplararası Tehdit Kuramı perspektifinden, ülkemizde Suriyeli sığınmacılara yönelik tutumları belirleyen, içgruptan farklı bir dışgrup olarak görmeye yönelten tehdit algılarına odaklanılmıştır. Bu doğrultuda daha detaylı bir tablo sunabilmek için iki çalışma boyunca gerçekçi ve sembolik alanlarda hissedilen tehdit ifadelerine katılımcıların tepkileri betimsel olarak sunulmuştur.

Sosyal gruplar arasında farklılık temelinde tanımlanan “biz” ve “onlar” ayrımı, içgrubu kayırma, gruplararası düşmanlık, önyargı, ayrımcılık gibi olumsuz sonuçlar yaratmaktadır (Tajfel, 1970; Tajfel, Billig, Bundy ve Flament, 1971). İlk çalışmada katılımcıların karakteristik bir Suriyeli sığınmacıyı kendi

içgrupundan genel olarak tüm boyutlarda farklı algıladıkları bulunmuştur. Dışgrubu yaşam tarzı, kültürü gibi alanlarda içgruptan üyelerinden farklı algılamak sembolik tehditte işaret eder (Stephan ve Stephan, 2000). Söz konusu farklılık algıları yanında dışgrup üyeleri ile etkileşime girmekten kaygı duymayı getirmektedir. Bu durum da etkileşimden kaçınma yaratarak olumlu ilişkiler kurup sürdürme olanağını ortadan kaldırılabilmektedir.

Araştırmanın en önemli bulgusu iki farklı zamanda ve farklı örneklemelerden gelen verilerin analizleri ile; genel olarak hem gerçekçi hem de sembolik alanlarda hissedilen tehdit algısının yüksek olduğuna işaret etmesidir. Bu bulgu alanyazında farklı ülkelerde yürütülen ve göçmenlerin hem gerçekçi tehditler hem de sembolik tehditler ile ilişkilendirildiğini gösteren çok sayıda çalışmanın bulguları (ör., Croucher, 2013; Curseu, Stoop ve Schalk, 2007; Gonzalez ve ark., 2008) ile uyumludur. Bulgular katılımcıların gerçekçi tehdit alanında en çok iş bulma, ev ve kira fiyatlarında artış konularında Suriyeli sığınmacıları tehdit olarak algıladıklarını göstermiştir. Öte yandan, sembolik olarak en çok tehdit algılanan alanlar değerlerin, geleneklerin ve çocuk yetiştirme tarzlarının farklı olmasıdır. Ayrıca dört yıl arayla toplanan veriler, yıllar içinde algısal değişim hakkında fikir verebilir. Nitekim gerçekçi ve sembolik algılanan tehditlerin başlangıçta yüksek olduğu ve zamanla bir düşüş göstermediği ve değişim olmadığı söylenebilir.

Bulgular gruplararası algılanan gerçekçi ve sembolik tehdit algılarının gruplararası ilişkileri olumsuz yönde etkilediğini desteklemektedir. Bu doğrultuda özellikle göçmen ve sığınmacılar özelinde toplumda sosyal grupların diğerlerinden algıladıkları tehdidi en aza indirecek önlemler (örneğin ekonomik ve sosyal alanlarda) alınması önerilebilir. Örneğin, dezavantajlı grupların içinde bulunduğu koşulları anlatan kamu spotları ile çoğunluk grubun dezavantajlı gruplarla empati kurmasını sağlamak da önyargıların azaltılmasında kullanılabilir.

Kaynaklar

- Aktaş, V., Tepe, Y. K. ve Persson, R. S. (2019). Investigating Turkish university students' attitudes towards refugees in a time of civil war in neighboring Syria. *Current Psychology*.
- Croucher, S. M. (2013). Integrated threat theory and acceptance of immigrant assimilation: An analysis of Muslim immigration in Western Europe. *Communication Monographs*, 80, 46 - 62.
- Croucher, S. M., Aalto, J., Hirvonen, S. ve Sommier, M. (2013). Integrated threat an intergroup contact: An analysis of Muslim immigration to Finland. *Human Communication*, 16, 109 - 120.
- Curseu, P. L., Stoop, R. ve Schalk, R. (2007). Prejudice toward immigrant workers among Dutch employees: Integrated theory revisited. *European Journal of Psychology*, 37, 125-140.
- González, K. V., Verkuyten, M., Weesie, J. ve Poppe, E. (2008). Prejudice towards Muslims in The Netherlands: Testing integrated threat theory. *British Journal of Social Psychology*, 47, 667-685.
- Kunduz, C., Ö. (2009). *An exploration of the predictors of prejudice among students with and without headcover*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Mummendey, A., Kessler, T., Klink, A. ve Mielke, R. (1999). Strategies to cope with negative social identity: Predictions by Social Identity Theory and Relative Deprivation Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(2), 229-245.
- Özdemir, F. ve Öner-Özkan, B. (2016). Türkiye’de sosyal medya kullanıcılarının Suriyeli mültecilere ilişkin sosyal temsilleri. *Nesne*, 4(8), 227-244
- Sherif, M. (1966). Group conflict and cooperation. London: Routledge and Kegan Paul. Stephan W. G. & Stephan C. W. (2000). An integrated threat theory of prejudice in S.Oskamp (Ed.), *Reducing Prejudice and discrimination* içinde (s. 225- 246). Hillsdale, NJ, Lawrence Erlbaum.
- Stephan, W., Boniecki, K., Ybarra, O., Bettencourt, A., Ervin, K., Jackson, L. ve ark. (2002). The role of threats in the racial attitudes of blacks and whites. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1242-1254.
- Stephan, W. G., Diaz-Looving, R. & Duran, A. (2000). Integrated threat theory and intercultural attitudes: Mexico and the United States. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31, 240-249.
- Stephan, W.G. & Renfro, C.L. (2002). The role of threat in intergroup relations. D.M. Mackie & E.R. Smith (Eds.) *From prejudice to intergroup emotions* içinde (s. 191-207). New York: Psychology Press.
- Stephan, W. G., Ybarra, O. ve Bachman, G. (1999). Prejudice toward immigrants. *Journal of Applied Social Psychology*, 29, 2221-2237.
- Stephan, W. G., Ybarra, O. ve Morrison, K. R. (2009). Intergroup threat theory. T. D. Nelson (Eds.) *Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination* içinde (s. 43-59). Psychology Press.
- Stephan, W. G., Ybarra, O. ve Morrison, K. R. (2016). Intergroup threat theory. In T. Nelson (Eds.) *Handbook of prejudice* (pp. 255-278). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Tajfel, H. (1970). *Experiments in intergroup discrimination*. Scientific American, 96-102.

Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P. ve Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149–178. doi:10.1002/ejsp.2420010202

United Nations High Commissioner for Refugees (2021). <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria/location/113> adresinden 24 Nisan 2021’de alınmıştır.

Quinton, W. J., Cowan, G. ve Watson, B. D. (1996). Personality and attitudinal predictors of support of proposition 187—California’s anti-illegal immigrant initiative. *Journal of Applied Social Psychology*, 26(24), 2204–2223.

Yitmen, S. ve Verkuyten, M. (2018). Feelings toward refugees and non-Muslims in Turkey: The roles of national and religious identifications, and multiculturalism. *Journal of Applied Social Psychology*, 48, 90-100.

Zick, A., Pettigrew, T. F. ve Wagner, U. (2008). Ethnic prejudice and discrimination in Europe. *Journal of Social Issues*, 64(2), 233–251.

Türkiye’de Eğitim Gören Ortadoğu Kökenli Öğrencilerin Sosyal Dışlanma Bağlamında Sosyal Sorunları: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği¹²

Ali Rzayev³
Canan Öykü Dönmez Kara⁴

Giriş

Sosyal dışlanma, kişilerin temel isteklerini karşılayamamasından başlayarak toplumla olan bağlarının kopmasına kadar uzanan bir süreçtir (Oral ve Şişman, 2013: 151). Sosyal dışlanma kavramı ilk kez 1960’lı yıllarda Fransa’da ortaya çıkmıştır. 1974 yılında Fransa’nın Sosyal İşlerden Sorumlu Devlet Bakanı Rene Lenoir “Dışlanmışlar: On Fransa’dan Biri” adlı kitabında sosyal dışlanma kavramını ilk kez kullanılmıştır. Lenoir dışlanmışları, ekonomik büyümenin sonuçlarından yararlanamayanlar olarak tanımlamıştır. Dışlanmış grupları ise zihinsel ve fiziksel engelliler, suçlular, hasta ve bakıma ihtiyacı olan yaşlılar, istismara uğrayan çocuklar, kötü alışkanlık sahipleri, intihar yönelimli insanlar, sorunlu aile yapısına sahip olanlar, sosyal çevresi olmayanlar olarak sıralamıştır (Tokol ve Alper, 2017: 287-288). 1980’lerde farklı ırklardan insanların yaşadığı Fransa banliyölerinde yoksulluk ve işsizlik sonucunda karışıklıklar artınca sosyal dışlanma kavramı daha geniş alanda kullanılmaya başlanmıştır (Silver, 2019: 1).

1980’li yıllarda refah devleti anlayışının değişmesi sonucunda tüm dünyada kabul edilmiştir. Siyasetçiler, uygulamacılar, bürokrat, gazeteci ve akademisyenler, yoksullardan üstü kapalı şekilde dışlanmış; orijinal adı ile “les exclus” şeklinde bahsetmişlerdir. 1990’lı yıllarda Avrupa Birliği (AB) içerisinde yaşanan işsizlik, uluslararası göç ve refah devletinin zayıflamasına bağlı sosyal sorunlar, kavramla ilgili önemi daha da arttırmıştır (Sapancalı, 2005: 52; Sapancalı, 2003: 3). Sosyal dışlanma kavramı ilk kez Fransa’da dile getirilmiş olsa da artan sosyal sorunlar nedeniyle Avrupa genelinde sosyal politikanın bir parçası olarak ele alınmaya başlanmıştır. 1990’lı yıllarda küresel dünya yapısının ve neo liberal yaklaşımın gelişmesi sosyal dışlanma kavramının boyutlarını genişletmiştir. Küreselleşme ile gelişen teknoloji içerisinde yeni dünya düzenine uyum sağlayamayan bireyler toplumdan dışlanmış sayılmaktadır (Şener, 2018: 43).

Sosyal dışlanma kavramı ile ilgili genel kabul gören bir tanım bulunmamaktadır. Tanım, bireylere, zamana, ülkelere ve uluslararası örgütlere göre değişmektedir. De Haan (2000: 22-23) sosyal dışlanmayı sosyal bütünleşmenin tersi olarak bireylerin veya grupların tamamen veya kısmen yaşadıkları toplumdan dışlanmaları olarak tanımlamaktadır. Duffy (1995: 33) sosyal dışlanmayı maddi imkanlardaki yetersizlik sebebi ile ekonomik, sosyal ve kültüres yaşama katılamama ve yabancılaşıma

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildirisi olarak sunulmuştur.

² Bu çalışma, 2020 tarihinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Ana Bilim Dalı’nda, Ali RZAYEV’in yazdığı, Dr. Öğr Üyesi Canan Öykü DÖNMEZ Kara’nın danışmanlığında tamamlanan “Ortadoğu Kökenli Uluslararası Öğrencilerin Yaşadıkları Sosyal Dışlanma ve Sosyal Sorunlar: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Örneği” isimli yüksek lisans tez çalışmasından türetilmiştir.

³ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, azcomu2018@gmail.com.

⁴ Dr. Öğretim Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, oykudonmez@comu.edu.tr

şeklinde tanımlamıştır. Room (1995: 7) sosyal dışlanmaya yeni bir boyut kazandırarak, siyasi ve sosyal haklardan mahrum kalma durumu olarak ele almıştır

AB sosyal dışlanmayı birey ve toplumların toplumsal entegrasyonunun engellenmesi sorunu olarak açıklamaktadır (Tokol ve Yusuf, 2017: 287). Sapancalı'ya göre (2003: 19) sosyal dışlanma, bireyin kişisel ve toplumsal açıdan yoksunluk yaşamasıdır. Hekimler'e göre (2012: 4) sosyal dışlanma bireylerin değişik nedenlerle toplumsal ve ekonomik yaşamın kenarına itilmesi ve görmezden gelinmesi durumudur. Bu durum bireyin toplumun dışına itilmesine sebep olmaktadır. Alan Walker ve Carol Walker sosyal dışlanmayı bireysel ve toplumsal yaşamda birey ve grupların bütünleşme olanaklarının düşürülmesi ve onların sosyal, ekonomik ve siyasal yönden toplumun dışına itilmesi şeklinde tanımlamıştır. Bu dışlanmak kısmen veya tamamen olacak şekilde gerçekleştirilmektedir (Tokol ve Alper, 2017: 287)

Sosyal dışlanma, dezavantajlılık kavramı ile paralellik gösterir. Her iki durumda da bireylerin uzun vadede yaşam fırsatları sınırlandırılmaktadır (Şenkal, 2005: 358). Sosyal dışlanma, işsizlik ve beraberinde yoksulluğu getiren; eğitim, barınma, sağlık gibi imkânlara erişimde sorunlar oluşturan bir süreç olarak bireyin toplumsal entegrasyonunu engellemeyen bir unsurdur (Şenol, 2010: 54).

Uluslararası Çalışma Örgütü, bireysel açıdan sosyal dışlanmayı, bireylerin kendilerini engellenmiş hissetmeleri şeklinde tanımlamıştır. Toplumsal alandan dışlanma ise, her birey için oluşturulması gereken kuralların, yükümlülüklerin ve düzenlemelerin adil dağılmaması olarak tanımlanmıştır (Sapancalı, 2003: 18-19). Sosyal dışlanma toplumdaki bireyler arasında ayrılıklar yaşanmasına sebep olan çok çeşitli boyutlarla ortaya çıkan bir kavramdır. Sosyal dışlanmanın nedeni bazen yoksulluk, bazen işsizlik, bazen toplumun genelinden farklı bir gruba mensubiyet olabilir. Bu nedenle sosyal dışlanmanın nedenlerinin ortaya konması gerekmektedir. Sosyal dışlanmanın temel nedenleri küreselleşme, göç, yoksulluk ve gelir dağılımındaki eşitsizlikler olarak gösterilmektedir. Küreselleşme açısından konu incelendiğinde, gelişmekte olan ülkelere doğru ihracatın artması, imalatın ise gelişmiş ülkelere doğru kayması sonucu çok sayıda kişinin işsiz kalması ve işsiz kalan bireylerin de gelir kaybından dolayı sosyal dışlanmaya maruz kalması örnek gösterilebilir. İlave vasıflı ve vasıfsız işgücü arasındaki farklar da iyice büyümüştür. Vasıfsız çalışanlar gerekli koşulları sağlayamadığı için işsiz kalmış ve sosyal dışlanmayla karşılaşmıştır. İşgücü piyasası içerisinde yaşanan kuralsızlaşma ile çalışma süreleri artmış, ücretler ve sendikaların etkisi azalmıştır (Sapancalı, 2003: 65-66). Göç açısından sosyal dışlanma ise iç göç ve dış göç bağlamında farklı şekillerde incelenmektedir. Her iki durumda da sosyal dışlanmanın yaşanabilmesi söz konusudur. (Bölükbaşı, 2008: 44). Göçmenlerin göç ettikleri bölgede dil, kültür ve sosyal farklılıklar nedeniyle sosyal dışlanmaya maruz kalabilmektedir. Eğitim seviyesi düşük bireyler göç ettikleri yerde vasıfsız kalmakta, çalışma koşulları ve iş sağlığı ve güvenliği açısından da korumasız durumda yaşamaktadır. Yoksulluk ve sosyal dışlanma olgusu arasındaki ilişki incelendiğinde “insani yoksulluk” yaklaşımı ön plana çıkmaktadır. İnsani yoksulluk yaklaşımı, yeterli beslenme imkânlarına sahip olma, sağlıklı içme suyu kaynaklarına erişebilme, sağlık ve eğitim haklarından yararlanamama, barınma sorunları, uygun iş imkânına erişememe, gelecek kaygısı gibi durumları içermektedir (Çakır, 2002: 93). Sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki ilişki incelenirken, yoksulluk ve hane içerisindeki kişilerin ellerinde bulunan kaynakların sınırlılığı ve dağılımındaki eşitsizliklere odaklanılmakta ve sosyal bütünleşmenin olmaması ve güçsüz kalma durumu gibi sorunlara odaklanılmaktadır (Yıldırım ve Yenihan, 2013: 2). Son olarak, gelir eşitsizliğinin de sosyal dışlanmayı doğurduğu bilinmektedir.

Eşitsizlik ülke genelinde toplumun yaşam standartlarının değişimi ile ilgilidir. Eşitsizliğin artmaya devam ettiği toplumlarda sosyal dışlanmanın yaşanması olağandır (Sapancalı, 2003: 90).

Sosyal dışlanmanın genel özellikleri sıralanırken, sosyal dışlanma türlerinin açıklanması gerekmektedir. Sosyal dışlanmanın dört esas türü bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla, ekonomik alandan dışlanma, toplumsal alandan dışlanma, siyasal alandan dışlanma ve kültürel alandan dışlanmadır. Ekonomik alandan dışlanma mal ve hizmet piyasasından dışlanma ve işgücü piyasasından dışlanma olarak ikiye ayrılır. Yaşlılık, hastalık, sakatlık, iletişim eksikliği gibi nedenlerle mal ve hizmet piyasasına erişememektir (Bölükbaşı, 2008: 56). İşgücü piyasasından dışlanma ise işgücü piyasasının dışında kalma, bireyin işsiz kalması sonucu sosyal dışlanmaya maruz kalması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Sapancalı, 2003: 138). Kayıt dışı istihdam edilen bireyler de işgücü piyasasından dışlanmaya örnektir (Oral ve Şişman, 2013: 154).

İkinci sosyal dışlanma türü de toplumsal alandan dışlanmadır. Bu alanda ilk olarak bireyin mülkiyet ve konut gibi ihtiyaçlardan dışlanma önem teşkil etmektedir. Bireyin yaşadığı yerdeki kamu hizmetlerindeki eksiklikler bireyin ve ailesinin dışlanmasına sebep olmaktadır (Han, 2016: 21).

Toplumsal dışlanma eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi sosyal refah hizmetlerinden dışlanma alanları ile ilişkilidir. Bireyin cinsiyeti, sağlık gibi kişisel özellikleri, gelir sorunu, ailevi durumu barınma şartları, ırk, dil, din gibi nedenlerle eğitimden dışlanma söz konusudur (Sapancalı, 2003: 175). Sağlık ve sosyal güvenlik imkânlarından dışlanma da toplumsal bir sorundur.

Üçüncü kültürel alandan dışlanmadır. Azınlıklar olma, değişik mezhep ve dinlere sahip olma, cinsel kimlikte farklılar vb. dışlanma yaşanmaktadır (Adaman ve Keyder, 2006: 10). Son olarak siyasal alandan dışlanma, demokrasi ve haklara erişememe şeklinde görülmektedir. Sosyal dışlanma, bireylerin temel gereksinimlere ulaşamamasından başlayan, toplumsal bağlardan kopuşa kadar değişik alanlarda görülen dinamik bir süreçtir (Oral ve Şişman, 2013: 151). Eğitim amacıyla Türkiye'ye gelen uluslararası öğrenciler de çeşitli boyutlarda sosyal dışlanma sürecinin bir parçası olabilmektedir. Uluslararası öğrencilerin Türkiye'de yaşadıkları sorunların sosyal dışlanma bağlamında ele alınması düzenlemede yaşanan aksaklıkların giderilmesi açısından gereklidir. Türkiye'ye dünyanın farklı yerlerinden gelen öğrenci sayısının gün geçtikçe artmasında dünyada ve Türkiye'de eğitim politikalarının gelişimi ve uluslararası nitelik kazanması etkilidir.

AB ülkeleri başta olmak üzere, Asya ve Ortadoğu ülkelerinden öğrenciler Türkiye'ye öğrenim görmek amacıyla gelmektedirler. Avrupa ülkelerinden gelen öğrenciler Türkiye'nin kendisine model aldığı bir coğrafyadan geldikleri için ve ekonomik durumları daha iyi olduğundan, Asya ve Türkî cumhuriyetlerden gelenler de akrabalık ilişkileri nedeniyle belli oranda toplumsal kabul gördükleri söylenebilir. Öte yandan, Ortadoğu kökenli uluslararası öğrenciler, her ne kadar İslam dininin hâkim olduğu ve geçmişte Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü ülkelerden gelseler dahi toplumun bir kesimi tarafından Osmanlı Devleti ve Araplarla ilgili her şeye önyargılı yaklaşılması, Suriye İç Savaşı sonrası üç buçuk milyonun üzerindeki Suriyelinin Türkiye'de misafir edilmeleri ve bunların ekonomiye ve toplumsal yapıya getirdikleri yükler gibi çeşitli sebeplerle dışlanmaya maruz kalmaları muhtemeldir. Araştırmada, Orta Doğu kökenli uluslararası öğrencilerin sosyal dışlanma sorunu yaşayıp yaşamadıkları problem olarak belirlenmiştir. Türkiye'de öğrenim görmekte olan ve araştırmaya katılan öğrencilerin sosyal hayatta karşılaştıkları sorunların sosyal dışlanma kaynaklı olup olmadığının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Uluslararası öğrenciler Türkiye'de eğitim gördüklerinde toplumla bağlar geliştirmekte ve ülkelere döndükleri zaman Türkiye'de öğrendikleri değerlerle hayatlarına yön vermektedir. Kültürler arası bağların güçlendirilmesi amacı ile bu öğrencilerin kaliteli bir eğitim alma yanında, Türkiye'de

yaşadıkları süreci sorunsuzca geçirmeleri ülke açısından iyi bir izlenim yaratacaktır. Oluşacak olumlu algı ileride Türkiye ile öğrencilerin geldikleri ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır. Bu nedenle Ortadoğu kökenli öğrencilerin yaşadıkları sosyal dışlanma boyutlarının tespiti ve giderilmesi bu ülkelerle güçlü bağlar geliştirilmesi açısından da önemlidir.

Eğitim Politikalarının Gelişimi

Üretim sektöründe insan kaynağına olan ihtiyaç artışı eğitime olan önemi daha da artırmaktadır. Vasıflı işgücünün yetişmesi için bireyin doğru planlanmış eğitim sürecinden geçmesi gerekmektedir. Eğitim açısından iyi bir gelecek planlamanın esas şartı, bilinçli ve yeniliklere açık gençlerin yetişmesidir. Geleceğin eğitim anlayışı, kişiler arası uyumun küreselleşmeye uygun şekilde düzenlenmesidir. Burada öğrenmeyi bilmek, öğrenmeyi öğrenmek, kişisel öğrenmek ve toplu şekilde yaşamayı öğrenmek hedeflenmektedir (Dağlı, 2007: 3). Bu bağlamda eğitim yaşam boyu öğrenimi desteklemeli, teknolojik yenilikleri takip etmeli, zaman ve mekâna bağlı olmamalıdır (Öz Kılınc, 2009: 20-21). Yaşanan değişim ve yenilikler üniversitelerin uluslararasılaşma sürecini hızlandırmaktadır. Üniversiteler arasında ortak diploma programlarının olması, öğrencilerin değişim programlarından yararlanma imkânlarını artırmaktadır (Çetinsaya, 2014: 29-30).

Gelişimin esas yolunu eğitimde gören bireyler öğrenci hareketliliğine önem vererek yurt dışında eğitimi tercih etmektedir. 2019 OECD verilerine göre, 2017 yılında dünya genelinde toplam öğrenci sayısı 5,3 milyona ulaşmış, bu sayı OECD ülkeleri bünyesinde 3,7'e ulaşmıştır. Uluslararası öğrenci sayıları ABD (987,000 kişi), Birleşik Krallık (436,000 kişi), Avustralya (381,000 kişi), Kanada (210,000 kişi) şeklindedir. ABD, OECD ülkeleri arasındaki toplam öğrenci sayısının %22'ne, Avustralya ve İngiltere %9 ve %10'na, Kanada ise %5'ne sahiptir. Yine 2019 verilerine göre, 23 AB ülkelerinde de uluslararası öğrenciler 1,7 milyona ulaşmıştır. En fazla uluslararası öğrenci sayısı, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, Avusturya'dadır (OECD, 2019: 229-236).

Avrupa'da eğitim alanında 1993 tarihli Maastricht Anlaşması "Avrupa Gerçekleri Eğitim ve Yurttaşlık Eğitimi" alanına dikkat çekmektedir (Çavdar, 2003: 234). 1998 tarihli Sorbon Deklarasyonu, eğitimde ortak işbirliği ve hareketliliğin, dil ve bilgi teknolojileri alanında yeterliliklerin artırılması, diploma denkliklerini hedeflemiştir (Terzi, 2005: 77). 1999 tarihli "Bologna Deklarasyonu", üniversiteler arasında karşılıklı ve eşdeğer değere sahip diplomalara sahip olma, yükseköğretimin lisans ve yüksek lisans düzeyinde yürütülmesi, Avrupa Kredi Transfer Sistemi'ni uygulamak, öğrenci ve akademisyenlerin uluslararası hareketliliğini sağlamak, yükseköğretimle ilgili kalite güvencesini sağlanması ve yükseköğretimin Avrupa boyutunu geliştirmesini hedeflemiştir (YÖK, 07. 10. 2019). AB gençlik ve eğitim politikaları çerçevesinde 1995-1999 ve 2000-2005 yıllarını kapsayan, Sokrates Programı, Leonardo Da Vinci Programı, Youth Programı; 2007-2013 yıllarını kapsayan Hayat Boyu Öğrenme ve Gençlik Programı eğitim ve gençlik programlarıdır. 2020 yılını kapsayan ve uygulanan Erasmus+ programı AB ve programa katılım sağlayan diğer ülkeler arasında başarıyla uygulanmaktadır.

Türkiye'de, 1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 130 ve 131 sayılı maddelerinde hem devlet hem de vakıf üniversitelerinin kurulması ve temel çerçevesi belirlenmiştir. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu yükseköğretimle ilgili temel hususları düzenlemekte ve yetkili kurum olarak Yükseköğretim Kurulu (YÖK)'nü işaret etmektedir. Türk Yükseköğretim Sistemi'nde de uluslararası eğitim alanında Bologna Süreci, TURQUAS Projesi, Erasmus ve Erasmus+programları, Türkiye Bursları, Mevlana Değişim Programı, Ortak Diploma Programları, Proje Tabanlı Uluslararası Değişim Programı, YABSİS projesi, Okul Tanıma ve Denklik Yönetmeliği uygulanmakta; doktora öğrencilerinin mezun olduktan sonra Türkiye'de ikamet sürelerinin uzatılması, YÖK'ün uluslararası öğrencilere burs sağlaması gibi düzenlemeler yapılmaktadır (YÖK, 29.09.2019). YÖK verilerine göre;

2013-2014 eğitim-öğretim yılında mevcut uluslararası sayısı 48,183 iken, bu sayı 2018-2019 yılı itibarıyla 154,505'e ulaşmıştır. Türkiye'de en fazla yükseköğrenim amacıyla bulunan uluslararası öğrenciler; Suriye, Azerbaycan, Türkmenistan'dandır (YÖK İstatistikleri, 29.09.2019).

Çalışmanın konusunu teşkil eden uluslararası öğrencilerin sosyal dışlanma bağlamında yaşadığı sosyal sorunlar birçok araştırmaya konu olmuştur. Timothy Penn vd. (2013); 2013 yılında İtalya'da yaşayan uluslararası öğrencilerinin daha çok yabancı öğrencilerle yaşadığını ve İtalyan ev arkadaşıyla kalan uluslararası öğrencilerin sayısının azlığının sosyal entegrasyonu engellediği sonucuna varmışlardır. Kiroğlu vd. (2010: 31) çalışmalarında uluslararası öğrencilerin ekonomik alanda sosyal dışlanma yaşadıkları sonucuna varmışlardır. Özoğlu vd. (2012: 130-138) çalışmalarında uluslararası öğrencilerin sorunlarını dil, kültürel farklılık, barınma, sağlık ve maddi sorunlar olarak tespit etmişlerdir.

Ercan (2012: 33)'ın Türkiye'de eğitim gören uluslararası öğrencilerin ailelerinin ekonomik durumlarının tespitine yönelik çalışmasında öğrencilerin sadece %3,5'unun durumlarının iyi olduğu, %70'e yakın öğrencinin ailesinin ise orta ve alt gelire sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin dil, barınma, ayrımcılık, kendini yalnız hissetme gibi sorunlar yaşasalar da sosyal dışlanma yaşadıkları asıl alanın maddi olanakların yetersizliği olduğu ortaya çıkmıştır.

Savaşan vd. (2015: 418-420) uluslararası öğrencilerin sosyal ortamlara katılamama, sağlık, kültürel, ekonomik, psikolojik sorunlarına vurgu yapmışlardır. Sherwani (2015: 6-7) Sabancı Üniversitesi'nde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin dil sorunları nedeniyle yaşadığı sosyal dışlanmaya bağlı stresle ve depresyonla yaşadıklarını ortaya koymuştur.

Han (2016: 97-110) çalışmasında uluslararası öğrencilerin %64'ünün sağlık imkânlarından, %10'u milliyetinden, %31'inin iş imkânlarının kısıtlılığından, %96,3'ünün ise sigortasız ve güvencesiz işlerde çalışmasından dolayı dışlanma yaşadığı belirtmiştir. Snoubar (2017: 803-805) çalışmasında uluslararası öğrencilerin dil sorunu sebebi ile akademik yaşamda engellendiğini belirtmiştir. Yardımcıoğlu vd. (2017: 246-247) Sakarya Üniversitesi'nde öğrenim gören uluslararası öğrencilerin sorunları ile ilgili gerçekleştirdikleri çalışmada öğrencilerin yabancılara karşı tutum, barınma ve beslenme ile ilgili sorunlar yaşadıkları ancak asıl dışlanmanın maddi yetersizlikler sebebi ile yaşandığını tespit etmişlerdir. Gül (2019: 122-123) çalışmasında Uşak Üniversitesi'ndeki Suriye kökenli uluslararası öğrencilerin en çok barınma, ekonomik zorluklar, iş yaşamında kendine yer edinememe, eğitim ve sağlık alanındaki hizmetlerden yoksun kalma sorunları yaşadığını tespit etmiştir.

Apaydın vd. (2020: 469) Akdeniz Üniversitesi'nde gerçekleştirdiği çalışmada, uluslararası öğrencilerin sosyo-kültürel ve ekonomik sorunlarını incelemişlerdir. Çalışma bulgularında öğrencilerin ekonomik boyutta daha fazla soruna maruz kaldıkları ortaya çıkmıştır. Şahin (2020: 81-84) Mersin Üniversitesi'nde öğrenim gören Suriyeli kadın öğrencilerin sosyal dışlanma deneyimleri üzerine yaptığı çalışmada konuya ekonomik, politik, mekânsal ve kültürel boyutlarıyla yaklaşmıştır. Öğrencilerin, sigortasız ve güvencesiz düşük ücretlerle çalıştığı ortaya çıkmıştır.

Benzer çalışmalar incelendiğinde uluslararası öğrencilerin dışlanmalarında ekonomik imkânlardaki yetersizliklerin etkili olduğu (Kiroğlu vd., 2010; Ercan, 2012; Han, 2016; Yardımcıoğlu vd., 2017; Apaydın vd., 2020; Şahin, 2020) görülmüştür. Uluslararası öğrencilerin yaşadığı sosyal dışlanmanın sebeplerinden biri de dil sorunu (Sherwani, 2015; Snoubar, 2017) olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte yabancı olma, kültürel farklılıklar nedeniyle de sosyal dışlanma yaşadıkları (Timothy Penn vd.; Özoğlu vd., 2012; Savaşan vd., 2015) görülmüştür. Uluslararası alanyazınında yer alan çalışmaların birçoğunda uluslararası öğrencilerin doğrudan ya da dolaylı sorunlar yaşayarak sosyal

dışlanmaya maruz kaldığı belirlenmiştir. Öğrencilerin yaşadıkları sorunların sosyal, kültürel, toplumsal, ekonomik ve siyasal çerçevede olduğu görülmektedir.

Araştırma Yöntemi ve Gereçler

Mevcut çalışma nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi tekniklerin biraraya geldiği ve olayları realist bir şekilde ele alan araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 41). Nitel araştırma, disiplinler arası bütüncül bakış açısına odaklanarak, araştırma problemini yorumlamaya yönelir. Çalışma ile ilgili araştırılan olgu ve olaylar kendi içerisinde ele alınır ve kişilerin onlara yükledikleri anlamlar çerçevesinde yorumlanır. Nitel araştırma yöntemleri ile gerçekleştirilen çalışmalarda konu ile ilgili derinlemesine bilgi edinme amacı bulunur. Bu sebeple araştırmacı bir kâşif gibi hareket ederek ek sorularla hedef kitlenin kişisel bakış açısını ortaya çıkarmaya çalışır (Karataş, 2015: 63).

Araştırma deseni olarak ise örnek olay veya durum çalışması deseni seçilmiştir. Durum çalışması, güncel nitelikteki durumları kendi içinde değerlendirmektedir. Kesin niteliği belli olmayan durumlarda, birden fazla veri setinin olduğu durumlarda kullanılmaya müsaittir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 290). Mevcut çalışmada, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesinde öğrenim gören Ortadoğu uyruklu uluslararası öğrencilerin yaşadıkları sosyal sorunlar ve sosyal dışlanma olgusu durum analizi deseni kullanılmıştır. Araştırma yapılırken çalışmanın konusu ilgili olarak uluslararası öğrencilerin Türkiye’de yaşadığı sosyal dışlanma ve boyutları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu nedenle açık uçlu sorular oluşturularak bu boyutlar değerlendirilmiştir. Uluslararası öğrencilerin sosyal dışlanma sebepleri sosyal dışlanma türleri olan ekonomik alandan dışlanma, toplumsal alandan dışlanma, siyasal alandan dışlanma ve kültürel alandan dışlanmakapsamında araştırılmış ve bu alanlardaki sosyal dışlanma düzeyinin tespiti amacı ile şu araştırma soruları belirlenmiştir:

- Ortadoğu kökenli uluslararası öğrenciler ekonomik açıdan sosyal sorunlar yaşayıp sosyal dışlanmaya maruz kalıyor mu?
- Ortadoğu kökenli uluslararası öğrenciler toplumsal alan yönünden sosyal sorunlar yaşayıp sosyal dışlanmaya maruz kalıyorlar mı?
- Ortadoğu kökenli uluslararası öğrenciler kültürel açıdan sosyal sorun yaşayarak sosyal dışlanmaya maruz kalıyor mu?
- Ortadoğu kökenli uluslararası öğrenciler siyasal açıdan sosyal sorun yaşayarak sosyal dışlanmaya maruz kalıyor mu?

Verilerin Toplanma Yöntemi ve Analizi

Nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmada veriler derinlemesine görüşme tekniği ile toplanmıştır. Görüşme tekniği araştırmacı ve araştırmanın esas konusunu teşkil eden hedef kitle mensubu katılımcı arasında kontrollü ve belirli bir amaç doğrultusunda sözlü iletişim yolu ile gerçekleştirilmektedir. Araştırmacı çalışma ile ilgili önceden belirlediği soruları görüşmeciyeye yönelterek onun öznel düşüncelerini öğrenmeyi amaçlar (Türnüklü, 2000: 544-545).

Görüşme yöntemiyle ilgili üç esas görüşme türü mevcuttur. Bunlar; sohbet tarzı görüşme, standartlaştırılmış açık uçlu görüşme ve görüşme formu yaklaşımıdır. Sohbet tarzı görüşmelerde sorular, sürecin akışına göre sorulur. Önceden belirlenmiş soru yoktur. Standartlaştırılmış açık uçlu görüşme yaklaşımında önceden belirlenmiş belirli sıraya konulmuş bir dizi soru hazırlanır, görüşme ile ilgili esneklik sınırlıdır. Görüşme formu yaklaşımında ise benzer konulara yönelme yolu ile farklı

kişilerden ortak bilgiler alınması amaçlanır. Görüşmeci önceden hazırladığı sorulara sadık kalarak, yeni sorular sorabilmektedir. Soruların sırası görüşme esnasında değişebilir; bazı soruların ayrıntısına girilebilir, amaca uygun olmadığı düşünülen bazı sorular ise sorulmayabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 131-132). Bu çalışmada görüşme formu yaklaşımı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmenin amacına uygun olacak şekilde 16 soruluk bir soru formu hazırlanmış ve görüşme esnasında soruların içerisinde esas sorulara bağlı kalınarak bazı sorular eklenmiştir.

Çalışma soruları üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm öğrencilerin demografik bilgileri, ikinci bölüm eğitim için Türkiye'yi seçme nedenleri ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'ni tercih etme nedenlerinden oluşmaktadır. Üçüncü bölümünde ise sosyaldışlanmanın ekonomik, toplumsal ve siyasal alanlarda sosyal dışlanma durumları incelenmiştir. Bu başlıklar altında sağlık, barınma, ekonomik yetersizlikler, beslenme, çalışma hayatı, eğitim, kamu alanıyla ilişkiler gibi alanlar incelemeye alınan alt başlıklardır.

Görüşmeler öncesinde katılımcıların sayısı, isimleri ve iletişim adresleri belirlenmiş ve bu kişilerden görüşmeyapmayı kabul edenlerle bir randevu alınarak görüşülmüştür. Görüşmeler yaklaşık 30-40 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeler, ses kaydı cihazı ile kayıt altına alınmış ve görüşme kayıtları, Microsoft Office Word Programı aracılığıyla elektronik ortamda dokümanlar oluşturulmuştur. Araştırma verileri analiz edilirken içerik analizi tekniği kullanılmıştır.

Araştırma ile elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi, yazılı bilgilerin içeriğinin özetlenmesi ve ortaya konulması sürecidir (Sert vd., 2012: 353). İçerik analizinde amaç, elde edilen verileri açıklayabilen kavram ve olgulara erişmektir. İçerik analizi, benzerlikleri olan kavram ve temaları belirlemek ve okuyucunun anlayabileceği bir şekilde düzenlenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 242).

Türk yükseköğretim sistemi içerisinde Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören Ortadoğu kökenli uluslararası öğrencilerden araştırmaya katılmayı kabul eden bir grupta bu araştırma gerçekleştirilmiştir. Çalışma grubundaki öğrencilere kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmıştır. Bu yöntem, araştırma problemi hakkında bilgi sahibi oldukları düşünülen bir kişiye ulaşılması ve onun yönlendirmesiyle diğer bir kişiden başka kişilere ulaşılması şeklinde işlemektedir. Araştırma soruları hakkında yeterli bilgiye ulaşıldığında veri toplamaya son verilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 122). Çalışma ile ilgili örnekleme dâhil olan katılımcılarla görüşmeye başlanmış ve bu ilk katılımcıların yönlendirmesi ile diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Bu bağlamda 20 kişiyle görüşülmüş; 19 katılımcının verileri analiz edilmiştir. Görüşmelerden bir tanesinde veriler çalışmanın kapsamı dışında olduğundan değerlendirilmemiştir. Görüşülen öğrencilerle ilgili bilgilerin ayrıntılarına Bulgular bölümünde yer verilmiştir. İçerik analizine tabi tutulan görüşmeler kavramsallaştırma, kodlama ve temalaştırma işlemlerinden sonra MAXQDA 20 programı ile analiz edilmiştir.

Kapsam ve Sınırlılıklar

Araştırmanın kapsamı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören Ortadoğu kökenli uluslararası öğrencilerdir. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin araştırmanın yapıldığı kurum olarak seçilmesinin nedeni araştırmacıların yaşadığı yer olması ve uluslararası öğrenci hareketliliğinin fazla olmasıdır. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören Ortadoğu kökenli uluslararası öğrencilerin sayıları 212'dir. 212 kişi ile görüşmek zaman ve mekân açısından sorun oluşturması ve COVID-19 virüsünün ülke genelinde yayılması nedeniyle çalışma küçük bir örneklem grubuyla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılarla olan görüşmeler veri doyumu sağlanana kadar devam etmiş

ve toplamda 20 uluslararası öğrenci ile görüşme yapılmıştır. Görüşmeler 01.03.2020-10.03.2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir.

Bulgular ve Yorumlar

Bulgular kısmında ilk olarak çalışmaya katılan öğrencilerin demografik bilgilerine yer verilmiştir. Öğrencilerin yaşı, cinsiyeti, milliyeti, eğitim seviyesi, eğitimsüresi, gelir durumu, gelir kaynağı gibi bilgiler görüşmede katılımcılara yöneltilmiştir. Toplanan bilgiler Tablo 1’de ayrıntılı bir şekilde yer almaktadır. Araştırmanın gizliliği açısından katılımcıların isimleri gizli tutulmuş, K1, K2, K3... K19 şeklinde kodlanmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaş	Cinsiyet	Uyruk	Eğitim Seviyesi	Eğitim süresi	Gelir Durumu	Gelir Kaynağı
K1	22	Erkek	Afganistan	Lisans	1,5 yıl	700 TL	Aileden
K2	23	Erkek	Afganistan	Lisans	8 ay	1000 TL	Aileden
K3	21	Erkek	Afganistan	Lisans	2 yıl	350 TL	Aileden
K4	23	Erkek	Afganistan	Lisans	1 yıl	1500 TL	Hem çalışıyor hem de aileden
K5	20	Kadın	Cezayir	Lisans	1,5 yıl	800 TL	Burslu
K6	19	Erkek	Filistin	Lisans	1,5 yıl	1500 TL	Aileden
K7	25	Erkek	Irak	Lisans	3 yıl	1500 TL	Aileden
K8	22	Erkek	İran	Lisans	1 yıl	1000 TL	Aileden
K9	22	Erkek	Lübnan	Lisans	4 yıl	1000 TL	Aileden
K10	22	Erkek	Mısır	Lisans	2 yıl	1000 TL	Aileden
K11	22	Erkek	Mısır	Lisans	1 yıl 2 ay	900 TL	Aileden
K12	26	Kadın	Suriye	Lisans	4 yıl	1500 TL	Hem çalışıyor hem de aileden
K13	22	Erkek	Suriye	Lisans	3 yıl	700 TL	Aileden
K14	25	Erkek	Suriye	Lisans	2 yıl	1400 TL	Çalışıyor
K15	20	Erkek	Suriye	Lisans	2 yıl	650 TL	Aileden
K16	23	Erkek	Tunus	Lisans	2 yıl	800 TL	Burslu
K17	22	Kadın	Yemen	Lisans	1,5 yıl	1000 TL	Hem burslu hem de aileden
K18	21	Erkek	Yemen	Lisans	1 yıl	700TL	Burslu
K19	21	Erkek	Yemen	Lisans	1 yıl	800 TL	Burslu

Tablo 1’deki verilere göre katılımcılar 19-26 yaş aralığındadır. Katılımcıların 3’ü kadın, 16’sı ise erkektir. Katılımcıların çoğunluğu Afganistan ve Suriye uyrukludur. Tüm katılımcıların eğitim seviyesi lisans düzeyindedir. Türkiye’de eğitim süreleri ise 8 ay ila 4 yıl arasında değişmektedir. Gelir durumları ise 350-1500 TL arasındadır. Bilgiler ışığında aileden destek görenler çoğunluktadır.

Araştırmada katılımcıların 7’si Türkiye’deki eğitimin ucuzluğu, 6’sı eğitim kalitesinin yüksekliği, 4’ü eğitimin kolaylığı, 4’ü kültürün ortaklığı ve benzerliği ve 4’ü ise kişisel nedenlere Türkiye’yi seçtiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’ni tercih nedenleri ise Çanakkale’yi sevmeleri, eğitim kalitesinin iyi oluşu, yakınlarının önerisi, diğer üniversitelere göre başarı sıralamasında yüksek sıralarda olması gelmektedir.

Çalışma soruları bağlamında araştırmaya katılan öğrencilerin cevaplarına ilişkin bulgulara erişilmiştir. Araştırmanın bulguları MAXQDA Analytics 20 programının “Görsel Araçlar” penceresindeki “Kod Matrisi Tarayıcısı” sekmesi kullanılarak tema ve alt kodları oluşturularak yapılmıştır. Şekil 1. ve Şekil 2.’de analiz sırasında oluşturulmuş tema ve alt kodlar yer almıştır.

Şekil 1: Çalışmaya Katılan Katılımcıların Verdiği Yanıtların Kod Matris Dağılımı

Kod Sistemi	SOSYAL DIŞLANMA OLGUSU	TOPLAM
> MAL VE HİZMET PİYASASINDAN DIŞLANMA	■	71
> İL GÖÇ İDARESİ İLE İLİŞKİLER	■	21
> SAĞLIK OLANAKLARINDAN DIŞLANMA	■	32
> İŞGÜCÜ PİYASASINDAN DIŞLANMA	■	69
> EĞİTİM İMKANLARINDAN DIŞLANMA	■	43
✓ SOSYAL YAŞAMDAN DIŞLANMA		0
✓ Sosyal Aktivitelere Katılım		0
✓ Sosyal Ortamlara Katılamama Durumu		0
○ Nitelikli Aktivite Bulamama	■	2
○ Boş Zamanlarda Çalışmayı Tercih Etme	■	1
○ Sosyal Aktivitelere Katılımda Zaman Sorunsalı	■	3
○ Kaba ve Kötü Davranışa Maruz Kalma	■	2
○ Etkinliklerin Ücretli Oluşu	■	2
○ Yabancı Öğrencilere Yönelik Dernek ve Programlara Katılım	■	12
✓ Kendi Dilini Konuşurken Alınan Tepkiler		0
○ Olumsuz Tepki veya Söylemler	■	16
✓ Üniversite Hayatına Alışma Sürecindeki Olumsuzluklar		0
○ Yasal İzni Olmaması	■	3
○ Aile Özlemi	■	1
○ Kabul Edilmeme Korkusu	■	5
○ Maddi Zorluklar	■	3
○ Dil Sorunu	■	10
○ Kültürel Farklılıklar	■	14
○ Maruz Kalınan İrkçilik	■	4
✓ Üniversitedeki Arkadaşlık Ortamından Dışlanma		0
○ Türk Öğrencilerin Yabancılardan Uzak Durmak İsteyişi	■	10
○ Kişisel Tercih Sonucu Sosyalleşmeme	■	10
○ Dil Sorunundan Dolayı İletişimsizlik	■	6
○ Maruz Kalınan İrkçilik	■	8
✓ MÜLKİYETTEN VE KONUTTAN DIŞLANMA		0
✓ Yaşanılan Ev ile İlgili Temel Sorunlar		0
○ Yabancı Öğrencilere Karşı Varolan Önyargı	■	5
○ Ülkeye Gelişte Arkadaş Yanında Kalma Sorunsalı	■	13
○ Ev Sahibi, Mahalle ve Komşulardan Dışlanma	■	13
○ Yabancı Öğrencilere Konut Vermedeki Önyargı	■	9
○ Konut Kiralarının Yüksek Oluşu	■	9
○ Kalabalık Ev Yaşamı	■	4
✓ Yurtlardaki Arkadaşlık İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar		0
○ Kişisel Özellik Olarak Arkadaşlık Kuramama	■	1
○ Türk Öğrencilerin Kaba Davranışlarına Maruz Kalma	■	2
○ Yabancı Öğrencilere Karşı Önyargı	■	5
○ Dil Sorunundan Dolayı İletişim Kuramama	■	2
✓ Yaşanılan Yurt ile İlgili Sorunlar		0
○ Yabancı Öğrencilerden Talep Edilen Yüksek Ücret	■	2
○ Yurdun Fiziksel Şartları Sonucu Mağduriyet	■	10
○ Ara Tatillerde Yurtların Kapanması ile Yaşanan Mağduriyet	■	4
Σ TOPLAM	427	427

Şekil 1’de esas tema başlıkları olarak Sosyal Yaşamdan Dışlanma ve Mülkiyetten ve Konuttan Dışlanma başlıkları yer almıştır. Sosyal Yaşamdan Dışlanma temasının alt kod başlığı, Sosyal Ortamlara Katılamama, Kendi Dilini Konuşurken Alınan Tepkiler, Üniversite Hayatına Alışma Sürecinde Olumsuzluklar alt başlıkları yer almıştır. İkinci ana başlık olan Mülkiyetten ve Konuttan Dışlanma başlığının içerisinde de Yaşanılan Ev ile İlgili Temel Sorunlar, Yurttaki Arkadaşlık İlişkilerinde Yaşanan Sorunlar, Yaşanılan Yurt ile İlgili Sorunlar gibi alt başlıklar belirlenmiştir.

Şekil 2: Çalışmaya Katılan Katılımcıların Verdiği Yanıtların Kod Matris Dağılımı

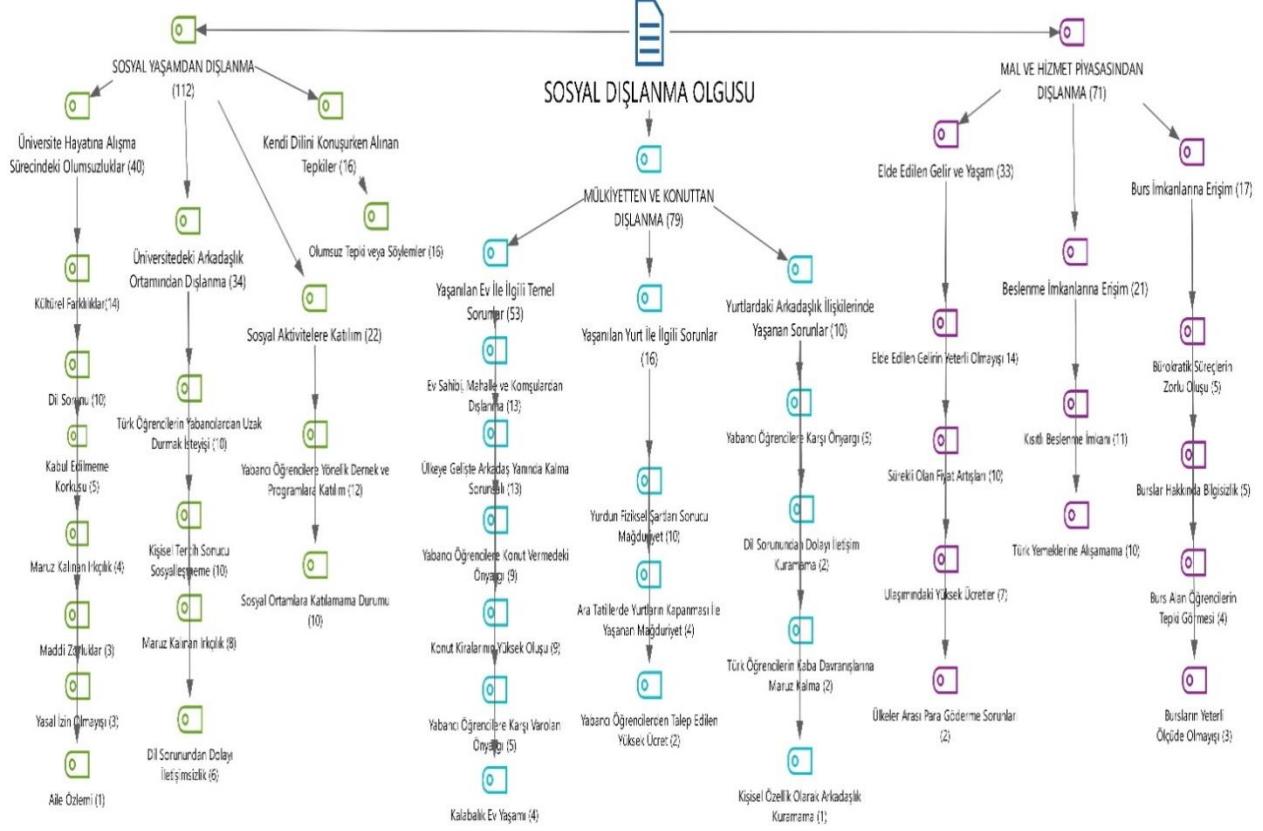
Kod Sistemi	SOSYAL DIŞLANMA OLGUSU	TOPLAM
▼ MAL VE HİZMET PİYASASINDAN DIŞLANMA		0
▼ Beslenme İmkânlarına Erişim		0
Kısıtlı Beslenme İmkânı	■	11
Türk Yemeklerine Alışmama	■	10
▼ Burs İmkânlarına Erişim		0
Bürokratik Süreçlerin Zorlu Oluşu	■	5
Burs Alan Öğrencilerin Tepki Görmesi	■	4
Bursların Yeterli Ölçüde Olmaması	■	3
Burslar Hakkında Bilgisizlik	■	5
▼ Elde Edilen Gelir ve Yaşam		0
Ülkeler Arası Para Gönderme Sorunları	■	2
Sürekli Olan Fiyat Artışları	■	10
Ulaşımındaki Yüksek Ücretler	■	7
Elde Edilen Gelirin Yeterli Olmaması	■	14
▼ İL GÖÇ İDARESİ İLE İLİŞKİLER		0
Göç İdaresindeki Sistemsel Sorunlar	■	3
Göç İdaresindeki Personelin İlgisizliği ve Kabalığı	■	18
▼ SAĞLIK OLANAKLARINDAN DIŞLANMA		0
Dil Sorunundan Dolayı Yabancı Doktor Tercihi	■	3
Doktorun ve Sağlık Personelinin İlgisizliği	■	11
Sağlık Sigortası Kapsamının Geniş Olmaması	■	8
Sağlık Hizmetlerinin Kötü Oluşu	■	2
Sağlık Sigortası Hakkında Bilgisizlik	■	8
▼ İŞGÜCÜ PİYASASINDAN DIŞLANMA		0
İş Verenlerin Yabancı Öğrencilere Önyargılı Oluşu	■	7
İş Hayatında Dil Sorunu	■	5
İş Yeri Şartlarındaki Olumsuzluklar	■	12
İş Yerinde Maruz Kalınan İrkçilik	■	9
İş Hayatındaki Zaman Sorunsalı	■	16
Çalışma İzinlerinde Yaşanan Aksaklıklar	■	8
Düşük Ücret Sorunsalı	■	12
▼ EĞİTİM İMKÂNLARINDAN DIŞLANMA		0
Maddi Yetersizliklerden Dolayı Dışlanma	■	11
Kütüphane Temelli Kaynak Ulaşımı Sorunu	■	7
İnternet Hizmetlerine Ulaşım Sorunsalı	■	6
Eğitimle İlgili Etkinliklere Katılamama	■	7
Eğitimde Dil Sorunu	■	12
> SOSYAL YAŞAMDAN DIŞLANMA	■	112
> MÜLKİYETTEN VE KONUTTAN DIŞLANMA	■	79
Σ TOPLAM	427	427

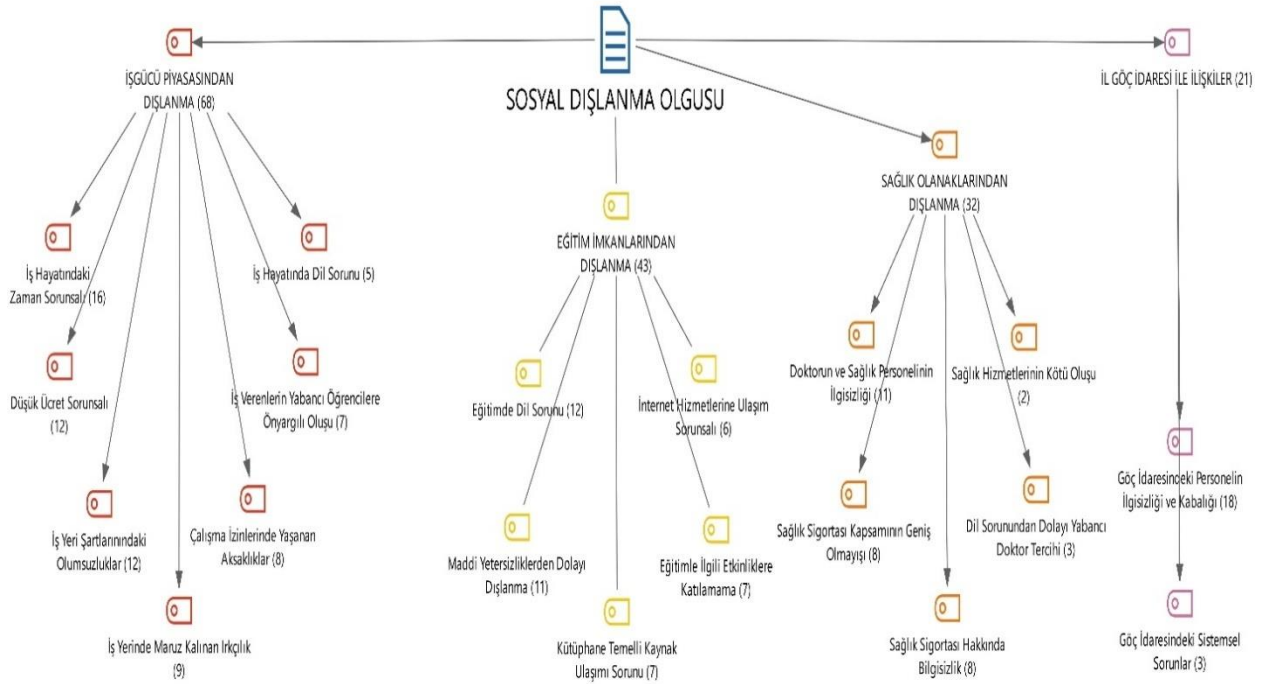
Şekil 2’de de görsel araçlar tablosunun ikinci kısmı yer almıştır. Esas başlık olarak; Mal ve Hizmet Piyasasından Dışlanmanın içerisinde Beslenme İmkânlarına Erişim, Burs İmkânlarına Erişim, Elde Edilen Gelir ve Yaşam gibi alt başlıklar yer almaktadır. Bundan başka, İl Göç İdaresi ile İlişkiler, Sağlık Olanaklarından Dışlanma, İşgücü Piyasasından Dışlanma, Eğitim İmkânlarından Dışlanma gibi temalar belirlenmiş ve alt başlıkları ile birlikte sıralanmıştır. Çalışma bünyesinde yedi tema ve kırk kod belirlenmiştir. Toplam kod frekansı ise dört yüz yirmi yedidir. Çalışma ile ilgili yapılan analizin ikinci kısmında “Tek Vaka Modeli”nden yararlanılarak, uluslararası öğrencilerin yaşadığı sosyal sorunlar ve sosyal dışlanma olgusu modellenmiştir.

Şekil 3. Katılımcıların Verdiği Yatırımlara Göre Tek Vaka Modeli

SOSYAL DIŞLANMA OLGUSUNUN ULUSLARASI ÖĞRENCİLER AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

TEK VAKA MODELİ

Şekil 3’de “Tek Vaka Modeli” ile Uluslararası öğrencilerin yaşadığı sorunlar iki kısımda yer almıştır. Bu doğrultuda, sosyal dışlanma olgusunun 7 ana başlık olan; Sosyal Yaşamdan Dışlanma, Mülkiyetten ve Konuttan Dışlanma, Mal ve Hizmet Piyasasından Dışlanma, İşgücü Piyasasından Dışlanma, Eğitim İmkânlarından Dışlanma, Sağlık Olanaklarından Dışlanma, İl Göç İdaresi ile İlişkiler alanlarında incelenmiştir. Sıralama sonucunda, en fazla kodlama yapılan alan Sosyal Alandan Dışlanma en az kodlama yapılan alan ise İl Göç İdaresi ile ilişkiler alanıdır. Öğrencilerin en fazla sorun ve dışlanma yaşadıkları alan Sosyal Yaşamdan Dışlanma alanıdır:

Türkçemin iyi olmaması sebebiyle Türk arkadaşlarım yok benim. K1

İrkçılık İslam’da yok. Benim köklerim aslında Türklere dayanıyor. Ben Afganistan’daki Türk soylarındanım. Müslümanlara ırkçılık yakışmıyor. Ama ben Afganistan’dan geldim diye ırkçılığa maruz kalıyorum K3.

Bir spor salonuna gittim. Bir ay gittim sadece. Sonra bıraktım. Çünkü spor salonunda yabancılara kötü davranıldığını gördüm. Antrenör benimle ilgilenmiyordu. Ben yoktum sanki. K6

Evet, Uluslararası Öğrenci Derneğine üye oldum. Spora da giderim. Ücretsiz konserler falan olduğu zaman gidiyorum. Bizim fakültede yabancı öğrencilerin kurduğu “Google Topluluğu” var. Orada etkinliklere katılıyorum. Bu derneği bizim yabancılar kurdu. Türklerin dernek ve kulüplerine hiç katılmadım. K5

İlk geldiğimde dil bilğim yoktu. Farklı toplumun içerisinde düştüm. Aramızda ortak yönlerimiz var ama farklar da çok fazla. İnsanlarla daha çok sorunumuz oldu. İnsanlar bizi kabul etmedi. K12

Geçen sene 2-3 arkadaşla tanıştık. Bir şey istersen ara falan dedi. Sonra aradım. Sadece görüşmek için. Benden uzak durdu. Türkler bizimle yakınlık kurmuyorlar. Soğuk davranıyorlar bize. Ben kendimi Türk olunca yabancı hissediyorum onlar olan yerde. K18

Sosyal Yaşamdan Dışlanma alanı dört başlıkta incelenmiştir. Bunlardan ilki Üniversite Hayatına Alışma Sürecindeki Olumsuzluklardır. Öğrencilerin sosyal dışlanmayı yaşaması durumu en fazla öğrenciliğin ilk döneminde yaşanmaktadır. Bu alanda kültürel sorunlar, dil sorunu, kabul görmeme korkusu, ilk zamanlarda ırkçılık, ekonomik zorluklar, aile özlemi gibi sorunlar öğrencilerin belirttiği sorunlardır. İkinci olarak öğrencilik döneminde üniversitedeki arkadaşlık ortamından dışlanma gelmektedir. Türk öğrencilerin yabancılardan uzak durması, şahsi nedenlerden dolayı sosyal ortamlara katılamama, üniversite ortamında milliyetinden dolayı önyargılara maruz kalması, dil sorunu arkadaşlık ortamından dışlanmada belirtilmiştir. Üçüncü olarak öğrencilerin büyük çoğunluğunun yerli öğrencilerin yer aldığı ve onlar tarafından oluşturulan etkinlik ve sosyal ortamlara katılmadıkları görülmektedir. Son olarak uluslararası öğrencilerin toplum içerisinde kendi dilinde konuşurken tepki gördükleri vurgulanmıştır. Şahin ve Demirtaş (2014: 98) uluslararası öğrencilerin sosyal yaşama katılım bakımından dil, bireyin yabancı olması gibi nedenlerle sosyal dışlanma yaşadığını belirtmiştir. Han (2016: 156-157) uluslararası öğrencilerin %59'unun sportif ve sanatsal etkinliklerden, %48,4'ünün ise kültürel farklılıklar ve dil sorunu nedeniyle sosyal yaşam alanından dışlandığını ifade etmiştir. Öğrencilerin sosyal dışlanma yaşadıkları alanlardan bir tanesi de mülkiyetten ve konuttan dışlanma alanıdır:

Evle ilgili sıkıntımız şu. Bazen bize para geç geliyor. Parayı ödemekte zorlanıyoruz. Geç gelebiliyor para. Bunun içinde de borç almak zorunda kalıyoruz. K1

Mesela, bizim mahallemizde ötekileştirme var. Bunu daha çok yeni nesil yapıyor. Eski nesil daha duyarlı bize karşı. Yurt ara tatillerde kapanıyor. Biz yurttan kalmak için bir yıllık kontrat yapıyoruz. Yıl içinde kalma hakkımız var. Yurt kapanında başka yerde kalmak zorunda kalıyoruz. K3

Buradayken ilk geldiğimde yurttan kaldım. Bir ay kaldım. Bir ay için benden 1000 TL aldılar. Normalde başkalarından 900 TL alıyorlardı. Ama benden 1000 TL aldılar. Ben yurttan kalırken benimle kalan bir Türk arkadaş vardı. Ben odaya yeni geldim. O benim yabancı olmamdan rahatsız oldu ve odasını değiştirdi. K6

Kiralar yüksek. Depozito falan da istiyorlar. Emlakçılar yabancı olduğumuzu duyunca fiyatı yüksek koyuyorlar. K8

Yabancılara ev verilmiyor. Üstelik yabancı erkeklerle ev verilmiyor. Ev verirken "Mısırlı mısın veya Suriyeli misin?" diye soruyorlar. Oturma odası ve çalışma odası yok. Bu yüzden sorun yaşıyoruz. K10

Ben apartmandaki komşuları ne yapsam kazanamadım. Çok kötü davranıyorlar O insanları kazanamıyorum. Ne yapsam da.... Herkes küçük bir hata yapmamızı bekliyor. K12

Burada diğer komşularla hiç konuşmuyoruz. Hiç aramız yok. Ben buradaki mahallemizde pek sorun yaşamadım ama Mersin ve Hatay'da yaşarken, mahallede çok fazla ırkçılık yapıyorlardı bize. K13

Ev ararken baya zorlandık. Çünkü Suriyelilere ev vermiyorlardı. Kiraları ayın 15'i öderim. Sorun çıkmaması için parayı zamanında öderiz. Zaten Suriyelilere karşı tepki var. O yüzden fazla da tepki görmemek için hemen bu parayı öderiz. K14

Yurdumuzun yeri iyi değil. Şehrin dışında. Otobüsle ulaşmak zor oluyor. Otobüsler geç geliyor. Hem de merkeze uzaktır. Yemek ve internet sıkıntılı. Yurtlar ilgili bir sorun var. Biz yabancılar olarak tatil zamanı ülkemize

gidemiyoruz. Yurt tatilde kapanıyor. Kalmamız gereken yer ihtiyacı oluyor. K18 Çalışma sırasında Mülkiyetten ve Konuttan Dışlanma başlığı içerisinde öğrencilerin barınma sorunları incelenmiştir. Öğrenciler kiralık evlerde ve yurtlarda yaşamaktadır. Katılımcıların yaşadıkları evle ilgili sorunları; ev sahibi, mahalle ve komşular tarafından ötekileştirilme, ülkeye gelişte arkadaş yanında kalma sorunsalı, yabancı öğrencilerin konut bulmadaki önyargı sorunları, ev fiyatlarının yüksek olması, yabancı öğrencilere karşı önyargılar, ev yaşamının kalabalık olması gibi sorunlar esas sosyal dışlanmaya neden olan sorunlardır.

Yurtlarda yaşanan sosyal dışlanma sorunları yurt ile ilgili sorunlar ve yurdun fiziksel imkânlarından dolayı yaşanan sorunlar ekseninde şekillenmektedir. Ara tatillerde yurdun kapanması sonucu yaşanan mağduriyet ve uluslararası öğrencilerden daha yüksek ücret alınması, uluslararası öğrencilere önyargıların olması, yerel dili iyi konuşamamaktan kaynaklanan yurttaki iletişimsizlik sorunları, Türk öğrencilerin yabancı öğrencilere karşı kaba davranması ve kişisel nedenlerden dolayı arkadaşlık kuramama gibi nedenlerle yurtlarda sosyal ilişkiler bakımından sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlardan en fazla Suriyeli öğrencilerin etkilendiği bulgularla ortaya konduğu gibi benzer sonuçlara ulaşan çalışmalar da (Gül, 2019; Şahin, 2020) mevcuttur. Kocabıyık vd. (2019: 568) çalışmasında uluslararası öğrencilerin %40'ının devlet yurdunda kalamama, %30'unun bulduğu barınma yerlerinin pahalı olması ve son olarak %10'u ise barınma ile ilgili ev arkadaşı bulamadıkları ile ilgili sorunları olduğu belirlenmiştir. Ercan (2012: 74-87) ise uluslararası öğrencilerin kaldıkları evlerin kalabalık olduğunu, yurttan kalırken oda arkadaşlarıyla anlaşamama, ısınma, çalışma odalarının yetersizliği, gürültülü ortam ve temizlik ve hijyen gibi temel sorunlar yaşandığını belirtmiştir. Bu çalışmada da benzer sorunlar tespit edilmiştir.

Türkiye’de uluslararası öğrencilere sağlanan burs imkânları ile ilgili bilgi sahibi değilim. K6

Bursa başvuramadım. Yaş sınırı vardı. O sıkıntı oldu benim için. O yüzden benim burs almam imkânsız! K7

Benim babam bana zorla para gönderebiliyor. Sadece para göndermek için 200 TL komisyon alınıyor. Para da 3-4 günde bana ulaşıyor. Benim ülkemde hiçbir banka kartı burada çalışmıyor. Buranın kiler de orada. K8

Evimizde kırmızı et hiç pişmez. Okulda olursa yiyebiliyorum. Mısır yemekleri ve Türk yemekleri farklı... K11

Masraflar çok. Her şey pahalı. Kendime sadece en önemli şeyleri alabiliyorum. Çok gerekli olmadıkça almıyorum. Bursla hiçbir şey yapamazsın. Yetmez. Benim sadece 200 TL otobüse gidiyor. Öğrenciyiz. Hocalar kitap falan istiyor. Kitaplar da pahalı. Bunları alınca burstan geriye ne kalıyor? Hiçbir şey! K12

İnsanlar hepimizin bursa aldığını zannediyor. Geçen iş yerinde biri geldi diyor ki “Devlet zaten size bakıyor. Para veriyor. Sen neden çalışıyorsun ki?” dedi. Bu da bana kırıcı geliyor. K14

Ben bursa kaç kere başvurdum ama çıkmadı. Bilmiyorum nedenini. Aslında notlarım falan da iyiydi. Baya uğraştım. Ama olmadı. K15

Hayat pahalı, çok pahalı. Bir şey alınca hemen paramız bitiyor. Bir kıyafet en az 50-60 TL. Yemekhanelerdeki yemekler pahalı. Devlet yurdunda kalırken açsan ve çok yemek istiyorsan fazla para vermelisiniz... K17 Bazen biz burs alıyoruz diye bize kötü gözle bakıyorlar. Kendileri almıyor diye. Türkler kendilerinin maddi sorunlar yaşadıklarını ama alamadıklarını bizim ise burs aldığımızı söyleyerek haksız yere burs aldığımızı söylüyorlar... K18

Mal ve Hizmet Piyasasından Dışlanma araştırmada 71 kod frekansına ulaşılmış alandır. Ana başlığa üç alt başlık dâhil olmuştur. Bunlar elde edilen gelirle yaşama, beslenme, burs olanakları sorunlarıdır. Veriler doğrultusunda elde edilen gelirin yeterli düzeyde olmaması, fiyat artışlarının yaşanması sonucu alım gücünün azalması, ulaşım ücretlerinin yüksek olması, ülkeler arasında para

göndermelerde yaşanan sorunların öğrencilerde mağduriyet oluşturmaları öğrenciler için esas sosyal dışlanma alanı oluşturmaktadır. Bu sorunların birçoğunun sadece uluslararası öğrencilere özgü olmadığı bir gerçektir. Yaşanan sorunların uluslararası öğrenciler için öznel sosyal dışlanma algısı oluşturduğunu söylenebilir. Öğrencilerin bir kısmı burs alarak eğitimlerini sürdürmektedir. Bu noktada bürokratik süreçteki zorluklar, burs imkânları hakkında olan bilgisizlik, burs alan öğrencilerin yerli öğrenciler tarafından tepki çekmesi ve burs olanaklarının yeterli düzeyde olmaması sorunları bulunmaktadır. Son olarak, beslenme bakımından da uluslararası öğrencilerin öznel sosyal dışlanma algılarının olduğu görülmektedir. Maddi nedenlerden dolayı kısıtlı beslenmek imkânlarına sahip olmak burada dikkat çekici detaydır. Öğrencilerin birçoğu aylık tüketim normlarının altında kırmızı et tüketmektedir. Bu da kısıtlı beslenmeyi doğurmaktadır. Apaydın vd. (2020: 469) uluslararası öğrencilerin ekonomik sorunlarının sosyo-kültürel sorunlarından çok daha yüksek olduğunu, harçlıklarının yetersiz kaldığını belirlemişlerdir. Şahin ve Demirtaş'ın (2014: 105) çalışmasında da öğrencilerin %25'inin ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldığı katılımcıların %19'unun hayat pahalılığı nedeniyle zorluk çektikleri belirtilmiştir.

İşgücü Piyasasından Dışlanma araştırmadaki diğer bir alandır. Uluslararası öğrencilerin bir kısmı maddi gereksinimlerini karşılamak için eğitim alırken aynı zamanda yarı zamanlı veya tam zamanlı olacak şekilde çalışmak istemektedir. Bu alanda da yaşanan sorunlar katılımcıların dili ile aşağıdaki şekilde yer almaktadır:

Benim Türkçem iyi değil. Ben müşteriyle iyi iletişim kuramadığım için müdür bana kızyordu. Dilim iyi olmadığı söyledi ve beni işten çıkardı. K1

Mesela iş yerinde iş sahibi bize yemek veriyor ama şöyle. Mesela diyelim işi önceden konuşurken iş sahibi şöyle der. "Ben size 100 TL veriyorum. Ama yemeğinizi de ben verirsem size 80 TL veririm. 20 TL'yi yemek için keserim." Diyor. İş yerinde patronların davranışları çok kötü. Mesela, eskiden ben inşaatta çalışıyordum. Bizim paramızı vermedi. Ben hala müteahhitten 2000 TL paramı alamadım. Alamıyoruz. K4

Ben 4 ay çalıştım. Dinlenme sürelerim vardı ama haftada 7 gün çalışırdım. Yani her gün çalışıyordum tatil zamanında. K9

Şu an çalışmıyorum. İş arıyorum. İş sahipleri bize niye buraya gelip çalışmak istediklerimizi soruyorlar. Zaten durumumuzun iyi olduğunu ve hepimizin burs aldığımızı düşünüyorlar. K10

Şu an iş arıyorum. Ama bulamıyorum. Bulduğum işlerin saatleri benim öğrenci olmamdan dolayı bana uymuyor. K13

Gece çalıştım ilk önce. Ben hiç alışık değildim. Gece çalışmaya zorlandım o konuda. Günde şu ana kadar en az 8 çalıştım. 12 saat çalıştığım oluyor. Sigortasız çalışıyorum. Zaten pazarda çalışıyorum. Pazarda da sigorta olmuyor. Çalışma izni alamadım. İşimizin ağırlığı yüzde 50-60 falan. Soğan ve patates satıyoruz pazarda. K14İşe ilk başladığımda ücretim çok düşüktü. Hatta şaşırabilirsiniz. Haftalık 50 TL alıyordum bu işin karşılığında. Ücretler yabancı öğrenci olmamdan dolayı böyleydi. Bir de dil falan bilmiyordum. Ondan sonra dilimi falan geliştirdim. Haftalık param 150 TL oldu. K15

*Tabii ki sigortasız çalıştırıyorlar. Çalışma izni alamıyor buradaki yabancılar. Bazı ülkelerde yabancı öğrenciler okurken çalışmaları için çalışma izni falan veriliyor. K16*Uluslararası öğrencilerin işgücü piyasası bakımından dışlanmalarının çok boyutlu olduğu söylenebilir. İş arayan uluslararası öğrencilerin iş ararken yaşadığı sorunlar, çalışan öğrencilerin iş hayatında yaşadıkları sorunlarda yoğunlaşmaktadır. Öğrencilerin birçoğu iş ve eğitim yaşamı arasında zaman sorunu yaşaması özellikle en fazla karşılaşılan sorundur. İş saatleri uzunluğu, düşük ücret ve güvencesiz çalışma, öğrencilerin milliyetinden dolayı

önyargılarla karşılaşmaları sorunları yaşanmaktadır. Han (2016: 9) iş hayatı bakımından uluslararası öğrencilerin %10'un iş hayatında milliyetinden dolayı ayrımcılıklar karşı karşıya kaldığını, %31'inin işsiz olduğunu ve iş bulamadığını, %96,3'ünün ise sigortasız ve güvencesiz işlerde çalıştığını; Gül (2019: 78-81) ise Suriyeli kadın öğrencilerin çalışma izni olmadığı için iş aramada zorluklarla karşılaştığını, çalışan öğrencilerin de sigortasız işlerde çalışmak zorunda kaldığını belirtmiştir. Bu bulgular çalışmanın güvenilirliğini artırmakta ve işgücü piyasası bakımından sosyal dışlanma yaşandığını doğrulamaktadır.

Kurslara falan gidemiyorum. Yabancılar için kurslar çok pahalı oluyor. O yüzden gidemiyorum. K3

Ben evi tuttum. Dersler için internet lazım olduğu için Türk Telekom'a başvuru yaptım. Sonra başvurumu iptal edildi... Bana kimlik güncelleme yapılmadığı söylendi ve 1000 TL ceza kesildi. Ben ödeyemem bunu dedim. O yüzden şimdi de evde internetimiz yok. K4

Eğitim seminerlerine katılmadım. Yabancı ülkeye gitme imkânları hakkında bize bilgi verilmesi. Bu tarz etkinlikler hakkında nereden bilgi alacağımı bilmiyorum. Olursa katılırım. K6

Yurtta biraz internet sıkıntılı. Dışarıda internet telefona yüklemek için.... Hatlar falan İran'da daha ucuz. Bu yüzden almada zorlanıyorum. K8

Dersleri hala anlamıyorum. TÖMER'de verilen Türkçe eğitimi, derslerimizdeki Türkçe aynı değil. Yine biz zorlanıyoruz. TÖMER'de günlük konuşma dili öğretilir. Eğitim dili öğretilmiyor. K10

Hocalar sırf kurtasiye ve yayıneviyle anlaştığı için biz yabancıları zorla kitaplar aldırıyor. Biz de korkuyoruz. Belki hoca oradan soru sorar diye alıyoruz. K12

Beni eğitime ulaşım da daha çok maddi yetersizlikler zorluyor. Çalışmak zorundayım. Derslerim aksıyor. Kurslara falan gitmek istiyorum ama zamanım hiç yok. Katılırsam çalışsam, çalışamazsam okuyamam. K14

Eğitim dili açısından burası yabancılar için çok iyi değil bence. Bütün ülkelerde eğitim İngilizce. Ama Türkiye'de ise Türkçe. Bu da yabancıların Türkiye'ye okumaya gelmesini engelliyor. Kütüphane bence iyi ama eksikler var. İngilizce kaynakta kitaplar az. K16 Eğitim alanında uluslararası öğrencilerin temel sorunu dildir. Öğrenciler TÖMER dil eğitimi döneminin dili akademik seviyede öğrenme bakımından yeterli bulmamaktadır. İkinci olarak öğrenciler, eğitim araç gereçlerinin pahalı olduğunu, maddi durumlarının bunları temin etme noktasında yetersiz kaldığını belirtmektedir. Kütüphane hizmetleriyle ilgili bilgisizlik ve yabancı dilde kaynakların ve internet altyapısının yetersizliği vurgulanmıştır. Yardımcıoğlu vd. (2017: 247-248) uluslararası öğrencilerin dil sorunu ve sözel dersleri anlayamama; Gül (2019: 96-102) ise Suriyeli kadın öğrencilerin milliyetinden, dil bilmemeden ve öğretim elemanları ile ilişkilerden kaynaklı sorunlar yaşadıklarını tespit etmişlerdir.

Sağlık alanında dışlanma olgusu çalışma içerisinde iki başlıkta incelenmiştir. Bunlardan ilki sağlık sigortasının etkinliği, ikincisi ise sağlık hizmetlerinin ve sağlık personelinin etkinliği ile ilgilidir. Sağlık sigortasıyla ilgili bilgisizlik, kapsamının geniş olmaması, bedelinin pahalı olması da bulgularla desteklenen sonuçlardır.

Ben ikamet başvuru için sağlık sigortası yaptırdım. Ama bana bu sigortanın ne ile yaradığını anlatmadılar. K5

Sağlık sigortam var. Devlet sigortası. Çok pahalı. Yıllık 1250 TL falan para ödüyorum yıllık. Aşırı pahalı! K9

Doktorun seninle ilgilenmesi Türkçe bilmene bağlı bence. Türkçe bilmiyorsan doktor kızıyor. "Ben seninle dil bilmiyorsan nasıl ilgilenirim?" diyor. K11

Doktora gittiğimde doktor yabancı olduğumu bildiği için benimle ilgilenmiyor. Başından edip gidiyorlar. Bazen de yanlış tanı koyuyorlar. ...Yüzüne bile bakmıyor. K12

Gözlük muayenesi oldum. O ücretsizdi. Doktor bana gözlük yaptırmamı söyledi. Ama devlet sigortalı olmama rağmen ücretli yaptırdım. K16

Devletin sağlık sigortası var. Ama sigortanın tam neleri kapsadığı hakkında bilgim yok. Acilde çalışanlar yabancı olduğunu görünce bakmıyorlar. Kötü davranıyorlar. Geçen hastalanmıştım. Gittim iğne yaptı. Beklememi söyledi. Çok bekleddim. ...Benim ciddi bir sorunum olmadığını söyledi. Ben daha çok direndikten sonra doktor bana istemeyerek baktı. K18

Evet, iki kere doktora gittim. Doktor Arap'tı. Dil konusunda anlaşmak için Arap doktora gittim. Türk doktorlarla anlaşmak çok zor oluyor. K19 Son olarak, uluslararası öğrencilerin kamu hizmeti alma noktasında yaşadıkları sorunlar incelenmiştir. İl Göç İdaresi ile öğrencilerin yaşadığı sorunlar, milliyetinden dolayı önyargılarla karşılaşma, personelin hizmet verirken olan yanlış tutumları esas sorun teşkil eden alanlardır. Bu durum onları sosyal dışlanmaya götürmektedir.

Ben maalesef, şunu diyeyim. Burada esas önyargı Suriyelilere karşıdır. Nereye gidersem gideyim ilk önce ben Mısırlıyım demem gerekiyor. Sonra başlıyorlar iyi davranmaya. K10

Hemen memur senin yabancı olduğunu bir Suriyeli olduğunu gördüğü zaman sana direk diyor. "Biz sizi istemiyoruz. Siz burada ne yapıyorsunuz?" Düşünebiliyor musunuz? Bunu göç idaresi söylüyor... K12

Adana'da göç idaresinde baya sorun yaşadım. Mesela, ben geçen sene yol izin belgesi almaya gittim. Çanakkale'ye gelebilmem için gerekli idi. Kapıyı çaldım. İş saati idi. Belge almak için geldiğimi bildirdim. Bana, "Ben şu an çay içiyorum." dedi. Ne zaman gelebileceğimi sorduğumda bana bilmediğini bildirdi. K15

Sonuç

Çalışma kapsamında dört araştırma sorusuna yanıt aranmıştır. İlk olarak, "Ortadoğu kökenli uluslararası öğrenciler ekonomik açıdan sosyal sorunlar yaşayıp sosyal dışlanmaya maruz kalıyor mu?" sorusuna cevap aranmıştır. Bu başlık içerisinde mal ve hizmet piyasasından dışlanma ve işgücü piyasasından dışlanma gibi alt başlıklarda veriler elde edilmiştir. Mal ve hizmet piyasasından dışlanma bakımından öğrencilerin elde edilen gelir ve yaşamını sürdürebilme, kısıtlı beslenme imkânları, burs olanaklarının dışında kalma gibi alanlarda sosyal dışlanmaya maruz kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Gelir elde etmek için işgücü piyasasına katılmak zorunda kalan öğrenciler kökenleri sebebi ile iş bulmak ve çalışma koşullarında sorunlar yaşamaktadır. Bulgular doğrultusunda araştırma sorununun doğruluğu ispatlanmıştır. Apaydın vd. (2020)'in ve Şahin ve Demirtaş (2014)'in çalışmalarında uluslararası öğrencilerin ekonomik sorunları ile sosyal dışlanma arasındaki bağlantıya ilişkin bulgulara rastlamıştır. Ercan (2012: 85), burs imkânlarından dışlanma ile ilgili bulgulara; Savaşan vd. (2017: 238) ise yaz aylarında memleketlerine gidemeyen öğrencilerin yemek ve barınma sorunlarına değinmiştir.

İkinci olarak, "Ortadoğu kökenli uluslararası öğrenciler toplumsal alan bakımından sosyal sorunlar yaşayıp sosyal dışlanmaya maruz kalıyor mu?" sorusuna yanıt aranmıştır. Bu başlık içerisinde mülkiyetten ve konuttan, eğitim ve sağlık imkânlarından dışlanma başlıkları incelenmiştir. Konut bakımdan konu evde yaşam ve yurttan yaşam bakımından incelenmiş ve fiziksel şartlar, önyargılı davranışlar, fiyatların yüksek olması gibi temel nedenler doğrultusunda öğrencilerin dışlandıkları ortaya

çıkıştır. Eğitim bakımından da akademik yaşamda dil sorunu, kaynaklara ulaşım ve eğitim gereçlerinin elde edilmesi noktasında dışlanma yaşandığı gözlenmiştir. Son olarak sağlık alanında da sağlık sigortasının pahalı olması, kapsamının darlığı, sağlık sigortası ile ilgili bilgisizlik ve sağlık hizmetlerinden eşit yararlanamama noktasında dışlanma yaşandığı gözlenerek ikinci araştırma sorusu da cevaplanmıştır. Han (2016: 110) yaptığı çalışmada katılımcıların %64'lük bir kısmının sağlık imkânlarından dışlandığını tespit etmiştir. Yardımcıoğlu vd. (2017: 247-248) ise uluslararası öğrencilerin dil sorunu ve sözel dersleri anlamama gibi nedenlesorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Sherwani (2015: 6-7) ve Snaubar (2017: 803-805) uluslararası öğrencilerin dil sorunu sebebi ile sosyal dışlanma yaşadığını belirtmişlerdir.

Üçüncü olarak, “Ortadoğu kökenli uluslararası öğrenciler kültürel alan bakımından sosyal sorunlar yaşayıp sosyal dışlanmaya maruz kalıyor mu?” sorusuna yanıt aranmıştır. Ortadoğu kökenli öğrencilerin en çok sorunu kültürel alanlara erişimde yaşadıkları belirlenmiştir. İlk gelişte yaşanan sorunlar ve öğrenciliğin ileriki dönemlerinde olacak şekilde sorunları şekillenmektedir. Milliyetlerinden dolayı önyargıyla karşılaşma, dil sorunu nedeniyle yerli öğrencilerle olan iletişimsizlik, sosyal etkinliklere katılım noktasındaki eksiklikler temel sorunlar olup, sosyal dışlanmayı doğurmaktadır. Bu şekilde araştırma sorusu da doğrulanmaktadır. Han (2016: 97) uluslararası öğrencilerin %10'unun milliyetinden dolayı ayrımcılığamaruz kaldığını, Gül (2019: 78-81) ve Şahin (2020: 81-84); Suriyeli öğrencilerin Suriyeli olmaları sebebi ile özellikle çalışma hayatında sosyal dışlanma yaşadıklarını ifade etmektedir.

Dördüncü olarak, “Ortadoğu kökenli uluslararası öğrenciler siyasal alan bakımından sosyal sorunlar yaşayıp sosyal dışlanmaya maruz kalıyor mu?” sorusuna yanıt aranmıştır. Uluslararası öğrencilerin kamu hizmeti alırken yaşanan dışlanmaları incelenirken, İl Göç İdaresi dışında hiçbir kamu kurumunda dışlanma yaşamadıkları belirtilerek İl Göç İdaresi'nde sunulan kamu hizmetlerinin yetersizliği, önyargılı davranışlar ve hak kaybına uğratılma durumunun sosyal dışlanmayı yarattığı ifade edilerek araştırma sorusu doğrulanmıştır. Literatür çalışmalarında sosyal dışlanma boyutunda siyasi alanda yaşanan sorunlarla ilgili araştırmaların yer almadığı görülmüş; çalışmalarda siyasal alanda yaşanan sorunların da ele alınması idari birimlerin revize edilmesi adına önemlidir.

Sonuç olarak çalışmada elde edilen vurgular çerçevesinde Ortadoğu kökenli öğrencilerin en çok ekonomik yetersizlikler, yabancı olma ve dil bilmeme sebebi ile sosyal dışlanmaya maruz kaldığı belirlenmiştir. Ortadoğu kökenli öğrenciler arasında en çok dışlanmaya uğrayan grup ise Suriyeli öğrencilerdir. Suriyelilere yönelik toplumsal kabulün azlığı ve ötekileştirme gibi sebepler bu kökenden öğrencilerin sosyal dışlanmanın muhatabı olmasına sebep olmaktadır. Bu durumun ortadan kaldırılması için merkezi, yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının da içinde bulunduğu platformların oluşturulması ve toplumsal kabulün arttırılması gerekmektedir.

Öğrencilerin hakları ile ilgili bilgi eksiklikleri sebebi ile sorunlar yaşandığı da görülmektedir. Bu sebeple Uluslararası Öğrenci Ofislerinin öğrencilere danışmanlık hizmetleri etkileştirilmelidir. Öğrencilerin üniversite kulüplerine ve derneklerine katılımının arttırılması ise yerli ve uluslararası öğrencilerin kaynaşmasına ve arkadaşlık kurmalarına destek olacaktır.

Barınma sorunlarının giderilmesi için üniversitenin ve özellikle yurtların bağlı olduğu Bakanlıkların işbirliği kurarak öğrencilerin mağduriyetini gidermesi gereklidir. Öğrencilerin dil sorunlarının giderilmesi için TÖMER bünyesinde daha etkin ve gerekirse üniversite ve sivil toplum işbirliği ile destek sınıflarının oluşturulması gerekmektedir. Öğrencilerin genel sağlık sigortasından yararlanmalarının zorunlu hale getirilerek paylaşımlar yapılması ve aksayan yönlerin giderilmesine

alışılmalıdır. Türkiye’deki üniversitelerin birçoğunda bulunan ğrenci Temsilcilikleri Konseylerinin de uluslararası öğrencilerin seslerini duyurabilecekleri bir alan olması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Abdülkadir , Ş. (2005). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları .
- Adaman, F. veKeyder, Ç. *Türkiye`de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma* https://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/docs/2006/study_turkey_tr.pdf, Erişim Tarihi: 25.02.2021.
- Apaydın, Ç., Akundova, Z., Ünver, A., Korkut, G.veTonbak, Z. (2020). Akdeniz Üniversitesi`nde Eğitim Gören Uluslararası Öğrencilerin Karşılaştıkları Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları. *3 Uluslararası Öğrencilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 451-470). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları .
- Bölükbaşı , B. (2008). *Türkiye'de Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk* . İstanbul : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Çakır, Ö. (2002). Sosyal Dışlanma . *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 4(3), 83-104.
- Çavdar, T. (2003). *Avrupa Sosyal Modeli ve Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri: Avrupa Sosyal Modeli`nin Eğitim Politikaları Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara.
- Çetinsaya, G. (2014). *Büyüme, Kalite, Uluslararasılaşma: Türkiye Yükseköğretimi İçin Bir Yol Haritası*. 1.Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi .
- Dağlı, A. (2007). Küreselleşme Karşısında Türk Eğitim Sistemi. *D.Ü Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*(9), 1-13.
- De Haan, A. (2000). Social Exclusion: Enriching the Understanding of Deprivation. *Institute of Development Studies and Poverty Research Unit*, University of Sussex. Sussex. UK, 22-40.
- Duffy, K. (1995). *Social Exclusion and Human Dignity in Europe*. Council of Europe.
- Ercan, M. S. (2012). *Uluslararası Öğrencilerin uyum Sorunlarının İncelenmesi ve Bu Sorunların Çözümüne Yönelik Beklentilerin Araştırılması*. Ankara: T.C.Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Uzmanlık Tezi .
- Gül, M. (2019). *Suriyeli Mülteci Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Dışlanma ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine İlişkin Görüşleri : Uşak Üniversitesi Örneği*. İstanbul: Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Han, O. (2016). *Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkiye'de Sosyal Dışlanma Düzeylerinin Ölçülmesine Yönelik Bir Alan Araştırması*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Hekimler , O. (2012). Yoksulluk Mu Yoksunluk Mu? Sosyal Dışlanma Üzerine Bir Değerlendirme. *Tekirdağ S.M.M.M Odası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 1-28.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 60-82.
- Kıroğlu, K., Kesten, A. veElma, C. (2010). Türkiye`de Öğrenim Gören Yabancı Uyruklu Lisans Öğrencilerinin Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Sorunları. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26-39.
- Kocabıyık, O. O., Bacıoğlu, S. D. veGüvendir, M. A. (2019). Yükseköğretimde Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Sorunları . *International Journal of Human Sciences*, 16(2), 560-581.

- OECD. (2019). *Education at a Glance 2019*. Paris: OECD Publishing.
- Oral, A. İ.ve Şişman, Y. (2013). *Sosyal Politika* . Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2628.
- Öz Kılınç, M. (2009). *Küreselleşme Sürecinin Eğitim Üzerine Etkileri ve Öğretmen Kimliği*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Özoğlu, M., Gür, B., veCoşkun, İ. (2012). *Küresel Eğilimler Işığında Türkiye`de Uluslararası Öğrenciler* . Ankara: SETA Yayınları.
- Room, G. (1995)*Beyond the Threshold. The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol:Polity Press.
- Sapancalı, F. (2003). *Sosyal Dışlanma* . İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği`nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri . *Çalışa ve Toplum*, 3, 51-70.
- Savaşan , F., Yardımcıoğlu, F., veBeşel, F. (2015). Yabancı Uyruklu lisans ve Lisansüstü Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri: Sakarya Üniversitesi Örneği. *2015 Uluslararası Öğrenci Sempozyumu Bildiriler Kitabı* (ss. 389-422). İstanbul: Uluslararası Öğrenci Dernekleri Federasyonu (UDEP).
- Sert, G., Kurtoğlu , E., Akıncı, A.,veSeferoğlu , S. (2012). Öğretmenlerin Teknoloji Kullanma Durumlarını İnceleyen Araştırmalara Bir Bakış . *Akademik Bilişim Konferans Bildirileri* , (ss. 351-357).
- Sherwani, J. (2015). *Social Exclusion of Foreign Degree Seeking Students in Sabancı University*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Özgür Proje. https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/iatl/reinvention/archive/volume6issue2/penn/mənbədən_tapılıb, Erişim Tarihi: 29.11.2019
- Silver, H. (2019). Social Exclusion. *TheWiley Blackwell Encyclopedia of Urban and Regional Studies*. Ed. Anthony Orum. John Wiley & Sons Ltd.
- Snoubar, Y. (2017). İnternational Students in Turkey: Research On Problems Experienced and Social Service Requirements. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(50), 800-808.
- Şahin, G. (2020). *Suriyeli Kadın Öğrencilerin Sosyal Dışlanma Deneyimleri: Mersin Üniversitesi Örneği*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal BilimlerEnstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şahin, M., veDemirtaş, H. (2014). Üniversitelerde Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Akademik Başarı düzeyleri, Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Milli Eğitim* , 88-113.
- Şener, B. (2018). *Avrupa Birliği`nin Göç Politikaları Bağlamında Göçmenlerin Sosyal Dışlanması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Avrupa Araştırmaları Entitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şenol, E. (2010). *İşsizliğin Sosyal Dışlanma Üzerine Etkileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- T.C. Anayasası. R.G: 07.1.1982/2709.
- T.C. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. <https://www.yok.gov.tr/kurumsal/tarihce>, Erişim Tarihi: 29.09.2019
- T.C. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 29.09.2019.
- T.C.Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. <https://uluslararasi.yok.gov.tr/uluslararasıilasma/bologna/temel-bilgiler/bologna-sureci-nedir>, Erişim tarihi: 07.10.2019

- Terzi, Ç. (2005). *Uyum Sürecinde Türkiye Eğitim Politikalarının Avrupa Birliği Politikaları Doğrultusunda Değerlendirilmesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- Timothy, P., Podvorská, A., ve Segit, M. (2013). Shared Foreignness Student Experiences of Social Inclusion and Exclusion During Study Abroad. *Reinvention: an International Journal of Undergraduate Research*, 6 (2). https://warwick.ac.uk/fac/cross_fac/iatl/reinvention/archive/volume6issue2/penn/, Erişim Tarihi: 10.05.2020
- Tokol, A., ve Alper, Y. (2017). *Sosyal Politika*. Bursa: Dora Basın-Yayın Dağıtım.
- Türknüklü, A. (2000). Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 6 (24), 543-559.
- Yardımcıoğlu, F., Beşel, F., ve Savaşan, F. (2017). Uluslararası Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Problemleri ve Çözüm Önerileri (Sakarya Üniversitesi Örneği). *Akademik İncelemeler Dergisi*, 12(1), 203-254.
- Yıldırım, S. ve Yenihan, B. (2013). Sosyal Dışlanma ve İşgücü Piyasasında Gençler. *Mevzuat Dergisi*, 16(184), 1-13.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu, R.G. 06.11.1981/ 17506.

Engelli Sığınmacılar ve Yoksulluk Üzerine Niteliksel Bir Değerlendirme: Gaziantep ve Kilis Örneği¹

Gamze Güneş²
Buğra Yıldırım³

Giriş

Dünya Engellilik Raporuna göre, dünya nüfusunun %15'inin diğer bir ifadeyle bir milyardan fazla insanın bir engelle yaşadığı tahmin edilmektedir (WHO, 2011). Sığınma ve engellilik kesişiminden bu verilere bakıldığında ise BMMYK, 2017 yılında yaklaşık 10.3 milyon engelli bireyin zorla yerinden edildiğini belirtmektedir (UNHCR, 2019). Bu insanların çoğu düşük gelirli ülkelerde bulunmakta ve orantısız bir şekilde bu ülkelerdeki yoksulların en yoksulları arasında temsil edilmektedir (WHO, 2011; UNHCR, 2019). Benzer şekilde Bonnel (2004) de engelli insanların en yoksul haneler içinde yer aldığını ve yüksek yoksulluk riskine maruz kaldığını ortaya koymaktadır.

Engellilik ve yoksulluk arasındaki bağ analiz edilirken “yoksulluk” terimini anlamak, bu varsayılan bağın aydınlatılmasında kritik öneme sahiptir. Yoksulluk, sıklıkla ekonomik büyümenin eksikliği ile eşanlamlı olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte, bu kavram daha sonra değişikliklere uğramıştır. Artık yoksulluğun; basit ekonomik büyüme kavramlarını aşan, katılımı ve insani yaşamın sağlanmasında etkili olan yetenekler, sağlık ve eğitim gibi gelirle ilgili olmayan yoksunlukları kapsayan çok boyutlu bir kavram olduğu kabul edilmektedir (McKay, 2004:45). Wolfensohn ve Bourguignon (2004:4) bu kavram değişimini, gelir veya tüketim seviyesiyle tanımlanan ve ölçülen yoksulluktan gıda, barınak, eğitim, istihdam, sağlık hizmetleri ve daha fazlasına erişim eksikliği olarak ortaya çıkan bir yoksulluk kavramına geçiş olarak tanımlamaktadır. Böylece, engelli bireyler için yapısal olarak fırsatları engelleyen eşitsizlikler ve engelleri empoze eden kavramlar, bizzat yoksulluk tanımının içine yerleştirilmektedir (Sen, 2000:8).

Bazı araştırmalar (Groce vd., 2011; Mitra vd., 2012) engellilik ve yoksulluğun ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğunu ve engelliliğin yoksulluk riskini artırdığını belirtmektedir. Oliver ve Sapey (1999:153) ise yoksulluğun, engelli bireylerin haklarına erişmesinde büyük bir sorun yarattığını belirtmektedir. Engelli bireyler, engel sahibi olmayanlara göre eğitim fırsatlarına erişimde yoksunluk, istihdama daha az erişim ve sağlıkla ilgili harcamalar dâhil olmak üzere çeşitli boyutlarda daha fazla yoksullukla karşılaşır (Mitra vd., 2012:1). Nitekim yoksulluk, bu çalışma kapsamında da engelli sığınmacılar için özellikle temel hizmetlere erişimde ciddi bir baskı unsuru olarak değerlendirilmektedir.

Uluslararası Göç Örgütü engelliliği, bir savunmasızlık/kırılganlık unsuru olarak kabul etmektedir. Savunmasız sığınmacılar; mülteci çerçevesi kapsamında koruma altına alınma

¹ Bu makale, 20-22 Mayıs 2021 tarihlerinde Ankara’da çevrimiçi olarak gerçekleştirilen Uluslararası Göç Kongresinde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

² Bilim Uzmanı/Sosyal Hizmet Uzmanı,SGDD-ASAM Al Farah Çocuk ve Aile Destek Merkezi,
gns.gamze35@gmail.com

³Doç Dr, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, bugra.yildirim@cbu.edu.tr.

gerekliliklerini sağlamasa bile, kendi ülkelerinde hayatlarını tehlikeye atan çeşitli durumlarla karşılaşan veya herhangi bir nedenle ayrımcılığa maruz kalan bireyler olarak nitelendirilmektedir (McAuliffe ve Ruhs, 2018). Nihayetinde engelli sığınmacılar, çeşitli insan hakları ihlalleri ve ayrımcılıklarla karşı karşıya almaktadır. Ancak çoğu zaman bu sorunlarla yalnız başa çıkmak zorunda kalmakta ve profesyonel sosyal hizmet müdahalelerine ihtiyaç duymaktadır. Bu kapsamda sosyal hizmet müdahalelerinin, göçmen ve sığınmacıların karşılaştığı sorunları önlemeye odaklanması gerekmektedir (Valtonen, 2016:144). Çünkü sosyal hizmet; aynı zamanda menşe ülkelerde, insan hakları ihlali, yoksulluk ve az gelişmişlik konularını ele almak ve kişilerin ülkeyi terk etmelerini önlemek için yeterli bir yaşam standardı sağlamak gibi önemli rollere sahiptir (George, 2015:419).

Hak ve ihtiyaç temelli yaklaşım bakış açısıyla yoksulluk; bir hayırseverlik sorunundan ziyade bir insan hakları ihlali olarak varsayılmaktadır (Grech, 2015). Engelli sığınmacılar da statüleri her ne olursa olsun eşit fırsatları hak etmektedir ve ayrımcılık ve eşitsizliklerden korunmalıdır. Bu doğrultuda engelli sığınmacılara ilişkin uygun koruma ve önleme hizmetlerinin sağlanabilmesi için söz konusu topluluğa ait yeterli verinin elde edilmesi ve onların karşı karşıya kaldıkları sorunlara dikkat çekilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Nitekim bu araştırma; Türkiye’de yaşayan geçici koruma statüsündeki engelli sığınmacıların yaşadıkları ekonomik güçlükleri ve deneyimlerini görünür kılmak, hak temelli sosyal hizmet perspektifi ile engellilik, sığınma ve yoksulluk arasında ilişkiye dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada, engelli bireylerin göç süreci ve sonrasındaki yaşam tecrübelerini görünür kılmayı, derinlemesine anlamayı ve değerlendirmeyi kolaylaştıracak olan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Savaş mağduru engelli sığınmacıların zorunlu göç deneyimlerine odaklanıldığından niteliksel fenomenolojik model kullanılmıştır. Araştırma nitel metodolojiyle amaçsal örneklem tekniği kullanılarak yürütülmüştür.

Araştırmanın etik kurul onayı; Manisa Celal Bayar Üniversitesi Tıp Fakültesi Sağlık Bilimleri Etik Kurulundan 10/04/2019 tarih ve 20.478.486 nolu kararla elde edilmiştir. Katılımcılar, savaş öncesi veya sonrası engelli durumunda olan, görüşme yapılabilecek ve sorulara yanıt verebilecek mental yeterliliği olan, görme, fiziksel engel veya bağımlılık düzeyini etkileyen herhangi bir kronik hastalığa sahip bireyler arasından seçilmiştir. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme formu derinlemesine görüşme tekniğiyle uygulanmıştır. Veriler MAXQDA 2020 ile kodlanmış ve tematik analiz ile çözümlenmiştir.

Bulgular

Araştırmaya 7’si kadın, 13’ü erkek olmak üzere Gaziantep ve Kilis illerinde ikamet etmekte olan 20 savaş mağduru engelli birey katılım sağlamıştır. Katılımcıların engel durumlarına bakıldığında 15 kişinin fiziksel, 5 kişinin görme, 6 kişinin kronik ve 6 kişinin de çoklu engele sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların eğitim durumuna bakıldığında iki kişi hiç okula gitmemiş, sekiz kişi ilkökul, dört kişi ortaokul, dört kişi lise ve iki kişi de yüksekokul mezunudur. Bir katılımcı dışında geri kalan tüm katılımcılar (n=19) gelir düzeyini düşük düzey olarak ifade etmiştir. Katılımcıların 17 tanesinin herhangi bir işte çalışmadığı, yalnızca 3’ünün düzenli bir işte çalıştığı görülmüştür.

Gizliliğe dayalı olarak katılımcıların gerçek isimleri kullanılmamıştır. Bunun yerine görüşme sırasına göre katılımcıların numaralandırılmaları uygun görülmüştür. Bu araştırma nitel araştırma desenine uygun olarak gerçekleştirildiğinden araştırmaya katılım sağlayan engelli bireylerin sosyo-demografik özelliklerinin ortaya konması, katılımcıların deneyimlerinin ve yaşantılarının derinlemesine anlaşılmasında fayda sağlayacaktır. Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durumu, engel türü, engel düzeyi, engelin oluşma biçimi, gelir düzeyine ilişkin bilgiler kısaca yaşam özetleri Şekil 1’de yer almaktadır:

Şekil 1: Katılımcıların Özellikleri³

Katılımcılar	Cinsiyet	Yaş	Eğitim Durumu	Medeni Durum	Gelir Düzeyi	Engelin Türü	Bağımlılık Düzeyi	Engelin Oluşma Durumu
Katılımcı1	Kadın	40	İlkokul	Bekar	Düşük	Fiz.	Kısmen	Sonra.
Katılımcı2	Erkek	31	Yüksekokul	Bekar	Orta	Fiz.ve Kr.	Kısmen	Doğuş.
Katılımcı3	Kadın	36	Lise	Bekar	Düşük	Gör.ve Fiz.	Kısmen	Sonra.
Katılımcı4	Kadın	24	Hiç gitmemiş	Bekar	Düşük	Fiz.	Kısmen	Savaş n.
Katılımcı5	Erkek	38	İlkokul	Evli	Düşük	Fiz.ve Kr.	Kısmen	Savaş n.
Katılımcı6	Erkek	38	İlkokul	Evli	Düşük	Fiz.	Kısmen	Savaş n.
Katılımcı7	Kadın	43	İlkokul	Evli	Düşük	Fiz.	Bağımsız	Doğuş.
Katılımcı8	Erkek	38	Lise	Evli	Düşük	Gör.	Tam	Doğuş.
Katılımcı9	Erkek	41	Ortaokul	Evli	Düşük	Kr.	Kısmen	Sonra.
Katılımcı10	Kadın	51	Hiç gitmemiş	Dul	Düşük	Fiz.	Kısmen	Savaş n.
Katılımcı11	Erkek	40	Yüksekokul	Evli	Düşük	Kr.	Kısmen	Savaş n.
Katılımcı12	Erkek	37	İlkokul	Evli	Düşük	Fiz.	Kısmen	Savaş n.
Katılımcı13	Erkek	40	Ortaokul	Evli	Düşük	Gör.ve Fiz.	Tam	Savaş n.
Katılımcı14	Erkek	40	Ortaokul	Evli	Düşük	Fiz.	Kısmen	Savaş n.
Katılımcı15	Erkek	40	Lise	Evli	Düşük	Fiz.	Tam	Doğuş.
Katılımcı16	Erkek	42	İlkokul	Evli	Düşük	Fiz.	Tam	Savaş n.
Katılımcı17	Erkek	22	Ortaokul	Bekar	Düşük	Fiz.ve Kr.	Kısmen	Doğuş.
Katılımcı18	Erkek	45	İlkokul	Evli	Düşük	Gör.	Tam	Savaş n.
Katılımcı19	Kadın	19	Lise	Bekar	Düşük	Fiz.	Kısmen	Savaş n.
Katılımcı20	Kadın	37	İlkokul	Bekar	Düşük	Gör.ve Kr.	Kısmen	Sonra.

³ **Fiz.:** Fiziksel engelli, **Kr.:** Kronik, **Gör.:** Görme Engelli, **Sonra.:** Sonradan oluşan engelli, **Doğuş.:** Doğuştan engelli, **Savaş n.:** Savaş nedeniyle engelli

Ekonomik Destek İhtiyacı

Ekonomik güçlükler engelli sığınmacıların hak ve hizmetlere erişimlerini engelleyen ve baskılayan önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmaya katılım sağlayan engelli sığınmacıların tümünün ekonomik güçlük yaşadıkları, bireylerin karşılaştıkları sorunlardan bahsederken mutlaka geçim sıkıntı vurgusu yaptıkları gözlenmiştir. Ailelerini geçindiremedikleri için ve özellikle çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayamadıklarını belirten engelli sığınmacılardan bazılarının deneyimlerine aşağıda yer verilmektedir.

Katılımcı 11 maddi yetersizlik nedeniyle kötü koşullarda kalmak zorunda kaldıklarını, bu yüzden ev sahibiyle de sorunlar yaşadığını belirtmekte ve çocuklarının temel ihtiyaçlarını dâhi karşılayamadıklarını vurgulamaktadır.

“Benim maddi durumum çok kötü çalışmıyorum. Ev lirasını ve faturaları kaç aydır ödeyemiyorum. Maddi durumum çok kötü. Eğer ödeyemezsem evden çıkaracak ev sahibi. Sağlık durumum yüzünden şimdi evden çıkmam da riskli, yasak yani. Gelip ev ziyareti de yapmışlardı evin durumunu görmüşlerdi. Çok kötü koşullarda yaşıyoruz. 500 lira ödüyoruz kiraya ama etmez yani burası. Çocuğun okul ihtiyaçlarını karşılayamıyoruz. Ben çocuğumun daha iyi olmasını istiyorum. Ama olmuyor yani maddi durumumuz ortada. Şimdi okula da pek gidemiyor bir tablet lazım ki derslerini takip etsin ama yok yani evi geçindiremiyoruz bile.” (Katılımcı 11)

Engellilik sadece yoksullukla değil, aynı zamanda kronik yoksullukla da ilgilidir. Engelliliğin olumsuz ekonomik sonuçları bireyleri ve ailelerini etkilemektedir. Yoksulluğun nesiller arası aktarımında çeşitli faktörler etkileşim halindedir. Arazi veya konut sahipliği, düşük eğitim seviyeleri ve düşük ücretli iş fırsatları bunlara örnek olarak verilebilir (CPRC, 2005; CPAN, 2014). Engelli bireylerin bulunduğu hanelerde, diğer faktörler de önemli bir rol oynar; örneğin, dolaylı maliyet ve aile rollerindeki değişiklikler. Bu son faktör, aile üyelerinin bakıcı olması ve hane halklarının potansiyel gelir düşüşlerinin üstesinden gelmek için uyguladığı strateji türleriyle ilişkilidir. Genellikle, bir yetişkin engelli olduğunda, çocuklar bakıcı rolünü üstlenebilir veya çalışmak için okulu bırakabilir; her iki durumda da, hane halkı üyelerinin gelirinde bir azalma vardır. Bu durum hane üyelerinin yoksulluktan kaçmak için sahip oldukları strateji ve seçenekleri doğrudan azaltmaktadır (Pinilla-Roncancio, 2015:116). Evde çalışan yetişkin bireyin bulunmaması nedeniyle çocuklarını çalıştırmak zorunda kalan ve çocukların mecburen ailenin bakıcısı rolü üstlendiği ailelerden bazılarının deneyimleri bu durumu örneklemektedir:

“ 325 lira kira ödüyorum. Kızılay kartımız yok. Kimliksiz hiçbir işlem yapamıyoruz. Hiçbir yerden yardım almadık da. Komşular yardımcı oluyor Allah razı olsun onlardan. Çocuklar arada çıkıp karton, plastik, demir falan topluyor. Onları satıyoruz. Birikmiş biraz paramız var nereye kadar gideriz bilmiyorum.” (Katılımcı 14)

“Ben çalışmıyorum. Siz bizim nasıl yaşadığımızı bilmiyorsunuz. Nasıl ekmek kazandığımızı bilmiyorsunuz. Burada doğru düzgün hiçbir kurum yok yardım edecek. Bizi anlamıyorsunuz. Kimse yardımcı olmuyor. Herkes yardım edeceğini söylüyor

ama kimse etmiyor. Ben bir aile büyütüyorum. Çocukları okuldan çıkarmak zorunda kalacağım. Zaten okuldan sonra gidip kâğıt, plastik ne varsa onu topluyorlar. 4 seneden beri çamaşır makinemiz yok. Elimizle yıkıyoruz, banyo bile yapamıyorum. Kovayla duş alıyoruz. Neden burada doğru düzgün bir şey yok. Ben nereye gideyim? Ankara'ya gittim, Antep'e gittim. Herkes kendi ilinizden yardım alın diyor. Ben ne yapacağım peki? Ben de yaşamak istiyorum. Ben de tedavi görmek istiyorum. Çocuklarımın okula gitmesini istiyorum. Kimse yardımcı olmuyor ama bana.” (Katılımcı 18)

Katılımcılardan bazılarının (Katılımcı12, Katılımcı14, Katılımcı18) engel durumu nedeniyle çalışmadıkları için çocuklarının çöp toplayıcılığı yaptığını belirtmesi üzerinde durulması ve dikkat çekilmesi gereken bir bulgudur. Ekonomik yetersizlik nedeniyle söz konusu çocukların ilerleyen zamanlarda çocuk işçi olma risklerinin oldukça yüksek olduğu düşünülmektedir. Böylece yoksulluk çoğu zaman beraberinde farklı sosyal sorunları da getirebilmektedir. Benzer şekildeKatılımcıların önemli bir bölümünün de evde çalışan yetişkin kimsenin bulunmaması nedeniyle zorluk yaşadığı ve geçim sıkıntısı vurgusu yaptığı görülmektedir. Katılımcı 5 ise Suriye’de düzenli bir işi bulunduğunu, ekonomik yetersizlik yaşamadıklarını ancak Türkiye’de yaşamının ve geçinmenin onlar için kolay olmadığını vurgulamaktadır:

“Maddi durumumuz çok kötü zaten. Kızılay Kart olmasa biz mahvolmuştuk. Engelim yüzünden öyle düzenli çalışmıyorum ben tabi. Suriye’deyken fayans işinde çalışıyordum inşaatta, çok şükür geçiniyorduk. Ama burada o işi yapamam artık sağlık durumum yüzünden. Sokakta parfüm satıyorum. Öyle evi geçindirmeye çalışıyorum. Bazen eve iş getiriyoruz böyle, boncuk, terlik falan. Ama çok bir gelir olmuyor tabi. Kızılay kartla kirayı, faturaları ödemeye çalışıyorum...”(Katılımcı 5)

Engelli sığınmacıların engel durumları nedeniyle karşılanması gereken özel gereksinimlerin de bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda ekonomik güçlükler ve yaşanan evlerin engel durumuna uygun olmaması nedeniyle özel ihtiyaçlarına erişemediklerini ve yaşadıkları sorunları belirten engelli sığınmacıların deneyimleri aşağıda yer almaktadır:

“Tabii benim de bazı özel ihtiyaçlarım oluyor masaj sürekli oturduğum için özellikle bu oturduğum yerlere böyle özel kremler alıyorum işte özel şampuan kullanıyorum. Ayaklarım içinde özel bir krem var o da sürekli böyle ayakkabının içinde durduğu için falan. Tabii onların hepsi özel ilaçlar olduğu için ben kendim karşıyorum devlet falan karşılamıyor.” (Katılımcı 1)

Özel ihtiyaçların ötesinde engelli sığınmacıların ve ailelerinin yaşam koşulları uygun olmayan evlerde yaşamak zorunda kaldıkları görülmüştür. Özel gereksinimlerin gözetilmesinden ziyade engelli sığınmacılar, özellikle kışın kötü koşullarda yaşadıklarını ve geçim sıkıntısı yaşadıklarını vurgulamaktadır. Bu durumu örnekleyen bazı engelli sığınmacılar içinde bulundukları zorlu barınma koşullarını şu şekilde ifade etmektedir:

“İslahiye’de yaşıyorduk normalde ama kirayı artırdı ev sahibi. Bizim de ödeyecek gücümüz yoktu. Nur dağına taşındık. Şimdi 400 liraya bir evde kalıyoruz gecekonda o da ama onu bile zor karşılıyoruz. Eski evin durumu daha iyiydi ama kirasını ödeyemedik işte.” (Katılımcı 9)

“Yaşamak için geldik biz. Çok şükür memnunuz da. Sadece bazı maddi sıkıntılarımız var yalnızca kardeşim çalışabiliyor çünkü. 650 TL kira ödüyoruz ve 2 odalı koşulları çok da iyi olmayan bir evde yaşıyoruz. Elektrik, su faturaları derken onlar da en az 200 TL tutuyor. Geçinmek çok zor, evin durumu da ortada.”(Katılımcı 3)

Benzer şekilde medikal gereksinimlerin karşılanmamasında ekonomik güçlük vurgusunun da sıklıkla yapıldığı görülmüştür. Karşılanamayan medikal gereksinimlerin engelli sığınmacıların yaşamlarını güçleştirdiği ve hayat kalitesini olumsuz etkilediği görülmüştür. Henüz kimlik edinememe ve ekonomik yetersizlik nedeniyle medikal gereksinimleri karşılanamadığını belirten engelli sığınmacılardan bazıları (Katılımcı 14, Katılımcı 15) yaşadıkları sorunları şöyle açıklamaktadır:

“Kimliğim olmadığı için ilaç da alamıyorum... Eskiden ilaçlar için çok az ödeme yapardık hatta bir süre ücretsiz aldığımız ilaçlarımız oldu. Ama kimliğim iptal olduktan sonra gidip reçete yazdıramadığım için ilaç alamıyorum.” (Katılımcı 15)

“Ağrı kesiciler için çok para vermedik ama kimlik olsaydı o kadar vermezmişiz öyle demişti eczanedeki adam. Kimlik olmadan hiçbir şey yapamıyorum anlayacağınız. Maddi durumumuz kötü olduğu için ihtiyacım olsa da ilaca ya da fizik tedaviye yapamayız yani. Kimliği alır almaz engelli raporu alacağım zaten...”(Katılımcı 14)

Bireylerin ekonomik güçlüklerden kaynaklı olarak temel hak ve hizmetlere erişememeleri, medikal ihtiyaçlarını karşılayamamaları ve maruz kaldıkları fırsat eşitsizliği de çoklu yoksulluk yaşadıklarını göstermektedir. Özellikle ekonomik güçlükler vurgusu engelli sığınmacılar arasında ciddi bir yoksulluk yaşandığını ortaya koymakta ve engelli aylığı gibi hizmetlere erişimlerde yaşanan güçlükler ve bunun gibi sosyal yardımlara yeterince erişememe durumları da yoksulluğu önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Engelli Aylığına Erişim

Engelli aylığı, engelli sığınmacılar için bir fırsat olarak değerlendirilse de pek çok katılımcının bu yardım hakkında bilgi sahibi olmadığı ve bağımlılık düzeyleri yetersiz kaldığından yardıma hak kazanamadıkları ifade edilmiştir. Bağımlılık düzeylerine bakıldığında ise; 1 kişinin bağımsız, 14 kişinin kısmen bağımlı ve 5 kişinin de tam bağımlı olduğu görülmüştür. Engelli aylığı kriterleri doğrultusunda yalnız tam bağımlı bireyler bu sosyal yardımdan faydalanmaya hak kazanabilmektedir. Engelli aylığından faydalanan tam bağımlılık düzeyine sahip engelli sığınmacılardan Katılımcı 13 deneyimini

“İşte Kızılay var, aylığım var çok şükür.. Engelli aylığı dışında düzenli bir para almıyorum dediğim gibi arkadaşım bana yardımcı oldu onda da. 8 yıldır borç içinde yaşıyorum” şeklinde aktarmıştır.

Bazı katılımcıların (Katılımcı 1 ve Katılımcı 2) ise engelli aylığına ilişkin bilgi sahibi olmadığı görülmüştür. Özellikle Katılımcı 2'nin engelli aylığının miktarı ve ihtiyaçları karşılama noktasında yeterliliğinin önemine ilişkin düşünceleri oldukça dikkat çekicidir:

“Ben hiç almadım engelli aylığı. Tam miktarı bilmiyorum ama Suriye’dekinden biraz daha yüksekti diye duymuştum buradaki. Ben şöyle düşünüyorum yani bir engelliye maaş vereceğin zaman bunu normal bir insanın ihtiyaçlarına göre düzenlemek çok saçma bence. Çünkü yani bu engelli kişilerin çoğunun belirli kronik rahatsızlıkları var. Düzenli devam eden hastalıkları var ve bu hastalıkların çoğu için böyle maddi olarak da yükler artıyor. Bu insanlar da ancak onları karşıladıktan sonra kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir hale geliyorlar. Ama tutup da siz sadece temel ihtiyaçlar için sağlayabilecek bir para vererseniz bu insanlar için hiçbir şeye yetmez o para. Ben şimdi çok şükür çalışıyorum ama çalışamayacak durumda olanlar ne yapacak onun da düşünülmesi lazım. (Katılımcı 2)

Engelli katılımcılardan bazılarının ise engel oranları yetmediği için engelli aylığından faydalanamadıkları görülmüştür. Bazı katılımcıların deneyimleri şöyledir:

“Benim Suriye’deyken sağlık durumum gayet iyiydi. O yüzden pek bilmiyorum ne desem yanlış olur. Burada aylık varmış ondan bizden faydalansak çok iyi olurdu ama engel oranım yetmiyormuş ondan alamıyoruz.” (Katılımcı 16)

“Kızılay kartımız var bi de öyle geçinmeye çalışıyoruz ama çok zor yani. Engel oranım yüzünden aylık da çıkmaz demişlerdi zaten.” (Katılımcı 9)

Araştırmaya katılım sağlayan engelli sığınmacıların büyük bir bölümünün (%80’inin) engelli aylığı veya diğer sosyal yardımlardan faydalanamadıkları görülmüştür. Katılımcılardan yalnızca tam bağımlılık düzeyine sahip 5 engelli sığınmacının (%20’sinin) engelli aylığından faydalandığı saptanmıştır. Engelli sığınmacıların kimliklerinin bulunmaması, engelli sağlık raporlarına sahip olmaması, aylık almaya hak kazanmak için uygun kriterleri taşınamaları ve edinilen raporda bağımlılık düzeyinin eski raporlarına göre daha düşük olarak tespit edilmesi gibi nedenlerle engelli aylığından faydalanamadıkları ortaya konmuştur. Bu durumun engelli sığınmacıların sürdürülebilir bir gelire ve asgari yaşam koşullarına sahip olmalarını engellediği söylenebilir. Harris ve Roberts (2004) de kendi çalışmalarında, engelli aylığı veya diğer yardımlardan yararlanma hakları olmayan engelli sığınmacılar için ciddi mali destek yetersizliğinin bulunduğunu araştırmamızla benzer şekilde ortaya koymaktadır. Ek olarak, katılımcıların engelli raporlarında saptanan oran ve bağımlılık düzeylerine ilişkin memnuniyetsizliklerinin olduğu görülmüştür.

İstihdam Fırsatlarına Erişim

Geçim kaynağı fırsatları, engelli sığınmacıların ihtiyaçlarına göre uyarlanmadıkları takdirde engelli sığınmacı ve mültecilerin çok büyük sorunlarla karşılaşabilecekleri bir alan olarak tanımlanmıştır (Shivji, 2010:6). Katılımcıların deneyimleri değerlendirildiğinde yaşadıkları en önemli sorunlardan

birinin istihdama katılımda önlerine çıkan engeller olduğu saptanmıştır. Bu bağlamda araştırmada katılımcıların önemli bir bölümünün, köken ülkelerinde sahip oldukları mesleklerini yapamadıkları, düzenli gelir sağlayan herhangi bir işte çalışmadıkları ve iltica ülkesindeki istihdam fırsatlarının yetersiz olduğunu vurguladıkları görülmüştür. Bazı engelli sığınmacıların devam eden sağlık problemleri ve engel durumları nedeniyle eski mesleklerine dönemedikleri için kendilerini yetersiz hissettikleri, hem Suriyeli hem de engelli olduklarından dolayı toplumda ötekileştirildiklerini düşündükleri ortaya konmuştur.

Katılımcılardan bazıları engel durumları nedeniyle çalışamadıklarını, Suriye'deki işlerine burada devam edemediklerini ve bu durumun ekonomik yetersizlik yaşamalarına neden olduğunu belirten ifadelerle aşağıda yer verilmiştir:

“Ben engelim yüzünden çalışmıyorum doğru düzgün. Buradaki işler çok ağır benim için. Çok uzun saatler ayakta kalmak da gerekiyor çoğu işte. Ben onların hiç birini yapamam. Suriye’de iken de böyleydi zaten. Suriye’de biraz param vardı, alıp satıyordum. Ama burada param yok bir şey yapamıyorum. Çocuklarıma zor bakıyorum. Param olsa aynı işi yapardım diğer işler çok ağır.” (Katılımcı 14)

Benzer şekilde katılımcılardan K6 da engel durumu nedeniyle çalışmadığını “Vallahi çalışmıyorum maalesef. Vücudum müsaade etmiyor ki. Suriye’de iken evleri boyardım. Çok şükür öyle geçinip giderdik. Ama burada maalesef yapamıyorum onu. Çalışmıyorum yani bu sağlık durumum yüzünden.” şeklinde dile getirerek engel duurmunun istihdama erişimde önemli bir engel olduğunu örneklemektedir.

Engelli sığınmacılardan biri ise, evlilik öncesi iş hayatının bulunduğunu ancak yaşı ilerledikçe engel durumunun da paralel olarak olumsuz ilerlediğini ve bu nedenle istihdama katılamadığını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Türkiye’de hiç çalışmadım. Ama gençken Suriye’de terzilik yaptım bir süre. Ama Suriye’de çok az çalıştım. Zaten gençtim, küçüktüm daha o zamanlar. Evlenmeden önce çalışıyordum yani. Ama şimdi çalışmam yani yürüyemiyorum bile rahatça. Büyüdükçe çok daha zor her şey.” (Katılımcı 7)

Katılımcı 17’nin ise engel durumuna dikkat çekerek “Ben çalışmıyorum sağlık durumum belli. Zaten 3 gün diyalize giriyorum. Kim bana iş verir bu halimle.” sözleri engelli sığınmacıların istihdam sürecinde yaşadıkları ve karşı karşıya kalabilecekleri olası ayrımcılık endişesini ve yaşadıkları yetersizlik duygusunu ortaya koymaktadır.

Araştırmaya katılım sağlayan engelli erkek sığınmacıların neredeyse hepsinin Suriye’deyken aktif bir iş yaşantılarının bulunduğu, savaş mağduru olmaları nedeniyle iltica ülkelerinde istihdama katılımda sorunlar yaşadıkları görülmüştür. Bu sorunların başında; sığınmacıların engel durumları nedeniyle yaşadıkları fonksiyon kayıpları, engelin türü nedeniyle işverenin kriterlerini sağlamamaları ve emeğin karşılığında edinilen gelirin ailenin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde bulunmaması gibi sorunlar gelmektedir. Ayrıca sigortasız ve güvencesiz çalışma deneyimi, diploma denkliğinin alınamaması nedeniyle köken ülkesindeki mesleğin icra edilememesi ve ayrımcılık temelli istihdama erişimde yaşanan sorunlar olduğu görülmüştür.

Kadınların ise önemli bir bölümünün yalnızca ev içi emeğinin bulunduğu ortaya konmuştur. İstihdama yetersiz erişim, kadın ve erkeklerin eşit bir biçimde istihdama katılamamaları ve düzenli bir gelirin bulunmaması nedeniyle engelli sığınmacıların sürdürülebilir yaşam koşullarına sahip olmadıkları ve yoksulluk sorunuyla karşı karşıya kalmaya devam edebileceklerini göstermektedir.

Engelliler homojen bir grup yapısına sahip değildir. İhtiyaçları, engelin türü ve ciddiyetinin yanı sıra, kırılganlık düzeylerini de etkileyebilecek kişisel ve sosyal özellikleriyle birlikte değişmektedir. Aslında, engelliliğin türüne bağlı olarak, farklı engeller eğitim, sağlık ve istihdam gibi temel fırsatlara ve hizmetlere erişimi sınırlandırabilmektedir. Bu heterojenliğin bir sonucu olarak, engelli insanlar için yoksulluğu önlemeyi, hafifletmeyi veya aşmayı amaçlayan politika ve stratejilerin aynı olmaması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Yoksulluk riskini azaltacak benzersiz bir strateji yoktur; ancak bu grubun gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğu azaltmayı amaçlayan tüm stratejilere tam ve açık bir şekilde dâhil edilmesi gerekmektedir (Kett vd., 2009:13; Kett, 2020). Dolayısıyla sosyal politikaların ve sosyal hizmet müdahalelerinin bu doğrultuda hizmet etmesi son derece önem taşımaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Araştırma, Türkiye’de yaşayan geçici koruma statüsündeki engelli sığınmacıların yaşadıkları ekonomik güçlükleri, engelli aylığına ve istihdama erişimde yaşadıkları güçlükleri ortaya koyarak engellilik, sığınma ve yoksulluk bağlamında bir analizin sosyal hizmet perspektifiyle değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Katılımcıların engel durumları, geçmiş yaşam tecrübeleri, göç süreci ve sığınmacı statüsüne yönelik yaşadıkları zorlukların, iltica ülkesine yeniden yerleşim sürecinde başta yoksulluk gibi önemli bir toplumsal gerçeklikle yüzleşmelerine neden olduğu görülmektedir. Araştırmanın sonuçları değerlendirildiğinde engelli sığınmacıların yaşadıkları ekonomik yetersizlik, özel gereksinimlerin karşılanmaması, temel ihtiyaçlara erişimde yaşanan zorluklar, yetersiz barınma koşullarında ikamet etme zorunluluğu nedeniyle de bireylerin sürdürülebilir yaşam koşullarına sahip olmadığı ve çoklu yoksullukla karşı karşıya kaldıkları görülmüştür.

Karşılaşılan sorunlar ve özel gereksinimler bağlamında katılımcıların en çok altını çizdiği sorunun yaşadıkları ekonomik güçlükler olduğu saptanmıştır. Sosyal uyum programlarının yanı sıra, devletin ve sivil toplum kuruluşlarının sağladıkları ancak düzenli olmayan ayni ve maddi desteklerin yeterli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle yoksulluk ve sosyal dışlanmanın, temel hizmetlere erişimin önündeki önemli engellerden olduğu anlaşılmıştır. Bunun yanı sıra engelli sığınmacıların istihdam fırsatlarının yetersizliğini vurguladıkları, istihdama erişimde ayrımcılık ve yetersiz ücret nedeniyle sorunlar yaşadıkları ve önemli bir bölümünün Suriye’de yaptığı işini denklik, yetersiz fırsatlar ve sağlık sorunları nedeniyle ülkemizde devam ettiremediği saptanmıştır.

Ekonomik yetersizliğin hizmetlere erişimde önemli bir engel olduğu görüldüğünden, engelli sığınmacıların sürdürülebilirliği olan sosyal uyum ve yardım programlarından düzenli olarak ayni ve maddi olmak üzere faydalanması hayati bir ihtiyaç olarak değerlendirilmektedir. Engelli sığınmacıların özel ve medikal gereksinimlerine ilişkin hizmet veren devlet kurumları, yerel yönetimler ve alanda aktif olarak hizmet vermekte olan sivil toplum örgütleriyle buluşturulması, kaynaklarla buluşturulması noktasında bireylere eşlik edilmesi ve sürecin takibinin yapılması gerekmektedir. Engelli sığınmacıların maddi yetersizlik nedeniyle barınma koşullarını düzenlerken özel ihtiyaçlarını göz ardı ettikleri görüldüğünden, barınma desteği konusunda bu bireylerin önceliklendirilmesi ve kira yardımı gibi kaynaklarla desteklenmesi bireylerin yaşam kalitesinin artırılmasında fark yaratacaktır.

Türk vatandaşı olmadığı için başta protez, ortez, akülü tekerlekli sandalye, akıllı baston, işitme cihazı ve fizik tedavi gibi medikal ihtiyaçlara erişmekte güçlük yaşayan ve erişimleri sınırlandırılan tüm savaş mağduru engelli sığınmacıların göç ve engellilik alanındaki yasal ve ulusal sözleşmelere de uygun olarak hizmetlerden sağlık sigortası kapsamında eşit ve ücretsiz bir biçimde faydalanması, insan haklarının yerine getirilmesinde kilit bir düzenleme olacaktır.

Özellikle eşit geçim fırsatlarına erişim ve toplumsal kalkınma noktasında engelli bireylerin ve ihtiyaçlarının önceliklendirilmesi önemli bir adım olacaktır. Nitekim engelli bireylerin kalkınması söz konusu olduğunda yalnızca önleme ve rehabilitasyona odaklanmak yerine yaşamın her alanında eşit haklara ve katılıma teşvikin desteklenmesi önem taşımaktadır. Bu bağlamda istihdam fırsatlarının yaratılmasında hem sosyal uyumun hem de meslek öğreniminin desteklenebileceği Türk-Suriyeli bireyleri kapsayan mesleki eğitim programlarının yaygınlaştırılması önerilmektedir.

Sosyal hizmet uzmanları için kayda değer bir öneri ise, engelli sığınmacıların bireysel deneyimleri ile deneyimlerini çerçeveleyen ve şekillendiren daha geniş bağlamsal yapılar arasında ilişki kurma ihtiyacıdır. Somut olarak, engelli sığınmacılara eğitim veya istihdam fırsatlarını iyileştirmelerinde yardımcı olmak için kapasite geliştirme çabalarına girişmenin yanı sıra, sosyal hizmet uzmanlarının işgücü piyasasında ve sosyal yaşamlarında marjinalleşmeye ve yoksulluğa katkıda bulunan koşulları değiştirmek için aktif bir şekilde savunuculuk ve lobicilik çalışmaları yapmaları gerekir.

Bu çalışmaya ilişkin sonuçlar, göz ardı edildiği düşünülen engelli sığınmacıların yaşamları ve deneyimlerinin, engellilik ve göç çalışmaları kapsamında anlaşılması ve dikkate alınmasının önemini ortaya koymaktadır. İltica ülkelerindeki sağlanan koruma ve vatandaşlık biçimlerinin, ötekileştirilen ve eşitsizliğe açık olan savaş mağduru engelli sığınmacıların maruz kaldığı her türlü hak ihlali, yoksulluk ve eşitsizlik unsurunun yakından incelenmesi son derece önemlidir. Böylece söz konusu gruba, özel gereksinimlerine, sorunlarına ve özellikle yaşadıkları yoksulluğa ilişkin politika üretme sorununun çözülmesi noktasında önemli bir adım atılması sağlanacak ve sığınmacı ve mülteci grupları içinde engelli sığınmacıların haklarının kaybolması ve ihlal edilmesinin önüne geçilecektir.

Kaynakça

- Bonnel, R. (2004). *Poverty reduction strategies: their importance for disability*. Gladnet Collection.
- Chronic Poverty Advisory Network. (2014), *Chronic poverty report 2014-2015: The road to zero extreme poverty*, Manchester: Chronic Poverty Advisory Network.
- Chronic Poverty Research Centre. (2005), *The chronic poverty report 2004-05*. Manchester: CPRC.
- George, U. (2015), *Migration and Social Work*. International Encyclopedia Of The Social and Behavioral Sciences. 416–421.
- Grech, S. (2015). *Disability and poverty in the global South: Renegotiating development in Guatemala*. Springer.
- Groce, N., Kett, M., Lang, R. ve Trani, J. F. (2011). Disability and poverty: The need for a more nuanced understanding of implications for development policy and practice. *Third World Quarterly*, 32(8), 1493-1513.
- Harris, J. ve Roberts, K. (2004). Not our problem: The provision of services to disabled refugees and asylum-seekers. *Social work, immigration and asylum: Debates, dilemmas and ethical issues for social work and social care practice*, 151-161.
- Kett, M., Lang, R. ve Trani, J. F. (2009). Disability, development and the dawning of a new convention: a cause for optimism?. *Journal of International Development: The Journal of the Development Studies Association*, 21(5), 649-661.
- Kett, M. (2020). Global issues in disability and inclusivity in developing countries. *International health: Opportunities for challenge-led innovation. Horizontal*.
- McAuliffe, M. ve Ruhs, M. (2018). Chapter 1– Making sense of migration in an increasingly interconnected world. *World migration report, 2018*(1).
- McKay, J. (2004). Reassessing development theory: Modernization and beyond. *Key issues in development*, 45-66.
- Mitra, S., Posarac, A., ve Vick, B. (2013). Disability and poverty in developing countries: a multidimensional study. *World Development*, 41, 1-18.
- Oliver, M., ve Sapey, B. (1999). *Social work with disabled people*. Macmillan International Higher Education.
- Pinilla-Roncancio, M. (2015). Disability and poverty: two related conditions. A review of the literature. *Revista de la Facultad de Medicina*, 63, 113-123.
- Sen, A. (2000). Development as freedom. *Development in Practice-Oxford-*, 10(2), 258-258.
- Shivji, A. (2010). Disability in displacement. *Forced Migration Review*, (35), 4.
- The UN Refugee Agency (UNHCR). (2019), *Global Trends Forced Displacement in 2019*: UNHCR.
- Valtonen, K. (2016). *Social work and migration: Immigrant and refugee settlement and integration*. Routledge.
- Wolfensohn, J., Bourguignon F. (2004), *Development and Poverty Reduction. Looking Back. Looking Ahead*, Washington DC: World Bank.
- World Health Organization (WHO). (2011). *Dünya Engellilik Raporu Yönetici Özeti*. WHO

“I am an American feller”: Americanization of the Jewish immigrant in Abraham Cahan’s *Yekl* and Mary Antin’s *The Promised Land*

Gamze Katı Gümüş¹

Introduction

Jewish immigrant literature in America differs from other immigrant groups’ literatures since it does not belong to a specific nation but to a religion and an ethnicity. 19th century and early 20th century Jewish immigrants came from different countries of Eastern and Western Europe. There was not one umbrella country for them under which they could form a nationalistic discourse. It was their Jewishness, not their nationality that brought them together regardless of their country of origin. However, in order to be a member of the white American nation, Jewish immigrants joined the assimilationist discourse. This quickened their Americanization process, but formed conflicts with their Jewish identity.

In order to look at the process of Americanization and its effects on the immigrant, a fictional work and an autobiographical work will be at the focus of this study. These two works belong to two Jewish immigrants, who adopted different views on assimilation when they immigrated to the United States. In 1896, Abraham Cahan, who was a Jewish immigrant from Lithuania, published the novelette *Yekl: A Tale of the New York Ghetto* in which he mentions the ills of assimilation. Mary Antin, on the other hand, was a Jewish immigrant born in Belarus. She published her autobiography *The Promised Land* in 1912. Antin, unlike Cahan, believes in the good of assimilation into the American identity. She thinks Jewish people from different periods in history separated themselves from others by taking refuge in their religion, which, according to her, ensured the segregation of the Jew from the Gentile World. The problem of the immigrant’s identity acquisition is one of the main elements in these two works, and Cahan and Antin present different resolutions on the matter. The Jewish immigrant literature of the late 19th and early 20th centuries stresses the tension between the Jewish and American identities. Accordingly, the tension between the Jewish and adopted American identities of the immigrant becomes more apparent in these works as the immigrant moves between new and liberal American milieu and the traditional Jewish milieu. Some Jewish authors like Abraham Cahan and Ludwig Lewisohn were against assimilation, whereas some like Mary Antin and Samuel Ornitz thought in favor of it. Their journey from the Old World to the tenements of the ghetto acted as a unifying umbrella for their Jewish identity, and found its place in the Jewish American literature. Therefore, the questions of assimilation into the mainstream culture and the performance of the American identity by the Jewish immigrant will be discussed in detail in the context of the mentioned works of Cahan and Antin by the end of this chapter.

Late 19th Century Jewish Immigration to the United States of America

The 1880s brought a mass Jewish immigration to the United States. Jewish immigrants had a different backlash from society. Unlike the unskilled Irish laborers, most of the Jewish immigrants were skilled laborers.

¹ PhD., Ankara University Department of American Culture and Literature, gkati@ankara.edu.tr

Roger Daniels (1991) says that “[m]any Jewish workers ... never worked for others, and many more quickly left labor’s ranks. Large numbers were petty tradesmen, and, in the garment industry, others soon became substantial entrepreneurs” (p. 231). This brought respectability to their status when compared to other immigrant groups, such as the Irish and the Italians, who worked as manual laborers in general. However, not all Jewish men were skilled laborers. Some of them were scholars who had to adapt to the new working conditions in America. This transition was hard for Jewish men who had to change their accustomed way of living. Some of these men, “trapped by their inability to support their families, abused, divorced, or deserted their wives” (Stahl, 1998, p. 110). The numbers of desertion by husbands reached a percentage of 25, some of these Jewish men “never sending them money in Europe for tickets to America and others abandoning them in the United States after fruitlessly attempting to earn enough to stay together.” (Marovitz, 2006, p. 537). This nuptial problem becomes Yekl/Jake Podkovnik’s biggest struggle in Cahan’s work, and it provides an insight into the changing dynamics of estranged immigrant marriages.

The Process of Identity Acquisition in Abraham Cahan’s *Yekl*

The first Jewish writer to be analyzed is Abraham Cahan, who was born in Lithuania in 1860. Cahan fled his country because of “his involvement in revolutionary activities” and immigrated to the US in 1882 (Cahan, 1896/1970, introduction by Richards, p. v). Identity problem is one of the main elements in *Yekl*, and the characters are struggling between their American and Jewish identities as the American identities they perform clash with their Jewish identities within. However, the meaning of both identities is subject to change due to the situation the characters are in. Being American means freedom from the restraints of the Old World for Jake, whereas at first it means getting away from the pious self for Gitl. Hence, Cahan’s characters evaluate their American and Jewish identities differently depending on their time spent in the United States, their bonds with religion, and their gender.

Yekl highlights the reconstruction of the Jewish heritage along with the blending of the American identity. Cahan transfers a new character—Gitl—from Russia to the United States. Gitl is married to Yekl who migrated to the US three years ago and renamed himself Jake. Jake is discontent with his wife from the Old World, and eventually they get a divorce. He, against his will to stay free from all bonds, marries Mamie, an Americanized Jewish girl absorbed into the Gentile way of living. Cahan, does not let Jake to have a happy ending, the novelette ends with the portrayal of a very distressed and cornered Jake, as if to show that his in-between-ness, his struggle between his Jewish and American identities is the source of his unhappiness.

The newcomer Gitl performs her initial Jewish identity upon arrival, which estranges the Americanized member of the relationship. Jake is especially earnest about his feelings of hatred towards his estranged Jewish wife. Moreover, he wants to be acknowledged as an American by other Jews: “I am an *American feller*, a *Yankee*—that’s what I am” (Cahan, 1896/1970, p. 70). Identifying as American is a way to escape from the boundaries of his previous—yet inner—identity for Jake. But Gitl is on a spatial exile from him as she is ‘green’ upon arrival. Cahan shows how these immigrants get Americanized and let the boundaries of the ‘other’ fall between their American and Jewish selves.

Jake represents the Jewish immigrant’s desire to become American by severing his bonds to everything that ties him to the Old World. Gitl, on the other hand, represents the desire to maintain the Jewish identity as a guide in the New World. The clash ends with the parting of the couple: the Jewish and American identities cannot be compromised in Cahan’s *Yekl*. The greenness of Gitl plays an important role in their divorce, as she cannot process the Gentile world as unquestioningly as Jake does. Her greenness and her Jewish ways shame Jake, but his lover Mamie assures him that Gitl “will soon *oysgreen* herself” (Cahan, 1896/1970, p. 49). In fact,

the theme of “[o]ysgrinen *zikh*—to cease being a greenhorn—became a favorite motif of Yiddish culture in America, a subject for comedy and pathos in stories, theatre and popular songs” (Howe, 1976, p. 121). Cahan narrates how the newcomer was shocked with the Gentile ways of America and uses the *oyssgrinen zikh* to highlight the drastic change the immigrant experiences within the virtual space between the Old and New Worlds. But neither marriage to an Americanized girl, nor the changing habits of Jake make him American.

In *Yekl*, Cahan makes explicit that there is no improvement for the Jewish immigrants outside their Jewish culture. When he first comes to the US, Jake arrives in Boston, and his old life is still a part of his identity since he talks about his family. However, when he moves to New York, and spends more time in the US, Jake ceases to mention his family to his friends. In this sense, Cahan portrays two different Jakes. The first one is still named Yekl; his wife Gitl and son Yosselé are still in the picture. In Boston, he is interested in American sports, and can interact with the English-speaking population (Cahan, 1896/1970, p. 24). However, when he moves to New York and is confined to the close-knit Jewish quarters that is not in contact with the Gentile world, he becomes Jake; Gitl and Yosselé are now out of the picture, and American sports leaves its place to girls, dance and music. He is pictured as a man who has gone astray and as a man whose past and present are in a continuous conflict:

He had lived so much more than three years--so much more, in fact, than in all the twenty-two years of his previous life--that his Russian past appeared to him a dream and his wife and child, together with his former self, fellow characters in a charming tale, which he was neither willing to banish from his memory nor able to reconcile with the actualities of his American present. (Cahan, 1896/1970, pp. 25-26)

The conflict between the two identities of Jake drives him to disregard his Jewishness, and he identifies as an American rather than a Russian Jew. But his dialect, his manners, his inner struggles still continue to demonstrate to the reader that there is no escape for Jake from the Jewish within. His Americanized self is not the best version of him, either. As he makes fun of his wife’s broken English, his own English fails him, too. And yet, he trusts his heavily accented English to scare other Jews with what he conceives to be his American identity and estrange them. When he argues with his wife and declares how he hates her, he then unleashes this anger in English towards his neighbor Mrs. Kavarsky to frighten her. However, her answer forces him to take a step back, since she declares that this American Jake is not as manly and American as he considers himself to be: “He must think I, too, can be scared by his English. I declare my shirt has turned linen for fright! I was in America while you were hauling away at the bellows in Povodye; do you know it?” (Cahan, 1896/1970, p. 72). Therefore, Cahan’s narrative exposes Jake’s Americanization only as a façade, a performance; for he has not become a full member of the American nation through naturalization. Even Jake, who takes pride in his own Americanization process, is aware that the chances of his son in the US are limited. For instance, Jake mentions that little Yosselé cannot be the president of the US since “[a] President must be American born” (Cahan, 1896/1970, p. 47). And as Matthew F. Jacobson (1995) says, in *Yekl* “a Jew, even if fallen away, will always be a Jew” (p. 104). This otherness was one of the reasons for Cahan’s arguments on ethnicity and nationality.

Becoming white was a vital stage for becoming American. Although Jews were accepted into the white race, their Jewishness was ‘preyed upon’ biologically by others. For example Jacob Riis (1890/1997) feels ensured that he is in the Jewtown when he recognizes its inhabitants; “[n]o need of asking here where we are. ... the manner and dress of the people, the unmistakable physiognomy, betray their race at every step” (p. 82). In this sense, Riis also becomes a part of the racial scientific discourse by discriminating the other in regard to

physical attributes. As Jacobson (1999) mentions “[t]his intensifying perception of a distinctly racial Jewishness coincided with two entangling developments between the 1850s and the early twentieth century: the rise of the racial sciences, and the rise of ‘discriminatory’ (as opposed to ‘ideological’) anti-Semitism” (p. 178). Since the Jew was subjected to this kind of discrimination they—like many other immigrants—figured out that physical appearances had an important part in performing whiteness. In the works of Cahan and Antin, the readers see how the fictional and non-fictional characters join the politics of performing Americanness in order to be admitted into the American society.

Irving Howe (1976) argues that the Jewish immigrant both wanted to keep his Yiddish culture and become a part of the American socioeconomic structure (pp. 122-123). In order to achieve this, many Jewish immigrants experienced an internal identity fracture. There were even organizations such as the ‘Educational Alliance’ that tried to educate the Jewish immigrant in American Customs and English (Howe, 1976, pp. 229-231). However, the dietary, social, and familial changes led the Jewish immigrant to an identity crisis. According to Howe (1976), if they identified as Jews, even nonreligious ones, “they were left with a nagging problem in self-perception, a crisis of identity ... which seems beyond solution or removal, except perhaps through a full return to religious faith or a complete abandonment of Jewish identification” (p. 642). For some of the immigrants performing the white American identity (dressing, looking, and talking like an American) became a collective goal (Howe, 1976, p. 128; Stahl, 1998, p. 112; Miller, 1988, p. 508). There were even newspapers written in Yiddish—with a target audience of women only fluent in Yiddish—that “offered advice on how to adapt to America” (Stahl, 1998, p. 106). In this regard, Cahan’s work is concerned with the preservation of the Jewish identity, as the immigrant constitutes an American self.

The tension in the marriage of Podkovniks is not only about appearances, though. Gitl, as a newcomer, finds it shocking as her husband disregards the Sabbath and his duties as a Jewish man. Therefore, the change in Jake’s personality is not only an outward one but he has also stepped outside his cultural, social, and religious identities; shed his identity as Yekl, and put on a new American identity, which allows him to act in Americanized ways as Jake. And although the reader only learns about the Americanization process of Jake through exposition to the background story, Cahan lets the reader witness the same process for Gitl.

Even though Jake comes from a heavily Jewish background and is still surrounded with a Jewish community, he considers himself an American based on his new clothing, dialect and interests. Jake brings his wife and son to the US, an act that he kept delaying up until the death of his father. Proud of his new American appearance, since this was seen as one of the first signs of Americanization, he goes to meet his estranged family as they first arrive in New York. Nevertheless, the reunion is far from being perfect: “His heart sunk at the sight of his wife’s uncouth and un-American appearance” (Cahan, 1896/1970, p. 34), for Gitl wears her traditional clothes and a wig to conceal her hair from being seen. Gitl, on the other hand, is simultaneously shocked to see the Americanized attire of Jake and his shaved beard. Cahan portrays a Jake that is displaced from his marriage, for “he was, Jake the Yankee, with this bonnetless, wigged, dowdyish greenhorn by his side” (Cahan, 1896/1970, p. 36). Later Gitl gives in to the pressures of changing her Jewish appearance into an American one with the hopes of gaining her husband’s love back. When Mrs. Kavarsky demonstrates her to Jake as his “brand new wife,” he becomes even more disgusted by Gitl’s attempts and says with a despicable smile, ““It becomes her like a--a--a--wet cat”” (Cahan, 1896/1970, p. 68). When Jake and Gitl get divorced towards the end of the novelette, Gitl also receives an Americanized appearance. She feels and, in a way, looks devastated in front of the rabbi waiting for the divorce to take place, but the narrative suggests that she nevertheless received an Americanized make up, which turns out to be inevitable for the immigrant:

The rustic, 'greenhornlike' expression was completely gone from her face and manner, and, although she now looked bewildered and as if terror-stricken, there was noticeable about her a suggestion of that peculiar air of self-confidence with which a few months' life in America is sure to stamp the looks and bearing of every immigrant. (Cahan, 1896/1970, p. 83)

As seen, the Jewish immigrants of Cahan perform an Americanness they believe to be the essential American identity. And yet, this American identity they perform is derived from what they observe in others—keeping in mind the fact that the Lower East Side part of New York did not offer much chance of mingling with the gentiles, hence making other Americanized Jews the main subjects of observation—and what they hear to be American. And yet, neither Jake nor Gitl is mentioned to be naturalized. It is only an outside American appearance that they, but especially Jake embraces, rather than a more ideological American viewpoint. Actually, Jake belittles Bernstein, another Jew who works in the same cloak making shop with him and has arranged to marry Gitl after the divorce, for reading newspapers in English and learning almost in a rabbinical manner, but still not being able to speak English as fast as Jack, who declares that “I don’t learn and yet I speak quicker than you!” (Cahan, 1896/1970, p. 7). This act of denouncing education and self-improvement, which constitute an undeniable place in 19th century American ideals, further situate Jack’s Americanization as an appearance. Mary Antin’s narrative, on the other hand, will demonstrate another option of Americanization for the immigrant with the naturalization and advancement of the prospects of the immigrant through education.

The Question of Assimilation and Inclusion in *The Promised Land*

Antin, born in Polotzk in 1881 immigrated to Boston in 1894. She published her autobiography *The Promised Land* in 1912. Her story acts as a proof that there is a way out of the ghetto. Antin advocates assimilation as a progress, a chance to improve one’s self in America. Her family did not belong to a conservative Jewish milieu and this eased the process for them to become American citizens. Susan Stanford Friedman in (2007) says that “[m]emory—and its partner, forgetting—define the consciousness of migration, diaspora, and borders. The act of remembering—past lives, past homelands, past ways of being—is [...] a process of meaning making that is dependent on narrative and figuration” (p. 278). The act of remembering and the autobiographical act constitute a new self, and that new self is the product of a changing history. Autobiographers have different reasons for writing their autobiographies, but they reconcile between their ‘past lives,’ as Friedman would say, and their new lives; showing that the autobiographer knows the self is a product of time and space. In writing her autobiography *The Promised Land*, Mary Antin (1912/2012) is highly conscious of the construction of her identity, as she has been “made over” (p. xi). She writes that “[a] proper autobiography is a death-bed confession,” but lists her reasons for writing her own “life history” at a young age (Antin, 1912/2012, p. xii). One of these reasons is ‘personal salvation,’ and the second is ‘an excuse’ given by many autobiographers; its ordinariness:

It is because I understand my history, in its larger outlines, to be typical of many, that I consider it worth recording. My life is a concrete illustration of a multitude of statistical facts. Although I have written a genuine personal memoir, I believe that its chief interest lies in the fact that it is illustrative of scores of unwritten lives. (Antin, 1912/2012, p. xii)

Antin’s narrative shows that she became a solid part of the national idea. Her autobiography undermines the marginality of the immigrant, who according to Antin, is ready to absorb American values and become a part

of the American nation. She was aware of the Anti-Semitic views and believed that the assimilation of the Jewish immigrant into American way of life would help him change his perception in the eyes of the general public. Moreover, in her narrative Antin uses the first-person narrative, which according to Şenol Bezci (2020) reduces the distance between the reader and the text (p. 736). This narrative style eases the process of identification with the subject of the text, a text that would influence other immigrants into believing that they, too, stand a chance of improvement and inclusion in this new land. Nell Irvin Painter (2011) argues that the legislative discussions on immigration restrictions were in conflict due to the separation between Democrats and Republicans. She mentions that the Irish and the German were already “accepted and assimilated,” but the real problem was the immigrants “from southern and eastern Europe, the masses of Slavs, Italians, and Jews, many said to be mentally handicapped, prone to disease, and un-American ideologies” (2011, p. 293). These “Atlantic immigrants were not WASPs (White Anglo-Saxon Protestants) and not considered white: While not black or Asian either, they did possess an intermediate racial status” (Omi and Winant, 2015, p. 25). The urgent desire to categorize these immigrants was part of the racial formation process, and Antin’s narrative displays how she craved for inclusion. She writes a poem in school to praise George Washington, and when her poem is published in the newspaper, not only Antin but also her family-and especially her father- feels overjoyed by this new national discourse and its proof of embedded-American values in the Antin household. However, even though she validates herself an American, she does not forget her Jewish roots in Polotzk. She accepts them as the past and views any strict ties to that past as restricting:

My spirit is not tied to the monumental past, any more than my feet were bound to my grandfather’s house below the hill. The past was only my cradle, and now it cannot hold me, because I am grown too big; just as the little house in Polotzk, once my home, has now become a toy of memory, as I move about at will in the wide spaces of this splendid palace ... mine is the whole majestic past, and mine is the shining future. (Antin, 1912/2012, p. 251)

Antin does not view her Jewish identity as an anchor to stop her from progressing in the New World. Although she embraces that old heritage, she feels her roots in Polotzk cannot support her ideals anymore. In an attempt to improve her condition as an American citizen, she leaves Polotzk and the ghetto, which is another reminiscent of the old country, behind. Loosening her bonds to the old country, she emerges an American.

The Americanization process differs for Cahan’s fictional characters Jake and Gitl, and Mary Antin. And yet, many experiences that are told by Antin in her autobiography can also be seen in Cahan’s fiction. Cahan, for instance, presents a scene of reunion in which Jake criticizes and corrects his wife’s manners and speech on their way home from the Ellis Island. When she asks for “varimess,” he corrects her in a tolerant way, saying that in America “it is called dinner” (Cahan, 1896/1970, p. 38). Antin’s father starts correcting his wife and children as the first thing, as well. Mary Antin narrates the scene with the reference to being a greenhorn, which is reflected on as a concept to be avoided. She says,

Our initiation into American ways began with the first step on the new soil. My father found occasion to instruct or correct us even on the way from the pier to Wall Street [...]. He told us not to lean out of the windows, not to point, and explained the word ‘greenhorn.’ We did not want to be ‘greenhorns,’ and gave the strictest attention to my father’s instructions. (Antin, 1912/2012, p. 127)

Even from the start the two “green” characters in these works begin their training of how to become Americans. Antin’s adaptation and learning process is comparatively smoother than Gitl’s Americanization, and the difference lies in their ties to the Jewish identity. Antin, as a real person who grows up in a liberal household can declare even as a child that she does not believe in God (1912/2012, p. 166). Gitl, on the other hand, afraid of breaking the rules of Sabbath and God’s orders, thinks twice before she does anything in the new land. The customs, acts and speech of these characters are essential as they show progress on their way to Americanization. Lisa Lowe (1998) argues that “it is through culture that the subject becomes, acts, and speaks itself as ‘American’” (p. 3). And once the subject—in this case the immigrant—becomes accustomed to the culture of his adopted country, he performs the American identity. It is through this performance that the immigrant joins the nation and becomes American. When Gitl cannot perform the Americanness that is expected from her by Jake, he grows angry with her and despises her: ““Can’t you say *veenda*? he had growled. “What a peasant head! Other *greenhornsh* learn to speak American *shtyle* very fast; and she--one might tell her the same word eighty thousand times, and it is *nu used*.”” (Cahan, 1896/1970, p. 41). Nisa H. Guzel Kosker (2016) states that in 19th century many ethnic groups were part of a “plurality of languages and cultures that worked against the fixity of ideologies” (p. 31). Cahan’s narrative represents the 19th century in this plurality with the many diverse cultures and dialects it presents to the reader from the Lower East Side. However, it is seen that for Jake, anything that falls outside the fixed norms and ideologies—even though he is pictured with a heavy Jewish accent—is unamerican and therefore labeled as shameful. However, for Antin, the process was quite different in this sense, too. Being a very good student and absorbing every American trait, she comments on her assurance that her father “was not ashamed of us. So much we had achieved toward our Americanization during the two weeks since our landing” (Antin, 1912/2012, p. 130). In fact, Antin, her siblings and her mother all seem to form a sense of accomplishment for their father, who had come to the US three years prior to their arrival. Unlike Gitl, who questions her husband Jake’s new manners, Antin’s mother accepts her husband’s adjustments for their new life as Jewish immigrants in America as he is eager for inclusion. İlhan Karasubaşı (2014) states that during a period in Italian literature women were accepted as entities who ennobled and dignified men (p. 530). Antin’s father expects the very same behavioral pattern from his wife, for “he held it to be the wife’s duty to follow her husband” as he ordered their “family life on unorthodox lines” (Antin, 1912/2012, p. 168).

Conclusion

In Cahan’s narrative, the reader is left with a question of whether the characters managed to complete their journey to Americanization. The assimilation, at least a superficial assimilation is represented in a negative manner, for it costs the Podkovniks their marriage. Gitl stands a chance to become happy, with a learned prospective husband, and with the symbolic meanings of being able to keep her son with her, as well as her plans to open a new business in America. Jake, on the other hand, is quite in a distressed position with vague plans on his way to get married to Mamie, something that he is not willing to do. Therefore, the character who opts for assimilation is almost punished in the end. In Antin’s autobiography though, assimilation brings her fame, fortune and a new self. A self that proved her readers that Americanization was not a fearful prospect but the gate to the American Dream.

REFERENCES

- Antin, Mary (2012). *The Promised Land*. Dover Publications Inc. (Original work published 1912)
- Bezci, Ş. (2020). Salinger'in "Franny"sinde anımsalılık ve mesafe hissi. *DTCF Journal*, 60 (2), 733-751. <https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2020.60.2.13>
- Cahan, A. (with Richards, B.G.). (1970). *Yekl and The Imported Bridegroom, and Other Stories of Yiddish New York*. Dover Publications Inc. (Original Work published 1896)
- Daniels, R. (1991). *Coming to America: A History of Immigration and Ethnicity in American Life* (1st ed.) HarperCollins.
- Friedman, S. S. (2007). Migration, diasporas, and borders. In Nicholls, D. G. (Ed.), *Introduction to Scholarship in Modern Languages and Literatures* (3rd ed., pp. 260-293). The Modern Language Association of America.
- Güzel Köşker, N.H. (2016). An abolitionist heteroglossia: racial reconstruction in Frances E. W. Harper's *Iola Leroy*, or, *Shadows Uplifted*. *DTCF Journal*, 56 (2), 26-51. https://doi.org/10.1501/Dtcfder_0000001479
- Howe, Irving. (1976). *World of our fathers*. Harcourt Brace Jovanovich.
- Jacobson, M. F. (1995). *Special sorrows: the diasporic imagination of Irish, Polish, and Jewish immigrants in the United States*. Harvard UP.
- Jacobson, M. F. (1999). *Whiteness of a different color: European immigrants and the alchemy of race* (1st ed.). Harvard UP.
- Karasubaşı, İ. (2014). Malombra: Ruhsal Bölünmüşlük ve Mistik Düşünce. *DTCF Journal*, 54 (1), 525-534.
- Lowe, L. (1998). *Immigrant acts: on Asian American cultural politics*. Duke UP.
- Miller, K. A. (1988). *Emigrants and exiles: Ireland and the Irish exodus to North America*. Oxford UP.
- Marovitz, S. E. (2006). Jews. In T. Quirk & G. Scharnhorst (Eds.), *American History through literature: 1870-1920* (pp. 535-552). Thomson Gale.
- Omi, M., & Winant H. (2015). *Racial formation in the United States* (3rd ed.). Routledge.
- Painter, N. I. (2011) *The history of white people*. W.W. Norton.
- Riis, Jacob A. (1997). *How the other half lives*. Penguin Books. (Original work published in 1890)
- Stahl, Sydney. (1998) *The world of our mothers*. University of North Carolina Press

The Different Approaches of Academic Disciplines to the Phenomenon of Migration

1

